

PRÁCE A STUDIE
SEŠIT 204

DĚJINY PRÁVNÍCH VZTAHŮ K VODÁM NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

I. DÍL – DO ROKU 1253

Arnošt Kult

Vydal Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i.
Praha 2014

Vědecká redakce:

Ing. Šárka Blažková, DrSc., prof. Ing. Alexander Grünwald, CSc.,
doc. Ing. Aleš Havlík, CSc., prof. Ing. Pavel Pitter, DrSc.,
prof. RNDr. Alena Sládečková, CSc., prof. Ing. Jiří Zezulák, DrSc.

Lektoroval: JUDr. Jaroslav Krecht, CSc.

Tato publikace vznikla za podpory výzkumného záměru MZP0002071101
„Výzkum a ochrana hydrosféry – výzkum vztahů a procesů ve vodní složce
životního prostředí, orientovaný na vliv antropogenních tlaků, její trvalé užívání
a ochranu, včetně legislativních nástrojů“.

© Arnošt Kult, 2014

ISBN 978-80-87402-20-7

ISBN 978-80-87402-19-1 (soubor)

Tímto sešitem 204 vychází v edici *Práce a studie* první publikace věnující se právní problematice – jde též o první sešit dané edice, který se věnuje vodnímu právu (navíc regionálně vymezenému jen dnešním územím *České republiky*). Záměrem autora nebylo popsat stávající platnou právní úpravu účinnou k datu vydání monografie – naopak lze konstatovat, že v současnosti platné vodoprávní předpisy budou pojednány mnohem později – až v posledním díle plánované vícesvazkové publikační řady.

První předkládaný díl se věnuje období, které spadá do *doby laténské, římské, doby stěhování národů, do raného středověku a částečně i středověku vrcholného*. Za časový mezník byl nakonec zvolen rok 1253 (počátek vlády krále *Přemysla Otakara II.*). Další chystané svazky budou následně postupně vydávány jako samostatné sešity stejné edice (bližší informace uvádíme v kapitole 1.1).

Publikace má celkem pět kapitol s příslušnými dílčími podkapitolami. Po nezbytném úvodu následuje popis tzv. sakrálního státního řízení, pro které byl typický zcela archaický systém práva. V následující (třetí) kapitole se pak věnujeme vodnímu právu existujícímu za raně feudálních společenských poměrů. V předposlední (čtvrté) kapitole je pojednáno období dvou významných českých králů – a to *Přemysla Otakara I.* a *Václava I.* Jako poslední je též zařazen velmi stručný závěr (důvody k tomuto postupu jsme se pokusili podrobněji objasnit v úvodní dílčí kapitole 1.2).

Tato publikace vznikla především díky podpoře poskytnuté *výzkumným záměrem MZP0002071101 – Výzkum a ochrana hydrosféry – výzkum vztahů a procesů ve vodní složce životního prostředí, orientovaný na vliv antropogenních tlaků, její trvalé užívání a ochranu, včetně legislativních nástrojů* – v souladu s požadavky poskytovatele, tj. *Ministerstva životního prostředí*. Uvedený záměr byl však ukončen již v roce 2011. Do určité míry sice mohl autor v letech 2012–2014 využít institucionálních prostředků poskytnutých *Výzkumnému ústavu vodohospodářskému T. G. Masaryka, veřejné výzkumné instituci* – ty však byly uděleny jen ve velmi skromné výši.

S ohledem na uvedené okolnosti se proto autor snažil co nejvíce využít svůj volný čas k dopracování předkládané monografie – rovněž mu bylo navíc umožněno dokončit práci díky mimořádnému pochopení jak nejvyššího vedení ústavu, tak jeho přímých nadřízených. Nejen z těchto důvodů – ale i s ohledem na neformální, osobní a velmi vstřícnou podporu by autor rád poděkoval *řediteli Mgr. Marku Riederovi* – nemalý dík je zapotřebí vyjádřit i *náměstkovi ředitele pro výzkumnou a odbornou činnost Ing. Petru Bouškoví, Ph. D.* Také nejbližší nadřízení pracovníci – *Mgr. Aleš Zbořil, vedoucí odboru ochrany vod a informatiky, a Ing. Jiří Dlabal, vedoucí oddělení souhrnných vodohospodářských informací*, vytvořili autorovi jak dostatečný časový prostor, tak jej i plně podporovali. Nemenší dík je zapotřebí vyjádřit vedoucím výše uvedeného výzkumného záměru – jak *RNDr. Josefu Fuksovi, CSc.*, tak *Ing. Tomáši Mičaničovi*. Zcela na závěr je pak též nezbytné poděkovat *redakci* za trpělivost, kterou, s ohledem na poněkud pozdní dokončení této – až nyní vydávané publikace, s autorem měla.

K dostání ve Výzkumném ústavu vodohospodářském T. G. Masaryka, v. v. i., Podbabská 30, 160 00 Praha 6

Available from the T. G. Masaryk Water Research Institute, p.r.i., Prague 6, Podbabská 30, Czech Republic.

Obsah

1	Úvod.....	7
1.1	Úvodní poznámka k chystanému vícesvazkovému zpracování <i>Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky</i>	7
1.2	Úvod k vydání prvního dílu <i>Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky</i>	8
1.3	Použitá metoda zpracování dochovaných písemných pramenů	11
2	Období sakrálního státního zřízení – archaické právo	12
2.1	Období Keltů	12
2.2	Období Germánů	16
2.3	Římské krátkodobé vojenské epizody – pravděpodobně jen na území jižní Moravy	22
2.4	Slované a zárodky vzniku českého státu (6.–9. století)	29
3	Období raně feudálního státního zřízení.....	49
3.1	Velkomoravská říše v 9. století	49
3.2	Český stát v 10.–11. století – privilegia udělovaná klášterům a kapitulám.....	50
3.3	Český stát ve 12. století – privilegia udělovaná klášterům a kapitulám.....	98
4	Období vlády krále Přemysla Otakara I. a Václava I.....	165
4.1	Zemské právo	165
4.2	Privilegia udělovaná klášterům a kapitulám za vlády krále Přemysla Otakara I.	171
4.3	Privilegia udělovaná klášterům a kapitulám a případné majetkoprávní spory za vlády krále Václava I.....	192
4.4	Počátky městského práva v Čechách a na Moravě.....	219
4.5	Počátky horního práva v Čechách a na Moravě	229
5	Závěrečné stručné shrnutí prvního dílu <i>Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky</i>	233
	Summary	234

Seznam citovaných částí použitých historických pramenů a diplomatických listin	235
Upřesňující další podrobné poznámky a vysvětlivky	239
Seznam použité literatury.....	368
Dokumenty, internetové databáze a další veřejně přístupné informace	422

1 ÚVOD

1.1 Úvodní poznámka k chystanému vícesvazkovému zpracování *Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky*

Tato publikace je vydávána jako první z chystané vícesvazkové řady věnující se dějinám právních vztahů k vodám, které je možné geograficky vztahovat k území *České republiky*. V předkládaném prvním dílu se pokusíme zhodnotit historické období od počátků státního zřízení na našem území až do roku 1253, tj. až do konce panování krále *Václava I.* Vymezení věcné problematiky bylo poято jak v historickém rámci (k danému období – v souladu s názvem tohoto úvodního dílu), tak geograficky-prostorově (tedy nikoliv úzce etnicko-nacionálně či ideologicko-politicky – v pouze „úzkém“ pojetí /přesto však ne v té míře, kde by na širší evropský rámec bylo plně navazováno – takový zá-
měr by zcela jistě přesahoval schopnosti autora/).

Původně jsme zamýšleli vydat úvodní svazek v časovém rozsahu končícím až vymřením dynastie *Přemyslovců*, tj. v roce 1306¹. S ohledem na nepřehledné množství dostupných původních pramenů bylo autorovi zřejmé, že by celkový rozsah takto koncipovaného vydání dosáhl přibližně počtu 1 000 stran – proto bylo v průběhu jeho zpracovávání rozhodnuto, že období 1253–1306 bude pojednáno v samostatném druhém dílu výše nastíněném, v budoucnosti postupně zpracovávané a snad i vydávané publikační řady.

Další díly (jejichž počet prozatím nedovedeme odhadnout), věnující se středověkému chápání práv a povinností k vodě (též ve vazbě na další související činnosti /např. rybolov či říční plavbu/), by se pak měly plně věnovat *Lucemburkům* – též i nestabilní době vlády krále (a císaře) *Zikmunda* (tj. husitskému období /spíše poměrně skoupému na dochované písemné záznamy/) – a to až do roku 1437².

V navazujícím (pravděpodobně též samostatném) díle by mělo být pojednáno období panování českého krále *Jiřího z Poděbrad*. Následně ve dvou dalších dílech bychom se pokusili o popis zajímavého, i když poměrně krátké-

¹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „4. srpna 1306 – v horkém popoledni došlo za nikdy nevyjasněných okolností k vraždě krále *Václava III.* v děkanském paláci v Olomouci; odešel poslední mužský představitel (po meči) *Přemyslovců*, sedmý český král. *Václavem III.* vyhynul jediný dynastický domácí rod, který u nás vládl déle než 421 let. Na panovníckém trůnu spočinulo třicet *Přemyslovců* (někteří vládli dvakrát, kníže *Jaromír* dokonce třikrát). V *přemyslovské* éře došlo celkem devětatřicetkrát k výměnám na knížecím a královském trůnu. Česká koruna se stala ‚ženským‘ lénem.“

² Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „9. prosince 1437 – po spěšném odchodu (nebo útěku) z Čech (po nepřiliš úspěšné vládě) zemřel ve Znojmě král *Zikmund* na cestě do Uher, kde bylo jeho tělo pochováno. Jeho smrtí vymřel *lucemburský* rod vládnoucí u nás 127 let. Dědičkou se stala *Zikmundova* jediná dcera *Alžběta*, provdaná za *Albrechta Habsburského*.“

ho, období vlády dynastie *Jagellonců*, ve kterém je možné zaznamenat především značný rozvoj českého a moravského rybníkářství. Dále by byla (opět pravděpodobně v rozsahu dvou dílů) pojednána doba předbělohorských *Habsburků*, a to až k významnému časovému mezníku (nejen *zemí Koruny české*) – tragickému úvodnímu vstupu, nábožensky nesmiřitelně rozdělených národů *střední Evropy, třicetileté války*, tj. k roku 1620³.

Další časové členění je nyní obtížné zcela jednoznačně stanovit. V současnosti má autor k dispozici rozsáhlou řadu původních pramenů, internetových podkladů a dílčích rozpracovaných textů z celé oblasti vodoprávní problematiky (včetně dalších zajímavých dokumentů osvětlujících historický vývoj úzce souvisejícího rybářství, rybníkářství či plavby) – a to až do roku 1918 – především pak z období do vydání *českého zákona zemského č. 71/1870 čes. z. z., o tom, kterak lze vody užívat, ji svozovati a jí se brániti*. Samostatný díl by měl být zcela jistě věnován jak letům 1870–1918, tak i následujícímu období 1919–1947. Poté se autor pokusí též o podrobný popis vodního práva a ozřejmění jeho aplikování v běžné vodoprávní praxi po roce 1948 (spolu s rámcovým popisem situace ve slovenské části společného státu) – a to až do listopadu roku 1989; závěrečný díl by se pak (možná) věnoval též době zcela nedávné. Zde však vyvstává nezodpovězená otázka, zda bude vhodné do navrhované mnohasvazkové publikační řady zahrnout i popis stávající platné právní úpravy vymezené *zákonem č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon), ve znění pozdějších předpisů* – a to spolu s komentářem k jeho vydaným klíčovým novelám a prováděcím předpisům. Na výše uvedenou otázku (s ohledem na objem prací, které bude ještě nutné vykonat) autor stále nenachází zcela jednoznačnou a konečnou odpověď.

1.2 Úvod k vydání prvního dílu *Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky*

V tomto předkládaném prvním dílu, jak jsme již předznačili, se budeme věnovat jak prvním počátkům vývoje vlastního vodního práva, tak i rámcovým souvislostem vyplývajícím z obecného historicko-společenského vývoje středověké společnosti regulované tehdejší (pro dnešní dobu obtížně pochopitelným) právním systémem. Problémem našeho zkoumání byl mnohdy určitý deficit dochovaných písemných pramenů – a to především pokud jde o období

³ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „8. listopadu 1620 – sychravá podzimní neděle (krátce po poledni) se stala na svazích Bílé hory před Prahou svědkem bitvy spojeneckého císařského a ligistického vojska (28 tisíc mužů) s českým stavovským vojskem (20 tisíc mužů). Špatně placené stavovské oddíly (byť v lepším strategickém postavení) byly zhruba po dvou hodinách poraženy, vojáci prchali do Prahy. U zdi obory Hvězda se jen statečně bil moravský pluk (naverbovaný z německých žoldnéřů) Jindřicha Šlika. Z celkem podřadné porážky (z vojenského hlediska) se stala ‚Bílá hora‘ tragickým symbolem a těžkým traumatem českých dějin.“

počátků českého státu (které lze přibližně vymezit koncem 11. – částečně i do určité míry koncem první čtvrtiny následujícího 12. století). Situace se výrazně mění za posledních *Přemyslovců* – zde již lze hovořit o vrcholném středověku, ve kterém se (jen do určité míry – s ohledem na poněkud odlišný historický vývoj *českých zemí* /proti západu *Evropy*/) rozvinuly principy lenního práva.

V době, ve které platily (hlavně ve venkovském agrárním prostředí) tzv. archaické právní systémy, jimiž se vyznačovaly především rodově a kmenově vymezené společenské systémy s nerozvinutou společenskou a majetkovou hierarchií, dochází za posledních *Přemyslovců* ke změnám spojeným se vznikem písemně zaznamenávaného jak tzv. zemského, tak městského práva. K uvedenému je však zapotřebí poznamenat, že se jednalo o poměrně odlišná pojetí platná na území téhož státu. V tomto prvním díle se pouze krátce zmíníme o počátcích (či lépe řečeno „kořenech“) druhého výše jmenovaného práva. Pokud jde o právo horní, které se rozvíjelo v průběhu 13. století – s ohledem na jeho poněkud specifické (avšak s městským prostředím související) zaměření o něm pojednáme převážně až ve druhém navazujícím svazku (kde se především budeme věnovat problematice tzv. důlních vod).

Středověký právní systém (stejně tak jako sociální poměry, duchovní život či etické normativy) nelze chápat jen úzce zaměřeným pohledem současného člověka běžně zvyklého na pojetí obecně závazného psaného práva (zákonů či prováděcích předpisů). Tehdejší soudní praxi do značné míry ovlivňovalo tzv. zvykové právo (bohužel většinou písemně nezaznamenávané). Prvním pokusem o „moderní“ pojetí byl až návrh předložený české šlechtě *Karlem IV.* (tj. zákoník *Maiestas Carolina*⁴ – o něm však podrobně pojednáme asi až ve čtvrtém dílu plánovaného vícesvazkového zpracování *Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky*).

V tomto, čtenáři předkládaném, prvním svazku se pokusíme vždy uvádět pokud možno nekrácená (převážně latinská) znění vybraných dochovaných dokumentů, u kterých bylo možné nalézt přímou či nepřímou souvislost s vodoprávní problematikou. V některých případech (s ohledem na limitovaný rozsah tohoto dílu) jsme byli nuceni uvést pouze kratší úryvky z vybraných středověkých listin⁵ (u kterých byla zřetelná vazba na jakési „právní“ pojmání vody či

⁴ Český text – viz Karel IV. (2003).

⁵ Rameš (2005, s. 139–140) uvádí: „*Listina, carta, litterae, pagina, diploma, Brief, Urkunde, privilegium* – název pro písemnost (termín *listina* zavedl až František Palacký, do té doby se používal výraz *list* se specifickým adjektivem), která respektuje zvláštnosti dané dobou, místem, věcí a osobami, jichž se týká, podává v určitých pevných ale vyvíjejících se formách svědectví o právním jednání. V podstatě se podle vztahu k právnímu pořizení rozeznávají dva druhy listin: a) *vy-svědčovací (notitiae)*, které obvykle v objektivní formě vysvědčují o právním pořizení, jež se konalo dříve a na nich zcela nezávisle, b) *dispozitivní (chartae)*, které právní pořizení teprve dovršují či přímo zakládají. Nověji je snaha nahradit tyto termíny výstižnějšími názvy: *deklarativní a konstitutivní*. Jinak je možno listiny dělit podle obsahu, který je neobyčejně rozmanitý (*privile-*

na vymezení práv a povinností u souvisejících hospodářských činností /především šlo o právo rybolovu/).

Čtenáři bude k uváděným latinským zněním (a autorovým ne zcela „hladkým“ českým překladům) mnohdy chybět širší historicko-právní komentář. Bylo by tomu tak, pokud bychom pouze v jediném díle souhrnně pojednali celé období vlády české *přemyslovské dynastie*. Jak jsme již výše osvětlili – původní záměr musel být z důvodů „ryze technických“ bohužel opuštěn. Celkové komplexní zhodnocení bude proto zařazeno až do předposlední kapitoly navazujícího druhého dílu (ten se svými cca 600 stranami bude i tak neúměrně rozsáhlý). Na závěr této úvodní části se čtenáři předem omlouváme, že naším záměrem, nejen v tomto díle, ale též v navazujících svazcích (postupně vydávaných jako součást výše popsané chystané publikační řady – zamýšlené na základě snad dosti neskromného záměru autora), je pokud možno vyčerpávajícím způsobem (též s ohledem na všechny navazující historické okolnosti), podrobně pojednat nejen dějiny českého a moravského vodního práva (chápané jen jako zcela úzce zaměřená oblast zkoumání), ale též se navíc pokusit nalézt i další navazující technické, ekologické, hospodářské či širší společenské souvislosti.

gia, sněmy, smlouvy, soudní listiny aj.), podle právní autority jejich vydavatele na veřejném fóru na listiny veřejné, pocházející od samostatných právních autorit (původně pouze papežské a královské, postupně se však počet jejich vydavatelů rozšiřoval podle toho, jak listina zakotvovala v právním životě), a soukromé, tj. takové, jejichž vydavatelé nedosáhli obecného uznání v záležitostech, které se jich přímo netýkaly. Další způsob členění je dělení diplomatické, tj. podle toho, kde listiny vznikly: a) kancelářské, b) nekancelářské. Může však jít i o produkty smíšené, na nichž se podílel v různé míře vydavatel i příjemce, resp. v jeho zájmu osoba třetí. Listina se skládá z pevných formulí, které mají nejčastěji toto pořadí: I. Protokol: 1. invocace – vzývání jména božího, a to buď formou verbální (slovní), či monogramatickou (znamením), výjimečně oběma způsoby; 2. intitulace s devoční formulí – jméno a titul vydavatele s případným odvoláním se na svěřenou moc od Boha (v případě panovnické listiny); 3. inskripce či adresa se salutací – uvedení příjemcova jména s pozdravem. II. Text: 4. arenga (proemium, exordium) – obecná motivace, proč byla listina sepsána, významná je zejména z důvodů stylistických či pro zdůvodnění, jež mohlo vyjadřovat určité teoretické postuláty; 5. promulgace, publikace či notifikace – ohlašuje se rozhodnutí uvést ve známost vydavatelovu vůli; 6. narace – uvádí konkrétní důvody vzniku listiny včetně jmen osob, které žádost zprostředkovaly (podle charakteru jejich vztahu k vydavateli se rozlišuje petitor – prosebník a intervenient – osoba stojící na stejné či vyšší úrovni); 7. dispozice – vlastní právní jádro listiny, často s pertinenční formulí, která vypočítává příslušnost různých statků apod.; 8. sankce – zajištění právního porřízení buď benedikcí – slibem odměny těm, kteří budou práva listiny šetřit, či kominací – hrozící pokutami a tresty těm, kteří ji budou porušovat; 9. koroborace – oznámení o způsobu ověření. III. Eschatokol (závěrečný protokol): 10. subskripce – podpisy či vyjmenování svědků (svědečná řada), případně úředníků kanceláře (rekognice) či samotného vydavatele (často ve formě monogramu); 11. datace – údaje o době, případně místu vzniku listiny, respektive právního porřízení; 12. apretace – závěrečná modlitba, často ve formě pouhého – Amen. Uvedené pořadí však nemusí být ve všem a vždy závazné a stejně tak ne každá listina obsahovala všechny výše uvedené formule. Nejpravidelněji se tak dělo u listin latinských (tradiční důvody). Postupem doby, především v národních jazycích, se formální variabilita stále zmenšovala až se v novověku omezila jen na údaje nezbytně nutné. Z tohoto schématu vybočují především notářské instrumenty (mají dataci na počátku), upravené řazení se objevuje i v knihových zápisech.“

1.3 Použitá metoda zpracování dochovaných písemných pramenů

Předkládaný první díl výše osvětlené monografické řady jsme se pokusili pojmut spíše jen jako podrobnou prezentaci jednotlivých písemně dochovaných historických pramenů a diplomatických listin⁵. Komentář k nim jsme koncipovali většinou jako maximálně stručný. Spíše nám, v tomto prvním díle, šlo o to (obdobně tomu bude též v dalších svazcích chystané monografické řady), že většina podkladů (dnes dokonce snadno internetově dostupných – a již převážně plně transkribovaných) nebyla přeložena do českého jazyka. Tím je okruh čtenářů, vymezený schopností (již poměrně dobře) ovládat (byť jen pasivně) latinský jazyk (zde navíc s vyskytujícími se mnohdy „neklasickými“ raně středověkými odlišnostmi), jak v současnosti, natož pak (s největší pravděpodobností tomu asi tak bude) v dobách následujících, značně zúžen.

Syntetizující úvahy se v tomto prvním díle (který by bylo možné charakterizovat spíše jen jako první část jakéhosi „dvoudílu“ popisujícího celé období *Přemyslovců*) vyskytují jen v omezeném rozsahu (jak jsme se pokusili čtenáři osvětlit již dříve v předcházející dílčí kapitole 1.2). Poměrně rozsáhlý je poznámkový aparát. Pod čarou jsou uvedeny podrobné informace, které by měly čtenářům osvětlit širší historické, místopisné či právní souvislosti. Až téměř na konci této publikace pak navíc uvádíme na str. 239–367 ještě další upřesňující podrobné poznámky a vysvětlivky – v těch jsme se pokusili osvětlit některé ryze jazykovědné detaily (spíše směřované jen ke čtenářům ovládajícím již poměrně dobře latinský jazyk).

Pro lepší orientaci v latinských a staroněmeckých písemných pramenech uvádíme též na str. 235–238 seznam citovaných částí použitých historických dokumentů a diplomatických listin⁵.

2 OBDOBÍ SAKRÁLNÍHO STÁTNÍHO ZŘÍZENÍ – ARCHAICKÉ PRÁVO

2.1 Období Keltů

Mohli jsme započít své úvahy možná ještě dříve ve *starší, mladší* či *pozdní době kamenné* nebo *době bronzové* (kultura *protoúnětická, únětická, věteřovská mohylová /českořalská, středodunajská/, kultura popelnicových polí /chebská, milavečská, knovízská, lužická, velatická, nynická, štítarská, slezskoplatěnická, slezská a podolská⁶*). S ohledem na dochované antické historické prameny jsme se rozhodli vzít za počátek našich úvah *dobu laténskou* (jen krátce se též zmíníme o předcházející *době halštatské /rovněž zahrnované do doby železné/*).

Časový rozsah existence prvobytně-pospolných společností zaujímá proti následujícímu (nesrovnatelně kratšímu), převážně písmem zachycenému (tj. historickému), období mnohem delší úsek ve vývoji lidských společenství. Právo je sice vědou, která je charakterizována především písemnými prameny⁷ – v souvislosti s dávnými, rodově (či následně kmenově) organizovanými společnostmi však nelze opomíjet též význačnou roli mytologicko-filosofického vymezení jedné ze základních složek světového řádu, tj. vody⁸. Státní moc

⁶ Podrobně např. Lutovský (2003, s. 25), Sklenář, Sklenářová a Slabina (2002, s. 16) nebo Čizmář (2004, s. 72–73).

⁷ Hattenhauer (1998, s. 6): „*Podstatným rysem archaického práva bylo to, že se tradovalo ústně. Tam, kde se v archaických kulturách právo zapisovalo, nedělo se to ještě z praktické právní potřeby, ale protože to bylo přání církve a krále. Právní praxe byla ústní a nebyla odkázána na písemnou formu, netrpěla ztrátou paměti. Pro archaické kultury je typické, že po staletí uchovávají s udivující přesností v paměti rozmanitost forem a norem. To neplatí jen o původně ústní formou vytvořených a přednášených hrdinských zpěvech Homérem počínaje a Písni o Nibelunzích konče. Totéž platilo pro celou řadu právních vět a sazebníků pokut. Bohatství forem práva nepůsobilo žádné problémy. Archaické kultury jsou schopny udivujících výkonů paměti a to se ztrácí teprve s postupující abstraktností jejich myšlení.*“

⁸ Ve své dříve napsané publikaci *Tekoucí (povrchová) voda: právně-filosofický pohled na rozdílné způsoby vymezování ochrany vody a vodního prostředí* se autor o poněkud „hlubší“ vymezování (snad úspěšně/neúspěšně) pokoušel. Určitá rekapitulace možná nebude na závadu. Souvislosti se stále platnými „neměnnými“ principy jónské filosofie jsou (doufejme) i v této dílčí kapitole na místě. S ohledem na „širší“ filosoficko-právní pojetí má voda své zcela nezastupitelné postavení. V rámci tohoto (poměrně obecného) exkursu si dovolíme opětovně ocitovat známou sentenci „prvního“ (takové označení je samozřejmě vždy sporné) filosofa Řeků – Thalése Milétského (Θαλής ο Μιλήσιος): „*Ἀρχὴ τοῦ παντὸς ἐστὶ καὶ τέλος τὸ ὕδωρ.* [Počátkem a cílem (završením, koncem, účelem) všeho je voda.]“ Zajímavé je to, že můžeme u tohoto živlu nalézt i širší indoevropské souvislosti. Například Hamiltonová a Eddy (2009, s. 17) uvádějí: „*Pro Keltů, kteří věřili, že každá bystřina, potok, řeka či jezero jsou ztělesněním nějakého boha, byla voda obzvláště důležitým živlem. Řeka Severn byla například viditelnou formou bohyně Sabriny. Sulis byla temná bohyně vládnoucí nad posvátným termálním pramenem, který se později stal římskými Aquae Sulis – lázněmi Bath v severozápadní Anglii.*“ Autoři pak uvedené dále doplňují: „*V Bretani, kde se raná církev pokoušela s nebývalým úsilím zabudovat do nové víry prvky původního pohanství, docházelo k posvěcování svatých studní pomocí useknuté hlavy mrtvého svatého. I v současném Irsku jsou stovky ‚svatých studní‘, kde lidé zanechávají oběti.*“

nemusí být vždy prosazována písmem – v prvotní fázi vývoje měla svou úlohu též ústní komunikace. Samozřejmě je možné diskutovat o historické úrovni „forem“ státu, a tím i o existenci/neexistenci právních systémů. Situace není z pohledu 21. století snadno pochopitelná – přesto jsme se nakonec „odvážili“ (při určité licenci „nepřesnosti“) zvolit za jakýsi („časově neukotvený“) počátek *dobu laténskou*.

Dílčí kapitoly (2.1, 2.2 a 2.4) jsme předznačili jako archaické právo. Do určité míry se nám nabízelo případně spojit dvě první kapitoly (období *keltské* a *germánské*) – neučinili jsme tak (z důvodů historicko-didaktických) – přestože lze, ve zcela obecné (evropské) poloze i na druhou stranu „souhrnně“, hovořit (dle Hattenhauera⁹ – s ohledem na uváděnou kapitolu 2) jen o archaické¹⁰ právní kultuře *Keltů – Germánů – Slovanů*.

Zcela na počátku (velmi stručného) historického exkurzu si dovolíme jen kratší zmínku o tzv. *halštatském období* (800–400 př. Kr.). Pro *keltskou civilizaci* mělo zcela klíčovou roli. Neopominutelným ekonomicko-sociálním aspektem byla v té době těžba soli (viz rakouský *Hallstatt*¹¹ /u stejnojmenného jezera v *Salzkammergutberge*/).

Nejpodrobnější zprávy o *Galech* nám zachoval známý římský vojevůdce a politik *Gaius Julius Caesar* ve svých *Zápiscích o válce galské* – pojednávajících

⁹ Hattenhauer (1998, s. 1–44).

¹⁰ Hattenhauer (1998, s. 2) podává následující vysvětlení: „Slovo ‚archaický‘ znamená ‚původní, ranný, počáteční, prvopočáteční‘, avšak při jeho použití ve vědě bude lépe se vyhnout víře v zákonitý průběh dějin. Archaické kultury mohou velmi zestárnout a přesto zůstat ‚archaickými‘. Není žádný důvod se domnívat, že se každá archaická kultura někdy nutně mění ve vyšší kulturu, ‚vyvíjí se‘ způsobem podobným procesu biologického růstu. Ve vědě o dějinách i tak pochybná představa o ‚zákonitostech vývoje‘ je u archaických kultur zcela nepoužitelná. Ty se vyznačují spíše stabilitou, která je pro moderního pozorovatele sotva představitelná. ‚Pokrok‘, změna poměrů, reforma nebo revoluce tu nejsou cílem snažení, jsou nemyslitelné. Zatímco naším cílem je stálá změna a zlepšování světa a každá generace chce překonat své předchůdce, jde v archaických kulturách o zachování dosaženého, o lpění na tradicích přijatých od otců. Podle našeho dnešního chápání to působí přímo zkostratěle. Tam, kde se úloha živých vyčerpává snahou o to, aby odevzdali odkaz v nezkrácené podobě dále potomkům, je každá změna negací práva a jeho porušením. K rozchodu s pořádky minulosti zpravidla dochází prostřednictvím styku s vyšší kulturou. Západ vděčí za svůj zrod setkání archaické kultury severu s anticko-křesťanskou kulturou Středomoří. V dějinách se vyskytuje také opačný proces rearchaizace vyšších kultur. Také ve vyšších kulturách se zachovávají při životě archaické formy myšlení a mohou být znovu uplatňovány, dokonce po staletích. Proto představa o podstatě archaických kultur jako ‚raných forem‘ (R. Benedict) není výstižná. Právě tak nepřiměřená je domněnka, že se u archaických kultur jedná o ‚primitivní kultury‘, o nekomplikované řády. Opak je pravdou. Bohatství forem u archaických kultur je mnohem větší než u kultur vyšších. Jsou neobyčejně složité, pokud jde o uspořádání pletiva jejich řeči. Jsou sice zcela odlišné od vyšších kultur, nejsou však ani lepší ani horší, silnější ani slabší, hloupější ani chytřejší než ony. Od vyšších kultur se podstatně liší jiným druhem myšlení a porozumění, jiným výkladem života a světa. Tuto jinou základní strukturu archaického myšlení je třeba pochopit, jde-li o to porozumět právu starých národů severní Evropy.“

¹¹ Podrobné informace (vzhledem k danému období) je možné získat z řady odborných historicky zaměřených publikací (např. Filip, 1995). Pokud jde o dopravu soli, významnou úlohu zde zastávala též *plavba po Labi* – viz Hubert (1996, s. 12–13). Šlo však o sůl z oblasti *Lüneburgu* a *Halle*.

cích především o období 58–51 př. Kr. Ty však popisují až závěrečnou etapu tzv. *laténské doby* (v *Čechách* je možné ji souhrnně charakterizovat jako poměrně dlouhé období 400–50 př. Kr.). Pokud jde o naše území, je možné konstatovat, že do současnosti zůstaly dochovány jen sporadické (latinsky a řecky psané) písemné prameny. Převážná většina poznatků byla získána především až na základě nedávných archeologických nálezů.

V souvislosti s pojednávanou problematikou je vhodné se mj. zmínit o nepřehlédnutelném vztahu mezi situováním tehdejších sídel a hydrologickými charakteristikami – na základě současných archeologických poznatků je možné doložit tendenci *Keltů* k osidlování spíše rovinného území¹². Přitom je zároveň zřejmé, že se tato populace záplavovým územím¹³ spíše vyhýbala.

Důležitou hospodářskou činností byl v té době rybolov – který je zpravidla obtížně archeologicky prokazatelný¹⁴. Tehdejší (svým způsobem archaická)

¹² Waldhauser (2001, s. 27) poznamenává: „Zajímavé výsledky přineslo hledání hydrologických parametrů, vztahu osídlení k vodní síti, neboť z Keltů osídleného území největší část náleží tam, kde hustota tekoucích vod dosahuje 0,5 % na kilometr čtverečný (poznámka autora této publikace: Vhodnějším pojmem je *hustota říční sítě* – viz <http://web.natur.cuni.cz/~langhamr/lectures/vtfg1/mapinfo_3/hustota/hustota.htm>). *Keltové osídlovali oblasti s nízkým koeficientem odtoku vody* (poznámka autora této publikace: *odtokovým koeficientem, odtokovým součinitelem*) z povrchové sítě vodoteče (poznámka: *vodního toku*), a naopak se vyhýbali prostorům, odkud voda rychle odtéká (poznámka: *nebo územím s vyššími srážkami*).“ K uvedené skutečnosti poznamenává i Hubert (1996, s. 12): „K výstavbě velkých opevněných keltských sídlišť, oppid, na návrších nad řekami dochází od 2. stol. př. n. l., nalézají se ale spíš v oblastech středních Čech. Na severočeském Labi se osídlení koncentrovalo do oblasti v okolí Lovosic. Z množství importovaných nálezů usuzujeme, že kontrolovaly obchod na Labi. Menší stanice či faktorie byly u Střekova, Svádova a v Děčíně. Na druhé straně dnešních hranic ležela sídelní aglomerace, obdobná lovosické, u Pirny. Keltové, mající již dokonalou správní, vojenskou a obchodní organizaci a vyspělou řemeslnou výrobu, stavěli ke spojení oppid cesty, na nichž lehčími vozy s koňským potahem dopravovali suroviny, zemědělské produkty a řemeslné výrobky. Využívali bezpochyby i vodní cesty, zejména pro dálkový obchod. Lze u nich předpokládat již rozvinutý obchod s obilím, vínem a se solí. Přímé doklady o keltské plavbě v Čechách ale zatím chybějí, i když směna výrobků mezi českým vnitrozemím a severními oblastmi kolem Labe je dokázána.“

¹³ Waldhauser (2001, s. 30) též poznamenává: „Záplavovému území větších, vesměs meandrovitě a s množstvím slepých ramen tekoucích, řek se Keltové téměř vždy vyhýbali, zatímco u potoků zakládali sídliště na málo vyvýšených terasách, často nad soutokem s ještě menší, dnes většinou bezejmennou nebo zmizelou vodotečí.“ Podrobnější zhodnocení lze nalézt v pozdější publikaci Waldhauser (2012, s. 18–19): „Zajímavé hydrologické poznatky mluví např. o růstu říční aktivity přibližně do zlomu 3. a 2. století př. n. l. Na okraj rekonstrukce vztahu Keltů k přírodnímu prostředí náleží problém, jak se Keltové mohli vyrovnávat s občasným zvýšením hladiny Vltavy, s tím, co dnes nazýváme povodně. K stanovisku k tomuto problému nám pomůže jednoduchá pomůcka, mapa koncentrací sídlišť Keltů v Praze s vyznačením nejvyšší hladiny Vltavy při známé povodni v roce 2002. Všechna sídliště i pohřebiště Keltů byla založena mimo (!), to znamená nad hladinou (nám) nejvýše známé povodňové kulminace. Keltové se při volbě míst sídlišť i pohřebišť zásadně vyhýbali inundačním polohám, takovým, které byly při povodních zaplavovány. Zřejmě museli znát přírodní podmínky tak dokonale, že uměli předvídat ničující výsledky povodní a jim se vyhýbat. Ovšem řeky za dob Keltů opouštěly svá koryta. Řeky tehdejší doby pravděpodobně představovaly nikoli přímý rovný tok jako dnes, nýbrž mnoho ramen, říčních záhybů, jejichž areál pokrýval lužní les.“

¹⁴ Waldhauser (2001, s. 72) poznamenává: „Mezi úlovky patřili sumci, štiky a další druhy, možná i losos. Keltští rybáři lovíli ve vodách Labe, Vltavy, Berounky, Cidliny a Jizery, což dokládají zjiš-

společnost byla do značné míry ovlivněna mytologickými představami – pro *Kelty* měly velký význam (vedle stromů) i prameny (viz např. lokalita *Lahošť*¹⁵). Lze též říci, že vodu obecně uctívali jako prazáklad bytí¹⁶ – oplodňující a též uzdravující. Na závěr této dílčí kapitoly si dovolíme poznamenat, že po *Keltech* rovněž zůstala (i když asi jen do určité míry) některá (stále v současnosti platná) pojmenování našich vodních toků^{17 18} (*hydronyma*).

těné rybí šupiny a rybářské háčky z tamních sídlišť.“ Waldhauser (2012, s. 267): „Dokladem rybolovu keltských rybářů v dnešní Zbraslavi se stal nález lebky kaprovité ryby. Ovšem z Čech jsou známy další nálezy rybích kostí, včetně základních rybářských nástrojů – háčku a kostěné cívky z oppida Stradonice, pod nímž přímo proudila jistě tehdy rybnatá řeka Berounka. Ryby, dokonce delfín vyobrazený na unikátním keltském stříbrném kotlíku z dánského Gundestrupu, patří nedílně ke Keltům v Čechách. Jenom archeologové mají smůlu, protože nálezy rybích kostiček patří k těm nejzávažnějším archeologickým nálezům. Řečeno hlasitě, v keltských Čechách se našlo mnohonásobně méně rybích kostiček nežli zlatých předmětů.“

¹⁵ Dovolíme si navázat na poznámku č. 8 a uvést poněkud delší citaci (Waldhauser, 2001, s. 290): „*Lahošť (okres Teplice) – léčivý, 25–38 °C teplý pramen (kdysi lázeňsky využívaný) vyvěrá na severozápadním okraji obce. Roku 1882 se tento minerální Obří pramen (Riesenquelle) upravoval. V hloubce asi 6 m byl ve skalní trhlině ve stěně vřídla pod nánosem bahna nalezen překočný kotel z bronzového plechu, dosti už starý a spravovaný. Jeho obsah tvořilo na 2 000 bronzových předmětů – snad přes 1 000 šatových spon, o něco méně náramků (minimálně 650) a prsteny (minimálně 100). Spony byly kupodivu až na malé detaily téměř stejné, připomínající v principu zavírací špendlík dlouhý 3,5–6,5 cm ... V době vhození kotle do pramene – určitě mezi léty 370–320 – muselo jít o dost zásadní votivní pohnutky, které podle nedávno vysloveného názoru přiměly údajné individuální dárce, aby rezignovali na své pravidelně nošené ozdoby. Vzyvaná nadpřirozená moc nebo božstvo měly zabezpečit ochranu zdraví a léčitelské síly...“ Pouze této lokalitě byla dokonce věnována samostatná monografie – viz Bartošková a kol. (2008).*

¹⁶ Bartošková a kol. (2008, s. 15).

¹⁷ Bílek (2002, s. 179) uvádí: „A co zůstalo v Boiohaemu po *Keltech* a *Bójích*? Vedle množství hmotných památek je to pojmenování naší země a jména řek, jako *Jizera* (keltsky *Isara*), *Labe* (*Albh*), *Ohře* (*Aga* či *Agí*) či *Otava* (*Atava*) a patrně i *Vltava*, protože koncovka –*ava* znamenala ve starokeltštině vodu. Od keltského názvu pro pastvinu nebo louku (*luna*) bývá odvozováno i jméno města *Louny* a pověstmi opředený *Říp* se mohl jmenovat *Rip* či *Ripa* neboli keltsky *hora*, *vyvýšenina*. *Hekataios* z *Milétu*, jeden z nejstarších řeckých zeměpisců a autor díla *Pereigesis* čili *Cesta kolem světa z poloviny 1. tisíciletí př. n. l.* uvádí dokonce *hory Ripajské* nebo *Rypajské* (tj. *Řípské hory*) na území dnešních Čech jako jediné horstvo, které zná mezi *Dunajem* (*Isterem*) a severním mořským pobřežím. Nesmíme zapomenout ani *Moravu* – *prý* i *řeka Haná* dodnes připomíná, že ji *Keltové* před více než dvěma tisíci lety říkali *Ganna*.“ V souvislosti s výše uvedeným názorem si dovolíme upozornit i na odlišný pohled *Lutovského*, *Smejtky* a kol. (2005 s. 952): „*Jméno řeky ‚Albis‘ (Labe) může být spojováno se stsev. ‚elfr‘, šv., nor. ‚elv‘ (řeka) a středn. ‚elve‘ (koryto řeky). Mnozí badatelé však soudí, že zde sémantický vývoj šel opačně a vlastní jméno ‚Albis‘ bylo generalizováno do významu ‚řeka‘. Říčních jmen utvořených od téhož základu najdeme po Evropě mnoho.*“ Autoři dále pokračují: „*Zpravidla se soudí, že výchozím motivem je ‚bílá‘ barva vody či břehů té které řeky, srovnej lat. ‚albus‘ (bílý), řec. ‚ἄλφους‘. Zcela určitě však nejde o jméno keltské, jak nasvědčuje rozšíření hydronyma daleko za hranice keltského prostoru. Ze stejného důvodu lze vyloučit i původ latinský. Nejpravděpodobnější se jeví tzv. ‚staroevropská hypotéza‘, kterou zformuloval v 50. a 60. letech německý lingvista Hans Krahe. Krahe a jeho škola předpokládají, že tzv. ‚staroevropská‘ hydronyma po sobě zanechali už první indoevropští osadníci střední, západní i severní Evropy. Stejně tak nejsou keltská před slovanská říční jména z českomoravského prostoru jako *Ohře*, *Jizera*, *Nisa*, *Morava*, *Dyje*, *Opava* aj. *Keltové* je pouze zprostředkovali od předchozího obyvatelstva svým následovníkům, *Germánům*, které posléze vystřídali *Slované*.*“ Viz též *Bičovský* (2012, s. 154–175).

¹⁸ Poměrně „záhadné“ vymizení *Keltů* ze střeoevropského prostoru přibližně okolo r. 50 př. n. l. lze vysvětlovat různým způsobem. Jde snad o srážkové minimum „m-15“ dle *Svobody* (2009, s. 241)

2.2 Období Germánů¹⁹

Po době laténské následovalo germánské osídlení. První Markomané²⁰ (obecněji je lépe hovořit o kmenovém svazu Svěbů) snad pravděpodobně pronikli na naše území okolo r. 10–5 př. Kr.²¹ Podrobnostem jejich pobytu na našem území se věnovat nebudeme – s ohledem na jejich začlenění mezi tehdy expandující (v evropském prostoru) germánské kmeny si dovolíme (v souvislosti s právním vymezením vody /vodstva/) uvést především delší citaci z publikace význačného rakouského (předlitavského) právního teoretika Peyrera²²:

– či snad spíše jen o „poslední hřebík do rakve“ v souladu se současnou (doufejme, že nejen „módní“) kolapsovou literaturou (do určité míry možná ovlivněnou i „magickým“ mayským kalendářem)? [Viz především Tainter (2009), Bárta a kol. (2011), Bárta a kol. (2013), Bárta (2013).]

¹⁹ Uvedené období bývá většinou nazýváno *dobou římskou* – s ohledem na následující dílčí kapitulu 2.3 jsme zvolili raději tento výše uvedený název.

²⁰ Prostorová lokalizace jejich pobytu na našem území je stále velmi spornou. Uvedené problematice se bude autor této publikace věnovat podrobněji v samostatné monografii věnující se možné plavbě římských říčních lodí z *Carnunta* do *Mušova* za vlády císaře *Gaia Octavia Augusta* a *Marca Aurelia Antonina* (v roce 6 n. l. a v období tzv. *markomanských válek* /166–180 n. l./). K uvedené ne zcela zodpovězené problematice viz např. Salač (2000, s. 468): „Názor, že *Markomani* dorazili do Čech z *Pomohanií*, kuluje nejen v české archeologické a historické literatuře již od 19. století. Kniha *J. Dobiáše* dodala tomuto, původem starému názoru v našem prostředí punc neotřesitelnosti. K. Motyková (1965, 169) v souvislosti s datováním počátků stupně *Ř A* proto píše: ‚Für die Jahre 10–9 v.u.Z. setzt man auf Grund historischer Berichte den Beginn der Zuwanderung der Markomannen vom Maingebiet nach Böhmen an.‘ Autorka se při tom odvolává právě na *J. Dobiáše*, tj. víceméně na výše citované věty. Zároveň však připojuje archeologické pozorování a hned na následujících řádcích upozorňuje, že české nálezy, především keramika, vykazují úzký vztah k *Durynsku* a k *dolnímu Polabí*. I zde se tedy setkáváme se stejnými metodologickými postupy jako v předchozí kapitole – písemné prameny dostávají přednost před prameny archeologickými. Přesněji řečeno nikoliv prameny samotné, ty se v archeologických pracích citují jen výjimečně, ale více či méně pravděpodobné interpretace historiků. S písemnými prameny i s vytvářenými konstrukcemi se přitom zachází poměrně pružně, jak ostatně uvedené příklady dokládají. V této souvislosti je nutno vyzdvihnout uvážené a zdrženlivé formulace v *Pravěkých dějinách Čech* (Pleiner et al. 1978, 682, 683).“

²¹ Bouzek (2009, s. 167): „Okolo r. 30 př. Kr. se dostaly do Čech a na Moravu větší skupiny užívající tzv. *plaňanské poháry* na vysoké nožce; někdy v té době či jen o několik let později končí i osídlení *oppid*. Mezi lety 10 a 5 př. Kr., nejspíše v 6. př. Kr., sem pronikly ty vojenské družiny, které se staly jádrem *Marobudovy říše*. *Markomané*, kteří byli hlavním kmenem *Marobudovy říše*, byli jednou z větví kmene *Svěbů*, jejich původní sídla se rozkládala nejspíše v *Braniborsku* a *Meklenbursku*. Nejpravděpodobnější etymologie jejich jména, vycházející ze základu *marko-man*, tj. *hraničář*, ukazuje, že sídlili při hranici, nejspíše tedy v sousedství *Keltů*. Později jsou *Caesarem* zmiňováni někde v okolí *Mohanu*, a to jako sousedé *Cherusků* a jim blízkých *Kvádů*, kteří také byli do *Marobudovy říše* začleněni, i když si uchovali samostatnost. V roce 58 př. Kr. jsou *Markomané* uváděni spolu se *Svéby* jako součást *Ariovistova vojska*, a to v době, kdy chtěl osídlit levý břeh *Rýna*, což posléze vedlo k jeho boji s *Caesarem*. Pak se *Markomané* v pramenech objevují až o půl století později. V roce 9 př. Kr. je zastihl *Drusus* ještě v *Pomohanií*, krátce po roce 6 př. Kr. však našel *Domitius Ahenobarbus*, děd císaře *Nerona*, v zemi *Markomanů* už jen opuštěné *Hermundury*. *Marobudova říše* se udržela po celé čtvrtstoletí, a to od roku 6/5 př. Kr. až do 19/20 po Kr., kdy musel *Marobud* opustit své království a žil pak internován v *Ravenně*.“ Viz též *Helmold* (1947, s. 103, pozn. č. 175).

²² *Peyrer* (1888, s. 26).

„Das deutsche recht hat in derselben Weise, wie es das Gesamteigentum an der gemeinen Mark²³ und das Genossenschaftsprinzip in der Marken- und Dorfverfassung nach den verschiedenen Richtungen hin zur Ausbildung brachte, auch das Wasserrecht ausgebildet. Das Fliesende Wasser gilt als Bestandteil der gemeinen Mark, in welcher es fließt, und ist daher in den freien Marken Eigentum der Markgenossen. Die durch gleiches Interesse verbundenen Eigentümer, namentlich die Anlieger eines Wasserlaufes, erschienen als eine Genossenschaft, welche als natürliche Wassergenossenschaft durch gemeinschaftliche Beschlüsse die Benützung der Gewässer regelte und Einzelnen ihre Rechte zuwies. [Německé právo se vytvářelo stejným způsobem jako společný majetek vymezeného území („marky“) daného společenství, jako společenský řád a obecní (kmenové) zřízení v tomto prostoru, a to různým způsobem, který tento vývoj přinášel. Obdobně se vyvíjelo i vodní právo. Tekoucí voda byla chápána jako součást společného území, kterým protékala. Ve svobodném území proto byla majetkem společných svobodných vlastníků. Společnými zájmy svázaní majetníci – především pak ti, co sousedili s vodním tokem, tvořili určité společenství. Toto jako přirozené vodní družstvo prostřednictvím korporativních (společných) usnesení upravovalo užívání vody a vyhrazovalo jednotlivcům jejich práva.]“

Peyrer (1888, s. 27) pak dále pokračuje:

„Als sich die großen Marken mehr und mehr in kleinere und in Dörfer mit selbstständiger Agrarverfassung auflösten, gehörte das Wasser zur Dorfmark und wurde Eigentum der Dorfgenossen. Gleich der Weide galt das Wasser in den freien Dorfschaften als ein dem Dorfgenossen vom himmlischen Vater²⁴, nicht

²³ V kontextu této věty jde o výraz poněkud neobvyklý. S ohledem na slovník *Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch* (1997, s. 840) zde zřejmě jde (v historickém období raného německého feudalismu) o ohraničené (vymezené) území, či území obecně. S ohledem na tehdejší státní uspořádání v zemích *Koruny* české by bylo možné použít i český ekvivalent *župa* (mj. Peyrer dále používá ve svém textu pojem „*Gau*“).

²⁴ Viz poznámku č. 99. Zde je zapotřebí zdůraznit souvislost mezi germánským *Donarem* a slovanským hromovládým *Perunem*. Vlčková (2006, s. 54) uvádí: „*Donar – bůh ‚mávající kladivem‘, bůh hromu uctíváný u Germánů již v době bronzové. Římský historik Tacitus ho v Germanii ztotožnil s Herkulem, zřejmě vzhledem k podobnosti jejich atributů (kyj – kladivo) a ‚rušného způsobu života‘, zvláště co se bojů s obry a netvory týče. Severogermánskou obdobou je Tór. Donar vládl hromu a blesku, válečníci jej vzývali před bitvami, ale byl také bohem plodivých sil, oblíbeným mezi sedláky.*“ (Viz opět poznámku č. 99.) Vlčková (2006, s. 218–219) pak ještě uvádí: „*Tór (severogerm. = hrom) – severogermánská obdoba boha Donara či keltského Taranise, staroanglický Thunor, germánský Thun(a)raz. Na konci pohanského období zaujímal v severogermánském panteonu nejvyšší místo. Byl mu zasvěcen čtvrtek. Chránil mj. bojovníky-dobývatele, vikinští plavci ho prosili o příznivý vítr. Často byl doprovázen kozly Tanngnjóstem a Tanngrisnim, kteří táhli jeho vůz, nezřídka mu dělal průvodce i bůh Loki. Jako jediný z bohů neměl koně, a proto chodil na shromáždění přes ledové řeky. Vyznamenal se řadou odvážných bojů s netvory, především s hrozným hadem Jörgmungandem, obývajícím světový oceán. K jeho úspěchům mu dopomáhaly tři kouzelné předměty (atributy): kladivo Mjöllni (blesk), opasek síly a železné rukavice. Geneticky souvisí s baltoslovanským Perkūnasem-Perunem, jehož kladivo se jmenovalo Milna. U severních Germánů byl uctíván spíše jako bůh úrody, který svým kladivem pouze nepobíjí nepřátelské obry, ale také posvěcuje manželské svazky, úrodu či pohřební hranice, ochraňuje a oživuje.*“ Není jisté zda Peyrer míní *Donara* (*Donnara*, *Tóra*) či jeho otce *Ódina* (*Wotana*). S ohledem na historicky staršího *Donnara* (viz jeho uctívání rolníky) jde spíše o tohoto boha. V souvislosti se slovanským *Perunem* jde o zajímavou podobnost (viz též poznámku č. 99).

von einem irdischen Machthaber verliehenes Lehens. Weit mehr noch als im römischen Rechte kam es im deutschen Rechte vor, dass die einzelnen Gau- oder Dorfgemeinden (die älteren Mark- oder Dorfgenosenschaften) innerhalb ihrer Bezirke den Gebrauch des fließenden Wassers durch Statute regelten und der Willkür der Einzelnen gewisse Grenzen zogen.“ [Tak jak se velká (vymezená) území („marky“) stále více a více rozpadala, přináležela voda k území obce (vesnice) a stávala se majetkem členů obce. Stejně jako pastvina patřila voda vesnickým (obecním) komunitám jako něco, co bylo propůjčeno tomuto společenství nebeským otcem – nikoliv pozemským vládcem jako léno. Daleko více než v římském se v německém právu vyskytovalo to, že jednotlivá župní či obecní území (dřívější „marky“ nebo obecní /sociálně nestruturovaná/ společenství – komunity) upravovala užívání tekoucí vody na svém území prostřednictvím stanov (nepšaného zákona, řádu), a tak vymezovala svévoli jednotlivců určité hranice.]

Výše uvedená citace je zmiňována rovněž Čížkem²⁵. Peyrer²⁶ pak následně pokračuje:

„Die Einrichtung der Bannwasser²⁷ der zur Allmende gehörigen Gewässer, mag den Weg zu den späteren Regalien gebahnt haben. Wo die Mark selbst oder das einzelne Dorf seine Freiheit verlor und Eigentum eines Grundherrn wurde, sei dies nun der mit der Landgerichtsbarkeit ausgestattete Vogther²⁸ oder mit der Immunität und der kleineren Gerichtsbarkeit bekleidete Grundherr, ging auch das Wasser oder die Gerichtsbarkeit über dasselbe, die Verleihung von Wasserrechten, an den Vogtherrn oder Grundherrn über. Aber nicht bloß mit der Grundherrlichkeit, auch mit der Lehenshoheit trat das Wasser in mancherlei Beziehungen, und dem Lehensherrn unterstanden im gewissen Sinne auch die fließenden Gewässer.“ [Zavedení „Bannwasser“²⁷ (šlo o vody, kde bylo zakázáno volně lovit ryby) vedle vod patřících občině (přináležejícím k obecnímu majetku všech svo-

²⁵ Čížek (1886, s. 7). Tento autor ve své publikaci *Právo vodní dle zákona ze dne 28. srpna 1870 pro království České* zmiňuje starší (1880) vydání Peyrera. To se nám bohužel prostřednictvím sítě Internet nepodařilo nalézt. K dispozici je na <<http://dlib-pr.mpier.mpg.de>> pouze novější vydání z roku 1886.

²⁶ Peyrer (1888, s. 27).

²⁷ Tento pojem je opět těžko přeložitelný. Určité informace se podařilo získat na internetové adrese: <<http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>> (*Deutsches Rechtswörterbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Wörterbuch von Aachenfahrt bis Schilf)*). (Bohužel tento slovník není kompletní – končí u písmene S.) Zde je možné zjistit, že *Bannwasser* nemá přímou vazbu na německý pojem *Bann* (klatba, pouto). Ve výše uvedeném slovníku je u tohoto hesla následující vysvětlení: „*Bannwasser* – mit Verbot belegtes Wasser, durch Verbot der freien Fischerei entzogenes Wasser, (der Gerichtsherrschaft) vorbehaltenes Fischwasser; Gegensatz Allmendwasser, Freiwasser“. České slovníky jsou nedostačující, lépe je možné pochopit pojem *Bann* z výkladového slovníku: *Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch*. Tento pojem není pouze (pozdější metonymie) „klatbou“ – původně šlo především o *Regierungsgewalt* (vládní moc). Zároveň pak i o *Verbot* (zákaz). *Deutsches Rechtswörterbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften* zároveň uvádí antonymum *Allmende* (*občina, obecní majetek, pastvina*). Je tedy zřejmé, že šlo o „privatizaci“ majetku rodové – původně *privobytně-pospolné společnosti* prostřednictvím „zákazu“ – následně pak státní (byť feudální) mocí. Je zajímavé, že právě u vody je možné takto transparentně dovodit odpovídající *společensko-historické proměny*.

²⁸ Dle Saturníka (1946, s. 26) šlo o vrchnostenská úředníky vykonávající příslušnou jurisdikci (*advocati, defensores, Vögte*).

bodných spoluvlastníků) umožnilo vytvořit (prorazit) cestu k pozdějšímu tzv. regálu²⁹. Tam kde samotná „marka“²³ (území svobodných bojovníků kmene) nebo jednotlivá obec (vesnice) ztratila svou svobodu a stala se tak majetkem vrchnosti (ať už šlo o fojta obdařeného zemskou soudní pravomocí, či o /místní/ vrchnost s imunitou a nižší soudní pravomocí), přecházela též voda, včetně soudní pravomoci v téže oblasti, a propůjčení vodních práv na fojta či (místní) vrchnost. Ale nejen s ohledem na poddanství, ale též i lenní³⁰ systém, vstupovala voda do mnoha vztahů; lennímu pánovi podléhala rovněž, v jistém smyslu, také tekoucí (povrchová) voda.]

Výše uvedené citace z Peyrera jsme do této dílčí kapitoly zahrnuli nejen s ohledem na popisovanou historickou dobu, ale též z důvodu širšího pochoopení obecných souvislostí platných u obdobných společenských poměrů a majetkoprávních vztahů později přistěhovalých Slovanů – v archaickém a částečně též v raně feudálním období.

Na závěr této dílčí kapitoly si ještě dovolíme čtenáře seznámit s několika úryvky z proslulé *Tacitovy Germánie*³¹ (známého historického díla dodnes stále využívaného jako poměrně hodnověrný historický pramen, jež výstižně popisuje tehdejší společenské zřízení, způsob vlády – běžné i válečné zvyklosti *germánských kmenů*³²).

Terra etsi aliquanto specie differt, in uni-

Země se sice v lecčems svým vzhledem

²⁹ O tomto pojmu se později ještě podrobně zmíníme.

³⁰ Rejzek (2001, s. 338): „Léno – pozemky, výsady, apod. propůjčované vlastníkem za určitých podmínek. Ze střhn. *lēhen*, *lēn*, jež souvisí s něm *leihen* ‚půjčit‘ (srov. i angl. *lend*). Srov. ‚*lán*‘“. Hatzenhauer (1998, s. 261) podává též následující vysvětlení: „Středověké lenní zřízení bylo zabudováno do rámce právních vztahů, které mu propůjčovaly trvalost. Wilhelm Ebel vytvořil z institutu ‚půjčky‘ v rámci středověkého práva všeobecný princip. Nápadná je již mnohoznačnost použití slova ‚*Lehn* – *léno*‘ a jeho obměny v právní mluvě. V němčině jsou *léno*, ‚*Lehn*‘ a ‚*půjčka*‘, ‚*Leihe*‘ jazykově příbuzná slova a obě označují přenesení práva na omezenou dobu. Dodnes jsou propůjčovány úřady, řády, práva, koncese a oprávnění. Vždy přitom šlo a jde o práva odvozená z vyššího nadřízeného subjektu na nižší. Půjčka a léno nebyly právním institutem, vyhrazeným pouze šlechtě. Byť dosáhl své nejvyšší dokonalosti ve vládnoucích vrstvách západního světa Karlovců a Normanů, našel tento právní institut své uplatnění také v selském pozemkovém právu a v právech městských. Na principu půjčky bylo na venkově založeno především pozemkové zřízení. Dědičná léna a rozmanité formy pozemkových pronájmů se zakládaly na propůjčovacích aktech, které byly nezbytné i při kolonizaci a mýcení lesních porostů. Ve městech byly až do 19. století propůjčovány ‚úřady‘, tj. cechovní práva, jejichž prostřednictvím se řemeslo nebo živnost sjednocovaly k právně regulovanému výkonu určitého povolání. K založení cechu bylo zapotřebí, aby zeměpán přenesl své zakládací právo na členy cechu. Podle stejného vzoru byla ‚propůjčována‘ městská práva. Obchodníci potřebovali k založení trhu propůjčení trhového práva. K zahájení právně závazné činnosti nikde nepostačovala pouhá spontánní vůle podnikajících. Princip ‚propůjčení‘ ovládl veškeré právo středověku ve všech vrstvách a na všech územích.“ Dle Malého (1997, s. 41) byla podstatou lenního systému představa o dělení vlastnictví. Vlastnické právo se dělilo na tzv. *vrchní* (vlastnictví k podstatě, „přímé“) a *užitkové* (k užívání) (*dominium directum* a *dominium utile*). Poněkud odlišný názor má L. Jan (2006).

³¹ Tacitus (1976, s. 331–364).

³² Plně jsme využili velmi dobrý Bahnikův překlad – viz Tacitus (1974, s. 333–334).

versum tamen aut silvis horrida aut paludibus foeda, humidior qua Gallias, ventosior qua Noricum³³ ac Pannoniam³⁴ aspicit; satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera. Ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis: numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt.

liší, vcelku však buď nahání strach hlubokými lesy, nebo odpuzuje bažinami; je vlhčí směrem ke Galii, větrnější směrem k Noriku³³ a Panonii³⁴. Je dost úrodná, ovocným stromům se v ní však nedaří. Drobného dobytka se tu chová dost, ale většinou moc nevyroste. Ani hovězí dobytek se nemůže pochlubit krásou, která mu přísluší, a ozdobou čela. Germáni si potrpí na množství, to je jejich jediné bohatství, to je těší nejvíc.

³³ V období Tacitově již bylo *Noricum* pevnou součástí Římské říše. Dříve bylo keltským královstvím (spíše jen svazem třinácti kmenů) – geograficky bychom jej dnes vymezili převážnou většinou území *Rakouska*, částí *Slovinska* a jihovýchodním okrajem *Bavorska*. Na východ od této římské provincie se nacházela *Panonie* (přesněji *Pannonia superior*) – na západ pak *Raetie*. Kdysi (za *Keltů*) sahalo území království ve své severní části až za řeku *Dunaj* – ta se však později stala dlouhodobou severní hranicí této stejnojmenné provincie. Její název pochází z doby, kdy sloužila keltským kmenům jako základna k útokům do *Pádské nížiny*. Římané užívali pro zde sídlící *Taurisky* pojmenování *Norikové* („*Noriců*“), přičemž tento pojem (odvozený z hlavního sídla *Taurisků*, jež se nazývalo *Noreia*) vztahovali i na všechny ostatní norické kmeny. Přesnou polohu *Noreie* se doposud historikům a archeologům nepodařilo nalézt (možná se snad nacházela poblíž dnešní švýcarské obce *Neumarkt*).

³⁴ Droberjar (2002, s. 233): „*Panonie hrála v dějinách římské říše významnou úlohu. Rozkládala se přibližně na území dnešního východního Rakouska, Maďarska na pravém břehu Dunaje, malé části jižního Slovenska (opět na dunajském pravobřeží) a severního Chorvatska. Původní keltské obyvatelstvo (na severu a západě) a ilyrské skupiny (na jihu) byly romanizovány. Provincii se stala po úplném obsazení římskými legiemi za vlády Augusta, mezi léty 12 až 9 př. Kr. V čele provincie stál místodržící ze senátorského stavu v hodnosti legatus Augusti pro praetore, který sídlil v Savarii (Szombathely). V Panonii vznikla řada měst (např. Aquincum, Brigetio, Carnuntum, Emona, Poetovio, Savaria, Scrabantia, Siscia, Sirmium, Vindobona), vojenských táborů (nejvýznamnější v okolí výše uvedených měst), vil a dalších objektů. Také z jižního Slovenska známe několik důležitých, především vojenských staveb (např. Rusovce/Gerulata, Stupava, Iža, četné římské polní tábory), ale též civilních (např. vily v Bratislavě-Dúbravce a Bratislavě-Čunově) a jiných (Bratislava-Děvín) komplexů. Za vlády císaře Traiana došlo na konci 1. století k rozdělení provincie na dvě části, tj. Pannonii Superior (tzv. Horní v západní části) s hlavním městem Carnuntum a Pannonii Inferior (tzv. Dolní ve východní části) s hlavním městem Aquinkem (Budapešť). Hlavní rozkvět provincie lze spatřovat ve 2. století. Četné boje mezi Germány a Sarmaty na jedné straně a Římany na straně druhé, které se zde v určitých periodách odehrávaly, vyvrcholily v největší válečný konflikt oné doby, v tzv. markomanské války. Panonie jimi byla silně zpusťována. Podobně jako i jiné administrativní jednotky Římské říše se ani Panonie nevyhnula rozsáhlým Diokletianovým reformám. Celé území bylo rozděleno na čtyři samostatné jednotky – Pannonia Prima (sídlo v Savarii), Pannonia Secunda (sídlo v Sirmiu), Savia a Valena (sídlo v Sopianae). Na konci 4. století lze sledovat značnou aktivitu v budování a přestavování kastelů a strážních věží (burgů). Otřesy, kterými prošlo území Panonie v době stěhování národů, zvláště v souvislosti s působením hunských vojsk, kdy města, vily a tábory byly ničeny jako větrnou smršť, znamenaly pro ni úplný úpadek. Z Panonie se k nám, zejména na Moravu, dováželo v průběhu doby římské početné zboží (běžná keramika i terra sigillata, spony ad.). Hlavním exportním centrem a místem nejdůležitějších trhů a překladišť pro naddunajské Germány bylo Carnuntum. Pro moravské území má také velký význam tábor legie ve Vindoboně, kde měli svoje hlavní sídlo vojáci X. legie Gemina Pia Fidelis, kteří působili v době markomanských válek na jihu Moravy, zejména v Mušově-Burgstallu.“*

Argentum et aurum propitiine an irati dii negaverint dubito.

Nec tamen adfirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?

Possessione et usu haud perinde adficiuntur: est videre³⁵ apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum munera data, non in alia vilitate quam quae humo finguntur.

Zlato a stříbro jim bohové odepřeli – těžko říci, zda z náklonnosti, nebo z hněvu.

Neodvažuji se však tvrdit, že by v Germanii vůbec žádná stříbrná nebo zlatá žíla nebyla – kdopak po ní pátral?

Vlastnictví a užívání drahých kovů na ně příliš nepůsobí. Je možno vidět, že stříbrným nádobám darovaným jejich vyslancům nebo náčelníkům nepřikládají větší cenu než nádobám hliněným³⁶.

Druhý úryvek uvádíme především v souvislosti s následující dílčí kapitolou popisující též možný (první) vojenský pobyt *římských legií* na území *jižní Moravy* v roce 6 n. l.

Deorum maxime Mercurium³⁷ colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem³⁸ ac Martem³⁹ concessis animalibus placant.

Pars Sueborum et Isidi⁴⁰ sacrificat: unde causa et origo peregrino sacro parum

Z bohů ctí nejvíce Mercuria³⁷ a považují za bohulibé přinášet mu o určitých svátcích i lidské oběti. Hercula³⁸ a Marta³⁹ usmiřují dovolenými obětmi, totiž obětmi zvířecími.

Část Suebů obětuje i Isidě⁴⁰. Nepodařilo se mi zjistit, kde je příčina a původ toho-

³⁵ Přestože jsme plně využili Bahníkův překlad – rádi bychom upozornili na poznámku č. (332).

³⁶ Dle všeho jde o keramiku nazývanou *terra sigillata* (*terra* = /zde/ hlína, *sigillare* = pečtit) – byla vyráběna jak v *Itálii*, tak i v *římských provinciích*. Měla matný nebo lesklý povrch – používala se jemná hlína červeného, oranžového nebo hnědého odstínu. Běžně se vyskytuje s hladkým povrchem, případně zdobeným plastickým vzorem s nízkým reliéfem (byla vypalována při teplotě asi 1 000 °C). Před vypálením byla pokryta slabou vrstvou hliněné glazury obsahující roztok železitého jílu. Reliéf byl vytvářen vtlačováním „razítek“ z pálené hlíny. Autor předkládané publikace není odborníkem v dané problematice – podrobně viz např. Klanicová (2010, s. 139–155), Pernička (1963, s. 51–57), Křížek (1980, s. 125–142) a Šimek (1953, s. 42–194).

³⁷ Tacitus (1976, s. 456 /seznam vlastních jmen/): „*Mercurius, římský bůh obchodu, ochránce pocestných a posel bohů. Tacitus ho ztotožňuje se západogermánským hlavním bohem Vodanem; oba mají jako atribut klobouk a hůl.*“

³⁸ Tacitus (1976, s. 450 /seznam vlastních jmen/): „*Hercules (lat., řecky Héraklés), hérós z řecké mytologie ztotožněný s germánským bohem Donarem; Donarovo kladivo odpovídá Herkulovu kyji, oba bojovali s obludami, které lidem škodily – Herkulovy sloupy je označení skal v Severním moři (snad na Helgolandu).*“

³⁹ Tacitus (1976, s. 455 /seznam vlastních jmen/): „*Mars, římský bůh války. Tacitus označuje jeho jménem germánského boha Ziu, který byl původně bohem nebe, později se u západních Germánů stal bohem války.*“

⁴⁰ Jde o staroegyptskou bohyni *Eset* (spíše pak by měla být výslovnost „Aseť“ či „Aiseť“) – v překladu ze staroegyptštiny to značí „trůn“ nebo „sídlo“ (řecká pozdější transkripce pak byla *Ισις* = *Isis*). Šlo o antropomorfní staroegyptskou bohyni s velmi složitým teologickým původem a postupně se měnícím jejím pojmáním. První zmínka o ní je doložena z doby 5. dynastie v *Textech pyramid* (spolu s *Usirem*).

comperi nisi quod signum ipsum in modum liburnae figuratum docet advectam religionem.

Ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem adsimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident⁴².

to cizího kultu, jen náboženský symbol v podobě liburnské lodi⁴¹ nás poučuje, že jde o víru dovezenou.

Jinak neodpovídá jejich představě o velikosti nebešťanů, že by měli bohy zavírat mezi čtyřmi stěnami a zobrazovat je čímkoli podobné lidem. Zasvěcují jim háje a hvozdy a jmény bohů označují onu tajemnou bytost, kterou jim umožňuje vnímat jen jejich nábožná úcta.

Zcela na závěr (též mimo právní rámec popisu této dějinné epochy) si dovolíme čtenáře seznámit s ještě jednou citací⁴³ (osvětlující tehdejší každodenní užívání vody) z *Tacitovy Germánie*.

Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat.

Hned po procitnutí ze spánku, který obvykle protahují až do bílého dne, se jdou umýt, častěji v teplé vodě, vždyť u nich je zima dlouhá.

2.3 Římské krátkodobé vojenské epizody – pravděpodobně jen na území jižní Moravy

První vojenskou akcí *římských legií* na území *České republiky* mohlo být tažení *Tiberiovo*⁴⁴ a *Saturninovo*⁴⁵. *Velleius Paterculus*⁴⁶ se o něm zmiňuje ve

⁴¹ *Liburnové* byli vyhlášenými mořeplavci a staviteli v antice velmi používaných (poměrně snadno manévrovatelných a rychlých) lodí, tzv. *liburnských dvojřadek* – těmi císař *Augustus* vybavil své zcela modernizované loďstvo – ty mu pak též později velmi dopomohly k slavnému vítězství v bitvě u *Aktia*. Šlo o mnohem lehčí plavidla než *Antoniova* a *Kleopatry* – manévrovala úmyslně tak, aby se nepřátelští veslaři (s těžšími a méně obratnými veslicemi) brzy unavili. Později při expanzi *Římanů* k *Dunaji* (rovněž v období vlády císaře *Augusta*) došlo k jejich využití i pro říční plavbu na zmíněné hraniční řece (v přímé souvislosti lze též zmínit mozaiku v *Althiburos* v *Africe* a *Caligulovy lodě v Nemi* /barbarsky zničené za druhé světové války/ – podrobněji např. Paoli a Giannelli, ed. /1975, s. 238–241 a 257–264/). K prvnímu velkému střetnutí *Germánů* a *Římanů* (opomineme-li epizodu *Gaia Julia Caesara* a germánského krále *Ariovista* – viz *Caesar* /1972, 52 až 71/) došlo právě v období vlády tohoto prvního císaře z *Julsko-klauzijské dynastie*. S ohledem nejen na geografické sousedství *Ilýrie* a *Panonie*, ale též na širší historické souvislosti (viz např. společné povstání v letech 6–9 n. l.) lze vyslovit velmi pravděpodobnou hypotézu, že šlo o loď, která se plavila buď na dolním toku *Váhu*, nebo *Moravy* (spíše asi jen /s ohledem na její hlubší ponor – i přes předpokládanou spíše říční variantu použité konstrukce/ za vyšších vodních stavů a pod soutokem s *Dyjí*).

⁴² S ohledem na rozdílný význam tohoto slovesa v klasické a raně středověké latině viz poznámky č. 35 a (332).

⁴³ Opětovně jsme využili *Bahníkův* překlad – viz *Tacitus* (1974, s. 346).

⁴⁴ *Tiberius* se narodil 16. listopadu 42 př. n. l. v *Římě* senátorovi *Tiberiovi Claudiu Neronovi* a *Livii Drusille*. Oba rodiče pocházeli ze starobylého rodu *Claudiů* – jejich společným předkem byl cenzor *Appius Claudius Caecus*. *Tiberiův* otec působil v občanské válce na straně *Julia Caesara*,

svém díle *Římské dějiny (Historia Romana)*⁴⁷). Uvedená akce proběhla dle všeho těsně před značně rozsáhlým povstáním v *Panonii*³⁴, které započalo v roce 6 n. l. a skončilo až v roce 9 n. l. V současnosti je předmětem řady historických diskusí, zda poměrně početná římská vojska postoupila až k stávajícímu úze-

avšak po jeho zavraždění se připojil k republikánům. Podporoval také bratra triumvira *Marka Antonia – Lucia Antonia*. Po porážce *Lucia Antonia* uprchl Nero se svojí manželkou a nedávno narozeným *Tiberiem* nejprve na *Sicílii* – poté do *Řecka*. Odtud se vrátil do *Itálie* v roce 39 př. n. l. *Octavianovu* pozornost upoutala *Tiberiova* matka *Livie Drusilla*. Nero se jeho vůli podvolil a rozvedl se – i když v té době byla *Livie* těhotná. *Octavianus* se pak s ní 17. ledna 38 př. n. l. oženil – ta za tři měsíce porodila mladšího *Tiberiova* bratra *Drusa*. *Tiberius* je znám především jako císař, kterým se stal v roce 14 n. l. – po smrti císaře *Gaia Octaviana Augusta*. S ohledem na tažení proti *Marobudovi* v roce 6 n. l. je zapotřebí se zmínit především o tom, že se *Tiberius* značně proslavil, když v letech 4 až 5 pronikli římsí vojáci pod jeho vedením až za řeku *Vezeru* k *Labi* – přitom si podrobili *Chauky (Langobardy)* zahnali na pravý břeh *Labe*). V roce 6 n. l. se *Tiberius* rozhodl zakončit boje v *Germánii* expedicí proti *Marbodovu* království (kde se nacházelo jeho centrum není doposud zcela jednoznačně jisté). Měl záměr spolu s *ilyrskými legiemi* zaútočit od *Carnunta* (ruiny *Carnunta* se v současnosti nacházejí v *Dolním Rakousku* v katastru obcí *Petronell-Carnuntum* a *Bad Deutsch-Altenburg*) – legát *Gaius Sentius Saturninus* se pak chystal vyrazit z *Mogontiaci* (v současnosti *Mohuč /Mainz/ – Římané* mu dali jméno *Mogontiacum* podle keltské bohyně *Mogon*). Po zahájení této rozsáhlé vojenské operace však došlo k povstání nedávno ovládnutých kmenů v *Panonii* a *Ilýrii* – veškeré boje byly přerušeny a s *Marobudem* byla uzavřena mírová dohoda.

⁴⁵ Droberjar (2002, s. 289): „*Saturninus L. Sentius – velitel římské armády v Porýní a místodržící Germánie. Je znám především jako velitel tzv. západní římské armády, která v roce 6 po Kr. postupovala z Mogontiaci (dnešní Mohuč) proti Marobudovi do Čech (tažení proti Marobudovi roku 6 po Kr.). Podle současného bádání se zdá být možné, že tento vojenský kontingent v čele s L. Sentiem Saturninem mohl proniknout do západních částí Čech. Měl bohaté zkušenosti z bojů proti Germánům, zvláště Chattům, jejichž útokům musel často čelit v oblastech na sever od Mohuče.*“

⁴⁶ Bartoňková a Radová (2010, s. 21): „*Velleius Paterculus (19 př. Kr.–31 po Kr.) pocházel z dobře situované rodiny z hirpinského Aeclana. Sloužil v armádě jako velitel jízdy v Germánii a Pannonii pod velením Tiberiovým. Ten mu také po r. 15 po Kr. svěřil praetorský úřad. Další zprávy o jeho životě nemáme, rozhodně však žil ještě po r. 30 po Kr. Jeho dílo Římské dějiny (některé delší pasáže se nedochovaly) sahalo od nejstarších dob až po autorovu současnost, které v něm věnuje daleko více pozornosti, než bylo v římské historiografii do té doby obvyklé. Výklad je podán ve znamení chvály Tiberiovy politiky nastolení míru a potlačení občanských rozbrojů, kterou zahájil již Caesar a upevnil Augustus. Našeho území se týkají především pasáže popisující tažení proti Marobudovi. Nejnovější historické analýzy a interpretace archeologických pramenů dramatickost a věrohodnost vyprávění Velleia Patercula však nepotvrzují. Nebezpečnost jím vykreslené politické situace i rozsah a míra realizace tohoto tažení jsou zřejmě autorem ve snaze o vyzdvihnutí Tiberiova významu výrazně zveličeny. Zdá se dokonce, že dotyčné tažení území Čech a snad ani Moravy nedosáhlo.*“

⁴⁷ Latinský text je dostupný na internetových stránkách <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html>, též na <<http://www.thelatinlibrary.com/vell.html>>, (rovněž s anglickým překladem z roku 1924). Jako další stránky je možné jmenovat <<http://latin.packhum.org/author/1044>>. Použili jsme nejnovější český překlad Mouchové, ed. (2013, s. 148 až 150). Německým internetově dostupným překladem je Velleius (1833, s. 192–195) <<http://www.archive.org>>. Mouchová, ed. (2013, s. 7): „*Historia Romana Velleia Patercula, jež se nedochovala v úplné podobě, byla napsána jako příležitostné dílo věnované Marku Vicinioví, novému konzulovi roku 30 po Kr. Jaký byl její původní titul, není známo, mezi velleiovskými badateli však panuje shoda, že se jmenovala Historia Romana, jak ji v prvním vydání nazval humanista Beatus Rhenanus a jak se nazývá dodnes, protože Velleiův zájem se nesoustředil pouze na dějiny Říma. Vzhledem k tomu, že začátek díla chybí, není známo, odkud Velleius své vyprávění začal psát. Skončil je událostmi z roku 29 po Kr.*“

mí České republiky – či jen částečně (též na velmi krátkou dobu) do prostoru jižní části *Dyjsko-svrateckého úvalu*. Protivníkem Římanů byl markomanský král nazývaný *Marobud*⁴⁸.

Uvedený úryvek má s právní problematikou souvislost spíše jen nepřímou – uvádíme jej pouze pro pochopení tehdejších historických událostí odehrávajících se v geograficky poměrně rozsáhlém prostoru tehdejší tzv. *Velké Germanie* (*Germania Magna*) – do kterého patřilo v té době i dnešní území našeho státu (v antice vymežované v prostoru za tzv. *Hercynským lesem*⁴⁹ – ten byl často příslušnými antickými autory pojímán poněkud neurčitě a nejednoznačně).

*Nihil erat iam in Germania, quod vinci posset, praeter gentem Marcomannorum*⁵⁰, quae Marobodu⁵¹ duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens

*V Germanii už nebyl žádný kmen, který by Římané ještě měli porazit, kromě Markomanů*⁵⁰, kteří se na popud svého vůdce Marobodu⁵¹ zdvihli ze svých sí-

⁴⁸ Droberjar (2002, s. 170): „*Marobud – markomanský král. Marobuda je možno považovat za jednu z největších osobností germánských kmenů časné doby dějinné. Je o něm známo, že část svého života pobýval v Čechách. Jedinými Marobudovými současníky, kteří se o něm zmiňují, byli dějepisci Velleius Paterculus a Strabón (64/63 př. Kr.–23/26 po Kr.). Marobud (též Marbod, Marobod, Maroboduus) pocházel z urozeného rodu markomanského kmene. Germánsky by keltské Maroboduos znělo Marabadvaz, tj. ‚v boji slavný‘. Marobudův původ je zahalen rouškou tajemství, podobně jako jeho vzhled a podoba. Nejsou známi ani jeho bezprostřední příbuzní. Víme, že trávil své mládí v Římě, snad jako rukojmí. Na Augustově dvoře získal vzdělání. Jeho učitelem byl nejznamenitější filolog a pedagog tehdejšího Říma, M. Verrius Flaccus. Na Marobuda měl nepochybně značný vliv také přímo císař Augustus. Po návratu si Marobud získal mezi Markomany velkou autoritu, zejména svým politickým a vojenským rozhledem a vzděláním. Je velmi pravděpodobné, že poté, co byl Markomany sesazen nám blíže neznámý král, jehož jméno končilo v prvním pádě na -er nebo -rus, dosadil Augustus tomuto kmeni právě Marobuda. Mezi roky 9–6 př. Kr. odvádí Marobud Markomany ze středního Pomohanií do nitra Čech. Zde vybudoval jádro tzv. Marobudovy říše. Hlavní sídlo Marobuda – Marobuduum – se mělo nacházet někde ve středních Čechách. Marobudova moc a postavení postupně doznaly takového významu, že se staly nebezpečnými i pro samotnou římskou říši. Proto již v roce 6 po Kr. uskutečnili Římané proti němu a jeho říši válečné tažení.“*

⁴⁹ Nejstarší zmínku o *Hercynském lese* podává Aristotelés ze *Stageiry* ve svém spise *Meteorologie* – český překlad viz Bartoňková a Radová (2010, s. 11). S ohledem na počátek 1. stol. lze za nejvíce relevantní označit *Caesarovu* velmi krátkou poznámku uvedenou v jeho monumentálním díle – *Zápisky o válce galské* – česká verze viz Caesar (1972, s. 189–191). Kratší úryvek uvádí opět Bartoňková a Radová (2010, s. 14).

⁵⁰ Původ označení tohoto kmene není zcela jednoznačný (viz též poznámka č. 23). Droberjar (2002, s. 168): „*Markomani v době římské patřili vedle Kvádů nepochybně k nejvýznamnějším kmenům nejen u nás (v Čechách), ale také v celé skupině polabských Germánů a v kmenovém svazu Svěbů. S nejstaršími zprávami o Markomanech se setkáme v Caesarově díle De bello gallico (O válce galské). Původně patrně sídlili někde v Braniborsku a Meklenbursku. Kolem poloviny 1. století př. Kr. jsou známi v Pomohanií. Z těchto oblastí přešli pod vedením Marobuda do Čech, kde založili tzv. Marobudovu říši. Tacitus o nich píše, že sídlili vedle Naristů a Kvádů. Zda skutečně vyhnali Boje a právě z Čech, není jisté, spíše se lze domnívat, že po vstupu Markomanů do našich zemí zde již zbývaly jen malé skupiny keltského kmene. Příchod Markomanů k nám, ačkoliv by se mohl zdát jako poměrně jednoznačný, je obestřen několika nevyjasněnými skutečnostmi.“*

⁵¹ Poněkud odlišnou transkripci mají Bartoňková a Radová (2010, s. 21): „... *Marbod*, člověk uroze-

*incinctos Hercynia⁴⁹ silva campos inco-
lebat.*

*Nulla festinatio huius viri mentionem
transgredi debet.*

*Maroboduus^{48 51}, genere nobilis, corpore
praevalens, animo ferox, natione magis
quam ratione barbarus, non tumultua-
rium neque fortuitum neque mobilem et
ex voluntate parentium constantem inter
suos occupavit principatum, sed certum
imperium vimque regiam complexus ani-*

*del a uchýlivše se hlouběji do vnitrozemí
obývali roviny obklopené Hercynským
lesem^{49 52}.*

*Opomenout Marobodua^{48 51} by nemohl
omluvit jakkoliv velký spěch.*

*Tento muž urozeného původu, mohutné
postavy, nezkrotného ducha, barbar spí-
še jen původem než inteligencí⁵³, který si
nevydobył nejvyšší postavení mezi svými
v kmenových bojích, nezískal je náhod-
ně, jen na omezenou dobu a z vůle pod-
daných, nýbrž pojal ideu vybudovat pev-*

ný ...". Waldhauser (2001, s. 10): „... král Marobudus (Marbod, Marobud)“. Novotný (1912, s. 68): „Marobud“. Palacký (1928, I. díl, s. 74): „Marobud“.

⁵² Na internetových stránkách <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/2D*.html> je následující anglický překlad: „Nothing remained to be conquered in Germany except the people of the Marcomanni, which, leaving its settlements at the summons of its leader Maroboduus, had retired into the interior and now dwelt in the plains surrounded by the Hercynian forest.“ Poněkud odlišný překlad mají Bartoňková a Radová (2010, s. 21): „V Germánii už nezbývalo k pokoření nic, pouze kmen Markomanů, který byl vypuzen za vlády Marbodovy ze svých sídel, a ustoupiv do vnitrozemí obýval roviny obklopené Hercynským hvozdem.“ Pokud jde o sloveso *excitare* – viz Kábrt (1996, s. 167): „*excitō, āre, āvī, ātum* vyplašit, vyburcovat; *budit, probudit*; *vyvolat, vyzývat; předvolat; způsobit: bellum excitare* rozdmýchat válku; *podněcovat, povzbudit: excitare afflictos* dodávat myslí zarmouceným“. Obdobně Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 497): „*excito, are, avi, atum* 1) vyplašit, vyhnat, vyburcovat a) *feras excitare et agitare* plašit a štvát; *nuntio excitatus; conscientia sceleris excitatus* b) *zvl. a) ze spánku budit, burcovat: quaeaso, ne me e somno excitetis; somno, de somno; sopitum regem excitare; ut ne canes quidem ... excitarent; acceleremus, ait, vigiles simul excitat; básn. sopitas ignibus aras excitat* vzbudí (= vznítí) dřímající oheň na oltáři; *tanti flagitii memoriam* znova oživit β) *vyvolat někoho, zvl. vyzývat vojsko do zbraně, vyvolávat duchy zemřelých: ut senatus omnibus ex agris cives ... excitaret; excitarem negotiatores; neque excitatur classico miles* není burcován, volán znamením; *trarios excitare* kázat povstati; *patrem eius dicendo a mortuis excitasses; cives paene ex Acheronte excitatos; coniuratos etiam ab inferis excitandos* putat γ) o obžalovaném n. svědku předvolat: *qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem; e. testes* II) *vyvolat = způsobit, vyvodit, vzbudit a) vapores excitati; caligo excitata; harenam humo e. zdvihnout; zvl. o stavbách vzdělat, vystavět, zbudovat: monstratas excitat aras; turres ex materia; munimenta, molem, sepulcrum; o rostlinách: vypěstovat: nova sarmenta* b) *ignem* rozdělat, rozdmýchat; *incendium, flammam* založit, vznítit; *bellum; discordiam excitare, dolorem, fletum; plausum, risus, fluctus, tempestatem; stavy duševní vzbudit, podněcovat, rozněcovat: dolor excitat iras; suspicionem, amores; huius libidines excitabantur; invidiam; odium in aratores* c) *popudit, povzbudit, podráždil, rozohnil, ponuknout k něčemu: ad bellum mobiliter celeriterque excitari; ad virtutem, ad laetitiam; in animos viriles; alia te ratio ad spem excitavit jiný důvod vzbudil tvou naději; gallos alacritate ad canendum; zvl. (někoho na myslí pokleslého) povzbudit: promissis suis eum excitavit abiectum; me iacentem posse excitari; maestum senem* Part. *excitatus* j. *adj. v. t.*“ Je tedy zcela zřejmé, že správnější je výše uvedená verze Mouchové, ed. (2013, s. 148) než Bartoňkové a Radové (2010, s. 21). Na závěr pak ještě uvedeme další (poměrně starý) avšak výstižný anglický překlad od J. S. Watsona z roku 1852, dostupný na <<http://www.archive.org>>: „Nothing now remained to be conquered, except the nation of the Marcomanni, who, under the command of Marobudus, had forsaken their original abode, and having retired into interior parts of the country, now dwelt in plains surrounded by the Hercynian forest.“

⁵³ O vysokém vzdělání tohoto krále viz poznámku č. 51.

mo statuit avocata procul a Romanis gente sua eo progredi, ubi cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima.

Occupatis igitur, quos praediximus, locis finitimos omnis aut bello domuit aut condicionibus iuris sui fecit.

V roce 9 n. l. došlo k dvojímu útoku římských legií na tehdejší Marobudovo⁵¹ království (kmenový svaz⁵⁴).

... Hunc virum et hanc regionem proximo anno diversis e partibus Ti. Caesar⁴⁴ adgredi statuit.

Sentio Saturnino⁴⁵ mandatum, ut per Cattos excisis continentibus Hercyniae silvis⁴⁹ legiones Boiohaemum⁵⁵ (id regionem, quam incolebat Maroboduus^{48 51}, nomen est) duceret, ipse a Carnunto⁵⁶, qui locus Norici³³ regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos⁵⁰ orsus est.

Rumpit, interdum moratur proposita hominum fortuna.

Praeparaverat iam hiberna Caesar⁴⁴ ad Danubium admotoque exercitu non plus quam quinque dierum iter a primis hos-

nou říši s královskou vládou, se rozhodl odejít se svým lidem daleko od Římanů a odsunout se tam, kde se stane vojensky nejsilnějším, jen co se vymkne z dosahu jejich válečné převahy.

Když tedy obsadil ono zmíněné území, všechny své sousedy buď porazil, nebo si je připoutal smlouvami.

... Na tohoto muže a na tuto oblast se Tiberius Caesar⁴⁴ rozhodl zaútočit následujícího roku z různých směrů.

Sentius Saturninus⁴⁵ dostal rozkaz táhnout s legiemi přes území Chattů a prorazit cestu přilehlými lesy Hercynského⁴⁹ pohoří do Boiohaema⁵⁵ – tak se jmenuje ta země, kde Maroboduus^{48 51} sídlil – a on sám vyrazil proti Markomanům⁵⁰ s oddíly sloužícími v Illyriku od Carnunta⁵⁶ v norickém³³ království, které bylo z té strany nejbližší.

Lidské plány osud někdy maří, někdy zpomalí.

Caesar⁴⁴ již dokončil přípravy v zimním táboře u Dunaje a posunul své vojsko, takže nebyl vzdálen od prvních pozic ne-

⁵⁴ Latinský text je dostupný na internetových stránkách <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html>. Použili jsme (obdobně jako u dříve uvedených citací) nejnovější český překlad Mouchové, ed. (2013, s. 149–150).

⁵⁵ V současnosti lze sledovat řadu rozdílných názorů na lokalizaci „Bohemie“ („Čech“ /úmyslně dáváme do uvozovek i český tvar tohoto názvu/). V této publikaci není dostatek místa k tomu se touto problematikou dopodrobna zabývat – pokusíme se mnohé „nesrovnalosti“ osvětlit až v samostatně vydané monografii věnující se hypotéze o možné plavbě římských říčních lodí z Carnunta do Mušova za vlády císaře Gaia Octavia Augusta (pravděpodobně asi jen v roce 6 n. l.) a Marca Aurelia Antonina (v období tzv. markomanských válek /166–180 n. l.).

⁵⁶ Carnuntum bylo (v uvedené době) jednak římským legionářským táborem, jednak i civilním městem nacházejícím se na území současného Rakouska. V roce 9 n. l. ještě patřilo do provincie Noricum – později v 1. století se stalo součástí provincie Panonie. Pro návštěvníky přístupné pozůstatky rozsáhlé lokality (celý komplex má rozlohu přes 300 hektarů) se nacházejí v katastru obcí Petronell-Carnuntum a Bad Deutsch-Altenburg. Archeologické práce zde probíhají již od roku 1885.

tium aberat, legionesque quas Saturninum⁴⁵ admovere placuerat, paene aequali divisae intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco cum Caesare⁴⁴ se iuncturae erant, cum universa Pannonia³⁴, insolens longae pacis bonis, adulta viribus, Delmatia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii, arma corripuit.

Tum necessaria gloriosis praeposita neque tutum visum abdito in interiora exercitu vacuum tam vicino hosti relinquere Italiam.

přítele více než pět dní pochodu. Na jeho příkaz přisunul⁵⁷ Saturninus⁴⁵ své legie blíž, takže od nepřítele je oddělovala téměř stejná vzdálenost; za několik dní⁵⁸ se měly spojit s Caesarem⁴⁴ na předem stanoveném místě. Ale vtom se celá Pannonie³⁴, zvlčilá, protože si užívala výhod dlouhého míru, a plná sil, domluvila na společném plánu s Dalmácií a se všemi kmeny v té oblasti a chopila se zbraní.

Proto tehdy u Caesara⁴⁴ zvítězila povinnost nad touhou po slávě, neboť představa, že římské vojsko je kdesi daleko ve vnitrozemí a Itálie bez ochrany před nepřítelem stojícím v takové blízkosti, odporovala všem zásadám bezpečnosti.

Akce byla neúspěšná s ohledem na povstání v *Panonii*³⁴. Po značně dlouhém období relativního příměří došlo k velkému střetnutí mezi germánskými kmeny a římskými legiemi až za tzv. *markomanských válek*. Uvedeme pouze velmi krátkou citaci⁵⁹ z *Dia Cassia*⁶⁰ – mj. popisujícího rovněž pobyt *Římanů* na tehdejší germánském území – dle všeho šlo především o část *jižní Moravy* pod *Pálavou* u *Mušova* (vlastní obec je nyní zatopena *Novomlýnskými nádržemi* /tábor římských legií nalézající se na vyvýšené lokalitě *Mušov-Hradisko* naštěstí nikoliv⁶¹/). Pro nás je tato zpráva zajímavá především z toho důvodu, že s největší pravděpodobností byly pro zásobování legií využívány římské říční lodě (spíše šlo jen o větší čluny s plochým dnem⁶²).

⁵⁷ Pravděpodobně došlo předtím k přesunu legií z hlavního tábora z *Mohuče* (*Mogontiaca/Moguntia*) do *Marktbreitu*. Uvedenou část překonali legionáři po lodích (podobně jako tomu bylo na řece *Lippe* – této problematice se též věnujeme až v publikaci pojednávající o možné plavbě římských říčních lodí z *Carnunta* do *Mušova* za vlády císaře *Gaia Octavia Augusta* (dle všeho jen v roce 6 n. l.) a *Marca Aurelia Antonina* (v období tzv. *markomanských válek* /166–180 n. l./).

⁵⁸ Největším problémem je právě oněch „několik dní“. Opět si dovolueme poznamenat, že tuto poměrně nejednoznačnou formulaci se pokusíme analyzovat až ve výše již zmíněné chystané monografii.

⁵⁹ Použili jsme plně překlad Bartoňkové a Radové (2010, s. 64).

⁶⁰ *Lucius Cassius Dio Cocceianus* (Δίων ὁ Κάσσιος) (narozen kolem 155 n. l. nebo 163/164 n. l. – zemřel po roce 229 n. l.).

⁶¹ Podrobně např. Stuchlík, ed. (2002), Komoróczy (2010), Droberjar, ed. a Komoróczy, ed. (2007), internetové stránky Archeologického ústavu Akademie věd ČR Brno, v. v. i., detašovaného pracoviště Dolní Dunajovice [online] (dostupné z: <http://www.marcomannia.cz/>).

⁶² Na základě uvedeného předpokladu lze dojít též k možné hypotéze (v souvislosti s provedenými archeologickými pracemi v lokalitě *Mušov-„U mlýna“* /*Na dílcích, Za mlýnem, na rozhraní tratí*

ὅτι τοῖς Κουάδοις καὶ τοῖς Μαρκομάνοις
πρεσβευσαμένοις δύο μυριάδες ἑκατέ-
ροις στρατιωτῶν ἐν τείχεσιν ὄντες οὔτε
νέμειν οὔτε γεωργεῖν οὔτ' ἄλλο τι μετὰ
ἀδείας ποιεῖν ---, ἀλλὰ καὶ αὐτομόλους
παρ' αὐτῶν καὶ αἰχμαλώτους τῶν σφε-
τέρων πολλοὺς ὑπεδέχοντο, μὴ πάνυ τι
αὐτοὶ ταλαιπωρούμενοι διὰ τὸ καὶ βα-
λανεῖα καὶ πάντα ἀφθόνως ἔχειν τὰ
ἐπιτήδεια, ὥστε τοὺς Κουάδους μὴ φέ-
ροντας τὸν ἐπιτειχισμόν μεταναστῆναι
πανδημεῖ πρὸς Σεμνόνας ἐπιχειρῆσαι.
Ὁ δὲ Αντωνῖνος προμαθὼν τὴν διάνοιαν

*Kvády a Markomany, ty i ony, třebaže
v té záležitosti vysílali poselstva, nene-
chávalo 20 000 vojáků usazených v pev-
nostech ani pást, ani obdělávat půdu, ani
dělat cokoliv jiného beze strachu, ba
dokonce k sobě přijímali jejich zběhy
i množství jejich zajatců, přičemž sami
se v žádném směru neměli zle; měli do-
konce koupelny a nadbytek všemožných
potřeb. Proto se také Kvádové, nehodla-
jíce snášet to pevnostní obklíčení, poku-
sili všichni hromadně přesídlit k Semno-
nům. [Marcus Aurelius] Antoninus však,*

u dunajovických luk a Prostřední hon u mlýna, Svobodnický dům, Untere Mühlhäcker v těsném sousedství tratě Thayawiesen/ A. Gnirsem, H. Freisingem, J. Teplým, V. Vymazalem, K. Jüttnerem, D. Jelínkovou, O. Markem, P. Ondráčkem, J. Tejralem – nalezeny piloty a zbytky kamenného základu), že pod stávající hladinou soustavy Novomlýnských nádrží se stále nacházejí zbytky (v roce 180 římskými legiemi opuštěného) rozsáhlého říčního přístavu. Možnou další lokalitou by mohlo být území nacházející se východně od Mušova-Hradiska (Římského vrchu, Burgstallu) – viz především plánek prezentovaný na stránkách <http://www.marcomannia.cz>. Jak jsme předběžně již výše naznačili v poznámce č. 20 – autor zde předkládané publikace zamýšlí v nejbližší době vydat na dané téma zcela samostatnou monografii věnující se plavbě římských říčních lodí z Carnunta do Mušova za vlády císaře Gaia Octavia Augusta a Marca Aurelia Antonina (v roce 6 n. l. a v období tzv. markomanských válek /166–180 n. l./). Redakční radě VÚV TGM navrhovaná monografie by měla prověřit a následně věcně a logicky doložit pravděpodobnou hypotézu o zásobování uvedených vojsk pomocí říční dopravy (dle všeho byly nejspíše využívány větší čluny s plochým dnem /na základě analogie s méněvodnými řekami v době římské v povodí Rýna/). Pokud jde o první vojenskou aktivitu – tam je možné spíše uvedenou hypotézu vyloučit – u druhé (především pak v sezoně 179/180) je zřejmé, že (historickými prameny doložené) značné počty římských vojáků byly zásobovány spíše po vodě než po zemi. Autor bude vycházet z výsledků již provedených výzkumných prací, které doložily významný rozsah římské říční dopravy na německé řece Lippe (především z publikace: BREMER, Eckhard. *Die Nutzung des Wasserweges zur Versorgung der römischen Militärlager an der Lippe*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 2001. 111 s. Veröffentlichungen der Altertumskommission für Westfalen Landschaftsverband Westfalen-Lippe; Band 12. ISBN 3-402-05037-4). Obdobně (jako němečtí archeologové a historici) máme v záměru postupovat při ověřování více než pravděpodobné hypotézy o říční dopravě na dolním úseku Moravy a na Dyji až po soutok se Svratkou (tj. do opuštěného /nádrží Nové Mlýny pravděpodobně zatopeného/ říčního přístavu v Mušově-Hradisku). K tomu však bude zapotřebí též prověřit i další širší ne zcela zodpovězené historické otázky související jak s dřívějším keltským, tak pozdějším germánským osídlením jižní Moravy (v návaznosti např. i na tzv. jantarovou stezku). V monografii se pokusíme o zhodnocení využití méněvodných řek (proti Dunaji, kde byla říční doprava v období římském velmi intenzivně provozována) pro dopravu – v závislosti na v té době možných typech užívaných římských plavidel. Budou využity podklady o nalezených archeologicky dokumentovaných vracích říčních lodí z období antiky – a též i dochovaná dobová vyobrazení. S ohledem na počet zásobovaných vojáků bude vyčíslen přibližný odhad počtu lodí (spíše větších člunů) tvořících příslušnou (časově omezenou – spíše jen krátkodobě nasazenou) říční římskou flotilu (včetně možného celkového počtu členů tehdejší osádky všech plavidel). Již nyní je zřejmé, že tehdejší intenzita říční dopravy byla na našem území překonána asi až ve století dvacátém (bude též /pro zajímavost/ provedeno historické porovnání přibližného rozsahu vodní dopravy ve středověku v úseku Děčín–Mělník s ohledem na dopravu míšeňské soli /z Halle/ do Čech s výše uvedenou římskou říční plavební „epizodou“).

αὐτῶν, τὰς διόδους ἀποφράξας ἐκώλυ-
σεν. Οὕτως οὐ τὴν χώραν αὐτῶν προσ-
κτῆσασθαι ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους τιμω-
ρήσασθαι ἐπεθύμει.

když se předem dozvěděl o jejich úmys-
lu, zahradil průsmyky a zabránil jim
v tom. Tak si přál nikoliv získat navíc
jejich území, nýbrž ty lidi ztrestat.

2.4 Slované a zárodky vzniku českého státu (6.–9. století)

Po zcela krátké zmínce o *Keltech* a *Germánech* se nyní pokusíme popsat *nepsané* (zvykové) právo, existující u prvních *Slovanů* nacházejících se na stávajícím území České republiky. První záznam (v geograficky širším výcho-
doevropském prostoru) o tomto etnickém seskupení⁶³ lze nejprve nalézt u ře-
cky píšícího historika *Prokopia*⁶⁴ (vedle původní verze uvádíme též český pře-
klad P. Beneše⁶⁵).

θεῶν μὲν γὰρ ἓνα τὸν τῆς ἀστραπῆς⁶⁶
δημιουργὸν ἀπάντων κύριον μόνον αὐ-
τὸν νομίζουσιν εἶναι, καὶ θύουσιν αὐτῷ

Věří, že je jediný bůh, tvůrce hromu, a je-
diný pán všech věcí, a obětují mu býky
a jiná zvířata všeho druhu. Nevědí, co je

⁶³ Úmyslně používáme výše uvedené slovní spojení. Dodnes jsou kořeny tohoto etnického a přitom rovněž jednotně sociálně motivovaného celku „temné“. Pouze ryze jednoduché vymezení (ve smyslu „národně-obrozeneckého“ chápání) je s ohledem na nejnovější poznatky do určité míry možné označit za již „neudržitelné“.

⁶⁴ Řecký historik *Prokopios* z *Kaisareie* (asi 500–565 n. l.) byl byzantským učencem. Věnoval se především *byzantsko-perským, byzantsko-vandalským a byzantsko-ostrogótským válkám* (poslední knihu válek dokončil pravděpodobně v roce 556) v období úspěšného *renovatio imperii* cíle-
vědomého (mnohdy historicky nedoceňovaného) císaře *Justiniána I.* Jen ve zkratce si dovolíme se zmínit o základních dokumentech, které vznikly až v rámci kodifikace za vlády tohoto panov-
níka. *Βασιλεύς* [král] *Justinián* – *imperátor* [císař] vládl od roku 527 do roku 565. Proslavil se pře-
devším tím, že nechal zpracovat tzv. *tria volumina* [tři svazky – soubory (zákonů a právních sen-
tencí)]. Jednalo se o: *Digesta seu Pandectae* (v češtině se běžně používá označení *Digesta*), *Institutiones seu Elementa* (s ohledem na běžně používanou právní terminologii se zcela vžil název *Instituce*), *Codex Iustinianus repetitae praelectionis* [Justiniánův kodex „opakovaně pro-
braný“].

⁶⁵ Viz *Prokopios* (1985, s. 211),

⁶⁶ Téra (2009, s. 65–66). Autor velmi správně upozorňuje na určité nedostatky v překladu P. Beneše. Uvádí následující: „Pasáž navozuje dojem, že Slované uctívali pouze jednoho boha, který byl pánem celého světa a jeho výrazným atributem byl blesk – ἡ ἀστραπή (tedy nikoliv hrom, jak je chybně uvedeno v českém překladu!). H. Lowmianski z toho vyvozuje, že v době rozsídlení znali Slované skutečně pouze jednu výraznou božskou postavu, a to právě boha nebe, který přijímal různé atributy v závislosti na situaci, ve které se projevoval (tzv. prototeismus). Tento bůh se podle Lowmianského u západních Slovanů nazýval Svarog, na Rusi byl ctěn pod Perunovým jménem, neboť ve východoslovanském prostředí byly akcentovány jeho hromovládne atributy. Teprve v pozdějším vývoji (tj. po šestém století) v důsledku setkávání s rozvinutějšími duchov-
ními systémy, tedy především s křesťanstvím, se rozvinul slovanský panteon a hypostaze jed-
noho boha se stávaly samostatnými božskými bytostmi, případně se do božské roviny přesu-
novaly některé démonické postavy mytologie. Ze Svaroga se v tomto procesu stával unavený
a pasivní bůh – *deus otiosus*, jak jej známe z *Helmoldovy zprávy* z 12. století, která se ovšem tý-
ká *polabských Slovanů*.“ K uvedené citaci lze jen dodat, že podle Lepaře (1892, s. 18) tento vý-
raz značí pouze *blesk*. Obdobně též *Panczová* (2012, s. 242): „ἀστραπή –1. blesk, jasná strela,
(pl.) blýskanie, 2. lesk, blyskot, ligot, 3. (jasná) žiara (S. aj slnečná)“.

βοάς τε και ἱερεῖα ἅπαντα εἰμαρμένην
δε οὔτε ἴσασιν οὔτε ἄλλως ὁμολογοῦσιν
ἐν γε ἀνθρώποις ῥοπήν τινα ἔχειν.

ἀλλ' ἐπειδὴν αὐτοῖς ἐν ποσὶν ἤδη ὁ θά-
νατος εἶη, ἢ νόσῳ ἀλοῦσιν ἢ ἐς πόλεμον
καθισταμένοις, ἐπαγγέλλονται μὲν, ἢν
διαφύγωσι, θυσίαν τῷ θεῷ ἀντὶ τῆς ψυ-
χῆς αὐτίκα ποιήσειν διαφυγόντες δὲ θύ-
ουσιν ὅπερ ὑπέσχοντο, καὶ οἶονται τὴν
σωτηρίαν ταύτης δὴ τῆς θυσίας αὐτοῖς
ἐωνῆσθαι.

σέβουσι μέντοι καὶ ποταμούς τε καὶ νύμ-
φας^{67 68} καὶ ἄλλα ἅττα δαιμόνια, καὶ
θύουσιν αὐτοῖς ἅπασι, τὰς τὲ μαντείας
ἐν ταύταις δὴ ταῖς θυσίαις ποιοῦνται ...

nelítostný osud, a ostatně mu ani nepři-
suzují nějaký vliv na lidi.

Když se pak blíží jejich smrt – buď že
onemocní, anebo jdou do války –, slibují
bohu, že mu přinesou děkovnou oběť,
jestliže nezhynou; a když vyvážnou,
obětují mu, co slíbili, a představují si, že
vykoupili svůj život za cenu této oběti.

Dále uctívají řeky, vodní víly^{67 68} a další
božstva, všem jim obětují a při obětech
tvoří věštby ...

⁶⁷ Téra (2009, s. 65) v citaci originálu Prokopiova textu řecký pojem νύμφαι (pravděpodobně jen na základě nedopatření) neuvádí. Otázkou je, co bylo původním slovanským ekvivalentem tohoto řeckého pojmu. Profantová a Profant (2004, s. 232) osvětlují tuto (problematickou) mytologickou postavu následovně: „Víla, též samovila, samodiva (jižní Slované; u východních Slovanů později nahrazena rusalkou) – výraz pochází od slovesa viliti, tj. být posedlý. Nejstarší zmínkou může být Prokopiova zpráva ze 6. století o uctívání ‚nymf‘, jejichž slovanské označení však nezachytil. V Rusku je v 11. a 12. století zakazováno modlit se k vílám, Slovo nekojeho christoljubca říká: ‚... věří v Peruna ... i ve víly, ... modlí se k nim, či je uctívají spolu s Mokoší, vampýry (upíry) a sberegíněmi‘. Jsou to mytické bytosti spjaté převážně s vodním živlem, vystupují v podobě krásných dívek v bílém, s dlouhými vlajícími zlatými či rusými vlasy, jež představují zdroj jejich životní síly. Ztráta byt' jednoho vlasu znamenala pro ně smrt. Tyto bytosti se dokáží proměňovat ve zvířata – labuť, koně, či sokola. Mohou působit pozitivně, ale dovedou být i nebezpečné a zlé. Je proto třeba naklonit si je obětí pod stromy, u jezer a u pramenů, kde často sídlí. Avšak jsou známy též víly skalní, lesní, v Chorvatsku a Bulharsku i mořské víly. Tančí a zpívají vilino kolo, a to především v noci; na takto udusanou trávu nesmí nikdo vkročit, nechce-li zahynout. Vílám jsou zasvěceny byliny mateřídouška a třemchava. V souvislosti s těmito bytostmi jsou na Rusi slaveny tzv. rusalie. V Čechách se dochoval jediný starší (předknižní) doklad o působení vil z 15. století v básni o Jěťřichu Berúnském: ‚Getrich ... /genz mu byli dali wilij./ Tu swe ztratil všechny syly.‘ Na Slovensku, zejména na Trenčínsku, jsou četné etnografické doklady pojetí vil jako duší zemřelých neprovdaných dívek a nevěst, které bloudí po zemi a svádějí chlapce k smrtonosnému tanci.“

⁶⁸ <<http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl>>: „Headword: Νύμφαι; Adler number: nu,588; Translated headword: nymphs; Translation: [A term for] worms, which [live] in the cells of bees' honeycombs, when they begin to grow their wings. Some people simply [call them] winged worms. Samians [1] also call nymph the upper middle part of the female genitalia. [2] Also the closed-up buds of roses [are called] nymphs. Also newly-married women [are called] as nymphs. And the Muses [are called] nymphs by Lydians. That the offshoots of all fruits [are described] in this way [is] clear. Concerning the gods an entire history has been composed by Dionysios in thirty three books. Greek Original: Νύμφαι: σκώληκες οἱ ἐν τοῖς τῶν μελισσῶν κυττάροις, ὅταν ἤδη πτεροποιεῖν ἀρξῶνται. οἱ δ' ἀπλῶς τοὺς πτερωτοὺς σκώληκας, Σάμιοι. καὶ τὸ ἀνά μέσον τῶν γυναικείων αἰδοίων νύμφην καλοῦσι. καὶ τῶν ῥόδων αἱ κάλυκες αἱ μεμυκνῖαι νύμφαι. καὶ αἱ νεόγαμοι κόραι νύμφαι. καὶ αἱ Μοῦσαι δὲ ὑπὸ Λυδῶν νύμφαι. ὅτι δὲ πάντων τῶν καρπῶν αἱ ἐκφύσεις οὕτω, δῆλον. περὶ δὲ τῶν θεῶν Διονυσίῳ πᾶσα ἱστορία συνῆκται ἐν τριάκοντα καὶ τρισὶ βιβλίοις.“

Za další dostupný (i když o mnoho staletí pozdější) původní pramen popisující archaické období lze označit Kosmovu *Kroniku českou*. V následujících citacích uvádíme, a to v doslovném znění⁶⁹, překlad K. Hrdiny⁷⁰. Hned na začátku své první knihy se Kosmas⁷¹ mj. pokusil vylíčit rovněž geografické vymezení Čech – a to asi i pro předpokládané cizozemské (latinsky vzdělané⁷²) čtenáře tehdejšího raného středověku⁷³:

In divisione orbis secundum geometricos Asia nomine sub suo dimidium mundi obtinuit, et dimidium Europa et Africa.

In Europa sita est Germania, cuius in partibus versus aquilonalem plagam est locus late nimis diffusus, cinctus undique montibus per gyrum⁷⁴, qui mirum in mo-

Podle učení geometrů se dělí povrch zemský na dvě polovice, z nichž jednu zaujímá pod svým jménem Asie, druhou Evropa s Afrikou.

V Evropě leží Germanie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným

⁶⁹ Zde je zapotřebí poznamenat, že v mnoha případech je Hrdinův český pravopis zastaralý. Jde již o více než 60 let starý text.

⁷⁰ Hrdina (1950, s. 15–17).

⁷¹ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Vše, co o životě nejslavnějšího českého kronikáře víme, prozrazuje sám ve své Kronice Čechů. Vyšší vzdělání – na svou dobu neobyčejné – získal v cizině, v Lutychu u proslulého mistra Franka Kolínského. Po návratu patřil ke světskému kněžstvu, oženil se s Božetěchou (1091), jejíž smrt zaznamenalo olomoucké nekrologium 23. 1. 1117, a měl syna Jindřicha (teorie, že šlo o Jindřicha Zdíka má dnes stále méně přívrženců). Kosmas byl nejdříve kanovníkem a pak děkanem svatovítské kapituly, jejíž členové se podíleli na práci panovníkovy kanceláře a na její diplomatické a politické aktivitě. Kosmas sám se účastnil po boku biskupa Jaromíra synody v Mohuči, po jeho smrti provázal nově zvoleného biskupa pražského Kosmu a olomouckého Ondřeje k investituře do Mantovy za císařem Jindřichem a pak do Mohuče na vysvěcení arcibiskupem. V Ostrřihomi, kam jel s dalším pražským biskupem Heřmanem, byl 11. 6. 1099 vysvěcen arcibiskupem Serafinem na kněze, což asi souviselo s jeho povýšením na děkana kapituly. Svě proslulé dílo začal Kosmas psát až na sklonku života, asi od roku 1119, i když materiál jistě sbíral už dříve. Latinsky psanou kroniku rozdělil na tři díly, když první začíná tradičním stvořením světa a zmatením jazyků pod babylónskou věží, ale vzápětí se dostává k ‚bájnému vyprávění starců‘ líčícímu příchod praotce Čecha a mytické počátky Přemyslovců. V dalších dvou dílech dovádí vyprávění, bez něhož by naše vědomosti o českých dějinách byly více než chudé, do své doby a práci na kronice přerušila doslova v polovině věty až Kosmova smrt. Kronika je však i skvělým literárním dílem, a to i v celoevropském kontextu, a čte se místy jedním dechem.“

⁷² Tzv. „litterati“.

⁷³ Latinský text je (kupodivu) v síti Internet obtížně dohledatelný. Nakonec se podařilo nalézt adresu: *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*. <<http://bifrost.it/SLAVI/Fonti/Praga-1.html>>. Dále je dostupný jak latinský originál, tak český překlad na adrese: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169>> (*Fontes rerum Bohemicarum*, Tom. II, *Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus – Prameny dějin českých II, Kosmův Letopis český s pokračovateli*, J. Emler, V. V. Tomek, Praha 1874).

⁷⁴ Zde se patrně Kosmas pokouší vyjádřit určitou zvláštnost české *kotliny* – ta je (do určité míry) geograficky vymezena ve tvaru jakéhosi kruhu „oválu“ (viz níže citace v této poznámce – mj. výraz „gyros“ /z řeckého γῦρος = kruh, zákrut, závit/ překladatel opominul). V souvislosti s uvedeným postřehem prvního českého kronikáře si dovolíme uvést delší citaci z nedávno vydané Cílkovy publikace (2010, s. 10–12): „Povrch Země se tehdy podobal povrchu současného Měsíce

dum extenduntur totius terrae per circuitum, ut in aspectu oculorum quasi unus et continuus mons totam illam terram circumbeat⁵⁶ et muniat.

Huius terrae superficiem tunc temporis vastae tenebant⁽²⁾ solitudines nemonum⁽³⁾, sine habitatore hominum; nimis tamen sonorae erant examinibus apum, et diversarum⁽⁴⁾ modulationibus volucrum.

Ferae sylvarum⁽⁵⁾ innumerae ceu maris harenae⁽⁶⁾, vel quot sunt stellae in aethere. Nec ab ullo perterritae errabant per devia terrae, et bestiarum gregibus vix sufficiebat tellus.

Ad numerum locustarum, aestate per arva saltantium, vix poterant aequiparare armenta iumentorum.

Aquae illic nimis perspicuae, et ad humanos usus⁽⁷⁾ sanae. Similiter et pisces suaves, et ad comedendum salubres⁽⁸⁾.

Mira res, et unde perpendere potes, quam in alto aere pendeat haec regio, cum nulla peregrina hanc influat aqua, sed quotquot amnes, parvi et immanes ex diversis⁽⁴⁾ montibus orti, a maiori aqua, quae dicitur Labe^{75 76}, recepti usque aquilonale fluunt in mare.

způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo.

Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny, bez lidského obyvatele, zněly však hladně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva.

Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi a nikým neplašena těkala cestou necestou; houfům dobytka sotva stačila země.

Se stády soumarů sotva se mohlo měřit i množství kobylek, co jich v létě po polích skáče.

Vody tam byly čist'ouneké a k lidskému užívání zdravé, rovněž i ryby chutné a výživné.

Je to divná věc a lze z ní uvážiti, jak vysoko se vypíná tato země: nevtéká do ní žádná cizí řeka, nýbrž všechny toky malé i velké, pojatý arci do větší řeky, jež slove Labe^{75 76}, tekou až do Severního moře.

nebo Marsu. Na rozdíl od těchto nebeských těles však pozdější geologické pochody – stěhování kontinentů a činnost vody – dávné meteoritové krátery, kterým se někdy říká astroblémy neboli ‚hvězdné jizvy‘, zcela zastřely. Přesto však v meziplanetárním prostoru existovaly bludné osamělé meteority nebo jejich shluky, které čas od času protnulý dráhu Země a s obrovskou energií dopadly na její povrch. Po svém dopadu často vytvořily obrovské krátery o průměru až několika desítek kilometrů. Dnes tak na povrchu Země známe zbytky asi 250 meteoritových kráterů pocházejících z různých geologických období. V roce 1983 ohlásil profesor Bostonské univerzity M. D. Papagiannis objev dalšího meteoritového kráteru, který nazval Pražským impaktovým kráterem, protože Praha leží blízko jeho středu. Jedná se o oválnou strukturu 200x300 km pokrývající téměř celé Čechy. Papagiannis se opíral hlavně o tvarovou podobnost – na mapě Evropy si nemůžete nevšimnout rozsáhlé kruhové struktury v místech, kde leží Čechy. Českou republiku poznáte i na fyzické mapě a vůbec nepotřebujete pohled na politické hranice. Dodneška si nejsme jisti, zda má prof. Papagiannis pravdu. V jeho prospěch mluví tvar Čech a promáčknutí zemské kůry pod Čechami. Na druhou stranu však nebyly nalezeny horniny, které vznikají při dopadu velkých meteoritů.“

⁷⁵ Štefáček (2008, s. 266): „Tok v ČR a SRN; pramení na Labské louce v Krkonoších v nadmořské

Et⁷⁷ quia haec⁽⁹⁾ regio tempore in illo intemptata iacebat aratro et homo, qui temptaret, adhuc eam non intrarat⁽¹⁰⁾, de fertilitate sive sterilitate eius magis placuit tacere, quam inexpertam rem dicere.

Has solitudines quisquis fuit ille hominum

A poněvadž tato země za těch časů ležela nedotčená rádlem a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotkl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčet, než říci něco nezaručeného⁷⁸.

Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to

výšce 1 384 m. Státní hranici přetíná u Hřenska v nadmořské výšce 115 m. Protéká Čechami k Hřensku, Severoněmeckou nížinou, ústí estuárem do Severního moře v Hamburku. Celková plocha povodí činí 144 055 km², z toho v ČR 51 391,5 km². Celková délka toku 1 154 km, z toho v ČR 370,2 km. Průměrný průtok na státní hranici je 308 m³ s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Kalenský potok (Olešnice), Trotina, Opatovický kanál, Bačovka, Cidlina, Mrlina, Vlka, Jizera, Košátecký potok, Pšovka, Liběchovka, Ústecký potok, Býčkovický potok, Luční potok, Rychnovský potok, Ploučnice, Kamenice (hřenská). Přítoky zleva: Bílé Labe, Malé Labe, Čistá, Pilníkovský potok, Úpa, Metuje, Piletický (Librantický) potok, Orlice (spojená), Loučná, Chrudimka, Bylanka, Struha, Doubrava, Klejnárka, Výrovka (Kouřimka, Vavřinec), Výmola, Vltava, Ohře, Modla, Milešovský potok, Bílina, Lužecký potok a Jílovský potok.“

⁷⁶ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 169–170): „Labe (stř.), řeka tekoucí sev. polovinou Čech; od pramene na Labské louce v Krkonoších až po Hřensko, kde opouští území ČSSR, je její tok na našem území 364,4 km dlouhý. – Zmiňují se o něm už antické prameny (řecký geograf Strabón a římský historik Tacitus), v nichž má podobu Albis. Koncem 1. tisíciletí n. l. se řeka nazývá Alba nebo Albia. Česká podoba Labe je poprvé doložena roku 1125 v Kosmově kronice: byla přejata z germ. *Alba (něm. Elbe), jež dalo do slovanštiny *Olba, a to přesmyknutím staročeské Laba. Tato forma žen. rodu později přešla do stř. r. Labie n. Labe (v 17. stol.), nakonec Labe. Říční jm. má původ v ide. základu *albh- ‚bílý, světlý, čistý‘ (srov. lat. albus ‚bílý‘); došlo v něm k významovému posunu od ‚bílý‘ k ‚proudící, plynoucí‘ (potvrzují to skandinávské tvary elf ‚tok, proud‘ a elve ‚koryto řeky‘). Jméno bylo tehdy prvotně obecným označením vodního toku. Srov. též franc. Aube, jméno dvou řek v staré Galii: přítoku Seiny z pravé strany a jedné ze zdrojnic Oisy.“

⁷⁷ Od této věty uvádí Karbusický (1995 s. 293) latinský originál textů Kosmovy *Kroniky české*.

⁷⁸ K uvedenému textu se vyjádřil (již v dřívější době) Turek (1963 s. 47): „O autoru (Kosmovi) víme, že jeho předek, kněz, přišel do Čech z Polska jako zajatec Břetislavův, on sám studoval zprvu (kolem 1074) v Praze, později v Lutychu; pak se stal kanovníkem a potom děkanem svatovítského kostela. Kroniku psal v letech 1119–1125 a zemřel více než osmdesátiletý 21. října 1125. Byl klasicky vzdělán, ve svém úřadě stál blízko papežským biskupům a byl jistě dobře obeznámen s událostmi, jejichž dobu prožil; jistě právem prohlašuje na konci své první knihy, že přistupuje k líčení toho, co sám viděl nebo od očitých svědků pravdivě slyšel. Jeho druhou (1038–1092) a třetí (1092–1125) knihu možno tedy pojímat jako autentický, i když mnohdy tendenční pramen. Problémem je ovšem jeho první kniha, v níž rozlišuje ‚bájně vyprávění starců‘ a – od Bořivojova křtu, jež omylem klade do r. 894 – ‚pravdivé podání věrohodných‘. Někde můžeme přímo určit její pramen, zvláště Regiona Prümmského. Jinde však vynechává – s odůvodněním, jež se samo usvědčuje jako výmluva – a odkazuje na prameny, dnes neexistující nebo zakuklené v jiných památkách; k nim patří zvláště díla uváděná k době Václavově: privilegium církve moravské, epilog Moravy a Čech, životopis Václavův. Nejobtížnější problémy nám však přináší líčení nejstaršího období; zčásti sám bájil s použitím vzorů antické literatury, zčásti však psal na podkladě dobré staré tradice. Tu je ovšem jeho pole silně teritoriálně omezeno, především na okolí Prahy a na území při dolní Ohři a Bělině; o východočeském knížectví se dovídáme až při smrti Slavníkově.“ Turek (1963 s. 48) pak dále pokračuje: „Kronika začíná, jak bývá obvyklé, potopou světa a babylónským zmatením jazyků; autor však rychle přechází k popisu Čech, jejichž orografického rázu i hydrografické jednoty si je vědom. A již vstupuje do země ‚Bohemus‘ se svým lidem, rek, jenž dal zemi své jméno. Následuje líčení zlatého věku, v němž vystupuje Crocco (v pozdních opisech též Groh, Grecko), jméno s jehož obdobou se setkáme nejen u Poláků, ale i u národností západoevropských“.

– incertum est quot in animabus – postquam intravit⁽¹⁰⁾, quaerens loca humanis habitationibus oportuna, montes, valles, tesqua, tempe visu sagaci perlustravit et, ut reor, circa montem Rip⁷⁹ inter duos fluvios⁽¹¹⁾, scilicet Ogram⁸⁰ et Wltavam⁽¹²⁾ 81, primas posuit sedes, primas fundavit et aedes⁽¹³⁾ et quos in humeris secum apportarat, humi sisti Penates⁸² gaudebat.

byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a do-ly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří⁸⁰ a Vltavou⁸¹, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na rameni přinesl⁸².

⁷⁹ Viz poznámku č. 17.

⁸⁰ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 220): „Ohře (žen., j. č.), řeka (247 km) pramenící ve Smrčínách na něm. území a tekoucí vých. směrem podhůřím Krušných hor a Českého středohoří až k soutoku s Labem v Tereziánské kotlině. – Jméno řeky je původu keltského, nebo dokonce již předkeltského. Objevuje se v historických pramenech od 9. stol. (805 Agara). Od pol. 12. stol. je v listinách zapisována jako Egre n. Oegre (1165), Ogre (1186) nebo Ogra (v Kosmově kronice). Z podoby Ogre se vyvinul čes. název Ohře, z podoby Egre pak něm. název Eger (kromě řeky se tak jmenoval i Cheb). Stejně jméno (Eger) má drobný přítok ř. Wörnitz, na němž leží bavorské město Nördlingen; Ager je přítok Travný v Hor. Rakousku, Aire se nazývá jedna ze zdrojnic francouzské Aisny. Tedy všechno jména z území osídlených dávnými Kelty. Základem jména je ide. kořen *Aga, *Agira n. *Agara (srov. latinské sloveso ago ‚ženu‘ a staroind. ajiráh ‚hbitý, bystrý‘): znamenalo tedy ‚rychle se ženoucí, bystrá řeka‘. Jak ukazují archeologické nálezy, bylo údolí Ohře až ke Kadani osídleno už v nejstarších českých dobách. Sem také proudily kulturní vlivy z Porýní (prastará obchodní cesta vedla od Rýna údolím Mohanu a po překročení rozvodí Smrčín sledovala tok Ohře až k jejímu ústí do Labe).“

⁸¹ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 332–333): „Vltava, nejdelší řeka v Čechách (433 km), největší přítok Labe na našem území, pramenící na Šumavě pod Černou horou (ve výšce 1172 m) a vlévající se u Mělníka do Labe. – Jméno řeky se poprvé objevuje v Letopisech fuldských r. 872 (Fuldaha), později r. 1113 (Wultha). V Kosmově kronice z poč. 12. stol. je poprvé dosvědčena zčeštěná podoba (1125 Wltaua). Hydronymum má původ v germánském *Wilth-ahwa n. -aha (‚divoká, prudká voda‘), jež dalo přes stč. Vltava dnešní podobu Vltava. Základem je markomanské wilth ‚dravý, divoký‘ (srov. něm. wild) a ahwa n. aha (voda, proud, řeka). Od 13. stol. je doložena německá podoba jména, přejatá z češtiny, a to Moldau (1253 Moltaua): vznikla disimilací dvou V-v na M-v.“

⁸² Hrdinův překlad uvádí singulár „na rameni“, i když v originálu je zjevně plurál. Navíc je sporný uvedený překlad „bůžky“. Klasicky vzdělaný Kosmas použil výraz Penates. Penáti byli ochranným božstvem římského domu. Členové rodiny jim obětovali při každém jídle část potravy na oltář nebo ji spalovali v krbu. Šlo tedy spíše o zbožštělé předky (obdobně tomu bylo do nedávné doby u Čiřanů). Svě Penáty měl i římský stát jako celek. Ottův slovník naučný uvádí: „Penátové, starořímská skřítková domácnost, kteří chránili blahobyt domácnosti (od penus, zásoba), ctění podobně Larům tím, že před jejich obrazy kladena sůl a jídla. Sídlem jejich jest krb, odtud úzký jejich vztah k bohyni Vestě. Penátové chrání celý dům a jeho obyvatele, vštěpujíce mu vědomí sounáležitosti a lásku k rodinnému krbu. Kult jejich udržel se až na konec pohanství a přešel pak v kult strážných andělů, chránících světce apod. – Též celé obce ctily vedle Vesty své Penáty. Zejména osady mívaly Penáty společné s metropolí. Také Etruskové ctily prý své Penáty. V chrámech Vestinych jak v Lanuvii, tak v Římě chovány starobylé symbolické obrazy Penátů, z hlíny i z kovu, jakož trójští Penátové se popisovali jako malé sošky z dřeva nebo kamene. Vedle těchto byl v Římě zvláštní chrám Penátů na Velii při ulici, jež vedla z Fora ke Carinám; Penátové tu zobrazováni jako dva sedící jinoši, ozbrojení kopím (podobně na mincích). Obvyklá byla přísaha při Jovovi a Penátech. – Metonym. Penátové znamenají domov, vlast.“ Je zřejmé, že Kosmas si byl vědom toho, že předchozí společenské zřízení bylo rodové. Z uvedeného důvodu je tak možné vznést i určitou výtku k Hrdinovu překladu.

Tunc senior, quem alii quasi dominum comitabantur, inter cetera suos sequaces sic affatur: „O socii, non semel mecum graves labores per devia nemorum⁽³⁾ perpassi, sistite gradum, vestris Penatibus⁸² litate libamen gratum, quorum opem per mirificam hanc vobis olim⁽¹⁴⁾ fato predestinatam tandem venistis ad patriam.

Haec⁽⁹⁾ est illa, haec⁽⁹⁾ est illa terra, quam saepe⁽¹⁵⁾ me vobis promisisse meminī, terra obnoxia nemini, feris et volatilibus referta, nectare mellis et lactis humida, et, ut ipsi perspiciatis, ad habitandum aere iucunda⁽¹⁶⁾.

Aquae ex omni parte copiosae⁽¹⁷⁾ et ultra modum piscosae⁽¹⁸⁾.

Hic vobis nihil⁽¹⁹⁾ deerit, quia nullus vobis oberit.

Sed cum haec⁽⁹⁾ talis, tam pulchra ac tanta regio in manibus vestris sit, cogitate⁽²⁰⁾, aptum terrae nomen quod sit.“ Qui mox quasi ex divino commoniti⁽²¹⁾ oraculo: „Et unde“, inquiunt, „melius vel aptius nomen inveniēmus⁽²²⁾, quam, quia tu, o pater, diceris Bohemus, dicatur et terra Bohemia?⁽²³⁾“

Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: „Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům⁸², jejichž zázračnou pomocí jste přišli konečně do této vlasti, kdysi vám předurčené osudem.

To je ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – sliboval častokrát, země nepoddaná nikomu, plná zvěře a ptactva, vlhnocí sladkým medem a mlékem, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná⁽¹⁶⁾.

Vody jsou hojné všude a nadobyčej rybnaté⁽¹⁸⁾⁸³.

Zde se vám nebude ničeho⁽¹⁹⁾ nedostávat, protože vám nikdo nebude škodit.

Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj je ve vašich rukou, rozvažte⁽²⁰⁾, jaké by bylo vhodné jméno pro tuto zemi.“ Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, nazýván jsi (jménem) Čech, kde najdeme⁽²²⁾ lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země nazývala se Čechy?“

Výše uvedený text lze označit nejen za historicky první, ale i za velmi výstižný a poměrně podrobný popis našeho území (s ohledem na daný krajinný a hydrologický ráz české kotliny). Voda (pro tehdejší obyvatele našeho území) byla zásadní podmínkou pro jejich existenci. Osídlení se soustřeďovalo do prostoru nížin (max. 400 m n. m.⁸⁴), a též do blízkosti větších vodních toků (*Labe*, *Vltava* a *Ohře*), které v té době současně plnily nezastupitelnou komunikační úlohu⁸⁵. Uvedené orografické a hydrografické vymezení lze označit za

⁸³ Beranová a Lutovský (2009, s. 53): „O velkém významu rybolovu v Roztokách u Prahy uvažoval M. Kuna, o nálezech rybích kostí tam nebo na jiném soudobém sídlišti víme ale zatím málo. Bez významu ovšem nemusí být nálezy monoxylu v řece Jizeře proti sídlišti v Otradovicích na Čelákovicku v roce 2002; loďka ovšem není zatím datována.“

⁸⁴ Viz poznámku č. 12.

⁸⁵ Viz též Salač (1997, s. 462–494) či Salač (2006, s. 33–55).

mnohem více „autentické“ než (historicky převážně spíše sporný) popis osob a událostí, ovlivněný starší „antickou“ (tj. zjevně neslovanskou, a místně „nepůvodní“) mytologickou tradicí⁷⁸.

Do určité míry můžeme u tehdejší rodově uspořádané a majetkově nestrukturované společnosti předpokládat, že nejen voda, ale též lesy a louky, spadaly do kategorie tzv. *res omnium communis*⁸⁶. K tomu však musíme (s nejvyšší obezřetností) dodat, že tehdejší prvobytně-pospolné (zcela odlišné, bez znalosti písma, a též jen minimálně sociálně rozvrstvené) kmenové či rodové společenství lze označit za zcela neporovnatelné s právním uspořádáním a civilizační úrovní předcházejícího antického /později pak jen římského/ světa⁸⁷). Proto jakékoliv pouze „ryze racionalistické“ rekonstrukce (za použití právní terminologie, která je odbornou veřejností běžně užívána až v 19., 20. či 21. století) jsou částečně „problematické“. Navíc můžeme zaznamenat (bez ohledu na „filosofickou“ kategorii *res omnium communis*) mytologické (či obecně ná-

⁸⁶ Ve sbírce *Digesta* se nachází (téměř na začátku) výrok (1.8.2.1 – Marcián): „*Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.* [Některé (věci) podle přirozeného práva všem společné jsou tyto: vzduch, tekoucí voda, moře a při tomto (moři) mořské břehy.]“ Stejná právní formulace je obsažena rovněž v *Institucích* (1.8.2). Tomuto právnímu pojmu jsme se již podrobně věnovali dříve (Kult, 2010).

⁸⁷ Dovolíme si opětovně uvést rozsáhlejší citaci (již jen český překlad) Perniceho, ve které hodnotí Marciánovo pojetí (1900, s. 7) (viz též Kult, 2010): „*Nikým nebylo určeno, odkud toto učení má své kořeny, je založeno na ‚ius naturale‘ (přirozeném právu), proto se jeví jako ‚samozřejmé‘. Odkud toto učení pochází – to není nikde řečeno, je založeno na přirozeném právu – a tím se jeví jako samozřejmé. Tento základ však poukazuje zřejmě na to, že teorie ‚res communes omnium‘ (věci všem společné) souvisí s všeobecným názorem na bytí a jeho genesis. Stávající platné názory formulovalo učení o přirozeném právu v 17. a 18. století. Zpočátku existoval mezi lidmi společný majetek, tzv. ‚communio primaeva‘. S rozvojem počtu lidí, se vzrůstem sobectví a s chorobnou ctižádostivostí vzniklo soukromé vlastnictví, nejprve u movitých věcí, potom též u pozemků a půdy. Vznik majetkových práv byl realizován na základě okupace (zabrání) a uznání smluv. Následkem toho byla země rozdělena. Avšak moře, voda a vzduch zůstaly nerozděleny: odolávaly okupaci (jednotlivce), rovněž i podrobení prostřednictvím národů. Naše nynější pandektové právo vytváří veškeré své předpoklady nevědomě na základech přirozeného práva, tak jak se s ním velmi často setkává. Rovněž byla snaha vložit do římského práva (bez ohledu na ostatní věci) učení o původním vlastnictví věcí. A tak zcela jistě muselo existovat podobné pojetí již před Marciánovou teorií.*“ Pernice pak pokračuje: „*Zdá se, že se zde kombinují dva myšlenkové proudy – jeden více lidový, druhý učeně-filosofický – ty dochází ke stejnému závěru. 1. Nejprve je zapotřebí se zmínit o tom, že římstí spisovatelé v císařském období zastávali obecně rozšířenou představu o jakémsi zlatém věku. Saturn založil rolnictví (a rolníky jej naučil); stále však nebyla země rozdělena na jednotlivé pozemky; nebylo známo ani zeměměřičství, také neexistovali páni a poddaní, každý si bral bohatou úrodu plodů – tam kde ji našel. Zvěř na polích i v lesích byla obecným majetkem všech (lidí). Nový věk (tak je označován onen konec) ohraničil pole – takto povstalo vlastnictví pozemků a půdy – pevnina byla rozdělena. O vodu a moře se zde nejednalo: bylo jisté to, že zůstávají zcela společné, tak jak tomu bylo odnepaměti. A tak básníci považovali vzduch a světlo či vodu a moře za něco, na co má každý nárok. Tento nárok byl rovněž rozšířen na mořský břeh – nestrpět ztroskotané cizince a jejich mrtvolky na pobřeží bylo považováno za barbarství, v rozporu s mravy lidstva a svatými zvyklostmi. 2. Tato zjevně velmi rozšířená fantazie je propojena s filosofickou naukou, se stoickým učením o společném státu všeho lidstva. Seneka ukazuje jak tato populární představa byla používána. Ten líčí blažený stav počátků lidského pokolení, inspirován Vergiliovým dílem. Proti tomu staví pozdější nadvládu individualismu – takto nalézá základ pro své stoické učení.*“

boženské aspekty), které v tzv. pohanských společnostech (sakrálně svázaných s mocí „božské Přírody“) s vodou souvisely^{88 89}. Rovněž Palacký⁹⁰ se

⁸⁸ Velmi výstižně je v *Encyklopedii slovanských bohů a mýtů* (Profantová a Profant, 2004, s. 177 až 178) pojednáno heslo *pramen*: „Uctívání pramenů a studánek je doloženo opakovaně, avšak velmi obecně: např. u Slovanů jižních se zmiňuje uctívání nymf pramenů, na Rusi se k roku 854 píše o uctívání jezer a pramenů u Poljanů a ještě po polovině 11. století brojí kyjevský metropolit Jan II. proti obětování jezerům a pramenům. Konkrétní obřady tudíž neumíme rekonstruovat. Pravidelně se k pramenům přinášely nejspíše zvířecí oběti a dary, v Čechách podle Kosmy ‚v úterý nebo ve středu o letnicích‘. Voda očišťuje, rituální omývání či koupání bylo součástí mnoha svátků a obřadů – viz např. ‚kupalo‘. Glomači neboli Daleminci (německý název), žijící severně od Míšně, uctívali pramen ‚na odlehlem místě nejvýše dvě míle od Labe. Jeho vody vytvářejí velké jezírko (bažinu) a podle slov okolních obyvatel i očitých svědků dělá často zázraky.‘ Když obyvatele čeká dobrý rok a mír a země jim neodpírá své plody, pramen (bažina) se pokrývá obilím – pšenicí, žaludy, ovsem; tak rozveselí duše lidí často sem přicházejících ze sousedství. Když hrozí válka, neomylná předpověď jej ‚zbarví krví a popelem‘, což mohly způsobit i krvavé oběti. Místo tedy bylo využíváno k věštbě. Glomači, jejichž centrem byl hrad Gana, totiž údajně získali své jméno právě podle všeobecně uctívaného pramene, který zajišťuje sílu a plodnost. V Čechách se proti uctívání pramenů bojovalo ještě na konci 11. století v zákazu knížete Břetislava II. Zajímavou stopu po přežívání jakýchsi slavností v blízkosti upraveného jezírka hluboko do středověku zřejmě zachytily záznamy vyšehradské kapituly. K rokům 1388 a 1389 je zmíněno místo u pramene či vyzdřeného čtvercového jezírka ‚obecně zvaného Na Veselí‘, u nějž konal rychtář každé dva roky pravidelně soud. Kromě těchto zmínek se dodnes dochovaly vedle sebe starobylé místní názvy ulic na dnešní Pankráci v Praze: Na Jezerce, Nad Studánkou a Veselí, Na Veselí. Důsledný odstup, který dávají záznamy kapituly najevo vůči jinak zjevně neprobémově používanému místnímu názvu Veselí, může naznačovat souvislost tohoto názvu se slavnostmi (‚veselím‘), které se u jezírka konaly přes nepřízeň církevních institucí. V Malopolsku je zachycen ve 13. století obřad spojený s jezírkem v Krakovské diecézi, kde ďábel bránil v rybolovu. Proto v zimě k jezírku dorazilo procesí s kříži a obrazy svatých, aby chytilo monstrum s kozí hlavou a červenýma očima. Lidé však nakonec odhodili kříže a v panice uprchli, takže nechali monstrum utéct. Přestože má vyprávění křesťanský náter, ukazuje zakořeněný strach místních obyvatel z porušování starých zvyků a úctu k jezírku. V Makedonii na hoře Peren se uctívá pramen a posvátný háj prakticky do současnosti. Při úvahách o posvátnosti vod připomeňme ještě opakované umístění svatýň na mysech či ostrovech v jezeře (viz Arkona, Fischerinsel, Lieps, Retra, Peryň). Helmold popisuje, že Slované zabraňují křesťanům v přístupu ke studánkám či k hájům, neboť se domnívají, že by je poskvrnili. Písemně je doložen uctívání pramen v blízkosti svatyně ve Štětíně, tvořící celek s posvátným stromem, obdobně tomu bylo u vesnice Janus (viz javor) v Polsku; archeologicky je uctívání pramen zjištěn na hradišti v Biskupinu. Posvátný byl též pramen vyvěrající na hoře Šlěže ve Slezsku. Na Rusi je dochováno též jezero s výmluvným názvem Svjatoje, na jehož břehu stálo kruhové obětiště. Posvátný pramen vytékající na hoře je častým místem kultu. Konkrétní doklady známe ze Staré Kouřimi v Čechách, kde bylo uctíváno jezírko Libušinka či Libuše (větší pramen), název je doložen až ze 16. století. Prameny byly zvláště zahrnuty i do opevněného areálu dalších hradišť, jako Praha-Šárka, Češov, Libušín, avšak okolí těchto pramenů nebylo dosud zkoumáno. Posvátný pramen býval součástí opevněného areálu s kultovním místem v Zvenigorodu, kde se až do novověku věřilo v jeho léčivou zázračnou moc, stejně jako ve Ržavinském lese. V Čechách se v obci Železnice nachází léčivá studánka zvaná Pohanská, její název však vznikl patrně až v novověku.“ (Viz též poznámku č. 15.)

⁸⁹ Obdobný způsob uctívání můžeme shledat i u *Polabských Slovanů*. Hrabová (2006, s. 117–118) uvádí: „Informace, které o pohanství Polabských Slovanů zachovaly archeologické a vyprávěcí prameny, nejsou příliš bohaté. Obecně lze říci, že kultovní úkony vyrůstaly z přirozeného prostředí, které pozitivně i negativně ovlivňovalo život obyvatel. Kraje mezi Labem a Odrou byly plné vod. Voda tam byla živlem ochranným i smrtícím. Na ostrovech a výspách v jezerech byla stavěna hradiště, protože voda poskytovala přirozenou ochranu. Voda však byla také chápána jako ‚jiný živel‘ a cesta do záhrobí. Pohřby v lodích nebo v podobě lodi utvářených hrobech se objevují v nejrůznějších kulturách světa. Objevují se i v Meklenbursku, kde byly na pohřebišti u Menzlina nalezeny popelnice žárových pohřbů uložené mezi kameny, uspořádanými do tvaru lodi. Thiet-

zmiňuje o uctívání vody starými *Slovany*. S ohledem na neexistenci přímých písemných pramenů z této doby lze (bohužel) použít až mnohem novější (již zprostředkované a nepřímé) latinsky psané záznamy. V Kosmově *Kronice české* je např. popisována vláda knížete *Břetislava II.* a jeho pronásledování zbytků (byť jen v omezeném rozsahu) nadále přežívajícího pohanství v *Čechách*⁹¹. Uvádíme jak latinský text (publikovaný Emlerem a Tomkem⁹²), tak překlad K. Hrdiny⁹³.

Similiter et lucos sive⁽²⁴⁾ *arbores, quas in multis locis colebat vulgus ignobile*⁽²⁵⁾, *extirpavit*⁽²⁶⁾ *et igne cremavit.*

Item et superstitiosas institutiones, quas villani, adhuc semipagani, in pentecosten tertia sive quarta feria⁽²⁷⁾ *observabant, offerentes libamina super fontes*⁹⁴ *macabant victimas et daemonibus immolabant, item sepulturas, quae fiebant in silvis et in campis, atque scenas quas ex gentili ritu faciebant, in biviiis et in triviis,*

Rovněž dal pokácet⁽²⁶⁾ *a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech sprostý*⁽²⁵⁾ *lid ctil.*

*Též i pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali v úterý nebo ve středu o letnicích tím, že přinášeli dary, u studánek*⁹⁴ *zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích a křižovatkách jako pro odpoči-*

mar dokládá kult pramenů u Dalemniců, kteří se podle posvátného pramene nazývali jiným jménem Glomači. Tento pramen věštil mír a dobrou úrodu i válku: „Když se čeká dobrý mír a země nezapírá, že bude vydávat plod, potěšuje pramen duše okolních obyvatel, kteří se kolem něho často shromažďují, tím, že vydává pšenici, oves a žaludy. Když však přichází zuřivá bouře války, ukazuje znamení budoucích smrtí krví a popelem.“ (Thietmar I 3).“

⁹⁰ Palacký (1928, s. 174) – s odkazem č. 270 na Kosmovu *Kroniku českou* (kniha třetí).

⁹¹ Sommer (2007, s. 26–27): „Tento obraz výrazně doplňuje soubor dalších dekretů, které při svém nástupu na trůn v roce 1092 vyhlásil druhý Břetislav. Také struktura těchto dekretů je velmi poučná. Jde o to, že kníže dal vyhnat věštky a kouzelníky, dal vykácet posvátné stromy a háje, zakázal v úterý a ve středu o letnicích přinášet dary a obětovat u studánek zlým duchům zvířata, pohřbívat mrtvé v lesích a polích, konat jakési hry na rozcestích, které měly uklidňovat duše mrtvých a provozovat ve škraboškách bezbožné reje nad mrtvými. V tomto souboru dekretů velmi zřetelně vystupuje druhý rys první etapy christianizace, totiž dožívání předkřesťanských rituálů v praxi laiků. Je symptomatické, že v obou případech vystupuje jako iniciativní osoba kníže, protože i v tomto bodě se projevuje jeho rozhodující role při organizaci církve a duchovního života české společnosti. O věrohodnosti těchto zpráv není třeba pochybovat. Pocházejí z kroniky svatovítského děkana Kosmy a potvrzují je prameny jak domácí (zejména tzv. *Homiliář opatovický*), tak i zahraniční, zejména *Reginonovy Libri duo synodalibus causis*.“ K uvedené Kosmově pasáži podává rovněž podrobný komentář Novotný (1913, s. 355–357).

⁹² *Fontes rerum Bohemicarum II.* [Prameny dějin českých] vydávané z nadání Palackého – překlad V. V. Tomek (1874, s. 136–137).

⁹³ Hrdina (1950, s. 143).

⁹⁴ Zde vycházel Hrdina evidentně ze staršího Tomkova překladu (viz poznámku č. 92). Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 342) je „*fons*“ především *zřídlem*, *pramenem*, *zdrojem* – též i (méně často) *studánkou* a *studní*. Přeneseně pak značí *pramenitou vodu* (meton.), *původ* či *počátek* (metaf.). Překlad je zjevně nesprávný – šlo spíše o *pramen* – viz též poznámku č. 88. Myšlení archaických společenství bylo blíže k *přírodě*, tedy i k *vodě*. Zajímavé *filosoficko-myto-logické* souvislosti uvádí např. Kalnická (2007), Emoto (2009), Schaubberger (2007). Tomuto latinskému výrazu jsme též níže věnovali podrobnou poznámku č. (434).

quasi ob⁽²⁸⁾ animarum pausationem, item et iocos profanos, quos super mortuos suos, inanes manes ac induti faciem larvis bachando exercebant; has abhominaciones et alias sacrilegas adinventiones dux bonus, ne ultra fierent in populo dei, exterminavit.

nutí duší, a konečně bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad mrtvými, volajíce prázdné stíny a majíce škrabošky na tvářích; tyto všechny ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vyplenil ten dobrý kníže⁹⁵, aby se již budoucně nedály v lidu Božím.

Určité doklady o uctívání vod u pohanů poskytli též archeologický průzkum⁹⁶ (provedený Šollem v Kouřimí⁹⁷). Pro zajímavost je rovněž možné se zmínit o tom, že existovaly pravděpodobně velmi „hluboké“ mytologicko-náboženské souvislosti mezi vodou⁹⁸ a ústředním bohem slovanského pantheonu –

⁹⁵ K uvedené situaci, která nastala ve 12. století, poznamenává Vaníček (2000, s. 20) následující: „Pro vzdělané kněze raného středověku byli venkované téměř synonymem pohanů (paganes – venkované) a barbarů. Od 12. století se otázka přežívajícího pohanství stále více oslabuje, tajemná ‚matka‘ Země již nepromlouvá tak výrazně svou magickou řečí ke ‚svým dětem‘ – obyvatelům, kteří se přestávají děsit vlády démonů. Starý systém se rozpadl a zůstávají z něj jen dosti intenzivní pověry. Pouze kmemy při východním pobřeží Baltského moře a v oblasti ve stínu pravoslavi si mohou ještě dopřávat po celé 13. století magické pohanské kultury, osvěžované občas krví z lidských obětí. Ale také posledním pohanským oblastem zvoní hrana při postupu severských, německých nebo ruských knížat pod prapory s latinským nebo řeckým křížem.“

⁹⁶ Šolle (1996, s. 48): „Za důkaz o ctení vod u starých Slovanů nám poslouží výzkum na Staré Kouřimí, vedený autorem. V jejím centru bývalo prostorné 30x70 metrů velké jezírko, dnes už jen nepatrné. Na jedné straně bylo původně vymezené prostorem lemovaným příkopkem, slabě opevněným menší hradbou. V centru tohoto prostoru byly objeveny stopy po založených ohních. Na druhé straně jezírka se od poloviny 9. století pochovávalo v komorových, ve skále vytesaných hrobkách, se vzácnými, bohatě vybavenými pohřby. Název jezírka ‚Libuše‘, tradovaný již od středověku(!), prozrazuje vodní milostné božstvo, zde v době pohanské uctívané. Zdá se, že koncem 9. století místo doznalo proměny kultovní funkce. Svědčí o tom i kamenité dláždění i sakrální dřevěná stavba. Lze se právem domnívat, že v mladší fázi pohřebiště, kdy v hrobech již nacházíme předměty s ryze křesťanskou symbolikou, jezírko sloužilo za přírodní otevřené baptistérium.“

⁹⁷ Poche ed. a kol. (1978, s. 121): „Východně od města na návrší (osídleném již koncem 3. tisíciletí př. n. l.) zbytky valů rozlehlého hradiště nazývaného ‚Stará Kouřim‘. Patrně od 1. poloviny 9. století sídlo kmene Zličanů, na západě a jihu chráněné tokem Kouřimky, bylo proti severu a východu opevněno třemi pásy valů, zpevněných palisádami (vnější val, původně s dvojitou branou, vnitřními dubovými komorami a kamennou předprsní, byl chráněn mohutným příkopem; na nejvyšším místě hradiště nalezeny ohromné halové stavby, u Libušina jezírka knížecí pohřebiště s bohatými šperky), zaniklo v 1. třetině 10. století. Koncem 10. století zřízen slavníkovský knížecí hrad na protějším úzkém ostrohu mezi Kouřimkou a Ždánickým potokem, na jehož severním cípu lokalita ‚Na Klimentu‘. Hrad trval do konce 13. století, na severním okraji ostrohu stával kostel sv. Klimenta, o něco jižněji sv. Jiří. – Severozápadně od tzv. ‚Staré Kouřimí‘ založil asi v 3. čtvrti 13. století Přemysl Otakar II. město, které vyhořelo před 1334, poté obnoveno; od roku 1421 bylo městem husitským.“

⁹⁸ Velmi výstižně je v *Encyklopedii slovanských bohů a mýtů* – viz dvojice autorů Profantová a Profant (2004, s. 160–163) pojednáno heslo Perun: „Nejvyšší bůh slovanského panteonu, hromovládce a vládce bouří, pán blesku: ‚Ten, kdo silně pere.‘ Je obdobou baltského boha Perkúnase či Perkonse (Lotyš) – pána blesku a hromu, dárce deště. Je příbuzný také albánskému bohu zvanému Perenda. Etymologicky bývá jeho jméno odvozováno od kořene per- práti, bítí. Nověji se jméno Peruna pokoušejí někteří jazykovědci spojit s přídomkem řeckého nejvyššího boha Dia keraunos (tj. blesk), nebo z posesivní složeniny perki-peraunos (ten, který má údernou střelu). Perun svým postavením a atributy v mnoha rysech odpovídá jiným bohům bouře (řecký Zeus, staroindický Indra ad.). Toto spříznění našlo svoji odezvu ve starobulharském překladu Ale-

Perunem^{99 100} (u západních Slovanů zůstává však určitým problémem prokázat zcela jednoznačně jeho uctívání¹⁰¹).

xandreidy ze 13. století, ve kterém je řecký nejvyšší bůh Zeus nahrazen Perunovým jménem, podobně jako v pobaltském názvu čtvrtého dne v týdnu *perundan* – srov. anglické *Thursday*, den příslušící Tórovi. V obou případech se zřejmě jedná o překlady latinského *dies Iovis*, v nichž byl latinský vládce bohů a bůh jasného nebe a blesku nahrazen analogickým bohem slovanským a germánským. Dalším, avšak pouze nepřímým dokladem uctívání hromovládce i u západních Slovanů je zpráva normanského mnicha Orderica Vitala, že Lutici v Pobaltí roku 1069 ctili mimo jiné Tóra (významová náhražka za Peruna).“ Profantová a Profant (2004, s. 160–163) dále uvádějí: „Kácení soch a většinou i jejich obřadné vržení do vody, jak je líčí především ‚Povest vremennych let‘ a dokládají též archeologické prameny na jiných místech (např. ve Zbručí), je některými badateli vysvětlováno jako rituál obdobný pohřbu. Idol a s ním i uctíváný bůh měli odejít na onen svět, rituál měl názorně přesvědčit lidi, že bohové, v tomto případě Perun, jsou mrtví, že nastává čas vlády nového (křesťanského) Boha.“

⁹⁹ Zcela netradiční pohled na „hlubší“ indoevropskou mytologii má Cinert (2008, s. 10–48). Autor nejprve vymezuje celkem pět základních mýtů. Zmíníme se pouze o prvním. Jde zde o stvoření světa hromovládcovou vůlí – větrem. Autor uvádí: „Tato kosmogonická představa se nejlépe zachovala v Pelasgickém mýtu. V něm se okolo ženské podstaty obtočil vítr v podobě hada *demiurga* a jejich spojením vzniklo vejce, ze kterého pocházejí všechny věci na zemi.“ Velmi zajímavou hypotézu uvádí autor na str. 11: „Do původního uctívání Hromovládce a Matky země zasáhla nejpozději v období 15 tisíc př. n. l. (přechod z gravettienu na magdalien) významná změna. Odpovědnost za zrod vody byla přenesena z Matky země na Hromovládce a dalším zřetelně stanoveným projevem jeho vůle byla zatažena obloha s deštěm.“ Obdobné pojetí má například i Kalnická (2007). Cinert dále uvádí na str. 44: „Za nejstarší mužský princip je zcela určitě možno považovat opak Matky země a tím je celý vzdušný prostor nad zemí. Zde vznikají mraky s deštěm, který oplodňuje Matku zemi, vítr rozfoukávající semena a pohybuje se zde hřejivé slunce. Tato nezobrazitelná nehmotná podstata byla zodpovědná za rovnováhu ,mezi slunečním svitem a zakrývající oblohou.“ Na str. 45 se Cinert věnuje dalším souvislostem: „Hromovládci byla přisouzena odpovědnost za rovnováhu počasí, stal se zárukou zachování běhu světa a tím i přes svou nízkou aktivitu nejvyšším, či jediným skutečným bohem u všech národů. Pouze Hromovládci příslušelo používání blesků a pozdější drobné výjimky např. u Etrusků na tomto základním mytologickém poznávacím znamení nic nemění. Jakékoliv pokusy udělat z boha metajícího blesky boha válečného jenom proto, že blesky budí hrůzu, jsou nadále nepřijatelné. Proto také slovanský hromovládce Perun není bohem válečníků, ale úplně stejným bohem jako řecký Zeus, římský Jupiter, etruský *Tinia*, keltský *Tarantis*, germánský *Donnar* (Thór), indický *Indra* apod.“

¹⁰⁰ Frazer (2012, s. 183): „Zdá se, že také u Slovanů byl dub posvátným stromem hromovládného boha Peruna, protějšku *Dia* a *Jova*. Perun byl patrně hlavním bohem svého lidu.“

¹⁰¹ Téra (2009, s. 66) uvádí: „Lowmianski tak předpokládá u Slovanů během šesti staletí po jejich rozsídlení duchovní vývoj, jaký jiná indoevropská etnika prodělala již před několika tisíci lety. Všechny indoevropské duchovní systémy znají polyteistický panteon dokonce ve vzájemně velmi podobné struktuře, tudíž se zdá, že polyteizace, zvláštní trojičná ideologická koncepce a rozvinutá mytologie jsou výsledkem náboženského procesu, který proběhl v období indoevropské jednoty. Není proto důvod domnívat se, že by právě Slované představovali výjimku. Prokopiovo tvrzení o jejich víře v jediného boha mohlo být pouhou *interpretatio christiana* anebo *interpretatio graeca* (nejvyšší slovanský bůh mohl vzbuzovat pocit blízkosti s hromovládným *Diem*). Prokopios znal slovanské náboženství pouze povrchně a z praxe, nevyznal se v mytologii. Navíc se setkával se Slovy za pochodu, tedy zřejmě s pouhou částí slovanské společnosti, která pochopitelně akcentovala jednu božskou bytost významnou pro aktuální situaci – tedy situaci válečných tažení a bojů. Odmítnutí prototeismu u Slovanů v šestém století nás však nezabavuje otázky, o kom informuje Prokopios – o bohu nebe, jehož atributem byl blesk, nebo o hromovládcovi? Tradičně je Prokopiova zpráva ztotožňována s Perunem. Problém je, že nám chybí základní atribut – hrom. Blesk mohl být atributem i jiného než hromovládného božstva, jehož stopy hledáme. Lowmianského teorie o Svarogovi tak nemusí být ve výsledku zcela scestná – vládcem blesku mohl být stejně dobře nebeský bůh. Připustíme-li, že Prokopios nepíše o hromovládcovi, ale o pánu nebe, potom se nabízí právě Svarog. Z jakého důvodu? O roli Svaroga máme zmínku pouze ve slovan-

S ohledem na výše uvedený Prokopiův záznam si dovolíme uvést kratší část z první knihy Kosmovy *Kroniky české* – a to jak původní¹⁰² text, tak rovněž překlad K. Hrdiny¹⁰³.

Quorum autem morum, quam honestorum vel quantae⁽²⁹⁾ simplicitatis et quam ammirandae⁽³⁰⁾ probitatis tunc temporis fuerint homines quamque inter se fideles⁽³¹⁾ et in semet ipsos misericordes, cuius etiam modestiae⁽³²⁾, sobrietatis, continentiae⁽³³⁾, si quis his modernis hominibus¹⁰⁴ valde contraria imitantibus pleno ore narrare temptaverit, in magnum deveniret fastidium.

Propterea haec⁽³⁴⁾ pretermittimus⁽³⁵⁾ et pauca ac quae⁽³⁶⁾ sunt vera illius primae⁽³⁷⁾ aetatis de qualitate dicere cupimus.

Felix nimium erat aetas⁽³⁸⁾ illa, modico contenta sumptu nec tumido inflata fastu.

Cereris et Bachi munera haud norant, quia neque erant.

Sera prandia solvebant glande vel ferina carne.

Incorrupti latices haustus dabant salubres⁽⁸⁾.

Ut solis splendor vel aquae⁽³⁹⁾ humor, sic arva et nemora⁽³⁾, quin etiam et ipsa conubia erant illis communia.

Upadl by však v hrubou nelibost, kdo by se pokusil našim nynějším lidem, libujícím si v pravém opaku, podrobně líčit, jakých byli mravů, jak poctivých, jak byli prostí a tehdejší lidé kupodivu ušlechtilí, jak byli mezi sebou věrni a jeden k druhému milosrdný, jak byli též mírní, střídání a zdrženliví.

Proto se o tom nezmiňujeme a chceme jen něco málo, ale pravdivého povědět o tom, jaký byl onen první⁽³⁷⁾ věk.

Byl přešťastný, spojený se skromnými výdaji a nenadýmající se hrdou pýchou.

Darů Cereřiných a Bakchových neznali, protože jich ani nebylo.

K pozdním obědům požívali žaludů nebo zvěřiny.

Nezkalené prameny^{15 88} poskytovaly zdravého nápoje.

Jako sluneční záře nebo voda, tak i luhy¹⁰⁵ a háje⁽³⁾, ano i manželství jim byla obecná.

ském překladu Jana Malaly, kde je Svarog ztotožňován s řeckým Hefaistem a vystupuje jako otec Slunce – Helia, slovanského Dažboga.“

¹⁰² Byly provedeny pouze drobné korekce.

¹⁰³ Hrdina (1950, s. 17–18).

¹⁰⁴ Zajímavé je (v souvislosti s dnešní dobou) použití výrazu „modernus“. *Křesťanství* (svým způsobem) plnilo i určitou funkci „racionalistického“ obecně-společenského postoje k světu (na rozdíl od předcházejícího pojmání světa a bohů v období sakrálně-mytologických, hierarchicky /přitom i „rovnostářský“/ a rodově uspořádaných společenství /determinovaných fenoménem absolutní nezastupitelné role „mytických“ předků/). Nezbyvá než dodat, že zcela objektivní popis všech společenských proměn vázaných na „neuchopitelnou“ funkci historického času vede (při důsledně neideologickém vidění světa) vždy jen (naštěstí) k relativizujícím (nikoliv petrifikujícím) hodnocením hlubších historicko-filosofických souvislostí. Viz též *usus modernus Pandectarum* v poznámce č. (7).

¹⁰⁵ Výše jsme uvedli „hypotézu“ (možnou souvislost) ve vazbě na *res omnium communis*. S ohledem

Jako poslední uvedeme kratší citaci z konce třetí a začátku následující části čtvrté z první knihy.

Hic tantus vir ac talis expers virilis fuit prolis⁽⁴⁰⁾; genuit tamen tres natas, quibus natura non minores quam solet viris, sapientiae dedit divitias⁽⁴¹⁾.

Quarum maior natu nuncupata⁽⁴²⁾ est Kazi, que⁽⁴³⁾ Medee⁽⁴⁴⁾ Cholchicae⁽⁴⁵⁾ herbis et carmine nec Paeonio magistro⁽⁴⁶⁾ arte medicinali cessit, quia sepe Parcas cessare interterminali ab opere. Ipsaque fata sequi fecit sua carmine iussa.

Unde et incolae⁽⁴⁷⁾ huius terrae⁽⁴⁸⁾, quando aliquid est perditum et quod se posse rehabere desperant, tale proverbium de ea ferunt: „Illud nec ipsa potest recuperare Kazi.“

Ad Cereris natam haec⁽⁴⁹⁾ est ubi rapta tyrannam, eius usque hodie cernitur tumultus, ab incolis terrae⁽⁴⁸⁾ ob⁽²⁸⁾ memo-

Tento znamenitý muž (Krok⁷⁸) neměl (mužské) potomky⁽⁴⁰⁾, zplodil však tři dcery¹⁰⁶, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.

Z nich nejstarší se jmenovala Kazi, jež Medeji z Kolchidy nic nezdala v znalosti bylin a věštev ani Asklepiovi v lékařském umění, poněvadž často způsobila, že Sudičky ustaly od nedokončeného díla, a přiměla kouzlem i osud, by její vůlí se řídil.

Proto i obyvatelé⁽⁴⁷⁾ této země⁽⁴⁸⁾, když se něco zničí a vzdávají se naděje, že by to mohli znovu mít, mají o ní pořekadlo: „To nedovede ani Kazi napravit.“

Když byla k vládkyni vzata, jež z Cerery zrozena byla, obyvatelé země na⁽²⁸⁾ památku své paní velmi vysoko vztyčili mo-

na určitou analogii s *Germány* (viz Peyrer (1888, s. 26–27)) si dovolíme upozornit na výzkumy prováděné ve *Šlesvicku-Holštýnsku* (Schlette, 1977, s. 163–164). Zde je na mapě č. 11 znázorněno osídlení z *doby římské* při řece *Schlei* s jednotlivými sídlištními okrsky. Přibližně 95 % území bylo tvořeno lesem. Plocha *polí* byla zcela zanedbatelná (mnohem větší rozlohu měly pastviny). Je zřejmé, že oseté pole bylo majetkoprávně chápáno jinak – půda se též velmi rychle vyčerpala, proto musela být oseta vždy nová a nová plocha. Obecně lze dovodit, že existoval (a to jen v omezené míře) buď majetek pouze movitý (včetně stád /víceletého charakteru/), či „statek“ přínášející konkrétní věcný užitek – avšak jen v krátkodobém (většinou jednoletém) cyklu.

¹⁰⁶ K uvedené skutečnosti uvádí Sadílek (1997 s. 45): „*Kosmas o soudci Krokovi poznamenal, že tento ,znamenitý muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům‘. Podle Kosmy symbolizovaly tehdejší významné společenské hodnoty, a to Kazi bylinářství, lékařství a věštbu. Tetka modloslužebnictví a Libuše soudcovství a věštbu. Jinak řečeno, jak poznáme z Kosmova dalšího vyprávění, šlo zde o mytické záležitosti podsvětí, nebeské a pozemské. Z jakých pramenných zdrojů Kosmas v tomto případě čerpal? Snad z bájných starců? Tři životopisy bamberského biskupa Otty (Vita S. Ottonis, ap. Ludewig, pag. 491), který podnikal misionářské cesty do Pobaltí v letech 1024–1028, uvádějí jako nejvyššího boha přímořských Slovanů Triglava (Trigelaus), uctívaného zejména ve Štětíně. Tři hlavy Triglava symbolizovaly tři říše, a to nebe, zemi a podsvětí. Trojhlavá modla byla umístěna uvnitř chrámu. Bylo to božstvo ženského rodu. Mělo tři kněžky a svého bílého koně, kterého používalo k věštění.“*

riam suae⁽⁵⁰⁾ dominae⁽⁵¹⁾ nimis alte congestus, super ripam⁽⁵²⁾ fluminis⁽⁵³⁾ Mse^{107 108} iuxta⁽⁵⁴⁾ viam, qua itur in partes provinciae⁽⁵⁵⁾ Behin¹⁰⁹, per montem qui dicitur Osseca.

Laude fuit digna, sed natu Tetka⁽⁵⁶⁾ secunda, Expers et maris, emunctae femina naris,

quae⁽⁵⁷⁾ ex suo nomine Tetin^{(58) 110} castrum⁽⁵⁹⁾ natura loci firmissimum praerup-

hyla, kterou jest až podnes vidět nad břehem řeky Mže^{107 108} při⁽⁵⁴⁾ cestě (blízko cesty), kudy se chodí do končin kraje bechyňského¹⁰⁹ přes horu, jež slove Oseka.

Ctihodná byla i Tetka⁽⁵⁶⁾, co do věku byla však druhá, žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila.

Ta vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetín^{(58) 110}, polohou velmi pevný,

¹⁰⁷ Pouze pro zajímavost je vhodné uvést, že v popisované době byla Mží celá řeka od pramene až po ústí v dnešní *Praze-Lahovicích* (u *Zbraslavi*). Řeka byla *Berounkou* nazývána přibližně až v 17. století, šlo o úsek poblíž *Berouna* (říkalo se „řeka *berounských*“). Plzeňský kronikář *Jan Tanner* (1623–1694) (mj. významný člen *jezuitského řádu* a současník *Bohuslava Balbína*) jako *Berouнку* označoval až tok za městem *Berounem*. V 18. století postupně docházelo k používání tohoto nového názvu i pro střední tok od *Plzně*. Za počátek *Berouňky* byl postupně považován soutok *Mže* a *Rakovnického potoka*, později se začátek *Berouňky* posunul až k soutoku se *Střelou* – nakonec pak k *Úslavě*. *Dvořák* (2008, s. 6) uvádí: „*Blätterbach, Reichenbach, Černá voda, Mže, Plzeňská řeka, Stará řeka, Berounka* – sedm jmen a sedm proměnlivých tváří toku, který jako mystická cesta propojuje prostor a čas.“ Rovněž *Dvořák* (2008, s. 7): „*Jen jediné z toho množství jmen k nám přichází až z šerých hlubin dávnověku. Zní Mísa (později vyslovováno jako Míesa, Meša a Mže). Tento název se často vykládá z keltského výrazu pro močály a bažiny. Jeho původ však sahá až k prapůvodním indoevropským jazykům, kde je spojován s představou oživující vlhkost. Mohli bychom jej chápat ve významu ‚životodárná‘, nebo také jako ‚nádoba, ženské lůno, tajemství, spojení, pronikání a míšení‘. Souvisí s rituální obětí vlastního těla a krve. Varianty stejného indoevropského slova dodnes užíváme ve slovech mísa (široká nádoba), míza (krev stromů), mise (poselství), mše (latinsky missa – křesťanský obřad, vrcholící obětí božské Kristovy krve v poháru).“*

¹⁰⁸ *Lutterer, Majtán a Šrámek* (1982, s. 206): „*Mže* (žen., j. č.), horní tok ř. *Berouňky*, od vrchoviště v sev. části *Českého lesa* u *Tachova* až k soutoku s *Radbuzou*, *Úhlavou* a *Úslavou* (103 km). – V *Kosmově kronice* z 1. čtvrtiny 12. stol. se toto říční jméno (*Mse, Msa, Mzye*) vztahovalo na úsek od pramene až k ústí do *Vltavy* (tzn. včetně dnešní ř. *Berouňky*). V lat. pramenech z 13. stol. se jméno píše *Misa* (tento tvar ustrnul v něm. názvu města *Stříbra, Mies*), Němci řeku nazývali *Mies*. V 16. a 17. stol. se objevuje i pojmenování reka *Plzeňská popř. Černá Voda* (až do 18. stol.). *Mže*, jejíž jméno spolu s korutanským říčním jménem *Meža, Miess* vykládají slavisté ze slovesa *мъзѣти* (k *mha*) ‚mžít, kapat‘, odvozují germanisté už z předslavanského základu **mighia* ‚močící‘ (tj. s páchnoucí vodou). Oblast plzeňské kotliny má prastaré osídlení, proto by výklad z předslavanského substrátu nebyl nemožný.“

¹⁰⁹ *Lutterer, Majtán a Šrámek* (1982, s. 49): „*Bechyně* (žen., j. č.), město a hrad v již. Čechách, jz. od *Tábora*. – Pův. hrad nad ř. *Lužnicí* založil po r. 1268 král *Přemysl II. Otakar* na místě staršího slovan. hradiště, městečko v podhradí vzniklo r. 1323 ze starší vsi doložené již v 12. stol. (1167 *Behin*). Vzhledem k tomu, že se jméno objevuje nejprve jako název celého kraje (srov. v *Kosmově kronice* kol. r. 1120 ‚in partes provinciae *Bechin*‘) a též jako jméno návrší, na němž stával kdysi knížecí hrad (1295 in provincia *Bechinensi* montem dietam *Bechin*), nezdá se být věrohodný starší výklad *MJ* z *OJ Bech* (tj. zkrácená forma *OJ Benedikt, Bedřich* apod.) odvozením starobyloou přívlast. příponou *-yně* (z *-ynja*) ve významu ‚*Bechova* (hora)‘. Pokud vůbec je toto jméno slovan. původu (možnost odvozovat je z germ. základu nelze vyloučit), je třeba vycházet spíše z onomatopoeického základu *bech-* ‚zvuk pleskání vody‘, jímž pojmenován ostroh obtékaný z jedné strany *Lužnicí* a z druhé potokem *Smutným*. Nejstarší něm. doklad jména pochází z r. 1306 (*Bechingen*) a 1307 (*Beching*).“

¹¹⁰ *Lutovský* (2009, s. 141): „*Hradiště Tetín* bylo vystavěno na východním okraji *berouňské kotliny*

*tae rupis in culmine iuxta⁽⁵⁴⁾ fluvium⁽¹¹⁾
Msam¹⁰⁷ edificavit.*

*na vrcholu strmé skály blízko u⁽⁵⁴⁾ (ne-
daleko od) řeky⁽¹¹⁾ Mže¹⁰⁷.*

Zde si dovolíme vložit jen krátkou poznámku – citovanou část z první knihy Kosmovy *Kroniky české* jsme do této kapitoly zahrnuli též s ohledem na níže uvedenou zmínkou o hradišti *Tetín*¹¹⁰ k roku 1088 – význam této lokality poklesl až po rozpadu tzv. hradské správy¹¹¹. Samozřejmě je otázkou, zda v této „mytické“ době už *Tetín*¹¹⁰ existoval¹¹² – spíše lze předpokládat že nikoliv.

Haec⁽⁴⁹⁾ stulto et insipienti populo Oreadas, Driadas, Amadriadas adorare et colere et omnem supersticiosam⁽⁶⁰⁾ sectam ac sacrilegos ritus instituit et docuit; sicut hactenus⁽⁶¹⁾ multi villani velut⁽⁶²⁾ pagani, hic latices seu ignes colit, iste lucos et

A navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl Oreadám, Dryádám a Amadryádám¹¹³ a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud mnozí vesničané jsou jako⁽⁶²⁾ pohané: jeden ctí pra-

v blízkosti brodu přes Berounku; plocha trojúhelníkové ostrožny s hradištěm převyšuje hladinu řeky až o 60 metrů. Strategický význam polohy zdůraznil i kronikář Kosmas („... hrad Tetín, polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže“), který ovšem jeho počátky spojil už s Krokovou dcerou Tetkou. Na východním konci ostrožny ležel vnitřní hrad – akropole, k němuž se na západě přimykala dvě na sebe navazující předhradí. Téměř celou plochu hradiště zaujímá dnešní část obce Tetín a většina pozůstatků dávné přemyslovské pevnosti vzala při novodobých stavebních úpravách za své. Vzhled samotného závěru ostrožny pozměnila i pozdější výstavba vrcholně středověkého hradu. Obvodové opevnění akropole, stejně jako většina příčných valů rozdělujících hradiště na několik částí, bylo rozvezeno již v 19. století; příčný val před budovou fary prý dal vyvézt na pole místní farář, protože – podle údajů farní kroniky – „faru za ním nebylo vidět.“ Archeologický výzkum zbytku valu oddělujícího akropoli a první předhradí prokázal existenci hradby a příkopu. Hradba o šířce asi 7,5 metru měla v líci nasucho stavěnou kamennou zeď, na kterou navazovala vnitřní hlinitá výplň s dřevěnými konstrukčními prvky; také zadní stěna hradby byla dřevěná, o čemž svědčila řada jam po mohutných kůlech, obložených kameny. Rozvezena, zplanýrována či zastavěna byla v minulosti i další, střední linie opevnění, dnes spíše tušená než doložená zhruba v místech tetínského zámečku. Do dnešní doby je tak dochován pouze vnější val předhradí, doprovázený na vnější straně širokým příkopem; v délce asi 400 metrů přetínala hradba místo, kde se úzká ostrožna začíná výrazněji rozšiřovat.“

¹¹¹ Viz níže poznámku č. 136.

¹¹² Hájek (1981, s. 92): „Léta sedmistého třicátého druhého. Tétka, dcera někdy Krokova, sestra Libušina, Slavoše, syna Vhodbojova, muže krásné postavy, jemuž vši té zemi osobů a silů žádný rovný nebyl, za muže pojala. Přemysla a sestry své Libuše, též i Káši na ten sňatek pozvala. Tu bylo veliké do čtvrtého dne hodování, zvěřiny, ptákuov i ryb bez nedostatku; od medoviny a marce žádná žízeň nebyla; jedli a pili a hodovali, pokudž se komu líbilo. Po vykonání toho hodování Přemysl s Libuší, s služebníky a služebnicemi na Libín se navrátili. Toho roku brzo po vykonání toho hodování Tétka rozkázala město Tetín postavit a širokými a vysokými valy je osypati a vodu z jedné studnice prudkého pramene kázala až na ryňk městský s nemalým nákladem přivésti a tu s svým mužem Slavošem a s svou čeledí mnohá léta pokojně seděla.“

¹¹³ *Oready* (horské nymfy), *Dryády* (nymfy žijící na stromech nebo v hájích), *Amadryády* (nymfy stromů, jejichž život souvisel úzce se stromem stejně vzrostlým) (Sadílek, 1997 s. 51). Obecně se nymfy dělí na *Najády* (nymfy jezerní, říční, potoční, v bystřinách a pramenech), *Oready* (nymfy horských údolí a hor), *Dryády* (nymfy hájů a stromů), *Ókeanovny* či *Ókeanidy* (nymfy oceánu), a *Néreovny* nebo *Néroidky* (nymfy moře). Kosmas kupodivu vynechává právě *Najády*. Uvedená skutečnost by možná byla na mnohem delší diskusi (např. Kalnická, 2007). Viz pro srovnání rovněž poznámky č. 67 a 68.

*arbores aut lapides adorat, ille montibus
sive collibus litat, alius, quae⁽⁶³⁾ ipse
fecit, idola surda et muta rogat et orat, ut
domum suam et se ipsum regant⁽⁶⁴⁾.*

*meny aneb ohně, jiný se klaní hájům,
stromům nebo kamenům, jiný oběti
vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se
modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si
sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali
jeho dům i jeho samotného.*

Nyní se vraťme z oblasti mýtů k historii. O určitou společensko-právní rekonstrukci se pokusil Jireček¹¹⁴; v současnosti se tomuto období věnoval např. Bílý¹¹⁵ (2003, s. 27–40). V popisovaných „temných“ staletích existovala na našem území tzv. rodová (prvobytně-pospolná společnost). Organizace a způsob života u starých *Slovanů* se zásadně nelišil od obdobných (historicky dříve vzniklých) společenských formací *Keltů* či *Germánů* (kteří sídlili na našem území v předcházejícím období). Do určité míry lze proto aplikovat analogii k zjištěním Peyrera¹¹⁶. Vaněček¹¹⁷ navíc uvádí, že u starých *Slovanů* převážně existovalo rodinné společenství, které v sobě zahrnovalo několik generací potomků téhož otce – i jejich ženy. Všichni („ve své obci“) společně bydleli v jednom dvorci, obdělávali pole, živil se a šatili ze společných zásob. Nejvyšším správcem příslušné velkorodiny byl pán domu (stařešina). Teprve až později začaly u všech *Slovanů* nabývat spíše význam tzv. jednoduché rodiny. Následně pak (v souvislosti s postupným rozvojem raně feudální společnosti) vznikaly i jisté poměrně rozlehlé územní celky (historiky 19. století běžně označované jako župy^{23 137}).

Struktuře, majetkově nepříliš diferencované společnosti, odpovídal v dané době též existující způsob vlastnictví. Dle Vaněčka¹¹⁸ žili *Slované* zjevně v so-

¹¹⁴ Jireček (1864, s. 63–84). Šlo o rozvrstvení obyvatelstva na tzv. šlechtu rodovou, služebnou, dědičnou, kmety atp. O rodovém zřízení je pak částečně pojednáno v téže publikaci na str. 261–280.

¹¹⁵ Malý (1997, s. 23) začíná svůj výklad až od *Velkomoravské říše*.

¹¹⁶ Viz výše – Peyrer (1888, s. 26–27).

¹¹⁷ Vaněček (1970).

¹¹⁸ Vaněček (1970, s. 33) uvádí: „V 7.–8. století naší éry je střední a jihovýchodní Evropa velkou převahou slovanská. Slované jsou v bývalém Bojohemu, jsou i v bývalé římské Panonii, jsou v kdysi římské Dalmácii, jsou ve starém Řecku a dostávají se až k bránám Cařihradu, ba i přes Bospor do Malé Asie. Společenské zřízení Slovanů je stále ještě prvotně pospolné, avšak je to rodový řád už v rozkladu. Slované žili ve velkorodinách, jež jsme si zvykli označovat za záduhy (ze srbského zadruga) nebo jako bratstva. Právní historikové mluvili někdy o rodinných a rodových „nedílech“, zdůrazňující tak kolektivnost hospodaření těchto celků. Engels o těchto útvarech praví, že to byl „přechodný stupeň mezi mateřskoprávní rodinou, vyvinuvší se ze skupinového manželství, a mezi monogamní rodinou moderního světa“. (Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, české vydání z roku 1946, str. 60.) „Toto rodinné společenství zahrnuje v sobě několik generací potomků téhož otce i jejich ženy, a ti všichni bydlí pospolu na jednom dvorci, obdělávají společně svá pole, živí a šatí se ze společných zásob a náleží jim dohromady přebytek toho, co vytěží. Nejvyšším správcem společenství je pán domu, který je zastupuje navenek, který smí zci-zovat drobnější předměty, spravuje pokladnu a je odpovědný za ni i za řádný chod hospodářství. Je volen a nemusí být ani nejstarší z nich. Ženy i jejich práce řídí paní domu, kterou bývá zpra-

ciálně nestratifikovaném společenství (tzv. záduze^{119 120}). Ekonomická (spíše ryze základně-materiální) reprodukce¹²¹ byla založena převážně na zemědělských činnostech, vztahy nadřizenosti a podřizenosti byly zvykově určovány hlavně duchovně-mytologickou (šlo o úlohu představitele rodu /převážně starší osoby^{122/}, který se mohl hodnověrně prokázat svými významnými předky¹²³),

vidla manželka. Nejvyšší moc je však v rukou rodinné rady, která je shromážděním všech dospělých příslušníků zadrugy, žen i mužů. (Engels tamtéž, na základě nedávného ještě stavu u jižních Slovanů.) *Vůdcům větších skupin osídlení říkali Slované kněz (z góštiny) a vůdcům skupin ozbrojených, zvláště k výboji, říkali vojevůdce. Vojevůdce, rada, shromáždění lidu tvoří orgány rodové společnosti vyvinuté ve vojenskou demokracii.*“

¹¹⁹ Ottův slovník naučný uvádí: „Záduha (zadruga) jest právní institut žijící ještě dnes u jižních Slovanů a záležející v tom, že několik selských rodin pocházejících obyčejně od společného předka tvoří majetkové sdružení. Záduha jest tedy složitou, širší rodinou, která jakožto celek jest vlastníkem společného majetku, která společně hospodaří a stojí pod správou náčelníka, jenž ji navenek zastupuje. Jest to sdružení zakládající se na svazku příbuzenském a zároveň majetkovém. V české literatuře pojednávají o ní tyto práce: K. Kadlec, *Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském* (Praha, 1898); Peisker, *Slovo o záduze* (Národopisný sborník českoslov., 1899); Kadlec, K, *Slovu o záduze* (polemika s Peiskerem, 1900) a *Rodinný nedíl ve světle dat srovnávacích dějin právních* (Časopis Mat. Mor., 1901; za příčinou Pekařova článku *Ke sporu o záduhu staroslovanskou, referujícího o polemice mezi Kadlecem a Peiskerem*).“

¹²⁰ Rameš (2005, s. 172–173): „nedíl – rodinné společenství, v němž majetek náležel všem zúčastněným tak, že na rozdíl od spoluvlastnictví žádný účastník nemohl sám disponovat žádnou jeho částí. Právo k celku mu však zůstalo zachováno. V právu české šlechty byl nedíl zrušen Obnovným zřízením zemským roku 1627 pro Čechy a roku 1628 pro Moravu. Nedíl nebyl institucí čistě šlechtickou, je spojován se svobodným držením majetku, takže lze hovořit o nedílu i u dědičného vlastnictví drobných svobodných rolníků. Středověké právo rozlišovalo trojí případ svobodného nedílu: nedíl otcovský (resp. dědovský), nedíl bratrský a nedíl strýcovský. V prvním spolu žili rodiče, děti, případně vnukové a pravnukové. Hlavou zůstává otec nebo děd, který má nad ostatními účastníky nedílu otcovská práva. Druhý vzniká z nedílu otcovského smrtí otce. Žijí v něm bratři s rodinami a neprovdané sestry. Chybí prvek otcovské moci. Ve třetím případě žije bratr s potomky zemřelého druhého bratra, nebo potomstvo dvou či více bratrů, kteří již zemřeli. Všichni jsou navzájem sestřičeni, přičemž termíny označující jejich příbuzenské vztahy dnešní čeština již nezná. Okolnost, zda je někdo se svými příbuznými v nedílném společenství, měla ve středověku vždy základní důležitost. Dokazovala se svědky, listinami, zápisy v zemských deskách. Už ve 14. století se zakazovalo tajné oddělování, tedy rozvazování bez formálního prohlášení. Likvidace nedílu byla zásadně komplikována otázkou, zda ten, kdo se chce osamostatnit, má nárok na majetkový podíl.“

¹²¹ V souladu s pojetím Marxe (1986, kap. 21) by bylo mj. možné hovořit pouze o tzv. *prosté reprodukci*. Digitalizované texty jsou dostupné na: <<http://www.marxists.org/cestina/marx-engels>>.

¹²² Podrobněji též i Bílý (2003, s. 33).

¹²³ Hattenhauer (1998, s. 2) podává následující vysvětlení: „V čele svazu, rodiny, rodu nebo kmene stála nejvyšší instance. V kmene to byl král. Mezi povinnosti krále patřilo, že se staral o blaho kmene. Tam, kde vládl dobrý král, tam se zemi vedlo dobře: žně na poli přinášely bohaté výnosy, dobytek se rozmnožoval, ženám se dostávalo požehnání plodnosti, moře bylo plné ryb, vládl mír a byly dobré časy. V době, kdy se dařilo, bylo počasí rolníkovi příznivé, déšť a slunce přicházely v pravý čas. Toto vše nepřicházelo samo od sebe nebo dílem anonymní náhody, ale muselo to být za cenu velkého úsilí vydobyto. Král byl přitom jakýmsi garantem úspěchů kmene. Kde se jednalo o štěstí, kde šlo o to je zajistit nebo znovu získat, tam musel zasáhnout. Mohl léčit nemoci, přivolat déšť, požehnat sklizeň i zajistit štěstí ve válce. Tuto schopnost, kterou vynikal nad ostatní, neměl král sám od sebe, ani mu nebyla přidělena volbou nebo rozhodnutím jeho lidu. Byla dána jeho původem. Král nebyl člověk jako každý jiný. V jeho žilách nekolovala krev sedláků, nýbrž krev jiné kvality, která se i dnes nazývá ‚modrou krví‘. Za svou léčivou a zdar přinášející sílu vděčil své posvátné krvi. Ta naň přešla od jeho královských předků a musela být postoupena

nikoliv pouze „světskou“ či zjevně mocensko-materiální autoritou. S ohledem na dvě funkce čelných představitelů tehdejší moci – duchovní (náboženskou, kněžskou) a ryze světskou (vojensko-obrannou) se proto uvedené období mnohdy vymezuje jako tzv. sakrální společenské (či státní) zřízení (viz též souhrnný název kapitoly 2).

Za neopominutelný aspekt tehdejší doby lze označit magické, do tajemství „ponořené“ chápání světa¹²⁴. K znalosti nadpřirozených sil bylo zapotřebí mít určité speciální vědomosti¹²⁵ (samozřejmě nikoliv ve smyslu dnešního vědecko-technického – či převážně jen „užšího“ akademicky-teoretického humanitního vzdělání). Myšlení tehdejších lidí bylo na jedné straně ryze konkrétní (zcela se odlišující od pojmového chápání reality), na straně druhé pak mělo prvky převážně mystického rázu. S tím souvisí i naprostá absence úlohy stratifikovaného a přesně vymezeného státního zřízení spolu s deficitem jakékoliv právní

jeho potomkům, aniž by byla smíchána s jinou. Na tom měli nejvyšší zájem všichni příslušníci kmene, protože na zdaru krále byl založen zdar lidu. Posvátná krev královského rodu pocházela od bohů. To se tradovalo nejen u germánských kmenů, ale i v jiných archaických kulturách. Božstvo dalo kdysi královskému rodu jméno a původ. Tak se královský rod Franků jmenoval ‚Merovingové‘, protože jejich prapředek byl božský Merovech, který rod založil. Vynořil se z moře a zplodil se ženou krále Merovingů chlapce. Ten měl ve skutečnosti dva otce, jednoho lidského a jednoho božského. Jeho zrození dodalo vládnoucímu domu a Frankům královskou krev. Proto byli všichni potomci Merovechovi povoláni k vládě. Všichni byli králi, jedině oni byli způsobilí vládnout, a to jakožto kněží a králové současně.“

¹²⁴ Hattenhauer (1998, s. 9) například poznamenává: „V archaických kulturách je vztah k božstvu, lidem a okolnímu světu vytvářen kouzly a chápán magicky. Zatímco se svět od 17. století vysvětluje pomocí přírodě údajně inherentních zákonů, souvislost mezi příčinou a následkem se rekonstruuje pomocí experimentu a rozumového úsudku, ovládá člověk archaických kultur svůj svět pomocí magie. Zná tajemné síly dobra a zla a snaží se je zapojit do svých služeb. Když chce učinit dobro svému bližnímu, pak ho ‚požehná‘ (lat. *signare*). Jestliže chce na druhé straně na někoho uvalit zlo, potom tak činí pomocí kleteb. Požehnání a kletba jsou způsoby magického používání čarovných mocí, kterými je vezdejší svět řízen. Člověk může požehnat sám sebe, například udělat nad sebou znamení kříže na obranu proti zlému. Požehnání se uděluje dětem odcházejícím z domova, které se tím dávají pod ochranu dobrotivých sil. Kletbami se přivolává neštěstí na jiné nebo na sebe sama. Vždy se tak děje prostřednictvím magické techniky čar a kouzel. Aby bylo možno ovládnout a řídit tajemné síly, je zapotřebí zvláštních vědomostí. Čarovat může jen ten, kdo zná slova, která mají být vždy použita, přesně je vysloví a v pravé chvíli a na pravém místě vykoná tomu odpovídající posunky. Při čarování vše závisí na přesnosti jednání. Zkrátí-li se formule nebo posunek, nebo se naopak něčím doplní, nemá už žádoucí účinky. Může se to dokonce obrátit proti čarujícím. Když se naopak pronesou správné formule a udělají správné posunky, i když k tomu dojde třeba jenom nedopatřením, automaticky se dostaví na ně se vážící úspěch. Čarování nemá co dělat se smýšlením čarujícího. Záleží jenom na tom, zda správně jedná, nikoli na tom, čeho tím chce dosáhnout. Čarování je automaticky působící technikou navozování zdaru nebo zmaru, bez mravní hodnoty a bez vazby na dobré nebo špatné úmysly. Je-li znalost kouzelných formulí a posunků důležitá pro zdravý život, pak je úzkostlivě přesné předávání magického umění stejně tak důležité, jako jeho utajení. Nejstaršími německými památkami jsou kouzelná rčení. Merseburská kouzelná rčení jsou magické techniky k obnovení zdraví. V praxi jsou takové průpovědi užívány dodnes. Kouzelník se volá na pomoc, když je lékař se svým uměním v koncích. Jako odborník na ovládání magických praktik je v mnoha částech staré Evropy i dnes právě tak vyhledáván jako obáván.“

¹²⁵ Filosoficko-mytologicky „hlubinně“ pojímaný výklad (v širších dějinných souvislostech) lze nalézt především u Eliadeho (1997, s. 24–48).

systematiky – na rozdíl i od dřívější (novověku však svým způsobem bližší /do určité míry – i když ne zcela/ lineárně-geometricky orientované a časově-progresivně uvažující) římské civilizace. Proto i aplikaci římského pojetí *res* (tedy i pojmu *res omnium communis*) bychom mohli označit za „rozporuplnou“. Lze říci, že voda sice „patřila všem“ (samozřejmě ne ve smyslu jakési „moderní“¹²⁶ tzv. občanské demokracie) – zároveň však (spíše převážně) „patřila“ nadpřirozeným silám a bytostem (aby tím rovněž plnila svou nezastupitelnou /z moci „krále“–„kněze“/ magicko-náboženskou /nesmrtelnou/ roli¹²⁷).

¹²⁶ Viz též poznámky č.104 a (7).

¹²⁷ Zajímavá byla též úloha vody při pohřebních obřadech. Bílek (2002, s. 125) uvádí: „*Pohřebiště u Kožlí sloužilo svému účelu více než 100 let. Osada, k níž patřilo, byla vzdálená asi 300 metrů a šlo pravděpodobně o malou vesničku s několika rodinami. Od mohylníku ji odděloval potok, představující předěl mezi světem živých a mrtvých*“. Analogie s řeckou (tedy i obecně indoevropskou) mytologií je více než zřejmá (pozn. aut.). Dovolíme si též upozornit na obdobné chápání tohoto základního živlu u *Polabských Slovanů* (viz závěrečnou část poznámky č. 88).

3 OBDOBÍ RANĚ FEUDÁLNÍHO STÁTNÍHO ZŘÍZENÍ

3.1 Velkomoravská říše¹²⁸ v 9. století

V této době vzniká tzv. patrimoniální společenské zřízení. Před ním existovalo dlouhou dobu předstátní společenské zřízení¹²⁹. Při těchto sociálně-ekonomických proměnách dochází mj. k posílení moci knížete, který plní převážně úlohu válečného vůdce daného kmene (s postupem času pak stále méně sakrální). V dané době vedle rodů začaly nabývat významu jednoduché rodiny; současně nad rody a rodinami začínaly vznikat vyšší územní celky. Rozpadávající se menší společenství se proměňovala – následně vznikaly rovněž větší sídlištní jednotky.

Ozbrojená moc knížete měla oporu v družině bojovníků, kteří (na rozdíl od dřívějšího období sakrálních států) již byli na knížeti zcela závislí. Z nich se též postupně vytvářely zárodky velmi jednoduchého úředního aparátu¹³⁰. Se vznikem nově pojímaného mocenského organismu bylo v té době neodmyslitelně spojeno přijetí *křesťanství* (především vládnoucí elitou). K tomu docházelo dříve na území dnešní Moravy (až následně pak /historicky je obtížně doložitelné do jaké asi míry – pravděpodobně i pod vlivem moravské církve a vojenské moci moravských knížat/ v *Čechách*).

Pokud jde o právní dokumenty té doby, je zapotřebí zmínit *Zakon sudnyj ljudem*¹³¹ [Soudní zákon pro laiky]. Text je poměrně krátký¹³² – je členěn pouze do 30 odstavců. Jde převážně o trestněprávní a manželskoprávní dokument (zahrnující též sexuální delikty). S ohledem na problematiku vody (či ma-

¹²⁸ V současnosti je mnohdy v historických publikacích raději používán pojem *Stará Morava* – viz Frolík a Smetánka (1997, s. 81).

¹²⁹ Vaněček (1970, s. 36) uvádí: „Doba 6.–9. století vykazuje pak u nás územní organizace vyššího stupně. Vynutila si je jednak hospodářská potřeba (stoupající styk a směna), jednak společné zájmy výboje a obrany, jednak geografická poloha, nehledě na činitele jiné. Byly to pospolitosti hradových obcí, pro jaké literatura nemá ustálený název. Mluví se někdy o kmenech, někdy o plemenech. Poněvadž zde stál v čele náčelník zvaný kněz, resp. kníže, nebo jindy snad vojévoda – vévoda, můžeme mluvit i o knížectvích nebo vévodstvích. Někdy se i tyto slovanské nadrodové územní organizace spojují v útvary. Po jistý čas neměly tyto útvary povahu států a řády, jež v nich panovaly, neměly ráz řádů právních, neboť nebylo tu ještě jasně vykrystalizovaných tříd. Nebyla tu situace, v níž jedna třída panuje nad ostatním obyvatelstvem a vnucuje mu svou vůli pomocí zvláštního zařízení, jemuž říkáme státní aparát. K tomu došlo u nás teprve v 8.–9. století. To, co předcházelo, můžeme tedy vzhledem k budoucímu státu označit za období předstátní a vzhledem k budoucímu právu za období předprávní. Ježto se tu teprve tvořily předpoklady feudalismu, můžeme také mluvit o období těsně předfeudálním.“

¹³⁰ Viz např. Malý (1997, s. 24).

¹³¹ Vašica (1996, s. 192) uvádí (v komentáři): „Zakon sudnyj je z převážné části doslovný překlad z byzantské právní příručky, zvané *Ekloga*. ... Jinak v samém textu převzatém z *Eklogy* jsou provedeny změny hlavně tím, že tresty hrdelní a mrzačící jsou zmírněny nebo nahrazeny církevním pokáním (*epitímií*).“

¹³² Plný text (překlad) – viz Vašica (1996, s. 191–199).

jetkoprávní aspekty) zde nenalezneme v podstatě žádná ustanovení. Obdobně je tomu i u tzv. *Nomokánonu*. Ten obsahuje jak normy světského, tak církevního práva. Sociální strukturu tehdejší společnosti popisuje velmi podrobně Vaněček¹³³. S ohledem na charakter tehdejšího práva¹³⁴ lze jen obtížně odhadovat, jaké byly např. majetkoprávní vztahy k tehdejšímu vodstvu (řekám, potočkům, jezerům). Můžeme jen předpokládat, že např. rybolov byl stále ještě zcela svobodný (na rozdíl od pozdějšího – již feudálního období).

3.2 Český stát v 10.–11. století – privilegia udělovaná klášterům a kapitulám

Moc českého státu se plně uplatnila až po pádu *Velkomoravské říše*. Svým společenským uspořádáním se od předcházejícího státního zřízení výrazným způsobem nelišila. Tehdejší raný patrimoniální stát neměl ještě plně rozvinutou majetkovou stratifikaci. Stále existoval neopomenutelný vliv svobodně hospodařících sedláků sdružených v občinách.

S nejvyšší pravděpodobností nepřestával mít v tehdejších postupně se měnících společenských poměrech i nadále svou (byť již pravděpodobně omezenější) platnost institut tzv. zádruchy¹³⁵ (na dané téma byla /především ve druhé polovině 19. století/ zveřejněna řada mnohdy názorově zcela odlišných až protikladných stanovisek publikovaných v řadě monografií a bezpočtu odborných časopiseckých článků¹³⁵).

¹³³ Tento význačný český právní historik (1917, s. 18–19) uvádí: „Období raného feudalismu, vzniku a upevnění státu a prvních počátků práva u nás jde od 9. století do poloviny 11. století. Zaujímá tedy dobu státu Moravanů (Velkomoravskou říši), ranou dobu českého státu přemyslovského a první počátky státu arpádovského na Slovensku (Uhry). Naše společnost se tehdy skládá jednak ze svobodných drobných rolníků, jednak z rolníků už závislých, dále z otroků a konečně ze zámožných a mocných majitelů půdy i movitého bohatství, na nichž se stává stále více závislým drobné rolnictvo a pro něž v této době ještě pracují i otroci. Tito zámožní a mocní představují ranou feudalitu. Je to aristokracie našich zemí v tomto vývojovém stadiu. V této době se uplatňuje úsilí vedoucích činitelů mladé feudalitě o upevnění nového pořádku charakterizovaného třídní mocí. Feudalita se organizuje jako vládnoucí třída. Důležitým pomocníkem stává se jí křesťanství a jeho ideologie převáděná i do života politického a právního. Formou státu je u nás tehdy raně feudální monarchie (knížectví) despotického rázu s řadou přežitků prvotně pospolné společnosti.“

¹³⁴ Vaněček dále pokračuje: „Právo má převážně ráz obyčejový a není dosud zachycováno písmem. Jeho obsah je dán zčásti předstátními obyčeji uzpůsobenými k novým cílům, zčásti novými zvyklostmi i zákony (ústně vyhlášenými).“

¹³⁵ Poměrně brzy se dané tematice již věnoval (v rámci svých souborných historicko-právních děl) Hermenegild Jireček (1863, s. 66). Analogie i k značně historicky pozdějším společenským zřízením tehdejších *Jihoslovanů* se tehdy jevila jako odůvodněná. Bez ohledu na tento (možná rozporuplný) pojem pak Jireček (1863, s. 67) popisuje starobylé původní společenství statku, označované jako *dědina*. Podrobnou analýzu *staročeského dědického práva* provedl též Wocel (1861). Hned v první kapitole své práce uvádí následující historicko-sociální souvislosti: „V pradávnmém předhistorickém věku vznikla v národu slovanském idea rovnoprávnosti všechněch údů rodiny, ježto se stala základním živlem slovanského rodinného spolku (družiny, zadrugy). Rodinný statek byl tudíž považován za společné jmění slovanské rodiny, tj. všichni údové její stejné právo měli k užívání majetností rodině náležejících. Správa statku nalézala se ovšem v rukou otce neb svě-

Ve zde popisovaném období lze zaznamenat převážně agrární způsob hospodaření – řemesla ještě nebyla rozvinuta – pokud ano, pak šlo především jen o výrobu nezbytných zbraní pro knížecí družinu. Lze též konstatovat, že tehdejší sídliště bychom jen „stěží“ mohli označit za města (porovnatelná např. se zcela nově zakládanými až ve 13. století *Přemyslem Otakarem II.*) – existovaly jen tzv. hrady (hradiště¹³⁶ – centra žup¹³⁷) a řídky rozmístěná nepočetná rolnická sídla (tzv. dědiny).

řena byla starostovi od údů čeledi volenému; synové pak i strýcové, přišedše k letům spravedlivým, mohli buďto v nedílnosti pod správou starosty neb vladyky zůstatí, aneb sobě své podíly vzítí, tj. se oddělití, a nový spolek založití. Plně byl pojem *zádruha* „medializován“ až v rámci sporu o pravost rukopisů *Královédvorského* a *Zelenohorského* a několika dalších staročeských literárních textů (spor o *RKZ*). Masaryk (1886) ve svém článku např. uvádí: „*Zádrhou vůbec rozumíme nějaké sdružení několika osob k určitému cíli; v užším a pregnantním smyslu zádruha je spolčení se členů rodiny nebo rodu, aby společně hospodařili. Bud' totiž rodina v jednom koleně – rodiče a děti – anebo rodina v několika kolenech, obyčejně ve třech, hospodaří pod správou jednoho hospodáře hlavního společně. V rodině zádružné panuje částečný kommunismus, totiž komunismus agrární. Rodina neb rod mají pozemek všem členům rodiny nebo rodu společný. Movité statky, nesloužící přímo obdělávání půdy, bývají z pravidla soukromým majetkem jednotlivců. Nemovitý statek pozemkový je tedy společným majetkem rodiny nebo rodu. Proto jednotlivec nedědí a nedostává pozemkových údělů; jsou-li alespoň dva členové – na příklad bratři – mají buď pozemky společné, nebo se o ně rozdělí. Dědívali se totiž pozemky jen tehdy, když člen rodiny zakládá si rodinu zvláštní; to může se státi s přivolením zádruchy kdykoliv, např. kdyby dva bratři nebo vůbec dva poslední členové zádruchy o pozemky se dělili, chtěje každý z té neb oné příčiny žítí pro sebe. Výjimkou někteří členové zádruchy užívají i soukromého pozemku; zádruha např. poskytne novomanželům část společného majetku k užívání dočasněmu. Některý člen zádruchy může si pozemek zvláštní koupiti pro sebe atp. Vůbec pak v různých dobách a krajinách komunismus rodový bývá různý.*“ Dále pak Masaryk též uvádí: „*Ani zádruha ani mir nejsou institucí výhradně slovanskou, jak se myslívalo. Obě zřízení nalézají se posud u různých národů a plemen, a podobá se, že ve starší době agrární komunismus byl institucí obyčejnou. Zdá se, že soukromý majetek pozemkový vyvinul se později z majetku obecného, že by tedy i zádruha i mir představovaly starší typ hospodářské organizace společenské. Bezpečně víme, že v Evropě agrární komunismus byl u národů, pokročivších k majetku soukromému, jako např. u Římanů, jejichžto právní zřízení na západě posud mají velikou platnost. I u Němců bylo zádruhové zřízení, a vymizelo úplně teprve po třicetileté válce.*“ Z pozdější doby je známý spor o *zádruhu* mezi Kadlecem (1898) a Peiskerem (1899). Zcela protikladné názory (nejen s ohledem na prvotní existenci *zádruchy*) k stanoviskům Masaryka pak zaujal především význačný český historik Pekař.

¹³⁶ Jireček (1864) či Jičínský (1862) používají označení „hrad“ – v současnosti se spíše v odborné literatuře vyskytuje pojem „hradiště“. Dle Vondrušky (2009, s. 4) žili první *Slované* většinou v neopevněných sídlech. Teprve později se objevovala první *hradiště*, ta byla v podstatě spíše jen „velkými vesnicemi“, které byly opevněny valy a palisádami. Teprve později – až v 9. století ztrácejí svůj ryze zemědělský charakter a stávají se centry správy a obchodu. Nejstarší hradiště vybudovaná jako sídlo příslušného vládce jsou zaznamenána z období *Velkomoravské říše*. S určitým zpožděním vznikala sídla obdobného charakteru i v *Čechách*. Měla latinské označení: *civitas*, *urbs*, *castrum*, *oppidum*. Na základě překladu *castrum* byl též později používán pojem hrad. V řadě publikací (nikoliv archeologických či úzce historických) je používán pojem tzv. hradské správy (především u právně-historických monografií). Zajímavá je též souvislost s počátky šíření křesťanství v *Čechách* a na *Moravě* – k uvedené skutečnosti poznamenává Sommer (2007, s. 23): „*Výlučně na těchto hradech po celé 10. století vznikaly kostely, u nichž byly uvedené kněžské komunity usazeny. Na těchto lokalitách je dobře pozorovatelné, jak se christianizace země rozšiřovala s přemyslovským sjednocováním státu. Nejstarší kostely byly totiž spojeny s hradišti středočeského jádra budoucího přemyslovského státu.*“

¹³⁷ L. Jan (2006, s. 180–181) uvádí: „*Označení suppani se poprvé objevuje v latinské listině z konce 12. století, nepochybně je však staršího původu. Ve 13. století označuje bez pochyb nejvyšší vrs-*

Předkládaná publikace vymezila svůj předmět zkoumání nikoliv národnostně či religionisticky – autorovým záměrem bylo popsat, ozřejmit a analyzovat vodoprávní a další historicky související právní dokumenty platné v celém zkoumaném období, které lze geograficky charakterizovat stávajícím státním územím České republiky. V této dílčí kapitole si dovolíme opominout oblast zahrnující přibližně polovinu plochy území dnešního Karlovarského kraje – středověké Chebsko. Rovněž tak je zapotřebí poznamenat, že v té době (byť vždy po určité omezené období /a též rovněž ne zcela/) patřilo českým panovníkům Kladsko, Slezsko, část Míšeňska (tj. Saska) a Horní a Dolní Lužice. Právní dokumenty platné na tomto území nebudou též v této kapitole pojednány. Pouze okrajově se zmíníme o klášteře ve Waldsassenu (v souvislosti s příslušným vlastnictvím lokalizovaným na již českém území tehdejšího Žatecka).

tvu nobility, a to již bez vztahu k držbě úřadů. Župani v latinizované podobě se neobjevují u Kosmy ani jeho pokračovatelů; již J. Šusta si povšiml, že podobné výpůjčky vnímal Kosmas v latinském textu jako barbarismy a nahrazoval je slovy latinského základu. Častěji se uvažuje o Kosmově termínu comes, který, zdá se, by mohl český výraz župan skutečně nahrazovat. Podle listinných pramenů jsou to však castellani a prefecti, kteří stojí v čele správních center země, nikoliv župani či comites. Přitom termín comes se ve 12. a první polovině 13. století v listinách také objevuje, zpravidla však jen v jisté části výskytu má jistou vazbu k správní hierarchii. Suppanus není ve 13. století ani prostým synonymem pro výraz beneficiarius či inbeneficiarius, které označuje držitele dvorského či správního úřadu, nýbrž skutečně označením příslušníka elitní vrstvy, bez ohledu na to, zda drží nějaký úřad či nikoliv. Již ve druhé polovině 13. století se zřetelněji prosazuje označování elity české a moravské nobility jako barones terre či regni, domini terre nebo maiores nobiles. Ve 14. století se označení suppani z listinného materiálu ztrácí a není užíváno ani autory a adaptátory epických děl s rytířskou tematikou. Zatímco označení župan či župani lze nalézt v pramenech poměrně často, horší je to s výrazem, který bývá někdy považován za primární, jindy za odvozený ze slova župan. Jde o župu, v latinských pramenech označenou jako suppa. Zde lze vcelku spolehlivě vyloučit, že by šlo o jednotku územní správy, jak předpokládal ještě Palacký. Případy, kdy se hovoří o župě, lze spočítat na prstech jedné ruky a pocházejí až z přelomu 13. a 14. století.“ L. Jan (2006, s. 183–184) pak ještě podává následující upřesnění: „Předložený materiál tak dovoluje považovat župu především za úřad (officium suppe), resp. úřady, které mají souvislost se starým, tj. hradským, zřízením. Nejde však o žádný konkrétní úřad, je to hromadné označení úřadů, k nimž náleželo majetkové vybavení poskytované panovníkem jen na dobu vykonávání úřadu jeho držiteli. Na druhé straně župani jsou ve 13. století již vnímáni jako vrstva bez vztahu ke konkrétním úřadům. Tento poměr se nepochybně musel vyvíjet již v průběhu 11. a 12. století, když v roce 1187 bylo slova užito pro celou skupinu svědčících úředníků i dalších osob. S největší pravděpodobností tak došlo u označení župan k významovému posunu. Držení statků „nomine suppe“ je zásadně dočasné, nealodní, byť příklad závazku Dětřicha Spatzmanna ukazuje, že k pokusům o zcizení župních statků panovníkovi docházelo. „Jménem župy“ je možné držet purkrabství hradu i další úřady s příslušnými statky, ve 13. století však nejde jen o nějaké požitky z přidělených statků, nýbrž fyzickou, byť dočasnou pozemkovou držbu.“ L. Jan (2006, s. 184) pak uvedené úvahy uzavírá následovně: „Faktické shody termínů suppa a beneficium si povšiml již J. Šusta, který usoudil, že pojem župy měl opravdu mnoho příbuznosti s lénem a ,i v Čechách se vyskytovaly záhy aspoň náběhy k opravdovému feudalismu, které ovšem byly zadrženy svérázným vývojem práva zemského, takže nevyspěly v urovnanou soustavu“. A přichází s výkladem o přerozdělování knížecích požitků úředníkům a družiníkům, kteří pomáhali ovládat území naturálního státu a udržovat v něm pokoj. Teprve v první polovině 13. století začala šlechta ztrácet svůj beneficiární charakter, budovala své velké pozemkové vlastnictví a začala ,se stmelovat na bázi politických zájmů“, dokončuje kdysi Šustovy úvahy před nedávnem J. Žemlička, přičemž Přemysl Otakar I. měl být posledním vládcem, který řídil zemi starým družinným způsobem, tj. neustále ji objížděl a o všem rozhodoval.“

Pokud jde o právní památky z této doby, je zapotřebí se mj. zmínit o *Privilegiu pražského biskupství*¹³⁸ z roku 992¹³⁹. Listina⁵ měla pouze tři články, ve kterých byla pražskému biskupovi svěřena soudní pravomoc ve věcech manželskoprávních (rušit manželství, která jsou v rozporu s církevními příkázáními /uzavřená mezi příbuznými/), právo zřizovat kostely a vybírat desátek. V uvedeném období se vytvořila i tzv. hradská správa¹⁴⁰. Oporou této moci se stala soustava (již výše zmíněných) opevněných sídel (hradů /hradišť/), ve kterých se nacházely ozbrojené posádky (družiny) a příslušná mocenská elita (tehdy reprezentovaná hradskými soudci a tzv. vladaři¹⁴¹).

S ohledem na (v této publikaci) pojednávanou problematiku vodního práva si dovolueme uvést též některé úryvky z listiny⁵ českého knížete *Boleslava II.*¹⁴² (15. 1. 993¹⁴³) vztahující se k založení *Břevnovského kláštera*¹⁴⁴. Jsme si vě-

¹³⁸ Latinský originál zní: „*Edictum Boleslai II. ducis*“.

¹³⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „*Rok 992 – vojenské tažení Boleslava II. s výpravou Oty III. proti Polabským Slovanům. Biskup Vojtěch přijal od Boleslava II. edikt, jímž mu bylo dovoleno podle „statutu kánonů“ rozlučovat manželství, která byla uzavřena mezi příbuznými, stavět kostely a vybírat desátky; edikt je prvním (a nejstarším) dokladem křesťanského právního zákonodárství v Čechách, jež čelilo zemským pohanským zvyklostem.*“

¹⁴⁰ Podrobněji viz Malý (1997, s. 30).

¹⁴¹ Jireček (1864, s. 183): „*V latině slove vladař villicus, také i procurator. V područí jeho se nacházely dědiny zeměpanské při hradech, lid služebný v podhradích; vladař sbíral dávky peněžité i přírodní, kromě těch co šly z lesů, měl na starost hradské zásoby a působil zároveň v soudním řízení.*“ Hledíková, Janák a Dobeš (2007, s. 38): „*Vilik byl povahou své funkce spjat s naturálním hospodářstvím; kromě vybírání dávek spravoval jednotlivé statky, kde řídil práci nesvobodného obyvatelstva a čeledi (proto mu nad ní příslušela i soudní pravomoc). Jeho význam upadal a později mizel s rozvojem peněžního hospodářství. Vilik ovšem nebyl vázán výlučně na správní hrady, ale vyskytoval se i v menších obvodech, stejně jako i jednotlivé hospodářskosprávní funkce se speciální náplní činnosti.*“

¹⁴² Lutovský (2009, s. 246): „*Boleslav II. – kníže z rodu Přemyslovců, prvorozený (?) syn Boleslava I., pozdějším dějepiscectvím označen jako „Pobožný“. Datum narození neznáme, není jisté, zda jej lze ztotožnit s knížecím synem velícím již v roce 950 posádce Nového hradu. Na knížecí stolec usedl po otcově smrti v roce 972. Za jeho vlády bylo založeno pražské biskupství. V roce 982 povolal do biskupského úřadu svého příbuzného Vojtěcha Slavníkovce, s nímž po dalších deseti letech založil i první mužský klášter v Čechách – břevnovský. Na krátký čas rozšířil přemyslovskou vládu na Míšeňsko, chybná politická rozhodnutí a příklon k oponentům saských králů vedla ovšem i k významným územním ztrátám Slezska a Krakovska. Někdy v roce 992 postihl Boleslava záchvat mrtvice; po určité době se Boleslavův stav sice zlepšil, původních sil však již kníže zřejmě nenabyl. Jeho posledním vladařským činem bylo založení ostrovského kláštera. Zanechal po sobě tři vládschopné syny – Boleslava III., Jaromíra a Oldřicha. Zemřel 7. února 999. Pohřben v kostele sv. Jiří na Pražském hradě.*“

¹⁴³ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „*14. ledna 993 – založen první mužský klášter (a kostel sv. Benedikta, Bonifáce a Alexia) v Čechách v Břevnově u Prahy (u pramenů potoka Brusnice v lese zvaném Šárka) biskupem Vojtěchem; dvanáct mnichů benediktinské řehole bylo přivezeno Vojtěchem z Itálie. Nové rozpory mezi Přemyslovci a Slavníkovci přiměly Vojtěcha (994) k opětovnému odchodu do Říma (dospěl tam v létě 995).*“

¹⁴⁴ Podrobně se o této listině zmiňuje mj. Tomek (1892, I. díl, s. 88), ten její věrohodnost neproblematizuje (viz níže), uvádí však řadu zajímavých podrobností: „*Mezi duchovenstvem řeholním v Čechách zaujímal dlouhý čas přední místo klášter benediktinský v Břevnově. Založení jeho bylo zaslíbené dílo sv. Vojtěcha po prvním navrácení jeho z Říma. Kníže Boleslav II. k zavděčení se jemu poskytl k tomu prostředků. Dvanáct mnichů, přivezených z kláštera sv. Alexia v Římě, ve*

domi (s ohledem na dnešní historické poznatky¹⁴⁵), že uvedená ustanovení jsou spíše mnohem „pozdějšího data“¹⁴⁶ – z důvodů jen informativně-didaktic-

kterém sv. Vojtěch sám složil řeholní přísahu, ve spise posavad chovanou v klášterním archivu Břevnovském, byli první osadníci v ústavu nejprvnějším toho druhu v Čechách (992). Radla, sou-
druh sv. Vojtěcha v létech mládí, stal se pod jménem Anastasius prvním opatem, muž slavný po
opuštění Čech následkem pádu rodiny Slavníkovy (995) co přední rádce a pomocník krále Ště-
pána v zavedení křesťanských řádů v Uhřích. Klášterníci sv. Benedikta, jimž práce byla prvním
pravidlem, vystavili prý svýma rukama kostel i budovy potřebné ku přebývání. Zsvěcení kláštera
stalo se již 14. ledna 993.“ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 596–597) uvádějí: „Klášter byl zalo-
žen v letech 992–993 jako společná fundace knížete Boleslava II. a biskupa Vojtěcha. První be-
nediktinský konvent přišel na Vojtěchovu žádost z kláštera sv. Alexia a Bonifáce na Aventinu
v Římě. Je pravděpodobné, že se po vyvraždění Slavníkovců na Libici v roce 995 rozešel (pro
nepřízeň související s tím, že i Vojtěch byl Slavníkovec). První opat Anastasius (Astriek) měl na
své pouti z Břevnova dojít až do Uher, stát se opatem v Pannonhalmě a poté ostríhomským arcibiskupem.
To je však stejně nejisté, jako ztotožňování Anastasia s Radlou, Vojtěchovým vycho-
vatelem a přítelem, který byl přítomen libickému vraždění, a poté odešel do Uher. Se začátky
kláštera je spjata i osoba Radima (řádovým jménem Gaudencia), který byl pokrevním bratrem
a průvodcem Vojtěchovým, s nímž vstoupil do aventinského kláštera. Radim byl přítomen Vojtě-
chově mučednické smrti v roce 997. Po návratu do Říma opět žil v klášteře sv. Bonifáce a Alexia.
V roce 999 byl vysvěcen na prvního hnězdenského arcibiskupa. Břevnovský konvent byl obno-
ven na začátku 11. století příchodem mnichů z Niederaltaichu v Bavorsku. Tím se připojil k linii
benediktinských klášterů hlásících se ke gorzské reformě a stal se východiskem pro šíření této
reformy v Čechách. V důsledku toho vstoupil do historie konventu známý poustevník Vintíř (Gun-
therus), durynský urozenec a žák niederaltaišského opata Godeharda. Na Vintířovo přání se stal
ve 30. letech 11. století břevnovským opatem Meginhardus (†1089), professus z Niederaltaichu,
stavebník prvního kamenného břevnovského kláštera. Blízké Vintířovy vztahy k Břevnovu doklá-
dá skutečnost, že zde byl v roce 1045 pohřben. Reformní niederaltaišská linie vycházela z Řez-
na, z prostředí kláštera sv. Emmerama, z nějž již dlouhou dobu vycházely impulsy důležité pro
celou českou církev. Břevnovský klášter se zvláště zajímal o emmeramské pokusy přivlastnit si
kult sv. Dionýsia, spjatý s pařížským St. Denis. Tento osvojený kult Břevnovu sloužil jako výrazná
podpora nově budovaného domácího kultu Vintířova. Po celý středověk konvent působil jako vý-
znamná instituce se silným kulturním vlivem. Jsou s ním spjaty osobnosti jako Jan z Holešova,
autor traktátů o písni Hospodine pomiluj ny nebo traktátu o vánočních zvycích, a Vojtěch Ranků
z Ježova, scholastik a filosof, pohřbený v konventním chrámu sv. Vojtěcha. V konventu existo-
vala bohatá knihovna, částečně zřízovaná vlastním skriptoriem, částečně doplňovaná odkazy,
např. zmíněného Vojtěcha Ranků, Ondřeje Třeboňského nebo kanovníka Adama z Nečetic. Mezi
benediktiny se našli i autoři původních děl, jako byl pozdější rajhradský probošt Jan (*Commen-
tarii decretales*), Václav z Chvaletic (*De passione et morte D. N. Iesu Christi*), kněz Lev (*Summa
virtutum et vitiorum, Vita sanctorum patrum*) aj.“

¹⁴⁵ K. J. Erben byl nejen vynikajícím básníkem, ale též významným českým archivářem – uvedenou listinu zveřejnil ve své sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 33). V současnosti je však zapotřebí zaujímat (s ohledem na novější poznatky) odmítavé stanovisko k její pravosti. Tato listina je rovněž dostupná ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 347–350 /zařazena mezi tzv. „acta spuria“/). Viz poznámku 179.

¹⁴⁶ Petráček (2012, s. 163): „Listina se dochovala v rukopise, který byl paleograficky určen do poloviny 13. století, což byl hlavní důvod zařazení mezi spuria, spolu s imunitní pasáží, která dle Gustava Friedricha nebyla udělena před polovinou 12. století a odpovídá až století následujícímu. Ve výčtu statků a příjmů Friedrich předpokládá využití starších záznamů, a alespoň částečně je tedy považuje za spolehlivé. Václav Hrubý kladl vznik písemnosti až do počátku 14. století, kdežto Jindřich Šebánek i Rostislav Nový se kloní k dataci (opět paleograficky) do let 1253–1255, což ale neodpovídá na otázku obsahové integrity listiny.“ Dudík (1884, s. 138): „Král Otakar II. podotýká v břevnovské listině z 10. května r. 1255, že břevnovský list nadační z r. 993 v prvopise v rukou měl. Uviděv však, že tahy jeho písma stářím vybledly a nečitelnými se staly, dal prý na prosbu tehdejšího opata Martina listinu opsati, kterou pak na všeobecném sněmu, jenž roku 1255 v květnu v klášteře na Strahově zasedal, potvrdil.“

kých si zde přesto dovolíme uvést i toto tzv. falzum¹⁴⁷ (resp. pouze vybrané části, které přímo či nepřímo souvisejí s vodou /vodními stavbami na vodních tocích/).

... Contulí⁽⁶⁵⁾ (monasterio) villam⁽⁶⁶⁾
Brewnowa¹⁴⁸ ...

... Contulí⁽⁶⁵⁾ ... (monasterio) duo molen-
dina⁽⁶⁷⁾ sub ipso castro⁽⁵⁹⁾ Praga, et de
ipso flumine⁽⁵³⁾ Wltaue¹⁴⁹ ad tria obsta-

... Dal jsem (poskytl, věnoval, svěřil, při-
děli⁽⁶⁵⁾ /klášteru/) vesnici Břevnov ...

... Dal jsem (poskytl, věnoval, svěřil, při-
děli⁽⁶⁵⁾ /klášteru/) dva mlýny pod samotným
Pražským hradem a na vlastní řece Vltava

¹⁴⁷ Této problematice se věnovala a věnuje celá řada historiků. Pouze uvedeme, že pro pozdější právní zajištění *Břevnovského kláštera* měla mimořádný význam skupina tzv. nejstarších listin. Stávající paleografické výzkumy prokazují, že některé z nich vznikly v pozdější době, než ke které se hlásí, do jiných byly vloženy mladší přídatky apod. S ohledem na existenci středověkých listinných podvrhů jsou právě uvedena *břevnovská falza* odbornou českou veřejností asi nejčastěji diskutována. Falzátorem byl s největší pravděpodobností opat *Břevnovského kláštera*, *Bavor z Nečtin*. Ten vykonával tuto církevní funkci v období 1292–1332; viz např. Prokop (1931, s. 35 až 36) nebo Holub (1890, s. 35–38). Uvedený opat je známý i tím, že nechal vykoupit ze *Sedlce Kodex gigas*, obrovský rukopis pocházející z *benediktinského kláštera v Podlažicích*. Papajík (2009, s. 25) např. uvádí: „Stejně jako to známe ze současné doby, tak i v minulosti docházelo k falšování různých písemností. Pro dobu 13. století je dochováno mnoho falešných listin, které ovšem mohou ve svém jádru nést i pravdivou informaci. Horší je to pak s určením hodnověrnosti uvedených svědků na takových falešných listinách. Může to být ovšem i naopak, kdy falzátoři vzali jména svědků z nějaké pravé listiny (dodnes nedochované) a nechali je dosvědčit to, co sami potřebovali. Někdy nejsme schopni takovou falešnou listinu ani rozpoznat. Nejčastěji k vyrábění falešných listin sahaly církevní instituce (kláštery). Neměli bychom je ovšem za tyto jejich činy příliš hanět, protože někdy pouze zapsaly nějakou majetkovou operaci, která proběhla před mnoha lety, a oni pro ni neměly písemný doklad. Nebo sice původní listinu měly, ale ta podlehla zubu času, a tak si vytvořily listinou novou. Takové písemnosti se většinou označují jako tzv. stará falza. V 19. století se moravskému archiváři Antonínu Bočkovi, který shromažďoval naše nejstarší listiny s cílem vydat je tiskem, zdálo, že těch listin je příliš málo. Situaci vyřešil chytře, pro historiky ovšem nevhodně. Mnoho listin si prostě a jednoduše vymyslel (tzv. nová či moderní falza). Tím, že je pak uvedl do tištěné podoby spolu s listinami pravými, situaci velmi zkomplikoval.“ Rameš (2005, s. 74–75): „falzum, padělek – v diplomacie písemnost úmyslně se vydávající za něco jiného, než skutečně je: 1. fingované písemnosti, které vznikaly často jenom jako slohová cvičení; 2. historická falza, která měla zpravidla praktický význam. Zdaleka ne vždy musela obsahovat údaje neodpovídající skutečnosti. Někdy mohla pouze ústní prohlášení právních pořízení dodatečně ‚zlistňovat‘ pro zajištění větší bezpečnosti dosaženého stavu. Jindy mohla pomocí pozitivní či negativní interpolace (tj. vsuvka do původního textu, záměrné vynechání některých údajů aj.) písemně zaznamenané právní pořízení modifikovat a posléze mohla zlistňovat i právní nároky sporné či dokonce takové, které nesouhlasily se skutečností. Tato stará falza mají poté, co jsou rozpoznána a vysvětlena, obrovský význam historický; 3. novověká falza sloužící pouze jako ‚pramen‘ pro svého tvůrce, u nás známá Bočkova falza; 4. tzv. listy vyloužené jsou kancelářská falza, která jsou pravá svými vnějšími a vnitřními znaky, avšak vznikla bez vědomí majitele kanceláře, a tedy proti jeho vůli.“

¹⁴⁸ Použili jsme starší Erbenovu (Palackého) transkripci.

¹⁴⁹ Štefáček (2008, s. 675): „Česká řeka; pramení na Šumavě necelé 2 km od Černé hory (1 315 m) v nadmořské výšce 1 172 m. Ústí zleva do Labe u Mělníka v nadmořské výšce 155 m. Plocha povodí činí 28 090 km², délka toku 430,2 km, průměrný průtok u ústí je 149,9 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Studená Vltava (zdrojnice), Jezerní potok, Medvědí potok, Jezerní potok, Pestřice, Lipový potok, Menší Vltavice, Větší Vltavice, Rybnický potok, Práčovský potok, Jilecký potok, Malše, Čerťák, Libochovka, Kozlovský potok, Lužnice, Jetěnický potok, Hrejkovický potok, Podlipský potok, Brzina, Mastník, Sázava, Zahořanský potok, Botič, Rokytka. Přítoky

cula⁽⁶⁸⁾ 150 molendinorum⁽⁶⁷⁾ in eodem loco¹⁵¹.

vě¹⁴⁹ „(právo) k (vybudování) třech mlýnských jezů“⁽⁶⁸⁾ 150 152 (příčných vodních překážek /staveb/)“ na tomtéž místě¹⁵¹.

zleva: Teplá Vltava (zdrojnice), Ostřice, Olšina, Lukavický potok, Lužní potok, Černý potok, Náhlavský potok, Podstravský potok, Všímarský potok, Strážný potok, Polečnice (Kájovský potok), Křemžský potok, Dehtářský potok, Bezdrevský (Soudný, Netolický) potok, Mlaccý potok, Křenecský potok, Otava, Líšnický potok, Vápenický potok, Kocába, Berounka, Šárecký potok, Zákolanský potok, Bakovský potok.“

¹⁵⁰ Liebscher (2010, s. 4): „K propírání rudy obvykle sloužily menší vodní nádrže stavěné v blízkosti nerostných nalezišť. Tyto účelové stavby můžeme ovšem těžko považovat za rybníky (lat. piscina) v pravém slova smyslu. Mohli bychom je snad ztotožnit s jednoduchým přehrazením potoka nebo říčky na vhodném místě, které neobsahovalo výpusť a ve starší literatuře se pro něj vžil název stav (lat. obstaculum). Přehrazování vodních toků stavy se připisuje také prvním Slovanům na našem území. Přesné rozlišení stavů a rybníků je ovšem věc nelehká, už proto, že se nedochoval žádný příklad tzv. stavu. Přesto je třeba poznamenat, že ještě za časů Karla IV. byly v listinách stavy a rybníky rozlišovány. Dodejme ještě, že v polštině se pro rybník dodnes používá původní název stav.“ S ohledem na uvedený pojem si dovolíme též citovat Petrůčka (2012, s. 165): „Pod pražským hradem dostali benediktini dva mlýny (molendina) a ve stejném místě na řece Vltavě tři jezy, či spíše mlýnské náhony (ad tria obstacula molendinorum).“ K uvedenému viz též pochybnosti, které (pouze ve zkratce) předkládáme v poznámce č. (68) a 152.

¹⁵¹ Štěpán a Křivanová (2000, s. 13) též uvádějí, že listina, kterou v r. 993 Boleslav II. daroval klášteru mlýny na řece Vltavě, je mladším falzem (pravděpodobně ze 13. století). Za první věrohodně existující mlýny je možné (dle autorky a autora) považovat až mlýny v klášteře Hradiště v roce 1100 a při Sázavském klášteře v roce 1140. Tomek (1892, I. díl, s. 29) pak též uvádí: „Dostí časté a staré jsou zmínky o mlýnech a jezích v Praze na Vltavě, leč ovšem ne vždy dost jasně, aby se dalo určit místo. Tak již zakládací listina kláštera Břevnovského zmiňuje se o několika mlýnech a jezích nad hradem Pražským na Vltavě, které byly klášteru darovány. Stály nejspíš na tak zvaném Písku, to jest na dolejšího porčí Malé strany od mostu ke Brusce, kde veliká povodeň roku 1342 tolik písku naplavila, že od toho času nemohly tam mlýny již stávat. V listině Vyšehradské r. 1178 připomínají se mlýny pod kostelem sv. Kosmy a Damiana, tedy asi tu, kde posud jsou na konci ulice Myslíkovy.“ Dudák (2011, s. 180) se domnívá, že nejstarší mlýn stál v místě dnešních Sovových mlýnů: „... kolem domku převozníka dojdeme k historizující budově Sovových mlýnů (č. 503/2 a 527). Podle tradice v těchto místech stával nejstarší pražský mlýn, který dodával mouku též na Pražský hrad. Ve 14. století patřil benediktinám od sv. Jiří na Pražském hradě.“

¹⁵² Obtížně přeložitelná vazba – ... z Vltavy ke třem jezům (spíše obecněji příčným vodním překážkám /stavbám/). Tedy využití části vody z Vltavy („vodní právo“) potřebné k odklonění části průtočného množství pro tři vodní díla vzdouvající hladinu tekoucí povrchové vody (tj. řeky Vltavy). Tato vodní díla nemusela být vždy na „náhonech“ [viz domněnku uváděnou v poznámce č. (68)]. Šlo nejspíše o ramena řeky, která v té době existovala mezi břehy a početnými ostrovy (především v prostoru dnešní Štvanice). Ostrov Kampa a Čertovka lze datovat pravděpodobně již do raného středověku. Otázkou však je, zda i do 11. století. Pokud jde o Sovovy mlýny, traduje se, že na jejich místě stál pravděpodobně též nejstarší pražský mlýn. V daném případě však jde jen o ryze hypotetické předpoklady. Na druhou stranu však lze proti uvedené hypotéze uvést vysvětlení uvedené na internetových stránkách <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/OBSTACULUM>>: „OBSTACULUM, Agger, ut opinor, aquis oppositus, vel Alveus cuius aqua versat rotam molendini. Diploma Boleslai Ducis Bohemiae ann. 993. apud Ludewig. tom 6. pag. 49: De ipso flumine Vultava ad tria Obstacula molendinorum in eodem loco. Et mox: Mansum in littore fluminis Vultavae ad horreum construendum et Obstaculum in eodem loco ad tria molendina aedificanda.“ Tuto „hádanku“ se pokusíme vyřešit až později v samostatné monografii věnující se raně středověkým vodním mlýnům.

Výše citovaný text vymezoval klášteru příslušná privilegia nejen v prostoru tehdejší raně středověké Prahy. Směrem na jih se nacházely *Skochovice*¹⁵³ (ty jsou v současnosti nedílnou součástí *Vraného nad Vltavou*^{154 155}).

... *Contulí*⁽⁶⁵⁾ ... (*monasterio*) *Scochovicz*¹⁵⁶ *piscatores*¹⁵⁷ *cum ipsa villa*⁽⁶⁶⁾,

– *cujus*⁽⁶⁹⁾ *termini*⁽⁷⁰⁾ *sunt Cralova*

... *Dal jsem (poskytl, věnoval, svěřil, přidělil ... /klášteru) rybáře*¹⁵⁷ *ze Skochovic*¹⁵⁶ – *i s touto vesnicí*.

*Jejími hranicemi jsou Králova hora*¹⁵⁸

¹⁵³ Petráček (2012, s. 165): „Osada *Skochovice* je (v listině) pečlivě teritoriálně vymezena a je v ní darován neurčitý počet rybářů. Dle dikce jsou nejprve darováni rybáři a pak celá ves. Šlo o služebnou ves. Nemáme zde zmínky o půdě rybářů, nezdá se však, že by tu sídlil ještě někdo další. Rybáři jsou darovaní, schází však jejich počet či jména.“

¹⁵⁴ David a Soukup (2007, s. 305): „*Vrané nad Vltavou* – 196 m n. m., 1 795 obyvatel. Obec na pravém břehu Vltavy těsně za jižní hranicí Prahy. První zmínka o prastaré osadě se objevuje již 993 v zakládací listině Břevnovského kláštera. Od roku 1407 patřila zbraslavskému klášteru a po jeho zrušení byla součástí zbraslavského velkostatku.“ <<http://www.vranenadvltavou.cz/>>: „Obec se rozkládá na pravém břehu Vltavy asi 5 km jižně od 50. rovnoběžky (jižně od Prahy), 28 km východně od 14. poledníku, v kopcovitém terénu Středočeské vrchoviny. Nejnižší bod obce je v nejvýchodnějším cípu na hladině řeky u přívozu, 190 m nad mořem. Nejvyšším bodem je jižní strana na vrchu Chlumík, 330 m n. m. Kromě řeky Vltavy obcí protékají potoky Dubná, Dravkov a Zvolský. Obec *Vrané nad Vltavou* se skládala ze dvou historických osad, *Skochovic* (asi 2/3 území) a *Vraného* (asi 1/3 území), celková rozloha po úpravách hranic v roce 1997 je 416 hektarů. Je zde 650 domů a 2 382 trvale bydlících obyvatel. Obec je aktivně využívána i k rekreaci, je zde postaveno 568 chat. U příležitosti oslav tisíciletého výročí založení Břevnovského kláštera (založen roku 993) byly obci Poslaneckou sněmovnou v roce 1993 uděleny znak a prapor. Symbolika znaku spočívá v převzetí základu znaku kláštera, což jsou tři sestupně řazené pětilisté růže, jen místo dole umístěných břevnen (trámů) je u vranského znaku vyznačena řeka s rybou.“

¹⁵⁵ Tato obec je rovněž zmiňována v téže listině. Erben (1882, s. 34): „... *Villam quoque Na wranem nomine, cum hospitibus et ecclesia, ...*“

¹⁵⁶ Růžková a kol. (2006, s. 474): „*Skochovice* v r. 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 osada obce *Vrané nad Vltavou* v okr. Praha-východ, v r. 1961 až 2002 část obce *Vrané nad Vltavou* v okr. Praha-západ, od 1. 8. 2002 se jako část obce neuvádí“.

¹⁵⁷ Pravděpodobně šlo o osobně nesvobodné poddané, Tomek (1892, I. díl, s. 59) uvádí: „*Poddaní osobně nesvobodní nazývají se v latinských listinách servi, famuli (ancillae, famulae) neb mancipia a ministeriales. S oněmi třemi názvy všemi bez rozdílu srovnává se asi české slovo parob; ministerialis jest služebník čili sluha: často však ani mezi ministerialis a servus atd. nezachovává se rozdíl dosti důsledně. V skutku samém byl rozdíl značný mezi dvěma hlavními druhy lidí osobně nesvobodných. Vlastní parobové náleželi pánům svým dědičně se všemi svými potomky, a sice tak, že se bez vůle jejich nemohli vykoupit z poroby; sluhové mohli se vykoupit dle vůle své sumou peněz napřed již ustanovenou neb také koupením jiného na své místo. Pán, se své strany, mohl paroba neb sluhu neb i sedláky a osadníky bez rozdílu prodat, darovat neb jinak postoupit jinému, ovšem jen s touž samou mocí, jaké nad kterým požíval.“ Dále pak autor na str. 60 uvádí: „Dle stálého zaměstnání svého jmenují se v listinách a kronikách 10., 11. a 12. století následující druhové sluhů nebo parobů při polním a jiném hospodářství: 1. oráči (*aratores*), nad jiné četní, 2. ženci (*messores, falcatores*), 3. seči (*satores*), 4. zahradníci (*hortulani*) a štěpaři (*amputatores arborum*), 5. včelníci (*apiarii*), 6. vinníčníci (*vinitores*), 7. hlídači luk (*custodes pratorum*), 8. hajní čili lesní (*custodes sylvarum*), 9. kobylníci čili pastevci koní (*agasones, pastores equorum*), 10. voláci (*bubulci*), 11. ovčáři (*opiliones*), 12. svináři (*porcarii, subulci*), 13. kravaři (*vacarii, custodes vaccarum*), 14. rybáři (*piscatores*), mezi nimiž zejména pstružníci; 15. vyjci (*ululatores*), snad při chytání vlků, 16. vodáci (*aquarii*).“*

hora¹⁵⁸ et duo rivuli⁽⁷¹⁾ Dubna¹⁵⁹ et Sala¹⁶⁰, cum flumine⁽⁵³⁾ Wltawa^{149 161} ...

a dva malé potoky („potůčky“⁽⁷¹⁾) Dubná¹⁵⁹ a „Žalá“¹⁶⁰ (Dravkov). (Toto /vše/ jsem daroval) i s řekou Vltavou^{149 161} ...

Následující část listiny vymezovala další privilegia – již opět na území stávající pražské aglomerace.

... Decimam¹⁶² quoque⁽⁷²⁾ de omni agricultura in Porecze¹⁶³ et de omnibus agris, qui pertinent⁽⁷³⁾ ad Ribnik¹⁶⁴ et man-

... Dal jsem (svěřil, věnoval, poskytl) též desátek¹⁶² (desátý díl z úrody) ze všech zemědělsky obhospodařovaných polí

¹⁵⁸ V současnosti je zde tzv. Skochovický les s horou Chlumík (347,9 m n. m.). Císařské povinné otisky map stabilního katastru <<http://archivnimapy.cuzk.cz>> uvádějí název „Dubina“ – tj. Dubná (v dané souvislosti viz následující poznámka č. 159).

¹⁵⁹ Zřejmě jde o vodoteč jižně od hory Chlumík, která teče pod jejími skalami (v katastru nemovitostí označena ve své dolní části jako 286/3 a též zde nazvána Dubná).

¹⁶⁰ Snad jde o vodoteč, která v současnosti vtéká do Vltavy v obci Vrané severně od železniční zastávky ve Skochovicích. Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 806) uvádí: „Žalá, Sala, rivulus in terminis villae Scochowitz monasterii Brewnov (993) 34.“ V současnosti má jméno Dravkov – viz poznámku č. 154.

¹⁶¹ Tomek (1892, I. díl, s. 88) uvádí ještě následující zajímavé podrobnosti k této listině: „Nadání Břevnovského kláštera záleželo dle zakládací listiny dílem v nemovitých statcích, dílem v peněžitých příjmech a jiných požitcích. Boleslav daroval klášteru předně v nejbližším jeho sousedství vsi Břevnov, Veleslavín, Liboc, Ruzyni a tři dušníky v Kuromrtvicích; v podhradí pražském 30 dušníků s městišti, desátek ze všeho knížecího hospodářství polního náležejícího k Rybníku a Poříčí u Prahy s usedlostí jednou, tudíž na Poříčí u samé Vltavy k vystavení sobě potřebné stodoly a s jezem v témž místě k vystavení mlýnů; v nynějším kraji Berounském Vrané a Skochovice při Vltavě za Zbraslaví; v Libčicích (v Rakovnickém kraji) les a část řeky s rybáři; v Kouřimské župě vsi Třebestovice a Mračenice blíž Sadské; v Litoměřické župě Chocebus, Vlence a Hrdly s lesy, rybníky a řekou Ohří až ke vtoku do Labe; v Plzeňské župě Ojprnice a Němčice. Dále klášter obdržel desátý trh (tj. tržné z desátého roku) a rovněž desátý díl příjmů ze župních soudů v Praze, na Slaném, v Plzni, v Litoměřicích, v Kouřimi a Chrudimi; desátý týden cel pomezských v Domažlicích, Kralupech, na Chlumci (u Teplíc) a na Trstěnici, i cel labských v Litoměřicích a v Ústí, konečně platy některé v jisté výroční slavnosti od vladařů knížecích Prahy a Plzně.“

¹⁶² Petráček (2012, s. 165): „Dále byl darován desátý díl z veškeré zemědělské produkce na Poříčí a ze všech polí, jež náležejí k Rybníku (*decimam quoque de omni agricultura in Porecze et de omnibus agris, qui pertinent ad Ribnik*), k tomu pozemek (*mansum*) na břehu Vltavy k postavení stodoly (*ad horeum construendum* a opět náhon k nově postavenému mlýnu ... Dle dikce písemnosti nelze určit převládající typ hospodaření v oněch místech.“

¹⁶³ G. Friedrich ve své sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 348, část „acta spuria“) uvádí v poznámce č. 12: „Poříčí, vicus circum ecclesiam s. Petri in posteriori Nova civitate Pragensi.“

¹⁶⁴ G. Friedrich dále v poznámce č. 13 uvádí: „Rybník, Rybníček, vicus ad ecclesiam s. Stephani in posteriori Nova civitate Pragensi.“ Mj. uvedený název je možné též interpretovat za velmi brzkou zmínku o existenci rybníku v této oblasti. Nicméně je zapotřebí dodržovat pravidlo co největší opatrnosti – pohybujeme se v pojmovém prostoru tzv. falz. Středověká společnost (stejně jako současná) však není „černobílá“ – je zde zapotřebí vidět daný časový rámeček. Ve zkratce – o „rybník“ snad jde – otázkou však zůstává, k jaké době tuto (svým způsobem „hodnověrnou“) zprávu přiřadit. Pokud jde o pražskou lokalitu Na Rybníčku (u kostela sv. Štěpána) je vhodné též učinit poznámku o tom, že zde ve středověku byly prameny poblíž tehdejší osady podchyceny a voda svedena ke kašnám na dnešním Karlově a Václavském náměstí. Liebscher (2000, s. 4) pak podává následující podrobnou informaci: „První historická zmínka dokládající existenci rybníků je až z 10. století. V prstenci osad, obklopujících tehdejší Prahu, máme k roku 993 písemně doloženou

sum⁽⁷⁴⁾ in litore⁽⁷⁵⁾ fluminis⁽⁵³⁾ Wltaue¹⁴⁹
ad horreum⁽⁷⁶⁾ construendum⁽⁷⁷⁾ et ob-
staculum⁽⁶⁸⁾ 150 in eodem loco ad molen-
dina⁽⁶⁷⁾ edificanda¹⁶⁵ ...

Na Poříčí¹⁶³ a ze všech polí náležejících
(patřících⁽⁷³⁾) k (osadě) Rybník¹⁶⁴ –
a (též) pozemek⁽⁷⁴⁾ („lán“, půdu) na břeh-
u řeky Vltavy¹⁴⁹ k postavení stodoly¹⁶⁶
a jez⁽⁶⁸⁾ 150 (náhon?¹⁶⁷) na tomtéž místě
(určený) k postavení¹⁶⁵ mlýnů ...

Ve výše uvedené části je opět možné zaznamenat zmínku o mlýnu a o jis-
tém „jezu“. S ohledem na velmi spornou hodnověrnost listiny lze předpokládat,
že popisovaná skutečnost nastala (podle našeho názoru) asi nejdříve až v po-
lovině 11. století¹⁶⁸.

Z jižního okraje stávající Prahy – přes vlastní raně středověkou Prahu –
nás pak tzv. *břevnovská listina*⁵ zavádí do severně situovaných *Libčic*¹⁶⁹.

... (Contul⁽⁶⁵⁾)... Lubcicich¹⁷⁰ 171 silvam
cum piscatoribus¹⁵⁷ et terram sufficien-

... Dal jsem (svěřil, věnoval, poskytl⁽⁶⁵⁾)
v Libčicích¹⁷⁰ les s rybáři¹⁵⁷ a dostačující

osadu Rybníček. Její polohu nedaleko dnešního Karlova náměstí prozrazuje dodnes ulice Na Rybníčku. V průběhu roku 1998 byl v místě proveden záchranný archeologický průzkum, kterým se podařilo prokázat, že v lokalitě skutečně existoval nevelký průtočný rybníček (cca 6 x 12 m) zásobovaný vodou z nedalekých vydatných pramenů. Středem rybníčka vedla uměle vyhloubená přímá strouha s jímkou na vodu. Nepravidelný útvar rybníčka obsahoval naplaveniny a keramické střepy. Tato nenápadná vodní nádrž, ukrytá před zraky lidí dlažbou pražské ulice, je zřejmě prvním historicky doloženým rybníkem v Čechách.“

¹⁶⁵ Petráček (2012, s. 165): „Formulace daru pozemku k postavení stodoly a dalšího náhonu k postavení mlýna určitou latinskou vazbou naznačuje, že zařízení mají být teprve vybudována, což lze chápat jako indicie, že údaje pocházejí z doby blízké založení kláštera. Součet darovaných mlýnů (postavených a plánovaných) dává v blízkosti pražského podhradí celkem sedm mlýnů, což mohlo znamenat, vzhledem k povaze podhradí jako výrazného spotřebního centra, značný ekonomický přínos. Mlýny mohly zpracovávat produkci obilí vypěstovaného ve vlastní režii i vybraného v podobě dávek od závislého obyvatelstva. Pražákova zjištění o spolehlivosti písemnosti výrazně posouvají dobu doloženého výskytu vodních mlýnů na českém území, jež je dosud kladena do poloviny 12. století. Stodola sloužila k provozu zamýšleného mlýna a nejspíše též k soustředování dávek uvedených desátých dílů naturální povahy.“

¹⁶⁶ Tomek (1892, s. 88) uvádí „stodolu“. Viz též poznámku č. 161.

¹⁶⁷ Viz především poznámku č. 152 vyslovující určité terminologické pochybnosti.

¹⁶⁸ Viz též poznámku č. 165.

¹⁶⁹ Kuča (1998, s. 420): „Libčice leží v srdci nejstarší české sídelní oblasti. Pouhých 8,5 km západně leží hradiště Budeč, jedno z nejstarších správních center přemyslovského českého státu. Všechny tři části libčické aglomerace jsou velmi staré. Libčice se připomínají již roku 993, Letky k roku 1052 (ve falzu ze 12. století), Chýnov roku 1226. Libčice představovaly ves s malou nepravidelnou návší, v jejímž jihovýchodním sousedství byl situován středověký kostel. Nelze vyloučit, že půdorysná osnova vsi mohla mít raně středověký základ. Severně od vsi snad ve 13. století existoval hrad, nazývaný v 16. století Liběhrad.“ S ohledem na Budeč se jen na okraj zmíníme o historikovi, jehož kniha *Co bylo před Prahou*, se setkala s kritikou mnoha předních českých historiků – viz Davídek (1971).

¹⁷⁰ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 747) uvádí: „*Libčice, Lubcicich* (Ljubčicích, locat.), villa, ubi possessio monasterii Brevnov. (993) 34.“ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 348) se v poznámce pod čarou uvádí: „*Libšice, distr. pol. Slaný (Schlan)*“. Jde

tem⁽⁷⁸⁾ cum flumine⁽⁵³⁾ a loco, qui dicitur Strabol¹⁷², usque ad Podhodce (Podhrodce¹⁷³)

(postačující⁽⁷⁸⁾ 174) půdou (pozemky) spolu s řekou⁽⁵³⁾ od místa, které se nazývá Strabol¹⁷² (Střeble) až k Podhodcům¹⁷³ (Podhrodcům¹⁷⁵ /Podhradcům/).

Dovolíme si rovněž uvést z této listiny⁵ z roku 993¹⁴³ (byť falza /možná až z let 1250–1260¹⁷⁶/) velmi zajímavou část (která má mj. též úzkou souvislost s dalšími níže uváděnými listinnými dokumenty), kde se jak v textu, tak i v podrobném komentáři pokusíme čtenáři ozřejmit tehdejší způsob vybírání cel z dopravy zboží po splavných vodních tocích.

Jako místo výběru cla na pozemních komunikacích (v té době šlo převážně jen o velmi obtížně sjízdné „stezky“) listina nejdříve vyjmenovává velmi důležitou zemskou bránu v *Domažlicích*^{177 178}, dále pak na stezce směřující k teh-

o stále stejnou obec (město). Růžková a kol. (2006, s. 276): „*Libčice nad Vltavou* v r. 1869 pod názvem *Libšice osada obce Dolany* v okr. Slaný, v r. 1880 pod názvem *Libšice obec* v okr. Slaný, v r. 1890–1910 pod názvem *Libšice obec* v okr. Smíchov, v r. 1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, od r. 1950 obec v okr. Praha-západ“. Důležitá je Erbenova poznámka s ohledem na lokativ. Z toho vyplývá, že latinský pisatel měl možná slovanský původ. Tato okolnost potvrzuje spíše starší kořeny věcného obsahu listiny (bez ohledu na datum mnohem pozdějšího falza).

¹⁷¹ Petráček (2012, s. 166): „*Dále po proudu Vltavy, ve vsi Libčice, byl darován les s rybáři, s půdou k jejich obživě a spřesně vymezenou částí řeky. Na prvním místě daru se nachází les, k němu pak neurčitý počet rybářů, o nichž znovu nevíme nic bližšího, půda a rybářské teritorium.*“

¹⁷² Erben (1855, s. 747) uvádí: „*Strabol (Střeble?), locus ad flumen Wltavam prope Lubcici (993) 34.*“ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 348) není uvedeno žádné vysvětlení.

¹⁷³ Odlišný tvar ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 348). Kde se uvedená lokalita nachází není zřejmé. Erben (1855, s. 747): „*Podhodce?, terminus possessionum ... (993) 34.*“

¹⁷⁴ Nezbytnou k jejich obživě (včetně jejich rodin) – viz poznámku č. 171.

¹⁷⁵ Zde si autor této publikace dovolí vyslovit určitou hypotézu. Dle <<http://kcjl.upol.cz/slavrozs/diferenciaceslovanskychjazyku.pdf>> platí: psl. *gorodъ*, stsl. *gradъ*, stč. *grad* (nč. *hrad*), pol. *gród*, rus. *gorod*. Šlo tedy možná o „*Podgrodce-Podgródce-Podhrodce*“, které by se nalézaly pod *Levým Hradcem*. Úsek řeky by tak činil přibližně jen 6 km. Z uvedeného by pak vyplývalo, že v listině uvedené „*Střeble*“ („*Strabol*“) by byly po toku níže – a to pod *Libčicemi nad Vltavou*. Další možností by byla opačná lokalizace – a to, že uvedeným „*hradem*“ byl *Liběhrad*. Zde však je menší pravděpodobnost, že by v roce 993 (či v polovině 11. století) již existoval.

¹⁷⁶ Viz především poznámku č. 146. K břevnovským listinám též Fiala (1960, s. 7): „*Ještě chudší obraz poskytuje zkoumání u kláštera břevnovského. Až do konce 12. stol. nemá totiž zachovánu jedinou písemnost domácího vydavatele, protože všechny, které se do té doby hlásí, jsou zcela jasná a nesporná falza doby pozdější, nejspíše kol. poloviny 13. stol. Na to, že klášter břevnovský nemá do 13. stol. dochovány žádné písemnosti domácích vydavatelů, bylo již častěji poukazováno jako na zvláštní zjev. Ale je otázka, zda jde o zjev zvláštní, protože zkoumání u benediktinských klášterů ukáže zjevy zcela shodné se situací břevnovskou nebo alespoň velmi podobné. – Na druhé straně však ukazují břevnovská falza, že v klášteře musily být k dispozici nějaké domácí záznamy už brzy po založení, protože jinak by bylo nevysvětlitelné, jak se do fals, psaných nesporně rukama 13. stol., dostala ustanovení, formulace a výrazy, které už ve 13. stol. ztratily smysl nebo nabyly jiný obsah.*“

¹⁷⁷ Jde o clo v tzv. *zemské bráně*. Vacek (1905, s. 324): „*Nejedna vážná příčina vedla předky naše k tomu, aby rozeznávali mezi ‚lesem‘ a ‚zemí‘, to jest mezi širokým horským pásem nekultivo-*

dejšímu Míšeňsku (německé) Kralupy¹⁷⁹ (nacházející se nedaleko od Krušných hor), též Chlumec (nad Ústím nad Labem) – a především v té době ko-

ného pomezí a vnitřní souvislou oblastí kultivované půdy v Čechách. Na rozhraní mezi ‚lesem‘ a ‚zemí‘ (v takzvaném podlesí) zorganizována byla stráž k dohledu na obchodní cesty, po kterých ovšem i vojska nepřátel hledávala přístup do země. Cesta ‚lesem‘ až ke strážnici v podlesí slula ‚branou‘, ježto vůkol ní vyhlédnuta byla místa strategicky důležitá k odpírání nepřátelům, kdyby do země chtěli proniknout. Uprostřed ‚lesa‘ přijímala stráž obchodníky, a provázela je ke strážnici. Slovem ‚strážnice‘ (custodia, wartha; staří naši říkali prostě ‚stráž‘) rozumět jest buď hrad neb aspoň tvrz poblíž toho místa, kde cesta byla vypadla z ‚lesa‘. Tam vybírán od obchodníků poplatek mýtní (vstupné a průvodné); pročež strážnici říkáno jinak celnice nebo mýto (teloneum, muta) Z písemných pramenů plynou k nám zmínky o celnících: v Prachaticích (na cestě z Pasova přes Waldkirchen, Bischofsreut, Volary, Prachatice), v Březnici u Hartmanic (na cestě z Pasova přes Rinchnach, Zwiesel, Stubenbach, do Sušice), v Domažlicích (na cestě z Řezna přes Koubu, Brod bavorský, Kubici, Domažlice), u Teplé (na cestě z Chebu přes Žandov, Planou, do Stříbra), v Kralupech (na cestě ze Saské Kamenice přes Čopavu, Wolkenstein, Přísečnici, do Žatce), v Kopistech (na cestě z Kamenice saské přes Zavidov do Mostu), v Chlumci (na cestě z Perna přes Kotlavu do Ústí nad Labem), u Dobenína (na cestě z Kladska přes Náchod do Hradce Králové), v Hrutově nad řekou Trstenicí (na cestě z Moravy do Litomyšle), v Habrech (na cestě z Jihlavy přes Habry do Čáslavě). Zato nedostává se zpráv o celnících na jiných cestách, z nichž jedna směřovala ze Žitavy k Jablonnému a k Mladé Boleslavi, druhá z Vitorazu přes Nové Hrady a Žár do Trhových Svin, třetí z Lince přes Světlou (Zwettel), Lomy (Leonfelden) a Vyšší Brod k Netolicím. Ústav pomezních stráží byl v popředním účelu svém zřízením vojenským, v něm spatřovat lze pradávny způsob bojovníckého života na první rání od nepřátel. Povinnost bdělého oka na pohyby cizorodého sousedstva a rychlá pohotovost k obraně proti němu spočívaly původně na svobodných obyvatelích krajiště. Ale když prodlením času přibýlo k tomu provázet obchodníky, opravovat cestu v ‚lese‘, dohlížeti na postranní stezky, aby pocestní neuhýbali bráně zemské, úkol pomezní stráže jakožto služba spíše knížecí nežli zemská přešel od majetného zemanstva do rukou chudších lidí, kteří hledali sobě živnost s menší nebo větší újmou své svobody. Branám zemským dostalo se podobného zřízení, jaké shledáváme u knížecích lovcích lesů a hradských villikací. Příslušníci stráže rozsazeni byli na pozemcích širšího újezdu a poddání dohledu vladařově nebo lovcího nebo purkrabího. Menší brány počítány jsou za částku zeměpanské villikace v tom kraji (např. brána na Trstenici za částku villikace hrutovské. Pro stálý důchod bývala brána zemská vítaným beneficiem, natož pak darem nebo výsluhou. O Hroznatovi, zakladateli kláštera tepelského, máme zprávu, že vládl branou zemskou, kudy vstupovalo se z Chebska do Čech, jako pravým majetkem svým, i učinil ji věnem Panny Marie v Teplé r. 1197.“

¹⁷⁸ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 88): „Domažlice, okresní město v jz. Čechách, středisko Chodska. – Pův. trhová osada s knížecím hradem založena v 10. stol. při staré zemské stezce vedoucí Všerubským průsmykem do Bavorska. Nedaleko ní založil král Přemysl II. Otakar město (po r. 1260). MJ mělo prvotní podobu Domažilici (993 Domasilicich), která se v mluvě záhy zkrátila na pouhé čtyřslabičné Domažlice (1037 in Domasilicyh). MJ je odvozeno čelední příponou -ice (z -id) z OJ *Domažil a znamenalo ‚osada lidí Domažilových‘. Vedle tohoto jména vyskytovalo se už od konce 10. stol. dubletní pojmenování Tugost, Tuhoš (1040 Tugozc), odvozené přivlast. příponou -jz z OJ Tugost a do něm. přežaté jako Tust, Taust (v něm. překladu Dalimilovy kroniky čteme: czu Tust n. czu Taust), od 18. stol. zjednodušené na Taus (1789 Tauss). Rozdíl mezi těmito dvěma jmény byl v tom, že Tugost (Tust) se až do 2. pol. 13. stol. týkalo knížecího hradu (srov. 1284 purcravii in Tust), kdežto Domažlice se týkalo sousední osady a později města (srov. 1266 Domasilich civitatem). Koncem 13. stol. se však tento rozdíl přestal zachovávat (srov. 1310 in Domazlicz oppido, Thust vulgariter nuncupato ‚v městě Domažlicích lidově zvaných Tust‘). Přitom se obě podoby vyhranily jazykově: čeština užívala jen Domažlice, nová němčina jen Taus.“

¹⁷⁹ Viz poznámku č. 177. Šlo o Kralupy (tzv. německé – viz Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I., s. 349) na cestě ze Saské Kamenice do Žatce. Růžková a kol. (2006, s. 248): „Německé Kralupy obec v okr. Chomutov, v r. 1950–1976 obec v okr. Chomutov, od 1. 10. 1976 se jako osada neuvádí (součást obce Málkov v okr. Chomutov)“. Kuča (1998, s. 153): „Kralupy u Chomutova. 993 (falzum 1260) Cralupech theloneum ad usum Brevnow, 1207 in villis Trezcolup et Cralup, 1352–1369 Cralup (fara), 1361 capellam in Curbicz ab E. in Kralob separat, 1384

munikačně význačnou starodávnou (na Moravu a následně do Uher vedoucí) tzv. *Trstěnickou stezku*¹⁸⁰.

Vodní clo bylo tehdy vybíráno pouze na větších vodních tocích – v *Čechách* prakticky jen na *Labi* a *Vltavě*. Pokud jde o zmíněný hlavní český vodní tok *Labe*⁷⁵ – je možné již v 10. století předpokládat poměrně značně rozvinutý obchod se solí – podrobněji se této problematice budeme věnovat v rámci prezentace textu rozsáhlé listiny¹⁸¹ knížete *Spytihněva II.* (časově přiřazované až k pozdějšímu roku 1057¹⁸²).

Z uvedeného úryvku vyňatého z rozsáhlého donačního dokumentu je zřejmé, že kníže udělil *Břevnovskému klášteru*¹⁴⁴ velmi výnosné privilegium. Z něho vyplývalo, že tomuto (biskupem *Vojtěchem*¹⁸³ založenému) prvnímu muž-

až 1405 *Kralup cum Kurbicz (fara), 1431 w Cralupiech, ad 1490 (1543) w kralupech...*“. Kuča (1998, s. 154): „Clo v Kralupech údajně od roku 993 patřilo břevnovskému klášteru (podle falza z roku 1260). Kralupsko zřejmě kolonizoval velmož Jiří z Milevska, který pak Kralupy daroval milevskému opatství, jehož opat Jarloch je roku 1207 vyměnil se Slavkem z Rýzmburka (Oseka). Později se celý majetek dostal koruně a král (snad Václav II.) jej propůjčil pánům ze Šumburka; tak se ve 14. století Kralupy dostaly k hradu Hasištejnu (1367) ...“

¹⁸⁰ Lutovský (2001, s. 313): „Dálková komunikace, nejvýznamnější spojnice raně středověkých Čech a Moravy. Název je odvozen od dnes již zaniklého jména řeky Trstenice (nynější Loučná) a stejnojmenné zemské brány, označované v písemných pramenech od 12. století jako Trstenice, Na Trstenici apod. Z Prahy cesta směřovala na Čáslav, dále přes Chrudim, Vraclav a Hrutov (snad původní název hradiště v Benátkách u Litomyšle) do zemské brány u pomezí hvozdu oddělujícího Čechy a Moravu. Po jeho překonání ústila na moravské straně do údolí Křetínského potoka a dále k toku řeky Svitavy. Na moravské straně se zemská brána klade obvykle ke Svitávce, kde se cesta dělila na dvě větve; jedna směřovala na jih k Brnu, druhá se stáčela na východ k Olomouci.“

¹⁸¹ Listina knížete *Spytihněva II.* (přibližně) z roku 1057; latinský text: Friedrich (1904, s. 53–60). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 16; vlastní text lze nalézt na str. 81–86.

¹⁸² Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1057 – *Spytihněv* založil kapitulou v *Litoměřicích*.“

¹⁸³ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „*Vojtěch* byl bezesporu nejvýraznější osobností české kultury a politiky v 10. století, v době formování české státnosti. Legendy vyprávějí, že jako malé dítě těžce onemocněl, a tak ho rodiče – otec *Slavník* a matka *Střezi-slava* – zaslíbili v případě uzdravení církevní dráze. Na svou dobu byl *Vojtěch* neobyčejně vzdělán, nejprve v *Čechách* pod vedením *Radly*, v letech 972–981 v *Magdeburku* za osobního dohledu arcibiskupa *Adalberta*, jehož jméno při biřmování pak přijal. Po návratu do *Čech* byl *Vojtěch* roku 982 po smrti prvního biskupa *Dětmara* zvolen v *Levém Hradci* jeho nástupcem. *Boleslav II.* chtěl zřejmě touto volbou uspokojit ambice mocného rodu *Slavnickovců*, v jehož čele stál po smrti *Slavníka* ctižádostivý nejstarší syn *Soběslav*. Shoda mezi biskupem a knížetem netrvala dlouho. Za investitury ve *Veroně* císařem *Otou II.* se *Vojtěch* seznámil s představiteli *clunyjského reformního hnutí benediktinů*. Požadovali opravdovou vnitřní víru, a proto vystupovali proti pohanským přežitkům, obchodu s křesťanskými otroky, zavrhovali i kněžská manželství. Po návratu se biskup pokoušel jejich požadavky v polopohanských *Čechách* realizovat, ale narazil na tvrdý odpor nejen knížete a jeho předáků, ale i v řadách duchovenstva. Proto se roku 988 s nevlastním bratrem *Radimem* (*Gaudenciem* – pozdějším prvním polským arcibiskupem) rozhodl opustit *Čechy* a uchýlit se do *montecassinského kláštera* v *Itálii*, později do *řeckého reformního* ve *Valle Luce* a nakonec – s podporou papeže – do nejvýznamnějšího kláštera na *Aventinu* v *Římě*. Roztržka mezi knížetem a biskupem měla velký ohlas v celé *Evropě*, a proto roku 992 požádal *Boleslav II.* o jeho návrat. *Vojtěch* se na zpáteční cestě účastnil církevní synody v *Cáchách*, kde se spřátelil

skému klášteru¹⁸⁴ v Čechách patřil vždy v každém desátém týdnu příslušný vybraný poplatek (spíše asi převážně jen v naturální podobě). Nezodpovězenou otázkou zůstává, jak bylo uvedené ustanovení v praxi realizováno (zda prostřednictvím knížecích úředníků – a též jak byla vybraná suma následně klášteru předávána).

... *Constitu*⁽⁷⁹⁾ *etiam et ordinavi*⁽⁸⁰⁾, *ut omnibus theloneis*⁵⁴⁹ *per*⁽⁸¹⁾ *Boemiam*⁽⁸²⁾ *constitutis*⁽⁷⁹⁾ *fructus*⁽⁸³⁾ *decime septimane*⁽⁸⁴⁾ *cedat*⁽⁸⁵⁾ *ad usum*⁽⁷⁾ *Brevnowensis ecclesiae*¹⁴⁴.

... *Dokonce jsem též ustanovil*⁽⁷⁹⁾ (*rozhodl*⁽⁸⁰⁾ *jsem se*) *a nařídil, aby ze všech stanovených cel (ze všech mýt*⁵⁴⁹) *v Čechách šel užitek*⁽⁸³⁾ (*výtěžek*) *každý desátý týden*⁽⁸⁴⁾ *ve prospěch*⁽⁷⁾ *Břevnowského kláštera*¹⁴⁴.

Zda šlo o veškerá tehdejší cla je obtížné posoudit (navíc je listina⁵ tzv. falzem). Z níže jmenovaných lokalit však lze do určité míry dovodit hlavní komunikační a obchodní trasy tehdejších raně středověkých Čech. Kromě pozem-

s císařem Otou III. Do Čech pak s sebou přivedl i skupinu italských benediktinů, za jejichž pomoci založil roku 993 náš nejstarší mužský klášter v Břevnově. Po skvělém přivítání se brzy rozhořely znovu spory, které vyvrcholily, když před Vojtěchovými očima byl porušen chrámový asyl. Vojtěch odešel zpět do Říma do Aventina a po cestě ho dostihla zpráva o vyvraždění příbuzných. Roku 996 konal Ota III. římskou jízdu a při té příležitosti navštívil i Vojtěcha. Císařova přízeň měla i nemilé následky; mohučský arcibiskup Willigis začal biskupa nutit, aby se vrátil a pečoval o své stádo. Vojtěch přirozeně s návratem do Čech nespěchal, pobyl ještě ve společnosti císaře a vykonal pouť ve Francii po svatých místech. Pak se odebral do Polska k Boleslavu Chrabrému, kam se uchýlili i jeho přeživší bratři. Projevil velkou osobní statečnost, když vážně vyjednával o návrat do nepřátelských Čech, ale jeho podmínky se zdály českému knížeti nepřijatelné. Když jednání ztroskotala, vydal se Vojtěch, toužící po mučednické koruně, šířit boží slovo mezi pohanské Prusy. Vskutku na své misijní cestě brzy zahynul smrtí mučedníka. Vojtěch byl osobností evropského formátu, což se projevilo i po jeho smrti. Boleslav Chrabrý vykoupil jeho tělo za stejnou váhu zlata a císař Ota se pak spolu s reformními kruhy v církvi přičinil, že Vojtěch byl brzy prohlášen za světce. Slavné uložení Vojtěchových ostatků v hnězdenské katedrále za účasti císaře se roku 1000 stalo politickou událostí prvního řádu. Vojtěch se stal patronem polské církve, která získala vlastní arcibiskupství, na metropolitní stolec dosedl Vojtěchův bratr Radim. Vojtěchův učitel Radla-Anastasius se zase stal prvním arcibiskupem v Uhrách. Tady byl Vojtěch znám především svým biřmovacím jménem Adalbert (Bela) a požíval tu stejně jako v Polsku největší úcty, když podle tradice měl okolo roku 994 pokřtít prvního uherského krále Štěpána. Vojtěchův význam dokládá bezpečně i to, že po dlouhých letech úpadku českého státu, kdy dokonce se načas dostal pod polskou nadvládu, kníže-obnovitel Břetislav I. za účasti Šebíře podnikl válečnou výpravu do Polska, zmocnil se Vojtěchových ostatků a uložil je v Praze.“

¹⁸⁴ Buben (2007 s. 57–58): „*Opati*: 1) 993–997 Anastasius I. (Anastáz, Radla, ztotožňovaný s Astrikem opatem Pannonhalma v Uhrách a pak s ostřihomským arcibiskupem); 2) 999–1007/1011 Hieronymus (Jeroným); 3) 1007/1011 – 1023 Gregorius I. (Řehoř I.); 4) 1023–1035/1043 Arsenius, 1035/1043–1089 Miroslaus (Miroslav) (?); 5) 1035/1043–1089 Meinhardus (Meginhardus, Menhard, Meinhard); 6) 1089–1110 Adalbertus (Vojtěch); 7) 1110–1127 Clemens I. (Klement I.); 8) 1127–1129 Udalricus I. (Oldřich I.); 9) 1129–1167 Petrus I. (Petr I.); 10) 1167–1169 Hartmanus (Hartman); 11) 1169–1197 Heinricus (Jindřich), sesazen, †1200, 1197 Zdeno (Steno) (?); 12) 1197–1217 Chuno (Cuno, Kuno); 13) 1217–1236 Dluhomilus (Dluhomil); 14) 1236–1238 Paulus I. (Pavel I.); 15) 1238–1249 Klement II.; 16) 1249–1253 Vitus (Vít); 17) 1253–1278 Martinus I. (Martin I.); 18) 1278–1289/1290 Christianus (Kristián, Křišťan); 19) 1289/1290–1332 Pavel II. Bavor (Bavarus) z Nečtin“.

ních cest plnila zcela jistě svou nezastupitelnou úlohu lodní doprava, která do Čech směřovala především z *Míšně*.

Otázkou zůstává (viz výše – listina je totiž dle všeho tzv. falzem) – od které doby již bylo uvedené clo v místě současného *Ústí nad Labem*¹⁸⁵ vybíráno. Pouze víme, že asi až později bylo vyžadováno od obchodníků rovněž v *Děčíně* (viz níže uvedená pozdější listina z roku 1146). Dochovaná písemnost se rovněž zmiňuje o pravděpodobně zcela nejstarším výběru vodního cla v *Litoměřicích*¹⁸⁶. Jak jsme již předznačili, lze předpokládat, že poplatek byl asi nejprve vyžadován pouze v ryze naturální formě (určitý podíl z lodního převážného nákladu – v daném případě šlo především o saskou sůl /těženou tehdy v okolí současného německého města *Halle*). Vedle vodního cla se listina⁵ zmiňuje i o dalším – vybíraném též na v té době významných raně středověkých zemských stezkách (o *Trstenické* /tehdy hájené dle všeho významným hradištěm v *Benátkách u Litomyšle*¹⁸⁷/ se pak ještě jednou následně zmíníme). Po nich byla doprava (na rozdíl od větších řek – např. *Labe*⁷⁵) zřejmě (s ohledem na tehdejší nedobry stav pozemních komunikací) mnohem obtížnější.

¹⁸⁵ Lutovský (2001, s. 342): „Na vyvýšené místo v poloze Hradiště při jihovýchodním okraji středověkého města bývá hypoteticky kladeno starší slovanské hradiště případně knížecí hrad či dvorec. Na význam této nízké a krátké ostrožny nad levým břehem Bíliny přímo nad jejím soutokem s Labem se usuzuje z údajů písemných pramenů o celnici (k roku 993, jde ovšem o údaj z falza 13. století.) či o tamější svatbě dcery českého knížete Bedřicha (1186). Zcela přesvědčivé archeologické doklady o existenci raně středověkého opevněného místa sice dosud postrádáme, záchranné výzkumy z 90. let 20. století však dokládají nejen značnou intenzitu zdejšího raně středověkého osídlení, ale objevily i část příkopu chránící pravděpodobně hradiště od západu. Uvnitř ohrazeného areálu stál i kostel sv. Vojtěcha (dochován v barokní podobě). K hradišti se na západě přimykalo předhradí, na východě se na svahu skloněném k Labi (a tehdy patrně k přístavu) nalézalo podhradí. Předpokládané hradiště nejspíše vzniklo v 10. století na místě starší osady.“

¹⁸⁶ Vacek (1905, s. 331) uvádí: „Obchodní cestou přirozeného způsobu byla řeka Labe od počátku splavného toku v Čechách až do dálného přímoří. Po ni sjížděli kupečtí lidé z naší země do Srbska a k trhům v Magdeburce. Vracejíce se, přivázeli po řece sůl hallskou a slanečky. Nejstarším svědectvím obchodní činnosti na Labi jsou zeměpanské strážnice v Litoměřicích, v Ústí, (v Děčíně), v Míšni a v Belgernu, o nichž zpráva dochází již z 10. století. Mýtem vodním bývala kvóta zboží nebo nákladu, vezeného po řece, u nás asi nejčastěji sůl. Z pobřežních stanic zdejších vzkvétalo zvláště podhradí litoměřické, povznášejíc se politickým významem hradu, vhodnou polohou místa a přízní knížat.“

¹⁸⁷ Lutovský (2001, s. 20): „Benátky u Litomyšle – raně středověké hradiště se nalézá na okraji vsi na nízkém terasovitém výběžku nad pravým břehem říčky Loučné. Jedná se o jednoprostorový objekt o rozloze asi 1,5 hektaru. Původně bylo opevněno po celém obvodu valem (místy zdvojeným), zčásti i příkopem. Archeologický průzkum L. Skružného z 60. let 20. století se soustředil především na opevnění. Val sestával z dřevohlinité konstrukce doplněné až 2,5 metru silnou kamennou plentou. Na sklonku 19. století byly v prostoru hradiště nalezeny dvě ostruhy, starší z nich datovaná snad již na přelom 8. a 9. století. Osídlení z 9. století dokládají rovněž nálezy keramiky; je pravděpodobné, že v této době bylo hradiště i opevněno. Konečná podoba opevnění, stejně jako většina keramických nálezů přísluší až 11. století, kdy hradiště vybudované k ochraně trstenické stezky patřilo k důležitým strážním bodům na hranicích Čech. Objekt bývá ztotožňován s Hrutovem, hradištěm připomínaným v souvislosti se zemskou branou k roku 1055 a 1167.“ Viz též poznámku č. 180.

– videlicet⁽⁸⁶⁾ *Domaslicich*¹⁷⁷, *Cralu-
pech*¹⁷⁹, *Nachlumcy*¹⁸⁸, *Nasternici*^{187 189},
Lutomiricz^{190 191}, *Navsty*^{185 192} *super Al-
biam*^{(87) 193} ...

– A to zcela jistě (ze *cla /mýta/* vybraného)
v *Domažlicích*¹⁷⁷, *Kralupech*¹⁷⁹ (němec-
kých), *Chlumci*¹⁸⁸, *na Trstěnici*^{187 189}, v *Lito-
měřicích*^{190 191} a v *Ústí*^{185 192} *n. L.*^{(87) 193} ...

¹⁸⁸ Šlo o hrad *Chlumec* poblíž vesnice *Chlum* (německý *Kulm*) – viz *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 349) a poznámku č. 177.

¹⁸⁹ Správnější latinská *transkripce* by byla „*na Trstenic*“ – viz *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 349) a poznámku č. 177.

¹⁹⁰ Kuča (1998, s. 521): „993 (přepis z 13. stol.) in *Lutomiricenzi provincia ... Lutomiricz donatur 1/10 thelonei, fori, et iudicii monio Brewnov. ... in civitatibus ... in Plizeni* (= Starý Plzenec), *Lutomiricich, kolem 1057 (falzum 14. stol.) ad castrum Lutomiric, ad 1101 Mutina recipit Lutomerice (Lutomirice), 1115 (falzum 13. stol.) in Liutomericensi provincia ... Lutomiricensium primatum, 1130 (falzum 12. stol.) Sobeszlaus dux eccl. Wissegr. Lutomerich tributum confirmat, 1169 Martinus praepositus Lutomericensis, 1219 curiam etiam Noui Montis super Albiam, 1228 tam in ipsa villa Lutvmeric quam circa villam eandem, 1228–34 královské město, 1234 Heinrico civi Luthomericensi de nacionem theutunico ... cives Lutomericensis, 1235 Wenc. rex eccl. OOSS. in Lythomierzicz decimas quasdam confert, 1249 civis Luthomericensis, 1253 Přemysl Otakar II. vysazuje nové město „in monte sancti Stephani apud Lithomierycz“ (= osídlení na Dómském pahorku), 1257 eccl. in Lvtomicicz, 1262 Otacarus rex monio s. Georgii Lutomirich partem thelonei confirmat, 1330 praedicatoribus in Lithomierzicz, 1363 Nova civitas (= osídlení na Dómském pahorku), 1399 in Luthomicicz, 1615 obec města Litoměřic.“*

¹⁹¹ Lutovský (2001, s. 168): „Raně středověké Litoměřice představují jedno z nejvýznamnějších centrálních míst v 11. a 12. století v Čechách. Správa hradu a celého Litoměřicka patřila k nejdůležitějším úřadům v zemi. V okolí kastelánského hradu se proto našla řada dokladů přítomnosti raně středověkého člověka; vzhledem k hustému osídlení lze bez nadsázky hovořit o litoměřické sídelní aglomeraci. Vznik hradiště je kladen k polovině 10. století, spíše ovšem z historických důvodů nežli na základě jasných archeologických zjištění. Litoměřické hradiště se nalézalo na Dómském pahorku, nevysoké ploché ostrožně nad tokem Labe. Jižní svahy ostrožny spadají k řece, severovýchodní pak do údolí Pokratického potoka. Pozůstatky původního opevnění byly beze zbytku zničeny středověkou a novověkou zástavbou i budováním středověké fortifikace. Jen zbytky až 5 metrů hlubokého příkopu byly odkryty J. Kernem na počátku 20. století. Celkový plošný rozsah hradiště je odhadován na 5 až 6 hektarů. Akropole hradiště je hypoteticky kladena do jihozápadního nároží pahorku, kde snad již od druhé poloviny 10. století stál kostel sv. Jiří. Ostatní zástavbu (příbytek kastelána, družiny, církevních hodnostářů, hospodářské stavby apod.) můžeme pouze předpokládat. Po archeologické stránce je hradiště doposud málo známé.“

¹⁹² Jde zde o *clo* vybrané na *Labi*, a to v *Ústí nad Labem*. Viz též poznámky č. 177 a 190. Kuča (2008, s. 908): „993 (falzum 13. stol.) *Navsty super Albiam, 1057 (Spitignevs dux, fundans eccl. colleg. Lutomic., donat ei viam) per aquam Vzthi, 1186 in Vzti, ... circuitum ... qui vocatur Vzti, kolem 1227–28 (falzum 13. stol.) in Vzti (... theloneum monii s. Georgii), trh, 1233 trh, 1249 civitatem in Hutz iuxta Albeam (královské město), 1276 (Otacarus rex monio s. Georgii) Vzti (partem thelonei confirmat), ... (Otacari privilegium) civibus in Usk (pro muris aedificandis), 1283 civitatem Usk et castrum cum eorum attinenciis, 1318 ad E. in Vsk, ... Vsk super Albea, 1325 Joh. rex ... civibus de Vsk super Albea privilegia renovat, 1328 SIGILIUM CIVITATIS IN VZK, 1352 Vsk super Albea (fara), decan. Vstensis, 1367 de decanatu Vscensi, 1369 Vsk sanctae Mariae super Albea (fara), 1384–1405 Vsk super Albea (fara), 1406 in Ausk super Albea, 1404 stat Awssk vff der Elben, 1426 ten den města Ústie dobyli ... dy Myssner vor Vssigk.“*

¹⁹³ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 319): „Původně *trhová osada s hradem* je poprvé zmiňována k roku 993 (*Navsty super Albiam, na Ústí nad Labem*). Kolem roku 1260, kdy se stala královským městem, je vedle čes. *Úst'* (1262 *Vzt*) dosvědčena i jeho německá podoba *Usk*, později *Ausk*, vzniklá napodobením (náhradu čes. –t' něm. –k máme doloženu i u MJ Sezimovo Ústí) – z ní se postupně vyvinulo *Aussig* (1426 *Vssig*, 1720 *Aussig*), užívané německým obyvatelstvem až do roku 1945. Základem MJ je stč. *ústie* (z psl. *ustъje*, *ústí*, tj. vtok do řeky apod.), jež se v nář. výslovnosti změnilo na *Oustí*, popř. *Oust'*. Neshodný přívlástek podle polohy nad řekou

Mimo rámec výše uvedených, regionálně a úzce věcně zaměřených, listin⁵ a příslušného komentáře k jejich věcnému obsahu se nyní rovněž pokusíme krátce pojednat též o širších historicko-politických poměrech v 11. století. Významným (svým způsobem) obecně-právním dokumentem (Ize říci, že jen do určité míry – s ohledem na dnešní teoretické pojmání práva) byla v té době *Dekreta Břetislavova*¹⁹⁴, která vznikla v roce 1039¹⁹⁵ po vítězném českém vo-

připojován od 14. století na odlišení od řady stejnojmenných lokalit. Německá podoba byla bez přívastku.“

¹⁹⁴ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „*Břetislav I. (mezi 1002–1005, † 10. 1. 1055) – český kníže z rodu Přemyslovců. Nemanželský syn knížete Oldřicha, tou dobou již ženatého, a krásné Boženy, ženy Křesinovy, byl podle kronikáře Kosmy právem nazýván českých Achillem. Byl to opravdu výjimečný válečník a prozíravý politik. Ještě za otcovy vlády dobyl (pravděpodobně roku 1029) Moravu, ztracenou za bojů s Boleslavem Chrabrým, a byl pověřen její správou. Břetislav nemínil pokračovat v kolísavé politice Oldřicha vůči říši, pochopil, že dobrý vztah bude ku prospěchu oběma stranám. Dokazuje to i výběr manželky Jitky, sestry Oty Bílého, potomního švábského vévody, a dcery Jindřicha, markraběte nordgavského z rodu Babenberků, kterou unesl z kláštera ve Svinibrodu. Po smrti otce mu slepý strýc Jaromír (1035) předal vládu a kníže přijal na sněmu v Bamberku od římského krále Konráda Čechy v léno. Roku 1039 uskutečnil válečnou výpravu do Polska, aby odčinil příkoří utrpěná od dob Boleslava Chrabrého a připojil území za moravským pomezím, jež za doby Boleslavů patřilo Přemyslovcům. Dobył Krakov, kde získal ohromnou kořist, a rozhodl se táhnout dále. Padla Poznaň, posádka mocného hradu Hedč se mu vzdala, a nakonec téměř bez boje dobył Hnězdno, kde ukořistil ostatky sv. Vojtěcha, jeho bratra Radima a mučedníků Pěti bratří, ale také obrovské poklady. Zde vydal tzv. Břetislavova dekreta, v nichž se spolu se svou družinou zavázal dodržovat v Čechách svátost manželskou, stíhat vraždy, potírat opilství v krčmách, zachovávat církevní předpisy o zákazu práce v neděli a svátcích, pochovávat mrtvé ve svěcené půdě na hřbitovech. Polskou stížnost u papežské kurie čeští vyslanci uplatili částí kořisti a Břetislav jako pokání musel postavit kostel sv. Václava ve Staré Boleslavi. Horší to bylo s novým římským králem Jindřichem III., kterému se rostoucí moc Břetislava nezamlouvala. Vytáhl hned v létě 1040 s velkou válečnou výpravou dvěma proudy do Čech: ze severu vedl vojska míšeňský markrabí Ekkehard a mohučský arcibiskup Bardo, z jihu sám Jindřich. Břetislav nejprve porazil Jindřicha a zajal mnoho říšských hrabat. Pak se obrátil na sever a zahnal i Ekkeharda, kterému umožnil proniknout do země zrádný správce hradu Bíliny Prkoš. Ten byl za trest oslepen a s osekánými údy byl zmučený utopen v Bílině. Následujícího roku byl Jindřich při novém tažení opatrnější, obešel hraniční záseky, hrozně poplenil zemi a oblehl Břetislava v Praze. Biskup Šebíř přeběhl k císaři a Břetislav, když zvažil situaci, se nakonec podrobil. Za to obdržel v léno Čechy, Moravu a Slezsko. S Jindřichem pak dvakrát úspěšně táhl proti Uhrům. Za třetí výpravy onemocněl a brzy poté zemřel. Před smrtí ještě s ohledem na svých pět synů upravil nástupnický řád - na stolec měl nastupovat vždy nejstarší žijící Přemyslovec (tzv. seniorát).“*

¹⁹⁵ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „*Rok 1039, počátek léta – Břetislav využil rozkladu panovnické moci v Polsku a vtrhl do Slezska; snad opanoval i Krakov. Poté české vojsko zamířilo do Velkopolska a dobylo a vypálilo Poznaň. Tyto úspěchy umožnily Břetislavovi zaútočit na samotné církevní i politické centrum Polska – na Hnězdno. Zde (v bazilice P. Marie) nad hrobem sv. Vojtěcha vyhlásil (podle Kosmy) spolu s biskupem Šebířem nová právní ustanovení a předpisy. 24. srpna – návrat Břetislavovy výpravy z Polska do Prahy s bohatou kořistí (vezlo ji na sto těžkých spřežení), a zejména s uloupenými ostatky sv. Vojtěcha; touto translací (slavila se 25. srpna) se stal sv. Vojtěch vedle sv. Václava předním patronem českým. Vojtěchovo tělo spočinulo v kapli rotundy sv. Víta. Na podzim 1039 – jednání českého poselstva v Římě o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství; čeští poslové narazili u římské kurie na rozhodný odpor (stížnost Poláků na Břetislavovo loupení církevního majetku), podnícený římsko-německým panovníkem Jindřichem III. Přesto dosáhli výmluvní opati z klášterů v Břevnově a Ostrově dílčích úspěchů (za vydatné pomoci tučných úplatků), když byl vynesena nad Břetislavem*

jenském tažení do tehdejší hlavní polské církevní a světské metropole *Hnězda*. V původní podobě se bohužel nedochovala – zaznamenána jsou jen nepřímo v Kosmově *Kronice české*¹⁹⁶.

Ve 12 člancích¹⁹⁷ je vyjadřována podpora církvi a zdůrazněna platnost základních etických zásad. Prakticky šlo o určitou širší pravomoc spíše církevního práva – především pak v oblasti manželskoprávní. S ohledem na majetkoprávní vztahy v tomto dokumentu nenalezneme žádná ustanovení; je zřejmé,

pouhý trest pokání; kníže jako výraz pokory slíbil postavit roku 1046 ve Staré Boleslavi kostel sv. Václava. Sen o zřízení arcibiskupství byl však odložen ad acta.“ Viz též např. Wihoda (1997).

¹⁹⁶ Dekreta jsou uvedena ve II. knize, 4. kapitole. Pro zajímavost uvádíme plné znění českého překladu K. Hrdiny (1950): „*Tu kníže, pozdvihnuv ruku nad svatým hrobem, takto počal mluvit ke shromáždění lidu: ‚Bratři, pozdvihněte společně své pravice k Hospodinu a mějte pozor na mé řeči; chci, abyste je přísahou na svou víru potvrdili. Tedy toto ať jest hlavní mé a první přikázání, aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádná po způsobu hloupých hovad, od této chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil maje dosti na jedné ženě a žena majíc dosti na jednom muži. Jestliže by však manželka svým mužem nebo muž manželkou opovrhl a svár mezi nimi vzplanul až do roztržky, přeji si, aby ten rušitel manželství, který by se nechtěl vrátiti k předešlému svazku právně uzavřenému, nebyl uváděn podle řádu naší země do otroctví, nýbrž spíše, jak neoblomně káže naše nezměnitelné rozhodnutí, budiž odveden, ať je to jakákoliv osoba, do Uher a nesmí se žádnými penězi vykoupiti nebo do naší země vrátiti, aby se hlízami jedné ovečky nenakazil celý ovčinec Kristův. Biskup Šebíř pravil: ‚Kdo by jinak učinil, budiž klet! Týmž trestem mají býti stíženy panny, vdovy, cizoložnice, o nichž je známo, že pozbyly dobrého jména, porušily stud a obtěžkaly smilstvím. Neboť když se mohou podle své vůle vdáti, proč se dopouštějí cizoložství a svůj plod vyhánějí, což je zločin ze zločinů nejhorší?‘ Potom kníže doložil: ‚Když by však žena prohlásila, že jí muž nesplácí stejnou láskou, nýbrž že jí nemilosrdně bije a trýzní, bude rozhodnuto mezi nimi Božím soudem, a kdo bude nalezen vinným, ať trpí trestem vinného. Rovněž i stran těch, kdo jsou nařčeni z vraždy: arcikněz ať oznámí jejich jména správci svého hradu a správce ať je povolá na soud, a budou-li se vzpíratí, uvrhne je do vězení, až buď učiní pokání, anebo, budou-li zapírat, buďtež zkoušeni žhavým železem nebo očistnou vodou, zdali je na nich vina. Avšak vrahy bratrů, otců nebo kněží a osoby z podobných hrdelních zločinů obviněné ať arcikněz označí hradeckému správci nebo knížeti, a ten je spoutané na rukou a v pase ze země vyhostí, aby, tuláky a uprchlíky jsouce, bloudili jako Kain kolem po světě.‘ Biskup Šebíř pravil: ‚Toto ustanovení knížete jako spravedlivé budiž klatbou stvrzeno! Neboť k tomu vám knížatům meč visí po boku, abyste své ruce častěji umývali v krvi hříšníkove.‘ Opět dí kníže: ‚Ten, kdo by krčmu, jež jest kořenem všeho zlého, odkud pocházejí krádeže, vraždy, smilství a ostatní nepravosti, zřídil, i ten, kdo by zřízenou koupil –‘, biskup Šebíř dodal: ‚budiž klet!‘ A kníže: ‚Který krčmář by byl postižen jako rušitel tohoto ustanovení, buď uprostřed tržiště ke kůlu přivázán, mrskán tak, až biřic umdlí, a na hlavě oholen; jmění mu však nebudiž zabaveno, nýbrž toliko pití na zem vylito, aby se nikdo prokletým douškem neposkrvnil. Pijáci však, budou-li přistiženi, nevyjdou z vězení dříve, dokud každý do důchodu knížecího nesloží tři sta peněz.‘ Biskup Šebíř pravil: ‚Co kníže rozhodl, to naše moc potvrzuje.‘ K tomu kníže dodal: ‚Zakazujeme, aby se vůbec nekonaly v neděli trhy, které v našich krajích lidé proto tak hojně navštěvují, aby v ostatní dni měli kdy na své práce. Bude-li však kdo v neděli anebo ve dni, které jest veřejně nařizeno slaviti, u kostela nalezen při nějakém robotném díle, arcikněz ať mu vezme dílo samé i potah, který se při díle nalezne, a on ať zaplatí tři sta peněz do důchodu knížecího. Rovněž i ti smělcí, kteří pochovávají své mrtvé v polích nebo lesích, ať zaplatí arcijáhnův vola a tři sta peněz do důchodu knížecího; mrtvého ať však pochovají znova na hřbitově věřících. To jsou věci, jichž nevidí Bůh, pro ty se svatý Vojtěch rozmrzel a opustiv nás, své ovečky, raději šel učít cizí národy. Že to již více činiti nebudeme, stvrzujeme přísahou i na naši i na vaši víru.‘“*

¹⁹⁷ Podle číslování uvedeného Hermenegildem Jirečkem ve sbírce *Codex iuris Bohemici* (1867, s. 15–16).

že tyto v této době nebyly ještě převážně rozhodujícími – zcela bezvýhradně neurčovaly hierarchicky uspořádanou sociální strukturu tehdejší, ještě ne plně feudální, společnosti – na rozdíl od následujících období (k převratným změnám docházelo hlavně až na počátku 13. století).

K uvedenému však je navíc zapotřebí podotknout, že právě v této době lze rovněž zaznamenat postupné zpoplatňování svobodných sedláků – nepozorovaně (možná i pod vlivem nově vznikajícího křesťanství) docházelo k nárůstu počtu ekonomicky závislého a osobně nesvobodného znevolněného obyvatelstva (současně však se změnou z dřívějšího polyteistického náboženství na křesťanský monoteismus též asi zanikalo dříve zcela jistě značně rozšířené otroctví); s tím souviselo i následné právní vymezování šlechty^{198 199} (vytvářející pak stále více a více zcela nadřazenou vrstvu v rámci hierarchie tehdejší raně středověké společnosti).

Ke změně společenských poměrů samozřejmě v nemalé míře přispívalo zakládání klášterů – v té době šlo pouze o *benediktiny*. O *Břevnovském klášteře*¹⁴⁴ jsme se již výše podrobně zmiňovali v souvislosti s listinou českého knížete *Boleslava II.* („teoreticky“ vydanou 15. 1. 993²⁰⁰ /jde zcela jistě o tzv. falzum/) vztahující se k založení *Břevnovského kláštera* – na popud tehdejšího pražského *biskupa Vojtěcha* (později kanonizovaného za svatého).

¹⁹⁸ Při užívání tohoto pojmu je zapotřebí dodržovat pokud možno co největší pravidla obezřetnosti. Klápště (2012, s. 19) uvádí: „Samotné slovo *šlechta* se ve staré češtině objevilo překvapivě pozdě, podle sémantického rozboru Josefa Macka až v první polovině 14. století. Teprve od té doby původně středohornoněmecké slovo začalo označovat „nadřazenou sociální skupinu, zakládající své privilegované postavení na urozenosti, moci, majetku a zděděných mimořádných vlastnostech“. Závěr historické sémantiky by s dobrými důvody vybízel ke spojení termínu *šlechta* až se situací po roce 1300. Vždyť převzetí potřebného slova si vynutila konkrétní společenská situace, teprve v ní začalo slovo *šlechta* sloužit, a proto i vlastní rozšíření slovní zásoby se stává cenným historickým ukazatelem. Problém však není tak jednoduchý. Slovo *šlechta* sice pochází ze středověké slovní zásoby, dnes s ním ale nakládáme jako s naším vlastním termínem, s nástrojem, do něhož vkládáme obsah odvozený z našeho poznávání. Tento dvojí život jednoho jediného slova není žádnou výjimkou, s podobným jevem se setkáváme poměrně často.“

¹⁹⁹ Žemlička (2011, s. 60): „Z mnoha úhlů se dá studovat vrstva, která se obvykle skrývá pod výrazem *šlechta*. S tímto pojmem se často plýtvá, aniž by se řeklo, jak pestré a doširoka rozprostřené to bylo společenství. Obecně se *šlechtou* chápou nejvyšší patra obtížně ohraničitelné vrstvy, sahající od urozených velmožů a panských vůdců po služebníky, vazaly či klienty panovníka, mocnějších rodů i klášterů, aniž by se přihlíželo ke změnám v čase. Leckdy to vyvolává zbytečná nedorozumění a obtíže. Každá kulturně etnická oblast používala vlastní terminologii, přičemž ani latinské ekvivalenty nebývají vždy synchronní.“ Žemlička (2011, s. 61): „Sám pojem *šlechta* obvykle zdaleka překračuje časové rozpětí středověku a slévají se v něm různé složky s rysem „stavovského“ sdružování. Obvykle s kritérii jako původ, urozenost, bohatství, moudrost, služba panovníkovi, privilegované postavení, životní a kulturní styl a především věrnost (*fidelitas*). Nicméně difference v čase, místě a kvalitě se byt' jen v evropských měřítcích liší tou měrou, že určit společného jmenovatele se daří pouze v určitých rysech.“

²⁰⁰ Listina knížete *Boleslava II.* z 15. 1. 993 (tzv. *břevnovská listina*); latinský text: Erben (1855, s. 33–34), Friedrich (1904, s. 347–350). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 12; vlastní text lze nalézt na str. 55–66.

S ohledem na další významnou raně středověkou fundaci se nyní pokusíme krátce pojednat (po výše uvedené spíše obecné /poměrně podrobné/ charakteristice právních poměrů tehdejší doby) o *Sázavském klášteře*²⁰¹, vybudovaném ve zcela bezprostřední blízkosti, již v té době důležité (především s ohledem na rybolov), řeky *Sázavy*²⁰². Zajímavý historický dokument (časově na-

²⁰¹ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 632) uvádějí: „Zakladatel kláštera poustevník Prokop (†1053) shromáždil (snad po roce 1009) konvent, který se stal v roce 1032 opatstvím s benediktinskou řeholí a s tzv. staroslověnskou liturgií. Tato první etapa kláštera definitivně skončila v roce 1096, kdy byli staroslověnské benediktini vyhnáni a posléze nahrazeni latinským konventem z Břevnova. Staroslověnská fáze kláštera byla charakterizována vládou opatů Víta, Jimrama a především uměnilovného Božetěcha. Následující období latinského kláštera předznamenala léta vlády opatů Dětharda (1097–1133), Silvestra (1134–1161), který byl v letech 1139–1140 dokonce pražským biskupem a Reginarda Métského (1162–1173). V 70. letech 12. století v klášteře vznikla kronika tzv. Mnicha sázavského, jednoho z Kosmových pokračovatelů, od 11. století zde začal vznikat cyklus svatoprokopských staroslověnských a latinských legend doprovázejících snahu o kanonizaci zakladatele kláštera (úspěšně završena v roce 1204). Archeologický průzkum přinesl důkazy o tom, že dnešní budovy kláštera stojí nad zbytky starších objektů obvykle stejného účelu. Nejstarší klášter 11. století byl vystavěn ze dřeva. Šlo o budovy vzniklé již za opata Prokopa. V jejich jádře stál kostel, jehož nejstarší podoba (rovněž z Prokopovy doby) je neznáma. Je pravděpodobné, že tento kostel byl – stejně jako klausurní objekty – dřevěný. V době vlády opata Božetěcha byla postavena a v roce 1065 vysvěcena východní část nového kamenného kostela s východní liturgickou kryptou a se dvěma chórovými kaplemi nesoucimi věže. Chrám dostavěl Božetěchův nástupce, břevnovský benediktin Děthard, který kostel, zamýšlený jako basiliku, do-
budoval jednoduše se západní emporou.“ Merhautová (1971, s. 308): „Prostory kláštera, částečně gotické a částečně barokní již původních znaků nemají. Průzkum provedený v letech 1942–43 na areálu kláštera, jeho původní nejstarší dispozici objasnit nepomohl, ačkoliv bylo nalezeno pod nynějším konventem nejrůznější raně středověké zdivo.“

²⁰² Štefáček (2008, s. 543–545): „Tok Českomoravské vrchoviny a středních Čech; pramení v CHKO Žďárské vrchy kilometr severozápadně od Šindelného vrchu (806 m) v nadmořské výšce 757 m. Ústí zprava do Vltavy v nádrži Vrané u Davle v nadmořské výšce 200 m. Plocha povodí činí 4 349,2 km², délka toku 224,6 km, průměrný průtok u ústí je 25,2 m³ · s⁻¹. Přítoky zprava: Losenický potok, Doberský potok, Rouštánský potok, Břevnický potok, Borovský potok, Lučický potok, Sázavka (Jiřkovský potok), Olešenský potok, Hodkovský potok, Ostrovský potok (zručský), Losinský potok, Nučický potok, Propast (Jevanský potok). Přítoky zleva: Stržský (Cikhájský, Strženský) potok, Bystřice, Jablonecký potok, Šlapanka (Šlapánka), Žabinec, Úsobský potok, Nohavičkový potok, Perlový potok, Pstružný potok, Želivka (Hejlovka), Štěpánovský (Zdislavický) potok, Blanice (vlašimská), Křešický potok, Benešovský potok, Konopištský potok, Janovický potok. Sázava protéká v generálním směru od východu k západu pahorkatiny Českomoravské soustavy. Údolí této řeky se postupně zahlubuje směrem po toku. Od CHKO Žďárské vrchy na Českomoravské vrchovině nejprve teče k jihovýchodu. U Žďáru nad Sázavou se obrací k západu a tímto směrem se klikatí až ke svému ústí. Rašeliniště Velkého Dářka na horním toku a peřejnatá Stvořidla na středním toku patří mezi chráněné úseky. Na svém horním toku do Přibyslavi má kamenité řečiště s velkým spádem. Protéká většinou lesnatým údolím. Před Havlíčkovým Brodem se údolí otevírá. Proud řeky se mírní, místy je regulován, stále však obklopen lesy. Pod Světlou nad Sázavou se údolí řeky prudce svírá. Přichází jeden z nejhezčích úseků na našich řekách – peřeje Stvořidla. Řeka zde teče kamenitým korytem s velkým množstvím balvanů. Okolní stráně jsou lesnaté, chráněné jako přírodní rezervace. Před Ledčí nad Sázavou se tok uklidňuje a je charakteristický četnými jezy. Krajina je příjemná, mělká údolí pokrývají lesy dosahující až k řece. Tento ráz trvá až do Krhanic, kde se údolí opět zužuje. Řečiště je balvanité s velmi dlouhými peřejemi. První úsek toku Sázavy se nachází mezi dvěma nádržemi ve Žďáru nad Sázavou. Vede od hráze Pílské až k hrázi Bránské nádrže. Řeka zde protéká z větší části městem, její tok je upraven. Dále pokračuje ke kamennému silničnímu mostu v obci Dolní Hamry. I zde protéká z větší části městem, její tok je upraven. Směrem k jezu škrobárny v Ronově nad Sázavou je to již hezká podhorská říčka s klidnými zákoutími, skoro opuštěná a ztracená. Šířka toku se pohy-

vazující na období popisované v Kosmově *Kronice české*) – *Kronika Mnicha sázavského* uvádí řadu zajímavých okolností objasňujících jeho založení – šlo o události, které nastaly s největší pravděpodobností nejspíše až po roce 1037. Především zde můžeme zaznamenat obdarování konventu vesnicemi, lesy a dalším majetkem. Omezení přiměřeným rozsahem textu si dovolíme uvést pouze kratší citaci^{203 204} z díla tohoto *Kosmova pokračovatele* (záměrem

buje mezi 5–10 m. Břehy jsou místy zpevněné záhozem a pokryty vegetací, místy stromoví a křoviny. Její charakter se příliš nemění ani na dalším úseku k jezu Štukhejského mlýna u Stříbrných Hor. V četných zákrutech se vine širokým údolím, obklopena mírnými pahorky Českomoravské vrchoviny. Dalším, velmi dlouhým úsekem vede k jezu v Dobré nad Sázavou. Zde se střídají téměř všechny druhy proudění. Směrem k jezu papírny ve Smrčné si řeka zachovává šířku 20 m. Tok je rovnější, údolí se rozšiřuje a okolní stráně se snižují. Sázava začíná měnit svoji tvář v úseku k Čihákovu lomu u Trpišovic. Vytváří zde protisměrné zákruty v úzkém údolí lemovaném strmými stráněmi nebo skalami. Břehy jsou přírodní, jen v malé míře upravené. Tok dále k Matlaškám u Vilémovic se podobá předchozímu. Převládají úseky s tažnou vodou, na zlomu spádů kratší silné proudy. V horní části je úsek divoké vody v balvanitém řečišti zvaném Stvořidla. – Směrem k jezu mlýna v Chřenovicích ráz krajiny nedoznává podstatných změn. Až k jezu mlýna v Březině u Vlastějovic řeka vytváří pro Sázavu charakteristické protisměrné zákruty, lemované strmými stráněmi nebo kopci. Údolí je místy tak úzké, že podél řeky vede jen železniční trať na vysokých náspech. Břehy jsou přírodní, řečiště je místy širší než 30 m. Obdobně je na tom i úsek k jezu mlýna v Chabeřicích. I zde v několika ostrých zákrutech mění řeka směr v užším údolí s dosti vysokými, ale povlnnými svahy. Tok si udržuje šířku kolem 30 m, voda středně hluboká v kamenitém a balvanitém řečišti. Břehy jsou nízké a schůdné. Klidná a hezká krajina. Řeka je střídavě obklopena loukami a menšími lesíky. Další tok k jezu Posádovského mlýna u Střeňové nad Sázavou je poměrně značně vzdálen od sídliště a spojů. Údolí řeky je občas lemováno příkrými, až do vody spadajícími skalami. Břehy sousedí s loukami a poli. Další změna nastává směrem k jezu mlýna v Soběšíně. Krajina zde tvoří hluboké, jen místy se rozšiřující údolí. Jsou zde strmé, místy až kolmé zalesněné stráně a skály. Nejkrásnější úsek Sázavy v romantickém, místy divokém údolí je však směrem k jezu mlýna Ledečko. Rychlé proudy navazují na hlubší a táhlé proudy, i na úplavy s písčítým dnem. Na dalším toku k jezu mlýna Sázava – Černé Budy se řeka vine v četných zákrutech. Místy je lemována vyššími neupravenými břehy. Převládají hlubší tíšiny s proudy většinou v podjezí. Další poměrně dlouhý úsek vede k jezu mlýna v Nespekách. Zde se střídají dlouhé proudy s četnými klidnými partiemi a hlubokými tíšinami nad jezy. Břehy jsou upravené jen částečně. Další jez je u elektrárny v Krhnicích (bývalý Pěnkavův mlýn). Rámec klidnějšího toku tvoří mírně sevřené údolí. Několik jezů zde vytváří rozlehlé tíšiny. V horní části je tok poměrně špatně přístupný. Poslední úsek toku Sázavy vede k dolní špičce ostrova v Pikovicích. Od vtoku má silnější proud. V dolní části protéká řeka hlubokými, skalnatými a zalesněnými masívy. Ty jsou pro romantickou polohu nazývány Českým Semeringem. Řeka se prodírá ohromnými balvany, které tvoří četné peřeje. Tok budí dojem horské řeky.“

²⁰³ Latinský text je dostupný především ve sbírce *Fontes rerum Bohemicarum II.* [Prameny dějin českých] vydávané z nadání Palackého [překlad V. V. Tomek], s. 244 (existuje též kratší znění v rámci souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*). Nejlépe zpracované znění (s příslušným poznámkovým aparátem) se nachází v souboru *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum. N. S. Cosmae Pragensis chronica Boemorum, Tomus II.* <<https://opacplus.bsb.muenchen.de/>> (B. Bretholz, *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*) na str. 245. K uvedenému úryvku si dovolíme uvést (s ohledem na věrohodnost citované části uvedené kroniky) rovněž stanovisko Sommera (2007, s. 113): „V každém případě můžeme konstatovat, že majetkový výčet v kronice tzv. Mnicha sázavského je docela určitě součástí pokusů o potvrzení majetkových vztahů, které byly reálné, ale nezajištěné. Díky J. Žemličkovi víme, že u žádné církevní instituce 11. století nelze počítat se vznikem klasické zakládací listiny s výčtem majetkového obvěnění. Tyto instituce byly totiž vyživovány z výnosů propůjčených statků a propůjčených důchodů, takže v době, kdy se upevňovala soukromá majetková držba, bylo nutným handicapem, když určitá instituce (např. Sázavský klášter) neměla v rukách konkrétní nezpochybnitelný dokument, který by přímé vlastnictví původně propůjčených a užívaných majetků

kronikáře samozřejmě bylo spíše vylíčit vlastní život a působení významného českého světce – sv. Prokopa²⁰⁵).

Pro pochopení tehdejšího (poměrně jednoduchého) způsobu „komplexního“ majetkoprávního pojímání by si čtenář měl povšimnout především zmínky o současném darování (donaci²⁰⁶) jak části řeky Sázavy²⁰² klášteru, tak (s ní

dokládal. Proto se v 12. století setkáváme s listinnými falzy, která mají legitimizovat starý uživatelský úzus. Je velmi pravděpodobné, že i sázavský kronikář budoval nezpochybnitelné odůvodnění toho, že klášter užívá majetek, který je jeho vlastnictvím od samotného začátku. Aby bylo jeho tvrzení věrohodné, bylo zapotřebí zbavit je vnitřního rozporu. Rok 1032, spojený s břevnovskou tradicí, byl jeho jedním pólem a ať již znamenal faktické založení Sázavského kláštera nebo jeho uznání, byl považován za pevný bod, jemuž je nutně dát nezpochybnitelný protějšek. Tím byla z důvodů chronologických nikoliv osoba Břetislavova, ale Oldřichova.“

²⁰⁴ Novotný (1913, s. 55–56) uvádí: „V jednom případě zvýšená péče připadla mu odkazem otcovým, který mu bylo realizovat, třeba snad právě zde osobní sympatie učinily mu tuto povinnost tím příjemnější, u kláštera Sázavského. Klášter Prokopem založený, ale knížetem rozsáhlejšími statky opatřený ustavil se teprve po smrti Oldřichově, a první opat Prokop spěchal hned upravit jeho právní poměry. Jsa osobně přítomen slavné volbě, při níž jistě jeho vůle shodovala se s přáním mnichů, Břetislav novému opatu k jeho žádosti potvrdil a rozhojnil darování otcovo, přičemž náhoda chtěla tomu, aby způsob jeho vlády objevil se ve světle ne nepříznivém. Starší darování Oldřichovo obsahovalo pozemky objaté řekou od Milobuz až po jeskyni Zákolnici i s lesy a pastvinami. Ale Oldřich daroval něco, co nebylo jeho. Všecka ta půda náležela okolním dědicům, kteří se takovému zkrácení bránili. Břetislav nechtěl uznat jejich práv, ale nechtěl a nemohl také měnit vůle otcovy; daroval tedy klášteru lesy, ale pastviny a pole zdělaná vykoupil od dědiců obnosem 600 peněz. Dědici – vidíme zde postup oné teorie jinde dotčené, že půda dotud nezaujatá náleží knížeti – byli vlastně poškozeni, les tvořil při tehdejšímu žďáření jediný turnus s poli zdělanými. Nicméně Břetislav zachoval se velmi mírně, uznáv nároky dědiců i na pastviny. Staré i nové darování Břetislavovo, rovněž velmi hojné, zajištěno listinou, již vedle Břetislava svým svědectvím a stvrzením dodal váhy i syn jeho Vratislav.“ Novotný (1913, s. 96–97) ještě podává následující vysvětlení: „Klášter Sázavský vznikl, jak již bylo pověděno, spojeným úsilím Prokopovým a knížete Oldřicha, byl tedy podle tehdejšího názoru majetkem rodiny Prokopovy a rodu knížecího. A rozpor tohoto dvojího majetkového práva v jeho osudech zřejmě se obráží. Kníže jako spolumajetník činil si práva i na obsazování hodnosti opatské v novém klášteře, jichž ovšem ani příbuzenstvo druhého zakladatele nemínilo se zříci. Po smrti Prokopově r. 1053 jednosvornou volbou k hodnosti opatské povznesen jeho bratrovec Vít.“

²⁰⁵ Krumlowský (2007, s. 69–71): „Legendy uvádějí, že se svatý Prokop narodil někdy kolem roku 970 (podle jiných údajů až kolem roku 990) ve vsi Chotouni u Českého Brodu jako syn zemana Vojslava a jeho ženy Svatavy. Vzdělání prý získal ve škole při kostele sv. Petra na Vyšehradě, kde pak byl údajně kanovníkem. Tato informace je však nevěrohodná, protože vyšehradská kapitula byla založena až v roce 1070, tedy po Prokopově smrti. Historik Dušan Třeštík se domnívá, že Prokop nabyl své vzdělání při pobytu v jednom z řeckých klášterů. Patrně právě zde přijal řecké jméno Prokop – Prokópos, tedy „postupující kupředu“ nebo připravený k boji“ –, které nebylo jeho původním jménem a do té doby se v Čechách nevyskytovalo. V Řecku se také Prokop mohl seznámit se staroslověnskou liturgií, která u nás po zániku Velké Moravy vymizela a kterou pak zavedl v Sázavském klášteře. To jsou ovšem dohady. S jistotou o Prokopovi víme, že byl vysvěcen na kněze, a dokonce se oženil. Poměrně brzy svoji ženu opustil a vstoupil do benediktinského kláštera v Břevnově. V Břevnovském klášteře však Prokop dlouho nezůstal. Podle tradice se nejdříve uchýlil do jeskyně nedaleko Jinonic. Asi kolem roku 1009 odešel do hlubokých lesů kolem Sázavy. Po čase se k Prokopovi přidali další mniši, mezi nimi i jeho syn Jimram a synovec Vít. Společně si na Sázavě vybudovali malé hospodářství a postavili také kostelík zasvěcený Panně Marii a svatému Janu Křtiteli, patronu poustevníků. Podle pověsti sem měl jednou na lovu zabloudit kníže Oldřich a z Prokopova popudu na místě založit klášter. Ve skutečnosti to byl až jeho syn Břetislav.“

²⁰⁶ Rameš (2005, s. 63): „Donace – veřejné darování, či věnování majetku donátorem, zpravidla ze

sousedících) luk a lesů. Sázvavským klášteřem²⁰¹ následně vlastněný úsek tohoto vodního toku měl v té době význam především pro rybolov (nezbytný s ohledem na řádem vyžadované dodržování všech postních dní v roce).

... *Facta ergo*⁽⁸⁸⁾ *celebri promotione (dux) Bracizlaus primo quidem donationem*⁽⁸⁹⁾ ²⁰⁶, *quam pater suus eidem patri adhuc ante susceptionem abbatiae fecerat, flumen*⁽⁵³⁾ *videlicet*⁽⁸⁶⁾ *subterfluens a Milobuz*²⁰⁷ *usque ad speluncam, quae vulgo Zacolnica dicitur, cum pratis*⁽⁹⁰⁾ *et*

... *Poté co byl (tedy Prokop*²⁰⁵) *slavně povýšen (na opata), kníže Břetislav*¹⁹⁴ *nejprve stvrdil svou knížecí mocí obdarování (donaci*²⁰⁶), *které jeho otec (Oldřich) učinil témuž otci (Prokopovi), ještě před ustanovením opatství, a to samozřejmě*⁽⁸⁶⁾ *řeku*⁽⁵³⁾ *tekoucí od Milobuze*²⁰⁷

zbožného slibu (ex voto), jako poděkování za záchranu či pomoc, na úhradu uměleckého díla pro kostel nebo klášter. Někdy i vybudování celé kaple či kostela. Donátor je pak dárce, který věnoval kostelu či klášteru majetek, obraz či jinou součást vybavení nebo výzdoby. Na uměleckých dílech takto věnovaných bývá donátor často zobrazen, někdy i s rodinou.“

²⁰⁷ Sommer (2007, s. 119–120): „Lze říci, že Milobuz, od níž donace začínala, ležela někde od kláštera proti proudu řeky, kdežto jeskyně Zákolnice, jejíž poloha výčet majetku zakončuje, ležela od Milobuze po proudu. Výkladem, co obě místa označují, se zabývala řada badatelů, ale bez definitivního řešení. Jasně je jenom to, že jméno Milobuz označuje nějakou oblast, v níž sídlili ti „nepříjemní heredes“. Možná ale jde o příliš odvážnou interpretaci, protože z textu sázavského analisty se nedovídáme o Milobuzi vůbec nic. Pokoušíme-li se však nalézt další pramennou informaci, zjistíme, že ji obsahuje *Vita minor*. V souvislosti s Prokopovým zázračným zásahem, při němž z jeskyně, ležící v místech jeho poustevnického pobytu, vyhnal hejno démonů, legendista s uspokojením konstatoval, že démoni prchají do jakési lobečské pustiny, berouce s sebou své milobuzské druhy. Upřímnost jeho přání, aby Milobuzské vzal čert, a jasná konsonance jména Milobuzských a názvu Milobuze naznačují, že Milobuz a Milobuzští souvisejí, a to nejlogičtěji tak, že první jméno označuje sídelní prostor a druhé jeho obyvatele. Že je Milobuz sídliště, potvrzuje i skutečnost, že v tzv. Břetislavově donaci figuruje jako bod, od něhož začíná klášterní majetek. Nemůže tedy jít o označení např. kraje nebo rozsáhlého území, protože prostorová neurčitost takové územní entity by nebyla vhodná k přesnému vymezení darované krajiny. Skutečnost, že legendista nemá Milobuzské v lásce, je pak východiskem k dalšímu logickému závěru. Dar, který rozhněval Milobuzské, byl právě územím od jejich domovů podél řeky až k Zákolnici, a Milobuzští jsou tedy ‚heredes‘, ti svobodní a dědiční uživatelé půdy sdružení do protestujícího vicinátu, kteří činili klášteru nemalé potíže, pro něž upadli v legendistovu nemilost (ta byla jistě v sázavském konventu všeobecná). Nevíme, jakou část pozemků užívaných milobuzským vicinátem Břetislavovo zajištění představovalo. Z textu sázavského mnicha je jenom zřejmé, že samotná Milobuz nebyla její součástí, protože právě ona Milobuz se jako autonomní jednotka pouští do sporu. Víme již, že darovaný úsek řeky s přílehlými nemovitostmi uzavírala jeskyně, jejíž lokalizace je nejasná. Samotné substantivum *spelunca* navrhuje různí historikové přeložit různě. Pokud bychom zůstali u základního významu jeskyně, pak bez nároku na definitivnost je možné uvažovat o té jeskyni, která se spojuje s Prokopovým poustevnictvím a prostorem dnešního kláštera, a to především proto, že o jiné jeskyni široko daleko nemáme zprávy. Pokud by tomu tak bylo, končil by výčet klášterní donace pod místem nového klášterního založení. V každém případě se o celý tento kus řeky s okolními pozemky zdvihl spor o milobuzský vicinát. O tom, že šlo skutečně o vicinát, svědčí skutečnost, že do sporu vstoupila instituce. Nešlo totiž o jednotlivé vlastníky malých částí darované krajiny, kteří by podávali své soukromé žaloby, ale o skupinu právně rovnocenných lidí, kteří protestují proti daru jako celku. Představě o vicinátu také velmi dobře vyhovuje skutečnost, že kníže si nedovolil celou věc smést se stolu. Vicinát je totiž raně středověkým institutem, který má předstátní kořeny. Dožívají v něm prvky starého občinného práva, které muselo být v 1. polovině 11. století ještě natolik živé, že se je kníže prostě neodvážil přímo popřít. Nastolil spravedlnost tím, že sporné území od dědiců vykoupil za 600 denárů. Pokud by šlo o skutečnou koupi nemovitosti, byla by to suma směšná. Uvažoval jsem i o tom, že by mohlo jít

silva circumiacente, principali corroboravit auctoritate ...

až k jeskyni, která se „lidově“ (tj. česky) nazývá Zákolnice – též s loukami⁽⁹⁰⁾ a okolním lesem ...

Následuje zmínka o jakýchsi „dědicích“²⁰⁸, kteří vznesli nárok na stejný úsek uvedené Sázavy²⁰². Nezodpovězenou otázkou zůstává jejich společenské postavení v tehdejší raně „feudální“ společnosti. Dle všeho šlo o víceméně nezávislé (pouze knížeti podléhající) svobodné sedláky. Jejich práva byla zřejmě velmi starobylá – a asi oprávněná, protože je kníže Břetislav I.¹⁹⁴ nakonec poměrně velkorysým způsobem (již) peněžně (nikoliv naturálně) odškodnil.

Dovolíme si uvést k této skutečnosti určitou kratší poznámku. Je zřejmé, že šlo o majetek jakési „dědiny“ – uvedený písemný záznam nás též částečně nepřímo informuje o tom, že dle všeho byly vodní toky (jak řeky, tak potoky) v archaickém slovanském období zahrnovány do celkového jejího „nedělitelného“ majetku (šlo především o zemědělské a lesní pozemky), kterým protékaly – či s ním případně též sousedily. Na počátku raného středověku dle všeho začínal panovník postupně²⁰⁹ pojímat větší (spíše jen splavné) vodní toky

o gesto, jímž by se sice učinilo právu zadost, ale způsobem, který by dědice tvrdě vykázal do příslušných hranic. Existuje však ještě jedna možnost, kterou dnes považuji za pravděpodobnější, kníže totiž nevykupoval majetek, protože dědicové byli jenom uživateli dotčených nemovitostí – ale užitek z něj.“

²⁰⁸ Sommer (2007, s. 119): „Když Břetislav potvrdil donaci učiněnou knížetem Oldřichem, projevíli s celou věcí zásadní nesouhlas jacísi dědicové. O jaké dědice jde, se historikové pokoušejí vysvětlit již po generace. Tato vysvětlení oscilují od výkladu, který „heredes“ Mnicha sázavského chápe jako skutečné Prokopovy příbuzné, až k pojetí dědiců jako svobodných sedláků, kteří dědičným způsobem užívají propůjčenou půdu. Již jsme konstatovali, že tento druhý výklad je jistě nejpresvědčivější, ale je třeba znovu připomenout, že nejpravděpodobnější společenský horizont, s nímž jsou tito heredes spjati, jsou tzv. vicináty. To dobře koresponduje s tím, jak text tzv. Mnicha sázavského celý spor líčí. Z uvedeného textu vyplývá, že se spor týkal pouze prostoru přímo spojeného s řekou Sázavou, a to pozemků vymezených po proudu řeky.“ Podrobněji viz poznámku č. 207. Tomek (1892, I. díl, s. 57–58) uvádí: „Poddaných, kteří byli osobně svobodní (liber), rozeznávaly se zase dva druhy: 1. Sedláci (rustici) čili dědiníci (heredes), kteří drželi statky zemské hromadně, celá ves pospolu, a užívali jich dle jistého pořádku, nepochybně dělením niv od času k času, s povinností přitom rovněž hromadnou k odvádění jistých a určitých ročních platů, dílem v penězích, dílem v obilí, medu a jiných plodinách, někdy také k vykonávání jistých robot pro vrchnost. Byl to způsob poddanství ze všech nejmírnější, při němž zachoval se v lidu statečný duch, tak že ještě ve druhé polovici 12. století spatřujeme dosti často selské syny opouštět polní práce a chápat se dobrovolně služeb vojenských, kterými dobývalo se často povýšení do stavu zemanů neb šlechticů ano předních úřadů v zemi, O původu této třídy poddaných nenacházíme nikde žádné jisté paměti neb zprávy; podobá se však nejvíce, že dědiníci nebo sedláci nebyli nic jiného nežli vzdálenější přátelstvo svých prvotních vrchností, té totiž užší rodiny, která se zmocnila staroství dědičného nad celým pokolením, a naložila s rodinným jměním, tím způsobem, že druzí musili jí z něho vzdávat platy a roboty Proto snad nazývají se poddaní tohoto druhu v listinách latinských také rustici originarii neb indigenae, že prvotně pocházeli rodem ze statků týchž, na kterých přebývali. Z jistého místa u Dalimila dá se soudit, že ve 13. a na začátku 14. století ještě vůbec za to se mělo, že selští obyvatelé jedné vsi náleželi k jednomu přátelstvu.“

²⁰⁹ Zde ještě byli příslušní „dědicové“ peněžně odškodněni“.

již jako svou zcela výhradní majetkovou doménu (kterou mohl v rámci své donace postoupit příslušné církevní instituci /klášteru, biskupství, kanonii/).

Dein[de]⁽⁹¹⁾ etiam hanc eandem donationem⁽⁸⁹⁾ 206 supervenientibus hereditibus⁽⁹²⁾ 208 et eam suo iuri usurpative vendicare⁽⁹³⁾ molientibus, nolens paterna cassare⁽⁹⁴⁾ statuta semet opposuit, litem diremit et eidem patri Procopio²⁰⁵ omnem utilitatem in aqua et silva a predictis⁽⁹⁵⁾ terminis⁽⁷⁰⁾ redonavit,

– agros [vero] et prata⁽⁹⁰⁾ ex utraque⁽⁹⁶⁾ parte adiacentia⁽⁹⁷⁾ sub testimonio et confirmatione⁽⁹⁸⁾ filii sui Wratizlai et principum suorum DC (sexcentorum) denariorum²¹⁰ pretio redemit⁽⁹⁹⁾ et abbati Pro-

Poté, když dokonce proti této donaci²⁰⁶ vznesli nárok dědicové²⁰⁸, kteří usilovně vyžadovali uplatňování svých práv, nechtěl odstoupit od otcových ustanovení, spor rozsoudil a témuž otci Prokopovi²⁰⁵ zpět daroval veškerý užitek z vody a lesa v dříve stanovených⁽⁹⁵⁾ hranicích⁽⁷⁰⁾.

– Pole a louky⁽⁹⁰⁾, které ležely na sousedících (přílehlých) obou⁽⁹⁶⁾ stranách (řeky), za svědectví a potvrzení svého syna Wratislava a svých dvořanů, odkoupil⁽⁹⁹⁾ („zpět vykoupil“⁽⁹⁹⁾) za cenu 600 dená-

²¹⁰ Denár byla stříbrná mince – ražená asi od první poloviny 3. století př. Kr. na území římské republiky. Název denár má svůj původ v lat. „denarius“ (protože denár odpovídal 10 měděným mincím /asům/). První české mince (tzv. peníze či denáry velkého střížku) šlo o kruhový plíšek určený k ražbě o průměru cca 18 mm o váze 1,4 g/ lze zaznamenat již v období Boleslava I. (přibližně v roce 950). Za vlády knížete Břetislava I. (1035–1055) vznikly denáry malého střížku o hmotnosti již pod 1 g. Rovněž poklesla i ryzost stříbra. Uvedenou informaci si dovolíme ještě doplnit následující citací (Rameš, 2005, s. 148): „Ražba stříbrného pražského denáru je bezpečně doložena asi od Boleslava I. (935–972). Pro léta 981–995 jsou však doloženy i slavníkovské denáry. Po definitivním sjednocení Čech byla sjednocena i ražba mince. Mincovní jednotkou byla u nás zprvu karolínská libra (436,2 g stříbra). Z ní se razilo 240 denárů o průměru do 20 mm. Za Břetislava I. byla za mincovní jednotku přijata hřivna (210 g stříbra), ze které se razilo rovněž 240 kusů mincí. V průběhu 11. a 12. století se ve snižování jakosti mincí pokračovalo. O nápravu se pokusil Přemysl Otakar I. zavedením brakteátů – velkých jednostranných mincí různé velikosti ražených z tenkého stříbrného plechu. Ve své době však byly nadále zvány denáry (denarii), název brakteát je až pozdější, humanistický. Denár a brakteát skončily v roce 1300 (mincovní reforma Václava II – grošová měna) – ještě dlouhou dobu však nadále obíhaly a byly používány.“ S ohledem na uvedené brakteáty si dovolíme provést určité doplnění. Vondrušková (2011, s. 18) uvádí: „Tato jediná česká jednostranně ražená mince měla krátký život. O první velkou reformu domácí mince se pokusil král Přemysl I. Otakar kolem roku 1210. Místo dosavadních v té době už velice nekvalitních denárů nechal razit nový typ mincí zvaných brakteáty (z latinského bractea – plíšek). Současníci je však v duchu domácí tradice dál nazývali denáry nebo plecháče. Brakteáty byly ražené ze slabého plechu, proto nejsou rovné, ale miskovitě prohnuté. Jen výjimečně nesly nápis se jménem panovníka. Obrazová symbolika byla velice rozmanitá, jejím smyslem bylo především oslavit panovníka. Technická kvalita mincí velice kolísala, protože brakteáty se nerazily po jednom jako oboustranné mince, ale na sebe se položilo několik plíšků (údajně až 15) a vyrazily se najednou, takže vzor na spodním už nebyl ostrý. Nejstaršími byly tzv. velké brakteáty o průměru kolem 4 cm a hmotnosti 1 gramu. původně vysoký obsah stříbra v minci se postupně snižoval, nepomohlo ani zavedení královských kontrolorů, kteří často díky různým „darům“ zavírali oči. Po roce 1260 se začaly razit nové tzv. střední brakteáty o průměru kolem 3 cm s vysokým obsahem stříbra. Již po několika letech byla však i tato mince znehodnocena, a proto se roku 1268 začaly razit vedle původních ještě tzv. malé brakteáty, jejichž průměr se pohyboval kolem 2 cm. Konec brakteátů znamenalo zavedení grošů v roce 1300.“ Pokud jde o denáry, dovolíme si provést rovněž určité doplnění. Vondrušková (2011, s. 25) uvádí: „České denáry se řadí mezi nejkrásnější románské mince. Zpočátku měly vysoký obsah stříbra, a proto byly oblíbené na zahraničních trzích. Ve střední a východní Evropě vytlačily do té doby užívané arabské dirhamy,

*copio scriptis et legitimis⁽¹⁰⁰⁾ testibus re-
consignavit⁽¹⁰¹⁾.*

*rů²¹⁰ a opatovi Prokopovi²⁰⁵ opětovně
pak potvrdil⁽¹⁰¹⁾ (zpečetil) za přítomnosti
(v listině) citovaných oprávněných (ná-
ležitých, řádných⁽¹⁰⁰⁾) svědků.*

Zajímavá je též zmínka o peněžním ohodnocení zařízení, které mělo sloužit k odlovu ryb²¹¹. V dnešní době by šlo o evidentně nepovolený způsob jejich získávání (obdobná technicky provozovaná zařízení byla již v 19. století zakázána). Je možné předpokládat, že v období raného středověku byli takto loveni (pravděpodobně jen) úhoři a lososi.

*Ad extremum quoque⁽⁷²⁾ ex propria⁽¹⁰²⁾
largitione terram, quae circa est, usque
ad silvam Strnounc, nec non villam⁽⁶⁶⁾
Zcramnik²¹² et unum stagnum⁽¹⁰³⁾ 213 214
et structuram lignorum ad piscandum
centum denariis²¹⁰ comparatam eidem
abbati et suis successoribus⁽¹⁰⁴⁾ pro⁽¹⁰⁵⁾*

*Nakonec také (dokonce i)⁽⁷²⁾ z vlastní⁽¹⁰²⁾
(zvláštní, mimořádné, výhradní) štědrosti
předal (daroval) pro spásu své duše⁽¹⁰⁶⁾
témuž opatovi a jeho nástupcům k věč-
nému držení (užívání) pozemky, které
jsou v okolí (kláštera) až k strnovnické-
mu lesu, dále vesnici Skramníky²¹²*

úspěšně konkurovaly i mincím bavorským. Původní přemyslovské denáry z 10. století (není zcela jisté, zda se nejstarší začaly razit za Boleslava I. nebo až za Boleslava II.) měly průměr 18 až 20 mm. Z jedné hřivny (asi 0,25 kg) se původně razilo 200 mincí, každá vážila zhruba 1,2–1,5 g. Jak rostla potřeba peněz v knížecí pokladně, snižovala se jakost stříbra s cílem získat při ražbě větší počet mincí. Současně se mince zmenšovaly a z hřivny se jich razilo více kusů než původně. Ve 12. století se váha českého denáru pohybovala jen kolem 0,6 g při minimální ryzosti stříbra. O tak nekvalitní minci nebyl samozřejmě v zahraničí zájem a význam českého denáru v dálkovém obchodě upadl. Je určitým paradoxem, že právě v době znehodnocování denárů se razily mince, které patří mezi umělecky nejhodnotnější (především denáry Vladislava I.).“

²¹¹ Frič (1894, s. 21–22), byť uvádí situaci z mnohem pozdější doby, poznamenává: „Na všech těchto jezích nalézá losos překážku v tahu jen při nízkém stavu vody, kdy vrata jezová jsou zavřena. Kde nejsou v těchto zvláštní zařízení k chytání ryb učiněna, vskočí losos většinou se strany do strouhy mlýnské nebo do pastě rybí, která známa jest jménem slupu. Slupy jsou vlastně u mlýnů určeny k chytání úhořů, po proudu táhnoucím, přece však i lososi a jiné ryby proti proudu vystupující do nich se dostávají.“ Velmi názorné vyobrazení uvádějí Rigasová, Macháček a Grulich (2002, s. 163).

²¹² Jde o současnou obec Skramníky, která se nalézá přibližně 7 km na východ od Českého Brodu. Uvedený rybník byl pravděpodobně umístěn směrem k Pečkám. Sommer (2007, s. 114) uvádí následující: „Při prvním vojenském mapování (1764–1768, 1780–1783) byla zachycena půdorysná dispozice jediné součásti tzv. Břetislavovy donace, kterou jsme schopni přesně lokalizovat, vesnice Skramníky (Škrawník). V její blízkosti se hledával také Břetislavem darovaný rybník; podle svědectví F. Krásla (Svatý Prokop, Praha 1895, s. 90) měl ležet až u Dobřichova.“ Růžková a kol. (2006, s. 474): „Skramníky v r. 1869 osada obce Hořany v okr. Český Brod, v r. 1880 osada obce Žher v okr. Český Brod, v r. 1890 osada obce Žhery v okr. Český Brod, v r. 1900–1950 obec v okr. Český Brod, v r. 1961–1973 obec v okr. Kolín, od 1. 1. 1974 část obce Klučov v okr. Kolín“.

²¹³ Lze říci, že tento text je možné do určité míry označit za „teoreticky“ nejstarší záznam o „rybníku“ v Čechách. Otázkou však zůstává, co uvedené *stagnum* fakticky znamenalo.

²¹⁴ Liebscher (2010, s. 5): „Mezi řádky zprávy můžeme dedukovat, že rybník věnovaný klášteru Břetislavem už existoval před datem darování, a dá se z ní také usuzovat, že první rybníky nevznikaly jen na půdě církevní, ale též na pozemcích světských osob.“

remedio⁽¹⁰⁶⁾ animae suae in perpetuum⁽¹⁰⁷⁾ possidenda contradidit⁽¹¹⁰⁾.

a jednu vodní nádrž (rybník⁽¹⁰³⁾ 213 214) – rovněž pak dřevěné zařízení (stavbu /„slup“²¹¹/) sloužící k lovení ryb v ceně sto denárů^{210 215}.

Doloženou zmínku o rybách nalézáme též v Kosmově *Kronice české*, a to v knize druhé, kap. 42 (s ohledem na náboženský aspekt lze hovořit o jejich zcela zásadní a nezastupitelné úloze v běžném církevním i světském životě středověké společnosti). Děkan *Pražské kapituly* plasticky popisuje (při nepřehlédnutelném jeho osobním /též asi svým způsobem „politickém“/ pohledu na popisovanou událost) způsob chování *biskupa Gebharta*²¹⁶. Dovolíme si uvést jak latinský text²¹⁷, tak překlad K. Hrdiny²¹⁸.

Tempore quadragesimali talis mos erat suus:

Semper cilicium⁽¹¹¹⁾ habens subtus, de super veste episcopali indutus, diebus pascit humanos obtutus, noctibus vero saco vestitus, latenter ecclesiam⁽¹¹²⁾ ingressus et super pavementum⁽¹¹³⁾ humi prostratus tamdiu perseverat⁽¹¹⁴⁾ in precibus, quoadusque largo ymbre⁽¹¹⁵⁾ lacrimarum madida fuit, cui incubuit, humus.

V čas postní měl takovýto zvyk:

Plstěnou²¹⁹ košil⁽¹¹¹⁾ maje vždy vespod a svrchu jsa oděn biskupským rouchem, ve dne lahodil lidským zrakům, v noci však v hrubé plátno jsa oblečen tajně vcházel do kostela⁽¹¹²⁾, a vrhnuv se na dlažbu⁽¹¹³⁾, tak dlouho trval na modlitbách, až země, na níž ležel, byla mokrá od přívalu slz²²⁰.

²¹⁵ Méně než 100 g stříbra.

²¹⁶ Šlo o biskupa Jaromíra. Viz např. Novotný (1913, s. 132) uvádí: „Hned potom hrabata Šebíř, Alexius a Němec Markvart vypraveni jakožto průvodci Jaromírovi na jeho cestě pro investituru k Jindřichovi IV., zdržujícím se tou dobou v Porýní, zvláště v Mohuči. Tam v předvečer svátku sv. Jana Křt. (23. června) dorazilo poselství české, tam o týden později Jaromír investován k svému úřadu od Jindřicha propůjčením berly a prstenu, a tam také následující neděle (dne 6. července) přijal z rukou svého metropolity, arcibiskupa Siegfrida Mohučského, svěcení biskupské, zaměnil své slovanské jméno za latinské Gebhardus.“ Kosmas (1950, s. 108): „... On svoliv k jejich žádosti, dne 30. června v pondělí dal mu prsten a pastýřskou berlu a první neděli potom, dne 6. července, byl Jaromír se změněným jménem Gebhart vysvěcen od arcibiskupa mohučského na biskupa.“

²¹⁷ Na adrese *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*. <<http://bifrost.it/SLAVI/Fonti/Praga-1.html>>. je dostupná pouze 1. kniha. Dále je jak latinský originál, tak český překlad dostupný na adrese: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169>> (*Fontes rerum Bohemicarum*, Tom. II. [Prameny dějin českých] vydávané z nadání Palackého [překlad V. V. Tomek], *Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus – Prameny dějin českých II, Kosmův Letopis český s pokračovateli*, J. Emler, V. V. Tomek, Praha 1874). Nakonec jsme použili plně komentovanou a novější verzi z *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum. N. S. Cosmae Pragensis chronica Boemorum, Tomus II, 1923*. <<https://opacplus.bsb-muenchen.de/>>.

²¹⁸ Hrdina (1950, s. 130).

²¹⁹ Dovolíme si pouze uvést velmi nesmělou poznámku k překladu – uvedené adjektivum není zcela správné (klasickou surovinou pro výrobu plsti je ovčí vlna) – viz poznámku č. (111).

²²⁰ Novotný (1913, s. 134, pozn. č. 2) uvádí: „Kosmas sice velebí jeho výborné vlastnosti, ale líčení

*Inde⁽¹¹⁶⁾ consurgens ad agapem facien-
dum et, priusquam ruminet psalmos,
quotquot ante ecclesiam⁽¹¹²⁾ invenit⁽²²⁾
miseros, boni operis per⁽⁸¹⁾ copiam sup-
plet eorum inopiam; finito psalterio idem
facit.*

*Post matutinas²²¹ autem quadraginta pa-
nis quadrantibus et totidem allecia sive ali-
cuius eduli partes dividit inter pauperes.*

*Pak se zvedl, aby činil dobrodiní, a než
odříkal žalmy, všem ubožákům, co jich
našel⁽²²⁾ před kostelem⁽¹¹²⁾, bohatostí
dobrého skutku pomáhal v jejich chudo-
bě; skončiv žaltář, totéž učinil.*

*Po jitřní²²¹ pak rozdělil čtyřicet čtvrtí
chleba a tolikéž slaných ryb nebo kusů
jiného jídla rozdával mezi chudé.*

První mlýny v Čechách vznikaly pravděpodobně později, než uvádí listina⁵ Boleslava II.¹⁴² ustanovující založení Břevnovského kláštera^{144 222} (viz též poznámku č. 151). Teprve pozdější *Kronika Kanovníka vyšehradského* se o mlýnu (již s větší pravděpodobností v té době existujícím) – a to na řece Sázavě²⁰² (nacházejícího se nedaleko od Sázavského kláštera²⁰¹) nepřímo zmiňuje k roku 1040²²³. Dovolíme si uvést jak latinský text²²⁴, tak Hrdinův překlad²²⁵.

jeho jest pouhá chvalořeč oddaného přívržence, a tedy v lecčems nadsazeno, a také kdyby bylo zcela správné, na povaze Jaromírově nic se tím nemění; zbožnost a lehkomyšlná rozpustilost se nevylučují.“ Novotný (1913, s. 140) pak ještě doplňuje: „Tento muž, kterého později, vypravuje o jeho smrti, jeho ctitel, důvěrník a straník, kronikář Kosmas, nadšenými, nadsazenými a vypůjčenými chvalořečmi vynášá téměř jako asketu, který v postě stále nosil zíněné roucho pod skvělým šatem svrchním a který v prokazování dobročinnosti chudým neznal téměř míry: tento muž při tom po celý život nepřestal provádět nejbezuzdnější svévole a dovedl svou přepjatou zbožnost srovnat s tím, že k rozmnožení svých důchodů a k zvýšení své moci toužil zrušit biskupství Olomoucké, ač nemohlo být pochybnosti, že působení tohoto ústavu za tehdejších poměrů může být jen blahodárné. Jest sotva nahodilé, ale jistě charakteristické, že svým přítelem mohl nazývat kardinála Hildebranda, potomního papeže Řehoře VII. Jest v jeho jednání totéž vypjaté a přepjaté sebevědomí dodávající osobám duchovním přesvědčení, že jim jest dovoleno všecko, třebas arcí Jaromírovi chyběla mravní výše Řehořova, čímž zhoubnost tohoto směru stala se jen nápadnější.“

²²¹ Ottův slovník naučný uvádí: „Co přikázáno jest modliti se z breviáře za den, slove officium diei (úkol, pobožnost denní). Officium to dělí se dle doby, ve kterou se konalo v starých dobách, na 8 částí. Jsou to: Matutinum (jitřní, o půl noci), Laudes (chvály, před svítáním), Prima (po východě slunce, asi o 6. hodině), Tertia (v 9. hod. dopoledne), Sexta (12. hod.), Nona (3. hod. odpoledne), Vesperae (před západem slunce), Completorium (po západu slunce).“

²²² Listina knížete Boleslava II. z 15. 1. 993 (tzv. břevnovská listina); latinský text: Erben (1855, s. 33–34), Friedrich (1904, s. 347–350). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 12; vlastní text lze nalézt na str. 55–66.

²²³ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/database/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1040, polovina srpna – tažení Jindřicha III. do Čech s cílem oslabit vzestup českého státu (zvýrazněný úspěšnou polskou výpravou); dvěma proudy (jižním, za účasti císaře, a severozápadním, který vedl míšeňský markrabě Ekkehard a mohučský arcibiskup Bardo) zaútočila říšská vojska na česká opevnění. Jižní seskupení utrpělo těžkou porážku u Brodku (Brůdku) u Domažlic (22., 23. srpna), severní armáda Sasů po úspěšném překročení Krušných hor několik dnů plenila a loupila na českém území (zradil správce hradu Bílina Prkoš), nakonec však po drobné srážce 31. srpna a po zprávě o Jindřichově porážce ve Všerubském průsmyku (u Brůdku) odtáhla ze země. Břetislav vyhrál válku s Jindřichem III. V září 1040 pak bylo dohodnuto příměří Říše s Břetislavem.“

²²⁴ Text je dostupný ve sbírce *Fontes rerum Bohemiarum – Prameny českých dějin II.* (s. 234). Je zde i uveden starší český překlad V. V. Tomka: „Řeka Sázawa, která teče okolo kláštera téhož jména Sázawy, utrpěla dne 19. listopadu přetřžení na více než 20 honů sděli od hořejška až do-

V níže uvedeném úryvku je též vylíčena extrémní hydrologická (dle našeho názoru však velmi „nevěrohodná“) situace. O co zde šlo, se pravděpodobně už nedozvíme. Uvedené svědectví je však pro nás cenné spíše jako poměrně historicky přesná zpráva o velmi brzké (ne však jednoznačně a doložitelně první²²⁶) existenci mlýnského zařízení na území Čech.

Flumen⁽⁵³⁾ Sazava^{202 227} XIII Kal. Decembris, quod vadit⁽¹¹⁷⁾ iuxta⁽⁵⁴⁾ coenobium eiusdem nominis Sazawa, discerptio- nem passum est, plus quam 20 stadio- rum^{(118) 228} longitudine⁽¹¹⁹⁾ a summo us- que deorsum⁽¹²⁰⁾;

molendinum^{(67) 229} eiusdem coenobii, quod ab antiquo⁽¹²¹⁾ nunquam defecerat aquis, tunc stetit in sicco.

Řeku⁽⁵³⁾ Sázavu^{202 227}, jež teče podle (vedle, blízko od⁽⁵⁴⁾) kláštera téhož jmé- na, stihlo dne 19. listopadu přerušení jejího toku v délce přes dvacet honů²²⁸ od shora až dolů.

Mlýn²²⁹, tohoto kláštera, který odedáv- na⁽¹²¹⁾ nikdy nebyl bez vody, stál tehdy na suchu.

lů. Mlýn téhož kláštera, kterému od starodávna nikdy nescházela voda, tehdy stál jest na suchu. Opat a bratří toho kláštera i slaužící přišli jsau ke břehu, a widauce zázrak, k většimu označení zázraku toho sbírali jsou nad obyčej welké ryby a raky na suché půdě. Udržena jest pak zmíněná řeka od první až do šesté hodiny w této změně řízením Božím.“

²²⁵ Text převzat z Hrdiny (1950, s. 47).

²²⁶ Viz níže mlýn v Úněticích.

²²⁷ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 219): „Sázava, řeka (219 km) pramenící na záp. svazích Žďárských vrchů v rybníku Velké Dářko, nazývaná u vrchoviště Dářský potok a teprve od jeho soutoku se Stržanovským potokem Sázava; největší přítok Vltavy, do níž se vlévá u Davle již. od Prahy. – Jm. je dosvědčeno poprvé k r. 1045 (flumen Zazoa ‚řeka Sázava‘): je odvozeno příponou -va od slovesného základu sáza- (z psl. *sadj-a-ti ‚sázet, usazovat se‘) a znamená ‚řeka sázavá, tj. usazující se, přinášející mnoho nánosů‘. Jménem Sázava byla až do 13. stol. označována též ř. Želivka. Úsek řeky u Zruče nad Sázavou se v pol. 16. stol. nazýval Koberná (snad ze stč. kober ‚tenký plášť‘, s nejasnou motivací). V 11. stol. se jméno řeky přeneslo na klášter, který na jejím břehu z podnětu sv. Prokopa, pozdějšího opata, zal. kol. r. 1032 kníže Oldřich (1053 abbas Zazowensis ‚opat sázavský‘, 1095 in Zazoa). Při klášteře, obývaném mnichy staroslověnské liturgie a po jejich vypuzení r. 1097 pak břevnovskými benediktiny latinského obřadu, vyrostla osada, záhy rozšířená v řemeslnickou ves a r. 1383 připomínaná už jako městečko.“

²²⁸ Podle Jirečka (viz poznámku č. 266) bylo pole měřeno na délku podle tzv. honů. Hon český měl za Přemysla Otakara II. 210 českých loktů nebo 630 pídí. Města jej vymezovala jako 125 kroků či 625 stop (noh – střevíců). Jeden český loket měl asi 59,14–59,3 cm = 3 pídě po asi 19,7 cm. Hon se rovnal pěti provazcům – měl asi 154 m. V daném případě šlo tedy o vzdálenost cca 20×154 m = cca 3 km.

²²⁹ Klempera (2000, s. 179–180) uvádí: „Kam až sahají počátky mlýna při Sázavském klášteře, který založil sv. Prokop s podporou knížete Oldřicha už na počátku 30. let 11. století, se asi nepodaří zjistit. Spíše se předpokládá, že teprve po vyhnání mnichů se slovanským ritem a příchodu benediktinů latinského ritu, mohl při klášteře na počátku 12. století vzniknout i mlýn. Jedná se tak o jeden z našich nejstarších historicky doložených mlýnů. Podrobnější osudy Klášterského mlýna v pozdějších stoletích nejsou známy. Díky husitským válkám, vypálení kláštera a poté střídání majitelů měl nepochybně pohnutou historii. Teprve roku 1500 zápis hovoří o tom, že klášterní mlynáři odváděli do vrchnostenské pokladny pánů Zajímačů nájem 13 kop grošů z mlýna za rok a ze sousední pily 20 kop. V roce 1570 mlýn připadl sázavskému panství a roku 1611 byl připojen ke Komornímu Hrádku. Za třicetileté války byly mlýny a pily na řece Sázavě povětšinou poškozeny nebo dokonce zničeny, nicméně lidé potřebovali mlýnské výrobky. Proto byl v Důlích

Abbas et fratres illius coenobii et servientes venerunt ad litus⁽⁷⁵⁾, et miraculum considerantes, ad maiorem notitiam eiusdem miraculi contra morem solitum magnos pisces et canculos⁽¹²²⁾ in sicco fundo collegerunt.

A prima autem hora usque ad sextam hac in mutatione praedictum flumen⁽⁵³⁾ divina⁽¹²³⁾ dispositione continebatur.

Opat a bratři toho kláštera i služebníci (poddaní) přišli k břehu⁽⁷⁵⁾ a pozorovali ten zázračný jev; též proti běžným zvyklostem (což přispělo k uchování pověsti o tomto zázraku) sbírali na suchém dně (řeky) neobyčejně veliké ryby a raky⁽¹²²⁾.

Tato změna (událost) pak z Boží vůle na uvedené řece⁽⁵³⁾ trvala od první až do šesté hodiny²³⁰ (denní) (od 13. do 18. hodiny).

Na velkých splavných řekách (v Čechách především na *Labi*⁷⁵ a *Vltavě*¹⁴⁹) bylo ve středověku vybíráno velmi často clo²³¹. Čtenáře seznámíme s vybranými částmi poměrně rozsáhlé listiny²³² *knížete Spytihněva II.*²³³, přiřazované

u Sázavy postaven „sousedský mlejnek“, skrytý na zapadlém místě, na potoku tekoucím od Dojetřic. Mlít obilí ovšem mohl, jen když v potoku stoupla voda nebo se jí víc nahromadilo v sousedním rybníku. Tento „sousedský mlejnek“ nebo také Důlský mlýn zanikl v 18. století. Do našich časů po něm zůstal jen zanesený rybník, zbytky splavu a hráze. Později byl Klášterský či Budský mlýn opraven. Patnáct let po válce, tj. v roce 1663, mlýn o dvou moučných kolech opět pracoval a jeho mlynářem byl Tomáš Stoklasa. Když tu mlynařil Matěj s manželkou Alžbětou, měl mlýn už tři kola a pilu. Oba tito lidé upadli v roce 1703 do podezření z luteránství, tedy kacířství. Jak to s nimi dopadlo, není známo, mlýn však pracoval dále a přibýly k němu ještě stoupy. Správce kláštera Košína si ale přál mlýn výkonnější, a tak dal původní dřevěný zbořit a na jeho místě vystavět mlýn nový, dvoupatrový, celý z kamene, o třech kolech, čtyřech stoupách a s novou pilou na ostrůvku u náhonu.“

²³⁰ Buben (2007, s. 69): „Dne 19. 11. 1140 vyschla řeka Sázava. Mlýn byl zcela bez vody a mniši sbírali ryby a raky na suchu. Tento nezvyklý jev trval od 13. do 18. hodiny.“

²³¹ O *břevnovské listině* jsme pojednali již výše. S ohledem na její nevěrohodnost je možné se jen na okraj zmínit i o ustanovení, které zde bylo obsaženo v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 34): „Constitui etiam et ordinavi, ut in omnibus theloneis per Bohemiam constitutis fructus decimae septimanae cedat ad usum Brevnowensis ecclesiae, videlicet: Domaslicih, Cralupech, Na chlumcy, Na sternicy, Lutomiricz, Na usti super Albiam.“ Šlo o užitek z cel v každém desátém týdnu, a to i z lodí – zmiňovány jsou pouze Litoměřice a Ústí nad Labem (mj. první zmínka o posledním zmiňovaném městě je právě v této listině – problematika je však její autentičnost).

²³² Uvádíme text převzatý ze sbírky *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 53–60). Originál listiny byl mj. publikován Novotným (1913, s. 104). Uvedený autor rovněž zpochybňuje její pravost (1913, s. 105–106, pozn. č. 3): „Zakládací listinu otiskl nejnoveji Friedrich, CDB I, č. 55 (srov. i č. 383). Budila již dříve pozornost, a první kritickou rozpravu (starší literaturu uvádí Friedrich) věnoval jí Palacký. Kritická úvaha i výklad základních listin kolegiálního chrámu Litoměřického, ČČM 1836, str. 323 n., ale záhady k ní se pojící rozřešil teprve Friedrich, O zakládací listině kapituly Litoměřické (Prolegomena k české diplom. I), Rozpr. Akad. tř. I, č. 9 (r. 1901), ukázav, že vlastní zakládací listina nemá ještě přesné formy listinné, nýbrž její místo zastupuje nepověřený akt (patrně nejstarší forma knížecí listiny v Čechách), jenž ve 12. stol. rozšířen výčtem statků a r. 1218 potvrzen, domnělá pak zakládací listina na jméno Spytihněvovo vydaná jest falzum stol. 14. Proti námitkám, jež přednesl Krejčík, O zakládací listině Litoměřické kapitoly, ČČH VIII, 158 n., obhájl svých názorů Friedrich.“ V předkládané citaci uvádíme tzv. listinu „A“ (nejstarší). Existují ještě listiny označované jako „B“ a „C“ – viz poznámku č. 236. K uvedené skutečnosti uvádí rovněž Hubert (1996, s. 16) následující: „Kromě tohoto prvního textu zakládací listiny, označeného A, se zachoval i text B listiny z r. 1218, odrážející ovšem stav ze 2. poloviny 12. století. Text převzal původní ustanovení o solním clu beze změn, i když jinak jsou v něm

k roku 1057^{234 235}. Šlo o *donaci*²⁰⁶ panovníka vyhrazenou tehdejší *kapitule*, která byla založena při (dnes již nedochované) románské (již kamenné) *bazilice sv. Štěpána* vybudované na dnešním *Dómském návrší*²³⁶ v tehdejších admi-

změny značné. Podruhé obnovený text, označný C, pochází ze 14. století, ale v některých svých částech je nepochybně starší. Litoměřický celní sazebník je v něm rozšířen na mnoho dalšího zboží, které se tehdy plavilo po Labi nebo se vezlo povozy přes hranice.“

²³³ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>> uvádí: „Nejstarší syn knížete Břetislava I. se už jako devítiletý ocitl jako rukojmí v římskoněmecké říši, kde s ním navíc přes jeho urozený původ nejednali příliš šetrně. Naštěstí po porážce Jindřicha III. při tažení do Čech mladého kněžice vyměnili za zajaté německé pány, ale i tak si prý odnesl Spytihněv nenávisť ke všemu německému. Když dovršil 17 let, otec mu svěřil vládu nad olomouckým údělem. Před svou smrtí ho Břetislav povolal do Čech, aby jako prvorozený zasedl na knížecí stolec, zatímco Moravu rozdělil mezi další tři syny a poslední Jaromír byl určen pro duchovní dráhu. Kosmas traduje, že hned po svém nástupu – roku 1055 – dal Spytihněv vyhnat všechny Němce (včetně své matky Jitky) ze země, ale dochované listiny dokazují, že tomu tak zcela nebylo. Zato je jisté, že se Spytihněv nechtěl dělit o vládu nad knížectvím se svými bratry. Vytáhl na Moravu, odkud Vratislav (II.) prchl do Uher, zatímco další bratři se podrobili a vrátili se na Pražský hrad, kde jim Spytihněv II. přidělil dvorské hodnosti, ale celou zemi spravoval sám. Až později ho uherský král smířil s Vratislavem, kterému roku 1059 dokonce vrátil olomoucký úděl.“

²³⁴ Ve stejném roce došlo k založení *Kolegiální kapituly u kostela svatého Štěpána* rovněž knížetem Spytihněvem II. Sommer (2007, s. 36–37) ke kolegiálním kapitulám poznamenává: „Na pomezí mezi institucemi světského a řádového kléru začaly vznikat kapituly. Jejich katedrální podoba je přirozeně od samého začátku spojena se sídly biskupů v Praze a Olomouci, a tak jejich začátky byly velmi komplikované a neuspořádané. Od konce 30. let 11. století na území českého státu existovaly kapituly kolegiální. První z nich vzniklá ve staré Boleslavi, jako by přímo ilustrovala tezi obsaženou v německé církevněhistorické literatuře, že kolegiální kapituly vznikají jako instituce vyhovující zakladateli lépe a přesněji než klasický konvent. Jsou totiž definovány jako účelově zřízené instituce s věčným úkolem prosby za zakladatele nebo za odčinění viny (Břetislav tuto kapitulou založil jako pokání za válečné tažení proti křesťanskému Polsku, počet kanovníků je vymezen a omezen a přesně je charakterizována také jejich ekonomika. Myslím, že řadu dokladů shodujících se s touto definicí najdeme právě v začátcích staroboleslavské kapituly. Ve vztahu k našemu tématu je ovšem zvláště důležitý další atribut, spjatý s tím, že kapituly vznikaly výhradně z panovníkovy iniciativy. Těsné spojení kapituly na Vyšehradě (založené v roce 1070) s panovníkem, jenž ji v roce 1187 nazývá ‚specialiter nostri iuris‘ a v roce 1245 ‚... nostra capella specialis ...‘, není třeba zvláště dokládat. Jasně je spojení panovníka s litoměřickou kapitulou, založenou asi v roce 1057 Spytihněvem II., i když její založení bylo pravděpodobně součástí deklarace panovníkovy ochoty ke spojenectví s papežstvím.“

²³⁵ Boček (1836, s.134) uvádí odlišně „cc. 1058“.

²³⁶ V současnosti se zde nachází *katedrála svatého Štěpána*, která je katedrálním a kapitulním chrámem *litoměřické diecéze*. Barokní stavbě musela ustoupit starší stavba (původně *bazilika*), která byla vybudována již v 11. století a následně přestavěna ve 14. století v *gotickém stylu*. Původní *bazilika* se nacházela (stejně jako dnešní *katedrála*) na tzv. *Dómském pahorku* – zde bylo i umístěno na ploše o velikosti odpovídající přibližně 6 ha původní knížecí *přemyslovské hradiště*, připomínané k roku 1096 – to se však nedochovalo (výstavba tehdejšího opevnění byla většinou realizována za pomoci dřevěných roštových konstrukcí vyplněných hliněným materiálem). Prvním *kapitulním proboštem* se stal Lanc – toho též jmenuje Kosmas v souvislosti s kandidaturou na hodnost biskupa. Merhautová (1971, s. 159–160) uvádí: „Stranou hlavního náměstí je dosud tzv. *dómský vrch s biskupským někdejší dómem a rezidencí kolem nádvoří před ním. Tu stával kdysi hrad kmene Litoměřiců, později, patrně od 9.–10. století hrad přemyslovský. Roku 1057 založil Spytihněv II. na hradě kostel sv. Štěpána a při něm kapitulou s probošty (Lanzo 1057–75, Ondřej 1075–94) v čele. Tento kostel bazilikální podoby byl zbořen v letech 1662–64, kdy ustoupil nynějšímu kostelu. Podoba původní baziliky není známa. Výzkum tu proveden nebyl.“ Kotyza ed. et al. (1997, s. 88–89) již uvádějí novější poznatky: „Ke kapitule náležel kostel sv. Štěpána – původně raně románský, později značně goticky přestavěný (stál na místě dnešní katedrály). Poprvé je*

nistrativně, strategicky i obchodně významných raně středověkých Litoměřicích^{191 237 238}.

Cum domino volente Spitigneus clarissimus ac religiosissimus dux ecclesiam⁽¹¹²⁾ venerabilem⁽¹²⁴⁾ in Christi nomine

Přeslavný (nejjasnější) a velice zbožný kníže Spytihněv s ohledem na to, že tomu tak Bůh chtěl (s ohledem na Boží vů-

zmíněn v souvislosti se založením litoměřické kapituly cca 1057, kdy je jasně řečeno, že byl zasvěcen sv. Štěpánu-prvomučedníkovi a postavil jej kníže Spytihněv II. (vládl 1055–1061). S ohledem na znění aktového záznamu je jisté, že kostel byl dostavěn a vysvěcen. To znamená, že kníže měl vybudovat tuto sakrální stavbu za dva až tři roky, což je úctyhodné. Nemůžeme ovšem vyloučit, že základy této nové svatyně byly položeny již Spytihněvovým otcem knížetem Břetislavem I. Litoměřický kostel je vlastně jedinou stavbou, kterou Spytihněv v době svého krátkého panování dostavěl. Poté položil jen základní kámen k novému velkému biskupskému kostelu sv. Víta na Pražském hradě. O stavebním typu kostela nám dává povědomost až redakce C tzv. zakládací listiny kapituly litoměřické, která byla v konečném znění sepsána počátkem 14. stol. Zde se hovoří o tom, že kníže Spytihněv založil „baziliku svatého prvomučedníka Štěpána a Všech svatých v Litoměřicích“. V otázce zasvěcení se souhrnně opakuje formulace z počátku textu A, že kostel byl zasvěcen ve jménu Krista, P. Marie, sv. Štěpána-prvomučedníka a jiných svatých. Z textu C je však důležité, že tu šlo o baziliku.“

²³⁷ Lutovský (2007, s. 154–156): „Také raně středověké Litoměřice představují jedno z nejvýznamnějších centrálních míst v Čechách; správa hradu a celého Litoměřicka patřila k nejdůležitějším úřadům v zemi... Vznik hradiště je kladen k polovině 10. století, spíše ovšem z historických důvodů než na základě jasných archeologických zjištění. Na rozdíl od množství archeologických nálezů vně přemyslovského hradu a v širším okolí Litoměřic jsou naše informace o vlastním hradišti jen sporadické. Litoměřické hradiště se nalézalo na Dómském vrchu (dříve také Hora sv. Štěpána či Hradiště), na nevysoké ploché ostrožně v jihozápadní části dnešního města. Jižní svahy ostrožny prudce spadají k Labi, severovýchodní pak do údolí Pokratického potoka (dnes tudy prochází Jarošova ulice); na západě klesá terén do úvalu, kterým dnes vede Zahradnická ulice. Pozvolný přístup do hradiště tak dovozovala jen severní strana, kde ostrožna přecházela v široký úvoz. Celkový plošný rozsah hradiště je odhadován na 5 až 7 hektarů; pozůstatky původního opevnění byly beze zbytku zničeny středověkou a novověkou zástavbou i budováním vrcholně středověké fortifikace. Relikty valových těles v severní části hradiště byly ale zachyceny ještě na plánu města z roku 1742. Po archeologické stránce je opevnění doloženo pouze pozůstatky až 5 metrů hlubokého příkopu, odkrytého na počátku 20. století v zahradě jednoho z domů v severní části hradiště.“

²³⁸ Hubert (1996, s. 15): „Hlavním artiklem obchodu a plavby po Labi do Čech byla od počátku slovanského osídlení sůl, dolovaná a vařená v oblasti Halle nad Sálou a Lüneburgu již od dob keltského osídlení. Jedním z nejdůležitějších solných tržišť a přístavem labských lodí se stal Magdeburg. Zde vzniklo důležité obchodní centrum s právem skladu již v době panování německého císaře Oty I. (935–973), který Magdeburku udělil listinou z roku 965 obchodní privilegium. Ota I. také přiklil výnos nejstaršího známého labského cla místnímu klášteru sv. Mauricia zakládací listinou z 27. 12. 937. Asi z roku 950 pochází zpráva, že císař dal pro dopravu soli z oblasti Lüneburgu a Halle do Čech stavět „pevné lodě“. Salina v Sulze na říčce Umu dostala diplomem císaře Jindřicha IV. (1056–1106) ze dne 5. 10. 1064 výlučné právo vyvážet sůl do Míšeňska a do Čech. O tom, že počet lodí, plujících na Labi mezi Magdeburkem a Čechami koncem 10. století byl značný, svědčí listina, kterou císař Ota II. udělil 27. 2. 983 biskupství v Míšni právo vybírat poplatky od lodí proplouvajících od města Belgem ke kostelu v Míšni proti proudu a odtud opět na obou březích dolů po proudu. Nejvýznamnější stanicí labských lodí, vozících z Německa do Čech sůl a jiné zboží, byly od nejstarších dob Litoměřice. Na Dómském pahorku stávalo snad již na počátku přemyslovského státu hradiště a později kastelánský hrad, jenž byl správním, vojenským a církevním centrem provincie. Pod hradištěm vybírala hradní posádka clo od kupců, plavících své zboží po Labi nebo vezoucích je povozy přes pohraniční hrad Chlumec tzv. Srbskou cestou. Příjem plynul do knížecí pokladny v Praze.“

sanctissimeque⁽¹²⁵⁾ virginis Mariae ac
Stephani²³⁹ protomartyris²⁴⁰ aliorumque
sanctorum construxisset⁽⁷⁷⁾,

familiam²⁴² hanc ad eandem predic-
tam⁽¹²⁶⁾ (127) ecclesiam⁽¹¹²⁾ pro⁽¹⁰⁵⁾ reme-
dio⁽¹⁰⁶⁾ anime sue⁽¹²⁸⁾ tali tenore⁽¹²⁹⁾ est
largitus, ut ab omnibus terrenis nego-
ciis⁽¹³⁰⁾ libera existeret⁽¹³¹⁾, nisi tantum
preposito⁽¹³²⁾ et fratribus eiusdem eccle-
sie⁽¹¹²⁾ (133) cuncta faceret necessaria ...

li), nechal dát postavit⁽⁷⁷⁾ posvátný (úcty-
hodný) chrám⁽¹¹²⁾ (baziliku) ve jménu
Krista a nejsvětější Panny Marie – též
Štěpána²³⁹ – prvomučedníka²⁴⁰ i ostat-
ních svatých²⁴¹.

Štědře obdaroval komunitu²⁴² (kapitulu)
při tomto výše zmíněném⁽¹²⁷⁾ chrámu⁽¹¹²⁾
(bazilice) pro spásu⁽¹⁰⁶⁾ své duše v tako-
vé míře⁽¹²⁹⁾ (v takovém smyslu, pojetí,
obsahu, rozsahu – takovým způsobem),
aby svobodně existovala bez vlivu všech
pozemských záležitostí (činností, staros-
tí) – též aby proboštovi⁽¹³²⁾ 243 a bratřím
(kanovníkům) téhož chrámu⁽¹¹²⁾ bylo po-
skytnuto vše potřebné²⁴⁴ ...

²³⁹ Svatý Štěpán (Στέφανος – žil přibližně 1–36 až 40 v Jeruzalému) byl prvním křesťanským mučedníkem (prvomučedníkem) – byl ukamenován po procesu před židovskou radou. Jeho život je zachycen ve *Skutcích apoštolů* (6., 7. a část 8. kapitoly).

²⁴⁰ Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 73) značí „martyr“ svědka, později pak mučedníka (odvozeno z řeckého „μάρτυρ“). Ve svém původním významu znamenal „μάρτυρ“ především svědka (ve světské sféře, stejně jako v *Novém zákoně*). Během prvních křesťanských staletí, nabyt tento pojem širší smysl – šlo totiž především o označení věřícího, který byl povolán k tomu, aby vydal svým utrpením či dokonce smrtí svědectví, které by prokázalo sílu jeho náboženské víry. Raní křesťané, kteří tímto způsobem započali jako první používat výraz „μάρτυρ“ k označení mučedníka, viděli též Ježíše jako prvního a největšího mučedníka s ohledem na jeho ukřížování. Podle Pracha (1993 s. 459) lze přeložit „πρωτος“ jako první, přední, nejdřívejší – též jako nejvyšší či nejvznešenější (viz rovněž poznámku č. 239).

²⁴¹ Kotyza ed. et al. (1997, s. 83): „Na Dómském vrchu existoval v r. 1057 kostel sv. Štěpána a u něj areál nově zřízené kolegiální kapituly, který zabíral snad jihovýchodní část hradu. Tento kostel však jistě nebyl nejstarší křesťanskou svatyní, neboť ten musíme předpokládat v místě akropole hradiště, kde byl asi i dvůr panovníka. Tímto svatostánkem asi byl bývalý kostel sv. Jiří v jihozápadním cípu hradiště. Zsvěcení kostelních staveb sv. Jiří bylo tehdy na přemyslovských hradech vcelku obvyklé (kromě Pražského hradu to byla např. Kouřim, Stará Boleslav, Bechyně, Libušin aj).“

²⁴² S ohledem na Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 539) jde zde spíše o širší význam, a to o: sdružení, společenství, společnost. V daném případě jde o raně středověkou formu tzv. kapituly.

²⁴³ Buben (2003, s. 379): „Probošt (lat. praepositus, představený) – původně dozírající mnich, pak hodnostář, který vedl v kapitulách nebo opatstvích hospodářské záležitosti. Dnes je proboštem: 1. První hodnostář (prelát, dignitář) metropolitních kapitul (Praha, ne však Olomouc), katedrálních (dómských) kapitul, ale i některých kolegiálních kapitul (například na Vyšehradě, zatímco v čele kolegiálních kapitul na Karlštejně nebo v Litomyšli stojí děkan). Probošt kapituly bývá zpravidla potvrzován papežem. 2. Představený kláštera některého mužského duchovního řádu, například křížovníků s červenou hvězdou (na Hradišti sv. Hypolita, od roku 1709 s právem pontifikálií), křížovníků s červeným křížem, křížovníků s červeným srdcem (od roku 1626), ale stojí i v čele kanonie kanovníků sv. Augustina, řídí koleje theatinů a barnabitů. 3. Představený menších konventů, kde zastupuje vlastního představeného (opata) – např. u benediktinů a cisterciáků. 4. Čestný titul pro faráře města, v němž kdysi byla kapitula kanovníků (například Litomyšl do roku 1994).“

²⁴⁴ Šlo o tzv. kolegiální kapitolu. Ve sborníku *Litoměřická kapitula* (Kubín, 2007, s. 11) se uvádí: „Ko-

... In ipsa vero⁽¹³⁴⁾ civitate qua pefa-
ta⁽¹³⁵⁾ (136) collocata⁽¹³⁷⁾ est ecclesia⁽¹¹²⁾,
cuicunque huius patrie⁽¹³⁸⁾ incole⁽¹³⁹⁾
sal²⁴⁵ vel alia quelibet⁽¹⁴⁰⁾ per⁽⁸¹⁾ aquam
advehunt Il partes preposito⁽¹³²⁾, terci-
am⁽¹⁴¹⁾ vero⁽¹³⁴⁾ fratribus acomodavit⁽¹⁴²⁾.

De parva navicula⁽¹⁴³⁾ XV denarios²¹⁰,
cuiuscunque sit, servi vel liberi, prece-
pit⁽¹⁴⁴⁾ dari.

... V samotném pak⁽¹³⁴⁾ výše uvedeném
(o kterém byla již zmínka, dříve řeče-
ném⁽¹³⁶⁾) městě, kde byl postaven chrám
(tj. bazilika⁽¹¹²⁾), propůjčil (poskytl⁽¹⁴²⁾)
(kníže) dvě části (cla / mýta) probošto-
vi⁽¹³²⁾ 243 – rovněž i pak⁽¹³⁴⁾ třetí část
bratřím (kanovníkům) – od kohokoliv
z obyvatel této země (tj. z Čech) přiváže-
jícího sůl²⁴⁵ či ledacos jiného po vodě.

Je nařízeno, komukoliv, nesvobodnému
(nevolníkovi) či svobodnému dát za malé
plavidlo („lodku“⁽¹⁴³⁾) 15 denárů²¹⁰ 246 (tj.
cla).

legiátní kapitula v Litoměřicích byla založena na rozhraní západoevropského raného a vrcholného středověku. Bylo to právě v době, kdy se kanovnícké instituce začaly dělit do dvou větví, a sice kanovníků světských a kanovníků řeholních. V té době však už společenství kanovníků měla za sebou více než půltisíciletou existenci. Slovo canonicus bylo poprvé použito, pokud to můžeme zjistit, na synodě franské církve v Clermontu v roce 535 ve spojení clerici canonici. Označovalo kleriky, kteří žili formou vita communis pod vedením biskupa ve městech, či arcikněze ve venkovských velkofarnostech. Slavili společnou liturgii a jejich živobytí bylo zajištěno z církevního majetku. Adjektivum canonici bylo odvozeno ze substantiva canon, což byl původně seznam biskupských kleriků, majících nárok na zaopatření. Na synodě v Autunu v roce 670 se hovořilo i o kanovníckém řádu (ordo canonicus). Španělské koncily 6. a 7. století popsaly kanovníky jako kleriky všech stupňů svěcení, kteří byli pověřeni slavnostní mešní i chórovou liturgií v katedrálních, městských či venkovských bazilikách. Hmotně byli dobře zabezpečeni z církevních statků, askeze jim byla vzdálená, přinejmenším o ní nic nevíme. Od 7. století mohli bohatí kanovníci žít i z vlastních statků, případně je mohli odevzdat církvi, která pak z tohoto jmění živila chudé kanovníky. Protože však v oné době dochází ke klerikalizaci mnišských, původně laických komunit, nejsme schopni v pramenech odlišit kanovníky od mnichů. Mnišstvo se začalo orientovat na intelektuální činnost a liturgii, a k tomu potřebovalo svěcení. V dobových textech se ústavy mnichů i kanovníků jmenují stejně, a sice: monasterium, coenobium, abbatia, případně adjektivem regularis, coenobialis, communis, monasterialis, claustralis. V čele obou typů komunit stáli opati (abbates), členové se nazývali bratry (fratres). K jasnému oddělení kanovníků od mnichů došlo až díky pozdnímu karolinskému zákonodárství, které rozdělilo duchovní osoby do přesně popsaných skupin.“

²⁴⁵ Tomek (1892, I. díl, s. 57–58) uvádí: „Zvláště důležitou obchodní cestou, po které se sůl, slanečci a jiné zboží z cizích zemí přiváželo do Prahy, byly od starodávna řeky Labe a Vltava, jakž vysvítá jmenovitě z častého připomínání vodních cel na týchž řekách v listinách hned od 10. století. Plavbu po nich konali jak cizí kupci, přijíždějící do Prahy, tak i domácí, vyvážejíce své zboží, jmenovitě obilí a jiné plodiny, do Srb (čili Míšně) i snad dále, a přivážejíce jiné zboží za to.“

²⁴⁶ Kotyza ed. et al. (1997, s. 99): „Ustanovení o clu pro nejmenší lodi v denárech dokládá, že nešlo o obchod naturální, že používání peněz bylo u drobnějších obchodníků v polovině 11. stol. běžné. Pro obchod jinými směry jsou důležité nálezy mincí v blízkém i vzdálenějším okolí. Depot mincí u Duchcova dokládá obchodování severních Čech s Bavorskem v druhé polovině 10. stol., nález arabských mioncí a ozdob v okolí Litoměřic styky s východem.“ Vacek (1905, s. 331): „Mýtem vodním bývala kvóta zboží nebo nákladu, vezeného po řece, u nás asi nejčastěji sůl.) Z pobřežních stanic zdejších vzkvétalo zvláště podhradí litoměřické, povznášejíc se politickým významem hradu, vhodnou polohou místa a přízní knížat. Podle mýtního řádu, jak naznačen jest v listě knížete Spytihněva II. (r. 1055–1061), nebylo nikomu dovoleno dopravovati zboží proti vodě a minout při tom celnici litoměřickou bez poplatku. Domácí lidé, zemané nebo sluhové jejich,

De magna autem II mensuras^{247 248}, pre-
ter⁽¹⁴⁵⁾ illos, qui sal duci debent⁽¹⁴⁶⁾, et

(Kníže) přikázal z velké lodi zaplatit dvě
„měřice“²⁴⁷, kromě⁽¹⁴⁵⁾ těch (svobodných)

dovážející sůl a jiné potraviny, platili z velké lodi dvě míry (solí), z malé lodi 15 denárů. Zavadným zeměním čili tak zvaným knížecím mírovníkům, kteří zabývali se drobným obchodem (vývozem svého obilí, ovoce, dobytka a dovozem solí, slanečků a pod.), zmírněna byla povinnost platu mýtního o polovici. Cizí obchodníci platili z nákladu veliké lodi dvě velké míry (solí), z nákladu lodi o prostřední velikosti jednu míru, a z malé lodi tolik denárů, kolik měř zboží bylo na lodi složeno.“ Vacek (1905, s. 332): „Mladšího původu nežli list Spytihněvův jsou zápisky kapitoly litoměřické, jimiž falsátor asi z počátku 13. století rozhojnil přepis listu knížecího, právě řečeného. Kanovníci u sv. Stepána zapsali, že v Litoměřicích se odvádí poplatek nejen z plavby proti vodě (z nejmenší lodi 20 denárů), ale i z plavby po vodě. Zapsali také názvy poplatků, jako: ‚chomútové‘ (clo z tažných koní), ‚odchodné‘ (poplatek cizích obchodníků, kteří odváděli clo teprv při odchodu), ‚otročí‘ (clo z otroků), ‚hostinné‘ (poplatek cizích kupců), ‚hrnečné‘ (clo z hliněného nádobí), ‚žitné‘ (clo obilní). V době zimní, kdy řeka zamrzla, brali se obchodníci jinými cestami, provážejíce nebo pronášejíce zboží své podhradím litoměřickým. Z kupectví jejich uváděna jest jmenovitě sůl, ryby a víno. Slovům falsátorovým, kterými označil kupecké hosty: ‚Graecas aut Iudeus‘ nelze rozuměti tak, jakoby právě Řekové vedle Židů byli obchodníky na dráze labské. Spisovatel, počínající padělek svůj citáty z Písma, napodobil biblické úsloví i při jmenování obchodních lidí cizorodých (sr. rčení sv. Pavla v listě ke Korintánům: ‚Iudaei atque Graeci‘, ‚sive Iudaei, sive gentiles‘) a tak, že chtěl jmenovati Židy, užil na označení všech ostatních názvu ‚Řekové‘.“

²⁴⁷ Největší základní jednotkou užívanou pro sypké látky byl v té době korec (korec pražský nebo korec český – lat. *modius* či *mensura*, něm. *Strich* /souvislost je zde s latinským označením *iugerum* – jitra půdy, též korec/) – ten odpovídal 93 litrům (děлил se pak dále na 2 polostrychy, 4 věrtel /lat. *quartale*, něm. *Viertel*, čes. *čtvrtné*, 8 achtlů či 16 čtvrtků /mírek, měřiček/). V roce 1764 byla hodnota pevně stanovena na dnešních 93,54 l (nádobu o výšce 40,8 cm a vnitřním průměru cca 54 cm). Uvedené označení se používalo i u plošné míry. Jeden staročeský korec činil 8 112 čtverečních loktů, což odpovídá dnešním 2 837 m² – nazýval se též jitra (obdélník 1×3 provazce /52 loktů/). Mnohem později byla po roce 1765 používána vídeňská *Metze*, což byla dutá míra o velikosti 61,49 l (též jednotka plochy – dnešních asi 1 918 m², tj. 1/3 vídeňského jitra) – v Čechách byla nazývána *měřice*. *Věrtel* byl starou českou jednotkou objemu užívanou rovněž pro sypké látky. Slovo pochází z německého *Viertel* [čtvrtnina] – ve středověku se v Čechách v oficiálních listinách používalo latinské označení *mensura regalis* [královská míra]. *Věrtel* byl ale užíván i jako jednotka plošného obsahu (1/4 korce /jitra/). Donedávna používaná jednotka v českém chmelařství se nazývala český *věrtel* a činila přesně 23,25 l. Dudík (1879, s. 7 – poznámka pod čarou č. 2) mj. uvádí: „*Otakarus rex ecclesiae Pragen confirmat diploma regis Wenceslai super mensura regali dicta Čtvrtné. V Praze 21. ledna 1262. Přepis v Pražském národním museu.*“ K uvedenému lze dodat, že k další (ještě důslednější) změně došlo v roce 1268, kdy bylo vydáno nařízení krále Přemysla Otakara II. o tzv. *obnovení měř a vah*, které kodifikovalo způsob měření i u dalších měřených komodit, včetně vymezení ploch pozemků. Brandl (1876, s. 23) uvádí: „*Čtvrtné (chwrtne) mensura regalis, quae habetur in civitate Pragensi ad mensurandam annonam, von čtvrť = quadrans, also exactio de quadrantali (Erb. Reg. 576). die Abgabe, welche von jedem verkauften Viertelmasse Getreide der Pragerkirche abgeliefert werden musste und in einem Denare (obolus) bestand.*“ Na závěr si dovolueme uvést delší citaci Jirečka (1864 /2. díl/, s. 192): „*V r. 1249 nacházíme ustanovení o míře královské (mensura regalis), prozatím pro obilí a věci sypké, což za Přemysla Otakara II. rozšířeno na všechny míry a váhy vůbec. Míra královská věcí sypkých bylo čtvrtné (mensura regalis, quae habetur in civitate Pragensi, quae čtvrtné vulgariter appellatur); nařízeno bylo, že jiné míry při obilí nemá být užíváno (ut nullus religiosorum aut secularium sive adveniens cujuscunque generis annonam in alia mensura emere vel vendere audeat quam in illa. Erb. 1238). Ještě jednou mluví se o míře královské, jejížto obsah nesnadno určití, r. 1263 (u Cosm. Cont.), kdež za veliké drahoty stála královská míra ječmene 120, pšenice pak ještě více a čočky 150 penízů (mensura regalis siliginis, tritici, pisae). Za Přemysla Otakara II. a to sice 1268, stalo se obecné ustanovení o měřích a vahách, s čímž spojeno zároveň i znamenání znamením královským (cimentování), čehož do těch dob nebylo.*“ Jinak podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 84) *mensura* značí v obecné poloze *měření, vyměřování, míru*.

²⁴⁸ K tomu též informace z internetových stránek <<http://www.genea.cz/informace/stara-genea/>>:

*ipsos eciam⁽¹⁴⁷⁾ medietatem⁽¹⁴⁸⁾ persol-
vere⁽¹⁴⁹⁾ iussit.*

*Hospitum autem naves⁽¹⁵⁰⁾ naviculas-
que⁽¹⁴³⁾ sit sic ordinavit⁽⁸⁰⁾, ut de maxima
nave⁽¹⁵⁰⁾ II mensuras magnas²⁴⁹, de me-*

*či nevolníků), kteří mají knížetem stano-
venu povinnost⁽¹⁴⁶⁾ přepravovat sůl –
i těm dokonce přikázal zaplatit⁽¹⁴⁹⁾ – a to
polovinu⁽¹⁴⁸⁾ (měřice).*

*Lodím⁽¹⁵⁰⁾ a lodkám⁽¹⁴³⁾ cizinců²⁵⁰ je na-
řízeno, že z největší lodě⁽¹⁵⁰⁾ se platí dvě
„velké měřice“, ze střední jedna měřice –*

„Korec (štrych) v berní roli byl korec výsevku. Mohl být zarovnaný (míry sháněné) nebo vrchovatý. Rozdíl byl dvě čtvrtce neboli jedna osmina normálního (sháněného) zemského korce. Rozdíly byly větší či menší ve všech oblastech země. Podobně i v Německu se lišila velikost jitra (Morgen). Kolísalo mezi 25 až 38 arů. Anglické jitro (acre) mělo 40,5 arů. Jitro rakouské a saské se rovnalo dvěma průměrným německým jitrům. Tak německé jitro odpovídalo našemu korci, zatímco dva korce české byly do jednoho rakouského jitra. Korec má tedy 800 čtverečních sáhů vídeňských (28,7732 arů). Jak velký byl korec staročeský, tj. normální korec zemský míry pražské? Je to dost nesnadné zjistit. Staročeský korec obsahoval 8 112 čtverečních loket českých neboli 3 plošné provazce po 2 704 loktech českých. Držíme-li se převodů úředních tak 1 loket vídeňský = 0,77758 m a 1 loket český = 0,7622718 loket vídeňský, vypočítáváme, že staročeský korec rovnal se ploše 28,496 arů. To znamená, že by měl 792,3 vídeňských sáhů a byl menší než 800 sáhů, tj. polovice vídeňského jitra.“

²⁴⁹ Jednou je v listině používán pojem „mensura“, podruhé pak „mensura magna“. K uvedené problematice si dovoluji jen uvést následující poměrně rozsáhlou citaci (Dudík, 1879, s. 292–293): „Co se týče míry plošné a duté, nemůžeme se tuto pustit do podrobného o ní uvažování, i jest nám pouze uvést jména, jaká se míře duté a váze dávají v listinách. Zdali se na Moravě užívalo královské normální míry na obilí, ježto se čtvrtně nazývala a ježto v Praze byla postavena, nedá se z listin dokázat. Král Václav I. rozkázal r. 1249, že jenom na tuto míru obilí všelikého druhu jest kupovati a prodávati. Vedle této míry postavena byla také váha veřejná. Za každé upotřebení míry normální platil se obolus. Podobné normální míry byly postaveny zajisté ve všech význačných trhových osadách moravských; co se týče veřejných vah, můžeme to tvrdit určitě a máme za to, kde se užívalo zvláštní míry nebo váhy, že tam postavena byla též takováto normální míra a váha, aby se jí obecně mohlo užívat jako např. ve Znojmě. V listině kláštera Lúckého čteme, že mlynář při Hoře sv. Hippolyta má r. 1243 dostati od kláštera Lúckého 10 korců žita, podle míry znojmské, kteráž byla ostatně velká a malá. V Brně biskup Bruno ustanovil fundace na chléb např. 1258 podle míry brněnské, ačkoliv musel vědět, že také město Olomouc mělo vlastní míru na obilí. Král Václav II postupuje r. 1297 dominikánským jeptiškám u sv. Kateřiny v Olomouci ves Kožušany, uložil jim za povinnost, aby Dominikánům v Šumberce darovaly jistý počet korců pšenice, ječmene a hrachu na míru olomouckou. Týž biskup ustanovil r. 1277, aby Velehradské cisterciácké opatství odvádělo z každého lánu desátku tři mandele (capetia) žita, pšenice a ovsu nebo místo toho dva korce čily mensury téhož druhu obilního, ale na míru uničovskou; a r. 1263 biskup Bruno propůjčuje panoši svému léno Chorynu, stanovil mu, aby z úročních lánů, které se mu propůjčují, ročně odváděl korec (mensuru) pšenice, kterýžto korec se rovná opavské míře (modius); je to modius, který biskup Děřich nazývá r. 1295 korcem, kterýž bylo odvádět do kapitoly olomoucké a sice podle míry opavské z každého biskupského lánu, jenž by byl v léno udělen. Mohlo by se za to míti, že výše vypsaná rozdílnost v užívání míry, korce, dostačovala, aby tehdejšímu obyvatelstvu moravskému obchod znechutila.“

²⁵⁰ Hubert (1997, s. 15): „Asi od 10. století se na obchodu podíleli cizinci (ponejvíce Sasové, ale i Židé a Řekové), ale i litoměřičtí kupci. Ti bezpochyby vlastnili i potřebné lodě a povozy. Labský obchod a plavbu provozovali Litoměřičtí na základě zvykového práva, zakotveného ještě v době chybějící administrativy přemyslovského státu, tedy bez vlastnictví privilegia. Přesto je po staletí považovali za svůj monopol a tvrdě je hájili proti později vznikajícím konkurentům.“ Dovolíme si vznést určitou námitku s ohledem na poznámku č. 246 – pravdu má zcela zjevně Vacek (1905, s. 332).

*diocri unam, de parva²⁴⁶, quot mensu-
re⁽¹⁵¹⁾ 247 sint, tot denarios²¹⁰ persolve-
rent⁽¹⁴⁹⁾.*

*z malé²⁴⁶ 251 pak se pak v denárech²¹⁰
platí⁽¹⁴⁹⁾ tolik, kolik má (tato loď) „mě-
řic²⁴⁷ (nákladu).*

Roku 1078 olomoucký úředník kníže Ota I.²⁵² s manželkou Eufemií pravdě-
podobně věnoval (v té době ještě benediktinskému²⁵³) klášteru Hradiště (Kláš-
ternímu Hradisku) jakási dvě „vivaria“ (spíše šlo jen asi o jakási sádky /„haltý-
ře“/). Níže uvádíme pouze velmi krátký úryvek z této listiny^{254 255}.

²⁵¹ Hubert (1997, s. 23): „O velikosti, vzhledu a konstrukci nákladních lodí, plujících ve středověku po Labi, se nedochovaly žádné informace. Pouze víme, že v polovině 11. století zde pluly lodě „velké, střední a malé“ a z plzeňského výnosu Karla IV. z roku 1352, že Mělničtí si museli dávat znamenat v Litoměřicích lodě „velké i malé“. Jakási typová jednotnost tedy existovala po dobu nejméně tří staletí. Nosnost těchto lodí vypočítal M. Košťál podle cla v měřicích soli, které podle celního řádu z roku 1057 se z nich muselo platit (2 měřice, 1 měřice a tolik denárů, kolik měřic malá loď vezla), a ze zmínky ve falzu Bořivoje II. z počátku 14. století. Ten uvádí, že 2 měřice se platily ze 40 měřic nákladu, zřejmě tedy z velké lodě. Za předpokladu, že měřicí byla bečka na 70 litrů, tedy asi 90 kg soli, vychází nosnost velké lodě s posádkou a zásobami asi na 4 tuny, střední na 2 tuny a malé na 1,5 tuny. Z nosnosti je možno spočítat pro zvolený ponor (0,4 m) u naložené lodě a poměr délky k šířce lodě (4–5) i její velikost. Velká loď mohla mít délku 9 m, šířku 2,3 m a výšku 0,8 m, střední loď mohla mít tyto rozměry asi 7×1,8×0,7 m a malá loď asi 5,5×1,6×0,6 m. Je pravděpodobné, že lodě měly ploché dno, vybíhající na koncích podhony nad hladinu, nebo přední a zadní vaz. Podhonorové lodě se snadno stavějí, umožňují přetažení přes mělčiny bez nebezpečí poškození, snadno se s nimi přistane i u přírodních břehů a dobře se na ně nakládá zboží, včetně beček se solí. Používání podhonorových lodí je proto na našich řekách pravděpodobnější než lodí s předním a zadním vazem.“

²⁵² Internetové stránky <<http://www.e-stredovek.cz/kniznica.php?info=59-Ota-I-Slicny>> uvádějí: „Ota, také nazývaný pro svůj vzhled Sličným byl nejmladším synem knížete Břetislava (1034–1055) a jeho manželky Jitky. Narodil se zřejmě někdy mezi léty 1035 a 1040. Krátce před svojí smrtí kníže Břetislav, Otův otec, nechal ustanovit tzv. stařešinský systém. Knížetem (vládcem v Čechách a vrchním vládcem na Moravě) měl být nejstarší Přemyslovec, Moravu rozdělil na dvě části – severní (Olomoucko) a jižní (Brněnsko, Znojensko). Po smrti Svatopluka (28. 1. 1061) nový kníže – Vratislav uděluje Otovi olomoucký úděl. Napříště mají olomoucký úděl spravovat synové Oty, Brněnsko a Znojensko synové Konráda. Ota opouští knížecí sídlo a v 70. letech staví nový palác na Václavském návrší. Tam také staví kostel zasvěcený sv. Václavu a bohatě ho obdaruje. Na počátku 70. let se Ota žení s Eufemií, která byla buď dcerou Bély nebo Ondřeje (oba uherští králové), musel zaujmout proto stanovisko k uherské krizi. Nepostavil se však za bratra manželky Šalamouna, ale za jeho protivníka Gejzu. V bitvě u Mogyoródu v březnu 1074 údajně za Otovy pomoci Gejza soka porazil. Pohřben byl v hradištském klášteře. Zanechal po sobě vdovu se syny Svatoplukem a Otou (o jiných potomcích se neví).“

²⁵³ Podrobněji viz poznámku č. 733.

²⁵⁴ Použili jsme jak text dostupný ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 82–85), tak text z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 69), tak i pro porovnání znění publikované v Bočkové sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I.* (1836 s. 162–164). Do určité míry jde o falzum – avšak – viz Šrámek (2009, 32): „... jak však rozhodnout, zda klášter skutečně jinými listinami nedisponoval, nebo o ně z nějakého důvodu přišel, což pak byl mimo jiné důvod ke zhotovování falzů? Skutečně až do 13. století postačovalo klášteru jen ústní nadání spolu s domácími aktovými záznamy?“ Lze též dodat, že v daném případě je dle všeho možné hovořit též o tzv. „hodnověrném falzu“. Pro nás je navíc důležité (jako pro neodborníky) především to, že listina nebyla Friedrichem zařazena mezi tzv. *acta spuria*. Je možné provést i další doplnění (byť asi do určité míry již ne zcela aktuální) – a to názor Dudíkův (1884, s. 143, pozn. č. 2): „Z nadacích listin moravských klášterů pokládáme z této doby za pravé formou a obsahem nadační list Klášterského Hradiště z r. 1078, nyní v domácí dvorské a státní listovně ve Vídni, a z ostatních důležitějších

... *Data sunt et duo vivaria piscium, nomen unius Wydoma et nomen alterius Tekalech.*

... Též byla darována dvě „vivaria“ (pro chov) ryb, jméno prvního je „Vydoma“ a jméno druhého pak „Tekalec“.

Zcela jednoznačně zde ještě nešlo o skutečné rybníky – obdobně bychom asi mohli hodnotit i tzv. „tůň“ uvedenou v níže uvedené královské donaci směřované k *Vyšehradské kapitule*²⁵⁶.

listin jen listina biskupa Jindřicha olomouckého o přenesení domu od sv. Petra ke sv. Václavu 1131.“

²⁵⁵ K uvedené listině se též vyjádřil Fiala (1960, s. 8): „*Hradištské listiny se obecně považují za pravé, ač částečná interpolace listiny zakládací pochází až z listiny z r. 1160. O hradištských listinách z r. 1078 soudila vlastně všechna dosavadní literatura, která se jimi obírala, že jsou jistými výjimkami mezi nejstaršími našimi listinami, a to hlavně proto, že se od nich formálně odlišují svou poměrnou dokonalostí, tehdy velmi neobvyklou. Od přímého podezření byly však chráněny zvláštním způsobem svého dochování, které je rovněž mezi našimi starými písemnostmi velmi neobvyklé. Na tomto místě mohu jen znovu tuto výjimečnost zdůraznit a dále upozornit na to, že i ve zkoumaném okruhu benediktinském jsou – jak bude patrné – obě listiny úplnými výjimkami. Je tedy třeba, aby listiny hradištské byly znovu podrobeny důkladnému zkoumání, které by se po Teigem pečlivě a kriticky obíralo především neobvyklým způsobem jejich dochování.*“

²⁵⁶ Tomek (1892, I. díl, s. 81–84) uvádí: „*Zcela vyjmuta z podřízenosti biskupa Pražského a jeho úřadů byla Vyšehradská kapitula, založená od knížete (potom krále) Vratislava II. zároveň s kostelem kapitulním sv. Petra a Pavla na Vyšehradě okolo r. 1070. Dle prvotních privilegií svých, zaslíbených Vratislavovi snad již od papeže Alexandra II. (r. 1073), a udělených nejspíš od Řehoře VII., byla kapitula postavena bezprostředně pod pravomocnost a zvláštní ochranu stolice papežské. Vyšehradská kapitula se skládala dle prvotního ustanovení Vratislavova z 12 kanovníků, kromě probošta a děkana. Nadání její bylo hned při prvním založení velmi skvělé. Náleželo k němu 80 vsí aneb částí vsí a jiných míst různě ležících v nynějších krajích Rakovnickém, Litoměřickém, Žateckém, Boleslavském, Kouřimském, Berounském a Prácheňském, a krom toho ve znamenitých jiných důchodech a požitcích. K těmto náležel jmenovitě desátý díl obecné daně řečené mír (tributum pacis) ze 16 rozličných žup českých (totiž Pražské, Vyšehradské, Plzeňské, Sedlecké, Žatecké, Bílinské, Děčinské, Litoměřické, Boleslavské, Kamenecké, Hradecké, Opočenské, Chrudimské, Kouřimské, Libické a Vratenské); rovněž desátý díl z platů řečených venditiones v župách Pražské, Tetínské, Vltavské a Kamenecké; celé pomezí clo Prachatické, osmý díl cla Holotylského a podílý cla na Trstěnici (u Litomyšle) na hranici moravské ze soli a jiných některých zboží; tři přívozy, jeden na Otavě, druhý u Hoholic (přes Vltavu) a třetí u Loun (přes Ohří), též rozličné dávky v plodinách v určité výroční slavnosti a jiné časy od rozličných vladařů a jiných úředníků župních. Ke všemu tomu přidali též při samém založení kapituly biskup pražský desátek ze dvou set poddaných, a biskup olomoucký rovněž ze sta poddaných ve svých diecezích. Od druhého nástupce Vratislavova, syna jeho Břetislava II., přibýly ke statkům kapituly částka jakás země ve Vršovicích a zahrady v Nuslích, jakožto nadání kaple sv. Maří Magdaleny, nejspíš tehdy ku kostelu sv. Petra a Pavla přivtělené. Hojným tímto nadáním vládl při kapitule Vyšehradské probošt zrovna tak neomezeně jako při kapitule Pražské za prvních časů. Kanovníci dostávali od něho, podobně jako Pražští dle ustanovení probošta Marka, každý týden svých jistých podílů potravních potřeb. Jen některé příjmy, jako na příklad všechen důchod z daně míru, byly, jak se zdá, hned od počátku jim odkázány obzvlášť. K tomu přišla později některá nová darování, ustanovená též jen pro kanovníky. Tak již roku 1102 Nemoj z rodu Vršoviců ustanovil po smrti své a manželky své kanovníkům Vyšehradským všechen svůj statek, to jest vsi Černuc, Vražkov a Skršín v nynějším Litoměřickém, Chraberce v Žateckém a Libyni v Rakovnickém kraji. Darování toto však, nejspíš zahubením Vršoviců r. 1108 přivedeno byvší na zmar, vešlo ve skutek teprve roku 1174 postoupením od tehdejších držitelů čili vlastně soupeřů o tyto statky, jakéhos župana Jarohněva a synovců jeho. Rovněž tak darovala královna Svatava, vdova po Vratislavovi II., kanovníkům Vyšehradským veliký újezd na Sázavě v nynějším kraji Čáslavském, v němž se ve 14. století spolu s jistým pozdějším přírostem 29 rozličných vsí připomíná, mezi nimi městečka Kralovice a Zahradka (trhová).“ Viz poznámku č. 180.*

O následující listině⁵ (datované již k roku 1088²⁵⁷), kterou (dle textu tohoto dokumentu) vydal *král Vratislav I.*^{258 259}, můžeme (s největší pravděpodobností) tvrdit, že jde o pozdější falzum²⁶⁰ (to však neznamená, že by opět i zde některé části do určité míry /pravděpodobně v čase poměrně se neměnicího věcného obsahu – vyplývajícího z ústně tradovaného zvykového práva/ nereprezentovaly možné, přitom rovněž dle všeho mnohem historicky starší, majetkoprávní vztahy²⁶¹). Dovolíme si uvést jen některé kratší vybrané části z doku-

²⁵⁷ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1088 – Král Vratislav II. obsadil znovu Míšeň, ale císař Jindřich IV. propůjčil Míšeňsko Jindřichu Vitinskému; pod Českou korunou zůstalo jen území Nižanů a Milčanů (do roku 1122).“

²⁵⁸ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Druhorozený syn Břetislava I. se ujal vlády po smrti staršího bratra Spytihněva roku 1061. Mladším bratrům Konrádovi a Otovi určil úděly na Moravě, zatímco Jaromír se měl stát podle otcovy vůle nástupcem biskupa Šebíře. Vratislav byl zásadový a prozíravý politik a skvělý válečník, ale také muž „prchlivý a mstivý“. Byl nejnějnějším spojencem císaře Jindřicha IV. v jeho bojích s papežem a německými knížaty. Císař mu dokonce udělil Rakousy, které chtěl odebrat Leopoldu II. Babenberskému. A i když později jejich vztahy ochladly, nikdy od něj neodpadl. Podařilo se mu upravit poměr Čech k říši, jíž přestal odvádět prastarý poplatek, a zůstala jen symbolická povinnost vyslat 300 jezdců ke korunovační jízdě císaře do Říma. Na slavné synodě v Mohuči v dubnu 1085 obdržel za odměnu z rukou císaře královskou korunu. Korunován byl za českého i polského krále, třebaže jeho výboje v Polsku příliš úspěšné nebyly. Z Vratislavova působení v Čechách vystupuje nejvíc do popředí spor s bratrem Jaromírem, který se po smrti Šebíře stal přes odpor knížete pražským biskupem. Vratislav totiž roku 1063 moc biskupa silně omezil založením olomouckého biskupství, a navíc následujícího roku povolal zpět slovanské mnichy, vyhnané Spytihněvem ze Sázavského kláštera. Proti vládychtivému Jaromírovi směřovalo i založení kapituly vyšehradské, jež byla přímo podřízena papežské kúrii, jak žádal Vratislav. Ohlas i za hranicemi vyvolal fyzický útok neuváženého Jaromíra na starého olomouckého biskupa Jana, takže na Vratislavovo naléhání papež vyslal do Čech legáta, aby spor urovnal. Vratislavova žádost ostatně vyhovovala kúrii, usilující o centralizaci církve a o omezení samostatnosti církví zemských. Spor se táhl až do smrti Jaromíra roku 1090, pak již další pražští biskupové legitimitu olomoucké diecéze nezpochybovali.“ Zcela samostatnou a rozsáhlou monografii věnoval tomuto panovníkovi Vaníček (2004).

²⁵⁹ Vaníček (2004, s. 73): „S univerzalistickou mocí papežskou navázal Vratislav zvláštní institucionální kontakt založením kolegiální kapituly na Vyšehradě, která byla eximována (vyňata) ze svrchovanosti pražského biskupa a komendována (chráněna) papežem. Za komendaci odváděla plat 12 hřiven stříbra ročně. Díky přímým stykům s Římem (pražské biskupství bylo podřízeno Mohuči) postupně sehrávala stále výraznější roli panovnické kanceláře. Ve 13. století se stal probošt Vyšehradské kapituly trvale kancléřem českých králů.“

²⁶⁰ Listina byla publikována ve sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 371–391, viz poslední část „Acta spuria“). Friedrich ji takto jednoznačně zařadil mezi historicky nevěrohodné listinné dokumenty. Erben ji ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 77–80) nezpochyboval. Vaníček (2004, s. 110) rovněž uvádí: „Jak ukázala Jiřina Psíková, tzv. zakládací listina Vratislava II. (čtyři exempláře datované k 1088) je falzem, které využívalo privátních písemných záznamů, zvaných akty. Kapitula dostala v 11. století asi pět osad, ale na 80 popluzí a řadu platů a naturálních dávek. K platům patřil desátý díl z prodeje v krajích vltavském, tetínském, kamenickém, tedy na okrajích staré přemyslovské domény z 10. století (kamenický se spojuje s oblastí na sever od Labe). K tomu náležel každý osmý denár ze cla na Holotýnské stezce (rovněž nejasná). Od biskupství pražského obdržela kapitula desátky z dvou set lidí a od olomouckého ze sta lidí.“ Friedrich (1904, s. 371) žádný rok či datum neuvádí – pouze Erben (1855, s. 77) má v nadpise: „Cc. 1088“.

²⁶¹ Tomek (1892, I. díl, s. 82) uvádí: „Zakládací listina kapituly Vyšehradské zachovaná ve čtyřech od sebe poněkud se různících exemplářích v archivu kapitolním (Erben 77), není sice autentická, nicméně však dle největší části obsahu svého pravá; což souditi se dá z bedlivého porovnání jí s pozdějšími listinami, zvláště knížete Soběslava I.“

mentu vymezujícího poměrně rozsáhlou donací²⁰⁶ *Vyšehradské kapitule*²⁵⁶ (především ty, u kterých jsme zcela jednoznačně shledali, že mají přímou či nepřímou souvislost s vodou /s příslušnými užitky z ní – v souvislosti s rybářstvím či s provozováním jakýchsi nádrží – „rybníků“/ – viz výše již prezentovaná a námi komentovaná listina⁵ údělného *knížete Oty I. Olomouckého*²⁶² a jeho manželky *Eufemie* ze 3. února 1078).

In nomine sancte et individue⁽¹⁵²⁾ *trinitatis.*

Notum sit cunctis sancte ecclesie⁽¹⁵³⁾ ⁽¹¹²⁾ *filiis eandem sanctam trinitatem confidentibus, presentibus*⁽¹⁵⁴⁾ *scilicet*⁽¹⁵⁵⁾ *postque futuris, qualiter*⁽¹⁵⁶⁾ *ego Wratislaus*²⁵⁸ ...

... *ad ecclesiam*⁽¹¹²⁾ *sanctorum apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis*²⁶³ *martyris atque pontificis in civitate Wisegrad constructam ...*

... *spe vitae aeternae*⁽¹⁵⁷⁾ *contradidi*⁽¹¹⁰⁾ *et sigilli mei impressione insignivi...*

Jménem (ve jménu) svaté a nerozlučité (nerozdělitelné, nedělitelné) Trojice.

Necht' je toto známo všem synům Svaté církve, kteří v svatou Trojici věří, a to jak současníkům, tak i bezpochyby (samo-zřejmě⁽¹⁵⁵⁾ *) následně budoucím, jak já Vratislav*²⁵⁸ ...

... *jsem chrámu svatých apoštolů Petra a Pavla a též svatého Klementa*²⁶³ *mučedníka a papeže vybudovaném v městě Vyšehradu ...*

... *s ohledem na víru ve věčný život předal (daroval*⁽¹¹⁰⁾ *) a otiskem své pečete potvrdil ...*

Po slavnostním (v dané době téměř zcela běžném) úvodu následuje podrobné (svým způsobem „taxativní“) vyjmenování všech darovaných lokalit (šlo o řadu vsí s půdou a na ní osazenými lidmi). S ohledem na vodoprávní problematiku zde však uvádíme jen některé vybrané (poměrně krátké) latinské úryvky z této výjimečně rozsáhlé donační listiny⁵. První, pro nás zajímavou, lokalitou je *Lobeč*²⁶⁴, která se v současnosti nachází nedaleko od dnešních Kra-

²⁶² Listina údělného *knížete Oty I. Olomouckého* a jeho manželky *Eufemie* z 3. února 1078; latinský text: Friedrich (1904, s. 82–85), Boček (1836 s. 162–164). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 17; vlastní text lze nalézt na str. 87.

²⁶³ Svatý Klement I., nazývaný také Klement Římský (na rozdíl od Klementa Alexandrijského) je v křesťanské tradici uváděn jako *čtvrtý římský papež*. Někteří církevní historici jej však považují za přímého nástupce *svatého Petra*. Jeho *pontifikát* se datuje do let 88/92–97/101.

²⁶⁴ Jde o lokalitu *Lobeč* u *Kralup nad Vltavou*. Růžková a kol. (2006, s. 289): „*Lobeč* v r. 1869–1890 *osada obce Kralupy v okr. Slaný, v dalších letech se jako osada neuvádí*“. Internetové stránky <<http://www.mestokralupy.cz/mesto/Historie/Lobec/Default.aspx>> uvádějí: „*Na území obce se nalézalo přístaviště, jehož zejména v 17. a v 18. stol. využívali majitelé panství jako místa nakládky zboží pro obchod se Saskem. Ani Lobeč nepatřila k velkým vesnicím, v r. 1750 zde bylo 15 usedlostí a v roce 1848 již 37 domů a 255 obyvatel. Tvář obce též podstatně změnila vznikající železnice (vinou její výstavby došlo vlastně ke zrušení původní návsi a ke zboření několika starých usedlostí). Na území Lobče stála i první zdejší železniční stanice. Protože ke katastru Lobče patřilo i území kolem dnešní Přemyslovy ulice a velká část plochy dnešního sídliště Cukrovar, byly některé později založené podniky situovány na jejím území: cukrovar, Sommerova strojírna. V ro-*

lup nad Vltavou. Jmenování jsou zde rovněž tři rybáři (v té době šlo zcela jistě o nesvobodné jedince^{157 265}).

... *Lobecsi*²⁶⁴ *terra ad III aratra*^{266 267 268}
*et tribus piscatoribus*¹⁵⁷, *quorum nomina*
sunt ista:

*Tehan*²⁶⁹, *Domagost*²⁷⁰, *Vaurata*²⁷¹ ...

... *půdu (zemí) v Lobeč*²⁶⁴ *ke třem plu-*
*hům (o velikosti třech popluží*²⁶⁶) *se tře-*
*mi rybáři*¹⁵⁷, *jejichž jména jsou (tato) ná-*
sledující:

*Těchan*²⁶⁹ (*Těchaň*), *Domahost*²⁷⁰
*a Vavřata*²⁷¹ ...

ce 1902 bylo stvrzeno připojení Lobče ke Kralupům, tehdy zde žilo více než 2 000 obyvatel ve 180 domech.“

²⁶⁵ Viz výše poznámku č. 153.

²⁶⁶ Jireček (1863, s. 56): „Základem měření prostor bylo dílo jednoho pluhu, kolik totiž jedno spřežení jedním pluhem stačilo vzdělat, což slulo popluží, aratrum, aratura. Aratrum Slavicum dle Helmholda byla částka země, která se dvěma voly neb koňmi vzdělávala. Slova aratura, aratrum co míry v Čechách obecně bylo užíváno: Terra ad aratrum, ubicunque dominica exercentur aratra aj. Také podle výsevu zrna měřili prostor polní: Jestliže se vysel korec zrna, říkalo se korec pole, jestli měrice, podobně.“ Rameš (2005, s. 210): „Popluží, aratrum – staročeská plošná jednotka jejíž velikost se pohybovala mezi 20 až 60 hektary.“

²⁶⁷ Jireček (1863, s. 55): „Míry polní neboli dědinné. Pole měřeno v dél na hony, v prostor na popluží, jitra, korce. Základem měření na dél bylo, kolik jedno spřežení, jedním trhem hnáno, pluhem zorat stačilo; odtud jméno hon. V tom se hon český zcela shoduje s římským actus ač míra byla rozdílná: Actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu justo (Plin. Hist. nat.) V honu kolečko plužné u Čechů 60krát mělo se obrátiti. Hon český dle ustanovení za Přemysla II. držel v sobě 210 loktů českých nebo 630 pídí, dle práv městských 125 kročejů nebo 625 noh (střevíců), kdežto actus římský měl dle Plinia 120 stop (actus erat CXX pedum). Hon za Přemysla II. srovnával se s jitem, ježto zrovna tolik co jito obsahoval, u Římanů jugerum bylo jednou tak velké jako hon (duplicatusque actus in longitudinem jugerum faciebat).“ Jireček (1863, s. 273) pak ještě upřesňuje: „Nejstarší měrou v Čechách bylo popluží, pozemek pod jeden pluh stačící, v latině aratrum, aratura. Příklady: Terram unius aratri 1086, terram dedit ad 4 aratra et aliam ad 2 aratra; dedit terram ad 3 ar. et aliam ad 2 ar., terram ad aratrum sufficiens 1205, terra ad 2 aratra, de terra ad 3 aratra 1088; terram ad dimidium aratrum 1115; terra sufficiens uno aratro 1130. Desátek biskupský vybírán z popluží (qui de suo pheodo vel alodio araturam haberet 1023), tolikéž i daň obecná (collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis accipiens 1250). Cf. pozdější výraz: dvůr poplužný.“

²⁶⁸ Rameš (2005, s. 210): „Popluží, aratrum – staročeská plošná jednotka, jejíž velikost se pohybovala mezi 20 až 60 hektary (měrnými jednotkami, které byly používány v českých zemích zhruba od 11. století hluboko do vrcholného středověku, se zabývá historická metrologie). Poplužní dvůr – termín pro panský (vrchnostenský) dvůr s pozemky (praedium, Meierhof). Obvykle k němu ještě náležely tzv. kmecí dvory (selské dvory s rustikálními pozemky).“

²⁶⁹ Viz Pleskalová (1998, s. 142). Lze dovést, že např. „Těchna“ byl do latiny transkribován jako „Tehna“. Autor předkládané publikace se předem omlouvá za možnou „nepřesnost“ výše navrhaného staročeského ekvivalentu. Podobně však (na naši omluvu) chápe uvedenou latinskou transkripci též Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 692).

²⁷⁰ Erben (1855, s. 643): „Domahost, Domagost, piscator in Lobeci (c. 1088) 78“.

²⁷¹ Erben (1855, s. 696): „Vavřata, Vaurata, Piscator in Lobeci“, dále pak „Vavřík, Vaurik, Waurik, faber eccl. Wyssegrad“.

Z oblasti nacházející na sever od Prahy (Lobeče²⁶⁴ u Kralup nad Vltavou) nás listina⁵ zavádí na zcela opačnou jižní stranu, nedaleko k mnohem později založenému Berounu²⁷² – do v současnosti již zcela bezvýznamné lokality Tetín^{110 273 274}. Uvedená nádrž²⁷⁵ („rybník“ – „tůň“) se dle našeho názoru nacháze-

²⁷² Původ latinského označení „Verona“ (stejně jako českého „Beroun“) je poměrně nejasný – viz především Tošnerová a kol. (2008, s. 26). Rovněž tak není zcela jisté datum založení tohoto královského města. Tošnerová a kol. (2008, s. 27) též uvádí: „Počátky města jsou poněkud nejasné, a tak není jisté, zda na soutoku řek Berounky, tehdy nazývané Mže, a Litavky bylo založeno sídliště již za vlády krále Václava I., nebo až za jeho syna Přemysla Otakara II. Faktem je, že nejstarší zprávy o Berouně spadají do doby Přemysla Otakara II. Archeologický výzkum prováděný v devadesátých letech 20. století v rámci plánované obnovy Berouna v historickém jádru města neprokázal starší osídlení než ze 13. století, a potvrdil tak názor o založení města „na zeleném drnu“. Hlavní důvod založení Berouna byl pravděpodobně mocenský. Král potřeboval zabezpečit jižní pomezí královského loveckého hvozdu a zajistit kontrolu Podbrdsku, kde vzrůstal vliv šlechty, hlavně z rodu Buziců, pozdějších pánů z Valdeka a ze Žebráka. Také nově vybudovaný hrad Nižbor měl posílit královu moc v oblasti. Profesionální lokátor budoucí město umístil na mírně svažitém terénu, vymezeném poměrně výraznou Městskou horou a soutokem řek Berounky a Litavky. Místo leželo na zemské cestě z Prahy do Norimberka u brodu přes řeku, bylo vhodné z hlediska obrany i mělo snadný přístup k vodě. Jedinou nevýhodou bylo, že místo trpělo záplavami, ale to byl problém všech měst ležících v blízkosti vodních toků. K hospodářskému posílení zakládaného města připojil král Přemysl Otakar II. dvě vesnice, Rváčov a Bezděkov, ležící pravděpodobně v jeho blízkém sousedství. Obě vsi patřily pražskému biskupovi. První zmínka o městě pochází z 25. června 1265. Toho dne vydal v Berouně Přemysl Otakar II. pro ostrovský klášter listinu a v její dataci je poprvé uvedeno v latinské podobě ‚Verona‘ jméno Beroun.“ K založení Berouna došlo až po roce 1253 – časově tato událost tedy spadá až do působnosti druhého dílu *Dějin vodního práva na území České republiky*.

²⁷³ David a Soukup (2007, s. 274): „Na východní straně návsi stojí vedle sebe dva kostely. Původně románský kostel sv. Kateřiny byl postaven kolem roku 1200 na místě ještě starší křesťanské svatyně z 11. století... Raně barokní kostel sv. Ludmily byl postaven v 80. letech 17. století ... Třetí tetínský kostel byl původně zasvěcen archandělu Michaelovi, dnes sv. Janu Nepomuckému.“ Růžková a kol. (2006, s. 529): „Tetín v r. 1869–1930 obec v okr. Hořovice, od r. 1950 obec v okr. Beroun“.

²⁷⁴ Merhautová (1971, s. 340): „Kostel sv. Ludmily (nyní sv. Kateřiny) sestává z obdélné lodi a pravoúhlého chóru, Nynější jeho podoba je hlavně dílem úprav z roku 1853. Jak patrně na jižní straně, byl stavěn z řádkových lomových kamenů, jen zhruba přitesaných do kvádrů. Na téže straně se jeví stopa původního vstupního portálu, půlkruhově ukončeného, patrně prostého. Dále se tu zachovala špaleta portálu (fragment), který podle polohy vedl na tribunu. Odstropaný nynější severní portál není tedy původní. Chór je sklenut křížovou klenbou se zdůrazněnými hřebínky, v lodi je strop. Západní tribuna spočívá na pilíři a dvou obloucích, je podklenuta dvěma křížovými ne zcela pravidelnými klenbami, dělenými pásem. Římsy pod oblouky mají odlišné a místy i dobově netypické profily. Kostel sv. Michala má obdélnou loď a pravoúhlý chór. Je zbarokován vně i uvnitř. Na místě otlučené omítky se objevilo řádkované zdivo z dosti velkých kvádrů, obrys původního portálu (zazděn) o prostém ostění přímo půlkruhově zakončeném a stopy ostění dvou původních oken (zazděna), rovněž půlkruhově ukončených.“ Merhautová (1971, s. 341): „Roku 1272 potvrdil papež Tetín a na něm duas capellas, videlicet s. Michaelis et s. Ludmille klášteru chotěšovskému.“

²⁷⁵ Přestože je údolí Berounky pod Tetínem poměrně sevřené, lze zaznamenat poměrně širokou údolní nivu (cca 200 m) právě pod uvedenou lokalitou. Za nejstarší kvalitní zobrazení Čech lze označit tzv. *I. vojenské mapování*, které probíhalo až v letech 1764–68 a v letech 1780–83 byla realizována jeho rektifikace. Mapy jsou v měřítku 1 : 28 800. Bohužel se zde žádná vodní plocha v dotčeném prostoru na internetových stránkách <<http://oldmaps.geolab.cz/>> nenachází. Rovněž jsme nenalezli ani nějaké slepé rameno Berounky (ani na stejných stránkách v *Müllerově mapování – Čechy*, mapový list č.12) – je však možné, že zde ještě dříve nějaké bylo – v době pozdější pak mohlo být zasypáno.

la na pravém břehu dnešní řeky *Berounky* (dříve *Mže*^{107 108}) v údolní nivě – dnes vymezené stávající tratí a (v současnosti plně zregulovaným) vodním tokem. Rovněž i v tomto případě lze dojít k obdobným závěrům, k jakým jsme již došli při zpracování komentáře k listině⁵ (falzu) z roku 1078 (ve které olomoucký kníže *Ota I.* /spolu s manželkou *Eufemií*/ věnoval *benediktinskému klášteru Hradiště /Klášternímu Hradisku/* dvě tzv. „vivaria“ /sádky – haltýře/). V obou případech je více než pravděpodobné, že se o („skutečné“) rybníky nejednalo²⁷⁶.

Pokud jsme se v této publikaci zmiňovali též o jakémisi „rybníku“ – pak bychom možná neměli opomenout výše zmíněný krátký úryvek z *Kroniky Mnicha sázavského*, ve kterém je též obsažena zmínka o *stagnum* [nádrži na povrchovou vodu stojatou²⁷⁷]. Pro nás je pak zajímavé především to, že zde zcela jistě můžeme předpokládat určitou souvislost s též zmiňovaným zařízením označeným latinsky jako *structura lignorum ad piscandum* [dřevěná konstrukce – stavba (označovaná jako „slup“) sloužící k lovu ryb]. Pokud došlo k většímu tahu, je více než jisté, že nalovené množství bylo natolik velké, že jej nebylo možné klášterem okamžitě zkonsumovat. A tak se „nabízí“ – asi více než pravděpodobná hypotéza, že mniši vzniklou situaci vyřešili tím, že vybudovali nevelká dočasná „vivaria“ (haltýře – nikoliv skutečné a plnohodnotné rybníky /teprve až později za *Lucemburků* v *Čechách* a na *Moravě* zakládáné/).

... *Sub ipso monte Tetin*^{273 274 278 279}
stagnum^{(103) 213 275}, *quod slauice*⁽¹⁵⁸⁾
dicitur tona.

... *Pod samotným vrchem Tetí-*
nem^{273 274 278 279} (*jsem daroval /předal/*
a /svou/ pečeti potvrdil) nádrž (ryb-

²⁷⁶ Křivánek, Němec a Kopp (2012, s. 8) uvádějí: „Přibližně v 6. století přicházejí z bažinatého pomezí kolem řeky *Pripjat’ Slované*. Jednou z jejich dovedností je lov ryb a uchovávání ve stojatých vodách umělých jezírek či přehrazených slepých říčních ramen nebo potoků.“

²⁷⁷ Autoři Křivánek, Němec a Kopp (2012, s. 9) ne zcela správně uvádějí: „... též ves *Skramníky*, jeden rybník a slup k lovení ryb, koupenou za 100 denárů, témuž opatu a jeho nástupcům pro spásu duše k věčnému držení“. *Stagnum* a *piscina* nejsou totéž.

²⁷⁸ Lutovský (2001, s. 326–327): „*Tetín – hradiště* o celkové rozloze téměř 10 hektarů bylo vybudováno na východním okraji berounské kotliny. Leží na mohutném ostrohu trojúhelníkového tvaru v blízkosti brodu přes *Berounku* a jeho výstavba nejspíše souvisela se zemskými stezkami vedoucími do jižních a západních Čech a dále do *Řezna* a *Pasova*. *Tetín* byl opevněn již na sklonku 9. či na počátku 10. století, kdy snad částečně nahradil zanikající hradiště u nedaleké *Hostimi*. *Tetínské hradiště* bylo záhy začleněno do soustavy hradišť obklopující přemyslovskou doménu. Stalo se vdovským sídlem kněžny *Ludmily*, která zde byla v roce 921 zavražděna na rozkaz své snachy *Drahomíry*. Na východním konci ostrožny leží akropole, k níž se na západě přimykají patrně dvě na sebe navazující předhradí. Obvodové opevnění akropole, stejně jako většina příčných valů rozdělujících hradiště, bylo rozvezeno již v 19. století; výzkum zbytku valu oddělujícího akropoli a první předhradí prokázal existenci dřevohlinité, přes 7 metrů široké hradby s čelní kamennou plentou. Do dnešní doby je dochován pouze vnější val předhradí, a to v délce asi 400 metrů, doprovázený na vnější straně příkopem. Dosavadní archeologické výzkumy (v moderní době především *J. Kudrnáče*, *N. Profantové* a *M. Lutovského*) umožnily přibližné datování vnějšího i vnitřního opevnění a doložily existenci několika pohřebišť – jak v okolí kostelů, tak i mimo vlastní opevněný areál.“

ník^{(103) 213 275} – pro povrchovou vodu stojatou), která se slovansky (česky) nazývá tůň.

Poněkud blíže k Praze se i v současnosti nachází *Dolní Mokropsy* (část města Černošic) a *Horní Mokropsy* (část obce Všenor). Teprve po roce 1948 byla obec *Mokropsy*^{280 281} rozdělena a její dvě nově vzniklé části připojeny k uvedenému městu a obci.

... *Mokropizi*²⁸⁰ *Il manses*⁽⁷⁴⁾ *cum piscatoribus*¹⁵⁷ *Modlata*²⁸², *Summa*²⁸³.

... V *Mokropsích*²⁸⁰ dva lány⁽⁷⁴⁾ (usedlosti) s rybářem¹⁵⁷ *Modlatou*²⁸² a *Šumou*²⁸³.

Za další ves lze (snad) označit *Lahovice*, ve které byli rovněž kapitule darování rybáři¹⁵⁷ – obdobně i v *Komořanech*.

... *Nagouicih*²⁸⁴, *terra ad aratrum*²⁶⁶ *cum piscatoribus*¹⁵⁷ *Sobata*, *Prizota cum fratribus* ...

... V *Lahovicích* půdu (země) k pluhu (tj. popluží²⁶⁶) s rybářem¹⁵⁷ *Sobatou* a *Brzotou*²⁸⁵ (*Přízotou*) a s (jejich) bratry ...

²⁷⁹ Lutovský (2001, s. 328): „O vnitřní zástavbě hradiště, jehož plochu zaujímá část dnešní obce Tetín, jsme doposud lépe informováni díky údajům písemných pramenů. Jednou z důležitých součástí stavby byl – tak jako na většině soudobých hradišť – opevněný dvorec, jenž je nepřímě popsán v legendách líčících zavraždění kněžny Ludmily. Podle nich vyvrátili útočníci nejprve vrata vnějšího ohrazení dvorce a poté dveře vedoucí do Ludmilina domu. K zástavbě tetínského hradiště patřil snad i kostel, pro dobu Ludmilinu doložený ale jen nepřímě přítomností kněží a sloužením mší. Bezpečně jsme informováni až o kostele sv. Michala (patrně v místech dnešního kostela sv. Jana Nepomuckého), který dala podle legend postavit Drahomíra nad Ludmiliným domem. Jednalo se nejspíše o dřevěnou hrobovou kapli. Až někdy ve 12. století vyrostl na akropoli druhý kostel zasvěcený již sv. Ludmile (dnes kostel sv. Kateřiny na tetínském návsi). Hroby v jeho okolí byly – pokud vůbec – vybaveny pouze esovitými záušnicemi.“

²⁸⁰ Kuča (1996, s. 478): „Dolní Mokropsy – (kolem 1088 – falzum 12. stol.) *Mocropizi*, var. *Mocropzi*, villa, ubi terra eccl. *Wissegrad*, (kolem 1227 – falzum 13. stol.) *Mocropsi et alii Mocropsi*, 1488 *Mokropsy Veliké i Malé*, 1545 *Horeyssy a Doleyssy Mokropsy*, 1562 *Mokropsy hořejší a dolejší*, jinak *veliké a malé*.“ Růžková a kol. (2006, s. 108): „Dolní Mokropsy v r. 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 osada obce Černošice v okr. Praha-jih“. Růžková a kol. (2006, s. 160): „Horní Mokropsy v r. 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 osada obce Všenory v okr. Praha-jih, v dalších letech se jako osada neuvádí“. Dvořák (2011, s. 29): „Přechod řeky mezi Dolními a Horními Mokropsy patřil k velmi významným brodům, vedla tudy, via publica regalis (veřejná královská cesta), která sem směřovala od Pražského hradu přes Řepy, Krteň, Ořech, Chýnici, Třebotov a Černošice a na druhé straně pokračovala údolím Všenorského potoka přes Černolice na Knín a vltavský brod v Cholině. Starší ‚bechyňská cesta‘ od Zbraslavi (a slavného keltského hradiště na Závisti), která sledovala pravý břeh Mže a procházela zářezem pod Kazínskou skálou, se na ni patrně napojovala. Ve XIV. století přestal být mokropský brod sjízdný – nejspíš v souvislosti s odplavením štěrkových nánosů – a byl nahrazen přívozem.“

²⁸¹ Poněkud „zvláštní“ etymologii uvádí Dvořák (2011, s. 28): „Podivný název tohoto místa zřejmě vznikl z hanlivé přezdívky převozníků a ochránců brodu; současně však mohl být ‚mokrý pes‘ symbolem oddané služby, obrazem zachránce, který se vrhá pro tonoucího do dravého říčního proudu ...“

²⁸² Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 669) uvádí: „*Modlata, piscator in Mocropzi*“.

²⁸³ Erben (1855, s. 692) uvádí: „*Šuma, Suma, piscator in Mocropzi (c. 1088) 80*“.

... Comoraz²⁸⁶ terra ad aratrum²⁶⁶ cum piscatore¹⁵⁷ nomine Milka²⁸⁷ ...

... V Komořanech popluží²⁶⁶) s rybářem¹⁵⁷ nazývaným Milka²⁸⁷ (jsem daroval /předal/ a /svou/ pečetí potvrdil) ...

Jako zcela závěrečnou citaci z části uvedeného dokumentu vymezujícího poměrně rozsáhlou donaci²⁰⁶ *Vyšehradské kapitule*²⁵⁶ si dovolíme uvést jen velmi krátkou zmínku o třech *portus* („přístavech“) – s ohledem na tzv. *Soběslavovu listinu*²⁸⁸, datovanou k roku 1130 (o které se následně podrobně zmíníme, kde se též nalézají pojem odvozený z byzantské řečtiny – *naulum* /poplatek vyžadovaný při převozu lodí/ – též v lokalitě „na Otaue“), jde však spíše jen o tři (pouze) říční přívozy.

... etiam addidi ... et portus tres Naotaue²⁸⁹, Gogolicih²⁹⁰, Lunih²⁹¹.

... dokonce jsem přidal ... i tři přívozy – „Na Otavě“²⁸⁹, v Úholičkách²⁹⁰ a Lounkách²⁹¹.

Řeky a potoky (v dnešní terminologii by šlo o vodní toky) nebyly v tomto období chápány zcela jednoznačně – ve smyslu jakéhosi „veřejnoprávního statku“. Určitou odchylnost od římskoprávního či novodobého pojetí jsme mohli zaznamenat již u výše citovaného úryvku převzatého z *Kroniky Mnicha sázavského*. Obdobný (v raném středověku obvyklý) komplexní („nerozlišující“) způsob majetkoprávního vymezování širších pozemkových celků lze nalézt rovněž v donaci^{206 292} *knížete Břetislava II.*²⁹³, která byla směřována k tehdy

²⁸⁴ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 382) se v poznámce pod čarou č. 71 uvádí: „? Lahovice prope Zbraslav“. Viz též poznámku č. 328.

²⁸⁵ Viz Pleskalová (1998, s. 129, 141). Též i Jireček (1863, s. 49).

²⁸⁶ Friedrich (1904, s. 382) v poznámce pod čarou č. 73: „Komořany, nunc curia araturae prope Zbraslav.“

²⁸⁷ Erben (1855, s. 669): „Milka, piscator Comoraz (c. 1088) 79.“

²⁸⁸ Listina *knížete Soběslava I.* z roku 1130 (tzv. *Soběslavova listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

²⁸⁹ Viz níže poznámka č. (197) a 396. Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 759) uvádí: „Na Otaue, vide Otava“. Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 386) se v poznámce pod čarou uvádí: „Otava flumen apud Zvíkov (Klingenberg) in flumen Vltava (die Moldau) influens.“

²⁹⁰ Viz níže podrobnou poznámku č. 382.

²⁹¹ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 386) se v poznámce pod čarou uvádí: „Lounky in fl. Labe (die Elbe) ripa distr. pol. Roudnice“. Lounky jsou v současnosti částí obce Chodouny v okrese Litoměřice. Nacházejí se asi 1,5 km na západ od Chodoun. V roce 2009 zde bylo evidováno 159 adres. V roce 2001 zde trvale žilo 309 obyvatel.

²⁹² Uvádíme text převzatý ze sbírky *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 104–105).

²⁹³ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Nejstarší syn krále Vratislava

značně významnému (v současnosti již bohužel neexistujícímu) klášteru Ostrov²⁹⁴ (nacházejícímu se skutečně /jak to též prokázaly rozsáhlé archeologic-

se poprvé připomíná roku 1087. Tehdy ho otec pověřil ostrahou hranic proti Sasům a mladý, nezkušený a lehkomyšlný knězic se nechal nepřítelem překvapit při koupání v řece. Většina jeho družiny zahynula, on sám vyvázl jen s lehčím poraněním. Když později spolu s otcem obléhal na Moravě Konráda I. Brněnského, jeden z královských předáků mu jeho poklesek z mládí připomněl a rozzuřený Břetislav ho za to dal zavraždit. Roztržka s otcem přerostla do hrozivých rozměrů, když Břetislav odtáhl se svou družinou nejprve do Hradce Králové, a pak dokonce ku Praze. Tehdy svolal Vratislav II. sněm a za svého nástupce – ve shodě se stařešinským řádem – nechal zvolit Konráda Brněnského, s kterým se usmířil. Konrád na oplátku zprostředkoval smír mezi otcem a synem, ale Břetislav přesto se svou družinou raději odešel do Uher. Po smrti otce a krátce poté i Konráda se však vrátil na uprázdněný trůn a od roku 1092 vládl jako český kníže. Hned následujícího roku vpadl do Polska a jeho zápas o Slezsko byl úspěšný. Pustošivé tažení na sever opakoval ještě roku 1096. Kosmas, jeho současník, hodnotil Břetislavovu vládu vlídnými slovy už proto, že se kníže postaral o vymýcení zbytků pohanství a také o definitivní vypuzení slovanských mnichů ze Sázavy, které nahradil mnichy latinské liturgie. Závěr Břetislavovy vlády však nebyl šťastný. Nejprve spolu s mladším bratrem Bořivojem (II.) táhl na Moravu, kde zbavil údělná knížata jejich panství (1097), a pak dokonce – v rozporu se stařešinským řádem i zvyklostmi – roku 1099 vyprosil u císaře Jindřicha IV. nástupnictví právě pro Bořivoje. Císař rád souhlasil, vždyť tak mohl zasahovat do záležitostí v Čechách. Rok nato Břetislava, když se vracel z lovu v královských lesích, najatý vrah probodl oštěpem a kníže na místě skonal. Kosmas sice píše, že požíval velké lásky u svého národa a že při jeho pohřbu plakali „kněží i lid, bohatí i chudí“, ale jeho nemoudrým rozhodnutím o nástupnictví začínají vleklé boje o vládu v Čechách, i když z nich zpočátku vítězně vyšel Bořivoj II.“

²⁹⁴ Sommer (2007, s. 59): „Po benediktinském klášteře v Břevnově záhy vznikaly další fundace, které šířily vliv gorzské reformy v Čechách. Na přelomu tisíciletí byl založen konvent na Ostrově u Davle, jehož opatem se stal niederaltaišský mnich Lambert, další Godehardův žák.“ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 210) ve své encyklopedii uvádějí: „Na vltavském ostrově, těsně nad soutokem Vltavy a Sázavy, vznikl na konci 10. století druhý mužský klášter v Čechách. Byl určen benediktinům, které sem zamýšlel přivést kníže Boleslav II. Smrt mu však zabránila v realizaci tohoto záměru, takže teprve Boleslav III. přivedl první komunitu v čele s opatem Lantbertem z bavorského kláštera v Niederaltaichu. Zprávy o prvních desetiletích komunity téměř chybí, takže se teprve k roku 1137 dozvídáme o požáru, který podle hradištskoopatovických letopisů klášter poničil.“ Merhautová (1971, s. 185–186): „Klášter byl založen na ostrově v řece Vltavě, při jejím soutoku se Sázavou. Nyní jsou patrné jen malé zříceniny, z nichž lze poněkud lépe sledovat dispozici baziliky. V malých fragmentech je zachováno její obvodové zdivo a dále pak kaple po jejím jižním boku. Klášter je nyní přikryt porostem. Na klášter zaplavený nánosy, bylo upozorněno nálezem křížku roku 1799. Poprvé byl soustavněji zkoumán v letech 1898–99 B. Matějkou, který se soustředil pouze k západní části kostela, ke kapli po jižní straně, hospodářským budovám a k západnímu křídlu ambitu, rozloženého po severní straně kostela. Druhý průzkum byl proveden roku 1907 dr. Fabiánem; přitom byl odkryt východní závěr kostela a zjištěna rozloha ambitu. Další průzkum, řízený od roku 1925 J. Böhmem, byl veden podél severní stěny pravouhlého chóru až k oblouku apsidy severní boční lodi. Rozsáhlý výzkum byl proveden v roce 1933 K. Guthem. Především byly odkryty budovy na jižní straně od baziliky a chodba, táhnoucí se směrem severojižním, která spojovala tyto budovy s kostelem. Na severním konci přiléhaly k chodbě dvě kaple, z nichž severnější byla těsně po straně kostela. Kostel byl podle nálezů trojlodní bazilikou s dvouvěžovým průčelím a na východě s třemi apsidami v jedné rovině. Hlavní loď byla od vedlejší oddělena střídavě sloupy a pilíři. Všem třem apsidám byly předloženy chóry – spojeny s hlavním chórem v jednom případě obloukem a v druhém portálem – v plných zdech, které je vzájemně oddělovaly. Hlavní chór se otvíral do lodi vítězným obloukem, boční chóry byly spojeny s lodmi užšími oblouky; jižní z nich byl později zazděn příčkou, ke které byl připojen později gotický oltář. Před hlavním chórem se apsidovitě vydouvala západním směrem zeď, oddělená spárou a podle složení zdiva přistavěná později. Obě kaple na jihu kostela byly jednolodní, měly půlkruhové apsidy a vzájemně byly spojeny patrně arkádou. Jižní kaple měla být sklenuta valeně. (Při Guthově výzkumu nebylo již nalezeno spojení kostela s ambitem, zmiňované pouze při prvním výzkumu. Jižní podvěžní prostor, sloužící za kapli, byl přístupný z předsíně mezi věžemi, protilehlý prostor

ké práce/ na vltavském říčním ostrově) – situovaném zcela nedaleko od soutoku Vltavy^{81 149} a Sázavy²⁰².

Vznik listiny⁵ bývá historiky většinou zařazován do širšího rozmezí let 1092–1100. Souvislost vzniku tohoto kláštera s výše uvedenými dvěma (rovněž benediktinskými) kláštery (Břevnovským¹⁴⁴ a Sázavským²⁰¹) je nesporná.

... Hoc⁽¹⁵⁹⁾ eciam⁽¹⁶⁰⁾ pie memorie⁽¹⁶¹⁾ vi-
ro de hac⁽¹⁵⁹⁾ vita subtracto, Brecislaus
iunior, id est filius regis Wratislay, in
ducatum succedit;

– qui eciam⁽¹⁶⁰⁾ monasterio Ostrowien-
si²⁹⁴ pro⁽¹⁰⁵⁾ anima sua suorumque omni-

... Po časech tohoto muže, (kterého má-
me) v dobré (zbožné) paměti, který ze
zdejšího života odešel²⁹⁵ nastoupil do
knížecího úřadu Břetislav mladší (II.) –
též syn krále Vratislava.

– Ten rovněž daroval klášteru v Ostro-
vě^{294 296} pro (spásu) své duše a všech

pouze ze severní boční lodi. Před východním chórem byly v širší hlavní lodi schody, přerušené obloukem zmíněné zdi, vyduté do hlavní lodi. Schodiště mělo čtyři stupně; na jižní straně se právě k němu otvírala obloukem nebo portálem již zmíněná chodba, která spojovala kostel s budovami na jižní straně klášterního areálu. Fr. Stehlík v úhrnu starších archeologických poznatků dále uvádí, že byla na mnoha místech nalezena také dlažba. V části lodní ležely ve stejné výši románské plastické dlaždice, opukové desky, dlažba z velkých ploten, břidlice i hladké gotické hliněné dlaždice, v chórové části ležela dlažba ve dvou úrovních. Asi 50–60 cm nad rovinou románské podlahy s plastickými dlaždicemi v druhotném uložení byla v jižní části kněžiště nalezena vrstva gotických opukových desek; mezi nimi byla umístěna hrobka opata Jana (zemřel roku 1328). Lze tedy předpokládat, že ještě před jeho smrtí byla úroveň chórové části zvýšena o ony stupně, přetínající trojlodí. Na severu přiléhá ke kostelu ambit, postavený z lomového kamene, podobně jako severní zeď baziliky na rozdíl od jejích ostatních částí, vybudovaných kvádríkovou technikou. O zbytcích kláštera se tu zatím nebudeme zmiňovat, protože k objasnění jeho stavebního vývoje je potřebí nového průzkumu. Zatím učiněné nálezy jsou shrnuty v práci Stehlíkově. Kaple na jižní straně baziliky měla podle Stehlíka na západní straně oddělený prostor spojený s lodí obloukem, který byl patrně převýšen věží. K této kapli byla na jihu později připojena ještě kaple další, přerušující starší hroby a zároveň s ní dlouhá chodba, která spojovala kostel s domem na jižní straně klášterního areálu, z kterého se zachovaly sklepy.“

²⁹⁵ Jde o Konráda I. Brněnského (1035–1092). Byl synem Břetislava I. a Jitky ze Schweinfurtu, stal se knížetem tzv. brněnského údělu (1054–1055 a 1061–1092) a českým knížetem v roce 1092. Konrád byl bratrem knížete Spytihněva II., krále Vratislava II., Oty Olomouckého a biskupa Jaromíra. Břetislav II. byl českým knížetem (1092–1100) (rovněž z rodu Přemyslovců), protože byl nejstarším synem knížete Vratislava II. (krále Vratislava I.) a jeho druhé manželky Adléty Uherské. Jeho manželkou byla Lukarta z Bogenu, dcera Aschwina z Windberg-Bogenu. Měl nevlastní bratry – Bořivoje II., Vladislava I. a Soběslava I. Břetislav II. zemřel v prosinci 1100 na následky násilného zabití u Zbečna (pravděpodobnými vrahy byli asi Vršovci). Předpokládaná datace této listiny je proto k období 1092–1100.

²⁹⁶ Buben (2007, s. 62): „Klášter byl založen z podnětu pražského biskupa Thiddaga (998–1017), který přesvědčil knížete Boleslava II., aby založil druhý klášter v Čechách jako akt pokání za přemyslovský krvavý zásah na Libici (28. 9. 995) proti Slavníkovcům. Záměr vyslovil kníže nedlouho před svou smrtí († 7. 2. 999), avšak realizaci tohoto projektu uskutečnil ještě téhož nebo následujícího roku jeho syn a nástupce Boleslav III., který klášter bohatě nadal. Klášter byl postaven na vltavském ostrově těsně nad soutokem Vltavy a Sázavy, oproti dnešnímu kostelu sv. Kiliána. Hlavní chrám byl zasvěcen sv. Janu Křtiteli a klášter byl osazen z rakouského Niederaltai-chu pod vedením opata Lantberta (Lamberta), žáka tamního opata a pozdějšího biskupa hildesheimského. Ostrov o velikosti asi 3 ha představoval nejen jeden z ideálů sv. Benedikta (samota), ale jevil se i z vojenského hlediska jako bezpečný. Klášter se těšil podpoře členů přemyslovské

um dedit capellam sancti Petri apostolorum principis; cum terra ad quattuor aratra²⁶⁶ et partem fluminis⁽⁵³⁾ de Blancye^{297 298}.

svých (nástupců) kapli svatého Petra, prvního z apoštolů, s pozemky (o velikosti) čtyř popluží²⁶⁶ (ke čtyřem pluhům) a část řeky Blanice^{297 298}.

Na závěr této dílčí kapitoly si dovolíme provést kratší shrnutí. Celkem jsme v ní pojednali 5 listin⁵ (resp. některých vybraných úryvků z nich). Ve většině případů šlo o donace klášterním institucím (1× *benediktinský Břevnovský klášter*^{144 299}, 1× /v té době ještě *benediktinský/ klášter Hradiště /Klášterní Hradisko*³⁰⁰/, 1× /již neexistující/ klášter *Ostrov*³⁰¹). Dvě donace byly směřovány ke kapitulám. Jako první lze jmenovat *Litoměřickou kapitolu*³⁰², která byla založena při románské *bazilice sv. Štěpána* (nacházející se v té době v prostoru

dynastie. Byl obdarován knížaty Oldřichem, Břetislavem I., Spytihněvem II., Vratislavem II., Svatoplukem i Vladislavem II.“

²⁹⁷ Štefáček (2008, s. 43–44): „Řeka v Čechách; pramení na severovýchodním svahu kopce Batkovy (724 m) v nadmořské výšce 695 m. Protéká CHKO Blaník, ústí zleva do Sázavy u Českého Šternberka v nadmořské výšce 304 m. Plocha povodí činí 543,7 km², délka toku 62,4 km, průměrný průtok u ústí je 2,94 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zleva: Neustupovský potok, Chotýšanka. Blanice (vlašimská) je malá nenáročná říčka, protékající půvabnou krajinou Mladovožickou pahorkatinou a CHKO Blaník. Při svém toku si kromě krátkého úseku od pramenů k Horním Hrachovicím stále udržuje severní směr. Její koryto je úzké a často zarostlé stromy s poměrně velkým množstvím jezů. Údolí, kterým protéká, je široké, lučinaté, místy i lesnaté a málo osídlené – jediné větší město na řece je Vlašim. Zajímavý úsek je od soutoku řeky Blanice se Záhorským potokem až k bývalému Dolejšího mlýnu. Řeka široká 4–5 m protéká více rybníky (mj. nádrží Kamberk) v kopcovité krajině pod Blaníkem, místy se rozšiřuje v tůň. Břehy jsou v přírodním stavu, občas porostlé stromy a keři, krajina velmi hezká a klidná. Jako podhorský potok v lukách s pěkným rozhledem po krajině, které dominuje hora Blaník, pokračuje od jezu Dolní Hrachovice k rybníku Žehourů v Mladé Vožici. Odtud až k ústí do Sázavy pod Soběšínem má poměrně široký tok s neupravenými břehy, střídavě porostlými vysokými stromy a keři. Dolní úsek je nejpůvabnější. Zalesněné údolí se zde svírá, prohlubuje a řeka v něm volně proudí ke svému ústí.“

²⁹⁸ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 54): „Blanice (j. č.), řeky v Čechách, (1) přítok Otavy – 88 km, (2) přítok Sázavy – 62 km, a vsi nad nimi ležící (u Vodňan a u Mladé Vožice). Pův. to bylo jm. vodního toku: je odvozeno zpodstatňující příp. -ice (z -ica) od před. jm. blanná (voda), tj. „protékající blaněmi n. blanami“ (stč. bláně n. blána ,vlhká louka n. pastvina). Podle řek byly pak pojmenovány osady ležící na jejich březích (obě vznikly do 14. stol.). Viz též Blansko.“

²⁹⁹ Listina knížete Boleslava II. z 15. 1. 993 (tzv. *břevnovská listina*); latinský text: Erben (1855, s. 33–34), Friedrich (1904, s. 347–350). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 12; vlastní text lze nalézt na str. 55–66.

³⁰⁰ Listina údělného knížete Oty I. Olomouckého a jeho manželky Eufemie z 3. února 1078; latinský text: Friedrich (1904, s. 82–85), Boček (1836 s. 162–164). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 17; vlastní text lze nalézt na str. 87.

³⁰¹ Listina knížete Břetislava II. z let 1092–1100; latinský text: Friedrich (1904, s. 104–105), pouze krátký úryvek Erben (1855, s. 84). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 19; vlastní text lze nalézt na str. 96–97.

³⁰² Listina knížete Spytihněva II. (přibližně) z roku 1057; latinský text: Friedrich (1904, s. 53–60). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 16; vlastní text lze nalézt na str. 81–86.

dnešního *Dómského návrší*). Význačným dokumentem je pak listina³⁰³ (datovaná již k roku 1088, kterou vydal *král Vratislav I.* (i když lze s největší pravděpodobností plně potvrdit, že jde o pozdější falzum) – v té je možné zaznamenat rozsáhlou královskou donaci směřovanou k *Vyšehradské kapitule*²⁵⁶.

V této dílčí kapitole je obsažena i řada vybraných částí z Kosmovy *Kroniky české*. S ohledem na vodní právo je můžeme označit spíše jen jako ilustrativní. Za svým způsobem závažný historicko-právní pramen lze naopak pojímat krátký úryvek z *Kroniky Mnicha sázavského*³⁰⁴ – zde je nepochybně zřejmé, že *kníže Břetislav I.*¹⁹⁴ daroval *Sázavskému klášteru*²⁰¹ dokonce část řeky od *Milobuže* až k jakési jeskyni nazývané (česky) *Zákolnice* (též s loukami a okolním lesem). Otázkou samozřejmě zůstává, zda šlo o plná majetková práva – či spíše jen o výsadu vlastnit veškeré užitky plynoucí z vymezeného říčního úseku. V téže kronice je možné též zaznamenat zajímavou zmínku o jakési „vodní nádrži“ – zde latinsky nazývané *stagnum* [tj. nádrž na povrchovou vodu stojatou] – a to zcela jistě v souvislosti s dřevěnou konstrukcí označovanou pak později pojmem „slup“ (pro zajištění velmi snadného „středověkého“ lovu ryb).

Zcela na závěr této dílčí kapitoly se zmíníme o zajímavé zprávě o vodním mlýnu uvedené ve výše citovaném úryvku z *Kroniky Kanovníka vyšehradského* (snad již v té době existujícím³⁰⁵) – a to na řece *Sázavě* (nacházejícím se nedaleko od *Sázavského kláštera*²⁰¹).

3.3 Český stát ve 12. století – privilegia udělovaná klášterům a kapitulám

Toto století se v převážné míře vyznačovalo tím, že byla v *Čechách* a na *Moravě* zakládána celá řada klášterů a kapitul. Panovník tehdy ještě stále disponoval rozsáhlým pozemkovým majetkem, který mohl ve značné míře následně věnovat nově vznikajícím církevním institucím.

Přestože jde o tzv. falzum, uvedeme též (s ohledem na další text i později pojednávaných dílčích kapitol) historický dokument připisovaný *knížeti Vladi-*

³⁰³ Listina *krále Vratislava I.* (přibližně) z roku 1088; latinský text: Friedrich (1904, s. 371–391), Erben (1855, s. 77–80). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 18; vlastní text lze nalézt na str. 89–94.

³⁰⁴ *Kronika Mnicha sázavského*; latinský text: Fontes rerum Bohemicarum II., Kosmas, Bretholz (1923, s. 245). Úryvek z kroniky je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 13; vlastní text lze nalézt na str. 72–76.

³⁰⁵ Za první dochovaný zcela jednoznačně hodnověrný dokument, ve kterém je uvedena pravděpodobně nejjistější zmínka o existenci vodního mlýna, můžeme však pokládat až zakládací listinu kostela v *Úněticích* (kanovníka *Zbyhněva*). Viz listinu *kněze a kanovníka Zbyhněva* z období 1125–1140 (tzv. *únětická listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 129–131), Erben (1855, s. 98 až 99). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 22; vlastní text lze nalézt na str. 121–127.

slavovi I.^{306 307} – časově přiřazovaný k roku 1115³⁰⁸ – zakládací listinu³⁰⁹ Kladrubského kláštera³¹⁰, ve které byla mj. vymezena rozsáhlá pozemková domé-

³⁰⁶ Vladislav I. byl pohřben v Kladrubském klášteře. Hrob byl při opravě chrámu otevřen v roce 1653. V současnosti je jeho náhrobek v severní části chóru.

³⁰⁷ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Třetí syn knížete a krále Vratislava II., o němž Palacký tvrdí, že byl „jistě v celé řadě Přemyslovců jeden z nejlepších a nejušlechtlejších ..., nebylo v něm pýchy, ani mstivosti a ukrutností, skvěje se udatenstvím, nemiloval předce války ...“, se ovšem poprvé ocitl v popředí roku 1107, kdy pomohl olomouckému úředníkovi Svatoplukovi svrhnout vlastního bratra Bořivoje II. Za odměnu měl od nového knížete slíbeno nástupnictví. Po zavraždění Svatopluka roku 1109 umožnily rozmlísky mezi bratry neúměrné zasahování císaře Jindřicha V. do českých záležitostí. Císař udělil v říjnu 1109 Čechy v léno Vladislavovi I. a pomohl mu proti Bořivojovi, který se s polskou pomocí zmocnil Prahy. Roku 1110 císař Bořivoje zajal. Vladislav nejprve tři roky držel v zajetí bratrance Otu, nakonec však pochopil, že bude muset uspokojit nároky příbuzných, a proto jim přidělil roku 1113 v zemi tradiční úděly. V roce 1117 dokonce předal vládu Bořivojovi, který se vrátil z exilu, a sám si ponechal jako úděl pouze území za Labem. To byl v té době vsutku nebývalý čin. Přátelská shoda mezi bratry skončila roku 1120, když se Vladislav znovu ujal vlády a bratra vyhnal. Oženil se s Richenzou z Bergu, s níž měl čtyři děti – nejstarší dceru Svatavu a tři syny: příštího krále Vladislava II. (předka královské linie Přemyslovců), Děpolda (zakladatele vedlejší větve Přemyslovců – Děpoldiců – která však nikdy nevládla) a Jindřicha.“

³⁰⁸ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1115, březen – po lednovém vzájemném jednání povolal český kníže Vladislav I. zpět z Polska Soběslava a vykázal mu labský úděl (Hradecko) a zanedlouho uprázdněné moravské úděly – Brněnsko a Znojemsko. V červenci 1115 – schůzka na řece Nise mezi Boleslavem III. Křivoústým a Vladislavem I., Otou a Soběslavem; uzavřena přátelská smlouva. Na paměť této události založil Vladislav nový klášter v Kladrubech.“

³⁰⁹ Uvedený dokument je dostupný ve Friedrichově souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 393–403) a v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 89–91). Friedrich tento dokument jednoznačně zařadil mezi tzv. „acta spuria“. Fiala (1960, s. 8): „Tak zvaná zakládací listina, hlásící se k r. 1115, je dávno známé falsum, v němž se však dají zřetelně rozpoznat stopy užití aktů. Existenci kladrubských aktů potvrzují dvě zachované písemnosti tohoto typu z doby po polovině 12. stol., zatímco další kladrubské listiny z konce 12. stol. jsou opět – až na dvě – převážně jasná falsa.“

³¹⁰ Nováček et al. (2010, s. 9): „Kladrubský klášter patřil mezi nejvlivnější církevní instituce v Čechách a za 670 let své existence se výrazně zapsal do vývoje západočeského regionu. Od sklonku 19. století přitahoval pozornost historiků, jednak díky tomuto historickému významu, jednak uměleckou hodnotou dvou originálních celků barokní architektury – kostela Nanebevzetí Panny Marie a nové konventní budovy. Klášter byl založen jako šestá klášterní fundace v Čechách knížetem Vladislavem I. roku 1115 v prostoru západního pohraničí, nedaleko soutoku Mže s říčkou Uhlavkou. Vznik Kladrub téměř o třicet let předcházela založení dalších, tentokrát již cisterckých klášterů v západních Čechách (Plasy, Pomuk). Klášter byl umístěn k důležité křižovatce zemské cesty spojující Čechy s Bamberkem, Mohučí a Norimberkem, jejíž význam byl za Vladislavova nástupce, knížete Soběslava I., posílen přestavbou hraničních opevněných bodů – Tachova a Přimdy. Nová fundace, v níž byl posléze její zakladatel roku 1125 pohřben, byla nejprve osazena řeholníky z některého domácího konventu, ale již koncem roku 1117 byla na popud Vladislavovy manželky Richenzy z Bergu komunita doplněna skupinou mnichů a konvršů ze švábského kláštera Zwiefalten, který měl úzké styky s významným benediktýnským reformním střediskem Hirsau. Příchozí skupina však narazila na odpor domácího konventu a byla nucena se vrátit zpět do Zwiefaltenu, což se opakovalo znovu v letech 1120–1125. Teprve v roce 1130, po zvolení opata Bertholda, jenž byl zwiefaltenského původu, se vnitřní situace v konventu zřejmě uklidnila. O dalších osudech kláštera ve 12. století se dochovalo jen nemnoho zpráv, především hospodářské povahy. Zdá se, že vláda opatů Eberharda a Lamberta (1131–1186?) byla dobou klidnou a příznivou pro růst kláštera i jeho domény. O rozsahu, struktuře klášterního majetku (a částečně i o jeho vývoji od bohaté fundátorovy donace) podrobně vypovídají tzv. kladrubská falza – soubor listin, kterým byly v poslední čtvrtině 12. a na počátku 13. století nahrazeny původní, průběžně vedené pamětní záznamy.“

na příslušející k tomuto významnému benediktinskému klášteru. Dokument se dochoval ve třech významně odlišných exemplářích³¹¹ – s ohledem jak na ryze paleografické charakteristiky, tak na vlastní věcný obsah³¹².

*In nomine sancte et individue⁽¹⁵²⁾
trinitatis.*

*Notum sit omnibus sancte⁽¹⁶²⁾ matris ec-
clesiae⁽¹¹²⁾ filiis, quod ego Wladizlaus,
dux Boemiae⁽¹⁶³⁾, credens nihil esse,
quidquid dei non est, credens etiam illi,
qui dicit: „Date elemosinam⁽¹⁶⁴⁾ et omnia
munda⁽¹⁶⁵⁾ sunt vobis⁽³¹³⁾, et illi, qui dicit:
„Redemptio⁽⁹⁹⁾ anime⁽¹⁶⁶⁾ viri divicie
suae“, construxi⁽⁷⁷⁾ monasterium in ho-
nore sancte⁽¹⁶²⁾ dei genitricis⁽¹⁶⁷⁾ Mariae
pro⁽¹⁰⁵⁾ redemptione⁽⁹⁹⁾ animae meae ...*

*Jménem (ve jménu) svaté a nerozluči-
telné (nerozdělitelné, nedělitelné) Tro-
jice.*

*Nechť je toto známo všem synům svaté
matky církve, že já Vladislav, kníže čes-
ký (Čech), který věří, že neexistuje nic,
co by Bohu nepatřilo, a též věřící dokon-
ce tomu, jenž říká: „dejte almužnu⁽¹⁶⁴⁾
a vše čisté⁽¹⁶⁵⁾ je vaše“, a tomu, jenž ří-
ká: „vykoupení⁽⁹⁹⁾ duše člověka (muže)
je jeho bohatstvím“ – jsem nechal vybu-
dovat⁽⁷⁷⁾ klášter na počest svaté Bohoro-
dičky⁽¹⁶⁷⁾ – pro vykoupení⁽⁹⁹⁾ své duše ...*

Po slavnostní předmluvě následuje velmi podrobný jmenovitý výčet knížet-
tem darovaného majetku, dalších výsad a užitků. Převážnou část z poněkud
delšího latinského textu si dovolíme vynechat.

Vzhledem k tehdejšímu způsobu pojmání vodního práva je především za-
jímavá až pasáž, která definuje jednu z mnoha dílčích územně vymezených
částí rozsáhlé donace²⁰⁶ knížete (směřované k uvedenému klášteru) – a to
poskytnutí v té době existujícího panovnického dvorce nalézajícího se na úze-
mí dnešní Zbraslavi^{314 315 316}. Ten byl od vlastního benediktinského kláštera

³¹¹ Viz Friedrich (1904, s. 393). Jde o verzi „A“, „B1“ a „B2“. Použili jsme „nejvíce autentickou“ verzi „A“. Dříve tuto listinu publikoval Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Boemiae et Moraviae I.* (1855, s. 89–91) – šlo však o verzi „B1“ a „B2“ (vídeňská verze a listina Muzea Království českého). V originále je možné si některé listiny prohlédnout na adresách: <[http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/AZK/492/charter?q=kladrubský klášter](http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/AZK/492/charter?q=kladrubský%20klášter)> a <[http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/AZK/493/charter?q=kladrubský klášter](http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/AZK/493/charter?q=kladrubský%20klášter)> (pouze dvě verze).

³¹² Podrobně viz Šebánek a Dušková (1953, s. 285–303).

³¹³ Jde zde o ne zcela přesnou NZ citaci (Lukáš 11:41). Původní řecký text (*Westcott/Hort with Diacritics, Tischendorf 8th Ed. with Diacritics*) je následující: „πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστί“ <<http://biblos.com>>. V *Biblia Sacra Vulgata* je pak „verumtamen quod superest date elemosynam et ecce omnia munda sunt vobis“, anglická verze (*The KJV Bible with Strong's References* <<http://www.apostolic-churches.net/bible/strongs.html>>) má znění: „but rather give alms of such things as ye have and behold all things are clean unto you“. Český ekumenický překlad je následující: „Rozdejte chudým, co je v mísách, a hle, všechno vám bude čisté.“ V dané souvislosti je vhodné uvést známé latinské heslo: „Omnia munda mundis [čistým vše čisté]“.

³¹⁴ Durdík (2009, s. 626): „Prvá zmínka o Zbraslavi pochází z roku 1115, kdy zdejší bývalý knížecí dvůr i ves náležely kladrubskému klášteru. Po roce 1239 přešly výměnou do rukou biskupa Jana III. z Dražic a v roce 1268 Přemysla Otakara II. Ten si zde zřídil „lovecký dům s věžemi a vel-“

situovaného až v *Kladrubech*³¹⁰ (s ohledem na tehdejší velmi nízkou úroveň komunikačních možností /nejen na rozdíl od současnosti, ale též i např. od dřívější doby římské s již existující rozsáhlou komunikační sítí/) poměrně značně vzdálen.

... *Dedi quoque*⁽⁷²⁾ *Zebrezlao*^{317 318} –

| ... *Dal jsem (platilo to i v dané tehdejší*

mi pevnými zdmi“... Z původního dvorce a pozdějšího loveckého hradu se dodnes dochovaly pozůstatky v objektu prelatury. V západním křídle byly zjištěny stěny rozlehlejší, nejméně dvou-prostorové stavby, patrně vzniklé ve více stavebních fázích. Nejspíše za přestavby Přemysla Otakara II. byla tato stavba rozšiřována a upravována. Písemně doložené ohrazení s věžemi doposud neznáme. Geofyzikálním měřením se však patrně podařilo vymezit opevnění areálu příkopem.“ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 344): „Starší české Zbraslav je odvozeno přívlast. příponou -jъ z OJ Zbraslav a znamenalo ‚Zbraslavův (dvůr)‘.“

³¹⁵ Cisterciácký klášter ve Zbraslavi založil král Václav II. až v roce 1292 (tedy o 176 let později). Buben (2004, s. 283) uvádí: „Zbraslav je poprvé listinně doložena roku 1115 v zakládací listině Kladrubského kláštera, a ačkoliv jde o pozdější falzum, údaj je bezesporu pravdivý. Na Zbraslavi pobývali dva až tři benediktinští mniši, avšak někdy mezi lety 1258–1268 koupil toto zboží pražský biskup Jan III. z Dražic a klášteru dal jiné statky. Již roku 1268 směnil král Přemysl Otakar II. statek Zbraslav s pražským biskupem za Butovice a další pozemky a následně tam dal vybudovat lovecký hrádek. Zbraslav se pak stala pro královskou rodinu oblíbeným místem, protože byla jednak snadno z Prahy dosažitelná a jednak krásně situovaná nedaleko soutoku Vltavy a Mže (dnes Berounky), dnes na slepém rameni Berounky.“ Kuča (2002, s. 645): „Do roku 1115 ve Zbraslavi existoval knížecí dvorec, pravděpodobně lovecký, s nímž souvisel i dodnes stojící kostel sv. Havla na výrazné vyvýšenině nad Berounkou (přesněji nad jejím starým řečištěm, které se po zaslepení roku 1829 nazývá Krňov); vlastní vyvýšenina se od neznámé doby nazývala Osek a později – podle kostela – Havlín. Vyplývá to ze zakládací listiny kladrubského kláštera, která je jistě pozdějším falzem, ale místopisné údaje jsou věrohodné. V uvedeném roce (případně poněkud později) daroval český kníže (zřejmě tedy Vladislav I.) Zbraslav i s kostelem a blízkými vesnicemi Žabovřesky, Černošicemi a Lahovicemi kladrubským benediktinům, kteří zde měli proboštsví. Zbytky románské stavby z kvádříkového zdiva byly objeveny v pozdější prelatuře cisterciáckého opatství nad pravým břehem Berounky, severně pod svatohavelskou výšinou, což dokládá, že jak proboštsví, tak asi i knížecí dvorec existovaly na jeho místě, nikoli nahore u kostela sv. Havla. Poloha Zbraslavi, uzavírající na jihu Pražskou kotlinu, však byla natolik významná, že o lokalitu projevíly znovu zájem centrální pražské složky. Mezi lety 1258/68 získal výměnou pražský biskup Jan III. a hned roku 1268 král Přemysl Otakar II. (i se Záběhlicemi a obojí Chuchlí). Zbraslav pak nadále měla funkci z Pražského hradu snadno dostupného a nepřilíživě vzdáleného loveckého zázemí panovníka. Otakarský lovecký dvorec byl tedy třetí etapou vývoje lokality budoucího kláštera. Rovněž z této doby tam byly odhaleny stavební pozůstatky. Bylo zřejmé, že poloha při soutoku významných řek vyžaduje vybudování opevněného bodu. Nemohlo jím být ale město, které leželo v mílovém okruhu Prahy. Václav II. zde proto roku 1292 založil klášter cisterciáků, symbolicky nazvaný Aula Regia, což plně odpovídalo jeho zamýšlené funkci královské hrobky.“

³¹⁶ Výstižnou citaci uvádí Merhautová (1971, s. 364): „R. 1115 (CDB I, č. 390, falzum 13. století) ... *Dedi quoque Zebrezlao* ... *Ad capellam sancti Galli*. R. 1186 (CDB I, č. 405, falzum 13. století) ... *Contulerunt etiam Zbraslav*.“ Kostel sv. Havla se nacházel právě na území dnešní Zbraslavi. Merhautová (1971, s. 364): „Z původního kostela se zachovala hranolová západní věž (mimo svou horní později nahrazenou část) a částečně také obdélná loď. Nynější loď byla postavena přibližně kolem roku 1660, podle nyní již zaniklého letopočtu nad portálem. Pro zachovanou část původního jednolodního kostela, která není omítnutá, jsou příznačné drobnější opukové kvádříky, kladené do rádek. Okraje lodí byly zdůrazněny poměrně širokými lizénami spojenými nahore obloučkovým vlysem; jednotlivé obloučky se skládají z drobných klenáčků. Na věži je zachován v patře portál s odlehčovacím obloukem.“

³¹⁷ Tomek (1892, s. 41): „Kníže Vladislav I. dal tehdáž stavěti ve Zbraslavi jakési stavení k svému přebývání. Jmenovaného však roku zastavil tuto práci, když založil klášter Benediktinský v Kla-

současnosti) (klášteru) dokonce (též i, rovněž) Zbraslav^{314 315 316 317 318} —

Nešlo jen samozřejmě o uvedenou lokalitu (v té době pravděpodobně již značně hospodářsky významnou – nacházející se v zemědělsky úrodné oblasti) a jejím bezprostředním okolí, ale též o další (od Zbraslavi^{314 315 316 317 318} nepříliš vzdálené) vsi a rozsáhlé (k nim darované) tzv. příslušenství (spolu s loukami a lesy k němu patřily rovněž vodní toky). Neznámý pisatel listiny postupuje při výčtu darovaného majetku očividně od severu (tehdejší raně středověké Prahy) – směrem k jihu, resp. proti toku nejvýznamnějšího levostranného přítoku Vltavy^{81 149} – v současnosti nazývaného Berounkou^{107 108}.

– cum omnibus ad eam pertinentibus⁽⁷³⁾,
id est:

Luben^{319 320} villam⁽⁶⁶⁾ totam; Slivici^{321 322} villam⁽⁶⁶⁾ et partem fluminis⁽⁵³⁾;

– a to s veškerým příslušenstvím⁽⁷³⁾
(k tomu náležejícím, patřícím), tj.:

celou ves⁽⁶⁶⁾ „Lubeň“³¹⁹, ves „Sliveneč“^{321 322} a (příslušnou) část řeky

drubích, jemuž nyní daroval Zbraslav i s kostelem čili kaplí sv. Havla, též blízké vsi Libeň, Černošice, Lahovice a jiné). Odtud přebývali obyčejně dva neb tři mnichové Kladrubští ve Zbraslavi; ano i opat měl tu obydlí své k meškání na čas.“ Růžková a kol. (2006, s. 606): „Zbraslav v roce 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 obec v okr. Praha-jih, v r. 1961–1974 obec v okr. Praha-západ, od 1. 7. 1974 část městského obvodu Praha 5 obce Praha (součást městské části Praha-Zbraslav)“.

³¹⁸ Kuča (2002, s. 639–640): „1115 (falzum 13. stol.) dedi quoque Zebraslauo cum omnibus ad eam pertinentibus ... dedi ... Izbraslau ... Ad capellam sancti Galli, 1186 (falzum 13. stol.) Zbraslav cum omnibus ad eandem villam pertinentibus, id est: ... Cimosicih, 1222 (falzum 13. stol.) Gerhardus de Zbraslav, 1268 apud Pragam Zbraslav, Zabehlicze et utrumque Huhel, 1292 in bonis ... regalibus nuncupatis vulgariter Zbraslav monasterium cui nomen Aula Regia imposuimus, 1292 locus Zbraslav ...“

³¹⁹ Jako české odpovídající znění jsme uvedli „Lubeň“. Pražská Libeň se podle Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 750) nazývala „Lubeň“. V daném případě se však nedomníváme, že by šlo o tak vzdálenou lokalitu – natož o vesnici Lubenec u Žlutic – viz Friedrichovu sbírku *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 390, pozn. č. 59). Tomek (1892, I. díl, s. 259) pak uvádí: „V Pelzlově Karl IV. Urkundenbuch p. 10 jmenuje se sic Libeň (Luben), jakožto ves r. 1335 koupená pro klášter Ostrovský; ale rozumí se tu Libeň za Břežany proti Zbraslavi, kdež ležely i jiné statky tohoto kláštera, známé z urbáře Ostrovského r. 1388 v Českém museu.“ Odlišné pojetí je možné zaujmout na základě stanoviska Jirečka (1872, s. 83): „Roku 1342 dal Jan povolení k založení kolegiální kapitoly při kapli královské u Věch Svatých na Pražském hradě. Králi bylo vyhrazeno dávat svolení ke koupi a prodeji klášterů. Tak např. Karel v roce 1335 povolil Ostrovu, aby směl koupit dvůr Luben od kláštera sv. Jana na Újezdu pražském.“ Pražský Újezd tehdy pravděpodobně zahrnoval Smíchov a možná i Hlubočepy (sousedí se Slivencem). Název Smíchov je pozdějšího data, první záznam je doložen až k roku 1402, za nejpravděpodobnější období vzniku jeho názvu se považuje doba panování Karla IV. Roku 1386 dochází k rozparcelování zdejších pozemků a vzniká osada, do níž přicházelo obyvatelstvo z různých míst a docházelo tak k jeho „smíchání“. Uvedená doména („příslušenství“ Zbraslavi) tak měla zjevně souvislý charakter.

³²⁰ K pražské Libni si dovolueme ocitovat Kuču (2002, s. 555): „1363 ves, 1408 M. R. de Lododieg castrum vendit Johankoni Rotlew de Libnie, 1595 tvrz Lyben nad Wltawau... což jeho na ten čas tu u Lybnie před rukami jest, ...“

Cernosicij³²³ totum, quod emi apud⁽¹⁶⁸⁾
Goscam^{324 325};

(vodního toku⁽⁵³⁾), celé Černošice³²³ –
které jsem koupil od Gošky (Hošti³²⁴);

Z uvedené poměrně rozsáhlé listiny⁵ jsou pak zvláště zajímavé ty části u kterých lze sledovat přímou či nepřímou souvislost s vodními toky a jejich využíváním (v daném případě šlo především o právo rybolovu).

³²¹ Uvedený český ekvivalent jsme uvedli úmyslně v uvozovkách – jde spíše jen o „hypotézu“ autora této publikace. Erben ve své sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 784) uvádí: „*Sleuici, vide Slivice*“, na téže straně pak: „*Slivice (?)*, villa monasterii Kladrub. in provincia Rakonic (1115) 89. (c. 1239) 455.“ V současnosti by šlo o *Milín-Slivice* jižně od *Příbrami*. S ohledem na *Zbraslav*, *Černošice* a *Lahovice* je to však nepravděpodobná (značně vzdálená) lokalizace. *Slivenec* je Erbenem ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 784) vymezen následovně: „*Slivenec, Zlivenz, Zliuentz Zliuenz, Zlybentz, villa hospitalis S. Francisci Prag. (1253) 610.*“ Důležité je datum – až pozdní rok 1253 a též určitá autorova pochybnost: „*Slivice (?)*“. Dále je možné i dodat, že podle archeologických průzkumů zde existoval železářský areál již ve 12. století (tedy min. o 100 let dříve než 1253). Rovněž je vhodné se zmínit o etymologii tohoto názvu. David a Soukup (2011, s. 252) též uvádějí: „*Název označuje slivný dvůr, tedy dvůr, kde rostly slívy.*“ Současný *Slivenec* je katastrálním územím *Prahy* o rozloze 5,66 km². Je zde evidováno 51 ulic a 970 adres. Žije zde 1 947 obyvatel. K *Praze* byl připojen roku 1974. Šubert (1924, s. 426) uvádí: „*Slivenec je tiché, ode všeho světa takřka odloučené vesnické zákoutí, do kterého zřídka kdy zabloudí noha nějakého výletníka, a to hlavně jen proto, že rozkládá se víska ta na vysočině, ku které vedou cesty nehrubě příjemné. Jest to osada velmi stará. Nejstarší zmínka činí se o ní v dějinách v první polovině XIII. věku, kdy byla povinna odvádět špitálu Křižovnickému jisté berně na opravu Pražského mostu.*“ Pravděpodobně sahalo v raném středověku území *Slivence* až k řece *Vltavě* (zahrnovalo možná *Velkou Chuchli* až k *Malé Chuchli /asi bez ní/*). *Údolní niva* v té době nebyla kvůli *povodním* zřejmě plně osídlena. Příslušnou částí *řeky* tak byl dle všeho úsek *Vltavy* od dnešního *soutoku* s *Berounkou* (logicky navazující na donaci části této *řeky* od ústí *Radotínského potoka* po *Vltavu* – uvedené *ústí* bylo v té době blíže k *Zbraslavi* – viz poznámku č. 317) až k dnešní *Malé Chuchli*.

³²² Šubert (1924, s. 427) uvádí: „*Od Velké Chuchle vede těsně podle trati české západní dráhy pod zalesněnou strání pohodlná pěšina k Malé Chuchli, o níž se činí v dějinách prvotní zmínka při r. 1132, kdy podle vypravování pokračovatele Kosmova v nynější Malé Chuchli jakoby zázrakem zachráněn byl biskup Menhart před smrtí pod skalinou s vrchu se zřítivší. Tou dobou náležela Chuchel biskupství pražskému. Teprve ve XIII. století se uvádí Chuchel dvojí, větší a menší, které biskup Jan r. 1268 spolu se Zbraslaví a Záběhlicemi s králem Otakarem za jiné zboží vyměnil.*“ Zcela na okraj je možné se též zmínit o *sliveneckém růžovém mramoru* (tento však je pouze dekorativním tzv. *leštivým vápencem*). Růžková a kol. (2006, s. 479): „*Slivenec v r. 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 obec v okr. Praha-jih, v letech 1961–1974 obec v okr. Praha-západ, od 1. 7. 1974 část městského obvodu Praha 5 obce Praha (součást městské části Praha-Slivenec).*“

³²³ Kuča (1996, s. 475): „*Černošice (Horní Černošice) (1115 – falzum 13. stol.) Cernosicij (Chrinosicij) ... Bernardi de Cernosich, 1277 Cyrnesici, 1292 Czernesicz, item Czernesicz, 1304 Czernetitz Majus et Czernetitz minus (=Velké a Malé; patrně šlo o ony Velké), 1350 Czerneczicz inferius et Czerneczicz superius, villae monii Aulae regiae, 1352 Crzynessicz, 1356 pleb. in Czrnosicz, 1653 Czernossicze, 1654 Černošice, ves, 1720 Ober Czernoschitz, ves, 1757 Černošice, ves ...*“ Viz i poznámku č. 561.

³²⁴ Erben v části *Index personarum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 654) uvádí: „*Hošt'a (Goščja, Gošče, Gošč), Goska, Gotsa, Gosce, piscator in villa Nazhoue (c. 1088) 79. – Tornator monasterii Kladrub. (1115) 89. (1186) 177.*“ Avšak Pleskalová (1998, s. 132) uvádí: „*Goška (13. st. Goskam ak. sg. CB, 1, s. 430).*“

³²⁵ Autor této publikace se domnívá, že jde o latinskou transkripci jména „*Hošek*“. Samozřejmě se může jednat jen o jeho spíše intuitivní hypotézu – (např. „*koupil jsem od Hoška*“).

K výše uvedenému výrazu příslušenství³²⁶ (v listině⁵ datované k roku 1115 /byť jde o pozdější falzum³²⁷/) lze poznamenat, že ve většině případů té doby byly vodní toky většinou „neodděleně“ zahrnovány k majetkům jednotlivých darovaných vsí. Pokud šlo o menší vodní toky, tam je zřejmé, že nebyly vůbec vyjmenovávány a téměř bez výjimky byly chápány jako součást, v listinách většinou taxativně uváděných, pozemkových celků. Podobného způsobu majetkového vymezení si bude moci čtenář povšimnout též u celé řady námi níže uvedených citovaných částí z vybraných donačních listin⁵.

*Lagowicuh*³²⁸ *tres piscatores*¹⁵⁷: *Cekan*³²⁹, *Marsic*³³⁰, *Blasius*³³¹ *et aquam, que*⁽⁴³⁾ *dicitur Msa*^{107 333}, *a flumine*⁽⁵³⁾ *Wltawa*¹⁴⁹ *usque ad rivulum*⁽⁷¹⁾ *Chotc*³³².

v *Lahovicích*³²⁸, *tři rybáře*¹⁵⁷ – a to *Čekana, Maršíka a Blažeje*³³¹ – též *vodu (řeku, vodní tok), která se nazývá „Mže“ (Berounka*^{107 333}*), od řeky (soutoku) Vltava*

³²⁶ Viz též poznámku č. (73).

³²⁷ Avšak takové, ve kterém se dají zřetelně nalézt věcné souvislosti dokladující použití tzv. aktů (viz především poznámku č. 309).

³²⁸ Kuča (2002, s. 648): „Lahovice, ulicová ves (ulice Spodní, Lahovská) s velkým dvorem podél Vltavy, mezi starým a novým tokem Berounky. Kolem 1088 (falzum 12. stol.) Vratislaus rex eccl. Wissegr. Nagouicuh (!) terram donat, 1115 (opis 13. stol.) Wladizlaus dux monio Kladrub. donat cum Izbraslav Lagouicuh tres piscatores, 1222 Lagowicuh, 1288 villarum Hlahowicz et Chuchel, 1292 Lahouicz, 1421 curia in Lahouicz, 1653 Lahowicze, 1841 Lahowitz, katastrální obec, 1854 Lahovice, obec.“ David a Soukup (2011, s. 49) též uvádějí: „Lahovice – místní část Zbraslavi na levém břehu Vltavy, k níž patří i osada Lahovičky na protilehlém levém břehu Berounky. Poprvé se uvádějí v r. 999 v zakládací listině kláštera v Ostrově (u Davle). V roce 1829 při povodni si Berounka prorazila hlavní koryto do vedlejšího ramene – území Lahovic tak rozdělila na dvě části (Lahovice a sev. položené Lahovičky). Voda byla odjakživa zdrojem obživy (žilo zde vždy hodně rybářů), na druhé straně skýtala smrtelné nebezpečí při povodních – např. v roce 1890 zaplavila nejen všechny domy, ale navíc při této pohromě explodovala tovární pec na šamotové cihly.“ Růžková a kol. (2006, s. 265): „Lahovice v r. 1869–1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950 obec v okr. Praha-jih, v r. 1961–1968 obec v okr. Praha-západ, od 1. 10. 1968 část městského obvodu Praha 5 obce Praha (součást městské č. Praha-Zbraslav)“. Vlček a kol. (2012, s. 800): „Poprvé jsou Lahovice zmiňovány v zakládací listině kláštera v Ostrově (u Davle). V roce 1829 si Berounka prorazila hlavní koryto do vedlejšího ramene do Lahovic, čímž rozdělila jejich území na dvě části a dala tak vzniknout severněji položené osadě Lahovičky, která však i nadále zůstala součástí území obce Lahovice.“ Vlček a kol. (2012, s. 801): „Podle archeologického průzkumu byla tato ves ležící při soutoku Berounky s Vltavou, osídlena již v 9. století. První konkrétní zmínka v pramenech však pochází až z doby kolem roku 1000, další zpráva se vztahuje k roku 1115, kdy Vladislav I. vydal zakládací listinu kladrubského kláštera, v níž klášteru daroval kromě části lahovických pozemků také tři rybáře. V roce 1270 došlo ke směně za jiné pozemky, kterou provedl Přemysl Otakar II., aby Lahovice mohl připojit ke svému loveckému hrádku na Zbraslavi.“

³²⁹ Erben v části *Index personarum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 639) uvádí: „Čakan, Čekan Cakan, Scehan, piscator in villa Lagowicuh (1115) 89. (1186) 177.“ Čechura (1995, s. 19): „Čekan“.

³³⁰ Erben (1855, s. 667): „Maršík, Marsik, homo Lagouicuh (1115) 89. (1186) 177.“ Čechura (1995, s. 19): „Maršík“.

³³¹ Jde o latinské znění jména *Blažej*; jeho původ je možné s největší pravděpodobností předpokládat u řeckého adjektiva *βλαιοός* (vychýlený, křivonohý). Čechura (1995, s. 19): „Blažej“.

³³² Vybrané části z konfirmační⁴⁸⁰ listiny knížete Fridricha z roku 1186 uvádíme až v závěru této dílčí kapitoly. Zde je uveden výraz „Chotecs“ (ve verzi „B“ Friedrichovy sbírky na str. 429 pak „Chote-

vy¹⁴⁹ až po malý potok⁽⁷¹⁾ (vodní tok)
Choteč³³² (Radotínský potok³³⁴).

Vedle výše uvedené řady „vsí“, nalézajících se v současnosti jak na území dnešního hlavního města *Prahy*, tak i v jejím bezprostředním okolí, dal panovník klášteru též právo k vybudování vodního mlýnu na *Vltavě*^{81 149} – a to dokonce v přímém sousedství tehdejší raně středověké *Prahy*.

Dedi ...

Dal jsem (klášteru) (platilo to i v dané –
tehdejší současnosti) ...

... locum Prage ad molendinum⁽⁶⁷⁾.

... místo v Praze k (postavení, vybudování) mlýnu^{(67) 335}.

S výše uvedenou donací²⁰⁶ pravděpodobně souvisel též vznik přímo klášterem založeného *kladrubského probošství*³³⁶ ve *Zbraslavi*^{314 315 316 317}. Dále daroval panovník v *Nezabudicích*³³⁷ čtyři jmenovitě uvedené rybáře¹⁵⁷.

Dedi ...

Dal jsem (klášteru) (platilo to i v dané –
tehdejší současnosti) ...

ze“). S ohledem na běžnou tehdejší *transkripci* slovanských jmen tomu v současnosti odpovídá „Choteč“. V listině jde o malý vodní tok („*rivulum*“) – obec *Choteč* se v současnosti nachází přibližně 7 km na západ od *Radotína* (v současnosti je již součástí *Prahy*). Jak uvedenou obcí, tak *Radotínem* v současnosti protéká *Radotínský potok* – je tedy zřejmé, že uvedené středověké označení se vztahuje právě na tuto vodoteč. Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 737) uvádí: „Chotěč, Chotecz, rivulus fluens in fl. Misam (1186) 177.“

³³³ Vlček ed. et al. (1984, s. 58): „Berounka č. h. p. 1-10-04-002 vzniká soutokem Mže a Radbuzy (doplněnými Úhlavou a Úslavou) v Plzni ve výšce 298 m n. m., ústí zleva do Vltavy ve výšce 188 m n. m., plocha povodí 8 861,4 km², délka toku 139,1 km, průměrný průtok u ústí 36,0 m³/s. Z Plzeňské kotliny vtéká Berounka do Kralovické pahorkatiny, dále do Křivoklátské vrchoviny a Hořovické pahorkatiny, kde vytváří hluboké údolí. Údolí se poněkud rozšiřuje v Hořovické brázdě před ústím.“ Štefáček (2008, s. 22): „Přítoky zprava: Úslava, Klabava, Radnický potok, Zbirožský potok, Úpořský potok, Litavka. Přítoky zleva: Třemošná, Střela, Javornice, Rakovnický potok, Klíčava, Loděnice (Kačák).“

³³⁴ Vlček ed. et al. (1984, s. 230): „Radotínský potok č. h. p. 1-11-05-049 pramení u obce Ptice ve výšce 405 m n. m., ústí zleva do Berounky v Radotíně v 194 m n. m., plocha povodí 68,5 km², délka toku 22,8 km, průměrný průtok u ústí 0,12 m³/s.“

³³⁵ Tomek (1892, I. díl, s. 66): „Klášter Kladrubský obdržel při založení svém od Vladislava I. (r. 1115) v Praze předně místo k mlýnu, za druhé místo pod Zderazem ve potomních Opatovicích k založení dvoru hospodářského a umístění osadníků.“

³³⁶ Tomek (1892, I. díl, s. 375): „Biskup Jan III. koupil od kláštera Kladrubského Zbraslav se vším příslušenstvím v rozkošném okolí, které však brzy potom zalíbilo se i králi Otakarovi II. Biskup postoupil jemu dle smlouvy o to mezi nimi zavřené roku 1268 Zbraslav, Záběhlice i obojí Chuchli, téhož pak času i několik vsí náležejících ke statkům Vltavsko-týnským pro jinou jeho potřebu. Za obojí upsány jsou jemu v náhradu statky pohromadě ležící blíž Loun na hranici mezi Rakovnicem a Žateckem, totiž Slavětín trh a vsi Vršovice, Obora a polovice Blšan s příslušenstvím.“

³³⁷ David a Soukup (2007, s. 191): „Obec na levém břehu Berounky 5 km jz. od Křivoklátu, zmiňována v roce 1115. V roce 1250 uváděn kostel sv. Vavřince. Na levém břehu proti Branovu stojí Nezabudický mlýn, jeden z nejstarších na Křivoklátsku, poprvé zmiňovaný v roce 1413.“

... *Nezabudiz*³³⁸ *quatuor piscatores*¹⁵⁷:
*Milhozt*³³⁹, *Otek*³⁴⁰, *Domacha*³⁴¹, *Casto-*
*lov*³⁴².

V *Nezabudicích*^{337 338} čtyři rybáře¹⁵⁷: *Mil-*
*hosta*³³⁹ (*Milgosta*), *Otěka* (*Otěcha*, *Ote-*
*ka*³⁴⁰), *Domašu*³⁴³ (*Domachu*, *Doma-*
*tu*³⁴¹) a *Častolova* (*Častlova*³⁴²).

Méně odlehlou (od *Kladrub*³¹⁰) – panovníkem rovněž darovanou, lokalitou³⁴⁴ byly *Vranovice* (nalézající se nedaleko od /pravděpodobně ve stejné době vzniklých/ *Rokycan*³⁴⁵).

Dedi ...

Dal jsem (klášteru) (platilo to i v dané –
tehdejší současnosti) ...

... *in Vranowiz*^{346 347} *dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *vil-*
lam⁽⁶⁶⁾ *et aquam a lapide, qui est medio*

... *ve Vranovicích*^{346 347} *polovinu vesni-*
ce⁽⁶⁶⁾ *a vodu (řeku, vodní tok) od kame-*

³³⁸ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 398) se v poznámce pod čarou č. 71 uvádí: „*Nezabudice prope Křivoklát*“. Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 760) uvádí: „*Nezabudice, Nezabudicich (locat.), Nezabudati, villa ubi piscatores monasterii Kladrub (1186) 177; in provincia Rakonic (c. 1239) 455.*“

³³⁹ Erben v části *Index personarum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 668) uvádí: „*Milhost (Milgost), Milgost, Milgozt, homo in villa u Dubu (1031) 41. – Piscator eccl. Boleslav (1052) 47. – Homo eccl. Wyssegrad. Nazhoue; – homo Bubneh (c 1088) 79; – filius Bozehae in Tinec, 80. – Piscator monast. Kladrub. (1115) 89. (1186) 177; – rusticus Zimaticih, 90. – homo monast. Strahov (c. 1143) 107. – Familia in Pamyetici (1145) 112.*“ Čechura (1995, s. 19): „*Milhost*“.

³⁴⁰ Erben (1855, s. 674): „*Otěch seu Otěk, Otek, piscator monast. Kladrub. (1115) 89. (1186) 177.*“ Pleskalová (1998, s. 137) naopak uvádí „*Otek (13. st. Otek, CB, 1, s. 398)*“. Čechura (1995, s. 19): „*Oteka*“.

³⁴¹ Erben (1855, s. 643): „*Domacha (seu et Domata), Domaca, piscator in villa Nezabudici (1115) 89. (1186) 177.*“ Otázkou je zda dle Pleskalové (1998, s. 131) zde není souvislost s „*Domasa*“ = „*Domaša*“. Pleskalová (1998, s. 129): „*Častolov (1221 Castolov, CB, 2, s. 206)*“. Čechura (1995, s. 19): „*Domacha*“.

³⁴² Erben (1855, s. 639): „*Častolov, Chastolou, piscator monast, Kladrub. (1115) 89. Conf. Častovoj.*“ Čechura (1995, s. 19): „*Častlov*“.

³⁴³ Nominativ = „*Domaša*“.

³⁴⁴ Velmi přehledná mapka je obsažena v obsáhlé publikaci Nováčka et al. (2010).

³⁴⁵ Hrachová a kol. (2011, s. 20–21).

³⁴⁶ Existuje více obcí se jménem *Vranovice*. Vyskytují se u *Brna*, v okrese *Příbram* a dále pak *Vranovice-Kelčice* v okrese *Prostějov*. V daném případě však jde o stávající část obce *Břasy* v okrese *Rokycany*. Tato lokalita se nachází asi 2,5 km na severozápad od *Břas*. Je zde evidováno 136 adres, počet trvale evidovaných obyvatel činí 115. Ves ve středověku byla umístěna cca 1 km od stávající lokality (směrem k řece). V současnosti činí vzdálenost od *Berounky* přibližně 2 km, tehdy údajně vesnice téhož jména stávala na místě asi 1 km vzdáleném od téže řeky. V roce 1230 *Kladrubský klášter* postoupil obec vladykovi na *Kemberku* u *Malešic*, v roce 1368 se *Vranovice* dostaly do vlastnictví v té době významného šlechtice *Čtibora Švamberka*. V okolí se později těžilo též černé uhlí, nyní se však těžba zde již neprovozuje. Růžková a kol. (2006, s. 582): „*Vranovice v r. 1869–1890 obec v okr. Plzeň, v r. 1900–1950 obec v okr. Rokycany, od r. 1961 část obce Břasy v okr. Rokycany*“.

³⁴⁷ Rožmberský a Vařeka (2013, s. 174): „*Jméno vsi Vranovic znamenalo původně ves lidí Vraného. Příjmení vzniklo z výrazu vraný – černý (Profous – Svoboda 1957, 614, 616). Ves Vranovice je*

fluminis⁽⁵³⁾ ³⁴⁸, *usque ad vadum ver-*
sus⁽¹⁷⁰⁾ *villam*⁽⁶⁶⁾ *Planam*³⁴⁹.

ne, který se nachází uprostřed řeky⁽⁵³⁾ ³⁴⁸
až po brod (nacházející se) naproti (smě-
rem k⁽¹⁷⁰⁾) *vesnici*⁽⁶⁶⁾ *Planá*³⁴⁹.

Dále jsou zmiňovány rovněž *Libochovany*³⁵⁰.

Dedi ...

Dal jsem (klášteru) (platilo to i v dané –
tehdejší současnosti) ...

... In villa⁽⁶⁶⁾ *Liubochwan*^{350 351} *piscato-*
*rem*¹⁵⁷ *Waurik*^{352 353}.

... Ve vesnici⁽⁶⁶⁾ *Libochovany*^{350 351} *rybá-*
*ře*¹⁵⁷ *Vavřika*³⁵².

Též bychom zde mohli uvést krátkou zmínku o rybníku (latinsky označeném již jako „*piscina*“) v *Líšťanech*³⁵⁴ (která bývá občas v odborné literatuře citována³⁵⁵) – neučiníme tak, protože je obsažena jen ve verzích „B1“ a „B2“

od roku 1115 připomínána v majetku kladrubského kláštera (CDB I, 398, 400), který ji prodal v roce 1368 Ctiborovi ze Švamberka (Sedláček 1908, 979), což ukazuje také berní rejstřík Plzeňského kraje z roku 1379, kdy Ctiborovi patřily na Rokycansku vsi Újezd sv. Kříže a Vranovice (Emler, 1876, 4). V druhé polovině 15. století byly Vranovice Švamberky drženy k Rokycanům, později patřily Vranovice k Oseku, potom k Přívěticím a od roku 1661 k Radnicím.“

³⁴⁸ Tento kámen byl ještě donedávna pozorovatelný nedaleko od místní lokality *U Kolečků*. Uvedenou skutečnost sdělil autorovi této publikace znalec místních poměrů – též výzkumný pracovník VÚV TGM, v. v. i., L. Petružela.

³⁴⁹ *Planá* je vesnice v okrese *Plzeň-sever*, část obce *Hromnice*, 18 km severovýchodně od *Plzně*. Ve vsi žije okolo 40 obyvatel, její katastrální území činí 224,99 ha. V minulosti zde byl brod přes řeku. Ve 14. století zde byl postaven gotický kostel *Panny Marie* (v letech 1752–53 rozšířen). Náves obklopuje několik klasicistních usedlostí. Růžková a kol. (2006, s. 399): „*Planá* v r. 1869–1930 obec v okr. *Plzeň*, v r. 1950 obec v okr. *Plzeň-okolí*, v r. 1961–1985 část obce *Nynice* v okr. *Plzeň-sever*, od 1. 1. 1986 část obce *Hromnice* v okr. *Plzeň-sever*“.

³⁵⁰ David a Soukup (2010, s. 189): „*Obec v široké kotlině, ze tří stran obklopené kopci Českého středohoří, na pravém břehu Labe 7,5 km zsz. od Litoměřic. Poprvé se připomíná v zakládací listině litoměřické kapituly, vydané knížetem Spytihněvem II. v roce 1057, další zmínka je z roku 1218 v listinách potvrzených Přemyslem Otakarem I. V roce 1251 se Libochovany zmiňují jako vladycské sídlo, z roku 1395 je zpráva o zdejší tvrzi. Její majitelé se často střídali; na konci 16. stol. ji dal Vilém Kamýcký ze Lstiboře přestavět na pozdně renesanční zámek, který byl Kamýckým v roce 1626 zabaven a prodán prezidentu české komory a nejvyššímu mincmistru Vilémovi z Vřesovic. V letech 1658–81 byl zámeček přestavěn barokně.*“

³⁵¹ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 748) uvádí: „*Libochovany (Ljubochované), Lubohovaz, Lutbohovass (Ljubochovás, locat.), villa ubi piscator ecclesiae Lutomiric (c. 1057) 52. 53. – Lubochowan, villa, ubi piscator monasterii Kladrub. (1186) 177.*“

³⁵² Viz též poznámku č. 271. Erben v části *Index personarum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 696) uvádí: „*Vavřík, Vaurik, Waurik, faber eccl. Wyssegrad (c. 1088) 79. – Homo in Richouici (1145) 112. – Piscator in Lubochowan (1186) 177.*“ Čechura (1995, s. 19): „*Vavřík*“.

³⁵³ Problematiku tzv. darovaných lidí podrobně zhodnotil Petráček (2012).

³⁵⁴ *Líšťany* je obec a vesnice v okrese *Plzeň-sever*, kraj *Plzeňský*. Ke dni 3. 7. 2006 žilo v této obci 628 obyvatel. Asi 4 km na jih se nachází přehradní nádrž *Hracholusky*.

³⁵⁵ Například Křivánek, Němec a Kopp (2012, s. 10) či Liebscher (2010, s. 5–6).

(ještě méně „hodnověrných“³⁵⁶) výše prezentované *zakládací listiny kláštera v Kladrubech*³⁵⁷ (navíc zcela jistého falza)^{309 311 312 358}.

S ohledem na vodoprávní souvislosti není možné se nezmínit též o velmi zajímavém dokumentu z roku 1130³⁵⁹, který se věcně vztahoval k *Vyšehradské kapitule*³⁶⁰ (ve smyslu individuální platnosti směřované jen k danému příjemci tohoto panovnického privilegia). Časově před ní lze klást listinu⁵ krále *Vratislava I.* z roku 1088^{257 361} (při označení *knížete coby Vratislava II.*), o které

³⁵⁶ Friedrich (1904, s. 394): „... *instrumenta B1 et B2 ... nihil sunt aliud quam exemplar A auctum atque amplificatum ...*“

³⁵⁷ Listina *knížete Vladislava I.* z roku 1115 (tzv. *zakládací listina kláštera v Kladrubech*); latinský text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 20; vlastní text lze nalézt na str. 100–107.

³⁵⁸ Samozřejmě též Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 89–91).

³⁵⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1130, červen – odhalen atentát na knížete Soběslava I.; nad pozatýkanými účastníky spiknutí byly vyneseny veřejným soudem na Vyšehradě tvrdé tresty (mj. syn knížete Břetislava II., Břetislav, jenž se sám spiknutí nezúčastnil, byl oslepen, další byli „čtvrceni a lámáni kolem“, což byla v Čechách novinka). Červenec 1130 – Soběslav I. bojoval po boku Lothara proti Štaufům.“

³⁶⁰ Královská *Kolegiátní kapitula sv. Petra a Pavla* na Vyšehradě byla založena českým knížetem Vratislavem II. (králem Vratislavem I.) na základě přenesení sídla z *Pražského hradu* na *Vyšehrad* (neshody s bratrem – biskupem Jaromírem). Proto byla *kolegiátní kapitula* na *Vyšehradě* vyjmuta z pravomoci *pražského biskupa* a podřízena jen *papeži* (*exemptní kapitula*) – viz též poznámku č. 256, Tomek (1892, I. díl, s. 81). Velmi podrobné informace lze též získat z rozsáhlé publikace Baťkové a kol. (1998, s. 724): „*Nejstarší zmínka o kostele pochází z Kosmovy kroniky, jejíž zprávu o postavení chrámu knížetem Vratislavem II. kladou dnes historikové do doby kolem r. 1070, kdy byla založena vyšehradská kapitula (s privilegiem exempce, tj. vynětí z pravomoci pražského biskupa a později arcibiskupa, takže byla až do r. 1762 podřízena přímo papeži). Chrám – románská trojlodní dvouchórová bazilika s přemyslovskou kryptou na východní straně – byl podle nadační listiny z r. 1088 zasvěcen sv. Petrovi, později též sv. Pavlovi, a po zaniklém kostele sv. Klimenta přejal ještě toto starší zasvěcení.*“ Novotný (1913, s. 143–145) též uvádí: „*Tradice klade založení k r. 1070, a nepochybně začátky kostela Vyšehradského nejsou tohoto data příliš vzdáleny, Vratislav II., odhodlav se k založení nového kostela, vypravil do Říma zvláštní poselství, jemuž v čele stál probošt sv. Jiří Petr, syn Podivův. Kapitula nově chystaná měla být svěřena bezprostřední ochraně kurie papežské, tak aby nepodléhala pravomoci biskupově. Proto také žádáno pro nové kanovníky o některé výsady. Alexandr II. – že on to byl, který při začátcích kostela Vyšehradského měl účastenství, nelze pochybovat – schválil v podstatě plán Vratislavův a propůjčil asi také novým kanovníkům některých vyznamenání, zvláště právo užívat mitry a sandálů. Svolení papežovo obsažené ve zvláštní listině dnes nezachované přinesl do Čech v průvodu probošta Petra zvláštní plnomocník papežův, Jan biskup Tuskulský. Tu pak v jeho přítomnosti položen základ k novému chrámu. Vratislav sám zvýšil význam slavnostního aktu tím, že osobně přinesl 12 nůší kamene k nové stavbě. Nový kapitulní kostel podřízen přímo stolici apoštolské, o čemž asi při této příležitosti vydána i zvláštní listina Vratislavova. Kurie také ochotně přijala mladý ústav ve svou ochranu, ale žádaného privilegia exemčního nevydala ihned, nepochybně proto, že kostel nebyl dotud dobudován. Ještě r. 1074, kdy již otěže vlády církevní měl v rukách Řehoř VII., sliboval papež vyznamenat nový kostel zasláním zvláštních reliquií a udělením žádaného privilegia, až bude hotov. Ale stavba protáhla se na delší dobu, a když mezitím jinými okolnostmi způsobeno bylo přerušení českých styků s kurií, Vyšehradská kapitula ve svém samostatném postavení udržována jen z moci knížete Vratislava samého, který také neopominul při svém potomním povýšení na krále kostelu, snad právě tenkrát dobudovanému, novou listinou dosavadní jeho výsady, od kurie dotud neuznané, potvrdit.*“

³⁶¹ Listina *krále Vratislava I.* (přibližně) z roku 1088; latinský text: Friedrich (1904, s. 371–391), Er-

jsme se již zmínili v dřívější části této dílčí kapitoly (přestože jde /a to zcela jistě/ o tzv. falzum). Uvedená listina⁵ českého knížete Soběslava I.³⁶² především vymezila rozdělení některých důchodů přidělených proboštovi a kanovníkům (citujeme pouze kratší úryvek z úvodní části z tohoto historicky značně cenného a rozsáhlého dokumentu³⁶³).

ben (1855, s. 77–80). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 18; vlastní text lze nalézt na str. 89–94.

³⁶² Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Soběslav, nejmladší syn krále Vratislava II., vystupuje poprvé na scénu roku 1107, kdy provázal svého svrženého bratra Bořivoje do polského vyhnanství. Spolu s ním a Boleslavem Křivoústým vpadl 1110 do Čech, ale pokus ztroskotat. Tehdy se však prý Soběslav přičinil o to, aby polská vojska zemi aspoň neplenila. Mírové jednání vedlo k usmíření panujících knížete Vladislava I. s bratry a Soběslav dosáhl odpuštění i údělu, který mu byl vyměřen na Žatecku. Záhy však prudký Soběslav zabil Vladislavova rádce Vacka, jenž proti němu knížete popichoval. Musel se znovu spasit útekem do Polska, ale na přímělu Křivoústého se 1115 mohl vrátit a dostal jako úděl nejprve Hradecko a zanedlouho uprázdněné moravské úděly – Brněnsko a Znojensko. Stav trval až do roku 1123, kdy kníže znovu Soběslava vypudil. Odpustil mu dva roky poté na smrtelném loži a na přímělu královny-vdovy Svatavy, matky obou bratrů. Krátce poté dosedl Soběslav na uprázdněný knížecí stolec ve shodě s „všeobecným přáním národa, jehož byl miláčkem“. Ovšem o vládu usiloval, a to v souladu s nástupnickým řádem (seniorátem), i olomoucký Ota Černý, který se nakonec obrátil s žádostí o pomoc k císaři Lotharu III. Ten příležitost připoutat si více stát Přemyslovců přivítal. Nejprve povolal Soběslava na soud do říše, a když kníže odmítl, uprostřed zimy 1126 vtrhl s vojskem do Čech. Soběslav ho čekal u Chlumce. V bitvě, při níž Čechům podle dobových svědectví pomáhal sám sv. Vojtěch, utrpěl císař zdrcující porážku, Ota Černý padl a Lothar sám nebyl zajat jen díky velkorysosti Soběslava, který ho nechtěl přespříliš pokořit. Při vyjednávání císař potvrdil Soběslava na knížecím stolci a udělil mu titul nejvyššího říšského číšníka s právem hlasu při volbě německého panovníka (počátek kurfiřtského hlasu). Soběslav ho zase nechal se zbytkem vojska volně odejít. Mezi oběma panovníky navíc vzniklo doživotní přátelství.“

³⁶³ Originál listiny byl uložen v *Archivu kolegiální kapituly vyšehradské* (nyní *Národní archiv Praha*) – lze si ho prohlédnout na: <<http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/KVs/5/charter>>. Transkripce této listiny byla provedena nejprve K. J. Erbenem – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855). Novější zpracování je z roku 1904, tím je *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich). Přebíráme nověji publikovaný text spolu s upozorněním na odlišnosti v Erbenově edici. Tomek (1892, I. díl, s. 85) uvádí: „Nejštědřejším dobrodincem Vyšehradské kapituly po prvním zakladateli, zároveň i novým pořadatelem jejím byl syn Vratislavův kníže Soběslav I. Hospodaření prvních proboštů bylo dle mínění jeho na újmu i kostelu samému i dobrému kanovníkům; přičítal to dosti zřejmě přílišné náklonnosti jejich k zevnějšímu lesku ano i přepychu a hodech.“ K této listině lze bohužel vznést určité pochybnosti k její „původnosti“. Například Vaníček (2007, s. 216): „Názory na autenticitu se značně různí. Východiskem může být soubor celé skupiny pramenů, týkajících se majetků vyšehradské kapituly od Jiřiny Psíkové, která dokládá trvalou písemnou tradici na Vyšehradě spojenou s funkcí probošta, jako kancléře českých vládců. Z toho hlediska je podstatné zjištění, že kapitula průběžně dostávala různé dary, převážně od členů vládnoucí rodiny, které si zapisovala v rámci své omezené písemné agendy jako tzv. akta, podobně jako některé jiné kláštery. Listina ještě neměla v českém právu žádné přímé právní postavení. Kněžský stav ovšem pod vlivem podnětů kanonického práva usiloval o prosazení změn. Zdá se, že listiny počínající asi za Vratislava II. měly zprvu spíše jen reprezentativní a pamětní než právně konstitutivní význam. Někdy byla starší stručná listina napsána znovu v rozšířené formě s podrobným výčtem majetků, přičemž se na ni mohla přenést i původní pečeť. Těmto dobovým zlistiněním říkáme falza.“ Též se k této listině velmi výstižně vyjádřil Fiala (1960, s. 15): „Vyšehradská listina, která se hlásí k r. 1130 a Soběslavovi I. jako vydavateli, je velmi pochybná. Friedrich ji označuje jako ‚apographum autographi instar‘, nepochybuje však přitom o existenci původní listiny Soběslava I., Hrubý naproti tomu prohlašuje listinu v dochované podobě za padělek vzniklý až po r. 1178, a to bez existence nějaké původní listiny Soběslava I. Pro názor Hrubého svědčí v tomto případě fakt, že listina je opatřena pečeti Soběsla-

In nomine sancte et individue⁽¹⁵²⁾ trinitatis.

Notum sit cunctis tam modernis³⁶⁴ quam posteris⁽¹⁷¹⁾ in unitate fidei congregatis et congregandis,

quod ego Sobezlavs, dei gratia Boemorum⁽¹⁷²⁾ monarcha³⁶⁵, utile et salubre⁽⁸⁾ anime mee⁽¹⁷³⁾ ducens priorum patrum monimenta⁽¹⁷⁴⁾ renovare³⁶⁶, inter ceteras

Jménem (ve jménu) svaté a nerozlučitelné (nedělitelné) Trojice.

Nechť je toto známo jak současníkům³⁶⁴, tak budoucím (následujícím, příštím / potomkům⁽¹⁷¹⁾) – v jednotě víry shromážděným, tak i těm, co mají být (měli by být) shromážděni.

Protože já, Soběslav, z Boží milosti svrchovaný vládce³⁶⁵ (jedinovládce, samostatný vládce – i na území moravských Přemyslovců) Čechů⁽¹⁷²⁾, vedený svou

va II., ač by se spíše očekávala pečeť domnělého vydavatele, tedy Soběslava I., kdyby ovšem vyšehradská kapitula skutečně nějakou listinu tohoto knížete měla. A tak nejstarší bezpečně pravou listinou vyšehradskou je teprve protekční privilegium papeže Lucia II. z r. 1144, v němž se poprvé také vytýká zvláštní postavení vyšehradského kostela v české církvi, zdaleka ne ovšem jeho nadřazenost ve smyslu padělaného privilegia na jméno Alexandra II. Pro náš účel je důležité, že podle stylisace Luciova privilegia vyšel podnět k jeho vydání z Vyšehradu; nebylo to vždy samozřejmé, jak by se u privilegií toho druhu mohlo logicky předpokládat, a svědčí to tedy o vyvinutějším už zájmu o listinu.“ Dle Bočka (1836, s. 201) byla listina již publikována Hammer Schmidtem v jeho díle *Gloria et majestas sacrosanctae, regiae, exemptae et nullius diaecesis Wissehradensis ss. Apostolorum Petri et Pauli* (které vyšlo v roce 1700).

³⁶⁴ Viz poznámku č. 104.

³⁶⁵ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uváděn „dux“ (v Čechách kníže – v Německu bychom pro tuto dobu použili spíše označení vévoda). Použití označení „monarcha“ je poněkud neobvyklé. Velmi podrobně se této listině věnoval Vaníček (2007, s. 216): „Listina má slavnostní ráz. Vydavatel je uveden slovy „ego Sobezlavs, dei gratia Boemorum monarcha“, nikoliv tedy standardním ‚dux‘. Slovo monarcha sice může označovat stav ‚jedinovlády‘ nad oběma českými zeměmi právě v této době, jak upozornila již starší literatura, ale zde má evidentně význam ‚nezávislého panovníka‘ královského typu, což potvrzuje pasáž ze závěrečných formulí listiny.“ Uvedeného označení si povšiml rovněž Žemlička (1997, s. 248): „Soběslav I. po Chlumci cílevědomě vytlačoval moravské příbuzné z jejich dědictví. Vycházel jen s Václavem Olomouckým, ten však v roce 1130 zemřel. Ne náhodou se Soběslav vzápětí tituloval jako jedinovládce (Boemorum monarcha), neboť jím na čas byl.“ Poněkud jiné vysvětlení podává Vaníček (2007, s. 12–13): „Soběslav usiloval vyrovnat se s nedávnou problematickou minulostí českého státu a o své vládě nechtěl diskutovat z principu. Již v tom spatřujeme výraznou osobnost, která nesází jen na taktiku. Nepokládal se za „pouhého“ knížete či říšského vévodu, jenž by musel osvědčovat římskému králi/císaři legalitu své vlády, nýbrž za samostatného panovníka, jak to naznačuje jeho někdy užívaný titul monarcha Bohemorum.“ V poznámce č. 23 pak též autor uvádí: „Roku 1130, CDB I., č. 111, s. 112, a zpráva Kanovníka vyšehradského FRB II., s. 209. Soběslav byl v té chvíli sice také jedinovládce (bez úředních knížat na Moravě), to by však nebylo pro jeho moc natolik podstatné. Spíše lze termín monarcha vázat k obecnějšímu termínu princeps (pod nímž se mohli skrývat králové i vévodové) ...“

³⁶⁶ O uvedeném panovníkově činu lze nalézt též zmínku u Kanovníka Vyšehradského – a to k roku 1129. Hrdina (1950, s. 21–22): „Téhož roku obnovil kníže Soběslav kostel vyšehradský, jež jeho otec, král Vratislav blahoslavené paměti vystavěl pro spásu duše své i choti a svého potomstva se svolením a z moci nejslavnějšího papeže Alexandra a sedmdesáti dvou otců; řečený biskup svaté církve římské poslal k potvrzení důstojnosti toho posvátného zřízení služebníkům toho kostela: knězi, jáhnovi a podjáhnovi a též proboštovi prostřednictvím Jana, biskupa tuskulského, a Petra, probošta u sv. Jiří mučedníka, sandály a mitry a povolil jim, aby jich na znamení apoštolské moci navždy užívali. Když se o těchto věcech stalo rozhodnutí a opatření, podřídil řečený král

*regni mei ecclesias⁽¹¹²⁾, quarum eci-
am⁽¹⁶⁰⁾ mihi non modica cura fuit, in sec-
reto cordis mei deliberavi patris mei, re-
gis videlicet⁽⁸⁶⁾ Wratislai, monasteri-
um³⁶⁷ in Wisegrad civitate situm ad mag-
nam vtilitatem⁽¹⁷⁵⁾, aut predecesso-
rum⁽¹⁷⁶⁾⁽¹⁷⁷⁾ meorum incuria⁽¹⁷⁸⁾, aut,
quod magis est credibile, preposito-
rum⁽¹⁷⁹⁾ eiusdem loci negligencia⁽¹⁸⁰⁾,
redactum, illud inquam⁽¹⁸¹⁾ monaste-
rium³⁶⁷ summa vigilancia⁽¹⁸²⁾ curavi
emendare⁽¹⁸³⁾ et xeniis⁽¹⁸⁴⁾, quantis
debuí⁽¹⁴⁶⁾, quantisve potui, exornare³⁶⁸.*

*Nam ut de pictura parietum et pavimen-
to⁽¹¹³⁾ politis lapidibus ornato et superiori
operimento aliisque, que⁽⁴³⁾ intus et exte-*

*duší konat užitečné a prospěšné, jsem
zvážil obnovení³⁶⁶ dřívějších pamá-
tek⁽¹⁷⁴⁾ otce, mezi ostatními věcmi mého
panování i kostelů⁽¹¹²⁾, ke kterým jsem
dokonce neměl přiměřenou péči –
v hloubce svého srdce jsem se totiž⁽⁸⁶⁾
poradil se skutečným králem, svým
otcem, Vratislavem – (proto) takto pra-
vím, že kapitolu³⁶⁷ na hradě Vyšehradu,
k velkému prospěchu, znovu obnovím,
jak s ohledem na nedbalost⁽¹⁷⁸⁾ (nedos-
tatek péče) mých předchůdců⁽¹⁷⁷⁾ (před-
ků, dřívějších Přemyslovců), tak též, če-
muž lze méně uvěřit, pro opomíjen⁽¹⁸⁰⁾
(zanedbávání) téhož místa (Vyšehradu)
probošty⁽¹³²⁾²⁴³ – že se s nejvyšší bedli-
vostí (starostlivostí, péčí, pečlivostí⁽¹⁸²⁾)
postarám o opravení kapituly³⁶⁷ – i že ji
vyzdobím dary⁽¹⁸⁴⁾, tak jak to mám za
povinnost – či v té míře, jak jsem (toho)
schopen.*

*Snad bych (zde) měl pomlčet o freskách
na stěnách, dlažbě⁽¹¹³⁾ z leštěných ka-
menů³⁷⁰, zastřešení a ostatním (zaříze-*

*tento kostel svaté církvi v Římě. Založil jej tím způsobem, že přinesl na vlastních ramenou dva-
náct plných nůsí kamení ke cti Spasitele tak, jak to učinil císař Konstantin při založení kostela
římského. Učinil jej tedy svobodným, a Soběslav, jak jsme pověděli, jej obnovil a obnovený skvě-
leji zvelebil: dal malovat stěny, zavěsít v něm zlatý kruhový svícen, jenž váží dvanáct hřiven zlata,
osmdesát hřiven stříbra, mědi a železa nepočítajíc, podlahu dal okrášlit hlazenými kameny, přidal
boční lodi, kolem běžící, přistavěl na dvou stranách krovy, opatřil cihlovým krytem celý vršek kos-
tela i střechy, dal pokrýt klášter a všechna hospodářská stavení; kromě toho rozmnožil počet ka-
novníků toho kostela a obdařil je dalšími platy, dvory a jinými statky.“*

³⁶⁷ Nejde o klášter ale kapitolu, Tomek (1892, I. díl, s. 32) uvádí: „Nade všechny starší Vyšehradské
budovy skvěl se od druhé polovice 11. století kapitolní chrám sv. Petra a Pavla i Klimenta na mís-
tě, kde stojí doposud. Kníže Vratislav II. dle slibu, jež učinil, položil k němu základ r. 1070 u pří-
tomnosti biskupa Tusculanského Jana, vypraveného se slavným plnomocenstvím do Čech od
papeže Alexandra II., při němž vymáhal důležitá privilegia pro nový kostel a kapitolu. Knížecí za-
kladatel snesl při té příležitosti na vlastních ramenech 12 nůsí kamene k započetí stavby, kteráž
potom trvala více nežli čtyři léta. Nadací listinu vydal Vratislav kapitole Vyšehradské teprve asi
roku 1088. Při chrámu byl podobně jako u hlavního kostela Pražského také dům pro kanovníky
(claustrum Vissegradensis ecclesiae).“

³⁶⁸ V *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno kratší znění: „So-
bezlaus dux ecclesiae Wissegradensi multas largitur gratias. – Patris mei, regis videlicet Wra-
tislai, monasterium in Wisegrad civitate situm, ad magnam utilitatem aut praedecessorum meorum
incuria, aut, quod magis est credibile, praepositorum ejusdem loci negligentia redactum; illud in-
quam monasterium summa vigilancia curavi emendare, et xeniis, quantis debuí, quantisve potui,
exornare.“

rius pro⁽¹⁰⁵⁾ absolucione⁽¹⁸⁵⁾ criminum⁽¹⁸⁶⁾ et spe future vite⁽¹⁸⁷⁾ addidi⁽¹⁸⁸⁾, taceam³⁶⁹,

– corona ex auro et argento facta faciem templi decoravi, altaria paliis³⁷¹ crucibusque tam aureis, quam argenteis exornavi, sacrarium³⁷² diversis⁽⁴⁾ libris ditavi⁽¹⁸⁹⁾.

ní), které jsem zde nechal doplnit⁽¹⁸⁸⁾ – s ohledem na odčinění svých vin („hříchů“⁽¹⁸⁶⁾) a (na základě své) víry v posmrtný život.

Chrám jsem nechal vyzdobit „korunou“ (kruhovým lustrem^{373 374}) vytvořeným ze zlata a stříbra – oltáře korporály³⁷¹ a kříží jak zlatými, tak stříbrnými; sakristii³⁷² jsem též štědře obdaroval⁽¹⁸⁹⁾ rozličnými⁽⁴⁾ knihami.

³⁷⁰ Zřejmě jde o mozaiku – viz Bělina et al. (2006, s. 21).

³⁶⁹ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno kratší znění: „*Nam ut de pictura parietum et pavimento politis lapidibus ornato, et superiori operimento, aliisque, quae intus et exterius – addidi, taceam ...*“

³⁷¹ Zjevně nejde o *pallium* (či *paliu*), insignii užívanou v římskokatolické církvi, která přísluší jednak papežům, který jí smí nosit kdekoliv, jednak arcibiskupovi, který jí může nosit pouze v rámci své církevní provincie. Jde zjevně o *pallium altaris*. *Pallium* obecně (již u starých Římanů) značilo plachtu, přikrývku a následně pak „řecký plášť“ (*ἱμάτιον*). Mezi tzv. církevní *paramenta* patřila také plátina, která pokrývala oltářní mensu. Již od 8. stol. se rozlišovalo mezi pokrývkami, které byly na oltáři stále, a těmi, které se přinášely k liturgii. Nejdůležitější bylo *pallium corporale* či *sinoton*. Materiálem byl len, avšak již v 11. stol. se postupně začínají tyto pokrývky zdobit výšivkami (podle <<http://www.getsemany.cz/node/597>>). S ohledem na uvedené *pallium corporale* (korporál) si ještě v závěru této poznámky dovoluji uvést citaci ze Sommera (2007, s. 46): „*Kalich má doprovázet korporál. Oltář vybavený ubrusy (víme že malého půdorysu) neměl obsahovat nic více než relikvie, knihu evangelií a pyxidu s viatikem (eventuálně kříž a svícny)*.“ Pojem korporál pochází z lat. *corpus Domini* [„tělo Páně“] (na něj se při mši pokládá kalich a hostie) – viz Sommer (2007, s. 296).

³⁷² Pisatel listiny pro chrám používá ekvivalent *templum* – s nejvyšší pravděpodobností se tedy musí jednat o sakristii – tj. místnost určenou k úschově bohoslužebných knih, rouch a předmětů, která je součástí chrámu či kostela. Tehdejší stavitelé ji většinou situovali na jižní či severní straně. Ve středověku měla sakristie také funkci chrámové pokladnice. Běžný překlad „chrám, svatyně, kaple“ nedává věcný smysl. Navíc (i když latinský ekvivalent je *sacristia*) byla v sakristiích zřizována *sacraria* (*lavaba*) sloužící k vylévání svěcené vody použité při bohoslužbě. *Duden online* <<http://www.duden.de/rechtschreibung/Sakrarium>> uvádí: „*Sakrarium – in oder neben katholischen Kirchen im Boden angebrachter verschließbarer Behälter zur Aufnahme gebrauchten Taufwassers und der Asche unbrauchbar gewordener geweihter Gegenstände*.“ Slovník *Du Cange et al., Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*. Niort: Favre, 1883–1887 <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>> pak navíc uvádí: „*Sacrarium – ἱεροτεῖον, βῆμα, ἅγιον βῆμα, Pars ædis sacræ, ubi sunt Sancta Sanctorum, in Gloss. Lat. MS. Reg. in quo sacra reponuntur, ab inferendis et deportandis sacris dictum*.“

³⁷³ Kanovník vyšehradský ve své kronice uvádí – viz původní text ve sbírce *Fontes rerum Bohemicarum [Prameny dějin českých]* vydávané z nadání Palackého [překlad V. V. Tomek], s. 206–207 <<http://147.231.53.91/src/>>, že v r. 1129 obnovil Soběslav vyšehradský kostel a v něm nechal zavěsit „zlatou korunu“. Viz též poznámka č. 366. Další podrobnosti lze získat v publikaci Bělina et al. (2006, s. 21) nebo v Dragounovi (2002, s. 46). Na závěr této poznámky ještě uvedeme citaci z Vaníčka (2007, s. 214): „*Soběslav rozvinul na Vyšehradě intenzivní stavební činnost. Kapitulní chrám byl v kněžišti vyzdoben nad oltářem novým lustrem ve tvaru koruny, a to možná již ve tvaru lustru Vratislava II. (ten byl asi mezitím konfiskován knížetem Svatoplukem). Podobně velkolepé zlatené lustry označované jako ‚corona‘ známe i z Cách a několika dalších kostelů spojených s královskými obřady. Na lustru v příšeří chrámu plála řada svíček osvětlujících zlatý kříž, kalich a další předměty ležící na oltáři*.“

³⁷⁴ Žemlička (1997, s. 398): „*A konečně je tu obdiv Kanovníka vyšehradského, že Soběslav dal v ro-*

Po slavnostním úvodu a zdůraznění panovníkových zásluh souvisejících s rozsáhlou rekonstrukcí a opravou tehdejší (s ohledem na popisovanou dobu a úroveň přemyslovských Čech zcela jistě značně významnou) románskou trojlodní *bazilikou sv. Petra a Pavla* následuje vlastní vymezení poskytované donace²⁰⁶ jak děkanovi, tak kanovníkům *Vyšehradské kapituly*^{256 360}.

Deinde⁽⁹¹⁾ *confidens multiplicatis intercessoribus facilius posse veniam culparum mearum a deo consequi, statui*⁽¹⁹⁰⁾, *ut decanus*⁽¹⁹¹⁾, *cui cura fratrum regenda est, duplicem semper prebendam*⁽¹⁹²⁾ *habeat*³⁷⁵.

Insuper⁽¹⁹³⁾ *eciam*⁽¹⁶⁰⁾ *tres fratres in eadem congregacione*⁽¹⁹⁴⁾ *addidi*⁽¹⁸⁸⁾ ³⁷⁶.

Pro quorum complendis stipendiis⁽¹⁹⁵⁾ *decevi dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *partem vie*⁽¹⁹⁶⁾ *Prachaticih*^{377 378} *habendam et dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾

Poté, když jsem se svěřil přemnohým prostředníkům (zprostředkovatelům „duchovního světa“), abych mohl milost Boha vzhledem k mým vinám („hříchům“) snadněji dosáhnout, jsem stanovil⁽¹⁹⁰⁾, aby děkan⁽¹⁹¹⁾, který má na starost vedení bratrů (kanovníků), měl vždy dvakrát větší stálý příjem (prebendu⁽¹⁹²⁾, obročí).

Kromě toho (nadto, k tomu⁽¹⁹³⁾) jsem dokonce k témuž duchovnímu sboru připojil (přidal, doplnil) tři bratry (kanovníky)³⁷⁶.

Pro doplnění příjmů⁽¹⁹⁵⁾ (těchto kanovníků) jsem stanovil, aby měli polovinu ze (cla) z prachatické^{377 378} cesty, polovi-

ce 1129 zavěsit ve vyšehradském kostele „zlatou korunu“ (coronam auream), vážící 12 hřiven zlata, 80 hřiven stříbra a nespočet mědi i železa. Korunou letopisec míní obrovský kolový lustr, jenž měl nejspíše vzor v lustru z Hildesheimu ze třetí čtvrtiny 11. století. Nedochoval se kolový lustr z Remeše (druhá polovina 12. století), naopak dodnes je na svém místě Barbarosův lustr z Cách (1165). Hildesheimský lustr zpodobňuje Augustinovo Město boží – Nebeský Jeruzalém. Co symbolizoval vyšehradský lustr nevíme. Pokud by se řídil hildesheimským vzorem (a není to vyloučeno), bylo by to nadmíru pozoruhodné zjištění. Vždyť víme, jakou roli hrál námět Města božského u národa Čechů.“ Viz též obr. Bláhová, Frolík a Profantová (1999, s. 560): „Vyobrazení korunního lustru z biskupského kostela v Hildesheimu z třetí čtvrtiny 11. století ukazuje, jak asi vypadal lustr, který dal Soběslav I. v roce 1129 zavěsit ve vyšehradském kostele.“ Internetové stránky <[http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Michala_\(Hildesheim\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Michala_(Hildesheim))> mj. uvádějí: „Kostel svatého Michala v Hildesheimu byl postaven v 11. století v otonském slohu. O jeho založení se zasloužil Bernward z Hildesheimu. Jedná se o trojlodní baziliku s plochým dřevěným stropem. Uvnitř chrámu se nachází stropní freska ze 13. století. Na bronzových dvoukřídlých dveřích je zobrazeno na každé straně osm biblických scén. Po druhé světové válce musel být kostel téměř znovu vystavěn. V roce 1985 byl zapsán na seznam kulturního dědictví UNESCO.“

³⁷⁵ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno kratší znění: „*Deinde – statui, ut decanus, cui cura fratrum regenda est, duplicem semper prebendam habeat.*“

³⁷⁶ Viz poznámku č. 360. K původním přibyli další tři – celkový počet tak činil 15 kanovníků.

³⁷⁷ Kuča (2002, s. 651): „*Staré Prachatice – 1010 (mýto v Pasově s „českým clem“ – ve Starých Prachaticích), kolem 1088 (falzum 12. stol.) Pragaticih via, Prahaticih via, 1130 (opis 12. stol.) dimidiam partem vie Prachaticih, 1222 Prahaticih via, 1229 (opis 14. stol.) Zdenicz apud Pragadicz, Sdenicz aput Prachaticz, 1262 Otacarus rex monio s. Georgii Prahaticih nonum forum*

preposito⁽¹³²⁾; *dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *partem fructuum*⁽⁸³⁾ *et vini Sitinich*³⁷⁹ *fratribus et dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *preposito*^{380 (132)};

*dimidiam partem indomitarum equarum*³⁸¹ *Gogolicih*³⁸² *fratribus et dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *preposito*⁽¹³²⁾;

nu⁽¹⁶⁹⁾ *pak probošt*^{(132) 243}; *těž aby polovinu*⁽¹⁶⁹⁾ *(z výnosů) z ovoce*⁽⁸³⁾ *a vína ze Žitenic*³⁷⁹ *měli bratři (kanovníci) a polovinu*⁽¹⁶⁹⁾ *pak probošt*^{(132) 243}.

*Poloviční část (polovina z) hřibat*³⁸¹ *z Úholiček*³⁸² *patří bratřím (kanovníkům) – polovina*⁽¹⁶⁹⁾ *(pak) proboštovi*^{(132) 243};

confirmat, 1285 theloneo in Prachatiz, 1370 a 1469 Antiquum Prachaticz, 1504 a 1589 Stare Prachaticze ...“

³⁷⁸ Tomek (1892, I. díl, s. 85) uvádí, že šlo o příjmy ze cla v *Prachaticích* (jednalo se tehdy o tzv. „staré“ *Prachatice*, vzdálené asi 1 km od pozdějšího města). K uvedenému si dovolueme přidat kratší poznámku. Kromě přepravy luxusního zboží lze hovořit především o soli, která se do Čech dopravovala ze solných ložisek v *Alpách* (*Reichenhall, Hallein a Halstatt*) nejprve loděmi, po řekách *Salzach* a *Inn*, do *Pasova*. Odkud se transportovala skrz těžko přístupnou *Šumavu* prostřednictvím nákladních koní, kterým se říkalo soumaři, po tzv. *Zlaté stezce*, která byla důležitou spojnici v rámci středověkého obchodu ve *střední Evropě* (historicky je prvně doložena v roce 1010). Spojovala *Čechy* s *Podunajím*. Původně byla tato důležitá komunikační spojnice nazývána *pasovská, prachatická, česká* či *solní*. Název „zlatá“ získala až v 16. století s ohledem na značné zisky z přepravy – především soli (tzv. „bílého zlata“). V originálu je uvedeno „*viae Prachaticih*“, jde zjevně o *Prachatickou cestu* (viz výše). Je otázkou, zda šlo o tzv. pomezí clo – viz Tomek (1892, I. díl, s. 81), vybírané v tzv. zemské bráně (*porta terrae*). Lze si položit otázku, proč v textu není např. „*theloneum forense, portae*“. Mohlo by jít možná i o variantu tzv. vnitrozemského cla – pak by clo (*theloneum*) nebylo vybíráno v *Prachaticích*, nýbrž někde na *Prachatické cestě* (až později šlo o *Zlatou stezku*). Sůl byla zjevně dopravována v té době po souši (konkurence *Českých Budějovic* a dopravy po *Vltavě* je mnohem pozdějšího data). Nezájímavá je též otázka, jak se soumaři s příslušným doprovodem dostávali na pravý pražský břeh *Vltavy*. V roce 1130 lze již předpokládat dřevěný most přes *Vltavu* (viz i Kosmovu zprávu o povodni a zatopení dřevěného mostu v r. 1118) – dodatečné informace a podrobnosti (po vydání své knihy) uvádí J. Cinert ještě na <<http://www.bylotojinak.cz/>>. Jestliže clo z plaveného dřeva bylo vybíráno pod *Děvínem* a *Prachatická cesta* vedla po levém břehu k *Pražskému hradu*, je případně i možné, že clo bylo vybíráno někde poblíž místa, kde docházelo rovněž k proclení dřeva.

³⁷⁹ Jde zcela jistě o *Žitenice*, ležící 3 km severovýchodně od *Litoměřic*. Označují se za nejteplejší místo v *Čechách*. Od severu je chráněno před studenými větry hřbet *Dlouhého vrchu*. Oblast okolo *Žitenic* můžeme též označit za klimaticky nejvhodnější vinařskou oblast v *Čechách*. Navíc v době, kdy byla psána tato listina, existovalo tzv. *středověké klimatické optimum* – lze předpokládat, že tehdejší teploty byly dokonce vyšší než dnes (bez ohledu na v současnosti probíhající klimatickou změnu). Mimoto zde byly i v minulosti vhodné podmínky k pěstování ovoce. Je zapotřebí se zmínit i o tom (Kotyza ed. et al., 1997, s. 98), že zde vedla též stará tržní stezka směrem na *Lužici*. O *Žitenicích* se i mnohem později zmiňuje Balbín (1986, s. 238) jako o majetku vyšehradského probošta. David a Soukup (2010, s. 401): „*Obec na jižním úpatí Dlouhého vrchu na okraji Českého středohoří 2,5 km jv. od Litoměřic. Patří k nejstarším v oblasti, existovala již v roce 1057. V roce 1068 ji kníže Vratislav II. věnoval vyšehradské kapitule. Díky příznivým klimatickým podmínkám se tu dařilo vinné révě a ovocným stromům. Na místě gotické tvrze vybudoval Václav Vilém z Roupova renesanční zámek, na přelomu 17. a 18. stol. barokně přestavěný a upravený po požáru 1806. Po Bílé hoře se žitenické panství vrátilo vyšehradským proboštům a patřilo jim až do 20. stol.*“

³⁸⁰ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno v podstatě shodné znění.

³⁸¹ Doslovně jde o nezkracené koně. Tomek (1892, I. díl, s. 85) uvádí, že šlo o tzv. „sveřepice“, tj. vlastně hřibata.

³⁸² Úholičky se původně jmenovaly *Hoholice*. Později – tj. ve 14. století se staly majetkem *pražské kapituly u sv. Víta*. Císař Zikmund je v r. 1420 zabavil a předal je Václavu z Valovic. Část *hohol-*

Vedle užitků poskytnutých *Vyšehradské kapitule*³⁶⁰, v souvislosti s přidělenými pozemky, byl poskytnut i finanční prospěch vyplývající z tehdy obvyklého vybírání cla na významné pozemní obchodní trase raně středověkých Čech – *Trstenické stezce*^{180 383} (výše jsme se již zmínili o tzv. *Zlaté stezce*³⁷⁷).

– *dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *partem salis na Tristenici*^{180 383 384 385} *fratribus et dimidiam*⁽¹⁶⁹⁾ *preposito*^{386 (132)};

– *poloviční část (cla) ze soli (vybíraného) na Trstenické stezce*^{180 383 384 385} (*patří*) *bratřím* – *polovina pak proboštovi*^{(132) 243 387}.

ského statku náležela též i k pražskému purkrabství. Růžková a kol. (2006, s. 544): „Úholičky v r. 1869 pod názvem *Ouholičky obec v okr. Smíchov*, v r. 1880–1910 pod názvem *Úholičky t. Ouholičky obec v okr. Smíchov*, v r. 1921 obec v okr. Smíchov, v r. 1930 obec v okr. Praha-venkov, v r. 1950–1979 obec v okr. Praha-západ, 1. 1. 1980–23. 11. 1990 část obce Velké Přílepy v okr. Praha-západ, od 24. 11. 1990 obec v okr. Praha-západ.“

³⁸³ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno „na Tristenici“. Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* je možné si povšimnout zcela shodného slovního spojení s připojenou poznámkou pod čarou: „Trstenice nunc Loučná, fluvius apud Pardubice in Albiam influens“. Šlo o řeku *Loučnou*, která se vlévá u *Pardubic* do *Labe*. *Trstenická zemská stezka* vedla přes *Čechy* a *Moravu* na východ (až do *Orientu*). Z *Prahy* mířila na *Český Brod*. Další její průběh – a to směrem na *Českomoravskou vrchovinu* bývá občas předmětem odborných sporů. Jednou z variant je, že stezka vedla přes *Kojice* (u *Chvaletic* – obec prvně zmíněna r. 1183), *Vraclav* (u *Vysokého Mýta* – původní její název byl *Vratislav*, protože byla založena knížetem *Vratislavem II.* /později se stal králem *Vratislavem I./* ve druhé polovině 11. stol. – v této době byla významným správním centrem *východních Čech*, zde stál též hrad, kde byl v roce 1108 zavražděn *Vršovec Mutina*). Stezka pak měla dále směřovat na *Trstěnice* u *Litomyšle* a *Přemyslovice* na *Prostějovsku*. Druhou domněnkou je, že vedla podél *Trstěnice* (dnešní *Loučná*). Zajímavá je i další okolnost (vzhledem k bližšímu prostoru tehdejšího pražského osídlení), o které se zmiňuje D. Líbal a J. Muk (1996 s. 22), a to, že *Trstenická stezka* vedla z prostoru nynějšího *Starého Města* (zřejmě severněji od *Staroměstského náměstí*) přes *Jirny* na *Český Brod*. Autoři se však zmiňují též o druhé variantě trasy této komunikace, tj. o oblasti nynějšího *Václavského náměstí* (blíže k *Vyšehradu*). Kde přibližně mohlo být toto clo vybíráno (šlo nepochybně o sůl, která byla dopravována z *Uher*) se pravděpodobně už nedozvíme. Místo, kde byla prodávána, však nebylo dále než 2–3 km od *Vyšehradu* (v této době pravděpodobně ještě ne na *Staroměstském náměstí*). Vedle *tržiště* byl významným místem v *pražské aglomeraci* (v souvislosti s neshodami mezi *králem Vratislavem I.* a *biskupem Jaromírem*) jak *Pražský hrad*, tak i tehdy politicky důležitější *Vyšehrad* s přilehlým rozsáhlým podhradím a *tržištěm* (pravděpodobně zde byli zastoupeni především *románští* a *židovští kupci* – v oblasti dnešní ulice *Na Poříčí* byli již v té době *Němci*). Viz též poznámku č. 180 a č. 549.“

³⁸⁴ Musil, Felcman ed. a Čechura ed. (2009, s. 166–168): „Ve *východních Čechách* při určení její trasy hrála významnou úlohu řeka *Loučná*, nazývaná v dané době *Trstenice* ... Existence *trstenické stezky* je doložena jednak údaji *kronikáře Kosmy*, jednak některými zmínkami *litomyšlské písemnosti*. Prvním významným východočeským místem na této stezce byla zřejmě *Čáslav*. Za *Čáslaví* opouštěla trasa stezky osídlenou oblast *Středolabské tabule*, respektive její části *Čáslavské kotliny* a vstupovala do neosídlené oblasti *Železných hor*. Přesné místo překročení *Železných hor* ve vztahu k dnešní komunikaci nelze určit. Dalším významným místem na *trstenické stezce* byla *Chrudim*, která zřejmě až do druhé poloviny 11. století, do doby vlády *Spytihněva II.* posledním významným českým místem na této stezce. Od *Chrudimi* směřovala trasa stezky k řece *Loučné* a podle ní pokračovala směrem k *jihovýchodu* k pomezímu *hvozdu*. Na této trase *trstenické stezky* vzniklo pravděpodobně v druhé polovině 11. století východně od *Chrudimi* nové centrum – *hradiště Vratislav* (dnes *Vraclav*), doložené *vyprávěním Kosmovým* o *vyvraždění Vršovců*. Na *předhradí hradiště* vznikl ve 12. století *kostel sv. Václava*. Toto *patrocinium* dokládalo tehdejší *pohraniční funkci Vratislavi* (*Vraclavi*). Dalším významnějším místem na trase *trstenické stezky* byl *most přes řeku Loučnou* (*Trstenici*) v místě zvaném *Dlouhé louky*, které se pravděpodobně nacházelo někde mezi dnešní *Cerekvicí* a *Tržkem*.“ Nejedlý (1903, s. 13): „Směr cesty

Výše uvedené části listiny⁵ by bylo možné vynechat, protože s pojednáváním vodoprávní problematikou přímou souvislost nemají – tyto poměrně delší citace jsme do naší publikace zahrnuli spíše jen s ohledem na závažnost dokumentu a též jako nezbytný (vysvětlující) úvod k významné zmínce o vltavském plavení dřeva a existujícím přívozu na řece Otavě. Jak je zřejmé z předcházejícího textu a níže uvedené citace – kromě cel vybraných na pozemních komunikacích („stezkách“) poskytl panovník jak děkanovi, tak kanovníkům rovněž příjmy ze cla na *Vltavě*^{81 149}.

– *dimidiam partem lignorum sub Deu-
uin^{388 389} fratribus et dimidiam⁽¹⁶⁹⁾ prepo-
sito^{390 (132)}*.

*Poloviční část (cla³⁹¹ – výtoně) z (pla-
veného) dřeva (vybíraného) pod Děví-
nem^{388 389} patří bratřím (kanovníkům) –
polovina pak proboštovi^{(132) 243}.*

Trstenické nebyl dosud přesně určen a nikdy nebude. Zprávy, které se o ní zachovaly, k tomu nestačí. Uvedu několik sporných mínění. Jisto je, že Trstenická stezka šla z Brna přes Svitavy do Litomyšle, odtud podél řeky a přes most „Na dlouhých lukách“ k Cerekvici a přes Hrušovou a Džbánov do Vysokého Mýta k hradu Vratislavi (Vraclav). Z Vratislavi šla přes Pardubice do Kolína, kde se sbíhala s cestou znojensko-jihlavskou, a společně odtud přes Český Brod do Prahy.“ Nejedlý (1903, s. 15: „Cesta obchodní šla jistě ze Svitav do Litomyšle. Obchodní cesta má však vždy dlouhou tradici, zvláště v staré době. Přirozeně tedy usazovali se lidé, zvláště řemeslníci, podél cesty, kudy přecházelo nejvíce lidí. A opravdu mezi Litomyšl a Svitavami je nepřetržitá řada vsí, spojených v jednu, které rozloženy jsou podle cesty. Jsou to vsi Benátky, Litrbachy, Střenice, Chmelík, Karle a Ostrý Kámen; jen mezi poslední vsí a Svitavami je malá přestávka, mezi prvními nelze ani bez mapy nalézt hranici. Povstala tedy podél cesty vesnice, více než čtyři hodiny dlouhá, jež ukazuje, že musilo tu být nějaké středisko. Z Litomyšle až do Střenice mohla to být nynější řeka Loučná, odtud však všechno přirozené pojítko mizí. Nemohu v tom tedy nevidět směr Trstenické stezky. I názvy vesnic některých na to poukazují. Nejvíce ovšem vesnice Střenice, dříve Trstenice. Jak uvidíme, pěstoval se tu také chmel, odtud ves Chmelík (Hopfendorf). Název Karle ukazuje až na 14. století, což však nevyklučuje, že tu ves stála již dříve neb aspoň roztroušená stavení. Mimoto mohla jít stezka po ‚drahách‘ dnešních, tedy za humny vsi Karle buď k Ostrému Kameni, nebo též za humny této vsi k Svitavám.“ Viz též poznámku č. 180.

³⁸⁵ Dřímál a Peša (1969, s. 37): „Starým Brnem procházely původně i severní cesty. Jedna šla po levém břehu Svitavy na Svitávku, Kladsko a Vratislav. Druhá, takzvaná Trstenická stezka, vedla z Prahy do Litomyšle, potom ke Svitávce, prodírala se Moravským krasem po pravém břehu Svitavy a pak mířila přes nynější Královo Pole, Běhounskou, náměstí Svobody a Masarykovu třídu, aby zahrnula pod úpatím Denisových sadů oklikami přes dnešní Kopečnou a Pekařskou na Staré Brno.“

³⁸⁶ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* je uvedeno v podstatě shodné znění.

³⁸⁷ Nejedlý (1903, s. 17): „Jako hlavní zboží na Hrutově jmenuje se sůl. Vozila se tudy buď tak zv. uherská sůl nebo v kusech (kameny solné). Clo ze soli daroval tu Vladislav II. klášteru Litomyšlskému r. 1167. Vratislav II. určil zase r. 1088, aby z 10 kamenů solných tudy převezených připadly dva kostelu Vyšehradskému (listinou 1130 upraveno obdarování tak, že polovice dávána kanovníkům, polovice proboštovi). Obchod vedl se tu již v 10. století hojně. Boleslav II. daroval klášteru Břevnovskému všechno clo každého desátého dne vybrané na 6 hlavních stezkách zemských, mezi nimi i na Trstenické.“

³⁸⁸ Jde zcela jistě o vrch Děvín v Praze (310 m n. m.) nad levým břehem Vltavy (je tvořen prvohorními a druhohorními vápenci; lokalita je též známa jako naleziště devonských zkamenělin). V současnosti je součástí přírodního parku Prokopské a Dalejské údolí, vrchol spadá do národní přírodní rezervace Prokopské údolí. Teprve později bylo clo vybíráno na pravém břehu Vltavy v oblasti dnešního Podskalí.

Kromě příjmů ze cla (z plaveného dřeva) na Vltavě^{81 149} (naproti tehdejšímu Vyšehradu) je v donační listině⁵ též velmi zajímavá zmínka o (v té době již existujícím) přívozu na řece Otavě³⁹² (je více než pravděpodobné, že jeho ustanovení mělo přímou souvislost s tehdejší Zlatou stezkou³⁷⁷ a s dopravou soli z ložisek v Alpách do tehdejších raně středověkých Čech).

... *Naulum*³⁹³ *vero*⁽¹³⁴⁾ *na Otaue*⁽¹⁹⁷⁾ ³⁹⁶
*totum fratribus habendum assigno*³⁹⁴.

... *Poplatek*³⁹³ (*mýto*)³⁹⁵ z přívozu „Na Otavě“³⁹⁶ zvláště (*dokonce*⁽¹³⁴⁾) celý pak přiděluji bratrům (*kanovníkům*)³⁹⁷.

³⁸⁹ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 83): „Jména ze základu děv- jsou na slovanském území hojná, srov. pomíst. jm. Děvín v Praze 5, MJ Děvín, Děvice, Děvičky, Dívčí Hrady (něm. Magdeburg – ze střhn. maid „děva“). Podle pradávnné mytologie jsou stopou nějakého pohanského zvyku, při němž byly do hradeb zazdívány panny, aby hrad byl nedobytný. Někteří badatelé však považují jm. Děvín za před slovanské: spojují je s OJ Děva z ide. základu *deiuos* > **div-in* (srov. ind. *déva* „bůh“).“ Z výše uvedeného se domníváme, že etymologie tohoto názvu je stále spíše nejistá.

³⁹⁰ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I.* je uvedeno shodné znění.

³⁹¹ V listině se ještě nevyskytuje výraz *teloneum* či *theloneum*. Je však jisté, že šlo o určitou (i když pravděpodobně převážně jen naturální) část z daného „zboží“ (viz též poznámku č. 549).

³⁹² Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 229): „Poprvé se připomíná k r. 1045 (Otauva). Z nářeční podoby Votava vznikl v 17. stol. umělý kancelářský tvar Votava (poprvé u Stránského ze Zhoře), jehož se užívalo až do 19. stol. Z něho vychází i něm. adaptace jména, Wottawa. Jméno vodního toku je zřejmě původu již před slovanského, takže s českým slovem otava „druhá sklizeň trávy n. sena“ nesouvisí. Domněnku, že má původ v germ. **Vatahva* „rychlá, bystrá voda“, nelze prokázat. Neprůkazná je i hypotéza snažící se vyložit jméno ze slovanštiny, totiž z předponového *ot-* „od, pryč“ ve významu „zpětná voda, protiproud“. Považujeme tedy etymologii nadále za nejasnou.“

³⁹³ Jde o slovo známé jen ve středověké latině, původem je řecké (*ναῦλος* či *ναῦλον*). Používalo se k označení poplatku za převoz lodí. Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>> mj. uvádí: „*ναῦλος* – name of a tax paid for the use of state-provided boats“. Podle všeho jde už spíše o pozdní (byzantskou) řečtinu.

³⁹⁴ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I.* je uvedeno shodné znění.

³⁹⁵ Pravděpodobně šlo o mýto. Jireček (1864, s. 146–147) uvádí: „Mýto bylo dvojí, jedno z osob, a to v latině slulo *pedagium*, druhé z vozů neb potahu, a to slulo *vectigal*. Mýta vybírána jsou na stezkách pomezních; platili je kteří vůbec po stezce šli, buď ze země jdouce nebo do ní přicházejíce. Kteří ze země se brali, dávali odchodné, kteří do země vstupovali, gostinné (hostinné). Poplatky tyto byly dosti značné. Vědomosti o nich máme z listin, ježto knížata dávajíce kněžím práva rozličná, také od placení mýta pomezního je osvobozovali. Čteme např. r. 1203, že král Přemysl prominul poddaným kláštera Oseckého placení mýta v Kopistech (*remittimus eis vectigalium quae solent dare exeuntes in Coppits*); v list svobod duchovenských z r. 1222: – Odchodné a hostinné jmenuje se v list. Litoměřické z r. 1057, kdež se kostelu tamnímu uděluje částka z mýta polabského (*mediam quoque partem de omni theloneo nobis i. e. knížeti, debitam, tam a descendentes quam ab ascendentes per Albiam, vid. quod dicitur – othodne, gostine.*) – Vniř v zemi vybíráno mýto na mostech a přívozech, např. *theloneum de ponte in Letowic 1145, tributum de ponte in Pravlov 1086, theloneum in ponte u Rejhradu 1045, Rosice tributum in via 1086; portus tres Na Otave, Gogolicích, Lúnih, kteréžto mýto darováno kostelu Vyšehradskému 1088, naulum na Otaue 1130.*“

³⁹⁶ Štefáček (2008, s. 467): „Řeka v jižních Čechách; vzniká soutokem Vydry a Křemelné na Šumavě u Čeňkovy Pily necelé 2 km jihozápadně od Svojshe v nadmořské výšce 627 m. Ústí zleva do Vltavy u Zvíkova v nádrži Orlík v nadmořské výšce 346 m. Plocha povodí činí 3 788,2 km², délka toku

Dovolíme si provést určité shrnutí. Význačným obchodním artiklem (mimo luxusního zboží pro knížete a uměleckých předmětů sloužících k výzdobě sakrálních staveb) byla především sůl. Hlavním zdrojem (podle dnešní terminologie) nepřímých daní (přímé se s postupným úbytkem svobodných rolníků /ve vazbě na sílící tendence šlechty směřující k plné feudalizaci společnosti/ spíše snižovaly) byla cla – především pak ze soli.

Výše zmiňovaný poplatek (mýto) z přívozu „*Na Otavě*“³⁹⁶ pravděpodobně činil jen nižší podíl z příjmů získávaných prostřednictvím tohoto ryze středověkého institutu (větší peněžní částky či naturální užítky můžeme předpokládat spíše při výběru cla na pozemních komunikacích). Na závěr ještě uvedeme jeden kratší úryvek z téže listiny³⁹⁸. Je v něm zmiňována lokalita *Senetín*³⁹⁹ – tehdejší středověká ves byla panovníkem opět darována „nerozlišeně“ spolu s příslušnými lesy, loukami, pastvinami a též mlýny a vodními toky (resp. užítky plynoucími z „jakéhosi“ (obtěžně definovatelného) rybářského práva⁽²⁰⁴⁾).

...*Senaczin*³⁹⁹, *nomine dictum*⁽¹⁹⁸⁾, *cum tribus aratris*²⁶⁶ *et omnibus appendicis*⁽¹⁹⁹⁾, *scilicet*⁽¹⁵⁵⁾ *hospitibus*⁽²⁰⁰⁾, *edificiis*⁽²⁰¹⁾, *terris cultis et incultis*⁴⁰⁰, *viis et in viis*, *pratis*⁽⁹⁰⁾ *pascuis, silvis aridis et vi-*

Přenechávám (předávám /jako „majetek“/) a stvrzuji těm samým bratrům právní nárok na (řečený, tento – tak nazývaný⁽¹⁹⁸⁾) Senetín³⁹⁹ se třemi poplužními²⁶⁶ a vším příslušenstvím, samozřejmě⁽¹⁵⁵⁾

113,0 km, průměrný průtok u ústí je 26,1 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Vydra (Modravský potok) – zdrojnice, Losenice, Podmokelský potok, Nezdecký potok, Novosedelský potok, Volyňka, Zorkovický (Sudkovický) potok, Blanice (vodňanská). Přítoky zleva: Křemelná (Zhůrecký potok) – zdrojnice, Pstružný potok, Volšovka, Ostružná, Černíčský potok, Brložský potok, Lomnice.“

³⁹⁷ Možná by se mohlo čtenáři zdát, že jsme se doposud věnovali zcela odlehlým („nevodoprávním“) oblastem (viz především rozsáhlá poznámka č. 383). Uvedený přívaz s výše popsány privilegii totiž velmi úzce souvisel. Doprava rakouské soli nekončila ve „starých“ *Prachaticích* – pokračovala za pomoci soumarů až do *Prahy*. Ve středověku se běžně používaly brody, pokud však byla dopravována sůl, šlo by o velmi „riskantní“ záležitost. Místem, kde se pravděpodobně uvedený přívaz nacházel, byl hrad *Zvíkov*. Ten je samozřejmě znám jako význačné sídlo krále *Václava I*. Historie této lokality je však starší – existovalo zde hradiště (dokonce už v době bronzové). Vlastní hrad zde vznikl někdy na počátku 12. století, existoval pravděpodobně již i v době vydání pojednávání listiny, tj. v r. 1130. Od *Zvíkova* pak vedla trasa na *Milevsko*.

³⁹⁸ Tomek (1892, I. díl, s. 86) uvádí: „*Nově daroval Soběslav kapitule krom několika menších příjmů desátek z míru ještě ze tří žup, totiž Rokytenské (čili Rakovnické), Čáslavské a Chýnovské, též újezd řečený Seňačín (snad Senětín v kraji Čáslavském) ...*“ <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>> uvádí: „*Senetín je malá vesnice, část obce Petrovice I v okrese Kutná Hora. Nachází se asi 2 km na severovýchod od Petrovic. Vesnicí protéká Senetínský potok. Je zde evidováno 23 adres. Trvale zde žije 31 obyvatel. Senetín je také název katastrálního území o rozloze 1,68 km².*“

³⁹⁹ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 114) se v poznámce pod čarou uvádí: „*Fortasse Senetín prope Kutná Hora (Kuttenberg)*“. Tomek (1892, I. díl, s. 86) uvádí: „*Seňačín (snad Senětín v kraji Čáslavském)*“. Jde zřejmě o *Senetín*, část obce *Petrovice* v okrese *Kutná Hora*. Nachází se asi 2 km na severovýchod od *Petrovic*. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>: „*Vesnicí protéká Senetínský potok. Trvale zde žije 31 obyvatel.*“ Růžková a kol. (2006, s. 468): „*Senetín v r. 1869–1950 obec v okr. Kutná Hora, od r. 1961 část obce Petrovice I v okr. Kutná Hora*“.

rentibus, venacionibus⁽²⁰²⁾, molendinis⁽⁶⁷⁾, piscacionibus⁽²⁰³⁾ (204) et cum omni utilitate⁽²⁰⁵⁾ in ius eorundem fratrum tradendo⁽²⁰⁶⁾ firmo et firmando trado⁽²⁰⁶⁾.

těž s hospodář⁽²⁰⁰⁾ (příchozími osadníky, poddanými obyvateli vsi platícími roční plat /rolníky/), stavbami, půdou obdělávanou i neobdělávanou („ornou i neornou“⁴⁰⁰), cestami, loukami⁽⁹⁰⁾, pastvinami, vzrostlými i vyždářenými (vypálenými) lesy, loveckými oborami, mlýny, rybářstvím (rybářským právem) a všemi (dalšími) užitky⁽²⁰⁵⁾.

Existenci mlýnů v Čechách dokládá jak již zmíněná listina⁵ Boleslava II.¹⁴² ustanovující založení *Břevnovského kláštera*^{144 401} (jde zde však o tzv. falzum /uváděné skutečnosti jsou mnohem pozdějšího data/ – první mlýny vznikaly pravděpodobně později), tak pozdější *Kronika Kanovníka vyšehradského*, která se o mlýnu (v této době již spíše existujícím) zmiňuje k roku 1040. Za první dochovaný dokument, ve kterém je uvedena pravděpodobně nejjistější zmínka o existenci vodního mlýna⁴⁰², můžeme v současnosti pokládat zakládací listinu⁴⁰³ kostela v *Úněticích*⁴⁰⁴ od kanovníka *Zbyhněva*⁴⁰⁵. S ohledem na uvede-

⁴⁰⁰ Žemlička (2012, s. 12): „Vzhledem k rázu hospodaření a ne vždy rytmičkému využívání kulturní půdy zarůstaly déle trvající úhory mlázím a křovím, takže hranice mezi ornou a planou půdou nebyla zřetelná. I na to reagují tvary jako „pole orná a neorná“ (agri culti et inculti), často obsažené v pertinenčních formulích. Obvykle se pod tím rozumí půda právě obdělávaná a půda dočasně, třeba jako úhor, ležící ladem.“

⁴⁰¹ Listina knížete Boleslava II. z 15. 1. 993 (tzv. *břevnovská listina*); latinský text: Erben (1855, s. 33–34), Friedrich (1904, s. 347–350). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 12; vlastní text lze nalézt na str. 55–66.

⁴⁰² Klempera (2000, s. 10–11): „Mlýny s českým (středoevropským) složením byly známy již ve 12. století a dva vodní mlýny na našem území jsou zmiňovány dokonce už roku 993, kdy je kníže Boleslav II. daroval právě založenému klášteru v Břevnově (soudí se však, že tato listina je pozdějším falzem ze 13. století). Historikové zatím soudí, že nejstarší skutečně doložený mlýn je zmíněn v listině popisující založení kostela v Úněticích kanovníkem Zbyhněvem (1125–1140) a ze stejné doby jsou i zmínky o mlýně při Sázavském klášteře, který však je zřejmě ještě staršího data.“ Viz též Štěpán a Křivanová (2000, s. 13).

⁴⁰³ Plné znění listiny je ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 129–131). Ve starším Erbenově souboru *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I.* je uvedeno v podstatě shodné znění (Erben, 1855, s. 98–99). Nejde o původní listinu – ale o tzv. *insert* – viz Friedrich (1942 s. 58 /poznámka pod čarou č. 1/) a též níže poznámka č. 408. Petráček (2012, s. 212): „Písemnost se zachovala jako součást privilegia krále Václava I. z roku 1233. O její spolehlivosti nebylo pochybováno, a proto je zařazena mezi nesporné listiny. Friedrich ji datuje do širšího období 1125–1140.“

⁴⁰⁴ Internetové stránky <<http://www.unetice.cz/unetice.asp?Menu=Urad>> uvádějí: „Únětice jsou historicky i kulturně jednou z nejstarších osad, známých na území Čech, o kterých se dochovaly písemné zprávy. Okolí dnešních Únětic bylo osídleno již ve starší době bronzové (1900 až 1500 let před naším letopočtem). Toto dokazují nálezy čtyř kostrových pohřebišť, objevených při archeologických výzkumech, které v roce 1880 zahájil roztocký lékař MUDr. Čeněk Rýzner u polní cesty vedoucí okolo Holého vrchu do Roztok za pomoci únětických občanů, z nichž nutno jmenovat alespoň Gustava Jenče. Ve více než 70 řadových hrobech 1,5 m širokých a asi 1 m od sebe vzdálených, byly kostry skrčenců obličejem k východu a u každé hliněná nádoba. Nebožtíci byli pohřbíváni jak v prostých hrobových jamách, tak v dřevěných rakvích, kamenných hrobkách i pod

nou (již poměrně hodnověrně) listinně doloženou zprávu jsme si vědomi té okolnosti, že je více než pravděpodobné, že starší mlýny byly vybudovány dle všeho již dříve⁴⁰⁶ na řece *Vltavě*^{81 149} – zcela jistě v nevelké vzdálenosti od centra tehdejšího raně středověkého státu – *Pražského hradu*.

Uvedeme přibližně jen první polovinu⁴⁰⁷ z tohoto raně středověkého dokumentu datovaného k roku 1132 (nebo spíše jen k širšímu časovému úseku 1125–1140⁴⁰⁸ /období vlády knížete *Soběslava I.*^{362 409 410}/).

mohylami. Většinou ženské kostry byly zdobeny bronzovými náramky, jehlicemi, náušnicemi a jantarovými korály. Dr. Rýzner prováděl podobné výzkumy i v dalších okolních obcích. Objev těchto pohřebišť vytvořil základní oporu pro vyčlenění zvláštní skupiny archeologických pramenů, pro něž se v archeologické odborné literatuře postupně ujal název únětická kultura. Obec Únětice leží v nadmořské výšce 240–260 m severozápadně od Prahy v tzv. Pražské kotlině v údolí Únětického potoka a její katastr sousedí jednak přímo s katastrálním územím Prahy, jednak s chráněným územím Tichého údolí. Za starodávna byly Únětice majetkem knížat Pražských. V období let 1125 až 1140, v době vlády knížete Soběslava I. náležely knězi Zbyhněvovi, pražskému kanovníkovi u Panny Marie, který zde v roce 1132 založil kostel a tzv. „únětickou listinou“ u kostela osadil dva kanovníky, Ráže a Bezděda, jimž zřídil k obživě samostatný statek. V roce 1233 král Václav I. listinu únětickou potvrdil a Únětice se vsí příslušenstvím předal pražské kapitule. V roce 1421 se Únětic zmocnili husitští Pražané, kteří je držely až do roku 1547, kdy byl všechn dosavadní majetek v Úněticích pro vzpouru proti Ferdinandovi I. pražským měšťanům zkonfiskován a od té doby náležely Únětice Kapitulě u svatého Víta.“

⁴⁰⁵ Smetánka (2010, s. 6): „Zbyhněv, kněz a kanovník pražského kostela P. Marie. Ten zdědil, nejspíše společně se svým neznámým bratrem, někdy na počátku 12. století po svém otci velmoži Bohuňovi a matce Boženě dodnes poblíž Prahy existující ves Únětice. Vykoupil, jak se dozvídáme z listiny, od bratra devět polí (agrí), což si nechal dosvědčit jakýmsi Vladotou a jeho syny, a konečně připojil k svému podílu luka, za něž zaplatil značnou sumu 440 denárů. K tomu dokoupil od jakéhosi Mylhosta nějaký další pozemek (campus) a celé své úsilí dovršil založením kostela v Úněticích.“

⁴⁰⁶ Zmínku jsme již uvedli při citaci části listiny knížete *Boleslava II.* z 15. 1. 993 (*břevnovské listiny*). Jde však o zcela jisté a nepopiratelné falzum. Velmi výstižnou analýzu zcela pravděpodobné hypotézy o prvních mlýnech postavených již dříve v prostoru pražského podhradí podal Petráček (2012, s. 114–115).

⁴⁰⁷ Druhé polovině se velmi zajímavým způsobem věnoval především Smetánka (2010).

⁴⁰⁸ Smetánka (2010, s. 6): „Přesné datum sepsání listiny není známo. Karel Jaromír Erben ji zařadil do roku 1132, ale bližší důvody pro své datování neuvedl, a tak poslední editor Gustav Fridrich položil vznik této písemnosti raději do širšího intervalu mezi léta 1125–1140, do doby vlády knížete *Soběslava I.*, jehož osoba je v listině zmíněna. Nemáme tuto listinu bohužel v originále, což působí při jejím výkladu nemalé obtíže, protože při prepisu mohlo dojít třeba k malým, ale ve svých důsledcích významným posunům v obsahu a významech. Zachovala se totiž jen vložka, insert, do další, mladší listiny z roku 1233, v níž král Václav I. potvrzuje, že ves Únětice daroval kostelu pražskému již dříve jeho otec *Přemysl I.* Původním vydavatelem listiny, z jehož vůle byla sepsána, byl mnohem dříve Zbyhněv.“

⁴⁰⁹ Žemlička (1997, s. 242): „Jak se mohl dobře míněný zbožný čin bezděčně rozcházet s církevními předpisy, ukazuje zřízení miniaturní kapituly v Úněticích u Prahy někdy v letech 1125–1140. Založil ji Zbyhněv, kněz a kanovník pražského kostela. Z výnosů svého únětického statku zajistil obživu dvěma kanovníkům, které u kostela usadil. Sám tu zřejmě také žil jako *canonicus*, současně však považoval celou fundaci za svůj majetek (*ecclesia mea*). Oba kanovníci, Ráž a Bezděd, měli užívat příznaných výnosů do konce života. Pokud by jejich synové (opět problém kněžských dětí) nemohli v duchovní dráze pokračovat, byli povinni zajistit náhradu.“

⁴¹⁰ Žemlička (1997, s. 277): „Před polovinou 12. století se váže první zmínka o vodním mlýnu, a to na potoce v Úněticích (*molendinum in supradicto ryvo*). I když zpráv přibývá, bylo ve 12. století

... *Cunctis Christi fidelibus*⁽³¹⁾ *sit cognitum*⁽²⁰⁷⁾, *me Zbyhneum*^{405 411}, *dei gratia sacerdotem*⁽²⁰⁸⁾, *in meo patrimonio*⁽²⁰⁹⁾, *hoc est in villa*⁽⁶⁶⁾ *Vnetych*^{(210) 404 412 413}, *fundasse*⁽²¹¹⁾ *ecclesiam*⁽¹¹²⁾, *in qua, divino*⁽¹²³⁾ *amonitus*^{(212) 414} *consilio*⁽²¹³⁾, *locavit*⁽²¹⁴⁾ *duos canonicos*⁽²¹⁵⁾ *ita nominatos: Ras et Bezdéd*⁴¹⁵, *quibus ipsum locum usque ad finem vitae eorum concessi*⁽²¹⁶⁾.

Sed si peccatis⁽²¹⁷⁾ *intervenientibus*⁽²¹⁸⁾ *proles*⁽⁴⁰⁾ *eorum non fuerit docta*⁴¹⁶, *eis praecepti*⁽²¹⁹⁾, *ut in vita sua ordinarent*⁽⁸⁰⁾, *quod iste numerus canonicorum*⁽²¹⁵⁾ *duorum non desit usque ad finem mundi.*

... Veškerým v Krista věřícím⁽³¹⁾ necht' je známo (kéž at' to poznají⁽²⁰⁷⁾), že jsem já, Zbyhněv⁴⁰⁵, z Boží milosti kněz⁽²⁰⁸⁾, ve svém zděděném majetku⁽²⁰⁹⁾ (po otcí), tedy ve vesnici (zvané) Únětice^{(210) 404 412 413}, (již dříve) založil kostel (faru), ve kterém jsem, pobídnut (upomenut, upozorněn, varován⁽²¹²⁾) úmyslem⁽²¹³⁾ (vůlí, záměrem) Božím⁽¹²³⁾, usídlil⁽²¹⁴⁾ dva kanovníky, nazývané jménem: Ráž a Bezděd⁴¹⁵. Těm jsem to samé místo (lokalitu /ves/ Únětice) až do konce jejich života postoupil (propůjčil⁽²¹⁶⁾).

Avšak, pokud dojde k rušivému zásahu⁽²¹⁸⁾ (vyskytnutí se) hříchů⁽²¹⁷⁾ (pochybení) a (na základě toho) jejich potomci⁽⁴⁰⁾ (pouze mužští) nebudou učení (vzdělaní /církevně/) – jim (oběma kanovníkům) jsem nařídil⁽²¹⁹⁾ (je jim nařízeno), aby během svého života (si vše) zařídil⁽⁸⁰⁾ tak, že daný počet (dvou) kanovníků⁽²¹⁵⁾ se nesníží – a to provždy –

využití vodní a větrné energie ještě malé. Prostý rolník dlouho používal ruční rotační mlýnky, složené ze dvou do kruhu přitesaných kamenů. Teprve od 13. století nastal obrat a síla dravého vodního proudu a větru se stala klíčovým pomocníkem v mlynářství, železářství, textilnictví, hornictví a jinde.“

⁴¹¹ Erben (1855, s. 98) odlišně: „Zbygneum“.

⁴¹² Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 795) uvádí: „Únětice. Vnetych, Vnetich, Vnethych, villa in Boh., ubi ecclesia S. Mariae a Zbygneo sacerdote fundata (c. 1132) 98. 99; ad capitulum Prag. pertinens (1233) 377.“

⁴¹³ David a Soukup (2007, s. 286): „V obci stojí barokní kostel Nanebevzetí P. Marie z let 1766–70, barokní fara z roku 1766, hospodářský dvůr ze 3. čtvrtiny 18. století upraven v 19. století, s panským domem. Socha sv. Jana Nepomuckého pochází z roku 1699, připravena k restaurování.“

⁴¹⁴ Erben (1855, s. 98) odlišně: „ammonitus“.

⁴¹⁵ Smetánka (2010, s. 7): „U kostela osadil dva kanovníky, jejichž jména se nám šťastnou shodou okolností rovněž zachovala. Byli to Ráž a Bezděd a k jejich výživě a vydržování zorganizoval Zbyhněv vlastně malý hospodářský systém, statek, jehož struktura a velikost byly samozřejmě značně odlišné od velkostatků, jak je známe z pozdější doby.“

⁴¹⁶ Smetánka (2010, s. 7–8): „Výtěžků z únětického statku měli užívat Ráž s Bezdědem až do konce svého života, ale s podmínkou, že kdyby jejich potomstvo nebylo učené (proles eorum non fuerit docta), čímž se nepochybně rozumí, kdyby jejich synové nebyli schopni vykonávat církevní povolání, musí se ještě za svého života postarat o náhradu, aby počet kanovníků zůstal zachován, a až do konce světa, jak se v listině doslovně praví. Tato podmínka nás nepřekvapuje. Kněží se v té době ještě běžně ženili a děkan kostela pražského, kronikář Kosmas, zapsal dokonce v roce 1117 do své kroniky smrt manželky Božetěchy, nazýváje ji láskyplně ‚nedílnou družkou veškerých osudů svých.‘“

[Suberam⁽²²⁰⁾ 417] Substantiam⁽²²¹⁾ quoque⁽⁷²⁾ patris mei ac matris meae, quorum nomina sunt hec⁴¹⁸: Bohun, Božena⁴¹⁹, meamque eis subiungavi⁽²²²⁾ 420.

Primum Rouen⁴²² 423, sylvam⁴²⁴ cum campo; Huatym⁴²⁵ cum campo, et eccle⁽²²³⁾ meta⁽²²⁴⁾: magna⁽²²⁵⁾ via⁴²⁶, quae vadit⁽¹¹⁷⁾ Pragam, atque Calysce⁴²⁷; Bricce⁴²⁸ rupis, aspiciens⁽²²⁶⁾ aliam

až do (doby) konce světa (Posledního soudu).

Také (též, i dokonce⁽⁷²⁾) majetek svého otce a své matky – jejich jména byla tato: Bohuň a Božena⁴¹⁹ – a vše (ostatní, co mi patří – následně uvedený majetek⁴²¹) jim podrobují (postupují, dávám k plnému užívání⁽²²²⁾ 420 /kanovníkům/).

Zaprvé (/nejdříve/ jim dávám) les Roveň⁴²² 423 s (dalším) pozemkem (polem), les Chvatim⁴²⁵ s (dalším) pozemkem (polem) – a dále též⁽²²³⁾ s hranicí⁽²²⁴⁾, významnou (důležitou⁽²²⁵⁾) cestou⁴²⁶, která

⁴¹⁷ Zcela odlišná transkripce u Erben (1855, s. 98). Daná sentence byla obtížně přeložitelná – viz podrobná analýza obsažená v poznámce č. (220).

⁴¹⁸ Erben (1855, s. 98) odlišně: „haec“.

⁴¹⁹ Bohuň a Božena – viz Smetánka (2010, s. 7).

⁴²⁰ Erben (1855, s. 98) odlišně: „subjugavi“.

⁴²¹ Petráček (2012, s. 212): „K udržování kanovníckých míst byl určen majetek (substanciam), který Zbyhněv zdědil po svých rodičích. Ve výčtu jsou na prvním místě uvedeny čtyři názvem uvedené lesy, u každého je zapsáno i pole (sylvam cum campo). Text pokračuje darem osmnácti polí (agri) – devět dalších koupil od svého bratra. Darovány jsou i všechny louky (prata omnia), které vykoupil za 450 denárů, a k nim přikoupil jedno pole.“

⁴²² Smetánka (2010, s. 20). „Les byl již tehdy zřetelně vydělen z krajiny, neboť únětická listina, o níž opíráme své úvahy, jasně hovoří o jednotlivých lesních plochách, jež dokonce mají svá vlastní jména jako les Roveň, Štěpeň, Skála a podle textu listiny i les poněkud podivného jména zvaný Huatym, vykládaný jako Chvatim, související podle sémantické analýzy s lovem. V pozdější listině z roku 1221 se nedaleko uvádí i les Hluboká (Luboka) ...“

⁴²³ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 779) uvádí: „Roveň, Rouen, silva cum campo ecclesiae Vnetich (c. 1132) 98.“ Viz též poznámku č. 422.

⁴²⁴ Erben (1855, s. 98) odlišně: „silvam“.

⁴²⁵ Erben (1855, s. 738): „Chvatim, Huatym, silva cum campo ecclesiae Vneticensis (c. 1132) 98.“ Viz též poznámku č. 422.

⁴²⁶ Podrobně viz Smetánka (2010, s. 99). Podle jeho názoru šlo o cestu vedoucí ve stejném směru jako stávající silnice spojující Suchdol se Statenicemi. Spíše se domníváme, že šlo o cestu vedoucí do Únětic a následně do Turska. Uvedenou skutečnost lze označit za „ryze speciální“ (se zde pojednává o odbornou právní problematikou zcela nesouvisející) – bude autorem pojednána ve zcela samostatném příspěvku. Jireček (1863, s. 18) uvádí: „Tursko bylo protknuto hlavní drahou od Prahy na sever (magna via, quae vadit ad Pragam 1132 /vadit Pragam – pozn. aut./), jež asi u Únětic překračovala potok Stativnici (Slativnici – pozn. aut.)“

⁴²⁷ Erben (1855, s. 740): „Kaliště (Kališče, palus), Calysce, meta de Huatym (c. 1132) 98.“ Jde zjevně o zamokřené území nacházející se v údolí stávajícího Horoměřického potoka pod Kozími hřbety. Podrobněji viz Smetánka (2010, s. 99).

⁴²⁸ Erben (1855, s. 715): „Brdce, Bricce, rupis juxta rivum Statynnice (správně Slatyunice), meta silvae Huatym (c. 1132) 98.“ Jde o skalní ostrožnu Kozích hřbetů vystupující jak nad údolím stávajícího Únětického potoka, tak i nad údolím současného Horoměřického potoka. Podrobněji viz Smetánka (2010, s. 99).

rupem⁴²⁹ ultra ryvum⁴³⁰, qui Slatyuni-
ce^{431 432 433} vocatur;

vede⁽¹¹⁷⁾ (směrem) ku Praze. A též k to-
mu (nadto) (jim dávám) Kaliště⁴²⁷, skálu
Brdce⁴²⁸ (skálu Kozích hřbetů), která ční
proti další (jiné) skále (Alšově vyhlíd-
ce⁴²⁹), nad potokem, který se nazývá
Slativnice^{431 432 433} (Únětický potok).

Zde si dovolíme uvést pouze ryze okrajovou poznámku s ohledem na výše uvedený potok nazývaný *Slativnice*. Řada autorů (nejen z 19. století – což je zcela samozřejmé⁴³⁴ – ale též mnohdy současných⁴³⁵) vychází ze starší Erbenovy (zcela odlišné) transkripce „*Statynnice*“.

silva Scepenē⁴³⁶ cum campo, silva
Scala⁴³⁷ cum campo; decem et VIII agri,
et IX, quem a fratre emi in patrimoni-
um⁽²⁰⁹⁾ sub testimonio Wladote et filio-
rum ejus.

(K tomu též patří) les Štěpeň⁴³⁶ s (dal-
ším) pozemkem (polem), les Skála⁴³⁷
(lokality /nyní vrch, kóta/ Na Skále) s po-
zemkem (polem). K tomu (též i) osmnáct
pozemků (polí) spolu s devíti (dalšími),
které jsem přikoupil od (svého) bratra ke
svému zděděnému majetku⁽²⁰⁹⁾. (Při této
koupí) svědčil Vladota a jeho synové.

Prata⁽⁹⁰⁾ omnia, quia ea redemi⁽⁹⁹⁾ quad-
ringentis et quinquadinta denariis²¹⁰.

(K tomu dávám) všechny louky⁽⁹⁰⁾, které
jsem odkoupil⁽⁹⁹⁾ („zpět vykoupil“⁽⁹⁹⁾) za
450 denárů.

Et ad hec⁴³⁸ unus campus, quem a Myl-
host mercatus sum⁽²²⁷⁾; emissari-

K tomu (všemu patří) jeden pozemek,
který jsem koupil od Milhosta; (dále pak)

⁴²⁹ Touto „jinou“ skálou je současná tzv. *Alšova vyhlídka*, která se nachází nad levým břehem *Únětického potoka*.

⁴³⁰ Erben (1855, s. 98) odlišně: „*rivum*“.

⁴³¹ Smetánka (2010, s. 16). „... *Únětický potok nazývaný ve 12. století Slatyunice (Slatinice)*.“ Erben (1855, s. 786) však uvádí: „*Stativnice, Statynnice, rivus juxta rupem Bridce (c. 1132) 98.*“ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 130): „*Slaty-nice*“. Název *Slatinice* zjevně souvisel se „slatinami“ (mokřinami, bažinatými loukami) nacházejícími se tehdy v údolí *Únětického potoka*.

⁴³² Vlček ed. et al. (1984, s. 74): „*Únětický potok č. h. p. 1-12-02-010 (III.), pramení 0,5 km jv. od Kněževsi ve výšce 348 m n. m., ústí zleva do Vltavy v Roztokách v 174 m n. m., plocha povodí 47,6 km², délka toku 13,4 km, průměrný průtok u ústí 0,10 m³. s⁻¹.*“

⁴³³ Erben (1855, s. 98) zcela odlišně: „*Statynnice*“.

⁴³⁴ Například Jireček (1863, s. 18).

⁴³⁵ Například Klempera (2001) (o celé řadě internetových stránek se zde raději zmiňovat nebudeme).

⁴³⁶ Erben (1855, s. 722): „*Čepeň (Štěpeň?), Scepenē, silva ecclesiae Vnetich. (c. 1132) 98.*“ Viz též poznámku č. 422.

⁴³⁷ Erben (1855, s. 783): „*Skála, Scala, silva ecclesiae Vnetich. (c. 1132) 98.*“ Viz též poznámku č. 422. V současnosti lokalita *Na Skále* (kóta 324,5). Podrobněji viz též Smetánka (2010, s. 99).

⁴³⁸ Erben (1855, s. 98) odlišně: „*hoc*“.

us⁽²²⁸⁾ 439 cum equis⁽²²⁹⁾, boves⁽²³⁰⁾, vac-
cae⁽²³¹⁾, scrofae⁽²³²⁾ cum porcis⁽²³³⁾, an-
seres⁽²³⁴⁾ cum gallinis⁽²³⁵⁾, pavones⁽²³⁶⁾
cum pavonissis.

pastevec⁽²²⁸⁾ s koni⁽²²⁹⁾, býky, dojnice-
mi⁽²³¹⁾, prasnicemi⁽²³²⁾ a prasaty⁽²³³⁾ –
(též) husy⁽²³⁴⁾, se slepicemi⁽²³⁵⁾ a pá-
vi⁽²³⁶⁾ se samicemi páva („pávicemi“).

K rozsáhlým zemědělským pozemkům byl darován rovněž vodní mlýn (pravděpodobně již dříve vybudovaný – problematickou je především přesná datace⁴⁰⁸ jeho vzniku).

Molendinum⁽⁶⁷⁾ 440 441 442 443 in supradicto
rivo⁴⁴⁴.

(A také) mlýn⁽⁶⁷⁾ 440 441 443 443 na výše uve-
deném (Únětickém) potoce („Slativnici“).

⁴³⁹ Petráček (2012, s. 61): „Specifickou profesněsociální skupinu s relativně četným výskytem ve sledovaných listinách představují pastevci. Jsou darováni jako personál k darovaným stádům hospodářského zvířectva, které bývá zpravidla udělováno společně s nimi a jen méně často bez nich v řazení – počet zvířat, příslušný personál, eventuálně pastviny ... Pastevci byli tradičně považováni za nižší vrstvu mezi darovanými lidmi, za „skutečné otroky“.“

⁴⁴⁰ Smetánka (2010, s. 95–96): „K únětickému statku náležel i mlýn na potoce Slatyunicí (Slatinici). Je to první vodní mlýn v Čechách, který máme na vsi bezpečně doložen a jehož existence právě v Úněticích je dobře pochopitelná. Pro skupinu lidí pracujících na kostelním statku ani pro jejich majitele nebylo již praktické, aby každá jednotlivá rodina semílala své obilí na vlastním ručním kamenném rotačním mlýnku, nehledě na další možné zájemce o mletí z blízkého okolí. Konečně mletí pro sedláky z nejbližšího okolí bylo nejspíše i zdrojem určitého příjmu pro uživatele únětického statku, pro Ráže a Bezděda.“

⁴⁴¹ Smetánka (2010, s. 95–96) navíc uvádí: „Kde mlýn stál a jak vypadal, o tom ovšem nemůžeme vůbec nic jistého říci, neboť povrchový průzkum v nivě a na březích Slatinice nepřinesl žádné příčné poznatky, ale něco přece jen můžeme z místní situace s jistou pravděpodobností odvodit. Vodní tok, na němž mlýn stál, má celkem malý spád a proud, a byl tedy málo vhodný pro mlýn s vertikálním kolem na spodní i svrchní vodu. A tak v některém z užších míst, nejspíše přímo ve vsi nebo v její těsné blízkosti, muselo dojít k přehrazení potoka a vytvoření jednoduché zdrže. V technických možnostech obyvatel vesnice asi nebylo vybudovat příliš vysoké zařízení a kopání velkých náhonů a odtoků také asi nepřicházelo v úvahu. Větší přepad vody nebyl zde v rovinném údolí možný, a proto opravdu nemůžeme počítat s vertikálním kolem na svrchní vodu. Mlýny s vertikálním kolem navíc potřebují složité převodové, tzv. palečnicové soukolí, které by převedlo rotační pohyb vertikálně postaveného vodního kola na vodorovný pohyb ležících mlýnských kamenů. V Úněticích proto nejspíše stál typologicky nejstarší typ mechanického mlýna, roztáčeného vodorovně ležícím kolem, pro jehož pohon postačí menší, ale přesně na lopatky kola usměrněný proud vody. To lze snadno zajistit dřevěným korýtkem nebo dřevěnou trubicí, nebo alespoň trubicovou tryskou. U takového mlýna je malé vodní kolo ve spodní části stavby vodorovně upevněno do ložiska a přímo na lopatky přitéká soustředěný úzký proud vody. Z kola vystupuje vzhůru do nízkého patra malé mlýnice svislá osa procházející podlahou. Nahoře je na ni volně navlečen spodní mlecí kámen a kámen druhý, svrchní běhoun, je upevněn tak, aby jím mohla osa otáčet. Otáčky spodního pohonného lopatkového kola přímo sleduje i běh svrchního mlýnského kamene. Není zapotřebí vůbec žádného převodového ústrojí. Jediným regulačním zařízením je toliko kolík nebo klapka na ucpávání přívodu vody na kolo a zdvih horního kamene. A mlecí kameny? Ty se prakticky nelišily od zatím běžně užívaných starých ručních žernovů. Takovýto typologicky starobylý typ mlýna odhalil tu a tam po Evropě archeologický výzkum. Nejlepší raně středověké příklady jsou známy z Anglie a podobné zařízení z 13. století se našlo i v drtírně zlata poblíž Písku. Obdobné mlýnky pracovaly do nedávné doby v jihovýchodní Evropě a nebyly to mlýny příliš účinné. Výkonem se mnoho nelišily od mlýnků ručních. V Úněticích jistě nebyl tento mlýn v provozu trvale, ale jen v krátkých obdobích nadbytku vody. Ještě novověký pramen, tereziánský katastr z první poloviny 18. století, uvádí v nedalekém Suchdole nebo ve Statinicích mlýn na nestálé, dešťové vodě, což naznačuje, že se zřejmě mlelo nepravděelně, pouze v určitých hydro-

Kde se výše uvedený mlýn nalézal je v současnosti velmi obtížné zjistit. Podle našeho názoru nebyl příliš vzdálen od stávajícího kostela *Nanebevzetí Panny Marie* (původní stavba postavená v románském slohu se do dnešních dní nedochovala⁴⁴⁵ – nyní se zde nachází barokní svatyně obdélníkového tvaru částečně připomínající kříž) – pravděpodobně nedaleko od dnešního silničního přemostění *Únětického potoka*.

Zde by bylo možné další prezentaci listiny ukončit. S ohledem na Smetánkovu monografii⁴⁴⁶ si dovolíme ještě uvést dvě krátké věty z této tzv. *Únětické listiny*. Kromě majetků v *Úněticích*, které měly sloužit potřebám obou jmenovaných kanovníků, se tato písemnost též zmiňuje o jistém *Ostojovi*. Citovaný *Levý Hradec*⁴⁴⁷ byl v té době již pravděpodobně zcela bezvýznamnou vsí. Jeho opevnění bylo postaveno nejspíše již v polovině 9. století, Bořivojův kostel pak

logicky příhodných obdobích. Ale jakkoliv byla účinnost tohoto jednoduchého mlýna omezena, přece měl jednu významnou výhodu – nespotřeboval lidskou sílu, a tím i její energii, naopak do hospodářského mikrosystému v Úněticích určitou energii navíc transformoval.“ V současnosti jsou v *Úněticích* dva nefunkční (avšak mnohem mladší mlýny) – Klempera (2001, s. 208–210).

⁴⁴² Poněkud odlišné stanovisko k mlýnům s horizontálním vodním kolem má Štěpán a kol. (2008, s. 13): „V německém rukopisu ‚Der Hussitenkrieg‘ je znázorněn bezpřevodový vodní mlýn s horizontálním kolem na svislé ose přímo otáčející běhounem. Jde o užití původní řecké antické technologie, vyžadující velký spád, známé ze Skandinávie jako tzv. norské mlýny, která se udržela na některých místech v Evropě až do 20. století.“ S ohledem na rozdílnost názorů výše uvedených autorů (problematiku lze označit za „ryze speciální“) se autor této publikace rozhodl, že se pokusí zhodnotit další odborné podklady a zveřejnit své závěry až později – a to ve zcela samostatném příspěvku. Problematice *Únětic* se rovněž věnoval Žemlička (2012, s. 31).

⁴⁴³ Vařeka (2004, s. 174): „V kopcovité lesnaté krajině Horního Bavorska východně od řeky Lech byly během bagrování podzemních garáží v Dasingu v roce 1983 zachyceny unikátně dochované reliktů raně středověkého mlýna na spodní vodu o jednom složení ... Mlýn byl několikrát opraven a množství dendrochronologických dat vymezuje interval jeho existence lety 696/697–789.“

⁴⁴⁴ Erben (1855, s. 98) odlišně: „rivo“.

⁴⁴⁵ Neumíme odhadnout, zda šlo o kostel možná jen dřevěný či kamenný – o stavbu obdélnou či centrální (ve tvaru rotundy).

⁴⁴⁶ Smetánka (2010).

⁴⁴⁷ Lutovský (2009, s. 45–46): „Hradiště označované jako *Levý Hradec* leží dnes jen několik kilometrů za severní hranicí Prahy. Zaujalo ploché temeno rozsáhlé ostrožny nad levým břehem Vltavy. Na severní straně je hradní ostroh chráněn prudkými skalnatými srázy k řece, jejíž hladinu převyšuje o více než 60 metrů. Východní a jihovýchodní svahy klesají do esovitě se vinoucí rokle *Žalovského potoka*. Ostrožna je přetáta roklí (dnes nazývanou *Ve Vikouši*, původní pravopis *Ve vykousí* lépe odpovídal onomu bočnímu ‚vykousnutí‘, které rokle evokuje) svažující se k severozápadu do vltavského údolí; svým opačným jihovýchodním koncem rokle dosahuje až ke svahům klesajícím k *Žalovskému potoku*. Rokle, prohloubená umělým příkopem, rozdělovala ostroh na dvě v podstatě samostatné části. Šíje, která je dnes spojuje a po níž vede jediná schůdná přístupová cesta na vnitřní hradiště, je umělým útvarem nasypaným ve středověku nebo novověku. Přírodou vymodelovaný útvar dal základ pozoruhodnému půdorysu dvojdílného hradiště o celkové rozloze 6,4 hektaru. Jako u většiny slovanských hradišť si výhodnosti místa i v případě *Levého Hradce* povšimli lidé v několika obdobích pravěku, první opevnění vyrostlo ve východní, chráněnější části ostrohu snad již v pozdní době kamenné, určitě pak v mladší době bronzové. Většina na dodnes viditelných i archeologickým výzkumem zachycených pozůstatků opevnění však přísluší ranému středověku, hradbám vystavěným v 9. a 10. století.

v 80. letech téhož století. Hradba vybudovaná ve formě dřevohlinité konstrukce (s velmi krátkou trvanlivostí – pokud nebyla pravidelně opravována) s čelem zpevněným kameny, zřejmě již byla (v předmětném období vlády knížete Soběslava I.) zcela jistě v rozvalinách.

In Levo Gradech^{447 448} terra ad aratrum⁴⁴⁹, ubi christianitas incepta est.

Na Levém Hradci^{447 448}, kde mělo počátky křesťanství (v Čechách), je

⁴⁴⁸ Lutovský (2009, s. 46–49): „Právě pro své úzké sepětí s počátky českých dějin patří Levý Hradec k místům, kterým archeologové věnovali pozornost již od samých počátků utváření české archeologie. Řadu informací o vnitřní zástavbě hradiště i o jeho opevnění přinesly početné archeologické výzkumy, prováděné už od poloviny 19. století; hlavním zdrojem našeho poznání jsou rozsáhlé objevy vedené ve 40. a 50. letech minulého století Ivanem Borkovským. Podle archeologických zjištění leží začátky raně středověkého hradiště někde kolem poloviny 9. století, historicky tedy opět za Bořivojových předků. V souvislostech s bájnými událostmi lucké války je sice zmiňuje i kronikář Kosmas (‘Čechové jsou zavřeni v malém hrádku, jenž slově Levý Hradec, báli se vtrhnutí nepřátel do hrádku’), časové ukotvení mytických událostí není však věcí průkaznou. Nejprve byla asi opevněna vnitřní část, akropole, ke které patrně přiléhala neopevněná osada na budoucím předhradí, není však vyloučena ani varianta, při níž byly obě polohy opevněny víceméně současně. V době, kdy Bořivoj nechal na Levém Hradci postavit kostel, šlo již zcela jistě o objekt sestávající z opevněné akropole i opevněného předhradí. Vnitřní hrad byl vybudován na východní, lépe chráněné části ostrožny. Má půdorys nepravidelného oválu o výměře 3,6 hektaru a po celém obvodu (o délce asi 750 metrů) byl opevněn hradbou dřevohlinité konstrukce s čelem zpevněným kameny – ochrana nebyla ponechána jen na přirozeně vymodelovaných strmých srázech a i v místech od řeky víceméně nepřístupných stála v raném středověku hradba. Archeologický výzkum prokázal její dvě odlišné stavební fáze; starší z nich využila zčásti pravěký val, měla roštovou konstrukci, kamennou zeď v čele a dřevěnou stěnu vzadu. Mladší opevnění dosahovalo téměř dvojnásobné šíře hradby starší. Na zranitelnější jihozápadní straně, v místech přechodu na předhradí, byla hradba ještě posílena palisádou a příkopem. Menší, vnější část ostrožny zaujalo předhradí o rozloze 2,8 hektaru, rovněž po celém obvodu (v délce 720 metrů) opevněné dřevohlinitou hradbou s čelní kamennou zdí. I tato fortifikace měla několik fází a také tady bylo zaznamenáno její postupné rozšiřování. Starší hradba o šíři asi 4 metry sestávala z roštového hradebního tělesa, zadní dřevěné stěny a čelní kamenné zdi, před kterou probíhal nevelký příkop. Druhou etapu opevnění předhradí představuje mohutná hradba o šířce až 9,5 metru a hypotetické výšce kolem 6 metrů. Z vnější strany se o hradbu z roubených dubových komor vyplněných pískem opírala kamenná zeď, ze strany obránců bylo hradební těleso členěno několika ochozy, umožňujícími rychlejší pohyb bojovníků. Západní úsek opevnění v místech přístupové šíje byl znásoben vybudováním nejméně 10–12 metrů širokého a kolem 3 metrů hlubokého příkopu. Toto nové, bezesporu dokonalejší opevnění, snad vybudované v době Bořivojově, bylo opatřeno i nově konstruovanou bránou. Podobná brána vedla jistě i do vnitřního hradu, její umístění však zatím neznáme. Archeologické výzkumy přinesly nejen informace o hradbách – i když to byly především ony, které z Levého Hradce činily sídlo mocných –, ale i o vnitřní zástavbě. Jde pochopitelně jen o malé výseky plochy, část levohradeckých terénů zůstává uchována pro budoucí bádání, velká část byla bohužel zničena nejrůznějšími zemědělskými, stavebními i těžebními aktivitami; zvláště předhradí poškodila těžba písku. Na akropoli byly odkryty pozůstatky dřevěných srubových staveb s prkennými podlahami; předpokládanou, ne však zcela jednoznačně doloženou stavbou vnitřního hradu bylo samostatně opevněné knížecí sídlo – dvorec. V 19. století odkrytá a jako palác interpretovaná zděná stavba je nejspíše výrazně mladšího původu, sídlo prvníků Přemyslovců bylo jistě skromnější, dřevěné. Složitou zástavbu odkryl archeologický výzkum také při západním obvodu předhradí, v sousedství brány; šlo o přízemní víceprostorové domy s hospodářskými i obytnými místnostmi, s křivými stěnami vyplétanými proutím. Podle svědectví Kristiánovy legendy nechal v 80. letech 9. století kdesi na hradišti postavit kníže Bořivoj kostel. Bořivojova stavba byla v minulosti nejčastěji ztotožňována s mohutnými základy objevenými pod podlahou dnes stojícího kostela sv. Klimenta na levohradecké akropoli; jednalo se o rotundu s kruhovou lodí o vnitřních rozměrech 460–475 centimetrů a s apsidou podkovovitého půdorysu.

Et Ostog⁴⁴⁶ proanimatus in ea sedens et solvens⁽²³⁷⁾ XII denarios²¹⁰ unoquoque anno Wneticensi ecclesiae ...

popluží (orná půda – země /půda/ určená k orání pluhem).

Na ní je osazen dušník⁴⁵⁰ Ostoj⁴⁴⁶ – ten platí⁽²³⁷⁾ každoročně únětickému kostelu vždy 12 denárů ...

Jak ve výše uvedených textech citovaných listin⁵, tak v celé řadě dalších zde neuváděných dokumentů si můžeme vždy povšimnout toho, že v popisované době nebyl jednoznačně rozlišován či specifikován příslušný majetek darovaný (či postoupený k užívání) tehdejšími církevními institucím. Vždy byl pojímán jako „komplexní celek“, který měl především sloužit skrze svůj „ryze naturální“ užitek. Teoreticko-právní pojem římské *res* nelze (dle našeho skromného názoru) pro raně středověké (velmi jednoduché) společenské (tím i právní) poměry aplikovat.

Pro ilustraci této skutečnosti uvádíme rovněž velmi krátký úryvek ze zakládací listiny⁴⁵¹ prvního kláštera cisterciáků, který vznikl na území Čech – *Sedleckého kláštera*^{452 453} (přibližně v období 1142–1148 /datum příslušné fun-

Novější archeologická pozorování toto přímé ztotožnění ovšem poněkud zpochybňují – stavba sama není ničím datována a jejímu zařazení do konce 9. století brání jak mohutnost a charakter základového zdiva, tak především jedna zdánlivá maličkost – kámen s vyrytým křížem objevený ve spodní části základů. Mělo by totiž jít o tzv. lapis primarius, základní kámen, jehož kladení bylo liturgickým úkonem v 9. století v našem prostředí neznámým.“

⁴⁴⁹ Petráček (2012, s. 212): „Na Levém Hradci vlastnil půdu na jedno popluží (*terra ad aratrum*), na níž seděl jmenovitě uvedený dušník (*proanimatus*), který platil každoročně 12 denárů kostelu. Přesně jsou určeny i jeho pozemky, které byly vzhledem k použitým termínům (*campus, ager*) a k jejich počtu několikrát užity v odborné literatuře jako doklad pro existenci trojpolního systému v českých zemích. Tyto hypotézy byly korigovány Zdeňkem Smetánkou, který pečlivou analýzou místní situace dokázal, že se jednalo o tehdy obvyklý přílohový typ zemědělské činnosti.“

⁴⁵⁰ Žemlička (1997, s. 205): „Už jako závislí lidé vstupovali do vztahu k církvi tzv. dušníci (*animatores, proanimatores*), kteří byli darováni za blaho fundátorovy duše. Společně se zvoníky a hlídači kostela (*campanarii ecclesiae, custodes ecclesiae*), uváděnými taktéž převážně s půdou, netvořili svébytnou právní skupinu. Jejich názvy spíše naznačují, jak se ocitli v novém postavení a jaké jim připadly povinnosti. Geneze dušníků a kostelních ‚služebníků‘ se vyvíjela složitě. Vedle otroků-nevolníků pronikaly do jejich řad i části zbídačovaného ‚svobodného‘ rolnictva.“

⁴⁵¹ Plné znění listiny je ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 155–157). Ve starším Erbenově souboru *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I.* je uvedeno v podstatě shodné znění (Erben, 1855, s. 103). Listinu zahrnul do své sbírky též Boček (1936, s. 221–223) – ten datuje její vznik přibližně k roku 1143.

⁴⁵² Merhautová (1971, s. 310) uvádí: „Z podoby původních staveb není nic zachováno, na původním místě stojí komplex budov gotických a barokních. Zakladatelem kláštera je šlechtic Miroslav. Stalo se tak asi roku 1142, protože v letech 1142–43 sem přišla nová kolonie řeholníků z Waldsass. Zakládací listina byla sepsána asi roku 1147.“ Charvátová (2013, s. 175): „Nedlouho po smrti zakladatele Miroslavův rod pravděpodobně vymřel a nikdo ze širšího příbuzenstva navznášel na opatství nárok, takže přešlo pod pravomoc knížecí a později královskou.“

⁴⁵³ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 328–329): „Zakladatelem kláštera byl velmož Miroslav, určitý podíl na jeho vzniku měli i kníže Vladislav spolu s biskupem Jindřichem Zdíkem. Mateřským konventem mu byl klášter ve Valdsasích (*Waldsassen*), odkud (snad již v roce 1142, v době vlády opata Gerlacha) odešla do Čech komunita, aby (podle domácí tradice) v následujícím roce vytvo-

dace je značně nejisté – muselo k ní však s největší pravděpodobností spíše dojít před datem založení *Strahovského kláštera*⁴⁵⁴, protože cisterciáci jako

řila první konvent nového kláštera. Nejstarší dochovanou stavbou dnešního klášterního areálu je drobnější sakrální objekt, pohlcený risalitem v jižní straně klášterního nádvoří. Typem odpovídá tribunovému kostelu s podkovovitou apsidou. Datace není jednoznačná, stavba však nevyklučuje zařazení do doby příchodu cisterciáků, možná i do časů starších. Pak by kaple mohla náležet dvorci, který se stal prvním útočištěm komunity, tedy prvním objektem, u kterého se cisterciáci na našem území soustředili. Mohlo by však jít i o část románského kostela, případně o součást nejstaršího opatství. Kromě této kaple zůstala z románského období kláštera zachována snad ještě ohradní zeď v místech západně od dnešní kostnice. Podle zprávy Kapihorského a Snopka založil kouřimský měšťan Rembo v roce 1267 kapli sv. Ondřeje při kostele sv. Filipa a Jakuba, jehož zbytky jsou doposud dochovány severozápadně od centra kláštera, v jeho části určené pro laiky. Není ale jasné, kdy tento kostel (nebo předchůdce jeho dnes známé stavby) vznikl. Po smrti krále Přemysla Otakara II. upadl klášter, stejně jako další řeholní komunity v Čechách, do značné nouze. Podle svolení generální kapituly byl konvent rozptýlen do jiných komunit. Zbraslavská kronika říká, že kapitula dokonce rozhodla o přeměně kláštera na dvorec pro tři až čtyři osoby (i poté, v dobách nouze, mniši odcházeli z konventu, jako např. v roce 1304 nebo v roce 1333). Po období rozvratu byl někdy v letech 1282–83 zvolen nový opat Heidenreich, který nahradil nemocného Valthelma. On stál u počátku jedné z nejvýznamnějších etap v dějinách kláštera, která však nebyla dána pouze jeho mimořádnými schopnostmi, ale i těžbou stříbra na klášterním panství a vznikem hornické osady. Opat koncem 13. století zahájil stavbu nového konventního chrámu, kterou také podle Zbraslavské kroniky dokončil. Stavba vycházela z tradice západoevropské katedrální tvorby, která byla navíc obohacena dalšími progresivními prvky a současně motivy vycházejícími z cisterciácké tradice. Chrám byl vybudován na půdorysu latinského kříže, s převýšenou hlavní lodí, doprovázenou na severní straně dvěma postranními loděmi, na jižní straně jednou postranní lodí. V této etapě vznikl i nový konvent, přiléhající ke kostelu od jihu. Nahradil předchozí stavbu, v jejíž kapitulní síni ještě v 90. letech 13. století proběhla jednání o založení Zbraslavi. K sedlecké klausuře se vztahuje i další zmínka Zbraslavské kroniky o cellariovi Heřmanovi v souvislosti s dobou Jindřicha Korutanského. V klášteře rozhodně existovaly i další budovy, jako opatství (podle zprávy Kapihorského leželo s opatskou kaplí východně od chrámu), rozlehlé hospodářské stavby, špitál i dům pro hosty, uváděný při přepadení kláštera kutnohorskými měšťany v roce 1309 (k době Korutanského hovoří Zbraslavská kronika o bratru Reinhardovi, který byl nejspíše správcem domu pro hosty). V souvislosti s dalším přepadením kláštera Kutnohorskými v roce 1309 hovoří Zbraslavská kronika o čeledi bojující s útočníky, jejíž struktura vypovídá o charakteru objektů tvořících bezprostřední zázemí konventu. Řeč je o kamenících, tkalcích, ševcích, pekařích a pastýřích vepřů a skotu. Mrtvolý útočníků naplnily chlévy tažného dobytka, sklepy, komory. Při obraně se uplatnili i konvrši, laičtí bratři, kteří zjevně tvořili důležitou sílu pracující v zázemí kláštera. Zbraslavská kronika připomíná bradatého konvrše Heřmana, který byl dozorcem nad sedleckými ševci. Rozkvět kláštera souvisel s Heidenreichovou dobou; po jeho smrti roku 1320 začal konvent opět upadat. Hornická osada se v roce 1318 změnila v královské město Kutná Hora, které sice bylo vybudováno na klášterním majetku, ale vymanilo se z jeho přímého vlivu. Rozsah klášterního areálu té doby dokumentují zprávy o řadě staveb, z nichž pouze část lze jednoznačně lokalizovat. U některých sakrálních objektů známe jen jejich zasvěcení (např. u kaple sv. Kosmy a Damiána, založené v roce 1412 arcibiskupem Albíkem z Uničova, či u později uváděného kostela sv. Jana). Je třeba znovu připomenout kostel sv. Filipa a Jakuba, s dvojicí zhruba shodných lodí propojených arkádami a s jižní hranolovou věží. S kostelem je spjat rozvoj nové formy kultu eucharistie, který na konci 14. století přicházel do Čech. Roku 1389 se u něj připomíná oltář Božího hrobu, cíl mnohých velkých poutí, který stával v lichoběžníkovém přístavku u východního závěru. S tím by mohl souviset i vznik velkého hřbitova, podle tradice posvěceného prstí přivezenou ze Svaté země. (S uvedenými funkcemi kostela souvisí bratrstvo Božího těla a Hrobu, které u něj působilo a o němž se hovoří v roce 1391.) Množství pohřbů si vynutilo vznik další pozoruhodné stavby, kterou je dnes proslulá kostnice, stavěná jako hřbitovní kostel Všech svatých kolem roku 1400.“

⁴⁵⁴ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 442–444): „Kanonie na hoře Strahově (Mons Sion) stála v době založení mimo rámeček Prahy. Zpráva kronikáře Jarlocha říká, že místo samotné bývalo lotrovským hnízdem. Lingvisté z názvu Strahov usuzují, že zde bývala jakási stráž na cestě k Pražské-

starší řád měli, podle následných – i když nepsaných zvyklostí, na zemském sněmu vždy přednost před premonstráty/).

Iniciátorem příchodu řádu *cisterciácků* na území Čech a Moravy byl podle všeho známý (na svou dobu výjimečně vzdělaný /též i v širším evropském rozměru/) olomoucký biskup Jindřich Zdík⁴⁵⁵, který se mj. osobně se sv. Bernardem znal. První uskutečněná fundace v Čechách byla tehdy směřována k lokalitě v Sedlci^{452 453} (kupodivu šlo navíc o šlechtickou⁴⁵⁶ nikoliv panovnickou

mu hradu. Opuštěnost tohoto území i po založení kanonie dokumentuje zpráva o tuhé zimě roku 1276, kdy až k bránám Pražského hradu přitáhlo množství vlků. Archeologický výzkum však zjistil, že konventní chrám vznikl v místech staršího laického pohřebiště, a je otázkou, zda pohřebiště přece jenom nesouviselo s nějakým osídlením (druhou možností je, že na hřbitově odpočívali služební obyvatelé Hradu). Založení konventu bylo spojeno s osobou olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který se na cestě do Svaté země nadchl řeholí sv. Augustina. Asi v roce 1140 se na Strahově usadil jakýsi domácí konvent, v jehož čele stál opat Blažej. Existují domněnky, že se Zdík snažil v Čechách ustavit konvent Strážců Božího hrobu nebo řeholních kanovníků sv. Augustina, s jejichž řády se nedávno seznámil v Palestině. Tato první etapa však skončila neúspěšně. V souladu se soudobým politickým a církevním evropským vývojem se proto Zdíkova pozornost upřela k nedávno založenému řádu premonstrátů. V roce 1142 formuloval jménem „zakladatelů“ žádost generální kapitule řádu o vyslání premonstrátského konventu na Strahov. Kapitula této žádosti vyhověla a probošt porýnského Steinfeldu dostal příkaz vypravit novou komunitu do Prahy. Díky kronice milevského opata Jarlocha známe z této počáteční fáze řádu detailů. Vlastní založení kanonie proběhlo z iniciativy knížete Vladislava II., jeho manželky Gertrudy a Jindřicha Zdíka v letech 1143–44. První skupina Steinfeldských (snad laických bratrů) dorazila na Strahov v čele s proboštem Eberwinem. Ten se po krátké době vrátil zpět. Před svým odchodem postavil skupině do čela Porýřana Gotšalka, pozdějšího želivského opata. Tato první premonstrátská mise během roku vybudovala dřevěné příbytky pro vlastní konvent, který přivedl opět Eberwinus. Jak tyto dřevěné budovy navázaly na stavby opata Blažeje, nevíme. Opatem byl zvolen Gezo, původně nehodný kanovník a strážce hlavního kostela v Kolíně nad Rýnem, po svém obrácení člen steinfeldské komunity. V první etapě výstavby byla nepochybně budována velká románská basilika. Nevíme přesně, kdy byla dokončena, a otázkou zůstává i celý postup stavby. Z pramenů jenom vyplývá, že v kostele byl roku 1150 pohřben jeden ze zakladatelů – biskup Jindřich, zemřelý 25. června tohoto roku. Téhož roku zde byla uložena i kněžna Gertruda (†4. srpna). Rovněž tělo Vladislava II., který zemřel 18. ledna 1175, bylo po pohřbu v Míšni přeneseno ještě v době vlády Soběslava II. (tedy do roku 1178) do strahovské kanonie a zde nepochybně uloženo v konventním kostele. Další zprávou o této stavbě disponujeme až k roku 1182, kdy byl – 26. dubna – strahovský kostel vysvěcen podruhé. Svěcení provedl salcburský arcibiskup Vojtěch. Stavba proběhla tak, že chór téhož chrámu byl zdvižen a hlavní oltář posunut.“

⁴⁵⁵ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Český duchovní a diplomat, biskup olomoucký. Jeden z největších českých vzdělanců období raného středověku, vynikající duchovní a diplomat, pokračovatel snah Vojtěchových a propagátor církevních reforem gregoriánských, byl zvolen olomouckým biskupem 23. 3. 1126. Dvakrát navštívil Svatou zemi, několikrát byl na pozvání papeže v Římě. Jako diplomat sloužil nejprve knížeti Soběslavu I. a později podpořil Vladislava II., když se proti pravidlu seniorátu dostal na knížecí stolec. To, spolu se starším sporem o postavení kostela v Blansku, mu vyneslo nesmiřitelné nepřátelství moravských Přemyslovců, zejména Konráda II. Znojemského. Zášť trvala mnoho let a roku 1145 byl Zdík za cesty do Říma v blízkosti hranic dokonce Konrádem přepaden. Podařilo se mu vyskočit oknem a v přestrojení uniknout. Roku 1147 přiměl Zdík Vladislava II., aby přijal kříž a účastnil se výpravy do Palestiny, sám ale táhl s vojskem Albrechta Medvěda a moravských Přemyslovců proti pohanským Prusům. Biskup také uváděl do Čech nový premonstrátský řád a nahrazoval jím starší benediktiny, například v želivském klášteře. Připisuje se mu hlavní podíl na založení strahovského klášteře v Praze, kde byl později i pochován.“

⁴⁵⁶ Urban (2003, s. 22) s ohledem na Smila Světlického poznamenává: „... nezapomeňme, že již tehdy stálo několik klášterů založených šlechtickými předáky (například Sedlec šlechticem Miro-

/jak tomu v té době bylo téměř vždy zvykem⁴⁵⁷/). Zakladatelští mniši přišli asi nejspíše z německého kláštera ve *Waldsassenu*⁴⁵⁸. Záhy potom následovaly další dvě fundace – již panovnické (*Plasy*⁴⁵⁹ /v roce 1144/ a *Pomuk* /v roce 1145⁴⁶⁰/).

... ad usum⁽⁷⁾ ipsius ecclesie⁽¹¹²⁾ (133) et fratrum ibidem⁽²³⁸⁾ deo deservientum libere sine ullius reclamacione collate⁽⁶⁵⁾ (240) sunt: Solnic⁴⁶¹, Hothovici⁴⁶²,

... K užívání⁽⁷⁾ téhož kostela⁽¹¹²⁾ a bratrům tamtéž⁽²³⁸⁾ Bohu horlivě sloužícím byly dány (věnovány) zcela svobodně bez jakékoliv možnosti toto odvolat: Sol-

slavem, Milevsko Jiřím z Milevska, Teplá blahoslaveným Hroznatou, Hrabišici zase bohatě obdávávali pražské božehrobce a již tehdy pomýšleli na oseckou fundaci), o stavbě vlastnických kostelů ani nemluvě...“

⁴⁵⁷ Charvátová (2013, s. 143): „V prvních 140 letech svého vývoje představoval sedlecký klášter nepříliš významnou fundaci, a nic nenasvědčovalo tomu, že se v krátké době stane jednou z nejslavnějších církevních institucí země. Naopak. Po smrti krále Přemysla Otakara II., během tzv. „zlých let“, došlo v Sedlci k velké krizi. Během braniborské správy se zhoršilo hospodářské postavení kláštera natolik, že hrozila jeho naprostá zkáza. Potíže byly tak vážné, že opat Valthelm musel v roce 1281 požádat generální kapitolu řádu o svolení k rozptýlení konventu.“

⁴⁵⁸ *Waldsassen* je v současnosti malým bavorským městem, nedaleko vzdáleným od našich hranic (hraniční přechod Svatý Kříž – po silnici asi jen 10 km od Chebu). Dodnes zde stojí významný barokní (cisterciácký) klášter (pamětihodná je především podzemní krypta a klášterní knihovna). Cisterciáckí mniši z kláštera *Volkenrode* začali přibližně po roce 1075 postupně osidlovat zdejší území (vlastní klášter byl založen až 1133). Po roce 1147 (díky ochraně krále *Konráda III.*) získal klášter rychle na významu – hrál rovněž významnou roli při osidlování a hospodářském růstu severozápadní části *Čech*. Především šlo o kolonizaci zalesněných území (v tom spočívala především nezastupitelná úloha právě cisterciáckého řádu (důraz na pracovní nasazení mnichů) – šlo o jakýsi „předvoj“ německého vlivu směrem na východ. Mniši byli mj. osvobozeni od poplatků a daní. Za *Konráda III.* se stal klášter ve *Waldsassenu* říšským klášterem, který podléhal pouze římskému králi – účastnil se i říšských sněmů. *Přemyslovci* již velmi brzy využívali (výše uvedený král *Vladislav I.*) přínosu tohoto kláštera (především šlo o zvýšení počtu obyvatel, lepší znalosti zemědělské techniky, odlesňování, vyšší produkci obilovin atp. – též s ohledem na posílení pozice proti narůstající moci místní (slovanské) šlechty, a to v období již doznívající patrimonální monarchie (při vzrůstajícím stupni /lokálně zaměřené a svým způsobem státní celek dezintegrující/ feudalizace – viz *Statuta ducis Ottonis*).

⁴⁵⁹ Podrobně viz poznámku č. 516.

⁴⁶⁰ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1145, 3. června – papež *Eugenius III.* vyhlásil proti odbojným moravským knížatům slavnostní klatbu (podvolil se *Ota III. Olomoucký*, klatbu odepřel *Konrád Znojemský*). Léto 1145 – kníže *Vladislav II.* vojensky zasahoval do mocenských sporů v Bavorsku.“

⁴⁶¹ Ve *Friedrichově* sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 156) je uvedena domněnka, že jde o obec *Solenice*, která se nachází v okrese *Příbram*, kraj *Středočeský*. Ke dni 26. 5. 2008 zde žilo 402 obyvatel. Obec je situována na břehu *Vltavy* za vodní nádrží *Orlík* <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. S ohledem na značnou vzdálenost od *Sedleckého kláštera* se však zdá, že spíše jde o obec, kterou již nejsme nyní schopni lokalizovat.

⁴⁶² Ve sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 156) je uvedena domněnka, že jde o obec *Chotovice*. Ty se nacházejí v okrese *Svitavy*, kraj *Pardubický*. Ke dni 3. 7. 2006 zde žilo 137 obyvatel. Domníváme se, že může jít o bližší *Choťovice*, které leží v okrese *Kolín* asi 17 km severovýchodně od *Kolína*. Mají 206 obyvatel a 130 adres, jejich katastrální území má rozlohu 905,2 ha. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. Možné je dokonce i to, že by šlo o *Chotusice* u *Kutné Hory*. Ty náležely již ve 12. stol. *Sedleckému klášteru*.

*Podolsani*⁴⁶³ *cum omnibus appendicis*⁽¹⁹⁹⁾ *suis, Gradische*⁴⁶⁴ *cum aqua, pratis*⁽⁹⁰⁾ *et silva...*

*nice*⁴⁶¹, *Choťovice*⁴⁶² a *Podůlšany*⁴⁶³ se vším jejich příslušenstvím⁽¹⁹⁹⁾, (*Staré Hradiště*⁴⁶⁴ s vodou (vodstvem – vodními toky), *loukami*⁽⁹⁰⁾ a *lesem* ...

Obdobně zajímavá je též listina⁵ (již královská) z roku 1165. *Král Vladislav I.* (jako *kníže* je nazýván *Vladislavem II.* – vládl v období 1140–1172; 8. září 1158 byl v *Miláně* slavnostně korunován římským (německým) císařem na českého krále⁴⁶⁵) daroval *cisterciáckému klášteru ve Waldsassenu*⁴⁵⁸ některé vesnice a další majetky v tehdejší *Žatecké župě*¹³⁷. Uvádíme pouze velmi krátký úryvek z této listiny⁴⁶⁶, který osvětluje tehdejší způsob majetkoprávního pojmání vody (tj. spíše /pojmově/ „vodstva“ /germanismus/, vodních toků).

Wladislaus, dei gratia secundus rex Boemorum⁽¹⁷²⁾ ...

... *addens*⁽¹⁸⁸⁾ *etiam in provincia Satcensi villam*⁽⁶⁶⁾ *Dudlebcz*⁴⁶⁷ *cum latissimo*⁽²⁴¹⁾ *campo nomine Preolac*⁴⁶⁸ *et cum aqua*

Vladislav, z Boží milosti druhý český král („král Čechů“) ...

... *jako přídavek*⁽¹⁸⁸⁾ *též daroval („formálně“ předal*⁽¹¹⁰⁾) *na věčné časy do dědičné držby (dědičným právem na věky)*

⁴⁶³ Podůlšany leží při silnici spojující Hradec Králové a Lázně Bohdaneč; mají v současnosti pouze 141 stálých obyvatel. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. Růžková a kol. (2006, s. 409): „Podůlšany v r. 1869–1880 pod názvem Podolšany obec v okr. Pardubice, v r. 1890 pod názvem Podůlšany obec v okr. Pardubice, v r. 1900–1930 obec v okr. Pardubice, v r. 1950 obec v okr. Pardubice-okolí, v r. 1961–1976 obec v okr. Pardubice, 30. 4. 1976–23. 11. 1990 část obce Staré Ždánice v okr. Pardubice, od 24. 11. 1990 obec v okr. Pardubice“.

⁴⁶⁴ Obec Staré Hradiště se nachází v okrese Pardubice. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>: „Ke dni 3. 7. 2006 zde žilo 1 280 obyvatel“. Růžková a kol. (2006, s. 491): „Staré Hradiště v r. 1869 osada obce Hradiště v okr. Pardubice, v r. 1880 obec v okr. Pardubice, v r. 1890 osada obce Hradiště v okr. Pardubice, v r. 1900–1930 obec v okr. Pardubice, v r. 1950 obec v okr. Pardubice-okolí, od r. 1961 obec v okr. Pardubice“.

⁴⁶⁵ Bláhová, Frolík a Profantová (1999, s. 608): „O týden později následovala slavnostní kapitulace. Konšelé odevzdali své meče a všichni obyvatelé složili přísahu věrnosti. Na závěr obřadu sloužil milánský biskup mši ambroziánským způsobem. Při ní Fridrich Barbarosa sedící s odznaky císařské moci na trůně uprostřed obrovského stanu vyhrazeného pro bohoslužby, který mu věnoval anglický král, obdaroval a ozdobil českého krále Vladislava po tolika namáhavých činech a královských vítězstvích za přítomnosti mnoha německých i italských knížat královskou korunou.“

⁴⁶⁶ Plné znění listiny bylo publikováno ve sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (G. Friedrich, 1904, s. 204–206).

⁴⁶⁷ Problém se snad zaniklou osadou *Doudlebcz* (1165 *Dudlebcz*) u *Žatce* je zcela mimo rámec této publikace – viz již Šafařík (1837, s. 790).

⁴⁶⁸ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 205) se v poznámce pod čarou uvádí: „*Přívklady, germ. Prühlig ab Žatec (Saaz) ad septemtr. et occidentem*“. Růžková a kol. (2006, s. 433): „*Přívklady* v r. 1869 pod názvem *Přívklady* osada obce *Stroupeč* v okr. *Žatec*, v r. 1880–1890 osada obce *Stroupeč* v okr. *Žatec*, v r. 1900–1910 pod názvem *Přívklady* osada obce *Stroupeč* v okr. *Žatec*, v r. 1921–1950 osada obce *Stroupeč* v okr. *Žatec*, v r. 1961–1976 část obce *Stroupeč* v okr. *Louny*, 1. 5. 1976–31. 12. 1980 část obce *Hořetice* v okr. *Louny*, od 1. 1. 1981 část obce *Žiželice* v okr. *Louny*“. David a Soukup (2010, s. 286): „*Malá ves v údolí Ohře 7 km sz. od Žatce, místní část Žiželice. První písemná zmínka pochází již z roku 1165, kdy ji král Vladislav daroval klášteru v bavorském Waldsassenu. Na začátku 17. stol.*

Egre⁽²⁴²⁾ ⁴⁶⁹ *tante longitudinis*⁽¹¹⁹⁾ *spacio*⁽²⁴³⁾ *terminata*⁽⁷⁰⁾ *quanto predicto*⁽¹²⁷⁾ ⁽²⁴⁴⁾ *agro est continuata, in perpetuum*⁽¹⁰⁷⁾ *hereditario*⁽¹⁰⁸⁾ *iure possidenda prenotate*⁽¹⁰⁹⁾ *ecclesie*⁽¹¹²⁾ ⁽²⁴⁵⁾ *contradidit*⁽¹¹⁰⁾ ...

(mít věc ve stálém držení) uvedenému klášteru⁽¹¹²⁾ dokonce k tomu (všemu) v Žatecké župě osadu (ves⁽⁶⁶⁾) Doudleboce⁴⁶⁷ s velmi rozsáhlým polem jménem Přívlaky⁴⁶⁸ a s přilehlým úsekem řeky („vody“) Ohře⁴⁶⁹ o délce vymezené tak, jak jsou dány hranice výše uvedeného pole.

Z venkovských oblastí Čech se nyní vrátíme do tehdejší raně středověké Prahy. V níže uvedeném textu převzatém z nedatované listiny⁴⁷⁰ (pravděpodobně po korunovaci – panovník již měl titul českého krále⁴⁶⁵ /„rex Bohemorum“/) Vladislava I. je možné si opětovně povšimnout typicky středověkého způsobu definování rozsahu donace²⁰⁶ směřované k tehdy nově vznikajícímu johanitskému klášteru⁴⁷¹ (resp. komendě⁴⁷² johanitů). V uvedené době byl též

zde byla vybudována tvrz, připomínaná ještě v 18. stol. Dnes je téměř bez stálých obyvatel. Pěkná kaplička pochází z roku 1924, pozornost zasluhuje hrázdné stavení čp. 17. Ves se nachází v pěkné poloze pod osluněnými jižními svahy, jako jedna z mála v ČR bez přístupové asfaltové komunikace. Na ostrohu východně od vsi se tyčí zdáli viditelná socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1706.“

⁴⁶⁹ Štefáček (2008, s. 418): „Tok v severozápadních Čechách a v Německu. Pramení ve Smrčinách v Bavorsku u Wiesenstadtu na svazích Schneebergu v nadmořské výšce 752 m. Ústí zleva do Labe u Litoměřic. Plocha povodí činí 5 613,7 km², délka toku 300,2 km, průměrný průtok u ústí je 37,94 m³. s⁻¹. Na toku jsou přehradní nádrže Skalka a Nechranice. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Stebnický potok, Odrava, Libava (Velká Libava), Lobežský potok, Dlouhá stoka, Teplá, Lučinský potok, Lomnice (ostrovská), Popovický potok, Bublava, Blšanka, Hasina, Smolnický potok, Malá Ohře, Čepel. Přítoky zleva: Slatinský (Tršnický) potok, Sázek, Plesná, Libocký potok, Habartovský potok, Svatava, Rolava, Vitický (Dalovický) potok, Chodovský potok, Bystřice (ostrovská), Lužice (Lužický potok), Pruněřovský potok, Hutná, Chomutovka, Hradecký potok, Suchý potok, Podsedlický potok.“

⁴⁷⁰ Plné znění listiny bylo publikováno ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 214–216). Předpokládaná datace je uváděna v rozmezí 1158–1169. V publikaci Ševců a kol. (2010, s. 28) je uváděno užší rozmezí 1165–1169 (viz poznámku č. 477).

⁴⁷¹ Hlavsa a Vančura (1983, s. 18–19) uvádějí: „Velmi pozoruhodnou stavbou, a to významem i rozsahem, byl dvůr pražských biskupů – biskupský dvůr, rozložený mezi jádrem osídlení a řekou Vltavou. Byl založen pravděpodobně koncem 12. století ... Mnohem bohatší jsou naše znalosti o stavbě, která zaujala prostor jižně od biskupského dvora, kde vznikl ve 12. století areál johanitského kláštera s kostelem Panny Marie zvaným ‚konec mostu‘ nebo ‚pod řetězem‘, později pouze ‚pod řetězem‘. Podnět k založení kláštera vyšel od vyšehradského probošta a královského kanceláře Gervasia a jeho vnuka vyšehradského probošta Martina, kteří roku 1169 věnovali všechno své jmění na vybudování johanitské komendy v Praze. Toto nadání potvrdil král Vladislav II., rozmnožil je a na stavbu daroval kus země u řeky, ohraničený čtyřmi cestami a tokem Vltavy od horního konce Kampy až k mostu. Zda bylo tehdy toto území pusté či osídlené, nevíme. K rozhodnutí krále Vladislava II. došlo mezi rokem 1158, v němž získal královskou korunu, a rokem 1182, kdy papež Lucius III. vydal listinu potvrzující maltézskému řádu vlastnictví špitálu a dosvědčující existenci kostela. Průběh čtyř cest, uvedených v králově listině, které tvořily hranice darovaného území, nebyl v listině podrobněji popsán. O trasách cest se dovídáme až v roce 1594, kdy se Staré Město dostalo do sporu s maltézským velmistrem právě o hranici tohoto území. Na žádost staroměstských konán ‚vejchoz‘ (pochází prohlídka stavebního místa), v jehož re-

tímto klášterem budován v prostoru *Malé Strany* poměrně rozsáhlý stavební komplex, kterému následně dominoval románský kostel *Panny Marie*⁴⁷³ (nacházející se nedaleko od dnešního *Maltézského náměstí*). V přímém sousedství těchto staveb bylo proto komendě darováno panovníkem potřebné území (poblíž tehdejšího /též nedávno vystavěného/ *Juditina*⁴⁷⁴ mostu) ohraničené

laci se popis cest zachoval.“ Waldstein-Wartenberg (2008 s. 279) též uvádí: „Do Prahy johanité přišli po roce 1146; byli zde pověřeni především charitativní činností. Tato odbočka se však stala záhy střediskem pro nová založení, především ve slovanských knížectvích. V roce 1181 byla založena Kadaň s úkolem kolonizovat přilehlé území.“ Podrobný komentář pak lze u tohoto německého autora nalézt především na s. 333: „Komendy měly jurisdikci, farní právo nad všemi obyvateli i vlastní hřbitov, který sloužil jako pohřebiště členů řádu v převorství. Podobně samostatnou obcí v rámci městské obce bylo i území komendy v Praze, které obdržela již roku 1158. Nacházelo se na břehu Vltavy a patřil k němu ostrov Kampa. Na severu je ohraničovala cesta, která vedla od Karlova mostu do Karmelitské ulice až k nynější Harantově ulici. Dále vedla obloukem k mlýnskému náhonu Čertovce, který se vléval do Vltavy. Tato oblast nebyla ve 12. století zastavěna. Teprve v roce 1253 byla asi třetina tohoto areálu ve formě čtyřúhelníku obehnaná hradbou. Byly zde postaveny první řádu poplatné domy, které stály v blízkosti budovy komendy. Vzhledem k tomu, že hradební brány byly jištěny řetězem, obdržela komenda název *sub catena* (pod řetězem). Ve 14. století byly postaveny i domy na vnější straně hradby a v roce 1420 většinu domů včetně komendy zničili husité.“ Merhautová (1971, s. 245–246): „Kostel P. Marie pod řetězem někdejší komendy johanitů stojí na Malé Straně, po boku Karlova mostu. Jeho nynější podoba je dílem několika přestaveb změněna, za svatyni slouží nyní vlastně jen jeho původní východní část. Mezi ní a západními věžemi vznikl dvorek, po stranách sevřený původními obvodovými zdmi trojlodí, na nichž jsou dosud patrné lizény s římsovými konzolami a oblouky, na něž dosedaly klenby. V nynější svatyni na západní straně jsou dosud patrné vertikální části odstupňovaného vítězného oblouku původní jižní apsidy, ukončené římsou. Prostor, apsidě předložený, je klenut původní křížovou klenbou a nad ním je další původní čtvercový prostor, také křížově klenutý. Stavba byla provedena z opukových řádkovaných kvádrů spojovaných maltou. K poznání stavby přispěli průzkumem především K. Fiala a V. Richter. Objevili, že šlo o trojlodní baziliku s příčnou lodí, k níž na východě přiléhaly dvě menší a uprostřed větší apsida, jíž byl předložen větší chórový čtverec nežli apsidám bočními. Vstupní portál byl v ose západního průčelí, jehož zeď byla silnější, podobně jako úseky obvodových bočních zdí, až do vzdálenosti, odpovídající prvé dvojici západních sloupů uvnitř. Trojlodí bylo uvnitř děleno sloupy, střídavě válcovými a polygonálními, na západní straně křížení byly dva mohutné členité pilíře.“ Další podrobnosti lze nalézt v encyklopedické publikaci Vlčka, Sommera a Foltýna (1998, s. 457–461).

⁴⁷² Vondrušková (2011, s. 68): „V církevním pojetí má slovo *komenda* (z latinského *commendare* – svěřovat) tři významy. Ve středověku se tak nazývala časově omezená správa uprázdněného církevního majetku a zároveň i modlitba za zemřelé. Nejznámější je však třetí význam. To, co benediktini označovali jako klášter nebo opatství a premonstráti konvent, to byla pro rytířské řády (johanitů, templářů, německých rytířů) komenda. Život rytířských řádů probíhal jinak než u ostatních řeholníků. Kromě duchovní služby bylo jejich původní povinností bojovat s nevěřícími ve Svaté zemi a chránit Kristův hrob.“

⁴⁷³ Merhautová (1971, s. 247): „Richterův nárys stavebního vývoje odpovídá zachovaným zbytkům stavby s tím rozdílem, že klenby nad bočními loděmi a také nad čtvercem křížení je možno předpokládat. U tohoto čtverce to vyplývá z profilace pilířů, odpovídající nasazení křížové klenby. Po mém soudu zesílení zdí spolu s mohutnými pilíři pod křížením je dostatečně přesvědčujícím důkazem, že věže měly stát nad křídly příčné lodi. Stavba půdorysně navazující zčásti na kostel sv. Vavřince na Vyšehradě se dojmově připodobnila kostelu sv. Jiří na Pražském hradě, kde byly věže rovněž na východě, ovšem v jiné soustavě. Dispozice odpovídala stavbám, dříve označovaným jako *hirsauké*. Detaily pilířů odpovídají českým stavbám. Kostel byl dílem domácího prostředí, z let 1165–82. Z původních budov komendy neznáme nic přesněji.“

⁴⁷⁴ Most pojmenován podle *Judity Durynské*, manželky krále Vladislava I. (coby knížete označeného

čtyřmi cestami⁴⁷⁵ a řekou Vltavou^{81 149} (včetně vymezené části tohoto vodního toku).

... volens ad edificandam⁽²⁴⁶⁾ ecclesiam⁽¹¹²⁾ et hospitale⁽²⁴⁷⁾ atque instituentem congregationem⁽²⁴⁸⁾ religiosum communis vite⁽¹⁸⁷⁾ virorum terram quandam ad coronam regni mei Prage⁽²⁴⁹⁾ iuxta⁽⁵⁴⁾ pontem secus⁽²⁵⁰⁾ aquam inter quattuor vias dedi, ipsamque aquam

... O své vůli jsem dal k postavení kostela⁽¹¹²⁾ a špitálu⁽²⁴⁷⁾, a též k založení náboženské kongregace⁽²⁴⁸⁾ společného života (kláštera), jistou půdu u Prahy, koruny mého království, poblíž⁽⁵⁴⁾ mostu – podél⁽²⁵⁰⁾ vody, mezi čtyřmi cestami – a též samotnou vodu (řeku) od horní

jako Vladislav II.). Krumlowský (2007, s. 84): „Judita, druhá manželka knížete Vladislava II., se narodila kolem roku 1135 jako dcera durynského landkraběte Ludvíka na hradě Wartburgu. Podle kronikářových slov byla ‚vzrůstem i krásou nad všechnu myslitelnou ušlechtilost podoby lidské vynikající, tak jako by byla spíše rostenkou bohů, vnešená rodem a nadmíru počestná a co nejlépe v latinské řeči a písmu vzdělaná‘. Do Čech přišla ve svých osmnácti letech, kdy se provdala za už více než čtyřicetiletého knížete Vladislava II. Český panovník měl tehdy za sebou už jedno manželství s Gertrudou Babenberskou. Když v dubnu roku 1150 Gertruda v pouhých dvaatřiceti letech zemřela, ovdovělý Vladislav s další svatbou příliš neotálel. Za necelé tři roky se oženil právě s Juditou, vzdálenou příbuznou císaře Fridricha Barbarosy, s nímž spojil svoji zahraniční politiku. Na počest korunovace svého manžela v roce 1158 dala Judita Durynská zbudovat v Praze první kamenný most.“ Viz též Bauer (2012, s. 138–142).

⁴⁷⁵ Jan Cinert na <<http://www.bylotojinak.cz/>> uvádí: „Dnes již díky archeologickým nálezům víme, že někdy jsou ulice skutečně položeny v trase původních cest, někdy je hlavní ulice přeložena z původní trasy a jindy zase ulice domněle kopírující důležitou starou stezku je až pozdějšího data. Na Malé Straně bylo například překvapivě zjištěno, že dnešní Karmelitská ulice je až výpadevkou vytvořenou v době výstavby gotického města a že i jižní raně středověká brána dřevohlinitého opevnění se nenacházela v místě gotické Újezdské brány, ale západněji v čp. 260. Rekonstrukce raně středověké komunikační sítě tedy musí vycházet především z archeologických nálezů zbytků komunikací, časově odpovídajících zástavby a daného georeliéfu, dochovaná uliční síť a nálezy kamenné zástavby jsou až pomocnými faktory. V prostoru Malé Strany se již podařilo některé úseky raně středověkých komunikací najít a spolu s nálezy soudobých opevnění tvoří již pevný základ pro stanovení vedení některých komunikací. Neměnným dopravním uzlem je zde také konec brodu přes Vltavu u klárovského ostrova, na němž po raně středověkém osídlení byla později osada Rybáře s kostelem sv. Petra. V místě brodu je dnes Mánesův most. Od brodu musela vést dále na sever zatím archeologicky nedoložená cesta tzv. Myší dírou, dnešní ulicí Pod Bruskou, která nejspíše při překonání zaniklého ramena využívala výplavový kužel Brusnice. Její důležitost se dá nejlépe vložit do 6.–7. století, to je do doby existence raně slovanské bubenečskodejvické osady a osady u Roztok. Odbočka vedla přes Opyš na pozdější Pražský hrad. Druhou cestou, jejíž nálezy v čp. 154 je výše zmíněn, byla spojnice brodu s východní bránou předhradí a zjevně pokračující do jižní brány Hradu. Užívání této trasy mělo nejspíše svůj původ již ve vzniku osídlení na západním předpolí Pražského hradu před vznikem opevněného areálu a její význam zřejmě také stoupl po vzniku hradiště v Šárce, asi nedlouho po roce, či kolem roku 800. Třetí a nejpohodlnější cesta vedla přes nivu k západu, prostorem u dnešních mosteckých věží pokračovala ulicí Tržiště a dále kolem Strahovského kláštera. Dá se odhadnout, že její význam se zvyšoval s rozvojem dálkové dopravy a zahraničních kontaktů ve 2. polovině 9. století. Důležitost této cesty se stala jedním z podnětů pro větší rozvoj osídlení v prostoru Malé Strany a vzniku pražského hradiště. Její trasa také byla spoluurčujícím prvkem jeho uspořádání. Nastíněný vývoj významů nemusí být totožný s chronologií cest, jejich existence se mohla prolínat, a jistotu může přinést pouze další archeologický výzkum. Všechny zmíněné trasy se křížily a spojovaly s jedinou cestou z jihu vedoucí po levém břehu Vltavy od dnešního Smíchova.“

a superiori parti inferioris insule⁽²⁵¹⁾ ⁽²⁵²⁾
usque ad pontem⁴⁷⁷ cum piscatione⁽²⁰⁴⁾
et omnibus aliis commodis⁽²⁵³⁾, que⁽⁴³⁾
inibi⁽²⁵⁴⁾ possunt haberi, eidem eccle-
sie⁽¹¹²⁾ ⁽¹³³⁾ perpetuo⁽²⁵⁵⁾ iure possiden-
dam⁴⁷⁶ ...

části nejniže položeného ostrova⁽²⁵²⁾ až
k mostu⁴⁷⁷ spolu s rybolovem⁽²⁰⁴⁾ (prá-
vem lovit ryby) a dalšími jinými užít-
ky⁽²⁵³⁾, které se tam⁽²⁵⁴⁾ přímo mohou vy-
skytovat, a to témuž klášteru⁽¹¹²⁾, s prá-
vem ke stálé⁽²⁵⁵⁾ držbě (mít /užívat/ ma-
jetek v nepřetržitém držení⁴⁷⁶).

Současně tento klášter obdržel i rozlehlé území nalézající se jižně od Prahy. Šlo o (v té době pravděpodobně již méně významné) Kozárovice^{478 479}, na-

⁴⁷⁶ S ohledem na pojednávané období lze zcela jistě konstatovat, že právě pro tuto dobu platí: „omnis definitio in iure civili periculosa“ – přesto si však dovolíme citaci z Randy (2008, s. 7): „Právní výhody s držbou spojené tvoří tzv. právo držební (ius possessionis), různé od práva k držbě (ius possidendi).“

⁴⁷⁷ Jde zcela jistě již o tzv. *Juditin most*. Tato listina kromě jiného i časově vymezuje jeho vybudování. Šefců a kol. (2010, s. 28–29): „Kronikářem, který zaznamenal zprávu o stavbě mostu, byl pražský kanovník Vincencius. Podle jeho zápisu byl most postaven během tří let, která ovšem v kronice neupřesňuje. Údaj o délce stavby bývá většinou považován za nadsazený. Po vyhodnocení písemných zpráv je pro stavbu přijímána doba kralování Vladislava I., tedy interval 1158 až 1172. Vincenciovo obdivné hodnocení zaměřené hlavně na Vladislavovu manželku Juditu dokonce nazývá stavbu českého krále a durynské kněžny ‚císařským dílem‘. Právě na základě Vincenciovy zprávy nazýváme most *Juditiným*. V následujících písemných zprávách většinou nemá bližší označení. Nejstarší zmínka o mostu mimo kroniky pochází zřejmě z doby jeho stavby. V zakládací listině johanitské komendy u kostela Panny Marie pod řetězem z let 1165–1169 je most bez názvu zmíněn jako hranice johanitského území.“

⁴⁷⁸ Lutovský (2001, s. 141): „Kozárovice (okres Příbram) – raně středověké hradiště (objekt leží na katastrálním území Vystrkova, ve starší odborné literatuře známo též jako Hradeň či hradiště u Podskalí) o původní rozloze zhruba 12,5 hektaru zaujímá celou plochu ostrožny sevřené ústím Hradeňského potoka a levým břehem Vltavy. Menší archeologický výzkum zde proběhl v souvislosti s budováním Orlické přehrady, jejíž vody část hradiště zatopily (mj. je zatopena téměř celá akropole)“. <<http://www.stredovek.com>>: „Na levém břehu Orlické přehrady se nachází trojúhelníkovitá ostrožna s pozůstatkem mohutného raně středověkého hradiště. Ostrožna se dříve tyčila nad Vltavou, dnes je částečně zatopena vodou přehradní nádrže. Hradiště bylo strmým srázem chráněno na západě, kde terén padal k Vltavě. Na východě vedl podobně strmý sráz do údolí Hradeňského potoka. Jediný přístup vedl z jižní strany, kterou chránily čtyři po sobě jdoucí linie opevnění. Nejvzdálenější val tvořící vnější opevnění využil skalnatý hřeben, na kterém byl postaven. Dnes je dochován jen ve východní části, v délce 270 m. Původně však musel mít délku přes 0,5 km. Do obraného systému byl pravděpodobně zapojen i výběžek terénu na východě, ke kterému vnější val směřuje. Z vnější strany dosahuje výšky 5 m. Chránil cestu k Vltavskému údolí i cestu k vodnímu zdroji u Hradeňského potoka. Další val přetíná ostrožnu zhruba 100–150 m za ním. Je dlouhý 320 m a pro jeho stavbu byla využita přírodní terénní vlna. Z vnější strany dosahuje až 9 m výšky. Z vnitřní strany je díky přírodnímu terénu převýšen na východě až o 29 m. Ve své východní části má díky skalnatému hřebenu v koruně šířku přes 20 m. To z obraného hlediska bohatě kompenzovalo těžší přístup z vnitřní plochy. Na západní straně se stáčí do vnitřní plochy a chrání přístupovou cestu, která vede pod ním. Další val byl již založen na rovném terénu. Má obloukovitý průběh v délce 180 m. Jeho výška kolísá mezi 2 až 5 m. Při opadnutí vod přehrady lze pozorovat kamennou destrukci po čelní plentě, kterou z vnitřní strany doplňovalo dřevohlinité těleso. Vnitřní val o délce 100 m dosahuje výšky až 5 m. Tento val byl archeologicky prozkoumán. Tvořila jej až 180 cm široká a až 4 m vysoká čelní kamenná plenta, propojená s dřevohlinitým hradebním tělesem. To mělo šířku až 8 m a sestávalo z několika stupňů, proložených vodorovnými rošty zčásti z roubených komor. Za touto hradbou se nacházela akropole, která je dnes zcela zatopena vodou přehrady. Hradba chránila akropoli i ze stran. Celková plocha hradiště před zatopením dosahovala 12,5 ha. Ostrožna byla osídlena již v době halštatské. Opevnění

cházející se v blízkosti stávající vodní nádrže Orlík, nedaleko od nynějšího města Příbram. Opětovně je možné zaznamenat, že dané území bylo vždy chápáno zcela celistvým způsobem – zahrnována byla nejen zemědělská půda, ale též veškeré další související „příslušenství“ (tedy i vodní toky /resp. jejich úseky/) nacházející se v dané lokalitě (listinou jmenované vsi či újezdu).

... Confirmo^{(98) 480} eciam⁽¹⁶⁰⁾ possessiones^{(256) 476}, quas aliis iustis sibi acquirerunt modis, quemadmodum⁽²⁵⁷⁾ Cozarouici^{478 479} cum omnibus circueinibus silvarum sive et rivulorum⁽⁷¹⁾ aut agrorum, quos vel quas habent in provincia Boysez^{481 482} ...

... Rovněž potvrzuji⁴⁸⁰ držbu⁴⁷⁶ („vlastnictví“), kterou i jinými oprávněnými postupy jakýmkoliv způsobem (jakkoliv⁽²⁵⁷⁾) získali – tedy i Kozárovice^{478 479} – jak se všemi okolními lesy, tak i s (malými) potoky a poli, které mají v Bozenské župě⁴⁸¹ (Bozenském kraji).

vzniklo v 1. polovině 10. století a svou funkci plnilo do konce 11. století, kdy bylo zřejmě nenásilně opuštěno. Je možné, že se jednalo o centrum tzv. Vltavského kraje, poprvé zmiňovaného k roku 1088. Jedná se o jedno z největších a nejlépe opevněných ostrožných hradišť raného středověku. Do obraného systému byl pravděpodobně zapojen i výběžek terénu na východě, ke kterému směřuje vnější val.“

⁴⁷⁹ Stávající obec Kozárovice se nachází v okrese Příbram, kraj Středočeský, asi 18 km jihovýchodně od Příbrami. Ke dni 3. 7. 2006 zde žilo 352 obyvatel. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. David a Soukup (2007, s. 128): „Ves 3 km severně od Zalužan. Kaple P. Marie z 18. stol. V okolí lomy na žulu – z ní se vyráběly dlažební kostky.“ Růžková a kol. (2006, s. 245): „Kozárovice v r. 1869 osada obce Chrástice v okr. Písek, v r. 1880–1950 obec v okr. Písek, v r. 1961–1985 obec v okr. Příbram, 1. 1. 1986–30. 6. 1990 část obce Zalužany v okr. Příbram, od 1. 7. 1990 obec v okr. Příbram“. Orth a Sládek (1870, s. 307): „Kozárovice, ves na hoře Žďárské, 73 d. 603 ob. čes., kr. Pís., okr. Mirovic (1¼ hod. sev. vých.), kat. obc. K. pol. obc. i far. Chrástice, býv. dom. Orlík – Johannité zjednali sobě zde statek, jež jim roku 1150 Vladislav II. stvrzuje spolu se všemi ochozy lesů, potoků a polí v župě Bozenské jim náležejícím.“

⁴⁸⁰ Rameš (2005, s. 117): „Konfirmace – potvrzení, ověření a inserce listiny (privilegií), obsahující někdy i doslovné opisy dřívějších privilegií v nové listině, kterou vydává původní vydavatel či jeho právní nástupce. Uděluje je původnímu příjemci či jeho dědicům a nástupcům.“

⁴⁸¹ Prusík uvádí (1885, s. 117): „Mezi nejstaršími župami neb kraji českými uvádí se též provincia Bozensis (Boizenensis, Boyzenensis, Boziniensis, Bosinensis, Boznensis), Bozesco (odkud: provincia Bozeczensis), kromě čeho se nalézají ještě tyto tvary: in provincia Boizez v polovici XII. století dle Pal.; Boysez r. 1159, in Bouses r. 1183. Viz Erb. Reg. I, 53., 79., 132., 169., 337., 380., 399. Eml. Reg. II., 107., 890. Pal. Děj. I., 2., 379., 395., 396., 397., 402. Kterak vyjadřovati tvary ty v češtině? Obyčejně se píše župa Bozenská, Božensko, Bozesko (Pal. I., 2., 396); leč nemám to za správné a pokusím se jméno objasnit, by vysvitl přesný tvar jeho. Všimneme-li si dobře tvaru Boizez (Boysez, Bouses), jest to patrně local pl. na és, přehlasované z pův. ás, jako v Dolés (Doleass Erb. Reg. I., 53.), Božés (ib. 380. Božanech m. Božech). Přehláska ta souvisí s přehláskou v -ěné z původního -ané: Blšené, Hvožděné, Borověné, Břeščené atd. jako: měštěné, křestěné, křestěnější, zeměnský ap. Takovéto loc. tvary na -ás (přehlas. -és) pak se tvořily, jak známo, toliko od jmen na -ané (-ěné), -any, jako: Brňás=Brňanech, Lubčás, Lužás, Záblačás, Ostrovás atd. Dle toho jest od loc. Boizes nom. pl. Boizené, -ané, -any. V prvé části své pak jméno to jest vůči hledě pokaženo, neshodujíc se se žádným kořenem slovanským; kdyby s bylo čes. z, pocházelo by jméno to od kořene Bod (Bodjané – Bozané), co však se nám nepodobá, ježto nenacházíme nikde jména toho neobyčejného; jest tedy z čes. ž, což chtěl písař tuším vyznačiti, jen že napsal omylem Boizez (Boysez; v Bouses je u bezpochyby chybou místo y) místo Boziez Božés. Jméno Božané pak táhne se k osobnímu jménu Boh, od něhož nalézáme mnohé odvozeniny: Bož, Boža, Božek, Božata, Božech ap. (Erb. Reg. I.), Bohata, Bohuta aj. Co do významu nesmi se Boh považovati za roven pojmu bůh, nýbrž shoduje se s rozšířeným bohat (srv. nah–nahať)

Zde si dovolíme porušit důsledně dodržovanou chronologickou posloupnost a předřadit před listinu krále *Vladislava I.* z roku 1167 (směřovanou k *premonstrátské kanonii v Litomyšli*) listinu téhož krále datovanou až k roku 1169.

Stejnému řádu *johanitů* (obdobně jako tomu bylo již u výše uvedené listiny datované přibližně k období 1158–1169) daroval opět *Vladislav I.* (též už jako právoplatný český král⁴⁶⁵) další listinou⁴⁸³ datovanou k roku 1169 území (vsi s pozemky a příslušenstvím) severně od *Plas*⁴⁵⁹ – a to rovněž s řekou *Střelou* a *Manětínským potokem* spolu s užitky z nich plynoucími. Kromě rybářského práva zde šlo i o povolení zakládat na darovaných vodních tocích současně též mlýny. Hlavním správním sídlem rozsáhlého územního celku (panovníkem /či jinými donátory/ poskytnutého) bylo v té době poměrně nevelké městečko *Manětín*⁴⁸⁴ – v něm byl v té době rovněž založen *konvent johanitek*⁴⁸⁵.

a negací jest mu ubohý; podobný význam sluší hledati v subst. boh (hoj, hojnost) ve rčení: má toho do boha. Hrad neb osada založená od Boha mohla se jmenovati: a) buď Bož (z Bohj, srv. Sobědraž, Klenec a p.); b) nebo, ježto každý úd čeledi, jíž byl otem Boh, též Boh slul a všichni dohromady Bozi, mohla také osada jejich slouti po nich Bozi, později (viz článek Bojmany) Bohy, jako na př. Berký, Boholíby, Bohumily; Doksy (Doksa Eudoxius jako Leksa=Alexius), Mikuly, Václavy, malorus. Adamy, pol. Adamusy, Bogusy, Trojany, Witki, Wiecki, Wieclawy a m. j. Osadu stejného jména Bohy uvádí Erb. v Reg. I., 336., 380. na Pláště (Pal. Pop. 408. i Zbohy); s tím srv. Bohov, Božkov, Božkovice, Úst Božská (Erb. Reg.), srb. Bogovci, malorus. Božiki aj. Ať pak slula osada zmíněná Bož nebo Bohy, nazývali se obyvatelé její Božané, Božené, což přeneseno bylo i na osadníky župy.“

⁴⁸² Lutovský (2001, s. 31): „Božeňsko – historický raně středověký název pro území dnešního Blatenska, Březnicka, Rožmitálska a Příbramska. Nejsevernější části jižních Čech na vltavském levobřeží vystupují v písemných pramenech 11. až 15. století jako ‚provincia Bozenensis‘ (případně Boyzes, Boyzensis apod.). Za centrum této nepřilíh důležité provincie, tj. Božeň, je obvykle považováno mohutné opevněné hradiště u Počapel, případně celý komplex opevněných míst sestávající ještě z hradiště u Dobré Vody a kostela sv. Jana Křtitele na nedalekém Stražišti. Z okolí kostela sice pocházejí nálezy slovanské keramiky, valy obklopující kostel však nejsou přesvědčivě datovány.“ Obec Počaply se nachází v okrese Příbram, kraj Středočeský. Ke dni 3. 7. 2006 zde žilo 104 obyvatel.

⁴⁸³ Plné znění listiny je obsaženo ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 216–218). Listina vznikla v roce 1169 (viz závěr listiny na str. 218).

⁴⁸⁴ *Manětín* je poprvé písemně zmiňován právě v této uváděné listině, ve které král *Vladislav I.* postoupil zdejší újezd rytířskému řádu *johanitů* – nejprve byl postaven kostel zasvěcený *svatému Janu Křtiteli* (hlavnímu patronu řádu) a sídlo komtura, *komenda*. Nacházela se v blízkosti kostela, asi v místech dnešní fary. Při obchodní cestě z *Chebu* do *Prahy* takto vzniklo městečko ulicového typu. Kuča (1998, s. 750): „1235 *Václav I.* na žádost *johanitů* povolil zřídit v *Manětíně* svobodný trh (forum apud villam Manetin); zločiny, a to i hrdelní, jakož i peněžité pře soudí místní rychtář, kterého dosazuje vrchnost; obyvatelé jsou vyňati z pravomoci hradských soudů plzeňského i žateckého a patří přímo před krále. 1378 *Velkopřevor johanitů* dal městečku osvobození od cla, nářezu a noclehu.“ Kuča (1998, s. 750): „*Manětínský újezd* daroval *johanitům* 1169 král *Vladislav I.* Další zboží (15 vsí *mašťovského újezdu* na východní straně *Doupovských hor*) později získali z odkazu *velmože Petra* (1175 *hradský správce na Dřevíči*), který (nejpozději před rokem 1182) vstoupil do řádu spolu se svou manželkou, matkou, tetou a neteří. Do roku 1182 zde vznikl *románský kostel sv. Jana Křtitele* (nebyl-li starší) a *konvent johanitek*.“ Růžková a kol. (2006): „*Manětín v roce 1869–1930 obec v okr. Kralovice, v roce 1950 obec v okr. Plasy, od roku 1961 obec v okr. Plzeň-sever*“.

... addo⁽¹⁸⁸⁾ et confirmo⁽⁹⁸⁾ 480 ...

... Manetin⁴⁸⁴ 486 a meta⁽²²⁴⁾ Nectinensi⁴⁸⁷
usque ad metam⁽²²⁴⁾ Plazensium cum
omnibus suis pertinentiis⁽⁷³⁾, videlicet⁽⁸⁶⁾
Lipe⁴⁸⁸, Kuhov⁴⁸⁹ cum foro, Wescu⁴⁹⁰

... Přidávám a potvrzují⁴⁸⁰ ...

... Manětín⁴⁸⁴ od hranic s Nečtinami až
k hranicím Plas⁴⁵⁹ se vším příslušen-
stvím, zajisté (samozřejmě) též i Lipí⁴⁸⁸,
Kuchov⁴⁸⁹ s trhem a Vísky⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Kuča (1998, s. 753): „Manětínský újezd daroval johanitům roku 1169 král Vladislav II. Další zboží (15 vsí mašťovského újezdu na východní straně Doupovských hor) později získali z odkazu velmože Petra (1175 hradský správce na Dřevíči), který (nejpozději před rokem 1182) vstoupil do řádu spolu se svou manželkou, matkou, tetou a neteří. Do roku 1182 zde vznikl románský kostel sv. Jana Křtitele (nebyl-li starší) a konvent johanitek. Petrova matka se svým druhým synem Milhostem ml. se po vystoupení z řádu (v němž setrvala 6 let) zmocnila duchovní a světské správy kláštera, dostala se do sporů s nadřízeným pražským johanitským převorem a odřála řádu 15 vsí, darovaných mu jejím synem Petrem, a darovala je Strážcům Božího hrobu (zderazským křižovníkům). Johanitská komunita měla být z Manětína přeložena do Prahy. Papež Kliment III. roku 1188 nařídil vrácení statků, ale teprve v roce 1194 byly spory urovnány a sporných 15 vsí rozděleno na polovinu s tím, že polovina připadla Milhostovi ml., zbylá polovina zůstala johanitům za podmínky, že v Manětíně nezřídí konvent.“ Na pozemcích bývalé johanitské komendy v současnosti stojí architektonicky velmi zajímavý barokní zámek – podrobně viz David a Soukup (2013, s. 190).

⁴⁸⁶ Kuča (1998, s. 750): „1169 Vladislaus dux donat hospitali s. Joh. Hierosol. Manetin ... 1182 ecclesiam Manetin, 1191 villa ... Manetin, *1235 forum apud villam Manetin (*městečko), 1325 bonis Maneting, 1355 ad E. in Manetyn, 1369 Manetin (fara), 1382 civitas seu oppidum, 1384–99 Manyetyn (fara), 1411 Bohuše, komendor z Manetyney, 1461 in dicto oppido Manetina, 1523 Pavel pekař z Manětiny, 1541 Manietina městečko, 1587 Jeronym z Hrobčice na Mantiný, 1615 na Manětíně ...“

⁴⁸⁷ David a Soukup (2011, s. 206): „Obec na staré královské cestě z Prahy do Norimberku asi 5 km jiz. od Manětína, poprvé zmiňovaná 1169, kdy ji král Vladislav II. věnoval johanitům. Tehdy náležela vladykům z Nečtin, kteří sídlili na tvrzi zřejmě v místech dnešního kostela. Po nich přišel finančník krále Jana Lucemburského Oldřich Pluh, který 1 km jižně postavil Preitenstein, osadu pravděpodobně roku 1396 povýšil na městečko. Vesníci zničili husité, ale byla obnovena a v roce 1511 opětovně povýšena na městečko ... Výraznou dominantou je kostel sv. Jakuba Většího, třetí svatyně na tomto místě. První kostel byl zbudován při tvrzi již 1290 a zničili jej husité. Druhý byl dokončen 1534. Tuto rozpadlou svatyni nechala zbourat Karolína z Kokořova v letech 1750 až 1752 a nahradila dnešním kostelem s dvoupatrovou hranolovou věží s cibulovou bání při západním průčelí ...“ Růžková a kol. (2006, s. 340): „Nečtiny v letech 1869–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, od r. 1961 obec v okr. Plzeň-sever“.

⁴⁸⁸ Lipí (něm. Lippen) je vesnice v severní části okresu Plzeň-sever, část obce Manětín. Ve vsi skládající se z Horního a Dolního Lipí žije okolo 20 obyvatel, katastrální území zaujímá celkem 730,97 ha. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. Klempera (2001, s. 108) se zmiňuje též o mlýnu umístěném na Lipském potoce (levostranný přítok Manětínského potoka): „Jižně od Manětína blízko obce Lipí stojí mlýn čp. 16 zvaný Švendův, a to na Lipském potoce, který právě nedaleko mlýna přijímá vodu Vladměřického potoka. Jméno mlýn zřejmě dostal po některém ze zdejších mlynářů. Kdy byl postaven, nevíme přesně. Když však roku 1420 získal Bohuslav ze Švamberka Manětínsko jako zastavené zboží, mlýn již stál.“ Růžková a kol. (2006, s. 283): „Lipí v r. 1869 osada obce Hodovíz t. Hodovice v okr. Královice, v r. 1880–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, od r. 1961 část obce Manětín v okr. Plzeň-sever“.

⁴⁸⁹ Kuchov není samostatnou obcí již od r. 1235, kdy po připojení osady Vestec a Kuchov vznikl Manětín při staré obchodní cestě v údolí Manětínského potoka, jako jedno z nejstarších měst ulicového typu. Kuča (1998, s. 750): „Kuchov = zaniklá ves, dnes název horní ulice ve městě“.

⁴⁹⁰ Jde o místní část Vísky – součást obce Trnová, která se nachází v okrese Plzeň-sever, kraj Plzeňský. Ke dni 3. 7. 2006 zde žilo 813 obyvatel. Trnovou protéká vodní tok Bělá. Dominantou obce je 12hektarový rybník zvaný Vísecký, na mapách se většinou vyskytuje pod názvem Hamr.

– cum fluvio⁽¹¹⁾ Manetin⁴⁸⁴ iacente⁽²⁵⁸⁾
usque ad Plaz^{459 491}, liberalitem⁽²⁵⁹⁾ om-
nimodam quidlibet faciendi sive piscandi
sive molendina⁽⁶⁷⁾ ponendi⁽²⁶⁰⁾ in eodem
fluvio⁽¹¹⁾ eis concedentes⁽²¹⁶⁾...

– a to s „řekou“ tekoucí („Manětínským
potokem“⁴⁸⁴) až k Plasům^{459 491} – ve kte-
ré je jim zcela svobodně dovoleno (povo-
leno – dáno privilegium) cokoliv činit –
jak lovit ryby, tak na téže „řece“ (potoce)
zakládat mlýny⁴⁹²...

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. V této části obce se rovněž nachází stejnojmenný zámek z 18. století. Též by bylo možné provést interpretaci v tom smyslu, že by šlo o vlastní *Vísecký rybník (Hamr)*.

⁴⁹¹ Listina je v daném případě nepřesná. *Manětínem* protéká *Manětínský potok*. Vlček ed. et al. (1984, s. 313): „*Manětínský potok č. h. p. 1-11-02-036 pramení 0,5 km jižně od Bezvěrova ve výšce 644 m n. m., ústí zprava do Střely v 361 m n. m., plocha povodí 174,5 km², délka toku 21,5 km, průměrný průtok u ústí 0,47 m³/s*“. Od ústí *Manětínského potoka* již k *Plasům* teče řeka *Střela*.

⁴⁹² Klempera (2001, s. 112): „*Ve městě Manětíně stávalo vodních mlýnů několik. K těm nejstarším patřil pravděpodobně obecní mlýn čp. 44, nazývaný mlýn Dersiebův. Kdy opravdu vznikl, nemůžeme přesně stanovit, dá se však předpokládat, že mohl mít původ už ve 12. století. Tehdy, roku 1169, daroval kníže Vladislav II. zdejší krajinu „od meze Plaské až po výšiny Nečínské“ špitálnímu řádu johanitů, řádu svatého Jana. Johanité dostali navíc též právo lovit ryby a stavět na potočích mlýny. Obecní mlýn stával v západní části města Manětína, v Ruchově, na levém břehu potoka a na levém břehu mlýnské strouhy. Voda na něj byla přiváděna z jezu na Manětínském, dříve ve Doupovském potoce.*“ Klempera (2001, s. 110): „*Mlýn Pod kostelem (Růžkovský, Štěpánův) stál přímo v Manětíně pod kostelem svatého Jana Křtitele, na místě nynějšího čp. 8, a říkalo se mu Pod kostelem nebo také Růžkovský. Voda, která roztáčela mlýnská kola Dersiebova mlýna, k němu tekla dalším náhonem kolem obecního pivovaru a poté pokračovala dále ke třetímu mlýnu naproti zámku. Mlýn pod kostelem patřil původně johanitům, kteří jej možná postavili. Drželi jej až do roku 1420, kdy král Zikmund zastavil celé johanitské panství Bohuslavu ze Švamberka na Krasíkově.*“ Klempera (2001, s. 113): „*Karáskův či Vébrův mlýn, zvaný také Na Padově, se nalézal v Manětíně na pravé straně Manětínského potoka a na levém břehu Lipského potoka a měl popisné číslo 138. Mlýnská strouha odbočovala od pravého konce jezu na Manětínském potoce. Vedla parkem velkostatku, pak podél cesty a nakonec mezi lukami ke mlýnu, kde se spojila s mlýnskou strouhou Lipského potoka.*“ Klempera (2001, s. 114): „*U soutoku Lipského potoka s potokem Manětínským těsně pod Karáskovým či Vébrovým mlýnem byl postaven jez. Ten zadržoval vodu těchto potoků, především potoka Manětínského, původně zvaného Doupovský a na starých mapách označovaného jako Sagita. Kým a kdy byl tento jez postaven, nevíme, ale zřejmě souvisel s Buršovým mlýnem v Manětíně čp. 136. Rovněž se neví přesně, kdo a kdy stavěl Buršův mlýn, i když lze předpokládat, že tento mlýn patří k nejstarším v kraji. První dochovanou písemnou zmínku o něm nacházíme roku 1591 ve druhé Manětínské knize.*“ Klempera (2001, s. 116): „*Od manětínského mlýna Pod kostelem tekla část vody na mlýn naproti zámku nad rybníčkem. Původ tohoto mlýna je pravděpodobně velmi starý, možná se datuje až do 12. století. První písemná zmínka o něm pochází z roku 1600 jako o mlýně Zastudilovském pod městem Manětínem o třech vodních kolech moučných a jedné stoupě. Byl postaven z kamene a stála u něj pila. Byl to mlýn nájemný a dědičně náležel k Manětínu.*“ Klempera (2001, s. 116): „*Severně od města Manětín leží obec Brdo. Tady na soutoku Lučního a Manětínského potoka stál Frantův mlýn čp. 14. Z roku 1672 o něm máme zmínku, že byl prodán spolu s dalším majetkem Karlu Maxmiliánovi Lažanskému na Manětíně za 10 000 zlatých.*“ Klempera (2001, s. 118): „*Čoubův mlýn pod Strážištěm patří do obce Vysočany východně od Manětína a má popisné číslo 17. Stojí pod Strážištěm, kde se při úpatí skály Chocholetá vlévá Manětínský potok do řeky Střely. Původ Čoubova mlýna je velmi starý. První písemné zmínky o něm pocházejí z roku 1476, kdy Václav z Rabštejna na Hrádku (ze Sychrova) v pátek po sv. Jiří Božím mučedníku prodal Petru Čížkovi, mlynáři pod Vysočany, půl lánu Hrušovských polí za pět kop dobrých stříbrných a poté mu dovolil koupit ještě další pole od jeho poddaných z Vysočan a vydal mu na to potvrzení s pečeti. V té době zřejmě již mlýn stál, anebo ho Petr Čížek stavěl.*“

S ohledem na skutečnost, že donační listina⁴⁹³ českého krále⁴⁶⁵ Vladislava I. (coby knížete označovaného jako Vladislav II.) z roku 1167 směřovaná k premonstrátské kanonii⁴⁹⁴ v Litomyšli je opět tzv. falzem⁴⁹⁶ (i přes uvede-

⁴⁹³ Plné znění listiny je obsaženo ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 411–415) („Acta spuria“).

⁴⁹⁴ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 345–346) uvádějí: „Založení premonstrátské kanonie v Litomyšli se klade na základě Vincentiovy zprávy k roku 1141. Zakladateli byli kníže Vladislav II. a jeho manželka Gertruda, kteří konvent pojmenovali Mons Oliveti. Jarloch uvádí jako zakladatele Jindřicha Zdíka. Již Václav Novotný odmítl názor, že premonstrátské kanonii v Litomyšli předcházela benediktinský konvent. Falzum 12. století, hlásící se k roku 1167, hovoří o Břetislavu II. a Soběslavu I., jako o zakladatelích a rozmnožitelích fundace. Novotný to vysvětlil tak, že na konci 11. století vzniklo litomyšlské hradiště, na němž byl zbudován kostel P. Marie jako velkofarnostní svatyně. Teprve po vzniku premonstrátského konventu změnil kostel svoji funkci. V areálu premonstrátské kanonie, v němž nyní stojí renesanční perněstejný zámek, byla tato stavba odkryta a prozkoumána. Šlo o baziliku z konce 11. a začátku 12. století. Byla to trojlodní stavba, na východě ukončená třemi apsidami; apsidě hlavní lodi byl předložen kvadratický chór. Západní průčelí se zachovalo v tak malých zbytcích, že nebylo možné rozhodnout, zda v něm již od začátku existovaly věže, nebo zda šlo nejprve o prostý pravouhý závěr. Mohutnější západní průčelí, které již věže nesporně mělo, vzniklo ve 3. čtvrtině 12. století a souviselo s premonstrátskou stavební aktivitou. Západní průčelí tohoto typu bylo u premonstrátských staveb tak obvyklé, že je pravděpodobné zde očekávat další obvyklý prvek, kterým je západní empora. V západním průčelí existoval hlavní vstup ve formě ústupkového portálu s vloženými polosloupky, vybavenými atickými patkami s nárožními drápkami. Basilika byla plochostropá, klenby lze bezpečně předpokládat pouze v apsidách (snad i v postranních lodích). V roce 1344 bylo v Litomyšli založeno biskupství a konventní kostel byl papežem Klimentem VI. povýšen na katedrální chrám.“

⁴⁹⁵ Poněkud odlišný názor než Vlček, Sommer a Foltýn má Buben (2003, s. 89–90): „Klášteř založil pro řád benediktýnů v roce 1090 potomní kníže Břetislav II. (1092–1100), avšak patrně roku 1145 byli benediktini z Litomyšle vypuzeni a místo nich tam byli uvedeni premonstráti. Stalo se tak přičiněním olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, velkého příznivce premonstrátů. Klášteř byl osazen ze Strahova, a protože stál na kopci (kde je dnes zámek), dal mu biskup jméno Olivetská hora (Mons Olivetus, Mons Oliveti). Sám kanonii nadal statky a totéž učinili i kníže Vladislav II., jeho manželka Gertruda, manželka knížete Bedřicha Eliška Uherská, kníže Otto III. Olomoucký a další. Dne 8. 6. 1145 potvrdil tato nadání papež Eugen III., který zároveň vzal kanonii pod svou ochranu. Prvním opatem se stal původně řeholník strahovské kanonie Jan, který byl dne 29. 9. 1157 jmenován knížetem Vladislavem II. olomouckým biskupem (investován a konsekrován téhož roku jako Jan IV. zvaný Lysý, 1157–1172). Proslul jako moudrý, laskavý a štědrý prelát. Dne 20. 1. 1167 vydal v Praze král Vladislav I. litomyšlské kanonii potvrzení darovaných statků a udělil další privilegia. Opat Heřman se objevuje jako svědek na důležité listině ze dne 2. 7. 1221 (tzv. šacký konkordát). Tím byl uzavřen dlouhodobý spor mezi králem Přemyslem I. Otakarem a pražským biskupem Ondřejem a právně upraveny vztahy mezi světskou a duchovní mocí v království. Týž král přenocoval minimálně jedenkrát (1226) v litomyšlském klášteři, a to za vlády opata Waltera. V témž roce také osvobodil kanonii z jurisdikce krajských úředníků. O dva roky později vydal pak král litomyšlskému klášteři exempční listinu. Také král Václav I. se roku 1237 při cestě do Olomouce ubytoval na noc u premonstrátů v Litomyšli. Dne 25. 4. 1245 potvrdil týž panovník klášteři znovu všechna jeho privilegia (zejména Vladislavovo z roku 1167) a totéž učinil dne 27. 7. 1259 a znovu 25. 3. 1263 i král Přemysl II. Otakar. Oblíbencem krále Václava II. byl opat Oldřich. U něj v Litomyšli pobýval král minimálně třikrát. Za jeho vlády došlo nejenom k rozkvětu klášteře, ale rozmáhala se i město. Dne 25. 2. 1287 koupil opat Oldřich v Praze poblíž kostela sv. Tomáše na Menším Městě pražském dům s lázní, pivovarem a pekárnou. Tento dům později přešel do majetku litomyšlského biskupství. Dne 23. 5. 1306 se dostalo opatu i konventu potvrzení všech svobod a nadání od papeže Klementa V.“

⁴⁹⁶ Skřivánek a Vopálka, (1997, s. 12): „Majetek a práva litomyšlských premonstrátů potvrzovala už listina krále Vladislava I., datovaná k roku 1167, ale napsaná až ke konci 12. století. I tak náleží mezi nejstarší písemnosti svého druhu, jež v českých zemích vznikly.“

nou okolnost však historicky velmi cenným dokumentem poměrně věrohodně vymezujícím klášteru propůjčená /darovaná, svěřená/ privilegia a majetky⁴⁹⁷), uvedeme pouze krátkou část z tohoto dokumentu – svědčícího především o panovníkem potvrzeném vlastnictví úseku vodního toku *Loučné*⁴⁹⁸ (či jen držbě – následně dosvědčené v pozdějších donačních či konfirmačních listinách⁵ směřovaných k uvedenému klášteru) – a též *Desné*⁴⁹⁹ v prostoru mezi *Litomyšlí* a dnešním *Vysokým Mýtem*. Nejprve čtenáře seznámíme s tou částí, ve které je zmínka o darování úseku *Loučné*⁴⁹⁸ (zdola vymezeného přibližně dnešním *Vysokým Mýtem* a shora pak obcí *Hrušovou*).

... *Dedi etiam Grussoua*⁵⁰⁰ *cum flumine*⁽⁵³⁾ *Trstenice*^{498 501} *usque ad Uzpli-*

Dal (daroval) jsem (platilo to i v dané tehdejší současnosti) také (klášteru)

⁴⁹⁷ Viz především obsáhlý komentář v podrobné studii Nejedlého (1903).

⁴⁹⁸ Štefáček (2008, s. 321): „Řeka ve východních Čechách; pramení kilometr jihovýchodně od Karlí v nadmořské výšce 541 m. Ústí zleva do Labe pod Sezemicemi v nadmořské výšce 217 m. Plocha povodí činí 729,9 km², délka toku 81,1 km, průměrný průtok u ústí činí 4,28 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Lodrantka, Končinský potok. Přítoky zleva: Desná (litomyšlská). Teče převážně severozápadním směrem. V celé své délce protéká Loučná mělkým údolím, které zvolna přechází do polabské roviny. Posledních 15 km toku je regulováno, jinak řeka meandruje. Má zarostlé břehy a řečiště často zatarasené padlými stromy. Šířka toku se pohybuje mezi 4–8 m. Horní polovina toku protéká Loučenskou tabulí ve Svitavské pahorkatině, dolní polovina Pardubickou kotlinou. Volné meandry řeky před ústím do Labe jsou regulovány četnými jezy. Ve Vysokém Mýtě má však koryto řeky často minimální stav vody. Od jezu bývalého mlýna papírný v obci Hrušová k jezu obce Zámorsk je řečiště Loučné v přírodním stavu. Rychle proudící voda je široká 5–10 m. Břehy silně zarostlé, dno většinou měkké a bahnité. Okolí je však příjemné a klidné. Na dalším toku k jezu mlýna v Opočně se řeka místy zužuje. Objevují se občasná regulační úpravy pro napřímení toku, přibývá vodních rostlin. U Týnišťka se údolí v kratším úseku zužuje a stráně se přibližují k vodě. Směrem k silničnímu mostu v Práchevích v úseku Čeradice – Opočno teče řeka v neupraveném řečišti. Vytváří četné zákruty s hlubokými tůňemi. Celoročně je mírně zakalená voda částicemi jílu. Potom až k ústí do Labe u Počápel je to nížinná říčka široká 10 m v regulovaném řečišti. Voda o malém spádu s několika jezy jenom pomalu proudí. Nachází se ve velmi klidné krajině polabské nížiny se širokým dohledem, která je zpestřována malými hájky. Před ústím do Labe odbočuje vlevo umělý kanál – náhon Halda – dlouhý 4,5 km. Ten spojuje řeky Loučnou a Chrudimku. Loučná je sjízdná celoročně od Litomyšle, zejména na dolním úseku ze Zámorsku. Délka sjížděného úseku je 60 km, na celou řeku je třeba počítat s denními úseky 20–30 km. Vodotok je v Dašicích.“ Nejedlý (1903, s. 15): „Název řeky „Loučná“ vyskytuje se poprvé až u Stránského r. 1635. Celé řece říkalo se Trstenice, r. 1167 sluje tak Loučná u Hrušové, 1086 až u Plátnic za Uherskem.“

⁴⁹⁹ Štefáček (2008, s. 112–113): „Desná (litomyšlská) – pramení kilometr severně od železniční stanice Borová u Poličky v nadmořské výšce 641 m. Ústí zleva do Loučné u Nových Sidel v nadmořské výšce 294 m. Plocha povodí činí 114,1 km², délka toku 27,8 km, průměrný průtok u ústí je 0,71 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Lesy v hornaté oblasti CHKO Žďárské vrchy opouští tato řeka severovýchodním směrem. Pokračuje tak až k Osíku, kde se obrací k severozápadu. Protéká Loučenskou tabulí a pod Cerekvicemi nad Loučnou spojuje svoje vody s řekou Loučnou. Kromě krátkého úseku od svého vzniku teče Desná bezvýraznou a téměř liduprázdnou krajinou v polích a lukách. Od obce Desná několik kilometrů (prakticky až k Litomyšli) protéká souvislou řadou domovní zástavby.“

⁵⁰⁰ Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 40): „Hrušová, distr. pol. Vysoké Mýto“. David a Soukup (2011, s. 252): „Obec na levém břehu Loučné při frekventované silnici č. 35 asi 5 km jihovýchodně od Vysokého Mýta, připomínaná již v roce 1167 v listině knížete Vladislava, v níž uděluje privilegia premonstrátskému klášteru v Litomyšli. Velký vliv na vzhled obce měly v minulosti požáry; nově

se⁵⁰² et silva, que⁽⁴³⁾ dicitur Mokrenice⁵⁰³.

ještě Hrušovou⁵⁰⁰ s řekou „Trstěnicí“ (Loučnou^{498 501}) až k (vrchu) „Ples“ (Bučkův kopec⁵⁰²) a (též) les, který se nazývá „Mokřenice“⁵⁰³.

Následující citace z listiny⁵ je zajímavá s ohledem na poměrně problematické geografické vymezení tehdejšího vodního toku označovaného i v raném středověku jako *Desná*^{499 504 505} (viz především upřesňující informace a diskuse v poznámkách pod čarou č. 505, 507, 508 a 514).

postavené usedlosti pak již většinou nekopírovaly původní zástavbu, čímž se narušoval starobylý půdorys. Pro rozvoj Hrušové mělo značný význam vybudování „císařské“ silnice v roce 1812 a železniční trati z Chocně do Litomyšle v roce 1880. Na návsi stojí velká klasicistní kaple Nejsv. Trojice z roku 1839.“ Růžková a kol. (2006, s. 178): „Hrušová v r. 1869–1950 obec v okr. Vysoké Mýto, v r. 1961–1988 obec v okr. Ústí nad Orlicí, 1. 1. 1989–31. 12. 1991 část obce Vysoké Mýto v okr. Ústí nad Orlicí, od 1. 1. 1992 obec v okr. Ústí nad Orlicí“.

⁵⁰¹ Friedrich (1904, s. 413, pozn. č. 8): „Trstenice, nunc Loučná.“ Viz též poznámku č. 384 (pozn. aut.: řeka, která teče „trstím“, tj. rákosím).

⁵⁰² Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 41): „Ples collis prope Vysoké Mýto in dextra fl. Loučná (Trstenice) ripa.“ Ještě na *Speciální mapě III. vojenského mapování* – list č. 4056 – Vysoké Mýto a Litomyšl <<http://mapy.vugtk.cz/specialky/sheets.php?rs=2&lg=cze&maplayout>> lze nalézt vrch o kótě 315 m n. m. o názvu „Na Plese“. Na východ se pak nacházela lokalita stejného názvu. Podle současných map se uvedený vrch nazývá *Bučkův kopec*. Malá osada u jeho svahu své pojmenování nezměnila. Internetová stránka <<http://www.treking.cz/vrcholy/buckuv-kopec.htm>> uvádí: „Severovýchodnímu okolí východočeského města Vysoké Mýto dominuje návrší stolového tvaru – *Bučkův kopec*, podle přilehlé osady kdysi nazývané také *Ples*. Za svůj zdaleka nápadný tabulovitý tvar vděčí vnitřní stavbě vodorovně uložených vrstev svrchnokřídových usazenin – slínovců, prachovců aj., souhrně zvaných *opuky*. Návrší představuje pozůstatek někdejší výškové úrovně plošiny, „seřízlé“ ze všech stran erozí předchůdkyň nyníjší řeky *Loučné*. Takovým vyvýšeninám se říká *svědecké vrchy* a typickým příkladem je i *Bučkův kopec*, převyšující dno úvalu *Loučné* asi o padesát metrů. *Kopec* je nezalesněný, s ovocnými sady na svazích.“

⁵⁰³ Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 42): „Mokřenice silva quondam prope Morašice in sinistra fluvii *Desná* ripa“. David a Soukup (2011, s. 161): „*Morašice* – obec 6 km jz. od Chrudimi se poprvé písemně uvádí v r. 1226.“ Nejedlý (1903, s. 37): „...les Mokřenice u Morašic – Jireček chybně klade ten les k Cerekvicím.“

⁵⁰⁴ Nejedlý (1903, s. 38): „U Tržku vlévá se do Loučné řeka *Desná*. O ní a jejím toku máme nejvíce zpráv. Jmenuje se po celém toku svým řeka (flumen), nikdy ne potok (nyní *Desný potok* až k *Budislavi*). Od pramenů *Desné* až k *Švarcavě* náležel les klášteru *Litomyšlskému*. O vsích zde nemáme žádné zprávy, ani ne o *Desné*. Za vsí *Desnou* přitéká potok *Lubný*. Zde rozprostíral se veliký *Újezd*, zvaný *Na Lubném*. *Újezd* tento nebyl dnešní ves *Lubná*, nýbrž středem jeho byla dnešní veliká osada *Újezd Horní a Dolní*, a sice nad vtokem *Lubného potoka* do *Desné*. Odtud zbytek toho vidíme ve jménu *Lubníček*, jenž je část dnešního *Horního Újezda*. K *Újezdu* na *Lubném* náležela i luka ‚*Na políčkách*‘, tedy až místo dnešní *Poličky*.“

⁵⁰⁵ Musil, Felcman ed. a Čechura ed. (2009, s. 166): „Je zapotřebí upozornit, že ve 12. století i přes poměrně intenzivní osídlení kraje nebyla v této oblasti ještě vytvořena zcela přesná hydrologická terminologie a docházelo k záměně názvů řek *Desná* a *Trstenice*. Zatímco v dnešní hydrologické terminologii je jako *Desná* označován vodní tok pramenící ve *Svitavské pahorkatině* v *Lubenských lesích* v nadmořské výšce 641 m severně od *Borové* a v *Tržku* ústící zleva do *Loučné/Trstenice*, je v dále zmiňované *litomyšlské písemnosti* zachycující stav kolem roku 1167 tímto názvem označována i část toku *Loučné/Trstenice* západně od *Tržku* směrem k *Cerekvici*. Pokud jde o samotný název řeky *Desné*, vystoupil *Jindřich Růžička* se zajímavým názorem, že slovo „desní“ znamenalo ve slovanských jazycích původně *pravý* a že nejstarší domácí kolonisté přicházející do tohoto kraje někdy v 11. století od západu podél *Loučné* pojmenovali její přítok slovem „des-

*Dedi etiam Zuabenice⁵⁰⁶ cum flumine⁽⁵³⁾
Dezna^{499 504 505} a ponte, qui est in longis
pratis^{(90) 507 508}, usque ad villam⁽⁶⁶⁾ Cere-
kuice^{509 510} et silvam totam, que⁽⁴³⁾ dici-
tur Proznice et Prozne⁵¹¹.*

*Dal (daroval) jsem (platilo to i v dané
tehdejší současnosti) také (klášteru /ka-
pitule/) ještě Švábenice⁵⁰⁶ s řekou Des-
nou^{499 504 505} od mostu, který se nachází
na „Dlouhých loukách“^{507 508}, až po ves*

ni“, neboť pro ně se ve směru postupu jevila jako pravý přítok.“ S ohledem na poznámku č. 507 a 514 by pak logicky šlo o úsek *Loučné* od soutoku s *Desnou* po obec *Cerekvice nad Loučnou*. Autor této publikace si dovolí vznést přesto určitou hypotézu. Při zkoumání velmi podrobné internetové topografické mapy ČÚZK <<http://geoportal.gov.cz>> (též např. ze stránek <<http://www.dibavod.cz/>> a <<http://heis.vuv.cz>>) je možné si na vrstevnicích v prostoru u pravého břehu řeky *Loučné* povšimnout (v jihozápadním a západním směru od obce *Řídký*) evidentních pozůstatků řady starých (dnes již bezvodých) koryt (mnohdy značně „meandrujících“) vodotečí (rovněž viditelné na ortofotomapě z 50. let /méně již na současné/ – obdobně je tomu na *indikačních skicách stabilního katastru*, topografické mapě 1 : 10 000 z roku 1952 či na *mapě 1 : 25 000 III. vojenského mapování*). Z map je možné dovodit, že soutok *Loučné* a *Desné* se mohl pravděpodobně dříve nacházet přibližně o 1 km níže – těsně u obce *Cerekvice nad Loučnou*. Uvedenou vodotečí by pak skutečně byla říčka *Desná*, citovaný most (viz následující poznámku č. 507) by tedy zjevně překlenul jen tento vodní tok – *Trstenická stezka* by následně směřovala po levém (nikoliv po pravém) břehu *Loučné* – a to již minimálně od 11. století – ke starému hradišti u *Litomyšle (Benátky u Litomyšle – Hrutov)*. Podrobněji k „*strážné bráně v polích u Hrutova*“ viz též Lutofský (2008, s. 189–174).

⁵⁰⁶ Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 43): „*Švábenice villa sita quondam apud Heřmanice, distr. pol. Litomyšl.*“ Nejedlý (1903, s. 40): „*Ves Švábenice dnes již také neexistuje. Dosud však zachovalo se jméno Švábenický potok, jenž u Cerekvic vtéká do Loučné. Švábenické údolí se táhne od Bohňovic k jihozápadu. Asi u dnešních Horek stály Švábenice. Později však kolonizací zmohly se Heřmanice tak, že byly největší vsí v krajině. Na Heřmanicích najdeme v 14. století mocný moravský rod pánů ze Švábenic, kteří drželi Švábenice u Vyškova na Moravě. Poněvadž v 12. stol. neužívalo se jmen šlechtických podle sídel tak, aby páni ze Švábenic moravských založili ves u Heřmanic a pojmenovali ji podle sebe a poněvadž Švábenice na Litomyšlsku jmenují se již roku 1167, moravské teprve v 13. století, musíme pokládat tyto české za původní sídlo pánů ze Švábenic. Dosud na ně u Heřmanic upomíná ‚Podšvábí‘. Zdá se tedy, že páni ze Švábenic pocházejí z této vsí, z níž se pak přestěhovali do blízkých nově založených Heřmanic, kdež je nalézáme ve 14. století. Možná též, že Švábenice je jen staré jméno pro pozdější Heřmanice.*“

⁵⁰⁷ Šlo o význačné místo nalézající se trase *Trstenické stezky* – tzv. *Dlouhé louky (Longa prata)*, které se pravděpodobně nalézalo v prostoru mezi dnešní *Cerekvicí* a *Tržkem*. Zde byl s největší pravděpodobností vybudován (dřevěný) most přes řeku *Loučnou (Trstenic)*. Viz též poznámku č. 384. Podrobné vysvětlení viz níže uvedenou poznámku č. 514. Dle našeho názoru se toto místo nacházelo na území stávajícího katastru obce *Řídký* (s největší pravděpodobností přímo na soutoku s vodním tokem /v současnosti označovaném jako/ *Desná*). Na velmi podrobné topografické mapě ČÚZK <<http://geoportal.gov.cz>> je stále uveden v katastru obce *Řídký* jak místní název *V Lukách*, tak *Dlouhé louky*.

⁵⁰⁸ Nejedlý (2003, s. 37): „*Luk nalézáme v té době na Litomyšlsku poměrně velmi mnoho, ukazuje to vyvinuté poměry hospodářské. Nejdůležitější komplex byla tak zv. ‚dlouhá luka‘ (longa prata), jež se táhla asi od Nedošína až k Cerekvicím. Zbytek jich vidíme dosud v rozlehlých lukách mezi Řídkým a Cerekvicemi. V lukách těch byl most přes Loučnou a sice zdá se, že asi u vsi Tržku. Byl to jediný most na Litomyšlsku, který známe. Šla tudy asi stezka Trstenická, pro niž asi most ten byl zřízen.*“

⁵⁰⁹ Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 44): „*Cerekvice, distr. pol. Litomyšl.*“ David a Soukup (2011, s. 30): „*Obec v mírně zvlněné krajině na řece Loučné 7 km jihovýchodně od Vysokého Mýta, připomínaná v roce 1131, kdy ji kníže Soběslav I. věnoval litomyšlskému klášteru. Ležela na trase Trstenické stezky, která spojovala Čechy s Moravou, dnes silnice č. 35. V roce 1798 zde tábořilo ruské vojsko, na faře se ubytoval jeho velitel Borodin. Dominantní stavbou je empírový kostel sv. Václava z let 1847–1850 na místě původního gotického.*“ Růžková a kol. (2006, s. 73): „*Cere-*

Cerekvice^{509 510} a (též) veškerý les, který se nazývá „Proznice“ („Proznice“⁵¹²) a „Prosné“⁵¹¹ („Prozna“ / u Cerekvic nad Loučnou/).

Panovník kromě výše uvedené vlastní donace²⁰⁶ v téže listině rovněž potvrdil (pravděpodobně dříve udělená) privilegia daná klášteru Alžbětou Uherskou, manželkou jeho syna *Fridricha (Bedřicha)*⁵¹³. V následující vybrané ukázce z textu listiny⁵ není jmenován vlastní název darovaného úseku vodního toku – je však zřejmé, že zde šlo zcela jistě o řeku *Loučnou* („*Trstěnicí*“) – protékající (jak v době vydání citované listiny, tak v současnosti) vsí (tj. dnešní obcí) *Cerekvicemi nad Loučnou*.

*Bogunouice*⁵¹⁴, *Cerekuice*⁵⁰⁹ cum flumine⁽⁵³⁾ et silva nurus⁽²⁶²⁾ mea uxor⁵¹⁵ Fri-

S naším (mým) povolením má snacha⁽²⁶²⁾, manželka⁵¹⁵ *Fridricha (Bedři-*

kvice nad Loučnou v r. 1869–1921 pod názvem *Cerekvice* obec v okr. Litomyšl, v r. 1930–1950 obec v okr. Litomyšl, od r. 1961 obec v okr. Svitavy“.

⁵¹⁰ Nejedlý (1903, s. 34): „*Cerekvice* mají původ svůj od cerkev (církvev = dřevěný kostel).“

⁵¹¹ Kde se uvedená lokalita nacházela, Friedrich neuvádí. Nejedlý (1903, s. 37): „... lesy *Proznice* a *Prozna* u *Cerekvic*...“

⁵¹² Nejedlý (1903, s. 37): „*Proznice* a *Prozna* u *Cerekvic*.“

⁵¹³ Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „*Nejstarší syn krále Vladislava II. a Gertrudy, dcery Leopolda Rakouského a nevlastní sestry římskoněmeckého krále Konráda III. Na historickou scénu vstoupil v době, kdy po dlouhé Vladislavově vládě nastal úpadek českého státu, způsobený vnitřními boji o moc. Právo seniorátu bylo už od dob Břetislava II. porušováno ve prospěch prvorozeného knížecího syna a nejinak tomu bylo na sklonku vlády Vladislava II., který roku 1172 raději odstoupil, aby mohl Bedřichovi předat knížectví a zajistit mu je ještě za svého života. Bedřich, který se roku 1157 oženil s dcerou uherského krále Gejzy Alžbětou, měl v té době už válečné zkušenosti z Itálie, když v letech 1161–62 vedl se strýcem Děpoldem české vojsko na pomoc císaři Fridrichu Barbarossovi při dobývání Milána. To mu bylo však málo platné, neboť po nástupu na knížecí stolec císař vyhověl žádosti Přemyslovce Oldřicha (syna Soběslava I.) a Bedřicha sesadil, ačkoliv šlo o nebyvalý zásah do českých práv. Bedřich se nevzdal a obojetný císař mu roku 1178 za ohromnou sumu Čechy jako říšské léno znovu propůjčil. V boji mezi dosud vládnoucím bratrem Oldřicha Soběslavem II. po krvavých bitvách u Loděnic a na Bojišti v Praze Bedřich zvítězil a ujal se znovu vlády. Pro svou neoblíbenost, danou osobními vlastnostmi (jak píše Palacký, „dělal se hrdým a tvrdým, moci v sobě nemaje“), byl roku 1182 vyhnán a šlechta zvolila za knížete Konráda II. Otu. Císařův zásah sice Bedřichovi vládu vrátil, ale pouze nad Čechami – Morava jako říšské léno (markrabství) připadla Konrádu Otovi. Toto rozdělení českého státu, vyhovující zejména císaři, skončilo roku 1186 knínskou smlouvou, kdy po bitvě u Loděnic Konrád Ota uznal českou svrchovanost a smířil se s Bedřichem.“*

⁵¹⁴ Friedrich (1904, s. 414, pozn. č. 45): „*Bohňovice*, distr. pol. Litomyšl“. V 19. století se až do roku 1921 používal název *Bohňovice*. Poté se opět začal používat starší název *Bohuňovice* (pozn. aut.: Friedrich vydal sbírku *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* v roce 1904). Nejedlý (1903): „*Bohuňovice*, dnes *Bohňovice*, dostaly se klášteru Litomyšlskému hned ve 12. století. Klášter je na doživotí zastavil. R. 1347 dostaly se zastavené *Bohuňovice* biskupovi litomyšlskému. R. 1412 od biskupa Jana Železného osvobozeny byly ,od úmrtí“. Do té doby statek (grunt), o němž nebylo „kšaftu“, nepřipadal pravým dědicům, nýbrž pánům, zde tedy biskupovi. Byla zde rychta, jež se však do r. 1398 nepřipomíná. Na počátku XV. století byl tu rychtářem Václav, jenž r. 1410 pohádal se sousedem *Bohuňovickým Ničkem* a hrozili si tak, až se to dostalo před právo. Selský dvůr se 14 1/2 pruty polí měl tu Jan, řečený *Volroth*, jenž r. 1407 soudil se

derici⁵¹³ licentia nostra eidem eccle-
sie⁽¹¹²⁾ (133) contulit⁽⁶⁵⁾.

cha⁵¹³), poskytla (věnovala, svěřila, při-
dělila⁽⁶⁵⁾) témuž klášteru (ves) Bohuňo-
vice⁵¹⁴ a (ves) Cerekvice⁵⁰⁹⁵¹⁰ s řekou
a lesem.

Další významnou církevní institucí založenou ve 12. století byl klášter ve (výše nepřímo zmiňovaných) Plasech⁵¹⁶. V návaznosti na tehdy běžně se vy-

s biskupem o dědictví po svém bratru Pavlovi. Z různých rodových jmen patrně, že Bohuňovice byly velkou většinou německé, takže když se tu usadil Václav české národnosti, dostal přezdívku ‚Václav Čech‘.“ <<http://www.bohunovice.net/content/dejiny-obce>>: „‚Dlouhá luka‘, náležející nyní částečně do katastru obce zdejší, připomínají se již r. 1108, kdy dostala se darem klášteru Benediktinskému od rytíře Domoslava. (Jelínek ‚Dějiny města Litomyšle I.‘ str. 22).“ Je zřejmé, že katastr obce Řídký v té době přináležel k Bohuňovicím – viz internetová stránka <<http://www.litomyslsko.cz/index.php?nid=10886&lid=CS&oid=256540>>, která uvádí následující: „Obec Řídký se nachází v severozápadní části okresu Svitavy v nadmořské výšce 330 m, nad údolím řeky Loučné, asi 8 km jihovýchodně od Vysokého Mýta, asi 7 km severozápadně od Litomyšle při státní silnici čí. I/35. Dle archivních záznamů byla obec založena v r. 1689, zřejmě jako malá osada při hradské silnici vedoucí z Litomyšle směrem na Hradec Králové. Nejprve zde byla založena hájenka, později vznikl známý hostinec ‚Pod Čihadly‘. Obec nemá významnější historické objekty ani lokality (archeologie). Do r. 1965 byla obec součástí obce Bohuňovice, následně pak součástí obce Cerekvice nad Loučnou. Od r. 1990 je samostatnou obcí správně spadající do okresu Svitavy.“ Je zřejmé, že „Dlouhá luka“ se nacházela ve stávajícím katastru obce Řídký. Především viz výše uvedenou poznámku č. 507. Růžková a kol. (2006, s. 46): „Bohuňovice v r. 1869 až 1910 pod názvem Bohňovice obec v okr. Litomyšl, v r. 1921–1950 obec v okr. Litomyšl, od r. 1961 obec v okr. Svitavy“. Nejedlý (1903, s. 33): „... Jiné vsi rodové jsou Bohňovice, v 12. stol. slují Bohuňovici, v Morašicích bydlili Morašici, v Říkovicích Říkovici ...“

⁵¹⁵ V uvedeném roce (1167) vládl jeho otec Vladislav. Přibližně 10 let před datací této listiny (1157) se Bedřich oženil s dcerou uherského krále Alžbětou. Podrobněji viz poznámku č. 513.

⁵¹⁶ Plné znění listiny je obsaženo ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 243–244). Listina vznikla v roce 1175. Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 417) ve své encyklopedii uvádějí: „Cisterciácký klášter v Plasech založil pravděpodobně v roce 1144 kníže Vladislav II. se svou manželkou Gertrudou. Nový konvent přišel z langheimského opatství (morimondská řádová větev, bamberská diecéze). O jeho začátkách jsme informováni skromně. Pouze klášterní tradice dochovala zprávu o prvním opatovi Yvonovi, který v roce 1154 zahájil výstavbu konventního kostela, vysvěceného v roce 1204 olomouckým biskupem Robertem. Již v etapě začátků, dokonce ještě ve 40. letech 12. století, by podle této tradice mělo dojít ke štěpení plaského konventu, z něž část řeholníků odešla osadit původně benediktinské opatství Hradiště nad Jizerou. Časová složka údaje je velmi nepravděpodobná, je nutné uvažovat minimálně až o 70. létech 12. století. V jádru kláštera dosud stojí románská bazilika Nanebevzetí P. Marie vysvěcená v roce 1204.“ Merhautová (1971, s. 192–193): „Kostel s někdejšími klášterem mají barokní podobu. Z původního kostela se zachovala dispozice a v jádru patrně obvodové zdivo. Výzkum v letech 1919–20, přesněji řečeno sondy položené před hlavním průčelím baziliky a po straně příčné lodi, kde se měla nalézat kaple sv. Bartoloměje, byly tak nepatrného rozsahu, že nepřinesly vyjasnění vzájemného vztahu jednotlivých objektů v původní dispozici a tím méně poznání stavebních detailů. Podoba klášterních budov zůstává s výjimkou hlavního rozvrhu dosud neznámá. Bazilika na jejich severní straně byla trojlodní s příčnou lodí. Hlavní chór byl ukončen apsidou a postranní kratší chóry pravouhly. Po straně příčné lodi se podle klášterních záznamů nalézala kaple sv. Bartoloměje, Friedlovými sondami doložená, avšak neodkrytá v celém půdorysném rozsahu. Jevila podle téhož autora stopy gotické přestavby, podobně jako i bazilika, před jejímž hlavním průčelím se podle Mencla prostíralo atrium s věží. Hlavní loď baziliky, dělená arkádami od zaklenutých vedlejších lodí, byla původně plochostropá; zaklenuta byla teprve při barokní přestavbě, která celkový rozvrh baziliky respektovala. Pilíře původních arkád tvoří podle literatury jádro nynějších barokních pilířů. Podle Ordenschronologie, chované v Bambergu, jak zjistil J. Neuwirth, byl klášter založen roku 1144. Pro dokončení kostela byl většinou přijat rok

skytující panovnické donace^{206 517} je možné zaznamenat obdobný způsob listinného („právního“⁵¹⁸) vymezení (kromě jiných důchodů) užívání (vlastnictví) vodního toku též v dokumentu *knížete Soběslava II.*⁵¹⁹ z roku 1175⁵²⁰.

1204. Mencl považoval jeho dispozici za typicky burgundskou, navazující na Morimond II. Bez výzkumu nelze přistoupit ke konečným závěrům ani k přesnějšímu určení časového sledu staveb klášterního komplexu ani ke zkoumání jeho formální proveniencí. Dispozice trojlodní baziliky vykazuje obvyklé rovné cisterciácké ukončení východního závěru. Kostel patrně stál již v roce 1204.“

⁵¹⁷ Otázkou zůstává, zda šlo pouze o donaci. Hned na počátku své vlády kníže Soběslav II. místo vypsání berně si vypůjčil nemalou částku od *Kladrubského kláštera*.

⁵¹⁸ I když následující citace z Hattenhauera (1998, s. 42) je převzata z kapitoly pojednávající o archaickém právu, dovolíme si přesto její uvedení. České země ve 12. století ještě značně zůstávaly za *západní Evropou*. Navíc způsob běžného chápání práva v té době (viz např. nadále aplikovaný ordál) v sobě ještě nesl celou řadu značně archaických prvků. Autor uvádí: „*Základní problém při poznávání archaického práva spočívá v uznání jeho druhové jinakosti. Chce být pochopeno ze sebe sama a vzpírá se každému, kdo je chce vyložit pomocí pojmových technik moderního práva. Právnický školený v moderním právu proto nemá vůči neprávnímu zkoumajícímu archaické právo žádnou výhodu. Dokonce lze mít zato, že málo promyšlené zvládnutí moderního práva, ať by bylo sebedůkladnější, je při chápání archaického práva spíše překážkou. Proto také nemá žádnou poznávací hodnotu, jestliže se pojmové vybavení moderního práva použije na právo předhistorické doby a mluví se u Germánů o ‚vlastnictví‘, ‚státu‘, ‚trestním a občanském právu‘ atd. Toho by se mělo bádání vyvarovat už proto, že většina těchto slov pochází až z vrcholného středověku, tedy objevila se v době, v níž archaické právo Evropy prodělávalo velkou krizi. Germáni, Keltové a Slované neznali žádný ‚stát‘ a žádné ‚vlastnictví‘. Nerozdělovali také právo podle moderních měřítek na občanské a trestní právo, formální a materiální právo. Pro ně existoval jen jeden okruh norem a žádný jiný – žádné mravy, morálka, etika, jen právo. Bylo nerozčleněné, všezahrnující a jako souhrn všech příkazů a pravidel života jedinečné. Co bylo ‚právem‘, to bylo také ‚správné‘ a naopak.*“

⁵¹⁹ *Soběslav II.* („selský“ kníže), který vládl pouze krátkou dobu (1173–1178), byl druhorozeným synem knížete *Soběslava I.* a jeho manželky *Adelheid Uherské*. Narodil se zhruba v době, kdy jeho otec nastoupil na trůn *Praze*. Vzhledem k tomu, že knížetem se nestal bratr *Vladislav* (jak to plánoval *Soběslav*), ale bratranec *Vladislav II.* – musel utéct do vyhnanství. *Soběslav II.* se následně pokusil získat knížecí titul násilím, a to v roce 1148 (kníže *Vladislav II.* byl na *křížové výpravě*). *Soběslav II.* byl však *Děpoitem I.* (bratr knížete) zajat. *Vladislav II.* ho poté věznil na *Přimdě*. V roce 1150 utíká opět do *Říše*. V roce 1161 se mu podařilo získat *moravský úděl*. *Vladislav II.* mu nabídl jednání, jakmile však *Soběslav II.* přijel do *Prahy*, byl zajat a znovu uvězněn na *Přimdě*. Propuštěn byl až po abdikaci *Vladislava II.* ve prospěch syna *Bedřicha (Fridricha)* v roce 1173. V září téhož roku byl *Bedřich* pozván do *Říše*, v *durynském Hermsdorfu* byl sesazen. Císař předal léno *Oldřichovi*, ten však nebyl nejstarším z rodu – proto je předal *Soběslavovi*. *Vladislavovci* následně uprchli ze země. Za celou vládu se *Soběslav II.* potýkal s mnoha problémy. V konfliktu o *Vitorazsko* po plenění *Rakouska* (boření kostelů) získal nelibost u císaře a papežskou klatbu. Velmoži přešli k *Bedřichovi*, ten vtrhl do *Čech* – *Soběslav II.* se uchýlil na hrad *Skálu*. *Bedřich* bez boje obsadil *Prahu* a zajal *Soběslavovu* manželku. Poté *Bedřich* odjel do *Říše*. *Soběslav II.* využil příležitosti a u *Loděnic* v lednu 1179 rozprášíl družinu vracejícího se *Bedřicha*. Zbytky *Bedřichova* vojska se však spojily s posilami *Konráda Oty*. 27. 2. 1179 byl *Soběslav* v *Praze Na bojišti* poražen. Stáhl se opět na hrad *Skálu*, který byl na konci roku 1179 dobyt. Předtím se však *Soběslavovi II.* opět podařilo uprchnout do exilu, kde krátce nato umřel.

⁵²⁰ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „*Období 1174–1178. Kníže Soběslav II. udělil tzv. práva pražským Němcům (první náznak zvláštního městského práva); měla platit pro Němce bydlící v pražském podhradí (‚qui manent in suburbio Pragensi‘) a také pro všechny, kteří se mezi nimi usadili a chtěli žít ‚podle jejich práva‘. Najdeme zde například zásadu osobní svobody a dvojí systém trestů (peněžní, fyzické). Soběslav II. požadoval od rakouského vévody Jindřicha II. předání kolonizované části Vitorazska (celý les náležel Čechům); Soběslava podporoval štyrský markrabě Ota a uherský král Béla III. Spor přerostl v otevřený boj; zahájil ho*

Notum sit tam futuris quam presentibus⁽²⁶¹⁾, quod ego Zobezlaus, gratia dei dux Boemie⁽²⁶³⁾, prospiciens⁽²⁶⁴⁾ anime⁽¹⁶⁶⁾ salutique⁽²⁶⁵⁾ mee⁽²⁶⁶⁾, abbati in Plaz⁵¹⁶, videlicet⁽⁸⁶⁾ Meynero ceterisque monachis⁽²⁶⁷⁾ fratribusque, dei servis, ibidem⁽²³⁸⁾ devote deo famulantibus⁽²⁶⁸⁾, in remissionem⁽²⁶⁹⁾ peccatorum⁽²¹⁷⁾ meorum dedi circuitum⁽²⁷⁰⁾ Oboram⁵²¹, Cretzkov⁵²² et Babinam⁵²³ cum pratis⁽⁹⁰⁾ et

Necht' je (toto) známo jak budoucím, tak současníkům⁽²⁶¹⁾, že já kníže Soběslav⁵¹⁹, z Boží milosti český kníže (kníže Čech⁽²⁶³⁾), hledící na budoucí spásu své duše⁽¹⁶⁶⁾, dávám (totiž) opatovi v Plasích⁵¹⁶, rozumí se Meinerovi a ostatním bratrům mnichům⁽²⁶⁷⁾, služebníkům Božím, tamtéž⁽²³⁸⁾ zbožně sloužícím Bohu, pro odpuštění⁽²⁶⁹⁾ mých hříchů újezd⁽²⁷⁰⁾⁵²⁴ Oboru⁵²¹, Křečov⁵²² a Ba-

Ota, který vypálil několik usedlostí a kostelů, v srpnu 1176 vpadlo českomoravské vojsko přes Eggenburg do Rakous. Vévoda Jindřich ustoupil za Dunaj a Soběslavovo vojsko se spojenci mohlo bez překážek vypálit řadu vesnic na levém břehu Dunaje. Po návratu Soběslava do Čech vpadli Rakušané na Znojemsko. Následoval nový vpád Soběslava se znojemským Konrádem Otou do Rakous (10.–19. prosince 1176 vypálili i klášter v Zwettlu). Papež Alexandr III. potrestal klatbou Soběslava II. (za devastaci kostelů). Kníže Soběslav II. vydatně podporoval církevní instituce: cisterciácký klášter v Plasích získal dva újezdy (1175), johanitům bylo uděleno privilegium, kladrubskému klášteru v únoru 1177 darován rozsáhlý újezd. Jeho přízni se rovněž těšil i obchod.“

⁵²¹ Obora je obec vzdálená 2 km východně od Kaznějova. V obci žije okolo 436 obyvatel, její katastrální území zaujímá 1 259 ha. První písemná zmínka o Oboře je právě až v uvedené listině datované k roku 1175. V roce 1350 zde byl vystavěn klášter zasvěcený Archandělu Michaelovi. (Viz <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>.) David a Soukup (2011, s. 224): „Obec na dřívě významné obchodní cestě do Žatce as 2 km vých. od Kaznějova, poprvé uváděná v r. 1175, kdy ji kníže Soběslav II. věnoval plaskému klášteru. Od konce 14. stol. do r. 1623 se v jejím držení střídali klášter se světskými feudály – např. v r. 1421 Oboru dostal od krále Zikmunda Bedřich z Kolovrat na Libštejně, v r. 1543 přišli Gryspekové a po Bílé hoře se Obora vrátila ke klášteru.“ Růžková a kol. (2006, s. 367): „Obora v r. 1869–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, od r. 1961 obec v okr. Plzeň-sever“.

⁵²² Křečov je vesnice v severní části okresu Plzeň-sever, část obce Štichovice. Ve vsi žije okolo 22 obyvatel, její katastrální území je 361,59 ha. Ves leží 7 km jihovýchodně od Manětína v mírně kopcovitém terénu na svahu hřebenu mezi dvěma pravostrannými přítoky řeky Střely: Křečovským potokem a Chladnou. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. David a Soukup (2011, s. 158): „Vesnice asi 6,5 km jv. od Manětína, místní část nedalekých Štichovic, poprvé zmiňovaná v 1. polovině 14. stol. – až do husitských válek byla majetkem manětínských johanitů. Na návrší nad vsí stojí kostel sv. Petra a Pavla.“ Růžková a kol. (2006, s. 254): „Křečov v r. 1869 osada obce Štichovice v okr. Královice, v r. 1880–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, v r. 1961–1975 část obce Štichovice v okr. Plzeň-sever, 1. 1. 1976–31. 12. 1991 část obce Manětín v okr. Plzeň-sever, od 1. 1. 1992 část obce Štichovice v okr. Plzeň-sever“.

⁵²³ Babina je obcí vzdálenou asi 3 km východně od Plas ve východní části okresu Plzeň-sever. Ve vsi spadající pod město Plasy žije okolo 190 obyvatel, katastrální území činí 1 591,78 ha. Babina sousedí s Kopidlem a Kočínem na východě, se zaniklým Čečínem na jihovýchodě, s Nebřezinami na jihozápadě a městem Plasy na východě. (Viz <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>.) David a Soukup (2011, s. 10): „Vesnice na březích Nebřezinského potoka 3 km vých. od Plas, jejichž je administrativní součástí, poprvé uváděná 1175. Stojí tu čtyřboká barokní kaplička z 18. stol.“ Růžková a kol. (2006, s. 29): „Babina v r. 1869–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, od r. 1961 část obce Plasy v okr. Plzeň-sever“.

⁵²⁴ Žemlička (2012, s. 20–21): „Nové sídelní struktury někde vznikaly v rámci tak řečených „újezdů“, územně vymezených říčními toky a nabývaných hlavně církevními korporacemi. Pro újezd, ve slovanské řeči objezda, latinsky circuitus, v němčině umreit se užívalo také jiných synonym (ambitus, praedium), ale také les (silva), což poukazuje na jejich zalesněný ráz. Množství místních

aquis, que⁽⁴³⁾ sunt intra⁽²⁷¹⁾ eundem circuitum⁽²⁷⁰⁾;

et alium circuitum⁽²⁷⁰⁾ nomine Lomnice⁵²⁵
et Luti⁵²⁶ similiter cum suis pratis⁽⁹⁰⁾ et
aquis proprietario⁽²⁷²⁾ iure possiden-
dos⁴⁷⁶ eisdem fratribus in perpetuum
dedi.

binu⁵²³ s loukami a vodami, které jsou
vymezeny tímto újezdem⁽²⁷⁰⁾ (které se
nalézají v tomto /uvnitř tohoto/ újezdu).

Rovněž, podobně tak, (dávám) další
újezd⁽²⁷⁰⁾⁵²⁴ zvaný Lomnička⁵²⁵ a Lité⁵²⁶
s jejich loukami a vodami do vlastní drž-
by týmž bratrům na věčné časy (coby
věc užívanou v nepřetržitém držení).

O donaci²⁰⁶ poskytnuté Vyšehradské kapitule^{256 360} jsme se již zmínili vý-
še⁵²⁷ (rok 1130³⁵⁹). Následující vybraný úryvek z listiny⁵²⁸ knížete Soběsla-
va II.⁵¹⁹ z roku 1178⁵²⁹ uvedeme nejen s ohledem na starší listinu Soběslava I.,

jmen spojených s Újezdy zůstává svědectvím o tomto fenoménu, v detailu popsáném ve studii Tomáše Velímského pro severozápadní Čechy. Osazování většinou začalo okolo poloviny 12. století a mělo pokračování. Kromě zřetelného úbytku lesa a naopak nárůstu kulturní půdy nelze zapomínat ani na demografický efekt, začleňující 'újezdní' krajinu do hospodářských vazeb regionů."

⁵²⁵ Lomnička je obcí nalézající se ve střední části okresu Plzeň-sever, jako část obce Plasy, od které je vzdálena 6 km (směrem na jihozápad). Žije zde okolo 70 obyvatel, katastrální území činí 1 465,24 ha. Lomnička sousedí s hospodářským dvorem Lomany na severovýchodě, s Mrtníkem na jihu, s Lozou na jihozápadě, samotou Chaloupky na západě a Dražní na severozápadě. (Viz <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>.) David a Soukup (2011, s. 172): „Ves 6 km jz. od Plas, jejichž je místní částí, poprvé uvedená v r. 1175 v listině Soběslava II., kdy ji kníže věnoval plaskému klášteru.“

⁵²⁶ Lité je obec v okrese Plzeň-sever. Ke 3. 7. 2006 zde žilo 211 obyvatel. Obec se nachází 28 km severozápadně od Plzně. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>. David a Soukup (2011, s. 171): „Obec 9 km jižně od Manětína, poprvé zmiňovaná v r. 1175, kdy ji kníže Soběslav věnoval klášteru v Plasích. V průběhu staletí se ovšem vystřídala řada dalších majitelů – Švamberkové na Bělé, Gutštejnové, Lažanští aj. V letech 1433–34 byla vesnice spálena, na konci 15. stol. založen poplužní dvůr.“ Růžková a kol. (2006, s. 287): „Lité v r. 1869–1910 pod názvem Lité obec v okr. Královice, v r. 1921–1930 obec v okr. Královice, v r. 1950 obec v okr. Plasy, v r. 1961–1990 část obce Dolní Bělá v okr. Plzeň-sever, od 24. 11. 1990 obec v okr. Plzeň-sever“.

⁵²⁷ Listina knížete Soběslava I. z roku 1130 (tzv. Soběslavova listina); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

⁵²⁸ Listina byla zahrnuta jednak do Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 162–163), jednak do pozdějšího Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 251–253).

⁵²⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1178, červen – při rakouském vpádu na Moravu (vévoda Leopold) byl kníže Soběslav II. zahnán na útěk do Čech. Narůstaly rozpory mezi českým knížetem a moravskými úředními knížaty (Soběslav nechal na počátku roku 1177 uvěznit bratra Oldřicha, do olomouckého úředu dosadil nejmladšího bratra Václava). Zvláště hrozivých rozměrů nabývaly rozpory se znojenským a brněnským úředníkem Konrádem Otou (očekával, že po zatčení Oldřicha získá Olomoucko). Část českých velmožů zradila Soběslava; ten se uchýlil na hrad Skálu (snad ve středních Čechách). Rok 1178, konec června – rozchod Soběslava („knížete sedláků“) s Barbarossou dosáhl vrcholu. Sesazený kníže Bedřich (pobývajícím na Barbarossově dvoře) získal v Turíně (od císaře Fridricha) Čechy v léno [1178–1189] za tučnou peněžní sumu. Jeho vláda byla naplněna bojem o trůn. Na podzim 1178 dospěl nový český kníže Bedřich do Prahy, kde byl slavnostně uvítán. O Vánocích 1178 se vypravil na císařovo pozvání do Würzburgu na dvorský sněm.“

ale též pro ozřejnění dalšího níže popisovaného věcně souvisejícího dokumentu z roku 1236 (spor mezi Vyšehradskou kapitulou^{256 360} a Želivským klášterem – viz podrobně kapitolu 4.2).

In nomine dei eterni⁽²⁷³⁾.

Ego Sobezlaus, Boemorum⁽¹⁷²⁾ *dux, dei fidelis*⁽³¹⁾ *cultor*⁽²⁷⁴⁾ *et iusticie*⁽²⁷⁵⁾ *verus amator*⁽²⁷⁶⁾, *notum facio presentibus*⁽²⁶¹⁾ *et futuris, quod ecclesiam*⁽¹¹²⁾ *Wissegradensem specialiter*⁽²⁷⁷⁾ *honorare et defendere libenter*⁽²⁷⁸⁾ *volo propter*⁽²⁷⁹⁾ *honorem dei et sue sancte matris Marie*⁽²⁸⁰⁾ *et beati*⁽²⁸¹⁾ *Petri apostoli, ut eos in novissimo die clementes habeam cum precessoribus*⁽²⁸²⁾ *meis et patre meo, qui in eadem ecclesia*⁽¹¹²⁾ *requiescunt*⁽²⁸³⁾, *quod et ego spero ...*

Ve jménu Boha věčného⁽²⁷³⁾.

*Já Soběslav*⁵¹⁹, *kníže Čechů*⁽¹⁷²⁾, *věrný ctitel Boha*⁽²⁷⁴⁾ *a pravý přítel (milovník*⁽²⁷⁶⁾) *spravedlnosti*⁽²⁷⁵⁾ *činím zjevným jak současníkům, tak budoucím, že chci ochotně (rád, z vlastní vůle*⁽²⁷⁸⁾) *obzvláště poctít vyšehradský chrám*⁽¹¹²⁾ *a ochránit jej pro chválu Boží a jeho matky Panny Marie*⁽²⁸⁰⁾ *a svatého*⁽²⁸¹⁾ *apoštola Petra, aby byli ke mně co nejdříve shovívaví – též k mým předchůdcům*⁽²⁸²⁾, *rovněž k mému otci – kteří odpočívají*⁽²⁸³⁾ *v tomtéž chrámu*⁽¹¹²⁾; *také já doufám (že zde spočinu) ...*

První, Vyšehradské kapitule^{256 360} poskytnutý užitek byl („zdánlivě nepochopitelně“⁵³⁰) vymezen až ve značně vzdáleném prostoru jižní Moravy u teh-

⁵³⁰ Wihoda (2010, s. 55): „Dobově věrné zrcadlo nastavuje košatý, úzce provázaný a v četných redakcích dochovaný soubor klášterních záznamů, jehož podklad byl sestaven nejspíš v Melku na konci první čtvrtiny 12. věku. Právě zde se rozepsali o vítězství Bavorů a ‚Čechů‘ v bitvě u Mailberku a kroku 1158 vložili zmínku o přepevném hradě Podivíně, který byl dobyt ministeriály vévody Jindřicha II.“ Wihoda (2010, s. 102): „... s tímto jeho plánem souvisí vznik Podivína, kde se snad měly shromažďovat kupecké karavany, což by mohlo objasnit Kosmovu záhadnou historku o Židu, později křesťanu, Podivovi, který založil hrad, i neurčité narážky na jakási ‚starobylá‘ práva včetně ražny mince.“ Wihoda (2010, s. 136–137): „Návrat moravských biskupů do Olomouce nebyl jednoduchý, přestože si biskup Šebíř (alespoň dle Kosmy) mohl vybrat 12 nejlepších vesnic v Čechách a vyvzdoroval rovněž 100 marek stříbra ročního příjmu z knížecí komory (centum marcas argenti annuatim de camera ducis), na Moravě dvůr u Sekyř Kostela s příslušenstvím (curtem que est in Moravia ad Sekircostel), ves Slivnici s trhem (villam Sliunicam cum foro) a pevnost uprostřed řeky Svratky (castrum ibidem situm in media aqua Zuartka). Ta nesla jméno zakladatele Žida Podivy, který se později dal pokřtít (Podiuin dictum a conditore suo Podiua, ludeo sed postea catholico). Poněkud jinou představu nabízí moravská tradice, v níž se uchovaly vzpomínky na třetího biskupa Jana, jenž „mužně“ vystoupil v zájmu práv a statků svého kostela Podivína (pro iuribus et bonis Podywyn ecclesie sue) proti biskupovi Jaromírovi, který tytéž državy méně spravedlivě obsadil v druhém roce po svém vysvěcení. Oč tu tedy šlo? Formálně vzato o majetky, jež si na knížeti vymohl pražský biskup Šebíř jako náhradu za příjmy, o něž byl krácen po obnovení moravské diecéze v roce 1063. Ve shodě vypovídá Kosmův záznam z roku 1099, kdy na Moravu zavítal kníže Břetislav II. Podivín tehdy náležel k državám moravského biskupství, nicméně z knížecí vůle byl hrad přestavěn a poté s okolím, jak bývalo dříve (sicut antea fuerat), vrácen pražskému kostelu, který jej bez nesnází udržel po čtyři následující dekády, neboť v roce 1134 tady (přesněji v Sekyři) zemřel pražský biskup Menhart. Ani tato dlouhá a vcelku pokojná držba však neotupila ostří letitého sporu. K zásadnímu obratu došlo v roce 1144. Moravský biskup Jindřich Zdík si z dubnového sjezdu v Bamberku přivezl listinu, v níž římský král Konrád III. vyňal poddané olomouckého kostela ze správní a soudní pravomoci moravských knížat a zároveň Zdíkovi potvrdil vrácení hradu Podivína, s výslovným upozorněním, že hrad Podivín, majetek

dejšího (v raném středověku často zmiňovaného a též významného hradu) *Podivína*⁵³¹ (dnes již spíše menšího města⁵³² na Břeclavsku).

... De theloneo sub Podivin^{533 534 535 536}
do eis II denarios²¹⁰.

... Ze cla pod Podivínem^{533 534 535 536} jim
dávám dva denáry²¹⁰.

a věci k němu patřící ve starých dobách (antiquo tempore) vlastnil moravský biskup. Když ale nastalo zmatení času a věcí (temporum ac rerum perturbacione oborta), zabral jmenovaný hrad (predictum castellum occupavit) pražský biskup a držel ho až do nynějších časů.“

⁵³¹ Podrobně viz Kuča (2002, s. 313–323).

⁵³² Pouze 2 815 obyvatel.

⁵³³ Kuča (2002, s. 314): „1063/67 ... similiter et villam Sliunicam cum foro, atque castrum ibidem situm in media aqua Zuartka nomine, Podiuin dictum, 1099 Eodem anno idem Dux Braczislaus veniens cu exercitu in Moraviam reaedificat castrum Podiuin et reddit id, sicut antea fuerat, in potestatem Hermani Episcopi, atque ibidem in villa Zliunica Pentecosten celebravit, 1121 (ad 1067) Vladislav I. ...reaedificavit oppidum Donyn, similiter et Podiuin castrum, quod est in Moravia situm infra fluvium Zuratka, 1174 castellanus de Podiuin, 1222 castellanus de Podwin.“

⁵³⁴ *Podivín* se nachází nedaleko od Břeclavi. Nejstarší zmínka o něm je v Kosmově Kronice české k roku 1062. Jireček (1863, s. 23): „Přechody přes pomezí moravské byly dílem stezky přes pomezí lesy, jako v Čechách, dílem přechody přes pohraniční řeky, jakých se při Čechách nikde nenacházelo. Přechody tyto byly: Přes Dyji řeka a všech hradů pomezních, na levém břehu jejím stojících, ježto byly Bétov, Vranov, Znojem, Hrádek, Strachotín, Podivín a Břeclav. Není pochyby, že u všech hradů tuto jmenovaných byly také mosty přes řeku pro spojení s Rakousy, a při nich stanoviska celní; mluvíť listina Boleslavská z r. 1052 o mostech na Dyji vůbec a o clech zde ustanovených (in flumine, quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum); listina od r. 1086 zejména o mostu na Hrádku (de ponte na Hrádku); o cle Podivínském řeč jest 1178; o cle Břeclavském r. 1078. Dráha z Rakous. ke Břeclavi směřující výslovně se jmenuje 1056 strata ad Louentenburch (Lundenburg) ducens.“ Růžková a kol. (2006, s. 406): „Podivín v r. 1869–1930 obec v okr. Hodonín, od r. 1950 obec v okr. Břeclav“. David a Soukup (2013, s. 320): „Pozdně románský ústupkový portál a zbytek kvádřikového zdiva jsou připomínkou románského založení kostela sv. Petra a Pavla ve starobylém městě. Svatyně byla zbudována v 1. polovině 13. století a posléze přestavěna goticky.“

⁵³⁵ Kosmas a Hrdina (1950, s. 103–104): „... Šebíř, šestý biskup kostela pražského ... spravoval téměř po celý čas své pastýřské hodnosti beze všeho protiventství a beze všeho odporu biskupství české i moravské jako nerozdílný celek a byl by je i nadále spravoval, kdyby nebyl po úmrtí Spytihněvově, podlehnuv naléhavým prosbám knížete Vratislava, svolil, aby byl povýšen Jan na biskupa na Moravě. Dříve si však vymínil pod svědectvím mnoha osob takové léno a zboží neboli výměnu, že má biskup pražský za ztrátu moravského biskupství vybrat dvanáct nejlepších vesnic v Čechách a že má dostávat ročně sto hřiven stříbra z komory knížecí, dvůr pak u Sekyře Kostela na Moravě i s příslušenstvím že má jako dříve i budoucně držet, rovněž i ves Slivnici s tržním právem a hrad tamže ležící uprostřed řeky Svatky, Podivín, nazvaný tak podle svého zakladatele Podivy žida, později však křesťana.“ Kosmas a Hrdina (1950, s. 151): „Téhož roku (1099) kníže Břetislav, přišed s vojskem na Moravu, přestavěl hrad Podivín, vrátil jej, jak bývalo dříve, do moci biskupa Heřmana a slavil tam ve vsi Slivnici svatodušní svátky. Setkal se potom s králem uherským Kolomanem na poli, jež slove Lučsko, a dlouho spolu rokovali, dohodujíce se o dohodě obou stran. A davše si navzájem nesmírné dary, obnovili staré smlouvy přátelství a míru a stvrdili je přísahami.“ Kosmas a Hrdina (1950, s. 191): „Téhož roku (1121) kníže Vladislav znova vystavěl hrad Donín; rovněž i hrad Podivín, stojící na Moravě u řeky Svatky.“

⁵³⁶ Kde se hrad nacházel není doposud zřejmé. Internetové stránky <<http://www.turistika.cz/mista/mesto-podivin-masarykovo-namesti>> uvádějí: „Podivín byl středem župy, kde ale župní hrad stával, se nedá s jistotou říct. Má se za to, že na místě, kde se vlévá Trkmanka do zaneseného a vyschlého ramene Dyje v tzv. Habánicích.“ Další informace podávají rovněž stránky <http://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=podivin+stredovek>: „O mimořádném významu Podivína v povelkomoravské době pochyb není. Doklady o tom přináší též kronikář Kosmas, který Podivín zmiňu-

Et locum molendinorum⁽⁶⁷⁾ primum⁽²⁸⁴⁾, qui est sub ecclesia⁽¹¹²⁾ sanctorum Cosme⁽²⁸⁵⁾ et Damiani⁵³⁷. Do eciam⁽¹⁶⁰⁾ eisdem fratribus terram in villa⁽⁶⁶⁾ Modrian⁵³⁸ ad Il aratra²⁶⁶ cum vinea ...

... Flumen⁽⁵³⁾ Zazaua⁵³⁹ presentibus⁽²⁶¹⁾ vicinis⁽²⁸⁶⁾ de circuitu⁽²⁷⁰⁾ eorum emenda-

Těž jim poskytují místo pro mlýny⁽⁶⁷⁾ – hned nejbliže (vpředu⁽²⁸⁴⁾) pod kostelem⁽¹¹²⁾ sv. Kosmy a Damiána⁵³⁷. Rovněž týmž bratrům dávám pozemek ve vesnici⁽⁶⁶⁾ Modřany⁵³⁸ o dvou poplužích²⁶⁶ (půdu /zem/ ke dvěma pluhům) spolu s vinicí ...

... Napravil jsem⁽¹⁸³⁾ (zřejmě dřívější právní pochybnosti) a (pevně) jsem (též)

je na třech místech své Kroniky české. Z jeho zmínek je zřejmé, že v prostoru Podivína existovala v 11. a 12. století rozvinutá sídelní aglomerace, jejíž součásti tvořily čtyři části. Nejdůležitější byl hrad Podivín, který měl stát na říčním ostrově mezi rameny řeky Dyje. Druhou částí byla trhovská ves Slivnice. Z doložené tržní funkce vyplývá, že musela ležet na významnější obchodní cestě. Třetí prvek tvořil Sekyř Kostel, zřejmě ves, v níž v roce 1110 rovněž existoval trh. Konečně čtvrtou součástí představoval dvůr stojící poblíž Sekyř Kostela. K významné urbanistické změně v prostoru Podivína došlo v 1. čtvrtině 13. století. V písemných pramenech se již neobjevují jména starých lokalit Slivnice a Sekyř Kostela, ale zůstává pouze Podivín. Tímto jménem byl tehdy označován nejen hrad, ale zejména rozsáhlejší sídliště v prostoru nynějšího města severně od lužní nivy, která začala být ve 13. století častěji postihována povodněmi. V roce 1222 se připomíná kostel.“ Na závěr <<http://twist.up.npu.cz/ost/archeologie/ISAD/free/info.php?ID=34-23-03/9>>: „V r. 1985 byl pod vedením J. Ungra a V. Hortvíka prováděn archeologický povrchový průzkum v prostoru J a JZ od Podivína. Nejvíce zlomků keramiky bylo objeveno v místě zv. „Lokalita A“, která je V. Hortvíkem považována za místo, kde mohl stát podivínský hrad. V tomto prostoru byly položeny i 2 sondy (sonda I – bez nálezů; sonda II – kus lomového kamene). V 50. letech v těchto místech prováděl archeologický výzkum B. Novotný (Gližova Štěpnice) a našel zde mladohradištní střepy a 2 zemnice s keramikou pražského typu. Poblíž sledované lokality se nacházela trhovská ves Slivnice a osada Sekyřkostel.“

537 Jde o malý kostel sv. Kosmy a Damiána v Emauzích na Slovanech. Ten se v současnosti nachází nedaleko od hlavního (válkou značně poničeného) benediktinského chrámu P. Marie a slovanských patronů, zvaného též Na Slovanech či Emauzy.

538 Jde samozřejmě o současné Modřany, součást hlavního města Prahy.

539 Nejde o Sázavu ale o Želivku – viz Tomek (1892, I. díl, s. 420): „Že se statky Vyšehradské kapituly, uvedené ve starších darováních až do času krále Václava I., aspoň z největší části zachovaly v jejím držení i v pozdějších časech, vysvítá dosti jasně z povšechného potvrzení těchto starších darování od Karla IV. roku 1352, tak jako o statcích proboštských z obzvláštního stvrzení roku 1356. Největší souvislý celek byl mezi těmito statky starodávnými, různě ležícími, Svatavin újezd v nynějším Čáslavsku. Jeho hranice sahaly dle popisu v listině knížete Soběslava II. z roku 1178 prvotně na východě k řece Sázavě, to jest k nynější řece Želivce, která se tehdy nazývala Sázavou jakožto souběžný a stejně mocný přítok řeky posud Sázavou nazvané, od nynějšího městečka Kralovic v Čáslavsku až ke vtoku řeky Libě, to jest vody padající pod Onšovem a Senožaty do Želivky, za kterouž byly na jihu statky Želivského kláštera; na západě činila mez jakási cesta vedoucí do Želiva, to jest cesta jdoucí asi od Křivosoudova někde mezi Onšovem a Senožaty přes říčku právě zmíněnou. Říčka tato sama náležela, jak dalece činila mez, celá s rybníctvím i všemi jinými požitky kapitule, jakž stvrzeno přátelským narovnáním v rozepři jakés o ni se Želivským klášterem. Darováním vsi Zahrádky (tj. nynějšího městečka Zahrádky trhové) od krále Přemysla I. tento starý Svatavin újezd nabyl znamenitého rozšíření na pravé straně Želivky, poněvadž náležela nepochybně k tomu samému darování rozsáhlá krajina, tehdy z velké části neobdělaná, od lesa Nelechova a kouty až k mezím vsi Humpolce (nyní města).“ K uvedenému lze poznamenat, že podle *Hydrologických poměrů ČSSR* činí dlouhodobý průměrný průtok Q_a v Sázavě nad Želivkou $10,8 \text{ m}^3/\text{s}$ a v Želivce – ústí $7,2 \text{ m}^3/\text{s}$. Rozdíl je nevýrazný. Pokud jde o plochu povodí – i zde lze shledat rovněž obdobné hodnoty ($1\,508 \text{ km}^2$ a $1\,189 \text{ km}^2$). Poněkud odlišný názor má Petruš (1898, s. 7): „Želivka se jmenovala druhy Ljube nebo Lubě a teprve později při-

vi⁽¹⁸³⁾ et stabilivi⁽²⁸⁷⁾ coram nobilibus, qui presentes ibi erant, ita ut nullus habeant in eodem flumine⁽⁵³⁾ potestatem infra⁽²⁸⁸⁾ circuitum⁽²⁷⁰⁾ eorum preter⁽¹⁴⁵⁾ ipsos canonicos⁽²¹⁵⁾ et eorum homines.

určil (plně a definitivně vymezil⁽²⁸⁷⁾) řeku⁽⁵³⁾ Želivku^{539 540} (resp. majetková práva k ní) za účasti sousedů⁽²⁸⁶⁾ jejich újezdu^{(270) 524} před (všemi) vznešenými (svědky), kteří zde byli přítomni⁽²⁶¹⁾ – a to tak, že by (již) nikdo neměl mít právo (plnou moc) k této řece⁽⁵³⁾ (nalézající se) pod⁽²⁸⁸⁾ jejich újezdem^{(270) 524} kromě⁽¹⁴⁵⁾ samotných těchto kanovníků⁽²¹⁵⁾ a jejich „lidí“ (poddaných).

Obdobně jako u jiných raně středověkých listin⁵ i zde sloužily vodní toky k poměrně jednoduchému (a přitom bezrozpornému) vymezení darovaných majetků. Zde šlo především jak o již zmíněnou řeku Želivku, tak též o její přítok – v současnosti nazývaný *Martinickým potokem*⁵⁴¹.

jala název nynější od založeného kláštera. Upomínku na prvotní to jméno lze vidět v názvu lesa po pravém břehu Želivky nedaleko klášterního dvora Opatova, jež slove až dosud Libice.“ Autor pravděpodobně vycházel z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 748): „Libě (Ljubice? in praesenti Želivka), Livbe, Lube, fluvius apud Se-leu (1178), (1236).“ Otázkou možná zůstává, jak se jmenoval horní tok Želivky – jisté je však, že dolní část měla název Zazava (stejně jako stávající vodní tok Sázava). Existovaly tak dle všeho dvě Zazavy. Doplnující poznámka: *Svatavin újezd* má jméno po královně Svatavě, manželce krále Vladislava I., která tento újezd darovala *Vyšehradské kapitule*. Viz též Hejhal (2012, s. 44–50).

⁵⁴⁰ Vlček ed. et al. (1984, s. 313): „Želivka č. h. p. 1-09-02-001, od pramene k ústí Jankovského potoka se nazývá Hejlovka, pramení 1,5 km j. od Vlášenic-Drboslav ve výšce 631 m n. m., ústí zleva do Sázavy s. od Soutic v 312 m n. m., plocha povodí 1 189 km², délka toku 99,2 km, průměrný průtok v ústí 7,20 m³/s.“

⁵⁴¹ Vlček ed. et al. (1984, s. 173): „Martinický potok č. h. p. 1-09-02-074 pramení ve Slavětíně ve výšce 635 m n. m., ústí zleva do Želivky na konci nádrže Švihov v 377 m n. m., plocha povodí 116,0 km², délka toku 36,2 km, průměrný průtok v ústí 0,61 m³/s.“ Štefáček (2008, s. 353–354): „Martinický potok protéká od západu k východu Křemešnickou vrchovinou. Od pramenů jako Zlatý potok, u Skočidolovic se jeho název mění na Martinický potok. Okolní krajina je pestrá, protkaná mnoha lesními plochami. V povodí je i několik rybníků. Potok si udržuje čistou vodu až k ústí. V ochranném vodárenském pásmu ÚN Švihov má chráněný úsek toku. Pozoruhodné lokality podél toku: Lukavec – obec s 1 201 obyvateli, 10 km severně od Pacova v nadmořské výšce 579 m; zámek secesně upraven – čtyřkřídlá patrová udržovaná budova s vnitřním nádvořím, stavba s dvoupatrovou věží a balkonem, vstupní brána s balkonem na sloupech, otevřené arkády na hranolovitých pilířích, valy s příkopy, částečně udržovaný anglický park s klasicistním pavilonem nazývaným Hříbek – šestiboký patrový objekt upravený jako pamětní síň A. Sovy, v zahradě pod zámkem rybník; v okolí Strážiště (744 m) – barokní kaple sv. Jana u minerálního pramene Vyklantice. – Chýstovice obec s 56 obyvateli, 11 km jihozápadně od zaniklých Dolních Královic; lidová architektura – dobře zachovaná velká náves, v jejímž severovýchodním koutě vyniká trojice usedlostí se secesními fasádami. – Košetice – obec se 743 obyvateli, 9 km severozápadně od Želiva (13 km jihozápadně od zaniklých Dolních Královic) v nadmořské výšce 520 m; Starý zámek raně barokně přestavěný a rozšířený o barokní jižní křídlo – patrová dvoukřídlá budova, hlavní barokní průčelí má uprostřed bránu s mříží a vraty, nad ní balkon s mřížkou, nad branou na střeše vikýř, po jeho stranách sochy Cerery a Bakcha, hospodářské budovy, za zámkem anglický park, před zámkem menší zahrada s hvězdíkovou kašnou se lvem; Nový zámek upravený klasicistně vznikl na místě fary – přízemní budova s věžičkou, kolem zámečku zahrada; kostel Narození Panny Marie upravený barokně; v okolí Nový rybník, Onšov, Hrozný žlab, Želiv, Hořepník, Vyklantice. – Onšov

Et supradicti circuitus⁽²⁷⁰⁾ termini⁽⁷⁰⁾ sunt:

ab oriento Zazava⁵³⁹, a Seleu⁵⁴² fluvius⁽¹¹⁾ Livbe^{543 544 545} cum ipso fluvio⁽¹¹⁾;

Hranicí výše uvedeného újezdu⁽²⁷⁰⁾ 524 (tedy) je:

na východě (řeka) Želivka^{539 540} – od Želiva⁵⁴² (jižní strana) Martinický^{541 543 545} potok, a to (včetně) samotného vodního toku.

– obec s 270 obyvateli, 15 km severovýchodně od Pacova v nadmořské výšce 448 m; barokní zámek – patrová udržovaná budova, dvůr (starší než zámek) s barokní branou, hospodářské stavení; v obci umělecky cenný barokně upravený kostel sv. Markéty, fara upravená barokně; v okolí Studený, Želiv. – Senožaty – obec se 713 obyvateli, 11,5 km západně od Humpolce; kostel sv. Jana Nepomuckého barokně přestavěný a doplněný věží, pozdně barokní fara, lidová architektura – dům s barokně formovaným štítem.“

⁵⁴² V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 162) je uvedeno ještě starší označení „*Seleu*“ (Zelev). Později byl Želiv latinsky označován jako „*Siloe*“ – viz poznámku č. 697.

⁵⁴³ Tomek (1892, I. díl, s. 421–422): „V potvrzení Karla IV (1352) jmenuje se 29 míst v újezdu Svatavině, ač nezcela úplně udaných, z jejichž polohy vysvítá, že obsahoval na pravé straně Želivky zejména městečko Zahrádka a vsi Podivice, Rapotice hořejší a Bělou, po levé straně okršlek ohraničený na jihu jak od starodávna částkou říčky Libě u vsí Hroznětice a Syrová, na západě pak Syrovem, Dunicí, Děkanovicí, Loktem a Brzotící až k Želivce. V újezdu náležely Kralovice s dvěma obcemi, Přísekou a Libčicí od starodávna ku proboštví, ostatní vše kanovníkům.“

⁵⁴⁴ Tomek (1892, I. díl, s. 421–422, pozn. č. 29) ještě upřesňuje: „Poloha říčky Liube, v listině r. 1236 (Erben 420) Lube, nevím zdali posud od lidu tak nazývané, jakož i poloha oné staré cesty do Želiva vysvítá hlavně z popisu 29 vsí ve stvrzovací listině roku 1352 i z posavadního položení statků kláštera Želivského, jakožto sousedních. Dle listiny této náležely k Újezdu Svatavinu: oppidum Cralowicz (Kralovice) cum suis pertinentiis et iuribus, villa Lubczicz (Libčice), villa Czecocicz (Šetějovice), villa Sibsridowicz (Žibřidovice), villa Decanowicz (Děkanovice), villa Martynicz (Martinice), villa Thomycz (Tomice), villa Snyth (Snět), villa Podyewycz (Podivice), villa Rapoticz (Rapotice), villa Wlasiwicz (Blažejovice), villa Brabyenicz (Vraninec, nyní Vranice), villa Piesche (Píst) villa Horsicz (Hořice), villa Dunycz (Dunice), villa Surob (Syrov), villa Loket, villa Wursotiez (Brzotice), villa Welow (Bělá), villa Belicz (Bělčice, neznámé polohy), oppidum Zahradka (Zahrádka trhová), villa Rapoticz (Rapotice), villa Lychenfelt, villa Schonfelt, villa Lohoticz (Lhotice), villa Krziecez (Třítež), villa Prsiesschek (Příseka), villa Zahradczicz (Zahradčice), villa Prsiessseka (Příseka). Z těchto míst jmenují se dříve již Zahrádka velmi často, Schonfelt roku 1318 a 1339, Šetějovice (Shietyewowicz) a Žibřidovice (Shibrzidowicz) roku 1383; správněji pak psány Bělá a Bělčice (Byela, Byelczicz) r. 1376 a 1377, Vraninec r. 1387, Třítež (Trzietecz) v katalogu dieceze Pražské u Balbína mezi prebendami Vyšehradskými; z něhož sem přidat sluší ještě Hroznětice a Ježov, poněvadž i tato dvě místa tamže ležící jmenují se co prebendy. Z okolností, že žádné z těchto míst neleží na nynější řece Sázavě, nýbrž všecky, krom Zahrádky a jejího příslušenství, která přibyla teprve po vydání listiny Soběslavovy r. 1178, nacházejí se na levé straně Želivky, tak že tato byla tehdejší východní hranicí, následuje nevyhnutelně, že se tehdy Želivka jmenovala Sázavou, že tedy byly Sázavy dvě, podobně jako dvě Mže (Mža a Mžica), dvě Orlice (divoká a tichá).“

⁵⁴⁵ Tomek (1892, I. díl, s. 422–423) „Které z těchto starých statků kapituly náležely ku prebendám, a které z nich byly obediencími, nedá se již právě veskrz určit; tolik však je jisté, že prebendy ustanovené od Soběslava I. r. 1130 byly od té doby větším dílem dávno již přeneseny sídly svými na jiné statky kapitulní, hlavně na statky v újezdu Svatavině, hned někdy ve 12. století. Již při rozepří s klášterem Želivským roku 1236 o rybníctví v pomezí říčky Libi připomínají se prebendy kanovníků, této říčky se dotýkající, a v narovnání mezi proboštem a kanovníky roku 1273 mluví se rovněž o prebendách při řece Sázavě (tj. Želivce), k nimž náleželo také právo lovení v této řece, předtím od probošta jim upírané.“

– *ab occidente antiqua via, que*⁽⁴³⁾ *con-*
*ducit ad Selev*⁵⁴².

– *Na západě pak (je hranicí) starodávná*
*cesta*⁵⁴⁶, *která vede do Želiva*⁵⁴².

Zajímavá listina⁵⁴⁷ knížete Fridricha (Bedřicha⁵¹³) související s již zmiňovaným klášteřem v Plasech⁵¹⁶ byla vydána přibližně okolo roku 1183. V ní je též zmínka o tom, že v té době existovalo v Děčíně⁵⁴⁸ pravidelné vybírání celního poplatku (možná již od roku 1146). Podle listiny (tzv. břevnovské – zcela nepochybného falza) z roku 993¹⁴³ bylo již předtím (otázkou zůstává správná datace) požadováno clo od obchodníků (přepravujících říčními loděmi především sůl) v Ústí nad Labem¹⁹² a v Litoměřicích^{191 237} (později vydané privilegium knížete Spytihněva II. pak tuto výsadu v roce 1057¹⁸² opětovně potvrdilo pro Litoměřice – resp. již jen pro Litoměřickou kapitulou).

Notum sit omnibus tam presentibus⁽²⁶¹⁾
quam futuris Christi fidelibus⁽³¹⁾, *quod*
ego Fridericus, dei gratia dux Boe-
mie⁽²⁶³⁾, *pia viscera*⁽²⁸⁹⁾ *necessitatem*⁽²⁹⁰⁾
patientibus⁽²⁹¹⁾ *exhibere*⁽²⁹²⁾ *debeo*⁽¹⁴⁶⁾.

Inde⁽¹¹⁶⁾ *est, quod fratres Plazenses*⁵¹⁶
miseras suas coram me deposue-
runt⁽²⁹³⁾.

Habebant enim teloneum^{549 550} *salis in*
*Decin*⁵⁴⁸ *a patre meo ipsis condonatum,*

Nechť je známo všem jak přítomným⁽²⁶¹⁾,
tak v budoucnosti věřícím v Krista (věr-
ným Kristu), že já, Bedřich z Boží milosti
kníže český (Čech⁽²⁶³⁾, *české země)*
mám povinnost, na základě svého milo-
srdenství, poskytnout⁽²⁹²⁾ *potřebné (věci)*
těm, kteří trpí⁽²⁹¹⁾.

A to proto (z toho důvodu⁽¹¹⁶⁾), *že se mi*
*bratři z Plas*⁵¹⁶ *v mé přítomnosti se svými*
obtížemi svěřili⁽²⁹³⁾.

*Mají totiž uděleno (právo) na clo*⁵⁴⁹ *v Dě-*
*číně*⁵⁴⁸, *které jim samotným bylo dáno*

⁵⁴⁶ Hejhal (2012, s. 44): „Západní hranici újezdu, která je tvořena ‚starou cestou vedoucí do Želivu‘, nemůžeme rekonstruovat s naprostou přesností. V každém případě žádná ze zmíněných lokalit na západě nepřekračuje Sedlecký potok (levý přítok Želivky) a jižněji Čechtický potok (pravý přítok Sedleckého potoka)“.

⁵⁴⁷ Listina byla zahrnuta jednak do Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 170), jednak do pozdějšího Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 270–271).

⁵⁴⁸ Kuča (1996, s. 628): „Roku 1086 se připomínají Děčané – obyvatelé pohraniční oblasti českého státu. Původně knížecí hrad, sídlo knížecích a královských popravců. Roku 1128 zde kníže Soběslav I. věznil kněžice Břetislava, který zde byl roku 1130 oslepen. Jako správci hradu se připomínají roku 1199 Bohuš a 1220 Markvart II. z Března a Hruštic; potom zřejmě Děčín získal jeho syn Markvart; asi od 60. let 13. století v královském majetku. Hrad měl být roku 1283 spolu s dalšími zastaven Otovi Braniborskému, potom zůstal v držení Václava II.; Jan z Michalovic se roku 1283 vzdal všech svých práv k městu Děčínu ve prospěch krále. Zřejmě Václav III. dal Děčín kolem roku 1306 do držení Janovi ze Stráže a z Vartemberka (†1316) a jeho synovi Vaňkovi.“

⁵⁴⁹ V této listině je již použit pojem *teloneum* (*theloneum*) (viz poznámku č. 391). Jireček (1864, s. 145) uvádí: „*Cla.* (*thelonea*). *Cla* byla zavedena na pomezí; *slula theloneum*. Zřízení cel pomezních připadá hned do konce X. století; i nacházela se na stezkách nebo na branách zemských a kdežkoli nová stezka vznikla, ustanoveno clo při ní. Zejména známe těchto stanovisk celních na pomezí českém: Na bráně Tepelské (*theloneum portae* 1197), na pomezním hradě Domažlicích (*in theloneo Domasilicich* 993, *theloneum Domasilicich* 1140 a 1115, *in Tugast* 1183,

cuius usum⁽⁷⁾ sine gravi periculo animarum suarum ad monasterium deferre⁽²⁹⁴⁾ ob⁽²⁸⁾ longitudinem⁽¹¹⁹⁾ viae et insidias latronum nequierunt⁽²⁹⁵⁾.

Quorum dolori compassus⁽²⁹⁶⁾ et petitioni annuens villam⁽⁶⁶⁾ meam Copidl⁵⁵¹ eis

mým otcem. Jeho využití⁽⁷⁾ je však spojeno s velkým ohrožením jejich života s ohledem na to, že ho nejsou schopni⁽²⁹⁵⁾ přepravit⁽²⁹⁴⁾ jak pro⁽²⁸⁾ délku cesty (kvůli⁽²⁸⁾, z důvodu délky cesty), tak i pro úklady lupičů.

Protože jsem lítoval jejich útrapy (měl s nimi soucit⁽²⁹⁶⁾) a žádost jsem schválil,

1220); na stezce Vintířově v osadě Březnici, později v Hartmanicích (theloneum in Presnich 1042); na pomezním hradě Prachaticích při stezce Pasovské (theloneum in Prachatic 1220, dimidia pars viae Prachaticih 1088); v Habru na stezce Jihlavské (villa quae est in theloneo sita; theloneum quod Habr nuncupatur 1207); na bráně zemské Trstenické za Litomyšlí (thel. na Strenici 993, sal hungaricum de porta terrae na Trstenici 1156); v přístavech labských, a to pod hradem Děčanským (theloneum Dacin 1146), v Ústí a v Litoměřicích (thel. Lutomiric, Na Ústí super Albiam 993, in via per aquam Ústí 1057, de omni theloneo tam a descendentibus quam ab ascendentibus per Albiam 1057); clo na hradě pomezním Chlumci při stezce srbské (theloneum na Chlumci 993, in via per silvam Chlmeč 1057); clo na stezce Osecké (dimidium theloneum totius anni in semita clastro Osecensi proxima 1208); clo v Kopistech (thel. in Koppitz), clo na stezce Kralupské (thel. Kralupech 993). – Na pomezí moravském: Na všech přechodech přes Dyji (in flumine quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum 1052), zejména při hradu Hrádku (de ponte na Gradku 1086), u Podivína (theloneum sub Podivin 1178), u Břecslavi (de ponte Bracislaue civitatis 1078); clo na stezce uherské ve Brodě nad Olšavou (in Olzawa sextus denarius 1078, chomútné in Olsawa 1180, theloneum in Brod in terminis Moraviae 1240); clo na stezce polské u hradu Hradce (de via quae ducit ad Poloniam juxta civitatem Gradec, sextus denarius 1078, 1160, theloneum in Hradecz secus Opaviam 1240); clo na hradu Úsobrna na východu ze stezky české Trstenické (theloneum Usobren. Vinc. Chron. 1145, theloneum in Jevič 1145). Clo dávalo se in natura tj. obchodník dal několikátou částku zboží svého, anebo se platilo v penězích tj. obchodník dal několikátou částku ceny zboží svého, clo podrobeného.“

⁵⁵⁰ Jireček (1864, s. 146): „Cla měla rozličné pojmenování, podle zboží, které kupci povinni byli vyclítí. Známe tato jména: Otročjé tj. clo z otroků, z osob v nevolnictví prodaných (na Labi v Litoměřicích 1057); Chomútné neboli chomútové, tj. clo z koní, tak nazvané podle chomútů (na Labi v Litoměřicích 1057 a v Brodě nad Olšavou 1188); Hrnečné (grnečné) tj. clo ze zboží ukládaného v hrnce jako např. z medu, anebo snad clo ze zboží hrnčířského (na Labi v Litoměřicích 1057); Žitné tj. clo z obilí, z žita (tamže). – Že clo dáváno na díle in natura, o tom svědčí výslovné zprávy: 1088 na Trstenici de decem lapidibus salis duo lapides; decimus panis; piscis secundus; 1067 sal ungaricum de porta terrae na Trstenici; 1146 Djačin partem salis de theloneo; takže 1057 v Litoměřicích. – Clo bylo i vývozní i přívozní. Příjem celní plynul do komory knížecí; že pak byl netoliko jistý ale i vydatný, rádi dávali knížata některou část z něho kostelům a klášterům; i úředníci župní měli ve clo podíl svůj. Práví se v list z r. 1207: Ecclesiae Wilalmensi quartam septimanam in theloneo quod Habr nuncupatur, adjiciens confirmavi; sex autem ad castellanos Caslavenses ebdomadas pertinere decrevi tj. každý čtvrtý týden nechal kníže klášteru vybírat clo, šestero pak týdnů do roka vykázal županům. 1057 Ecclesiae Lutomiricensi tradimus in viis duabus, una per silvam (Hlumez), altera per aquam (Ústí) octavam hebdomadam nobis debitam. 1226 donavimus congregationi domus Doczanensis, ut absque theloneo per omnes transitus nostrae ditionis navem unam per Albiam in Swrbiam educant et reducant cum sale et aliis rebus quibus indigerint.“

⁵⁵¹ Jde o obec Kopidlo, která se nachází asi 4 km jihozápadně od Kralovic ve východní části okresu Plzeň-sever. Sousedí s Výrovem na severu, Lednicí na východě, Kočínem na jihovýchodě a Babinou na západě. Vesnice je součástí mikroregionu Dolní Střela. V současnosti zde žije pouze 128 obyvatel. Růžková a kol. (2006, s. 239): „Kopidlo v r. 1869–1930 osada obce Kočín v okr. Královice, v r. 1950 osada obce Kočín v okr. Plasy, od r. 1961 obec v okr. Plzeň-sever“. David a Soukup (2011, s. 148): „Stará obec poprvé zmiňovaná jako majetek plaských cisterciáků v roce 1180 (1183), asi 5,5 km vsv. od Plas. V roce 1558 se vesnice uvádí jako pustá, až v letech

perpetuo⁽²⁵⁵⁾ *iure possidendam*⁴⁷⁶ *tradi-*
di⁽²⁰⁶⁾ *et econtra*⁽²⁹⁷⁾ *predictum*⁽¹²⁷⁾ ⁽²⁹⁸⁾
*teloneum*⁵⁴⁹, *quod ad ipsos pertinuit*⁽⁷³⁾,
in usus⁽⁷⁾ *meos accepi ...*

předal jsem jim do trvalé držby svou ves-
nici⁽⁶⁶⁾ *Kopidlo*⁵⁵¹ (*mít ji ve stálém, ne-*
*přerušovaném držení*⁴⁷⁶) – *výše řečené*
*clo*⁵⁴⁹, *které jim náleželo (patřilo*⁽⁷³⁾) */tj.*
i patří – až do dané doby vydání listiny/),
jsem přibral ke svým užitkům⁽⁷⁾ (*důcho-*
dům) ...

Otázkou je, kdy uvedené *clo*⁵⁴⁹ (poplatek či naturálně vyjádřená část přepravovaného zboží) vzniklo. Přestože jde o tzv. falzum – i tak se „zpětně“ zmíníme o (podle datování) „starší“ listině⁵⁵² z roku 1146⁵⁵³. Z té (přes možnou rozporuplnost vyplývající z tohoto časového označení) je zřejmé, že *clo* zde bylo vybíráno (dle všeho) již delší dobu.

... ego Wladizlaus ...

... contradidi⁽¹¹⁰⁾ *Dacin*^{548 554} *partem sa-*
*lis de theloneo*⁵⁴⁹ ...

... Já Vladislav ...

... jsem odevzdal (přenechal, „formálně“
předal⁽¹¹⁰⁾) *„část soli“ (z celkového cla*
/„co se týče cla, ze cla“/ – placeném
v soli, nikoliv peněžně) v Děčíně^{548 554} ...

1706–1710 vznikla nová dominikální osada. K Plasům pak Kopidlo náleželo až do zrušení patrimoniální správy. V roce 1826 koupil Kopidlo s dalšími statky kníže Metternich. Pozoruhodný je půdorys vesnice, poměrně vzácná ukázka barokního vesnického urbanismu. Dvě pravidelně parcelované řady usedlostí vytvářejí lichoběžníkovou návěs o rozměrech 270×100 až 210 m. U cesty na okraji vsi stojí kaplička, na návsi čtyřboká zděná kaple z 18. stol. s reliéfem Jana Husa a barokní pietou v interiéru, dále pomník obětem 1. světové války. Zachoval se zde pěkný soubor lidové architektury – na jižní straně návsi dům čp. 31 se zápražím, roubený (v kožichu) čp. 32, 35, 36, na sev. straně návsi čp. 2, 18. Hodnotná je patrová roubená sýpka s pavláčkou u venkovské usedlosti ev. č. 1 (čp. 33).“

⁵⁵² Listina byla zahrnuta jednak do Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 118), jednak do pozdějšího Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 408–410).

⁵⁵³ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1146 – české vojsko Vladislava II. podporovalo tažení římskoněmeckého krále Konráda III. do Slezska. Na podzim 1146 – Vladislav II. zakročil proti Konrádu Znojmskému, poplenil celý úděl, oblehl hrad Znojmo; Konrád uprchl k římskoněmeckému králi Konrádovi. Teprve na jeho přímlovu byl mu úděl vrácen (v ‚klidu‘ pak ve Znojmě dožil, zemřel před rokem 1161). Kolem 1146 – v klášteře Hradisko u Olomouce vznikly Letopisy hradisko-opatovické na základě Ekkehardovy světové kroniky a domácích letopiseckých děl (například análů pražských). Letopisy zaznamenávají kompilačně obecné dějiny od počátku letopočtu do roku 893, léta 894–1145 se vztahují k českým dějinám.“

⁵⁵⁴ Kuča (1996, s. 626): „1086 *Dazana* (= Děčané), 1128 *Bracizlaus ductus est in castellum Daczin*, 1130, 1130 *Sobezlavs dux eccl. Wissegradensi Dacsine tributum confirmat*, 1183 *in Decin*, 1198/99 *Bogusca, castell. de Decin*. 60. léta 13. stol. královské město (na Mariánské louce), 1283 *in civitate Gechin*, 1306 *poddanské město*, 1341 *prov. Dyeczinensis*, 1352 *Theczin*, 1369–1405 *Teczin*, 1383 *de Taczn, de Taczen, de geczina*, 1391 *de Teczin, de Dieczin*, 1401 *oppidi Teczin, jurati oppidi Teschin*, 15. stol. – na *Dieczinie*.“

S ohledem na výše zmiňovaný klášter ve *Waldsassenu*⁴⁵⁸ uvedeme ještě zcela krátký úryvek z listiny⁵⁵⁵ knížete *Fridricha (Bedřicha*⁵¹³) datované přibližně k roku 1184⁵⁵⁶.

In nomine sancte et individue⁽¹⁵²⁾ *trinitatis. Fridericus, dei gratia Boemorum*⁽¹⁷²⁾ *dux ...*

... obtulimus deo et sancte Marie⁽²⁹⁹⁾ *in prenotata*⁽³⁰⁰⁾ *ecclesia*⁽¹¹²⁾ *Waldsassensi predium*⁽³⁰¹⁾ *quoddam cum toto iure et omnibus appendiciis*⁽¹⁹⁹⁾ *suis hereditarie*⁽¹⁰⁸⁾ *possidendum*⁴⁷⁶, *villam*⁽⁶⁶⁾ *scilicet*⁽¹⁵⁵⁾ *Pennerit*⁵⁵⁷ *nomine, sitam in comitatu*⁽³⁰²⁾ *Sacensi cum campis, silvis, agris, pratis*⁽⁹⁰⁾, *pascuis, aquis, cultis et incultis*⁴⁰⁰, *quesitis*⁽³⁰³⁾ *et inquirendis*⁽³⁰⁴⁾ *et universis terminis*⁽⁷⁰⁾ *suis.*

*Jménem (ve jménu) svaté a nerozlučitel- né (nedělitelné) Trojice. (My) Fridrich (Bedřich*⁵¹³), *z Boží milosti (ustanovený) kníže Čechů ...*

... dali jsme Bohu a Panně Marii ve výše zmíněném klášteře⁽¹¹²⁾ *ve Waldsassenu*⁴⁵⁸ *jakousi usedlost s plným právem a vším jejím příslušenstvím*⁽¹⁹⁹⁾ *do dědičné držby, samozřejmě i vesnici nazývanou Vinaře*⁵⁵⁷, *nacházející se v Žatecké župě*⁽³⁰²⁾ *s pláněmi, lesy, poli, loukami, pastvinami a vodami – obhospodařovanými i neobhospodařovanými*⁴⁰⁰ *– jak s (již) získanými*⁽³⁰³⁾, *tak i s těmi, které je vhodné (možné) nalézt – tedy se všemi (v daných) hranicích*⁽⁷⁰⁾.

Též i zde je zřejmé, že majetek byl v té době téměř vždy chápán plně komplexně v hranicích dané vsi či újezdu. Navíc se o ryzí majetkoprávní vztahy nejednalo – spíše o jakousi držbu či dokonce možná jen o bezprostřední (většinou dlouhodobý /převáděný též na „dědice“/) užitek z daných polí, luk, lesů či vod.

Listinu vymezující privilegia *Kladrubskému klášteru*³¹⁰ jsme již výše zmiňovali v první části této dílčí kapitoly⁵⁵⁸. S ohledem na chronologické řazení uvá-

⁵⁵⁵ Použili jsme opis listiny zařazený do Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 275–276).

⁵⁵⁶ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1184, květen – další odboj proti Bedřichovi (pobýval u císaře Barbarossy v Mohuči) vedl nejmladší syn Soběslava I. Václav (bývalý olomoucký údělník). Za pomoci Bedřichova bratra Vojtěcha (roku 1183 byl Barbarossou omilostněn a ujal se arcibiskupského úřadu v Salcburku) a vojska Leopolda V. Rakouského (Babenberského) byl Václav vytlačen z Čech; za tuto pomoc udělil Bedřich Leopoldovi část Vitorazska jako léno.“

⁵⁵⁷ Podle Friedricha (1904, s. 4, pozn. č. 1) jde snad („fortasse“) o Vinaře. David a Soukup (2010, s. 379): „Vinaře – ves 5 km jihovýchodně od Kadaně, místní část Vilémova. Hodnotná je usedlost čp. 16.“

⁵⁵⁸ Listina knížete Vladislava I. z roku 1115 (tzv. *zakládací listina kláštera v Kladrubech*); latinský text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 20; vlastní text lze nalézt na str. 100–107.

díme vybrané části z konfirmační⁴⁸⁰ listiny⁵⁵⁹ knížete *Fridricha (Bedřicha*⁵¹³) až v závěru – ta je opět tzv. falzem datovaným k roku 1186⁵⁶⁰.

... *Contulerunt*⁽⁶⁵⁾ (*parentes*) *etiam Zbraslav*^{314 315 316 317} *cum omnibus ad eandem villam*⁽⁶⁶⁾ *pertinentibus*⁽⁷³⁾, *id est:*

*Luben*³¹⁹ *villam*⁽⁶⁶⁾ *totam cum silva et mediam partem fluminis*⁽⁵³⁾; *Cirnosicih*^{561 562} *totum, quod emi apud*⁽¹⁶⁸⁾ *Gos-*

... *Rodiče dali (společně) (klášteru) dokonce Zbraslav*^{314 315 316 317} *se vším příslušenstvím k této vesnici*⁽⁶⁶⁾ *náležejícím (patřícím*⁽⁷³⁾), *tj.:*

*celou ves „Lubeň“*³¹⁹ *s lesem a poloviční část řeky, celé Černošice*^{561 562}, *které jsem koupil od Gošky (Hošti*³²⁴), *v Lah-*

⁵⁵⁹ Listina byla zahrnuta jednak do Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 176–178), jednak do pozdějšího Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 425–438).

⁵⁶⁰ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/database/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1186, léto – „Konrád trápením zmoudřel a vida, že nemůže klást odpor vévodovi Fridrichovi (Bedřichovi) a Čechům, prostřednictvím dobrých lidí přišel k němu do Knína a stali se od té doby přáteli.“ Takto popisoval kronikář Jarloch schůzku knížete Bedřicha s Konrádem Otou ve Starém Kníně u Dobříše. Na dohodu, v níž Konrád uznal Bedřichovu svrchovanost, působilo i to, že Konrádovi bylo slíbeno nástupnictví v Praze; současně došlo ke zrušení lenní závislosti Moravy na Říši a byla obnovena integrita přemyslovského státu.“

⁵⁶¹ Kuča (1996, s. 476): „Horní Černošice jsou doloženy ve falzu ze 13. století již k roku 1115 a bezpečně k roku 1277. Stáří této dříve malé vsky naznačuje i půdorys, jehož uspořádání lze označit za předlokační. Tvořil jej nepravidelný shluk několika usedlostí kolem malé návsi před kostelem (doloženým roku 1356). Situaci sice ovlivnila značně svažité poloha, nikoli však do té míry, aby bránila pravidelnější parcelaci, která se zde jednoznačně neuplatnila. Středověký rozsah vsi se pak nezměnil do konce 18. století. Zcela jiný typ vsi představují Dolní Černošice situované na nízké kře vyvýšeného terénu v rovině za řekou. Roku 1840 byla vska tvořena pouhými pěti velkými usedlostmi s typickou gotickou parcelací; mimoto zde byly jen tři mladší domky. Dolní Černošice pravděpodobně představují poměrně vzácný doklad lokační kolonizační vsi, která ustrnula v počáteční fázi. Nelze sice vyloučit, že ves bývala původně větší, již před třicetiletou válkou však existovala v této miniaturní velikosti. Berní rula (1654) sice uvádí obojí Černošice bez rozlišení společně, ale protože součet dosahoval pouhých 13 usedlostí (z toho dvou chalupnických), je zcela jisté, že větší tehdy Dolní Černošice nebyly; k případné redukci zástavby by muselo dojít dříve. Pokud jde o dobu vzniku, limitním datem je 1304, kdy se prvně uvádějí dvoje Černošice: Velké a Malé a potom 1350 Dolní a Horní.“

⁵⁶² Úlovec (2001, s. 50–51): „Černošice se rozkládají nad řekou Berounkou, přibližně 17 kilometrů jižně od centra Prahy. Byly založeny na okraji pražské kotliny zřejmě záhy, neboť první zmínky pocházejí již z průběhu 12. století. Později je vlastnil kladubský klášter, v sedmdesátých letech je získal český král Přemysl Otakar II. a připojil je k panství zbraslavského hradu. Nově založenému zbraslavskému klášteru ves patřila až do počátku 15. století. Gotická tvrz byla v Černošicích založena nejspíše zbraslavským klášterem. Opaté na ni dosazovali many – drobné držitele části Černošic pocházející většinou z řad nižší šlechty, kteří byli klášteru povinni správou svěřného majetku a některými službami. Žádného mana držícího tuto tvrz však neznáme jménem. Někteří badatelé se pokusili ztotožnit černošické sídlo s Blukem, doposud nelokalizovanou tvrzí stávající někde v okolí Černošic, potvrdit nebo vyvrátit tento názor ale musí teprve další výzkum. Prozatím se zdá, že tvrz vzniklá někdy ve 14. století, zanikla už v 15. věku a nebyla obnovena. Černošické sídlo bylo založeno ve vyvýšené poloze na levém břehu Berouanky nedaleko od místa, kde do ní ústí Solopyský potok (dnes zahrada u restaurace ‚Slánka‘, čp. 121). Ještě nedávno z něho zbývala vyvýšenina elipsovitého tvaru o délce asi 35 a největší šířce 15 metrů, na jihozápadě oddělená od terénu zahrady příkopem. Ten při šířce 12 až 18 metrů dosahoval hloubky okolo 2,5 metru. Severně od zbytku tvrzíště se nalézají pozůstatky hráze rybníka. Můžeme tedy předpokládat, že tvrzíště mělo původně okrouhlý půdorys o průměru 30 až 35 metrů a obklopoval

cham³²⁴; Lagouicich³²⁸ tres piscatores¹⁵⁷: Cakan, Marsik, Blasius³³¹ et Misa^{107 333} a flumine⁽⁵³⁾ Wultawa¹⁴⁹ usque ad rivulum⁽⁷¹⁾ Chotecs^{332 563}.

vicích³²⁸ tři rybáře¹⁵⁷ – Čekana, Maršíka a Blažeje³³¹ a „Mži“ (Berounku^{107 333}) od řeky Vltavy¹⁴⁹ až po malou vodoteč (potok, vodní tok) Chotec³³² (Radotínský potok³³⁴).

Pokusíme se provést porovnání s již výše uvedeným dřívějším dokumentem připisovaným knížeti Vladislavovi I. (rok 1115) – zakládací listinou⁵ Kladrubského kláštera³¹⁰, ve které byla vymezena pozemková doména příslušející k tomuto klášteru⁵⁶⁴. Zmiňována byla rovněž ves „Lubeň“ (avšak bez řeky) ves „Slivenec“ (s příslušnou částí řeky), rovněž „celé“ Černošice (které byly koupeny též od „Gošky“ /pouze lze zaznamenat odlišnou transkripci „Gosca“/). Rybáři¹⁵⁷ v Lahovicích³²⁸ jsou stejní: Čekan, Maršík a Blažej – rovněž je možné si povšimnout shodného vymezení úseku řeky „Mže“ (Berounky^{107 333}).

Bližší ke klášteru se nachází obec Vranovice³⁴⁶. Proti starší listině⁵ datované k roku 1115 lze zaznamenat určité odlišnosti – v té byla darována pouze polovina Vranovic³⁴⁶ a část vodního toku od jistého kamene (který se nacházel uprostřed řeky) až po brod u Plané.

... Contulerunt⁽⁶⁵⁾ (parentes) ...
... Branowicich^{346 347} Nelepam cum filiis, decem urnarum⁽³⁰⁵⁾ mellis solutorem⁽³⁰⁶⁾; Zusse⁵⁶⁵ similiter; Zlavik similiter, Ozobey similiter.

... Rodiče dali⁽⁶⁵⁾ (společně) (klášteru) ...
... Ve Vranovicích^{346 347} Nelepu, spolu se syny, s povinností odvádět (každoročně) deset džbánů (hrnců – měř⁽³⁰⁵⁾) medu⁵⁶⁶ – obdobně i Sůše⁵⁶⁵, Slavíka a Ozobeje.

je příkop o šířce až 20 metrů. Příkop byl jistě vodní, voda do něj byla svedena z rybníka ležícího severně od tvrze. Zbytky tvrziště stávaly v zahradě restaurace až do roku 1985, poté však byly zcela zbytečně a bezzbytku zlikvidovány.“

⁵⁶³ Ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (1904, s. 397) jsou uvedeny též historicky pozdější verze „B1“ a „B2“; příslušná varianta znění je zde následující: „Luben tota villa, Sleuici, tota villa, Chrinosicich totum quod emi apud Goscam, Lagouicich tres piscatores: Scehan, Marsik, Blasius; et vinea quae est sub Prosek et duo tornatores: Petrus, Gotsa; insuper unus piscator, qui vulgariter dicitur pstruznik, et ibidem dimidium amnem dedi.“ Zcela nejstarší verzi uvedenou na začátku této dílčí kapitoly (datovanou k roku 1115) si zde dovolíme pro rekapitulaci rovněž uvést: „Dedi quoque Zebreslauo cum omnibus ad eam pertinentibus, id est: Luben villam totam; Slewici villam et partem fluminis; Cernosicich totum, quod emi apud Goscam; Lagowicich tres piscatores: Cekan, Marsic, Blasius et aquam, que dicitur Msa, a flumine Wltawa usque ad rivulum Chotc.“

⁵⁶⁴ Listina knížete Vladislava I. z roku 1115 (tzv. zakládací listina kláštera v Kladrubech); latinský text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 20; vlastní text lze nalézt na str. 100–107.

⁵⁶⁵ V Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 706) je uvedeno: „Zusa, Zusse vide Sůš.“

⁵⁶⁶ Jireček (1864, s. 59) uvádí: „Med měl zvláštní míru řečenou lukno, též tuším i hrnec (luknum mellis, urna mellis, vas mellis).“ Žemlička (2011, s. 77) též uvádí „... lidé s povinností odvádět

*Partem quoque⁽⁷²⁾ fluminis⁽⁵³⁾ Mise³³³
a lapide medio flumino⁽⁵³⁾ sito usque ad
villam⁽⁶⁶⁾, que⁽⁴³⁾ dicitur Niniz^{567 568}.*

*Rovněž (také, dokonce i) část řeky Mže
(Berounky³³³) od kamene, který se na-
chází uprostřed řeky až k vesnici, která
se nazývá Nynice^{567 568}.*

S ohledem na popisované období se v této dílčí kapitole pouze na okraj zmíníme též o tzv. *Soběslavových výsadách pro pražské Němce*⁵⁶⁹ (předpokládá se jejich vydání v období 1174–1178⁵²⁰). O plnoprávném městském pri-

dávky medu (*debitores mellis*) ...“ K uvedenému též Charvát (2004, s. 110–111): „Kromě ražného stříbra se daně obvykle platily v dohodnutém množství toho druhu zboží, se kterým každý plátců hospodařil. Zemědělci dodávali různé plodiny, řemeslníci své výrobky. Máme třeba zprávu o výrobcu štítů, který má odevzdávat šest štítů (rozumí se ročně). Některé platby se odevzdávaly v cenných kožešinách, jiné pak v blocích soli, dobytčatech či nádobách s určeným obsahem. U oněch nádob se na okamžik zastavíme. Zdá se totiž, že především nádoby medu v počtu sedmi tvořily jakousi daňovou jednotku, která byla ukládána velmi často. Platily osoby nejruznějších zaměstnání a postavení, takže nelze vyloučit, že šlo o jakousi zárodečnou formu oběživa. Med jakožto jednotka oběhu zboží nabízel oproti jiným látkám některé výhody. Nepodléhal příliš rychle organickému rozpadu a představoval potravinu velmi vítanou jak pro svou kalorickou hodnotu, tak i pro možná další využití (surovina k dalšímu zpracování, konzervační činidlo). Proto určovala přemyslovská správa plátcům daně platby v medu v případech, kdy se nenabízela jiná komodita, v níž by mohla příslušná osoba splnit své povinnosti spíše.“

⁵⁶⁷ Německý název pro Nynice je *Ninitz*. Tato vesnice se nachází ve východní části okresu Plzeň-sever, je částí obce Hromnice. V *Nynicích* se v současnosti nachází význačná barokní památka – kaple svaté Kateřiny, která stojí na uměle navršeném pahorku v severní polovině návsi, které dominuje. Její výstavbu zahájil *Plaský klášter* v roce 1696 za opata *Ondřeje Trojera*, dokončena byla až v roce 1701 za jeho nástupce *Evžena Tyttla*. Stavbu vedl klášterní stavitel *Matěj Kondel*, pravděpodobně podle projektu francouzského architekta *Jana Baptisty Matheye*, který na sklonku svého života pro klášter pracoval.

⁵⁶⁸ Pešta (2005, s. 246): „Nynice leží v krásné, dosud jen minimálně narušené krajině na horním toku Berounky, na terase vysoko nad ostře zaříznutým údolím řeky. Okolní planina je jen mírně zvlněná, převážně zemědělsky využívaná. Zdejší krajina byla osídlena již v době železné, jak dokládá několik halštatsko-latěnských hradišť a pohřebišť v blízkém okolí vsi. Vlastní vesnice je raně středověkého původu. V písemných pramenech se Nynice objevují již roku 1186. Roku 1216 je *Oldřich z Litic* daroval cisterciáckému klášteru v *Plasech*. Cisterciákům Nynice patřily až do husitských válek.“ Pešta (2005, s. 247): „Nynice jsou zajímavým příkladem středověké kolonizační vesnice. Vznik dnešního půdorysného útvaru pravděpodobně můžeme ztotožnit se znovuvysazením klášterní vesnice ve 14. století. Zástavba je soustředěna po obvodu mírně svažité až srdčité návsi s rybníkem v jižní části. Jednotlivé usedlosti jsou uspořádány radiálně, navazující plužina byla ale traťová. Náves byla neprůjezdná, přístupná z obvodové záhumení cesty od jihozápadu a z rokliny vodoteče od severovýchodu.“

⁵⁶⁹ Tomek (1892, I. díl, s. 71): „Mnohem později nežli Židé, ale s následky pro potomní osudy Prahy mnohem většími a trvalejšími, dosáhli také Němci zřízení vlastní obce svobodné v podhradí Pražském. O původu jejím není nám s jistotou nic více povědomo, nežli že začátek vzala za panování krále *Vratislava* (1061–1092), a že prvotní místo její bylo na *Poříčí* při kostele svatého *Petra* v tak nazvané ulici německé (*vicus Teutonicorum*). Nejspíš byli to někteří kupci německí, kteří za obchodem přijíždějící do Prahy, konečně umínili si zde stále se usadit, a zakoupili sobě k tomu povolení od knížete. Kromě svobodného a dědičného držení domů, vystavených na městištích předtím knížecích, dosáhli práva volit sobě ze svého prostředka rychtáře (*judex Teutonicorum*, *richterius*), který soudil rozepře jejich dle právních obyčejů německých. Také farář při kostele sv. *Petra*, nespíš od Němců tehdy vystaveném, byl na jejich podání dosazován. Méně jsou nám známy poměry *Vlachů* (*Romani*), to jest zvláště *Francouzů*, kteří aspoň již ve 12. století také v některém počtu přebývali v Praze.“

vilegiu však ještě nelze hovořit⁵⁷⁰. Listina⁵⁷¹ pojednává převážně jen o vnitřní soudní pravomoci⁵⁷² této společensky výlučné kupecké menšiny – o vodě či vodním právem zde ještě nebyla jakákoliv zmínka.

Na závěr této dílčí kapitoly si dovolíme provést pouze kratší shrnutí. Celkem jsme pojednali 14 listin⁵ (resp. některých vybraných úryvků z nich). Jde o 11 klášterních institucí (2× *benediktinský Kladrubský klášter*³¹⁰, 3× *cisterciácký klášter v Plasech*⁵¹⁶, 2× *cisterciácký klášter ve Waldsassenu*⁴⁵⁸, 2× *řád johanitů /Praha a Manětín/*, 1× *cisterciácký Sedlecký klášter*^{452 453} a 1× *premonstrátská kanonie v Litomyšli*^{494 495}) – dále pak je 2× zmiňována *Vyšehradská kapitula*^{256 360}. Posledním („neobvyklým“) případem je donace obsažená v tzv. *únětické listině*⁵⁷³ (směřovaná ke dvěma přímo jmenovaným kanovníkům).

Pokud jde o vodní clo – v daných 14 listinách⁵ je uváděno celkem 3× (listina *knížete Soběslava I.* z roku 1130 /tzv. *Soběslavova listina*⁵⁷⁴/, ve které jde o tzv. výtoň pod *Děvínem*^{388 389} /naproti *Vyšehradu/*, a listina *knížete Fridricha /Bedřicha/* datovaná /přibližně/ k roku 1183⁵⁷⁵ /v souvislosti s listinou *knížete*

⁵⁷⁰ Spíše lze souhlasit s názorem Kejřovým (1998, s. 75) než Malého (1997, s. 39). Dovolíme si ocitovat prvně jmenovaného autora: „Závažné a dlouho sporné úvahy o privilegii knížete Soběslava II. pro pražské Němce z doby mezi léty 1174 a 1178 mohly být podle posledních studií uzavřeny zjištěním, že privilegium je obsahově autentické a ve všech člancích původní. Nemusíme sice pochybovat, že mezi Němci obdařenými Soběslavovými výsadami byli i kupci, ale z privilegia to neplyne a také v tom smyslu nemluví žádný jeho článek. Výraz ‚vicus‘ se v něm objevuje jen v jednom ustanovení.“ Kejř (1998, s. 75) pak myšlenku uzavírá takto: „Posuzováno z hlediska právního nejde o listinu městskou – vznik městského zřízení v Praze spadá do doby o šest desetiletí mladší – nýbrž výlučně o privilegovanou ochranu německé obce, tedy personálního svazu. Pro vznik městských řádů pražských je listina bez významu.“ S ohledem na právní platnost listin této doby viz též poznámku č. 363.

⁵⁷¹ Rejnuš (1960, s. 49): „V pramenném materiálu přemyslovského období je jen málo listin, kterým historická literatura věnovala tolik pozornosti, jako privilegii knížete Soběslava pro pražské Němce z konce 12. století; snad jenom zakládací listina pražského biskupství může se honosit větším zájmem badatelů. Vědecký zájem musela vyvolat už sama skutečnost, že Soběslavova listina je nejstarší úřední dokument, v němž se poměrně plasticky obráží počáteční období městského života v našich zemích. Navíc pak upoutávala tu pozornost forma, v níž se privilegium dochovalo, neboť tato forma nabízí široké pole činnosti diplomacie: Soběslavovo privilegium se totiž dochovalo v pozdní confirmaci Jana Lucemburského (z roku 1319), obsahující dřívější confirmace Přemysla II. a Václava I.; poslední zavírá v sobě inzerť vlastní listiny Soběslavovy. Tato složitá diplomatická konstrukce má vlastně ještě pokračování, a to v obojím směru: jednak se vlastní Soběslavova listina odvolává už na knížete Vratislava jako skutečného původce výsad, jednak ani Janova confirmace neexistuje dnes v originále; znění Soběslavova privilegia i texty confirmací známe pouze ze dvou opisů, z nichž starší pochází z počátku, mladší z poloviny 15. století.“

⁵⁷² Hned ve druhém článku kniže Němcům povolil mít svého faráře (kterého si volně ke svému kostelu zvolili) – následně pak i soudce.

⁵⁷³ Listina *kněze a kanovníka Zbyhňeva* z období 1125–1140 (tzv. *únětická listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 129–131), Erben (1855, s. 98–99). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 22; vlastní text lze nalézt na str. 121–127.

⁵⁷⁴ Listina *knížete Soběslava I.* z roku 1130 (tzv. *Soběslavova listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

⁵⁷⁵ Listina *knížete Fridricha (Bedřicha)* (přibližně) z roku 1183; latinský text: Friedrich (1904, s. 270)

Vladislava II. z 5. srpna 1146⁵⁷⁶/ pojednávající o clu v *Děčíně*). Pokud neexistoval na raně středověkých řekách vhodný brod, bylo zapotřebí využít lodního přívozu. V této souvislosti lze především zmínit listinu⁵ *knížete Soběslava I.* z roku 1130 (tzv. *Soběslavovu listinu*⁵⁷⁷) – v ní je uveden latinský (původem pozdně byzantský) výraz *naulum* (poplatek vyžadovaný při převozu osob a zboží loděmi) – šlo o lokality: „*Na Otavě*“²⁸⁹, v *Úholičkách*²⁹⁰ a v *Loukách*²⁹¹.

K problematice možného výskytu rybníků v raném středověku na území Čech a Moravy jsme se již výše zmiňovali. Znovu je zapotřebí upozornit na rozdíl mezi pojmem *stagnum* [nádrž na povrchovou vodu stojatou] (kde existovala zcela jistá souvislost se zařízením označeným latinsky jako *structura lignorum ad piscandum* /staročesky pak o několik století později nazývaná „slup“/) a následně skutečným a plnohodnotným rybníkem – za takový můžeme snad pokládat pouze až „rybník“ uvedený v později datované listině⁵ (viz kapitolu 4.2) krále *Přemysla Otakara I.* z roku 1227⁵⁷⁸ (v donaci směřované ke klášteru v Louce). K posuzovanému 12. století (tj. do nastoupení uvedeného krále na český trůn) je možné zmínit listinu *knížete Vladislava I.* z roku 1115 (*zakládací listinu kláštera v Kladrubech*^{310 579}), kde ve verzích „B1“ a „B2“ (zcela nevhodných variantách uvedené listiny⁵ – navíc zcela jistého falza) se vyskytuje jen krátká zmínka o rybníku („*piscina*“) v *Líšťanech*³⁵⁴.

Velmi často byl darován celý vodní tok či jeho úsek – což vypovídá o tom, že ve středověku lze jeho „veřejnoprávní“ pojetí nalézt v textu příslušných donačních listin⁵ možná jen u některých význačných splavných řek (samozřejmě též ne vždy). K posuzovanému období 12. století (o kterém pojednává tato dílčí kapitola) jsme uvedli úryvky z textu listiny⁵ *knížete Vladislava I.* z roku 1115 (*zakládací listiny kláštera v Kladrubech*⁵⁷⁹). V té je možné si povšimnout jednak darované (zcela jistě) části řeky *Vltavy*^{81 149} pod (pravděpodobně) *Slivencem*, jednak části *Berounky*^{107 333} (dříve ve středověku a raném novověku šlo o *Mži*) u *Lahovic*³²⁸. Ve stejné listině je zmiňován i úsek téže řeky u *Vranovic*³⁴⁶ na *Rokycansku*.

až 271), Erben (1855, s. 170–171). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 30; vlastní text lze nalézt na str. 155–156.

⁵⁷⁶ Listina *knížete Vladislava II.* z 5. srpna 1146; latinský text: Friedrich (1904, s. 408–410), Erben (1855, s. 118). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 31; vlastní text lze nalézt na str. 157.

⁵⁷⁷ Listina *knížete Soběslava I.* z roku 1130 (tzv. *Soběslavova listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

⁵⁷⁸ Listina *krále Přemysla Otakara I.* z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235 až 238 pod pořadovým číslem 40; vlastní text lze nalézt na str. 186.

⁵⁷⁹ Listina *knížete Vladislava I.* z roku 1115 (tzv. *zakládací listina kláštera v Kladrubech*); latinský text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 20; vlastní text lze nalézt na str. 100–107.

Menší vodní toky byly obvykle zahrnovány do souhrnně pojímaného pozemkového majetku (pole, louky, lesy), kterým protékaly – či s ním sousedily. Uvedenou skutečnost dokládá listina⁵ *velmože Miroslava* vydaná (přibližně) v období 1142–1148⁵⁸⁰ („... /Staré/ Hradiště⁴⁶⁴ s ‚vodou‘ /vodstvem/, loukami a lesem“), listina⁵ knížete *Soběslava II.* z roku 1178⁵⁸¹ („... Křečov⁵²² a Babi-na⁵²³ s loukami a ‚vodami‘, které jsou vymezeny tímto újezdem“) a listina knížete *Fridricha (Bedřicha)* (přibližně) z roku 1184⁵⁸² („... vesnice nazývaná *Vinaře*⁵⁵⁷, nacházející se v *Žatecké župě*⁽³⁰²⁾ s pláněmi, lesy, poli, loukami, pastvinami a ‚vodami‘ – obhospodařovanými i neobhospodařovanými“).

Pokud jde o darovaný úsek vodního toku, můžeme též zmínit listinu⁵ *krále Vladislava I.* z roku 1165⁵⁸³, která pojednává o vymezené části *Ohře*⁴⁶⁹ u *Přív-lak*⁴⁶⁸; dále pak je zajímavá i listina⁵ *krále Vladislava I.* z roku 1169⁵⁸⁴, kde bylo v rámci donace poskytnuto konventu rozsáhlé území severně od *Plas*⁵¹⁶ (rovněž s řekou *Střelou* a *Manětínským potokem* spolu s užitky z nich plynoucích /rybářské právo a povolení zakládat na darovaných vodních tocích též mlýny/). Zcela výjimečnou je pak listina⁵ *krále Vladislava I.* (přibližně) z období 1158 až 1169⁵⁸⁵, ze které je už tehdy patrné nezastupitelné postavení řeky *Vltavy*^{81 149} v českém vodním právu⁵⁸⁶. Ke konci této části je též vhodné zmínit listinu⁵ knížete *Fridricha (Bedřicha)* z roku 1186⁵⁸⁷ – v té (v návaznosti na starší tzv. *zakládací listinu kláštera v Kladrubech*^{310 588}) je dokonce uváděna „poloviční část řeky“ u *Slivence*.

⁵⁸⁰ Listina *velmože Miroslava* (přibližně) z období 1142–1148; latinský text: Friedrich (1904, s. 155 až 157), Erben (1855, s. 103). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 23; vlastní text lze nalézt na str. 130–131.

⁵⁸¹ Listina *knížete Soběslava II.* z roku 1175; latinský text: Friedrich (1904, s. 243–244), Erben (1855, s. 155). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 28; vlastní text lze nalézt na str. 147–148.

⁵⁸² Listina *knížete Fridricha (Bedřicha)* (přibližně) z roku 1184; latinský text: Friedrich (1904, s. 275 až 276). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 32; vlastní text lze nalézt na str. 157.

⁵⁸³ Listina *krále Vladislava I.* z roku 1165; latinský text: Friedrich (1904, s. 204–206). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 24; vlastní text lze nalézt na str. 131–132.

⁵⁸⁴ Listina *krále Vladislava I.* z roku 1169; latinský text: Friedrich (1904, s. 216–218), Erben (1855, s. 143–144). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 26; vlastní text lze nalézt na str. 138–140.

⁵⁸⁵ Listina *krále Vladislava I.* (přibližně) z období 1158–1169; latinský text: Friedrich (1904, s. 214 až 216), Erben (1855, s. 132). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 25; vlastní text lze nalézt na str. 134–137.

⁵⁸⁶ Autor předkládané publikace by zde rád čtenáře upozornil na vynikající monografii Čelakovského (1882) – dostupné z <<http://kramerius.nkp.cz>>.

⁵⁸⁷ Listina *knížete Fridricha (Bedřicha)* z roku 1186; latinský text: Friedrich (1904, s. 425–438), Erben (1855, s. 176–178). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 33; vlastní text lze nalézt na str. 158–161.

⁵⁸⁸ Listina *knížete Vladislava I.* z roku 1115 (tzv. *zakládací listina kláštera v Kladrubech*); latinský

Zcela na závěr této dílčí kapitoly je zapotřebí se zmínit o výjimečné úloze českých vodních mlýnů v hospodářském prostoru tehdejšího raně feudálního státu. Částečně jsme se jim už věnovali v předcházející dílčí kapitole 3.2. Jak již bylo řečeno, prvním hodnověrně doloženým vodním mlýnem byl mlýn uváděný v zakládací listině⁵ kostela v *Úněticích*^{404 413} (v tzv. *únětické listině*⁵⁸⁹ – jejímž původcem byl kanovník *Zbyhněv*).

text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 20; vlastní text lze nalézt na str. 100–107.

⁵⁸⁹ Listina *kněze a kanovníka Zbyhněva* z období 1125–1140 (tzv. *únětická listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 129–131), Erben (1855, s. 98–99). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 22; vlastní text lze nalézt na str. 121–127.

4 OBDOBÍ VLÁDY KRÁLE PŘEMYSLA OTAKARA I. A VÁCLAVA I.

4.1 Zemské právo

Za určitý orientační mezník v historicko-právním „proudu času“ je možné považovat *Statuta Konráda Oty* (*Statuta ducis Ottonis, Iura suppanorum, Iura Conradii*⁵⁹⁰). Lze říci, že tento dokument, který vznikl pravděpodobně už koncem 12. století⁵⁹¹, potvrdil do určité míry platnost dědičnosti⁵⁹² stávající (slovně /nikoliv písemně/ panovníkem dříve propůjčené) držby (vlastnictví⁵⁹³). Tím byl

⁵⁹⁰ Český překlad: *Statuta knížete Oty, Práva županů, Právo Konrádovo*.

⁵⁹¹ Dochováno je především až pozdější znění ze tří novějších jeho vyhlášení pro tři tehdejší moravské úděly (kraje): *znojemský* (1222), *brněnský* (1229) a *břeclavský* (1237). Uvádíme první jmenované určené znojemskému údělu.

⁵⁹² Tomuto pojmu (latinsky „*hereditas*“) věnoval celou jednu kapitolu zařazenou do své obsáhlé publikace *Žemlička* (2011, s. 67–76). Uvedeme zde pouze citaci ze str. 69: „Jedním z pojmů, okolo nichž se točí diskuse, je výraz *hereditas*. Objevuje se v preambuli Statut Konráda II. Oty (1189) uchovaných v mladší redakci pro obvody jižní Moravy z let 1222, 1229 a 1237. V pojetí Libora Jana jako obhájce raného, velkého, svobodného neknížecího vlastnictví prý statuta „jen potvrzují dědičný charakter svobodného majetku držného šlechtici, čímž zároveň prokazují jeho existenci ve starším období“. S poukazem na vývody Stanislava Russockého, že prý Konrád Ota „pojistil šlechtě držbu všech majetků, které byly získány legálním způsobem, tj. jako dědictví či přímý knížecí dar“. Naopak s podivem nechává Jan úplně stranou jinak mu blízkého Václava Vaněčka, který Konrádovým statutům jako jeden z mála věnoval důkladnou pozornost. Úvodní pasáž s *hereditates* totiž Vaněček překládá jako „dědiny“ ve smyslu nemovitosti, přičemž důrazně varuje rozumět pod tímto pojmem ‚dědičné statky (allodia)‘, jak to již činili někteří předchozí badatelé.“ *Žemlička* (2011, s. 70) pak ještě dále upřesňuje: „Konrádova statuta ze své podstaty prastarou existenci šlechtických majetků neprokazují a prokazovat ani nemohou. Pouhé slovo *hereditas* nic neřeší a jeho spojení k vysněné starodávnosti chybí. Nehledě na známý fakt, že *hereditas* může znamenat půdu, statek, majetek, nebo souhrn majetku, vstupují do hry ještě další argumenty. Jako *hereditates*, eventuálně *patrimonia* se v ‚soukromém‘ držení evidují přírůstky, které nejsou starší jedné generace. Žádná starodávnost. Biskupova listina z roku 1196 sděluje, že Mašřov si od českého knížete vysloužil Milhostův otec, avšak Milhost již statek užíval *hereditario iure*. Podle sdělení z roku 1244 by se několik vsí na Moravě označených jako *hereditates* stávalo ‚dědictvím‘ světského držitele ještě předtím, než je vůbec převzal. Zaujme rovněž doklad z ledna 1299, že ves chotěšovského kláštera, postoupená při jisté výměnné transakci dědičným právem ‚navěky‘ jistému šlechtici (*hereditario iure in perpetuo possidendam*), nemůže jím být prodána než výlučně nazpět klášteru. Právo nabyvatele se tím podstatně zužovalo, získal dědičně zajištěný majetek s podvázanou dispozicí, s nímž mimo dané mantinely nemohl volně nakládat.“

⁵⁹³ Vaněček (1970, s. 98) toto „vlastnictví“ velmi výstižně objasnil: „Jinou složkou, jež u nás ke vzniku skutečného lenního práva přispěla, bylo právo výsluhové, jež už někdy od 11. století vznikalo v souvislosti s tím, že přemyslovští panovníci dávali těm, kdož se vyznamenali v jejich službách, především tedy členům družiny, v odměnu (výsluhou) nemovité statky všeho druhu, avšak nikoli vždy do úplného a výhradního vlastnictví, nýbrž se zachováním jistých práv pro dárce. Záleželo totiž jen na dárci (např. na českém králi), aby určil, s jakými právy obdarovanému nemovitost daruje: např. na dožití; pro syny; pro děti vůbec; pro syny a vnuky; do jistého počtu ‚životů‘ apod. Zásadně se tedy výsluha k obdarovateli vrací. Přirozeně, že doba, jíž se zabýváme, snadno ztrácela evidenci výsluh a že se zvláště u výsluh královských obdarování domáhali toho, aby jim výsluhy byly ponechány bez omezení. Statuta Konrádova mají takováto osvobození pro starší výsluhy hned na začátku. V této situaci už zde máme vztahy analogické tzv. *beneficiím*, jak se vyskytují jinde (na západě Evropy zvláště). Na Slovensku byly analogií českých výsluh uherské *donace*, z nichž obdařeným plynula *iura possessionaria*. Jakmile převládla při statcích a právech takto daných dědičnost, lze mluvit o lénech a lenním právu.“ L. Jan (2006, s. 170) ke statutům

položen základ k již rozvinutému feudálnímu společenskému zřízení. Uvádíme jen počáteční ustanovení z listiny⁵ (která zcela jistě vycházela z historicky starších podkladů⁵⁹²) – dostupné z verze vydané až v roce 1222⁵⁹⁴.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis.

Otacarus qui et Premisl, dei gratia Boemorum⁽¹⁷²⁾ rex, omnibus generaliter Znoymensis provinciae⁵⁹⁵ militibus⁵⁹⁶ inperpetuum⁽³⁰⁷⁾.

*Jménem (ve jménu) svaté a nerozlučitel-
né (nedělitelné, nedílné) Trojice.*

(My) Otakar (také nazývaný) jménem Přemysl, z Boží milosti český král (král Čechů), (toto) obecně navěky oznamujeme všem šlechticům⁵⁹⁶ kraje⁵⁹⁵ Znojemského.

Konráda pak uvádí: „Klíčové pasáže statut Konráda Oty se ovšem nespátřují v úpravě soudních postupů, nýbrž ve dvou dotycích sféry majetkoprávní. V prvním odstavci vlastního textu statut král říká, že „všechny dědičné majetky (hereditates), které urození muži jak menší, tak větší za časů knížete Konráda bez námitek spravedlivě a mírumilovně vlastnili a až potud nadále vlastní, ať vlastní jako majetek pokojně i nadále. Navzdory nejruznějším výkladům starší literatury lze v hodnocení tohoto prvního odstavce statut dát za pravdu Stanislavwu Russockému v jeho názoru o účelu pasáže, že totiž panovník – a lze předpokládat, že to byl skutečně již Konrád Ota – pojistil šlechtě držbu všech majetků, které byly získány legálním způsobem, tj. jako dědictví či přímý knížecí dar. Na majetky, svěřené do dočasné držby či uzurpované z titulu nějakého úřadu, se pasáž nepochybně nevztahovala. Zároveň Russockí, a zcela právem, vylučuje, že by mohlo jít o ustanovení zásady dědičnosti lén, protože hereditates žádnými lény nebyly. Z tohoto hlediska tedy statuta nepřinášejí žádné výrazné novum, jen potvrzují dědičný charakter svobodného majetku drženího šlechtici, čímž zároveň prokazují jeho existenci ve starším období.“ Názor posledního uvedeného autora se tedy poněkud odchyľuje od Vaněčka či Zemličky.

⁵⁹⁴ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „12. srpna 1222 – zemřel (bez potomků) moravský markrabě Vladislav Jindřich (1197–1222). Vládu na Moravě převzal král Přemysl Otakar I., místodržícím jmenoval olomouckého biskupa Roberta.“

⁵⁹⁵ Viz poznámku č. 591. Správnějším překladem by byl možná *úředl*. Situace na Moravě byla proti Čechám poněkud odlišná. Objasnňování specifických charakteristik regionálního členění by však bylo nad rámec této publikace zaměřené především na vodní právo ve středověku.

⁵⁹⁶ Při překladu tohoto pojmu ze středověké latiny je zapotřebí nejvyšší opatrnosti. Jireček (1863, s. 72) uvádí: „Ve veřejném životě i ve státním právu českém byly totiž dva stupně šlechty: Páni a vládky, barones et *milites*; nobiles ordinis primi et secundi. V staré době říkalo se *lěši* a vládky. U Slovanů, kteří mají v církvi jazyk slovanský, přešlo slovo vládky tak jako slovo kněz u Slovanů latinského jazyka církevního, na osoby duchovní, a sice na biskupy.“ S ohledem na moravskou oblast lze za mnohem výstižnější (především s ohledem na určité problémy při překladu středověkých *milites*) označit komentář Dudíkův (1880, s. 66). Autor vysvětluje: „Ačkoli v životě obyčejném naznačován slovem *baro*, šlechtic, za Přemyslovců platil v úředním slohu ‚nobilis‘ hlavně o takové šlechtě, ježto neměla žádného politického postavení v zemi nebo při dvoře markraběcím. Šlechtu tuto bychom snad nazvali šlechtou nižší nebo pozemkovou. V *Maiestas Carolina* činí se takový rozdíl, ježto se nařizuje, aby se na pohřeb krále českého dostavili ‚barones et nobiles inferiores ac universitatis omnes‘ čili jak v textu českém se praví: šlechtici a páni nižší i všechny obce Českého království.“ Dudík (1880 s. 67) pak pokračuje: „Další třídu tvoří rytíři, *milites*, *vladikones* – vládkové. V nejstarší době nazýván byl podle německého pojmu každý šlechtic, ježto zbraně nosil, *miles*; na sklonku doby přemyslovské však dělal se již přísný rozdíl mezi *baro* a *miles*.“ Další upřesnění lze nalézt i v publikaci Vackově (1905, s. 31): „Obojí *votum* svobodného lidu, jak při dosazování knížete na trůn, tak při volbě biskupa plynulo ze širšího práva všech svobodných v zemi, podle něhož měli oni místo ve schůzích s panovníkem a hlas v radě jeho. Ke schůzím právě řečeným nemohli ovšem dostavovati se všichni, než jen zástupci jejich, které prameny naše nazývají ‚bojovníky druhého řádu‘ nebo ‚bojovníky‘ vůbec.“ K uvedenému textu je připojena tato poznámka pod čarou. „Pokračovatel Kosmův (Kanovník vyšehradský) k r. 1138: ‚... *dux Sobieslaus primi et secundi ordinis militibus edicet, ut quantotius Saczka ad se*

Aequitati et consentaneum et regiae conveniens excelentiae pariter et honori, modis omnibus ad hoc⁽¹⁵⁹⁾ intendere atque niti, ut nemo contra juris⁽³⁰⁸⁾ ordinem aggravetur⁽³⁰⁹⁾, sed jura⁽³¹⁰⁾ omnia conservetur unicuique penitus⁽³¹¹⁾ inconvulsa⁽³¹²⁾.

– *juris⁽³⁰⁸⁾ enim observantia⁽³¹³⁾ et temporalis honoris⁽³¹⁴⁾ gloria⁽³¹⁵⁾ conservatur et animae a Deo in coelesti patria praemium tribuetur.*

Ne autem ea jura⁽³¹⁰⁾ quae prius a nostris praedecessoribus⁽¹⁷⁷⁾ ut a bonae memoriae duce Conrado et ab aliis, postmodum autem in tota Znoymensi provincia sunt statuta, processu temporis per⁽⁸¹⁾ quemquam possint hominum immutari, sed perpetuo⁽²⁵⁵⁾ stabilia permanent⁽³¹⁶⁾ atque firma: noverint⁽³¹⁷⁾ tam praesens aetas quam eius sequens posteritas⁽³¹⁸⁾, quod nos habito diligenti tractatu⁽³¹⁹⁾ cum fidelibus⁽³¹⁾ nostris suppannis^{137 597} Boemis⁽³²⁰⁾ pariter et Moravis, volentes ab omnibus perpetuo⁽²⁵⁵⁾ invio-

Jak spravedlnosti, tak shodně též královské vznešenosti (výsosti) a cti odpovídá (jí přísluší, je jí přiměřené) směřování a usilování – a to různými způsoby – k tomu (takovému stavu), aby nikdo (již) nemohl být obtěžován (zatěžován, postihován⁽³⁰⁹⁾) v nesouladu s platným právním řádem – naopak by měla být veškerá práva (nadále) zachovávána a zcela⁽³¹¹⁾ (vůbec, naprosto) nenarušována (neměněna, stále platná⁽³¹²⁾).

– *Neboť je totiž dodržováním (zachováváním, šetřením⁽³¹³⁾) práva (ustálené praxe či zvyklostí⁽³⁰⁸⁾) (úctou⁽³¹³⁾ k právu⁽³⁰⁸⁾) zachovávána jak dočasná sláva (moc, vážnost) čestných úřadů, tak i Bohem v nebeské vlasti je též udělována duši odměna.*

(Chceme), aby nemohla být ta práva, která byla dříve ustanovena našimi předchůdci⁽¹⁷⁷⁾, jakož i blahé (dobré) paměti knížetem Konrádem, a dalšími (knížaty) – později však i (námi) v celém Znojenském kraji, časem (v průběhu doby) změněna kýmkoliv (z lidí) – navíc k tomu (chceme) aby zůstala⁽³¹⁶⁾ stále⁽²⁵⁵⁾ pevná a silná. Necht' jak současná doba, tak i následující budoucnost⁽³¹⁸⁾ (potomstvo) pozná⁽³¹⁷⁾ náš záměr, který vznikl na základě důkladného projednání s našimi věrnými českými župany^{137 597} –

convenient. [... Kníže Soběslav nařídil bojovníkům prvního a druhého řádu aby v co největším počtu přišli k němu do Sadské.]“ . Na závěr lze ještě uvést stanovisko L. Jana (2006, s. 219): „Nejmnohoznačnějším je však termín ‚miles‘. Jeho praktické využití je mnohostranné, a lze se s ním setkat i v situacích téměř neočekávaných. Pokud jde o jednotlivce, pak lze označení „miles“ pouze pro pasovaného rytíře v protikladu k osobám nejnižší šlechtické vrstvy, které pasovány nebyly. To ukazují řady svědků v listinách z regionálního prostředí, kdy ti, kterým titul „miles“ náleží, bývají uvedeni na předních místech. Jako ‚militēs Moraviae‘ může však být označena elita moravské šlechty, nejmocnější páni, jak se to stalo např. 29. května 1287, na druhé straně patří název ‚militēs‘ na sjezdu Vítkoviců 12. července 1293 v Soběslavi klientům předních členů rodu.“

⁵⁹⁷ R. Antonín (2012, s. 113–115): „Označení různých úředníků na různém stupni podřízenosti jedním termínem je pro moderního člověka matoucí ... Obecně platí, že nejvýše postavení beneficiáři splývali s představiteli nejmocnějších a nejbohatších rodů českých předáků. Sociální zázemí drobnějších beneficiářů je pro nás dodnes víceméně velkou neznámou. Mohlo jít kupříkladu

*labiter observari, jura⁽³¹⁰⁾ statuimus⁽¹⁹⁰⁾
in hunc modum:*

*Omnes hereditates^{592 598} quas viri nobi-
les⁵⁹⁹ tam minores quam majores⁽³²¹⁾*

*ve stejné míře i s moravskými. (Protože
stále) chceme (a též jsme již dříve chtě-
li), aby všemi (lidmi) byly zachovávány
zákony (a práva) – ustanovili⁽¹⁹⁰⁾ jsme
(tyto zákony) takto (takovýmto způso-
bem):*

*Všechny dědičné nemovitosti^{592 598} (ma-
jetky, dědičná práva, *dēdictivī*), které uro-*

o přímé panovníkovy ministeriály, tj. společenskou skupinu, která se prostřednictvím výkonu úřadu dostávala do nadřazených pozic nad lidmi, jejichž záležitosti spravovala. Původně tedy nešlo o šlechtu zakládající svou moc na rodové tradici a majetku, ale pouze na službě knížeti. Podobný systém ‚služebné šlechty‘ (tzv. klientů) si nejspíše od druhé poloviny 12. století vytvářely i významné rody českých předáků. Nižší úřady ve správě země mohly být tedy osazovány i touto závislou klientelou. Za své služby dostávali knížecí dobrodiní (*beneficium*), proto se nazývají *beneficiáři*, popřípadě *župani*, protože, jak říkají prameny, drželi po vykonávání úřadu jako odměnu majetek takzvaně *in nomine suppe* – tedy jménem úřadu. Obojí, *suppa* (*župa*) i *beneficium* se tak ve 12. století významově překrývají. *Beneficiáři* však nebyli odměňováni pouze penězi a naturálními příjmy – tedy tzv. výsluhami. Ono *beneficium* zřejmě představovalo držbu pozemkového majetku vázaného na dobu vykonávání úřadu. Jaký byl tedy rozdíl mezi západoevropským lenním systémem, kde podobným způsobem udělovali lenní páni svým vazalům majetky v léno – tedy v dědičné či doživotní vlastnictví – za něž byli vazalové povinni sloužit, zejména vojensky, svému pánu? Zásadní rozdíl spočívá v původní nedědičnosti českých *beneficií*. Popsaný stav a rozdíl od jeho podoby v západní Evropě vedl některé autory ke snaze představit v Čechách a na Moravě uplatňovaný systém jako osobitý středoevropský způsob uspořádání středověké společnosti a vztahů v ní. Sledujeme-li však situaci v českých zemích v širším celoevropském rámci, vidíme, že jde o domácí variantu a aplikaci lenních vztahů na zdejší poměry. S podobnými adaptacemi lenního systému se setkáme v celé Evropě. Přerod předáků, kteří byli zároveň *beneficiáři* a *župany*, ale i méně urozených Čechů ve vrcholně středověkou šlechtu, je zajisté dokonán v 13. století. Tehdy se soukromé majetky šlechticů zaokrouhlovaly v souvislosti s kolonizací dosud neosídlených oblastí země. Současně se tak dělo i v důsledku přechodu části dočasných majetků (*beneficií*) v dědičné držení. Tento proces však byl nastartován již ve druhé polovině 12. století. Právě tehdy se, jak prokázal Libor Jan, posouvá použití termínu *župan* (*suppanus*). Již jím není označován úředník aktivní v hradské správě, ale obecně příslušník společenské skupiny *mocných a urozených*.“

⁵⁹⁸ Vaniček (2000 s. 156–157): „Pozemkové vlastnictví mělo ve středověku v zásadě dvě složky na několika vertikálních stupních: užívání a vládu. Původní kmenové území bylo podřízeno vládě charismatických knížat, ale obyvatelé žijící na půdě si udrželi užívací svobodu, kterou kompenzovali dary. Průběžně dochází k přetváření území delegovanou státní mocí, ‚k uvalení jha‘ (Kosmas) na obyvatelstvo. Vzniká odstupňované vlastnictví ve vztahu k vládci, v jehož rámci se těší držba urozených svobodnějšimu postavení. Výstavba země probíhá tak, že se vedle panovníckých dvorců a rolnických usedlostí rozvíjí svobodná držba šlechtická, navazující původně na veřejné funkce a spojená s dosídlovací rolí v regionech. Tento obrat lze nazvat teritorializací šlechty, v dlouhodobém smyslu formováním plošně právní zemskosti. Po celé Evropě spatřujeme ve 12.–13. století postupné proměny ‚etnických‘ titulatur vládců (např. *rex Anglorum*, *dux Svevorum*, *comes Pictavorum* – král Angličanů, vévoda Švábů, hrabě Poit’anů) na titulatury zemské (tj. *Anglie*, *Švábsko*, *Poitou*). Neznamena to, že by zde ‚země‘ v politickém smyslu neexistovaly, ale byly reprezentovány mobilnějším ‚šlechtickým vojskem‘. Při změně se jedná o územní zakotvení této elity vlastnické i právní. Panovník nakonec vládne jak vazalské šlechtě, tak právně institucionalizované zemi. Podobně probíhal vývoj v českém státu. Systematické země od raného středověku přispěly k rozšiřování osad válečnické a správní elity. Připomeňme si, že tyto předáci se pohybovali po celém území státu a s oblibou zakládali své dvorce v aglomeracích velkých hradišť nebo při obchodních cestách. Perspektivní byla zejména sídla na okraji osídlené ekumeny, kde šlechta získala prostor k vlastní kolonizaci.“

tempore ducis Conradi sine querela iuste⁽³²²⁾ et pacifice⁽³²³⁾ hucusque⁽³²⁴⁾ possederunt, in bona tranquillitate pacis amodo⁽³²⁵⁾ possideant⁴⁷⁶.

zení mužové⁶⁰⁰ jak z vyššího, tak nižšího rodu za časů knížete Konráda, doposud bez námitek (sporů, žalob) spravedlivě a v míru vlastnili (drželi) a doposud vlastní, by měli též v nerušeném pokoji⁶⁰¹ na příště (od nynějška, od této doby nadále⁽³²⁵⁾) (rovněž) vlastnit⁴⁷⁶.

V roce 1197 se stal (na základě smlouvy ze dne 6. prosince) Přemysl Otakar I. vládcem Čech a Vladislav I. Jindřich⁶⁰² vládcem Moravy. Hovoří se často o tzv. *diarchii*⁶⁰³ (období 1197–1222⁵⁹⁴).

⁵⁹⁹ Vysvětlení lze nalézt v publikaci Vackové (1905, s. 31): „Ti, kdož z počtu svobodných mohli nakládati na službu vojenskou a osobně ji konali, pokládáni jsou tudíž za výbor svobodného lidu a obcovali spolu s urozenými generálním rokům [rokováním – sněmům] s knížetem spolu na prospěch země. Jinak také sluli „stařešinové lidu“, jako bojovníci prvního řádu zvaní jsou „stařešinové urozených“.“

⁶⁰⁰ Úmyslně jsme nepoužili označení *šlechta*. U řady autorů je používán termín *urozenci* – ani ten se nám nejevil zcela vhodným – proto jsme použili toto poměrně „neurčité“ označení.

⁶⁰¹ Žemlička (2011, s. 69): „Proč se právě časy Konráda II. Oty staly mezníkem, nastolujícím pomyslný klid, se zdá být nabíledni. Po zápasech mezi vladislavovskou a soběslavovskou větví se v roce 1189 prodral k moci jiný člen panujícího rodu. Nepatřil k jednomu ani druhému, nýbrž k moravské znojenské linii. Pod tlakem předchozích událostí byl zeměpánův všeobšíhý půdní fond radikálně zkrácen a zbývalo jediný východisko: uznat daný stav a pokud nešlo o evidentní přehmaty a uzurpace, tolerovat jej. Sláblo povědomí, co ještě zůstává v přímé dispozici panovníka, co může či nemůže kníže udílet a co je ‚obsazeno‘. Docházelo k přehmatům a tápání. Když si pražský biskup Fridrich k potěše své i svého úřadu ‚vysloužil‘ od Soběslava II. (1173–1178) újezd na Rokycansku (circuitum iuxta Rokican), netušil kníže, že ho již užívá miles Přibyslav. Trvalo nějaký čas, než se trapnost vyřešila. Současně sílil tlak ‚nové‘ šlechty, aby se její půdní majetky i lidé alespoň v základní míře vymanily z tíživých nároků provinčního a dalšího úřednictva. I na to se statuta snažila reagovat a vycházet ‚soukromým‘ vlastníkům vstříc.“

⁶⁰² Augusta et al. <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>>: „Vladislav Jindřich (†12. 8. 1222) – český kníže a moravský markrabě z rodu Přemyslovců, jeden z mladších synů krále Vladislava II., patřil k nejsvětlejším zjevům mezi Přemyslovci. Po smrti otce byl ještě nedospělý – první zprávy o něm máme až z doby, kdy spolu se svým bratrem Přemyslem I. Otakarem pomáhal knížeti Bedřichovi. Roku 1192 získal od knížete Jindřicha Břetislava titul moravského markraběte a vládu nad Moravou. O dva roky později však kníže Vladislava Jindřicha vlády zbavil a přivedl si ho na pražský dvůr, aby ho měl pod dozorem. Když se Přemysl Otakar pokusil roku 1196 vpadnout do Čech, Vladislav Jindřich byl knížetem uvězněn. Ale už o rok později kníže umírá a čeští předáci Vladislava Jindřicha nejen osvobodili, ale 22. 7. 1197 ho zvolili novým knížetem. V prosinci však znovu vpadl do Čech Přemysl Otakar a schylovalo se k bratrovražednému boji. Tehdy však naštěstí – jak píše Palacký – u Vladislava Jindřicha zvítězila ‚láska k vlasti a zdravý rozum politický‘. Ještě před bitvou vyhledal svého bratra, a ‚třebas měl nesrovnatelné vojsko, přece ustoupil jednak pro dobro míru, jednak z bratrské lásky‘. Vzdal se dobrovolně českého knížectví a spokojil se s moravským markrabstvím, které mělo napříště podléhat českému panovníkovi, nikoliv říši. ‚Spanilost duše Vladislavovy ukázala se zvlášt' tím, že až do smrti zůstal neproměnně věren bratrovi a pánu svému, i když měl mnohokrát příležitost využít obtížného postavení Přemysla I. Otakara, aby sám získal vládu. Zlatou bulou sicilskou (1212) byla i říši uznána podřízenost Moravy Českému království a Vladislav Jindřich získal od císaře symbolické území v Sasku, aby byl i nadále počítán mezi říšská knížata. K významným činům markraběte Vladislava Jindřicha patří mj. založení kláštera ve Velehradě. Když roku 1222 zemřel bez potomků, vlády na Moravě se načas ujal přímo král Přemysl I. Otakar.“

V souladu s Vaníčkem⁶⁰⁴ lze 13. století označit za dobu jak evropské, tak současně i české konsolidace. Obecně je možné prokázat značné sociální, politické a ekonomické změny, ke kterým docházelo jak ve 12., tak i v následujícím 13. století – nejinak tomu bylo v oblasti práva. Větší změny lze sice doložit u práva městského než zemského⁶⁰⁵ – nicméně i ve venkovském prostředí docházelo v této době k nemalým zemědělsko-technologickým změnám (zvýšení produkce potravin), a tím i obecně k výraznému ekonomickému a sociálnímu pokroku⁶⁰⁶.

⁶⁰³ Za klíčové datum (podle *Letopisu Jarlocha, opata kláštera Milevského* /Emler PDČ II, s. 461 až 516/) lze označit právě 6. prosinec 1197. Místo bitvy u Prahy došlo k jednání mezi oběma Přemyslovci (komentovaný výklad kroniky – viz Kernbach /2000/).

⁶⁰⁴ Vaníček (2000, s. 15).

⁶⁰⁵ Žemlička (2011, s. 286–287): „Měřítkem spravedlnosti ‚Čechů‘, garantem právní kontinuity a obranou proti excesům bylo zemské právo, mrav či obyčej (*ius, mos, consuetudo terrae*). Kosmas vyzvedl Přemysla Oráče, který společně s Libuší ‚zákony spoutal náš kmen‘ a vydal všechna práva, jimiž se naše země řídí a spravuje“. Odlišně to viděl o tři století Ondřej z Dubé. Uznal roli Oráče, ale jedním dechem zdůraznil roli pánů, ‚kteříž jsou té chvíli byli‘. Do role zdroje, tvůrce a strážce zemského práva se od sklonku 13. století pasovala avansující šlechtická zemská obec. Ani Ondřejova Práva zemská česká se ostatně nestala závaznou právní instrukcí, o níž šlechta z praktické účelovosti nestála. V kodifikované podobě ji neprosadili ani takoví panovníci jako Václav II. a Karel IV. Čím bylo zemské právo, sdělují prameny. Zemským právem či obyčejem se zaštiťovala prakticky neomezená škála právních úkonů, začínaje procesními zvyklostmi na soudech, úkony při převodech majetku a konče způsoby vytyčování pozemkových majetků (objezdy apod.). Postrádalo jasně vymezenou působnost a zejména do listin vkládané paušální odvolávky na zemské právo mívaly ten hlavní cíl, aby umocnily platnost aktu. K tomuto právu, podle Kosmy „právu Čechů“ se ve starší době řadilo i právo vyzvedat vždy nejstaršího z ‚knížat‘ na pražský stolec. Jiné doklady jsou prozaičtější. Na zemské právo se odvolával Hartman z Mířkova, hájící před králem Vladislavem a velmoži svou věc předvoláním svědků (*ex iure huius terre testes producens*), na „zemský zvyk“ poukazoval (jistě inspirovan předlohou) papež Celestin III., když roku 1197 potvrzoval Vyšehradu práva udělená knížetem Bedřichem ve věci jurisdikce kapitulních lidí. Souzení a jednání podle zemského práva (*secundum iura terre, secundum regni nostri consuetudinem*) se objevilo v polemikách Přemysla Otakara I. s biskupem Ondřejem. Své pravomoci, jež má ‚dle obecného zemského práva‘ (*de communi iure terre*) vůči církevním ústavům, vzpomněl též král v privilegiu pro Doksany (1226). Rovněž zeměpanská břemena a zátěže patřily k ‚zemským zvyklostem‘ (*secundum terre illius consuetudinem*).“

⁶⁰⁶ Dlouhou dobu existovala pouze tzv. orba mělká. Používala se primitivní oradla (háky či lehká rádla). Půda se orala přibližně do hloubky 5–10 cm, nedocházelo k obracení, ale jen k rozhrnování. Proto bylo zapotřebí orat v obou směrech (podélně i příčně) – pole měla proto většinou čtvercový půdorys. Rádla byla tažena dobyt看 pomocí dřevěného jha, připevněného na rohy zvířete („jho nárožní“) nebo na šíji („jho kohoutkové“). Teprve později byl vynalezen chomout. Ten zvíře již nedusil a též netlačil. Na základě této význačné technologické změny v zemědělství došlo ke značnému zvýšení tažné síly. Následně pak v 13.–14. století převládli kůň nad dobyt看em. U nás je chomout zmiňován již v listinách *Soběslava I.* z let 1174–79. S ohledem na vodní právo je zapotřebí se též zmínit o počátcích používání mlýnů v Čechách a na Moravě. Nejstarší zmínka o vodních mlýnech a náhonech na Vltavě sice existuje již k roku 993 (nadání *Břevnovského kláštera Boleslavem II.*) – autentičnost listiny je však historicky značně spornou. První věrohodné listinné doklady o mlýnech lze doložit až mnohem později – viz poznámku č. 151.

4.2 Privilegia udělovaná klášterům a kapitulám za vlády krále Přemysla Otakara I.

Hlavním právním nástrojem této doby byly tzv. listiny⁵. Po období ryze zvykového (tj. pouze ústního) vymezení práv a povinností zúčastněných stran postupně roste význam písemně stvrzených a pečetěmi opatřených dokumentů. Obecně závazné právní předpisy tehdejší právní systém ještě nebyl schopen aplikovat (pro středověk je typická absence pojmového aparátu a též obecně-právního či teoretického pojetí – dokonce byla neúspěšnou i mnohem pozdější snaha *Karla IV.* o prosazení zákoníku *Maiestas Carolina*⁶⁰⁷). O listinách⁵ a jejich úloze jsme se již zmínili v předešlých dílčích kapitolách – řadu z nich lze bohužel rovněž i ve 13. století označit za falza⁶⁰⁸.

Významným zdrojem příjmů panovníka byla cla. Běžně se uvádí jejich vybírání na zemských hranicích či před vstupem do měst nebo trhových obcí. Velmi často se vybírala též na splavných řekách. Nepřímo je toto možné dovést v širším měřítku již k roku 1199 z listiny⁶⁰⁹ *Přemysla Otakara I.* určené klášteru v *Rajhradu*⁶¹⁰ – ten byl dle všeho do určité míry podřízen *Břevnovskému*

⁶⁰⁷ Rameš (2005, s. 144): „*Maiestas Carolina* – neúspěšný pokus *Karla IV.* o návrh základního českého zemského zákona. Návrh byl vypracován císařem a jeho rádci na počátku 50. let 14. století. Při jeho tvorbě byli panovníkoví nápomocni mnozí tehdejší vzdělanci, zejména kancléř a později biskup olomoucký Jan ze Středy. Zákoník se *Karel IV.* pokusil prosadit na podzim roku 1355 při jednání pražského svatováclavského sněmu. Vysoká šlechta jej však nepřijala. *Karel* tedy musel svůj návrh stáhnout, a dokonce prohlásit, že rukopis shořel. Jeden exemplář je dodnes ovšem zachován v rožmberském archivu ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Zákoníkem chtěl *Karel IV.* fixovat dosavadní zvykové právo jednotnou úpravou a odstranit fungující libovůli a brutální praktiky zejména v soudnictví. Na čelném místě zákoníku stojí ochrana hmotných statků královských. Hrady ani královská města neměly být prodávány ani zastavovány. Proti šlechtě byl namířen požadavek na královské úředníky, které si panovník napříště mínil vybírat sám. Do trestního práva měly být vneseny humánní prvky. Vrchnost ohrožoval článek o odúmrti, neboť statky poddaných, kteří zemřeli bez přímého dědice, neměly připadat pánovi, ale přímo panovníkovi. Tato i další podobná opatření způsobila u šlechty obavu z moci panovníka a konečný nesouhlas s ním.“

⁶⁰⁸ Pokud bychom se chtěli zmínit o starších listinách – pak je zapotřebí především upozornit na listinu *Boleslava II.* (15. 1. 993) vztahující se k založení *Břevnovského kláštera* (viz především poznámku č. 147). Do určité míry lze za sporný označit i záznam z *Kroniky Mnicha sázavského*, kde se uvádí majetkoprávní okolnosti související se založením *Sázavského kláštera* (viz poznámku č. 203 a též 206). Obdobně je možné vznést pochybnosti i u listiny *knížete Sptyihněva II.*, přiřazované k r. 1057, ve které je dána donace panovníka určená tehdejší románské *bazilice svatého Štěpána* (viz především názor *Novotného* – poznámka č. 232).

⁶⁰⁹ Uvedený dokument je dostupný v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 200). V některých částech se poněkud liší od *Bočkovy sbírky Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1. díl, 1836). Proto jsme v předloženém textu provedli menší korekce.

⁶¹⁰ Foltýn a kol. (2005, s. 632–633) uvádí: „*Nejstarší spolehlivou zprávou o Rajhradě přináší jeden ze dvou bezprostředních pokračovatelů kronikáře Kosmy, tzv. Kanovník vyšehradský. K roku 1136 uvádí, že se olomoucký biskup Jindřich Zdík sešel s moravskými úředníky Konrádem Znojenským a Vratislavem Brněnským, v jakémsi klášteře, který se nazývá Rajhrad. Roku 1169 daroval olomoucký úředník Friedrich rajhradskému klášteru Hranice na Moravě, roku 1222 je však postoupil břevnovský opat Dluhomil premonstrátům v Hradisku u Olomouce. Z listiny, která o tom*

klášteřu^{144 611}. Uvádíme jen kratší vybranou část z tohoto dokumentu, ve kterém král poskytl klášteřu výjimku ze všeobecné povinnosti platby cla jak na pozemních cestách, tak na řekách.

hovoří, vyplývá nadřazenost břevnovského opata nad rajhradským řádovým domem. Bratr krále Václava I., markrabě Přemysl, udělil 2. listopadu 1234 rajhradskému klášteřu velké privilegium. Klášteř měl požívat takových imunit, jaké získal velehradský klášteř od jeho otce krále Přemysla Otakara I. a strýce markraběte Vladislava Jindřicha; markrabě také potvrdil starobylý sedmidenní trh na svátek svatých Petra a Pavla, který byl hojně navštěvovaný lidmi z nejrůznějších končin, a ves Rajhrad získala týdenní trh v každou středu. Dne 30. prosince 1247 vysvětil olomoucký biskup Bruno nově rajhradský klášteř včetně hlavního oltáře apoštolů Petra a Pavla a dalšího oltáře sv. Kříže. Nelze vyloučit, že k vysvěcení došlo pro poškození kostela a klášteřa v době mongolského vpádu v roce 1241. O rok později, 11. prosince 1248, daroval král Václav I. biskupu Brunovi a jeho nástupcům patronátní právo Rajhradu, což dokazuje, že v této době nebyl klášteř plně inkorporován břevnovskému opatství. V létě 1253 se kostel i dům rajhradských benediktinů stal opět cílem loupeživých hord. Tentokrát šlo o Uhry a Kumány, vojsko uherského krále, které zaplavilo téměř celou Moravu. Klášteř byl poničen, bohoslužebná roucha a předměty byly uloupeny a odňaty byly také relikvie z oltářů. Proto udělil papež Inocenc IV. 7. dubna 1254 všem, kdož navštíví rajhradský kostel na svátek sv. Petra, čtyřicetidenní odpustky a biskup Bruno 12. září 1255 znovuvysvětil kostel, hřbitov i hlavní oltář. V té době již běžel spor mezi olomouckým biskupem a břevnovským opatem ohledně pobírání desátků a ustanovování správce rajhradského kostela i dalších příslušných kostelů v okolí. Opatovi se podařilo prostřednictvím ústních svědectví dokázat, že toto právo drželi jeho předchůdci, a olomoucký biskup proto ustoupil, jak vyplývá z listiny, kterou vydal 6. listopadu 1255 v Olomouci. Někdy v závěru interregna 1278–83 se stal rajhradský klášteř základnou početné skupiny loupežníků, která znepokojovala široké okolí. Přítrž tomuto řádění učinil na přelomu let 1285/86 mladý král Václav II. se svým otčím Závíšem s Falkenštejnem. Královské vojsko klášteř zteklo a zajalo v něm podle svědectví zbraslavského kronikáře na 400 zlotřilců, kteří byli poté popraveni. Roku 1288 pak opravený klášteř opětovně vysvětil olomoucký biskup Dětrich a v letech 1290 a 1293 mu udělil odpustky.“

⁶¹¹ Foltýn a kol. (2005, s. 633–634): „V polovině 90. let 13. století došlo opět ke sporu olomouckého biskupa a břevnovského opata o podřízenost Rajhradu. Došlo až na projednávání v Římě a biskup i tentokrát přiznal porážku. Vydal o tom 27. ledna 1296 listinu, jíž se vzdal práva na ustanovování proboštů a vyšetřování nepravostí, ponechal si nicméně právo vizitace, korekce a vůbec jurisdikce v církevní oblasti. Opat měl navíc biskupovi prezentovat převora, který by stál nad proboštem, mnichy i lidem a účastnil se biskupských synod (tato podmínka nebyla realizována). Biskup tak zjevně uznal podřízenost rajhradského domu Břevnovu jak ve spirituálních, tak v temporálních, tj. majetkových, záležitostech. Dne 8. dubna 1296 papež Bonifác VIII. potvrdil břevnovskému opatu a jeho konventu, že proboštví neboli převorství v Rajhradě, Polici a Broumově jsou k tomuto klášteři připojena plným právem a opat v nich má ustanovovat představené – probošty nebo převory. Tato papežská listina představuje vlastně plné a definitivní podřízení Rajhradu břevnovskému klášteři. Podle mínění Gustava Friedricha je však pravděpodobné, že v poslední fázi sporu s olomouckým biskupem Dětrichem si Břevnov pomohl dvěma falešnými listinami. Obě jsou jakoby vydány knížetem Břetislavem I. V první s datem 18. října 1045 se potvrzuje majetek břevnovského klášteřa, mezi tím také ‚na Moravě jakási cela ke cti sv. apoštolů Petra a Pavla v nějakém pustém hradě, jenž má jméno Rajhrad‘, ve druhé, s datem 26. listopadu 1048, se říká, že kníže vlastním nákladem vystavěl ‚na rajhradském hradě‘ kostel k počtě Boha a apoštolů Petra a Pavla, který má v budoucnu vždy podléhat břevnovskému klášteři. Dále jsou vypočítány vesnice a majetky Rajhradu a jejich obyvatelům je udělena soudní imunita. Je nesporné, že falza odrážejí stav konce 13. století, a co se počátků Rajhradu a jeho podřízenosti břevnovskému klášteři týká, byla situace vylíčena tak, jak si přál břevnovský opat Bavor z Nečtin. I když se základní údaje obou falz zcela neshodují, má z nich vyplývat nepochybná podřízenost rajhradského domu Břevnovu již od počátečních časů. Realita rajhradského založení však byla zřejmě jiná. Dům nebyl na začátku podřízen jednoznačně Břevnovu. Byl sice osazen břevnovskými benediktiny, kteří spadali disciplinárně pod opata, patronát však zůstal zeměpánovi a hmotné statky měl spravovat probošt bez zásahů opatových. Lze proto vystoupit s hypotézou, že Rajhrad nezaložil kníže Břetislav I. jako závislý dům břevnovského klášteřa ani nezávislý benediktinský

Universis civitatum advocatis in regno suo constitutis⁽⁷⁹⁾, gratiam suam et omne bonum.

Sub obtentu⁽³²⁶⁾ gratiae nostrae vobis districte precipiendo⁽²¹⁹⁾ mandamus⁽³²⁷⁾, quatinus⁽³²⁸⁾ homines Rayhradensis ecclesiae⁽¹¹²⁾ 610, que⁽⁴³⁾ est Brevnovensis monasterii, in omnibus theloneis⁵⁴⁹, in aquis et in viis, vel in quibuscunque⁽³²⁹⁾ locis totius Boemiae⁽¹⁶³⁾ at Moraviae constitutis⁽⁷⁹⁾, in nullo molestetis, nec molestari ab aliis permittatis⁽³³⁰⁾ ...

... Ego Wadizlaus⁶⁰², dei gratia marchio Moraviae, et ego Wladimir, dei gratia dux⁶¹² Olomucensis, et ego Zpitigneu, dei gratia dux de Brene, nostri sigilli appensione roborari⁽³³¹⁾ fecimus. Amen.

Všem ve svém (našem) království určeným a povoláním (poskytují) svou přízeň a všechno dobro.

Na základě zachování⁽³²⁶⁾ naší přízně (laskavosti) k vám (s ohledem na naši ochranu⁽³²⁶⁾ /vás/) – přísným nařízením ustanovujeme (ukládáme, určujeme⁽³²⁷⁾), aby⁽³²⁸⁾ poddaní Rajhradského kláštera⁶¹⁰, který patří k Břevnovu¹⁴⁴, nebyli nikde nijak zatěžováni cly⁵⁴⁹ a aby nikomu nebylo povoleno je obtěžovat jakýmkoliv stanoveným⁽⁷⁹⁾ cly – a to jak na vodě, tak na cestách či na kterýchkoliv místech nacházejících se na celém (veškerém) území Čech a Moravy ...

... Já Vladislav⁶⁰², z Boží milosti markrabě moravský, a já Vladimír, z Boží milosti (údělný) kníže⁶¹² olomoucký, a já Spytihněv, (údělný) kníže brněnský, toto našimi připojenými pečetěmi stvrzujeme⁽³³¹⁾. Amen.

klášter nižší kategorie, nýbrž jako kolegiální kapitulu v čele s proboštem, snad v rámci pokání za loupeživou výpravu do Polska roku 1039. Zřejmě pro nedostatek světských duchovních byla instituce osazena břevnovskými mnichy a postupem času začali opati Rajhrad chápat jako řádové, a tudíž závislé proboštství. Výsledek sporu na konci 13. století tento stav potvrdil. To však nemůže nic změnit na skutečnosti, že Rajhrad byl první církevní institucí na Moravě, která byla osazena benediktinským řádem, ještě před obnovením olomouckého biskupství roku 1063.“

⁶¹² Dudík (1878, s. 196): „Moravští knížata psali se jako knížata čeští ‚Dei gratia Moravorum dux‘, tak r. 1174 Oldřich, nebo 1078 ‚Otto, Dei gratia id, quod est‘, anebo 1145 ‚Otto, Dei gratia dux Olomucensis‘, okolo r. 1092 ‚Conradus, Dei gratia dux Moraviensis‘, 1095 ‚Svatopluk, dux Moraviensis‘, 1084 ‚Otto, Dei miserante gratia dux Olomucensis‘, 1169 ‚Fridericus, dux Olomucen. provincie‘, nebo 1174 ‚illustris moraviensis dux Vaceslaus‘, nebo 1195 ‚Spytihněv, princeps Brunnenensis‘, 1197 ‚Spytihněv, Dei gratia dux Moraviensis‘, anebo téhož roku ‚dux provincie Brunnenensis‘, 1198 ‚Vladimír princeps Olomucensis‘ atd. Od knížat českých nazýváni byli ‚Moraviae provinciae principes‘, tak nazván byl roku 1078 kníže Otík Olomoucký od svého bratra knížete Vratislava; tak užívá téhož výrazu r. 1160 také král Vladislav. Vdova po Otíkovi I., Eufemia, nazvala svého svaka knížete Znojemského k r. 1087 jen prostě ‚Dominus Conradus‘. Tatáž vdova užívala okolo r. 1111 titulu ‚matrona illustris‘. Knězi nazývali se ‚duces a ducelli‘. Řím přikládá knížatům moravským tentýž titul, jako knížatům českým. Otík III. osloven byl r. 1145 od papeže Eugena III. ‚illustris Moraviensis dux‘, právě tak, jako as téhož roku Vladislav český. Kronikáři po pravidle přikládají knížatům moravským název ‚Dominus‘, z čehož patrně, že ve XII. století o titulu všeobecně přijatém nebo právně omezeném, tj. o titulu úředním, jenž by českým i moravským knížatům dle uzavřených smluv přináležel, tak málo může řeč být, jako o nějaké zemské barvě nebo o znaku zemském.“

Poměrně dlouhou část ze starší *Soběslavovy listiny*⁵ poskytující privilegia *Vyšehradské kapitule*^{256 360} z roku 1130^{359 613} jsme výše uvedli v kapitole 3.3. V souvislosti s ní je vhodné se zmínit též o pozdější listině⁶¹⁴ z roku 1211⁶¹⁵. Uvedeme zde pouze dvě velmi krátké vybrané části.

Ego Premisl, Boemorum⁽¹⁷²⁾ *tertius rex, videns*⁽³³²⁾ *donationem*^{(89) 206} *predecessorum*^{(176) (177)} *meorum, et precipuae*⁽³³³⁾ *fratris mei felicitis memoriae ducis Friderici, violari*⁽³³⁴⁾ *ab hiis, quibus minus nota erat haec donatio*^{(89) 206}, *ob*⁽²⁸⁾ *spem retributionis*⁽³³⁵⁾ *vitae aeternae necessarium duxi renovare, quae talis est ...*

... novam addimus⁽¹⁸⁸⁾ *beatissimi principis apostolorum ecclesiae*⁽¹¹²⁾, *videlicet*⁽⁸⁶⁾ *tercium denarium*²¹⁰ *in nauo*⁽³³⁶⁾ *sub monte Devin*³⁸⁸; *nam duos denarios*²¹⁰ *ab antiquo*⁽¹²¹⁾ *canonicis*⁽²¹⁵⁾ *Wisegradenses semper habuerunt.*

Já Přemysl, třetí český král (král Čechů), který chápe donaci^{(89) 206} *svých předchůdců (předků*⁽¹⁷⁷⁾, *dřívějších Přemyslovců) – obzvláště (zejména*⁽³³³⁾) *svého otce, za blahé paměti knížete Fridricha – aby nebyla narušována těmi, kterým je tato donace*^{(89) 206} *méně známa, v naději na odplatu*⁽³³⁵⁾ *věčného života, jsem se znal jako potřebné ji obnovit – a to následně ...*

... novou (další /věc/ k tomu) přidáváme⁽¹⁸⁸⁾ *chrámu*⁽¹¹²⁾ *nejsvatějšího, prvního, z apoštolů (svatého Petra) – totiž (každý) třetí denár*²¹⁰ *z poplatku za přívoz*⁽³³⁶⁾ *pod horou Děvín*^{388 616} *– neboť dva denáry*²¹⁰ *vyšehradští kanovníci (až doposud /od dávných dob*⁽¹²¹⁾) *vždy měli.*

Pouze pro porovnání uvádíme, že v dřívější listině⁵ z roku 1130^{359 617} (viz též kapitolu 3.3) bylo stanoveno, že poloviční část ze cla z plaveného dřeva pod *Děvínem*³⁸⁸ měla tehdy patřit kanovníkům a polovina pak proboštovi.

⁶¹³ Listina knížete Soběslava I. z roku 1130 (tzv. *Soběslavova listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

⁶¹⁴ Listina byla zahrnuta do Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 243) i Friedrichova souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 87).

⁶¹⁵ Tomek (1892, s. 162): „*Kapitule Vyšehradské daroval Přemysl Otakar v roce 1211 třetí díl cla pod Děvínem ke druhým dvěma dílům, které měla již dříve. Roku 1215, za probošta Arnolda, neznámým způsobem příbuzného s rodem královským, král přivtělil ke kostelu kapitulnímu starobylou kapli sv. Klimenta na Vyšehradě, aby se z nadání jejího doplňovaly porce kanovníků, k jejichž vydávání již prý nestačily příjmy probošta pro značné jejich ztenčení v průběhu doby.*“

⁶¹⁶ Král (1947, s. 42–43): „*Existenci Děvínského hradiště prokazuje také označení plošiny Děvínské – mons Devin, tj. hora Děvín, které je doloženo např. v listině Přemysla I. k roku 1211 (in nauo sub monte Devin), jež podle výkladu W. W. Tomka „neznamená jen pouhou horu, na které by nestál hrad, neboť slova mons ve středním věku pravě velmi často užíváno bylo s významem: hrad na hoře, jakž se k. p. o Vyšehradu často píše (mons Vyšehrad).*“

⁶¹⁷ Listina knížete Soběslava I. z roku 1130 (tzv. *Soběslavova listina*); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 21; vlastní text lze nalézt na str. 110–119.

První listina⁵, která se zmiňuje o poustevnících (eremitech) *Břevnovského kláštera*¹⁴⁴ v *Polici nad Metují*⁶¹⁸, je datována k roku 1213⁶¹⁹. Jde o donaci²⁰⁶ krále Přemysla Otakara I. Protože v následujících částech této pojednávání dílčí kapitoly se budeme danému regionu ještě podrobněji věnovat, dovolíme si zde, z důvodů ozřejmění širších historicko-informativních souvislostí, uvést

⁶¹⁸ Buben (2004, s. 59–60): „Počátky polického kláštera sahají do počátku 13. století, kdy se tam usadil nejprve rajhradský mnich Jurik (Juryk, Juřík, † 1209) a po něm břevnovský mnich Vitalis, který pak s několika bratry postavil dřevěnou kapli Panny Marie. Snad i proto si v roce 1213 opat Chuno (Kuno) vyprosil na Přemyslu I. Otakarovi darování celého polického Újezdu břevnovskému klášteru a pak začal poustevnickou cellu přestavovat na klášter. V roce 1229 potvrdil Břevnovu držbu Policka král Václav I. Roku 1255 zahájil opat Martin I. stavbu kamenného kláštera, který dokončil roku 1294 opat Bavor z Nečtin. Existence proboštvství je doložena k roku 1260 a papežského potvrzení se mu dostalo v roce 1296. V rámci kolonizace kraje založili benediktini městečko Polici a v okolí také několik vesnic. Roku 1300 přepadli odbojní fojtové Leo a Tyčko klášter a vykradli jeho pokladnu. Proto byl v roce 1306 klášterní areál obehnán kamennou zdí 1 000 m dlouhou. Dne 21. 5. 1421 přitáhli k Polici Slezané a klášter dobyli, pobořili a vypálili. Kdo z řeholníků neutekl včas, byl zavražděn. Z kostela Panny Marie zbyly jen boční zdi a kněžiště. Okolní klášterní zboží pustošili Koldové z Náchoda a Sálava z Lípy. S opravami začal již opat Heřman, ale roku 1469 byla Police znovu vypálena vojskem Matyáše Korvína pod velením Františka z Háje. Pak se Broumova i Police zmocnil syn Jiřího z Poděbrad kníže Jindřich Münsterberský. Až asi roku 1488 vykoupil celé území opat Pavel.“ Současně s klášterem vzniká i město. Brandejs (1940, s. 107) uvádí: „Dne 6. září r. 1253 vydal Přemysl Otakar II. jakožto „mladší král český“ břevnovskému opatovi Martinovi privilegium, jímž mu povoluje přenést trh z Provodova do jiného místa zvaného ‚Police‘ (nejstarší transkripce názvu města v originále listiny, chované v městském archivu, je: ‚Policz‘), a to ‚pro větší pohodlí a větší zisk a užitek řečeného kláštera.‘ Od tohoto roku se nazývalo toto městečko trhem (locus forensis) aneb městečkem (oppidum). Z listiny vysvítá, že tu r. 1253 stávalo několik (ovšem dřevěných) domů s tržištěm. Týž opat zvelebil Polici započatím stavby velkého krásného klášterního kostela, z níž se dosud dochoval ozdobný portál nad hlavními chrámovými dveřmi v přechodním slohu románsko-gotickém, celé presbyterium s vysokou gotickou klenbou a základní zdi i sloupy a gotické oblouky v dlouhé části chrámu. Někdy kolem r. 1294 byl tento kostel již dostaven; poblíže tohoto kostela stála (při prameni na dnešním hřbitově) stará kaple P. Marie vystavěná ještě poustevníkem Vitališem a při ní prvotní budovy poustevníků. Nástupce opata Martina, opat Bavor zřídil tam ambit a počal stavět klášter. Z kaple P. Marie stal se farní kostel, který musil být pro ‚množící se lid‘ rozšířen. Farářem byl asi hned od začátku vždy jeden z kněží benediktinů, jež opat k tomu určil, aniž k tomu bylo zapotřebí zvláštního stvrzení pražského biskupa. Snad se tak dalo na základě nějakého, nám dnes neznámého, privilegia, daného břevnovskému opatovi pražským biskupem. Městečko bylo vlastně ještě více vesnicí než městem; hlavním zaměstnáním obyvatel byly obchod a řemeslo; jednotliví sousedé v městečku usazení však si kupovali v sousedních vesnicích i hospodářství. Proto byli poličtí sousedé povinni i robotami jako lidé selští, vyjma orání. Jejich hlavní povinností bylo opravovat mosty, lávky, dělat ploty, zasazovat zeleninu, trhat konopí a pod. Vrchnosti platili toliko kováři a řezníci, každý kovář ročně 6 grošů, o sv. Jiří a 6 o sv. Michalu, každý řezník ročně jeden „kámen“ loje a i „kámen“ slaniny. Mezi řemesly vynikalo již tehdy soukenictví; vedle toho však chovali poličtí sousedé i dobytek, pro který si obec držela rozsáhlé pastviny za Strážnicí směrem ke Žďáru a později u lesa Rzu. K městu patřila i stráž, zvaná tehdy horou Tonišovou, dnes Havlatkou. Z obou pastvišť musila obec podle urbáře z r. 1406 platiti vrchnosti 12 grošů ve 2 lhůtách, resp. po dvou groších ve dvou lhůtách, a mimo to 2 groše berně.“

⁶¹⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1213 – severomoravskému Uničovu bylo uděleno první městské privilegium v českých zemích. 6. ledna 1213 – setkání Fridricha II. a Přemysla Otakara I. ve Frankfurtu nad Mohanem; výsledkem byla ‚přátelská smlouva‘, která určovala vztah obou panovníků. Přemysl dokázal mistrně využívat bojů v Říši (za 15 let pětkrát změnil své ‚stranické příslušenství‘). Říjen 1213 – z pomoci Přemysla byl ‚protikrál‘ Ota Brunšvický poražen vojskem Fridrichovým; definitivně byl Ota odstraněn z možnosti působit na českou politiku po porážce u Bouvines (27. července 1214).“

rovněž toto tzv. falzum^{620 621}. Zajímavé je v uváděné královské listině mj. celkové pojetí vymezování příslušného území předávaného klášteru – včetně dalších navazujících přímých užitků.

K historickému popisu vývoje v dané oblasti můžeme (mj. i zásluhou V. V. Tomka) též využít celou řadu listinných podkladů a dalších dochovaných dokumentů. Tato část českého území byla ve středověku osidlována až v pozdější době (s ohledem na vyšší nadmořskou výšku – tím i poměrně nepříznivé klimatické poměry) – významné zde však byly mj. historicko-společenské a ekonomické vazby na tehdejší *Kladsko* (které pak následně až v 18. a 19. století s definitivní platností již nepatřilo do rámce *zemí Koruny české* /resp. pozdějšího *Rakouského císařství* či *Předlitavska*/ po prohrané tzv. *sedmileté válce* /1756–1763/ s *Pruskem*).

*Ego Ottakarus, qui et Przemisl, dei gratia
Boemorum⁽¹⁷²⁾ rex ...*

*Já Otakar a Přemysl, z Boží milosti český
král (král Čechů) ...*

Po slavnostním úvodu této listiny⁵ následuje podrobné vymezení vlastní – značně rozsáhlé donace²⁰⁶ *krále Přemysla Otakara I.* Popisované území bylo

⁶²⁰ Otázka tzv. *falz* je na samostatnou diskusi. To že některá listina je takto označena, ještě neznamená, že v ní nejsou obsaženy „pravdivé“ starší (spíše charakteru zvykového vymezení práv a povinností) majetkoprávní skutečnosti. V běžné historické terminologii bývá často používán pojem *obsahově hodnověrné falzum*. Vybranou část z uvedené listiny jsme převzali z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 250); text je dostupný též ze souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 399 až 401). Teprve až Friedrich tuto listinu zařadil mezi tzv. „acta spuria“. S ohledem na následující citaci je zapotřebí upozornit, že takto zařadil též listinu z roku 1229 (viz poznámku č. 670). Brandejs (1940, s. 107): „G. Friedrich označuje obě tyto listiny (dat. 1213 a 1229) za podvržené, ježto nejsou v souladu s pozdějšími listinami („quod cum illis libertatibus discordant, quas monasterio Břevnoviensi in circuitu Policensi ab Ottocaro I. et Venceslav I. concessas fuisse refert“) a soudí, že byly vyhotoveny po roce 1253. Srv. „Codex“ II. str. 399 a 430. Historik V. Hrubý ukázal ve své stati „Falsa břevnovská“ v časopise českých historiků roč. 1920 na str. 94–126, jak a z jakých důvodů břevnovský opat Dluhomil dal v letech 1250–1260 vyhotovit několik domnělých starobylých listin, jimiž mělo být břevnovské panství rozšířeno a postavení opatovo upevněno; mezi listinami jimiž se V. Hrubý zabývá, nejsou sice ony ‚darovací‘ listiny o Polici n. M. z r. 1213 a 1229 – přesto však dnes nemůže být sporu o tom, že to jsou také falsa nebo že to jsou kopie s dodatečnými interpolacemi (vsuvkami); J. V. Šimák např. upozorňuje ve svém díle ‚Středověká kolonizace v zemích českých‘ (v monumentálním díle V. Novotného: České dějiny, sv. I/5, str. 893 a n.), že v originále darovací listiny stála asi o darovacím statku na Policku jen slova: ‚infra silvam Steni‘ (pod lesem Stěnamí) a později že byla tato slova doplněna důležitou interpolací ‚et extra metas‘ (a vně těchto hranic); dále upozornil J. V. Šimák také na to, že klášter nikdy nedosáhl severních hranic domněle darovaných území.“ Brandejs (1940, s. 107–108): „V. V. Tomek, který falsa s datem z roku 1213 a 1229 považoval ještě za pravá, byl si dobře vědom velkého rozdílu mezi popisem hranic polického újezdu uváděných v domnělé listině z roku 1213 a oním pozdějším soukromým zápisem břevnovského mnicha a vykládal jej přirozeným způsobem tím, že se prvotní hranice časem změnila, což se mohlo státi buď postoupením statků od kláštera, nebo také tak, že se klášter přes výslovné znění darování královského nikdy ve skutečnosti k držení celého újezdu nedostal.“

⁶²¹ Použili jsme text z Friedrichovy sbírky *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 399–401).

pravděpodobně v té době (před rokem 1213⁶¹⁹) jak velmi řídké osídleno, tak rovněž značně zalesněno.

Některá latinsky transkribovaná raně středověká hydronyma se, bohužel, dařilo jen velmi obtížně lokalizovat a přiřadit je k současnému platnému označení odpovídajících vodních toků. Pokud šlo o orografická označení – u některých se to (i přes veškeré úsilí⁶²²) nepodařilo.

... *Ad instantiam venerabilis*⁽¹²⁴⁾ *vir* *Chunonis*⁶²³ *abbatis Brzewnowiensis (Brevnowiensis) ecclesiae*⁽¹¹²⁾, *quendam circuitum*^{(270) 524 624} *meum, qui Policz*⁶²⁵

... *S ohledem na prosby (naléhání) cti-hodného muže jménem Kuno*⁶²³, *opata Břevnovského kláštera*⁽¹¹²⁾, *dávám kterýsi svůj újezd*^{(270) 524 624}, *který se lidově*

⁶²² Především V. V. Tomka. Autor této publikace, i přes novější historické poznatky, musel bohužel obdobně dojít ke stejnému negativnímu zjištění.

⁶²³ Jde o břevnovského opata jménem Kuno. Tomek (1881, s. 5): „Odevzdána ve jmění kláštera Břevnovského, přestala Police brzy býti samotou poustevnickou. Bud' hned opat *Chuno*, který zemřel roku 1217, bud' některý z prvních jeho nástupců ještě v první polovici 13. století založil tu klášter synovský, přivtělený ku klášteru Břevnovskému a spravovaný probošty, opatům podřízenými; též pak počalo se díti pod správou kláštera Břevnovského roubání lesa a zorávání půdy v míře rozsáhlejší než předtím.“

⁶²⁴ Tomek (1857, s. 21–23): „Meze darovaného *újezdu* vyznačují se listinou takto. Král dává klášteru „polovici říčky nazvané Dřevíč (*Drivik* u *Pitra* s. 144, ale ve stvrzovací listině od r. 1229 *Drivicz*), a to od počátku té říčky (a *capite ipsius fluvii*) až k řece *Medhuji* (*Methuge*), *újezd* vztahující se od hory *Knína* až k jeskyni, ježto slově *Rosochatec* (*Rozohatecz*, 1229 *Rosatatecz*, což obojí zdá se být jen špatným čtením, ježto slovo *Rosochatec* v této formě jinde posud se vyskytuje), s druhé pak strany od počátku řeky *Stěnavy* až k řece *Božanovu*, (*Bosanov*, 1229 *Bozanov*) i až k horám *Stěnám* (*ad montes Steny*), a od těch hor až k místu řečenému *Prevrať* (*Převrať*), a od toho místa jak daleko obíhá potok řečený *Stekelnice*, až k místu, kde vtéká do *Medhuje*.“ V tomto popise přicházejí jména dílem doposud známá, dílem více neb méně zatemnělá. Nejbezpečněji dá se tu kráčet při výkladu začínouc z prostředka od řeky *Stěnavy*. Hranice šla od začátku této řeky, tedy od zřídla jejích ve Slezsku, až k řece, rozuměj potoku, *Božanovu*. Zde nepraví se výslovně, že by hranice byla šla dle běhu *Stěnavy*, a také bezpochyby se tak nerozumělo; nebo i krajina za řekou na východě až ku pomezímu pohoří *náležela*, jak se níž ukáže, již na začátku druhé polovice 13. století klášteru Břevnovskému, aniž jsou toho jaké sledy, že by se jemu byla dostala jiným způsobem neb jiným časem než část *újezdu* na straně západní od *Stěnavy*. Šly tedy meze nepochybně po tom samém pohoří i potom dále asi tak jak nyní až ku potoku *Božanovu*, tj. ku potoku, dle něhož má jméno nynější ves *Božanov* (*Barzdorf*). Potom praví listina: až k horám *Stěnám*. Že se tím rozumí skalnaté pohoří mezi nynějším *Polickem* a *Broumovskem*, ukazuje předně již pohled na podobu tohoto pohoří, od kterého se mu dostalo toto jméno; ‚*montes, qui Steni id est parietes vulgariter nominantur*‘, praví o nich listina krále *Přemysla Otakara II.* od roku 1260; také dotvrzuje to listina téhož krále r. 1253 o trhu *Polickém*, dle které *Stěny* dělily darovaný *újezd* na dvě strany (totiž nynější *Policko* z jedné, *Broumovsko* z druhé strany); praví se v ní totiž: ‚*Polih (čti Polic) cum omnibus suis attinentiis infra silvam Hemi (tak u Ziegelbauera s. 283 místo Steni) et extra constitutis*‘. Šla tedy hranice od potoka *Božanovského* někde při vtoku do *Stěnavy* nebo od místa, kde se potok tento nyní dotýká hranic *Kladských*, až ke *Stěnám*, nepraví se zas, že dle toku jeho, než rozumí se bezpochyby asi tudy kde nyní, totiž zčásti po kraji vysočiny *Podhejšovinské* na pravé straně toho potoka. *Převrať*, ku které se hranice vytyká od *Stěn*, jest posud tak zvaná *Přívrať* mezi *Řeřišnou*, *Lhotou* a *Kladským Pastrkovem*; z toho následuje, že se potokem *Stekelnice*, padajícím do *Medhuje*, rozumí nynější potok *Srbský*, který právě od paty oné hory (*Přívrať*) až ke svému ústí doposud činí hranici panství *Polického* s *Náchodskem*. Významné jeho jméno dostalo se mu nepochybně od divokého toku jeho tak nazvaným *Peklem* blíž jeho pramenů.“

vulgariter appellatur, cum omnibus suis
attinentiis⁽³³⁷⁾ ...

– videlicet⁽⁸⁶⁾ pratis⁽⁹⁰⁾, campis, planta-
tis⁽³³⁸⁾ et plantandis⁽³³⁸⁾ ac partem medi-
am fluvii⁽¹¹⁾, nomine Drivik^{626 627} (Drivik),

(česky) nazývá Police⁶²⁵ (nad Metují) se
vším jeho příslušenstvím⁽³³⁷⁾ ...

– samozřejmě⁽⁸⁶⁾ s loukami⁽⁹⁰⁾, osázený-
mi (obdělávanými⁽³³⁸⁾) poli i těmi poli,
která jsou vhodná k obdělávání⁽³³⁸⁾ –
a též s polovinou „řeky“ (vodního
toku⁽¹¹⁾) nazývané Dřevíč⁶²⁶,

Zde si dovolíme učinit určitou kratší poznámku. Výše jsme zmínili vodní tok v současnosti nazývaný Dřevíč. Jde o pravostranný přítok vodnější řeky Metuje⁶²⁸. Zajímavé je, že hranice, která vymezovala majetky Břevnovského

⁶²⁵ Emler v části *Index personarum et locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* (1882, s. 1 370): „Police, Polich, Policz, Politz oppidum Boh. monasterii Brevnoviensis, ubi praepositura ordinis s. Benedicti (1255) 26, 27, 33. (1295) 730. (1296) 733.“ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 241): „MJ má původ v stč. police, nízká, rovná plocha; otevřená poloha a znamená ‚ves na rovině, v otevřeném terénu‘ (P. leží v mělké kotlině, jejíž svahy klesají mírně k městu, kromě záp. strany).“

⁶²⁶ Jde o vodní tok Dřevíč, který pramení v nadmořské výšce 598 m n. m. západně od Hodkovic a ústí zprava do Metuje pod Velkým Dřevíčem ve výšce 375 m n. m. Délka toku je 21,4 km, plocha povodí 67,09 km². Průměrný průtok činí 0,63 m³/s. Hydrologické pořadí je 1-01-03-026. Tomek (1857, s. 9): „Potok Dřevíčský, vpadající s pravé strany do Medhuje, které se při ústí téměř rovná v síle, bere začátek též na samých hranicích zemských blíž Adršpachu, a nazývá se v hořejších stranách, totiž nad Starkovem, německy Erlitzbach, což snad někdy bývalo česky Orlice; dolejšímu obyvatelstvu českému jest toto jméno neznámé. Úžlabím tohoto potoka jest dlouhé údolí se stráněmi mnohem vyššími než nad údolím Metuje. V údolí tomto začíná se na Policku u samého městečka Starkova nejprve ves hořejší Dřevíč. Pod ní se údolí silně úží, tak že jest neschůdné; kdež pak se opět rozšiřuje, začíná se ves dolejší Dřevíč, jíž toliko část na levém břehu stojící náleží k Policku, ostatek k Náchodsku.“ Tomek (1857, s. 23) pak ještě uvádí: „Majíce takto ustanovenu celou hranici východní a jižní, nebudeme na rozpacích, kde by slušelo hledat potok „Drivic“ či „Drivicz“. Jest to beze vši pochybnosti potok Dřevíčský, padající malý kousek cesty pod ústím Stekelnice z druhé strany do Metuje. Dle doslovného znění listiny činil tento potok hranici po celém běhu svém (a capite ipsius fluvii usque ad flumen Methuge), tedy od samé hranice mezi Čechy a Slezskem, kde prýští západně od Adršpachu. Poněvadž nám nyní zbývá jen strana půlnoční, vyplývá samo sebou, že na tuto vztahuje se ustanovení meze od hory Knína až k jeskyni Rosochatci; hora a jeskyně tato musí se tedy hledat jedna blíž zřídla potoka Dřevíčského na hranici zemské, druhá blíž zřídla Stěnavy ve Slezsku.“ Štefáček (2008, s. 132): „Tato říčka sbírá své vody na západním okraji Adršpašsko-teplických skal nedaleko polských hranic. Od pramenů až k ústí je součástí CHKO Broumovsko. Celý tok se navíc nachází v ochranném pásmu vodárenských zdrojů. Okolní krajina je značně členitá s poměrně velkým množstvím lesních ploch.“

⁶²⁷ Brandejs (1940, s. 25): „V této listině se totiž hranice darovaného újezdu vymezují takto: Král daruje klášteru polovici říčky nazvané Dřevíč (v Pitrově přepisu ‚Drivik‘, ale v pozdější listině, kterou král Václav I. údajně roku 1229 tuto listinu potvrdil ‚Drivicz‘), a to od počátků této říčky až k řece Metují (Methuje), k hoře Knín až k jeskyni, jež slove Rozsochatec (u Pitra ‚Rozohatecz‘ a v listině z roku 1229 ‚Rosatatecz‘, což obojí se zdá být špatným čtením, neboť slovo Rozsochatec se vyskytuje v této formě posud i jinde v Čechách a na Moravě), s druhé pak strany od počátků Stěnavy až k potoku Božanovu (u Pitra ‚Bosanov‘, v listině z roku 1229 ‚Bozanov‘) až k pohorí Stěn (ad montes ‚Steny‘) a od těch hor až k místu zvanému Přívrat (‚Prevrat‘) a od tohoto místa po potoce zvaném Stekelnice až k místu, kde vtéká do Metuje.“

⁶²⁸ Štefáček (2008, s. 359): „Metuje – řeka východních Čech; pramení necelé 2 km severovýchodně od Hodkovic v nadmořské výšce 586 m. Ústí zleva do Labe v Jaroměři v nadmořské výšce 248 m. Plocha povodí činí 607,6 km², délka toku 77,2 km, průměrný průtok u ústí je 5,73 m³. s⁻¹.“

kláštera, vedla evidentně prostředkem této nevelké vodoteče. S tím měl pravděpodobně i nepřímou souvislost též rybolov realizovaný asi jen z příslušného (ke klášteru přínaležejícímu) břehu.

– et hoc a capite⁽³³⁹⁾ ipsius fluvii⁽¹¹⁾ usque ad flumen⁽⁵³⁾ Methuge^{628 629 630 631}, circuitum⁽²⁷⁰⁾, dico, tendentem⁽³⁴⁰⁾ a monte Knina⁶³² (Knyna) usque ad speluncam⁽³⁴¹⁾, quae Rozotatecz⁶³³ (Rothotatech) dicitur; ex altera vero⁽¹³⁴⁾ parte a capite⁽³³⁹⁾ fluminis⁽⁵³⁾ Stenawa⁶³⁴ us-

– a proto (takto) stanovuji (hranici „objezd“) (jdoucí) od pramene⁽³³⁹⁾ samotné této řeky⁽¹¹⁾ až k řece Metuji^{628 629 630 631}, směřující od hory Knín⁶³² až k „jeskyni“ (roklině⁽³⁴¹⁾), která se nazývá Rozsochatec⁶³³ (skalní uskupení, které má podkovovitý tvar /kde střední část je snižená/

Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Dřevíč, Rozkoš. Přítoky zleva: Zdoňovský potok, Olešenka, Židovka.“

⁶²⁹ Emler v části *Index personarum et locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* (1882, s. 1 351): „Metuje, Methuge, fluvius Boh. (cc. 1255), 33, 34.“

⁶³⁰ Brandejs (1940, s. 31): „Filologickou záhadou však už asi zůstanou jména říčky ‚Metuje‘ (*Medhuje*) a potoka ‚Ledhujky‘ (původně asi ‚Ledhuje‘), kterážto jména se rovněž vyskytují v nejstarších listinnách z XIII. stol. Profesor germanistiky na Karlově univerzitě v Praze Dr. J. Janko se domnívá, že to jsou jména buď původu keltského, illyrského nebo z předpokládaného jazyka *praevropského*, v žádném případě však prý to nejsou jména původu germánského.“

⁶³¹ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 195): „Vodní tok, který se původně nazýval *Medhuje* (podoba Metuje byla lidovou výslovností), má jméno původu praevropského, i když první doklad jména pochází až z 12. stol. (1186 super Methugiam). Základem jména je indoevropský kořen *medh- ‚prostřední‘ (srov. lat. medius ‚střední‘), podobně jako je tomu v litevském říčním názvu Medujā. Česká Metuje je opravdu ‚řeka prostřední‘ (vzhledem k Úpě a Orlici). Podle řeky byla pojmenována obec Česká Metuje a její místní část Metujka (dříve Německá Metuje, něm. Deutsch Matha), poprvé zmiňovaná r. 1406 (villa Methuge).“

⁶³² Brandejs (1940, s. 31): „Hora jménem ‚Knín‘ je nyní neznámá; jméno její je ale jistě slovanského původu (viz také Knín v Dalmácii aj.) stejně tak jako jméno ‚Božanov‘ (dvůr jakéhosi Božana)...“

⁶³³ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 779) uvádí: „Rozsochatec, *Rozotatecz*, Rozatatecz, spelunca, terminus circuitus Polic. (1213) 250. (1229) 354.“ Viz též poznámku č. 627. Brandejs (1940, s. 31): „Rosochatec., srv. i dnes ještě rozšířené místopisné jméno Rozsochatec, Rozsochy, apod.“

⁶³⁴ Štefáček (2008, s. 581–582): „*Stěnava* pramení u Mieroszówa v Polsku v nadmořské výšce 590 m. Přetíná státní hranice ČR – Polsko u Otovic v nadmořské výšce 360 m. Plocha povodí činí 233,5 km², délka toku 32,9 km, průměrný průtok u státní hranice 2,42 m³ s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Protéká Broumovským výběžkem vesměs jihovýchodním směrem od jedné státní hranice ke druhé. Přítéká na západní straně z Polska u Starostína. Na východní straně výběžku naše území opouští u Tlumaczówa opět směrem do Polska. Okolní krajina v CHKO Broumovsko má větší množství zelených ploch. Tok sledují jak železniční koleje, tak silnice. Pozoruhodné lokality podél toku: Meziměstí – průmyslové město s 2 942 obyvateli v severovýchodních Čechách v Broumovském výběžku na řece Stěnavě 8 km severozápadně od Broumova v nadmořské výšce 432 m; hraniční přechod do Polska, renesanční zámek – monumentální novorenesanční budova nádraží, empírový kamenný most; v okolí Vižňov, Javoří hory, Ruprechtice, přírodní rezervace Adršpašsko-teplické skály a Broumovské stěny. – Hejtmánkovice – obec 3 km severozápadně od Broumova v nadmořské výšce 418 m; lidová architektura – dlouhá lánová ves s řadou hodnotných velkých klasicistních uzavřených usedlostí broumovského typu a příklady roubené zástavby. – Velká Ves – obec 0,5 km od Broumova; kaple sv. Jana Nepomuckého, mariánský sloup; lidová architektura – řada zděných pozdně klasicistních usedlostí broumovského typu. – Broumov – průmyslové pohraniční město na Stěnavě s 8 076 obyvateli v Meziměstské vrchovině v nadmořské výšce 395 m; městská památková zóna – město si dochovalo kromě početných barokních domi-

que ad flumen⁽⁵³⁾ Bosanov⁶³² (Bozanow), et usque ad montem (montes) Steny⁶³⁵, et ab his montibus usque ad locum Prewrat⁶³⁶ (Przewrat) dictum⁽¹⁹⁸⁾;

– et ab illo loco, quantum circumfluit⁽³⁴²⁾ rivulus⁽⁷¹⁾ Stekelnice⁶³⁷ nomine, usque

„Křížová cesta“ či „Křížový vrch“ v Adršpachu) a z druhé strany pak vskutku⁽¹³⁴⁾ (s hranicí táhnoucí se) od pramene⁽³³⁹⁾ řeky⁽⁵³⁾ Stěnavy⁶³⁴ až po „řeku“ (vodní tok⁽⁵³⁾) Božanov⁶³² (Božanovský potok /ústí tohoto potoka/) – a to až k pohoří Stěny⁶³⁵ (Broumovské stěny), k místu (hoře) nazývanému⁽¹⁹⁸⁾ Přívrat⁶³⁶;

– a od tohoto místa po potoce (malé řece⁽⁷¹⁾) zvaném Stekelnice⁶³⁷ (Židovka⁶³⁸)

nant jak středověký půdorys, tak historickou zástavbu, radnice raně klasicistně upravena, děkan-
ský kostel sv. Petra a Pavla raně barokně přestavěný, hřbitovní kostel Panny Marie je nejstarší
dřevěnou stavbou v českých zemích, barokní kostel sv. Václava, barokní špitální kostel sv. Ducha,
mariánský sloup, probošství (později opatství) břevnovských benediktinů s kostelem sv. Vojtě-
cha později s celkovou vrcholně barokní přestavbou, v klášterní zahradě mohutný chráněný dub
letní vysazený v r. 1782, ve městě zachovány zbytky hradeb a řada renesančních a barokních do-
mů na náměstí; v okolí Broumovský rybník, Hejtmánkovice, rekreační osada Janovičky, lyžařský
můstek a sjezdovka, přírodní rezervace Broumovské stěny, Hvězda, Božanovský Špičák (773 m),
Javoří hory. – Otovice – obec s 313 obyvateli, při řece Stěnavě 5,5 km jihovýchodně od Broumova
v nadmořské výšce 354 m; barokní kostel sv. Barbory, mlýn pozdně barokně přestavěný.“

⁶³⁵ Brandejs (1940, s. 31): „Stěnami‘ tu je pojmenováno pohoří mezi Polickem a Broumovskem, je-
hož hřeben a svahy jsou vroubeny četnými skalami roztodivných tvarů; tyto skály jsou tak strmé,
že vypadají z broumovské strany úplně jako stěny (listiny také slovo překládají do latiny jako pa-
rietes). Původ slova je tedy nesporný.“

⁶³⁶ Přívrat (Prewrat) – hora mezi Lhotou Machovskou a Kladským Pastrkovem, dnešní hraniční pře-
chod Machovská Lhota – Ostra Góra. Brandejs (1940, s. 31): „Jméno hory ‚Převrat‘ nebo ‚Přívrat
na Machovsku je neznámého původu.“

⁶³⁷ Tomek (1881, s. 4): „Potok tento rozumí se Stekelnici, zmíněnou v darovací listině krále Přemys-
la. Běže mezi vsí Nízkou Srbskou a městečkem Machovem, doleji pak pode vsí Vysokou Srb-
skou, vpadá nedaleko odtud do Metuje u mlýna samostatně ležícího, řečeného Na Kozínku.“
Brandejs (1940, s. 31): „Stekelnici se nazývá potok prýšticí na machovské straně Stěn při sa-
mých hranicích zemských, který se pak dravě prodírá řeřišejským lesem mezi skalami a za hu-
kotu vztekle (v lidomluvě ‚stekle‘) spěchá tz. Peklem k Machovu.“

⁶³⁸ Štefáček (2008, s. 738–739): „Pramení v Polsku; na naše území přitéká 1 km jižně od Božanov-
ského Špičáku v nadmořské výšce 650 m. Ústí zleva do Metuje pod Bezděkovem v nadmořské
výšce 398 m. Plocha povodí činí 32,9 km², délka toku v ČR 10,8 km, průměrný průtok u ústí je
0,41 m³·s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Krátký tok této říčky na našem území probíhá
v CHKO Broumovsko západním směrem. Při státní česko-polské hranici je ochranné pásmo vo-
dárenských zdrojů s chráněným úsekem toku řeky. Okolní svahy Polické vrchoviny jsou lesnaté,
místy s dalekými výhledy. Pozoruhodné lokality podél toku: Machovská Lhota (dříve Lhota u Po-
lice nad Metují) – část obce Machov, 5,5 km jihovýchodně od Police nad Metují v nadmořské
výšce 480 m; lidová architektura – ves tvoří dobře zachovaný celek tradiční zástavby, převažují
vesměs podélně řazené přízemní roubené domy s bedněnými štíty, Kubečkova (evangelická) fara
s podkrovní světničkou. – Machov – obec a letovisko s 1 121 obyvatel, 5 km jihovýchodně od
Police nad Metují v Polické vrchovině v nadmořské výšce 450 m; těžišťe osídlení tvoří vesnická
zástavba v údolí potoka, převažují přízemní, převážně roubené domy, raně barokní kostel sva-
těho Václava, kovárna, mariánský sloup; v okolí potok Židovka, lyžařské terény, Machovský vrch
(693 m), Bučina (618 m), Bor (915 m) s výhledy, přírodní rezervace Broumovské stěny, pískovco-
vý Machovský kříž v Machovském sedle pod Božanovským Špičákem (773 m) s výhledy. – Nízká
Srbská – část obce Machov 4 km jižně od Police nad Metují; lidová architektura – památkově hod-
notná ves bezprostředně sousedící s vesnickou částí Machova, přízemní domy s roubenými svět-

ad locum ubi influit Methuge^{628 629} (*Met-*
hugen)⁶³⁹, *libere ac perpetualiter*⁽³⁴³⁾
contuli⁽⁶⁵⁾ *Brzewnoviensi* (*Brevnowiensi*)
ecclesiae⁽¹¹²⁾ *ac supradicto abbati Chu-*
*noni*⁶²³ ...

až k místu, kde vtéká do Metuje^{628 629 639}
– *svobodně a nepřetržitě (ustavičně) –*
(takto vše) dávám (poskytuji, svěřuji⁽⁶⁵⁾)
Břevnovskému klášteru⁽¹¹²⁾, *a též výše*
uvedenému (v této listině) opatovi K/h/u-
*novi (nazývanému K/h/uno*⁶²³) ...

Rok 1222⁵⁹⁴ lze označit za klíčový s ohledem na samostatnější postavení církevních institucí v Čechách. Přemysl Otakar I. vydal dne 10. března 1222 tzv. *velké privilegium*⁶⁴⁰ pro všechny kostely a kláštery. Ty mohly již např. plně využívat lesy, které jim patřily – velmoži (šlechta) nebyli též oprávněni na klášterech vymáhat pohostinství; církevní představení měli zajištěn, v případě oprávněné stížnosti, přístup ke králi či vyšším úředníkům. Církevní poddaní rovněž nemuseli vykonávat robotní povinnosti stanovené panovníkem či velmoži (stavba hradů, opevnění atp.). Tímto privilegiem byl mj. s konečnou platností vyřešen několikaletý spor o emancipaci české církve probíhající mezi panovníkem a pražským *biskupem Ondřejem* (v té době podporovaným *římskou kurií a papežem Honoriem III.*). Uvádíme jen některé kratší výňatky z této listiny⁶⁴¹.

... *universis monasteriis et conventuali-*
bus ecclesiis⁽¹¹²⁾ *Pragensis diocesis re-*
mittimus⁽³⁴⁴⁾, *concedimus*⁽²¹⁶⁾ *et dona-*

... *všem klášterům a společenstvím (pa-*
třícím ke klášterním /kapitulním/ konven-
*tům*⁶⁴² */členům konventů, konventuá-*

nicemi, několik přízemních zděných pozdně klasicistních domů broumovského typu; v okolí Polická vrchovina, Machov.“

⁶³⁹ Brandejs (1940, s. 25–26): „V dnešní místopisné nomenklatuře bychom hranice onoho darovaného polického újezdu popsali takto: od ústí Dřevíčského potoka (dnešní Olšavky) do Metuje až k jeho pramenům, pak k jakési hoře Knín (nám dnes pod tímto jménem neznámé) a k jeskyni Rozsochatec (snad dnešnímu Adršpachu /Adersbach/ s pověstným „skalním městem“), dále k pramenům řeky Stěnavy (v dnešním pruském Slezsku) a podél této řeky až k ústí potoka Božanovského, dále podél tohoto potoka až k jeho pramenům v pohoří Stěn a k hoře Přívratu (mezi dnešními obcemi Lhotou, Řeřišným a Pazderkovem /Passendorf v pruském Slezsku), pak podél potoka Stekelnice (dnešní Židovky) až k jeho ústí do Metuje (u Střeziny), konečně od tohoto bodu až k ústí Olšavky (Dřevíčský potok) do Metuje (dnes u Žabokrk).“

⁶⁴⁰ Často se hovoří o tzv. „velkém privilegii české církve“. Tomek (1892, s. 160): „... Výsledek toho jednání bylo velké privilegium, udělené duchovenstvu českému od Přemysla se svolením panstva českého dne 10. března 1222. Poddaní klášterů a kostelů kolegiálních v zemi jsou vyjmuti z pravomoci župních soudů a podřízeni jedině soudu zemskému. Břemena společné ruky a jiné některé nespravedlivé útlisky při soudech jsou znamenitě zmírněny; duchovenstvo osvobozeno od dodávání vozů špíznicích a od osobních cel; panstvu zakázáno noclehování a vykrmování koní v klášterech a zrušeny jiné nepořádky. Mezi jiným se král zavázal právní rozepře opatů a jiného vyššího duchovenstva, které náležely před jeho soud dvorský čili zemský, neprotahovat ...“

⁶⁴¹ Text jsme převzali z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 302–303); je dostupný též ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 210–213).

⁶⁴² Jde zde o kanovníky.

mus⁽⁸⁹⁾ omnia inferius⁽³⁴⁵⁾ posita⁽²⁶⁰⁾ et conscripta ...

... ut nullus hominum ecclesiarum⁽¹¹²⁾ a iudicibus⁽³⁴⁶⁾ provincialibus, sed a nobis vel summo iudice⁽³⁴⁷⁾ curiae nostrae vel cancellario, si non fuerit causa sanguinis, iudicetur⁽³⁴⁸⁾.

Concedimus⁽²¹⁶⁾ etiam et donamus⁽⁸⁹⁾, ut omnes clerici et ecclesiasticae⁽¹¹²⁾ personae⁽³⁴⁹⁾ liberum habeant usum⁽⁷⁾ silvarum suarum ad omnia sua necessaria facienda ...

lům/) pražské diecéze povolujeme, připouštíme⁽²¹⁶⁾ a dáváme⁽⁸⁹⁾ všechno to, co je níže⁽³⁴⁵⁾ uvedeno a popsáno ...

... aby nebyl nikdo ze členů církve⁽¹¹²⁾ (církevního společenství) souzen krajskými soudci – ale jen námi (panovníkem) nebo nejvyšším dvorským soudcem nebo kancléřem – pouze však, pokud se nebude jednat o hrdelní zločin.

Dokonce svolujeme⁽²¹⁶⁾, aby všechny duchovní⁽⁶⁴³⁾ (klerikové) a církevní osoby⁽³⁴⁹⁾ měly svobodné užívání⁽⁷⁾ svých lesů ke všem (svým) nezbytným potřebám ...

K roku 1226⁶⁴⁴ lze nalézt zajímavý záznam obsažený v listině⁶⁴⁵ Přemysla Otakara I. Jsou zde vymezena rozličná, králem poskytovaná, privilegia⁶⁴⁶ klášteru v Doksanech⁶⁴⁷ – Přemysl Otakar I. z nich některá nově ustanovuje, další

⁶⁴³ Viz též poznámku č. 244.

⁶⁴⁴ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1226 – ambiciózní politika Přemysla Otakara I. vyvolala konflikt s rakouským vévodou Leopoldem VI. (bezprostřední podnět zavládl Přemyslův pokus o sňatek jeho dcery Anežky s designovaným nástupcem Fridricha II. Jindřichem). Leopold provdal za Jindřicha svou vlastní dceru a spor o tuto prestižní dynastickou otázku přerostl ve válku – Přemyslůvo vojsko vpadlo do Rakous a předurčilo tím na několik desetiletí směr mocenské expanze českého státu. Do Čech byli v roce 1226 z iniciativy Přemysla Otakara I. uvedeni dominikáni (patrně bratry slezského původu Česlavem a sv. Hyacintem). Prvním konventem byl pražský klášter u sv. Klimenta na Starém Městě pražském. První doložená zpráva o emfyteutické smlouvě v českých zemích (v dnes již zaniklé osadě Mury na Roudnicku) je z roku 1226. Původně bylo emfyteutické právo jako forma poddanského pozemkového (uživatelského) práva označováno jako tzv. německé právo, od poloviny 13. století též jako dědičné právo (později jako zákupné právo). Znakem emfyteuse byly dědičnost půdy, možnost volného prodeje (se souhlasem vrchnosti) a pevné dávky odváděné vrchnosti.“

⁶⁴⁵ Text jsme převzali z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 325–326); je dostupný též v souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 280–286).

⁶⁴⁶ S ohledem na tuto listinu viz též závěrečnou část poznámky č. 605.

⁶⁴⁷ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 212–213): „Ženská premonstrátská kanonie v Doksanech vznikla v těsné souvislosti se založením mužského konventu na Strahově. Byl vysloven i předpoklad, že následnost (nebo dokonce současnost) obou založení byla odvozena z příkladu mateřské kanonie ve Steinfeldu, což by dokládala formulace tzv. zakládací strahovské listiny. V ní se říká, že se provádí darování bratřím a sestrám sloužícím Bohu, P. Marii a sv. Augustinovi. Stejně jako v případě Strahova jsou zakladateli Vladislav II. a jeho manželka Gertruda. Vladislav povolal první konvent premonstrátek z Dünnwaldu v diecézi Kolín nad Rýnem a Jarlochova kronika jej nazývá stavitelem domu v Doksanech. V polovině 12. století konvent již zcela jistě fungoval, neboť kronikář Vincentius zaznamenal, že po smrti Gertrudy poslal Vladislav svou dceru Anežku právě do doksanské kanonie. Ze středověkých budov konventu dodnes existuje výjimečná románská konventní basilika, v převážné míře dochovaná v podobě z 12. století. Podle konventní tradice mělo již rok po položení základního kamene (v roce 1144) dojít k vysvěcení kanonie pražským biskupem Otou, za asistence olomouckého Jindřicha Zdíka. Pokud je tento údaj

pak opětovně potvrzuje⁴⁸⁰. Kromě jiného šlo i o výsadu bezcelní plavby po *dolním Labi*⁷⁵ – ta byla samozřejmě ve středověku hospodářsky poměrně důležitá. O listině⁵ *knížete Boleslava II.*¹⁴² z roku 993¹⁴³ a listině⁵ *knížete Spytihněva II.* z roku 1057¹⁸² (donace²⁰⁶ směřovaná k nově zřizované *Kolegiální kapitule kostela svatého Štěpána v Litoměřicích*^{191 237}) jsme se již zmiňovali. Níže uvedeme jen velmi krátký úryvek z historického dokumentu datovaného k výše již zmíněnému roku 1226^{644 648}.

... Praeterea⁽³⁵⁰⁾ donavimus⁽⁸⁹⁾ congregationi⁽²⁴⁸⁾ domus Doczanensis⁶⁴⁷, ut absque theloneo⁵⁴⁹ per⁽⁸¹⁾ omnes transitus nostrae ditionis⁽³⁵¹⁾ navem⁽¹⁵⁰⁾ unam per⁽⁸¹⁾ Albiam^{75 (87)} in Swrbiam⁶⁴⁹ educant et reducant⁽³⁵²⁾ cum sale et aliis rebus, quibus indiguerint⁽³⁵³⁾.

... Mimoto⁽³⁵⁰⁾ jsme poskytli kongregaci⁽²⁴⁸⁾ Doksanského kláštera⁶⁴⁷ (domu, obydlí, areálu) to, že všichni (řeholníci i poddaní kláštera), na základě naší plné moci (svrchovanosti, pravomocného právního výroku, pravomoci⁽³⁵¹⁾) beze cla⁵⁴⁹, posílají po Labi⁷⁵ jednu loď do Srbska⁶⁴⁹ (Míšeňska) a zpět se vrací⁽³⁵²⁾ se solí a všemi věcmi, kterých je jim zapotřebí⁽³⁵³⁾.

V listině⁵ je mj. zajímavé ustanovení, na jehož základě byl klášter osvobozen od všech cel na *Ohři* a *Labi*⁷⁵ vymáhaných při plavení dřeva.

Ligna quoque⁽⁷²⁾ congregationis⁽²⁴⁸⁾ Doczanensis⁶⁴⁷, quae per⁽⁸¹⁾ Albiam^{75 (87)} et per⁽⁸¹⁾ Egram⁴⁶⁹ descendunt⁽³⁵⁴⁾, volumus et auctoritate nostra firmamus, ut

Těž (dokonce i) chceme a naší mocí potvrzujeme, že se může bez jakýchkoliv překážek (kladených kýmkoliv) a beze cla⁵⁴⁹ plavit dolů⁽³⁵⁴⁾ dřevo (plout dolů po

pravdivý, nemohlo ovšem jít o svěcení basiliky. Její závěr byl pravděpodobně dokončen až v letech 1185/86; v téže době bylo dostavěno také obvodové zdivo lodi až k západním věžím. Existenci chóru k polovině 80. let dokládá zpráva o pohřbu Jindřicha Břetislava, jehož tělo bylo (podle Vincentiovy zprávy) uloženo v roce 1197 v doksanském chóru, vedle matčina hrobu. Ta, jak víme, byla již v roce 1186 mrtva. Pokud její tělo nebylo později přeneseno z místa provizorního pohřbu, musela být uložena již v dokončeném chóru. Konventní budovy byly umístěny na jih od basiliky. Dokládá to existence portálu v západní zdi jižního ramene transeptu, kterým se vstupovalo do ambitu. Jejich podobu neznáme, registrujeme pouze listinu Přemysla Otakara I., ve které se k roku 1226 dosvědčuje dotace obnovy poničeného kláštera z královských důchodů. Nové škody utrpěl konvent ve zlých letech po smrti Přemysla Otakara II.; napraveny byly až v letech 1300–15. Čeho se tyto přestavby dotkly, však dodnes nevíme.“

⁶⁴⁸ Žemlička (2012, s. 26): „V Čechách odlesňování nezůstávalo beze stop. Postihlo třeba doksanské klášterství na dolní Ohři v úseku pod Budyní, což svým způsobem uspišil sídelní postup do Krušných a Doupovských hor. Bezděčně se o to zčásti zasloužila sama doksanská vrchnost, která již záhy (1226) vymohla bezcelní plavení dřeva po Ohři a Labi (konfirmace 1276) ze svých újezdů na horní Ohři (Vojkovice, Velichov, Kotvina). Plavení dřeva po Ohři připomíná i královské privilegium pro Louny (1341).“

⁶⁴⁹ Hrabová (2006, s. 292): „Srbské kmeny mezi Sálou, Labem a českými horami nevytvořily pevnou organizaci a dostaly se postupně pod nadvládu míšeňského markrabství. Jméno Srbů se pak přeneslo – možná i v důsledku přesunu obyvatel – na kmeny v dnešní Lužici – Milčany a Lužičany.“

*sine theloneo*⁵⁴⁹ *et absque omni impedi-
mento contradicentium ad usus*⁽⁷⁾ *ipsius
descendant*⁽³⁵⁴⁾.

*proudu) Doksanského kláštera*⁶⁴⁷ („do-
mu“), *po Ohři*⁴⁶⁹ *a po Labi*⁷⁵ – *a to pro
potřebu*⁽⁷⁾ *toho samého (kláštera).*

To, jak tehdejší listiny⁵ pojímaly vodní toky a z nich plynoucí užítky, je možné rovněž doložit dokumentem *Přemysla Otakara I.* z roku 1227, ve kterém se povoluje „rektorovi“^{650 651} (županovi, správci) *Bítovské župy* prodat⁶⁵²

⁶⁵⁰ Hermenegild Jireček (1864, s. 181–182): „Úřady župní (*officia castrī, castrī beneficia, officia sup-
pe*) byly: županství (*urbis praefectura. Cosm.*). Župan (*praefectus, comes, castellanus, suppa-
nus, rector provinciae*) ustanoven býval od knížete, pravidelně z prostředka panských rodin v té
župě hlavně osedlých. Župan byl náčelný, přední úředník v župě, zastupoval osobu knížete zem-
ského, byl velitelem lidu župního v čas války, správcem politickým, chránitelem řádu a pokoje,
předsedou na soudu župním. Pravidelně bývalo županství při přední rodině panské, v té župě
usedlé. Příklady: Županát Plzeňský měli po sobě členové rodu tam osedlého Držislaviců neboli
Černínů 1160 Držislav, 1172 Sezema, 1189 Držislav, 1232 Břetislav. Županát Kúřimský nalézá-
me v držení Diviševiců neboli Šternberků tam statky majících (1167 Zdeslav, 1177 Rudolf). Župa-
nát Děkanický a Boleslavský měli Markvartici neboli Waldsteinové: 1184 Záviše v Boleslavi, 1220
Markvart v Děčanech. Moravský rod Beneševiců nalézáme v držení županátu Hradeckého a Ho-
lasovického (1146 Držislav de Gradec) Tasovici měli statky v župě Jihlavsko a také úřad župan-
ský na hradě Jihlavě. Županové byli náčelníci vojenského lidu župního a obhájcové župy v čas
války.“

⁶⁵¹ Rieger (1889 s. 22–23): „Za Boleslavů již všechna veřejná moc, zvláště vojenská a soudní, byla
vykonávána z hradů jménem knížecím, zeměpanským. Kníže český svěřoval totiž takovéto
veřejné hrady svým zvláštním věrným, kteří pak požívali předního vlivu v zemi, jsouce v první
radě vojevůdci, ale zároveň i soudci a vládci svých okresů; sluli *comites* čili župané. Časem tito
župané snažili se svého panovníka ve výkonné moci obmezovati, a užívali různých v rodině Pře-
myslovců víc a více k vlastnímu prospěchu. Tím, že se svými rody nabývali ‚výsluhou‘ od knížat
četných dědin, i celých Újezdů, vznikala vůbec mocná šlechta úřednická. Knížecí moc, zprvu
dostí neobmezená, mohla svými hradskými úředníky nebo hodnostáři dostí mocně hájit právního
řádu jakož i obecného míru proti všelíké svépomoci a soukromé mstě. Když pak při veřejném řá-
dě vzrůstala lidnatost a šířilo se osazení země (kolonizace), tu časem rozmnožen počet hradů
s veřejnými úřady; také místo starých hradů stavěny nové pevnější. Mimo to vyvíjelo se zřízení
hradské též uvnitř. Vedle rázu vojenského nabyly tu váhy stránka hospodářská a soudní; soud-
nictví stalo se dokonce i znamenitým zdrojem komorních důchodů skrze rozličné platy a pokuty.
Když tedy takto veřejná správa nutně stala se složitější, knížata dle potřeby zřizovali na hradech,
zvláště větších, pod vedením županů ještě zvláštní úředníky hospodářské a soudní: sudí,
komorníky a vladaře (*villici*). Latinský název *comes*, jenž se překládá na župana, mohl (mimo analogii
s hrabaty říše francké) pocházet odtud, že kníže počítal tyto hodnostáře ke své družině (*comita-
tus*), jakož držitelé hradů byli zvláště povinni, vojensky provázeti jej do boje. Také hradský nebo
župní okres slově r. 1182 a 1210 *comitatus* patrně proto, že do boje táhl vždy pospolu pod svým
hradským vůdcem. V tom by byla shoda se zřízením uherským, kde v čele župy nebo stolice –
komitátu byl *ispan* (župan, *Gespan*) – *comes castrī, comes parochianus*; župan uherský zůstal
ostatně vojevůdcem i soudcem, kdežto župan český jevil se soudcem jen po jistou dobu (tak
ještě v dekretch Břetislavových z r. 1039). – Historie českého resp. slovanského názvu je ov-
šem rozsáhlá a sporná. Zdá se přirozeno, že v době řádů patriarchálních župa značila jistý sbor
neb obec příbuzného lidu, potom i půdu nebo krajinu, jež lidem tím jako jeho společný majetek
(obec) byla osazena (podobný pochod byl i při slově obec, kdežto u Němců marka značila původ-
ně půdu neboli krajinu). Zevnějším znakem takovéto obce, její půdy a tedy jejího okresu byl
obecný (župní) hrad. Županem tudíž rozumí se náčelník obce župní, správce hradu župního,
jenž byl pak zvláště vůdcem vojenským (podobně i slova *čeled'*, *pluk*, *vojska*, *vojevoda* – vedle
původního významu patriarchálního – nabývala také smyslu vojenského). Ovšem, když staré zří-
zení rodové bylo zatlačeno správou zeměpanskou, i slovo župan mohlo časem nabývat jiného
a širšího významu. Jest domnění, že Vladislav II. (1140–1173), jenž byl sice nastolen volí županů
a velmožů, ale pevnou vládou zklamal jich naděje, povznesl hodnost soudních a hospodářských

klášteru v Louce^{653 654} u Znojma (resp. jeho tehdejšímu opatovi – „*Floriano ab-
bati de Luca*“) újezd Lovětín⁶⁵⁵ (od klášteru poměrně dosti vzdálený⁶⁵⁶ – na-
cházející se až v prostoru mezi *Horní Cerekví* a *Třeští*). Zároveň jsou zde po-
tvrzeny některé starší, již dříve panovníkem udělené, výsady. Vybrali jsme jen
velmi krátký úryvek z této listiny^{5 657}.

*úředníků, lépe vymezil obor jich působnosti a tím zmenšil moc hlavních správců hradských, žu-
panů. Starý název comes (nebo praefectus) mizel a na jeho místo přicházelo v obyčej slovo cas-
tellanus (rector provinciae), jež snad lépe odpovídalo vymezenému úkolu županů. Tito jsouce
vlastní držitelé hradů, jež po německém způsobu začaly se již tehda stavět na skalách, měli sprá-
vovati zvláště moc vojenskou i chránit zemský mír, veřejnou bezpečnost. Vedle moci své užívali
k tomuto cíli též obecné poruky v novějším způsobu, jakožto přísné povinnosti každé obce, aby
ve svém obvodě zločince ‚honila‘ t. stíhala a jim vydávala; zaváděn takto platný policejní řád,
a panovník mohl pak snáze trestat rozličná porušení zemského míru, jež dříve byla beztrestná.
Jinak kasteláni sami již nespravovali řízení soudního, byť ještě soudů se účastnili buď osobně
nebo svým zástupcem či poslem, hlavně za příčinou řízení exekutivního.“*

⁶⁵² Šlo zde o získání dalších finančních prostředků na výstavbu hradeb v Jemnici.

⁶⁵³ Foltýn a kol. (2005, s. 796): „Zakladateli premonstrátského kláštera v Louce jsou český kníže
Konrád Ota a jeho matka Marie, kteří v listině vydané 25. října 1190 v Praze ohlašují svůj záměr
vystavět klášter ke cti Boží, P. Marie a sv. Václava a pro spásu duší svých a svých předků. Fun-
daci, do níž údajně měli přijít první řeholníci ze Strahova (přesvědčivé doklady o filiačním poměru
mezi Strahovem a Loukou jsou až z počátku 16. století), odkazují patronáty 4 kostelů a 29 vsí
nebo jejích částí; zároveň tento majetek pojišťují proti úchvatu cizích osob i členů zakladatelské-
ho rodu. Založení bylo zřejmě zamýšleno jako pohřebiště znojemských Přemyslovců, o pohřbu
některého z členů rodu v Louce ale nemáme zprávy. Od markraběte Vladislava Jindřicha nic-
méně získali premonstráti další majetky. Papež Celestin založení kláštera potvrdil v roce 1195
a v roce 1201 je doložen první opat Jiří. Zřejmě nedlouho poté (ale jistě po 21. dubnu 1202) byl
olomouckým biskupem Robertem v přítomnosti markraběte Vladislava Jindřicha vysvěcen kláš-
terní kostel.“

⁶⁵⁴ David a Soukup (2013, s. 293): „Významným duchovním a hospodářským centrem se stal pre-
monstrátský klášter Louka nedaleko Znojma, založený v roce 1190. Klášter trpěl vojenskými vpá-
dy, v roce 1425 jej vyplenili táborité. Z období prosperity na konci 15. století se dochovalo několik
iluminovaných rukopisů. Ve 40. letech 18. století zde jako převor působil vynálezce bleskosvodu
Prokop Diviš. Mohutnou přestavbu v 18. věku přerušily reformy Josefa II. v roce 1784. Klášter byl
zrušen, posléze zde působila továrna na výrobu tabáku, vojenská akademie, do roku 1993 areál
sloužil jako kasárna. Dnes je zde stálá muzejní expozice a návštěvnické centrum Znovínu Znoj-
mo. V centru areálu stojí trojlodní bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, v dnešní po-
době barokní, dochovala se románská krypta ze 13. století.“

⁶⁵⁵ Internetové stránky <<http://cs.wikipedia.org/wiki>> uvádějí: „Lovětín (německy: Lowietin) je místní
části městyse Batelov, v okrese Jihlava, v kraji Vysočina. Vesnice se nachází 3 kilometry od Ba-
telova, v mělkém údolí při severozápadním okraji Javořické vrchoviny, v 610 m n. m.“

⁶⁵⁶ Samozřejmě lze vznést určité pochybnosti s ohledem na poměrnou odlehlost od kláštera v Lou-
ce. Borovský (2005, s. 140) totiž uvádí: „Zda byla skutečně realizována koupě lovětínského újez-
du, s níž na základě svolení Přemysla Otakara I. jemnickému správci Petrovi v roce 1227 počítá
veškerá dosavadní literatura, zůstává problematické. Lovětín leží na západ od Třeště a zhruba
30 km vzdušnou čarou od nejbližších louckých majetků (Rokytnice nad Rokytnou), klášter by tak
získal další izolovanou, nadto nijak rozsáhlou, enklávu. Bylo by samozřejmě mylné koupě lovětín-
ského újezdu odmítnout jen na základě její zdánlivé nelogičnosti, mé pochyby se ovšem opírají
také o skutečnost, že v pozdějších letech nedrželi loučtí premonstráti v této oblasti žádné ma-
jetky.“

⁶⁵⁷ Uvedený dokument je dostupný (nejnovější verze) ve Friedrichově souboru *Codex diplomaticus
et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 303–304), dále pak v Erbenově sbírce *Regesta dip-
lomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 333). Za nejstarší její zveřejnění
lze označit Bočkovu sbírku *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II.* (1839, s. 183–184).

... *idem dominus abbas et sui successores*⁽¹⁰⁴⁾ *in aquis, quae ibidem*⁽²³⁸⁾ *fluunt, Ihlava*⁶⁵⁸ *scilicet*⁽¹⁵⁵⁾ *et Crupi*⁶⁵⁹, *ubicunque*⁽³⁵⁵⁾ *velit, possit, ad quemcumque*⁽³⁵⁶⁾ *locum eadem aquae deriventur*⁽³⁵⁷⁾, *piscinas et molendina*⁽⁶⁷⁾ *licite*⁽³⁵⁸⁾ *collocare*⁽¹³⁷⁾, *omnium fluminum*⁽⁵³⁾ *ibidem*⁽²³⁸⁾ *labentium ripas hereditario*^{592 598} *iure possidendo*⁴⁷⁶.

... Ten samý opat – včetně jeho nástupců⁽¹⁰⁴⁾ – má oprávnění k vodám, které v tomto místě (tam⁽²³⁸⁾) protékají – nepochybně (samozřejmě⁽¹⁵⁵⁾) k Jihlavě⁶⁵⁸ a „Krupčinskému potoku“⁶⁵⁹ – na kterémkoliv⁽³⁵⁶⁾ místě těchto vod (vodních toků), pokud bude chtít, může vodu odvádět⁽³⁵⁷⁾, rybníky⁶⁶⁰ a mlýny⁽⁶⁷⁾ oprávněně⁽³⁵⁸⁾ umisťovat⁽¹³⁷⁾ a též všechny břehy svažující se k těmto řekám⁽⁵³⁾ (říčkám) mít tamtéž⁽²³⁸⁾ na základě dědičného práva k držbě^{592 598} (užívat je trvale).

Zde si dovolíme uvést jen kratší poznámku vzhledem k možnému výskytu rybníků již v raném středověku na území Čech a Moravy. Výše jsme již uvedli krátký úryvek z *Kroniky Mnicha sázavského*, ve kterém jsme si mohli povšimnout zmínky o *stagnum* [nádrži na povrchovou vodu stojatou]. Z textu bylo zřejmé, že existovala určitá souvislost s (rovněž v textu zmiňovaným) zařízením označeným latinsky jako *structura lignorum ad piscandum* [dřevěná konstrukce – stavba (označovaná též později jako „slup“) sloužící k lovu ryb]. Došli jsme k možné hypotéze, že mniši vzniklou situaci vyřešili tím, že vybudovali

Vlastní (ofocení) originál listiny je možné si prohlédnout na internetové adrese: <www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E57/1227/charter>. Pokud jde o starší listiny, související s tímto klášteřem, rádi bychom upozornili na zakládací listinu z roku 1190 (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* /1904, s. 299/). Janáček a kol. (1982, s. 253) uvádí: „O stavbě kláštera jsme nepřímou zpravení nedatovanou listinou velmože Rudgera, která byla vydána při svěcení klášterního kostela v Louce za přítomnosti markraběte Vladislava a biskupa Roberta (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* /1904, s. 25/). V listině uvedený loucký opat Gerhart zastával tento úřad mezi léty 1201 až 1220 a do tohoto časového rozpětí konsekrace spadá.“

⁶⁵⁸ Štefáček (2008, s. 201): „Tok na jižní Moravě; pramení na jižních svazích Lísku u Jihlávky v nadmořské výšce 670 m. Ústí do Dyje ve střední nádrži Nové Mlýny u Iváně v nadmořské výšce 170 m. Plocha povodí činí 3 117,0 km², délka toku 184,6 km, průměrný průtok u ústí pak je 11,75 m³ · s⁻¹. Na toku jsou přehradní nádrže Dalešice, Mohelno a Nové Mlýny. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Jihlávka, Třeštský potok, Puklický potok, Přísecký potok, Brtnice, Radonínský potok, Markovka, Rokytná, Potůček. Přítoky zleva: Smrčenský potok, Křemický potok, Lubí, Oslava (Radostínka), Martáška.“

⁶⁵⁹ Byť „C“ je poněkud nečitelné, i na originálu listiny je zřejmé, že jde o „*Crupi*“ – viz internetová prezentace na německé stránce <<http://lehre.hki.uni-koeln.de/monasterium/>>. Jde o *Krupčinský potok*? – to je velmi těžké zodpovědět. Vzdálenost od *Lovětína* je zde poměrně velká (20 km). Nezbude nám nic jiného, než se smířit s tím, že na tuto otázku neumíme dát dostatečně hodnověrnou a logickou odpověď. Ani za pomoci internetově dostupného *I. vojenského mapování* se nám nepodařilo nalézt odpovídající (blíže umístěný) vodní tok či lokalitu.

⁶⁶⁰ Žemlička (2012, s. 29): „Ačkoliv se první rozsah českého rybníkářství pojí se 14. stoletím, již dříve probleskují zprávy o rybnících, tvořících objekty majetkových transakcí. Často plnily roli spíše zadržovacích nádrží pro mlýny, budovaných v jejich sousedství. Zejména v kritických letních měsících se odtud vypouštěla voda do náhonů. Blízké sepětí rybníka s mlýnem naznačuje již listina pro klášter v Louce z roku 1227 (*piscinas et molendina licite collocare*) ...“ Viz též Kandrnál in: Tichánek, ed. (2012, s. 33).

nevelké dočasné haltýře – nikoliv skutečné a plnohodnotné rybníky. Obdobně jsme se zmínili o listině⁵ (falzu) z roku 1078, ve které olomoucký kníže Ota I. (spolu s manželkou Eufemií) věnoval benediktinskému klášteru Hradiště (Klášteřnímu Hradisku) opět dvě jakási „vivaria“ (sádky – haltýře). I v tomto případě se zjevně o rybníky nejednalo. Obdobně můžeme charakterizovat i listinu⁵ (datovanou k roku 1088 – též tzv. falzum), kterou vydal král Vratislav I. – ta vymezila poměrně rozsáhlou donaci Vyšehradské kapitule^{256 360 661} (a to především v souvislosti s rybářstvím či s provozováním jakýchsi nádrží – „rybníků“). U výše uvedené listiny Přemysla Otakara I. z roku 1227⁶⁶², ve které bylo povoleno správci Bítovské župy prodat újezd Lovětín klášteru v Louce^{653 654}, je dle našeho názoru již situace odlišná. Šlo o vyspělý premonstrátský řád s velmi úzkými vazbami na v té době (proti Čechům a Moravě) mnohem vyspělejší Burgundsko⁶⁶³. O jakési (byť jen možná velmi jednoduché) rybníky se nejspíše už jednat mohlo.

Ve středověkém chápání nebyly rozhodující „abstraktní“ právní instituty – rovněž neexistoval zcela jasně vymezený právní pojem vlastnictví. Důležitý byl vždy daný užitek z konkrétní movité či nemovité věci. Pro doložení této skutečnosti si dovolíme uvést krátký úryvek z listiny⁶⁶⁴ krále Přemysla Otakara I. z roku 1227, ve které je též stanovena řada dalších privilegií udělených Kapitule svatého Václava v Praze.

... praesenti paginae⁽³⁵⁹⁾ praecepimus⁽²¹⁹⁾ inscribenda:

... In Neradicz⁶⁶⁵ III animatores⁶⁶⁶ cum possessionibus^{(256) 476}, qui tenentur⁽²⁾ red-

... předkládanou listinou⁽³⁵⁹⁾ nařizujeme⁽²¹⁹⁾ to, co je napsáno:

... (dal jsem) tři dušníky (církevní poddane⁶⁶⁶) v Neratovicích⁶⁶⁵, s jejich „majet-

⁶⁶¹ Listina krále Vratislava I. (přibližně) z roku 1088; latinský text: Friedrich (1904, s. 371–391), Erben (1855, s. 77–80). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 18; vlastní text lze nalézt na str. 89–94.

⁶⁶² Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235 až 238 pod pořadovým číslem 40; vlastní text lze nalézt na str. 186.

⁶⁶³ Podrobně Drška (2011).

⁶⁶⁴ Listinu lze nalézt ve Friedrichově souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 304–305) či v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 334–335). Dle všeho jde asi o falzum z 13. století (viz i Kuča /2000, s. 309/).

⁶⁶⁵ Jde o Neratovice, které se dříve nazývaly *Neradice*. První písemný záznam o této obci je obsažen právě v této listině. Osídlení zde existovalo pravděpodobně již v mnohem dřívější době. Kuča (2000, s. 309): „1227 or. in *Neradich* animatores capituli s. *Wenceslai in castro Prag, kolem 1227 (falzum 13. stol.) Neradicj, villa monii s Georgii, 1368...*“ Kuča (2000, s. 311): „*Ves Neratovice patřila ve 13. století zčásti klášteru sv. Jiří, zčásti kostelu sv. Václava (oba na Pražském hradě).*“ David a Soukup (2007, s. 188): „*Neratovice – 166 m n. m., 16 320 obyvatel, průmyslové město na levém břehu Labe, doloženo téměř nepřetržitě osídlení od období neolitu, první zmínka v roce 1227. Dlouho pouze malá nevýznamná ves, ještě počátkem 19. století zde stálo pouze 10 domů, samostatná vesnice od roku 1884; v roce 1866 tu rakouské oddíly z terezínské pevnosti vyhodily do povětří nový železniční most, který byl tehdy v držení pruské okupační armády. Rozvoj želez-*

dere⁽³⁶⁰⁾ presbytero⁽³⁶¹⁾, capellae superioris ministro, pisces feria⁽²⁷⁾ IV. et feria⁽²⁷⁾ VI. singulis per⁽⁸¹⁾ circulum annorum septimanis⁽⁸⁴⁾.

kem“ (držbou) povinované odevzdávat (dávat⁽³⁶⁰⁾) knězi⁽³⁶¹⁾ („presbyterovi“) a nejvyššímu kaplanovi, ve čtvrtý a šestý den⁽²⁷⁾ 667 ryby (tj. ve středu a v pátek) – a to (vždy) každý týden⁽⁸⁴⁾ v (daném) roce.

Jako další listinu je možné uvést dokument Přemysla Otakara I. z roku 1228 potvrzující starší privilegia⁶⁶⁸ udělená moravskému klášteru ve Velehradu⁶⁶⁹. Z uvedené krátké citace je zřejmé, že veřejnoprávní charakter v té době zjevně neměly ani splavné vodní toky.

niční dopravy (od roku 1865), který z Neratovic vytvořil významnou dopravní křižovátku, podnítil rozvoj průmyslu. V roce 1898 založena první chemická továrna, produkující mýdlo, svíčky a oleje, v roce 1906 další.“ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 211): „MJ znělo prvotně Neradice: bylo odvozeno čelední příponou -ice (z -ici) z OJ Nerad a znamenalo ‚ves lidí Neradových‘. V 15. stol. bylo změněno na Neratovice (1418 Neratowicz), zřejmě analogií podle okolních obcí s MJ zakončeným na -ovice (srov. dnešní části Neratovic: Byškovice, Lobkovice).“

⁶⁶⁶ Animator se překládá do češtiny jako tzv. dušní. Šlo (především v raném středověku) o poddaného, který byl věnován církvi (konkrétně pak většinou kapitule či klášteru). Veškeré povinnosti a poplatky těchto poddaných byly daným privilegiem „přesměrovány“ od panovníka k danému klášteru.

⁶⁶⁷ Neděle byla prvním dnem – viz poznámku č. (27).

⁶⁶⁸ Uvedený dokument je dostupný ve Friedrichově souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 319–323), Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 343–345). Nejstarší je Bočkova sbírka *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II.* (1839, s. 197–201).

⁶⁶⁹ Vaniček (2000, s. 302–303): „Novou slávu dynastie reprezentuje až klášter založený ve Velehradu v letech 1204–1205 markrabětem moravským Vladislavem Jindřichem a olomouckým biskupem Robertem. Biskup klášteru věnoval tržní vesnici Velehrad a kapli sv. Jana, možná velkomoravského původu. Nádherná klášterní stavba připomíná svým dispozičním uspořádáním dynastický premonstrátský klášter na Strahově, ve výstavbě se však již projevují gotické arkády. Velehradská fundace byla v jistém smyslu oslavou politického úspěchu Vladislava Jindřicha, ale po právní stránce ji podpořil také Přemysl Otakar I. Klášter s jeho souhlasem obdržel svobody a imunity, které byly záhy citovány v listinách jako vzorové i pro jiné řeholní domy (johanité, klášter v Oslavanech). Náleželo k nim osvobození klášterních vsí a držav v Čechách i na Moravě od všech platů, ‚ať se jmenují jakkoliv‘, i od povinnosti stavby hradů. Klášteru připadly konfiskované majetky jeho poddaných a veřejní úředníci ani nesměli vstupovat do jeho držav.“ Foltýn a kol. (2005, s. 724–726) uvádí: „V roce 1204 pověřila generální kapitula na žádost olomouckého biskupa Roberta dva opaty vizitací místa, kde měl být vystavěn nový klášter. Jeho založení bezesporu představuje společné dílo biskupa Roberta a moravského markraběte Vladislava Jindřicha. 11. listopadu 1205 přichází do Velehradu skupina mnichů z Plas, zřizuje provizorium – pravděpodobně u kostelíka sv. Jana ve vsi Veligradu (nynější Staré Město) – a prvním opatem se stává Thizelin. Od markraběte dostali cisterciáci nejprve čtyři vsi, později následovaly další donace nemovitého majetku, biskup Robert se ve prospěch kláštera vzdal desátků v klášterních vsích. V roce 1207 opat požádal generální kapitulu, aby svolila k přijetí Velehradu pod papežskou ochranu, v následujícím roce Inocenc III. tento akt provedl a potvrdil cisterciákům všechny jejich majetky. Velehrad tak jako první klášter v Čechách a na Moravě obdržel tzv. papežské protekční privilegium. Zároveň vydal pro klášter privilegium Přemysl Otakar I., který mu udělil základní souhrn svobod a imunit (jeho text je dochován v konfirmaci z roku 1228 a jde o tzv. velehradské privilegium, podle nějž byly udílány svobody i dalším klášterům). V roce 1228 biskup Robert v přítomnosti Přemysla Otakara I., jeho manželky Kunhuty a množství duchovních a světských hod-

... *infra*⁽²⁸⁸⁾ *praedictas*⁽¹²⁷⁾ *metas*⁽²²⁴⁾ *et in omnibus silvis, quas huic domui contulimus*⁽⁶⁵⁾, *in Moravia*⁽³⁶²⁾, *et omnibus aquis liberam habeant potestatem, ut nullus in pascuis, piscatione*⁽²⁰⁴⁾ *et venatione eos praesumat inquietare.*

... V uvedených⁽¹²⁷⁾ hranicích⁽²²⁴⁾ – ve všech lesích, které jsme tomuto domu (klášteru) poskytli, na Moravě, a ve všech vodách, necht' mají plná práva, aby se nikdo neodvážil je pastvou, rybolovem⁽²⁰⁴⁾ či lovem narušit.

Následující listina⁵ Václava I. („mladšího krále Čech“) z roku 1229 (vydaná v Hradci Králové) je spíše falzem⁶⁷⁰, privilegium však asi neformálně existovalo po určité období před rokem 1260 (kdy bylo následně plně potvrzeno Přemyslem Otakarem II.). Jde zde o donaci²⁰⁶ Břevnovskému klášteru¹⁴⁴. Z níže citovaného úryvku je zřejmé, že vodní toky byly pojmány obdobně jako tomu bylo u polí, luk či lesů. Listina⁵ přímo souvisí s již výše zmiňovaným dokumentem z roku 1213⁶¹⁹ – v tom byl též uveden pojem „*media pars fluvii*“ (poloviční část /díl/ řeky /vodního toku/). Jak již jsme výše poznamenali, nešlo o polovinu vymezenou příslušným příčným profilem – ale o poloviční část přiléhající k levému břehu vodního toku Dřevíče⁶²⁶ (po celé jeho délce). Jakási „ideální“ hranice tak vedla ve středu zmíněné vodoteče.

Ego Wencezlaus, dei gracia⁽³⁶³⁾ *iunior*

Já Václav – z Boží milosti⁽³⁶³⁾ *mladší král*

nostářů vysvětil klášterní kostel, panovník při této příležitosti potvrdil klášteru držbu jeho statků, jež zahrnovaly již více než pět desítek lokalit, a všechny svobody. Oba zakladatelé byli pohřbeni v klášterním kostele (Vladislav Jindřich †1222; Robert †1240), domnělá hrobka Vladislava Jindřicha ale nejspíše patří jinému z donátorů kláštera (podle hypotézy J. Bistřického by bylo možné uvažovat např. o někom z rodu Vítkovců). Pohřby ‚věrných křesťanů‘ v areálu kláštera povolil velehradským cisterciákům zvláštní listinou v únoru 1261 papež Alexandr IV. První roky existence konventu zřejmě nebyly snadné – v roce 1213 generální kapitula rozhodla o potrestání opatova služebníka, který se provinil násilím na světské osobě, o tři roky později byla klášteru odpuštěna pravidelná vizitace. Do roku 1220 byl patrně majetek kláštera poměrně malý, teprve po tomto datu začíná řada donací i nákupů nemovitostí; v roce 1238 odkázal markrabě Přemysl konventu výnos z těžby železné rudy. Kromě nejrozsáhlejší državy v okolí Velehradu měl konvent statky na Opavsku a na jižní Moravě; rovněž držel domy – pravděpodobně s hospodářskou funkcí – v Brně a ve Znojmě. Při založení Uherského Hradiště odejmul Přemysl Otakar II. cisterciákům některé majetky a jako obyvatele převedl do nového města část velehradských poddaných. Tyto ztráty však nahradil převedením dílu svých pravomocí (např. jmenování rychtáře) na klášter a stanovením poplatků, jež konventu z města plynuly a jež byly v budoucnu předmětem řady sporů. Velehradský opat se účastnil zakládání dalších cisterciáckých klášterů na Moravě a s výjimkou žďárského a starobrněnského byl jejich pater–abbas. Po smrti biskupa Roberta se opat dostal do sporu s novým biskupem Brunem ze Schauenburka, který vymáhal desátky darované klášteru Robertem; dohodou z roku 1265 Bruno za hřivnu ročního platu od svých nároků upustil. V roce 1241 pravděpodobně na Velehradě krátce pobýval krakovský vévoda Boleslav s manželkou, když prchal před Mongoly; v červenci 1301 byl klášter dvacet dní sídlem Václava II. a jeho družiny. V letech 1284 a 1301 obdrželi bratři odpustkové listiny.“

⁶⁷⁰ Uvedený dokument je dostupný ve Friedrichově souboru *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 430–431) a v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 353–354). Friedrich tento dokument zařadil mezi *acta spuria*. Pro informaci jej přesto uvádíme pro ilustraci tehdejšího majetkoprávního pojmání vodních toků. Viz též poznámku č. 620.

rex Boemorum⁽¹⁷²⁾, *omnibus Christi fidelibus*⁽³¹⁾ *presentem paginam*⁽³⁵⁹⁾ *inspicieturis*⁽³⁶⁴⁾ *salutem*⁽²⁶⁵⁾ *in eo, qui est salutis*⁽²⁶⁵⁾ *auctor ...*

... *Notum sit ... quod ...*

... *serenissimus pater meus Othocarus, rex Boemorum*⁽¹⁷²⁾ ... *jure*⁽³⁶⁵⁾ *hereditario*^{592 598} *Brewnowiensi monasterio contullit*⁽⁶⁵⁾ *mediam quoque*⁽⁷²⁾ *partem fluvii*⁽¹¹⁾, *nomine Drivicz*⁶²⁶ ...

Čechů (český král) dávám k nahlédnutí všem, kteří věří v Krista, předkládaný text (stránku, list, listinu⁽³⁵⁹⁾), i těm, kteří chtějí poznat spásu⁽²⁶⁵⁾ v něm (tj. Kristovi), jež je původcem spásy (který spásu⁽²⁶⁵⁾ přináší) ...

... *Necht' je známo ... že ...*

... nejjasnější můj otec, Otakar, král Čechů (český král), ... věnoval podle práva dědičné držby (práva dědičně mít v držení^{592 598}) rovněž (dokonce i) poloviční část řeky⁽¹¹⁾ nazývané Dřevíc⁶²⁶ ...

Na závěr této dílčí kapitoly si dovolíme provést určité – jen kratší shrnutí. Celkem jsme pojednali 9 listin⁵ (resp. některých vybraných úryvků z nich). Jednu z nich – a to listinu krále Přemysla Otakara I. z 10. března 1222 (tzv. *velké privilegium*⁶⁷¹) jsme uvedli pouze pro její obecně platnou závaznost – konkrétní vymezení jednotlivých práv a povinností je pak obsaženo ve zbylých 8 listinách. Klášterů se dotýká 6 listin⁵ (1× *Rajhradský klášter*^{610 672}, 2× *poustevníci /eremité/ Břevnovského kláštera v Polici nad Metují*^{625 673 674}, 1× *Doksanský klášter*^{647 675}, 1× *klášter v Louce*^{653 654 676} /u Znojmal a 1× *Velehradský klášter*^{669 677}). Po jedné listině⁵ jsme do této dílčí kapitoly zařadili jak *Vyšehradskou kapitulou*^{256 360 678}, tak *Svatováclavskou kapitulou*⁶⁷⁹ (v Praze).

⁶⁷¹ Listina krále Přemysla Otakara I. z 10. března 1222 (tzv. *velké privilegium*); latinský text: Friedrich (1912, s. 210–213), Erben (1855, s. 302–303). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 38; vlastní text lze nalézt na str. 182.

⁶⁷² Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1199; latinský text: Boček (1836, s. 354), Erben (1855, s. 200–201). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 34; vlastní text lze nalézt na str. 166–169.

⁶⁷³ Listina krále Přemysla Otakara I. z 22. května 1213; latinský text: Friedrich (1912, s. 399–401), Erben (1855, s. 250–251). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 37; vlastní text lze nalézt na str. 176–181.

⁶⁷⁴ Listina Václava I. („*mladšího krále Čechů*“) z roku 1229; latinský text: Friedrich (1912, s. 430–431), Erben (1855, s. 353–354). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 43; vlastní text lze nalézt na str. 190.

⁶⁷⁵ Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1226; latinský text: Friedrich (1912, s. 280–286), Erben (1855, s. 325–326), Boček (1839, s. 176). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 39; vlastní text lze nalézt na str. 183–184.

⁶⁷⁶ Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235 až 238 pod pořadovým číslem 40; vlastní text lze nalézt na str. 186.

⁶⁷⁷ Listina krále Přemysla Otakara I. z 27. listopadu 1228; latinský text: Friedrich (1912, s. 319–323), Erben (1855, s. 343–345), Boček (1839, s. 197–201). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 42; vlastní text lze nalézt na str. 189.

⁶⁷⁸ Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1211; latinský text: Friedrich (1912, s. 87), Er-

Pokud jde o vodní clo – v daných 8 listinách⁵ je uváděno celkem 3× (listina krále Přemysla Otakara I. /přibližně/ z roku 1199 /ve které je Rajhradský klášter^{610 680} osvobozen od veškerých /též vodních/ cel na celém území jak Moravy, tak i Čech/, donace směřovaná k Vyšehradské kapitule^{256 360} – datovaná k roku 1211⁶⁸¹ /šlo o tzv. „třetí denár“ z poplatku za přívoz pod horou nazývanou Děvín^{388 389 616} – dva denáry mohli vyšehradští kanovníci vybírat již dříve/) a též listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1226⁶⁸² /kde byla Doksanskému klášteru⁶⁴⁷ udělena výsada bezcelní plavby po dolním Labí⁷⁵ – klášter byl též osvobozen ode všech cel vymáhaných při plavení dřeva/).

U rybníků (jak jsme se o tom již zmínili na str. 162) je zapotřebí zdůraznit, že (na rozdíl od dříve uváděných dokumentů⁶⁸³) již v listině⁶⁸⁴ krále Přemysla Otakara I. z roku 1227 nešlo pouze o *stagnum* [nádrž na povrchovou vodu stojatou] (viz též výše uváděné latinské označení – *structura lignorum ad piscandum* /„slup“/) či o jakési (i když možná větší) sádky („haltýře“).

Zcela na závěr této dílčí kapitoly se zmíníme (obdobně jako již výše v kapitole 3.3) o tom, že panovníkem byl velmi často darován (či spíše jen přenechán k užívání) příslušně vymezený úsek vodního toku. K posuzovanému období (o kterém pojednává tato dílčí kapitola) lze zaznamenat – ve vybraných úryvcích z textu listiny krále Přemysla Otakara I. z 22. května 1213⁶⁸⁵ a listiny⁵

ben (1855, s. 243–244). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 36; vlastní text lze nalézt na str. 174–174.

⁶⁷⁹ Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 304–305), Erben (1855, s. 334–335). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 41; vlastní text lze nalézt na str. 187.

⁶⁸⁰ Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1199; latinský text: Boček (1836, s. 354), Erben (1855, s. 200–201). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 34; vlastní text lze nalézt na str. 166–169.

⁶⁸¹ Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1211; latinský text: Friedrich (1912, s. 87), Erben (1855, s. 243–244). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 36; vlastní text lze nalézt na str. 174–174.

⁶⁸² Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1226; latinský text: Friedrich (1912, s. 280–286), Erben (1855, s. 325–326), Boček (1839, s. 176). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 39; vlastní text lze nalézt na str. 183–184.

⁶⁸³ Například jde o listinu údělného knížete Oty I. Olomouckého a jeho manželky Eufemie z 3. února 1078; latinský text: Friedrich (1904, s. 82–85), Boček (1836 s. 162–164) (dokument je uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 17; vlastní text lze nalézt na str. 87) či listinu krále Vratislava I. (přibližně) z roku 1088; latinský text: Friedrich (1904, s. 371–391), Erben (1855, s. 77–80) (dokument je uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 18; vlastní text lze nalézt na str. 89–94)

⁶⁸⁴ Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235 až 238 pod pořadovým číslem 40; vlastní text lze nalézt na str. 186.

⁶⁸⁵ Listina krále Přemysla Otakara I. z 22. května 1213; latinský text: Friedrich (1912, s. 399–401), Erben (1855, s. 250–251). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 37; vlastní text lze nalézt na str. 176–181.

Václava I. („mladšího krále Čech“) z roku 1229⁶⁸⁶ například tu zajímavou okolností, že královská donace v sobě obsahovala i předání dokonce jen poloviny vodního toku nazývaného *Dřevíč*. Je zřejmé, že hranice, která prostorově určovala majetky *Břevnovského kláštera*, vedla zřejmě ve středu této nevelké vodoteče. Rybolov byl asi rovněž prováděn jen z příslušného (k majetkům kláštera přináležejícího) břehu. Zcela na závěr tohoto dílčího shrnutí je vhodné se ještě zmínit o listině⁵ krále *Přemysla Otakara I.* z roku 1227 – v té je klášteru v *Louce*^{653 654 687} /u *Znojma*/ darována část řeky *Jihlavy*⁶⁵⁸ a jakási vodoteč latinsky nazývaná „*Crupi*“ (je nezodpovězenou otázkou, zda jde o „*Krupčinský potok*“⁶⁵⁹).

4.3 Privilegia udělovaná klášterům a kapitulám a případné majetkoprávní spory za vlády krále Václava I.

Poměrně zajímavá ustanovení související se clem vybíraným na *Labí*⁷⁵ lze nalézt v listině⁶⁸⁸ papeže *Řehoře IX.* V tomto dokumentu je zmiňováno vybírání příslušného peněžního (velmi často jen ryze naturálního) poplatku v tehdejších *Litoměřicích*^{191 237} a v *Ústí nad Labem*¹⁹². O poslední jmenované lokalitě existuje zmínka již v listině *knížete Boleslava II.*¹⁴² z roku 993¹⁴³ (je však zapotřebí poznamenat, že jde o tzv. falzum – viz kapitolu 3.2). V níže uváděném dokumentu z roku 1233⁶⁸⁹ jsou mj. nepřímo zmiňována některá knížecí či královská privilegia udělená *Svatojiřskému klášteru*⁶⁹⁰ v *Praze*. S ohledem na lis-

⁶⁸⁶ Listina *Václava I.* („mladšího krále Čech“) z roku 1229; latinský text: Friedrich (1912, s. 430–431), Erben (1855, s. 353–354). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 43; vlastní text lze nalézt na str. 190.

⁶⁸⁷ Listina *krále Přemysla Otakara I.* z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235 až 238 pod pořadovým číslem 40; vlastní text lze nalézt na str. 186.

⁶⁸⁸ Autor této publikace měl k dispozici pouze internetově dostupnou sbírku Erbenovu – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 379–381). Originál listiny je možné si prohlédnout na: <<http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/AZK/fond?block=2>>.

⁶⁸⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1233, červenec – rakouský vévoda *Fridrich II.* Bojovný (s pomocí markraběte *Přemysla*) vtrhl na Moravu s 40tisícovým vojskem; zmocnil se hradu *Bítova* (na *Znojemsku*), avšak po příchodu oddílů krále *Václava* se dal na ústup. *Václav* ztrestal zradu *Přemyslova* vpádem do střední Moravy (dobyhl a poplenil i *Brno*). Na přímlovu své matky *Konstancie* se posléze král *Václav* s bratrem *Přemyslem* smířil.“

⁶⁹⁰ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 438–440): „Těsně před svou smrtí v roce 921 založil kníže *Vratislav I.* chrám, situovaný do východní části hradní ostrožny. Zsvěcení tohoto chrámu rytířskému světcí *Jiřímu* stejně jako záměr spojit nový chrám s panovnickým sídlem svědčily o tom, že jde o stavbu, která má panovníka a s ním úzce související církevní organizaci reprezentovat. Kníže *Vratislav* však nestačil svoji stavbu dokončit. Když zemřel, nebyla ani tak daleko, aby bylo možné vysvětit nějakou její část. Toto svěcení proběhlo teprve v souvislosti s rokem 925, kdy kníže *Václav* nechal v chrámu pohřbít svoji babičku *Ludmilu*. Jak kostel z doby knížete *Václava* vypadal, nelze říci. Zdá se, že již v té době obsahoval východní závěrovou část, jejíž fragmenty ve formě apsid bočních lodí a jižní kaple existují dodnes. Jižní kaple byla s největší pravděpodobností objektem, do nějž kníže *Václav* uložil tělo kněžny *Ludmily*. Celková podoba chrámu tedy zřejmě vycházela z typu krátkých italských basilik, které jsou známy například z *Ravenny*. Jak

tinu⁵ knížete Sptyihněva II. z roku 1057¹⁸² (donace²⁰⁶ směřovaná k nově zřizované Kolegiální kapitule kostela svatého Štěpána v Litoměřicích^{191 237} – viz kapitolu 3.2) lze předpokládat, že se zde jednalo především o celní poplatky z plavby – hlavní přepravovanou komoditou byla v té době samozřejmě sůl.

... nonum forum⁶⁹¹ et tres hospites^{(366) 692} et theloneum⁵⁴⁹ in Lutome-

... (Dávám jim) „devátý trh“ (poplatek z každého devátého trhu /tržné⁶⁹¹ /), tři

nasvědčují některé pozdější historické zprávy, byl u svatojiřské basiliky ustanoven sbor kněží, kteří tvořili jakési církevní centrum, fungující v době před založením pražského biskupství. Doba založení biskupství, které znamenalo tak mnoho pro český stát i pro českou církev, v mnohém poznamenala také podobu svatojiřské basiliky. Asi v letech 974–76 vykonala diplomatickou cestu do Říma Mlada, sestra knížete Boleslava II. Přivezla odtud papežův souhlas k založení biskupství a ke vzniku prvního benediktinského ženského kláštera v Čechách, který řídila jako abatyše, nesoucí řádové jméno Marie. Kostel sv. Jiří se v souvislosti s tím stal konventním chrámem a používal jej nový sbor benediktinek. Prošel stavebními úpravami, v jejichž rámci byl dokončen ve své základní formě basiliky. Trojlodí s plochým stropem bylo na východní straně uzavřeno třemi apsidami. Stavba byla zřejmě vybavena tribunami, které jsou nutnou součástí konventního kostela, v němž se jeptišky zúčastňují bohoslužby s laiky v lodním prostoru (s jistotou ovšem benediktinky používaly pouze tribunu západní). V ose hlavní lodi byl vybudován podzemní prostor na relikvie (pocházející však možná již z předchozího období), který vzápětí poškodila hrobka knížete Boleslava II. Kromě ní na epistolní straně hlavní lodi vznikl hrob zakladatele chrámu knížete Vratislava. Během doby v místech před vítězným obloukem pohřbili Přemyslovci četné členy svého rodu, a to způsobem hovořícím o době pozvolného pronikání křesťanství do špiček společnosti. Mrtví byli ukládáni ještě po starém předkřesťanském způsobu v rakvích vydlabaných z kmene stromů a na cestu do záhrobí byli vybavováni zbraněmi, potravinami, vajíčky jako symboly života a dalšími součástmi pohřební výbavy. Severně od východního závěru basiliky vznikla dřevěná kaple vybudovaná po západoevropském vzoru nad hrobem. Podle tradice šlo o hrob kněžny Mlady, jejíž památka byla v klášteře ctěna. Asi proto byla dřevěná kaple brzy nahrazena kamennou stavbou. Ta se ve svém jádře zachovala dodnes v kapli sv. Anny, nesoucí původně patrocinium P. Marie. Protože u kostela žil konvent benediktinek, vznikly podle I. Borkovského severně od něj budovy prvního kláštera. Při jeho výzkumu byly totiž objeveny zbytky staveb, které byly stejně jako chrám vystavěny z pečlivě opracovaných opukových kvádrů a tvořily účelový blok. V současnosti je tato tzv. Mladina klausura datována až do 2. poloviny 12. století. Je proto otázka, jak definovat stavby, které se ocitly uprostřed válečného konfliktu, při němž společně s dalšími hradními objekty vyhořely. Stalo se tak za obléhání Hradu údělným knížetem Konrádem Znojemským v roce 1142. Válečné škody byly napraveny za abatyše Berty (1145–51), kdy se řízení stavby ujal stavitel Wernher. Při této přestavbě zanikla apsida hlavní lodi basiliky. Na jejím místě povstala trojlodní krypta se dvěma řadami sloupů (po třech). Nad klenbou krypty vzniklo nové kněžiště v přibližně té podobě, v jaké je známe dodnes. Nad jižní kaplí a po boku severní lodě byly vybudovány věže, které se ve své hmotě rovněž dochovaly. Kostel byl prodloužen směrem k západu. Souběžně s Bertinou přestavbou kostela (podle nového datování až ve 13. století) proběhla přestavba budov konventu. Kolem kvadratického rajského dvora vznikla křídla nové klausury, do níž byla vkomponována kaple P. Marie. Klausura byla patrová a obsahovala nepostradatelné prostory kapitulní síně, společné jídelny, zásobárny, kuchyně a společné vytápěné pracovní místnosti. Další stavební úpravy kláštera jsou spjaty s abatyší Anežkou (1200–28), která kromě některých drobnějších úprav provedla novostavbu dodnes existující ludmilské kaple. Ta vznikla jako vnější přístavek k apsidě jižní lodi a podvěžní kapli basiliky. Vznik kaple je spjat se stále vzrůstajícím kultem přemyslovské světičky, k němuž se svatojiřský konvent hlásil. Abatyše Anežka rovněž vybudovala arkádový přístavek, snad chodbu, dodnes se připojující ve zbytcích k západnímu průčelí chrámu. Šlo-li o chodbu, vedla zřejmě z konventu do chrámu interiérem a patřila ke komunikačnímu systému, který na Hradě spojoval svatovítskou basiliku, svatojiřskou basiliku a jednolodní románský kostel, jehož zbytky spočívají pod dlažbou třetího nádvoří.“

⁶⁹¹ Hermenegild Jireček (1864, s. 147–148): „Tržné (theloneum forense). Značný užitek plynul do komory knížecí z tržného, tj. z poplatku neboli z dávky sbírané po trzích. Trhy byly jedny v pod-

rich^{191 237}; nonum forum⁶⁹¹ et theloneum⁵⁴⁹ in Vste^{(367) 192} ...

hospodáře⁶⁹² (příchozí osadníky, poddané obyvatele vsi platící roční plat / rolníky) a clo⁵⁴⁹ (z vodní dopravy) v Litoměřicích^{191 237} – též „devátý trh“ (tržné⁶⁹¹) a (vodní) clo⁵⁴⁹ v Ústí nad Labem¹⁹² ...

Listina⁶⁹³ z roku 1236⁶⁹⁴ se zmiňuje o „sporu“ (spíše však, jak je z kontextu zřejmé – o následné dohodě) mezi Vyšehradskou kapitulou³⁶⁰ a Želivským klášteřem⁶⁹⁵ o řeku (potok) „Lube“.

hradích, jiné ve všech trhových (villae forenses, pozdějších městysech), na tržištích u bran zemských a na hradech pomezních. Knížata dávala rádi několikátou část tohoto příjmu svého kostelům a klášterům např. výnos každého šestého trhu nebo každého sedmého téhodne. Příjem záležel ne tak v penězích jako v několikáté částce prodávaného zboží. Svědectví: V darovací listině v Litoměřické r. 1057 řeč je o tržném v zimě dávaném na trhu Litoměřickém (de forensi theloneo tempore brumali, dam aqna est congelata, in sale quocunque modo apportato, et in piscibus theloneum solvendum statuimus; de vino etiam quod ducitur superius vel inferius vel quibuscunque rebus emptis vel vendendis idem fieri statuimus). Klášteru Opatovickému dáno tržné z každého devátého trhu na tržištích moravských (per omnem Moraviam nonum forum 1086); klášter svatojiřský měl příjem každého devátého trhu v Litoměřicích, v Ústí, v Žatci, v Milníku, v Netolicích (nonum forum in); kanovníci Pražští měli příjem z tržného v Sekyř-Kosteli na Moravě, z tržného pak v sousední Slivnici 4 000 penězů do roka (1178). Vybírání tržného na tržišti Pražském (in foro Pragensi) vykonával podkoní (marescalcus junior); víme to z listiny klášterům dané: Ilud etiam penitus inhibemus, ne marescalcus noster junior pauperes i. e. homines monasteriorum, in foro vendentes res suas, in aliquo audeat molestare, excepto quod a quolibet homine panem, pisam, milium et salem vendente, semel in septimana, sc. VI. feria, unum denarium vel aequipollens recipiat et non ultra.“

⁶⁹² Problém s překladem tohoto latinského výrazu – viz též Kotyza ed. et al. (1997, s. 92): „Darované vsi byly dvojího typu – jedny osazené hospodáři (tak lze přeložit ‚hospites‘) a vsi se sloužícími a oráči (‚servientes ac aratores‘).“

⁶⁹³ Použili jsme jen internetově dostupnou sbírku Erbenovu – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 420).

⁶⁹⁴ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/database/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1236, červen – císař Fridrich II. Siciilský uvalil na rakouského vévodu Fridricha II. Bojovného říšský acht (světskou klatbu) a zbavil ho všech hodností i území. Provedením achtu byl pověřen český král Václav. Podzim 1236 – s dalšími spojenci (bavorským vévodou a braniborským markrabětem) vpadlo české vojsko do Rakous (snadno se zmocnilo i Vídně). Ty měly být připojeny k Českému království, ale císař je připojil k Říši, čímž si Přemyslovce popudil proti sobě.“

⁶⁹⁵ Vlček, Sommer a Foltýn (1997, s. 703–706): „V roce 1144 daroval Vladislav II. statek Želiv pražskému biskupovi Otovi. Krátce nato zde vznikl (nesporně s biskupovým souhlasem) benediktinský klášter, jemuž v čele stanul Reginard Métský, patrně sázavský benediktin. První kostel zasvěcený sv. Petrovi byl zřejmě vybudován na vrcholu ostrožny svírané říčkami Želivkou a Trnávkou, tam, kde dodnes stojí v jádře románský hřbitovní chrám sv. Petra a Pavla, jednolodní stavba s pravouhlým presbytářem. Její vztah ke kostelu opata Reginarda není jasný. Kronikář hovoří o Reginardovi jako o kolonistovi, který zúrodnil želivský prales. Je však pravděpodobné, že navázal na osídlení spojené s biskupovým statkem. Kostel sv. Petra by v tom případě sloužil jako laický chrám klášterní osady, kterou v jeho okolí můžeme předpokládat. Tomuto předpokladu by nasvědčoval nálezný pohřebiště, jehož hroby byly při starších výzkumných akcích odkryty mezi konventem a dnešním chrámem sv. Petra a Pavla a jižně od chóru kostela P. Marie. Téměř souběžně začal vznikat konventní chrám P. Marie, o němž Jarlochova kronika říká, že byl vyba- ven dvěma apsidami, čtyřmi oltáři a že u něj částečně vzniklo i konventní stavení. Kostel sv. Petra a konventní chrám P. Marie (dokončena byla zřejmě jenom jeho východní část) byly vysvěceny biskupem Otou, tedy do roku 1148, kdy biskup zemřel. Otův nástupce Daniel I. místo benedik-

Notum sit etc., quod Herrmannus⁶⁹⁶ abbas et conventus⁽³⁶⁸⁾ ecclesiae⁽¹¹²⁾ Syloensis⁶⁹⁷, cum capitulo⁽³⁶⁹⁾ Wissehradensi

Necht' je známo, že (já) opat Heřman⁶⁹⁶ a konvent⁽³⁶⁸⁾ Želivského kláštera⁶⁹⁷ jsme se shodli (dohodli⁽³⁷⁰⁾) s Vyšehrad-

tinům odňal, a to z titulu biskupských zakladatelských práv spjatých s Želivem. Opat Reginard a jeho konvent byli vyhnáni a na jejich místo byli povoláni premonstráti z porýnského Steinfeldu v čele s Gotšalkem, mužem, který zakládal již několik let předtím kanonii na Strahově. Nový konvent přišel do Želivu v roce 1149. Byl zde tak bídně zajištěn, že jej musel z nejhorší nouze vytrhnout olomoucký biskup Jindřich Zdík. Tento příznivec premonstrátů však zemřel již v roce 1150 a konvent se musel o sebe postarat sám. Řízen opatem Gotšalkem (až do jeho smrti v roce 1184) se však brzy stal jednou z nejvýznamnějších komunit středověkých Čech. Významu konventu jistě odpovídala i jeho stavební podoba. Dodnes o ní však víme velmi málo; donedávna dokonce existoval názor, že stará předhusitská kanonie stávala západně od dnešních budov, těsně u soutoku říček obtékajících ostrožnu. Teprve nedávným archeologickým výzkumem bylo možné potvrdit, že románský konventní kostel stával v místech dnešního chrámu. Klausura ale, podle místní tradice, stávala na jih od chrámu, zatímco dnešní budova konventu vznikla na sever od něj. Románská chrámová stavba byla basilikou, jak nasvědčuje nedávno odkrytá apsida severní postranní lodi a jižní obvodová zeď. Tyto dva prvky dokládají, že románský chrám byl širší, než dnešní kostelní budova. Jeho délka je zatím neznámá. Konventní stavení bylo zřejmě dobudováno již před rokem 1184, tedy před smrtí opata Gotšalka. Významné je v této souvislosti svědectví kronikáře Jarlocha, který od roku 1177 nebo 1178 až do Gotšalkovy smrti žil jako mladý hoch v opatově blízkosti. Z jeho zpráv vyplývá, že již tehdy měl konvent kalefaktorium, lázeň a mnišskou místnost nazývanou stuba. Opat disponoval (jako na Strahově) prelaturou, která se nazývá caminata. To vše jsou argumenty pro předpoklad, že kanonie již byla dokončena. Jak dalece se přitom navázalo na Reginardovy stavby, není jasné. Mezi nové nálezy zbytků románských staveb patří objev základů rozměrných kamenných pilířů a dalšího zdiva v současném rajském dvoře, severně od románské basiliky. Tyto rudimenty dokládají i v těchto místech existenci rozsáhlejších klášterních objektů z konce 12. století. Románský konvent vyhořel kolem poloviny 13. století, jak dokládá archeologicky doložený mohutný požárový horizont. Další pohroma přišla v roce 1375, kdy Želiv, v době vlády opata Jindřicha II., postihl další ničivý požár. Snad již po prvním ohni následovala gotická přestavba, která zvolna změnila starý románský komplex. O podobě nových staveb si lze učinit částečnou představu především v případě konventního chrámu. Při nedávné rekonstrukci chóru a sakristie chrámu P. Marie byl odkryt základ celého presbytáře. Jeho stavba, ukončená pětibokým závěrem, je zjevně předhusitského původu. Na severní a jižní straně ji doprovázely chórové trojboce uzavřené kaple. V závěru presbytáře se do výše vnitřní podokenní římsy dochovaly původní svazkové přípory. Navazující trojlodí mělo zřejmě basilikální podobu. Podle systému opěráků podél bočních lodí a pilířů dochovaných v jádře pilířů dnešních lze soudit, že trojlodí bylo zaklenuto křížovou klenbou a že bylo stejně široké jako stávající budova. Archeologicky zjištěná západní průčelní zeď gotického kostela byla jen o málo předsunuta před stávající barokní průčelí. Poničení stavby v husitských válkách lze do dnes sledovat ve zdivu severní kaple. Od chóru směrem na sever postupně klesá dochovaná úroveň obvodového zdiva této stavby a vypovídá o tom, že ruina chóru byla opřena o ruiny postranního objektu.“

⁶⁹⁶ Opat Heřman zastával svou funkci pouze v krátkém období 1233–1236. Prvním premonstrátským opatem tohoto kláštera byl Gottschalk [Gotšalk] (1149–1184).

⁶⁹⁷ Premonstrátský Želiv měl ve středověku biblické jméno *Siloe* („fontes Siloe“ /Šilóah – starověká vodní nádrž uvnitř hradeb Jeruzalému, do níž se sváděly prameny z chrámové hory a prameny Gihonu Ezechiášovým vodovodem/ původcem tohoto jména je asi vzdělaný olomoucký biskup Jindřich Zdík) – viz i toto latinské označení kláštera. Existuje domněnka, že jméno obce se postupně vyvinulo ze staročeského *Želevo* – *Žalov* (německý název byl *Selau* či *Seelau*). Petruš (1898. s. 100) např. uvádí: „Zbývá nám promluvit ještě o původu slova Želiv. P. Bezděka je pokládá právem za slovo původní, jehož starší tvary zní Zelov, Želova, Želev, Želevo, z nichž postupem času se vyvinulo německé Selav, Selau. V latinských listinách doby pozdější se jmenuje Syloa, Siloa. Odtud vznikla domněnka, že z původního pojmenování latinského se vyvinul teprve český Želiv. Ale odvozování takové se protíví nejen pravidlům etymologickým, nýbrž se přičí i his-

*super fluvio⁽¹¹⁾, qui dicitur Lube, pro⁽¹⁰⁵⁾
quo lis longo tempore stetit indicussa,
convenimus⁽³⁷⁰⁾ in hunc modum:*

*Quod ecclesia⁽¹¹²⁾ Wissehradensis
jam⁽³⁷¹⁾ dictum⁽¹⁹⁸⁾ fluvium⁽¹¹⁾ cum utro-
que⁽⁹⁶⁾ litore⁽⁷⁵⁾ et piscariis⁽³⁷²⁾ quiete⁽³⁷³⁾
et pacifice⁽³²³⁾ debeat⁽¹⁴⁶⁾ possidere⁽⁴⁷⁶⁾,
exceptis quattuor molendinis⁽⁶⁷⁾ in prae-
fato fluvio⁽¹¹⁾ constructis, quae de consi-
lio⁽²¹³⁾ et petitione proborum virorum utri-
que⁽⁹⁶⁾ ecclesie⁽¹¹²⁾ ⁽¹³³⁾ laudavimus
per⁽⁸¹⁾ medium deservire.*

skou kapitulou na (právech k) „řece“⁽¹¹⁾,
která se nazývá „Lube“ (Martinický po-
tok), kvůli které existoval po dlouhou
dobu nepopiratelný spor, a to takto:

Vyšehradská kapitula již výše uvedený
vodní tok⁽¹¹⁾ („řeku“ – zde jde spíše o po-
tok) má⁽¹⁴⁶⁾ (zasluhuje si) „vlastnit“ (mít
v držbě) s oběma⁽⁹⁶⁾ břehy⁽⁷⁵⁾ a rybolov-
vem (právem lovu ryb) v klidu⁽³⁷³⁾ a mí-
ru⁽³²³⁾, s výjimkou čtyř mlýnů⁽⁶⁷⁾, vybudo-
vaných na uvedeném vodním toku⁽¹¹⁾,
které jsme, na základě požadavku a mí-
nění (návrhu, názoru, doporučení⁽²¹³⁾)
ctihodných mužů, obou⁽⁹⁶⁾ církevních
institucí⁽¹¹²⁾, schválili – a to tak, aby na-
polovic sloužily (k užtku) oběma (církev-
ním institucím⁽¹¹²⁾).

Následující část listiny⁵ popisuje migrační překážky, které se již v této do-
bě (následkem výstavby jezů) vyskytovaly na vodních tocích. Vyšehradští ka-
novníci následně pak měli (na základě této listiny) za povinnost provést (za
pomoci svých poddaných) na *Martinickém potoce* jejich zprůchodnění. V da-
ném případě bylo nutné příslušné jezy zrekonstruovat a vybudovat propusti
nazývané *lososnice*⁶⁹⁸.

torii samé. Želiv jest zajisté jméno prastaré a uvádí nás na prvotní Žalov, i vzniklo dle všeho na
místě bývalého hřbitova pohanského, k němuž byla poloha jeho přímo jako stvořená, a jak tomu
nasvědčují nalezené ozdoby bronzové při stavbě silnice podél Trnávky u samého kláštera,
o nichž jsme se zmínili již svrchu, a jež jsou neklamným svědectvím, že byl kraj tento osazen již
za dob pohanských. Kromě toho jméno Želiv se neobjevuje jenom tady, nýbrž se vyskytuje i jinde
v Čechách; jest Želivec na Zručsku, jiný u Dobřejovic v okresu Jílovském, a u Krabčic pod Řípem
konečně se jmenuje jedna z poloh polních ‚na Želivě‘, kde bylo pohanské pohřebiště skutečně
objeveno. Že jméno české jest starší, dosvědčují i dějiny, neboť v nejstarších listinách latinských
nejmenuje se Želiv nikdy ještě Siloa, nýbrž Seleu tj. Zelev. Tak čteme na př. v Regestech Erbe-
nových o hranicích Újezdu Svatavina roku 1178 vytyčených: Supradicti circuitus termini sunt ab
oriente Zazava, a Seleu (Zelev) flumine Livbe (Liube, Lube) cum ipso fluvio, ab occidente antiqua
via, quae conducit ad Seleu. Latinského pojmenování ‚Siloa‘ dostalo se ryze českému Želivu, od
mnichů benediktinských založenému, teprve za doby premonstrátské, tedy teprve asi v desátém
neb jedenáctém roce po založení kláštera skrze biskupa Zdíka, který nacházeje jakousi podob-
nost v poloze premonstrátských klášterů českých s posvátnými místy v okolí města Jerusalema,
názvy biblickými se zálibou je opatřoval. Tak nazval klášter Strahovský ‚in monte Sion‘, Litomyšl-
ský ‚in monte Oliveto‘, pro podobnost pahorků, na nichž jsou založeny, a Želiv, který se rozkládá
na rovině a při vodě, pojmenoval dle známého potůčku a rybníka na jihovýchodě od Jeruzaléma
Siloa.“ Lutterer, Majtán a Šrámek (1982, s. 355): „Klástersní ves Želiv, jež vznikla r. 1144 na místě
staršího dvora (predium Seleu), odvozuje své jméno přívlast. příponou -ov ze stč. OJ Želej (vývoj
šel od Želejov – Želejev – Želév – Želiv až k Želiv).“

⁶⁹⁸ Klápště (2012, s. 281): „Martinický potok na Humpolecku ve třicátých letech 13. století poskytoval
dvojí užitek. Sloužil rybolovu a poháněl mlýnská kola. Protože protékal mezi majetky želivského

Clausuras⁽³⁷⁴⁾ autem molendinorum⁽⁶⁷⁾ canonicis⁽²¹⁵⁾ Wissehradensibus, quorum praebendis⁽¹⁹²⁾ adjacent⁽³⁷⁵⁾, propter⁽²⁷⁹⁾ usum⁽⁷⁾ piscandi liceat aperire⁽³⁷⁶⁾, ita quod adjutorio⁽³⁷⁷⁾ ipsorum hominum et molendinarios⁽⁶⁷⁾ debeant⁽¹⁴⁶⁾ reformari⁽³⁷⁸⁾.

Mlýnské jezy⁽³⁷⁴⁾ by však měli vyšehradští kanovníci⁽²¹⁵⁾, jejichž obročí (pozemkové majetky) s (nimi) sousedí, s ohledem⁽²⁷⁹⁾ na rybolov zprůchodnit⁽³⁷⁶⁾, a to tak, že za pomoci⁽³⁷⁷⁾ svých poddaných a mlynářů⁽⁶⁷⁾ tyto (jezy) povinně opraví (přestaví, upraví⁽³⁷⁸⁾).

Král Václav I. potvrdil v roce 1238⁶⁹⁹ klášteru v Plasech⁵¹⁶ mj. též darování části řeky Mže (nyní Berounky³³³) s příslušnými užitky, které z ní plynuly⁷⁰⁰. Šlo o poměrně krátký úsek tohoto vodního toku (přibližně jen 5,94 km), který byl shora vymezen zaústěním stávajícího *Díreckého potoka*⁷⁰¹ (v listině je též zmiňován jeho známý vodopád) a zdola pak soutokem s *Třemošnou*. Uvedená

kláštera a vyšehradské kapituly, muselo nároky obou institucí vymezit zvláštní ujednání. Díky němu víme, že v roce 1236 se na Martinickém potoce otáčely čtyři mlýny, které měly sloužit želivským i vyšehradským vesnicím. Martinický potok patří dodnes mezi vody pstruhové a na jeho březích mineme jména několika mlýnů – Mikešova, Červova, Syrovského a Jankovského. Zdejší krajina nikdy neoplývala obilím, v časném dokladu hned čtveřice mlýnů však právě proto spatřujeme svědectví o jejich hojném rozšíření v českých zemích. Ve sporu z roku 1236 se navíc střetly protichůdné nároky mlynářů a rybářů. Hráze mlýnů totiž bránily tahům ryb a jediným oboustranně přijatelným řešením, zvoleným na Martinickém potoce, byla stavba hrázních propustí. Spory mezi mlynářským a rybářským využitím vodních toků ale nabývaly podstatně větší rozměry. Už ve 13. století se hned několikrát o takovém napětí dovídáme na Litoměřicku, v regionu plném obilí, jímž protékaly dvě rybnaté řeky. I tady přibývaly propusti v jezzech, tzv. lososnice.“

⁶⁹⁹ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1238 – boj o tzv. dědictví babenberské se stalo základní otázkou české (Václavovy) mocenské expanze. Babenberkové vládli v Rakousích a Štýrsku. Král Václav I. se nedočkal ze strany císaře Fridricha II. ocenění svých služeb (dobytá území českým vojskem prohlásil císař za svá – říšská), a tak Václav I. Fridricha II. opustil. V boji mezi císařstvím a papežstvím (papežem Řehořem IX.) se Václav I. ocitl na straně kurie. Papež přiměl Václava ke smíření s Fridrichem II. Babenberským (došlo k němu na osobní schůzce obou panovníků v klášteře ‚na Luhu‘, dnes v Brně-Komárově) na sklonku roku 1238. Český král slíbil rakouskému vévodovi, že mu pomůže znovu dobýt ztracená území (o něž jej sám před časem ve prospěch císaře připravil), a za tyto služby mu Fridrich postoupil část Rakous severně od Dunaje; současně byl dohodnut sňatek mezi Vladislavem (nejstarším Václavovým synem) a vévodovou dcerou Gertrudou Babenberskou.“

⁷⁰⁰ V daném případě jsme použili pouze internetově dostupnou sbírku Erbenovu – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 438).

⁷⁰¹ *Dírecký potok* pramení nedaleko obce Kříše (viz poznámku č. 705). Zde se nachází nejkrásnější a nejvyšší vodopád Plzeňska – *Dírka*. Byl nazván podle osady a bývalého mlýna *Dírka*, který stojí v jeho těsném sousedství. Vodopád je vysoký 3,1 m, průměrný průtok činí 0,03 m³/s, nachází se ve výšce 295 m n. m. Areál mlýna, tvořený dnes několika staveními, se nachází pod strmým zalesněným svahem na pravém břehu *Berounky* (dříve *Mže* – viz poznámku č. 107). V blízkosti tohoto mlýna se na řece též nacházel *Malhostovský mlýn*. Na závěr uvedeme citaci z Dvořáka (2008, s. 87): „J sme na druhém břehu, před námi se na konci dlouhé louky pod lesnatým kopcem tulí shluk budov. Ano, to je místo, kde prý čert hrával karty s mlynářem. A není divu, vždyť hned za mlýnicí byly pekelná díra. Dodnes se toto místo jmenuje *Dírka* a je to opravdu romantické zákoutí, jaké byste v napohled mírném údolí nečekali. Kopec za bývalým mlýnem je totiž rozerván úzkou, divokou strží, plnou velkých balvanů, přes které v četných kaskádách spěchá k Berounce *Dírecký potok*. Na konci ho čeká vskutku efektní závěr: V podobě vodopádu se řítí z třímetrového skalního schodu.“

část řeky byla klášteru poskytnuta především v souvislosti s vesnicí nazývanou i v současnosti *Darová*⁷⁰².

Sdeslaus, noster camerarius⁽³⁷⁹⁾ (*nostro accedente*⁽³⁸⁰⁾ *benepiacito*⁽³⁸¹⁾ *et consensu*⁽³⁸²⁾) *villam*⁽⁶⁶⁾ *suam Darow*⁷⁰² (*una cum aqua Misa*^{107 333} *ex utraque*⁽⁹⁶⁾ *ripa, ab eo loco, ubi torrens*^{701 703 704} *de silva*

Zdislav, náš komorník⁽³⁷⁹⁾, *za naší účasti a souhlasu, v souladu s naším přáním, svěřil a daroval svou vesnici Darovou*⁷⁰² *klášteru v Plasech*⁵¹⁶, *a to spolu s řekou „Mží“ (Berounkou*^{107 333}) *(tekoucí) mezi*

⁷⁰² Jde o *Darovou* nacházející se v blízkosti *Berounky* pod *Plzní*, asi 4 km na západ od *Břas*. V současnosti je částí obce *Břasy*. Je zde evidováno 65 adres a trvale žije pouze 29 obyvatel. *Darová* leží v katastrálním území *Kříše* o výměře 7,71 km². Součástí *Darové* je i *Darovanský dvůr*, vzdálený cca 500 m od zmiňované lokality. Ve 13. století byla sídlem *Zdislava* z *Darové* – pak se stala majetkem *kláštera v Plasech* (viz uvedenou listinu z roku 1238), ten ji v roce 1420 zastavil. V roce 1498 získal *Darovou* *Jan Harant z Vavřin*. V minulosti se zde též těžila železná ruda. V současnosti existuje v blízkosti této lokality provozovaný přívoz spojující *Darovou* a obec *Nynice*, ležící na levém břehu *Berounky*. Převážují se zde osoby a osobní i nákladní automobily (nosnost prámu 8 tun). David a Soukup (2011, s. 49) též uvádějí: „V roce 1913 byla u mlýna vybudována vodní elektrárna, součást prvního většího podniku svého druhu na Plzeňsku (Přespolní elektrárny *Darová-Břasy*). V roce 1926 byla vodní elektrárna rozšířena a dále modernizována, v rámci tzv. malé privatizace byla v roce 1998 převedena do rukou soukromého vlastníka.“ Rožmberský a Vařeka (2013, s. 28): „Jméno vsi *Darové* mělo původně podobu *Darov* a vzniklo z cizího osobního jména *Darius* nebo z jeho staročeské podoby *Darka*. Brzy však bylo významově spojeno se slovem ‚dar‘ a podle toho změnilo své znění. Po *Darové* se psal v letech 1229–1236 komorník království *Zdeslav Kostka z Darové*, říká *A. Sedláček* (1908, 124). V roce 1235 je uveden na královské listině jako *Zdeslav z Darové*, královský komorník (RBM I, 411). *Darovou* věnoval plaskému klášteru, což roku 1238 potvrdil král *Václav I.* (RBM I, 411, 438). *Darová* je potom uvedena v papežském potvrzení majetku plaských cisterciáků z roku 1250 (CDB IV/1, 351–353).“

⁷⁰³ *Klempera* (2001, s. 47–48) uvádí: „Mlýn Na *Malhošti (Manholtovský)* u *Nadryb* – mlýn stával na pravém břehu *Berounky* pod *Nadrybami* v blízkosti zrušeného mlýna ‚*Dírka*‘, který však leží na *Díreckém potoce*. Jez mlýna byl asi na 117. říčním kilometru; dnes je zde jen kamenný práh. Katastrálně patřil mlýn pod obec *Kříše*. První zmínky o jeho existenci pocházejí z roku 1439, kdy byla sepsána smlouva o jeho prodeji: ‚*My Harant a Lvík, bratři z Vavřin, sedáním na Březině, stvrzujeme tímto listem přede všemi, kdož jej uzří nebo čtouce uslyší, že jsme prodali a mocí listu tohoto prodáváme mlýn kříšský, s horami, s doly, s lukami, s břehy i s tím se vším, což k tomu mlýnu přísluší, se vši zvolí ctěnému muži Matějovi řečenému Manholt a dětem jeho i jeho budoucím (...) za jedenácte kop grošů stříbrných rázu pražského...*‘ Opis smlouvy se dochoval v *Pamětní knize města Rokycan*. Mlýn byl zřízen zřejmě již před rokem 1439 a je zajímavé, že v té době byly kolem mlýna doly; co se tam těžilo, to bohužel dnes nevíme. Další zmínka o mlýně Na *Malhošti* nebo též *Manholtovském* je z roku 1581, kdy si *Jeroným Hrobčický z Hrobčic* na *Březině* stěžoval *Rokycanům*, že jejich poddaní ze vsi *Nadryby* (patřily pod *Rokycany* až do roku 1623) udělali jeho poddanému mlynáři *Václavu Slavíkovi* na mlýně *Malhošti* škodu – pobořili mu jez a slup u mlýna, kterou lovil ryby v řece. *Nadrybští* si činili nárok na část řeky v nadjezí mlýna až k *Valentovskému mlýnu* a mlynář *Slavík* jim zde lovil ryby. Spor o řeku (jež se tehdy ještě nazývala *Mže*) byl vyřešen až v roce 1712, kdy *Hornoch z Darové* odvolal nárok ‚na část řeky od jezu *Valentovského* až do konce pozemků *nadrybských* včetně, ač pan *Hornoch* dosvědčuje, že na tom místě mívali páni z *Darové* mlýn, od stavění tohoto mlýna vůbec v celém potočím od *Valentovského mlýna* až ke *kosteleckým hranicím* ustoupí‘. Z toho vyplývá, že mlýn roku 1712 již nestál a nebyl zde ani jez. Mlýn byl poháněn jedním či několika vodními koly na spodní vodu, ale jaké měl další parametry, to nevíme. Ani vzhled mlýna není znám.“

⁷⁰⁴ *Janoška* (2009, s. 172): „Jediný ekonomicky využívaný přírodní vodopád na našem území se vytvořil v údolí *Berounky* na pravostranném přítoku *Díreckého potoka* západně od *Břas*. Vede kolem něj červená turistická magistrála z *Plzně* do *Liblína*, přístup je však poněkud zkomplikovaný.“

pertinente⁽⁷³⁾ *ad villam*⁽⁶⁶⁾ *Zcrusche*^{705 706}
influit ipsi Misa^{107 333} –

– *usque ad eum locum, ubi rivus*⁽³⁸³⁾
*Zcrimussil*⁷⁰⁷ *in ipsa Misa*^{107 333} *terminat*⁽³⁸⁴⁾ *cursum suum, nec non cum molendinis*⁽⁶⁷⁾, *piscationibus*⁽²⁰⁴⁾, *agris, pratis*⁽⁹⁰⁾, *fructibus*⁽³⁸⁵⁾ *et aliis pertinentiis*⁽⁷³⁾ *dictae*⁽¹⁹⁸⁾ *villae*⁽⁶⁶⁾ *monasterio Plzensi*⁵¹⁶ *contulit*⁽⁶⁵⁾ *et donavit*⁽⁸⁹⁾ ...

oběma⁽⁹⁶⁾ břehy – od toho místa, kde vodopád^{701 704}, z lesa náležejícímu (patřícímu⁽⁷³⁾) ke vsi (obci⁽⁶⁶⁾) Kříše^{705 706}, vtéká do vlastní „Mže“ (Berounky^{107 333}) –

– až po to místo, kde „potok“⁽³⁸³⁾ (vodní tok) Třemošná⁷⁰⁷ ukončuje svůj proud ve vlastní „Mži“ (Berounce / po ústí Třemošné do Berounky) – a to rovněž s mlýny⁽⁶⁷⁾, právem rybolovu⁽²⁰⁴⁾, poli, loukami⁽⁹⁰⁾, křovinami⁽³⁸⁵⁾ a dalším příslušenstvím k (výše) uvedené⁽¹⁹⁸⁾ vsi⁽⁶⁶⁾ ...

vaný těsnou blízkostí soukromého pozemku – bývalého vodního mlýna Dírka. Dírecký vodopád lze považovat za konsekventní vodopád visutého údolí, nachází se těsně před vyústěním potoka do nivy řeky Berounky. Horní hrana vodopádu odpovídá povrchu pleistocenní říční terasy, která se vytvořila v meziledovém období starších čtvrtohor. Od této doby vodopád ustoupil z původního místa asi o 10 m. Skalní podloží Díreckého vodopádu tvoří odolný, puklinami silně rozčleněný čedič z období prekambria, který se ve starší literatuře uvádí termínem spilit. Hlavní stupeň má výšku okolo 5 m a skládá se ze dvou částí – horní je kolmá až mírně převislá, dolní je tvořena šikmo ukloněnou skálou, na níž se vodní proud tříští a stéká po ní. Za vysokého průtoku, kdy má Dírecký potok vysokou kinetickou energii, dopadá veškerá voda bez kontaktu se skálou až před patu do mělkého, 6 m širokého vývážště, a vytváří jednolitý vodní proud. Polohovou energii vody na horní hraně vodopádu využíval v minulosti mlýn Dírka. Vodu z horní hrany odváděl náhon do malého rybníčku u mlýna. Nad tímto hlavním vodopádem vystupuje v korytě potoka ještě několik nižších skalních stupňů, z nichž nejvyšší (1,5 m) bývá někdy považován za samostatný vodopád. Vodopádové stupně a kameny v potoce vykazují neobvyklé rezavé zbarvení, způsobené vysráženými povlaky železa. Příčinou je skutečnost, že Dírecký potok napájí prameny vytékající z hald po těžbě uhlí a také ze štol po dobývání kyzových břidlic s pyritem, z nichž se v minulosti vyráběla kyselina sírová. Voda v potoce je proto mrtvá, bez života. Na krásu Díreckého vodopádu to však naštěstí nemá žádný vliv.“

⁷⁰⁵ Při transkripci došlo k určitému zkreslení. Příslušný latinsky vzdělaný písař (asi nepříliš dobře znající český jazyk) věděl, že uvedený potok (bystřina) teče do Berounky (tehdy Mže) ze Skříše (nyní Kříše – o té jsme se již zmiňovali v souvislosti s lokalitou Darová v poznámce č. 702). Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 783) uvádí: „Skříše (hodie Kříše), Zcruscha, villa prope villam Darow (1228).“

⁷⁰⁶ Rožmberský a Vařeka (2013, s. 68): „Jméno vsi bylo odvozeno od osobního jména Křich, které bylo zkratkou ze jmen Křištofor nebo Křišťan (Profous 1949, 401). 16. 10. 1326 svědčil plzeňský konšel Konrád z Dobřan při prodeji vsi „Krizmam“ Lipoltem z Chrástu plaskému klášteru za 50 kop grošů (Strnad 1891, 19). Není jisté, zda jde o Kříše nebo Třímány. Jde-li o pojednávanou ves, pak by bylo v pořádku, že Kříše nejsou zachyceny berním rejstříkem Plzeňského kraje z roku 1379; z církevního zboží se generální berně neplatila.“

⁷⁰⁷ Jde o vodní tok Třemošná. Jeho název vznikl asi z názvu obce Třemošné. Lze totiž říci, že voda teče „z Třemošné“. Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 804) uvádí „Zcrimussil (Třemošná?), rivus Misae influens.“ Na str. 792 pak též uvádí: „Třemošná, Scremosna, Radosta (de) – (1181) – vide Zcrimussil.“ Vlček ed. et al. (1984, s. 277): „Třemošná č. h. p. 1-11-01-047 pramení 2 km sz. od Čbánu ve výšce 566 m n. m., ústí zleva do Berounky u Kacěřova v 279 m n. m., plocha povodí 249,3 km², délka toku 41,2 km, průměrný průtok u ústí 0,50 m³/s.“

Též i na Moravě je možné doložit pro tuto dobu obdobné majetkoprávní pojetí vodních toků. *Král Václav I.* v listině⁷⁰⁸ z roku 1240⁷⁰⁹ věnoval klášteru v *Brně-Zábrdovicích*^{710 711} jak mlýn s vodním tokem (ten není jmenován – jde samozřejmě o řeku *Svitavu*⁷¹²), tak příslušné rybářské právo.

⁷⁰⁸ Text je dostupný jak v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 458–459), tak v Bočkově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II.* (1839, s. 365–366). Pravděpodobně jde o tzv. *falzum* – viz Foltýn a kol. (2005, s. 233).

⁷⁰⁹ Pouze o rok později došlo k význačné historické události, která měla širší evropský rozměr. Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „9. dubna 1241 – na tzv. Dobrém poli u Lehnice (ve Slezsku) došlo k velké bitvě mezi Mongoly (Tatary, odvozeno od výrazu „*tartarus*“ – peklo, jméno jim dali Rusové) a vojskem slezských knížat v čele s Jindřichem II. (Pobožným, švagrem krále Václava, jehož vojsko nedorazilo včas na pomoc). Slezské vojsko bylo poraženo, kníže Jindřich II. spolu s Boleslavem Děpoitem (synem Děpoita III., posledním knížetem této vedlejší přemyslovské větve) padli. Tatarské hordy se obrátily na nechráněnou Moravu a spojily se se svými hlavními silami v Uhrách; při tom zpusťošily několik klášterů (Hradisko u Olomouce, Rajhrad, Zábrdovice, Doubravník) a poplenily (za zhruba čtrnáctidenního řádění) mnoho vesnic a osad. Ubránila se jen dobře opevněná města (například Olomouc, Brno, Uničov).“

⁷¹⁰ Foltýn a kol. (2005, s. 233–234) uvádí: „K založení kláštera došlo zřejmě krátce před rokem 1209, kdy papež Inocenc IV. v listině adresované převoru Arnoldovi přijímá novou fundaci do své ochrany a potvrzuje její statky (4 vsi v okolí). Zakladatelem byl moravský šlechtic Lev z Klobouk, který premonstrátům vykázal místo vedle svého dvora v Zábrdovicích s ještě nedokončeným kostelem sv. Kunhuty. Tento kostel sloužil v prvních desetiletích existence konventu jako klášterní chrám a vysvětil jej v roce 1211 hnězdenský arcibiskup Jindřich Kietliz v přítomnosti pražského biskupa, olomouckého biskupa, krále Přemysla Otakara I. s celým dvorem, mladičké uherské princezny Alžběty (později kanonizované) a fundátora. Řeholníci přišli do Zábrdovic ze Strahova, po zmíněném převoru Arnoldovi je jako první opat doložen v roce 1231 Konrád. Pan Lev z Klobouk zřejmě ještě za svého života odkázal klášteru některé majetky včetně dvora v Zábrdovicích, vymínil si jejich doživotní užívání; po jeho smrti a smrti jeho druhé manželky v polovině 30. let 13. století se tak zábrdovické jmění značně rozšířilo. Podle dvou falz, jejichž údaje pravděpodobně odpovídají situaci ve 40. letech 13. století, patřilo premonstrátům zhruba 20 vsí a jejich částí, dva dvory, lesy, kostel P. Marie na Starém Brně. Na růstu klášterního majetku měl podíl i markrabě Vladislav Jindřich. Na jaře 1235 vydal markrabě Přemysl pro Zábrdovice imunitní privilegium podle velehradského vzoru, o dva roky později přijal klášterní statky do své ochrany papež Řehoř IX. a v roce 1249 byl klášter osvobozen od povinnosti poskytovat nocleh lovcům a psodům. Zábrdovičtí opati byli v průběhu 13. století poměrně často delegováni k rozsuzování různých sporů na Brněnsku.“

⁷¹¹ Samek (1994, s. 242): „Malý zábrdovický katastr při Svitavě měl svoje centrum na levém břehu řeky; v říčním meandru (nynější regulace toku z let 1847 až 50) stál klášter a souběžně s osou konventního chrámu běžela krátká jednostranná silnicovka (Zábrdovická ul.). Poč. 19. stol. začínala u mostu přes řeku a dosahovala k mlýnskému náhonu (Svitavské strouze); ten přetínal cestu v místech Krokovy ul. a na něm stál klášterní mlýn. Až do 30. let 19. stol. neměly Zábrdovice více než dvě desítky obytných stavení. Již v minulém století tam byly říční lázně; v letech 1930 až 31 je nahradily nynější městské lázně... Dějiny Zábrdovic splývají až do pol. 80. let 18. stol. s historií tamního kláštera, Ves byla pův. součástí premonstrátského statku; po zrušení patrimoniální správy byla v r. 1850 připojena k Brnu; (něm. Obrowitz).“ David a Soukup (2013, s. 305): „Mezi nejhodnotnější raně barokní památky v Brně se řadí někdejší konventní premonstrátský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Původní klášter z počátku 13. století byl zpusťoš za husitských válek, posléze obnoven, opět poškozen za třicetileté války a definitivně zrušen v roce 1784 – pak byl konvent přeměněn v nemocnici. Původní románsko-gotickou baziliku nahradila raně barokní svatyně, kterou podle projektu Giovannioho Pietra Tencally v letech 1661–1668 postavil Pavel Weinberger.“

⁷¹² Štefáček (2008, s. 600): „Řeka na Moravě; pramení v Javorníku v nadmořské výšce 465 m. Ústí zleva do Svratky u Brna v nadmořské výšce 192 m. Plocha povodí činí 1 146,9 km², délka toku

... *Dei genitricis*⁽¹⁶⁷⁾ *Marie in Zabrdouicz*⁷¹⁰ *molendinum*⁽⁶⁷⁾ *quoddam eidem clastro*⁽³⁸⁶⁾ *contiguum*⁽³⁸⁷⁾, *quod aliquando Darenonis extiterat*⁽³⁸⁸⁾, *cum omnibus attinentiis*⁽³³⁷⁾, *agris, piscatione*⁽²⁰⁴⁾ *et aqua usque ad aliud molendinum*⁽⁶⁷⁾ *cuiusdam Mikul nomine, iure perpetuo*⁽²⁵⁵⁾, *ac hereditario*^{592 598} *munificentie regalis*⁽³⁸⁹⁾, *hilari liberalitate*⁽³⁹⁰⁾ *contulimus*⁽⁶⁵⁾ ...

... Svaté Bohorodičce Marii v Zábrdovicích⁷¹⁰ jsme štědře (laskavě, s radostí) věnovali jakýsi mlýn⁽⁶⁷⁾, nacházející se nedaleko od téhož kláštera (sousední, vedlejší), který byl kdysi postaven⁽³⁸⁸⁾ v „Dařeni“, se vším příslušenstvím⁽³³⁷⁾, poli, rybolovem⁽²⁰⁴⁾ (rybářským právem) – a též vodní tok až k dalšímu mlýnu⁽⁶⁷⁾ o jakémisi názvu „Mikul“ podle neměnného (trvalého, stálého⁽²⁵⁵⁾) práva, a to dědičného^{592 598}, králem potvrzeného ...

Následující listina⁷¹³ z roku 1243 vypovídá o sporu mezi premonstrátským klášterem v Louce⁶⁵³ (v současnosti již přináležející k městu Znojmu^{714 715}) a Hradištěm svatého Hypolita⁷¹⁶ (již podle všeho patřícímu řádu křižovníků s červe-

97,3 km, průměrný průtok u ústí je 5,11 m³.s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Křetínka, Úmoří, Lysický potok, Lažánka. Přítoky zleva: Chrastovský potok, Zavadilka, Semíč, Bělá (boskovická), Punkva, Chrábov, Sloupečnický, Pálava. V horní části svého toku protéká Českořebovskou vrchovinou. Od města Svitavy teče dále k jihu napříč Boskovickou brázdou. Střední úsek se nachází v Adamovské vrchovině a dolní v Dyjsko-svrateckém úvalu.“

⁷¹³ Text je dostupný jak v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 512–513), tak v Bočkově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III.* (1841, s. 26–27).

⁷¹⁴ Lutovský (2008, s. 212–214): „Přemyslovské Znojmo patřilo k nejdůležitějším moravským hradům, vzhledem k poloze hrálo jistě významnou úlohu už v počátcích Břetislavovy vlády, kdy se stalo významnou pevností na dyjské hranici. Znojemský úděl se ale od Brněnska oddělil až po smrti Konráda I. (1092), jeho prvním vládcem se stal Konrádův syn Litold. Dodnes ale nedokážeme najít odpověď na otázku, zda lze (předpokládané) Břetislavovo Znojmo ztotožnit s (jednoznačně doloženým) Znojmem Litoldovým. Obvykle se předpokládá, že – podobně jako u řady jiných lokalit – Břetislav nejprve využil staré velkomoravské hradiště. To leží na mohutné skalnaté ostrožně sevřené údolím Dyje a jejích přítoků Gránického a Pivovarského potoka. Byla to stará rozsáhlá pevnost o celkové výměře bezmála 20 hektarů. Ve středověku se lokalita nazývala Hradištěm sv. Hypolita, podle patrocina zdejšího kostela doloženého na počátku 13. století. Zsvěcení ale může mít svůj původ už ve velkomoravském období – nelze vyloučit souvislost s dolnorakouským benediktinským opatstvím St. Pölten a s působením bavorské misie. Hradiště je dvoudílné; sestává z akropole o ploše 8,5 hektaru a předhradí s rozlohou 9,5 hektaru. Ačkoli je hradiště ze tří stran chráněno příkrými svahy, bylo patrně původně obklopeno souvislou hradbou, dnes již z větší části snesenou.“

⁷¹⁵ Lutovský (2008, s. 215–217): „Patrně někdy v průběhu druhé poloviny 11. století začalo být budováno druhé, výrazně menší znojenské hradiště, a to na protilehlé ostrožně nad vyústěním Gránického potoka (též Gránice či Hradnice) do řeky Dyje, v místech, kde dnes stojí zámek a pivovar. Také tento ostroh byl ze tří stran – od severu, západu a jihu – chráněn strmými skalnatými svahy, přístupová šíje na východní straně byla opevněna nedochovanou hradbou a příkopem, od předhradí byl ostroh oddělen i přirozenou proláklinou zvanou ‚Jáma‘. Hradiště o celkové rozloze 1,6 hektaru bylo možná dvoudílné – alespoň se tak usuzuje z pozdější dispozice středověkého hradu; od předhradí (z většiny zničeného stavbou pivovaru) byla snad příkopem oddělena malá akropole, ležící v místech pozdějšího zámku. Z raně středověké zástavby se do dnešní doby zachovala jediná stavba – rotunda sv. Kateřiny na předhradí, opatřená ve 30. letech 12. století neznámými nástěnnými malbami mariánského a přemyslovského cyklu.“

⁷¹⁶ Hradiště sv. Hyppolita (Znojmo-Hradiště) bylo původně samostatnou obcí – od roku 1920 je sou-

nou hvězdou⁷¹⁷ /založenému sv. Anežkou Přemyslovnou/ – tato zmiňovaná lokalita je též v současné době již částí města Znojma). Spor byl rozhodnut k tomu přizvanými soudci (rozhodci) – těmi byly (jak tomu bylo v té době běžným zvykem) význačné osobnosti.

... Durante⁽³⁹¹⁾ quadam discordia⁽³⁹²⁾ inter dominum Johannem abbatem Lucensem⁶⁵³, ex una parte, et dominum Wipertum⁷¹⁸, rectorem^{243 719} sancti Ypoliti⁷¹⁶

... S ohledem na přetrvávající spor mezi opatem Janem („louckým“ – tj. z kláštera v Louce⁶⁵³), z jedné strany, a panem Wipertem⁷¹⁸ (Vilbertem, Wigbertem⁷²¹),

části města Znojma. V prostoru obce se kdysi nacházelo významné velkomoravské hradiště – viz též poznámka č. 714. Kuča (2011, s. 679–680): „Velkomoravské hradiště (na široké ostrožně severozápadně nad soutokem Dyje, Gránického potoka a bezejmenné vodoteče) – existenci hradiště o rozloze 12–20 ha, spojeného s okolním terénem jen na severozápadě, prokázaly archeologické výzkumy roku 2000. Lokalita byla osídlena od mladší doby kamenné, ale ke vzniku opevnění došlo asi až v halštatské době a obnoveno a zesíleno bylo v době velkomoravské, Akropole se rozkládala v širším okolí pozdějšího probošství a byla chráněna valem s příkopem. Na severozápadě se připojovalo předhradí, oddělené příčným valem. Na akropoli byly odkryty zbytky dvou staveb interpretovaných jako kostely... Hradiště bylo zničeno před polovinou 10. století požárem, kostely přetrvávaly delší dobu. Světské probošství s kostelem sv. Hypolita vzniklo v pokročilém 12. století, jeho význam byl srovnatelný s proboštvím sv. Petra v Brně a jeho chrám byl zřejmě arcijáhenským kostelem. Podle některých názorů byl znojemským velkofarním kostelem, uváděným kolem roku 1135 listinou biskupa Zdíka. Prvně je doloženo až roku 1201 (první proboštové: 1221 Markvart, 1226–48 Wipert). Václav I. roku 1240 potvrdil darování kostela špitálu sv. Františka v Praze (1247 schváleno olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku). Markrabě Přemysl udělil roku 1252 probošství, které spolu se špitálem sv. Františka v Praze přešlo na křižovníky s červenou hvězdou, některé svobody a potvrdil jeho zboží. Areál byl poměrně rozsáhlý a zahrnoval kostel sv. Hypolita, postavený asi kolem roku 1240 (spodní část věže kostela je pozdně románská, zdivo presbytáře snad také, stejně jako lodí), hospodářské objekty a náročněji pojatou obytnou část. Velkomoravský kostel ve 13.–14. století již neexistoval a později vyrostly v těchto místech hospodářské budovy probošství.“ Buben (2002, s. 144) pak též uvádí: „Původně významné hospodářské, vojenské a správní centrum kraje, vybudované na skalnatém ostrohu chráněném z jedné strany řekou Dyjí a Pivovarským potokem a potokem Gránicí ze strany druhé. Název Hradiště (Gradisc) se objevuje v listinách až v roce 1243, ačkoliv již listinou ze dne 7. 12. 1240 daroval král Václav I. tamní světské probošství (*Ecclesiam in monte S. Ypoliti*), které snad bylo archipresbyteriátem, řádu křižovníků v Praze. To potvrdil 9. 6. olomoucký biskup Bruno a v roce 1253 znovu Václav I. Podle potvrzení krále Václava II. z roku 1287 mělo Hradiště soudní imunitu (podléhalo jen soudu markraběte), bylo osvobozeno od zeměpanských povinností a z výnosů města Znojma a celé župy mu příslušel obilní a solný desátek.“

⁷¹⁷ Viz též Buben (2002, s. 133). Foltýn a kol. (2005, s. 791): „V roce 1240 potvrdil král Václav I. darování kostela na hoře sv. Hypolita křižovníkům s červenou hvězdou v Praze či přesněji jimi spravovanému špitálu. Dar učiněný ve prospěch chudých a nemocných schválil roku 1247 též olomoucký biskup Bruno. Obdarování sice ve svém důsledku vedlo k přeměně tehdejšího světského probošství při kostele na probošství řeholní, správcem kostela však ještě řadu let zůstal dosavadní proboš – světský kněz Wipert (Wigbert). V 50. letech 13. století ovšem již místo probošta zastával člen řádu Karel, který spravoval majetky v jedenácti tehdy k prepozituře náležejících vsích.“

⁷¹⁸ Wipert (Wigbert) byl proboštem kostela sv. Hypolita v letech 1226–1248. Viz Kuča (2011, s. 680) a též poznámku č. 716.

⁷¹⁹ Buben (2003, s. 397): „Rektor, lat. rector, ředitel – 1. nejvyšší hodnostář a funkcionář církevní vysoké školy, ve střední Evropě si tento titul ponechaly po sekularizaci i univerzity světské (*rector magnificus*), 2. titul představeného, jenž stojí v čele koleje jezuitů a piaristů, 3. titul ředitele rektoriálního kostela, tj. chrámu, který není ani farní, ani filiální v rámci farnosti.“

de Gradis⁷²⁰, ex altera, pro⁽¹⁰⁵⁾ quodam molendino⁽⁶⁷⁾, sito sub castro⁽⁵⁹⁾ Znojmem⁷¹⁵, tandem placuit eisdem in nos arbitros convenire⁽³⁷⁰⁾, ut nobis medianibus⁽³⁹³⁾ inter ipsos reformatio⁽³⁷⁸⁾ pacis et concordiae⁽³⁹⁴⁾ firmaretur.

Auditis itaque propositionibus⁽³⁹⁵⁾ et alle-

proboštem^{243 719} sv. Hypolita⁷¹⁶ z Hradiště (sv. Hypolita), z druhé strany, pro jakýsi mlýn⁷²² ležící pod hradem (městem) Znojmem⁷¹⁵, se těmto (mužům) nakonec zdálo být prospěšné se s námi setkat – a to tak, aby se znovu skrze nás (v roli zprostředkujících soudců / rozhodčích) mezi nimi upevnila⁽³⁷⁸⁾ a obnovila svornost (soulad⁽³⁹⁴⁾) a nastal mír.

Poté, co jsme vyslechli návrhy⁽³⁹⁵⁾ a ar-

⁷²¹ Viz Foltýn a kol. (2005, s. 791).

⁷²⁰ Kuča (2011, s. 679): „1226 prepositum Sancti Ypoliti, 1226 in vico Bala... de Bala, 1240 in Monte Sancti Ypoliti de Gradis, ad 1252 (středověké falzum) villam Gradisch, 1270 Balina, 1421 Pöltnerperig, 1513 kláštera peltnberského... ves Peltnberk, 1523 na hradišti Peltnberku, 1624 von Peltnberk, 1671 městečko, 1708/12 Poltenberk, ves s klášterem, 1718 Pöltnerberk, městečko, 1751 Poltenberg... 1920 Hradiště sv. Hyppolita = Pöltnerberg, osada a obec sloučena s osadou a obcí Znojmo, nadále městská čtvrť obce Znojmo.“

⁷²² Šlo o mlýn, který se nacházel na řece Dyji. Štefáček (2008, s. 136–137): „Řeka na jižní Moravě a v Rakousku; vzniká soutokem Moravské a Rakouské Dyje (Thaya) u Raabsu v Rakousku v nadmořské výšce 410 m. Ústí zprava do Moravy u Moravského Jánu v nadmořské výšce 148 m. Plocha povodí činí 13 418,7 km², délka toku 305,6 km, prům. průtok u ústí 43,89 m³ · s⁻¹. Vodohospodářsky významný tok. Přítoky zprava: Křeslický potok, Dunajovický potok. Přítoky zleva: Želetavka, Jevišovka, Jihlava, Svatka, Popický potok, Štinkovka, Trkmanka, Kyjovka (Stupava). Na naše území vstupuje jihozápadně od obce Podhradí na Dyji. Teče střídavě jihovýchodním a severovýchodním směrem podél jižní hranice našeho státu. Na třech úsecích tvoří Dyje česko-rakouskou hranici. Na toku jsou přehradní nádrže Vranov, Znojmo a Nové Mlýny. Zaklesnuté meandrující údolí u Znojma je chráněným národním parkem Podyjí. Od Břeclavi směřuje téměř k jihu, přičemž zde tvoří státní hranici. Protéká Jevišovickou pahorkatinou od ÚN Vranov, pod Znojmem vtéká do Dyjskosvrateckého úvalu, kterým teče až do ÚN Nové Mlýny. V závěrečném úseku před ústím do Moravy protéká sníženinou Dolnomoravského úvalu. Mezi Vranovem nad Dyjí a Znojmem protéká CHKO Podyjí a na území rezervací lužního lesa Cahnov a Ranšperk na soutoku s Moravou. Za Znojmem má Dyje nížinný charakter a po krátkém úseku u Valtrovic dvakrát opouští naše území. Od ústí Jevišovky do Břeclavi teče řeka zčásti regulovaným řečištěm, na kterém byly vybudovány tři ÚN Nových Mlýnů (tzv. Pálavské nádrže). Pod vsí Bulhary v délce 17 km vybudováno nové řečiště, ze kterého odbočuje jižní rameno Dyje zvané Zámecká Dyje. Od hráze ÚN Vranov až k prvnímu jezu v obci Hardeg v Rakousku probíhá tok v hlubokém, velmi úzkém údolí se skalnatými břehy v romantické krajině pod Vranovem nad Dyjí. Odtud ke státní hranici (Nad Devíti mlýny) protéká Dyje klikatým, romantickým údolím, se strmými a zalesněnými svahy, které údolí značně převyšují. Divoká krajina přidává řece na půvabu. Ke hranici vodárenské nádrže ve Znojme u Býčí skály má tok Dyje původní kamenité až balvanité řečiště. Na dalším úseku k jezu v Krhovicích je řeka široká 40–60 m. Břehy jsou přírodní, porostlé stromy a křovinami. Přestože protéká oblastí intenzivní zemědělské výroby, je zde krajina příjemná. K silničnímu mostu Jaroslavice – Hrádek má tok šířku 35–40 m, koryto poměrně hluboko zaříznuté do terénu. Břehy jsou porostlé bujnou vegetací a keří. Dyje v tomto úseku vyniká čistou vodou díky vodárenským (výše položeným) nádržím. Charakter toku se příliš nemění ani na dalším úseku ke státní hranici pod Hevlínem. Ke státní hranici u Nového Přerova protéká Dyje v napřímeném a rozšířeném řečišti s malým spádem. V nejbližším okolí jsou malé skupiny lesíků. Od hráze Novomlýnské nádrže až k mostu v Ladné u Kachňárny protéká většinou lužním lesem nebo poli, tok řeky je upraven. Je to typická krajina jižní Moravy s nedalekou Lednicí. Až pod Břeclav je tok už dost široký (místy více než 50 m). Vysoký jez v Břeclavi dělí řeku prakticky na dvě části, úsek pod jezem je regulován. Poslední úsek vede k ústí Hamerského potoka, který vtéká do Dyje na rakouské straně. Řeka zde teče z větší části lužním lesem, přičemž tvoří i státní hranici s Rakouskem.“

gationibus⁽³⁹⁶⁾ utriusque⁽⁹⁶⁾ partis, et habita discussione⁽³⁹⁷⁾ non modica super eis unanimiter concordavimus⁽³⁹⁸⁾, valantes⁽³⁹⁹⁾ arbitrium poena decem marcarum⁷²³ argenti;

gumenty (tvrzení) obou stran, a po proběhlém prozkoumání – ne zcela jednoduchém, (těchto záležitostí /věcí/) jsme se jednohlasně shodli⁽³⁹⁸⁾ (dohodli) – přitom (též) jsme (toto) rozhodnutí zajistili

⁷²³ Ottův slovník naučný <<http://leccos.com>> uvádí: „*Hřivna* (trnkna, *marca*). V říši franské až do panování Karla Velikého byla v obchodě i v mincovnictví jednotkou římská libra, jež se rovnala 327,434 g (Mommsen), dle jiných (Soetbeer) 325 g. Karel Veliký zavedl r. 779 novou libru, těžší předešlé (= 374 g nebo 409 g), a rozdělil ji na 12 uncí po 2 lotech či na 24 loty; razilo se z ní 20 solidů po 12 denárech či 240 denárů. Tak zůstalo až do X. stol., kdy za císaře Oty I. nebo II. v říši římsko-německé na místě libry při vážení stříbra a zlata zavedena jednotka nová, t. *hřivna* (*marca*), která rovnala se $\frac{2}{3}$ předešlé libry = 8 uncím po 2 lotech či = 16 lotům. Jí byla získána nejen určitá váha, nýbrž vyjadřována též jakost stříbra, zvláště pak stříbrných mincí (zlatých v X. až XII. stol. vůbec nebylo). Bylo-li stříbro holé či čisté, nazváno 16lotovým, jinak na př. 15-, 14- atd. lotovým, jsouc do 16 lotů doplňováno přísadou (měďí). V mincovnictví vyrovnala se *hřivna* ($\frac{2}{3} \times 20 = 13 \frac{1}{3}$ solidu po 12 denárech = 160 denárů. Listinami z r. 1015 dokázáno, že tato *hřivna* nazývána rýno-kolínskou (Waitz, *Verfassungsgeschichte* 8. p. 335). Když se během času denáry zhoršily, tak že se jich 160 nerovnálo kolínské *hřivně*, vznikl rozdíl mezi *hřivnou* váhy a *hřivnou* na počet. Kdežto se i nadále počítalo 160 denárů na rýno-kolínskou *hřivnu*, razilo se jich z téže už více. V XII. stol. se však i tato *hřivna* zlehčila, tak že se z ní nevybýjelo 160, nýbrž 144 denárů, tj. místo $13 \frac{1}{3}$ pouze 12 solidů po 12 denárech. Rýno-kolínská *hřivna* vyšetřena na 233,68 g a byla základní jednotkou všech císařských denárů v říši německé. Když ale tamější knížata, hrabata, biskupové, města a p. domohli se práva vlastní minci vybíjeti, vyměňovati, stříbro a zlato kupovati a clo vybírati, pozměnila se záhy *hřivna* rýno-kolínská a vznikly *hřivny* rozličné váhy a, dle mincoven, rozmanitého jména, jako na př. *hřivna* norimberská, řezenská, augšpurská a j. Též původní rozdělení *hřivny* během času dle potřeby se rozmnožilo, tak že položena *hřivna* na roveň 8 uncím = 16 lotům = 64 kventlíkům = 256 feníkům = 24 karátům (při zlatě) = 288 grénům = 4.352 eschen = 65.536 správným cetám, jak to vidíme na př. na staré *hřivně* vídeňské. Země, které na svrchovanosti německého císařství nezávisely, zejména slovanské, ačkoli v latinských listinách své *hřivně* také říkaly »*marcae*«, měly pro ni své starodávné pojmenování *trnkna*. Slovo to znamenalo původně »*collare aureum*« či zlatou ozdobu na krk, náhrdelník (Lexicon Miklosiic. z »*Chronicon Georgii monachj* století XIV.), jaké se objevují v předhistorických hrobech, jsouce stočeny ze dvou nebo více pramének (torques). Už v pravěku tedy přicházely takové náhrdelníky z ušlechtilého kovu obchodem na trh a bývaly, jak se zdá, nejen stejné co do tvaru, nýbrž i co do váhy, která časem zdomácněla tak, že, mnohem později, stala se základní jednotkou v mincovnictví vůbec, zde dříve, tam později. A třeba i váha její v rozličných zemích se pozměnila, zůstalo jí všude slovanské jméno. – *Hřivnu* naší mince klademe po 200 penízích (nummos),« poznamenal Cosmas k r. 1040, tj. 200 penízů českých na počet bralo se za *hřivnu* stříbra, zdali čistého nebo tehda obecně běžného (usualis), nelze z toho ovšem vyrozuměti. V době pražských grošů (od r. 1300) známa byla v Čechách *hřivna* těžká či moravská (*marca gravis*, moravici pagamenti, moravici ponderis) po 64 groších, velmi řídká *hřivna* po 62 groších, zhusta pak *hřivna* po 60 groších = kopě, *hřivna* královská, lehká, krátká (*marca regalis*, levis, brevis) po 56 groších a *hřivna* pokutná, hornická (*marca emendalis*, montana) po 48 groších.“ Rameš (2005 s. 93–94): „*hřivna*, *marca* – 1. z archeologického hlediska kovový polotovar různého tvaru, velikosti a hmotnosti z období pravěku a raného středověku. V této podobě byl kov převážně k dalšímu zpracování. Často mívá sekerovitý tvar nebo tvar nákrčníku, od kterého se liší tím, že není zdobena. Předpokládá se, že *hřivna* mohla mít funkci předmincovního platidla; 2. jednotka váhová na zlato nebo stříbro, která vznikla v severní Evropě a rozšířila se v 11. století i v Čechách, jejíž hmotnost však byla odlišná podle jednotlivých oblastí (tzv. česká *hřivna* měla hmotnost 210 g a 1 *hřivna* = 16 lotu, pražská *hřivna* v grošové době měla hmotnost 253,14 g 15lotové jakosti a razilo se z ní 64 grošů); 3. jednotka mincovní; v době pražských grošů jako jednotka mincovní se rozeznávala *hřivna* těžká (moravská) (*marca gravis*, moravici pagamenti, ponderis) po 64 groších, obvykle pak *hřivna* kopová po 60 groších (sexagenta), *hřivna* královská (lehká, krátká) (*marca regalis*, levis, brevis) po 56 groších, používaná při vyúčtování královských dluhů a dávek odváděných královské komoře, a *hřivna* pokutná (hornická) (*marca emendalis*, montana) po 48 groších.“

deinde⁽⁹¹⁾ pronuciavimus⁽⁴⁰⁰⁾ sub hac forma:

ut dominus Wipertus⁷¹⁸ loco molendini⁽⁶⁷⁾, quod sub castrum⁽⁵⁹⁾ sito fuit, aliud in villa⁽⁶⁶⁾ dicti⁽¹⁹⁸⁾ abbatis et ecclesiae⁽¹¹²⁾ suae Lucensis⁶⁵³, Nesaglebe⁷²⁴ nomine, habeat molendinum⁽⁶⁷⁾, unde decem modios⁽⁴⁰¹⁾ Znoymensis mensurae²⁴⁷, siliginis⁽⁴⁰²⁾ videlicet⁽⁸⁶⁾, et tres solidos⁽⁴⁰³⁾ denariorum²¹⁰, et hoc⁽¹⁵⁹⁾ est nonaginta denarios²¹⁰, annis singulis percepturus⁽⁴⁰⁴⁾.

Insuper⁽¹⁹³⁾ piscariam⁽³⁷²⁾ habere debet⁽¹⁴⁶⁾ ibidem⁽²³⁸⁾ in terminis⁽⁷⁰⁾ sibi deputatis⁽⁴⁰⁵⁾, et molendinarius⁽⁶⁷⁾ ipsis serviet in honoribus⁽³¹⁴⁾ et emendis⁽¹⁸³⁾.

Praeterea⁽³⁵⁰⁾ disposuimus⁽⁴⁰⁶⁾ ei duos modios⁽⁴⁰¹⁾ tritici⁽⁴⁰⁷⁾, quos de ecclesia⁽¹¹²⁾ Primetitz^{725 726} singulis annis in festo⁽⁴⁰⁸⁾ beati Michaelis percipiet⁽⁴⁰⁴⁾:

(zabezpečili jeho platnost) pokutou deseti hřiven⁷²³ stříbra.

Za těchto okolností jsme nato vynesli⁽⁴⁰⁰⁾ rozsudek následujícím způsobem:

– a to, že pan Wipert⁷¹⁸ (Vilbert, Wigbert⁷²¹) má mít místo pro mlýn⁽⁶⁷⁾, který byl umístěn pod hradem⁽⁵⁹⁾ (městem) jinde (na jiném místě), ve vsi, nazývané „Nesachleby“ (Oblekovice⁷²⁴), patřící uvedenému opatovi a jeho klášteru⁽¹¹²⁾ v Louce⁶⁵³. Z tohoto důvodu (přemístění mlýna) má v každém případě (zcela samozřejmě) vždy obdržet deset korců⁽⁴⁰¹⁾ velmi jemné pšenice⁽⁴⁰²⁾ znojenské míry a tři pravé (neznehodnocené⁽⁴⁰³⁾) denáry²¹⁰ – to činí devadesát denárů²¹⁰ v každém roce.

Kromě toho (nadto, k tomu⁽¹⁹³⁾) má mít tamtéž právo rybolovu⁽³⁷²⁾, v hranicích⁽⁷⁰⁾ jemu vymezených, a mlynář⁽⁶⁷⁾ (samotného kláštera v Louce⁶⁵³) by mu měl prokazovat úctu⁽³¹⁴⁾ a pomáhat.

Dále pak (nadto, k tomu) jsme nařídili, aby v každém roce obdržel tři korce⁽⁴⁰¹⁾ pšenice (obilí⁽⁴⁰⁷⁾) od fary v Přímětích⁷²⁶ (patronátního kostela kláštera

⁷²⁴ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 760) uvádí: „*Nesachleby* (nunc *Nesechleby*), *Nesaglebe*, *Nesahleb*, villa ubi molendinum monast. Gradic (1243) 513. (1252) 600.“ Internetový zdroj <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Oblekovice>> uvádí: „Oblekovice se rozkládají na jihovýchodním okraji Znojma na pravém břehu Dyje. Na severním okraji zástavby Oblekovic se nachází Mlýnský náhon, sloužící původně jako zdroj síly pro zdejší vodní mlýny. Současné Oblekovice vznikly roku 1950 nebo 1955 spojením obcí Oblekovice (německy Oblas), Bohumilice (německy Pumlitz) a *Nesachleby* (německy *Essekle*) a dosud došlo k plnému srůstu zástavby Bohumilic a Nesachlebů. Všechny tři původní obce byly původně téměř čistě sudetoněmecké. V období od 1. dubna 1939 do roku 1945 byly připojeny ke Znojmu a od roku 1946 byly opět samostatnými obcemi. Od roku 1950 (či 1955) byly spojeny v obec Oblekovice, která byla 1. srpna 1976 opět součástí Znojma. V rámci Znojma měly až do 31. prosince 1985 všechny tři bývalé obce postavení samostatných místních částí, poté se k 1. lednu 1986 staly Bohumilice a *Nesachleby* v rámci Znojma součástí místní části Oblekovice. Během období komunismu došlo též ke sloučení všech tří původních katastrálních území.“ Nejlépe lze tuto skutečnost nalézt v encyklopedii Kuča (2011, s. 650–651) – viz mapa na které jsou uvedeny *Nesachleby* na pravém břehu Dyje přímo naproti obci Dobšice (nyní samostatné – v letech 1976–1992 byla tato obec součástí města Znojma).

⁷²⁵ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 773) uvádí: „*Přímětice*, *Primetitz*, *Primetiz*, *Primetic*, villa pertinens ad eccle-

cum tamen de priori molendino⁽⁶⁷⁾, cuius obstaculum⁽⁶⁸⁾ 150 fratres de Luca⁶⁵³ temporibus suorū antecessorū⁽⁴⁰⁹⁾, de suo iure confisi, in parte sui fundi funditus⁽⁴¹⁰⁾ destruxerunt⁽⁴¹¹⁾ 727, praedictus⁽¹²⁷⁾ Wipertus⁷¹⁸ in certa pensione⁽⁴¹²⁾ ultra undecim modios⁽⁴⁰¹⁾ siliginis⁽⁴⁰²⁾ mensurae²⁴⁷ minoris, et ducentos denarios²¹⁰ nichil⁽⁴¹³⁾ amplius percipere⁽⁴⁰⁴⁾ consuevisset ...

v Louce) – a to vždy na svátek⁽⁴⁰⁸⁾ svatého Michala.

Neboť totiž výše zmíněný Wipert⁷¹⁸ (Wibert, Wigbert⁷²¹) za dřívější mlýn⁽⁶⁷⁾, jehož jez⁽⁶⁸⁾ 150 bratři z kláštera v Louce⁶⁵³ za dávných časů svých předchůdců (přesvědčení o svém právu) na straně svého pozemku zcela (důkladně, až do základů⁽⁴¹⁰⁾) zbořili⁽⁴¹¹⁾, obvykle dostával (obdržel) jistý mimořádný důchod (plat) v hodnotě jedenácti korců⁽⁴⁰¹⁾ velmi jemné pšenice⁽⁴⁰²⁾ menší míry a dvanácti denárů²¹⁰ – o nic více či méně ...

Následující listinu⁷²⁸ (jde totiž s největší pravděpodobností o pozdější falzum⁷²⁹) krále Václava I. z roku 1249⁷³⁰ 731 zde uvádíme jako příklad toho, jak

siam s. Nicolai Znoym (1220) 296. Ecclesia, cuius patronatus ius ad monasterium Luka spectat (1220) 297. (1233) 379. (1239) 449. (1241) 494. (1243) 513.“ V současnosti jsou Přímětice součástí města Znojma. Kuča (2011, s. 679): „Přímětice – kostel sv. Markéty existoval již kolem roku 1220. V letech 1740–56 vybudovali znojemští jezuité klenutý vinný sklep na půdorysu latinského kříže (110 x 56 m), jeden z největších na světě.“

⁷²⁶ David a Soukup (2007, s. 199): „Místní část Znojma asi 2,5 km ssz. od středu města. Od 13. století byla ves církevním majetkem – patřila louckému klášteru. Později její část získal znojemský hrad. Po bitvě na Bílé hoře tento díl připadl znojemským jezuitům, další část vlastnily znojemské klarisky. Jezuitská kolej postavila v letech 1740–56 nevelký barokní zámek s rozsáhlým vinařským sklepem. Po zrušení řádu se zdejší statky staly vlastnictvím hraběte Ugarta. Pak se majitelé střídali, architektonicky nepřiliš významný zámek byl využíván pro administrativní účely velkostatku. V roce 1925 jej koupila země Moravskoslezská. Na konci 15. století byl postaven kostel sv. Markéty, přebudovaný na začátku 17. století i v následujících letech. Kaple sv. Jana Nepomuckého a kaple Zmrtvýchvstání Páně. Součástí přímětického zámku se stal rozlehlý vinný sklep, který dnes navazuje na areál hotelu „N“. Sklep s valenými klenbami postavili jezuité v letech 1740–56 ve tvaru kříže – proto se mu také říká křížový sklep. Délka ramen je 110 a 55 m, šířka 8,4 m, v křížení výška 10,8 m. Ideální klima zajišťují stomilimetrové vzduchové mezery mezi jednotlivými pláští klenby a systém větracích kanálů podél zdí a pod podlahou. Sklep byl vybudován na kapacitu 20 000 věder vína, patrně je vůbec největším křížovým vinným sklepem na světě... V letech 1754–59 působil v Přímětících Prokop Diviš – má zde pamětní desku na místní faře.“

⁷²⁷ Žemlička (2012, s. 32): „Když se v roce 1243 ukončovala rúznice mezi louckým opatem a proboštem od sv. Hypolita před Znojmem, padla zmínka o jezu anebo říční nádrži, kterou předchůdci „bratří z Louku“ v dobré víře o svých právech zničili (cuius obstaculum fratres de Luka destruxerunt.“

⁷²⁸ Text je dostupný jak v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 574–575), tak v Bočkově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III.* (1841, s. 109–112). V textu jsme provedli jen drobné úpravy, které vycházely z obou dostupných verzí.

⁷²⁹ Pravděpodobně z let 1267–75 (viz Kuča, 2000, s. 250).

⁷³⁰ Čapka (2010) <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>: „Rok 1249, leden – král Václav I. sestavil na Moravě vojsko ze svých přívrženců (biskup Bruno ze Schauenburka, správce břeclavské provincie Oldřich Korutanský) a rakouských i uherských pomocných sborů, vytáhl ku Pra-

v této době bývaly obvykle geograficky vymezovány rozsáhlé pozemkové donace²⁰⁶ směřované od panovníka k církevním institucím (vodní toky velmi často sloužily mj. též k jednoznačnému definování hranic příslušného /pouze taxativně a písemně vymezovaného/ území). Tehdejší středověká společnost ještě neznala prostředky a algoritmy, které byly aplikovány až mnohem později (ve druhé polovině 18. století) – v souvislosti s pokrokem v geografických vědách a zeměměřičské technice.

Níže popisovaná donace²⁰⁶ byla v daném případě směřována k *premonstrátům*⁷³², kteří se již v raném středověku usídlili ve známé lokalitě klášter *Hradiště (Klášterní Hradisko*⁷³³) (původně zde byl založen a vybudován raně

ze, obsadil 13. února Vyšehrad a oblehl Pražský hrad. K roku 1249 jsou datovány též počátky tzv. jihlavského horního práva (postupně rozšířeného); s „kutáním“ v Jihlavě započato před rokem 1240. 6. srpna 1249 – Přemysl se vzdal na Pražském hradě a v Anežském klášteře se před otcem pokořil. Byl zbaven všech vladařských práv, na hradě Týřově v září t. r. zajat a uvězněn na hradě Přimdě (spíše pro výstrahu). Ke konci roku 1249 Přemysl byl opět Václavem ustanoven moravským markrabětem. Došlo ke smíření otce a syna (jediný Václavův potomek a dědic).“

⁷³¹ Juryšek (2006, s. 17–18): „1248 – Olomouc prvně zmiňovaná jako město. Začlenění Mořické osady. Vznik prvního městského tržiště (dnešní Žerotínovo náměstí), výstavba 15 kupeckých tzv. bohatých krámů na nároží Horního a Dolního náměstí (monopol na prodej zboží v drobném). 1249 – Magdeburské právo. Král Václav udělil klášteru Hradisko právo soudní a pivovárčné. První zmínka o vsi Černovíru. 1250 – Král Václav I. potvrdil Klášteru Hradisko statky. 1250 – Dokončení umělého kanálu (dnešní třída Svobody) zesilujícího městské opevnění, rameno Moravy Bělídlo a Povelka (od Riegrovy ul.). Kuhmarch = Moravice = Mühlgraben = Mlýnský potok.“

⁷³² Lze je zařadit mezi tzv. řeholní kanovníky. Buben (2003, s. 59) uvádí: „Řehole sv. Augustina. Řádové stanovy představují syntézu kanovnického a monastického života s převzatými prvky pravidel cisterciáckých, clunyjských a hirsauských. První stanovy vypracoval sv. Hugo z Fosses. Hlavními patrony řádu jsou Panna Maria a zakladatel sv. Norbert z Xanten, dále pak všichni řádoví světci a blahoslavení. Původním řádovým ideálem byla duchovní čistota, kterou symbolizoval bílý řádový oděv – odtud i neoficiální název řádu Candidus ordo (tj. bílý řád). Norbertini vedli víta apostolice, tj. odříkavý život podle apoštolských vzorů v komunitě (vita communis). Součástí povinností premonstrátů byla i fyzická práce, avšak jejich řehole nebyla tak přísná jako u cisterciáků. Poslání a zaměření řádu spočívá v konání chórových modliteb a slavnostních bohoslužeb, v pěstování mariánské úcty, v praktikování kajícího života, v apoštolátu duchovní správy na inkorporovaných farách, v konání exercicií, v pěstování vědecké práce, kulturní, umělecké a osvětové činnosti a v pedagogickém působení na školách všech typů a stupňů.“

⁷³³ Foltýn a kol. (2005, s. 513–514) uvádí: „Původně benediktinský klášter byl založen nedlouho před 3. únorem 1078, kdy olomoucký biskup Jan vysvětil klášterní kostel sv. Štěpána prvomučedníka. Konsekraci byli přítomni oba zakladatelé – olomoucký kníže Ota I. Sličný i jeho manželka Eufemie i český kníže Vratislav II. Nová fundace byla zabezpečena četnými statky, a to tzv. zakládací listinou, vydanou v den vysvěcení klášterního kostela oběma fundátory, a také listinou Vratislavovou, datovanou o dva dny později. Obě písemnosti jsou spolu s listinou pro starobolelavský kostel považovány za první listiny vydané u nás. Četné pozemkové majetky, později ještě rozhojňované dalšími odkazy, předurčovaly klášter jako kolonizátora neosídleného území, jeho poloha blízko sídelního města z něj vytvořila reprezentační a kulturní centrum svázané se dvorem. Klášterní kostel se stal pohřebištem olomoucké větve úředlných knížat, v klášteře samém existovalo vyspělé skriptorium, jehož dílem patrně bylo i tzv. Olomoucké horologium a další rukopisy. I když dnes známá redakce nejslavnějšího díla názvem spjatého s klášterem – Hradišsko-opatovických análů – vznikla již mimo Klášterní Hradisko, její kořeny zřejmě lze hledat ve starších zápiscích ze zdejšího domu. Po smrti opata Bohumila dochází kolem roku 1151 k vypuzení benediktinů a uvedení tehdy moderního řádu premonstrátů. Je těžké rozhodnout, jakou roli

středověký benediktinský klášter, již v 11. století osazený mnichy z pražského *Břevnova* – o něm jsme se již výše zmínili v souvislosti s listinou⁵ údělného knížete *Oty I. Olomouckého* a jeho manželky *Eufemie* z 3. února 1078⁷³⁴). Listina⁵ jmenovitě uvádí jednotlivé darované obce – nejprve lokalitu (nepříliš vzdálenou od *Olomouce*⁷³⁵ /nyní jde o její nedílnou součást/), která (již v této době) byla nazývána slovanským jménem *Hejčín*⁷³⁶.

sehrál v této změně velký příznivec premonstrátů, olomoucký biskup Jindřich Zdík (†1150). I když lze uvažovat o tom, že tento čin zamýšlel, mohly mu v něm zabránit neshody s olomouckým knížetem Otou III. zvaným Dětleb, vnukem zakladatele kláštera. Jisté je, že definitivní výměna řeholí byla realizována až za Zdíkova nástupce Jana III. Kníže Ota III. pak pravděpodobně roku 1155 vymohl od papeže Hadriána IV. nedochované potvrzení klášterních výsad a statků. Proto jej i jeho ženu Durancii zdejší premonstráti oslavovali jako své zakladatele, podobně jako knížete Vladislava II., který byl kanonii velmi nakloněn a vstoupil s ní v konfraternitu. Jeho listina z roku 1160 je první panovnickou listinou v českých zemích, která se zachovala v originále. Výměna řeholí na Klášterním Hradisku dala vzniknout i pověsti o lásce laického bratra, která tragicky skončí zalděním všech benediktinských mnichů v klášteře. Živnou půdou této pověsti, doložené už na počátku 17. století, byl patrně nálezkost v kapli sv. Michala za opata Hoříňka (1381–82).“ Buben (2003, s. 100) uvádí: „Asi v roce 1150 byli benediktini z Hradiska vypuzeni a na pokyn olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka tam byli uvedeni premonstráti ze Strahova nebo Litomyšli, možná že z obou kanonií. Změnu osazení kláštera schválil papež Eugen III. Nejspíše roku 1155 vzal kanonii do ochrany papež Hadrián IV. a zároveň potvrdil její statky a dary. Přesto byl za bojů knížete Soběslava s králem Vladislavem roku 1161 zpustošen, ačkoliv byl navíc 16. 6. 1160 nadán panovníkem hojnými výsadami. V roce 1172 byl na Hradisku pohřben Jan, prvorozený opat litomyšlský (1145–1157), a pak jako Jan IV. Lysý, 7. biskup olomoucký (1157–1172). Opat Michal dal kolem roku 1174 klášter obehnat zdmi a opat Hilarius spolu s olomouckým biskupem Janem III. konsekroval v roce 1197 kostel Spasitele a sv. Štěpána (patrně šlo o novostavbu). V roce 1201 získala kanonie důležité výsady: zproštění z berně a povinnosti k světské moci. opat Heřman přivezl na Hradisko, když se vracel z generální kapituly, tělo jedné z mučednic z družiny sv. Voršily a jeho nástupce, opat Bonifác, vybudoval hospic a opatský dům. V roce 1241 byl klášter zničen Tatary a posádka i řeholníci byli pobiti. Velký kostel sv. Štěpána se zřítíl. Opat Robert ho dal opravit a v roce 1257 bylo biskupem varmijským (ermelandským) Anselmem konsekrováno šest kaplí. V roce 1250 potvrdil král Václav I. klášteru privilegia a statky, na nichž kanonie prováděla rozsáhlou kolonizační činnost (v roce 1273 byla založena obec Štěpánov a v roce 1276 město Hranice). Další potvrzení privilegií vystavili klášteru Přemysl II. Otakar (1270) a Václav II. (1284).“

⁷³⁴ Kuča (2000, s. 625–626): „Klášter benediktinů sv. Štěpána, později premonstrátů (Klášterní Hradisko, Sušilovo náměstí) – založili jej olomoucký kníže Ota I. Sličný a jeho manželka Eufemie roku 1077 a darovali mu řadu vsí. Zakládací akt potvrdil Otův bratr, český kníže Vratislav II. Modlitebnu (oratorium) sv. Štěpána vysvětil 3. 2. 1078 olomoucký biskup Jan I.: šlo buď o nově zřízené provizorium, nebo o starší svatyni za provizorní považovanou (podle pozdní klášterní tradice klášter dostal již existující kostel sv. Štěpána). Konvent byl osazen z břevnovského kláštera. Prvním opatem byl roku 1078 Jan (†1081). Byl rodinným klášterem olomouckých Přemyslovců a jejich pohřebištěm. Podle hradištsko-opatovických letopisů z doby před polovinou 12. století byla roku 1133 svěcena [kaple sv. Jiljí], která se připomíná též ve 14. století (neznámé polohy). Opat Bohumil (Deocarus) začal údajně roku 1138 stavět definitivní klášterní budovy namísto dosavadního provizoria (o stavbě kostela není zpráv). Biskup Jindřich II. Zdík (†1150) údajně povolil, aby klášter odevzdal kapitule kostel sv. Mořice v Olomouci (který prý od bratří Gotharda a Sarana) výměnou za malý farní kostelík sv. Štěpána, kapli sv. Michala „cum turre elevata“ poblíž klášterní brány a štěpnici, sloučenou potom s klášterní zahradou (tento majetek nemohla kapitula získat po roce 1078, ale dříve, snad šlo o součást starého majetku olomouckého kostela, který mohl na Hradisku existovat).“

⁷³⁵ David a Soukup (2010, s. 159–160) uvádějí: „Olomouc – 219 m n. m., 102 115 obyvatel. Statutární město na střední Moravě a metropole Olomouckého kraje v Hornomoravském úvalu na řece

Nos villam⁽⁶⁶⁾ quandam, nomine Haychin⁷³⁶, iuxta⁽⁵⁴⁾ civitatem Olomucensem⁷³⁷ sitam, quam devotione avorum et progenitorum⁽⁴¹⁴⁾, nostrorumque praede-

Dáváme a postupujeme (do užívání) jakousi (určitou) ves⁽⁶⁶⁾ nazývající se Hejčín⁷³⁶, nacházející se nedaleko od města Olomouce^{735 737}, kterou jsme seznali ja-

Moravě při soutoku s Bystřicí, obklopené úrodnou krajinou Hané, počtem obyvatel šesté největší místo republiky. V minulosti vedle Brna politické centrum Moravy, sídlo biskupství (arcibiskupství). Archeologické nálezy dokládají, že území města bylo osídleno již v pravěkých dobách. Jádrem osídlení byl olomoucký kopec, tvořený třemi oddělenými návršími, později nazvanými podle nejstarších olomouckých kostelů Michalské, Petrské a Václavské. Nejstarší nálezy představují kamenné nástroje ze starší doby kamenné (paleolitu), tedy z doby před 40 000–10 000 lety. Díky příznivé poloze na křižovatce starých obchodních cest rostl od poloviny 10. stol. význam Olomouce jako hospodářského a politického střediska. Po připojení Moravy k přemyslovskému státu kolem roku 1019 se proto Olomouc stala logicky první moravskou rezidencí českých panovníků. Prvním údělným moravským knížetem, který se v Olomouci nejpozději od r. 1030 osadil, byl Břetislav, syn českého knížete Oldřicha. Ten tu také s velkou pravděpodobností vybudoval hrad, o němž je nejstarší zmínka v Kosmově kronice k r. 1055. Olomouc se stala centrem jednoho ze tří nově vzniklých moravských údělných knížectví – olomouckého, brněnského a znojemského. Její význam ještě zdůraznilo založení (či spíše obnovení) nového moravského biskupství u kostela sv. Petra r. 1063, stejně jako založení benediktinského kláštera Hradisko v r. 1078. V r. 1141 přenesl biskup Zdik sídlo k nové katedrále sv. Václava, při níž ustanovil kapitolu. Pánování olomouckých údělných knížat skončilo kolem 1200; po nich vládli na Moravě markrabata nebo přímo čeští panovníci. Moravská markrabata ale v Olomouci trvale nesídlila, hrad se postupně stával jen střediskem provinční správy. Za biskupa Roberta, diplomata, rádce a důvěrníka krále Přemysla Otakara I., získala olomoucká kapitula r. 1207 právo svobodně volit biskupa. Zřejmě za krále Václava I. před 1246 bylo jz. od hradu a kapituly založeno královské město, které převzalo funkci obchodního centra od původního předhradí. Postupně se tu zabydlovaly mnišské řády, které si tu budovaly kláštery – minorité, dominikáni, klarisky a dominikánky. Město bylo záhy obehnané hradbami, které mu již v r. 1253 pomohly ubránit se nepřítelům. Tehdy se totiž v blízkosti města strhla bitva mezi českým vojskem markraběte Přemysla Otakara II. a Kumány uherského krále Bely. České vojsko odešlo poraženo, město Olomouc se ale ve třelcům dobýt nepodařilo.“

⁷³⁶ Hejčín je v současnosti (od roku 1919) součástí města Olomouc jako její městská část s asi 2 500 obyvateli. Kuča (2000, s. 667): „Hejčín – zemědělské a rybářské osídlení je archeologicky doloženo již z velkomoravského období. Ves náležela od roku 1078 klášteru Hradisko. Opat Václav vysadil roku 1417 Hejčín na zákupném právu. Opat Mikuláš Rús (1446–61) vyplatil Hejčín ze zástavy. Za česko-uherských válek se vsi zmocnil Matyáš Korvín a daroval ji kostelu sv. Mořice v Olomouci... 1078 *Gaychin*, 1275 *ville dicte Haychin*, 1437 z *Haječina*, 1517 z *Hagczin*, 1595 ze vsi *Heyczyyna*, 1758 *Hatschein*, 1843 *Dorf Heitschein*, 1846 *Hatschein*, *Hegčjn*, 1854 *Hejčín*.“ Růžková a kol. (2006, s. 142): „Hejčín v r. 1869–1880 obec v okr. Olomouc, v r. 1890 pod názvem Hejčín t. Hajčín obec v okr. Olomouc, v r. 1900–1910 obec v okr. Olomouc, v r. 1921–1950 osada obce Olomouc v okr. Olomouc-město, od r. 1961 část obce Olomouc v okr. Olomouc“.

⁷³⁷ Kuča (2000, s. 582): „... ad 1046 (falzum 13.–poč. 14. stol.) *Olomuc*, 1055 *Olomuz*, *Olomuc*, *Olo-mucz*, 1072 *Olomuc*, *Olomucz*, *Olomuz*, ad 1073 (falzum 12. stol.) *nonum forum et nona septimana ad cetera collecta sive colligenda, scilicet Olomuci* [civitas], 1074 *Olomucensis ecclesie*, 1078 *prope urbem Olomuc*, 1078 *in suburbio Olomucensis civitatis*, asi 1135 *ad Olomucensem ecclesiam beati Petri in civitate Olomuc sitam, que eiusdem provincie ecclesiarum mater erant ...*, asi 1135 *Olomucensium episcopus*, 1160 *secus urbem Olomucz*, 1174 *Olomucensis castellanis*, ... *in civitate Olomuc*, 1207 *ecclesia Olomucensis cathedralis*, 1208 *Olomucensis castris*, 1208 *Robertus episcopus Olomucensis*, 1220 *in Olomuc*, 1243 *fratribus Olomucensibus*, 1248 ... *pro quadem parte civitatis Olomucensis, que ad ius et proprietatem episcopatus Olomucensis pertinebat, ad 1249 (falzum před 1275) aduocatus vel ciues nostri in Olomucz*, ad 1250 (falzum po 1270) *civitatis Olomucensis, Olomucz, Civitatem Olomucensem ...*“

cessorum⁽¹⁷⁷⁾, et maxime venerabilis⁽¹²⁴⁾ antiqui ducis Moraue⁽³⁶²⁾, Ottonis⁷³⁸, fundatoris eiusdem ecclesie⁽¹¹²⁾ (133), didicimus esse collatam⁽⁴¹⁵⁾, cum omnibus agris, aquis, piscationibus⁽²⁰⁴⁾, pratis⁽⁹⁰⁾, rubis⁽⁴¹⁶⁾, virgultis⁽⁴¹⁷⁾ et pascuis, et cum omni utilitate⁽²⁰⁵⁾, que⁽⁴³⁾ ex eis provenit⁽⁴¹⁸⁾, et in posterum⁽⁴¹⁹⁾ poterit provenire, pro⁽¹⁰⁵⁾ remissione⁽²⁶⁹⁾ nostrorum peccatorum⁽²¹⁷⁾ et salute⁽²⁶⁵⁾ anime⁽¹⁶⁶⁾ ecclesie⁽¹¹²⁾ (133) prefate⁽¹³⁶⁾ (420) concedimus⁽²¹⁶⁾ et donamus⁽⁸⁹⁾ perpetuo⁽²⁵⁵⁾ inviolabiliter⁽⁴²¹⁾ et pacifice⁽³²³⁾ possidentam⁴⁷⁶.

ko darovanou⁽⁴¹⁵⁾ (udělenou, přidělenou, svěřenou) ze zbožné úcty dědy a předky – našimi předchůdci⁽¹⁷⁷⁾ – především pak v minulosti ctihodným⁽¹²⁴⁾ knížetem Moravy, Otou⁷³⁸, zakladatelem téhož kláštera⁽¹¹²⁾, se všemi poli, vodami, rybolovem⁽²⁰⁴⁾ (rybářským právem), loukami⁽⁹⁰⁾, ostružinovými keři (ostružiníky, trnitými keři⁽⁴¹⁶⁾), houštinami (křovinami⁽⁴¹⁷⁾) a pastvinami, též se všemi užitky⁽²⁰⁵⁾ (které z nich existují – a v budoucnosti⁽⁴¹⁹⁾ by mohly vzniknout) pro odpuštění⁽²⁶⁹⁾ našich hříchů a spásu duše – a to na věčné časy⁽²⁵⁵⁾ do nezměnitelného (neporušitelného⁽⁴²¹⁾, nedotknutelného, nezvratného) a pokojného⁽³²³⁾ „vlastnictví“⁴⁷⁶ (držby).

Listina dále opisným způsobem a velmi podrobně vymezuje hranice výše uvedené vsi Hejčín⁷³⁶.

Cuius villae⁽⁶⁶⁾ metae⁽²²⁴⁾ at signa⁽⁴²²⁾ hiis terminis⁽⁷⁰⁾ exprimuntur⁽⁴²³⁾:

Primi campi iacent⁽²⁵⁸⁾ inter hortos (ortos⁽⁴²⁴⁾) civitatis Olomucensis⁷³⁷ et villam⁽⁶⁶⁾ nomine Neredyn⁷³⁹, et inter duas vias, quarum viarum una tendit⁽³⁴⁰⁾ versus⁽¹⁷⁰⁾ villam⁽⁶⁶⁾ nomine Gnewotin⁷⁴⁰, altera versus⁽¹⁷⁰⁾ Namescz⁷⁴¹, certis termi-

Vyznačení hranic⁽²²⁴⁾ této vesnice⁽⁶⁶⁾ je vyjádřeno následujícím způsobem:

První pole se rozkládají⁽²⁵⁸⁾ mezi zahradami města Olomouc⁷³⁷ a vesnicí (vsí⁽⁶⁶⁾) nazývanou Neředín⁷³⁹ – též mezi dvěma cestami, z nichž jedna míří (směřuje, táhne se, vede⁽³⁴⁰⁾) směrem⁽¹⁷⁰⁾ k vesnici (vsí⁽⁶⁶⁾) Hněvotínu⁷⁴⁰, druhá

⁷³⁸ Ota III. Dětleb (1122–1160) byl synem Oty II. Černého a Žofie z Bergu a knížetem olomouckého údělu v období 1140–1160. Byl označován za zakladatele premonstrátského Hradiska (viz též poznámku č. 733 /příslušná donační listina určující privilegia kláštera z roku 1160 je obsažena v Erbenově sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* pod č. 304/).

⁷³⁹ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 760) uvádí: „Neředín, Neredin, Neredyn, villa iuxta Olomuc“. Neředín (německy Neretein) – městská čtvrť a katastrální území na západě *statutárního města Olomouce*. V roce 2009 zde bylo evidováno 932 adres. V roce 2001 zde trvale žilo 9 747 obyvatel. Kuča (2000, s. 669): „Ves v roce 1234 náležela olomoucké kapitule, která zde roku 1487 emfyteuzovala dvůr. Roku 1848 *privátní statek olomoucké metropolitní kapituly ... 1234 Neredin, 1256 Neredeyn, 1328 in Nereteyn, 1587 ex villa Nerzedin, 1601 Neretheyn, 1601 Neredein, 1617 z Neředína ...*“

⁷⁴⁰ Erben – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 760): „Gnewotine, v Gnevotini, Gnewotin, vide Hněvotín“, na s. 732 pak uvádí: „Hněvotín, Gnewotin, V Gnewotini, Gnewotine (gněvotíně, locat.), villa, ubi terra monasterii Gradic – ubi terra praepositurae S. Wenceslai Olomuc.“ Hněvotín (německy Nebotein) je obec ležící v okrese Olomouc. Má 1 321 obyvatel – katastrální území má rozlohu 1 173 ha.

⁷⁴¹ Erben – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 759): „Ná-

nis⁽⁷⁰⁾ vel signis⁽⁴²²⁾, qui vulgo Kopci⁽⁴²⁵⁾ dicuntur.

pak ve směru⁽¹⁷⁰⁾ na Náměšť⁷⁴¹ (na Hané) – v mezích⁽⁷⁰⁾ nebo označeních⁽⁴²²⁾, jež se „lidově“ (česky) nazývají „kopce“ (mohyly⁽⁴²⁵⁾).

Ve výše uvedeném latinském textu je možné si povšimnout použití transkribovaného výrazu „kopec“. Vymezování pozemků bylo v té době velmi názorné a pokud možno jednoduché – s oblibou se proto jako hranice vsí či újezdů volily jednoznačnějším způsobem definovatelné vodní toky (které nebylo možné zcela snadno /potají⁽⁴²⁵⁾/ „přemístit“). V listině⁵ jsou pak dále zmiňovány ještě další ke klášteřu patřící pozemky.

Item alii campi iacent⁽²⁵⁸⁾ ante praedictam⁽¹²⁷⁾ civitatem inter viam versus⁽¹⁷⁰⁾ praedictum⁽¹²⁷⁾ Namescz⁷⁴¹, et viam versus⁽¹⁷⁰⁾ Chrelow⁷⁴², certis suis terminis⁽⁷⁰⁾.

Taktěž další pole se rozkládají⁽²⁵⁸⁾ před výše uvedeným⁽¹²⁷⁾ (řečeným) městem (Olomoucí) mezi cestou vedoucí směrem⁽¹⁷⁰⁾ k (výše) uvedené⁽¹²⁷⁾ Náměšti⁷⁴¹ (na Hané) a cestou jdoucí ke (směrem⁽¹⁷⁰⁾ ke) Křelovu⁷⁴² ve svých daných (přesně vymezených) hranicích⁽⁷⁰⁾.

Item alii campi iacent⁽²⁵⁸⁾ inter viam, quae ducit versus⁽¹⁷⁰⁾ praedictum⁽¹²⁷⁾ Chrelow⁷⁴², et viam, quae ducit versus⁽¹⁷⁰⁾ villam⁽⁶⁶⁾ Repsin⁷⁴³.

Rovněž tak ještě další pole se rozkládají⁽²⁵⁸⁾ mezi cestou, která vede směrem⁽¹⁷⁰⁾ k již uvedenému⁽¹²⁷⁾ Křelovu⁷⁴², a cestou, která směřuje ke⁽¹⁷⁰⁾ vsi (jménem) Řepčín⁷⁴³.

měšť, *Namesci* (Náměšči, locat.) *Namescz*, Namez, villa dimidia ecclesiae Olomuc.“ Jde o Náměšť na Hané (nikoliv nad Oslavou). Kuča (2000, s. 250): „1135 *Namesci*, 1249 (falzum z let 1267–75) versus *Namescz*, 1261 de *Namesch*, 1269 *Namescz*, 1319 městečko.“ Kuča (2000, s. 252): „*Náměšť* existovala již roku 1135, kdy její díl patřil olomouckému probostství sv. Václava. V letech 1249–1370 drželi zbytek Náměště páni z Náměště z rodu Švábeniců (1249 /falzum z let 1267–75/ Milíč I., 1261–69 Vilém, 1276–97 Všebor, 1318–36 Milíč II., 1338–51 též jeho bratři Oldřich a Vilém III.)...“

⁷⁴² Emler v části *Index personarum et locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* (1882, s. 1 331): „*Křelov*, *Chrelow*, *Chranow* (sic) recte *Chrenaw*, *Krelow*, *Casta* etc. de – (1263 sq.) v. Časta.“ V roce 2009 bylo v Křelově evidováno 474 adres. V roce 2001 zde trvale žilo 1128 obyvatel – v současnosti je místní částí obce *Křelov-Břuchotín* (ležící západně od Olomouce), která má 1 475 obyvatel a její katastrální území má rozlohu 786 ha. Obec *Břuchotín* se stala součástí *Křelova* v roce 1960, mezi roky 1975 a 1994 byly obě spojené obce součástí města Olomouce. V současnosti jsou administrativní hranice olomoucké aglomerace vzdáleny jen cca 500 m od středu této sloučené obce. David a Soukup (2010, s. 106) též uvádějí: „*Křelov-Břuchotín* – 255 m n. m., 1 480 obyvatel. Hanácká ves na mírném návrší v jinak rovinaté krajině Hornomoravského úvalu při rychlostní komunikaci R35 asi 3 km sz. od centra Olomouce. Vznikla v roce 1960 spojením dvou dříve samostatných vsí. Větší Křelov se poprvé připomíná v roce 1275, r. 1329 jej získaly olomoucké klarisky, kterým patřil až do zrušení kláštera v roce 1782.“ Růžková a kol. (2006, s. 254): „*Křelov* v r. 1869–1880 pod názvem *Křenov* obec v okr. Olomouc, v r. 1890–1910 obec v okr. Olomouc, v r. 1921–1930 obec v okr. Olomouc-venkov, v r. 1950 obec v okr. Olomouc-okolí, v r. 1961–1975 obec v okr. Olomouc, 1. 7. 1975–31. 12. 1994 část obce Olomouc v okr. Olomouc, od 1. 1. 1995 část obce *Křelov-Břuchotín* v okr. Olomouc“.

⁷⁴³ *Řepčín* je v současnosti (od roku 1919) rovněž součástí města Olomouc jako její městská část s asi 700 obyvateli. Kuča (2000, s. 670): „Před rokem 1150 získal popluží v *Řepčíně* olomoucký

Item alii campi iacent⁽²⁵⁸⁾ ante praedictam⁽¹²⁷⁾ villam⁽⁶⁶⁾ Haychin⁷³⁶ super litus⁽⁷⁵⁾ fluminis⁽⁵³⁾, quod vulgo Morauice⁽³⁶²⁾ 744 dicitur, inter villam⁽⁶⁶⁾ praefatam Repsin⁷⁴³ et hortos (ortos⁽⁴²⁴⁾) civitatis predictae⁽¹²⁷⁾ (426);

– et iam dicti⁽¹⁹⁸⁾ campi cum virgultis⁽⁴¹⁷⁾ et rubis⁽⁴¹⁶⁾ protenduntur⁽⁴²⁷⁾ usque in Morecz^{745 746 747}, versus⁽¹⁷⁰⁾ partem occidentem.

Také i další pole se nacházejí před výše uvedenou⁽¹²⁷⁾ vesnicí⁽⁶⁶⁾ Hejčín⁷³⁶ nad břehem⁽⁷⁵⁾ řeky, která se lidově (česky) nazývá „Moravice“⁷⁴⁴ (Střední Morava či Mlýnský potok), mezi výše zmíněným Řepčínem⁷⁴³ a zahradami (sady) uvedeného⁽¹²⁷⁾ města (Olomouce).

Zde již zmiňovaná⁽¹⁹⁸⁾ pole s houštinami (křovinami⁽⁴¹⁷⁾) a ostružinovými keři (trnitými keři⁽⁴¹⁶⁾) se táhnou⁽⁴²⁷⁾ směrem⁽¹⁷⁰⁾ na západ až k Mořické^{745 746 747} (české) osadě.

kostel. Popluží v Řepčíně daroval roku 1213 biskup Robert klášteru augustiniánek v Olomouci. V letech 1446/61 vyplatil klášter Hradisko Řepčín ze zástavy.“

⁷⁴⁴ Erben – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 757): „Moravica, Moravicza, Morauicze, Morauicie, Morauiz, flumen Moraviae (1043) 43. (1208) 213. 215. (1215) 264. (1234) 397. (1249) 574. 575.“ V Erbenově uvedené listině z roku 1043 (na s. 43) je citována vesnice („villa“) „Costelani“ – k tomu lze uvést citaci opět ze stejné sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 720): „Costelan, Costelani, vide Kostelany.“ V současnosti jde o *Kostelany nad Moravou* v okrese *Uherské Hradiště*. Z uvedeného je vidět, že kromě pojmenování *Morava* [viz *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 756): „Morava, Moraua, Maraha, Morawa, Moraua, Mura, flumen Moraviae et in pago Osteriche (863) 14. (c. 1028) 39. (1030) 41. (1051) 46. (1115) 88. (1203) 212. 213. (1213) 252. (1217) 275. (1228) 344. (1237) 428. (1238) 443. (1249) 574. 575. (1251) 589.“] existovalo i odlišné pojmenování Moravice pro stejnou řeku (nezaměňovat se stávající *Moravicí* – přítokem řeky *Opavy*). Obdobné závěry lze dovodit z listiny z roku 1208. Zde je zmiňováno neznámé místo („locus“) „Bohumilplawie“ – ale opět [viz *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 713): „...locus ad flumen Moravam situs“] nacházející se u řeky *Moravy*. Listina z roku 1215 se zmiňuje o hoře „Rosutice“ (v současnosti jde o *Slunečnou*, která je nejvyšší horou v *Nížkém Jeseníku* /tvořila hranici kláštera *Hradiště*), dále pak též o přítoku *Moravy* – *Bystřici*. Z uvedeného je opět zřejmé, že „fluvium Morauicie“ = *Morava*. V dalším textu uváděného úryvku se však vyskytuje i „dubletní“ označení *Morava*. To, že jde zde o „dvě řeky“ zcela zřetelně vypovídá o tom, že v této době existovalo též další vedlejší *rameno řeky Moravy* (nyní tzv. *Střední Morava* /podle *Základní vodohospodářské mapy*, která byla vytvářena, obnovována a vydávána *Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním*, jako tematické mapové dílo pro *Ministerstvo životního prostředí* v tištěné podobě – pouze do roku 1999 – nyní přístupná prostřednictvím internetových stránek <<http://heis.vuv.cz/data/webmap/>> nebo jako *Střední Morava* či *Mlýnský potok* /podle názvosloví uvedeného v podrobné internetové mapě <<http://geoportal.gov.cz/>>). Uvedenou okolnost lze dovodit i z internetově dostupných historických map: <<http://mapy.mzk.cz/mollova-sbirka/atlas-austriacus/XXII/>>, <<http://mapy.mzk.cz/mzk03/000/904/104/2619267558/>>, <<http://mapy.mzk.cz/mzk03/000/903/961/2619267557/>>, <<http://mapy.mzk.cz/mzk03/000/904/178/2619267552/>> a <<http://mapy.vugtk.cz/>>. Je možno uvést též citaci z *Juryška* (2006, s. 18): „*Kuhmarch* = *Moravice* = *Mühlgraben* = *Mlýnský potok*.“ Na závěr – *Šindlářová* a *Kobza* (2007, s. 170): „*Průtok Moravy Olomoucí byl kdysi mnohem členitější, než je tomu dnes. Kromě Mlýnského potoka, který je vlastně dosud jediným zachovaným ramenem řeky, zde bylo mnohem více vodních cest. Tak třeba dnešní třída Svobody byla kdysi náhonem na mlýn, dodnes stojícím vedle Vodních kasáren, i na další zařízení, která najdeme u tržnice.*“

⁷⁴⁵ Erben ve své sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 757) uvádí: „Mořec, Morecz, terminus camporum villae Haychin (1249) 574.“ Otázkou spíše je, zda nejde o nepřesnou transkripci německého jména *Moritz* (*Mořic* – latinský *Mauritius*). Mj. je zde zřejmá souvislost s olomouckým kostelem téhož jména – šlo o osadu, která existovala mimo vlastní *Olomoucký hrad* [viz *Kuča* (2000, s. 584 – *Rekonstrukce předlokačního osídlení Olomouce*)]. *Mořická* (česká), která se nacházela na sever (coby neopevňovaná) od kostela *svatého Mořice*

K majetku kláštera patřily i vodní toky. Je možné si povšimnout, že jejich majetkoprávní vymezení se v tehdejší době značně lišilo od novověkého, které již bylo následně značně ovlivněno (vlastně starším) římskoprávním pojetím vlastnických vztahů k veřejným řekám.

Flumina⁽⁵³⁾ *vero*⁽¹³⁴⁾ *hiis terminis*⁽⁷⁰⁾ *terminantur*⁽³⁸⁴⁾ *ecclesiae*⁽¹¹²⁾ *memoratae*:

Řeky⁽⁵³⁾ *tohoto (zde) pojednávaného kláštera*⁽¹¹²⁾ *zvláště (dokonce) pak*⁽¹³⁴⁾

– ten (včetně jeho bezprostředního okolí) patří k nejdéle osídleným místům ve stávající Olomoucké aglomeraci. V 70. letech zde byly nalezeny zbytky románské rotundy z 11. století a rovněž zbytky románského kamenného dvorce ze 12. století. Právě zde bývala velmi prastará slovanská osada – ta byla křižovatkou obchodních cest – teprve později byla z vůle panovníka scelena s Olomoucí (coby již královským městem). S ohledem na vývoj středověkých městských hradeb rovněž uvádí Kuča (2000, s. 593): „Nejstarší doložené opevnění hradiště na Václavském pahorku tvořil val s čelní a zadní zdí a příkop blíže neznámého stáří (snad z doby kolem poloviny 11. století). Linie tohoto opevnění procházela pod pozdější kaplí sv. Anny, románským komplexe katedrály i katedrálou samou. Na počátku 13. století (cca 1201–1207) byla vybudována pozdně románská hradba hradu. Vesměs zanikla při pozdějších přestavbách opevnění (již jako součásti městského opevnění). Fragment hradby byl zjištěn při severní straně Okrouhlé věže. Jediný ucelenější celek se zachoval ve dvoře domu čp. 804 na třídě 1. máje 25 (kvádrově přitesané kameny v řádcích, zděné na vápennou maltu; dnešní výška z vnější strany je 10 m, původně byla ještě vyšší, protože dvorek představuje zasypaný příkop a koruna zdi byla roku 1964 snížena o 115 cm). Linie mladšího gotického opevnění probíhala díky násypům úbočí vně hradby románské (pozůstatek hradby pod kapitulním děkanstvím asi z 13.–14. století).“ S ohledem na další vývoj městského opevnění lze ještě uvést téhož autora – Kuča (2000, s. 595–596): „Vlastní město bylo nejpozději koncem 13. století ohrazeno hradbami a příkopy, které se v úzké šíji u nynějšího jezuitského kostela na náměstí Republiky napojovaly na starší opevnění Předhradí. Na počátku 14. století již hradby obkružovaly celé město (od náměstí Republiky), nezahrnovaly však severní pruh pozdějšího města – Bělidla (Sokolská ulice) a Koželužskou ulici.“

⁷⁴⁶ Kuča (2000, s. 618): „Farní kostel sv. Mořice (severně od Horního náměstí, Pekařská ulice) – původně snad panský kostel, zajišťující pak i farní funkci pro mořickou osadu. Možná jej lze spojit již s pontifikátem biskupa Jana I. (1063–85), který byl původně mnichem v klášteře sv. Mořice v Niederalteichu, odkud přišel přes Břevnov do Olomouce; měl tedy nejlepší možnost získat z mateřského kláštera ostatky u nás nezvyklého světce pro nový kostel v Olomouci. V hradišsko-opatovických letopisech se uvádí, že opat Paulinus (1116–27) dostal farní kostel sv. Mořice s příslušenstvím od bratří Gotharda a Sarana (snad členů knížecí družiny); možná mohlo jít o jediného Gotharda „de Saran“ a opat Bohumil (1127–50) údajně vyměnil s biskupem Jindřichem II. Zdíkem kostel sv. Mořice za dvě klášterní svatyně (farní kostel sv. Štěpána a kapli sv. Michala u klášterní brány); tato změna je doložena i v tzv. Moravské kronice k roku 1140. Kostel tedy pravděpodobně existoval v 1. polovině 12. století jako panský tribunový kostel. Při archeologickém výzkumu staveniště obchodního domu roku 1973 byly poblíž kostela odkryty základy [rotundy] zřejmě z 11. století (mezi lety 1063/85) a přilehlého vlastnického [dvorce]. Bezpečně je kostel doložen roku 1257 (Fridrich, vikář sv. Mořice v Olomouci), jeho patronát patřil olomoucké kapitule (zřejmě záduší tohoto kostela vyměnil roku 1248 biskup s králem za vyškovské mýto). Po vzniku města získal roli hlavního městského chrámu a za biskupa Bruna ze Schauenburku byl snad nahrazen raně gotickou novostavbou.“

⁷⁴⁷ R. Antonín (2012, s. 139): „Jsme schopni postihnout i olomouckou situaci před založením institucionálního města. Prostoru zde dominuje raně středověký hrad na návrší s biskupskou katedrálou sv. Václava. K němu se přimyká podhradí, zdá se, že taktéž opevněné. Následují další sídelní jednotky na místě pozdějšího lokovaného města. Přitom platí, že nejvýznamnější řemeslnicko-obchodní sídliště můžeme díky bohatým archeologickým nálezům situovat ke kostelu sv. Mořice. Kupecký dvůr, podobný pražskému Ungeltu umísťují archeologové ke kostelu sv. Blažeje. Ve 12. století je doloženo i osídlení Michalského kopce a části Dolního náměstí.“

Flumen⁽⁵³⁾ *praedictum*⁽¹²⁷⁾ *Morauice*⁽³⁶²⁾ ⁷⁴⁴, *quod fluit sub curiam*⁽⁴²⁸⁾ *et villam*⁽⁶⁶⁾ *praedictam*⁽¹²⁷⁾ *Haychin*⁷³⁶, *incipit*⁽⁴²⁹⁾ *a praedicta*⁽¹²⁷⁾ *villa*⁽⁶⁶⁾ *Repsin*⁷⁴³ *et fluit inferius*⁽³⁴⁵⁾, *et protenditur*⁽⁴²⁷⁾ *usque ad Scalcam*⁷⁴⁸, *cum utraque*⁽⁹⁶⁾ *ripa; de Scalca*⁷⁴⁸ *usque ad Cernice*⁷⁴⁹, *de Cernice*⁷⁴⁹ *usque ad Babie struha, de Babie struha*⁷⁵⁰ *usque ad Crasnigde*⁷⁵¹, *deinde*⁽⁹¹⁾ *usque in Zesnik*⁷⁵², *qui fluit sub pontem et conjungitur*⁽⁴³⁰⁾ *fluminibus*⁽⁵³⁾ *Morauice*⁽³⁶²⁾ ⁷⁵³ *et Bistrice*⁷⁵⁴ *per*⁽⁸¹⁾ *descensum*.

jsou vymezeny následujícím způsobem:

Výše uvedená⁽¹²⁷⁾ řeka „Moravice“⁷⁴⁴ (Střední Morava či Mlýnský potok), která protéká pod dvorcem⁽⁴²⁸⁾ (dvorem) a již zmiňovanou⁽¹²⁷⁾ vsí⁽⁶⁶⁾ Hejčínem⁷³⁶, začíná (resp. pouze „Moravice“⁷⁴⁴ patřící klášteru) u výše uvedené⁽¹²⁷⁾ vsi Řepčín⁷⁴³, proudí dolů a směřuje⁽⁴²⁷⁾ (spolu s oběma⁽⁹⁶⁾ břehy) až ke „Skalce“⁷⁴⁸, od „Skalky“⁷⁴⁸ k „Černicím“⁷⁴⁹, od „Černic“⁷⁴⁹ až k „Babí strouze“ – od „Babí strouhy“ ke „Krasníku“⁷⁵¹, odtud⁽⁹¹⁾ pak dále po potok „Žezník“⁷⁵² („Žezník“, „Sežník“), který podtéká (teče) pod měst-

⁷⁴⁸ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 783) uvádí: „Skalka. *Scalca*, locus in flumine Morauice, meta villae Haychin (1249) 574.“

⁷⁴⁹ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 722) pouze uvádí: „Černice (Črnice), *Cernice*, in terminis villae Haychin (1249) 574.“ Možná šlo o rameno řeky protékající Černovírem. Mohla by existovat souvislost s meandrem Mlýnského potoka nad původní obcí Lazce (dříve „Laska Mühle“) – viz indikační skica online <www-mza.cz> (zele-ná plocha označená „Czernowier Gemeinde“).

⁷⁵⁰ Bohužel zde *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* neposkytují uspokojující odpověď. Otázkou je, zda v daném případě neexistuje určitá souvislost s potokem, který pramení v Babicích (severně od Šternberku) – Lískovec se vlévá do Říčího potoka, ten pak do Oskavy – ta ústí nedaleko (směrem na sever) od obce Černovír. Problémem však je, že zde jde o levý (nikoliv pravý) břeh řeky Moravy (samozřejmě hlavního toku – nikoliv jen říčního ramene – nyní Mlýnského potoka – „Moravice“).

⁷⁵¹ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 744) (s nejistotou) uvádí: „Krasník (?), *Crasnigde*, terminus villae Haychin in Mor. (1249) 574.“

⁷⁵² Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 804) uvádí: „Zesnik, vide Žezník“ Na s. 807 je pak též uvedeno „Žezník, *Seznik*, *Zeznik*, flumen oriens inter claustrum Gradic et villam Predmoste, in Mor. (1249) 574.“

⁷⁵³ Zde již jde o hlavní rameno řeky Moravy – viz poznámku č. 744. Štefáček (2008, s. 373–375): „Morava – řeka v ČR, SR a Rakousku; hydrografická osa Moravy. Pramení na jižních svazích Kralického Sněžníku v nadmořské výšce 1 380 m. Ústí zleva do Dunaje u Děvína v nadmořské výšce 136 m. Plocha povodí činí 26 580 km² (v ČR 24 266 km²), délka toku 353,1 km (v ČR 246 km), průměrný průtok u ústí je 120,0 m³ · s⁻¹. Přítoky zprava: Moravská Sázava, Třebůvka, Blata, Romže (Valová), Haná, Kotojedka, Hrbka (Vrbka), Jakubský potok, Dlouhá řeka, Nová Morava, Syrovinka, Jízda, Dyje. Přítoky zleva: Mlýnský potok, Zelený potok, Křupá, Branná, Děsná (jesenická), Loučský potok, Rohelnice, Oskava, Trusovický potok, Bystřice (olomoucká), Moravka, Bečva (spojená), Moštěnka, Rusava, Mojena, Habrůvka, Dřevnice, Burava, Březnice, Olšava, Bobrovec, Okluky, Svodnice, Struha, Velička (strážnická). Nejprve protéká hornatinu Kralického Sněžníku, dále Branenskou vrchovinu a Mohelnickou brázdu. Střední část toku se nachází na území Hornomoravského úvalu. Pod Napajedly vstupuje řeka do Dolnomoravského úvalu a teče jihozápadním směrem. U hranic teče jižním směrem až do svého ústí u Děvína. Zajímavý úsek je od ústí Krupé až k zaústění odpadních vod z papírny v Olšanech. Tok Moravy zde má řečiště široké 3–5 m se strmými břehy. Směrem k ústí Děsné v Sudkově se šířka toku pohybuje mezi 5–10 m. Břehy jsou přírodní, kamenité dno s balvany. Na dalším toku k jezu elektrárny Háje má řečiště šířku 10–15 m. V úseku k jezu hydroelektrárny Nové Mlýny si řeka v četných zákrutách vytváří široké koryto uprostřed rozlehlých luk. Hlavní tok Moravy si k mostu cesty u obce

ským mostem, a teprve za ním se připojuje⁽⁴³⁰⁾ k řekám⁽⁵³⁾ Moravě⁷⁵³ a Bystřici⁷⁵⁴ – pod jejich soutokem.

Následně je v listině⁵ zmiňován i hlavní tok řeky Moravy⁷⁵³, který nebyl chápán pouze jako hraniční linie vymezeného území, ale též jako vodní plocha patřící k ostatním nemovitým majetkům tohoto kláštera.

Item flumen⁽⁵³⁾ magnum, quod Morava⁽³⁶²⁾ 753 dicitur, incipit⁽⁴²⁹⁾ a loco, qui vulgariter dicitur Pregem⁷⁵⁵, et protenditur⁽⁴²⁷⁾ superius usque in Gezero, et de Gezero superius totum flumen⁽⁵³⁾ ejusdem⁽⁴³¹⁾ Moraue⁽³⁶²⁾ 753 cum utraque⁽⁹⁶⁾ ripa, circa claustrum⁽³⁸⁶⁾, cum omnibus pratis⁽⁹⁰⁾, virgultis⁽⁴¹⁷⁾ et pascuis usque in Crinivir⁷⁵⁶ villam⁽⁶⁶⁾, quae villa⁽⁶⁶⁾ est ecclesiae⁽¹¹²⁾ supradictae;

Rovněž velká řeka⁽⁵³⁾, která se nazývá Morava⁷⁵³, má svůj počátek v místě nazývaném „lidově“ (česky) „Pregem“ („Příjem“⁷⁵⁵) (jižně od kláštera blízko soutoku⁷⁵⁷ Moravy a Bystřice) – směřuje⁽⁴²⁷⁾ pak nahoru (proti proudu) k místu zvanému „Jezero“. Od „Jezera“ směrem nahoru náleží klášteru celý tok („řeka“⁽⁵³⁾) té samé Moravy⁷⁵³ s oběma⁽⁹⁶⁾ břehy, jež jsou v okolí kláštera⁽³⁸⁶⁾, se všemi louka-

Uničovce (Březovský les) zachovává větší šířku a nížinný typ. Teče převážně uvnitř nebo na okraji lužního lesa. Značná část vody je převáděna tzv. Mlýnským náhonem, který probíhá souběžně s hlavním tokem Moravy. Jedná se většinou o umělý tok, odbočující z Moravy na ř. km 251,5 u obce Hynkov. Zpět do Moravy se vlévá na ř. km 233,1. Další úsek vede k mostu v obci Čertoryje. Směrem k silničnímu mostu Věrovany – Citov je tok řeky regulován a napřímen, v několika úsecích i vymezen hrázemi. Směrem k silničnímu mostu mezi obcemi Bezměrov – Chropyně je tato řeka na naše poměry značně široká. V úseku k jezu obce Bělov je tok řeky napřímen a regulován. Tok pokračuje přes železniční most v Napajedlech až k silničnímu mostu Staré Město – Uherské Hradiště. Řeka je zde přes 40 m široká, její tok je regulován. Charakter toku se dál směrem k jezu v Nedakonicích příliš nemění. V úseku k ústí potoka Svodnice nad Veselím je tok řeky upraven regulací na šířku 60 m. Dále k jezu ve Vnorovech protéká zemědělsky obhospodávanou oblastí. Směrem k železničnímu mostu trať Rohatec – Sudoměřice protéká řeka z velké části lužním lesem, její šířka se pohybuje mezi 40–60 m. V úseku k jezu elektrárny v Hodoníně je řeka široká 50 m a protéká jednotvárnou, poměrně málo zalesněnou krajinou Moravského Slovácka. Pod Hodonínem bylo regulací upraveno koryto pro splavnění dopravními loděmi. Na dalším toku k mostu bývalé silnice Moravská Nová Ves – Kopčany je šířka toku kolem 50 m. K ústí potoka Spářovky protéká lužními lesy Dolnomoravského úvalu, voda je klidnější. Na posledním úseku má Morava šířku toku kolem 50 m.“

⁷⁵⁴ Vlček ed. et al. (1984, s. 74): „Bystřice č. h. p. 4-10-03-092 pramení jv. od Rýžoviště ve výšce 660 m n. m., ústí zleva do Moravy v Olomouci v 212 m n. m., plocha povodí 267,4 km², délka toku 53,9 km, průměrný průtok u ústí 1,8 m³/s.“ Na internetově dostupných Císařských povinných otiscích map stabilního katastru <<http://archivnimapy.cuzk.cz>> je tento vodní tok označen jako „Bach Wisternitz“.

⁷⁵⁵ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 773) uvádí: „Pregem (Příjem?), locus ad flumen Moravam (1249) 574.“

⁷⁵⁶ Kuča (2000, s. 666): „Ves již roku 1249 (falzum z doby před rokem 1275) náležela klášteru Hradisko, který jí roku 1528 dal odúmrť. Stavové roku 1620 prodali Černovír, Hejčín a Topolany olomouckému měšťanovi Karlu Hirschovi ... (1249) středověké falzum – in *Crinivir*, 1410 z Črnvíra, 1511 z Cerneho Wira, 1551 ve vsi Czernem Wijrze, 1658 Cziernowier, 1758, 1883 Czernowier, 1854 Černovír ...“

⁷⁵⁷ Ryšánek (2006, s. 42–43): „Místo splnutí Bystřice s Moravou si můžeme prohlédnout v Olomou-

deinde⁽⁹¹⁾ superius usque in Plaz⁷⁵⁸, et de Plaz usque Wstrene⁷⁵⁹, superius versus⁽¹⁷⁰⁾ aquilonem.

Item a loco praedicto⁽¹²⁷⁾, qui Pregem⁷⁵⁵ dicitur, fluit quidam transitus⁽⁴³²⁾ aquae de Morava^{(362) 753} inferius⁽³⁴⁵⁾, versus⁽¹⁷⁰⁾ claustrum⁽³⁸⁶⁾, ad plagam⁽⁴³³⁾ orientalem, qui dicitur vulgo Hageczka struha, super quem est situm molendinum⁽⁶⁷⁾ ecclesiae⁽¹¹²⁾ praedictae⁽¹²⁷⁾, statim sub eodem clastro⁽³⁸⁶⁾, et inter Moravam^{(362) 753} et jam⁽³⁷¹⁾ dictum⁽¹⁹⁸⁾ transitum⁽⁴³²⁾ aquae, omnia virgulta⁽⁴¹⁷⁾, prata⁽⁹⁰⁾, pasqua et arundineta et rubi⁽⁴¹⁶⁾ sunt ecclesiae⁽¹¹²⁾ memoratae.

Item praedictum⁽¹²⁷⁾ flumen⁽⁵³⁾ Seznik⁷⁵² fluit a quodam loco palustri supra claustrum⁽³⁸⁶⁾, circa et infra⁽²⁸⁸⁾ usque ad pontem civitatis, cum utraque⁽⁹⁶⁾ ripa.

ml⁽⁹⁰⁾, křovinami⁽⁴¹⁷⁾ a pastvinami – až ke vsi⁽⁶⁶⁾ Černovíru⁷⁵⁶ – tato ves⁽⁶⁶⁾ (též) patří výše zmiňovanému⁽¹¹²⁾ klášteru (je jeho „majetkem“).

Odtud⁽⁹¹⁾ pak dále (patří klášteru řeka) směřem nahoru až k „Plasům“⁷⁵⁸ a od nich proti proudu (řeky) až k „Úštěni“⁷⁵⁹ (Střeni) – a to ve směru⁽¹⁷⁰⁾ na sever.

Rovněž od výše uvedeného místa, které se nazývá „Pregem“ („Příjem“⁷⁵⁵) teče jakýsi „převod“⁽⁴³²⁾ vody (náhon, vodní kanál) dole od Moravy⁷⁵³, naproti⁽¹⁷⁰⁾ klášteru⁽³⁸⁶⁾, k východní končině (oblasti, okolí, pásnu, straně, „rovině“⁽⁴³³⁾), která se „lidově“ (česky) nazývá Hájecká strouha – (nad touto strouhou) – na náhonu⁽⁴³²⁾ je umístěn mlýn⁽⁶⁷⁾ výše uvedeného⁽¹²⁷⁾ kláštera⁽¹¹²⁾. Hned pod tímto klášterem – a to mezi Moravou⁷⁵³ a již popsáním náhonem (vodním kanálem) patří všechny křoviny⁽⁴¹⁷⁾, louky⁽⁹⁰⁾, pastviny, písčiny a ostružinové keře (ostružiníky, trnité keře⁽⁴¹⁶⁾) (zde) pojednávanému klášteru⁽¹¹²⁾.

Rovněž výše uvedený potok („řeka“⁽⁵³⁾) „Žezník“⁷⁵² („Žezník“, „Sezník“) teče z jakéhosi bažinatého místa nad klášterem⁽³⁸⁶⁾, okolo – i pod⁽²⁸⁸⁾ (klášterem);

ci, v lokalitě, kterou najdeme asi uprostřed mezi hlavním vlakovým nádražím a historickým centrem. Patří mezi soutoky, k nimž se lze přiblížit tramvají, v tomto případě Masarykovou třídou spojující nádraží s centrem. Mosty přes oba toky snadno poznáme, směřem od nádraží nejprve přejíždíme Bystřici a krátce nato Moravu ... Morava k ústí Bystřice přitéká od severu, je široká přes 40 metrů a v těchto místech se láme k jihozápadu. Bystřice se šířkou méně než poloviční přitéká od severovýchodu, ale nad ústím za zmíněným mostem zatáčí vlevo.“

⁷⁵⁸ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 768) (dle našeho názoru s určitou nejistotou) uvádí: „Plaz, Plaze, Plazz, vide Plasy“. To, že jde o lokalitu „Plané loučky“ (u Chomoutova), můžeme označit spíše za hypotézu. Další možností (opět nejistou) je, že se jedná o pozdější místní název (podle *III. vojenského mapování – 1 : 25 000*, mapový list 4158_2) „Placzkow“ – poblíž obce Střeň (do určité míry snad již více pravděpodobnou – viz též následující poznámku č. 759).

⁷⁵⁹ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 795) uvádí: „Úštěň, Vstin, Wstrene, Vschewie, villa monasterii Gradic (1160) 134. (1249) 574. (1252) 600“. Tomek (1892, I. díl, s. 459) sice uvádí „Úštěň“ – avšak v souvislosti se *Znojmem* (rok 1252). Domníváme se, že jde nejspíše o Střeň u Litovle. (viz internetové stránky <<http://www.stren.cz/>>). Vzdušnou čarou je vzdálena od Olomouce jen asi 13 km.

Item omnia pascua, sive prata⁽⁹⁰⁾, sive rubi⁽⁴¹⁶⁾, circa fontem⁽⁴³⁴⁾ Sezník⁷⁵², qui est situs inter claustrum⁽³⁸⁶⁾ et villam⁽⁶⁶⁾ Predmoste⁷⁶⁰ dictam⁽¹⁹⁸⁾, protenduntur⁽⁴²⁷⁾ usque ad hortos (ortos⁽⁴²⁴⁾) jam⁽³⁷¹⁾ dictae⁽¹⁹⁸⁾ villae⁽⁶⁶⁾ et usque ad pontem.

Item pratum⁽⁹⁰⁾ sub molendino⁽⁶⁷⁾ praedicto⁽¹²⁷⁾ ecclesiae⁽¹¹²⁾, inter claustrum⁽³⁸⁶⁾ et castrum⁽⁵⁹⁾, circa flumen⁽⁵³⁾ praedictum⁽¹²⁷⁾ Sezník⁷⁵², largum et spatiosum⁽⁴³⁵⁾, protenditur⁽⁴²⁷⁾ usque ad saepe dictum⁽¹⁹⁸⁾ pontem certis signis⁽⁴²²⁾, quae meze vel kopci⁽⁴²⁵⁾ in vulgo dicuntur.

pak směřuje k městskému mostu – spolu s oběma⁽⁹⁶⁾ břehy.

Rovněž jak všechny pastviny, tak louky⁽⁹⁰⁾ či ostružiníky⁽⁴¹⁶⁾ (ostružinové keře, trnité keře, křoviny⁽⁴¹⁶⁾) v blízkosti pramene (toku) „Žezník“⁷⁵² („Žežník“, „Sežník“), který se nachází mezi klášterem⁽³⁸⁶⁾ a vesnicí⁽⁶⁶⁾, jež má název „Předmostí“⁷⁶⁰, se rozprostírají⁽⁴²⁷⁾ až k zahradám této již⁽³⁷¹⁾ zmiňované⁽¹⁹⁸⁾ vesnice⁽⁶⁶⁾ – a to až k mostu.

Rovněž tak rozlehlá a dlouhá louka⁽⁹⁰⁾ (nacházející se) pod mlýnem výše zmíněného kláštera⁽¹¹²⁾, mezi (budovou) kláštera⁽³⁸⁶⁾ a hradem⁽⁵⁹⁾ (olomouckým) u již uvedeného (vodního toku) „Žezník“⁷⁵² („Žežník“, „Sežník“) se rozprostírá⁽⁴²⁷⁾ až k již často zmiňovanému⁽¹⁹⁸⁾ (městskému) mostu – v pevně stanovených označeních⁽⁴²²⁾, jež se „lidově“ (česky) nazývají „meze“ či „kopce“⁽⁴²⁵⁾ (mohyly).

Na závěr této dílčí kapitoly si dovolíme provést jen kratší shrnutí. Celkem jsme pojednali pouze 6 listin⁵ (resp. vybraných úryvků z nich). Z nich mají dva dokumenty odlišný charakter – nejde o běžné donační listiny⁵, ale o potvrzení o urovnání sporu (v obou případech šlo o církevní instituce^{761 762}). Zbylé listiny se ve všech případech dotýkají klášterů (1× benediktinský Svatojiřský kláš-

⁷⁶⁰ Erben ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 773) uvádí: „Předmostí (Prědmostjé), *Predmoste*, villa prope monasterium Gradic (1249) 574.“

⁷⁶¹ Listina o dohodě (urovnání sporu) mezi Vyšehradskou kapitulou a Želivským klášterem z roku 1236 latinský text: Erben (1855, s. 420). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 45; vlastní text lze nalézt na str. 195–197.

⁷⁶² Listina o urovnání sporu mezi klášterem v Louce a křižovnickým Hradištěm sv. Hypolita z 18. května 1243; latinský text: Erben (1855, s. 512–513), Boček (1841, s. 26–27). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 48; vlastní text lze pak nalézt na str. 202–206.

ter^{690 763}, 1× cisterciácký klášter v Plasech^{516 764}, 1× premonstrátský Zábředovic-
ký klášter^{710 765}, 1× premonstrátský klášter Hradiště⁷⁶⁶ /Kláštevní Hradisko⁷³³/).

Pokud jde o vodní clo, v daných šesti listinách⁵ je uváděno pouze 1×. Zmi-
ňován je *benediktinský Svatojiřský klášter*^{690 767} (šlo o přidělenou část z celního
poplatku získávaného z plavby, resp. hlavního přepravovaného zboží – soli
/proti proudu *Labe z Míšeňska*/).

Často byl darován úsek vodního toku (ve středověku jeho „veřejnoprávní“
charakter lze nalézt pouze výjimečně – spíše jen u význačných splavných řek).
K posuzovanému období vlády krále *Václava I.* (o kterém pojednává tato dílčí
kapitola) se nám podařilo (v dostupných písemných pramenech) nalézt úryvek
z listiny^{5 768} *krále Václava I.* z 19. dubna 1238, ve které je i zmínka o donaci
části řeky *Mže* (nyní *Berounky*³³³) ohraničené shora zaústěním *Díreckého po-
toka*⁷⁰¹ a zdola pak soutokem *Berounky* s *Třemošnou*⁷⁰⁷. V citované části lis-
tiny^{5 769} *krále Václava I.* z 16. května 1240 (*XVII. červnové kalendy*) je možné
si též povšimnout věnování úseku řeky *Svitavy*. Zcela na závěr nelze opomi-
nout rekapitulaci rozsáhlé donace směřované k *premonstrátskému klášteru*
Hradiště /Kláštevnímu Hradisku^{733 770}). Panovníkem byl věnován „*Hejčín*⁷³⁶
*nad břehem řeky, která se lidově nazývala ‚Moravici‘*⁷⁴⁴ (*Mlýnským potokem*)“
a vlastní tento vodní tok od *Řepčína*⁷⁴³ až po *Olomouc*^{735 737}; dále pak úsek
řeky *Moravy*⁷⁵³ od *Černovíru*⁷⁵⁶ – též až po *Olomouc*^{735 737}.

⁷⁶³ Listina *papeže Řehoře IX.* z 2. července 1233; latinský text: Erben (1855, s. 379–381). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 44; vlastní text lze nalézt na str. 194–194.

⁷⁶⁴ Listina *krále Václava I.* z 19. dubna 1238; latinský text: Erben (1855, s. 438). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod poř. čís. 46; vlastní text lze pak nalézt na str. 198–200.

⁷⁶⁵ Listina *krále Václava I.* z 16. května 1240 (*XVII. červnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 458–459), Boček (1839, s. 365–366).

⁷⁶⁶ Listina *krále Václava I.* z 1. srpna 1249 (*IX. srpnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 574 až 575), Boček (1841, s. 109–112)

⁷⁶⁷ Listina *papeže Řehoře IX.* z 2. července 1233; latinský text: Erben (1855, s. 379–381). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 44; vlastní text lze nalézt na str. 194–194.

⁷⁶⁸ Listina *krále Václava I.* z 19. dubna 1238; latinský text: Erben (1855, s. 438). Dokument je též uváděn v seznamu na str. 235–238 pod pořadovým číslem 46; vlastní text lze pak nalézt na str. 198–200.

⁷⁶⁹ Listina *krále Václava I.* z 16. května 1240 (*XVII. červnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 458–459), Boček (1839, s. 365–366).

⁷⁷⁰ Listina *krále Václava I.* z 1. srpna 1249 (*IX. srpnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 574 až 575), Boček (1841, s. 109–112).

4.4 Počátky městského práva v Čechách a na Moravě

Dnes už je historicky prokázáno, že městské právo v *Čechách* a na *Moravě* (včetně české části *Slezska*) bylo ve 13. století za vlády *Přemyslovců* téměř plně převzato z německých právních knih a dokumentů⁷⁷¹.

Tato publikace by měla v první řadě dokladovat a následně vyhodnotit především vývoj vodního práva na našem území – přesto se však (byť jen okrajově) zmíníme o základních typech městského práva – platného v té době na našem území. Jak už bylo výše naznačeno, vliv německého sousedství byl zcela určujícím momentem. Jedna skupina měst přebírala starší *dolnoněmecké právo* (ze *Saska*, resp. *Magdeburku*), druhá se pak přikláněla k *hornoněmeckým* (švábským) vzorům. Též i s ohledem na vodoprávní ustanovení lze za určující označit soubor právních ustanovení běžně označovaný jako tzv. *Saské zrcadlo*⁷⁷². Tato písemně dochovaná sbírka zcela ovlivnila tzv. *magdeburské právo*. Uvedený právní dokument (vznikl přibližně v období 1220–1235 – jeho autorem byla známá postava německých právních dějin – *Eike von Repgow*⁷⁷³).

⁷⁷¹ J. Kejř (1998, s. 139) se snaží zaujímat již zcela objektivně-vědecký postoj (na rozdíl od starších právních historiků 19. století – viz např. H. Jireček, J. Čelakovský, K. Jičínský či K. Kadlec). K uvedenému období poznamenává následující: „*Není pochyb, že městské právo bylo na naše území a daleko do východní Evropy převzato z německých vzorů a přineseno silnou vlnou nových německých osídlenců. Nelze se ovšem zdržet výtek, že z tohoto jevu vyvozovala určitá část nacionalisticky orientované německé literatury některé tendenční závěry, jež měly sloužit jejich stanoviskům v aktuálním národnostním napětí, ale to nemůže znehodnotit samu historickou skutečnost, kdy novější bádání o tom hovoří bez emocí a jakýchkoli postranních záměrů. Ukazuje se také, že i v těsném sousedství Německa, kde se německý charakter měst projevuje zřetelně, se objevují některé odlišnosti, že dále na východ se při zakládání měst v nich usazuje většina německá, ale okolí zůstává slovanské, a že ještě v dalším okruhu ve vzdálenějším východě se už neusazuje německé měšťanstvo, ale proniká jen německé právo.*“

⁷⁷² Spáčil a Spáčilová (2010, s. 19–20) k tomuto pojmu mají následující poznámku: „*Patrně nejstarší doklad výskytu názvu ‚Speculum‘ pro literární dílo nalezneme u Aurelia Augustina, který toto slovo použil v titulech svých dvou spisů, a to ‚Speculum Quis ignorat‘ a ‚Speculum peccatorum‘. Tato metaforická součást knižního titulu se brzy stala oblíbeným pojmem ve středověké literatuře a spolu s názvy ‚Liber‘ a ‚Summa‘ patřila k nejužívanějším u knih psaných v latině. Při překladu svého původně latinsky psaného díla do němčiny použil Eike z Repgowa jako první pojmenování ‚Zrcadlo‘ (Spiegel).*“

⁷⁷³ Spáčil a Spáčilová (2010, s. 16–17) uvádějí: „*O počátcích rodu Eikeho z Repgowa je možno jen předpokládat, že první jeho příslušníci snad přišli s vlnou východní kolonizace ve 12. století do lužickosrbské župy Serimuntu (dnes v Anhaltsku), do té doby osídlené slovanským obyvatelstvem, a že zde získali statek ve vsi Repgow či Repchow (dnes Reppichau, okres Köthen) ležící mezi městy Dessau a Köthen a řekami Labem, Sálou a Muldou. S prvními členy tohoto rodu se lze v pramenech setkat již k roku 1156, kdy u příležitosti jistého soudního jednání vystupovali i Eyco a Arnolt „de Reppechowe“. O tři roky později se vyskytl třetí příslušník této rodiny jménem Markwart z Repchowa. Mezi těmito třemi členy rodiny je pravděpodobně možno hledat Eikeho otce nebo děda, či dokonce snad i oba. Podle dochované zprávy z roku 1159 byli příslušníci rodiny z Repgowa leníky arcibiskupa magdeburského, zápis z roku 1227 dokládá, že rodina měla v Magdeburku svůj lenní dům.*“ Stejní autoři (2010, s. 18) pak pokračují: „*Mnozí z autorů se shodují na tom, že Eike z Repgowa pravděpodobně nebyl nijak mimořádně učený, je však jistě možno říci, že na příslušníka své doby byl nadprůměrně vzdělaný. Kde však nabyt školního vzdělání,*

Příslušná dochovaná ustanovení jsou též i v současnosti velmi podrobně studována a hodnocena jak německými, tak českými historiky⁷⁷⁴. Dokument byl „nepřímo závazný“⁷⁷⁵ pro přibližně polovinu měst jak v *Čechách*, tak na *Moravě* (většinou spíše v severní části dnešního území *České republiky* – zcela plně ve *Slezsku*⁷⁷⁶, které se následně stalo pevnou součástí – za vlády /krále/ císaře /s ohledem na označení/ *Karla IV. – země Koruny české*).

Na úvod této dílčí kapitoly si dovolíme uvést jak původní středověký text (který se současnému spisovnému německému jazyku /bohužel/ mnohdy jen „vzdáleně“ podobá) – tak vlastní překlad tohoto textu⁷⁷⁷. V souvislosti s vybíráním celních poplatků nejen na suchozemských, ale též vodních cestách (v daném případě šlo jak v *Čechách*, tak v *Sasku* především o *řeku Labe*⁷⁵), uvedeme jen některá vybraná ustanovení.

není jisté, neboť v úvahu by mohly přicházet katedrální školy v Halberstadtu či Magdeburku, nejsou však vyloučeny ani klášterní školy v Halle či Magdeburku. Přímo ze samotného Saského zrcadla lze odvodit, že měl poměrně rozsáhlé teologické znalosti, neboť velmi dobře znal bibli, některé církevní otce i pravidla kanonického práva, což by svědčilo o možnosti jeho studia na církevních školách. Jak bylo již řečeno, za rok narození Eikeho se většinou považuje doba okolo roku 1180 nebo též rozmezí mezi léty 1180–1190 a podle názoru, přijatého většinou Eikeho životopisců, se narodil v rodině svobodného šlechtice. Předpokládá se proto, že i on byl tedy příslušníkem tohoto stavu, který však podle vzoru svých současníků vstoupil do služebního poměru k vyššímu šlechtici, a to Hoyerovi z Falkensteinu jako ministeriál, jemuž zůstala zachována veškerá jeho dosavadní práva. Jako ministeriál by Eike byl po právní stránce na úrovni stavu rytířů.“

⁷⁷⁴ Internetově je dostupná řada německých publikací – avšak jen z 19. století a počátku 20. století (s ohledem na platná autorská práva). Nejvíce podkladů se podařilo nalézt na portálu *Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ)*. <<http://www.digitale-sammlungen.de/>>. Pokud jde o české autory můžeme se zmínit např. o J. Čelakovském (1886), B. Mendlovi (1938), J. Kejřovi (1998) a nakonec o poslední vydané obsáhlé publikaci V. Spáčila a L. Spáčilové (2010).

⁷⁷⁵ Současné pojetí práva v novodobé společnosti je zcela odlišné – proto i stávající běžně užívanou českou právní terminologií je zapotřebí používat s nejvyšší „opatrností“.

⁷⁷⁶ Spáčil a Spáčilová (2010, s. 32) uvádějí: „Svým významem ve východních územích (Slezsko, Polsko, Litva, Prusko, baltické země) předčilo Saské zrcadlo všechny ostatní později vzniklé právní knihy. Je samozřejmé, že se jeho vliv neomezil na zemské právo, nýbrž vrcholil právě využitím v městském právu a Saské zrcadlo bylo známo a užíváno i v těch oblastech východu, kde jinak německé zemské právo neplatilo. Z uvedeného vyplývá, že počet rukopisů Saského zrcadla musel být mimořádně velký, neboť ještě před několika lety bylo napočítáno kromě fragmentů 341 rukopisů zemského práva Saského zrcadla a 94 rukopisů lenního práva. Velkému rozšíření Saského zrcadla napomohl od konce 15. století knihtisk, přičemž od roku 1535 se zemské i lenní právo začínají vyskytovat odděleně.“

⁷⁷⁷ To je autora této publikace, který se předem omlouvá za možné nepřesnosti s ohledem na své převážně vodohospodářské vzdělání.

Wir sezcen unde gebiten, das alle di zcolle⁽⁴³⁶⁾, di von unses vater gezciten keiser Heinriches sint gesezcet uf wasere oder uf lande, das di abe sin, is ensi denne, der en da habe, das der gewislichen⁽⁴³⁷⁾ uf den heiligen beredin muge, also recht ist, das he en haben sulle⁽⁴³⁸⁾.

Wir gebiten aber alle di zcolle⁽⁴³⁶⁾, die gehoget sint, andirs denne si zu dem erstin gesazt wurdin, das man di irhounge abeneme unde der zcol⁽⁴³⁶⁾ blibe, also he von rechte sal⁽⁴³⁹⁾.

Swer⁽⁴⁴⁰⁾ mer zcolles⁽⁴³⁶⁾ nimet, denne he zcu rechte sal, oder an einer andern stat, denne he gesezt is, wirt he des bezcugit vor sime richtere oder vor deme riche⁷⁷⁸, also recht ist, den sal man vor einen strasrouber⁽⁴⁴¹⁾ haben.

Alle, di zcol⁽⁴³⁶⁾ nemen uf wasere oder uf lande, di sullen⁽⁴³⁸⁾ den wegen unde den brucken ir recht haldin mit machen unde mit besserunge.

Unde von weme si den zcol⁽⁴³⁶⁾ nemen, di sullen⁽⁴³⁸⁾ si bevriden unde beleiten noch irre macht, also verre ir gericht⁽⁴⁴²⁾ ist, also das si nicht vorlisen⁽⁴⁴³⁾.

Swer⁽⁴⁴⁰⁾ das gebot zu drin malen brichet, wirt he des ubirredit vor dem keiser, also recht ist, so sal der zcol⁽⁴³⁶⁾ deme riche⁷⁷⁸ ledig sin.

Ustanovili jsme a přikázali, že se ruší všechna cla, která byla od doby našeho otce císaře Jindřicha ustanovena na vodě nebo zemi, s výjimkou toho případu, že ten, kdo má právo vybírat clo, by to spolehlivě mohl prokázat na základě přísahy na svaté ostatky – tak by to měl učinit.

Rovněž přikazujeme, aby všechna cla, která byla zvýšena proti těm dřívějším, byla zpět snížena, a též aby clo zůstávalo na té úrovni, jak tomu dle práva má být.

Pokud někdo vybírá větší clo než to, které smí podle práva vybírat, nebo ho vybírá na jiném místě, než bylo stanoveno, bude z tohoto důvodu předveden před svého soudce nebo císaře (krále)⁷⁷⁸, podle práva, a bude s ním jednáno jako se zbojníkem.

Všichni, kteří vybírají clo na vodě nebo na zemi, mají povinnost cesty a mosty, s ohledem na své povinnosti, zřizovat a opravovat.

A tak ti, co vybírají clo, mají povinnost zajistit bezpečnost a doprovod až tam, kam sahá jejich pravomoc, za tím účelem aby nedošlo k žádné ztrátě.

Pokud někdo tento příkaz třikrát poruší, bude kvůli tomu předveden před císaře, tudíž podle práva – toto clo by pak mělo být k dispozici říši (císaři / králi⁷⁷⁹).

Vodohospodářsky zajímavá jsou rovněž zvláštní ustanovení vztahující se k povodním, popřípadě související s navazující majetkoprávní problematikou.

⁷⁷⁸ Podle slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* lze výraz „riche“ (později viz *Reich* / říše/) chápat jednak jako panství, říši, ovládanou zemi, jednak jako vládu – v osobní poloze pak jde o císaře či krále.

⁷⁷⁹ Ne každý římský král byl vždy korunován na císaře.

Welch dorf bi wassere lit⁽⁴⁴⁴⁾ unde einen tam⁽⁴⁴⁶⁾ haben, der si bewart⁽⁴⁴⁵⁾ vor der vlut, iclich dorf sal sin teildes tammes⁽⁴⁴⁶⁾ vestenen vor der vlut.

Kumt⁽⁴⁴⁷⁾ aber di vlut unde bricht si den tam, unde ledit⁽⁴⁴⁸⁾ man mit deme gerufte da zu, di binnen⁽⁴⁴⁹⁾ deme tamme gesessen, welchir nicht hilfet busen den tam, der hat vorworcht⁽⁴⁵⁰⁾ sulch erbe, alse he binnen⁽⁴⁴⁹⁾ deme tamme hat.

Was das wasser abschebet deme lande, das hat he vorlorn, des das lant is.

Bricht is aber einen nuwen⁽⁴⁵¹⁾ abegang⁽⁴⁵²⁾, da mite vorlust he sins landes nicht.

Welch wert⁽⁴⁵³⁾ sich erhebet binnen⁽⁴⁴⁹⁾ eime vlusse, welcheme stade he neir is, zu dem stade gehort der wert; is he vormittene, he gehort zu beidenstaden.

Das selbe tut der abegang, ab he vortruget.

Všechny vesnice, které leží u vody a mají hráz, která je chrání před povodní, mají povinnost svou část hráze opevňovat.

V případě, že přijde povodeň a prolomí hráz, a kdokoliv k tomu přivede přivolané, kteří jsou usídleni poblíž hráze, pak ten kdo nepomůže hráz opravit, přijde o tento majetek (pozemky), který za hrází vlastní.

To, co voda odplaví z pozemku, to ztratí ten, komu tento pozemek patří.

Vytvoří-li ale (povodeň, vodní proud) nové koryto, pak svůj pozemek neztrácí (stále mu patří).

Pokud vznikne v prostoru nějaké řeky ostrov, pak patří k tomu břehu, který je bližší; pokud vznikne uprostřed, patří k oběma břehům.

Podobně je tomu i v případě, že koryto (řeky) vyschne.

Zakládání měst bylo na území našeho státu poněkud opožděno proti v té době více vyspělým oblastem západní a jižní Evropy. S ohledem na časový mezník 1253 (tohoto prvního dílu *Dějiny vodního práva platného na území České republiky*) lze hovořit jen o velmi nízkém počtu pouze 19 měst. Dle Kejře⁷⁸⁰ lze na Moravě (včetně české části Slezska) vzít zcela bezpečně do úvahy pouze Bruntál, Uničov, Opavu, Znojmo, Brno, Hodonín, Olomouc, Hlubčice⁷⁸¹, Jihlavu a Horní Benešov. V Čechách by pak bylo možné jmenovat jen Hradec Králové, Litoměřice, Kynšperk nad Ohří, Žatec, Ústí nad Labem, Kladruby, Cheb, Prahu-Staré Město a Prahu-Svatohavelské město⁷⁸². Teprve až na základě výjimečně rozsáhlého zakladatelského úsilí Přemysla Otakara II. se tato situace změnila (o tom však bude /byť jen ilustrativně k doplnění pojednávané vodoprávní problematiky/ pojednáno až v příslušných kapitolách chystaného druhého dílu).

⁷⁸⁰ Kejř (1998, s. 121–122).

⁷⁸¹ V současnosti na území Polska. Česká část Slezska byla v té době mnohem rozsáhlejší – viz např. Žemlička (2002, s. 278).

⁷⁸² Situace byla s ohledem na rozvoj urbanizace za vlády Přemysla Otakara I. (1197–1230) ještě horší. Žemlička (2002, s. 274) k roku 1232 uvádí Uničov, Bruntál, Opavu, Hlubčice, Znojmo, Hradec Králové a Litoměřice (tedy jen sedm lokalit pro území Čech, Moravy a české části Slezska).

Pokud jde o již zmíněné území Čech a Moravy (včetně české části Slezska), lze za nejstarší spolehlivou zmínku vypovídající o městském zřízení pokládat dokument z roku 1223⁷⁸³ – nazývaný tzv. *uničovskou listinou*. Z obsahu písemnosti vyplývá, že uplynulo deset let od lokace *Uničova*⁷⁸⁴ – též i to, že se řídil městským právem podle vzoru *Bruntálu*. Šebánek (přes veškeré dříve vyjadřované možné pochybnosti) navíc již v roce 1952 pravost této listiny⁵ zcela jednoznačně prokázal⁷⁸⁵. Jde zcela zjevně o nejstarší doklad o existenci města na našem území. Panovník zde potvrdil práva, která *Uničovu* udělil již před deseti léty (1213) *markrabí Vladislav Jindřich*⁶⁰² (dle všeho asi jen ústně – nikoliv písemně⁷⁸⁶). Dovolíme si zde (s ohledem na mimořádnost tohoto dokumentu) uvést poměrně delší úryvek z této listiny⁵.

*In nomine patris et filii et spiritus sancti amen*⁷⁸⁷.

Quoniam⁽⁴⁵⁴⁾ *ea, que*⁽⁴³⁾ *pie ac laudabili-*

Ve jménu (jménem) Otce i Syna i Ducha svatého – amen.

Poněvadž (ježto⁽⁴⁵⁴⁾*) je (obecně) zná-*

⁷⁸³ Listina byla plně publikována ve Friedrichově sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1912, s. 237–239).

⁷⁸⁴ Kuča (2008, s. 888): „*Uničov se v právním ohledu stal městem již v roce 1213, jako zřejmě první lokalita na Moravě (po slezském Starém Bruntálu). Přemysl Otakar I. vydal roku 1223 Uničovskou listinu stvrzující, že jeho bratr, markrabě Jindřich Vladislav, dal osadníkům před deseti lety (tedy roku 1213) zemědělské pozemky a dočasně povolil mýcení lesa. Markrabě dále stanovil výši poplatků z městských parcel a orné půdy, postoupil obci nižší soudnictví a schválil užívání magdeburského práva a zvyklostí bruntálských měšťanů. Vlastní lokaci zřejmě řídil fojt Dětrich (Theodorich), protože v roce 1223 vlastnil zdejší rychtu. Vydání listiny z roku 1223 bylo nutné proto, že původní právní akt byl učiněn pouze ústně. Listina z roku 1223 je vůbec prvním známým městským privilegiem v českých zemích. Jde současně o jediný případ na Moravě, kdy je prokazatelné právní (a zeměpanské) město s dědičnou rychtou a samostatným soudnictvím (čímž se odlišovalo od pouhého „trhu“) titulováno jako villa (a oppidum) (Vnisov, que est nova villa, in eodem oppido). V roce 1228 vlastnil v Uničově mlýn a několik domů velehradský cisterciácký klášter (založený roku 1205), který je dostal od Jindřicha Vladislava. V roce 1234 město dostalo od markraběte Přemysla další výsady, které upevnily autonomii městské obce. Kromě ochrany uničovského majetku před zvůlí hradského aparátu markrabě verifikoval platnost mílového práva, podřídil městu ves Střelice a vymezil podmínky a hranice hornických aktivit. Markrabská listina definovala celou severozápadní Moravu (od českých hranic až po tok Bystřice, ústící do Moravy v Olomouci) jako horní obvod se střediskem v Uničově. Městu tak náleží z hlediska horních práv primát před Jihlavou. Zdá se ostatně, že právě hornictví bylo hlavním důvodem založení tohoto nejstaršího zeměpanského města na Moravě. S tím také souvisela rozsáhlá německojazyčná kolonizace okolní oblasti a zejména Nížkého Jeseníku, kde se očekávaly bohaté nálezy rud a drahých kovů. Po pustošivém tatarském vpádu z roku 1241 (o jehož dopadu přímo v Uničově nic konkrétního nevíme) následovala nová, převážně již zemědělská kolonizace.“*

⁷⁸⁵ Viz též Wihoda (1998, s. 22).

⁷⁸⁶ Podrobně se této listině věnoval především Kejř (1998).

⁷⁸⁷ Ve výše uvedených listinách byl běžný především tento úvodní text: „*In nomine sancte et individue trinitatis. [Jménem (ve jménu) svatého a nerozlučitelného (nedělitelného) Trojice.]*“ Též často i s: „*In nomine dei eterni. [Ve jménu Boha věčného.]*“ Zde již jde o klasickou formulaci: „*Ve jménu otce i syna i ducha svatého. Amen*“. Stávající římskokatolická církev má tuto úvodní formuli v tzv. *zahájení mše svaté*. Následuje tzv. *pozdrav*: „*Gratia Domini nostri Iesu Christi, et caritas Dei, et communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Et cum spiritu tuo. [Milost našeho Pána Ježíše Krista, láska Boží a společenství Svatého Ducha ať je s vámi se všemi. I s tebou.]*“

ter⁽⁴⁵⁵⁾ a predecessoribus⁽¹⁷⁷⁾ (456) ordinata⁽⁸⁰⁾ dinoscitur⁽⁴⁵⁷⁾ esse, vel rite⁽⁴⁵⁸⁾ concessa⁽²¹⁶⁾, a regia munificentia⁽⁴⁵⁹⁾ immutari debent⁽¹⁴⁶⁾ aut [minui, s]et conservari potius et augeri⁽⁴⁶⁰⁾, ideo⁽⁴⁶¹⁾ ego Othokarus, qui et Premizl, dei gratia rex Bohemorum, cum meis liberis notum facimus universis⁽⁴⁶²⁾, tam presentibus⁽²⁶¹⁾, quam futuris⁽⁴⁶³⁾, quod nos idem ius et eandem per⁽⁸¹⁾ omnia libertatem⁽⁴⁶⁴⁾, quam frater noster Wladizlaus⁶⁰² pie memorie⁽¹⁶¹⁾, quondam⁽⁴⁶⁵⁾ marchio Moravie⁽³⁶²⁾, concessit⁽²¹⁶⁾ dilectis civibus nostris de Vnisor⁷⁸⁸, que⁽⁴³⁾ est nova villa⁽⁶⁶⁾ 789, in eodem oppido vel extra oppidum, eandem ipsis regia clementia⁽⁴⁶⁶⁾ duximus⁽⁴⁶⁷⁾ liberaliter concedendam⁽²¹⁶⁾

mo⁽⁴⁵⁷⁾, že nemají být (je /moul/ povinností aby nebyly) měněny nebo umenšovány ty záležitosti (majetkové), které byly zbožně a chvályhodně⁽⁴⁵⁵⁾ určeny (stanoveny, uspořádány⁽⁸⁰⁾) mými předchůdci⁽¹⁷⁷⁾ (dřívějšími Přemyslovci) či náležitě (podle práva⁽⁴⁵⁸⁾) povoleny⁽²¹⁶⁾ na základě královské štědrosti⁽⁴⁵⁹⁾ – že též mají naopak být spíše uchovávané či rozmnožovány⁽⁴⁶⁰⁾ – proto takto (tudíž, z této příčiny – a též pro tento účel⁽⁴⁶¹⁾) já, Otakar (také nazývaný) jménem Přemysl, z Boží milosti král Čechů (český král), se svými syny („děťmi“) (já i oni) oznamujeme (dáváme na vědomost) jak všem⁽⁴⁶²⁾ současníkům, tak všem⁽⁴⁶²⁾ budoucím⁽⁴⁶³⁾, že „my“⁷⁹⁰ to samé právo

⁷⁸⁸ Kuča (2008, s. 880): „1213 královské město, ad 1220 (falzum poč. 14. stol.) de Vniczow, ad ko-lem 1220 (falzum 14. stol.) de Vniczow, 1223 civibus nostris ... dilectis civibus nostris de Vnisor, que est nova villa, in eodem oppido ... villicacio seu advocacia ... idem ius Meidburgense et easdem consuetudines iuris, quas habent cives nostri de Froudental, 1228 molendinum in Vnisor (velehradského kláštera), 1234 advocato et civibus in Vnichow, 1249 Vnichow, 1290 in Noua Ciuitate, 1291 Nova Civitas, 1307 Neustadt, 1327 de Noua Ciuitate circa Olomucz, 1360 iudicium Nove Civitatis, 1366 Nova civitas cum advocatia ibidem, 1380 civitatis Uniczow, 1391 zur Newenstat, 1407 de Nova Civitate alias Uniczow, 1437 der Newnstat Vnyczow, 1437 ante civitatem Vniczow, 1454 in dem Neüstädtlein auch Uniczow genannt, 1511 v městě našem Vniczowie, 1512 na předměstí vniczowskem, 1601 von der Mährischen Neustadt, *1623 až 1632 poddanské město, *1632 královské město ...“ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 795) uvádí: „Uničov (Unčov), Vniczoue, Vnichow, Vnisor, Vnisor, Unczow, Nova civitas in Mor. (1223) 310. (1228) 345. (1234) 397. (1243) 510. (1249) 575. (1250) 466. 580: a Tartaria destructa restauratur (1251) 589.“

⁷⁸⁹ Při překladu tohoto výrazu je zapotřebí zachovat co největší „opatrnost“. Nejvíce nám pomohl internetově dostupný slovník *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq>, který uvádí: „villa, lat., F.: Landhaus, Landgut, Meierei, Vorwerk“. Poslední uvedený německý výraz v běžných slovnících není možné nalézt – našťestí na stránce <<http://dictionary.reverso.net/german-english/Vorwerk>> lze nalézt: „Vorwerk [+von Gu] outlying estate [+von Burg] outwork“. Jde tedy o přílehlé pozemkové nemovité majetky.

⁷⁹⁰ Zájmeno „nos“ se v předkládané publikaci vyskytuje nejprve v dokumentu: *Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1222 potvrzující Statuta Konráda Oty (Statuta ducis Ottonis, Iura suppanorum, Ius Conrad)*; latinský text: Friedrich (1912, s. 222–225). Zde je obsažena následující formulace: „... quod nos habito diligenti tractatu cum fidelibus nostris suppanis Boemis pariter et Moravis, volentes ab omnibus perpetuo inviolabiter observari, jura statuimus ...“. Lze jen poznamenat, že zde zjevně jde o „jakýsi“ plurál spíše konsenzuální, vyjadřující nejen vůli panovníka – ale též jeho věrných županů. S nejvyšší opatrností je zapotřebí přistupovat s ohledem na běžně užívaný pojem tzv. majestátního plurálu (*plural maiestaticus*) – či též královského plurálu (kdy panovník nebo jiný vysoce postavený představitel státu nebo církve o sobě hovoří v množném čísle /my namísto já/ – čímž dává takto najevo vážnost a výlučnost svého postavení). Další výskyt tohoto zájmena lze pak již jen zaznamenat v *listině Václava I. („mladšího krále Čech“)* z roku 1229 (latinský text: Friedrich /1912, s. 430–431/, Erben /1855, s. 353–354/): „... tandem placuit eisdem in

et in scripto autentico⁽⁴⁶⁸⁾ sollempniter⁽⁴⁶⁹⁾ redigendam⁽⁴⁷⁰⁾.

a tu samou svobodu⁽⁴⁶⁴⁾ ve⁽⁸¹⁾ všem (i od⁽⁸¹⁾ všeho /dávek, daní, tj. tzv. exempci/), kterou povolil⁽²¹⁶⁾ blahé paměti⁽¹⁶¹⁾ Vladislav⁶⁰², kdysi⁽⁴⁶⁵⁾ moravský markrabě (v minulosti) (tj. zesnulý⁽⁴⁶⁵⁾), našim milým (drahým) měšťanům z Uničova⁷⁸⁸, který je (také) novou „vsí“⁽⁶⁶⁾ 789 (vlastní usedlostí /statkem, dvorem/ se zemědělskými přilehlými pozemky) – jak v tomto městečku (jeho areálu), tak v jeho okolí – jsme se jim (těmto měšťanům) velkomyslně rozhodli (uznali to za vhodné⁽⁴⁶⁷⁾) na základě královské šlechtnosti (shovívavosti, laskavosti⁽⁴⁶⁶⁾) povolit⁽²¹⁶⁾ a „slavnostně“ (plně s ohledem na všechny nezbytné právní formality⁽⁴⁶⁹⁾) (písemně shrnout) pojednat⁽⁴⁷⁰⁾ v hodnověrné⁽⁴⁶⁸⁾ listině.

Zde si dovolíme vložit pouze krátkou poznámku k latinskému výrazu *villa*. Je zřejmé, že v mnoha případech jej lze do češtiny přeložit jako *vesnice* – obvykle však nešlo jen o vlastní osídlenou lokalitu – často je možné spíše zaznamenat „širší“ pojetí ve smyslu komplexně pojímaného celého zemědělsky obhospodařovaného teritoria^{791 792}.

nos arbitros convenire, ut nobis mediantibus inter ipsos reformatio pacis et concordiae firmaretur“. Zde však jde o zcela běžný plurál. Majestátní plurál je pak později již zcela běžně užíván např. Karlem IV.

⁷⁹¹ Žemlička (2002, s. 245): „Klíčovým pojmem *venkova* zůstává *villa*, v níž se odvíjel život naprosté většiny obyvatelstva. I když sám výraz běžně překládáme jako ‚vesnice‘, nebyla jen sídlištěm, ale spíše teritoriem a předchůdcem ‚katastru‘, na němž mohlo působit více osídlených poloh. Nutné příslušenství *villy* tvořily pole, lesy, pastviny, vody i cesty. Jelikož *villa* vystupuje jako nejčastější objekt darů, koupí a směn, musela tvořit alespoň zhruba ohraničenou jednotku. Časně středověká *villa* nebyla ještě pevně usazena v terénu a její součásti mohlo být více sídlištních shluků. Jak se však nestabilní a proměnlivá sídlištní struktura odráží v místních jménech? Pokud se v pramenech objeví nějaké neznámé sídliště, nemusí vždy jít o zaniklou vesnici, jak se obvykle domnívali vydavatelé listinných edic a nověji i zpracovatelé soupisů zaniklých osad (pokud je neztotožňovali s některým z podobných názvů). Jistě, i starší středověk znal poustky. Tak Lozice na Vysokomýtsku označuje litomyšlská listina k roku 1167 (mladší falzum) za ves zvlí kastelánů takřka opuštěnou. O osmi téměř pustých vsích se hovoří k roku 1183 v johanitském falzu z půlky 13. století s tím, že kdysi náležely k žateckému hradu (*villas quondam ad Sathec pertinentes, iam diufere desertas, quarum nomina ...*). Neznamená to, že všechny otazníky spojené s mizením sídlišť, respektive jejich místních názvů třeba spojovat s jejich opuštěním. Pozornost se nejprve obrací k místům, jež se v pramenech mihnou jednou dvakrát. Svádí to k domněnce o jejich zpustnutí a zániku. Leckdy to jsou názvy v předložkových pádech vázané k přírodním objektům (stromoví, kopce, vody aj.). Formou se blíží pomístním jménům. Není třeba velké fantazie k představě, jak se z mateřských sídlišť odštěpovaly drobné buňky, usazovaly se v okrajích ‚katastru‘ a klucením si budovaly agrární zázemí. Nemalou roli stále hrálo extenzivní zemědělství s velkými nároky na rozsah půdy. Drobné osady i usedlosti ležící opodál se tím pádem mohly rozložit přímo

Videlicet⁽⁸⁶⁾ ut quelibet⁽¹⁴⁰⁾ area⁽⁴⁷¹⁾ in predicto⁽¹²⁷⁾ (244) oppido, sive parva, sive⁽⁴⁷²⁾ magna, sex denarios²¹⁰, et quilibet⁽⁴⁷³⁾ mansus⁽⁷⁴⁾ terre⁽⁴⁷⁴⁾ arabilis fertonem⁽⁴⁷⁵⁾ argenti et tres mensuras²⁴⁷ annone⁽⁴⁷⁶⁾ unam scilicet⁽¹⁵⁵⁾ de tritico⁽⁴⁰⁷⁾, alteram de siligine⁽⁴⁰²⁾, terciam de avena⁽⁴⁷⁷⁾, singulis annis in festo sancti Martini⁷⁹³ persolvere⁽¹⁴⁹⁾ teneantur⁽²⁾.

Item silva, quam acceperunt exstirpandam⁽⁴⁷⁸⁾ ad XXX annos, de quibus iam decem preterierunt⁽⁴⁷⁹⁾, eisdem concedimus⁽²¹⁶⁾ esse liberam, prout⁽⁴⁸⁰⁾ quilibet⁽⁴⁷³⁾ eorum poterit exstirpare⁽⁴⁷⁸⁾.

Item terminos⁽⁷⁰⁾ circuitus⁽²⁷⁰⁾ ipsorum, tam in silvis, quam in campis et pascuis, a predicto⁽¹²⁷⁾ (244) fratre nostro marchione sibi iuste primitus⁽⁴⁸¹⁾ deputatos⁽⁴⁰⁵⁾, liberos eis ac pacificos⁽³²³⁾ auctoritate regia precipimus⁽²¹⁹⁾ conservari.

Item omnes culpas secundum⁽⁴⁸²⁾ quod hactenus⁽⁶¹⁾ inter se et apud⁽¹⁶⁸⁾ ipsos iudicarunt fratre nostro concedente⁽²¹⁶⁾, concedimus⁽²¹⁶⁾ ipsis secundum⁽⁴⁸²⁾ suas consuetudines⁽⁴⁸³⁾ iudicare, nisi fuerit gravis et magna culpa, que⁽⁴³⁾ coram

Tím se (samozřejmě) rozumí⁽⁸⁶⁾, že jsou povinni⁽²⁾ platit⁽¹⁴⁹⁾ každoročně na svátek svatého Martina⁷⁹³ šest denárů²¹⁰ z jakékoliv⁽¹⁴⁰⁾ plochy pozemku⁽⁴⁷¹⁾, ať velké či malé, v tomto výše uvedeném⁽¹²⁷⁾ městečku („městě“) (včetně jeho okolí) – z jakéhokoliv popluží⁽⁷⁴⁾ orné půdy pak čtvrt hřivny⁽⁴⁷⁵⁾ stříbra a tři měřice obilí (úrody⁽⁴⁷⁶⁾) – a to totiž (samozřejmě⁽¹⁵⁵⁾) jednu (měřici) pšenice⁽⁴⁰⁷⁾, druhou velmi jemné pšenice⁽⁴⁰²⁾ a třetí ovsa⁽⁴⁷⁷⁾.

Rovněž povolujeme⁽²¹⁶⁾ měšťanům les, který obdrželi na 30 let k pokácení⁽⁴⁷⁸⁾ (k těžbě dříví), ze kterých již minulo⁽⁴⁷⁹⁾ deset – těm samým (měšťanům) povolujeme⁽²¹⁶⁾, aby byl „svobodný“ (nezatížen jakýmkoliv dávkami či povinnostmi) – tak aby⁽⁴⁸⁰⁾ (jak to bude potřebovat) v něm mohl kdokoliv (z těchto /měšťanů/) kácet⁽⁴⁷⁸⁾.

Rovněž přikazujeme⁽²¹⁹⁾, na základě své královské moci, aby hranice⁽⁷⁰⁾ jejich újezdu⁽²⁷⁰⁾ jak u lesů, tak u „polí“ (plání – obdělávaných i neobdělávaných) a pastvin (již) „prvně“ (předně, především⁽⁴⁸¹⁾) jim (už) spravedlivě přidělené⁽⁴⁰⁵⁾ naším výše uvedeným⁽¹²⁷⁾ bratrem, markrabětem, byly zachovány jako svobodné a pokojné (nerušené, nenarušované⁽³²³⁾).

Rovněž jim povolujeme⁽²¹⁶⁾, aby všechna provinění (přestoupení zákona) oni sami soudili (svými zvolenými zástupci) (podle toho – těch zvyklostí) tím způsobem, jakým se až doposud⁽⁶¹⁾ mezi sebou soudili na základě povolení⁽²¹⁶⁾ našeho brat-

u čerstvě získávaných polí, neboť jejich vzdálenost od jádra villy mohla být citelná. Potom zesílily, osamostatnily a bez zdobňujících předložek vstoupily mezi běžné vesnice. Nebo byly mateřským sídlištěm pohlcneny, případně se neudržely a jejich původní název mizel.“

⁷⁹² Viz též pojem *circuitus* [tzv. újezd] – poznámka č. (270).

⁷⁹³ To je vždy 11. 11.

*nobis aut nostris merito⁽⁴⁸⁴⁾ debeat⁽¹⁴⁶⁾
ventilari⁽⁴⁸⁵⁾.*

ra (markraběte Vladislava Jindřicha), podle⁽⁴⁸²⁾ svých zvyklostí⁽⁴⁸³⁾ (svého zvyku) – avšak pouze jen pokud by nešlo o těžké a velké provinění – v tom případě musí být „právem“⁽⁴⁸⁴⁾ (podle práva) projednáno⁽⁴⁸⁵⁾ před námi nebo před našimi („úředně“ pověřenými osobami).

Poslední zde námi citovaná část z *uničovské listiny* je zajímavá především s ohledem na zmínku o tzv. *magdeburském právu*^{794 795}.

*Item in summa idem ius Meidburgense
et easdem consuetudines⁽⁴⁸³⁾ iuris, quas
habent cives de Froudental^{796 797 798},*

Rovněž těm samým (měšťanům) „jedním slovem“ (zkráceně, souhrnně) chceme milostivě povolit (strpět⁽⁴⁸⁶⁾) magdebur-

⁷⁹⁴ Žemlička (2002, s. 274): „V roce 1223 potvrdil Přemysl Otakar I. městu Uničovu práva, daná mu markrabětem Vladislavem, další listinu pro Uničov vydal v srpnu 1234 markrabě Přemysl. Text z roku 1223, dlouho pokládán za nedůvěryhodný, obsahuje narážku, podle níž uplynulo deset let od vzniku města. Mezi výsadami se vzpomíná magdeburské právo, jak ho užívají měšťané v Bruntále. Proto snad lokace Bruntálu předcházela vysazení Uničova (asi 1213), čímž by byl Bruntál nejstarším nám známým ‚právním‘ městem na přemyslovské půdě. Ale nevyjasněn zůstává vztah mezi nedalekým Starým Městem a dnešním areálem Bruntálu. Nicméně Bruntál ani Uničov, v jejichž začátcích hrály jistou roli naděje vkládané do okolního hornictví, nepřekročily v dalším vývoji rámeček druhořadých městských obcí.“

⁷⁹⁵ Žemlička (2002, s. 283): „Jak víme, měl se od roku 1223 řídit Uničov magdeburským právem (*ius Meidburgense*) převzatým od ‚měšťanů našich v Bruntále‘ (*cives nostri de Froudental*). Čím však bylo a co obnášelo magdeburské právo? Nevzniklo jednorázově. Krystalizovalo z organizačních potřeb během kolonizace někdejších slovanských, posléze germanizovaných oblastí za Labem. Podnět k sestavení psaných zásad magdeburského práva dal pán města Magdeburku, čínorodý arcibiskup Wichmann (1154–1192), kodifikaci ovlivnilo saské právo zachycené v Saském zrcadle (*Sachsenspiegel*). Přes Slezsko se šířilo vědomí o tomto právu na Moravu, po Labi do Čech. Jeho první známou oporou na české půdě se staly Litoměřice, jimž v roce 1262 potvrdil magdeburské právo (*ius et consuetudines Maydburgensium*) Přemysl Otakar II. Jelikož roku 1261 postoupil Magdeburk „své“ právo měšťanům Vratislavi, jehož znění rozvržené do téměř 80 článků (včetně doplňků dle Saského zrcadla) známe, dá se předpokládat, že podobně se kolem roku 1260 (spíše dříve) seznámily s magdeburskými naučeními i Litoměřice. Již před rokem 1261 se pyšnili právem Magdeburka v Kolíně a Kouřimi. Ale přes důvěryhodné zprávy o vazbě moravských a českých měst k tomuto právu se vtírá pochybnost, nakořím českomoravské prostředí mohlo magdeburské zásady okolo poloviny 13. století aplikovat. Ostatně ani jeho vzory se nežádaly z Magdeburku, ale od sousedních měst: Uničov z Bruntálu, Přelouč z Kolína a Kouřimi, jiné příklady jsou po roce 1253. Proto se v úvodním gründerkém období snad mohly magdeburským právem rozumět spíše obecné zásady městského práva.“

⁷⁹⁶ Erben v části *Index locorum* ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 728) uvádí: „*Freudenthal, Froudental, Ureudental, Vredental, civitas Moraviae* (1213) 253. (1223) 311. (1233) 375; a *Tartaros destructa, reparatur* (1247) 546. *Negotiantes e Polonia versus Olomuc hic transeuntes*, 546.“ Kuča (1996, s. 347–348): „*Před 1213 zeměpanské horní město, 1220 *de Freudenthal*, 1238 *de Vreudental*, 1456 starosta bruntálský, *1556/58 poddanské město, 1529, 1590 na Bruntali, 1604, 1617, 1627, 1629 *Freudenthal*, 1636 *von Freudenthal*, 1708/12 *Freudenthal*, neopevňené město (!), 1721–28 město, 1779 do Bruntále, 1854 *FREUDENTHAL* s osadami *NEISSER* a *OLMUTZER VORSTADT*, 1880 *BRUNTÁL* s osadami *NISSKÉ* a *OLOMÚCKÉ PŘEDMĚSTÍ*, 1890 *BRUNTÁL*, 1900 *FREUDENTHAL*, 1921 *BRUNTÁL*, město, 1938 *FREUDENTHAL*, 1945 *BRUNTÁL*, *1960 městský národní výbor, 1993 pověřený městský úřad.“

eisdem misericorditer volumus indulgere⁽⁴⁸⁶⁾ ...

ské právo a tytéž právní zvyklosti⁽⁴⁸³⁾,
které mají měšťané Bruntálu^{797 798}.

S ohledem na české prostředí nalezneme z této doby bohužel jen velmi málo zachovaných původních pramenů, které bychom mohli věcně zařadit do pojednávané oblasti městského práva ve vazbě na poměrně věcně užší vodo-právní problematiku (tj. též do této pojednávané dílčí kapitoly). Pouze se nám

⁷⁹⁷ Kuča (1996, s. 347): „Bruntál – *Staré město ... Protože město Bruntál mělo být založeno před rokem 1213, měl by být ‚Starý Bruntál‘ ještě starší. Portál opevněného kostela lze datovat asi do poloviny 13. století, což Staré Město skutečně řadí do nejranější fáze německé kolonizace této části Slezska. Nejstarší osídlení Starého Města je možno předpokládat kolem kostela, kde se dochovala část příkopu, který obíhal temeno vyvýšeniny. V terénu lze vytušit průběh dalšího opevnění uzavírajícího poměrně rozsáhlé oválné území (viz plán z roku 1836). Omezený archeologický výzkum, provedený roku 1974 u presbytáře, nepřinesl pro dobu před polovinou 13. století pozitivní výsledky, což však nemůže být důkazem, že obec tehdy ještě neexistovala. Název obce Starý Bruntál nelze vysvětlit jinak, než že zdejší osídlení, ať už bylo jakékoli povahy, předcházelo založení města Bruntálu. Pozdější variantu „Altstadt/Staré Město“ lze chápat i ve smyslu ‚Stará obec‘. Zcela hypotetickou přesto zůstává otázka, zda právě zde nemohlo dojít k prvotní lokaci města Bruntálu, které by bylo až někdy kolem poloviny 13. století přeneseno na dnešní místo. Staré Město, jak je známo z kartografických pramenů a jak existuje dodnes, je přirozeně typickou německou kolonizační lánovou vsí, zdaleka největší v nejbližším okolí Bruntálu a tvořící nepochybně zemědělský doplněk hornické městské lokace. Lánová plužina Starého Města vyplňovala celé široké údolí Černého potoka. Tato struktura vznikla nepochybně ještě ve 13. století a zcela překryla případnou starší sídelní situaci. Na nejméně dvě fáze vývoje obce přitom ukazuje poloha zdejšího původně raně gotického kostela, výrazně oddálená od osy vsi. Tato poloha by totiž byla stěží zvolena, kdyby kostel vznikl současně s lánovou osnovou vsi. Kostelní lokalita tedy pravděpodobně vznikla ještě v rámci starší sídelní situace.“

⁷⁹⁸ Kuča (1996, s. 352–353): „Bruntál leží ve východní části rozlehlé a bohatě modelované kotliny, jejíž osou je Černý potok, která tvoří přirozené jádro horské oblasti mezi masivem Hrubého Jeseníku a vyššími pásmy Nízkého Jeseníku. Vlastní město leží na terénní výspě, vysunuté od západu k východu nad údolí Černého potoka, který ji obtéká ze severní, východní i jihovýchodní strany, zatímco jižní až jihozápadní strana je vymezena bezejmenným potokem. Bruntálská kotlina je Starým potokem odvodňována k jihovýchodu do Moravice, ale jen 2 km severovýchodně od jádra města prochází vsí Obornou rozvodí proti povodí Opavy na Krnovsku. Prostorem Bruntálu procházela odedávna cesta z Olomouce do Slezska, směrem ke Zlatým Horám (mýto v Bruntále je doloženo roku 1296). Město bylo založeno na magdeburském právu snad již před rokem 1213 markrabětem Janem Jindřichem jako zeměpanské horní město; zakládací listina není dochována a první písemná zmínka o Bruntálu je v tzv. uničovské listině z roku 1223 (Přemysl Otakar I. tehdy potvrdil vysazení Uničova na bruntálském právu markrabětem Jindřichem Vladislavem). Do Bruntálu přišla kolonizace podle právních zvyklostí přes Goldberg (Zlotoryja), který měl již roku 1188 magdeburské právo. Jméno města Freudenthal je složeninou z „Freude“ (Frou-, Vreu-, Wro-) „radost“ a „Tal“ „údolí“ a vyjadřovalo přání zakladatelů najít v novém domově radost. Podnětem k založení Bruntálu byla především těžba drahých kovů a jiných rud. Bruntál byl potom hospodářsko-správním střediskem hornického kraje (četné důlní podniky jsou doloženy roku 1263, nový rozkvět dolování nastal v 16. století). Město údajně vzniklo na zelené louce, ovšem moderní rozbor uničovské listiny z roku 1223 může naznačovat, že mohlo jít o kolonizaci zemědělské povahy v místě staršího sídliště. Značnou nejistotu v otázce počátků města musí mimoto vyvolávat i existence ‚Starého Bruntálu‘ (dnes Staré Město) s původně raně gotickým kostelem 2,5 km severozápadně od města. Zřejmě nelze zcela vyloučit možnost, že před rokem 1213 bylo založeno městské sídliště právě v prostoru Starého Města, odkud bylo záhy, snad kolem poloviny 13. století, přeneseno na dnešní místo.“

podářilo nalézt text níže uváděné listiny⁷⁹⁹, která se (bohužel) zachovala jen ve značně pozdějším staročeském překladu (přibližně ze 16. století). Zaznamenán je zde prodej vesnice *Lovosic* spolu s dalšími pozemky a výsadami. Původní latinská listina⁵ vznikla snad již v roce 1248.

„Chcem, aby svědomo bylo, že my Jindřich purkrabie z Žitavy prodali sme Hertvíkovi měšťěninu Litoměřickému ves jménem Lovosice právem dědičným, – pod takovou však výmínku zpuosoby tuto napsanú: že týž Hertvík nebo některý jeho náměstkuov z každého lánú, kromě jednoho lánú, jehožto svobodu tomu uložili sme dáti, aby súdu pilnú snažností ostříhal, hřivnu stříbra pražské váhy každý rok nám platil ...

... Nad to kázali sme toto vepsati, že my třikrát do roka máme seděti na súdné stolici, nebo někto jménem naším v té vsi sedě, aby súdil o zmeškaných věcech, a měšťané té vsi chcem aby nám ztravu dali. O zisku také sudu taký pokládáme nápis, že od toho zisku sudu dva peníze nám se dostanú, řečenému Hertvíkovi nebo jeho dědicom peníz třetí zuostane. Jemu také pro nahrazení jeho práce jeden mlýn se všemi ostrovy, s sady a s lesem oddáváme; vinnice také ke vsi příslušející jemu sme dali pod tiemto zpuosobem, aby prvního vína šest čberuov s desátkem nám dával. A tak(ě) vynímáme rybáře, že kolik kolivěk jich bude, dva jeden losos každé léto, a první, kteréhož uloví, nám dávatí budú. A což řečený Hertvík kromě toho od týchž rybářuov požití muož, řádem práva súdice z našeho bud' dopustíme a přízní (sic). Také lidé té vsi, dědin neb role nemajíce, dvě a třidceti jemu soli dávatí budu do roka měřic; a jiné věci, kteréž budu moci přijíti, bráti bude od nich. Také tomuto listu kázali sme přidati, aby jedna byla tudiež krčma, jejížto správce z odpouštění a povolení řečeného Hertvíka a pod ním držel by ji. Převoz také, jest-li žebychom mínili prodati komu, túž smluvou neb cenou nad jiné přejem jemu ...

... Svědkové: Petr z Čáslav, Benedikt, Příbram, Ctibor, Miloslav s syny svými, Štěpán, Vata, Radim, Matúš, Blahomil, Sart, Petr s bratrem, Zdislav, Voff (sic), Předslav, Zdislav, Miloslav, Předbor, Dymitr, Velislav, Vojtěch, Jan, Oldřich, Jan syn Herbertuov, Litold advokát, Herbert advokát, Lambert, kněz Absolon farář, kněz Štěpán farář, Jindřich Král, Chren, Boslav (sic), Chvalec, Božech, Sudimír, Burkard, Siffrid, Pavlík, Štěpán, Petr.

Dán v Litoměřicích, léta božieho vtělení tisícieho dvústého čtyřidcátého osmého, nároka čtvrtého, šestého rozdielka listopadu, skrze ruku Arnolda dvoru našeho písaře.“

4.5 Počátky horního práva v Čechách a na Moravě

Horní právo tehdejšího období lze vztáhnout pouze k dobývání drahých kovů (zlato, stříbro), kovů (cín) a rud (železná ruda). Skutečnou jeho aplikaci

⁷⁹⁹ Použili jsme text z Erbenovy sbírky *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (1855, s. 562).

v období 1197–1249 lze „rekonstruovat“ spíše jen na základě hypotéz⁸⁰⁰. Za krále Václava I. (přibližně v rozmezí let 1247–1249) byla vydána hornická práva pro Jihlavu^{801 802} – lze je pokládat za prvotní základ horního práva platného

⁸⁰⁰ Uvedené problematice a zkoumanému období se mj. věnoval Jireček (1864, s. 309): „Dobývání rud, kterýmžto slovem rozumějí se netoliko drahé kovy, zlato, stříbro, ale i ruda železná, ba poněkud i uhlí kamenné, bylo v Čechách a na Moravě dvojí: jílování, tj. těžení z jílu neb písku, a dolování, tj. těžení z dolů. Viz názvy osadní Jílové, Jílovice, Písek, Rudníky, Doloplazy, Stříbro (Argentaria super Mzea 1188), Jamnice, Jemníky. Jaká pravidla právní v ten čas platnost měla, o tom svědectví podrobného nemáme; zdá se však, že dobývání rud vůbec vyhrazeno bylo knížatům jako regál. Rudníci, o kterých je řeč r. 1088 v listině vysehradské, v Knovízi, v Úhošťanech, byli sluhové knížecí, ministeriales; s výtěžkem stříbrných dolů Stříbra nakládal kníže na své vůli.“

⁸⁰¹ Hrubý, Petr, Klápště, Jan, ed. a Měřínský, Zdeněk, ed. (2011, s. 39–40): „Specifickým druhem pramene je jihlavské horní právo, jehož složitý vývoj je stále předmětem výzkumu. Jde o univerzální soubory textů, které nelze přímo využít pro studium konkrétních reálií Jihlavska. Jejich význam spočívá ve výkladu právních zvyklostí. Pro poznání vývoje města a jeho vztahů s okolními doly ve 13. a na počátku 14. století jsou základními dokumenty tři listiny (A, B, C). Listina A, sepsaná pravděpodobně na podkladě starších, dnes nedochovaných dokumentů, vznikla asi v 60. až 70. letech 13. století, přičemž její tradiční datování k roku 1249 není všeobecně přijato. Listina B vznikala nejspíš roku 1290 a byla kodifikací městského a horního práva rozšířeného praxí během desetiletí. Jihlavské horní právo zahrnovalo ve znění A v 11 člancích 16 ustanovení, která se týkala práv nálezce před vyměřením dolu, propůjčování práv k dolům a štolám, vyměřování nových dolů, práv dolů provozovaných, propůjčování dolů a štol opuštěných a překážek způsobených vodou z jiného dolu. Horní právo ve znění B obsahovalo v 11 člancích 26 ustanovení, v nichž byly doplněny postupy propůjčování práv k novým dolům a k otvírce ložiska. Rozpracována byla práva štol, v nichž se rozlišují štoly dědičné, a řešeny byly spory o rudu na hranicích měr. Pokud jde o původ jihlavského horního práva, uvažuje se o vlivech z Tyrolska, Saska či Harzu.“

⁸⁰² Hrubý, Petr, Klápště, Jan, ed. a Měřínský, Zdeněk, ed. (2011, s. 273): „Jihlava i Staré Hory představovaly od 40. do 70. až 80. let 13. století různorodý organismus s úzkými vazbami na výchozí oblasti hornické kolonizace. Ohniska lidského a technologického potenciálu bývají hledána nejčastěji ve starých revírech v Německu či na francouzském břehu horního Rýna. Na druhé straně se méně uvažuje o centrech rakouských, přičemž zcela mimo potaz nejsou ani střediska v rudních oblastech Slovenska. Hory byly právně a sociálně svébytným útvarem. Zahrnovaly důlní, úpravnické, hutnické a zpracovatelské provozy a přilehlá sídliště s infrastrukturou, s trhy apod. Řadu informací o sociálně-profesní struktuře a hierarchii pravomocí na horách obsahují listiny A, B i C jihlavského horního práva. Nejširší a nejnižší společenskou vrstvu představovali havíři a pomocné profese, základem ale byli horníci, tj. majitelé či nájemci dolů a důlních podílů. Byli měšťany Jihlavy nebo jiných měst, avšak mohli jimi být i osoby duchovní (např. želivský opat Marsilius). Podobný princip shodného postavení měšťana a horníka známe např. z privilegia města Goslar v Harzu z roku 1219. Od těchto prvotních těžařů si pronajímali části dolů lénhavíři, tj. držitelé druhotné propůjčky, což je doloženo v listině B. Úřední pravomoci na horách se od prvotní kodifikace v listině A v průběhu 13. století stratifikovaly. Nejvýznamnějším činitelem byl urburěř coby hlavní nájemce dolů a urbury. Urburěři z tohoto titulu zastupovali panovníka ve věcech regálu. Propůjčovali těžařská práva na dolech nebo ve štolách. Podle listiny A se účastnili prohlídky opuštěných dolů a znovu je propůjčovali. Podle listin B a C se účastnili řešení sporů o rudu na hranicích důlních měr. Urburěři byli podle listiny C uživateli králových lánů a z některých pokut jim náležela odměna. Činitelem, jehož pravomoci byly odvozeny od pravomocí urburěře, byl dle listin B a C propůjčovatel žil a dolů. Měl vedle urburěře právo účastnit se prohlídky opuštěné štoly nebo dolu a znovu ji propůjčit, nebo se podílel na povolování započetí štoly a práce v ní. Nálezce byl propůjčovatel povinen ukázat nově nalezenou žílu a rudu, přičemž propůjčovatel ji dle práva propůjčil a vznikal mu z ní nárok na podíl. Další funkcí byl na horách soudce dolů, který měl dle listiny B vedle soudní pravomoci právo spolupovolovat započetí štoly a práce v ní. Také soudci na horách byli nálezce dle listiny A povinen ukázat nově nalezenou žílu a rudu a mělo mu být také hlášeno, pokud některý důl jinému způsobil překážky podzemní vodou. Z hlediska přítomných profesí je

na území pozdější *Koruny české*. Hermenegild Jireček⁸⁰³ uvedl ve dvou sloupcích („A“⁸⁰⁴, „B“⁸⁰⁵) zachované varianty znění tohoto dokumentu. S ohledem na důlní vodu je možné zaznamenat především následující ustanovení (vybrali jsme pouze velmi krátkou část z latinského textu /„A“ i „B“/). Datování vzniku listiny „A“ k roku 1249 lze hodnotit spíše skepticky s ohledem na tu skutečnost, že i tato („starší“) listina je pravděpodobně pozdějším diplomatickým falzem⁸⁰⁶ jihlavské městské kanceláře. I přes tuto „spornou“ okolnost jsme níže uvedený text zahrnuli již do tohoto předkládaného prvního dílu *Dějiny vodního práva platného na území České republiky*.

A) *Item, si quis mons alium montem per aquam impediverit*⁽⁴⁸⁷⁾, *judicij*⁽⁴⁸⁸⁾ *tribus diebus pronuntiarj*⁽⁴⁰⁰⁾ *debet*⁽¹⁴⁶⁾; *illis tri-*

Rovněž, pokud by nějaký důl jinému dolu skrze vodu bránil⁽⁴⁸⁷⁾ *v činnosti, soudce má povinnost toto zveřejnit po dobu tří*

zajímavostí ustanovení o kovářích, kteří nesmějí být dosazováni na dědičnou štolu nebo na důl bez svolení těžařů. V listině B jsou jako další uvedeni horní přísežní. Účastnili se prohlídky opuštěných dolů, spolupovoľovali započítí štoly, zjišťovali kovnatost nově nalezené žíly, což dokládali svým svědectvím. Jejich úkolem bylo prohlížet lány měšťanů, které zatápěly sousední doly, a rozhodovat o postupu prací při prorážce. Hierarchicky nejnižším činitelem byl perk mistr, který je chápán jako správce na každém jednotlivém důlním díle a objevuje se až v listině B a C. Na dědičné štole či na dole jej ustanovovali urbureři nebo propůjčovatel pouze se souhlasem těžařů. I perk mistrovi se hlásilo, zda některý důl působil jinému dolu překážky podzemní vodou, a perk mistr mohl místo propůjčovatele žil spolupovoľovat práce ve štole.“

⁸⁰³ Jireček (1867, s. 114–119).

⁸⁰⁴ Pisková a kol. (2009, s. 91–92): „*Jihlavská práva měšťanů a horníků (Jura civium et montanorum) mají v privilegij A, zvaném též Jura originalia (původní práva), i v některých pozdějších zněních čtyři hlavní části. V první jsou všeobecně formulovaná privilegia krále Václava I. a markraběte Přemysla, ve druhé čtyři – později pět – základních svobod udělených panovníky měšťanům i horníkům. Třetí nejobsáhlejší část obsahuje právo městské, čtvrtá nepřilíš početné články práva horního. V Jihlavě již od poloviny 13. století existoval další záznam nebo i více záznamů městských horních práv, různým způsobem modifikovaných. Tato znění mohla mít podobu městské listiny, zpečetěné městskou pečeti po vzoru rakouském, ale nelze vyloučit, že v městské kanceláři byl k dispozici již také zápis kodexový. Podle současných znalostí je možné označit tuto podobu jihlavského práva, jež se vyhranila patrně v osmdesátých letech, jako text B, který není v původní podobě dochován. O jihlavské právo jevíla brzy zájem i další města a horní střediska, domácí i zahraniční. Text blízký privilegij A, snad vycházejícího ze staršího sepsání, se velmi časně dostal do nedalekého Německého Brodu. původní podoba není dochována; jeho mladší verze je privilegium lichtenburské vrchnosti pro město z roku 1278. Je pozoruhodné, že Německý Brod se záhy vymkl z právní závislosti na Jihlavě, neboť není zachováno žádné jihlavské naučení ani nález tohoto města.“*

⁸⁰⁵ Pisková a kol. (2009, s. 92–93): „*Největšího rozšíření došly opisy odvozené od textu B. Jihlavští své právo tajili, ale přesto se v řadě případů dostalo úplné nebo dílčí znění do jiných měst a míst. Dálo se to v podobě sdělení v listinné formě, opatřených městskou pečeti. Dokládá to listina, jež zůstala – buď určená pro domácí potřebu, anebo pro četné chyby neodeslaná do neznámého místa – v městské kanceláři jihlavské. Vznikla v Jihlavě kolem roku 1290 (B 1). Je to opět velká pergamenová listina, opatřená štítovou městskou pečeti jihlavskou. Měla pravděpodobně kodifikovat právo v podobě rozšířené praxí několika desítek let, jak k tomu byli jihlavští konšelé oprávněni tzv. statutárním článkem. Ačkoli stejně jako privilegium A nemá datum, lze ji dnes datovat již celkem spolehlivě do let kolem roku 1290. Známe i písaře, byl jím jihlavský městský notář a školní rektor Heřman.“*

⁸⁰⁶ Viz podrobně Pisková a kol. (2009, s. 88–108).

bus diebus finitis secundum⁽⁴⁸²⁾ justitiam⁽⁴⁸⁹⁾ mons impediens impedito monti resignetur.

B) Item, si quis mons alium montem per aquam impediverit⁽⁴⁸⁷⁾, judici⁽⁴⁸⁸⁾ et magistro⁽⁴⁶⁾ montis⁸⁰⁸ tribus diebus continue pronuncietur⁽⁴⁰⁰⁾, si non fuerit interceptum, mons impediens impedito monti approprietur⁽⁴⁹⁰⁾ justitia⁽⁴⁹¹⁾ requirente.

dní. Po uplynutí třídní lhůty důl, který je na závadu, nechť je podle⁽⁴⁸²⁾ práva přidělen takto poškozenému dolu⁸⁰⁷.

Rovněž, pokud by nějaký důl jinému dolu skrze vodu bránil⁽⁴⁸⁷⁾ v činnosti, má to být soudcem a vrchním horním úředníkem (perkmistrem⁸⁰⁸) v průběhu tří dní nepřerušovaným způsobem (veřejně) vyhlášováno – pokud nejsou vzneseny námitky, důl, který je takto na obtíž, nechť je poškozeným dolem podle práva vyvlastněn.

Podrobně se budeme problematice horního práva věnovat až v dalším (na tento díl časově navazujícím) chystaném druhém díle *Dějiny právních vztahů k vodám na území České republiky*. Zde bude též zpracováno souhrnné zhodnocení vývoje důlního práva (a to za celé období vlády *Přemyslovců*). Především nám půjde o prezentaci a posouzení všech ustanovení, která měla přímou či nepřímou souvislost s problematikou odvádění tzv. důlních vod.

⁸⁰⁷ Středověké právo bývá mnohdy velmi stručné. Evidentně šlo o opuštěné doly. Pokud se dřívější horní podnikatel k němu nepřihlásil, plnou dispozici k využití jeho případných zbylých zásob takto získal sousední podnikatel. V obecné majetkoprávní rovině šlo vždy samozřejmě pouze a jen o institut královského regálu.

⁸⁰⁸ Hufnagl (2008, s. 160): „*An der Spitze standen der Bergmeister (magister montis) und der Bergschaffer.*“ Důlní mistr (též nazývaný *magister montium*) vykonával funkci vrchního úředníka královského dolu. Viz též poznámku č. (46).

5 ZÁVĚREČNÉ STRUČNÉ SHRNUÍ PRVNÍHO DÍLU DĚJIN PRÁVNÍCH VZTAHŮ K VODÁM NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Čtenáři se velmi omlouváme za to, že zopakujeme některé myšlenky uvedené již v úvodu tohoto prvního dílu (výše nastíněné) chystané monografické publikační řady. Původně jsme zamýšleli vydat tento díl v časovém rozsahu končícím až vymřením dynastie *Přemyslovců*, tj. v roce 1306. S ohledem na nepřeborné množství původních (internetově dostupných a transkribovaných) písemných pramenů bylo autorovi zřejmé, že by celkový rozsah takto zamýšleného svazku dosáhl přibližně počtu 1 000 stran. Z uvedeného vyplývá, že předkládaný první díl není jen prvním dílem autorem zamýšlené publikační řady – je též první částí „jakéhosi dvoudílu“ posuzujícího celé období vlády první panovnické dynastie, tj. *Přemyslovců*. Spíše nám (především v tomto díle – do určité míry tomu bude i v navazujících svazcích) šlo o to, že většina podkladů (dnes dokonce snadno internetově dostupných) nebyla bezesbytku přeložena do českého jazyka. Zjednodušeně řečeno – v této etapě prací věnovaných českému vodnímu právu se autor pokusil pouze splnit úlohu (samozřejmě ne zcela profesionálního) překladatele středověkých latinských (též v omezené míře i německých) právních (převážně listinných⁵) textů.

Souhrnný závěr celého období vlády české *přemyslovské dynastie* zamýšlíme podat až ve druhém dílu. K uvedenému konceptu si dovolíme přidat pouze zcela stručnou doplňující informaci. Předběžné závěry k věcně i časově rozsáhlejším pramenným celkům jsme vždy podali ke konci dílčích kapitol 3.2, 3.3, 4.2 a 4.3.

SUMMARY

HISTORY OF LEGAL RELATIONS TO WATERS IN THE AREA OF THE CZECH REPUBLIC

I – UNTIL 1253

Thanks to the funding of the research project VZ 0002071101 – “Research and protection of the hydrosphere – research relations and processes in the water component of the environment, focussing on the impact of anthropogenic pressures, the sustainable use and protection, including legislative instruments” it was possible to gather a variety of background materials and to prepare this monograph.

The intention of the author is to prepare next parts of this monograph. The second part should concentrate on the period of the reign of King Premysl Otakar II, Wenceslaus II and Wenceslaus III. The next parts should focus on the Luxembourgs (also on unstable reign of King and Emperor Sigismund and on the Hussite period, which is indeed very poor in surviving written records) and on the period of the reign of the Czech King George. It is also advisable to describe the period of Jagiellon Dynasty, when the fish farming in the Czech territory was significantly developed. The number of the next volumes and their detailed content is now difficult to determine. At present, the author has a wide range of original sources, web documents and partial unfinished texts dealing with the water management issues (including other interesting documents highlighting the historical development) – up to 1918.

To give an idea about the scope of this first monograph, we indicate only in short the names of the relevant chapters:

1 Introduction

1.1 Introductory note to the planned volumes of History of legal relations to waters in area of the Czech Republic

1.2 Introduction to the release of the first part of History of legal relations to waters in area of the Czech Republic

1.3 Processing method used to archive documents

2 The Period of the sacred state regime – an archaic law

2.1 The period of the Celts

2.2 The period of the Germans

2.3 Roman military short episodes – probably only in South Moravia

2.4 The Slavs and the early beginning of the Czech state (6th to 8th century)

3 The period of the early feudal state system

3.1 The Great Moravian Empire in the 9th century

3.2 The Czech state in the 10th to the 11th century – privileges granted to convents and church chapters

3.3 The Czech state in the 12th century – privileges granted to convents and church chapters

4 The reign of King Premysl Otakar I and Wenceslaus I

4.1 Land rights

4.2 The privileges granted to the monasteries and chapters during the reign of King Premysl Otakar I

4.3 The privileges granted to the monasteries and chapters during the reign of King Wenceslaus I

4.4 The beginnings of municipal law in Bohemia and Moravia

4.5 The beginnings of mining law in Bohemia and Moravia

5 Final brief summary of the first part of History of legal relations to waters in the area of the Czech Republic.

SEZNAM CITOVANÝCH ČÁSTÍ POUŽITÝCH HISTORICKÝCH PRAMENŮ A DIPLOMATICKÝCH LISTIN

1. Publius Cornelius Tacitus, <i>Germánie</i> , 5; převzato z Tacita (1975, s. 331–364); latinský text: < http://gutenberg.spiegel.de >	2.2	19
2. Publius Cornelius Tacitus, <i>Germánie</i> , 9; převzato z Tacita (1975, s. 337); latinský text: < http://gutenberg.spiegel.de >	2.2	21
3. Publius Cornelius Tacitus, <i>Germánie</i> , 22; převzato z Tacita (1975, s. 346); latinský text: < http://gutenberg.spiegel.de >	2.2	22
4. Velleius Paterculus, <i>Římské dějiny</i> (<i>Historia Romana</i>), 108; převzato z Mouchové, ed. (2013, s. 148–149); latinský text: < http://penelope.uchicago.edu >	2.3	24
5. Velleius Paterculus, <i>Římské dějiny</i> (<i>Historia Romana</i>), 109–110; převzato z: Mouchové, ed. (2013, s. 149–150); latinský text: < http://penelope.uchicago.edu >	2.3	26
6. Lucius Cassius Dio Cocceianus, <i>Dějiny Říma</i> , 71, 20, 1–2; převzato z Bartoňkové a Radové (2010, s. 64)	2.3	28
7. Prokopios, <i>Válka s Góty</i> ; převzato z Prokopia (1985, s. 211)	2.4	29
8. Kosmas, <i>Kronika česká</i> , 1, 2; převzato z Hrdiny (1950, s. 15–17); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , < http://bifrost.it/SLAVI/ >	2.4	31
9. Kosmas, <i>Kronika česká</i> , 3, 1; převzato z Hrdiny (1950, s. 143); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , < http://bifrost.it/SLAVI/ >	2.4	38
10. Kosmas, <i>Kronika česká</i> , 1, 3; převzato z Hrdiny (1950, s. 17–18); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , < http://bifrost.it/SLAVI/ >	2.4	41
11. Kosmas, <i>Kronika česká</i> , 1, 3; převzato z Hrdiny (1950, s. 18–19); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , < http://bifrost.it/SLAVI/ >	2.4	42
12. Listina knížete Boleslava II. z 15. 1. 993 (tzv. <i>břevnovská listina</i>); latinský text: Erben (1855, s. 33–34), Friedrich (1904, s. 347–350)	3.2	55
13. <i>Kronika Mnicha sázavského</i> ; latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , Kosmas, Bretholz (1923, s. 245)	3.2	72
14. Kosmas, <i>Kronika česká</i> , 2, 42; převzato z Hrdiny (1950, s. 130); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i> , < http://bifrost.it/SLAVI/ >, Kosmas, Bretholz (1923)	3.2	76
15. <i>Kronika Kanovníka vyšehradského</i> ; převzato z Hrdiny (1950, s. 47); latinský text: <i>Fontes rerum Bohemicarum II.</i>	3.2	78
16. Listina knížete Spytihněva II. (přibližně) z roku 1057; latinský text: Friedrich (1904, s. 53–60)	3.2	81

17.	Listina údělného <i>knížete Oty I. Olomouckého</i> a jeho manželky <i>Eufemie</i> z 3. února 1078; latinský text: Friedrich (1904, s. 82–85), Boček (1836 s. 162–164)	3.2	87
18.	Listina <i>krále Vratislava I.</i> (přibližně) z roku 1088; latinský text: Friedrich (1904, s. 371–391), Erben (1855, s. 77–80)	3.2	89
19.	Listina <i>knížete Břetislava II.</i> z let 1092–1100; latinský text: Friedrich (1904, s. 104–105), pouze krátký úryvek Erben (1855, s. 84)	3.2	96
20.	Listina <i>knížete Vladislava I.</i> z roku 1115 (tzv. <i>zakládací listina kláštera v Kladrubech</i>); latinský text: Friedrich (1904, s. 393–403), Erben (1855, s. 89–91)	3.3	100
21.	Listina <i>knížete Soběslava I.</i> z roku 1130 (tzv. <i>Soběslavova listina</i>); latinský text: Friedrich (1904, s. 111–115), Erben (1855, s. 93–95)	3.3	110
22.	Listina <i>kněze a kanovníka Zbyhněva</i> z období 1125–1140 (tzv. <i>únětická listina</i>); latinský text: Friedrich (1904, s. 129–131), Erben (1855, s. 98–99)	3.3	121
23.	Listina <i>velmože Miroslava</i> (přibližně) z období 1142–1148; latinský text: Friedrich (1904, s. 155–157), Erben (1855, s. 103)	3.3	130
24.	Listina <i>krále Vladislava I.</i> z roku 1165; latinský text: Friedrich (1904, s. 204–206)	3.3	131
25.	Listina <i>krále Vladislava I.</i> (přibližně) z období 1158–1169; latinský text: Friedrich (1904, s. 214–216), Erben (1855, s. 132)	3.3	134
26.	Listina <i>krále Vladislava I.</i> z roku 1169; latinský text: Friedrich (1904, s. 216–218), Erben (1855, s. 143–144)	3.3	138
27.	Listina <i>krále Vladislava I.</i> z roku 1167; latinský text: Friedrich (1904, s. 411–415), Erben (1855, s. 138–140)	3.3	141
28.	Listina <i>knížete Soběslava II.</i> z roku 1175; latinský text: Friedrich (1904, s. 243–244), Erben (1855, s. 155)	3.3	147
29.	Listina <i>knížete Soběslava II.</i> z roku 1178; latinský text: Friedrich (1904, s. 251–253), Erben (1855, s. 162–163)	3.3	149
30.	Listina <i>knížete Fridricha</i> (Bedřicha) (přibližně) z roku 1183; latinský text: Friedrich (1904, s. 270–271), Erben (1855, s. 170–171)	3.3	154
31.	Listina <i>knížete Vladislava II.</i> z 5. srpna 1146; latinský text: Friedrich (1904, s. 408–410), Erben (1855, s. 118)	3.3	156
32.	Listina <i>knížete Fridricha</i> (Bedřicha) (přibližně) z roku 1184; latinský text: Friedrich (1904, s. 275–276)	3.3	157
33.	Listina <i>knížete Fridricha</i> (Bedřicha) z roku 1186; latinský text: Friedrich (1904, s. 425–438), Erben (1855, s. 176–178)	3.3	158

34. Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1222 potvrzující *Statuta Konráda Oty* (*Statuta ducis Ottonis, lura suppanorum, lus Conradi*); latinský text: Friedrich (1912, s. 222–225) 4.1 166
35. Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1199; latinský text: Boček (1836, s. 354), Erben (1855, s. 200–201) 4.2 173
36. Listina krále Přemysla Otakara I. (přibližně) z roku 1211; latinský text: Friedrich (1912, s. 87), Erben (1855, s. 243–244) 4.2 174
37. Listina krále Přemysla Otakara I. z 22. května 1213; latinský text: Friedrich (1912, s. 399–401), Erben (1855, s. 250–251) 4.2 176
38. Listina krále Přemysla Otakara I. z 10. března 1222 (tzv. *velké privilegium*); latinský text: Friedrich (1912, s. 210–213), Erben (1855, s. 302–303) 4.2 181
39. Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1226; latinský text: Friedrich (1912, s. 280–286), Erben (1855, s. 325–326), Boček (1839, s. 176) 4.2 183
40. Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 303–304), Erben (1855, s. 333–334), Boček (1839, s. 183–184) 4.2 186
41. Listina krále Přemysla Otakara I. z roku 1227; latinský text: Friedrich (1912, s. 304–305), Erben (1855, s. 334–335) 4.2 187
42. Listina krále Přemysla Otakara I. z 27. listopadu 1228; latinský text: Friedrich (1912, s. 319–323), Erben (1855, s. 343–345), Boček (1839, s. 197–201) 4.2 189
43. Listina Václava I. („mladšího krále Čech“) z roku 1229; latinský text: Friedrich (1912, s. 430–431), Erben (1855, s. 353–354) 4.2 189
44. Listina papeže Řehoře IX. z 2. července 1233; latinský text: Erben (1855, s. 379–381) 4.3 193
45. Listina o dohodě (urovnání sporu) mezi *Vyšehradskou kapitulou a Želivským klášterem* z roku 1236 latinský text: Erben (1855, s. 420) 4.3 195
46. Listina krále Václava I. z 19. dubna 1238; latinský text: Erben (1855, s. 438) 4.3 198
47. Listina krále Václava I. z 16. května 1240 (*XVII. červnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 458–459), Boček (1839, s. 365–366) 4.3 201
48. Listina o urovnání sporu mezi *klášterem v Louce* a křižovnickým *Hradištěm sv. Hypolita* z 18. května 1243; latinský text: Erben (1855, s. 512–513), Boček (1841, s. 26–27) 4.3 202
49. Listina krále Václava I. z 1. srpna 1249 (*IX. srpnové kalendy*); latinský text: Erben (1855, s. 574–575), Boček (1841, s. 109–112) 4.3 209
50. *Sachsenspiegel*_online <<http://www.sachsenspiegel-online.de/export/index.html>> 4.4 221

51. Listina krále *Přemysla Otakara I.* z roku 1223 (tzv. *uničovská listina*); latinský text: Friedrich (1912, s. 237–239), Erben (1855, s. 310–311), Boček (1839, s. 147–148) 4.4 223
52. Český překlad ze 16. století původní (dnes již nedochované) listiny z 8. listopadu 1248 o prodeji Lovosic (dědičným právem) Jindřichem, *purkrabím* žitavským, Hertvíkovi, *měšťanu* litoměřickému; staročeský text: Erben (1855, s. 562) 4.4 229
53. *Ius Iglaviense, lura montium et montanorum* – Privilegium krále *Václava I.* a markraběte *Přemysla Otakara* (pozdějšího krále *Přemysla Otakara II.*) (1249?); latinský text: Jireček (1867, s. 114–119) 4.5 231

UPŘESŇUJÍCÍ DALŠÍ PODROBNÉ POZNÁMKY A VYSVĚTLIVKY

- (1) Ve *Fontes rerum Bohemicarum* je uveden tvar „*circueat*“ s poznámkou č. 18 na původní tvar v originálu „*circuiat*“. Ponechali jsme tvar podle internetové presentace *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*.
- (2) Kábrt (1996, s. 431): „*teneō, ēre, uī, tentum držet: amplexu tenere držet v objetí; sed nil (= nihil) agis, usque tenebo ale nic nepořídíš, pořád tě budu držet; aras tenere držet, dotýkat se oltáře; ne sub vexillis tenerentur aby nebyli drženi u praporu; teneri constrictum být držen v poutech; imperio tenere držet pod mocí, pod vládou; upírat (zrak): intenti ora tenebant napjatě zrak na něho upírali; quamquam in media morte tenetur ač je již držen v objetí smrti, ač zevšad naň zírá smrt; směřovat k něčemu, spěchat, spět, plout; držet v paměti, chovat v paměti; pamatovat: memoria tenere v paměti chovat; mít obsazeno, v držení, obsadit: tenere loca zaujímat místa; tenent omnia silvae vše pokrývají lesy; tenent armenta laeta jsou tu domovem utěšená stáda; ulteriora Boi tenuere (= tenuerunt) kraje za nimi obsadili, ovládli Bojové; obývat: contiguas tenuere (= tenuerunt) domos obývali sousedící domy; dosáhnout místa, dorazit, dospět: metas tenere dospět do cíle; obdržet, dosáhnout, dosíci; držet moc, spravovat, vládnout, řídit: imperium tenere mít vládu, moc; tenere terras ovládat země; poutat, vázat, zavazovat: populum tenere vázat, zavazovat lid; plebiscitis non teneri že nejsou vázáni usneseními lidovými; legibus teneri být vázán zákony; non minus teneri iubetur neméně podléhá trestu; teneri culpa být držen, poután vinou, podroben vině; uchvacovat, zajímat: dum me Galatea tenebat když mě Galatea k sobě poutala, uchvacovala; pas. teneri být držen, usvědčen, dopaden: in furto teneri být dopaden, chycen při krádeži; zastavovat, zadržovat, potlačovat: lacrimas tenere zadržet slzy; stále udržovat: cursum tenere zachovávat směr plavby; silentium tenere zachovávat ticho; quod semper in re publica tenendum est a to je třeba vždy v politice zachovávat; neque communia iura tenuerunt a nepodrželi společná práva; propositum tenere držet se záměru, stále provádět záměr; civem Romanum vincitum aut clausum tenere držet římského občana v poutech nebo ve vězení; trvat: se tenere držet se, zdržovat se, trvat na místě; tenet fama drží se, udržuje se pověst: inter utrumque tene (t. viam, volatum) drž se mezi obojím uprostřed; práv. causam tenere vyhrát rozepři; chytit: tene, tene chyť ho, chyť ho; chovat: in gremio tenere na klíně chovat; chápat, rozumět: causas tenere chápat příčiny“. Hlušiková (2009, s. 846): „*teneō, -ēre, tenuī, tentum* 1. *alqd. /in/ alqa re držat niečo v niečom. Manu tenere držat' v ruke, aliquem amplexu tenere niekoho držat' v objatí* 2. */o zraku/ upierat' obracat': omnes intenti ora premebat všetci /naň/ pozorne upierali zrak* 3. *alqd držat' se niečoho, pridržiavat' sa niečoho: aram tenere dotýkat' sa oltára, iter tenere aliquo smerovat' niekam, vestigia tenere ísť po stopách, nestrácat' stopu* 4. *ísť, napredovat', smerovat' plavit' sa k niečomu: medium Aeneas classe tenebat iter Aeneas bol s loďstvom na širom mori* 5. *držat', prechovávat': memoriā aliquid tenere pamätať si /sa/* 6. *rozumieť, chápat', vedieť: aliquid animo tenere vedieť niečo* 7. *držat' miesto, obsadiť, mať obsadené: ab aliquo teneri byť v niečích rukách* 8. *bývať, sídliť, obývať, byť niekde usadený: silvas tenent obývajú lesy, zdržujú sa v lesoch* 9. *naplňovat', pokrývat': turba tenent forum dav napíňa námestie* 10. *zastávat', zastupovat' miesto niečoho: locum amicitiae apud aliquem tenere zastávat' miesto dôverníka u niekoho, locum arcis tenere slúžiť miesto pevnosti* 11. */o mieste/ dosiahnúť, dôjsť, doraziť na: montes Sabini petebant et pauci tenuere Sabini mierili k horám a málokto /tam/ dorazili* 12. *pristát', zakotviť: portum tenere kotviť v prístave, navem in ancoris tenere stáť so zakotvenou loďou* 13. *mať: nomen tenere menovat' sa, volat' sa, Poppaeam matrimonio tenuerant mal za manželku Poppaeu* 14. */perf./ dostať, obdržat', dosiahnuť niečo* 15. *mať v moci, mať v rukách, spravovat', riadiť, ovládat' niečo, panovat' nad niečím: terras dicione tenere mať krajiny pod svojou vládou, teneri in potestate alicuius byť v niečej moci, in media morte teneri byť v objatí istej smrti* 16. *pevne držat', viazat', zaväzovat', pútať: teneas tuis te viaz sa svojimi vecami, t. j. zametaj pod svojím prahom* 17. *pas. byť viazaný niečím, byť niečomu podrobený: legibus teneri byť viazaný zákonmi* 18. *upútať, zaujať, zachvátiť, naplniť: tenuit nostras Horatius aures Horacius nás okúzliť, ne vos falsa opinio teneat aby ste nemali falošnú mienku* 19. *pas. /in/ alqa re alebo alcis rei byť prichytený, dolapený, pri niečom, byť usvedčený z niečoho: in furto teneri byť usvedčený z krádeže* 20. *obsahovat' niečo, týkať sa niečoho* 21. *pas. alqa re patriť k niečomu, byť obsiahnutý v niečom* 22. *zdržovat', zastavovat', potlačovat' niečo, prekážať, zabraňovat' niečomi: lacrimas tenere zdržovat' slzy, risum tenere, potlačovat' smiech, res aut pudore aut metu tenentur viecam se bráni alebo zo skromnosti alebo zo strachu* 23. *neprestajne pevne držat': tenere cursum, viam udržovat' smer behu, cesty* 24. *Držat' sa: locum tenere držat' sa na mieste, domi se tenere zostávat' doma* 25. *zachovávat', udržovat' niečo,**

vytrvávat v niečom: *silentium tenere* mlčať, *haec duo tenere in amicitia* zachovávať v priateľstve tieto dve zásady 26. *se tenere* správať sa, chovať sa, držať sa /niečoho/, spravovať sa, chovať sa, držať sa /niečoho/, spravovať sa niečím 27. *neprech. držať sa, udržať sa, trvať*: *fama tenet* udržuje sa povest', *imber per noctem totam tenuit dážd'* sa udržoval celú noc, *ventus adversum tenet* vietor duje z opačnej strany 28. *vykonávať, dokazovať, zastávať, obhajovať*: *causam tenere* vyhrávať spor 29. *tvrdiť*". Zachová (1994, s. 100): „*teneō, ēre, uī, – držet, mít v držení, ovládať*“.

- (3) Kábrt (1996, s. 292): „*nemus, oris, n. les, háj*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 127): „*nemus, oris, n. [srov. *νέμος*] les s pastvinami, háj, vúb. les, spec. háj zasvěcený bohu; přenes. básn. vinice; n. Angitiae posvátný háj Dianin u Aricie; stromy v nádvoří domu: n. inter pulchra satum tecta*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*Wald, Gehölz, Hain, Baumpflanzung*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> uvádí: „*nemus, oris i. q. silva, saltus 1) generatim 2) speciatim a) prævalente notione loci invii et periculosi b) prævalente notione amœnitatis*“. Naproti tomu (ve středověku) je „*hortus nemus manu consitum*“. Internetový slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*nēmus, ōris, n. root nem-, distribute; Gr. *νεμωνομος*; cf. *νέμος*, pasturage, and Lat. Numa, numerus = *νέμος*, l. a wood with open glades and meadows for cattle, a wood with much pasture-land, a grove; poet., a wood in gen. (cf.: *saltus, silva, lucus*)*“. Hlušíková (2009, s. 549): „*nemus, -oris, n. 1. les, háj 2. háj zasvětený bohu: nemus Angitiae posvátný Dianin háj pri Aricii*“.
- (4) Kábrt (1996, s. 147): „*dīversus (arch. dīvorsus), a, um místem, směrem různý, odchylný, opačný: diversum ad mare do moře na protější straně; diversa sede z opačného místa; o několika věcech: na různých místech nebo stranách: diversa tecta krovky (domy) porůznu; rozličný: diversi interpretabantur rozličně vykládali; rozmanitý, oddělený, odloučený, rozptýlený: age diversas (naves) rozežeň (lodě) na různé strany; omnes iam antea divorsi audistis všichni jste již předtím jednotlivě (každý zvláště) slyšeli; vzdálený, různý, protivný: diversa genera et bellorum et hostium od sebe se lišící druhy válek i nepřátel; obrácený na různé (opačné) strany, protivný: diversa inter se mala protikladná, vzájemně si odporující zla; nepřátelský*“. Ve středověku velmi často jen různý, rozličný. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*dīversus, lat., Adj.: nach verschiedenen Richtungen hingewendet, ungeschlüssig, unstet, einzeln, uneinig, abgelegen, entlegen, entgegengesetzt, feindlich verschieden*“. Hlušíková (2009, s. 258): „*dīversus /arch. dīvorsus/, -a, -um 1. obrátený rôznym smerom, protiľahlý, ležiací naproti: duobus in locis maxime diversis na miestach úplne protiľahlých, diversa per litora diffugiunt rozpřchnu se po brehu rôznymi smermi 2. vedúci na rôzne strany, sem i tam: iter diversum cesta opačného smeru, opačným smerom, in diversa parte terrarum na druhom konci sveta 3. miestom oddelený, odlúčený, rozptýlený: diversum proelium bitka na niekoľkých stranách 4. vzdialený, odľahlý: diversis e terris z ďalekých krajín 5. opačný, rozdielny, odlišný, rôzny: diversa consilia rôzne úmysly 6. nepriateľský, sporný, nejednotný 7 idúci opačným smerom*“. Zachová (1994, s. 74): „*dīversus, a, um různý, rozličný*“.
- (5) Klas. lat.: „*silvarum*“.
- (6) Ponechali jsme tvar „*harenae*“ podle *Fontes rerum Bohemicarum*. Původní Kosmův tvar byl však „*arene*“.
- (7) Kábrt (1996, s. 457): „*ūsus, ūs, m. užívání, používání, upotřebení: pedum usu et pernecitate gaudent radují se z užívání a hbitosti nohou, rádi chodí a běhají pěšky; munus non quaesitum in hos usus dar nevyžádaný k takovému užívání; sine militis usu bez užívání vojska, bez vojska; usui (= dat. účelový) esse být k užívání, být užíván; práv. nerušené užívání majetkové hodnoty, vydržení; vykonávání, činnost: leges erant bono in usu zákony byly v dobré činnosti; usus forensis činnost na fóru, soudní; práv. usus rerum necessariorum užívání běžných potřeb života (zejména ohně a vody); usus communis itineris obecné užívání cesty; usus longaevus dlouhodobé užívání, zachovávaní (např. právního obyčeje); usus et fructus (dočasné) držení a užívání, právo požívání; res, quae usu consumuntur věci spotřební; res quae usu minuuntur věci, které ztrácejí na hodnotě užíváním; stýkání se, styk: cottidiano usu každodenním stykem; zkušenost, obratnost, znalost, praxe, zvyklost, zvyk: usus belli zkušenost válečná; est in usu je ve zvyku; non magnum in re militari usum habebant neměli velkou vojenskou zkušenost, praxi; usus militaris vojenská, válečná praxe; re atque usu získáním praktických znalostí; iustitia ipsa fundet se usu in ceteras virtutes sama spravedlnost se rozšíří praxí na jiné ctnosti; usus tyrannus zvyk zotročuje člověka;*

běžná právní praxe: *usus commerciorum* obchodní styky; *usus cotidianus* každodenní praxe (soudní); **usus modernus Pandectarum* moderní užívání Pandekt (tj. pronikání justiniánského práva do soudní praxe); **usus Bohemicus* český právní řád; prospěch, užitek, služba, výhoda: *usui* (= dat. účelový) *esse* být k užítku, k prospěchu; *ex usu est* je k prospěchu, k užítku, je výhodné; *lapides ad usum nostrum necessarii* kameny nezbytné k našemu užítku; *ad summum usum urbis* k nejvyššímu prospěchu, užítku města; *in usum nocturni luminis* k nočnímu osvětlení; půjčka: *pro munere poscimus usum* namísto daru žádáme půjčku; potřeba, nezbytnost, nutnost: *si quid ad usum velint* kdyby snad něco chtěli pro potřebu; *ex usu temporis* podle okamžité potřeby; *usui* (= dat. účelový) (být) k potřebě, potřebný; *qua quemque suorum usuum causae ferrent* kam koho nesly důvody jeho vlastních potřeb; *pax me curvavit in placidos usus* mír mě zakřivil pro potřeby mírové; *ut usus meditando extunderet varias artes* aby potřeba přemýšlením vytvořila rozmanitá umění; *usus est, ut je* potřebí; skutečnost: *usu venit* ve skutečnosti se stává, vyskytuje se“. Ve středověké latině především: užívání, zvyk, prospěch. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „Benutzung, Gebrauch, Anwendung, Verwendung, Verkehr, Ausübung, Übung, Praxis, Umgang, Nießbrauch, Brauchbarkeit, Nutzen, Notwendigkeit, Bedürfnis“. Hlušíková (2009, s. 893): „*ūsus, -ūs, m. /arch. oesus, -ūs, m./* 1. *alcis rei* užívání používanie, upotrebenie niečoho, úžitok z niečoho, zaobchádzanie s niečím: *usus rerum necessarium* nevyhnutné potreby, *sine militis usu* bez vojska, *usus commerciorum* obchodné styky, *usui esse* používať sa /nahrádza pasívum utor/, *naves non eundem usum celeritatis habebant* lode nemali takú istú rýchlosť 2. práv. neprestajné užívání niečoho, čím užívateľ po zákonej lehote nadobudol vlastnícke práva“. Zachová (1994, s. 101): „*ūsus, ūs, m.* užívání, zvyk, prospěch“.

- (8) Kábrt (1996, s. 379): „*salūber, bris, bre* nebo *salūbris, bris, bre* zdravý, uzdravující, léčivý; *silvos inter salubres* mezi zdravými lesy; *somnus saluber* zdravý spánek; prospěšný, výhodný: *saluberima consilia* velmi prospěšné rady; *censum, rem saluberrimam, instituit* zavedl census, věc to velmi prospěšnou, výhodnou“. Hlušíková (2009, s. 758): „*salūber, -bris, -bre /salūbris, -e/* 1. zdravý: *omnia salubria esse* že je všechno zdravé 2. uzdravující, liečivý, hojivý: *saluber somnus* léčivý spánek 3. prospešný, výhodný, užitečný, spásonosný, múdry: *sententia salubris* užitečná myšlienka“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*sālūbris, e masc. collat. form sālū-ber, health-giving, promoting health, healthful, wholesome, salubrious; salutary, serviceable, advantageous, beneficial*“.
- (9) Karbusický (1995, s. 293): „*hec*“.
- (10) Kábrt (1996, s. 244): „*intrō, āre, āvī, ātum* vstupovat, vstoupit, vkročit: *intrare oppidum* do města vkročit; *intrare solitudines* vstoupit do pustin; *intrare muros* vstoupit do hradeb; *intrare fines* vstoupit na území; *Ostiensem viam intrat* nastoupila na cestu do Ostie; *humiles intrarunt postes* vstoupili do nízkých dveří“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 724): „1. *intrō, adv. [srov. intra]* dovnitř: *vocare alqm.* 2. *intrō, āre, āvī, ātum [srov. trans]* 1) nepřech. vstoupit, vejít, vkročit, vniknout někam a in *tabernaculum, in Capitolium, in portum; absol. Vicentini intravere* vstoupili před soud b přenes, vniknout: *in rerum naturam; in sensum iudicis; i. etiam magis* ještě hlouběji vniknout do věci; *si intrarit dolor; segnitia intravit* nastoupila 2) přech. vstoupit do něčeho, na něco: *limen, mare; agrum hostium; saltus, theatrum, portum, portas; venabula intrabunt ursos* vniknou do; *pas. intratur alqd* vstupuje se někam; *part. perf. pas. intratus* do čeho se vstoupilo, vkročilo: *intrata domus; regnum i. vejít; nulla acies terram i. potest zemí proniknout; o stavech duš.: vluzovat se, napadat: pavidos intrat metus; quos pudor et gloria intrat*“. Ve středověké latině především: vstupovat. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*hinein, inwendig, innerlich*“. Hlušíková (2009, s. 447): „*intrō, -āre, āvī, -ātum* 1. nepřech. in /intra/ alqd vtupit, vojsť, vkročit, vniknúť niekam: *intra praesidia intrare* vtrhnúť medzi stráže, *intrare in alicuius familiaritatem* vojsť do priateľstva s niekým 2. prech. vstúpiť do niečoho, na niečo, vojsť, preniknúť: *portum intrare* vniknúť do prístavu, *limen intrare* prekročiť hranice, *litora intrare* pristáť pri pobreží 3. prech. zachvátiť 4. prech. napadnúť: *regionem intrare* napadnúť krajinu“. Zachová (1994, s. 82): „*intrō, āre, āvī, ātum (+ 4. p.) vstoupit, vniknout*“.
- (11) Latinský výraz pro řeku je jak „*fluvius*“, tak „*flumen*“. Kábrt (1996, s. 187): „*fluvius, ī, m. tok, proud, řeka*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 566): „*fluvius, ī, m. [fluo] tok, proud: (jen básn.) fluvio cum secundo deflueret* po proudu; tekoucí voda; *odt. (básn.) vůb. voda: fluvios praebere recentes; ob. meton. řeka; person. bůh řeky*“. Hlušíková (2009, s. 337): „*fluvius, -ī, m. tok, prúd, riava, rieka: fluvio cum secundo defluere* plaviť sa dolu po prúde rieky 2. voda 3. riečny

boh". Zachová (1994, s. 77): „*flūmen, inis, n. řeka; fluvius, ī, n. řeka*". Internetový latinsko-němec-
ký slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*fluvius, ī, m. (fluo), l) das fließende Wasser, Verg. u. Plin. – II) der Fluß, Strom, Cic. u.a.: fl. Eurotas, Cic.: fl. Albula, Liv.: Hypanis fl., Cic.: Metaurus fl., Eutr.: übtr., fluvius lacrimarum, Augustin. – / Genet. Plur. fluviūm, Val. Flacc. 6, 391 u. 443. – flūvjōrum drei- silb. gemessen, Verg. georg. 1, 482. – Vocat. fluvie nach Phoc. 429, 16 u. Serv. Verg. Aen. 8, 77, doch ohne Beleg. – Archaist. Form flovius, Corp. inscr. Lat. 1, 199. lin. 7: synk. Nomin. Plur. flovi, ibid. lin. 23.*“ Zachová (1994, s. 78): „*fluvius, ī, m. řeka*“.

(12) Karbusický (1995, s. 293) uvádí typicky středověkou transkripci „*Wltauam*“.

(13) Karbusický (1995, s. 293): „*edes*“.

(14) Kábrt (1996, s. 305): „*olim kdysi, dříve, před časem, dávno, jednou*“. Hledíková (2008) uvádí: „*olim kdysi, dávno*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*olim – někdy, tehdy, kdysi, dříve, dávno*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivslat-2.txt> též uvádí: „*olim – kdysi; nedávno, před nějakým časem*“. Hlušíková (2009, s. 577): „*olim přísl. 1. kedysi, dávno, pred časom: gens olim armis virisque clara národ kedysi preslávený ozbrojenými muži 2. raz, niekedy /v súvislosti s budúcnosťou/*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*olim, adv. ole, olle, ollus or olus, archaic for ille, with locative ending -im, = illo tempore I. at that (sc. remote) time; hence – of past time, some time ago, once upon a time, once, formerly, in time past, whilom, erst (freq. and class.; syn. quondam) B. Transf. 1. From the meaning in times past is derived that of since ever (Germ. von jener), what used to happen, was, is, the old custom; hence, in propositions which state, as the result of experience, that any thing is wont to take place, at times (only ante-class. and poet.)*“ Zachová (1994, s. 88): „*olim kdysi, dříve, dávno*“.

(15) Karbusický (1995, s. 293): „*sepe*“.

(16) Karbusický (1995, s. 293): „*iocunda*“.

(17) Karbusický (1995, s. 293): „*copiose*“.

(18) Karbusický (1995, s. 293): „*piscose*“.

(19) Ve verzi publikované *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum* je uveden středověký tvar „*nichil*“.

(20) Kábrt (1996, s. 82): „*cōgitō, āre, āvī, ātum myslit, přemýšlet, uvažovat: cogitare, aptum terrae nomen quod sit uvažujte, jaké by bylo vhodné jméno pro zemi; nihil humile cogitant na nic nízkého nemyslí; sapienti vivere est cogitare moudrému žít znamená přemýšlet; pomýšlet; zamýšlet, v duchu připravovat: male cogitantes sunt chovají špatné záměry; qui de orbis terrarum exitio cogitent kteří zamýšlejí zkázu celého světa; aut mortem aut fugam cogitare pomýšlet buď na smrt nebo na útěk*“ Hlušíková (2009, s. 149): „*cōgitō, -āre, -āvī, -ātum 1. myslieť, premýšľať, uvažovať: sapienti vivere est cogitare pre múdreho žiť znamená premýšľať, hominis mens discendo alitur et cogitando ľudská myseľ je živená učením a premýšľaním, se fratrem imperatoris cogitare pokladať sa /v myslí/ za cisárovhov brata, omnibus cogitandis keď bolo všetko uvážené 2. de alqo, alqare myslieť na niekoho na niečo, premýšľať o niekom, o niečom 3. alqd myslieť na niečo, uvažovať o niečom 4. vymýšľať, vymyslieť: hoc tam callide Iuppiter cogitavit to tak bystro vymyslel Jupiter 5. alqd, s inf. myslieť na niečo, mať v úmysle, hodlať niečo: aut mortem aut fugam cogitare pomýšľať na smrť alebo na útek, exheredare pater filium cogitabat otec mal v úmysle vydediť syna 6. de alqo zmýšľať o niekom: si quid amice de Romanis cogitabis ak budeš o Rimanoch zmýšľať priateľsky*“ Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 239): „*cōgitō, āre, āvī, ātum [com a agito] vl. přemítati (s sebou) u sebe 1) myslit, přemýšlet, přemítat, uvažovat: (absol.) sapienti vivere est c.; hominis mens discendo alitur et cogitando; callide c. chytře uvažovat; (s předl, de) de immortalitate animorum c. přemýšlet o ...; (s ak. předm.) α) (osoby) Scipionem, Catonem c. myslit na Scipiona, Katona; et maiores et posteros cogitate pomýšlejte na ..., mějte na paměti ...; (s dvojím ak.) se fratrem imperatoris c. pokládat se (ve své myslí) za císařova bratra β) (věci) pacem c. id, nihil, hoc, haec c. myslit na to; omnibus cogitatis když vše bylo uváženo; Vindicis aciem c. myslit na voj Vindikův; excidium et paucos et semermos c. představovat si v myslí zničení i nečetné i poloozbrojené = myslit si, že (je) zničí, ježto jich je (jen) málo a napolo ozbrojených; mundum animantem c. představovat si; (s ak. c. inf., s nepř. ot., s ut n. ne) cogita, qui sis, quo loco sis; cogitabat, ut exercitum incolumem reduceret; – spec. (přemítáním) vymýšlet (vymyslí): hoc tam callide Iuppiter cogitavit; aliquid cogitandum esse, quo modo resistatur patribus 2) pomýšlet na něco:*

mít na mysli (na paměti), zamýšlet, mít v úmyslu, hodlat něco: (s ak.) aut mortem aut fugm c.; c. proscriptiones et dictaturas; caedem principis et res novas c. pomýšlet na zavraždění knížete a na převrat (státní); quid cogitat humidus Auster co zlého obmýšlí; (s inf.) exheredare pater filium cogitabat; rebus bene cogitat uti zamýšlí dobře užívat věci 3) smýšlet s někým, chovat smýšlení, mít záměry: (s příslovci) cui (sc. Carthagini) male iam diu cogitanti bellum denuntio kteréž smýšlející nepřátelsky opovídám válku; si quid amice de Romanis cogitabis budeš-li k Římanům chovat přátelské smýšlení. Part. cogitatus j. adj. v. t.“ Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „cogito, are, avi, atum přemýšlet, uvažovat, myslet“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/luzivsl-lat-2.txt> uvádí: „cogito, are, avi, atum pomýšlet, mít v úmyslu, přemýšlet, přemítat, myslet na“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „cogitare, lat., V.: denken, sich vorstellen, sinnen auf, berechnen, erwägen, beabsichtigen“. Internetový (podrobný) slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „cōgīto, āvi, ātum, 1., v. a. contr. from cō-āgīto, to pursue something in the mind I. To consider thoroughly, to ponder, to weigh, reflect upon, think (class. in prose and poetry); constr. absol., with aliquid, de aliquo, or de aliquā re, sic, ita b. cōgītāta, ōrum, n. subst., reflections, thoughts, ideas B. Cogitare in, adversus aliquem, with an adv., to think in some way in respect to one, to be disposed towards (very rare) II. In respect to a work to be undertaken or a conclusion to be made, to have something in mind, to intend, meditate, design, plan, purpose, etc.“ Zachová (1994, s. 69): „cōgītō, āre, āvi, ātum přemýšlet, uvažovat, myslet“.

- (21) Kábrt (1996, s. 88): „commoneō, ēre, uī, itum upomínat, upamatovat, na paměť, na mysl uváděť“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „commonere, lat., V.: mahnen, in Erinnerung bringen, erinnern lassen, zu bedenken geben, aufordern“. Hlušíková (2009, s. 159): „commoneō, -ēre, -uī, -itum 1. alqd pripomínať niečo, upozorňovať na niečo 2. alqm alcis rei /de alqa re/ pripomínať niekomu niečo“. Zachová (1994, s. 69): „commoneō, ēre, uī, itum napomínat, upomínat“.
- (22) Kábrt (1996, s. 245): „inveniō, īre, vēnī, ventum přijít na něco, najít něco, nalézt, vynalézt: a physisicis rebus bene atque utiliter inventis od správného a užitečného poznávání přírody, od správných a užitečných poznatků přírodovědeckých; mortem invenire způsobit si smrt; quae alia nomina publicani invenerant a jaká ještě jiná jména si nájemci cel vynašli; shledat: cum inveniare (= inveniaris) esse praedatus až se shledá, že jsi loupil; dovídat se: nihil aliud inveni nic jiného jsem se nedověděť“. Hledíková (2008): „advertere et invenire – zpozorovat a shledat“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „invenio, ire, veni, ventum najít, nalézt, shledat, vynalézat“. Hlušíková (2009, s. 449): „inveniō, -īre, -vēnī, -ventum alqd 1. příjst na niečo, vynájsť, objaviť, nachádzat, zísťovať, vypátrať niečo: speluncam invenire objaviť jaskyňu, coniurationem invenire objaviť sprisahanie 2. dozvedieť sa: ex captivis invenire dozvedieť sa od zajatcov 3. vymýšľať si, vynachádzat 4. zaopatriť si, zaistiť si, dosiahnuť, získať: qui primus hoc cognomen invenit ktorý dostal toto priezvisko, aditum sibi ad obsides invenire získať si prístup k rukojemníkom 5. se invenire zjaviť sa, ukázat sa, dostaviť sa“. Zachová (1994, s. 82): „inveniō, īre, vēnī, ventum najít, shledat, vynalézat“.
- (23) Karbusický (1995, s. 293): „Boemia“.
- (24) Dovolíme si poukázat na určitou odlišnost středověké latiny. V „klasickém“ pojetí je častá dvojice „sive–sive“, „sive–aut“ či „sive–vel“ – viz Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 472). Zde se však v textu vyskytuje místo „et–et“ „et–sive“ – přitom je též zřejmé, že v daném případě nejde o podmínkovou vazbu. Odpovídajícím „klasickým“ ekvivalentem je tedy spíše „et–et“ (pozn. aut. k citovanému překladu).
- (25) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 647): „ignobilis“ = jak neznámý, neslavný, tak neurozený, nízkého rodu, původu. Hlušíková (2009, s. 391): „ignōbilis, -e 1. neznámý, neslavný: non ignobilis známý, slavný, významný 2. nepatrný, všedný 3. neurozený, pochádzajúci z nízkeho rodu: familia ignobilis neurozená rodina“. Internetový (podrobný) slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „ignōbilis, e, adj. [in-nobilis (gno-)], unknown. I. Lit., in gen. (mostly anteclass.) A. Unknown to fame, not renowned, undistinguished, obscure (class.) B. Of low birth, base-born, ignoble“. Charlton T. Lewis, An Elementary Latin Dictionary <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>: „ignōbilis e, adj. 2 in+(g)nobilis, unknown, unrenowned, undis-

- tinguished, obscure: ad supremum diem perventurus: civitas, obscure, Cs.: otium, inglorious peace, V. – Of low birth, baseborn, ignoble: familia: virgo, T.: volgus, V.: regnum Tulli, H.*
- (26) Klas. lat.: „*exstirpaviť*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 522) „*exstirpō, āre, āvī, ātum* [ex a stirps] z kořene vytrhnout, vyvrátit, vyplet, vykořenit: *arbores diu crescere, unā horā exstirpari; přenes.: humanitatem exanimo; perturbationes; vitia*“. Jde tedy (v klasické latině) o „silnější“ označení než vyjadřuje sloveso *pokácet* (ve středověku šlo však spíše jen o tento ekvivalent). Hlušíková (2009, s. 311): „*exstirpō, -āre, -āvī, -ātum* vytrhnúť, vyvrátit, od koreňa, vykorenit, vypliet, *vyklčovať /lesť*“. Zachová (1994, s. 76): „*exstirpō, āre, āvī, ātum* vyvrátit“.
- (27) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 548) uvádějí: „*Fēriae, ārum, f.* [starolat. *fesiae, srov. fēstus* od koř. **dhē-s* (lat. *fēs-*)] dni věnované bohům (op. dni všední, *dies profesti*), svátky (svátek), (náboženské) slavnosti; byly jednak obecní, státní (f. *publicae*), jednak soukromé, pro jednotlivce, rodiny apod. (f. *privatae*); státní svátky byly stálé (f. *stativae*), pohyblivé (f. *conceptivae*) a mimořádné, zvláště nařízené (f. *imperativae*). Sg. *fēria, ae, f.* † den v týdnu určený pro zvláštní modlitby, *pozd. vůbec den v týdnu, počítajíc od neděle: feria II – pondělí atd.*“ Hlušíková (2009, s. 326): „*fēriae, -ārum, f.* sviatky /sviatok/, slávnosti, náboženské slávnosti, oslavy /počas sviatok sa neobchodovalo ani nesúdilo/: *feriae publicae* štátne sviatky, *feriae privatae* rodinné, súkromné sviatky, *feriae imperativae* mimoriadne sviatky, *ferias agere* sláviť sviatky, oslavovať, *feriae mesium* dožinky, *feriae vindemiarum* obaračka [vinobraní], *feriae esuriales* pôst 2. pokoj, mier 3. prázdniny“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa* [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*fēriae, ārum* (in the sing.: *feria* a *feriendis victimis* vocata), f. [for *fes-iae*, same root with *festus*], l. days of rest, holidays, festivals (syn. *justitium*), a great number of which, both private and public, were kept by the Romans; the latter being either *stativae*, fixed, regularly recurring on certain days; or *conceptivae*, movable, settled every year anew; or *imperativae*, temporary, ordained by the consuls on account of some particular occurrence; or, lastly, the *Nundinae* II. Transf., rest, peace, leisure – Sing. (eccl. Lat.): *feria, a week*“.
- (28) Kábrt (1996, s. 299): „ob předl. s ak. před (o místě): ob *portum* ito ať chodí před vchod domu, před dům; ob *oculos* před očima; za, *pro, kvůli*: ob *rem* pro věc, pro užitek; ob *metum* pro strach, ze strachu; ob *aes alienum* pro dluhy; ob *has causas* pro tyto důvody; *quam* ob *rem* a proto, proč; ob *id* proto“. Hlušíková (2009, s. 562): „ob predl. s akuz. 1. /o místě/ pred: ob *oculos* versari mihat sa pred očami 2. /o účele/ pre, *kvůli*: ob *rem publicam* v záujme štátu, ob *aliquod emolumentum* pre nejaký zisk, ob *rem* pre vec, so zdarom 3. /o príčine/ pre, za: ob *eam rem* preto, zato, *quam* ob *rem* a preto“. Hledíková (2008): „ob (častěji: ad) *instanciam* – na naléhavou žádost“, „*penam exhibere* ob *non existenciam* – platit pokutu *za* neúčast“. Zachová (1994, s. 87): „ob (+ 4. p.) *pro, kvůli*“.
- (29) Karbusický (1995, s. 294): „*quante*“.
- (30) Karbusický (1995, s. 294): „*admirande*“.
- (31) Kábrt (1996, s. 184): „*fidēlis, e* věrný, spolehlivý, *oddaný; poctivý, upřímný; *věřící, pravověrný*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 554): „*fidēlis, e* [fides] 1) věrný, spolehlivý, jistý, *oddaný, upřímný; poctivý, svědomitý* (alci, in alqm k někomu): *officiis* (dat.) f. věrný svým povinnostem; *metaf. o věcech: fidele silentium* věrná mlčelivost (jako znak charakteru; vl. o náboženských mystériích); *sm. pevný, jistý: lorica* f. dobrý pancíř 2) † *věřící, pravověrný*“. Hledíková (2008): „*excludere ab unitate fidelium* vyloučit z jednoty *věřících*“, „*in instructionem fidelium* pro poučení *věřících*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*fidelis* – věrný, *oddaný, věřící*“. *Liber exquisiti xenii* – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*fidelis, lat., Adj.: getreu, ehrlich, zuverlässig, haltbar, tüchtig*“. Zachová (1994, s. 77): „*fidēlis, e* (i subst.) – *věrný, věřící*“.
- (32) Karbusický (1995, s. 294): „*modestie*“.
- (33) Karbusický (1995 s. 294): „*continentie*“.
- (34) Karbusický (1995, s. 294): „*hec*“.
- (35) Klas. lat.: „*praetermittimus*“.
- (36) Karbusický (1995, s. 294): „*que*“.
- (37) Karbusický (1995, s. 294): „*prime*“.
- (38) Karbusický (1995, s. 294): „*etas*“.

- (39) Karbusický (1995, s. 294): „aque“.
- (40) Kábrt (1996, s. 345): „*prōlēs, is, f. dorost, mládež, potomstvo; děti, potomci; pokolení, věk: argenteaproles stříbrný věk*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*proles, is f. – potomek, potomstvo, dítě, pokolení*“. Hlušiková (2009, s. 687): „*prōlēs, -is, f. 1. mládež, dorost, potomstvo, potomkovia 2. děti 3. mláďatá 4. básn. plody: proles olivae plody olivy 5. mladé mužstvo 6. potomok /syn, vnuk a pod./: dupplici cum prole s dvoma synmi 7. pokolenie 8. vek: argentea proles stříbrný věk 9. /o zvieratách/ plemeno*“. Zachová (1994, s. 93): „*prōlēs, is, f. dítě, potomek, pokolení*“.
- (41) Karbusický (1995, s. 294): „*divicias*“.
- (42) Kábrt (1996, s. 298): „*nuncupō, āre, avī, ātum slavnostně proslovit, prohlásit; heredem nuncupare prohlásit za dědice; nuncupassit = nuncupaverit: uti lingua nuncupassit, ita ius esto jak to ústně slavnostně prohlásí, budiž právem*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 143): „*nuncupō, āre, avī, ātum* [**nomi-ceps z nomen a capio, srov. aucupor od auceps*] a) (*slavnostně*) vyhlásit něco (*slib, adopci, závěť atp.*): *vota, adoptionem, testamentum; lingua nuncupata ústně vyhlášeno; alqm heredem n. prohlásiti za dědice; qua laturos ea spolia posteros nuncupavit slavně ohlásil (slíbil), že ... b) jmenovat, nazývat: res utiles deorum vocabulis; auctorem sui nominis prolašovat za původce*“. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> uvádí: „*nuncupatus, a, um nazývaný*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*nuncupare, lat., V.: nennen, benennen, benamen, öffentlich aussprechen, vor Zeugen als Erben nennen, mündlich einsetzen, weihen, widmen*“. Hlušiková (2009, s. 560): „*nuncupō, -āre, -āvī, -ātum 1. slavnostně vyhlásit /závet, s'ub, adopciu/: linguā nuncupata ústně vyhlášené, vota nuncupare robít slavnostně s'uby /napr. konzul, keď mal íst' do provincie/ 2. alqm alqd niekoho za niečo vyhlásiť: aliquem heredem nuncupare niekoho ustanovit' za dediča 3. menovať, nazývať: auctorem sui nominis nuncupare vyhlasovať za pôvodcu*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*nuncupō, āvī, ātum, 1. (nuncupassit for nuncupaverit; l.), v. a. [nomenclatio], to call by name, to call, name mostly ante-class. and post-Aug.; esp. in jurid. lang.: quem cultrix nomine nostro nuncupat: nuncupare nominare valere apparet in legibus, ubi nuncupatae pecuniae sunt scriptae; item in choro, in quo est: Aenea! Quis est qui meum nomen nuncupat? Item in Medio: Quis tu es mulier, quae me insueto nuncupasti nomine? – Poet.: alicujus fidei, to invoke II. In partic. A. Nuncupare heredem, to name publicly before witnesses as one's heir: heredes palam, ita ut exaudiri possint nuncupandi sunt, voce nuncupatus heres, nuncupatum testamentum, a testament drawn up in the presence of witnesses, in which the testator names his heirs B. In gen., to constitute or appoint as one's heir, nec quia offendit alius, nuncuparis, sed quia ipse meruisti – to announce publicly, proclaim formally D. To pronounce vows publicly, to offer vows, to vow*“.
- (43) Klas. lat.: „*quae*“.
- (44) Klas. lat.: „*Medeae*“.
- (45) Původní Kosmův tvar byl „*Colchice*“. Tento tvar byl ponechán ve verzi publikované *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*.
- (46) Kábrt (1996, s. 271): „*magister, strī, m. vyšší představený, náčelník, správce, dozorce, vůdce: magister pecoris dozorce stáda, vrchní pastýř; magister equitum velitel jízdy (pomocník diktátora jím samým jmenovaný); magister militum vojenský velitel (později: císařský vrchní velitel vojska); práv. magister bonorum správce majetkové podstaty; magister officiorum představený císařských kancelářů (za dominátu); magister collegii předseda spolku; učitel: magister litterarum nebo studiorum představený školy; magister ludi ředitel školy; magister curiae hofmistr; *magister monetarum mincmistr; *magister tavernicorum taverník, nejvyšší úředník finanční; *magister artium liberalium mistr svobodných umění (středověká hodnota akademická = doktor filozofie): *magister loannes Hus mistr Jan Hus; *magister civium purkmistr; *magister (magistra) pharmaciae správce (správkyně) lékární (akademická hodnota), lékárník*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*magister operis – mistr stavby, stavitel*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*magister, tri m. – mistr, učitel*“, „*magister aquarum ductus – rúrmistr*“, „*magister artis fusoriae m. – mistr umění slévačského*“, „*magister artium liberalium m. – mistr svobodných umění*“, „*magister civium – purkmistr*“, „*magister coquine – kuchař*“, „*magister*

fabrilis artis ferrariae m. – mistr zámečnický“, „*magister in lanea dextrina* – mistr pláteník“, „*magister metallicorum – permistr*“, „*magister nuntiorum* – nejvyšší nad posly“, „*magister operis* – mistr stavby, stavitel (chrámu)“, „*magister syphunculi* – rúrmistr“, „*magister venatorum* – lovčí“, „*magister vigiliarum* – strážmistr“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*magister*, lat., M.: Meister, Vorgesetzter, Vorsteher, Leiter (M.), Direktor, Anführer, Aufseher, Lehrmeister, Lehrer, Geschützmeister, Fechtmeister, Pädagoge, Urheber. Hlušíková (2009, s. 501): „*magister*, -strī, m. 1. predstavený, pán, náčelník, správca: *magister populi* diktátor, *magister equitum* velitel' jazdy, *magister morum* strážca mravov, cenzor, *magister pecoris* hlavný pastier, *magister sacrorum* vrchný kňaz, *magister militiae* vodca vojska, najvyšší sudca nad vojskom, magister officiorum najvyšší správca dvora za cisárskej doby, kancelár, *magister elephantī* poháňač slona, *magister navis* kapitán na lodi 2. učiteľ /ludi *magister*/: *usus est magister optimus* zvyk je najlepším učiteľom 3. pôvodca [původce /dle <<http://slovník.juls.savba.sk/>> „1. kto je príčinou niečoho, kto dáva podnet na niečo; iniciátor; kniž. strojca: pôvodca, iniciátor, strojca sprisahania; pripravovateľ; podnecovateľ; organizátor; vyvolávateľ: pripravovateľ, podnecovateľ, vyvolávateľ nepokojov; kniž. osnovateľ: osnovateľ vraždy; zastar. zapríčinitel'; kniž. zdroj (čo spôsobuje vznik niečoho): zdrojom starostí sú deti; lingv. subjekt (pôvodca deja); odb. agens 2. p. autor“/], radca, vodca: *magistrum exuere* zbaviť sa radcu 4. prednosta, riaditeľ 5. **majster* /akademická hodnosť“. Zachová (1994, s. 84): „*magister*, strī, m. mistr, učiteľ“, „*magister civium* purkmistr“.

(47) Karbusický (1995, s. 294): „*incole*“.

(48) Karbusický (1995, s. 294): „*terre*“.

(49) Karbusický (1995, s. 294): „*hec*“.

(50) Karbusický (1995, s. 295): „*sue*“.

(51) Karbusický (1995, s. 295): „*domine*“.

(52) Kábrt (1996, s. 373): „*rīpa*, ae, f. břeh (řiční)“.

(53) Kábrt (1996, s. 187): „*flūmen*, inis, n. tok, proud, řeka“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 566): „*flūmen*, inis, n. [fluo] 1 a) tok, proud: *secundo flumine* po proudu, po vodě; *adverso flumine* proti proudu, proti vodě; *manare suo flumine* svým přirozeným tokem; *te precor*, haec arma propitio flumine accipias aby milostivě přijal tuto zbraň tvůj proud; (básn.) in Hiberno flumine = v okeánu; obr. spec. proud slz (potu, krve) b) meton. řeka (básn. i pl.); vűb. vodstvo, vody: *hos omnes flumina continebant*; person. o božstvu řeky: *fluminis Elei amores*; (básn.) voda: *Tantalus fugientia captat flumina* 2) metaf. proud, příval; plnost: f. *inanium verborum*; *ingenii flumina*“. Zachová (1994, s. 77): „*flūmen*, inis, n. řeka“.

(54) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 743): „*iuxta*“ = vedle, blízko, nablízku, poblíž.“ Těž i Kábrt (1996, s. 253) „*iuxtā* 1) adv. vedle, nablízku, blízko: *ingens ara fuit iuxtaque veterima laurus* byl obrovský oltář a poblíž prastarý vavřík; *stejně, právě tak: iuxta mecum* stejně jako já, zároveň se mnou; *ita cuncti auae hostiumque vitae iuxta pepercerunt* tak všichni stejně málo šetřili života svého jako života nepřátel; *hiemem et aestatem iuxta pati* stejně snášet zimu jako vedro; *visuque et auditu iuxta venerabilis* vzhledem i řečí stejně úctyhodný; 2) předložka s ak. blízko něčeho, vedle, při: *iuxta Hermunduros* vedle Hermundurů; *Rhenum iuxta při Rýně*.“ Hledíková (2008): „*iuxta* (předl, s ak.) – vedle“, „*iuxta* seriem tue responsionis – podle obsahu tvé odpovědi“, „*iuxta penam* – pod trestem“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstvacinnost>> uvádí: „*iuxta* + 4. p. podle, vedle“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*iuxta* – vedle, blízko, nablízku; *stejně, rovněž tak, stejně tak*; vedle, blízko (předl. s ak., často až za substantivem)“, „*iuxta illud* + gen. – k čemuž, o čemž (praví Izajáš apod.), podle slov (Izajášových apod.)“, „*iuxta quod* – k čemuž, o čemž (praví apoštol atd.)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*iuxta*, lat., Präp.: dicht neben, nahe bei, unmittelbar nach, nach, gemäß, unmittelbar vor, gegen“. Hlušíková (2009, s. 406): „*iuxtā* předl. s akuz. 1. vedľa, pri, popri, medzi, blízko pri: *Rhenum iuxta pri Rýne*, *sepultus est iuxta viam Appiam* bol pochovaný vedľa cesty via Appia, *aram iuxta* blízko oltára 2. takmer až po 3. takmer ako: *iuxta aliquid esse* byť takmer ako niečo 4. po: *iuxta deos* po bohoch“. Zachová (1994, s. 83): „*iuxtā* vedle, podle“.

(55) Karbusický (1995, s. 295): „*provincie*“.

- (56) Karbusický (1995, s. 295): původní Kosmův tvar byl „*Tethka*“. Tento tvar byl ponechán rovněž ve verzi publikované *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*.
- (57) Karbusický (1995 s. 295): „*que*“.
- (58) Karbusický (1995 s. 295): původní Kosmův tvar byl „*Tethin*“. Tento tvar byl ponechán ve verzi publikované *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*.
- (59) Brandl (1876, s. 404). „*Castrum die Burg, speziell die Burg, welche den Mittelpunkt eines bestimmten Bezirkes bildete, die Gau- oder Župenburg, in welcher die landesfürstlichen Beamten wohnten, denen die politische Verwaltung, das Steuerwesen und die Gerichtsbarkeit anvertraut war. Diese Burgen waren Eigentum des Landesfürsten und auch in späterer Zeit hatten die Könige das Recht, neue Burgen zu gründen und in denselben Provinzialgerichte zu statuieren; so sagt Markgraf Karl ai. 1340 bei der Gründung der Burg Twingenburg: si in pradicto castro futuris temporibus villicum, poprawczonem vel alium quemvis officialem institui aut iudicium zude inibi collocari contingerit. Weil nun diese Burgen Sitze von Cudengerichten waren, wird ihrer häufig in dieser Eigenschaft erwähnt; die Beamten hatten bestimmte Güter zum Nutzgenusse, daher der Ausdruck: qui castrum tenent beneficia, wobei beneficium nicht bloß das Gut, sondern auch das Amt, für dessen Verwaltung der Nutzgenuss des Gutes verliehen wurde, bedeutet; daher der Ausdruck beneficiarii castrorum, castrum, a castrum, oder nuntii, camerarii (vid. pūhončī), servi, milites castrum: si quis ex clericis ad iudicium commune fuerit evocatus per iudicium vel beneficiorum nostrorum nuntios ex parte castrum; – non volumus admittere, ut domus ipsorum praevideantur a camerariis vel a quibuslibet per iudices seu beneficiarios a castrum ad hoc deputatis; – vgl. I. Abt. župa.“ Dudík (1878, s. 89): „Osady v XI. a XII. století, které se jménem města, urbs, castrum, civitas, oppidum, locus označují, rozeznávají se od osad na venkově jen hustším zalidněním a větší bezpečností, jelikož byla shromaždišti vojnů, sídly šlechty a župních úředníků. Zdá se, že každá župa, každý kraj měl alespoň jedno takovéto opevněné město.“ Zachová (1994, s. 68): „castra, ōrum, n. tábor, ležení“, „castrum, ī, n. hrad“.*
- (60) Klas. lat.: „*supersticiosam*“.
- (61) Karbusický (1995 s. 295): původní Kosmův tvar byl „*actenus*“. Tento tvar byl ponechán ve verzi publikované *La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum*. Kábrt (1996, s. 203): „*hāctenus až sem, až potud, až do té doby, až do té míry*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 617): „*hāctenus, adv. až sem, až potud a) místně hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta; hactenus in occidentem Germaniam novimus; hac dominum tenus est illa secuta b) časově tak dlouho, až do té doby: h. quietae stationes erant; h. Nero flagitiis velamenta quaesivit c) způsob, až do té míry, tolik, potud: h. consultans jen tolik; servus h. paret; hactenus reprehendet, non amplius až potud; – zvl. o řeči až sem: h. de amicitia dixi*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*hactenus – až potud*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*hactenus až sem, až potud (místně), až dosud (časově); tak dlouho, až do té doby; až do té míry, tolik, potud, až sem; jen tolik*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*hactenus, lat., Adv.: bis dahin [do té doby, dotud, potud], bis hierher, so weit, nur dies, nur so viel, insoweit, insofern, dermaßen, bis jetzt, bis zu diesem Punkt*“. Hlušíková (2009, s. 368): „*hāctenus přísl. 1. až sem 2. tak dlho, až do tej doby, až do tých čias: hactenus quietae stationes erant až do tej doby boli sídla pokojné 3. až do tej miery, až toľko, až potiaľ [až potud]: servus hactenus paret až do tej miery otrok poslúcha 4. tak d'aleko*“.
- (62) Kábrt (1996, s. 465): „*velut nebo veluti jako, jakoby: velut pretii loco na místo ceny; velut si jako by: velut si adesset jako by byl přítomen; například*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*velud, velut jako, jako by*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*velut jako, jakoby; takřka, abych tak řekl; například, jako například, jako, tak třeba*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*velut, veluti, lat., Adv.: ganz wie, gleich wie, ebenso wie, zum Beispiel, gleichwie, als wenn*“. Zachová (1994, s. 102): „*velut jako*“.
- (63) Karbusický (1995 s. 295): „*que*“.
- (64) Doslovně – aby ho „*řídili, vedli, ovládali*“.

- (65) Doslovně nelze snadno přeložit (navíc jde o tvar tzv. *perfekta*) – sloveso „*conferre*“ též značí, že někomu (něčemu) je finančně (či jinak hmotně) přispíváno. V internetovém slovníku <<http://www.latin-dictionary.net/q/latin.html>> lze nalézt rovněž ekvivalent: *bestow/assign*. V latinských listinách značí toto sloveso velmi často: *přidělit, dát, svěřit, odevzdat, udělovat (úřad)*. Kábrt (1996, s. 98): „*cōnferō, ferre, tulī, lātum (collātum) snášet dohromady: omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit bylo v zájmu míru, aby všechna moc byla snesena, soustředěna na jednoho; spojovat, slučovat: conferre gradum krok spojit, sdružit, setkat se; shánět, sbírat, platit příspěvky: ut divites conferrent aby boháči platili příspěvky, přispívali; svádět do boje, srážet se: contulerant pectora pectoribus srazili hrud' o hrud', opřeli se hrud' o hrud'; contulimus manus srazili jsme se v boji; signa conferre srazit prapory, utkat se v boji; se conferre uchýlit se; oddávat se: totos se ad studia doctrinae conferunt oddávají se cele vědeckým studiím; srovnávat: pacem cum bello conferre mír s válkou srovnávat; radit se: haec inter se conferunt o tom se mezi sebou radí; dopravovat: in naves se suaque omnia conferre na lodi se uchýlit a majetek všechen dopravit; vynakládat: praesertim cum omne studium atque omne ingenium contulerit Archias obzvláště když všechnu snahu a všechno nadání vynaložil Archias; quidam nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt někteří vynakládají příliš velkou snahu a mnohou námahu na věci temné a nesnadné; beneficia conferre dobrodiní prokazovat; svádět, svalovat: in te conferri pestem na tebe aby byla uvalena zkáza; officia conferre ukládat povinnosti; neos. conferit je prospěšno, je výhodné, prospívá“. Hledíková (2008): „*graciam conferre – udělit milost*“, „*subsidium vite presentis et eterne conferre – poskytnout pomoc v tomto životě i v životě věčném*“, „*tribue conferre – dopřej, aby nám byla poskytnuta*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*conferre, lat., V.: zusammentragen, zusammenbringen, aufhäufen, vereinigen, zusammenstellen, entrichten, nahe bringen, wechseln, vergleichen, setzen, stellen, flüchten, widmen [věnovat], verlegen (V.), hergeben [dát, vydat], verwenden, übertragen [převést, předat]*“. Kábrt (1996, s. 53): „*beneficium conferre udělit, propůjčit úřad; locus in beneficium ecclesiasticum confirmatus místo řádně potvrzené jako církevní*“. Pro srovnání uvedeme substantivum „*collātiō*“. Kábrt (1996, s. 84): „*collātiō, ōnis, f. snášení; příspěvek, dávka; srovnání*“. Též Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 244): „*collātiō, ōnis, f. [confero] 1) snášení: signorum collationes snášení (vojenských) odznaků, tj. srážka, bitva 2) snášení peněz, příspěvek (peněžítý), dávka: Batavi exempti oneribus et collationibus 3) snášení (pro srovnávání), sestavování, přirovná(vá)ní: in collatione reliquarum (legionum) proti ostatním (legiím)*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*collatio, conlatio, lat., F.: Zusammenbringen, Vereinigung, Verbindung, Beitrag, Besteuer, Vergleichung, Analogie, Gleichnis, Vergleichungsgrad, Zusammenstellung*“. Zachová (1994, s. 69): „*cōnferō, ferre, cōntulī, collātum snášet, odevzdat, svěřit*“.*
- (66) Kábrt (1996, s. 283): „*vīlla, ae, f. stavení na venkově; statek, dvůr, dvorec, vila, letohrádek; vesnice, osada, město venkovské*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 659): „*vīlla, ae, f. [z *veicslā, srov. vicus] 1) stavení stojící mimo městské hradby, zvl. (venkovský) statek, dvůr, dvorec: in villa vivere na venkově; v. publica obecní dům na poli Martově, pro magistráty ke konání censu a sbírání vojska, leckdy i k přijímání cizích vyslanců 2) vesnice, osada, <(venkovské) město>*“. Ve středověké latině tento výraz v podstatě označoval převážně *vesnici*. V ojedinělých případech – samostatnou *usedlost, statek* či *dvůr*. Viz též poznámky č. 791 a 792. Hledíková (2008): „*villa – vesnice*“, „*villa – statek*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*villa, ae f. – vesnice, statek, dvůr*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*villa, lat., F.: Landhaus [venkovský dům, letohrádek, vila, chalupa], Landgut [majetek, statek], Meierei, Vorwerk*“. Zachová (1994, s. 102): „*vīlla, ae, f. statek, dvůr, vesnice*“.
- (67) Kábrt (1996, s. 283): „*mola, ae, f. mlýnský kámen, mlýn, mouka – molāris, e mlecí; dens molaris stolička – molendinātor, ōris, m. mlynář; molendinātrix, īcis, f. mlynářka – molendinum, ī, n. mlýn*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 101): „*mola, ae, f. [molo, srov. čes. mlít, řec. μύλον] a) mlýnský kámen, mlýn: nigra, pumicea z lávy (tj. mlýnské kameny) b) meton. mouka, tluč, šrot: simulac vinum ac molam inspersionis; sparge molam obětní tluči – molāris, e [mola] 1) mlýnský; jako subst. (sc. lapis) mlýnský kámen, žernov; pak vůbec veliký kámen: dextra molarem sustulit; vastis molaribus instat 2) mlecí: dens m. třenovní zub, stolička – <molendināris, e [molendi-*

num] mlýnský> – molendinum, ī, n. [molo] mlýn – molēs, is, f. 1) konkr. hmota, masa, spousta, velký (mohutný) shluk hmoty a Chaos, rudis indigestaque m.; in medio crescentem molem... metuebant spousty; molem et montes altos imposuit tíhu vysokých hor = těžké vysoké hory; tantae corporum moles = obry; ingenti mole Latinus ohromné postavy; moles Nemeaea nemejský velikán (= lev) b) spec. α) velká hráz: mole remota fluminibus immittite habenas; aggere ac molibus mari extruso; m. lapidum β) obrovská stavba: miratur molem Aeneas; structae moles ohromné stavby; regiae moles; molem mirantur equi divi se obrovskému koni; ab adversa mole conclamat Caicus s protější bašty (ležící proti Turnovi blížícímu se) γ) velké stroje válečné: oppugnat qui molibus urbem δ) spousta vojska: magna m. unius exercitus; densa ad muros mole feruntur v hustém shluku ε) velké lodi: tanta mole viri puppibus instant tak ohromnými obry lodními dorážejí ζ) ohromné vlny: tantas moles tollere 2) abstr. a) břímě, tíže: vis consilii expers mole ruit sua síla bez rozumu vlastní tíhou se hroutí; naves haud magna mole nepřítis těžké; mole sua stat vlastní svou mohutností stojí; curarum, mali, invidiae; obr. m. tanti imperii tak obrovská říše; pod. tantae moli par, tantae molis capax (vt.) b) obtíž, nesnáze, námaha, trud: tantae molis erat tolik práce stálo; Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum erat bylo obtížnější přemoci zbabělost vojínů – moleste, adv. [molestus] a) obtížně, trapně, k obtíži: amici m. seduli; moleste ridentem nechutně b) s nechutí, nerad, s nevolí: m. ferre být nespokojen s něčím, těžce nést něco. molestia, ae, f. [molestus] obtíž, nepřijemnost, mrzutost, trapnost: magnam molestiam vapere, trahere ex alqa re; molestia affici mrzetí se; omnes molestias deponere trudné myšlenky; molestiis se laxare; v řečn. nápadnost, strojenost: Latine loquendi sine m. diligens elegantia – molestus, a, um [mole] a) obtížný, nepřijemný, trapný: nisi molestum est není-li ti to nepřijemné; molestum est care-re; molesta veritas; quibus erat molestum s ak. c. inf. = qui moleste ferebant kteří těžce nesli, že b) nápadný, strojený, umělkovaný: simplex in agendo veritas, non molesta c) škodlivý, nebezpečný: otium⁶⁸. Zachová (1994, s. 85): „molendinum, ī, n. mlýn“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „molendinum, ī, n. (molo), der Mahlort, die Mühle, Augustin. in psalm. 36. serm. 1. § 2 u. in psalm. 132, 4. Ps. Cypr. de pasch. comp. 11. p. 259, 2 H.“ Latinsko-anglický slovník *Charlton T. Lewis, Charles Short* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>: „mōlendīnum, ī, n. id., a millingplace, mill-house (eccl. Lat.), Aug. in Psal. 132, 4; 36, 2.“

(68) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 153): „obsto“ = stát v cestě, překážet. Internetový slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „obstaculum – a hindrance, obstacle (post-class.; cf. impedimentum)“. S ohledem na středověkou latinu lze uvedený výraz přeložit (do určité míry – v daných souvislostech) jako hráz či jez – viz rovněž poznámku č. 150. Viz též Hlušiková (2009, s. 568): „*obstāculum, -ī, n. prekážka“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „obstaculum, lat., N.: Hindernis [překážka]“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „obstāculum, ī, n. (obsto), das Hindernis, Sen. nat. qu. 2, 52, 1. Amm. 17, 13, 4: obst. corporis, Arnob. 2, 28. – Plur., Prud. ham. 599. Apul. flor. [1272] 18. p. 31, 6 Kr.: ut nullis habitetur obstaculis ad usque fretum, der Wohnbarkeit kein H. entgegensteht, Amm. 21, 10, 4.“ Slovník *Du Cange et al., Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort: Favre, 1883–1887* <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>> uvádí: „Agger, ut opinor, aquis oppositus, vel [Alveus cuius aqua versat rotam molendini]. Diploma Boleslai Ducis Bohemiae ann. 993. apud Ludewig. tom 6. pag. 49“. Uvedené „nesrovnalosti“ věnuje autor v nejbližší době zcela samostatný příspěvek.

(69) Klas. lat.: „cuius“.

(70) Kábrt (1996, s. 433): „terminus, ī, m. mezník, meze, hranice: ultra terminum vagor procházím se za hranicí, mimo území (svého statečku); práv. terminus ad quem časová mez, do níž (např. musí nastoupit právní úkon); terminus a quo časová mez, od níž se počítá (např. promlčení práva k žalobě); obvod, okres; cíl: hic terminus haeret tento cíl je nezvratný, pevně tkví; výraz, termín: terminus technicus odborný výraz“. Ve středověké latině především: mezník, mez, hranice, cíl, konec, termín. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „Grenze, Grenzmark, Grenzlinie, Ziel, Schranke, Ende, Schluss“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „terminus, ī, m. – mez, hranice, termín“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte*

<www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*terminus*, lat., M.: Grenze [hranice, předěl, mez, limit, rozhraní], Grenzmark, Grenzlinie [hraniční čára], Ziel, Schranke, Ende, Schluß“. Brockhaus' Konversations-Lexikon <http://www.zeno.org/Brockhaus-1809/>: „*Terminus* war bei den Römern der Schutzgott der Grenzen und Marksteine, und wird theils als ein Stück Holz mit männlichem Gesichte und großem Barte, ohne Schultern, Arme und Füße, theils auch als ein viereckiger Stein, auf welchem der Kopf eines Pans oder Sylvans ruht, abgebildet. Auch pflegt man durch das Bild eines solchen Terminus einen festen Sinn zu bezeichnen. Es heißt denn nun daher überhaupt terminus auch eine Grenze, Markung, ein Mahl-Stein. Bei den alten Römern waren diese sehr heilig; und ein ausdrückliches Gesetz des Numa verordnete gewisse Feste (*Terminalia*), welche jährlich jenem Gott zu Ehren angestellt wurden. Auch die Meilen-Säulen, oder gewisse auf hohe Pfeiler gesetzte Bilder, wodurch die Meilen und Wege bemerkt wurden, hießen vor Alters ebenfalls *Termini*; und daher sind auch jetzt noch in der Bildhauerkunst *Termen* solche Bildsäulen (*Halbbilder, Halbsäulen*), deren obere Hälfte eine menschliche Gestalt bis auf den halben Leib vorstellt, die untere Hälfte aber in einen viereckigen, nach unten zu sich verschmälernden Pfeiler ausläuft, und welche in Gärten anstatt der Statuen hingesezt werden.“ <http://leccos.com/index.php/clanky/> (Ottův slovník naučný): „*Termín* (z lat. terminus), vymezení, určení, název, hlavně název odborný. Proto soujem *termínův* odborných sluje *terminologií*“, „*Jupiter*: j. jako ochránce mezí a hranic slove Terminus, též jako samostatný bůh, jehož starobylá svatyně nalézala se uvnitř obvodu chrámu kapitolského, nedavši se odtud nijak odstraniti, což pokládáno za dobré znamení; jemu obětováno při stanovení mezníků a konána 23. února slavnost Terminalií.“ Zachová (1994, s. 100): „*terminus*, ī, m. mez, hranice, termín“.

- (71) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 417): „*rivus*“ = tok, proud, potok, strouha; „*rivulus*“ = potůček (menší potok). Hledíková (2008): „*rivus*, ī, m. – potok“. Liber *exquisiti xenii* – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*rivus*, lat., M.: Gerinne, Wassergang, Wassergraben, Kanal, Bewässerungsrinne, Stollen, Strom, Masse, Strömung, Gang, Verlauf“, „*rivulus*, lat., M.: kleines Gerinne, Gerinnchen, Gerinnlein, kleiner Bach, Bächchen, Bächlein, Kanal“.
- (72) Kábrt (1996, s. 355): „*quoque* také, též, i, dokonce“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*quoque* – rovněž, také, též, ř. Liber *exquisiti xenii* – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*quoque*, lat., Adv.: auch, auch wirklich, auch in der Tat, nicht einmal“. Hlušíková (2009, s. 712): „*quoque* přísl. /stojí za slovom/ i, aj, tiež, ba i, ba aj: *fratrum quoque gratia rara est* ba aj bratrská láska je vzácna“.
- (73) Kábrt (1996, s. 324): „*pertineō, ēre, tinuī*, – (vl. *per a teneō*) dosahovat, dotýkat se, týkat se, vztahovat se: *ius, quod ad res pertinet právo týkající se majetku*; *ius, quod ad actiones pertinet právo týkající se forem procesních*; *ea, quae ad effeminandos animos pertinent co vede ke zchoulostivění*; *mít vliv, mít význam, hodit se*: *ea, quae ad proficiscendum pertinent věci, kterých je třeba k tažení*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 240): „*pertineō, ēre, tinuī*, – (per a teneō) 1) dosahovat až k nějaké hranici, sahat, zasahovat, táhnout se, šířit se, směřovat: *Aquitania a flumine ad montes pertinet*; *rivos, qui ad mare pertinebant tekly*; – též přenes, *caritas patriae per omnes ordines pertinet* 2) metaf. zasahovat něco, dotýkat n. týkat se něčeho, být ve spojení, v souvislosti s něčím, směřovat, vztahovat se, odnášet se (ad alqd k něčemu) a) vůb. si ad hunc maleficiū istud pertinet my naopak jestliže jest obžalovaný v nějakém spojení se zločinem; *dicitis omnes animi voluptates ... ad corporis voluptates p. jsou v souvislosti (tj. zakládají se na ...)*; (*memoria*) *aliquam animi mei partem pertinebit*; *quod (n. quantum) pertinet ad ... co n. pokud se týče: quod ad indutias pertineret; neos. ad me maxime pertinet s ak. c. inf. pro mne je velmi důležité b) spec. zejm. α) zasáhnout, stihnout někoho: ad quos eius iniuriae pars pertinebat; ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt β) působit na něco, míti vliv, význam, důležitost pro něco, být základem, rozhodovat o něčem: tanta, quae ad posteritatem pertinerent; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere na tom záleží, to je důležité, významné; quae ad effeminandos animos pertinent co činí mysl zchoulostivou γ) k něčemu být, hledět, sloužit, hodit se, přispívat, pomáhat, být potřebný: ea, quae ad proficiscendum pertinent čeho třeba k tažení; quae ad vicium pertinent potraviny δ) směřovat k něčemu, mít něco účelem, cílem: quod plures a me nominati sunt, eo pertinuit, quod ... mělo ten účel; eodem p. směřovat k témuž cíli, mít týž účel; quo pertinet s inf. jaký má účel, smysl; haec atque alia eodem pertinentia věci téhož rázu; – sm. nepřát, směřovat proti něčemu: hoc iam non ad privatam, sed ad publicam rem pertinet proti zájmům ... ε) nalézet (právem n. jako úkol) někomu: regnum Aegypti ad se p. arbitrabantur; ex pug-*

natae urbis praedam ad milites p.; sacra, quae nunc ad Diale flaminem pertinent náleží v obor flamina ...“ Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „pertinencia, ae, f. – příslušenství“, „pertinere ad – patřit k“, „ius dinoscitur pertinere – právo náleží (sloveso dinosci se obvykle nepřekládá)“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „pertineo – týkat se, patřit, náležet ad + akuzativ“, „pertinentia, ae f. příslušenství, co k tomu patří“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „pertinere, lat., V.: sich erstrecken, sich hinziehen, sich verbreiten, zu etwas führen, zu etwas gehören, angehen, betreffen, Zweck haben“. Viz též poznámku č. (337). Hlušíková (2009, s. 626): „pertineō, -ēre, -uī, -1. /ab, ex, alqa re in, ad alqd/ rozprestierat sa, siahat, tiahnuť sa, širit sa, smerovat odniekal až po niečo: Aquitania a flumine Garumna ad montes pertinet Akvitánia sa rozprestiera od rieky Gamumna až po horstvo, silva pertinet intrusus les sa tiahne dovnútra, rivi ad mare perinent rieky tečú do mora 2. ad alqm, ad alqd týkat sa niekoho, niečoho, byť v spojení, v súvislosti s niekým, niečím, vztahovať sa k niekomu, niečomu, smerovat k niekomu, niečomu: quod /quantum/ pertinet ad pokiaľ sa týka, ad me maxime pertinet pre mňa je veľmi dôležité, res ad multos pertinet vec sa týká mnohých 3. postihnúť, zasiahnúť niekoho 4. pôsobiť na niečo, mať vplyv, význam, byť základom niečoho, rozhodovať o niečom: quae ad effeminandos animos pertinent čo robí myseľ chúlolistivou 5. byť potrebný na niečo, /na/pomáhať niečomu: ad oppugnationem pertinere slúžiť na dobývanie, aliquid ad usum alicuius pertinet niečo je niekomu potrebné, ad sanandas mentes pertinet slúžiť na uspokojenie mysli 6. smerovat k niečomu, mať niečo za cieľ: eodem pertinere smerovat k tomu istému cieľu, quo pertinet /s inf./ aký má zmysel 7. patřit niekomu: sacra quae nunc ad flaminem pertinent obete, ktoré teraz patria do pôsobnosti flámena“. Zachová (1994, s. 90): „pertineō, ēre, nuī, – dosahovat, týkat se“, „pertinēre (ad + 4 p.) patřit někomu, k něčemu“.

- (74) Dle stránek <www.kohoutikriz.org/data/w_kosch.php>: „Ještě poznámka k pojmu lán (Lahn). Jde o polní míru, kterou středověká latina vyjadřovala slovy „mansus“, „aratura“ či „laneus“, němčina pak výrazy „Hube“ či „Hufe“. Velikost byla v Čechách nejednotná (byl lán královský /27,94 ha/, kněžský /25,62 ha/, panský /23,13 ha/, selský /18,6 ha/, zemský čili pražský /18,158 ha/ atd. – pozn. překl.); dále se rozlišoval lán celý, půllán, čtvrtlán a majitelé podle toho zvali se celoláníci, půlláníci či čtvrtláníci. Pasovský lán měl 53 jiter (1 jitra, tj. vlastně plocha, kterou rolník stačí zorat od jitra do večera, v českých zemích asi 0,5756 ha, německy „Joch“, latinsky „iugera“. Po roce 1379 se začalo i v lesních končinách vyměřovat na lány.“ Poněkud odlišné pojetí má Jireček (1863, s. 273–274): „Jiná míra vedle popluží, byly tak řečené mansiones, manses (manere, usedlosti, cf. sessio = sedere), rozdílné od pozdějších mansů (mansus). V listinách je řeč o nich: VII manses de terra cum ministerialibus II, de terra VII manses cum vinitoribus IV, 1088; in Dnisich 2 aratra et III mansiones, apud Rozvad una mansio, Gnevnici in qua dedi terram ad 10 aratra, in Clenuicih 3 mansiones, in H. 4 mansiones, in G. 7 mansiones; villam B. totam praeter duas mansiones 1115. Kde se mluví o celé vesnici (villa plena, tota), netřeba myslit, že by villa byla měrou; dána ves buď celá nebo polovice nebo ještě menší částka z ní. O poměru dvou těchto měř nesnadno jest určité mínění vyslovit: Se zemí dávaní spolu lidé závadní, ale hned dáno popluží s jedním člověkem, hned se dvěma, jindy popluží s lidmi se třemi; a takž i při mansionech: VIII manses cum IV heredibus, terra ad IV manses cum 4 scutellariis, IX manses cum 8 piscatoribus. Že byly rozdílné, vidno z listiny Kladrubské 1115, kdež se dí: Dnisicih duo aratra et tres mansiones.“ Viz též pro srovnání úvodní část poznámky č. 30. Například i velmi podrobný dostupný internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „mansus dům, obydlí; statek, hospodářství, usedlost, farma; místo pro statek, místo k vystavění statku; dvorec, hospodářství, jitra (statek a orná půda k němu patřící); država, panství; tolik půdy, kolik zabírá dvorec; jitra (plošná míra)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „mansus, mlat., M.: Hufe, Zinsgut, zur Grundherrschaft gehörendes Gut“. Brandl (1876, s. 115–116): „Lán in böhm. und poln. Diplomen jenes Feldausmaß, welches im mittelalt. Latein durch mansus, aratura oder durch das latinisierte laneus, im deutschen durch Hube, Hufe wiedergegeben wird. Der Name stammt wahrscheinlich von láno, lána das Seil, also von jenem slav. Worte, welches, wenn nicht abgeleitet oder entlehnt von dem deutschen leine, doch damit sehr enge zusammenhängt. In diesem Falle hätte daher der Lahn als Ackerausmaß den Namen von dem Werkzeuge, der Leine, mittelst welchem die Flurmark gemessen wurde. Erhärtet wird diese Ansicht durch den Umstand, dass bei den Elbeslaven die Ackerflur durch die Leine gemessen wurde: si dominus episcopus et ego terram mensi fuerimus per funiculi distinctionem (Cod. Pom. I. 310); – comes

fecit mensurari terram funiculo brevi et nostratibus incognito praeterea paludes et nemora funiculo mensus. Et fecit maximum agrorum numerum (Helm. Ch. I. cap. 83); – amplissime prosperatus est in funiculo sortis suae (ibid. c. 88). In Mähren erscheint der lán das erstemal im Cod. dipl. II. 204 zum J. 1228 in der latinisierten Form laneus: 30 denarii de laneo. Wie der mansus in den verschiedenen Ländern Europas ein verschiedenes Ausmaß hatte (vid. Ducange IV. 437), so war auch das Ausmaß des lán in den böhmischen Ländern verschieden. Nach Helmold war das aratrum slavicum die Hälfte einer deutschen Hube, im allgem. ein Stück Landes, das mit zwei Ochsen bewirthschaftet werden konnte. Wenn Hájek die Feldausmaße seiner Zeit bezüglich ihrer Entstehung in die Zeit Otakar II. verlegt, so ist auch diese seine Angabe nur cum grano salis zu nehmen: když se naměří 4 čtvrti, to slouti bude lán a v lánu bude 12 prutů, nebo 60 jiter, nebo 300 provazců a 12 600 loket. Das war nach Hájek der zemský lán, während der königl. Lahn enthielt 12 kop záhonů, na nějž padlo řídce 64 korců pšenice; jiný lán byl panský aneb zemanský, svobodný, totiž 10 kop záhonů; jiný pak lán byl selský, poplatný, podúroční, v němž bylo 8 kop záhonů. – Der lán horní = Berghube enthielt 7 Lachter: lán horní drží 7 later, latro pak 3 lokte a půl třetí čtvrti pražské (Pam. Kut. p. 170). Der polnische Lahn war entw. dreigeteilt und enthielt dann 600 Schritte für je einen Teil; oder er war viergeteilt. Was die Einteilungs- und Eigentumsverhältnisse anbelangt, gab es ganze (cum 7 integris aratris C. d. H. 58), halbe (dimidium lanei) und Viertel-Lahne (quartale); doch darf nicht übersehen werden, dass auch jetzt noch die Größe der Lahne in Mähren verschieden ist, indem es L. gibt mit 80, 90, ja über 100 Motzen Aussaat. Ebenso gibt es Flurmarken, wo ganze, halbe und Viertellahne vorkommen und wieder solche, wo nur eine dieser Gattungen sich vorfindet. Noch einer Eigentümlichkeit ist zu erwähnen, dass der L. häufig nur das geometr. Feldausmaß und nicht die abgeschlossene Flurmark bezeichnet; dieser Umstand erklärt sich aus dem Auflösen des Hubenverbandes durch Kauf, gerichtliche Pfändung u.s.w. so zwar, dass zu einem sogenannten Lahne oft Teile gehören, die in einer anderen Dorfmarkung liegen. Der L. diente als Grundlage bei Aufteilung öffentlicher Lasten: nolumus, ut plus quam unus ferto argenti de laneo requiratur (C. D. VI. 38); – exceptis duodecium denariis de quolibet manso. (C. D. II. 159). Ebenso wurde die Zahl der Robottage in der Woche nach ganzen, $\frac{1}{2}$ und $\frac{1}{4}$ L. bestimmt. Auch Wälder wurden nach L ahnen gemessen: jeden lán lesu... puol čtvrtá lána lesu (Výb. I. 1012. 1013). Ferner ist zu erwähnen, dass bei der gerichtlichen Schätzung (odhad) auch die Teiche nach Lahnen bemessen wurden, wie denn bei dieser Schätzung nur der L. Objekt sein konnte, so dass eine Schätzung, die in einer nicht nach L. eingeteilten Flurmark statt fand, als nichtig angefochten werden konnte: Oldřich z Příluku poh. K. z C. a tu jí vinu dávám, že mi se zvedla na mé popluží a na mé dědictví a na můj díl mlýna do Příluku, ješto tu žádných lánův není a majíc v starém Příluce na lánech... chci to dckami ukázati, že na lánech má, ješto sú mírní lánové... (Půh. Brn. 1417 fol. 22).“ Jireček (1863, s. 273–274): „Jiná míra vedle popluží, byly tak řečené mansiones, manses (manere, usedlosti, cf. sessio = sedere), rozdílné od pozdějších mansů (mansus). V listinách je řeč o nich: VII manses de terra cum ministerialibus II, de terra VII manses cum vinitoribus IV, 1088; in Dnisich 2 aratra et III mansiones, apud Rozvad una mansio, Gnevnici in qua dedi terram ad 10 aratra, in Clenouicih 3 mansiones, in H. 4 mansiones, in G. 7 mansiones; villam B. totam praeter duas mansiones 1115. Kde se mluví o celé vesnici (villa plena, tota), netřeba myslit, že by villa byla měrou; dána ves buď celá nebo polovice nebo ještě menší částka z ní. O poměru dvou těchto měr nesnadno jest určité mínění vyslovit: Se zemí dávaní spolu lidé závadní, ale hned dáno popluží s jedním člověkem, hned se dvěma, jindy popluží s lidmi se třemi; a takž i při mansionech: VIII manses cum IV heredibus, terra ad IV manses cum 4 scutellariis, IX manses cum 8 piscatoribus. Že byly rozdílné, vidno z listiny Kladrubské 1115, kdež se dí: Dnisicih duo aratra et tres mansiones.“ Na závěr uvedeme ještě informaci uvedenou v dostupné Ottově encyklopedii obecných vědomostí na CD-ROM – díl XV.: „Lán (něm. Hufe Hube, starohor. něm. hoba, huoba, stř. lat. mansus, laneus, pol. lan) nazývala se u Němců a pak v některých slovanských zemích základní výměra půdy spojené s jedním dvorcem. Byla to hospodářská jednička, jakou bylo u Římanů iugerum, jitro, známé později i u jiných národů, a v říši Byzantské (ζυγόν, ζευγάριον, ζευγάρατον. Lán byl u Němců a pak i u Slovanů základní měrou pozemkovou, jež odpovídala dělnosti a potřebám průměrné rodiny. Na západě evropském počítalo se do lánu obyčejně 30 jiter, někde i méně, jinde však zase více (40–60 jiter). Jaký byl původně u Němců i Slovanů rozsah půdy spojené s jedním dvorcem, víme málo spolehlivého. U Slovanů západních (Polabských, Poláků i Čechů) uvádí se jako nejstarší míra pozemková popluží, pluh, rádlo. Helmold (Chronica Slavorum, kn. I., kap. 12. a 14.) praví, že aratrum slavicum (pluh slovanský) jest u Vagrů a Bodrců tolik půdy, kolik může býti vzděláno spřežením dvou volů nebo jedním koněm. Dle Piekosiňského byla táž míra v užívání i v Polsku a nazývala

se rádlo. Obsahovala 15 jiter. Naproti tomu rozpakuje se H. Jireček řešiti otázku, bylo-li české popluží (aratum) rovno pluhu Slovanů polabských. Ve XIII. stol. rozeznávají se již v Polsku malé pluhy čili rádla a pak pluhy velké. Kdežto rádlo čítalo jen 15 jiter, měl jich veliký pluh (dle Piekosiňského) 30. Na počátku XIII. stol. objevuje se u západních Slovanů nová míra pozemková: jutro (jugerum). Byla to půda, kterou spřežení volů mohlo zorati za jeden den. – Ve druhé polovici XIII. stol. rozmohlo se měření polností na tzv. mansus, lány (lanei, leen). Míra ta přišla ke Slovanům z Němec a jako u Němců měl lán rozličný rozsah, podobně tomu bylo i u Slovanů. Co se týče Čechů, ustanovuje výsada Hlučická, že mansus má obsahovat 36 jiter. Za Přemysla Otakara II. rovnal se lán český 60 honům neb jitrům čili 12 600 loktům se 64 korci výsevu. Tolik korců (64) výsevku míval lán královský; naproti tomu však obsahoval lán panský neb zemanský, svobodný, pouze 53 korce výsevku a lán selský, poplatný neb podúroční, 43 korce výsevku. Dle toho, náležel-li k tomu kterému hospodářství celý lán či jen jeho část, nazýval se majitel hospodářství celoláník, půlláník, čtvrtláník atd. (něm. Hufner, Vollbauer, Halbhufner, Halbbauer atd.). – V Polsku byly v užívání tyto lány: lán francký větší (53,94 jitra), lán francký menší (43,15 jitra), lán německý (46,185 jitra), lán selský (kmiecy) aneb polský větší (22,63 jitra) a lán polský menší (7,306 jitra). Později vytačeno bylo v Polsku slovo lán výrazem wloka, který byl v užívání jmenovitě ve staré Litvě a též na Rusi (волока, уолока).“ Dudík (1880, s. 241–242): „Podle práva hlubčického měl každý lán okolo roku 1270 mít výměry 36 jiter. Když se roku 1301 zakládala ves Steinbach, ustanoveno, aby lán obnášel 12 prutů; od časů Přemysla Otakara II. měl prut obsahovati 5 jiter čili 1059 loket, lán tedy 60 jiter. Roku 1302 počítalo se v Čechách na nově vyměřených statcích kněžny Sačské Grifiny na jeden mansus 60 korců výsevku. Jeden korec semena počítal se na jitra pole. Ostatně budiž předem poznamenáno, že lán tehdy jako nyní měl rozdílnou výměru podle toho v jaké byl krajině a byl-li to lán královský, dominikální nebo rustikální. Bylyť lány po 60, 64 a 72 korcích výsevku. Podle městské knihy znojenské měl lán 72 provazce, což se skoro rovnalo 72 korcům.“ Nejedlý (1903, s. 65): „Z doby velké kolonizace známe i míry polní, jimiž se potom měřilo v 13. a 14. století i dále. Hon značil tolik, kolik jedním spřežením za den se vyoralo, též rádlo nebo pluh. Jitra znamenalo práci rolníkovu za den. Korec byla míra pole, na niž byl korec obilí vyset. Lán vyskytuje se až v 13. století, značil pole, jež se vlastně mělo teprve zorati, potom i zorané.“

(75) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 42): „litus“ = břeh mořský. Přeneseně lze tento latinský výraz použít i pro břeh jezer či řek – též i nábreží. Např. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html> uvádí: „ripa, æ i. q. *litus fluminis*“. Latinsko-anglický slovník Charlton T. Lewis, Charles Short <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>: „... II. Transf. A. A landing-place: „quod uno parvoque litore adiretur,“ Suet. Tib. 40. – B. *The shore of a lake*: „Trasimeni litora,“ Sil. 15, 818: „Larium litus,“ Cat. 35, 4; Plin. Ep. 9, 7. – C. *The bank of a river*: „hostias constituit omnes in litore,“ Cic. Inv. 2, 31, 97: „viridique in litore conspicitur sus,“ Verg. A. 8, 83: „percutsa fluctu litora,“ id. E. 5, 83. – D. Land situated on the sea-side: „cui litus arandum dedimus,“ Verg. A. 4, 212: „electione litorum,“ Tac. H. 3, 63.“

(76) Petráček (2012, s. 357): „Pojem „horreum“ jako místo k ukládání snopů zná také *Legenda Christiani. Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius* ...“ Viz též poznámku č. 166. Kábrt (1996, s. 209): „horreum, ṛ, n. sýpka, stodola, zásobárna; včelí úl, včelín“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „horreum, lat., N.: Vorratskammer, Lager, Scheune, Magazin, Speicher“. Hlušíková (2009, s. 382): „horreum, -ṛ, n. 1. sýpka, stodola, komora: *constituere horreum budovat, zakládat sýpku* 2. básn. úl, mravčia kôpka“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „a storehouse; esp. for preserving grain, a barn, granary, magazine (syn.: sirus, granarium, cumera)“. Obdobně též Latinsko-anglický slovník Charlton T. Lewis, Charles Short <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>. Charlton T. Lewis, *An Elementary Latin Dictionary* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>: „horreum ṛ, n – a storehouse, barn, granary, magazine, cellar“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „horreum, eṛ, n. (wohl zu *haurio*), jede Vorratskammer [zásobárna, sklad, spížárna], jedes Lager [sklad, skladiště], a) des Getreides und anderer Vorräte, die Scheune [stodola], das Magazin, der Speicher [sýpka, obilnice, „špýchar“] (vollst. horreum frumentarium, Scaevol. dig. 41, 1, 60: penarium, Ulp. dig. 33, 9, 3. § 11), *clavis horrei*, Cic.: horrea privata, Cic.: horrea publica, Lampr.: horrea frugum plena, Ambros.: pensile horreum (für Oli-

ven), Col.: horrea ponere, anlegen, Liv., constituere, errichten, anlegen, Caes.: apertis horreis pretia frugum levare, Tac.: alia virtutis suae horrea (se) reperisse existimantes, indem sie das Auffinden dieser neuen Kornspeicher als das Werk ihrer Tapferkeit betrachteten, Amm. – v. der Vorratskammer der Mäuse, Verg. georg. 1, 182: der Bienen, Verg. georg. 4, 250: der Ameisen, Ov. trist. 5, 6, 39. – b) des Weines, das Lager (vollst. horreum vinarium, Scaevol. dig. 33, 7, 7), Hor. carm. 3, 28, 7. Sen. ep. 114, 26. Paul. dig. 18, 1, 76. – c) anderer Gegenstände, zB. der Waren, das Magazin, Warenlager, Lagerhaus, Ulp. dig. 10, 4, 5: der Bücher, bildl., totum horreum excutere, meinen ganzen Vorrat ausschütten, Sen. ep. 45, 2: der Statuen, Plin. ep. 8, 18, 11: des Silbergeräts, die Silberkammer, Paul. dig. 34, 2, 32. § 4: des ländl. Wirtschaftsgeräts, Col. 1, 6, 7. – / Vulg. Nbf. horreus, eī, m., Corp. inscr. Lat. 2, 3222.“ Pierer's Universal-Lexikon <<http://www.zeno.org/Pierer-1857/>>: „Horreum (lat.), Magazin, Speicher, ursprünglich in Rom zur Aufbewahrung von Getreide, später auch von anderen Vorräthen, Kaufmannswaren u. selbst werthvoller Sachen, wie Bücher, Gelder, Kostbarkeiten. Ein Aufseher über solche Horrea hieß Horrearius.“

(77) Kábrt (1996, s. 107): „cōnstruō, ere, strūxī, structum nahromadit, nakupit: constructus acervus nakupená hromada; sestavit, sestrojit: ut navem, ut aedificium idem destruit facillime, qui construxit jako loď, jako budovu ten rozebere, zboří nejsnáze, kdo je sestrojil, vystavěť“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 303): „cōnstruō, ere, strūxī, structum 1) složit po vrstvách, nanést, (na)hromadit, (na)kupit: divitias; constructus acervus nakupená hromada; dentibus in ore constructis manditur cibus zuby v ústech sestavenými sdělat, sestavit, sestrojit, (vy)stavěť, (z)budovat: sepulcrum. c. postavit náhrobek; saxea pila constructa kamenný pilíř (balvan) sestrojený, upravený; c. navem, aedificium; aves sibi nidos construunt“. Zachová (1994, s. 70): „cōnstruō, ere, strūxī, uctum stavěť“.

(78) Kábrt (1996, s. 417): „sufficiēns, entis (vl. part. praes. od sufficiō) dostačující, dostatečný: sufficiens ratio dostatečný důvod“. Zachová (1994, s. 99): „sufficiō, ere, fēcī, factum stačit, dostačovat“. Hledíková (2008): „sufficere – stačit“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „sufficio, ere, feci, factum stačit, dostačovat“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „sufficere, lat., V.: unterbauen, Grund legen, überziehen, nachfügen, wählen, nachwählen, darreichen, geben, hinreichen, genügen, gewachsen sein (V.)“, „sufficiens, lat., Adj.: hinreichend, hinlänglich, genügend“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „sufficiēns, entis (v. sufficio), hinreichend, hinlänglich, genügend, testes, ICt.: sufficientissima definitio, Tert.: sufficientissimus numerus, Chalcid. Tim.“ Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon <<http://www.zeno.org/Brockhaus-1911/>>: „s. q. auf Rezepten = sufficiens quantitas (lat.), hinreichende Menge; sq. = sequens (s.d.)“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „sufficiēter, Adv. (sufficiens), hinlänglich, genügend, Aur. Vict. epit. 20, 7. Plin. ep. 10, 18 (29), 3. Apul. met. 4, 28. Ulp. dig. 7, 1, 15. § 24, 3, 14 pr. Pallad. 1, 35, 10. Vulg. Nahum 2, 12. Augustin. epist. 148, 8 extr. Chalcid. Tim. 20: Compar. sufficientius, Augustin. de merit. peccat. 1, 29.“

(79) Kábrt (1996, s. 107): „cōnstituō, ere, uī, ūtum (vl. com a statuō) společně stavěť, postavít: legiones in acie constituere postavít legie do šiku; classem constituere zakotvit lodstvo; usadit: (ibi futuros esse Helvetios) ubi eos Caesar constituisset kde je usadí, kde jim vykáže pevná sídla; vystavěť, zřídit: ubi turrim procul constitui viderunt jakmile uviděli, že se v dálce staví obléhací věž; Tu, Iuppiter, qui es constitutus ty, chráme Jovův, který jsi byl postaven, vystavěn (nebo: ty, socho Jovova, která jsi byla postavena); zřídit, zjednat: sibi auctoritatem constituere zjednat si vážnost; smluvit, určit, ustanovit: praemia constituere určit odměny; poenas constituere ustanovit tresty; de controversiis constituere rozhodnout ve sporech; id, quod constituerant to, na čem se rozhodli, ustanovili; quod populus sibi ius constituit to, co si národ za zákon ustanoví; quod populus iubet atque constituit to, co národ nařizuje a ustanovuje; in diem tertium constituunt dohodnou se, smluví se na třetí den; spořádat: tres viri rei publicae constituendae trojice mužů k uspořádání obce; principis nomine constitutam rem publicam že s titulem principa od něho byl stát uspořádat“. Hledíková (2008): „constituere potestates – stanovit za podesty (tj. starosty)“, „procuratorem cum potestate substituendi constituere – ustanovit právního zástupce s mocí zastupovat“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>>

soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost> uvádí: „constituo, ere, tui, tutum postavit, stanovit, zřídít“. Zachová (1994, s. 70): „cōstituō, ere, uī, tūtum postavit, stanovit, zřídít“.

- (80) Kábrt (1996, s. 309): „ordinō, āre, āvī, ātum řadit, pořádat, určovat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 175): „ordinō, āre, āvī, ātum [ordo; nově utvořeno, když se přestala cítit souvislost slovesa orno se subst. ordo] 1 a) do řady stavět, řadit: *aciem ordinarat agmina; ordinat arbusta sulcis; Scipio voluntarios ordinavit v čtyry rozťřídil* b) pořádat, zařizovat, určovat: *cum omnia ordinarentur; fata ita di ordinauerunt, artem praeceptis, magistratus aliter o.; ubi publicas res ordinatis* až vyložíš po řadě děje obce; *annos adfluentes čítat* 2) světít (na kněze) *ordinovat*. Part. *ordinatus* j. adj. v. t.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „ordino, are, avi, atum uspořádat, zařídít, stanovit“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „ōrdino, āvī, ātum, āre (ordo), I) ordnen, in Reihen aufstellen, a) als t. t. des Landbaues: α) in Reihen anpflanzen, -anlegen, *latius arbusta sulcis, Hor.: vineam paribus intervallis, Colum. – β) prägn., in Reihen bepflanzen, locum vitibus, Colum.: villa non otiosis ordinata myrtetis, Mart. – b) als milit. t. t.: α) in Reih u. Glied aufstellen, ordnen, aciem, Curt. u. Iustin.: copias, Nep.: agmina, Hor.: pugna non illa ordinata per (nach) principes hastatosque ac triarios, Liv.: bildl., cupiditates improbas, Sen. – β) in Reihen (Rotten) abteilen, -ordnen, -aufstellen, voluntarios milites ordinavit centuriavitque, Liv. 29, 1, 1. – II) übr.: 1) im allg., ordnen = in einer gewissen Reihenfolge aufstellen, *adfluentes annos, die Reihe reicher Jahre zählen, Hor.: aliter apud alios ordinatis magistratibus, in anderer Reihenfolge aufgestellt, Liv. – 2) prägn.: a) ordnen = in Ordnung bringen, ordentlich einrichten, regeln, über od. in etw. Verfügung treffen, über etw. verfügen, α) übh.: bibliothecas, Suet.: horologium diligentius, Plin.: valetudinaria bene ordinata, Colum.: ord. publicas res, gehörig zusammenstellen (v. Geschichtschreiber), Hor.: suas res, sein Haus bestellen, Val. Max.: suo arbitrio res suas, Sen.: facultates proprias, über sein Vermögen verfügen, ICt.: diem, gehörig einteilen, Sen.: vitam, Gell.: ceteras partes orationis, Cic.: ars perpetuis praeceptis ordinata, Liv.: tam ordinata disciplina, Liv.: ord. desideria militum, Suet.: opus in totum diem, Quint.: ita dii fata ordinauerunt, ut etc., Curt. – β) im Staatsleben, αα) Zustände u. Verhältnisse, res, Vell.: orientales res, Capit.: statum rei publicae, Suet.: statum liberarum civitatum, Plin. ep.: provincias, in den Pr. Anordnungen treffen, Vell.: proconsulares provincias ex senatus voluntate, Lampr.: omnium censum, Eutr.: pacem inter eos, Eutr.: equestrem militiam (die Dienstverhältnisse der Ritter) ita, ut etc., Suet.: gentem Euergetarum (die Angelegenheiten des Stammes der Eu.), Curt. – ββ) ein Amt vergeben, *tribunatus, praefecturas, ducatus, Iustin.: magistratus in plures annos, Suet. – γγ) als jurist. t. t., einen Prozeß einleiten, litem, causam, ICt. – b) jmd. in ein Amt einsetzen, α) einen Beamten bestellen, dispensatorem, Suet.: procuratores, Lampr.: procuratorem, curatorem, tutorem, spät. ICt.: filium in successionem regni, Iustin.: consules in futurum annum, Eutr. – β) einen Priester ordinieren, sacerdotes, Lampr. Alex. Sev. 45, 7. Augustin. serm. 273, 3: u. so auch Cassiod. hist. eccl. 9, 36. – c) abfassen, edictum, ICt.: libellus inscriptionum legitime ordinatus, ICt. – bes. eine letzte Willensordnung errichten, testamentum, Sen. u. ICt.: iudicia suprema od. bl. suprema, Quint. u. ICt.: codicillos, ICt.: – d) verordnen, festsetzen, bestimmen, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id etc., spät. ICt.: hoc etiam praesente sanctione credimus ordinandum, ut etc., spät. ICt. – e) jmd. beauftragen, a quibus ordinatus est, ut annales belli Troiani conscriberet, Dict. Cret. prol.“***

- (81) Kábrt (1996, s. 320): „per předl. s ak. skrze, přes, po, v, za: o čase: per hiemem přes zimu, po čas zimy, v zimě; per triennium po dobu tří let; per idem tempus v téže době; per saecula po stáletí, po věky; o místě: per omnem exercitum po celém vojsku; per omnes vias všemi cestami; per domum po domě, v domě; per acies v šicích, v bitvách; per humum po zemi; per nubes v mracích; o prostřednictví: skrze, pomocí, prostřednictvím: per homines ignavos s pomocí lidí zbabělých; ipse per se sám o sobě; o prostředku a o příčině: per metum ve strachu, se strachem; per virtutem statečně; per dedecus hanebně; per speciem pod záminkou; per tormenta na mučidlech, útrpným právem; per silentium mlčky; per ludibrium posměšně; per nomen pode jménem; per longum et latum zdouha a zešíroka; práv. per abusum zneužitím; per accidens náhodně, případně; per acclamationem veřejným hlasováním, zvoláním; per analogiam podle obdoby, obdobně; per exemplum například; per fas et nefas právem i neprávem, všemi prostředky; lék. per os skrze ústa, ústní (užívání léku); per rectum konečným (podávaný lék); per aspera ad astra drsnou cestou ke hvězdám, bojem k vítězství; per pedes pěšky“. Ve středověké latině často nahrazuje

„a“, „ab“. Hledíková (2008): „per dominum nostrum – při pánu našem“, „per omnia secula seculorum – po všechny věky věků“, „per multa media procedere – postupovat přes mnoho středních stupňů“, „vivit vita plante per animam vegetabilem – rostlina žije svou rostlinou oživující duší“, „per conceptionem sui intellectus agere – jednat podle svého rozumu“, „per vicum – přes ulici“, „fecit supplicari sibi provideri per sedem apostolicam – dal poprosit, aby mu apoštolská stolice pomohla“, „commissarius per nos deputatus – námi stanovený komisař“, „per sarculum exstirpare – motykou plít“, „per reges est protestatum – králové učinili prohlášení“, „per consequens – v důsledku toho“, „per (předl. s ak.) – označuje původce děje na otázku kým?“, „per negociatores deferuntur – jsou rozvážena obchodníky“, „per – skrze, přes, během“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „contraho, ere per verba – ústně, slovně uzavřít“, „nunquam per amplius – už nikdy“, „per často místo a, ab, abs – od, skrze, přes“, „per amplius – více“, „per consequens – tudíž“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „per skrze, přes (o místě), po (moři), napříč; po (o trvání po všechen čas), za, v (časově); skrze, prostřednictvím čeho; při (přísahat při čem); z, v, za (o způsobu); skrze, pro, z, kvůli (o příčinnosti)“.

(82) Klas. lat.: „Bohemiam“.

(83) Kábrt (1996, s. 191): „fructus, ūs, m. užívání, požívání; výnos, užitek; plod, ovoce: apibus fructum suum restituo včelám vracím výsledek, plod jejich práce; důchod, úrok: fructus servantur úroky se ukládají; cetera publicorum fructuum ostatní státní důchody; odměna, odplata: fructum capere dostávat odměnu“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „omnes fructus et proventus ecclesie ...convenit, exposuit et locavit všechny výnosy a výtěžky ...pronajal“, „fructus taxare určit výši výnosů“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „fructus – plod, ovoce, výnos, důchod“. Viz též poznámku č. (7). Hlušiková (2009, s. 345): „fructus, -ūs, m. 1. užívání, využívání, užívacie právo: usus et fructus dočasné držanie a užívanie /na rozdiel od skutočného vlastníctva/ 2. plod, plodina, úroda, ovocie: fructus maritimi et terrestres plodiny mora a zeme, fructum parare síať 3. čistý zisk, výnos, výtěžok, dôchodok, úrok: „fructus provinciae dôchodok plynúci z provincie 4. pôžitok, rozkoš 5. úžitok, výhoda, prospech, výsledek: fructui esse alicui byť niekomu na osoh 6. mzda, odmena, odplata: fructum capere alicuius rei dostávať odmenu za niečo, hos mihi fructus refers takouto odmenou mi splácaš“. Zachová (1994, s. 78): „fructus, ūs, m. plod, užitek, výnos“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „fructus, lat., M.: Nutzung, Genuß, Nutznießung, Ertrag, Vorteil, Frucht, Gewinn, Lohn, Erfolg, Wirkung“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „fructus, ūs, m. (fruor), die Nutzung, der Genuß, I) in abstr.: A) eig., die Nutzung = Nutznießung, Plaut. Cas. 839. Cic. de or. 1, 2 u. 2, 22. Ulp. dig. 7, 8, 14. – B) übr.: ad animi mei fructum, zu meinem geistigen Genusse, Cic.: fructum oculis ex eius casu capere, Augenweide, Nep. – II) in concr., der Genuß, Ertrag, Vorteil, die Früchte, die Einkünste, A) eig.: praediorum, Cic.: metallorum, Liv.: pecuniae, die Zinsen, Caes.: pecuniae fructibus alere exercitum, mit seinen Renten, Cic.: Massici montis uberrimos quattuor fructus (Ernten) ebibere in una hora, Plaut. – der Äcker u. Bäume, fructuum genera, Varro LL.: arborum bacae terraeque fructus, Cic.: fructus arborum, Quint.: fructus percipere, demetere, Cic. – der Tiere, fructum edere ex se, Nutzen bringen, gewähren, Cic. – v. der Leibesfrucht, fructum ferre, Varro. – v. Provinzen, alci fructum ferre, Cic. – fructui esse alci, jmdm. von Nutzen sein, Nutzen bringen, v. Pers., Cic., v. Staate, Liv.: magno fructui esse alci, v. Meere, Liv. – in fructu esse, nutzbar sein, Plin.: in fructu habere, für nutzbar halten, Cic. – B) übr., die Frucht, der Genuß, Gewinn, Lohn, Erfolg, die Wirkung, divitiarum, der durch R. bereitete Genuß, Cic.: verae virtutis, Cic.: voluptatum omnium, Cic.: fructu laboris privatus, Sall.: fructus capere auctoritatis extremos, Cic.: fructum ferre od. capere od. percipere ex aliqua re, Cic.: ebenso fructus decerpere ex aliqua re, Hor.: praediae fructum sentire ex eo bello, Liv.: omnem fructum vitae superioris perdere, Cic. – / Alter Genet. fructi, Cato r. r. 4. Turpil. com. 12 u. 87. Ter. adelph. 870. Auson. sept. sap. 3 (Chil.) 10: alter Genet. fructuis, Varro sat. Men. 295 u. 530: vulg. Abl. fructo, Itala (Cant.) Matth. 12, 33: vulg. Akk. Plur. fructos, Itala (Cant.) Matth. 21, 43. Itala (Rehd.) Luc. 3, 8 u. ö. – synk. Genet. Plur. fructum, Heges. 3, 6, 4.“

(84) Kábrt (1996, s. 391): „septimāna, ae, f. týden“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 455): septimānus, a, um [septimus] vyznačený číslem sedm; subst. a) septimānī, ōrum, m. vojáci sed-

mé legie b) *septimāna*, ae, f. týden⁴. Ve středověké latině (častý výraz) „*septimana*“ = týden. Hlušíková (2009, s. 778): „*septimāna*“, -ae, f. týždeň⁴. Zachová (1994, s. 97): „*septimāna*, ae, f. týden⁴“.

- (85) Brandl (1876, s. 405): „*Cedere abtreden postoupit; c. de censibus, de bonis u.s.w.*“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*cedo, ere, cessi, cessum – ustoupit, postoupit něco*“. Hledíková (2008): „*cedo, ere, cessi, cessum ustoupit (též od čeho); postoupit (co); upustit (od čeho)*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*cedo, ere, cessi, cessum kráčet, ubírat se, jít, stoupat, vykračovat si; přecházet v něco, měnit se; platit za co (pro re); přecházet na koho, dostávat se komu, připadnout komu; stát se kořistí; dopadat, dařit se, vést se (jak se vede); sloužit (např. dobře, o věci)*“. Hlušíková (2009, s. 124): „*cēdō, -ere, cessī, cessum* 1. *ísť, stúpať, kráčať, uberať sa*, 2. *in alqd prechádzať niekam, meniť sa na niečo: temeritas in gloriam cesserat slepá odvážlivosť sa zmenila na slávu* 3. *alci, in alqm pripadnúť niekomu /ako vlastníctvo/, prejsť na niekoho: Lepidi arma in Augustum cessere Lepidova vojenská moc prešla na Augusta, in praedam cedere stať sa kořistou* 4. *darit' sa: res male cedit zle sa darí* 5. *ex, de, ab ustupovať, odchádzať odniekať: nec mea loco sententia cedit moje predsavzatie je nemenné, senatu cedere vystúpiť zo senátu, e vita cedere zomrieť, patriā cedere opustiť vlasť* 6. *ustupovať, cúvať /o vojsku/* 7. *zanikať, tratiť sa, miznúť: cessit pudor hanblivosť zmizla, horae cedunt et dies plynú hodiny a dni* 8. *alci, alqa re vzdávať sa, zriekať sa niečoho: possessio-ne rei publice cedere vzdať sa správy obce, imperio cedere odstúpiť od vlády* 9. *alci vzdávať sa, podrobovať sa niekomu: tu ne cede malis neustupuj zlu /zlým ľudom/, pluribus cedere podrobiť sa väčšine* 10. *alci, alci rei /in re/ dávať prednosť niekomu, niečomu, nevyrovnať sa niekomu /v niečom/, zaostávať za niekým: Minervae laudibus cedere chválami sa nevyrovnať Minerve, in hoc Graeciae nihil cedamus v ničom nezaostávame za Gréckom* 11. *alci alqd prenechať niekomu niečo, cedo cette daj sem! dajte sem! sem s tým! ukáž! ukážte! cedo aquam sem s tou vodou!*⁴
- (86) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 654): „*videlicet*“ = *patrně, zřejmě, jistě, ovšem, věru, rozumí se, totiž*. Kábrt (1996, s. 473): „*videlicet* nebo *videlicet, patrně, zřejmě, je zjevno, ovšem, věru*“. Ve středověké latině pak též: „*totiž, rozumí se, samozřejmě*“. Dále pak *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*es ist offenbar, es ist leicht ersichtlich, natürlich, es versteht sich, freilich, nämlich*“. Hlušíková (2009, s. 917): „*videlicet /videlicet/ přísl. 1. zřejmě, vidno, podistým [patrně], iste, dozaista, veru, samozrejme, rozumie sa 2. totiž /pri vysvetľovaní/*. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*videlicet, Adv. (aus videre licet, wie scilicet gebildet, also: man kann sehen, es ist leicht zu sehen), dient im allg. dazu, das Vorhergehende zu bestätigen und zu vervollständigen, u. zwar: I) eig.: a) übh., es ist offenbar, leicht ersichtlich, natürlich, a) mit folg. Acc. u. Infin. (wegen videre), videlicet, parcum illum fuisse senem, Plaut.: esse videlicet in terris primordia rerum, Lucr. – β) als bloße Partikel, hic de nostris verbis errat videlicet, der versteht sicherlich meine Worte falsch, Ter.: quae videlicet ille non ex agri consitura, sed ex doctrinae indiciis interpretabatur, Cic. – γ) elliptisch, bei Antworten, quid metu ebant? vim videlicet, offenbar die Gewalt, Cic.: qui eorum... quorum? Videlicet qui supra scripti sunt, Cic. – b) ironisch, zum Ausdruck des Gegenteils, versteht sich, natürlich, freilich, tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus, Cic.: homo videlicet timidus et permodestus (von Kattilina), Cic. – II) übr., zur bloßen Ergänzung od. Erklärung, nämlich, venisse tempus iis, qui in timore fuissent, coniuratos videlicet dicebat, ulciscendi se, Cic.*“
- (87) Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 59) „*Albis*“ značí řeku Labe; genitiv je rovněž „*Albis*“, akuzativ „*Albim*“. Viz též poznámky č. 75 a 76.
- (88) Kábrt (1996, s. 162): „*ergō* (adv. a předl., stojí vždy za gen.) za účelem, kvůli, pro: *victoriae ergo pro vítězství, kvůli vítězství; adv.: zajisté, vskutku; spojka důsledková: proto, tedy, tudíž*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*huius ergo misteru dicit – vzhledem k tomuto mystériu praví*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*ergo, lat., Adv.: wegen, infolgedessen, darum, also, eben, demnach, sonach, folglich*“. Hlušíková (2009, s. 286): „*ergō* 1. *predl. s gen. /stojí vždy za genitívom/ kvůli, pre, z toho dôvodu: illius ergo venimus prišli sme kvůli nemu* 2. *přísl. teda, preto, zaiste, vskutku: mihin? Tibi ergo či mne? Zaiste Tebe*“. *Charlton T. Lewis, An Elementary Latin Dictionary* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>: „*ergō* (ergo, O.) *subst. and adv. I. As abl. following a gen, in consequence of, on account of, because*

of, for the sake of (old): *lessum funeris ergo habento*, C. (lex): *dono militari virtutis ergo donari*, L. (SC.): *illius ergo*, V. – II. As adv., exactly, precisely: D. *Mihin?* S. *tibi ergo*, I mean just you, T. – Consequently, accordingly, therefore, then: *Unus homo restituit rem ... Ergo viri nunc gloria claret: Aristoteli ea prima visa sunt, ergo nata est sententia*, etc.: *itaque ergo incenduntur*, etc., L. – In a logical conclusion, consequently, therefore: *ecquis igitur qui factum improbarit? omnes ergo in culpā: num ergo dubium est quin*, etc., i. e. *have I not fully proved*, etc. – In successive inferences: *igitur ... ergo ... ergo ... igitur*, C. – In an argument, e contrario, then, therefore, so then, it is true then (always beginning the sentence): *ergo illum maiores in civitatem receperunt; nos hunc eiciemus?* – In a question asking an explanation, then, do you say? do you mean?: *ergo in iis adulescentibus bonam spem esse dicemus, quos? etc.: dedemus ergo Hannibalem? dicet aliquis*, L.: *cum, quid ergo se facere vellent, percunctarentur*, L. – With *quid*, why then?: *Quid vos malum ergo me sic ludificamini?* T. – In the phrase, *quid ergo?* what then? what follows?: *quid ergo? inimici oratio me movit?: quid ergo? audacissimus ego?: quid ergo est?* how then does the case stand? – In a command or exhortation, then, now, accordingly: *vide ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: desinite ergo loqui*, Cs. – In resuming a thought, as I was saying; I say, then; well then: *tres viae sunt ad Mutinam ... tres ergo ut dixi viae*. – In beginning a speech, then, now (i. e. as the occasion requires): *accipite ergo animis*⁸⁹.

- ⁽⁸⁹⁾ Brandl (1876, s. 414): „*Donare: ego dono adversarium meum iudicio in 200 denariis; vgl. trado und vid. in der I. Abt. vdání. Donatialis homo, miles = infeudatus, feudalis der Lehensmann, der ein königl. donum erhielt, vid. výprosník; – donatialis bona vid. výprosa. Dos: educere de dote vyvésti z věna i. e. dote privare; – d. gratiosa milost ve věně, wenn der Mann seiner Frau mehr zur Morgengabe verschrieb, als er verpflichtet war; vid. in der I. Abt. třetina, věno. Dotare die Mitgift anweisen, versichern, věniti: commissarius in hereditatibus orphanorum dotare non potest; vid. I. Abt. věno. Donatio regis dání královské, ein vom Könige verliehenes Gut; vid. I. Abt. výprosa.*“ Brandl (1876, s. 355–357): „*Vdání wörtlich traditio, ein Rechtsgebrauch, welcher der griech. παρακαταβολή, dem röm. sacramentum und der germ. Wette entspricht. Ausführlich handelt darüber die Kn. Roz. § 247–291 dann Ord. j. terrae und die Maj. Carolina. Es ist das vdání jene Rechtsaction im Prozesse wegen Eigentumsstörungen, in welchem jede der beiden Parteien durch die praesumptio juris behauptet, dass die strittige Sache ihr gehöre; auf Grundlage dieser praesumptio setzen beide Parteien eine bestimmte dreimal erhöhbare Summe als Succumbenzgeld, welches die verlierende Partei vor Gericht erlegen muss; die Hälfte dieser Summe gehörte den Beamten, die andere Hälfte der gewinnenden Partei. – Das vdání fand im böhm. Rechte in zwei Fällen statt. Erstens, wenn der Eigentumsstörer behauptete, dass der Grund, wegen dessen Störung er belangt wurde, sein Eigentum sei. In diesem Falle verwandelte sich die bloße Besitzstörungsklage in einen Prozess wegen des Eigentumsrechtes, in welchem das vdání dann einen Teil des Verfahrens bildete; dieses vdání war daher keine selbständige Action, sondern nur ein Teil des Vindications-prozesses und zwar die sogenannte actio in rem sacramento. Und dieses vdání heißt in der Kn. Roz. vdání před odpovědí, oder vdání po pónoně: což před odpovědí posly pojmu a vladí sě (Kn. Roz. čl. 268); – kohož vladí več s právem nebo bez práva, to je s právem na úřad vdání (ibid. čl. 265). – Die zweite Art des vdání war folgende: wenn der Eigenthümer den Schädiger nicht kannte, ließ er durch einen Gerichtskämmerling das Grundstück mit einem Warnzeichen versehen und bewachen; kam dann der Schädiger, oder seine Diener, oder sein Vieh, so wurde es mit Beschlag belegt und die Wette darauf gesetzt; erschien der Schädiger selbst, so musste er persönlich die Wette eingehen und dieses vdání hieß vdání bez pohonné řeči, oder vdání bez práva oder vdání na komorníka. Sobald die Parteien auf dem strittigen Objekte erschienen, sagte der Geklagte oder in flagranti ertappte Schädiger: „Höret Gerichtsboten! dieses Grundstück gehört mir (wobei er seinen titulus possessionis angab), was ich tat, das tat ich auf meinem Eigentume“ und es begann sogleich die Wette, indem der Schädiger hinzusetzte: „und deshalb vindicare ich diesen Kläger dem Prager Gerichte in drei hundert Denaren“, worauf der Kläger in derselben Summe den Geklagten vindicirte und so dreimal bis zu 900 Denaren; dann trat die Vindicatio v ohřeb ein (vid. dieses). Setzte eine Partei ihr Leben ein (vdání v šiju) verlor sie den Prozess, weil die Wette um das Leben nicht gestattet war; aber eben das in der Kn. Roz. enthaltene Verbot der Wette ums Leben ist ein Beweis, dass diese Art der Wette in der älteren Zeit gebräuchlich war. Die Besitzstörung wurde nämlich ursprünglich als Störung des öffentlichen Friedens aufgefasst und der Besitzstörer konnte also vom Eigentümer mit bewaffneter Hand abgetrieben werden, so dass der Streit um das Eigentum ein wirklicher Kampf war; auf den wirklichen Kampf weist auch der vindex und die festuca des römischen Rechtes. Wie aber im Laufe der Rechtsentwicklung die Blutrache verboten und nur noch in der pokora (vid. dieses) symbo-*

lische Spuren des ursprünglichen Rechtes der Verwandten zur Blutrache enthalten sind, ebenso erhielten sich Symbole des ursprünglich wirklichen Kampfes beim *vdání*, der Vindication. Deshalb legten im römischen Rechte die Parteien ihre Hände auf das streitige Objekt unter Androhung bewaffneter Gewalt (*manus conserrebant = pugnabant*) und daher im Gellius die Vindicationformel: „*fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, ego eum ex jure meum esse ajo, inde te ex jure manu consertum voco*“. Daraus erklärt sich auch die Formel bei Gajus: *ipsam rem apprehendebat velut hominem et ita dicebat: „hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo*“. In der germanischen Wette brachten die Parteien ein Stück des strittigen Objektes vor den Grafen und wenn der Zweikampf begann, berührten sie mit den Waffen diess Stück sei es Erde, Holz u.s.w. Neben diesen sachlichen Spuren, dass das *vdání*, die Wette ursprünglich ein wirklicher Kampf war, beweisen diess auch die Ausdrücke für diesen Gebrauch in den Sprachen der verschiedenen Völker, wobei die Begriffe Kampf und Wette identisch sind oder wechseln: griech. *ἀ-εθ-λος* Wettkampf, lat. *vas* (nach genit. *vadis* steht *vas* für *vads*) der Bürge, *vadimonium* das Pfand, goth. *vad-i* Pfand, Wette, althd. *wetti pignus*, *vadimonium*, altn. *ved-ja = ἀεθλος*, altböhm. *vaditi litigare*, *za-vad-iti* belasten, *vy-vad-iti* entlasten, lit. *vad-ōju* die Wette bezahlen, altsl. *vaditi incitare*, *litigare*, also Wechsel zwischen den Begriffen *certamen* und *pignus*.“ Těž Brandl (1876, s. 372–373): „*Výprosa* von *vyprosi* ausbitten, erbitten, ein vom Könige erbetenes Gut, welches durch Heimfall an den König gelangte, im class. Latein plur. *precaria*, im mitlat. *precarium* (von *precar* erbitten). Es war eine durch Jahrhunderte lange Übung entstandene Pflicht des Königs, die an ihn heimgefallenen Güter (vid. *odúmrť*) entweder aus reiner Gnade an bestimmte Personen zu vergeben, die sich gar keine Verdienste erwarben, oder mit diesen Gütern Verdienste zu lohnen; im ersteren Falle hieß ein solches Gut *výprosa*, im zweiten *výsluha* (von *vy-sloužiti* verdienen, in lat. Quellen *promeritum* genannt). Wenn nun Jemand starb, von dessen Gute man glaubte, dass es aus welchem Grunde immer an den König heimfallen würde, so ging der Petent zum Könige, um dieses Gut vom Könige für sich zu erbitten; erhielt er es, so wurde dasselbe durch einen Ausrufbrief auf dem Markte der Stadt, der es zunächst lag, binnen 6 Wochen dreimal ausgerufen, damit der, welcher ein näheres Recht zu diesem Gut zu haben glaubte, als der König, dieses sein Recht geltend mache und den odpor (vid. dieses) wider den Heimfall anmelde. Der Prozess darüber wurde beim Hoflehengerichte verhandelt und es war Sache des Petenten, das Recht des Königs, dieses Gut als Heimfall zu betrachten, nachzuweisen; gelang ihm der Beweis nicht, wurde er in die Kosten verurteilt: „*ktokolí kterú odúmrť vyprosí a koho k nákladóm pripraví a práva královského neprovede, bude moci ze Škod pohnán býti*.“ (Vš. 5.) Wer ein solches Gut zugesprochen erhielt und sich binnen drei Landrechtsterminen (d. h. binnen einem Jahre) nicht in den vollen Besitz desselben setzte, dem konnte es der König entziehen und an einen Anderen vergeben: *ztratí to dání a výsluhu a to bude moci od krále jinému dáno býti* (ibid). Nur die obersten Landesämter durften vom Könige nicht erbeten werden und diese aus dem Grunde, weil der König diese Stellen nur mit dem Beirat des Herrengerichtes besetzen konnte. Nachdem aber der Missbrauch eintrat, dass die Inhaber solcher Stellen dieselben bei ihren Lebzeiten für ihre Kinder erbaten; daher beschloss der Prager Landtag ai. 1497, dass, wer ein solches Amt vom Könige erbitten würde, Ehre, Gut und selbst das Leben verlieren, sollte. (LO. 1564 f. 17.) – Da die Ausdrücke *výprosa* und *výsluha* in gewissem Sinne identisch sind, werden auch die Verba *vyprosi* und *vysloužiti* promiscue gebraucht: *ktož jest vyprosil a vyslúžil*; – *zboží, které jest vyprošeno... anebo ten, ktož jest to vyslúžil* (Vš. 4); – *dědiny, které jsou na králi vyslouženy neb vyprošeny* (LO. 1564 f. 171).“

⁽⁹⁰⁾ Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 307): „*prātum*, *ī*, n. *louka*, *lučina*, *luh*; meton. (*lučnĭ*) *tráva*, *seno*, *rostliny*, *květiny*“. Ve středověké latině především šlo o *louku*. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*pratium*, lat., N.: *Wiese*, *Wiesengras*“. Viz též poznámku č. (270). Hlušiková (2009, s. 673): „*prātum*, *-ī*, n. 1. *lúka* 2. *seno*, *lúčna tráva*, *lúčne rastliny*, *lúčne kvety*“.

⁽⁹¹⁾ Kábrt (1996, s. 129): „*deinde místně: odtud, dále*; časově: *od té doby, potom*, v budoucnosti, *na dále, pak*; *primum... deinde... za prvé... za druhé*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 372): „*deinde* (*básn. dvojslab. deinde*) *odtud dále*; o pořadí a posloupnosti a) *místní: dále: iuxta Hermunduros Naristi ac d. Marcomani agunt a dále (za nimi) Markomani bydlí*; (v platnosti pří- vlastkové) *igitur Sequanis Haeduisque ac d., prout opulentia civitatibus erat, infensi a na jiné národy jsouce rozhořčení b) (nejčastěji) časově: od té doby, od té chvíle, potom, na to: nec d. in terris Romulus fuit; (též o budoucnosti) potom, nadále, v budoucnosti, budoucně: sic d., quicumque*

alius transiliet moenia mea; quae d. (= in posterum) sequatur gloria (prolem); – (spec. o přímé budoucnosti) brzy, zakrátko, co nejdříve, co nevidět: nec, quae te circumstent d. pericula, cernis?; (v závěti důrazně vytyká následnost děje): cum iam virium haud paeniteret, consilium d. viribus parat; sic fatus d. comantem Androgei galeam induitur (vytyká důrazně otázku) pak (za těch okolností): cur d. Metrodori liberos commendas? proč pak; quo d. fugam, quo tenditis kam pak prcháte; quae nunc d. mora est? V který pak ještě nyní průtah jest, tj. nač další průtah; (při vypočítávání) d. = potom, dále, za druhé: primum..., d. ..., tum..., denique (n. postremo)“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „von hier an, von da an, hierauf, weiterhin, nachher, alsdann, ferner“. Hlušíková (2009, s. 225): „deinde přísl. 1. /miestne/: d’alej, a d’alej, odkiaľ d’alej; ac deinde Marcomani agunt a d’alej /za nimi/ žijú Markomani 2. /časovo/ od tej doby, od tej chvíle, od toho času, potom, nato, čo najskôr, v budúcnosti, onedlho, skoro, čo nevidieť 3. /pri vypočítavaní/: primum – deinde po prvé – po druhé“.

- (92) Brandl (1876, s. 418): „Hereditas Übersetzung des böhm. dědina, dědictví (vid. diese) der liegende Besitz; – h. desolata vid. I. Abt. pustina; – commissalis poručené dědictví ein Gut, über das ein Vormünder gesetzt ist; – h. innata dědina poslupná vid. I. Abt. poslupný. Hereditarius homo der Untertan, dědičný člověk, der zu einer dědina gehört; vgl. I. Abt. dědic, dědina. Heres 1. der Erbe. 2. Der Besitzer; vid. I. Abt. dědic. 3. Der Bauer, Untertan, der Freibauer, vid. dědic.“ Brandl (1876, s. 24–25): „Dědic (hergeleitet von děd avus der Grossvater, also urspr. der Familienspross, der in gerader Linie abstammende) 1. der Erbe, heres. Erbfähig für den väterlichen Teil waren die ungeteilten Brüder (vid. nedílní bratři) und Vettern; für den mütterlichen Teil nur dann, wenn sie die Mutter in die Gütergemeinschaft aufnahm (vid. spolek). Bastarde erbten nicht, ebenso jene, gegen welche der Vorwurf unehelicher Abstammung erhoben wurde, so lange sie diesen Vorwurf nicht widerlegten. (Kn. Tov. k. 145). In Böhmen galten diese Grundsätze: jménem dědicův ve dskách netoliko synové se míní, ale také vnuci i pravnuci a tak níže a netoliko bratři jménem dědicův se míní, ale i strýci a obojích bratři, totižto i strýcův i jich dětí děti. Ale to vše má rozumíno býti o nedílných; neb když bratři nebo strýci sú sebe dílní, tu se jménem dědicův ani bratři nezavírají ani strýci, poněvadž ani vnuci ani synové, kdyžby byli oddělení, jménem dědicův rozuměni a zavřeni nemohu býti... Netoliko ten , ktož jest neřádně na svět přišlý, nedědí a k súdu se nepřipustí o dědictví otcovské, ale i ten také, ktož jest nařčen tím, nemá slyšán a k súdu připuštěn býti, leč se z toho prvé vyvede. (Vš. p. 162, 163). – 2. Der Besitzer, welcher ein Gut durch Kauf, Gerichtsspruch u.s.w. erlangte: druzí jsú dědici statku toho, kterýž kupí neb právem dobudú. (Kn. Tov. k. 145). – 3. Der Freibauer homines hereditarii liberi: quod homines hereditarii i. e. dědici villae Stadicz ab omni solutione liberi essent (Zříz. VI.); – král postihni svými dědici (Kn. Roz. čl. 115). 4. Der Landespatron: Václav, Vojtěch, Vít, Zikmund, Lidmila dědici Čeští (Vel. kal. 570): – na den přenesení sv. Stanislava d. polského (Vel. kal. 502).“ Brandl (1876, s. 25): „Dědictví 1. Eigentum, Erbschaft. 2. Der Ackerbesitz, im Gegensatze zum beweglichen Vermögen: nemaje nic na dědictví proto zatkný pohnán (Záp. Žer. I. 14); – lesy kteréž naše dědictví jsú (Ač. 3, 135); – ktožby o dědictví poháněl, ten v pohonu sumu položiti móż, jakáž se jemu zdá. (Zříz. Jih.). 3. poslupné vid. dieses. 4. poručené das vom Vormunde verwaltete Waisenvermögen. 5. Der gutsherrliche Besitz: císař Ferdinand město Jemnice v dědictví pánům z Lomnice vložil (MS. LA. XII. c. 19, p. 39). – 6. list na d. der Erbbrief, womit der erbliche Besitz eines Gutes verliehen wird (ibid. p. 50).“ Brandl (1876, s. 25): „Dědina (rad. děd = avus) bedeutet urspr. das vom Vater auf den Sohn übergehende Besitztum, besonders das Ackergut, fundi paterni, rura paterna, fundus hereditarius, hereditas: kdyžby kto dědiny kupil = si quis hereditatem emerit (Ač. 2, 114), kdyžby kto svú dědinu zastavil = si quis hereditatem suam obligaret (ibid. 116). – 2. Der Ackerboden: prodal jsem dvór se vším stavením, s dědinú ornú (Ač. 1, 339); – že nám to fojtství osazeno není a tudy má dědina hyne (Půh. Ol. 1449 f. 134); les náš vyklučivše v dědiny nebo v luky zdělali (Urkde. für Littau 1461); – ty dědiny znova z lesů vyklučené (Urkde. für Littau 1458). 3. vorzugsweise in Mähren das Dorf villa; diese Bedeutung rührt daher, dass nach altslav. Sitte ganze Geschlechter inmitten ihrer erblichen Gründe wohnten und die Dorfhäuser also einer Sippe angehörten. 4. hereditas, heredes: mazal tě Bóh v kníže nad svú dědinu (bib. 1404 f. 142) = unxit te dominus super hereditatem suam principem (I. Reg. 10, 1). – D. služebná ein Besitz, der zu gewissen Leistungen in Arbeit, Robot u.s.w. verpflichtet ist: ty dědiny nejsú služebné, než toliko šos platiti mají k městu a k hradu úrok (Ač. 1, 181); – D. svobodná der freie Grund, dessen Eigentümer der Gutherrlichkeit nicht untergeben ist: dědina Nosákovská jest svobodná a Nosák žádného pána neměl, by jemu platil úrok z toho (Ač. 1, 177); – D. nesvobodná jeder Grund, mit dem der Eigentümer nicht frei verfügen darf, z.B. Zinsgründe, Lehenschaften etc. d. manské ja-

kožto nesvobodné. (Ač. 2, 366).“ Rameš (2005, s. 51): „dědičná držba půdy – půda svobodně vlastněná, jejíž držení bylo ve středověku omezeno pouze panovníkovým právem na odúmrtí. Za časů Velké Moravy považoval panovník veškerou půdu za svoji a přiděloval ji členům své družiny za věrné služby. Tento stav trval ještě ve 12. století, tehdy v přímém vlastnictví panovník držel již jen malou část půdy (*dominium speciale*) a zbytek propůjčoval. Podle systému feudální hierarchie byla půda propůjčována i na dalších stupních. Pokud však nebyla ve vlastnictví obce nebo svobodného vlastníka, mohla půda majitele měnit podle toho, jak se feudální vrchnosti zlíbilo. Vzniká dědičná držba půdy, a to nejprve u šlechty, kde se nazývá *alod*. Poddaní získali právo na dědičnou držbu půdy teprve později, přibližně od 13. století. Tehdy k nám v rámci širokého kolonizačního programu přichází německé právo (*emphyteuze*). Pro něj je tato držba půdy charakteristická, dá se říci, že je na něm přímo postavena. Právo vlastnit půdu dědičně a hlavně svobodně ji odkazovat, znamenalo přelom ve vztahu venkova k půdě.“ Hlušiková (2009, s. 375): „*hērēditās, -ātis, f. dedičstvo, pozostalost': hereditatem capere /adire, cernere/ ujať sa dedičstva, hereditatem procurare spravovať dedičstvo*“.

- (93) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 661): „*vendico*“ = „*vindico*“. Uvedené sloveso znamená: *převádět proti druhému spornou věc nebo osobu na svou stranu (ve své vlastnictví), činit si nárok, právem něco požadovat, pohledávat, vymáhat, hájit, chránit, osobovat si, vyhrazovat si, požadovat něco pro sebe*. Hledíková (2008): „*vindico, are, avi, atum činit si nároky, trestat, stíhat, odčinit; hájit něčí svobodu, vysvobodit, in libertatem vindicare osvobodit'*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*vindicare, vendicare, lat., V.: gerichtlich in Anspruch nehmen, vindizieren, sich zueignen, befreien, retten, schützen, sicherstellen, bewahren, strafend einschreiten, bestrafen, ahnden, rächen, tadeln (vendicare)*“. Hlušiková (2009, s. 920): „*vindicō, -āre, -āvī, -ātum /vendicō, -āre, -āvī, -ātum/ 1. nárokovat' si niečo, robiť si nároky, vyžadovať niečo, vymáhať niečo, domáhať sa niečoho, dožadovať sa niečoho: vindicare aliquem in libertatem zasadzovať sa /na súde/ o niečo slobodu, získavať niekomu slobodu, oslobodiť niekoho, vindicare plebem in libertatem bojovať za slobodu ľudu 2. alqm ab alqa re, alqm alqa re vyslobodiť niekoho z niečoho, oslobodiť niekoho od niečoho: vindicare ab re zbaviť niečoho 3. alqm ab alqa re brániť niekoho pred niečím, zastávať niekoho: a crudelitate vindicare uchrániť pred krutosťou 4. alqm /alqd/ pomstiť niekoho, vypomstiť sa niekomu, na niekom, za niekoho, za niečo 5. in alqm, alqd trestať, karhať, niekoho, niečo: hominum consilia legibus vindicatur ľudská ľstivosť je trestaná zákonmi 6. alqd sibi /ad se/ privlastňovať si, nárokovat' si, osobovat' si, vyhradzovať si: partem oneris tui mihi vindico vyhradzujem si časť tvojho nákladu, Chii Homerum suum vindicant Chijčania si privlastňujú Homéra*“.
- (94) *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum germanicarum. N. S. Cosmae Pragensis chronica Boemorum, Tomus II.* (B. Bretholz, *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*) na str. 245. pozn. f): „*cessare*“.
- (95) Klas. lat.: „*praedictis*“.
- (96) Kábrt (1996, s. 459): „*uterque, utraque, utrumque (gen. utriusque, dat. utrique) oba, obojí, ten i onen, jeden i druhý (každý zvlášť): utraque pars obě dvě strany; ad utramque rem se illis offerre že se jim nabízí k obojí věci; utraque castra oba tábory; utriusque obě strany, obojí; utroque mari na obou dvou mořích; corpora natorum serpens amplexus uterque těla synů objali oba hadi; utrumque regem sua multitudo consalutaverat oba dva jako krále pozdravila jejich družina; utraque fortuna obojí osud, štěstí i neštěstí; uterque polus obojí pól; uterque Neptunus obojí Neptun, severní i jižní moře, západní i východní moře; iuris utriusque doctor doktor obojího práva (tj. římského a církevního), zkratka: JUDr. (čteno též iuris universi veškerého práva)*“. Ve středověké latině především: *jeden i druhý, oba*. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstvacinnost>> uvádí: „*communio sub utraque specie – přijímání pod obojí*“, „*uterque, utraque, utrumque – jeden i druhý, oba*“, „*uterque liber oba svobodní*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*uterque, lat., Pron.: jeder von beiden, beide*“.
- (97) Kábrt (1996, s. 16): „*adiaceō, ēre, uī, – ležet u něčeho (s dat.), ležet při tom, u toho*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 25): „*adiaceō, ēre, uī, – ležet u něčeho (alci rei), ležet vedle 1) cum ipsi passim adiacerent vallo; adiacebant fragmina telorum 2) spec. zeměpisně regionem quae ad Aduatucos (var. Aduatucis) adiacet; též s ak. gentes, quae mare illud adiacent bydlí u moře; adiacentes populi susední. Subst. adiacentia, ium, n. okolní krajina, okolí: (Velinum la-*

cum) in a. erupturum; cum amnis adiacentibus superfunderetur 3) metaf. být připojen, být pohotově: velle adiacet mihi". Ve středověku především: *ležet u něčeho, přiléhat*. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> uvádí: „adiaceo, ere, uī, ležet u, ležet vedle“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> uvádí: „adiaceo 1) de situ locorum i.q. vicinum esse 2) de aliis“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „adiacere, lat., V.: *bei etwas liegen, neben etwas liegen*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> též uvádí: „adiaceo, ere, uī, *ležet u, ležet vedle*“. Hlušíková (2009, s. 26): „adiaceō, -ēre, -uī, – ad alqd alebo alci rei, *hraničit' s niečím, ležať pri niečom*: gentes, quae mare illud adiacent národy, ktoré ležia pri mori, adiacentes populī susediace národy“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „ad-iaceo, uī, ēre, *bei* od. *neben etwas liegen*, a) v. der geogr. Lage einer Gegend, einer Stadt od. eines Volkes, ad ostium Rhodani (v. Meere), Caes.: ad Aduatucos (v. einer Gegend), Caes.: ad Syrtim (v. einer Stadt), Mela. – m. bl. Acc., Etruriam, Liv.: mare, Nep. – m. Dat., agro Romano, Liv.: mari, Liv.: pelago, Mela: ripis Stthoeni, Mela : undis, Ov.: domui, ICt. – absol., adiacente Tibri, Tac.: adiacentes populī, die benachbarten V., Tac. – Partic. subst., adiacentia, ium, n. pl., die Umgebung, Umgegend, Plin. u. Tac. – b) v. Pers., m. Dat., vallo, Tac.: feminae, Col.“

- (98) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 284): „cōfirmātiō, ōnis, f. [confirmo] 1) upevnění, utvrzení: c. perpetuae libertatis 2) metaf. utvrzení myslí, upokojení, útěcha; povzbuzení: animi 3) tvrzení, výrok: perfugae.“ Ve středověku pak běžně *biřmování* – s ohledem na diplomatiku pak především *potvrzení, schválení*. Viz též poznámku 480. Kábrt (1996, s. 99): „cōfirmō, āre, āvī, ātum upevnit; posílit, utvrdit: alius alium confirmare jeden druhému, navzájem si dodávali odvahy; utužit, zabezpečit: confirmare regnum utužit, upevnit království, vládu; Galliam praesidiis ac navibus confirmare Galii zabezpečit posádkami a loďmi; *potvrdit, schválit*: locus in beneficium confirmatus místo jako obročí *potvrzené*; povzbuzovat: confirmare militum animos povzbuzovat vojáky; s jistotou tvrdit, určitě prohlásit: confirmasti (= confirmavisti) te ipsum iam esse exiturum prohlásil jsi, že ty sám hned odejdeš; suspicio est confirmata podezření bylo potvrzeno; **biřmovať*“. Hledíková (2008): „confirmacio electionis – *potvrzení volby*“, Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „confirmo, are, avi, atum – upevňovat, *potvrzovat*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „confirmo, are, avi, atum *potvrdit, schválit*; upevnit; posílit, posílit, utužit; povzbudit, dodat myslí; *stvrdit, dotvrdit, dokázat*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „confirmare, lat., V.: befestigen, kräftigen, stählen, bestärken, feststellen, bestätigen, *ratifizieren*, ermutigen, beruhigen, bewahrheiten, *konstatieren*, versichern, vergewissern, *mit Sicherheit behaupten*“. Hlušíková (2009, s. 172): „cōfirmō, -āre, -āvī, -ātum 1. upevňovať posilňovať: stipites confirmare upevnit' kmene 2. utvrzovať, zabezpečovať, ustanovit': societatem confirmare utužovať spolok, opinionem confirmare utvrzovať /si/ mienku 3. *potvrzovať, schvalovať*: legem confirmare schvalovať zákon 4. povzbudzovať, dodávať mysle, obodrovať [vzpružit', povzbudit', osviežit']: alius alium confirmabant navzájom sa povzbudzovali 5. *potvrzovať, dokazovať*: suspicio est confirmata podozrenie sa potvrdilo 6. *tvrdit' s istotou, vyhlasovať* 7. **podpisovať*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „cōfirmātiō, ōnis, f. (confirmo), die *Befestigung*, nur übtr.: 1) übh.: c. perpetuae libertatis, Cic. ep. 12, 8, 1. – 2) insbes.: a) die Befestigung des Gemüts durch Einsprechen von Mut, Trost, Hoffnung, die Bestärkung des Mutes, Muteinsprechung (Ermutung), Beruhigung, Tröstung, c. animi, Caes.: animorum, Sen.: c. Ciceronis, Cic.: confirmatione nostrā egebat, Cic. – b) die *Bestätigung*, α) (rhet. t. t.) durch Beweisführung, die Begründung, Bewahrheitung, als Teil der Rede, s. bes. Cic. de inv. 1, 34; part. or. 27: confirmationem ingredi (antreten), Quint. 4, 4, 9. – β) durch Worte, Beistimmung, die *Bestätigung, Vergewisserung*, c. gravior, Cic.: m. subj. Genet., perfugae c., Caes.: mit obj. Genet., eius rei, Quint.: adoptionis, ICt.“

- (99) Kábrt (1996, s. 359): „redimō, ere, ēmī, emptum (vl. red a emō) zpět *koupit, vykoupit*; najmout; vectigalia redimere dražbou najímat důchody“. Hledíková (2008): „ab hostibus redimere – *vykoupit se zajetí*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí:

„redimo, ere, demi, demptum – vykoupit, koupit zpět“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „redimo, ere, emi, emptum – najmout, pronajmout, vykoupit“. Zachová (1994, s. 94): „redimō, ere, ēmī, emptum vykoupit, koupit zpět“. Hlušíková (2009, s. 723): „redimō, -ere, -ēmī, -emptum 1. spát kúpit, odkúpit: domum redimere odkúpit [odkoupit] dom 2. vykúpit, zachránit: captos a servitute redimere vykúpit zajatcov z otroctva 3. napraviť, vyrovnat: lites redimere ukončovat spory vyrovnáním 4. najat 5. odvrátiť: mortem morte alterius redimere odvrátiť smrť smrťou iného /človeka“. Kábrt (1996, s. 359): „redēptiō, ōnis, f. vykoupení, koupení; nájem; práv. právo zpětného (přednostního) výkupu“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „redemptio, lat., F.: Erkaufung, Bestechung, Pachtung, Mietung, Loskaufung, Übernahme eines Prozesses und seiner Gefahr gegen eine Summe“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „redēptio, ōnis, f. (redimo), I) die Erkaufung, a) die Bestechung, huius iudicii, Cic. I. Verr. 16: Plur. absol., Cic. Pis. 87. – b) die Pachtung, Cic. de prov. cons. 11 u. die Mietung, Ascon. in Cic. or. in tog. cand. p. 83, 16 K. – c) die Übernahme eines Prozesses und seiner Gefahr gegen eine Summe, Ulp. dig. 17, 1, 6 extr. – II) die Loskaufung aus der Gefangenschaft, redemptionis pretium, Sen. de ben. 2, 21, 1: red. captivorum, Liv.: ducis, Quint. – sacramenti, vom Soldateneide (Kriegsdienste), Auct. b. Alex. 56, 4 (vgl. 55, 4 qui se pecuniā redemerunt)“. Meyers Großes Konversations-Lexikon (6. Auflage 1905–1909) <http://www.zeno.org/Meyers-1905/>: „Redemptio (Redemptio, lat.), Loskaufung (der Gefangenen), Kautionierung; in der Kirchensprache soviel wie Erlösung, daher Redemptor, Erlöser“.

(100) Kábrt (1996, s. 259): „lēgitimus, a, um zákonitý, zákonný, zákonem stanovený; právní; spravedlivý, náležitý, řádný, správný; filius legitimus zákonitý (manželský) syn; uxor legitima zákonitá, řádná manželka“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 23): „lēgitimus (arch. legitimus), a, um [lex] zákonitý, zákonný, podle zákona, podle práva, právní, zákonem stanovený (určený, vyměřený), podle zákona náležející, spravedlivý 1) (básn.) legitima servas credita rura fide se zákonitou věrností = věrně podle zákona; subst. legitimis quibusdam confectis po vykonání zákoných předpisů 2) metaf. náležitý, řádný, správný, pravý, pravidelný: poema (podle zákonů umění)“. Hledíková (2008): „conthoralis legitima zákonná manželka“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost> uvádí: „documentum legitimum authenticum – pravá původní listina“, „legitima causa – závažná příčina“, „legitimus, a, um – zákoný, manželský“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „legitimus, lat., Adj.: gesetzmäßig, gesetzlich, rechtmäßig, Gesetz betreffend, recht, gehörig, gebührend, schicklich, richtig, regelrecht, echt“. Kábrt (1996, s. 259): „lēgitimē (adv. od lēgitimus) zákonitě, zákonně, podle zákona, podle práva; řádně, správně“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 23): „lēgitimē, adv. [legitimus] zákonitě zákonně, podle zákona, podle práva, právně, spravedlivě; náležitě, řádně, správně“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „legitime, lat., Adv.: rechtmäßig, regelrecht, gesetzlich, gehörig [příslušný, náležitý, řádný]“. Hlušíková (2009, s. 475): „lēgitimus, -a, -um /arch. zákonitý, zákonný, určený, stanovený zákonem, právní: legitimis quibusdam confectis po vykonání zákoných predpisov, tempus legitimus zákonná lehota, coniunx legitima zákonitá manželka 2. spravedlivý 3. pravý náležitý 4. správný, riadny“.

(101) Kábrt (1996, s. 104): „cōsignō, āre, āvī, ātum opatřit pečeti; zaručit, zaznamenat; potvrdit“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 297): „cōsignō, āre, āvī, ātum 1) zapečetit, opatřit pečeti: tabulas signis 2) metaf. zapečetit, (hodnověrně) zaznamenat; pověřit, potvrdit, zaručit“. Hlušíková (2009, s. 180): „cōsignō, -āre, -āvī, -ātum 1. zapečatit: epistulam consignare zapečatit list 2. zaznamenat, zaznačit 3. zaručit, potvrdit“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „cōn-signo, āvī, ātum, āre, mit dem Merkzeichen (signum) versehen, I) urkundlich besiegeln, versiegeln, mit dem Siegel unterfertigen, urkundlich bescheinigen (beglaubigen), tabulas signis, Cic.: decretum, Liv.: testamentum, ICt.: tabellas dotis od. bl. dotem, eine Heiratsurkunde besiegeln = abfassen, Suet. – II) durch ein Merkzeichen festhalten, schriftlich, authentisch, urkundlich niederlegen, -beglaubigen, -bestätigen, -verbürgen, verbriefen, alqd litteris, publicis litteris, Cic.: fundos publicis commentariis, Cic.: auctoritates nostras, Cic. – übtr., antiquitas clarissi-

mis monumentis testata consignataque, Cic.: insitae et quasi consignatae in animis notiones, Cic.: c. causam, de qua etc., Gell.

- (102) Kábrt (1996, s. 347): „*proprius, a, um* vlastní, zvláštní, příznačný; *proprium est verae amicitiae je příznačné pro pravé přátelství; haec ita iustitiae propria sunt a tyto vlastnosti tak náležejí ke spravedlnosti; manu propria* (zkratka: *m. p.*) *vlastní rukou; jednotlivý, výhradní, podstatný, význačný*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 336): „*proprius, a, um* [snad z *pro privo*] *vlastní* (*alcis, zř. alci někomu*), *tj. náležící výhradně někomu, vyhrazený, soukromý* 1) *nec solem proprium natura nec aera fecit* (*op. communis a publicus*); *proprium esse alcis být něčím* (výhradním) *majetkem, výhradně náležet někomu, přenes. být vlastním činem, vlastní zásluhou: cum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria; proprio sumptu; Archilochum proprio rabies armavit iambo jemu vlastním* (*tj. od něho vynalezeným iamb. trimetrem*) 2) *metaf. a) zvláštní, speciální, týkající se jednotlivé osoby n. věci: proprium est alcis jest něčí zvláštností, zvláštní vlastností; hunc mihi da proprium laborem; duritiam operum ac propriis nominibus incusant vallum, fossam ... jmenovitě, jednotlivě; osobní: (Piso) offensus urbi propria quoque ira b) výhradní, vlastní, význačný, charakteristický, podstatný: id virtutis est proprium c) (právem náležící ⇒) náležitý, příslušný: quod huius imperii proprium est* (*tj. právem i povinností*); *deferens propriam laurum = zasloužený; qui proprio nomine perduellis esset pravým d) (trvale náležící ⇒) trvalý, stálý, jistý: proprium ac perpetuum* (*v. t.*); *locupletia munera non propria esse consuerunt; propria dona, munera; si proprium hoc* (*tj. štěstí při lovu*) *fuerit*“. Hledíková (2008): „*ad edes (= aedes) proprias do vlastních domovů, domů*“, „*suis propriis pecuniis emere et comparare – za vlastní peníze koupit a opatřit*“, „*in persona propria – osobně*“, „*propriis sumptibus – na vlastní náklad*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*ad propria – do vlastní země, domů*“, „*filia, ae f. propria – vlastní dcera*“, „*filius proprius – vlastní syn*“. „*motu proprio – z vlastního popudu, z vlastní vůle*“, „*propriis sumptibus – na vlastní náklady*“, „*sub expensis et sumptibus propriis – na vlastní náklady a výdaje*“. Hlušíková (2009, s. 691): „*proprius, -a, um* 1. *alcis, alci vlastný, vyhradený, súkromný, patriaci istému jednotlivcovi: propriam esse alicuius byť výhradným majetkom niekoho* 2. *osobitý, zvláštny: proprium est alicuius je zvláštnosťou niekoho* 3. *podstatný charakteristický, význačný* 4. *příslušný, náležitý* 5. *trvalý, stály, istý: propria dona trvalé dary*“.

- (103) Kábrt (1996, s. 408): „*stagnum, ī, n. stojatá voda, kaluž, močál, tůň, bažina; rybník, jezero: in liquentibus stagnis v čistých jezerech; vodní nádržka*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 489): „*stagnum, ī, n.* [srov. *σταγών kapka*] 1) *stojatá n. volně tekoucí voda, louže, kaluž, močál, rybník, jezero: immensa stagna lacusque; Tiberis effusus lenibus stagnis adiri non poterat; gloria est stagno quolibet ista minor tato sláva je pod důstojnost kterékoli kaluže* 2) (*umělá*) *vodní nádržka: latius extenta Lucrino stagna lacu; navale k zápasům lodním* 3) *voda, tůně: Cocytii stagna alta; hanc Numicius creditur stagnis occuluisse suis*“. Hlušíková (2009, s. 803): „*stagnum, ī, n.* 1. *stojáca voda, močiar, jazero, rybník, pleso, kaluž: orbis stagnat paludibus kraj je zaplavený močiarmi* 2. *umelá vodná nádrž* 3. *pomaly tečúca voda, more, morská hladina: stagmina Phryxæe sororis helespontská úžina*“. Slovník Du Cange et al., *Glossarium mediæ et infimæ latininitatis*. Niort: Favre, 1883–1887 <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>>: „*STAGNUM, pro Stannum, κασσίτερον. Gall. Estain. Gloss. Lat. MS. Reg. : „Stagnum, lacus, qui non effluit, vel genus metalli.“ Gloss. Lat. Græc. : „Stagnum, κασσίτερον, λιμνη, ὑδροστάσιον. Slagnea, κασσιτερινά,“ Glossar. Græco-Lat. : „Stagnum, κασσίτερον. Stagnea, κασσιτερινά. Stagno, περιπεταλῶ.“ Ubi Stagnare, est Stagno, sive stanno inducere, nostris Estamer. Κασσιτερονργός, Stagnator. Gervasius Dorobern. ann. 1182*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*stagnum, ī, n. (sto), das abrinnde, austretende Gewässer, l) eig., jedes durch Austreten des Meeres od. eines Flusses entstandene Gewässer, gleichviel ob stehend oder nicht, bald stehendes Gewässer übh., bald See, bald Teich, bald Pfuhl, Lache, Tümpel (während lacus der bleibende Landsee, palus der Sumpf), fontes et stagna, Cic. poet.: quaedam stagni incola, v. Frosch, Phaedr.: addidit et fontes immensaue stagna lacusque, Ov.: quo fit utex stagno vel lacu vel flumine eadem genera (piscium) graviora sint, Cels.: mite stagnum placidaue palus, Verg.: st. salinarum, Salzsee, Salzlache, Auct. b. Afr.: super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, Liv. – ll) übr.: A) (poet.) jedes langsam fließende Gewässer, imis stagna refusa vadis, Verg.: Phrixæe stagna sororis, der Hellespont, Ov.: dulcia stagna Caystri, Verg. – B) künstlich angelegter Teich, Becken, stagna et euripi, Ov.: latius extenta Lucrino stagna lacu, Hor. – st. navale, vom Becken*

zu Naumachien, Tac. u. Stat.: *st. calidae aquae*, Becken zum Baden, Tac. – / Nbf. *stagnus*, Gramm. vet. 365, 22 u. 24.“

- (104) Kábrt (1996, s. 416): „*successiō, ōnis, f.* nastoupení, nástupnictví; práv. *successio graduum (ordinum)* postupné nabízení dědictví podle příbuzenských stupňů – *successor, ōris, m.* nástupce, následovník, dědic; následník“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 510): „*successor, ōris, m.* [succedo] nástupce, následník; dědic: *quo successore sagittae Herculis utuntur* jehož mají za dědice“. Ve středověké latině „*successor*“ označoval nástupce „*predecessor*“ („*praedecessor*“) předchůdce. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*successor, lat., M.: Nachfolger*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*successio, ōnis, f. (succedo), l)* das Einrücken in die Stelle eines anderen, a) übh.: *voluptatis, Cic. de fin. 1, 37: rata alternaque lucis atque umbrarum, die Aufeinanderfolge, Chalcid. Tim. 39 C u. 201.* – b) das Einrücken in den Besitz durch Erbschaft, Kauf usw., die Nachfolge im Besitz, filiorum successiones pro parte materna, das Antreten des mütterlichen Besitzes, Capit. Anton. phil. 11, 8: statuae per plures successiones mihi traditae, nach verschiedenen Besitzern an mich gekommen, Plin. ep. 10, 8 (24), 1: morbi per successiones quasdam traduntur, werden fortgeerbt, Plin. ep. 1, 12, 4. – c) die Nachfolge im Amte, in Erbschaften usw., in locum Antonii, Brut. in Cic. ep.: imperii, Suet.: regni, Heges.: annuae successiones, Iustin.: Caesaris, auf Cäsar, Flor. – II) der Fortgang, Erfolg, prospera, Cic. fr. bei Augustin. de vit. beat. 26: bes. der gute Erfolg, proeliorum successiones, Arnob. 2, 8.“ V této souvislosti viz též Herders *Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „*Erbrecht (successio mortis causa), Uebergang der Vermögensrechte eines Verstorbenen auf die Erben ...*“

- (105) Kábrt (1996, s. 341): „1. *prō, citoslovce, výraz rozhořčení nebo podivu: ó, oh, běda, bohužel: pro di (= dei) immortales* při bozích nesmrtelných; *pro deum (= deorum) atque hominum fidem* pro víru v bohy a v lidi, *pro* všechno na světě! 2. *pro* předl, s abl. *před: pro castris* před táborem; *pro cornibus vpředu* na křídlech; *pro foris publicis* před řadami sedadel obecnstva; *pro, ve prospěch, za: ut tributum pro illis penderent* aby za ně, z nich platili daň; *pro beneficio* za dobrou službu; *incerta pro certis* věci nejisté za jisté, místo jistých; *pro sociis* na obranu spojenců; *pro re pauca loquar* o věci něco málo promluvím; *pro nocente* jako by byl vinen; *pro praetore* v zastoupení přetora, proprétora; *pro consule* v zastoupení konzula, prokonzul; *unus pro multis* jeden za mnohé; *pro anno* ročně, za rok; *pro forma* jen na oko, jen pro zdání, formálně; *pro futuro* pro budoucnost, napříště; *pro memoria* na památku, pro zapamatování; *pro domo sua* pro svou vlastní potřebu; *pro rata parte* podle určitého poměru; *lék. pro dosi* v jednotlivé dávce: podle, vzhledem: *pro noxa* podle viny, v poměru k vině; *pro tempore* vhod, včas; *quid pro tempore foret (= esset) co by bylo vhodné, včasné; pro habitum pecuniarum* podle majetkových poměrů; *pro vestra sapientia* vzhledem k vaší moudrosti; *pro sensu* podle smyslu“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 315): „2. *prō, adv. a předl, (ve složení též prō-, např. prōficio ale prōficiscor, také prōd, např. prōdeo)* [příbuz. s *per a prae*; srov. *πρό*, čes. *pro a pra-* ve slovech jako *praděd*] l) *předl, s abl. 1) o místě a) před něčím (zády k předmětu, srov. ante): p. oppido; – p. contione* před shromážděním, vojen. *před shromážděným vojskem b) (vpředu n. zpředu) na něčem, u něčeho: p. tribunali; p. gradibus; mulieres ... p. tectis aedificiorum saxa mittere vpředu na střechách stojice = se střech 2) před někým = k ochraně n. přenes, ve prospěch něčí, pro někoho, za, o: si p. mea patria ista virtus stare; dicere p. lege; pauca p. delicto suo verba facit* na omluvu svého provinění; *alqd p. alqd est* jest příznivo někomu; *p. alqd poenas capere* mstít se za někoho; *leckdy m. prostého pádu: nec aliud p. nobis utilius; urbes, quae p. hostibus et advorsum se opportunissimae erant; hac p. parte favent (= huic partí) 3) za někoho n. něco a) o zastupování = místo: p. consule (p. praetore) mittere alqm jako prokonsula (propraetora); scuta p. aureis donis congesta sunt b) o náhradě a odplatě: p. vita hominis nisi hominis vita reddatur; p. meritis c) praed. α) význ. jako, jakožto: si p. castello turrim fecissent; p. certo habere, putare; p. nihilo habere, ducere za ...; alqd pro testimonio dicere jako svědectví, svědeckou výpověď, jako svědek; lze předkládat též instr. habere p. disciplina et praeceptis na učení a výstrahou; si mora p. culpa est chybou β) význ. = jakoby: sub latus p. occiso; duces feroces p. victoribus agere 4) o způsobu a přiměřenosti dle, podle, vedle: ut consilium p. tempore et p. re caperet podle času a okolností = aby se řídil ve svém jednání časem a okolnostmi; p. hospitio; minimam et p. corpore vocem emittunt odpovídající, přiměřený (malíčkému) tělu; dignum praestabo me p. laude (v. t.) merentis; p. se quisque podle sil svých, seč je, podle možnosti, se své strany; p. (rata) parte* podle určitého po-

měru, přiměřeně (ale p. parte zčásti); na něco: nobis ea res p. magnitudine parum comperta est na svou velikost; – ve shodě s něčím = na základě něčeho, z něčeho: p. imperio z úřední moci; – náleží-li k celé větě, užívá se p. eo a spojky n. relat.: cum Hannibal ad Antiochum venisset proque eo, quod eius nomen erat magna gloria, invitatus esset ve shodě s tím, že = protože II) adv. jen ve složení 1) o místě (prodire) 2) o ochraně a prospěchu (propugnare, prodesse) 3) o zastupování (proconsul) 4) o přiměřenosti (prout)“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) též uvádí: „pro necessitate aque (= aquae, gen.) – pro potřebu vody, když potřebovali vodu“, „pro recipiendis obsidibus – aby přejal rukojmí“, „mittuntur pro negotio exequendo – aby provedli úkol“, „pro iure suo monere – upomínat o své právo“, „dare pro iure obtento – dát za právo“, „pro modo culpe – podle míry viny“, „pro offertorio et candelis – na ořeru a na svíčky“, „pro tantilli – pro tak málo“, „pro conclusione dicere – na závěr říci“, „temporalia pro eternis felici commercio commutare – časné statky směniti šťastnou výměnou za věčné“, „pro animarum remedio salutari – pro spásu duší“, „pro iusticia statuere – stanovit právem (jakožto rozsudek, místo rozsudku)“, „pro rerum gerendarum expedicioni prosequucone – pro rychlejší vyřízení záležitostí“, „pro nostra ad invicem redintegranda societate – pro obnovení našeho vzájemného společenství“, „habeatur pro non scripta – budiž považována za nenapsanou (jako by nebyla psána)“, „pro contumacia condemnari – odsoudit pro nestání, nedostavení se k soudnímu jednání“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „gerit se pro abbate – vydává se za opatem“, „pro levante fuit – za kmotra byl“, „pro obsequiis exhibitis – za prokázané služby“, „pro parte – ze strany, v zastoupení strany“, „pro sue et progenitorum suorum animarum salute (remedio) – pro spásu duše své a svých předků“, „pro tribus za třikrát“.

(106) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 397): „*remedium*“ = lék, léčivý prostředek. Ve středověké latině se především vyskytovalo slovní spojení „*remedium animae*“ = *spása* duše. Hledíková (2008): „*in remedium anime – pro spásu duše*“, „*oppressorum ausibus oportunitis remediis obviare – čelit opovážlivým činům utlačovatelů vhodnými prostředky*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*remedium, i, n. – lék, náprava*“, „*remedium anime – spása duše*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*remedium, lat., N.: Gegenmittel, Heilmittel, Hilfsmittel*“.

(107) Viz poznámku č. (255) a (307).

(108) Viz především poznámky č. 592 a 598.

(109) Klas. lat. transkripcí: „*praenotatae*“. Viz též poznámku č. (300).

(110) Kábrt (1996, s. 459): „*contrādō, ere, didī, trādītum* společně, *formálně odevzdat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 397): „*contrādō, ere, didī, dītum odevzdávat*“. Ve středověku pak dle *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq.html>> „*förmlich übergeben*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*contrado, didi, dītum, dere i.q. trado, do*“. Hlušíková (2009, s. 190): „*contrādō*, -ere, -didī, -dītum odovzdávat*“.

(111) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 213) uvádějí: „*Cilicium, ī, n. vlněná pokrývka (zhotovená ze srsti kilických koz); † žíněné nebo vůbec hrubé roucho (kajcínků)*“. *Brockhaus Bilder-Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Brockhaus-1837/>>: „*Cilicium nannten die alten Römer das gewöhnliche härene Kleid der Soldaten und Schiffer, weil der Stoff dazu aus Cilicien in Kleinasien bezogen wurde. Denselben Namen erhielt später das pferdehaarene Bußgewand [pytlovina] christlicher Einsiedler und Mönche und endlich in katholischen Klöstern strenger Regel ein aus Draht geflochtener Gürtel [pás] mit scharfen Spitzen, der mit letztern nach innen gekehrt, zur Tödtung des Fleisches auf bloßem Leibe getragen wurde*“. *Herders Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „*Cilicium hieß bei Römern und Griechen der aus cilicischer Wolle oder Ziegenhaaren gewobene grobe Zeug, womit sich Soldaten, Matrosen und Bauern kleideten; bei den Christen ein aus grober Wolle, Ziegen- oder Kameelhaaren verfertigtes Bußhemd oder ein aus Draht mit nach Innen gekehrten Spitzen geflochtener, ebenfalls auf bloßem Leib zu tragender Bußgürtel*“.

(112) Výraz „*ecclesia*“ lze překládat různě. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 213) uvádějí následující ekvivalenty: *shromáždění, sněm, křesťanská obec, církev, chrám*. Ve středověké lati-

- ně znamenal tento výraz i *farnost*, *klášter* či *diecézi*. Hledíková (2008): „*ecclesia parochialis* – farní *kostel*“, „*reverenda ecclesie úcta k církvi*“, „*ecclesie consulere* – postarat se o církev“, „*talem retributionem malefactorum ecclesie reddidit* – takovou odplatu za zločiny proti *kostelu* dať“, „*fabrica ecclesie* – stavba *kostela*“, „*super ecclesia litigare* – vést spor o *kostel*“, „*in beneficium ecclesiasticum erigere* – povýšit na církevní obročf“, „*ab ecclesia recedere* – odpadnout od *církev*“, „*suspensio ab ingressu ecclesie* – zákaz vstupu do *kostela*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> např. též uvádí: „*constructor domorum, ecclesiarum* – stavitel domů, *kostelů*“, „*director fabricae ecclesie* – mistr stavby *kostela*“, „*ecclesia, ae f.* – *církev*, *kostel*, *farnost*, *diecéze*“, „*oconomus ecclesiae* – *kostelník*“, „*praefectus ecclesiae* – představený církevní“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*ecclesia, lat., F.: Volksversammlung, christliche Gemeinde, Kirche, Versammlung*“.
- (113) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 207): „*pavimentum, ī, n.* [pavio] *podlaha* (ne z prken, nýbrž buď prostě z upěchované hlíny nebo vykládaná cihlami a dlaždicemi, u boháčů pak mramorem a mosaikou), *dlažba; spec. mosaika*“. Tento význam mělo uvedné slovo i ve středověké latině. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*pavimentum, ī, n.* *hliněná, dlážděná podlaha*“. Hlušíková (2009, s. 604): „*pavimentum, -ī, n.* 1. *podlaha, dlažka, dlažba /nie drevená, ale z ubitej hlíny alebo vykladaná tehlymi či dlaždicami, v bohatých domoch mramorom/ 2. mozaika*“.
- (114) Kábrt (1996, s. 324): „*perseverō, āre, āvī, ātum vytrvávat, setrvávat; trvat na svém*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 237): „*perseverō, āre, āvī, ātum* [per a severus] *vytrvávat, setrvávat, trvat, zůstávat* α) (*in re v něčem, při něčem*): *ille in sua sententia perseverat při svém rozhodnutí; – abs. una (navis), quae perseveravit zůstala* (tj. dále plula); *hi lusus infantum ... perseverant senes zůstávají* (tomu věrni β) (s inf.) p. *alqd facere neustávat i něco dělat, bez ustání, dále něco dělat: ille a vallo non discedere perseveravit neustoupil ani na krok; s ak. c. inf. Orestem se esse perseverat neustává tvrdit, trvá při svém tvrzení; zř. s ak. id p. et transigere Part. perseverans význ. adj. v. t.*“ Hledíková (2008): „*indeficientem perseverare – setrvávat bez uhasínání*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*persevero, are, avi, atum – vytrvat, neustat, dále dělat*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*perseverare, lat., V.: verharren, fortfahren, verweilen, fortbestehen, darauf bestehen*“.
- (115) Klas. lat.: „*imbre*“.
- (116) Kábrt (1996, s. 227): „*inde místně: odtud: inde in Galliam odtud do Galie; inde digreditur odtud se ubírá; neque deperit inde (ex copia) a neubývá z ní; inde (místo ex ea, t. regni cupidine) certamen coortum a z ní vzniklý spor; inde – hinc tam – zde; časově: od té doby, nato, potom, pak: inde sic orsus potom tak začal; příčinně: proto: inde consilium mihi odtud, proto mám v úmyslu*“. Smolová (2011) např. v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*hinc inde – tu a tam, porůznu*“, „*inde – odtud, od té doby, proto*“. Hlušíková (2009, s. 413): „*inde přísl. 1. /o mieste/ odtiaľ: hinc – inde tu – tam, inde loci z toho miesta 2. /o čase/ potom, od toho času, od tej doby: /iam/ inde ab už od, inde, cum potom, keď 3. /o príčine/ preto, zato, z toho: inde ego te voco preto ťa nazývam*“.
- (117) Kábrt (1996, s. 461): „*vādō, ere, vāsī, vāsum kráčet, ubírat se, jít; hnát se, kvapit*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*vado, ere, vasi, kráčet, ubírat se, jít*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*vadere, lat., V.: wandern, gehen, schreiten, losgehen, losschreiten*“. Hlušíková (2009, s. 897): „*vādō, -ere, vāsī, vāsum 1. kráčet, íst, uberat sa: in urbem vadere kráčet do mesta, vade age nuž choď, ponáhlaj sa, vade salutem ponáhlaj sa pozdravit*“.
- (118) Brandl (1876, s. 438): „*Stadium vid. I. Abt. hon*“. V klasické latině – viz Kábrt (1996, s. 408): „*stadium, ī, n.* (z řec) *délková míra, hon, 200 m, asi 125 dvojkroků: závodišť*“. Viz poznámku č. 228. Hlušíková (2009, s. 803): „*stadium, ī, n. /gr./ 1. stadium, hon, dlžková miera /125 dvojkrokov alebo 625 rímskych stóp, t. j. 200 metrov/ 2. závodisko: stadium currere bežať v závodisku, t. j. pre-*

tekať v behu“. Brandl (1876, s. 66): „Das lat. gr. stadium wird gleichfalls durch hon übersetzt.“ <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „Stadion – 1. sportovní zařízení v antickém Řecku obdélníkového nebo podkovovitého tvaru, s délkou závodní dráhy 600 stop (asi 180 m). Ke stupňům (sedadlům) pro diváky maximálně využíván přírodní terén“. <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „Hon – 1. agronomie pozemek nebo několik pozemků obhospodařovaných v rámci střídání (rotace) plodin v dané vegetační sezóně stejným způsobem, zpravidla osetý stejnou plodinou. Počet honů v katastru je stejný jako počet střídaných plodin, odtud název čtyř- nebo osmi-honná rotace plodin; ...“

- (119) Kábrt (1996, s. 267): „*longitūdō, inis, f. délka: ignis longitudinem circi corripuit oheň zachvátil cirkus po celé délce; in longitudinem na délku, zdělí*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 46): „*longitūdō, inis, f. [longus] délka: 1) o prostoru: in longitudinem v délce, zdělí; ignis longitudinem circi corripuit cirkus v celé jeho délce 2) zř. o čase; noctis l. (proti diei brevitatis)*“. Liber exquiriti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*longitudo, lat., F.: Länge, lange Dauer*“.
- (120) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 380): „*deorsum, adv. [*devorsum (= versum)] dolů obrácen; dolů*“. Liber exquiriti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*abwärts gewandt, abwärts, unterwärts, unten*“. Ve středověké latině: „*deorsum fluere*“ = *téci dolů, stékat* („*in locum inferiorem*“ – *dolů*). Hlušíková (2009, s. 230): „*deorsum* přísl. *dolů, dole* obrátený“.
- (121) Kábrt (1996, s. 34): „*antīquō odedávna, odpradávná*“; ve středověké latině často: „*ab antiquo (tempore) – od starodávna*“. Kábrt (1996, s. 34): „*antīquus, a, um (též antīcus) starý, starobylý, bývalý, dřívější; subst. antīquī, ōrum, m. staří, předkové; starého mravu, staré poctivosti: homines antiqui lidé staré poctivosti; ab antiquo odedávna, odpradávná*“. Hlušíková (2009, s. 61): „*antīquus, -a, -um /antīcus, -a, -um/ 1. předný, popředný: utilitate fides antiquior fuit vernost' bola prednejšia ako prospech, nihil antiquus habere nič nepokladať za súrnejšie 2. niekdajší, bývalý, starý, starobylý, starodávny, svojou starobou ctihodný: provincia in antiquum statum restitui non potest provincia se nemôže vrátiť do niekdajšieho stavu. Iuppiter Stator, antiquissimus custos huius urbis Jupiter Stator najctihodnejší strážca tohto mesta 3. dobrý, poctivý, držiaci sa dobrých mravov: antiqui moris retinens Itálie dbalá starého dobrého mravu*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 88): „*antīquus – jiný útvar z téhož kořene antīcus, a, um [ante] l) (o místě) 1) přední (pouze v tomto významu psáno antīcus, jinak vždy antiquus): antica pars; subst. antīca, ae, f. přední strana 2) metaf. (v kompar. a superl.) přednější, důležitější, pilnější, cennější: antiquior in senatu sententiae dicendae locus přednější místo; utilitate fides antiquior fuit nad prospěch věrnost světější byla; id antiquius consuli fuit to bylo přednější povinností; nihil antiquius habere, putare, existimare nic za pilnější nepokládat; antiquissimum ratus za nejpřednější pokládaje II) (o čase) o tom, co patří do dřívější doby 1) (relativně) dřevní, dřívější, někdejší, bývalý, starý (= qui fuit ante, a nyní již není): provincia in antiquum statum restitui non potest; antiquum vulnus 2) (absolutně) od pradávna jsoucí, odvěký, starý, starobylý, starodávny, starožitný; spec. (starobylostí, stářím) ctihodný: fanum antiquissimum; Iuppiter Stator, antiquissimus custos huius urbis nejstarší, první; a. Troia; a. terra; subst. antīquī, orum, m. staří, předkové 3) meton. starý, starého (dobrého) mravu (rázu), dobrý, starořímský; poctivý: homines antiqui lidé starého rázu; antiqui moris femina; vestigia antiqui officii stopy starobylého citu pro povinnost; Piso vultu habituque moris antiqui pravý Říman starého rázu; antiqui moris retinens Italia starého dobrého mravu dbalá Itálie*“.
- (122) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 177): „*cancer, crī, m. [srov. καρκίνος] 1) rak 2) metaf. souhvězdí Raka ve zvěrokruhu, v něm slunce vstupuje za letního slunovratu (21. června); ter cancri brachia vidit; meton. léto; parno, úpal 3) rak, rakovina*“.
- (123) Kábrt (1996, s. 148): „*dīvīnus, a, um božský: divina voluptas božská rozkoš; boží: res divinae posvátné obřady; bohoslužba; divina scelera zločiny proti bohům; bohem nadšený; vynikající, znamenitý*“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*divinus, a, um – božský, boží, svatý*“.
- (124) Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 634) značí „*venerabilis*“ adjektivum odpovídající českému významu: *ctihodný, velebný, ctěný, požívající úcty* – a též *posvátný*. S ohledem na středověkou latinu je nejčastějším českým ekvivalentem *ctihodný*. <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „*Venerabilis, lat., ctihodný, úctyhodný; oslovení některých univerzitních hodnostářů*“.

řů; dříve *titulace katolických duchovních*. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*venerabilis, e (veneror), l) verehrungswürdig, ehrwürdig, hochverehrt, magni illi ac venerabiles, Quint.: ven. vir miraculo litterarum, venerabilior divinitate etc., Liv.: senectā ven., Apul.: m. Dat. wem? regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, Eutr. 8, 8; u. so 10, 1. – v. Lebl., donum, Verg.: partes eloquentiae, Tac. dial.: doctrinae sacra, Val. Max.: quo scilicet Latinae vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur, Val. Max. – ll) aktiv = verehrend, Verehrung erweisend, ehrfurchtsvoll, quanto nostrae civitatis senatus venerabilior in deos, Val. Max. 1, 1, 15: verba v. erga deos, Val. Max. 2, 4, 4: quod caput rerum et columen venerabilibus adimus obsequiis, Arnob. 1, 29. – pavor venerabilis, heilige Scheu, Auson. grat. act. l. 2. p. 20, 3 Schenkl. – / vulg. Abl. venerabile, Ven. Fort. carm. 3, 11, 1.“*

(125) Klas. lat.: „*sanctissimaeque*“.

(126) Klas. lat.: „*praedictam*“.

(127) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 289): „*praedīcō, ere, dīxī, dictum 1) napřed říkat, napřed oznamovat: – spec. a) o postupu myšl. předesílat, napřed se zmiňovat (o něčem): si prius de disciplina maiorum pauca praedixero; ut ante praedixi; part. perf. pas. zmíněný, uvedený: ad praedictas hostium latebras; apud praedictum amnem b) předpovídat, věštit 2) (napřed) ustanovit, určit; nařizovat, přikazovat, poroučet (ut n. ne): abl. abs. praedicto, ne in re publica haberetur s nařízením; radit; napomínat, varovat: praedixisse haruspices, ne temeraretur opus Part. praedictum*“. Pro porovnání – Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 289): „*praedīcō, āre, āvī, ātum (veřejně) hlásat, vyhlašovat, ohlašovat, prohlašovat 1) vl. vyvolávat: si domini iussu praeco praediceret 2) přenes. a) zvěstovat, oznamovat: vúb. veřejně mluvit (alqd o něčem, ak. c. inf.): iniuriam praedicat vytýká; říkat, tvrdit: ut praedicas b) praegn. hlásat s pochvalou (rem n. de re něco o něčem) α) o jiném rozhlašovat, vychvalovat, velebit β) o sobě vychloubat se, chlubit se: de suis homines laudibus praedicant rozhlašují své chvalné činy c) kázat: Christum p.*“

(128) Klas. lat.: „*animae suae*“.

(129) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 548): „*tenor*“ = nepřetržitý pohyb, běh, proud, průběh, postup, způsob, míru, ráz, tón, duch. Ve středověké latině pak tento výraz značí především: znění (listiny), smysl či obsah (dokumentu). *Glossarium mediae et infimae latinitatis* <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/2010/>> uvádí: „2. Tenor, Practicis nostris Teneur, Argumentum instrumenti, quod in scripto continetur.“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte (Frühmittellateinisches Rechtswörterbuch)* <<http://www.koeblergerhard.de/>> pak u hesla „*tenor*“ uvádí: „*ununterbrochener Fortgang, Fortdauer, Verlauf, Lauf, Faden*“. Latinský internetový slovník <<http://humanum.arts.cuhk.edu.hk/Lexis/Latin/>> pak uvádí: „*sense, contents, uninterrupted course, a holding fast*“. Latinsko-anglický slovník *Charlton T. Lewis, Charles Short* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>> má jako možný ekvivalent: „*the connection, contents, sense, tenor of a law (pro tenore legis Aquiliae)*“. Georges (1843, *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch nach dem heutigen Standpunkte der lateinischen Sprachwissenschaft, Band 2*, s. 1504) uvádí: „*Zusammenhang, Sinn, Inhalt (legis)*“. Brinckmeier (1850, s. 611) u hesla „*tenor*“ uvádí: „*Fassung und Inhalt einer Urkunde*“. Hlušíková (2009, s. 847): „*tenor, -ōris, m. 1. pohyb, beh, prúd: uno tenore neprestajne, jedným ťahom, v jednom kuse, hasta servat tenorem kopija [kopí] nepretržite letí 2. postup, priebeh, trvanie: eodem tenore consiliorum tým istým postupom v zámeroch 3. spôsob, ráz, miera, „duch“, „tón“ 4. *zmysel, obsah: tenore praesentium zmyslom tohto listu“.* Hledíková (2008): „*tenore presencium – zněním tohoto listu, tímto listem (listinou)*“, „*tenorem litterarum presentibus interclusum transmittere – znění (text) listu posílat přiložené k tomuto dopisu*“, „*tenor (litterae) – znění, text (listiny)*“, „*tenor – průběh, ráz, obsah, znění*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*tenor, oris m. – znění (listiny), běh, smysl, obsah*“, „*tenore praesentium – tímto listem, podle této listiny*“. Na závěr uvedeme z *Ottova slovníku naučného* dostupného z: <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „*Tenor, lat., nepřetržitý průběh; řada; smysl neb obsah (nějakého článku nebo spisu)*.“

(130) Klas. lat.: „*negotiis*“.

(131) V klas. latině je sice možný jak tvar slovesa „*existere*“, tak „*exsistere*“. Druhý tvar je v klasických textech častější.

(132) Klas. lat.: „*praeposito*“.

- (133) Klas. lat.: „ecclesiae“.
- (134) Kábrt (1996, s. 468): „*vērō vpravdě, opravdu, vskutku, zajisté, ovšem: ego vero já věru; minime vero nikterak; tum vero tu vpravdě, tehdy teprve; nisi vero ledaže; quid vero? co dále?; docela, dokonce: vero etiam však dokonce, tu však také; ale, avšak, však, naproti tomu: tum vero tu však; nunc vero nyní však*“. Ve středověké latině se v listinách panovníka nejčastěji vyskytuje uvedený výraz ve významu *pak* (spojovací, zdůrazňovací) či *však*. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 641): „*vērō, adv. a spojka [abl. sg. neutr. od verus] 1) adv. vpravdě, opravdu, věru, vskutku, skutečně, jistě, zajisté, ovšem a) quaesivi, cognosceretne signum, adnuit: est v. notum signum; enim v. n. enimvero v. t.; iron. multum v. haec iis iura profuerunt; egregiam v. laudem refertis ... una dolo divom si femina victa duorum est b) v odpovědi tu orationes nobis veteres explicabis? v., inquam, Brute zajisté, ano; in sententia permaneto: v., nisi sententia alia vicerit melior; zejm. často u zájm. os. si placet, disseramus; mihi v., inquit, placet; pod. ego v., tu v. (překládáme volně vhodným čes. rčením, při čemž v. druhdy zůstane nepřeloženo); zápor, minime v. = nikterak c) s různými částicemi, jejichž význ. zdůrazňuje; překl. podle souvislosti: tum v. tu věru, tehdy teprve, a tu (ob. značí obrat v ději); nec v. a věru ne n. a ne snad: nec v. hoc semel fecit, sed saepius; immo (v. t.) v.; nisi v. leda (věru) snad; quasi v. věru jako by, jako by snad, tak jako by; an v. či věru, či snad d) u imper. jen, nuže: age v.; ne v., hospes, ne quaere 2) s význ. spojk. (jako příklonka) a) vl. zdůrazňuje něco proti předešlému, čímž nabývá význam odporov. vpravdě (však), docela, dokonce (pak), zvláště pak, teprve: musicen abesse a principis persona, salutare v. etiam in vitiis poni; iam v. docela však (ale při přechodu již tehdy): turpe comitatu virtutem principis non adaequare, iam v. infame in omnem ritam ex acie recessisse; při záp. neque huic vestro studio audiendi nec v. huic tantae multitudini deero a zvláště ne = tím méně pak; ille praetor, ille v. consul mali nihil fecisset? b) ale, avšak, však, naproti tomu: mitto de amissa maxima parte exercitus; sit hoc infelicitatis tuae; dimittendi v. exercitus quam potes adferre causam?; nunc v. ob. po irrealní podmínkové periodě na označenou skutečnosti nyní však, takto však*“. Hledíková (2008): „*vero – však*“, „*vero – vskutku, pak, však*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*vero – pak* (spojovací, zdůrazňovací), *však*“. Hlušíková (2009, s. 910): „*vērō přísl. naozaj, veru, áno, vskutku, pravda, zaiste: minime vero vonkoncom nie, vôbec nie, žiadnym spôsobom, nec vero a vieru nie, tum vero vtedy len, a tu /obrat v deji/, nisi vero ibaže, an vero či vari, hádam, quasi vero akoby snád, tak ako by*“.
- (135) Klas. lat.: „*praefata*“.
- (136) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 291): „*praefor, fārī, fātus sum 1) napřed pronášet úvodní formuli před bohoslužbou n. před veřejným jednáním (alqd alci rei něco před něčím): (maiores nostri) omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum... esset praefabantur; carmen precationis, quod p. solent priusquam populum adloquantur magistratus; honorem (v. t.) p.; básn. p. alqm na začátku oslovit někoho: praefatus divos rex incipit po vzývání bohů 2) vůb. napřed říkat, pronášet a) předříkávat: pontifice praefante carmen b) předesílat, napřed promlouvat, zmiňovat se, poznamenávat: licet mihi p. s ak. c. inf.; decreto (před...) p.; oratorem de infirmitate valetudinis suae praefantem mluvícího v úvodě c) věštit: talia praefantes carmina cecinerunt Parcae d) ohlašovat, prohlašovat: quem ad modum cordi esse divis praefarentur jak by podle jejich prohlášení bylo bohům milé.“ Ve středověké latině většinou „*praefatus (prefatus)*“ = *řečený, dříve řečený, tento*. Zachová (1994, s. 91): „*praefātus, a, um – dříve řečený, tento*“. Hledíková (2008) rovněž: „*praefatus – dříve řečený, tento*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*praefatus – zmíněný, výše zmíněný*“.*
- (137) Kábrt (1996, s. 85): „*collocō, āre, āvī, ātum umístít; usadit: Boios ut in finibus suis collocarent, concessit dovolil, aby umístili, usadili Boje ve svém území; in statione collocare umístit na stráž; (dceru) umístit, provdat: sororem nuptum collocare in alias civitates sestru provdat do jiných obcí; (peníze) ukládat, vkládat, investovat: senatus praescripserat, duas quisque partes in agris collocaret senát předepsal, aby každý uložil dvě třetiny do pozemků; pecunias magnas collocatas habent mají velké peníze investovány*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 246): „*collocō, āre, āvī, ātum umístit 1) stavět, klást někoho n. něco někam (alqm n. alqd in aliquo loco): simulacrum lovis c.; retia circumdata collocat síť kolkolem klade; trabes in solo c. položit; (zvl. ve voj.) angustius milites c. úže (k sobě) postavit, srazit; copias pro castris c.; in statione c. postavit na stráž; subsidia c. rozestavit posily; copias in insidiis c. položit do zálohy; (obr.) senatum rei publicae custodem collocaverunt postavili (jako na stráž), ustanovili; o nevěstě ukládat (na lože): collocare puellulam 2) metaf. a) usazovat, usidlovat, ubytovat, vykázat sídla: legionem in hibernis*

c.; *cives sese Thermis conlocarant usadili se; comites eius apud ceteros hospites conlocantur* jsou ubytováni b) (*dceru*) umístit, usadit u muže, provdat (za ...): *filiam iuveni conlocavit dceru* provdal za mladého muže; *mox mihi conlocavit* (sc. *Augustus filiam*); *virgines in matrimonio c.*; *sororem nuptum c. in alias civitates* provdat do jiných obcí c) (peníze) ukládat, vkládat (např. do stavby apod.), vydávat, vynakládat na něco, dávat do něčeho, obracet k něčemu (*alqd in re*): *homines in ea provincia pecunias magnas collocatas habent; duas faenoris partes in agris c.* dvě třetiny jistiny uložit v pozemcích; (obr.) *apud bonos beneficium c.* (uložití (si) dobrodiní ⇒) dobrodiní prokázat dobrým (čekaje odsluhy); *aedilitas recte conlocata* vložena do dobrých rukou; *in animis vestris triumphos meos conlocari volo* přeji si, aby paměť na mé triumfy byla uložena (zachována) v myslích vašich; *spem c. in eventu zakládat* naději na výsledku; *patrimonium in rei publicae salute c.* vydat, vynaložit na ...; *miliens sestertium in munificentia ea conlocatum* bylo vydáno na ...; *totum se in cogitatione c.* zcela se oddat přemýšlení, výhradně se zanášet s přemýšlením d) umístit, upravit, spořádat, srovnat, zařídit: *chlamydem c.*; (*equo*) *Tatius collocat iuvas* upravuje; *de cuius sapientia in prioribus libris satis conlocavi* dostatečnou zprávu jsem umístil, sdostatek jsem vyložil; *res c. atque administrare* spořádat věci a spravovat je“. Též Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „colloco, are, avi, atum umístit, pronajmout, usadit“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „colloco, are, avi, atum provdat, usadit u muže, stavět, umístovat, usídlovat, umístit, ubytovat“. Hlušiková (2009, s. 152): „collocō, -āre, -āvī, -ātum 1. alqm, alqd in alqo loco /in alqa re/ stavať, klášť, položít, umiestniť niečo, /niekoho/: *milites in statione collocare* vojakov postaviť na stráž 2. *usadzovať*, *osídľovať*, *ubytovať*: *comites eius apud ceteros hospites conlocantur* jeho sprievodcovia sú ubytovaní u ostatných hostí 3. *vydat' /dievča za muža/*: *filiam iuveni conlocavit* dcéru vydal za mladého muža, *sororem nuptu collocare in alias civitates* sestru vydat' do iných obcí 4. /peniaze/ *ukladať*, *vkladať*, *vynakladať*, *dávať*, *vydávať*: *homines in ea provincia pecunias magnas collocatas habent* ľudia v tej provincii majú uložené veľké peniaze 5. *zakladať*, *alqd in alqa re dávať do niečoho*, *zaoberať sa niečím*: *spem collocare in eventu zakladať* nádej na výsledku, *totum se in cogitatione collocare* všetko dávať do premýšľania, t. j. úplne sa oddať premýšľaniu, *colloco me in aliqua re* zaoberám sa niečím 6. *zariadiť*, *upraviť*, *usporiadať*: *res collocare atque administrare* veci usporiadať a spravovať“. Zachová (1994, s. 69): „collocō, āre, āvī, ātum umístit; usadit, pronajmout“.

(138) Klas. lat.: „*patriae*“.

(139) Klas. lat.: „*incolae*“.

(140) Klas. lat.: „*quaelibet*“.

(141) Klas. lat.: „*tertiam*“.

(142) Klas. lat.: „*accommodavit*“. Kábrt (1996, s. 13): „*accommodō, āre, āvī, ātum* (vl. *ad a commodus*) *přizpůsobit, připojit, (vhodně) připínat: accommodat alas* vhodně připojí křídla“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 14) „*accommodō, āre, āvī, ātum* [*ad a commodus*] *přizpůsobovat, vhodně připojovat* 1) *při-pevňovat, připínat: nisi clupeum ad dorsum accommodem; coronam sibi ad caput a.*; s dat. *lateri accommodat ensem* 2) *metaf, a) sm. upravovat, zařizovat: ad eos deterrendos accommodavi orationem meam; s dat. rebus verba a. podle věci b) sm. adhibere* užívat, obracet k něčemu: *his tu intentionem accommodes* c) *propůjčovat: tantum virum des accommodasse rebus humanis* d) *dávat, dodávat: purpura fulgorem pictis accommodat uvis; diis effigiem a. e) abs. ut ei de habitatione accommodes* var. *abys* vyhověl. Part. *accommodatus* j. adj. v. t.“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*accommodare, lat., V.:* etwas anpassen, anlegen, etwas einer Sache gemäß einrichten, zukommen lassen, verwenden, anwenden“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*accommodo, avi i.q. do, praebeo*“. Ve středověké latině též: *accommodatio = propůjčení*.

(143) Kábrt (1996, s. 290): „*nāvicula, ae, f. lod'ka*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> rovněž uvádí: „*navicula, ae, f. lod'ka*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*navicula, lat., F.:* *kleines Schiff, Schifflein, Schiffchen, Boot, Kahn*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Geor-

ges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*nāvicula*, ae, f. (*Demin.* v. *navis*), *ein kleines Schiff, Boot*, Kahn, Caes., Cic. u.a.: *parvula*, Caes.: *actuaria*, Auct. b. Afr.“

(144) Klas. lat.: „*praecepit*“. Viz též poznámku č. (219).

(145) Klas. lat.: „*praeter*“.

(146) Kábrt (1996, s. 125): „*dēbeō, ēre, dēbuī, dēbitum* (vl. *de a habeō*) být dlužen, dluhovat; *debere alqm* ručit za někoho; být povinen, mít povinnost, *musit*: *res debet institui* věc má být zavedena; být dlužen, zavázán (vděčností za něco): *debere vitam* být zavázán za život; *omnia debemur morti* ve všem náležíme smrti; *annos, quos debuit léta, která měl naplnit, léta přisouzená*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 354): „*dēbeō, ēre, dēbuī, dēbitus* [*de a habeo*] mít od někoho (peníze) 1) být dlužen, dluhovat: (absol.) *ii, qui debent* (= *debentes*) dlužníci; *illi, quibus debeo* moji věřitelé; *ut illi quam plurimi deberent* aby co nejčtenější byli jeho dlužníky; *qui se d. fateantur; debebat?* Immo *in suis nummis versabatur* byl zadlužen; (s ak.) *debebat nummum nemini* nikomu nebyl dlužen; (v pas.) *cum ei pecunia deberetur* když mu peníze byly dluhovány; *frumentum debetur obilí* má být vydáváno; (obr.) *navis, quae tibi creditum debes Vergilium* jež dluhuješ *Vergilia*, ručíš za *Vergilia*; *Veneri vota debet* dluhuje splnění slibů, má splnit sliby 2) metaf. a dluhovat, být povinen, být zavázán; (v pas.) *slušet, náležet, patřit: sua causa cupere ac d. z vlastního zájmu si přát a být zavázán; patriae poenas d. dluhovat trest vlasti, zasluhovat trest od vlasti; Turnum debent haec iam mihi sacra Turnus mi náleží již touto obětí (smlouvou); quam (dextram) d. vides Turnum gnatoque patrique* kteráž, jak vidíš, dlužná jest Turna synu i otci (tj. musí skláti Turna); *opus debentes* zavázání k dílu, dělníci; *pretium debetur* odměna náleží; *supplicia, quae debentur hostibus victis* tresty, které patří; (s inf.) být povinován, mít, muset; (se zá-porem) *nemít, nesmět: quid ego facere debeo* co mám dělat, co jest mi činiti; *debuit misereri* byl by se měl slitovat; (s inf. pas.) *iam nunc debentia dici* co již nyní má být řečeno; *quamquam parum erat, a quibus debuerat* (sc. *adiuvari*), *adiutus* ač málo podpory nalezl u těch, u kterých měl b) (osudem, zákonem přírodním) být povinen, být určen, být usouzen, být vyvolen: *nisi ventis debes ludibrium* nemáš-li být hříčkou větrům; *urbem* (ak. předm.) *cerno debere nepotes* (ak. podm.) vidím, že vnukové jsou povinni (podle vůle osudu) založit město; *cui regnum Italiae debetur* komu je souzeno; *Aenean scis caelo deberi* víš, že *Aeneas* náleží nebi; *quos (annos) terrae debuit léta*, po která náležel zemi = jež mu souzeno žít na světě; *debemur morti nos nostraque* jsme určeni smrti sami i majetek náš; *omnia* (ak. vztahový) *debemur vobis* zcela vám propadáme; *quibus altera fato corpora debentur* jimž těla opět nová jsou určena sudbou; *solī mihi Pallas debetur* mně jedinému (pouze mně) patří; *debeatur fatis urbis origo* osudy byl dluhován = osudy dluhovaly původ města = osudům náleželo dát vznik městu c) být povinován, být zavázán, mít děkovat komu zač, být povinen vděčností (*alci alqd*): *vitam tibi debere* fatetur že jest ti povinen, že ti má děkovat za život; *tibi se semper debebit* lason tobě bude vždy zavázán za svůj život; *salutem d. alci* děkovati za záchranu; *tibi se mortalia corpora debebunt* tobě smrtelníci budou povinni svým bytím; *quamvis Priami deberem plurima natis* ač jsem byl za přemnohé díkem zavázán synům *Priamovým*; *quid debeat patriae et quid amicis* čím je povinen vlasti; *nos confitemur prosperum* (exitum) *tibi debituros* že za šťastný konec tobě budeme zavázáni. Part. *debitus, a, um a*) dlužný, povinný: *debita pecunia* dluh(y); *praemia debita* zasloužené odměny b) (sudbou) povinný, určený, usouzený, propadlý: *tellus fatis debita* sudbami zaslíbená; *debita moenia* (sc. *fatis*); *debita coniunx* osudem souzená, určená; *homo d. fatis* propadlý sudbě (smrti); *morti d.; spicula debita Troianis* fatis střely (osudem) určené ke zkáze Troje; *d. aequoribus* (osudem) určený, vyvolený pro moře – Subst. *debitum* v. t.“ Hledíková (2008): „*teneri et debere* – být zavázán a povinen“, „*uxor non debet impediri* – manželce se nemá bránit, nemají se dělat potíže“, „*jurem debere* – zadost učinit“, „*debeo* – muset, mít povinnost“, „*de bonis eius dominus non debet* se intromittere – statků se jeho pán nesmí zmocnit“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstvacinnost>> uvádí: „*debeo, ere, ui, itum* – dlužit, muset, mít povinnost“, „*debeo + inf.* – být“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*debeo, ere, debui, debitum* mít povinnost, zasloužit si; mít (ve smyslu pravděpodobné budoucnosti s odstínem úmyslu, hodlání: až se vrátí, mám ho vyhledat opět na tomto místě apod.)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*debere, lat., V.:* zu entrichten haben, schulden, vorenthalten, verpflichtet sein (V.), verbunden sein (V.), bestimmt sein (V.), verpflichtet fühlen“. Hlušíková (2009, s. 215): „*dēbeō, ēre, dēbuī, dēbitum* 1. /*alci alqd*/ být dlužný, dluhovat /*niekomu*/, mať /*u niekoho*/ dlhy: *illi quibus debeo* moji veritelia, *debebat nummum nemini* nikomu nedlhoval peniaze, *deben-*

tes dlžníci, 2. *alci alqd byť zaviazaný niekomu za niečo, niečím*: *alicui gratiam debeo som niekomu zaviazaný vďačnosťou* 3. /*mravne/ mať povinnosť, záväzok, musieť*: *quid ego facere debeo čo mám robiť, quid debeat patriae et quid amicis čím je zaviazaný vlasti a čím priateľom* 4. *pas. patriť, náležať, byť určený, byť súdený*: *pretium debetur odmena náleží*“.

(147) Klas. lat.: „*etiam*“.

(148) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 77): „*medietās*“ = (pouze) *střed*. Ve středověké latině šlo i o jednu polovici z daného obnosu. Latinsko-anglický slovník *Charlton T. Lewis, Charles Short* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>> uvádí jako možný ekvivalent: „*a half, moiety* (syn. *dimidium*)“. Obdobně i u české středověké latiny je nejčastějším ekvivalentem *polovina* či *střed*. Hlušíková (2009, s. 513–514): „*medietās, -ātis, f. sred /slovo utvorené Cicerōnom*“. Hledíková (2008): „*medietas, atis – polovina*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*medietas, atis f. – polovina, střed*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*medietas, lat., F.: Mittel, Stelle in der Mitte, Hälfte, Mittelstraße*“.

(149) Kábrt (1996, s. 324): „*persolvō, ere, solvī, solūtum rozvázat, rozřešit; zaplatit, odpykat: persolves poenas amborum odpykáš trest za oba; vykonat, vzdát: persolvere grates vzdát díky; fidem persolvere splnit slib*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 237): „*persolvō, ere, solvī, solūtum vl. úplně rozvázat, rozvinout; přenes. 1) rozřešit, vyložit: si hoc mihi ζητημα persolveris spec. zaplatit, zapravit (alci alqd někomu něco), vyrovnat se s někým a) (aes alienum) alienis nominibus (abl. qual.) persolveret mohla by zaplatit cizí dluhy; vyplatit: his praemia sunt promissa, illis persoluta; – spec poenas p. zaplatit pokutu = vytrpět trest, být potrestán, odpykat b) metaf. α) p. alci alqd (z povinnosti) dát, vzdát; učinit, vykonat něco pro někoho, učinit dost někomu: iusta p. alci vystrojit pohřeb, prokázat poslední poctu; persolvi patriae, quod debui; honorem (grates) p. zaslouženou poctu (díky) vzdát; hanc meliorem animam pro morte Daretis persolvo tento život ti raději obětují místo smrti Daretovy; persolvi primae epistulae, venio ad secundam učinil jsem dost prvnímu listu = odpověděl jsem na první list β) p. alqd vyplnit, splnit, provést, vykonat něco: fidem p. splnit slib, dostát slovu, v slově stát; ius p. vykonat (podle práva) svou povinnost, stát v právu; (Plancina) sua manu supplicia persolvit udělala si smrt*“. Hledíková (2008) uvádí: „*persolvo – zaplatit*“. Obdobně též Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>>: „*persolvo, ere, solvi, solutum zaplatit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*persolvere, lat., V.: auflösen, entwickeln, bezahlen, auszahlen, abtragen, erweisen*“. Hlušíková (2009, s. 624): „*persolvō, -ere, -solvī, -solūtum 1. rozvinout rozvázat 2. rozřešit, vyložit 3. zaplatit /alci alqd někomu něco/, vyrovnat sa s někým, vyplatit: aliens nominibus persolveret mohla by zaplatit cudzie dlhy, poenas persolvere odpykat si pokutu 4. alci alqd dat' niekomu niečo, urobiť niečo pre niekoho: iusta persolvere alicui preukázat' niekomu poslednú poctu, vystrojit' niekomu pohreb, honorem persolvere vzdát' /zaslúžený/ poctu, persolvi primae epistulae odpovedal som na prvý list, persolvere vitam alicui obetovať' niekomu život. 5. alqd vyplniť, splniť, vykonať niečo: fidem persolvere splniť sľub, dodržat' slovo, ius persolvere vykonať podle práva*“.

(150) Kábrt (1996, s. 290): „*nāvis, is, f. lod'*: *navis longa* dlouhá, válečná loď; *navis oneraria* loď nákladní; *navis constrata* loď krytá, opatřená palubou; *imponere in naves* nalodit, vložit na lodí; *navem conscendere* vstoupit na lod; *navis* (= naves) solvit spustí lodí (na moře)“.

(151) Klas. lat.: „*mensurae*“.

(152) Klas. lat.: „*sanctae et individuae*“.

(153) Klas. lat.: „*sanctae ecclesiae*“.

(154) Klas. lat.: „*praesentibus*“.

(155) Kábrt (1996, s. 384): „*scilicet* (= *scire licet*) *lze vědět; zkratka sc. = tj., to jest, toť se ví, rozumí se, zajisté, ovšem, patrně, arci: maxime scilicet in homine nejvíce ovšem u člověka; tibi scilicet, qui requisisti, imputabis sám sobě arci, protože sis to vyžádal, budeš přičítat; inter duos fluvios, scilicet Ogram et Vltavam mezi dvěma řekami, totiž Ohří a Vltavou*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 441): „*scilicet, adv. [scire licet] a) zř. v pův. význ. ‚lze vědět‘: nunc eam cum navis. abisse pessum in altum; at s. eos gratiam peperisse b) ob. toť se ví, ovšem, patrně, nepochybně, bezpochyby, rozumí se, vskutku, arci: me species quaedam commovit, inanis s. ovšem*“.

že; jako vložka s význ. citoslov. *ter sunt conati imponere Pelion Ossae – scilicet úžasná to věc! totiž: alio tempore, tunc s., cum ...*“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstva-cinnost>> uvádí: „*scilicet totiž, to jest, rozumí se*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*scilicet samozřejmě, rozumí se; ovšem, patrně, nepochybně, bezpochyby, arci; totiž, konkrétně (vysvětlovací: přišel do Lombardie, konkrétně do Milána) (někdy užíváno jako výplňkové slovo, tak myslím např.)*“. Dále pak *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> též uvádí: „*scilicet, lat., Adv.: vernimm nur!, man höre und denke nur!, versteht sich, natürlich, freilich, nun ja, ja nun, nämlich, allerdings*“. Hlušíková (2009, s. 766): „*scilicet /-scire licet možno vedieť/ prísl. 1. pravda, pravdaže, naozaj, veru, nepochybne 2. hľa, pozrite 3. totiž, a to*“.

- (156) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 360): „*quāliter, adv. [qualis] jako, jak: q. de nive manat aqua*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstva-cinnost>> též uvádí: „*qualiter – jak*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>: „*qualiter jak, jakým způsobem; že; tak, že / tak, aby; aby*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*qualiter, lat., Adv.: auf was für eine Art, wie, wie nur, gleichwie, sowie*“. Hlušíková (2009, s. 706): „*quāliter přísl. ako, dajako*“.
- (157) Klas. lat.: „*aeternae*“
- (158) Klas. lat. transkripce: „*slavice*“.
- (159) Kábrt (1996, s. 207): „*hic, haec, hoc (gen. huius, huiusce) tento, ten zde, ten náš (o místě); tento, nynější, přítomný (ocase); takový (o způsobu); hic ille tento onen (o bližším a o vzdálenějším); hoc ipsum právě to; hic est to je ten; hoc idem fuit totéž se stalo; hoc libelli toto z knížky, tuto knížku; si quid horum vitium jestliže je překážkou, některá z těchto překážek; haec erunt villici officia toto budou povinnosti šafáře; hisce hami tady tyhle háčky (na udici); hoc est to jest, totiž; proto tedy, proto*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*in hoc conventu concionatores účastníci tohoto sněmu*“. Kábrt (1996, s. 15): „*ad hoc nadto, mimo to*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*ad hoc – v této souvislosti*“.
- (160) Klas. lat.: „*etiam*“.
- (161) Klas. lat.: „*memoriae*“.
- (162) Klas. lat.: „*sanctae*“.
- (163) Klas. lat.: (gramaticky) „*Bohemiae*“.
- (164) Klas. lat.: „*elemosyna*“. Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 464) „*elemosyna*“ označuje *almužnu*. Uvedený latinský výraz je řeckého původu – podle Lepaře (1892, s. 362) značí adjektivum „*ἐλεήμων*“ *lítostivého, milosrdného*. V pozdější řečtině pak podle Tichého (2001, s. 55) substantivum „*ἐλεημοσύνη*“ značí *almužnu* či *skutek milosrdenství*. S ohledem na středověkou latinu lze pak výraz přeložit i jako *dobročinnost*. Hlušíková (2009, s. 276): „*elemosyna → eleēmosyna*“. Hlušíková (2009, s. 275–276): „*eleēmosyna, -ae, f* /elēmosyna, -ae, f./ /gr./ almužna*“. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart (Adelung)* <<http://www.zeno.org/Adelung-1793>>: „*Almosen, bey dem Tatian Elimosina, bey dem Otffried Elemosyna, bey den spätern Fränkischen und Alemann. Schriftstellern Almes, und im Plural Almüsen, Angels. Aelmysta, Aelmes, Engl. Alms, Dän. Almisse, Schwed. Almosa, Ital. Limosina, Franz. Aumone, sind insgesamt von dem Griech. und Latein. ἐλεσμεσυνη und Eleemosyna, und werden zuweilen auch von demjenigen gebraucht, was man an Kirchen und Klöster schenket, weil man sich dieselben gemeinlich als sehr dürftig vorstellet. S. du Fresne v. Eleemosyna. Notker gebraucht Statt dessen auch Sellozunga, und armherzlich Keba, Seellösung, und barmherzige Gabe*“.
- (165) Nejde o „*mundus*“ – viz Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 112) ve smyslu *svět, vesmír* [viz „širší“ řecký výraz „*κόσμος*“ – ten podle Lepaře (1892, s. 625) má následující české ekvivalenty: *pořádek, slušnost, úprava, upravení, ozdoba, okrasa, zřízení (politické např. u Sparťanů), ústava, čest, chlouba, „to co je slušné“, vesmír („ozdobným řádem řízený“), nebe, země pod nebem*], ale o „*mundus*“ – viz Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 112) značící to co je *čisté, úpravné, vybrané*. Lze provést doplněk – jde o vlastnost, která se řídí „*řádem*“. Ve zkratce –

ten kdo se řídí správným (nejen eticky /ale asi též esteticky/ souladným podle zákonů „Přírody“) řádem je (ve „zjednodušeném“ pojetí) „čistý“. Hlušíková (2009, s. 538): „*mundus, -a, -um* 1. čistý, vkusný, vybraný 2. slušný, riadný, dostačující; *mundus, -ī, m.* 1. *úprava odevu, toaletné potreby: mundus muliebris ženský úbor, šperk* 2. *svět, vesmír, obloha, zem, ľudstvo: mundus arduus nebo, fasti mundi dejiny sveta*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „1. *mundus, a, um, schmuck, sauber, reinlich, nett, l*) im engeren Sinne: *supellex, Hor.: cena, Hor.: ager, Gell.: nil videtur mundius, Ter.: cubile mundissimum, Colum. – subst., instrumenta in mundum recepta, ins reine geschriebene, spät. ICt. – in mundo esse od. habere, bereit sein od. haben, in Bereitschaft sein, -haben (sowohl v. etwas Schlimmem, das einem bevorsteht, als von etwas Angenehmem, das man zu erwarten hat), Enn. fr. u. Komik.; vgl. Gronov Plaut. asin. 2, 1, 16. Lorenz Plaut. Pseud. 478 (499 G.) u. dazu noch krit. Anh. S. 265 f. – II) im weiteren Sinne: 1) dem Äußeren, der Lebensart nach schmuck, geschmückt, geputzt, nett, fein (schon einen höheren Grad von Vornehmheit, bes. in der Pflege des Körpers bezeichnend), griech. καθάριος, homo, Cic.: Menander, Prop.: cultus iusto mundior, zu feine Kleidung, Liv. – poet., loca navibus munda, geziert, Enn. fr. – 2) der Beschaffenheit nach: a) fein, annona, panis, Lampr. Alex. Sev. 37, 3 u. 42, 3. – b) (wie merus) rein, echt, scabies famesque munda, Catull. 47, 2 B. (nach Büchelers Herstellung): laurus, Mart. 3, 58, 46. – 3) dem Ausdrucke nach, nett, zierlich, fein, verba, Ov. art. am. 3, 479: versus, quibus mundius nihil reperiri puto, Gell. 19, 9, 10.“*

(166) Klas. lat.: „*animae*“.

(167) Kábrt (1996, s. 196): „*genetrīx, īcis, f. rodička, matka*“. Ve středověku spojení „*dei genitrix (genetrix)*“ značilo Bohorodičku. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*genetrix, genitrix, lat., F.: Zeugerin, Erzeugerin, Urheberin, Mutter*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*genetrix, cis i.q. mater, de femina quæ genuit*“.

(168) Kábrt (1996, s. 37): „*apud* předl, s ak. 1. o místě: *u, při: apud patres u otců, v senátě; apud iudices u soudců, před soudci; apud te u tebe, z tvé strany; apud senatores v rukou senátorů; apud idonea (loco) na vhodných místech; apud Delmatiam v Dalmácii; Misenum apud u Misena; apud cunctas insulas na všech ostrovech; apud Xenophonem u Xenofonta; apud populum res est jedná se o věci před lidem; 2. o čase: u, za, při: apud maiores nostros za našich předků; 3. přen.: divitiae apud illos sunt bohatství je na straně, v rukou těch; apud eum sunt in honore podle jeho soudu, v jeho očích jsou v úctě, on prokazuje úctu*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 97): „*apud* (arch. *apud*) předl, s ak. označuje blízkost l) o místě 1) (u jmen místních) *u, při: incredibilis a. Tenedum pugna; (se jménem národa) a. Persas aut in extrema India u Peršanů = v Persii; (v některých rčeních = téměř in s abl.) cenam isti dabat a. villam v letohrádku; a. urbem Nolam v městě Nole; laude a. Germanias floruit.; a. cunctas Asiae insulas na všech ostrovech; natus a. Constantinopolim 2) (u jmen osob) u, při: esse, sedere a. alqm; a. memores stat gloria facti; spec a) u (někoho), v příbytku, v bytě, v domě (něčím): a. te cenavit; pressa tuis balanus capillis iam dudum a. me est b) u (někoho), při (někom), v moci (něčím) = penes s ak.: qui iudicia manere a. ordinem senatorium volunt aby soudy zůstaly stavu senátorskému; consulatus uterque a. patricios manet c) a. exercitum esse ve vojště dlít (v družině vojevůdcově; ale in exercitu esse sloužit, konat službu vojenskou) d) (u někoho), ve spisech (spisovatelových): a. Xenophonem Cyrus dicit e) v přítomnosti (někoho), před (někým) = coram s abl.: a. regem verba facere; a. populum res est jedná se o věci před národem; habere a. senatum orationem; a. concilium accusare před shromážděním; a. circumfusos ita coepit před shluklými kol něho II) (o čase) u, za (doby): non modo his temporibus, sed etiam a. maiores nostros III) metaf. (ve smyslu mravním) u (někoho), při (někom), podle soudu (někoho): a. eum sunt in honore; a. alqm valere, posse; a. alqm gratum; carum esse“.*

Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*apud* u, při (u místních jmen, jmen národů); u, při (u osobních jmen); u (koho), v příbytku /bytě/ domě /koho; u (koho), ve spisech, v díle (koho); před, v přítomnosti; u, za (časově); podle soudu (koho); u, v (se jménem kostela či kláštera); k čemu, do čeho; v (místně); od /koho (něco přijmout apod.); s kým, spolu s kým; čím, s čím, prostřednictvím čeho; s čím (uvozuje pocit: s velkou bolestí apod.)“.

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*apud*, lat., Pröp.: bei, neben, zur Zeit, in, an, auf“. Ve středověké latině šlo často o náhradu za „*a*“, „*ab*“ [od]. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst

Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*apud* (alte Schreibart *aput*, Corp. inscr. Lat. 1, 206, 15 u. ö., alte Nbf. *apor*, n. Paul. ex Fest. 26, 5 od. *apur*, n. Mar. Victorin. [VI] 9, 17), Praep. m. Acc. (Stamm AP, wovon *apio*, *aptus*, also das Anheften an etwas, die Nähe bezeichnend), bei, neben, in der Nähe-, im Bereiche von (stets im Zustand der Ruhe u. gew. nur bei Personen, selten bei Örtlichkeiten), I) zur Bezeichnung der Nähe bei Personen, bei, a) übh.: *apud* alqm *sedere*, Cic.: *plus apud me antiquorum auctoritas valet*, Cic. – dah. a) *apud* alqm, bes. *apud* me, te, se etc., bei jmd., bei mir, dir, sich usw., d.i. in jmds., in meiner usw. Wohnung, Behausung (Villa), Komik., Cic. u.a. (s. Eberhardt Cic. Verr. 4, 4), *apud* se esse, bei sich (bildl.), d.i. bei Besinnung sein, Komik. (s. Spengel Ter. Andr. 408. Wagner Ter. heaut. 921): u. so *apud* se non est, Petr. 129, 11. – β) *apud exercitum esse*, beim Heere (im Gefolge des Feldherrn usw.) sein (hingegen in *exercitu esse* = im Heere als Soldat dienen), Cic. – b) bei der Person, in deren Gegenwart etwas geschieht (bes. wenn von Verhandlungen die Rede ist u. eben den Personen das Entscheidungsrecht zusteht), bei, vor, in Gegenwart, *apud erum*, Plaut.: *apud alium*, Ter.: *apud populum*, Cic.: *apud iudices*, Cic. – c) bei den Personen, in deren Bereich etw. geschieht, bei, *consequi gratiam apud bonos viros*, Cic. – dah. bei = zur Zeit des usw. (s. Weißenb. Liv. 4, 4, 3), *apud patres* od. *maiores nostros*, Cic.: *apud antiquos* (Ggstz. *recentiore memoriā*), Cic.: *apud patres esse coepit*, Liv. – d) zur Bezeichnung des Verfassers eines Werkes od. des Urhebers einer Behauptung, bei, in, *apud Xenophontem*, Cic.: *apud Solonem*, in seinen Gesetzen, Cic.: auch v. Redenden, *apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur*, Tac. Agr. 22 extr. – e) zuw. statt des Dat., *queri apud alqm*, Plaut. u. Cic.: *sacrificare apud deos*, Tac.: *apud alqm profiteri*, Curt.: *fidem apud alqm obligare*, Papin. dig. – II) bei örtlichen Bezeichnungen, a) im Gebiete, im Bereiche von usw. = bei, an, *apud ignem*, Turpil. u. Sisenn. fr.: *apud Alyziam*, Cic.: *apud oppidum*, Caes.: *apud mensam*, bei Tische, Gell. – b) (fast = in) in, an, auf (s. Brix Plaut. mil. 930. die Auslgg. zu Ter. adelph. 4, 1, 1. Halm Cic. Verr. 4, 48), *apud Orcum te videbo*, Plaut.: *apud villam*, Ter. u. Cic.: *apud forum*, Ter.: *apud rostra*, Tac.: *apud Asiam*, Tac.: *montes*, *apud quos erat educatus*, Flor.: namentl. bei Tacitus oft bei Städte- u. Inselnamen, zu, auf, *apud urbem Nolam*, zu N., Tac.: *apud Rhodum*, zu od. auf Rh., Tac. – / a) *apud solöz.* für ad, Lucil. 30, 66 (981). – b) *apud* dem Subst. nachgesetzt. zB. *Misenum apud et Ravennam*, Tac. ann. 4, 5 in.: *Graios apud*, Terent. Maur. 506.“

(169) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 402): „*dīmidius*, a, um, adj. [*dis a medius*] v půli rozdělený, rozpůlený; poloviční 1 a) klas. ve spojení *dimidia pars* = subst. *dīmidium*, I, n. polovice, polovička, polovina, půle: *luna est maior quam dimidia pars terrae*; *dimidium tributī* o polovici menší poplatek; *se dimidium eius, quod pactus esset, daturum polovici ujednané odměny*; *dimidio* (abl. mens.) maior o polovici větší; *parte dimidia auctas copias* o polovici zvětšené b) vazby *dimidium fere spatium confecerat* měl skoro půl cesty za sebou; *dimidia sinuantur cornua lunae* rohy polovičního měsíce (měsíční čvrti); (přísl.) *dimidium facti qui coepit habet* sm. = „s chutí do toho, je půl hotovo“ 2) (obr.) *animae dimidium meae* (o příteli Vergiliovi); *dimidia parte superstes ero polovicí své bytosti* (o manželce); (ut) *dimidius patrum sit, dimidius plebis* náleží zpola mezi patricije, zpola mezi plebeje“. Viz též poznámku č. (148). Hlušíková (2009, s. 246): „*dīmidium*, -ī, n. polovica: *dimidium tributī* o polovicu menší poplatek, *dimidio maior* o polovicu větší, *dimidium fere spatium confecerat* mal skoro polovicu cesty za sebou; *dīmidius*, -a, -um poloviční, rozdělený na polovicu“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*dīmidius*, a, um (*dis* u. *medius*), halb, nicht ganz (was weder ganz ist, noch war, wohl aber werden kann; vgl. Gell. 3, 14), *luna*, Vitruv., Plin. u. Ov.: *mensis*, Col.: spatium, Nep.: *pretium*, Plin.: altitudo, *crassitudo*, Vitruv.: *crus*, Luven.: *tonus*, Halbton, Chalcid.: *vectigal dimidium eius, quod regi pependissent*, Liv. 45, 26, 14. – gew. *dim. pars*, die Hälfte, absol., Plaut. u. Cic., m. Genet., zB. *terrae*, Cic., *exercitus*, Sall. – v. Pers., *frater meus dimidius maior est quam totus* (scherzh.), Cic. fr.: *dimidius patrum, dimidius plebis*, halb zu den Patriziern, halb zum Bürgerstande gehörig, Liv. – subst., a) *dīmidia*, ae, f. (sc. *pars*), die Hälfte, latitudinis, Vitruv.: *ad dimidias* (bis zur Hälfte) *decoquere*, Plin. – bes. der halbe Ertrag, Cic. Verr. 3, 117. Augustin. serm. 106, 4. – b) *dīmidium*, ī, n. (= dimidia pars), die Hälfte (von dem, was ganz war od. sein sollte), *mille minus dimidium*, Cato fr.: *dim. dotis*, Afran. fr.: *pecuniae*, Cic.: *militum*, Liv.: *horai* (= *horae*), Lucil. fr.: *dimidium tributī, quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere*, Liv.: *ut vix dimidium militum, quam quod acceperat, successori tradiderit*, Liv. – dah. *dimidio* mit einem Kompar., um die Hälfte, *carius*, *plus*, *stultior*, Cic. – Sprichw., *dimidium facti, qui coepit, habet*, frisch gewagt ist halb gewonnen (griech. ἀρχώ το ἥμισυ παντός), Hor. ep. 1, 2, 40: u. so *dimidium facti est coepisse*, Auson. epigr. 84, 1. p. 218 Schenkl.“

- (170) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 644): „*versus* (starší *vorsus*), *adv.* [part. perf. pass. od *verto*] (zř. *versum n. vorsum* [ak. od *versus*]) (vl. obrácený směrem k, do za přísl. určením, vyjádřeným a) akusativem s předl. in n. ad, též pouhým ak. zejm. u jmen měst: jako part. s gram. shodou *ille castra movet in Arvernos v.; Vagenses animum advortere ad se vorsum exercitum pergere; adv. Labienum ad Oceanum versus proficisci iubet; fugam ad se vorsum fieri; in meridiem versus Arabes spectant; te e Asia Romam v. profectum esse; quem locum Aegyptum vorsus finem imperi habuere Carthaginienses* b) adverbium *quoquo v. kterýmkoli směrem* = všemi směry, na všechny strany, všude: *uti locum pedes triginta quoquo versus ad signet; deorsum v., sursum v.*“ Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) též uvádí: „*exercitus versus preposituram movere – pohnout se s vojsky (odvést vojska) směrem k proboštví*“. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> uvádí: „*versus směrem k čemu, k čemu, do čeho (o směru pohybu)*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*versus, lat., Prāp.: nach ... hin, nach ... zu, gegen*“. Hlušíková (2009, s. 912): „*versus /versum; vorsus; vorsum/ predl. s akuz. s in, ad smerom k, smerom do: ad Oceanum versus smerem k oceánu, Romam versus smerom do Ríma*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „3. *versus* (*vorsus*) od. *versum* (*vorsum*), I) *Adv. = wärts, gegen... hin, nach... zu, Brundisium versus, Cic. – gew. mit den Praepp. ad u. in u. Akk., auch mit ab u. Abl., in Italiam versus navigaturus, Sulpic. in Cic. ep.: in forum versus, Cic.: fugam ad se vorsum fieri, Sall.: ad Oceanum versus, Caes.: ab occidente versus, Varro: a bruma versus, Varro. – verb. m. deorsum, pone, quoquo, rursum, sursum, undique, utroque, w.s. – II) Praep., nach... hin, nach... zu, m. Acc., dem es gew. nachgestellt wird, Romam versus, Cic.: versum oppidum, Auct. b. Hisp.*“
- (171) Kábrt (1996, s. 332): „*posterus, a, um, pl. posterī, ae, a* (kompar. *posterior, us, superl. postrēmus, a, um*) *potomní, následující, příští: in posterum pro budoucnost; subst. posterī, ōrum, m. potomci, potomstvo; kompar. posterior, ius zadnější, pozdější; a posteriori z pozdějšího, podle výsledku, ze zkušenosti; posteriores, um, m. pozdější, potomci; posteriora, um, n. pozdější události, následující stav; posterius (n.) věc pozdější, následující případ, pozdější spis (o téže věci); superl. postremus, a, um nejzadnější, nejpozdější, poslední; adv. postremum posledně, naposled; adv. postremo, konečně, nakonec, zkrátka, vůbec*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*posterī, lat., M. Pl.: Nachkommen*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 279): „*posterus* (zř.), *a, um* (*gen. pl. též posterum, kompar. posterior, us, superl. postumus* (význ. spec.) a *postremus, a, um*) [posť I] *posit. potomní, následující, příští, druhý: postero* (die) *druhý (příští, následující) den, den potom; subst. in posterum α* (sc. diem) *na druhý den, do druhého dne β* (sc. tempus) *do budoucnosti, pro budoucnost; postera crescam laude budoucí* (u potomstva); *subst. posterī, orum, m. potomci, potomstvo; budoucnost (meton.): clarorum virorum facta posteris tradere II) kompar. posterior, us 1) o místě zadnější a) ita coniuncto orbe, ut nemo p.sit není pozadu; si verbum posterius facias kdybys přesunul dozadu; básn. p. partes superat mensura priores* (rozměr =) *délka zadních noh převyšuje přední b) metaf. o pořadí a významu chatrnější, méně vážený, menší ceny: suam salutem posteriore communi salute ducere klásti za ... 2) o čase pozdější: tempus posterius; ak. sg. neutr. jako adv. posterius později III) superl. 1) postrēmus, a, um nejzadnější, nejposlednější, poslední a) o místě: postrema immani corpore pistrix vzadu, vespod, dole; – subst. postrēmī orum, m. (básn. též postrēma, ōrum, n.) vojen, poslední n. zadní voj b) o čase pořadí a významu: asynd. ut illa palam prima postrema recitata sunt první jako poslední = od prvního do posledního, od začátku do konce; nejšpatnější, nejhorší: servitus (est) postremum malorum omnium; adv. postrēmum* (vl. ak. sg. neutr.) *α) posledně, naposled; β) = postrēmō, (vl. abl. g. neutr.) konečně, nakonec, posléze; při výčtu posléze, zkrátka, vůbec: magistratus et imperia, postremo omnis cura rerum publicarum 2) postumus, a, um spec. pozdě (v pozdním věku otcově) narozený, nejmladší: tua postuma proles; právn. t. t. narozený po smrti otcově n. po sepsání závěti, subst. pohrobek*“. Hlušíková (2009, s. 655): „*posterus, -a, -um /komp. posterior, -ius, superl. postrēmus, -a, -um příp. postumus, -a, -um/ /gen. plur. tiež posterum/ následující, další, druhý, budoucí: postero die na druhý deň, o deň nato, in posterum diem na druhý deň, do druhého dňa, in posterum tempus pre budúcnosť, do budúcnosti, postero tempore po čase*“.
- (172) Klas. lat.: (gramaticky) „*Bohemorum*“.
- (173) Klas. lat.: „*animae meae*“.

- (174) Klas. lat.: spíše „*monumenta*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 105): „*monumentum* (též *monimentum*), *ī*, *n*. [moneo] věc na něco upomínající a) památka, pomník: *monumenta* Afričaní (sochy), *maiorum* (trofeje), *Pompei* (divadlo Pompejovo); náhrobek; památná budova: *in aede Castoris, celeberrimo monumento* (chrám); hrobka b) znak, známka, důkaz: *amoris tuae clementiae, furtorum* c) přenes, památka d) paměti: *monumenta annalium*; *tum genitor veterum volvens monumenta virorum starodávné paměti předků přemítaje na mysli*; *omnia m. vetustatis, commentarii pontificum aliaque monumenta* β) abstr. *locus monumento est* jméno místa je upomínkou – posud to připomíná; *m. esse ad posteros potomstvu připomínat*; *alqd monumenti causa sibi reservare* něco si nechat na památku“. Hlušíková (2009, s. 533): „*monumentum*, *-ī*, *n*. /*monimentum*, *ī*, *n*. / 1. pomník, socha, náhrobek, památný stĺp 2. památná budova, chrám, hrobka: *monumentum Pompei Pompeiovo divadlo* 3. znak, dôkaz: *monumentum amoris dôkaz lásky* 4. dokument, pamiatka: *locus monumento est* meno mesta je pamiatkou, t. j. dosiaľ to pripomína 5. plur. pamäti, udalosti: *monumenta analium letopisy*“.
- (175) Středověká transkripce „*v*“ = „*u*“.
- (176) Klas. lat.: „*praedecessorum*“.
- (177) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 288): „*praedēcessor*, *ōris*, *m*. předchůdce (v úřadu)“. Ve středověku šlo především o dřívějšího panovníka. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí (neklasický tvar): „*predecessor*, *is* *m*. – předchůdce“. Viz též poznámku č. (104). Hlušíková (2009, s. 661): „*praedēcessor*, *-ōris*, *m*. předchodca“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*praedecessor*, *ōris*, *m*., der Amtsvorgänger, Vorweser“.
- (178) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 677): „*incūria*, *ae*, *f*. [*in a cura*] nedostatek péče, nedbalost; *incuriam vitare lehkomyšlnosti se stříci*; *pas. zanedbanost: milites incuria consumpti zanedbaností umoření*; *s gen. předm. zanedbávání něčeho: rei necessariae*“. Hlušíková (2009, s. 412): „*incūria*, *-ae*, *f*. 1. nedbanlivost, nedbalost, bezstarostnost, nedostatok starostlivosti, zanedbanie: *incuriam vitare vystríhať sa ľahkomyselnosti* 2. zanedbanosť: *milites incuriā consumpti vojáci umorení zanedbanosťou*“.
- (179) Klas. lat.: „*praepositorum*“.
- (180) Klas. lat.: „*neglegentia*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 125): „*neglegentia*, *ae*, *f*. [*neglego*] a) nedbalost: *in accusando; pigritia, inertia* b) zanedbávání něčeho; *deorum; auspiciorum nedbání*“. Kábrt (1996, s. 292): „*neglig* viz *negleg*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 125): „*neglig* viz *negleg*“. Kábrt (1996, s. 291): „*neglegēns*, *entis* (*part. prés. oči neglegō*) nedbající, nedbalý, lhostejný – *neglegentia*, *ae*, *f*. nedbalost, zanedbávání: *neglegentia sui zanedbávání sebe, nedbalost k sobě, ležérnost* – *neglegō*, *ere*, *lexī*, *lectum* nedbat, zanedbávat, nestarat se, nevšímat si: neglegit mortem nedbá smrti; *metu mortis neglecto nedbají-li strachu před smrtí; málo cenit, opovrhovat: rei familiaris commoda neglegenda esse že je třeba málo si cenit výhod soukromého majetku*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 125): „*neglegēns*, *entis* [*neglegō*] nedbalý: *in amicis eligendis ve výběru přátel; lhostejný alcis rei k něčemu: legum, officii, rei publ., sociorum atque amicorum; nešetrný, nehospodárny: adulescentia n. luxuriosaque; nepozorný; lintea neglegentiorum*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*neglegens*, *lat.*, *Adj.*: *nachlässig, unachtsam, gleichgültig, sorglos, verschwenderisch* – *neglegenter*, *lat.*, *Adv.*: *nachlässig, sorglos, gleichgültig, unachtsam* – *neglegentia*, *lat.*, *F.*: *Nachlässigkeit, Unachtsamkeit, Sorglosigkeit, Vernachlässigung, Geringschätzung, Gleichgültigkeit, Rücksichtslosigkeit* – *neglegere*, *lat.*, *V.*: *nicht beachten, vernachlässigen, unterlassen (V.), versäumen, geringschätzen, gleichgültig zusehen, nicht ahnden*“. Hlušíková (2009, s. 548): „*neglegentia*, *-ae*, *f*. nedbalosť, zanedbávanie, nedbanie na niečo“. Viz pro srovnání poznámky č. (178) a (182).
- (181) Kábrt (1996, s. 235): „*inquam* (*defektivní sloveso*) pravím, povídám, dím, řku; 3. os. sg. *inquit* vece, praví, řekl, pravil, odvětil: *haec, si, inquam, attuleris jestliže toto, jářku, přineseš*; „*Quo ruis?*“ *inquit* „*Kam se řítíš?*“ *zvolala*; „*Quid agis?*“ – „*Suaviter, ut nunc est*“, *inquam* „*Jak se máš?*“ – „*Tak dalece dobře*“, *já na to; zřídka jiné tvary*: 2. os. sg.: *inquis*, 3. os. pl.: *inquunt*“. Hledíková (2008): „*inquam* – pravím“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>>

uvádí: „*inquam* obv. 3. os. sg. a pl.: *inquit, inquiunt* – *pravím, říkám*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*inquam*, lat., V.(1. Pers. Sg. Präs. Abl. Ind.): *ich sage, ich spreche, sagt man, heißt es, sage ich, wiederhole ich*“.

- (182) Klas. lat.: „*vigilantia*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 658): „*vigilantia*, ae, f. [*vigilo*] *bdělost, pilnost, bedlivost, ostražitost, starostlivost*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*vigilantia*, lat., F.: *Wachsamkeit, Sorgfalt, Fürsorge*“. Pro srovnání viz poznámku č. (180). Hlušiková (2009, s. 918): „*vigilantia*, -ae, f. 1. *ostražitost, bdelost* 2. *starostlivost, pracovitost, usilovnost, pilnost*“. Uvedený termín má pak v církevní terminologii i vazbu na pontifikálie. <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „*Pontifikálie* (lat. *pontificalia*) *slují odznaky velekněžské a roucha, kterými odívají se biskupové a praeláti na rozdíl od prostých kněží. K pontifikáliím náležejí u všech hierarchů společně: talár s hedvábným pasem, rocheta, cappa, solideo, rukavice, pectorale a prsten. Zvláštní pontifikáliejsou: camaura, tiara, pedum rectum a hedvábné purpurové střevíce s křížem zlatým tkanivem vyšitými, jichž užívá papež; pallium, jímž přiodívá se papež a arcibiskupové, mozzetta, mantelletum a klobouk s třapci, jichž užívají kardinálové, biskupové a římsší praeláti; rationale, jež přísluší některým biskupům. K pontifikálním paramentům počítají se hedvábné střevíce, punčochy, tunicella, dalmatika, rukavice, pectorale, berla (pedum), mitra (infule) a prsten. Paramentů těch užijí vají krom biskupů t. zv. infulovaní praeláti (opati, převorové, přední hodnostáři kapitol) a kanovníci některých kapitol. *Vigilantia* (biskupský svícen), kniha mešního kanonu (*canon praelatorum*) a kříž, který nesen jest před papežem, jeho legáty a před arcibiskupy, slují pontifikáliemi ve smysle širším.*“
- (183) Kábrt (1996, s. 159): „*ēmendō, āre, āvī, ātum* *zbatit chyb, opravit, zdokonalit*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*emendo, are, avī, ātum* – *opravit*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*emendare*, lat., V.: *bessern, feilen, berichtigen, vervollkommen, heilen, strafen, züchtigen*“.
- (184) Kábrt (1996, s. 483): „*xenium, īī, n.* (z řec.) *výslužka z hostiny, přátelský dar, dárek, vázané; pl. Xenia, ōrum, n. název jedné části souboru epigramů Marka Valeria Martiala*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 682): „*xenium, īī, n.* [*ξένιον*] *výslužka z hostiny; vůb. přátelský dar, dárek, jaké si posílali přátelé o Saturnaliích, vázané; Xenia, název jedné sbírky Martialových epigramů*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>>: „*xenium*, lat., N.: *Gastgeschenk*“. *Slovník Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>>: „*xenia = dona hospitalia*“. Zjednodušeně zde jde o: „*donum honoris causa datum*“ či „*xenii – present to a guest*“.
- (185) Klas. lat.: „*absolutio*“.
- (186) Spíše zde jde o *vinu, provinění*, než o „zločin“. Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 334) má tento výraz více významů (objektivně, subjektivní význam pomíneme): *vina, úhona, přečin, zločin*. Rovněž *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq.html>> pak u hesla „*crimen*“ uvádí: „*Beschuldigung, Anschuldigung, Anklage, Verleumdung, Schuld, Verbrechen, Vergehen* [přestupek], *Ehebruch, Laster* [nepravost, neřest]“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*crimen, inis n.* (*adulterii*) – *zločin, obvinění, vina (cizoložství)*“. Hlušiková (2009, s. 202): „*crīmen, -inis, n.* 1. *alcis rei obvinenie z niečoho, žaloba, obžaloba: crimen ambitus žaloba za nezákonné uchádzanie sa o úrad, crimen maiestatis žaloba za urážku majestátu /zvrchovanosti/, crimen invidiae obvinenie zo závidia 2. výčitka: criminare dare alicui aliquid vyčítat niekomu niečo, nostro cum crimine k našej hanbe, essemus miseri sine crimine boli by sme ubohí bez hanby 3. zámienka, príčina: sere crimina belli zasej príčiny k vojne 4. vina, zločin, přečin, priestupok, trestný čin: crimina discit vyšetruje zločiny, reus criminis obvinený zo zločinu*“.
- (187) Klas. lat.: „*vitae*“.
- (188) Kábrt (1996, s. 15): „*addō, ere, didī, ditum* *přidávat, připojovat, přičítat: comitem addere přidat, přidružit jako průvodce; addere gradum přidávat do kroku; addita (sunt) ludibria ještě se jim pos-*

mívali; *multum rei publicae addiderunt* mnoho přispěli k rozkvětu státu; *nobilitas plus sibi timoris quam potentiae addidit* šlechta vzbudila více strachu, než získala skutečné moci; *adde* přidej k tomu, pomysli ještě; *addito* (2. a 3. sg. imper.) přidejž, nechať přidá. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 22): „*addō, ere, didī, ditum* [splynula tu slovesa 1. do a 2. -do] přidávat, dávat k něčemu, přikládat, přičiňovat; připojovat 1) *neve aurum addito* (homini sepulto); *addit frenas*: equo calcaria a. pobídnout ostruhami; *cui me custodem addiderat* za strážce; *comitem a. alqm* přidat, připojit, přidružit za průvodce; *montibus addita Roma* vystavěný na horách: absol. a. ad opera doplnit opevnění; *maiores multum rei publicae addiderant* mnoho přispěli k zvětšení obce; *gradum a. (sc. gradui)* přidat do kroku, zrychlit krok 2) metaf. též a) dodávat, způsobovat, vzbuzovat, zjednávat: *lassitudinem verba tua mihi addunt*; *animum a. alci*; *formidinem a.* nahnat strach; *nugis a. pondus b)* (řečí, písmem, myšlenkou) přidávat, připojovat, dokládat: *siquid addidero amplius*; *verbis haec insuper addit*; *addunt de Sabini morte* připojí zmínku o ...; abl. abs. *addito* s tím doložením: *vocantur patres, addito consultandum de re magna*; imper. *adde* přidej k tomu, pomysli dále, uvaž dále, představ si dále: *adde integritatem valetudinis*; *adde huc quod merces sine fucis gestat*. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) též uvádí: „*addicio, onis, f. přidání, dodatek*“. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> uvádí: „*addo, ere, addidi, additum* přidat, přidávat, dodat, dodávat, doplnit, doplnovat, přikládat, dávat k čemu, připojovat; dodávat, způsobovat, vzbuzovat, zjednávat“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*addere, lat., V.: beiten, begeben, jemanden oder etwas wohin bringen, setzen, legen, hinzufügen, vermehren, fortfahren*“.

(189) Kábrt (1996, s. 147): „*dītō, āre, avī, ātum* (dīves) obohacovat; štedře obdarovat“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*ditare, lat., V.: bereichern, sich bereichern, reich werden*“. Hlušíková (2009, s. xxx): „*dītō, -āre, -avī, -ātum* 1. obohacovat: *ditari* obohatit' sa, *sermonem patrium ditare* obohatit' materinský jazyk /o nové výrazy/ 2. štedro obdarovat“.

(190) Kábrt (1996, s. 408): „*statuō, ere, uī, ūtum* postavit, vystavět, zřídít: *urbem praeclaram statui* postavila jsem přeslavné město; *aram statuere* postavit oltář; ustanovit, určit: *diem statuere* den určit; *statuunt, ut fallere custodes temptent* ustanoví, určí, aby se pokusili oklamat strážce; *quid in futurum staturerim, aperiam* co jsem do budoucna ustanovil, oznámím; *statuisti, quo quemque proficisci placeret* stanovil jsi, rozhodl jsi, určil jsi, kam se má kdo odebrat podle tvého zdání, kam by ti vyhovovalo, aby kdo odešel: *soudit*, *domnívat se*, *pokládat*: *aliquem hostem statuere* pokládat koho za nepřítele; *umínit si*: *Piso abire Suria statuit* Piso si umínil, rozhodl se odejít ze Sýrie“. Hledíková (2008): „*formam ...observandam statuere – stanovit*, aby byla forma zachováána“, „*pro iusticia statuere – stanovit právem* (jakožto rozsudek, místo rozsudku)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*statuere, lat., V.: hinstellen, aufstellen, stehen lassen, errichten, erbauen, glauben, dafürhalten, festsetzen, bestimmen, beschließen, entscheiden*“. Hlušíková (2009, s. 804): „*statuō, -ere, -uī, -ūtum* 1. postavit, vystavit, zřídit, založit: *urbem statuere* postavit mesto 2. ustanovit, určit, nariadit: *aliquem regem statuere* dosadzovat' niekoho na trón, *tempus colloquio statuere* určit' čas na rozhovor 3. *súdit*, *predstavovat' si*: *Titanum e genere statuit eos súdit*, že sú z rodu Titánov, *aliquem hostem statuere* niekoho pokladat' za nepriateľa 4. *zaumienit' si, odhodlat' sa: de se statuere* usmrcovat' sa, *apud animum suum statuere* v duchu sa rozhodnúť“.

(191) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 356): „*decānus, ī, m. [decem]* vl. náčelník deseti mužů; † *děkan*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*decanus, i m. – děkan*“, „*decanatus, us m. děkanát, děkanství*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> ještě k tomu uvádí: „*decanus, lat., M.: Vorgesetzter von zehn Mann, Oberster der Leichenträger*“. Hlušíková (2009, s. 216): „*decānus*, -ī, m. dekan*“. <<http://leccos.com/index.php/clanky/>>: „*Děkan* po církevní ústavě shledává se v různém úřadě a důstojenství: *Děkanem* za staršího diécésálního zřízení slul duchovní správce čelnějších kostelů po diécési, *jemuž* příslušel dozor na duchovenstvo sousedních kostelů později založených; *obvod dozoru* podléhající *zván* byl *děkanství*. V tomto smyslu až dosud v některých provinciích církevních *vikárii biskupství*, v určitých obvodech či *děkanství* ustanovení, *slují* *děkany*. *Jinde* název *děkana* dává se za vyznamenání zasloužilých duchovních, *anebo* *přechází* na správce čelnějších *far* na

děkanství povýšených. – V kapitolách kanovnických děkan jest hodnostář, jemuž s hodností po proboštovi nejpřednější přísluší moc spravovat zboží kapitoly, svolávati a řídit kapitolní schůze a péči mít o pořad bohoslužby. Povolání k hodnosti děkanské děje se po různých poměrech buď ustanovením papežským nebo jmenováním zeměpanským nebo volbou kapitoly. – Též sbor kardinálský má za náčelníka děkana, jímž z pravidla jest nejstarší kardinál-biskup ostienský. Vedle práva zastupovati sbor kardinálský a řídit jeho záležitosti přísluší kardinálu děkanovi již ze IV. stol. výsada užívati pallia a nově zvoleného papeže – nebyl-li dosud biskupem – posvětití za biskupa.“

- (192) Podle klas. lat. by bylo správně: „*praebenda*“ (výraz vznikl ze slovesa „*praebeō, ēre, uī*“ chápáném ve významu něco poskytovat, něco prokazovat – ve středověku označoval především tzv. *církevní obroč*). Václav Bělohradský ve svém internetovém článku *Prebendáři a výprosníci* <<http://www.multiweb.cz/hawkmoon>> podává následující výklad: „Podle francouzského slovníku Robert znamená slovo *prébende* lat. *praebenda* – pevný příjem přiznaný nějakému dignitáři (držiteli vysokého úřadu či hodnosti); pro ilustraci pak citace z Victora Huga „*Un de ces hommes dorés, rentés, qui ont de grosses prébendes.*“ Z nějakého menšího klasika, ale většího realisty slovník uvádí větu: Všechny režimy mají své sinekury a prebendáře. Český slovník definuje prebendu jako výnosný úřad a sinekuru jako výnosné zaměstnání bez odpovědnosti. Prebendáři nebo také (mnoho)obročníci jsou lidé, kteří mají mnoho zaručených příjmů.“ Rameš (2005, s. 186): „Obroč, prebenda, beneficium – 1. v lenním právu označení pro zdroj důchodů leníka (vazala), což mohl být jemu svěřený majetek nebo úřad; 2. v kanonickém právu se jedná o trvalé právo na určitý úřad, s nímž je spojený majetek či důchod. Odtud pramení pojem „mnohoobročník“ pro titulárního držitele několika úřadů, ze kterých mu plyne příjem, ale většinou ani jeden z nich řádně nevykonává. Proti mnohoobročnictví bojovali náboženští reformátoři včetně Mistra Jana Husa.“ <<http://cs.wikisource.org/>> (Ottův slovník naučný/Obroč): „*Obroč* čili *prebenda* (lat. *praebenda*), jsou *důchody spojené s církevním úřadem, officiem*. V právu církevním rozeznává se totiž při úřadě církevním jednak *officium*, t. j. úřad sám (povinnost vykonávati úřední funkce), jednak *beneficium* (v. t. 1), t. j. *důchody s úřadem spojené*. Když se později výrazem *beneficium* počal rozuměti úřad i s důchody, vešel k označení pouhých důchodů v užívání termin *praebenda*, o.“ (též dostupné z: <<http://leccos.com/index.php/clanky/obroci>>). <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>: „V římském právu se objevovalo především v dědictví, kde šlo o tzv. *beneficium abstinenti*, právo odmítnout předlužené dědictví. Odmítnutí však muselo být úplné. Později zavedl císař Justinian *beneficium inventarii*, díky kterému dědic předluženého dědictví získal alespoň čtvrtinu pozůstalosti a za dluhy ručil jen jednotlivými předměty z tohoto dědictví nabytými, a to tehdy, pokud do tří měsíců pořídil úřední soupis celé pozůstalosti. *Beneficium* je také označení pro soubor úřadů, důchodů a jiných výhod, které uděloval zeměpán svým věrným. *Beneficia* lze rozdělit na dvorská a hradská. Mezi dvorská *beneficia* patří např. komorník, maršálek či číšník. Mezi hradská pak *kastelán*. *Beneficia* nebyla dědičná. Pojem *beneficium* se používá také pro církevní obroč.“
- (193) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 711): „*insuper*, 1) *adv.* a) *navrch, nahoru; humum inicere; Aetnam i. imponere; svrchu: iugum i. imminens; specus i. onerare* b) *nadto, kromě toho: i. poenas expetere; haec i. addidit* 2) *predl, nad s ak.*“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*insuper* – *nadto, k tomu*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsi-lat-2.txt> uvádí: „*insuper* – *navrch, nahoru, nadto, kromě toho*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*insuper*, lat., *Präp.*: oben darauf, auf“. Hlušíková (2009, s. 437): „*insuper* *prísl.* 1. *hore, zhora* 2. *okrem toho; insuper predl. s akuz. a abl. nad: insuper arbores nad stromami*“.
- (194) Klas. lat.: „*congregatione*“. Viz poznámku č. (248).
- (195) Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 492) značí „*stipendium*“ daň, *poplatek, dávkou, plat, žold* či *mzdu* (kromě dalších přenesených významů). *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*stipendium*, lat., N.: *Steuer* (F.), *Tribut*, *Zoll* (M.), *Strafe*, *Beistand*, *Unterstützung*, *Löhnung*, *Kriegsdienst*, *Dienstjahr*, *Feldzug*, *Dienst*“.
- (196) Klas. lat.: „*viae*“.
- (197) Jde o transkripci českého označení: „*na Otavě*“.

- (198) Především ve středověké latině: „*dictus*“ = *řečený, nazývaný, tento*. Hledíková (2008): „*dictus* – *řečený, tento*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> např. též uvádí: „*alias dictus* – *jinak řečený*“. Často se ve středověké latině vyskytuje též výraz „*praedictus*“ = *uvedený, již zmíněný, řečený*.
- (199) *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> pak u hesla „*appendicia*“ uvádí: „*Anhang* [přídavek, dodatek], *Zubehör* [příslušenství], *Zugabe* [přídavek, dodatek]“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges, 1913) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*appendicium*, *T, n.* (*appendix*), *der Anhang, die Zugabe*“.
- (200) Brandl (1876, s. 418): „*Hospes der Zinsbauer; die übrigen Bedeutungen vid. I. Abt. hospitalitas 1. die Wirthschaft, Übersetzung des böhm. hospodářství: praeter hoc hospitalitatem suam neglexit zanedbal hospodařství své. – 2. Der Grundzins: Dobrehe dedit terram ad aratrum ea conditione, ut si filius ejus voluerit abbati servire, serviat pro terra, et si noluerit abbati servire, solvat hospitalitatem et cetera.*“ Brandl (1876, s. 407): „*Colonus der Zinsbauer, zum Unterschiede von rusticus originarius.*“ Brandl (1876, s. 435): „*Rusticus vid. heres, originarii.*“ Brandl (1876, s. 426): „*Originarii rustici die in der Dorfmark ursprünglich ansässigen Bauern zum Unterschiede von den hospites.*“ Brandl (1876, s. 69-70): „*Host hospes, der Gast. – Was die diplomatische Bedeutung des Wortes anbelangt, ist ein Unterschied zwischen dem Stadt- und Landrechte zu machen. Das Brünner Stadtrecht z. B. bestimmt: ille censetur hospes, qui est homo de dominio alicujus principis, qui non subest marchioni Moraviae. Dux autem Opaviensis, utpote vasallus et homo ipsius existens sibi subest; item ducatus Opaviensis non est terra distincta a Moravia, sed est quaedam pars et quidam districtus ipsius. Unde notandum est, omnem hominem in judicio civitatis Brunensis esse hospitem, qui extra Moraviam residentiam seu mansionem habet, quamvis etiam sit sub dominio regis Bohemiae. Unde homo de Bohemia, Polonia vel Luczelburga hospes est censendus in judicio civitatis. Hospitem enim non facit dominii sed potius terrae Moraviae distinctio ab aliis terris. (Rössler p. 12; vgl. Dob. krit. Untersuch, p. 27. 31). Nach dem Brünner Stadtrecht war daher vor demselben jeder ein Fremder oder Gast, welcher nicht aus Mähren oder dem Herz. Troppau stammte. Etwas ähnliches galt in den böhm. Stadtrechten: měštěnin některého knížete, který jest pod naším knížetem, v našem právě neslove host, nebo ten slově host, kdož jest člověk z panství některého knížete, kteráž není poddáno knížeti našemu. Opět země rozdílné činí hosti, ale ne kraj: protož znamenaj každého člověka býti hostem u nás, kterýž v jiné zemi než v naší obydlé má. (Briec. pr. m. 1, 17). Das Landrecht kannte diesen Unterschied nicht; vor demselben war niemand ein host, der in den böhm. Ländern geboren war; so bestimmt die Vlad. und die LO. vom J. 1564: obyvatelé markrabství Moravského, Lužického Horního i Dolního, knížectví Slezského ti se za cizozemce nepokládají (f. 7.). Dasselbe galt in Mähren: co se dotýče Čechů, Slezáků, z Lužického markr. ti se za cizozemce nepokládají (LO. 1545 f. 121). Die Frage, ob jemand als Fremder zu betrachten sei oder nicht, hatte praktische Folgen z. B. beim Ankaufe eines Gutes. Während jeder in einem der böhm. Länder Geborene in jedem derselben sich frei ankaufen konnte, brauchte der Fremde hiezu die Bewilligung des Königs und des Landtages. Es bedeutet daher host 1. nach dem Brün. Stadtr. jeden der nicht in Mähren oder im Herz. Troppau geboren ist. 2. nach dem böhm. Stadtr. a. jeden, der nicht Untertan des Königs von Böhmen ist; b. jeden nicht geborenen Böhmen. 3. den Fremden peregrinus, den nicht zum böhm. Staatsverbande gehörigen, wie z. B. Kn. Tov. k. 202: host' hostě z cizí země stavěti móż, ale sůzen býti nemá, leč se prvě do té země oznámí. 4. namentlich den fremden Kaufmann, (wie denn auch die Ragusaner bei den Altbulgaren vorzugsweise gosti hießen); so LO. 1604 f. 31: hosté nebo kteří usedli nejsou v zemi; – so im Leitm. Stiftsbriefe: den ave tam hospitem quam indigenarum (Erb. Reg. 52. vgl. hostinné). – 5. der Untertan, welcher einem anderen Gutsherrn untergeben ist: má propuštěn býti, léčby cizí s cizími lidmi a hosté s hostmi zašli, tehdy puštěni býti nemohu, leč obú pánov těch, jichž cizí lidé jsú, vole by byla. (Kn. Tov. k. 197). Daher der Ausdruck odhostiti se bei Übersiedlungen des Untertanes unter einen andern Gutsherrn (ibid. 192). – 6. der Zinsmann inquilinus.“ Viz též Žemlička (2002, s. 65–67): „... Na scénu vstupoval „host“ (hospes). I jeho dějiny mají dlouhou předehru. Podobně jako za Merovejců a Karlovců zlepšovala osobní situaci některých skupin selského lidu vojenská služba (ale nejasný je vztah těchto kategorií ke starým Germánům), rovněž osídlovací činnost později zajišťovala svým nositelům výhody. Německé bádání hovoří o královských svobodných sedlácích (Königsfreien), třebaže míra jejich „svobod“ je nezřetelná. Od 11. a 12. století se objevují středověcí „hosté“*

(*hospites*). Mízel jejich původní význam, který se vztahoval na cizí kupce, klérus či urozené bojovníky. Synonymem „hosta“ se stával kolonista-zemědělec buď domácího, ale čím dál častěji jiného původu. Mýtil lesy, vysoušel mokřiny, měnil je v kulturní půdu. Tito lidé, přicházející často zdaleka, se buď zapojovali do kultivace zeměpanských držav a posilovali suverénní moc, nebo se s jeho svolením usazovali na majetcích klášterů, hrabat a velmožů. Králové a knížata dovolovali „hostům“ jejich domovské zvyky. Aby je uvázali k zapůjčené půdě a zhodnotili její výnosy, od Flander až po Uhry udělovali „hostům“ různé výhody, zahrnované v pojmu „svoboda hostů“ (*libertas hospitum*). Nejvýrazněji zasáhla do etnických migrací středověké Evropy tak řečená německá východní kolonizace (*mittelalterliche Ostsiedlung, ostdeutsche Kolonisation*). Příčiny této silné a časově protažené sídelní vlny tkvěly jak v sociálně ztížené situaci centrálních oblastí středověkého Německa, tak v perspektivách, jež valonským, vlámským, holandským a německým usedlíkům nabízela střední a středovýchodní Evropa. Některé takto zasažené oblasti se během středověku germanizovaly, jinde zas německé enklávy podlehly asimilaci“.

(201) Klas. lat.: „*aedificiis*“.

(202) Klas. lat.: „*venationibus*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 632): „*venātiō, ōnis, f.* [venor] 1) a) lovení, lov, hon, honba b) přenes, štvance v cirku a amfiteatru, při nichž zápasila zvířata buď vespolek n. s lidmi: *ludorum venationumque apparatus pecunias profundunt; meton. lov, kořist, zvěř, zvěřina: cum solito captae venationis onere*“. Ve středověku pak především: lov, honba, štvance. Meyers Großes Konversations-Lexikon (6. Auflage 1905–1909) <<http://www.zeno.org/Meyers-1905>>: „*Venatio (lat.), das Jagen, die Jagd, der Tierkampf (s. Tierkämpfe); venatorisch, Jagd oder Jäger betreffend*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*venātiō, ōnis, f. (venor), I) das Jagen, die Jagd, 1) eig.: aucupium atque venatio, Cic.: venationum (Jagdausflüge) voluptates, Iustin.: illud silentium, quod venationi datur, Plin. ep.: Suebi multum sunt in venationibus, Caes.: ad venationem proficisci, Fronto: venationem semper cum amicis participavit, Spartian. – 2) meton., das Wild, Wildbret, a) das lebende, saeptum venationis, das Gehege worin Wild gehalten wird, Varro r.r. 3, 12, 2: conspectu suo clausa venatio, Colum. 9. praef. 1: frequens ibi (in montibus) et varia venatio, Plin. ep. 5, 6, 8. – b) das erlegte, das Wildfleisch, Wilbbret (caro ferina), omnis avis, omnis venatio, Cels.: ven. capta, Liv.: unde illi eo tempore tam varia et multa venatio, Liv.: leporem cotidie habuit, venationem frequentem, Lampr. – II) die Tierhetze im Zirkus od. Amphitheater (vollst. Iudiarum venatio, Treb. Poll. Gallien. 3, 7), ludorum venationumque apparatus, Cic.: curator munerum ac venationum, Suet.: reliquae sunt venationes binae per dies quinque, magnificae, sed quae etc., Cic.: venationes ludosque et cum collega et separatim edidit, Suet.: in circo maximo venationis amplissimae pugna populo datur, Gell. – meton., Tiere zur Hetze, Sen. de ben. 1, 12, 3.*“

(203) Klas. lat.: „*piscationibus*“.

(204) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 258): „*piscātiō, ōnis, f.* [piscor] lovení, lov (ryb); *piscātor, ōnis, m.* [piscor] rybář; *piscātōrius, a, um* [piscator] rybářský“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*piscātiō, ōnis, f. (piscor), das Fischen, die Fischerei, Ulp. dig. 7, 1, 9. § 5 u.a.: pisc. fluminis, maris, Serv. Verg. georg. 1, 142: Plur., Firm. math. 8, 9, 2.*“

(205) Kábrt (1996, s. 459): „*ūtilitās, ātis, f.* upotřebitelnost, vhodnost, schopnost, potřebnost; užitečnost: *utilitas omnium* obecný prospěch; *utilitate publica* ve veřejném zájmu; *esse amicis utilitati* (= dat. účelový) být přátelům k užítku; *perspicuum est, qui fructus quaeque utilitates percipiuntur* je zřejmo, jaké užítky, výhody a prospěšnosti, užitečnosti jsou tu získávány; *societas et communicatio utilitatum* vzájemné sdílení věcí prospěšných; *insita notities est utilitatis vštípeno* bylo vědomí o užitečnosti“. Ve středověku pak především: užitek, výnos (majetkový).

(206) Kábrt (1996, s. 441): „*trādō, ere, didī, ditum* (vl. *trāns* a *dō*) odevzdávat, předávat, podávat, doručovat: *in manus tradere* předávat, odevzdávat do rukou; *tradimus nos totos* sebe celé, cele se odevzdáváme; *trado aliquid legendum* odevzdávám něco ke čtení; *creditoribus tradebantur* byli odevzdáváni věřitelům, do moci věřitelů; *quod traditum antiquitus erat* co bylo od starodávna zavedeno; *tradita sunt ad inferias* bylo podáno, vzdáno jako oběť mrtvým; a *studiis sermone patrio tradendis* ze studií podávaných, přednášených v jazyce mateřském; *praecepta volandi* tradit dává mu pokyny k letu; odkazovat, zanechávat dědictvím: *erat sacrarium a maioribus traditum* byla svatyně zděděná po předcích; svěřovat, doporučovat: *hunc hominem velles si tradere* kdybys chtěl doporučit, kdybys laskavě doporučil tohoto člověka; vydávat zcela, napospas, vzdávat: om-

nia hostibus tradita sunt vše bylo dáno nepřítelům napospas; sub leges pacis iniquae se tradere poddat se podmínkám nepříznivého míru, přistoupit na podmínky; arma tradere zbraň složit; tradere se Hannibali vzdát se Hannibalovi; vitam morti tradere život na smrt jen tak vydávat, riskovat: se tradere alicui rei věnovat se něčemu; svěřovat, povědět, vykládat, vypravovat: pauca de Augusto et extrema tradere vyložit, vypravovat něco málo o Augustovi a poslední události; summus auctorum tradit nejznamenitější ze spisovatelů vykládá; de deorum vi ac potestate iuventuti tradunt o síle a moci bohů mládeži vykládají, mládež poučují; memoriae tradere předat paměti, vykládat, zaznamenat; memoriam tradere paměť hlásat; sunt, qui tradant někteří vykládají, vypravují; traditur vypravuje se o něm, on prý; traduntur vypravuje se o nich, oni prý – s vazbou nominativu s infinitivem: Lycurgi temporibus Homerus fuisse traditur vypravuje se, že Homér žil za časů Lykurgových, Homér, jak se vypravuje, žil, Homér prý žil. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „contrado, didi, ditum, dere i.q. trado, do“, „mando, avi i.q. trado, do“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „aliquid habendum tradere předat do majetku“. Obsáhlý *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq>: „tradere, lat., V.: übergeben (V.), überreichen, zustellen, überliefern, einliefern, anvertrauen, überlassen (V.), abtreten, ausliefern, preisgeben, verraten (V.), hingeben, empfehlen, aufzeichnen, berichten, gedenken, mitteilen, lehren“. Viz výše též poznámku č. (89). Hlušíková (2009, s. 866): „trādō. -ere, -didī, -ditum /trānsdō, -ere, -didī, -ditum/ 1. odovzdávat, dávat, doručovat, podávat, vydávat, prenechávat: arma per manus tradere podávat si zbraň z ruky do ruky, qui testamentum tradet tibi legendum který ti dá čítat testament 2. odkazovat, zanechat: traditus zdedený, traditum inde fertur odtiaľ pochádza zvyk 3. predávat: servos tradere predávat otrokov 4. vydávat, dávat za manželku, zasnuť: quale alii fuerat tradita ktorá bola vydatá za iného 5. zverovat, odovzdávat do ochrany: aliquem fidei alicuius tradere odovzdávat niekoho do niečej ochrany 6. odporúčať, prohováť sa za niekoho 7. se tradere alci vzdávať sa, poddávať sa niekomu 8. se tradere alci /rei/ alebo alqd oddávať sa, venovať sa niekomu, niečomu: se totum alicui tradere oddávať sa niekomu telom a dušou, se quieti tradere uložiť sa spať 9. odovzdávat, vydávat: aliquem ad supplicium tradere vydávat niekoho na trest 10. vydávat na milosť a nemilosť, odpúšťať, zradzovať 11. odovzdávat znalosť niečoho 12. zveriť, povedať: tradere memoriae rozprávať, memoriae traditur, memoriae traditum est rozpráva sa, povráva sa, vraj 13. alci alqd vykladať niečo niekomu, vyučovať, učiť niekoho niečo 14. alci alqd zasväcovať niekoho do niečoho“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „trādo (transdo), didī, ditum, ere, übergeben, I) (im engeren Sinne) jmdm. von Hand zu Hand übergeben, überreichen, zustellen, an jmd. abgeben, mihi trade istuc, Plaut.: tr. rastros villico in manum, Plaut.: alci poculum, Cic.: alci anulum, Curt.: alci epistulam od. litteras, Curt.: equum comiti, Verg.: arma oder sebi ac picis glebas per manus (von Hand zu Hand), Caes.: fascis stramentorum per manus inter se (einander zureichen), Hirt. b.G.: alci testamentum legendum, Hor.: alqm asservandum custodibus [3166] corporis, Curt.: im Bilde, totum hominem alci de manu in manum, ans Herz legen (sprichw.), Cic. ep. 7, 5, 3. – regnum od. imperium alci per manus (unmittelbar), Liv. u. Lact.: u. so alios magistratus od. consulatum inter se per manus, Sall. – II) (im weiteren Sinne) übergeben, überliefern, abliefern, einliefern, zuführen, 1) im allg.: a) Lebl.: pecuniam regiam quaestoribus, Liv.: possessiones et res (die Grundstücke u. bewegliche Habe) creditoribus, Caes.: pecuniam Achradinam (nach A.), Liv.: loca alci libera (zur freien Verfügung), Ov.: poet. m. Infin., alci alqd portare in mare, Hor. carm. 1, 26, 2: et sic bibere tradat, Soran. lat. p. 71, 22. – b) Pers.: filium, Curt.: alci adultos liberos ad munia, Curt.: alci coniuges liberosque devehendos Carthaginem, Curt. – 2) insbes.: a) zur Besorgung, Verwaltung, od. Beschützung usw.übergeben, anvertrauen, alci vicem (den Posten), Curt.: alci custodiam navium, Caes., od. corporis, Curt.: alci urbem, Curt.: alci Ciliciam, Curt.: alci imperium, Caes. u. Curt.: alci summam imperii, Caes.: alci provinciam, Sall.: alci regnum, Auct. b. Alex.: alci provinciam administrandam, Auct. b. Alex.: alci turrim tuendam, Caes.: obsides Aeduis custodiendos (zur Überwachung), Caes.: alqm fidei alcis, Sall.: se regnumque suum in fidem alcis, Sall. – b) zur Führung übergeben, alci legionem, Caes.: alci exercitum, Sall.: alci partem copiarum, Curt.: alci agmen ducendum, Curt. – c) zur Frau übergeben, überlassen = an jmd. verheiraten, alci filiam, Curt. u. Tac.: u. alci neptem Agrippinam, Tac.: uxorem alii (einem anderen), Nep.: hanc (nymphen) Pico, Ov.: alci sororem in matrimonium, Eutr. – d) zum Unterricht übergeben, anvertrauen, nos od. pueros magistris, Cic. u. Ov.: pueros rhetori od. rhetoribus, Quint. u. Suet.: se in disciplinam alcis, Cic.: Senecae in disciplinam traditus, Suet. – e) als Beschützer begeben, zur Verfügung stellen, alci

decem satellites, Curt.: equites Romanos satellites (als Tr.) alci, Sall.: ad eam rem delectos idoneos ei tradit centuriones, Hirt. b.G. – f) dem Feinde übergeben, ausliefern, abtreten, arma, Caes.: alci arma, urbem, Curt.: alci Galliae possessionem, Caes.: nihil finium, Eutr.: perfugas, Sall.: obsides, captivos, Caes.: se alci, sich ergeben, Caes.: alqm Romanis in servitute, Caes. – g) durch Verkauf überlassen, abtreten = an jmd. verkaufen, alqm dominis, Ov.: quācumque summā luxuriā domum, Phaedr. – h) zur Bestrafung übergeben, ausliefern, sceleris auctores, Curt.: alqm vinctum, Curt., od. vivum, Caes. u. Curt.: alqm magistratui, Nep.: alqm in pistrinum, Plaut.: alqm in custodiam, Cic. u. Curt., od. in vincula, Curt.: alqm ad supplicium, Caes. u.a.: alqm excruciantum, Auct. b. Alex. – i) preisgeben, urbem diripiendam militibus, Eutr.: feris populandas terras, Ov.: bes. durch Verrat preisgeben, in die Hände liefern, an jmd. verraten, alci patrios penates, Ov.: causam (suam) advorsariis, Ter.: regnum hostibus, Curt.: imperium servo, Curt.: tradimur, heu! Claud. in Ruf. 2, 261. – k) se tr., sich jmdm. od. einem Zustande od. einer Tätigkeit hingeben, überlassen, se totum alci, Cic. u. Nep.: se quieti, Cic.: se lacrimis ac tristitia, Luccei. in Cic.: ep.: totos se voluptatibus, Cic.: se studiis vel otio, Plin. ep.: se consiliis eius, [3167] Flor.: ex seditiosa ac tumultuosa vita se in studium aliquod quietum (zu einer ruhigen Beschäftigung sich zurückziehen), Cic. – l) mit Worten gleichs. übergeben, α) übh., anvertrauen, quae dicam trade memoriae, Cic.: uxori cogitationes intimas, Tac. – β) jmd. od. etw. jmdm. empfehlen, ans Herz legen (vgl. oben no. l im Bilde), alqm non dignum, Hor.: alqm alci, Cic.: alqm alci tradere et commendare, Caes.: alci omnem rem atque causam seque totum commendare atque tradere, Cic. – m) gleichs. als Erbteil den Nachkommen überliefern, α) übh.: inimicitias posteris, Cic.: opus posteritati famaeque, Curt.: opes a maioribus traditas habere (überkommen haben), Curt.: mos erat a maioribus Lacedaemoniis traditus (es war eine bei den L. althergebrachte Sitte), ut duos semper haberent reges, Nep.: haec consuetudo a maioribus tradita (überkommen), Cic.: sacrilegium a conditoribus traditum, Curt.: patrio more Persarum traditum est m. folg. Infin., Curt.: traditum inde fertur, ut etc., es soll hieraus das Herkommen entstanden sein, daß usw., Liv. 2, 1, 11. – β) etw. schriftlich überliefern, hinterlassen, aufzeichnen, angeben, berichten, einer Sache gedenken, famā tradente, Curt.: qualia permulta historia tradidit, Cic.: quarum nomina multi poëtae memoriae tradiderunt, Cic.: qui eius pugnae memoriam posteris tradiderunt, Liv.: varios sermones immortalitati scriptis suis tradidit, Cic.: quo verius tradere posteris possis, Plin. ep.: tradit et Fabius Pictor in annalibus suis mit folg. Acc. u. Infin., Plin.: plurium annales od. omnium fere annales tradunt m. folg. Acc. u. Infin., Liv. – tradunt, man überliefert (erzählt), es soll, man liest in Schriften, mit folg. Acc. u. Infin., ipsum regem tradunt... operatum iis sacris se abdidisse, Liv. – ebenso traditur, zB. nam utrumque traditur (als Parenthese), Liv.: de hoc enim constantius traditur (als Parenthese), Frontin. aqu.: m. folg. Nom. u. Infin., Lycurgi temporibus Homerus etiam fuisse traditur, Cic.: qui unus omnium iustissimus fuisse traditur, Cic.: m. folg. Acc. u. Infin., traditur enim Zeuxin pinxisse puerum uvam tenentem, Sen. rhet.: mit folg. indir. Fragesatz, unguenta quis primus in venerit non traditur, Plin.: haud traditur metune an obortā seditione inter ipsos (als Parenthese), Curt.: non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum etc., Liv. – u. traditum est, zB. sic enim est traditum (als Parenthese), Liv.: mit folg. Acc. u. Infin., ut Isocratem dixisse traditum est, Cic.: traditum est nymphas amore amnis retentas in illa rupe considerare, Curt. – traditur memoriae mit folg. Acc. u. Infin., Liv. 5, 21, 16. – hoc posteris memoriae traditum iri m. folg. Acc. u. Infin., Liv. 3, 67, 1. – n) mündlich oder schriftlich mitteilen, α) übh. mündlich, clamorem proximis, Caes. b.G. 7, 3, 2: hoc ubi alii tradiderat, Caes. b.c. 2, 29, 2: sic vulgus traduntque metus (und so verbreitet das Volk die Furcht), nec auctor poscitur, Sil. 4, 32. – β) durch Lehre mitteilen, vortragen, lehren, initia operum, Caes.: praecepta, Sen., praecepta dicendi, Cic.: elementa loquendi, Cic.: haec subtilius, Cic.: optimarum artium vias suis civibus, Cic.: virtutem hominibus instituendo et persuadendo, Cic.: multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant et iuventuti tradunt, Caes.: quae ab [3168] quoque (von diesem und jenem) traduntur, Caes. – Partiz. subst., si qua est in iis culpa, tradentis (des Lehrers) est, Quint. 3, 6, 59. – / Parag. Infin. tradier, Plaut. most. 17. Ter. adelph. 200^a.

(207) Kábrt (1996, s. 83): „cōgnōscō, ere, cognōvī, cognitum poznávat, seznávat, shledat: ubi cognovit, quo modo fundus cultus siet když shledá, jak jsou pozemky obdělány; ante suos thalamos cognoverat illam před svým sňatkem ji poznala, znala; vos cognovi fortis (= fortes) fidosque mihi poznal jsem vás jako statečné a mně věrné; dovīdat se, slyšet: consul ex multis de hostium adventu cognovit konzul se dověděl od mnohých o příchodu nepřátel; Romae nondum cognito, qui fuisset exitus když se v Římě ještě nevědělo, jaký byl výsledek; pátrat, zkoumat, vyšetřovat: cognita causa po vyšetření věci; satis cognito když dostatečně vyšetřil; Verres cognoscebat, Verres iudicabat Verres vyšetřoval, Verres soudil“. I ve středověku bylo obvyklým ekvivalentem sloveso

- poznávat, shledat, dozvědět se. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „cognoscere, lat., V.: kennen lernen, erkennen, wahrnehmen, bemerken, erfahren (V.), wis-sen, sich unterrichten lassen, wiedererkennen, bezeugen, bescheinigen, untersuchen, vereinigen, einnehmen, eintreiben, zusammen halten“. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> též uvádí: „cognosco de aliqua re rozhodnout o něčem“. <<http://en.wiktionary.org/wiki/cognosco>>: „present active cognōscō, present infinitive cognōscere, perfect active cognōvī, supine cognitum. 1. I learn, I am acquainted (with), I recognize; 2. (in perfect tense) I know“.
- (208) Kábrt (1996, s. 376): „sacerdōs, dōtis, m., f. kněz, kněžka“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 426): „sacerdōs, dōtis, m. f. [sacer a 2. do] osoba konající obět' (= sacrificus), kněz, kněžka: s. maximus nejvyšší kněz; Phoebi Triviaeque s. = Sibylla; Troica s. = ilia = regina s.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „sacerdos, dotis – m. kněz“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „sacerdos, lat., M. bzw. F.: Priester, Priesterin“.
- (209) Kábrt (1996, s. 317): „patrimōnium, ī, n. otcovský majetek, dědictví, jmění; práv. velkostatek pána (se soudní pravomocí); *Patrimonium sancti Petri Dědictví svatého Petra (nejstarší označení vatikánského státu)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „patrimonium, lat., N.: Erbgut, Erbvermögen, Vermögen“.
- (210) Klas. lat. transkripce by byla: „Unetych“ podle českých „Únětic“.
- (211) Synkopovaný tvar z infinitivu perfekta aktiva (vazba akuzativu s infinitivem).
- (212) *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „admonitio, ammonitio, lat., F.: Mahnen, Erinnerung, Zurechtweisung“. Kábrt (1996, s. 17): „admoneō, ēre, uī, itum připomínat, upomínat, pobízet; uvádět na paměť, varovat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 29): „admoneō, ēre, uī, itum uvádět na paměť, připomínat, upomínat, upozornovat 1) si qui me forte locus admonuerit, commonebo; a. alqm alqd: eam rem nos locus admonuit; a. alqm alcis rei: admonebat alium egestatis alium cupiditatis suae; a. alqm de alqa re: de quibus ipsis his prodigiis a dis admonemur; t. t. soudní a. aeris alieni upomínat o dluh 2) napomínat; nabádat, pobízet: me sol acrior ire lavatum admonuit; meton. telo admonuit biiugos popohnat“. Hledíková (2008): „ostendendo admonebimus – tím, že ukážeme ...napomeneme“, „cum fuisset ammonitus (konj. plsgpf.) = cum monitus esset“, „ammonitionem tenere zachovávat napomenutí, chovat se podle napomenutí“. Hlušíková (2009, s. 28): „admonitiō, -ōnis, f. /admonitum, -ī, n./ připomenutie, upomienka, napomenutie, výstraha“. Hlušíková (2009, s. 28): „admoneō, -ēre, -uī, itum 1. připomínat, napomínat, upomínat, varovat: eam res nos locus admonuit miesto nás upozornilo na tú vec, admonere aeris alieni upomínanie o dlh 2. nabádat, povzbudzovat“.
- (213) Kábrt (1996, s. 105): „cōnsilium, ī, n. radění se; rada, porada, poradní sbor: consilio alicuius na radu někoho; consilium habere konat radu; consilia dare udílet radu; consiliis interesse účastnit se porad; consilium publicum státní rada, senát, zasedání senátu; directorium consiliorum korun-ní rada; consilium vocare svolat radu; consilium dimittere rozpustit radu; fit consilii particeps účastní se porady senátu, porady státní rady; dobrá rada, rozvaha, důmysl: maiore studio quam consilio s větší horlivostí než rozvahou; obmysl, lest; mínění, návrh, úmysl: consilio cognito když poznali jeho záměr, úmysl; quid consilii? jaký záměr? esse aliquo consilio být nějakého smýšlení, mít nějaký záměr; consilium abeundi úmysl odejít; effecerat, ut consilia Gatilinae sibi proderet dokázal, aby mu prozradil záměry, plány Katilinovy; consilium capere pojmout záměr, rozhodnout se; návrh: ad consilium accedere přidat se k návrhu; consilii inops bezradný; usnesení, rozhodnutí: quod privatorum consiliorum ubique semper fuit což vždy záviselo na soukromých rozhodnutích; urbem ob insidiis privato consilio tueri město chránit před nástrahami soukromým opatřením, samostatně; communi consilio podle společného usnesení; publico consilio podle veřejného usnesení; privato consilio o své újmě, z vlastního rozhodnutí“. Hledíková (2008): „accedente iuris peritorum consilio na radu znalců práva“, „de communi consilio et consensu na společnou radu a se souhlasem“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „consilium, ii n. rada, úmysl, shromáždění“, „inire consilium pojmout úmysl, zamýšlet“, „matureo

consilio praehabito po předchozí zralé úvaze, radě“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*consilium, lat., N.: Rat, Beratung, Sitzung, beratender Ausschuß, Kriegsrat, Überlegung, Einsicht, Absicht, Beschluß, Entschluß, Maßnahme, leitendes Prinzip, Vorkehrung, Kriegslist*“.

- (214) Kábrt (1996, s. 266): „*locō, āre, āvī, ātum umístít, usazovat, usídlít: castra locat položí tábor, rozloží se tábořem; pronajímat, zadat: opera locare zadat práce (jinému); fundum locare pozemek pronajmout*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 43): „*locō, āre, āvī, ātum [locus] umístít, dát místo, vykázat místo, na určité místo klást, stavět; usazovat, usídlít (abs., alqd in re, básn. rē někde, někam) 1) a) vicus locant non in nostrum modum stavějí; fundamenta I. klást; castra I. tábor rozložit, pole se položit; cornua in summa locat arbore připevní; ad oppidum, ubi stipendium et commeatum locaverat kde měl uložen žold a zásoby; ubytovat: miles in hibernis locatur b) obr. caeli in parte I. dát místo v nebi; (eum) regni in parte locavi učinila jsem ho vládcem nad částí říše = dala jsem mu půl království c) metaf. eo loco locati sumus, ut nos prospicere oporteat casus rei publicae jsme v takovém postavení, že ...; vos hortor, ut ita virtutem locetis, ut... abyste tak vysoko kladli ctnost; prudentia est locata in dilectu bonorum et malorum záležitosti; curam I. in re vynakládat péči na něco 2) spec. a) (o penězích) ukládat na úrok, půjčovat: pecuniam; odt. disciplina locabat se non minus vynášela; obr. beneficia locata apud tam gratos uložená b) (o pozemcích ap.) pronajímat, dávat do nájmu (rē za něco); (o pracích) zadávat, dávat něco dělat podnikateli, nájemci: fundum alci I.; statuas demoliendas I. bourání soch; anseribus cibaria publice locantur dodávání potravy je od obce pronajímáno o dívce provdat: virginem in matrimonium*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) např. též (v kontextu) uvádí: „*loco, are* zde: pronajmout“, „*omnes fructus et proventus ecclesie ...convenit, exposuit et locavit všechny výnosy a výtěžky ...pronajal*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*loco, are, avi, atum umístít, zakládat, pronajmout, zadávat*“, „*loco, are socium najmout tovaryše*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*locare, lat., V.: setzen, stellen, legen, errichten, unterbringen, verheiraten, einquartieren, vermieten, verpachten, aus-schreiben, leihen, sich verzinsen*“.

- (215) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 179): „*canonicus, a, um [κανονικός] pravidelný, řádný; † kanonický, subst. kanovník (pův. duchovní, který byl zapsán v kanonu, tj. v matrice kostela, op. capellanus)*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*canonicus, i m. – kanovník, kanonický, podle církevního práva*“. <<http://leccos.com/index.php/clanky/>> (Ottův slovník naučný): „*Kanovník (lat. canonicus), člen kapitoly. Vlastnosti kanovníků určuje koncil Tridentský žádaje, aby měli příslušné svěcení, a sice tak, by aspoň polovička jich byla kněžími, ostatní pak aby byli aspoň podjáhný; dále aby, kde možno, všichni dignitáři a aspoň polovička kanovníků byli doktory nebo licenciáři theologie nebo práva kanonického, čehož požaduje též od kanovníka theologa a poenitenciáře, jakož i od arcijáhna; co stáří se dotýče, mají ti z kanovníků, jimž svěřena správa duší (cura animarum), býti 25letí, ostatní aspoň 22letí a kanovník poenitenciář 40letý; ve příčině mravů požaduje se bezúhonný život. Tyto požadavky práva obecného jsou ovšem namnoze partikulárními zákony a statuty kapitoly přesněji stanoveny, jakž tomu i v Rakousku, kde zvláště stanoveno, by všichni kanovníci byli kněžími, kteří již po nějaký čas v duchovní správě působili nebo nějaký úřad církevní zastávali. Šlechtictví vyžaduje se v Rakousku s jistým omezením jen při kapitole olomúcké. – Povinnosti kanovníka jsou: Složití vyznání víry do rukou biskupových a kapitoly, zachovávatí residenci, choditi do chóru, sloužití a obcovatí konventní zpívané mši sv., přísluhovati biskupovi při funkcích pontifikálních, podporovati biskupa při správě diocése. Z příslušenství ke kapitole vyplývá pro ně povinnost jednání kapitoly se účastňovati. – Práva kanovníků: Jako členové kapitoly mají v ní místo a hlas; též v chóru mají stallum; přísluší jim právo na praebendu kanovníckou a na distributiones quotidianae kde praebendy ty jsou různé, mívají dle anciennity jus optionis ohledně praebend uprázdněných, tak že bývá pak uprázdněn vždy kanonikát poslední; mohou býti delegováni od Apoštol. Stolice jako iudices in partibus; mají též různá práva čestná, jako jest praecedence, tituly, insignie atd.*“

- (216) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 269): „*concedo*“ = *ustupovat, odcházet, pryč se odebrat, podvolit se, ustoupit (někomu), dávat přednost (někomu), povolit, dovolit, propůjčit, poskyt-*

nout, připustit. Ve středověké latině značí především: *připustit držbu, užívání, postoupit, odkázat, dát privilegium*. Kábrt (1996, s. 93): „*concedō, ere, cessī, cessum* ustupovat, odcházet: *huc concede ustup, vstup sem; vita concedere* odejít ze života; *si fato concederem* kdybych ustupoval osudu, *kdybych umíral* přirozenou smrtí; *quando concessero až umřu*; *přejít: vidi in nomen imperantium consessere* (= *concesserunt*) poražení přešli ve jméno, *přijali jméno panujících*; *přistoupit, uchýlit se: concessum est in conditiones* přistoupilo se na podmínky; *grex in rupem concessit* stádo se uchýlilo na skálu; *in sententiam concedere* přistoupit na mínění; *postoupit, ponechat, připadnout: id occupanti conceditur* to se ponechává, to připadá tomu, *kdo je chytí*; *podvolit se, poddat se: postquam res publica in paucorum potentium ius atque dicionem concessit* jakmile stát přišel pod právní a skutečnou moc několika málo vládnoucích, vlivných; *ustupovat, dávat přednost: concedunt flammis sidera cuncta tuis* dávají přednost, *ustupují všechny hvězdy tvé záři*; *concedere de gloria* slávou se nevyrovnat; *povolit, dovolit: corpus matri concessum* tělo bylo ponecháno matce; *multa Lepido concessisse* že prý mnoho povolil Lepidovi; *eo concedente s jeho svolením*; *de re publica nisi per concilium loqui non conceditur* o politice. není dovoleno mluvit leč na sněmu; *prominout: dicto concedi potest* výrok může být prominut; *připustit: omnes hoc mihi facile concedunt* všichni mi to snadno připustí; **libertas concessa propůjčená svoboda*. Hledíková (2008): „*domino concedente* – když pánbůh dá“, „*indulgenciam concedere omnibus penitentibus, confessis et contritis* – *povolit* odpustky všem, *kteří se budou kát, vyzpovídají se a projeví lítost*“, „*exempcio concessa* – *povolená exempce*“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*concedo, ere, cessī, cessum* – *povolit, dovolit, připustit držbu, užívání, postoupit, odkázat, dát privilegium*“, „*concessio, onis f.* – *postoupení, dovolení*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*concedere, lat., V.: abtreten, beiseite treten, Feld räumen, entweichen, sich zurückziehen*“.

(217) Kábrt (1996, s. 318): „*peccātum, ī, n. provinění, vina, chyba; hřích*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 208): „*peccātum, ī, n. [pecco] provinění, prohřešení, hřích, přečin, vina (proti rozumu a zásadám mravnosti)*; *odt. chyba, poklesek; † hřích*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*peccatum mortale n.* – smrtelný hřích“, „*peccatum veniale – lehký hřích*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*peccatum, lat., N.: Sünde, Vergehen, Verbrechen, Fehler, Versehen, Irrtum*“.

(218) Kábrt (1996, s. 243): „*interveniō, īre, vēnī, ventum s dat. přijít, vstoupit mezi něco, vyskytnout se mezi něčím; vmísit se, rušivě zasahovat, zakročít, přerušit: intervenit his cogitationibus avitum malum* tyto úvahy přerušilo zděděné zlo; *ni consules ad comprimendam seditionem intervenissent* kdyby konzulové nebyli zakročili, *aby byla vzpoura potlačena*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 722): „*interveniō, īre, vēnī, ventum a) mezi něco, k něčemu přijít, vstoupit, nahodit se, při něčem se objevit: Germani equites; orationi uprostřed řeči (za řeči) přijít; verbo intervenit omni plangor* po každém slově následuje úder; *fortuna intervenit sapienti* potkává b) *vmísit se v něco, zakročovat, zprostředkovat: nisi legatus intervenisset* c) *přerušit, zdržet, překazít: coeptis intervenit bellum Sabinum* válka přerušila podnik; *cognitionem i. vyšetřování zdržet; hiems rebus gerendis nox dicentī*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*intervenire, lat., V.: dazukommen, dazwischentreten, erscheinen, einstellen, unterbrechen, stattfinden, widerfahren, einschreiten, eintreten, einmengen*“.

(219) Kábrt (1996, s. 334): „*praecipio, ere, cēpī, ceptum (vl. prae a capio) napřed brát, napřed získat: tempore praecepto pro předstížení časové, pro časový náskok, protože je časem předstihli; napřed pojímat, dříve počítovat; nařizovat, rozkazovat, napomínat, poučovat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 285): „*praecipio, ere, cēpī, ceptum [prae a capio] 1) napřed (si) brát, napřed se chápat něčeho (vl. i metaf.) a) vúb. pecuniam mutuam p. předem si vypůjčit; speciem libertatis Piso praeceperat* (Gallo) *napřed vzal příležitost zdát se svobodomyšlným; aliquantum intervalli a celera classe praecipiens* v jakési vzdálenosti před lod'stvem; *tempus p. předejít, předstihnout časem; bellum initio veris praecipit* počal již na začátku jara; *napřed uchvátit, zachvátit: litora p. napřed zaujmout, obsadit; spe iam praecipit hostem* = v duchu jest již vítězem; *si lac (ak.) praeceperit aestus* = *zapaří-li se mléko; praecipitur seges* podsýchá b) *napřed pojímat duševně* α) *alqd ante p. oculis* napřed vidět; *fama prius praecepta res erat* byla slyšena = známa z pověsti β) *napřed si představovat, myslit na něco, snít o něčem, napřed počítovat, užívat: animo victori-*

am praecipiebant v duchu již viděli; omnia praecepi atque peregi; opinione praeceperat s ak. c. inf. napřed tušil; praeceperant animis orationem patres napřed si promyslíli; p. cogitatione futura předjímat budoucnost 2) metaf. a) nařizovat, rozkazovat, příkazovat, předpisovat; raditi, povzbuzovat, napomínat, varovat (alci alqd, ut n. ne, též pouhý konj., zř.inf., ak. c. inf.) b) poučovat, učit, dávat naučení: praeci-pe lugubres cantus začni. Part. praeeptum j. subst. v. t.“ Hledíková (2008): „precipere, quatenus – nařizovat, aby“, „sentencialiter precipere – příkázat formou rozsudku“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „precipere vide praecipere“.

(220) Kábrt (1996, s. 415): „*subsum, esse, –*, – být dole, ležet vespod, pod něčím; být nablízku: *mons suberat circiter mille passuum hora byla na blízku ve vzdálenosti asi tisíc kroků; nox subest noc nastává; spes subest je naděje*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 508): „*subsum, esse, – 1) a) být dole, ležet vespod, být pod něčím: subest lingua palato; sol oceano subest = zapadlo; subucula subest tunicae spodní šat zpod tuniky čouhá b) být nablízku: mons suberat circiter mille passuum; vicina taberna, templa mari subsunt; o čase nastávat: hiems, nox dies comitiorum 2) přenes. vězet, tajit se v něčem: nulla suspicio in re; his vitiis ratio; auro multa mala; spes subest je naděje*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „*subsum, esse – vězet, být v (něčem)*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*subsum, esse, být dole, ležet vespod, být pod čím; být nablízku; nastávat (o čase); vězet, tajit se v čem*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*subicio, ieci, iectum, icere I i.q. suppono A proprie 1 c.acc. 2 c.acc. et dat. B translate II i.q. subdo A proprie B translate III i.q. sufficio IV reflexive V i.q. postpono VI i.q. subsum*“, „*substo, are i.q. subsum, lateo*“, „*subsum, fui, esse i.q. lateo, occultor 1 c. dat. 2 sine dat.*“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*subesse, lat., V.: darunter sein (V.), dahinter stecken, nahe sein (V.), dabei sein (V.), unterworfen sein (V.), zugrunde liegen, vorliegen*“.

(221) Kábrt (1996, s. 415): „*substantia, ae, f. podstata, obsah, jsoucnost; *majetek, materiál; pojem, látka*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*substantia, lat., F.: Bestand, Existenz, Wesen, Beschaffenheit, Substanz, Sache selbst, Speise, Inbegriff des Vermögens, Vermögen*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*substantia, ae, f. (substo), der Bestand, die Wesenheit, Existenz, das Wesen, die Beschaffenheit, Substanz, I) im allg.: 1) eig.: hominis, Quint.: de substantia aut de qualitate controversiam esse, Wesen, Existenz, Quint.: non habere substantiam, nicht existieren, kein Wesen haben, Sen.: diversae esse substantiae, Frontin.: non est propria in ista nube substantia nec corpus est, sed mendacium, sine re similitudo Sen. – 2) meton.: a) die Sache selbst, ICt. – b) die Substanz = die Speise, Avian. fab. 34, 17. Prud. cath. 7, 40. – II) insbes., der Bestand, Inbegriff des Vermögens, die Subsistenzmittel (s. Muncker Fulg. myth. 1, 1. p. 29 [b]. Papst Tac. dial. 8. p. 31), 1) eig.: facultatum, Tac.: omnis paternorum bonorum, Aur. Vict.: rei familiaris, Paul. sent. – 2) meton., das Vermögen, Hab und Gut, ICt.: Plur., Salv. epist. 9, 11.*“ Hlušíková (2009, s. 817): „*substantia, -ae, f. 1. podstata, súcnosť, obsah 2. pojem 3. *majetok, materiál, stav: sine substantia facultatum bez hmotných prostriedkov 4. *látka*“.

(222) Erben (1855, s. 98) uvádí stranskripci „*subiugavi*“. Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 503): „*subiugō, āre, āvī, atum [sub a iugum] 1) poslat pod jho 2) uvést pod jho, podrobiť*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*subiugare, lat., V.: unterjochen, unterwerfen*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*subiugo, avi i.q. in servitute redigo*“. Podle Friedrichovy transkripce by však šlo spíše o „*subiungavi*“. Kábrt (1996, s. 414): „*subiungō, ere, iūnxī, iūnctum zapřáhnout; připojovat; podrobovat, podmaňovat: gentem subiungere národ si podmanit*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 503): „*subiungō, ere, iūnxī, iūnctum 1) zapřáhnout: tigres curru; puppis rostro subiuncta leones se zapraženými lvy 2) připojovat: preces; spojovat, družít: carmina percussis nervis píseň se hrou 3) podrobovat, podmaňovat: urbes multas sub imperium populi Rom.; gentem; mihi res, non me rebus s. conor*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq>

uvádí: „*subiungere, lat., V.: hinzufügen, verbinden, anspannen, unterjochen, unterwerfen*“. Hlušíková (2009, s. 813): „*subiugō*, -āre, -āvī, -ātum poslat' pod jarmo, podrobiť; subiungō, -ere, -iūn-xī, -iūnctum 1. zapriahať: curru subiungere zapriahať do voza 2. alqd alci rei pripojovať, spojovať niečo s niečím: carmina percussis nervis subiungere spájať pieseň s hrou, t. j. spev prevádzať zvučaním strún 3. podmaňovať, podrobovať, ujamovať*“.

- (223) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 452): „*ecce, interj. ukazovacího významu hle, hled', hled'te, ejhle a) uvádí děj právě se rozvíjející: ecce Dionaei processit Caesaris astrum; ecce trahatur passis Priameia virgo crinibus; adspice vultus ecce meos b) při výčtu uvádí nový předmět: ecce tibi exortus est Isocrates; ut Illyrios, Triballos ... ecce orsum bellum ab Hellesponto c) je výrazem překvapení: haec dum agit, ecce Fuscus Aristius occurrit. Obyčejně s adv. repente, ex improviso, subito. Velmi časté je spojení ecce autem: ecce autem repente nuntiatu piratarum esse naves in portu Odysseae. Tvary stažené s násl. zájmenem ukaz. u komiků ecca, eccam, eccum, eccos, eccilla, eccillud, eccillum, eccillam, eccistam; viz eccam*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*ecce i. particula quæ novum inducit 1 additur et 2 solum ponitur*“.
- (224) Kábrt (1996, s. 279): „*mēta, ae, f. cíl, meta, kuželovitý sloup na obou koncích nízké zídky táhnoucí se středem cirků: meta evitata šťastně objety cíl; hranice, konec*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 87): „*mēta, ae, f. 1) kuželovitý předmět, kužel, zejm. cíl v cirků, skládající se ze tří kuželovitých sloupců, meta, mezník: metam tenere cíle dosíci; collis in modum metae má tvar mezníku (kuželovitý); metas imitata cupressus; meta evitata cíl šťastně objety; septima quam metam triverit ante rota dříve než sedmkrát objelo metu kolo; cursu contingere metam dobehnouti k metě: obr. metas lustrare Pachyni objeti (jako metu) Pachynos 2) meton. hranice, meze, konec, cíl: his ego nec metas rerum nec tempora pono těm nekladu já ni hranice říše ni doby (tj. trvání); longarum haec m. viarum cíl cest; ad metas aevi pervenire; mortis metae = τέλος θανάτοιο konec života; m. utraque sm. východ a západ*“. Ve středověku: *hranice, mez, cíl. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*kegelförmige Figur, pyramidenförmige Figur, Schober, Heuschober, Spitzsäule, Läufer, Ende, Ziel, Grenze, Ort wo man umlenkt*“. Hlušíková (2009, s. 521): „*mēta, -ae, f. 1. hranica, medza, cieľ, koniec: longarum meta viarum cieľ dlhých ciest, mortis metae koniec života, meta utraque východ a západ 2. kuželovitý predmet v cirkuse /skladajúci sa z troch kuželovitých stĺpov/, méta, cieľ, medzník: metam tenere dosiahnuť métu, collis in modum metae pahorok v tvare kuželovitého medzníka, meta evitata šťastne obídený cieľ, cursu contingere metam dobehnúť k méte*“.
- (225) Kábrt (1996, s. 271): „*magnus, a, um (kompar. maior, maius, gen. maioris, superl. maximus, a, um) velký, veliký: v superl.: největší, převeliký, velmi veliký; rozsáhlý, silný, prudký: magnum iter dlouhý pochod; magna pecunia mnoho peněz; magna vox silný hlas; o váze: těžký: maior compes těžší pouto; pořádný, vydatný: cena magna vydatný oběd; mocný, důležitý, významný, vznešený: magna imago mea můj vznešený stín; privatorum maxima nejdůležitější záležitosti soukromníků; magni (= gen. ceny) aestimare, ducere, facere, putare vysoko, draho cenit, velice si vážit; magni esse mít velikou cenu; magno (= abl. ceny) emere, vendere draho kupovat, prodávat; práv. magna charta velká listina (upravující základní státní a občanskoprávní poměry); Magna charta libertatum Velká listina svobod (dokument z r. 1215 zaručující anglické šlechtě základní svobody vůči panovníkovi); maior (natu) starší, maximus (natu) nejstarší: homo maior viginti annis člověk starší 20 let; pl. kompar. maiores, um, m. předkové; per maiora většinou (hlasů)*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*magnus, lat., Adj.: groß, weit, hoch, lang, bedeutend, beträchtlich, erheblich, kostspielig, kostbar, stark, heftig, laut, früh, hoch, ansehnlich, mächtig, reich, gewaltig, auffallend, hochherzig, edel, großsprahlerisch*“.
- (226) Kábrt (1996, s. 43): „*aspiciō, ere, spexī, spectrum (vl. ad a speciō) hledět na někoho (s ak.), spatřovat, dívat se: aspicere hostem dívat se na nepřítel; v pas. aspiciť být spatřen: nec rubor inter comites aspici a není hanba být spatřen, ukázat se, objevit se mezi členy družiny; ire obviam et aspici intendit rozhodne se jít vstříc a předstoupit před oči; zkoumat, pozorovat*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*aspicere, lat., V.: hinsehen, ansehen, anblicken, gerichtet sein, liegen, einsehen, zusehen, betrachten, beherzigen, erwägen, erblicken, wiedersehen*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*a-spicio (ad-spi-*

cio), spēxī, spectum, ere (ad u. specio), I) auf od. nach jmd. od. etw. hinsehen, einen Gegenstand ansehen, anblicken, A) eig.: [626] 1) im allg.: a) v. Pers., m. Advv., aspice huc, Plaut.: accessi, intro aspexi, Ter. – m. Praepp., aspice ad me, Plaut.: asp. ad faciem alcis, Plaut.: Th. aspice dum contra me. Tr. aspexi. Th. vides? Tr. video, Plaut.: uxorem aspiciam contra oculis, Plaut.: cancri in obliquum aspiciunt, Plin.: hospes resiste et hoc (= huc) ad grumum ad laevam aspice, Inscr. – m. Acc., me huc aspice! Plaut.: tu aspice, sis, me! Lucil. fr.: asta atque templum Cereris ad laevam aspice! Enn. fr.: aspice vultus ecce meos! Ov.: quem ut procul aspexit, Titin. fr.: cum neque me aspicere aequales dignarent meae, Pacuv. fr.: grundientem aspexi scrofam, Laber. fr.: interea aspexit virginem ibi stantem, Turpil. fr.: aspiciate ipsum, contuemini os, Cic.: sic obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se aspiciebant, Cic.: odi celebritatem, fugio homines, lucem aspicere vix possum, das Tageslicht sehen = leben, Cic.: tamquam ad aspiciendam lucem esse revocatum, wie ins Leben zurückgerufen, Cic.: nec Saturnius haec oculis pater aspiciat aequis, Verg.: ne rectis quidem oculis (festem Blick) eum aspicere potuisse instructam aciem, August. bei Suet. – aspice, ut (wie) m. folg. Indikat., Verg. ecl. 3, 6, m. folg. Konj., Catull. 61, 171. Calp. ecl. 8, 34: u. so aspice, quo submittat humus formosa colores, Prop. 1, 2, 9; vgl. Jahn Verg. ecl. 4, 52. Sillig Catull. 61, 77. Lachmann Prop. 1, 2, 9. – absol., en aspice! Ov.: aspiciate en! Ov.: aspiciato limis oculis, Plaut.: vide, amabo, si non, cum aspicias os impudens videtur, Ter.: ubi ille, saepius appellatus, aspexit ac restitit et, quis esset aut quid vellet, quaesivit, Caes. – b) v. Örtl., nach irgend einer Seite hinschauen, die Aussicht haben = gerichtet sein, liegen, ea pars Britanniae, quae Hiberniam aspiciat, Tac.: terra ventosior quā Noricum ac Pannoniam aspiciat, Tac.: quod (tabulatum) aspiciat meridiem, Col.: quae (aestiva cryptoporticus) non aspicere vineas, sed tangere videtur, Plin. ep.: domus domini, quae aspiciat ad aquilonem, Tert.: poet., quā sol utrumque recurrens aspiciat Oceanum, Verg. – 2) prägn.: a) etw. in Augenschein nehmen, nachsehen, ansehen, einsehen, nach etwas sehen, zusehen, asp. tabulas, Cic.: asp. situm omnem regionis, Liv.: asp. Boeotiam atque Euboeam, Liv.: asp. opera, Liv.: asp. opus admirabile, Ov. – non aspicias, ubi liqueris Anchisen? Verg. – b) (wie ἀποβλέπειν εἰς τινά) mit Hochachtung, Bewunderung u. Zutrauen auf jmd. hinblicken, eum magis milites aspiciebant, Nep. Chabr. 4, 1. – c) (wie ἀντην εἰσιδέειν b. Hom.) jmdm. ins Auge (Antlitz) schauen, dreist ins Gesicht sehen, jmds. Blicke begegnen, alqm in acie, Nep. Epam. 8, 3: e contuberniis hostem, Tac. ann. 1, 17 extr.: hostem aspicere non possunt, Cic. Tusc. 2, 65; vgl. illum aspice contra, qui vocat, Verg. Aen. 11, 374. – B) übr.: 1) im allg., mit dem Geiste auf etw. hinblicken, einen Blick werfen, schauen, etw. betrachten, ansehen, beachten, beherzigen, erwägen, sic in oratione Crassi divitias atque ornamenta eius ingenii per quaedam involucria perspexi; sed ea, cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit, Cic.: neque tanta est in rebus obscuritas, ut eas non penitus vir ingenio cernat, si modo aspexerit, Cic.: qui semel aspexit, quantum etc., Hor.: aspice, si quid etc., schau = erwäge, Hor.: aspice, quot locis vertatur terra, quot milia colonorum arent, fodiant, Sen.: quos[627] pro felicibus aspiciatis, Sen.: quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur, man so betrachtet, als rückten sie dieselben vor, Tac. – 2) insbes., a) auf jmd. od. etw. sehen jmd. od. etw. in Betrachtung ziehen = berücksichtigen, aspice nos, sieh auf uns, hilf uns Verg.: si genus aspicitur, Ov. – b) etw. untersuchen, sich über etw. unterrichten, res sociorum, Liv.: A. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit, Liv. – II) inchoativ, a) einer Person od. Sache ansichtig-, gewahr werden, sie zu Gesicht bekommen, erblicken, ubi contra aspexit me, Plaut.: perii, si me aspexerit, Plaut.: forte unam aspicio adolescentulam, Ter.: respexit et simulac Cn. Lentulum cos. aspexit, concidit in curiae pae-ne limine, Cic.: aspiciat hanc visamque vocat, Ov.: propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, v. den Eltern, Cic. Rosc. Am. 63. – asp. m. Acc. u. Infin., tristem astare aspicio, Plaut.: derepente aspicio ex nemore pavidum et properantem egredi, Acc. tr. 184: aspicio Triptoleum sculptonem bigas sequi cornutas, Varr. sat. Men. 457: quid? non in species succedere annum aspicias, Ov. – b) prägn., wieder zu sehen bekommen, wiedersehen, o pater, en umquam aspiciam te? Plaut. trin. 589: o rus, quando ego te aspiciam? Hor. sat. 2, 6, 60. – / Arch. adspexit = adspexerit, Plaut. asin. 770.“

(227) Kábrt (1996, s. 278): „mercor, ārī, ātus sum kupovať“. Hlušíková (2009, s. 519): „mercor, -ārī, -ātus sum / ab, de aliquo aliquid/ 1. kupovať /od niekoho niečo/: magno mercari draho kupovať, quo pretio za akú cenu, za čo kupovať, libra et aere mercari získať právoplatnou kúpou 2. vykúpiť: vitam mercari vykúpiť si život“.

(228) Kábrt (1996, s. 159): „ēmittō, ere, mīsī, missum vysílat, vypouštět; telum emittere oštěp vymrštit; vydávat: emittere ramum vyhnat větev; sonitus linguae emittere mluvit; vykázat, vyhostit; propus-

*tít (na svobodu): manu emittere na svobodu propustit*⁴. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 469): „ēmittō, ere, mīstī, missum vysílat, vypouštět l) 1) vŭb. tabulas emisi in omnes provincias, exercitum in Asiam, essedarios ex silvis, cohortes ex statione, pabulatum; o knize: do veřejnosti pustit, vydati: non erit emisso reditus tibi 2) spec. a o střelách tela, pila, hastam, saxa, lapides, spicula, sagittas vystřelovat, střílet, metat; aculeum in alqm žahadlo pustit, bodnout někoho; fulmina blesky metati b) o tekutinách: aquam ex lacu, lacus emissus vypuštěné; lacrimas prolévat; flumen, sanguinem o hlasu, slovech, řeči: vocem vydávat; nullam vocem emittere ani nehlesnout; animam vypustit; argumenta, facetum dictum d) někoho odněkud vykázat, vyhostit, zahnat: Catilinam ex urbe emisimus ll) pustit, upustit, vypustit, propustit, nechat jít 1) vŭb. ex iudicio, gratia emitti; plerosque celant et noctu per vallum emittunt; leonem; scutum manu; metaf. certamen manibus; hostem de manibus; emissa de manibus res est unikla pod rukama; ex eo loco ancillarum beneficio emissus est 2) spec. na svobodu pustit: emissus est e (de) carcere; e vinculis, e custodia; manu emittere alqm na svobodu propustit; o zajatcích propustit: ex obsidione eos e.; sub iugum e. pode jho poslat a propustit.“ Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „emittere, lat., V.: fortschicken, entsenden, ausrücken lassen, herausstoßen, abwerfen, loslassen, entströmen, entlassen (V.), freilassen“. Ve středověké latině značil výraz „emissarius“ toho, kdo „vyhání“ dobytek na pastvu – tedy pastevce.

- (229) Kábrt (1996, s. 162): „*equus, ī, m. kůň, hřebec: equo metere sloužit na koni, u jízdy; ad equum rescribere vzít (někoho) k jízdě; equo vehi jet na koni; viris equisque (s muži a koňmi) vši mocí; spřežení, vůz; kůň závodní: equi dostihy; equus bipes mořský koník; Equus souhvězdí Pegasa*“.
- (230) Kábrt (1996, s. 56): „*bōs, bovis, m. a f. (pl. boves, boum, bubus, zř. bobus) býk, vůl; kráva; hovězí dobytče; v pl. skot, dobytek*“.
- (231) Kábrt (1996, s. 460): „*vacca, ae, f. kráva*“.
- (232) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 443): „*scrōfa, ae, f. svině, prasnice*“.
- (233) Kábrt (1996, s. 331): „*porcus, ī, m. vepř, prase: Epicuri de grege porcum vepřika, pašika ze stáda Epikurova; porcus marinus mořský vepř (lidový název pro delfína)*“.
- (234) Kábrt (1996, s. 33): „*anser, eris, m. husa*“.
- (235) Kábrt (1996, s. 195): „*gallīna, ae, f. slepice*“.
- (236) Kábrt (1996, s. 318): „*pavō, ōnis, m. páv*“.
- (237) Kábrt (1996, s. 402): „*solvō, ere, solvī, solūtum rozvázat, odvázat, uvolnit, zprostit: sacramento (= abl.) solvere přísahy zprostit; capillos solvere rozpustit vlasy; navem solvere loď uvolnit, odvázat, vyplout s lodí, spustit na moře; classem solvere s loďstvem vyplout na moře; solvit pudorem zbaví ji ostýchavosti; corde metum solvere zaplašit strach ze srdce; zaplatit: praemium solvere odměnu zaplatit; totidem aeris alieni solvere zaplatit tolikéž dluhu; pecuniam debitam solvere zaplatit dlužné peníze; poenas capite solvere trest hlavou splatit, odpykat; vota solvebantur byly plněny sliby, zaslíbené oběti; suprema solvere prokázat poslední poctu; debitor non est solvendo dlužník není schopen zaplatit; zeslabit, zmařit, rozbít, zbořit: pontem solvere strhnout most; hiems solvitur zima povoluje, jihne; solvuntur frigore membra uvolní se, umdlévají údy mrazem; foedera solvere rušit smlouvy; lék. rozpustit: solventia rozpouštědla*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*solvere – platit*“, „*solutus est byl vyplacen, dostal zaplacen*“, „*se ad solvendum astringere – zavázat se platit*“, „*pecunia in parata solvere – zaplatit hotově*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost> uvádí: „*solvere, ere, solvī, solutum – uvolňovat, platit*“, „*solvere censum ex integro – zaplatit plat v úplnosti*“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*solvere, lat., V.: lösen, auflösen, losbinden, entfesseln, öffnen, Anker lichten, bezahlen, abzahlen, erweisen, befreien, dispensieren*“. Hlušíková (2009, s. 794): „*solvō, -ere, solvī, solūtum 1. alqd ab, de alqa re rozvázat, odvázat, uvolnit, otvorit, zbavit pút: capillos solvere uvolnit vlasy, vela solvere rozvinut plachty, solutis ergastulis prepustiac otrokov 2. odvázat loď. odrazit od zeme: ancoram solvere vytáhnout kotvu 3. /o dlhoch/ zaplatit, splatit: res solvere nahradzovat veci, poenas capite solvere odpykavat trest životom, solvendo non esse nemocť platit 4. alqd, alci alqd splnit, vyplnit, vykonat niečo niekomu: alicui suprema solvere niekomu preukázat poslednú poctu 5. alqm alqa re niekoho od niečoho oslobodit, niekoho niečoho zbavit: somno solutus sum bol som prebudený, t. j. som rozospatý 6. strhnúť, zničiť, zboriť, rozboriť: pontem solvere strhávať most, agmina solvere rozdeliť vojsko,*

saxum vetustas solvit staroba drobí kameň, hiems solvitur zima povoľuje 7. uvoľniť, zoslabiť, robiť mdlým, pas. ochabovať, miznúť: corpora senectus solvit staroba zoslabuje telá, morte solvi zomrieť, gaudio solvi rozplývať sa radosťou 8. rozlúštiť: captiosa solvere rozlúštiť klamlivé uzávery 9. odohnať, vzdialiť, zapudieť: corde metum solvere rozumom zahnať strach 10. zrušiť, odstrániť, upustiť od niečoho: foedera solvere: rušiť zmluvy, obsidionem solvere upustiť od oblehania“.

- (238) Kábrt (1996, s. 213): „*ibīdem tamtéž*, na témže mieste“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 643): „*ibīdem, adv. tamtéž, na tomtéž mieste; místo předl. pádu laesit in eo Caecinam, sublevavit ibidem tím ublížil Caecinovi, avšak tím též mu pomohl; demissae aures, incertus ibidem sudor svislé uši a přitom občasně pocení*“. Ve středověké latině především: *tam, tamtéž*. Hlušíková (2009, s. 389): „*ibīdem přísl. 1. na tom istom mieste, tamtiež 2. a pritom*“.
- (239) Kábrt (1996, s. 134): „*dēserviō, īre horlivě sloužit*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 386): „*dēserviō, īre horlivě sloužit, být oddán, být zasvěcen někomu*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*deservire, lat., V.: eifrig dienen, sich abplagen, zu etwas dienen, bestimmt sein (V.), ganz widmen*“.
- (240) Klas. lat.: „*collatae*“.
- (241) Kábrt (1996, s. 258): „*lātus, a, um rozsáhlý, prostranný, daleký, široký; obširný*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 18): „*lātus, a, um [ze *stlātos, srov. čes. stlát = prostírat] rozsáhlý, prostranný; rozlehlý, daleký; širý, široširý, široký 1) vl. latior murus sm. s větším obvodem; subst. (bucina) in latum crescit do šířky roste, šíří se; latissima moenium nejrozsáhlejší část opevnění; obr. I. ut in circo spatiere „aby ses roztahoval“ (= vypínal) 2) metaf. latior metus, terror rozšířenější, více lidí zasahující; spec. a) obširný: oratio latior; (genus orandi) latum „plný“ sloh β) (logicky) illud est latius má širší význam*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*lātus, a, um (altlat. stlātus, urspr. Partiz. zu Fstla, ausbreiten), breit (Ggstz. angustus, brevis, contractus), I) eig.: a) übh.: via, Cic.: frons (Stirn), Plin. ep.: umeri, Verg.: ratis, Liv.: clavus, s. clāvus: flumen latissimum, Caes. – m. folg. Angabe der Breite im Acc., fossa XV pedes lata, Caes.: od. im Genet., pedum denūm, Colum., od. im Abl., pede, Plin., pedibus octo, Veget. mil.: so auch non latior pedibus L, Caes. – latus ab umeris, breitschulterig, Suet.: u. so lati et lacertosi viri, Colum. – subst., lātum, ī, n., die Breite, in latum crescere, Ov. met. 1, 336: seni pedes in latum, Veget. mil. 4, 15: quadraginta duo pedes in latum et mille passus in longum, ibid.: in lato pedum centum, in longo pedum mille, Lampr. Alex. Sev. 26, 7: promunturium angustis cervicibus reliqua extendit in latius, Mela 1, 17, 3 (1. § 89). – b) sich weit und breit erstreckend, weit, von großem Umfange, moenia, fundus, fenestra, Verg.: fines, Caes.: locus, Cic.: regnum, Liv.: – c) prägn., v. Stolzen, sich breit machend, sich spreizend, hostis, Sil.: lati incesserunt, v. trag. Schauspielern, Sen.: latus (breitpurig) ut in circo spatiere, Hor. sat. 2, 3, 183. – II) übr.: 1) im allg.: gloria, weit verbreiteter, Plin. ep. 4, 12, 7: latior interpretatio, nicht allzu strenge, mildere, billigere, ICt.: culpa (Ggstz. levis c.), grobe, belastende, ICt.: fuga, die weite Verweisung (so daß dem Verbannten alle Orte außer einem bestimmten verboten werden), ICt – 2) insbes.: a) der Aussprache nach breit, cuius tu illa lata (Breite, breite Aussprache) non numquam imitaris, Cic. de or. 3, 46. – b) dem Ausdrucke nach breit, weitläufig, ausführlich, reichhaltig, oratio, disputatio, Cic.: u. so lata oratio et magnifica et excelsa (Ggstz. amputata et abscisa), Plin. ep.: latior quaestio, Liv.: materia, quae modo latior est modo angusta, Sen.: latiore varioque tractatu, Quint.: v. Redner, nonne his latior et audentior et excelsior (Aeschines), Quint.“*
- (242) Klas. lat. (gramaticky): „*Egrae*“.
- (243) Klas. lat.: „*spatio*“. Kábrt (1996, s. 404): „*spatium, ī, n. prostor, místo: spatium urbis pedibus emensa celé město prošla pěšky; spatium dare místo učinit, uvoľnit; délka, hloubka: trahit in spatium natáhne do délky, prodlouží; spatium locorum veliká dálka, vzdálenost; spatia temporis délka času; altitudo nullis spatiis penetrabilis hloubka mírami nedostupná, nedosažitelná; vzdálenost: a tanto spatio z tak veliké vzdálenosti; mediocri spatio relicto z nepatrné vzdálenosti zbylé; cesta, oběh, dráha, zavediště: spatium vitae běh života; doba, čas, lhůta: spatia omnis temporis veškeré časové úseky; spatiis exegit quattuor annum rozdělil rok čtyřmi ročními dobami*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 481): „*spatium, ī, n. 1) místně a) prostor, místo: reliquum spatium mons continet; caeli, maris; s. dare místo učinit někomu; s. castrorum; domum spatium circumdat kolem domu nechává volný prostor b) rozměr, délka, velikost: viae; aures in s. trahere prodloužit; in s. fugit přímým směrem do dálky; meton. míra, měřítko: altitudo nullis inquiringium*

spatiis penetrabilis c) vzdálenost: *hic locus aequo fere spatio ab castris utrisque aberat* bylo stejně vzdáleno; *siderum genus spatiis immutabilibus commens* v neměnných vzdálenostech d) *cesta: medio in spatio* V; s. *conficere*; konkr. *cesta*, tj. místo, kde se chodí *Academiae nobilitata spatia*; *spatia silvestria*; abstr. procházka: *si uno basilicae spatio honestamur* procházkou do basiliky e) spec. závodíště, rejdiště: *in spatio decurrere*; *quasi decurso spatio*; *tritum relinquunt quadriugi* s.; odt. meton. oběh, dráha: *quadrigae addunt se in spatia* vykonají oběh za oběhem; *immensum spatiis confecimus aequor* nesmírnou závodní dráhu jsme projeli; *spatia corripere* uspíší; přenes. *vitae, aevi* s. běh životní; *deflexit de spatio consuetudo maiorum* z kolejí; *turbo curvatis fertur spatiis* v drahách kruhových 2) časově doba, čas a) vzhledem k trvání: délka: *Galii spatia temporis numero noctium finiunt*; s. *temporis praeteriti respicere*; *quantum fuit diei* s. jak dlouho den trval; *spatio pugnae confecti* dlouhým trváním bitvy, dlouhou bitvou; *spatio brevi* (abl. instr.) *spem longam reseces* krátkou délkou omez b) čas, lhůta: *postulat sex dies spatii ad eam rem conficiendam*; s. *ad dicendum habere*; *nec s. fuerat parandi* nebylo času, nebylo kdy; *tempore ac spatio průběhem času*; *nullum* s. chvíle c) v metrice rozměr, míra, časová délka: *trochaeus est eodem spatio quo chorius*. Hledíková (2008): „*spatium* – vzdálenost, doba, lhůta“. Též Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstva-cinnost>> uvádí: „*spatium*, ii n. *cesta, prostor, lhůta, vzdálenost, doba*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*spatium*, ii, n. *vzdálenost, délka, prostor, čas*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*spatium*, lat., N.: *Raum, Weite, Zwischenraum, Entfernung, Umfang, Größe, Länge, Strecke, Bahn, Umlauf, Spaziergang, Zeitabschnitt, Frist, Muße, Gelegenheit*“.

(244) Klas. lat.: „*praedicto*“.

(245) Klas. lat.: „*praenotatae ecclesiae*“.

(246) Klas. lat.: „*aedificandam*“.

(247) Kábrt (1996, s. 210): „*hospitālis*, e *pohostinný, hostinný* *Juppiter hospitalis* *Jupiter ochraňující (strážce) pohostinství; cubiculum hospitale* *hostinská jizba caedes hospitalis* *vražda na pohostinném příteli; *subst. hospitale, is, n. útulek pro nemajetné a chudé; nemocnice, špitál*“. *Herders Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „*Hospital, Spital, öffentliche Anstalt zur Aufnahme und Verpflegung von Armen oder Kranken; die ausschließlich für letztere bestimmten heißen auch Krankenhäuser* (s. d.), *die für erstere Armenhäuser, Pfründnerspital. Die Hospitäler haben ihren Ursprung in der ersten Zeit des Christenthums. Das erste großartige H. errichtete 370 Basilius d. Gr. bei Cäsarea, um 400 Johannes Chrisostomus das allgemeine H. in Konstantinopel. Die Aufsicht über dieselben führten anfangs die Bischöfe, dann die Diakonen; bald entstanden auch eigene Orden zur Bedienung der Spitäler, die H. iter u. H. iterinen. Die Verpflanzung des Aussatzes nach Europa durch die Kreuzzüge vermehrte die Zahl dieser Anstalten außerordentlich; es entstanden die Leprosenhäuser oder Siechhäuser, welcher Name sich bei manchen noch bis in die neueste Zeit erhalten hat, später beim Auftreten der Pest die Pesthäuser. Gegenwärtig besitzt fast jede Stadt eine oder mehre solcher Anstalten.*“

(248) Kábrt (1996, s. 101): „*congregātiō, ōnis, f. sdružování, spojování společenské, družnost*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 287): „*congregātiō, ōnis, f. [congrego] sdružování; družnost: ad congregationem hominum nati sumus* *k sdružování se s lidmi; naturalis hominum c. sm. pud společenský – congregō, āre, āvī, ātum [com a grex] v shromáždění spojovat; shromažďovat, shánět; mediál. sdružovat se, shromažďovat se, shlukovat se: apium examina congregantur; (o lidech) multitudo ex servis congregata; dissipatos unum in locum c.; deterrimum quemque congregare kolem sebe shromažďovat; unum in locum congregari shromáždít se; cum paribus par facillime congregatur* *druží se; (o věcech) signa in unum locum congregata* *prapory na jedno místo shromáždění*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*Zusammengesellen, Geselligkeit, Versammlung, Vereinigung*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html> uvádí: „*capitulum* 1 *congregatio canonicorum*, 2 *congreg. monachorum*“ či „*congregatio = conventus in ecclesia piorum*“. Ve středověké latině existovala např. tato slovní spojení: „*ad congregationem canonicorum* vel *monachorum* *pertinens* = *týkající se kapituly, kapitulní*“, „*socius congregationis canonicorum* vel *monachorum* = *člen kapituly*“, „*res summi momenti ad congregationem canonicorum* vel *monachorum* *pertinens* = *závažná záležitost týkající se kapituly*“, „*in*

congregatione canonicorum vel monachorum (monialium) = v zasedání kapituly“, „*decreto congregationis canonicorum vel monachorum = z moci, z rozhodnutí kapituly*“, „*congregatio artificum = sdružení řemeslníků*“, „*Christianorum congregatio = křesťanský svět, křesťanstvo*“, „*congregatio communis orationis causa = shromáždění ke společné modlitbě*“ či „*homines in synodo congregati = účastníci koncilu*“. Internetový slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> pak uvádí: „*congrēgātīo, ōnis, f. – an assembling together; union, society, association (in good prose)*“. Hlušíková (2009, s. 175): „*congrēgātīō, -ōnis, f. 1. združovanie sa, družnosť: ad congregationem hominum natusumus sme zrodení na združovanie sa s ľuďmi 2. *zhromaždenie, kongregácia 3. *obec, bratrstvo*“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*congrēgātīo, ōnis, f. (congrego), die Zusammenherdung, l) eig., das Sich-Zusammenherden, das Sich-Zusammengesellen, das gesellige Zusammenleben, die Geselligkeit, a) der Tiere, c. taurorum, Vulg. psalm. 67, 31: bestiae partim cursu et peragracione laetantur; congregatione aliae coetum quodam modo civitatis imitantur, Cic. de fin. 2, 109. – b) im weitern Sinne, der Menschen, nos ad congregationem hominum et ad societatem communitatemque generis humani esse natos, Cic. de fin. 3, [1472] 65: eius (populi) prima causa coeundi est non tam imbecillitas, quam naturalis quaedam hominum quasi congregatio (Trieb zum g. Z., Geselligkeitstrieb), Cic. de rep. 1, 39: u. so philosophia promittit sensum communem, humanitatem et congregationem, Sen. ep. 5, 3. – meton., die versammelte Menge, die Versammlung, Kongregation, Greg. epist. 7, 12 in.: omnis c. filiorum Israël, Vulg. exod. 16, 2. – ll) übtr., die Zusammenhäufung, Zusammenstellung, Vereinigung, a) v. Konkr.: unius fascis, Vulg. Isai. 24, 22: c. et conglobatio minutissimarum guttarum, Augustin. de genes. ad litt. 2, 4, 7: defit calori c., die Ansammlung der Wärme hört auf, Sen. nat. qu. 6, 13, 6 – meton. omnis c. aquarum, alles zusammengelaufene Wasser, Vulg. levit. 11, 36: c. lapidum, aufgehäufte Steinmasse, Hieron. epist. 78. mans. 39. – b) v. Abstr., c. argumentorum, Quint. 5, 7, 18: criminum (Ggstz. separatio), Quint. 7, 1, 31: personarum, locorum, temporum, Quint. 3, 5, 17: rerum, die Zusammenfassung, Rekapitulation (griech. ἀνακεφαλαίωσις), Quint. 6, 1, 1: u. als rhet. Fig. = συναθροισμός, Auct. carm. de fig. 139. p. 68 H.“*

(249) Klas. lat.: „*Pragae*“.

(250) Kábrt (1996, s. 387): „*secus adv. nato, potom, později: non multo secus ne o mnoho později; hůře, špatně, méně: bellum secus cesserat válka špatně dopadla; quod ubi secus procedit když to špatně postupuje, když se to nedaří; secus virium méně sil; jinak: haud secus sotva jinak, nejinak; předl, s ak. vedle, podle; viz též kompar. sequior*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 447): „*secus, adv. a předl. [srov. sequor a pro významy srov. secundus] 1) adv. a časově: na to, potom, později: hora fere undecima aut non multo s. ne o mnoho později b) méně, hůře, špatně: neque his s. atque aliis armis muniti a nejsouce touto zbraní méně chránění nežli jinými; s. existimare de alqo špatně mínění míti; s. scribere de alqo; bellum s. cesserat špatně dopadla; quod ubi s. procedit když se to nedařilo; coepta s. cadebant; bene aut s. consulere c) jinak: ne quid faciat s., quam volumus; quod s. est jest tomu jinak; non s. dixi, quam si eius frater essem nejinak než; pod. haud s. Ke kompar. významu méně atd. byla utvořena i kompar. forma sequius (psáno též secius) a k tomu sequior (v. t.) podle adv. setius (v. t.) 2) předl. s akus. = secundum vedle, podle: secus viam. Ve složeninách altrinsecus, circumsecus aj.“*

(251) Klas. lat.: „*insulae*“.

(252) Kábrt (1996, s. 239): „*insula, ae, f. ostrov: paene insula poloostrov; skupina (blok) domů, činžovní dům (v bloku)*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 710): „*insula, ae f. a ostrov; spec. ostrov v řece Tiberu v Římě; meton. též obyvatelé ostrova, ostrované; čtvrť městská v Syrakusách na ostrově ležící b skupina (blok) budov nebo jediná budova oddělená, o samotě stojící*“.

(253) Kábrt (1996, s. 88): „*commodō, āre, āvī, ātum vhod upravovat; vyhovovat; zapůjčit: illis benignis usus est ad commodandum užil jejich laskavosti k zapůjčení; 1. commodum právě; 2. commodum, ī, n. pohodlí: sui commodi causā pro svoje pohodlí; prospěch, výhoda, užitek: populi commodum ab utilitate rei publicae discrepabat prospěch lidu, zájem lidu se lišil od užitku státu (optimátů); terrenorum commodorum omnis est in homine dominatus člověk je svrchovaným pánem nad všemi pozemními výhodami; inlustrans commoda vitae vysvětluje přednosti, výhody života; commoda terrena pozemské statky: rei familiaris commoda výhody soukromého majetku; přednost, výsada: commoda militum výsady vojáků; předmět půjčený: forum commodis hospitum ornare ozdobit fórum předměty vypůjčenými od pohostinných přátel*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 257): „*commodum, ī, n. [commodus] vl. to, co je s mírou, přiměřenost 1) pohodlí,*

pohodlnost: *naves sui commodi causa* (pro své pohodlí) *facere*; *c. alcis expectare* čekat na dobu někomu pohodlnou; *ex commodo pugnam facere* svést boj, jak mu je vhod, jak se mu hodí 2) meton. poskytnuté pohodlí a výhoda, prospěch, (osobní) zájem, zisk, užitek: *sui commodi causa nocere alteri*; *contra valetudinis commodum* proti prospěchu svého zdraví; *rei publicae commodis* *servire* hovět zájmům obce; *rei familiaris commoda* vlastní výhody; *commoda vitae*; *commodo* (abl.) *rei publicae facere* s prospěchem obce; *quantum per c. rei publicae fieri posset*; *in publica commoda peccem* prohřešil bych se proti prospěchu obce; *amicitias inimicitias que non ex re, sed ex commodo aestumare* cenit ne podle (vnitřní) hodnoty, nýbrž podle (zevnějšího) prospěchu; *hoc commodi est* (při tom) je ta výhoda; *referre omnia ad suum c. při všem hledět jen k svému užtku*; *militis commoda ad senatum reicere* výhody vojska odkazovat na senát b) přednost, výsada: *militibus commoda dare*; *tribunatus (militum) commoda c* (= *commodatum*) předmět (načas) půjčený: *forum commodis hospitum, non furtis nocentium ornare*". Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*commodum, i n. pohodlí, prospěch, zisk, užitek*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*commodum, lat., N.: nhd. ° Bequemlichkeit, Muße, Vorteil, Nutzen, Interesse, Gutes, Vorrecht, Geliehenes*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „privilegium, i i. beneficium, commodum“. Lze též často přeložit ekvivalentem: výsada, výhoda. Hlušíková (2009, s. 158): „*commodum, -ī, n. 1. pohodlie, pohodlnost', vhodná doba: ex commodo pugnam facere* bojovat' ako sa /mu/ hodí. 2. výhoda, prospěch, zisk, užitek: *sui commodi causa nocere alteri* škodit' druhému kvůli vlastnímu prospěchu, *rei publicae commodis servire* slúžit' záujmom štátu /obce/ 3. výsada, prednosť: *militibus commoda dare* dať vojakom výsady, *rei familiaris commoda* vlastné výhody 4. predmet požičaný na určitý čas 5. plur. šťastie, dobro“.

(254) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 696): „*inibi, adv. a) místně tam b) klas. jen časově: v té chvíli, již již*“.

(255) Kábrt (1996, s. 323): „*perpetuō* ustavičně, trvale, stále“. Též Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 235): „*perpetuō, adv. [perpetuus] nepřetržitě, souvisle; stále, ustavičně, neustále, trvale, věčně, nekonečně*“. Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt>> uvádí: „*perpetuo stále, ustavičně, neustále; nepřetržitě, souvisle; navždy, trvale, věčně, nekonečně*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*perpetuo, lat., Adv.: fortlaufend, stetig, ununterbrochen, beständig, lebenslanglich, auf immer, ewig, allgemein gültig*“. Hlušíková (2009, s. 622): „*perpetuō* prísl. 1. stále, neprestajne, nepretržite, súvisle, ustavične 2. nekonečne, večne, trvalo“.

(256) Kábrt (1996, s. 332): „*possessiō, ōnis, f. držení, država, držba (faktické držení panství osoby nad věcí); majetek, statek, pozemek; práv. bonorum possessio držení majetku, uvázání se v držení; iuris possessio držba práva, možnost výkonu obsahu práva; possessio ac usufructus právo držet a požívat; bonae (malae) fidei possessio poctivě (nepoctivě) myšlené držení; missio in possessionem praetoris prétorický příkaz uvázat se v držbu*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 277): „*possessiō, ōnis, f. 1) [possideo] a) držení: p. fundi; – přenes, ne possessionem imperii amitterent* aby nepozbyli účastenství ve vládě; *possessione rei publicae cedere* vzdát se řízení obce b) meton. usedlost, majetek, statek, pozemek: *aestimationes possessionum et rerum jmění nemovitého i movitého* 2) [possido] uvázání se v držení něčeho, v něco, ujetí držby: *proximus gradus in possessione fratres* nejbližší právo ujmout se dědictví mají bratři“. Hledíková (2008): „proprietas et possessio – vlastnictví a držení“, „*possessio – vlastnictví, majetek*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*possessio, onis f. – majetek, držba, vlastnictví*“, „*possessor, oris m. – majitel, držitel*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí pouze: „*possessio, onis, f. – držba*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*possessio, lat., F. Besitz, Eigentum, Grundstück, Beszung*“. Hlušíková (2009, s. 654): „*possessiō, -ōnis, f. 1. držanie, držba: possessionem Siciliae tenere* mať Sicíliu v držbe, *possessionem imperii amittere* stratit' účast' na vládě, *possessione rei publicae cedere* vzdať sa riadenia obce, *vacua regni possessio* uprázdnený kráľovský stolec 2. nehnutelný majetok, pozemok, usadlosť, gazdovstvo: possessiones et res nehnuteľný i hnutel-

ný majetok 3. uvádzanie do držby, ujatie sa držby niečoho: *proximus gradus in possessione fratres najbližšie právo ujať sa dedičstva majú bratia*“.

(257) Kábrt (1996, s. 353): „*quemadmodum* kým *způsobem, jak*“. Ve středověku: *jak, jakkoliv*. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*auf welche Art, wie, gleichwie, wie zum Beispiel*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*quemadmodum jak, jakkoliv*“. Hlušiková (2009, s. 708): „*quemadmodum ako, akým spôsobom*: *quemadmodum – eodem modo ako – rovnako tak*“.

(258) Kábrt (1996, s. 211): „*iaceō, ēre, uī, – ležet (na loži, u stolu)*; o krajíně: *být položen, rozkládat se*: *patria iacens otcina ležící; ležet nemocen; ležet mrtev, pochován*: *dic nos te hic vidisse iacentes oznam, žes nás tu viděl ležící; ležet přemožen, zničen*: *victa iacet pietas zbožnost leží přemožena; ležet v něčem, být pohřžen v něco, do něčeho*: *in amore iacere být zachvácen láskou; omnis longe nostris ob sensibus infra primorum natura iacet veškera povaha prvků leží v hloubce daleko od našich smyslů, vymyká se daleko poznání našich smyslů; ležet nečinně, bez užitku, ladem; *být uvězněn, pobývat ve vězení*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 640): „*iaceō, ēre, uī, – [intr. k iacio] ležet a) o osob. apod. humi, sub platano; iacent sub arbore poma; spec. α) ležet na loži: ad quartam (sc. horam v. t.) iaceo; senator in vestro oppido iacuit přespal β) u stolu: ebrius iacebat ležel opilý γ) nemocen: dixit saepe iacenti churavému; ne ego te iacente bona tua comedim za tvé nemoci; Verania Pisonis graviter iacebat těžce nemocna ležela δ) přemožen, obr. zničen, ztroskotán: adversarium iacentem extollere přemoženého protivníka povznést; iacenti dextram porrigere přemoženému ruku podat; victa iacet pietas leží přemožena; domus iacens dům zbořený; iacet Ilion ingens leží v troskách; obr. iacet omnis ratio Peripateticorum ‚leží na hromadě‘ = padá celá soustava peripatetická ε) mrtev morte iacent meritā leží zemřelí smrtí zaslouženou; istic nunc iaces; iacentem spoliare mrtvolu; iacentem trucidatum ostendit mrtvolu zavražděného; Aeacidiae telo iacet Hector mrtev leží; iacentibus insistere na padlé stoupat b) o věcech ležet, rozkládat se: terra sub ambobus polis pod oběma póly (nebeskými); pars Asiae inter Taurum atque Hellespontum; gens iacet supra Ciliciam sídlo má, obývá; planities in vertice montis prostírá se; – spec. nízko se rozkládat, ploše ležet: loca iacentia urbis nízko položená; terrae penitus iacentes hluboko dole ležící c) přenes, α) být pohřžen v něčem: in lamentis luctuque v nářku a zármutku; in vino býti oddán β) ležet uvolněn: lora, crines; malátný, ospalý: oculi; zkormoucený: vultus; malomyslný, sklíčený: iacens alqd agitare (naproti stans); iacentem protegere v tísní jsoucího; iacens animus; iacet, diffidit malomyslní, vzdává se naděje; bezmocný: virtutes voluptate dominante; invidia iaceat in iudiciis buď bez vlivu; in pace iacere v míru být bez významu; nečinný: in alienis terris; iam septimum annum post praeturam; ležet bez užitku, ležet ladem: pecunia, studium, philosophia“.*

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*iacere, lat., V. (1): liegen, ruhen, schlafen, krank sein (V.), gefallen (Adj.) sein (V.), verharren, hausen, wohnen, sich erstrecken, schleppen, ohnmächtig sein (V.), niedergedrückt sein (V.), aufhören*“. Na rozdíl od toho pak „*iacio*“. Kábrt (1996, s. 211): „*iacio, ere, iēcī, iactum házet, vrhat, metat: tela iacere vrhat oštěpy; iacere caput pohazovat, potřásat hlavou; předhazovat, prohodit, (mimo chodem) se zmínit: minas iacere nástrahami hrozit, vyhrožovat*“.

(259) Jde zcela zjevně o gramaticky „neklasický“ výraz.

(260) Kábrt (1996, s. 330): „*pōnō, ere, posuī, positum odkládat: arma ponere zbraně odložit, složit; positis alis odloživ křídla, křídélka; posito triumviri nomine po odložení jména triumvir, odloživ jméno triumvir; klást, ukládat, stavět, umístit: posito sedili přistaviv, podav stolici; castra ponere položit se táborem; custodes ponere postavit strážce; positi sub terra numina mundi božstva světa ležícího pod zemí; ustanovovat, určovat: edictum ponere vydat výnos; fortuna omnia ea praemia posuit štěstěna všechno to ustanovila, vystavila jako odměny, za odměnu; maiores ita in legibus posiverunt (= posuerunt) předkové tak v zákonech ustanovili; certamina velocis iaculi ponit in ulmo zařizuje závod v házení rychlým oštěpem k cíli na jilmu; sedes ponere založit sídla; Dumnorigi custodes ponit Dumnorigovi ustanoví strážce; vkládat: spem ponere in aliqua re skládat naději v něco; ante oculos ponere zřejmě dokázat; pedem, vestigia ponere kráčet; arborem ponere strom zasadit; pecuniam ponere peníze uložit, půjčit; finem ponere ukončit; modum ponere omezit; operam ponere vynaložit přičinění; in malis ponere považovat za zlo; strojit; insidias ponere úklady strojit; uklidňovat, tišit: ponere freta utišovat proudy mořské*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*pono, ere, posui, positum – klást, po-*

- ložit“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „ponere – klást, předpokládat (tvrdit, že něco jest protiklad negare)“, „clausula poni consueta – obvyklá doložka“, „pono, ere, posui, positum – pokládat, klást; odkládat, umístit; určit“.
- (261) Klas. lat.: „praesentibus“.
- (262) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 144): „nurus, ūs, f. [srov. νυρός, čes. snacha] a) snacha: Laomedontis n. = Aurora b) vůb. mladá paní; žena: matrum nuruumque caterva; electra nuribus mittit gestanda; dívka“. Ve středověké latině většinou jen snacha. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „Schwiegertochter, Schnur, Braut des Sohnes, Gattin des Enkels, Gattin des Urenkels, junge Frau“. Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>>: „nurus = quæ in domum aliquam nupta ut filia habetur, iuvenula mulier“.
- (263) Klas. lat.: „Bohemiae“.
- (264) Kábrt (1996, s. 347): „prōspiciō, ere, spexī, spectrum (vl. prō a speciō) s ak. vyhlížet, hledět vpřed; dívat se, rozhlížet se: prospiciens late freta zíraje daleko po moři; předpovídat; s dat.: prospicere alicui rei starat se o něco, pečovat, opatřovat: saluti prospicere starat se o blaho“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 339): „prōspiciō, ere, spēxī, spectrum [pro a specio] vyhlížet, vpřed (do dálky) hledět, dívat se, pohlížet, zírat, rozhlížet se 1) (intr.) a) s dat. směru alto prospiciens rozhlížeje se po moři; obr. longe animo p.; in futuri temporis aetatem prospiciens (se starostí) pohlížeje b) s dat. prosp. p. alci (ut, ne... aby) starat se o někoho, pečovat, mít na péči, opatřit něco, činit opatření stran něčeho, myslit, pomýšlet na někoho n. na něco: vitae p. zachovat 2) (trans.) hledět vpřed na něco, vidět (spatřit) zdaleka nebo v dálce (před sebou) něco a ex cruce... domum suam p.; obr. význ. poskytovat vyhlídku: domus longos quae prospicit agros hledí na... b) metaf. předvídat: longe p. futuros casus rei publicae (tj. předvídat je a uvažovat o nich); ex imbri soles p. c) praegn. vyhlížet, opatřovat (alci alqd někomu něco), postarat se o něco: filiae p. maritum“.
- (265) Kábrt (1996, s. 379): „salūs, ūtis, f. zdraví; blaho, zdar, štěstí, prospěch: communis salus obecné blaho, obecný prospěch; saluti (= dativ účelový) esse být, sloužit ke zdaru, k prospěchu; záchrana, spása: fuga salutem petere hledat spásu na útěku; incertusque meae paene salutis eram a téměř jsem nedoufal ve svou záchranu, uzdravení (v dopise: nedoufám); honoris sui et salutis immemores nepamětlivi své cti a spásy, spasení; salutem afferre přinést spásu, spasit, zachránit; pozdrav: salutem dicit vzkazuje pozdrav (v dopisech)“. Hledíková (2008): „non est salus ipsi (dativ přivlastňovací) – není pro něho spásy“, „salutem perpendere – uvažovat o spáse“, „salus – spása, zdraví, zdar“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> též uvádí: „pro sue et progenitorum suorum animarum salute (remedio) – pro spásu duše své a svých předků“, „salus, utis f. – spása, pozdrav, zdraví, blaho“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „salus, lat., F.: Gesundheit, Unverletztheit, Wohlbefinden, Heil, Wohl, Glück, Erhaltung des Daseins, Rettung, Leben, Sicherheit, Gruß, bürgerliches Leben“.
- (266) Klas. lat.: „meae“.
- (267) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 103): „monachus, ī, m. [μοναχός] mnich“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „monachus = Mönch“. Ve středověké latině šlo obecně o řeholníka (opak viz „monacha“ – jeptiška, mniška). Hlušíková (2009, s. 532): „monachus*, -ī, m. /gr./ mních“.
- (268) Kábrt (1996, s. 179): „famula, ae, f. služka, otrokyně; famulāris, e služebnický, otrocký; famulātus, ūs, m.; služebnictví, otročina; famulor, āri, ātus sum sloužit, otročit; famulus, ī, m. služebník, otrok“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 540): „famula, ae, f. [famulus] služka, otrokyně; obr. (res familiaris) est ministra est corporis; = básn. tradiderat famulas (dopřik.) tibi Rhenus aquas v službu; famulāris, e [famulus] služebnický, otrocký: vestis f.; famularia iura dare (dát otrocká práva) = uvést v porobu; famulātus, ūs, m. [famulor] služba, otroctví, otročina; famulor, āri, ātus sum [famulus] být sluhou, otrokem, sloužit; famulus, ī, m. [asi z jazyka oského] vl. člen domácnosti; sluha, služebník, otrok; redemptor cum famulis podnikatel (stavby) se svými dělníky; f. sacrorum pomocník při obřadech; i o zvířatech: (Actaeon) famulos fugit ipse suos (o psech); – básn. i adj. služebný, poddaný, podrobený: Caesareum famulo vertice ferre pedem“. Hledíková

(2008): „*famulus* – *služebník*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „*famula*, ae f. dívka (*služebná*), *služka*; *famulatus*, us m. *služba*; *famulus*, i m. *služebník*, *sluha*, *pacholek*, *pomocník*, *tovaryš*; *famulus aurigae* kočí, *vozka*; *famulus cerevisiae* *sladovnický tovaryš*, *pomahač*; *famulus equorum* *pacholek*, *koňák*; *famulus in mola*, *molinarius*, *mlynářský tovaryš* *molitoris*; *famulus praxatorius*, *praxaturae* *sladovnický tovaryš*; *famulus slyphunculi* *růrnický tovaryš*“.

(269) Kábrt (1996, s. 364): „*remissiō*, ōnis, f. *odeslání zpět*, *uvolnění*, *propuštění*; *odpočinek*, *zotavení*, *požitek*: *remissio animi* *duševní požitek*; *prominutí*: *remissio poenae* *prominutí trestu*; *lék*. *dočasná úleva choroby*“.

(270) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 217): „*circuitus*, ūs, m. [*circueo*] *obcházení* 1) *oběh*: c. *solis* 2) *obcházení*, *obcházka*: c. *fluminis* *řeka kolem tekoucí* 3) *obvod*, *objem*: *munitionis* c.; in *circuitu* *vůkol*, *kolkolem*, se *všech stran*, *odevšad*; *vallum* in *oppidi circuitum* *ducere* *kolem města*; *circuitu curvantem* *bracchia longo* *velikým obloukem*; *omnem pererrat undique circuitum* *kol dokola se všech stran krouží* 4) *obcházka*, *zacházka*, *zajíždka*, *oklika*: *longo petere aequora circuitu*; *maris terrarumque* c. *oklika po...* 5) (*metaf.*) *obvěť*, *perioda* (*překlad řeckého περιόδος*)“. Ve středověké latině (v listinách) pak *újezd*, *okolí*, *obvod*, *okruh*. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*Herumgehen* im *Kreise*, *Umgang*, *Umlauf*, *Umschwung*, *Kreislauf*, *fester Verlauf*, *Durchwandern*, *Bereisen*, *Herumfahrt*, *Umschiffung*“. Brandl (1876, s. 406): „*Circuitus* *vid. I. Abt. ochoz*, *újezd*.“ Brandl (1876, s. 346–347): „*Újezd* (*Vgezd*, *Ugiez*, *Ugezd*) *von ujeti circumvehi*, *circumire*, *daher in lat. Urkunden: ambitus*, *circuitus*, *in deutschen Urkunden: Umblouf*, *Umlauf* (z.B. *CD. 6, 124*; – *9, 78*), 1. *ein bestimmt abgegrenztes*, *alle Bodenarten umfassendes Stück Landes*, *das seinen Namen von der Bezeichnung der Grenze*, *die umritten oder umgangen wurde*, *erhielt: ambitum*, *quod slavonice ujezd dicitur* (*CD. 1, 276*). *Zum ‚újezd‘ gehörte Wald*, *Wiesen und Ackerboden*, *aber vorwiegend Waldland*, *daher der újezd der deutschen Mark entspricht*, *bei der der Wald gleichfalls den wesentlichsten Bestandteil bildete* (*Gr. RA. 501*): *quendam ambitum ujez bohemice appellatum*, *theutonico nomine maringe*, *cum omnibus appenditiis suis*, *silvis*, *pratis*, *pasuis*, *molendinis*, *aquis* (*CD. 1, 305*). *Deshalb werden die Ausdrücke újezd und silva identifiziert: circuitum de Lubac... erat autem circuitus ille datus in silva*, *quae interjacet inter Cazlavensem et Brinensem provinciam* (*CD. 1, 227*); – *silva juxta Nakl*, *quae circuitus dicitur*; – *das holz*, *das do haizzet der Umlauf* (*CD. 6, 124*); – *mons qui dicitur umblouf* (*CD. 9, 78*). *In diesen Marken oder ‚újezdy‘ wurden Dörfer lokalisiert*, *die dann den Namen Újezd erhielten: silvam quandam satis latam et spatiosam... dantes eis plenam libertatem exstirpandi eam et villas*, *fora*, *civitates locandi* (*CD. 2, 14*). *Daher erklärt sich der in slav. Ländern so häufig vorkommende Ortsname Újezd*, *dem gewöhnlich ein Epitheton zum Unterschiede von anderen Ortschaften dieses Namens beigelegt ist*, z.B. *Újezd bílý*, *červený*, *dolní*, *hliněný*, *horní*, *kamený*, *nahý*, *plotěný*, *zlámaný*, *oder von Personen: Újezd Drahoňův*, *Chodový* (*vid. Chodové*), *Jenišův*, *Panoší*, *Svatojanský*, *oder von der Lage bei anderen Orten: Újezd pod Kladnem*, *nad Zbečnem* u.s.w. (*vgl. Lhota*). – 2. *das in Folge der Waldausrodung entstandene Ackerland*, *das Joch: že mi oťjal mé dědictví z pastvišť a z toho sobě zdělal luky a újezdy* (*Půh. Ol. 1405 f. 32*); – *že mi obilé po třech újezdích po všem dvoře spasí* (*Půh. Ol. 1412 f. 55*); – *všichni usedlí společně žínávali na újezdech panských* (*Kn. Posudk. Brn. 1565 f. 156*); – *oráč vykrokuje radlicí brázdy*, *dokud se nedobude oujezda = donec absolvatur jugerum*. (*Com. j. 1. n. 391*).“ Brandl (1876, s. 198): „*Ochoz zusammengesetzt aus ob circa um*, *herum und choditi gehen*, *also alles*, *was umgangen wird*, *wo man herumgeht und womit man herumgeht*, *daher z.B. ochoz klášterní ambitus*, *der Kreuzgang im Kloster*; *dann die Prozession*, *der Umgang*. *Hauptsächlich wird aber das Wort gebraucht von liegenden Gründen*, *um welche man herumging zum Zwecke des Setzens von Grenzsteinen*; *es bedeutet daher ochoz* 1. *das umgangene mit Grenzzeichen ausgesteckte Land*, *Feld: každý aby z té ochozí*, *kterou sobě obšel*, *něco platil*. 2. *Namentlich ein Teil eines Waldes*, *der umgangen und mit Grenzzeichen versehen wird*, *dann der Wald überhaupt: aby vzal drva v jich ochozí* (*Půh. Ol. 1437 f. 140*); – *tria nemora vulgariter tři ochozi* (*DO. 8 n. 436*); – *ochozi silvae černého*, *quae dicitur Vidláková ochoz*, *illud totum ochoz cum pratis*, *silva* (*DB. 12 n. 615*); – *zemi mezi vládky rozdělil*, *aby lesy planili a zemi orali a jedenkaždý z ochoze své knížeti službu činil* (*Haj. 23*); – *háj slově obchozí* (*MS. LA. XII. c. 19 p. 165*). *Ferner bedeutet ochoz den Teil des Waldes*, *der jährlich ausgeholt werden soll: v tom lesu může se 18 ochozí bez škody ročně vyměřiti* (*MS. OL 1606*), *und da in solchen ausgehauenen Wäldern Ortschaften*

angelegt wurden, erhielten solche Dörfer dann den Namen Ochoz — vergl. újezd.“ Nejedlý (1903, s. 31): „Nejstarší útvar majetku, jež kníže daruje někomu v plné vlastnictví, je „újezd“. Znamená to území, jež se na důkaz postupu objelo nebo obešlo. Odtud názvy „újezd“, „objeta“ nebo „ochoz“. Míru újezdu určit nelze. Na Litomyšlsku máme k tomu velmi zajímavé doklady. Veliké osady Horní a Dolní Újezd nejsou jednoduché vsí, povstaly složením z několika vsí menších. Jméno však samo ukazuje, že to byl větší nějaký újezd, který rostl přibíráním vsí jiných, při čemž jméno zůstalo. Že tomu tak je, ukazuje i ta zajímavá okolnost, že vedle tohoto velikého Újezdu (rozdělení na Horní a Dolní je dost moderní) nalézáme tu i malý Újezdec (u Morašic). Újezdy vyskytují se nejčastěji na území klášterním neb vůbec duchovenským.“ Viz též poznámku č. 524. Dudík (1878, s. 142): „Pole, louky a pastviny v objemu jistých určitých, slavně vytknutých a obchozených hranic ležící byly jménem obce, dědinou; několik takových dědin, buďsi již zcela zdělávaných, buďsi ještě nedotknutých, tvořilo okres, ambitus, circuitus; byl-li okres jen malý, tak že při slavnostním stanovení mezi župní úředníci a sousedé mohli jej pohodlně obejít, nazýval se ochoz (obchodit), bylo li však za příčinou jeho rozsáhlosti koňmo jej objeti, jmenoval se újezd (objeti) Morava čítá 21 újezdů a 1 ochoz.“

- (271) Kábrt (1996, s. 244): „*intra* předl, s ak. místně: *uvnitř*, *dovnitř*: sese intra munitiones recipiunt vracij se dovnitř opevnění; intra domum v kruhu rodinném; intra vestem pod šat; intra paucos libertos domus dům se skládal jen z několika propuštěnců; časově: v, za, po (dobu): intra paucos dies v několika jen dnech; intra iuventam za mládí.“ Hledíková (2008): „*intra* *uvnitř*, v pojí se s akuzativem“, „*intra* (+ acc.) v, do; během, v (o čase)“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivslat-2.txt> uvádí: „*intra* *uvnitř*, *vevnitř*, v, ve (+ ak., místně); *dovnitř*, do; v, za, po, během nějaké doby (časově)“. *Liber exquisiti xenii* – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*intra*, lat., Adv.: innerhalb, inwendig, einwärts, innerlich, binnen, unterhalb, beschränkt auf“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*intra* (st. *inteā* sc. parte, v. **interus*, a, um), I) Adv. (Compar. *interius*, Superl. *intimē*), innerhalb, inwendig, auch (bei Verben der Bewegung) einwärts (Ggstz. *extra*), a) übh.: *huius (fistulae) ea pars, quae intra, paulo longior esse debet, quam quae extra*, Cels.: *haec vasa et opercula extrinsecus et intra diligenter esse picata debebunt*, Colum.: *deni in quadram pedes quadraginta, per oram intra centum erunt*, Quint.: (*digitis*) *paulum tamen inferioribus intra spectantibus* (ein wenig einwärts gekehrt), *sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt*, Quint. 11, 3, 98. – Compar. *interius*, mehr nach innen, innerlich, *ipsa quoque interius cum duro lingua palato congelat*, Ov.: *rapiat sitiens interiusque recondat*, Verg.: *bilbl., spatium vitae interius flectere*, den kürzesten Weg nehmen, sich einschränken, Sen.: *ne (oratio) insistat interius*, mitten im Lauf Halt mache, Cic.: *si interius attendas*, wenn du genauer aufmerkst, Iuven. – Superl. *intimē*, s. bes. – b) im Binnenlande, im Binnenmeere (Ggstz. *extra*), *intra vix iam homines (habitant)*, Mela. – *ora et litora ut intra (im Mittelmeere) et extra (im Atlant. Ozean) sunt*, Mela: *u. so abunde orbe terrarum extra intraque indicato*, Plin. – Compar. *interius*, weiter hinein, mehr im Binnenlande od. (bei Verben der Bewegung) in das Binnenland, *interius Bithyni sunt*, Mela: *Ionium in prima parte, int. Hadriaticum*, Plin.: *int. penetrare*, Vell.: *int. pergere*, Amm. – II) Praepos. m. Acc. = innerhalb (Ggstz. *extra*), A) eig., v. Raume: 1) übh.: *intra pectus*, Plaut.: *intra extraque munitiones*, Caes.: *intra montem*, Cic.: *intra Oceanum*, Cic.: *intra parietes*, Cic.: *intra vallum et foris*, Nep.: *intra eam (urbem) extraque*, Liv.: *intra domum*, Tac.: *intra se*, (= *secum*), bei sich, Plin. u. Curt. – 2) = in, hinein in, *ingredi intra finem loci*, Cic.: *se recipere intra fines*, Caes. – B) übtr.: 1) v. der Zeit = innerhalb, binnen, noch vor Ablauf (s. Eberhard Cic. de imp. Pomp. 68. Heräus Tac. hist. 2, 70, 3), *intra tot annos*, Cic.: *intra decem annorum spatium*, Liv.: *intra vicesimum diem*, Liv.: *intra quadragesimum pugnae diem*, Tac.: *intra Kalendas*, Plin.: *intra iuventam*, im Verlaufe meiner Jugend, Tac.: *mit folg. quam (als, da)*, *intra decimum diem, quam venerat*, Liv.: *intra quartum diem, quam Herium filium amiserat*, Sen. rhet. – 2) v. Zahlbestimmungen, unter = weniger als, *intra centum*, Liv. – 3) v. anderen Grenz-, Maßbestimmungen, innerhalb, beschränkt auf, *intra se consumunt*, unter sich (lassen nichts durch Verkauf usw. an andere kommen), Plin.: *intra nosmet componimus*, Quint.: *intra vos futura*, unter euch bleiben, Plin. ep. – *intra* (beschränkt auf) *paucos libertos domus*, Tac.: *se intra silentium tenere*, Schweigen beobachten, Plin. ep.: *intra verba desipiunt*, nur in Worten, Cels.: *ebenso intra verba peccare*, Curt.: *cedere intra finem iuris*, innerhalb der Schranken des R., Liv.: *intra aquam manere*, nur W. trinken, Cels.: *intra fortunam manere*, in den Grenzen seines Standes bleiben, Ov.: *intra famam esse*, hinter seinem Rufe zurückbleiben (v. Schriften), Quint.: *hoc facere intra modum*, darin eher zu wenig als zu viel tun, Cic.: *intra legem epulari*, unter der Linie des G. (= geringer, als nach den

Gesetzen erlaubt ist), Cic. – / intra seinem Kasus nachgesetzt, zB. lucem intra, Tac. ann. 4, 48.“ Hlušíková (2009, s. 446): „intra predl. s akuz. 1. /o mieste/ v, vnútri, do, medzi, až, k, po: intra parietes vnútri domu, intra fines do územia, compulsus intra moenia hostis nepriateľ zahnaný do vnútra hradieb, medzi hradby, intra se mlčky 2. /o čase/ za, o, počas, cez: intra decem annos počas desiatich rokov, intra annum za rok, o rok, cez rok, intra tot annos počas toľkých rokov, toľké roky, intra iuventam počas mladosti 3. /o počte/ menej akom pod: intra centum menej ako sto 4. /o obmedzení/ v medziach niečoho: intra legem v medziach zákona, se intra silentium tenere mlčať, intra fortunam v medziach svojho stavu“.

(272) Kábrt (1996, s. 347): „*proprietarius*, *ī*, m. vlastník (právný)“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „Eigentumsherr, Eigentümer“. Viz též pro srovnání poznámku č. (256). S uvedeným výrazem veľmi úzce souvisí i příslušné substantivum. Kábrt (1996, s. 347): „*proprietās, ātis*, f. zvláštnost; *vlastnictví, vlastnické právo“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „proprietās et possessio – vlastnictví a držení“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost> uvádí: „*proprietās, ātis*, f. vlastnictví, majetek, jmění“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*proprietās, lat., F.: Eigentümlichkeit, Eigentumsrecht, Eigentum*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „*proprietarius, ī*, m. (*proprietās*), der Eigentumsherr“, „*proprietās, ātis*, f. (*proprius*), l) die Eigentümlichkeit (ιδιωμα), rerum, Cic.: caeli terraeque, Liv.: verborum, die eigentümliche Bedeutung, Quint.: ebenso genere et proprietate, die Spezies, Cic. part. or. 41: Plur., frugum proprietates, besonders eigentümliche Fruchtarten, Liv. 45, 30, 3: lactis ingenia et proprietates, Gell.: coniunctionum et praepositionum proprietates, Sen.: si tantas invenis vitiorum proprietates, Sen. ep. 122, 17. – II) meton.: A) das Eigentumsrecht, der eigentümliche Besitz, iumentu, Suet.: Salaminae insulae, Iustin.: lis proprietatis, ICt.: proprietatem loci sibi vindicare, Iustin. – B) das Eigentum, ICt.: dominus proprietatis, Eigentumsherr, ICt.“ Hlušíková (2009, s. 691): „*proprietās, ātis*, f. 1. zvláštnost, osobitost, vlastnost: frugum proprietates zvláštne druhy ovocia 2. *vlastnictvo, vlastnické právo“.

(273) Klas. lat.: „*aeternū*“.

(274) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 338): „*cultor*“ = pěstitel, vzdělavatel, obyvatel, milovník, ale též ctitel. Ve středověké latině existuje např. „*cultor vinearum*“ = vinař. Kábrt (1996, s. 120): „*cultor, ōris*, m. pěstitel, vzdělavatel; rolník, obyvatel; ctitel“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost> uvádí: „*cultor, oris* m. – pěstitel, ctitel“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „*cultor, ōris*, m. (*colo*), der Bearbeiter, Pfleger, Pflanzler, l) eig.: A) im allg.: agri, Liv.: terrae, Cic.: vitis, Cic.: vineae, der Weinbauer, Vulg.: pecoris, Viehzüchter, Sall. – B) prägn.: 1) absol., der Landbebauer, Landmann, Pflanzler, Sall., Liv. u.a. – 2) m. Genet., der Bewohner, Anwohner eines Orts, eius terrae, Sall.: collis eius, Liv.: insulae, Liv.: insulae cultorum egentes, unbewohnte, Liv.: caeli (Iuppiter), Plaut. – II) übtr.: A) der Pfleger, Bildner, iuvenum, Erzieher, Lehrer, Pers. 5, 63. – B) der Verehrer, 1) im allg., der Verehrer = der Freund, Liebhaber von jmd. od. etwas (s. Fabri Sall. lug. 54, 3), sui, Sall. fr.: bonorum (der Optimaten), Liv.: Academiae veteris recentiorisque, Arnob.: frigidae, Sen.: veritatis (Ggstz. fraudis inimicus), Cic. – 2) insbes., der Verehrer, Anbeter der Gottheit, deorum, Hor.: diligentissimus religionum, Liv.: idolorum od. simulacrorum cultores, Götzendiener, Eccl.: cultores omnium pecudum bestiarumque, Tert. – dah. der Priester einer Gottheit, cultores deūm matris (Priester der Cybele, auch Galli gen.), Suet. Oth. 8, 3.“

(275) Klas. lat.: „*iustitiae*“.

(276) Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, I. díl, s. 69): „*amator*“ značí nejen milovníka, ale též přítele a příznivce. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*amator, lat., M.: Liebhaber, Verehrer, Freund, Anbeter, Buhler*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „*amātor, ōris*, m. (*amo*), der Liebhaber, l) im allg., der Verehrer, Freund, od. umschr. der jmdm. od. einer Sache sehr zugetan ist, für jmd. od. etw. sehr einge-

nommen ist, a) einer Pers. (Ggstz. osor), *favitorem me tibi, amicum, amatorem putes*, Lucil. fr.: *Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator*, Cic.: L. Papirius Paetus, *vir bonus amatorque noster*, Cic.: bes. v. Verehrer eines Schriftstellers, *amatores huic (Caton) desunt*, Cic.: *habet* (Bassus Aufidius) *amatores*, Quint. – b) einer Sache: *urbis, ruris*, Hor.: *fluminis et montium*, Flor.: *puri sermonis*, Caes. fr. b. Suet. vit. Ter. p. 34, 9 R.: *intellegentiae sapientiaeque*, Cic.: *pacis*, Cic.: *antiquitatis*, Nep.: *virtutis*, Lucan.: *nimum am. ingenii sui*, Quint.: *palaestrae, armorum*, Firm. math.: *rixarum*, Streithahn, Augustin. – II) ein Liebhaber aus sinnlicher Neigung, ein Anbeter, bes. im üblen Sinne ein Buhler, a) eines Mädchens, *longe aliter est amicus atque amator*, Plaut.: *adulter an amator*, Cic.: *magnus amator mulierum es*, Plaut.: *meretricibus fideles evenisse amatores*, Ter.: *am. indulgens*, Liv.: *pulcher*, Prop.: *fervidus*, Apul.: *virginem ab amatorum impetu prohibere*, Cic.: qui fuerat cultor (Verehren), *factus amator erat*, Ov. art. am. 1, 722. – u. prägn., ein der Liebe Ergebener, ein Freund des andern Geschlechts, *aliud est amatorem esse, aliud amantem*, Cic. Tusc. 4, 12, 22: *vinosus, amator*, Hor. ep. 1, 1, 38. – b) eines Knaben, *puerorum amatores*, Firm.: *amator et scortum*, Curt.: *proditor amatoris*, Curt.: *obsequium amatori venditare*, Liv.: *laudi in Graecia ducitur adulescentulis quam plurimos amatores habere*, Nep. – c) attribut., deus amator, *der verliebte Gott*, *amatores oculi, verliebte Augen*, Apul. met. 5, 24.“

- (277) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 482): „*speciāliter, adv. [speciālis] zvláště*“. Kábrt (1996, s. 404): „*speciāliter (adv. od specialis) zvláště: quae testator specialiter scripsit, ea videtur generali sermone nominare co pořizovatel závěti zvláště ustanovil, to podle zdání všeobecným prohlášením jmenuje*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*specialiter, lat., Adv.: insbesondere, besonders*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*speciāliter, Adv. (specialis), insbesondere, besonders (Ggstz. generaliter)*“.
- (278) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 31): „*libenter, adv. [libens] rád, milerád, s radostí, ochotně, s chutí; dobrovolně, nenuceně, podle libosti, volně*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*libenter, lat., Adv.: gern, mit Vergnügen*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*libenter u. lubenter, Adv. (libens, lubens), gern, mit Vergnügen (= mit Lust, Neigung, mit Behagen, Wohlbehagen; oft verb. facile et libenter, libenter et facile), cenare, Cato: lib. uti verbo Catonis, Cic.: aberat Athenis lib., Nep.: fere lib. homines id quod volunt credunt, Caes.: libenter quatenus id facit, sofern es ihm Vergnügen macht, Hor.: eo libentius, Nep.: nusquam libentius cenasse, mit größerem Appetit, Cic.: cum lubentissime edis, wenn es dir am besten schmeckt, Favorin. bei Gell. 15, 8, 2: libentissime dare, Cic. Verr. 4, 63: illo loco libentissime soleo uti, Cic. de legg. 2, 1: alci libentissime commodare, Cic. fr. epist. 10. p. 46 K. (bei Non. 275, 18): libentissime audire alqm, Sen. ep. 30, 9*“.
- (279) Kábrt (1996, s. 347): „*propter adv. a předl.: blízko, nablízku, vedle: s ak. blízko, vedle; pro (o příčině), kvůli; propter timorem pro strach; propter se pro sebe*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 336): „*propter, adv. a předl. [m. *propiter z prope] I) adv. blízko, nablízku, vedle: filii p. cubantes II) předl, s ak. 1) o místě blízko (u) něčeho, vedle (u) něčeho: bacillum p. me ponitote 2) ob. o příčině pro něco, skrze, něco, kvůli někomu, instr. něčím přičiněním, působením něčím, zásluhou něčí: o rodičích p. quos hanc lucem adspexerit = kteří mu dali život*“. Hledíková (2008): „*propter – kvůli (pojí se s akuzativem)*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> například uvádí: „*propter carenciam in libris – protože neposlouchal výklad o knihách*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*propter kvůli (příčině; účelově, tj. např. dělat něco pro zisk); pro, skrze, kvůli, přičiněním, působením, zásluhou; blízko, nablízku, vedle, u čeho*“. Hlušíková (2009, s. 691): „*propter přísl. blízko, nablízku, vedľa; propter předl. a akuz. 1. blízko, při, vedľa: filii propter cubantes ležiací blízko syna 2. /o príčine/ kvůli, pre, niečou zásluhou, niečím pôsobením*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*propter (v. prope st. propiter), I) Adv., daneben, nahe dabei, in der Nähe, propter est spelunca, Cic.: filii propter cubantes, Cic.: voluptates propter intueri, Cic.: cum duo reges cum maximis copiis propter adsint, Cic. – II) Praep. mit Acc.: A) eig., im Raume, neben, neben daran, nahe bei, hart an, insulae propter Siciliam, Cic.: propter urbem, Cic.: propter castra praetergredi,*

Auct. b. Afr.: *propter aquam, am Wasser, Liv. – B) auf andere Verhältnisse übrt.: 1) zur Angabe des Grundes, wegen, aus, durch, propter metum, Cic.: propter eam ipsam causam, Cic.: propter frigora, Caes.: so namentlich propter viam facere bidenti, der Reise wegen opfern, Laber. com. fr.; u. weil bei diesem Opfer alles übrige verbrannt wurde, scherzhaft = um das Seine kommen, Cato fr.: so auch propter viam illi sunt vocati ad prandium, sind um das Ihrige gekommen, Plaut. – bei Pers., propter quos vivit, durch die er lebt, Cic. – 2) um eine Beziehung, Rücksicht auszudrücken, in Rücksicht auf, wegen, propter serpentes, Pallad.: propter hoc, Varro u. Plin. ep., od. propter id, Plin. ep., od. propter quod, Colum., od. propter quae, Quint., deswegen. – bei Pers., in metu esse propter te unum, Cic.: propter quem (dem zu Gefallen) voluptatis loco habuit m. folg. Infin., Val. Max. – / propter m. Genet., Fulgent. ed. Helm p. 8, 14; 18, 4; 20, 15; 132, 2. – propter wird auch seinem Casus nachgesetzt, quem propter, Cic.: hostem propter, Tac.; vgl. Fritzsche Hor. sat. 1, 3, 100. Hildebr. Apul. met. 8, 13 extr. p. 689 (b).“*

(280) Klas. lat.: „suae sanctae matris Mariae“.

(281) Kábrt (1996, s. 52): „beātus, a, um (vl. part. pf. pass. od beō) oblažený, blažený, šťastný: nihil est ab omni parte beatum nic není naprosto šťastného, není člověka zcela šťastného; o terque quaterque beati o třikrát a čtyřikrát blažení; bohatý, zámožný“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 153): „beātus, a, um [beo] obdařený, oblažený, požehnaný 1) zámožný, bohatý, majetný: Thyna merce b.; homo non beatissimus nehrubě zámožný; satis b. unicis Sabinis jsa dosti bohat jediným statkem sabinským; spec. požehnaný, úrodný: beatum rus 2) blažený, šťastný: o terque quaterque beati, quis; nihil est ab omni parte beatum nic není se všech stran šťastného 3) blahoslavený, svatý“. Ve středověké latině šlo jak o význam šťastný či blažený, tak blahoslavený nebo svatý. Hlušíková (2009, s. 95): „beātus, -a, -um 1. zámožný, bohatý, majetný: homo non beatissimus nie práve najbohatší človek 2. požehnaný, úrodný: beatum rus úrodný vidiek 3. blažený, šťastný 4. blahoslavený, svätý“.

(282) Klas. lat.: „praecessoribus“. Kábrt (1996 s. 334): „praecessor, ōris, m. předchůdce“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „praecessor, lat., M.: Vorgänger“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „praecessor, ōris, m. (praecedo), der Vorgänger, Eccl.“ Pro srovnání viz poznámku č. (177).

(283) Kábrt (1996, s. 367): „requiēscō, ere, quiēvī, ētum odpočinout, dojít odpočinku, klidu, zotavit se: humī requiescere odpočívát, spát na zemi“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 404): „requiēscō, ere, quiēvī, quiētum 1) dojít klidu, dojít odpočinku, odpočinout; oddechnout si, zotavit se: legiones r. iussit; requiesce sub umbra; neque enim requievit vždyť pak si nedal pokoje; animus exmultis miseris requiescit pookřává; requierunt aures a strepitu; flumina requierunt zastavily se; mutatis fetibus requiescunt arva zotavují se 2) odpočívát: r. in sepulcro, in urna; spec. spát: nocte fronde sub viridi. Part. quietus j. adj. v. t.“ Hledíková (2008): „requiesco, ere, evī, etum odpočívát“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „requiescere, lat., V.: ruhen, ausruhen, sich erholen, schlafen, zur Ruhe kommen, sich beruhigen“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „requiēscō, quiēvī, quiētum, ere, ruhen, ausruhen, rasten, I) eig.: 1) im allg.: a) v. Pers.: legiones requiescere iussit, Caes.: paulisper in eius sella, Cic.: sub umbra, Verg. super pilum, Tert.: nullam partem noctis, Cic.: a muneribus rei publicae, Cic.: quo requiesceret animus a domesticis malis, Tac.: satis diu requiesse, Cic.: quamvis ille suā lassus requiescat avenā, Prop. 2, 34, 75 H. – b) übrt., v. Lebl ruhen, ausruhen, sich erholen, requiescat humus, Tibull.: vixdum requiesse aures a strepitu et tumultu hostili, Liv.: requiescit vitis in ulmo (= stützt sich auf usw.), Ov.: requiescit stilus lectione, Quint. – m. Acc., mutata suos requierunt flumina cursus, die Fl. standen nach Veränderung ihres natürlichen Laufes still, Verg. ecl. 8, 4: rapidos etiam requiescunt flumina cursus, Ps. Verg. Cir. 232: sol quoque perpetuos meminit requiescere cursus, Calvus fr. 13 M. (b. Serv. Verg. ecl. 8, 4). – 2) insbes.: a) ruhen, schlafen, lecto, Tibull. u. Prop.: Iuppiter Alcmenae geminas requieverat Arctos, zwei Nächte der Alk. wegen, Prop. – b) im Grabe ruhen, ausruhen, in sepulcro requiescere mortuum, Cic.: Fabricio iunctus fido requiescit Aquinus, Mart.: ossa requiescite in urna, Ov.: auf Grabschriften, C. Pompeius hic requiescit, Petron. 71, 12: requiescit in pace domini, Orell. inscr. 962: baptidata (= baptizata) requiescit in pace, de Rossi, inscr. Christ. Vol. I. no. 805: hic mea ferali requiescunt ossa sepulcro, Corp. inscr. Lat. 6, 11407 = Buecheler Carm. epig. 1222. – II) übrt., ausruhen, zur Ruhe

kommen, sich beruhigen, animus ex multis miseris atque periculis requievit, Sall.: ubi primum a luctu requiesset animus, Tac.: in spe huius, Cic.: in hac lectione, Quint.: eorum exitio, Cic. – / Synkop. Perf.-Formen, requierunt, Verg. ecl. 8, 4: requierant, Catull. 84, 7: requiesset, Catull. 64, 176. Tac. ann. 1, 25: requiesse, Cic. de or. 2, 290; ad Att. 14, 8, 2. Liv. 26, 22, 8. – Vulg. synk. Perf. requievit, de Rossi inscr. Christ. Vol. I. no. 161.“ Hlušíková (2009, s. 736): „requiēscō, -ere, -ēvī, -ētum 1. zotaviť sa, odpočinúť si, oddýchnuť si, pookriať: legiones requiescere iussit rozkázal légiiám oddychovať, requiescere sub umbra oddychuk v tieni 2. odpočívať: in sepulcro requiescere odpočívať v hrobe 3. spať“.

- (284) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 642): „iam primum již hned“. Hledíková (2008): „primum nejprve, nejdříve; za prvé, především“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „primum nejprve, nejdříve; zaprvé, předně; po prvé, ponejprv“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „primum, lat., Adv.: zuerst, anfangs, zunächst, zum ersten Mal, sobald als, sobald wie“. Hlušíková (2009, s. 676): „primum prisl. po prvé, najprv, predovšetkým, najskôr, t. j. predovšetkým, quam primum čo najskôr; /v spojení s cum, ubi, ut/ cum primum, ubi primum, ut primum len čo, sotva ako“. Hlušíková (2009, s. 676): „primus, -a, -um 1. /o mieste/ prvý, predný, najprednejší, najbližší, základný 2. doplň. vpředu, v prvom rade, vpred 3. /prekladá sa ako podst. meno/ kraj, okraj, začiatok, počiatok: prima urbs okraj mesta, prima via začiatok cesty, primum digitum dare podávať konček prsta 4. /o čase/ prvý, počiatočný, prvotný, najbližší, mladý: primus quisque jeden za druhým, primo quoque tempore, die čím skôr, čo najskôr, prima luce za svítania, na úsvite, prima pueritia v útlom detstve, primo vere na začiatku jari, primo vespere za súmraku, zvečera, primā iuventā v mladosti, v mladých rokoch 5. /o význame alebo dôstojnosti/ prvý, popredný: primae /partes/ hlavná úloha, primus omnium prvý medzi všetkými, in primis /inprimis, imprimis/ predovšetkým, medzi prvými“.

- (285) Klas. lat.: „Cosmae“.

- (286) Kábrt (1996, s. 472): „vīcīnus, a, um sousední, blízky, okolní: ne vicinus patricio sit plebeius aby plebej nesousedil s patriciem; vicino ab limite ze susední, blízké meze; subst. vīcīnus, ī, m. soused; vīcīna, ae, f. sousedka; vīcīnum, ī, n. susedství, blížkost, nejbližší okolí“. Hledíková (2008): „vicinus – susední, soused“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost> uvádí: „vicina, ae f. – sousedka“, „vicinatus, us m. – susedství, susedstvo“, „vicinia, ae f. – susedství“, „vicinus, a, um., i m. – sousední, soused“. Viz též poznámku č. (97). Hlušíková (2009, s. 917): „vīcīnum, -ī, n. 1. susedstvo, blížkost 2. plur. blízke miesta okolie; vīcīnus, -a, -um 1. alci rei susedný, zo susedstva, blízky, okolitý: vicina iurgia hádky so susedmi, viae vicina domus fuit blízko cesty bol dom, vicinum funus pohreb v susednom dome 2. blízky /časovo/ 3. príbuzný, podobný; vīcīnus, -ī, m. sused“.

- (287) Kábrt (1996, s. 408): „stabilīō, īre, īvī, ītum ustálit, upevniť“. Hlušíková (2009, s. 803): „stabilīō, -īre, -īvī, -ītum ustálit, upevniť“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „stabilire, lat., V.: befestigen, aufrecht erhalten“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „stabilio, īvī, ītum, īre (stabilis), machen, daß etwas feststeht u. nicht wankt, befestigen, I) eig.: stipites, Caes.: dentes, Plin.: navem, einen festen Stand geben, festlegen [zakotvit, určit, stanovit, ustálit, definitivně rozhodnout], Liv. – II) übr., aufrecht erhalten, rem publicam, Cic.: leges, Cic.: hoc probe stabilito et fixo, wenn dieses unumstößlich festgestellt ist (feststeht), Cic.: stab. alqm ad retinendam patientiam, jmdm. zur Ausbauer u. Geduld Mut einflößen, Gell. 12, 5, 3. – / Synkop. Imperf. stabilibat, Enn. ann. 43.“

- (288) Kábrt (1996, s. 232): „infrā adv. dole, vespod, nízko hluboko; předložka s ak. pod (místně), po (časově), za (o míře)“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 691): „infrā [vl. abl. sg. fem. od inferus] I) adv. dole, vespod, nízko: supra atque i. nahoře a dole; partes, quae sunt i. dolejší části; infra scripsi dále doleji, níže; infra ita descendere tak daleko dolů sestoupit; alqm ut multum infra despectare někým pohrdat jako člověkem hluboko (pod námi) stojícím; komp. inferius níže: i. currere equos že koně (sluneční) běží níže II) předl. s ak. a) pod: i. caelum, i. eum locum, i. opipidum; o místě při stole: i. alqm cubare = po pravé straně něčí ležeti b) časově po: Homerus non i. Lycurgum fuit c) kvalit. neb kvant. za: ursi magnitudine sunt i. elephantos zubři co do velikosti jsou za slony; i. servos ingenium povaha nižší než otroků; i. Lucili censum nedostihující Lucilia stavem“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „infra spacium – anni do ro-

ka“, „*infra mensem do měsíce*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „*infra – pod* (pojí se s akuzativem)“, „*infra* (přísl. i předl.) – *dole, pod, během*“, „*infra annum – během roku, do roka*“, „*infra tempus – načas, včas*“, „*infrascriptus, a, um – podepsaný, níže psaný*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*infra, lat., Adv.: unten, unterhalb, darunter, tiefer hinab, weniger, später als, geringer als*“, „*infra, lat., Pröp.: unten, unterhalb, darunter, tiefer hinab, weniger, später als, geringer als*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*īnfṛā* (statt *inferā* [sc. parte], v. *infer* od. *inferus*), I) Adv.: 1) eig.: a) im allg.: α) Posit.: unten, unterhalb, darunter, auch (nach Verben der Bewegung) nach unten, unten hin, mit kompar. Begriff auch = weiter unten od. unten hin, tiefer unten, magno numero iumentorum in flumine supra atque infra constituto, Caes.: innumeros supra infra, dextrā sinistrā deos esse, Cic.: ossa infra supraque coniuncta, Cels.: cum supra saxa perpetua sint, infra humilitas perpetua, Paneg. vet.: gentibus innumeris circumque infraque relictis, Ov.: in superiore parte navigare tantum, infra etiam natate concessum, Plin. ep.: an mare quod supra memorem, quodque alluit infra, Verg.: onerariae duae paulo infra delatae sunt, Caes.: humum infra (in der Tiefe) moliri, Tac.: v. Platz bei Tische, discubuerē in summa Antonius et infra scriba Sertori Versius, Sall. fr.: Nomentanus erat super ipsum, Porcius infra, Hor. – in Schriften, earum (litterarum) exemplum infra scripsi od. scriptum est, Cic. u. Sall.: augendo enim quod est infra, necesse est extollat id, quod supra positum est, Quint. – infra, quā (tiefer unten, wo) summa vertebra cum capite committitur, Cels. 2, 23 extr.: ipsius (stomachi) partes, quae sunt infra quam id (weiter unten als das), quod devoratur, Cic. de nat. deor. 2, 135; vgl. Varro r. r. 1, 41, 3. Plin. 16, 123: infra quam solet esse (unter der gewohnten Erhebung) fuit (Tellus), Ov. met. 2, 278. – β) Compar. Inferius, weiter unten, tiefer unten, weiter hinab, tiefer hinab, altius (zu hoch) egressus caelestia tecta cremabis, inferius (zu tief) terras, Ov. met. 2, 136 sq.: inferius suis (tiefer als die ihrigen) fraternos currere Luna admiratur equos, Ov. met. 2, 208: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet, Sen. ep. 79, 10. – inferius maiestate suā rati, es unter ihrer Würde haltend, Tac. ann. 3, 3. – in Schriften, persequar inferius m. folg. Acc. u. Infin., Ov. trist. 2, 263. – inferius quam (weiter unten als wo) collo pectora subsunt te fixit (iaculum), Ov. met. 12, 420. – b) insbes., unten = in der Unterwelt, non seges est infra, non vinea culta, sed audax Cerberus etc., Tibull. 1, 10, 35. 2) übr.: a) der Größe nach, darunter, alter (crocodilus) illi similis, multum infra magnitudine, Plin. 28, 108. – b) der Zeit nach, später, Ciceronis temporibus paulumque infra, Quint. 1, 7, 20. – c) dem Grade nach, Compar. inferius, dem Tone nach tiefer, descendit (vox) pro utriusque rei modo altius vel inferius, Quint. 11, 3, 65. – d) dem Maße nach, weniger, nec supra modum laudabant, nec infra quam decebat, Amm. 15, 8, 6. – e) dem Range und Ansehen nach, tiefer, nec fere umquam infra ita descenderent, ut ad infimos pervenirent, Liv. 1, 43, 11: liberos eius ut multum infra (tief unter sich stehend) despectare, Tac. ann. 2, 43. II) Praepos. m. Acc., 1) eig., im Raume, unter, unterhalb, auch (bei Verben der Bewegung) hinunter zu, unten hin an, in lectica cubans ad mare infra oppidum, Cic.: infra eum locum, ubi pons erat, Caes.: infra hanc (Saturni stellam) propius a terra Iovis stella movetur, Cic.: videndum est pus supra articulum, an infra (sc. articulum) nascatur, Cels.: demitti infra pectus manum, Quint.: infra caelum et sidera nox cadit, Tac. – v. Platze bei Tische, accubuerat supra me Atticus, infra (sc. me) Verrius, Cic.: illa (Placentia) infra eum accubans, Liv.: ii, qui infra ipsum cubabant, Curt. – delata confestim materia omnis infra Veliam, Liv.: infra mortuos amandari od. infra omnes mortuos amandari, Cic. 2) übr.: a) der Größe nach, unter, hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, Caes.: reliquae (quinqueremes) infra hanc magnitudinem, Auct. b. Alex. – b) der Zahl nach, weniger als, latitudo (ipsius paeninsulae) nusquam infra duo iugera, Plin. 6, 18. – c) der Zeit nach, später als, Homerus non infra superiorem Lycurgum fuit, Cic. Brut. 40. – d) dem Range, Werte u. Ansehen nach, unter, geringer als, tiefer als, est tibi non infra speciem, Prop.: Parmenio haud multum infra magnitudinis tuae fastigium positus, der nur wenig unter dem Range deiner Hoheit steht, Curt.: me infra aetatem filii sui posuit, Liv. – tace tu, quem ego esse infra infimos omnes puto homines, Ter. Eun. 489: in poëtis non Homero soli locus est aut Archilochos, sed horum vel secundis vel etiam infra secundos, Cic.: neque Neroni infra servos ingenium, Tac.: infra servos cliens, Vell.: artes infra se positae, Hor.: res humanas infra se positas putare, Cic.: ut omnia, quae homini accidunt, infra se esse iudicet, Cic.: nihil infra se putabat, nisi quod infra consulem esset, Plin. pan.: e quo infra se et Caesarem videret et rem publicam, Vell.“

(289) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 667): „viscus“, pl. „viscera“ = *vnitřní část těla, vnitřnosti, útroby, maso* – dále pak i *jmění*. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> pak uvádí: „viscera (plur.) = cor, amor, miseriordia“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „viscera, lat., N. Pl.: Eingeweide, Inneres, Fleisch, Blut“. *Herders Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „Viscera, lat., das Eingeweide, das Innere; v. I, die Eingeweide betreffend“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „viscus, eris, n. u. häufiger Plur. viscera, um, n. (vieo), die inneren Teile des tierischen Körpers, die Eingeweide, I) eig. u. übtr.: A) eig.: 1) im allg.: viscus omne, Cels.: rancenti viscere, Lucr. – 2) insbes., die Eingeweide, sowohl die edleren, wie Lunge, Leber, Herz usw., als die unedleren, wie Magen, Gedärme usw., Cels. u.a.: Tityus viscere pascit aves, Leber, Tibull.: haerentia viscere tela, Herz oder Brust, Ov.: dah. viscera, Mutterleib, Quint. u. Ov., Magen, Ov., Gedärme, Ov., Hoden, Plin. u. Petron., die säugende Brust, Nemes.: viscera spargere, die Eingeweide nach allen Seiten hervordringen lassen (v. Selbstmörder), Sen. de prov. 2, 11. – B) übtr., viscera, das Fleisch, soweit die Haut es bedeckt, e visceribus sanguis exeat, Cic.: viscera eorum apponit, Cic.: boum visceribus vesci, Cic. – II) meton., Plur. viscera, 1) v. Pers.: a) das eigene Fleisch, Fleisch und Blut = das eigene Kind, die eigenen Kinder, diripiunt avidae viscera nostra ferae, Ov.: nec dolor armasset contra viscera matrem, Ov.: eripite viscera mea ex vinculis, Curt.: viscera sua visceribus suis aleret, Val. Max.: bildl., v. den eigenen Schriften, viscera sua flammis inicere, Quint. 6. prooem. § 3. – b) die Lieblinge, magnarum domuum, Iuven. 3, 70. – 2) die Eingeweide = das Innere, Innerste einer Sache, viscera montis, Verg.: terrae, Ov.: telluris ima, Sil.: rei publicae, Cic.: causae, Cic.: inhaeret in visceribus malum, Cic.: quae mihi in visceribus haerent, in dem Innersten meiner Seele, tief in dem Gedächtnis, Cic.: intima viscera animae meae, Augustin.: tyrannus haerens visceribus nobilissimae civitatis, Liv.: neu in viscera vertite vires, gegen eure eigenen Mitbürger führt nicht Bürgerkrieg, Verg. – 3) das Herzblut = Mittel, Vermögen, aerarii, Cic.: pecunia erepta ex rei publicae visceribus, dem Herzblute des Staates abgepreßtes, Cic.: de visceribus suis et filii sui satisfacere alci, Cic.“ Hlušíková (2009, s. 923): „viscus, -eris, n. /obyč. plur. viscera, -um, n./ 1. *vnútornosti, útroby: tela haerentia viscere šíp uviaznutý vo vnútornostiach, tyrannus haerens visceribus civitatis tyran väziaci hlboko v pamäti obce* 2. *vnútro, lono: viscera terrae vnútro zeme* 3. *podstata, jadro: viscus causae podstata príčiny* 4. *mäso: viscera undis abolere mäso umývaním zbaviť hnilyby* 5. *vlastná krv /obyčajne o deťoch a príbuzných/: viscera patriae vlastní spoluobčania* 6. *majetok, gazdovstvo*“.

(290) Kábrt (1996, s. 291): „necessitās, ātis, f. *nutnost, nezbytnost, naléhavost, tíseň: necessitate z nutnosti, nutně, nezbytně; necessitas erogationum nutná vydání; supremae necessitates chvíle největší tísně (= smrt); non suarum necessitatum causa ne pro svoje potřeby, pro svoje osobní cíle; pouto, svazek, poměr: necessitatem familiaritatemque violare porušit přátelský poměr*“.
Hledíková (2008): „*pro necessitate aque (= aquae, gen.) pro potřebu vody, když potřebovali vodu*“.
Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*in extrema necessitate baptizatus et confirmatus – pokřtěn a utvrzen v nebezpečí smrti*“, „*in necessitate (extrema) – v nebezpečí, v nouzi nejvyšší*“, „*necessitas, atis f. – nutnost, nouze, nebezpečnost smrti*“.
Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*in casu necessitati – v případě nutnosti, v případě nouze*“, „*necessitas, atis, f. nutnost, nevyhnutelnost, neodvratnost; naléhavost, tíseň, nouze; nutná potřeba, nutné vydání; pouto, svazek, poměr*“.
Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*necessitas, lat., F.: Unvermeidlichkeit, Notwendigkeit, Verhängnis, Schicksal, Folge, Not, Notdurft, Drang, Mangel, Armut, Interesse, Band (N.), Verwandtschaft, Freundschaft, Klientelschaft, Verbindlichkeit*“.
Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „necessitās, ātis, f. (necesse), die Unvermeidlichkeit, Notwendigkeit, I) eig.: A) im allg.: n. exeundi, Cic.: necessitate coactus, notgedrungen, Cic.: necessitatem alci imponere alcis rei od. alqd faciendi, zu etwas nötigen, Cic.: so auch necessitatem afferre, Cic.: obvenit alci necessitas alcis rei, es erhält jmd. die Verpflichtung zu etwas, Cic.: nec sibi ullius rei necessitatem iniungebat, quin... persequeretur, ohne Rücksicht auf etwas sonst Notwendiges zu nehmen, Auct. b. Alex.: necessitati parēre od. servire, sich in die Notwendigkeit schicken, Cic.: necessitatem persuadendi adhibere, schlechterdings, notwendigerweise überzeugen, Cic.: necessitates

maiores, dringendere Ursachen, Liv.: reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositae sunt ad eas res parandas tuendasque, quibus etc., liegt die Notwendigkeit (die Aufgabe) ob, für Beschaffenheit u. Erhaltung der Dinge zu sorgen, auf denen usw., Cic. de off. 1, 17. – B) insbes.: 1) abstr.: a) die Unvermeidlichkeit, Unabänderlichkeit, unabänderliche Einrichtung, das Verhängnis, Schicksal, n. naturae, Cic.: n. divina, Verhängnis, Cic.: fatum affert vim necessitatis, Cic.: quae vis ac n. appellanda esset, Liv.: n. suprema u. ultima, der Tod, Tac. – – b) die Notwendigkeit, unvermeidliche-, natürliche Folge, necessitate, natürlicherweise, Cic.: mors est n. naturae, Cic. – c) derZwang, Tac.: n. gaudendi, erzwungene Freude (Ggstz. fides gaudii, ungeheuchelte Freude), Plin. pan.; dah. auch Zwangsmittel, Plaut. – d) die Notwendigkeit, Notdurft, ipsi naturae ac necessitati negare, Cic. – e) die Not, der Drang der Umstände, die dringenden Verhältnisse, expressit hoc patribus necessitas, Liv.: s. Fabri Liv. 22, 60, 1. – f) die Not, der Mangel, die Armut, Tac. u. Suet. – 2) konkr., necessitates, Bedrängnisse, a) persönliche, das Interesse, non suarum necessitatum causā, nicht im eigenen Interesse, Caes. b. G. 7, 89, 1. – b) öffentliche, des Staates, nötige-, dringende Bedürfnisse = nötige-, unvermeidliche-, dringende Ausgaben, necessitates publicae, Liv.: necessitates ac largitiones, Tac. – II) übtr. = die Verbindung, 1) das Band der Verwandtschaft, die Freundschaft, Klientschaft (vgl. Gell. 13, 3, 2), Caes. fr. bei Gell. 5, 13, 6 u. 13, 3, 5 (aber bei Cic. Sull. 2 jetzt necessitudinem). – 2) die Verbindlichkeit, magnam necessitatem possidet paternus sanguis, Cic. – / Genet. Plur. auch necessitatum, Liv. 9, 8, 4. Suet. Tib. 47 (aber Caes. b. G. 7, 89, 1 Dinter u. Holder necessitatum)“.

(291) Klas. lat.: „patientibus“. Kábrt (1996, s. 317): „patiēns, entis (vl. part. prés. k patior) snášejíčí, umějíčí snášet, otužilý, vytrvalý, trpělivý: patiens inediae umějíčí snášet hladovění, otužilý proti hladovění; lék. pacient; zdržlivý, střídmý; povolný, laskavý“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 203): „patiēns, entis [patior] snášejíčí 1) umějíčí snášet, schopný snášet, nést (alcis rei něco), snášelivý, vytrvalý (v něčem): genus p. laborum; nec p. corpus (sc. laboris erat) otužilé k práci; amnis Rhenus navium p. splavný; (terram) patientem vomeris poddajnou pluhu; solum p. frugum půda příznivá pro plodiny 2) abs. trpělivý: ne offendam tuas patientissimas aures; otužilý, pevný: virorum esse fortium et patientium toleranter dolorem pati; odt. básn. tuhý, tvrdý: saxo patientior; dens patientis aratri 3) spec. a) spokojený málem, zdržlivý, střídmý: miserrimo et patientissimo exercitui; patientem vivere bídně b) povolný, shovívavý (alcis k někomu): (Galba) amicorum p.; paenitentia p. tulit absolvi reum“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „erduldend, ertragend, hart, nicht nachgebend, ausdauernd, geduldig“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „patiēns, entis (v. patior), I) erduldend, ertragend, fähig, zu erdulden (zu ertragen), A) eig., m. folg. Genet., p. laborum, Sall.: laboris ultra fidem (unmöglich) p., Suet.: pecus nec aestus nec frigoris p., Colum.: p. servitutis, Plin. pan.: equus sessoris p., sich gefallen lassend, Suet.: patientior laboris natura est pueris quam iuvenibus, Quint. – amnis (Rhenus) navium p., Liv. u. Tac.: (campus) p. vomeris, Verg.: animum patientem incommodorum esse et futurum esse, Cic. – B) poet. übtr., hart, nicht nachgiebig, aratum, Ov.: patientior saxo, Prop. – II) prägn., ausdauernd, geduldig, Cic. u.a.: ut patiens, Hor.: alqm patientiorem lenioremque facere (von einem Briefe), Cic.: miserrimus et patientissimus exercitus, Caes. – m. ad u. Akk. Gerund., ut est gens minime ad morae taedium ferendum patiens, gar nicht geduldig erträgt, Liv. 33, 36, 8“.

(292) Kábrt (1996, s. 169): „exhibeō, ēre, uī, itum (vl. ex a habeō) opatřit, vydat, přivést, vypátrat, ukázat, dát najevo: (Niobe) linguam exhibuit paternam (Niobe) prozradila jazyk otcovský; prokazovat: negotium exhibere prokazovat službu; způsobit, připravít; vykonat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 504): „exhibeō, ēre, uī, itum [ex a habeō] 1) podat, opatřit, vydat, přivést: exhibe librarium illud legum knihovnu zákonů; custodes misit, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur aby mu bylo vše vydáno; servum statim exhiberi iubet; zvl. jako term. techn. v soudnictví: exhibeas nobis Verrucium zavolej, přiveď; fratres saltem exhibe, testem; (exhibere est in publicum producere et videndi tangendique hominis facultatem praebere.: Digesta); veritatem e. vypátrat; exhibe liberam contionem Argis zařid; non exhibitū tori nesplněný sňatek 2) přen. a) ukázat, dát vidět, dát poznat: tres tibi se nudas deae; dea formam removit anilem Palladaeque exhibuit a objevila se, dala se poznat jako P.; dempta corona exhibuit praesignia tempora cornu ukazal; linguam paternam e. prozradit (zlý) jazyk otcovský; ore sonos e. zvuky z úst vydávat b) prokazovat, najevo dávat: fidem regi; quid me putas populo nostro exhibiturum? promissa exhibent fidem sliby se splňují c) způsobit, připraviti, vykonat: molestiam alci; negotium alci obtěž; viam tu-

tam e. bezpečnou učinit, zabezpečit; curam e. puellis“. Hledíková (2008): „*presentes exhibere – předložit tento list*“, „*penam exhibere ob non existenciam – platit pokutu za neúčast*“, „*obedienciam et reverendam facere et exhibere prokazovat a projevovat poslušnost a úctu*“, „*exhibeo – podávat, poskytovat, ukázat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelskacinnost>> uvádí: „*exhibeo, ere, ui, itum – vydat, předložit, vyplácet, poskytovat, prokazovat*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*exhibere, lat., V.: herschaffen, bringen, stellen, vorzeigen, herausgeben, verwirklichen, beweisen, verursachen, gewähren, liefern, aufführen, unterhalten*“.

- (293) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 381): „*dēpōnō, ere, posuī, positum 1) skládat (dolů), (snímajíc) odkládat (alqd in re n. s pouh. abl.): caput strato d. položit hlavu na lože; laurum capillis (abl. odl.) ponite! Deponunt odkládají; pallam d.; corpora sub ramis deponunt uloží těla (údy), rozloží se pod větvemi; ut me deponat vino aby mě složil (pod stůl) vínem; depositis armis auxiliisque (zeugma) složíce zbraně a vzdajíce se pomocných prostředků (k vedení války); spec. uložit (k uschování, k opatrování), uschovat něco u někoho; metaf. odevzdat, svěřit někomu něco: saucios d. uložit raněné (na bezpečné místo); pecuniam d. (odt. deponovati peníze); in aure d. svěřit uchu; porodit: quam mater prope Deliam deposivit olivam; uložit do hrobu Inset 2 a) odkládat, odstraňovat: populum deponunt muže vylodí (jako nepotřebné břímě); lex deposita est zákon byl pohřben, návrh zákona padl b) (o úřadech) složit (se sebe), vzdát se: imperium d. c) odložit, zapudit, zaplašit: spem d. vzdáti se naděje; consilium d. vzdát se úmyslu; memoriam rei d. (= oblivisci) vypustit z paměti; bellum d. ukončit válku; certamen d. uklidit zápas; sitim d. uhasit žízeň d) (nemocného) vzdát se, pokládat za ztracena: depositi fata parentis sudba umírajícího, skonávajícího otce; (obr.) deposita pars rei publicae část (nadobro) ztracená. Part. depositum j. subst. v. t.“ Hledíková (2008): „*vota deponuntur – odevzdávají se hlasy*“, „*vestita deponere – odložit šat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelskacinnost>> uvádí: „*depono, ere, posui, positum – odložit, uložit*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*depono, ere, posui, positum – odložit, odevzdat, uložit, svěřit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*deponere, lat., V.: abstellen, niederstellen, herabsetzen, gebären, unterlassen (V.), aufgeben, verzichten, ablehnen, niederlegen, anvertrauen, zerstören, jemanden absetzen*“. Hlušíková (2009, s. 231): „*dēpōnō, -ere, -posuī, -positum 1. alqd in alqa re alebo in rem dolu skládat, odkládat: laurum capillis ponite! zložte si veniec z vlasov! 2. položit, rozložit, uložit, vyložit, postaviť: corpora sub ramis deponunt rozložia sa pod vetvami caput strato deponere položit hlavu do postele 3. alqd apud alqm, in alqa re uschovať niečo u niekoho, uložit na bezpečnom mieste: amphoras in templo deponere uložit amfory do chrámu, in aure deponere zverit uchu 4. alci alqd zverit niekomu niečo 5. porodit 6. odstraňovat, odkládat: lex deposita est zákon padol 7. /o úrade/ vzdat sa, odstúpiť, zložit: imperium deponere zložit zo seba moc, vzdat sa moci 8. odplašit, zapudit, zahnat: spem deponere vzdat sa nádeje, memoriam deponere vypustit z pamäti, zabúdat, sitim deponere hasit si smäd 9. skončit vojnu: bellum deponere 10. vzdat sa, pokladať za stratené: deposita pars rei publicae časť štátu pokladaná za stratenú, nadobro stratená časť štátu 11. *pochovať“.**

- (294) Kábrt (1996, s. 128): „*dēferō, ferre, tulī, lātum snášet (shora dolů), nést, unášet: in mare deferre donést na (nad) moře; deferri rítit se; zanášet, donášet, přinášet; svěřovat, oznamovat: fama detulit pověst oznámila, donesla; obžalovat, udat, předkládat k rozhodnutí: uti ad magistratum deferat aby udal vrchnosti; udělovat: triumphus delatus est triumph byl povolen*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 366): „*dēferō, ferre, tulī, lātum 1) nést shora dolů, snášet: Baucis ramalia arida tecto detulit snesla s půdy; aciem in campos d. svěst na rovinu; ferrum elatum in pectus d. napřažený meč vraziti do prsou; spec. a) (po proudu) nést, unášet: secundo amne deferri; cursu d. sub aequora proudem ponořit, zanést do moře b) vrhat dolů, svrhovat; med. vrhat se (dolů), rítit se, padat: in praeceps deferri rítit se do propasti; praeceps specula de montis in undas deferar střemhlav se vrhnu; in foveas deferri padat do jam II) (od pravé cesty) odnášet, zanášet, unášet, odvázet: Platonem tempestas in desertum litus detulit; huc impetus hastam detulerat tam rozmach zanesl kopí; (v pas.) být zanesen, zahánán, uchvácen, stržen, (mimoděk) dostat se, octnout se: navis delata Oricum; Troes delati in portus; Ulixem longo illo errore in Oceanum delatum; quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes dávám se zanést jako host; ad*

castra Romanorum dělat III) (význam předložky oslaben, v popředí ponětí cíle) odnášet někam 1) donášet, přinášet, zanášet, dopravovat, odevzdávat (alqd in, ad alqd n. ad alqm): litteras ad Caesarem d.; iussi pecuniam atque arma d.; quasdam domos deferebant unášeli; acta Dolabellae ad collegium d. zařízení Dolabellova odevzdatí (k prozkoumání) kollegiu; (t. t. státní správy) alqd ad (in) aerarium d. odevzdat do státní pokladny; censum Romani d. odhadní seznamy (listiny) zaslat do Říma 2) metaf. podávat, nabízet; odevzdávat, svěřovat, vznášet, udělovat, propůjčovat (alqd alci n. ad alqm): si quid petet, ultro defer; id omne populo Romano polliceo ac defero (ochotně) slibuji a (samoděk) nabízím; Caesari regnum d, nabízet královskou vládu; id delatum accipere přijmout dar nabízený; causam d. ad alqm svěřit při někomu; non ad unum omnia deferent aby nevznášeli vše na jednoho; qui ad me pericula rerum suarum detulerunt vznesli na mne hájení svého ohroženého jmění; honorem ultro alci d. udělit 3) a) (věc k rozhodnutí) vznášet, předkládat: hac re ad consilium delata b) (zprávy) donášet, oznamovat, dát zprávu (vědomost), uvědomit: fama ei detulit armari classem; d. dicta, mandata; falsa d. podat klamnou zprávu; ad patres d. oznámit senátu c) spec. a) (něco, někoho) donést soudu, oznámit soudu, učinit soudní udání, udat, obžalovat: nomina filiorum de parricidio delata sunt synové byli udáni z otcovraždy; cum de pecuniis repetundis nomen cuiuspiam deferatur když se na někoho podává žaloba z vyděračství; crimen ad alqm d., obžalovati u někoho ze zločinu; Cossutium Cilices detulerant; d. furti (gen. criminis); d. maiestatis β) oznámit, ohlásit, udávat (osoby, jmění při odhadu): in beneficiis ad aerarium delatus est a proconsule byl udán u státní pokladny mezi těmi, kteří zasluhují odměny; vestes, currus in censum d. udat při odhadu; nostrum in modum d. census po našem způsobu své jmění oznamovat. <= fero, např. o oděvu>“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „hinabtragen, hinabschaffen, hinabführen, hinabströmen, hinabstoßen, hinabstürzen, fortragen, hinbringen, hinversetzen, hingelangen, feilbieten, übertragen, beauftragen, verleihen, mitteilen, anklagen, anzeigen, deklarieren, vorbringen, empfehlen“.

(295) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 128): „nequeō, īre, īvī (ī), itum [z nequ(e)itur = nejde se, nejde (to)] nemoci, nebýt s to; též pas. quidquid ulcisci nequitur co potrestáno být nemůže“.

(296) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 262): „compator, ī, passus sum 1) spolu trpět 2) spolucítit, mít soustrasť“. Latinsko-anglický slovník Charlton T. Lewis, Charles Short <www.perseus.tufts.edu/hopper/> pak uvádí: „compator, passus, 3, v. dep. (late Lat.): I. To suffer with one, II. To have compassion, to feel pity“.

(297) Obsáhlý internetový slovník Glossa [a latin dictionary] <http://athirdway.com/glossa/> uvádí: „ēcontra = contra“. Ve středověké latině lze často shledat ekvivalent: naproti tomu, naopak.

(298) Klas. lat.: „praedictum“.

(299) Klas. lat.: „sanctae Mariae“.

(300) Klas. lat.: „praenotata“. Ve středověké latině „praenotatus (antenotatus)“ = dříve, svrchu označený (řečený). Hlušíková (2009, s. 666): „praenotātus*, -a, -um prv uvedený, skôr označený“.

(301) Klas. lat.: „praedium“. Kábrt (1996, s. 355): „praedium, ī, n. statek, dvůr; nemovitost; pozemek; praedium rusticum, urbanum statek (pozemek) venkovský, městský; praedium tributarium půda podléhající dani (císařské)“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstvacinnost> uvádí: „possessor praedii – majitel poplužního dvora“, „praedium, ii n. – statek, dvůr, usedlost, poplužní dvůr“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „praedium, lat., N.: Besitztum, Grundstück, Gut“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „praedium, ī, n. (praes), jedes als Kaution einzusetzende unbewegliche Besitztum, Grundstück, Gut, rusticum auf dem Lande gelegenes Gut, Cic.: ius praediorum, Landgüterrecht, Cic.: praedium suburbanum, Colum.: urbanum, im Weichbilde der Stadt liegendes, Cic. Verr. 3, 199 (in der Rechtssprache auch jedes Gebäude auf dem Lande, wenn es auf städtische Art eingerichtet ist, s. Ulp. dig. 50, 16, 198): praedia dotalia, Cic.: praedium emere, Cato, vendere, Cic.: alqm de praedio detrudere, Cic. – Nbf. praedia, ae, f., Hist. Apollon. 26.“ Meyers Großes Konversations-Lexikon (6. Auflage 1905–1909) <http://www.zeno.org/Meyers-1905>: „Praedĭum (lat.), Grundbesitz, Landgut; P. dominans und serviens, soviel wie herrschendes, dienendes Grundstück, s. Grunddienstbarkeiten. Praedia nobilia, soviel wie Rittergüter; P. rustica, soviel wie Landgüter; P. urbana, soviel wie Stadtgrundstücke“. Hlušíková (2009, s. 662): „praedium, -ī, n.

1. majetok, gazdovstvo [statek], usadlosť: *praedia rustica dedinské gazdovstvá* [vesnické statky]
2. *nehnutelnosť ako záloha /hypotéka/*“.

(302) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 251): „*comitātus, ūs, m. [comitor] 1) abstr. průvod: c. clarissimorum virorum; comitatu equitum XXX ad mare pervenit v průvodu; metaf. tanto virtutum comitatu opus est 2) konkr průvod; průvodčí, družina, společnost; komonstvo (císařovo): ancillarum puerorumque c.; gradus ipse c. habet; Allobrogum comitatus průvod Allobrogů (tj. Allobrogové i jejich družina); c. imperatoris; c. principis; memoria Neroniani comitatus – <hodnost n. panství hraběte, hrabství>*“. Ve středověku tento výraz značil především *hrabství* – v Čechách raného středověku tzv. *župu*. Viz též poznámku č. 650. Hledíková (2008): „*comitatus, us hrabství (comes hrabě)*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*comitatus, lat., M.: Begleitung, Gesellschaft, Gefolge, Umgebung, Reisegesellschaft, Gefolge des Kaisers, Hofstaat*“. *Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Brockhaus-1911/>>: „*Comitātus (lat.), s. Komitat*“, „*Komitāt (lat. comitātus), Begleitung, feierliches Geleit; in Ungarn s.v.w. Grafschaft, Bezeichnung der Bezirke oder Gespanschaften (Ispánschaften), deren jeder unter einem Grafen oder Obergespan (Jaspán) eine selbständige Verwaltung hat (63 in Ungarn, 8 in Kroatien-Slawonien)*“. Viz též pojem *župan* („*ispán*“) – poznámky č. 650 a 651. Hlušíková (2009, s. 155): „*comitātus, -ūs, m. 1. sprievod, družina, spoločnosť. comitatus clarissimorum virorum sprievod najslávnejších mužov, Allobrogum comitatus sprievod Allobrogov, comitatus imperatoris imperátorova družina, magno comitatu venire prísť s veľkou družinou 2. dvor, dvorania 3. *grófstvo 4. *župa*“.

(303) Klas. lat.: „*quaesītis*“. Kábrt (1996, s. 351): „*quaero, ere, sīvī, situm hledat, vyhledávat: gloriam quaerere vyhledávat si slávu; vpytávat se, dotazovat se; soudně vyšetřovat, pátrat: ex ancillis quaerere vpytávat se služek, vyšetřovat služby; si ex patribus quaeri posset kdyby bylo možno zeptat se otců, položit otázku otcům; quamvis de ea re fuerit quaesitum ačkoli dříve o tom bylo dotazováno, byla otevřena otázka, byl spor; zkoumat: in rebus quaerendis ve zkoumání skutečnosti; fuge quaerere střež se ptát, neptej se; hledět si zjednat, dobýt, získat, domáhat se, snažit se; obstarávat, získávat (poznatky), bádát: quaeritur je otázka (vědecká, filozofická); discedere quaerens snaže se uniknout; opes arte quaesitas bohatství získané uměním; frumentum manu quaerens získávat obilí prací rukou; rem quaerere nabývat jmění; ego meis laboribus et periculis quaesivi vydobyl jsem já svými námahami a nebezpečími; quaesita mors vyhledaná, dobrovolná smrt; in medium quaerere k obecné potřebě shromažďovat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 358): „*quaerō, ere, sīvī, sītum [pův. *quaiso] hledat, vyhledávat a) vl. portum, viam, aditum per avia, deverticula; regem, iuvenum; lucem oculis; spec. vymýšlet: novum consilium; quaesitae artes vymyšlené, umělé prostředky; quaerere conscius (v. t.) arma; s vedl. sm. pohřešovat: in uberrima Siciliae parte Siciliam; Persas et ludos; vyžadovat: collis pauca munimenta quaerebat; eloquentiam q. b) hledět si zjednat (dobýt, nabýt, opatřit, získat): pecuniam = chtít si vypůjčit; pecunia nescio quo modo quaesita nabyté; nummos manu q. prací rukou svých si vydělávat; animus virilis quaerit opes stěrádá; absol. q. et uti vydělávat a užívat; sit finis quaerendi sm. ustaň mamoniti; puro pioque duello quaerendas (esse res) censeo že nutno pohledávat; sanguine quaerendi reditus (sunt); in medium quaesita k obecné potřebě co vyzískaly (včely); sibi maius imperium; gloriam; occasionem alcis rei; amicos; heredem; virtutem; quaeritur istis (sc. armis) quam mihi maior honos zbrani se má dostat větší pocty než mně; fugam snažit se utéci; quaesita mors dobrovolná; ante quaesita majetek dříve nabytý; quod iam diu nihil quaesierat již dávno nic nevydělal; quaesito opus est jest třeba výdělku c) hledět, zvědět, vpytávat se, dotazovat se, pátrat: si verum quaerimus pátráme-li po pravdě; forsitan quae ratis, qui iste terror sit; de Nerviorum natura et moribus; q. ab alqo, de, ex alqo někoho se tázat; Pallas quaerit sidera vpytává se hvězd; quid quaeris? vivo et regno sm. nač mnoho řeči? jedním slovem ...; noli quaerere netaž se! si quaeris chcešli věděti něco více; spec. d) v soudnictví: soudně se dotazovat, vyšetřovat: de pecuniis repetundis stran vydírání; de morte alcis; quaerere de servis otroků právem útrpným (= mučením) se dotazovat; tulit, ut quaeretur aby bylo zavedeno vyšetřování β) ve vědě: zkoumat, vyšetřovat, hledět stanovit: quaesitum est, natura carmen fieret, an arte; non quaero ex his illa initia mathematicorum; quaeritur jest otázka; quaeramus reliquorum sententiam d) hledět, snažit se, chtít, přát si, toužit: s inf. ne quaere doceri nechťj zvědět; quaerentem dicere plura jenž chtěl říci více; causam si quis cognoscere quaerit přejeli si zvědět; vestis quaerit haberi chce být nošen; quaerit Calendis ponere (pecuniam) chce je uložit na prvního; quaeramus seria hledme si věcí vážných, vážně (o tom) pohovořme; a militibus reditus maturus quaerebatur vojíni*

vyžadovali brzký návrat; *quid quaerentes in agrum Laurentem exissent s jakým úmyslem*. Part. *quaesitus* význ. adj. a *quaesitum* j. subst. v. t.“ Hledíková (2008): „*rationem querere* (= *quaerere*) – ptát se na důvod“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*quaero, ere, sivi, situm* – hledat, vyhledat, nabýt“, „*quaerere* (ex + 6. p.) – ptát se někoho“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*quaero, ere, sivi, situm* hledat, vyhledávat; vymýšlet; pohřešovat; zjednat si, dobýt, vydobýt, nabýt, opatřit, získat; chtít si vypůjčit (peníze); vydělávat si; mamonit; vyptávat se, dotazovat se, pátrat, hledět zvědět; vyšetřovat, dotazovat se soudně, vyslyšet; zkoumat“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*quaerere, lat., V.: suchen, aufsuchen, verschaffen, gewinnen, erringen, verlangen, begehren, sinnen, denken, fragen, forschen, verhören, gerichtlich untersuchen, erwerben, verdienen, vermissen, vergebens suchen*“. Hlušíková (2009, s. 705–706): „*quaerō, -ere, quaesivī, quaesitum* 1. *hladať, vyhledávať* 2. *vymýšľať, vyžadovať*: *eloquentiam quaerere* vyžadovať výrečnosť, *quaesite artes* vymyslené, umelé prostriedky 3. *márne hľadať, nenachádzať, nemať, chýbať* 4. *zaoštaráť, získať, hľadiať si zadovážiť* [poříditi, opatřiti]: *pecuniam quaerere* chcieť si vypožičať peniaze, *pecunia quaesita nadobudnuté* [nabyté, získané] peniaze, *ante quaesita majetok nadobudnutý* prv, *quaesita mors* dobrovoľná smrť, *quaerere et uti* zarábať a užívať, *sit finis quaerendi prestañ zhrňať* [schraňovať], *fugam quaerere* snažiť sa utiecť 5. *vyzvedať* [vyzvídať], *vypytovať sa* [vyptávať se] /alqd ab, de, ex alqo na niečo niekoho/, *pátrať*: *si verum quaerimus* ak pátrame po pravde, *quid quaeris? vivo et regno...* načo mnoho rečí? jedným slovom..., *noli quaerere* nepýtaj sa, *si quaeris* ak chceš vedieť niečo viac 6. *de alqa re* súdne vyšetřovať: *quaerere de morte alicuius* vyšetřovať niečú smrť, *quaerere /quaeri/ de servis* mučením sa vypytovať otrokov 7. *vedecky skúmať, bádať, pokúšať sa určiť*: *quaeritur* je otázka /vedecká, filozofická a pod./ 8. *snažiť sa, usilovať sa, chcieť, priať si, túžiť*: *quaeramus* seria vážne si pohovorme /t. j. snažme sa vážne si pohovoriť“.

(304) Kábrt (1996, s. 235): „*inquīrō, ere, sīvī, sītum* vyhledávať, *pátrať* (po něčem): *patrios inquiri in annos* pátra po letech otcových; *inquirens oculis* pátraje očima; *zkoumat, bádat*: *altitudo nullis inquirentium spatiis penetrabilis* hloubka nedostupná žádným měřidlům badatelů; *shledávat důkazy, vést vyšetřování* (in aliquem proti někomu): *dum in istum inquirō* zatímco jsem shledával důkazy proti tomuhle, *za vyšetřování proti tomuhle*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*inquiro, ere, quisivi, quisitum* – vyhledávať, vyšetřovať“. Hlušíková (2009, s. 429): „*inquīrō, -ere, -quīsivī, -quīsītum* 1. *alqd vyhledávať* niečo 2. *in alqd pátrať* po něčem, *vyšetřovať* niečo, *snažiť sa* niečo dozvedieť: *res inquisita* vypátrané, vyskúmané, *filiius patrios inquiri in annos* syn pátra po otcových rokoch, t. j. ako dlho bude otec ešte žiť 3. *in alqm* *hladať* dôkazy proti niekomu, *zariadiť* vyšetřovanie voči niekomu“.

(305) Kábrt (1996, s. 456): „*urna, ae, f. nádoba, džbán, hrnec*; *popelnice*: *feralem urnam tenens* ne-souc smuteční popelnici; *osudí, losovací urna*: *puero cecinit mota anus urna* hochovi věštila stařena pohnuvši osudím; *losování, hlasování*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 610): „*urna, ae, f.* [z *urc-nā, srov. urceus] *nádoba, vědro, džbán, konev, hrnec* 1) *vůb. aquae non ditior u.* (tj. není o nic plnější = je tam také nedostatek vody); *u. argenti* s penězi; *básn. atribut říčního boha, souhvězdí Vodňáře* 2) *spec. a) popelnice b) osudí, urna k losování zejm. při volbách a věštění: urnam movere* třásti osudím (tj. míchat losy; obr. *osudí s losy osudu jednotlivých lidí, atribut Sudiček n. nejvyššího boha: omne capax movet u. nomen*; meton. význ. *losování, rozhodnutí* (volba losem): *Marcellus urnam postulabat, při hlasování zejm. na soudech*; meton. význ. *hlasy, výsledek hlasování: senátorům u. copiose absolvit*; význ. *soud: Cervius leges minitatur et urnam*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*urna, ae f. – nádoba, míra*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*urna, lat., F.: Wassergeschirr, Wasserkrug, Topf, Krug (M.), Geschirr, Urne, Aschenkrug, Lostopf, Maß*“. Hlušíková (2009, s. 892): „*urna, -ae, f. 1. nádoba, džbán, hrniec, vedro, kanva*: *aquae non ditior urna* hrniec o nic plnější vody, t. j. je tam tiež nedostatok vody 2. *popelnica, urna* 3. *žrebovacía urna, osudie*: *urnam movere* triasť osudím, t. j. miešať žreby 4. *žrebovanie, volba žrebov, hlasovanie* 5. *osudie, v ktorom Jupiter a Sudičky uchovávali osudy všetkých ľudí* 6. *súd*“.

- (306) U Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 476) je pouze výraz „*solutio*“. Ten má následující české ekvivalenty: *rozvázání, rozvolnění, uvolnění*, ale též *zaplacení*. Velmi obsáhlý internetový slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*sōlūtor, ōris, m. [id.] (post-class.). I. A looser, an opener – II. A payer, Tert. adv. Marc. 4, 17: „Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*Auflöser, Eröffner, Bezahler*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*solūtor, ōris, m. (solvo), der Auflöser, dah. I) der Eröffner, Augustin. de morib. Manich. 2, 13 extr. – II) der Bezahler, Tert. adv. Marc. 4, 17: „Hlušíková (2009, s. 794): „*solūtiō, -ōnis, f. 1. uvoľnenie, rozvazanie: solutio linguae vrtký jazyk 2. zaplatenie 3. roztok*“.*
- (307) Neklasický výraz – ve středověké latině: „*navěky*“. Kábrt (1996, s. 323): „*perpetuus, a, um ustavičný, nepřetržitý, souvislý, trvalý, věčný; perpetuā iuventā po celé své mládí; perpetuum carmen báseň v nepřetržité souvislosti; quaestiones perpetuae stálé soudní dvory; in perpetuum navždy, na věky; práv. edictum (praetoris) perpetuum výnos, nařízení přetorské trvalé (tj. přejímané dalšími přetory jako stále platné); *perpetuum mobile ustavičně se pohybující stroj (bez dodávání energie)*“. Hledíková (2008): „*imperpetuum – navěky*“, „*in perpetuum – navěky, navždy*“. Viz též poznámku č. (255).
- (308) Klas. lat.: „*iuris*“.
- (309) *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>>: „*aggravo, -i = in malam partem augeo*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> pak u hesla „*aggravare*“ uvádí: „*ein Gewicht schwerer machen, gewichtiger machen, verstärken, belästigen*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 53): „*aggravō, āre, āvī, ātum [ad-gravo] činiti těžším, zatěžovati 1) obr. aggravata est manus domus Ioseph stala se těžší (= silnější) 2) metaf. činiti závažnějším; činiti povážlivějším, nebezpečnějším, přitěžovati něčemu, zhoršovati; med. stāvati se povážlivějším, zhoršovati se: aggravantibus summam tribunis; quo (bello) si adgravatae res essent*“. Hlušíková (2009, s. 40): „*aggravō, -āre, -āvī, -ātum robit' ťažším, přitěžovat', zhoršovat'*“.
- (310) Klas. lat.: „*iura*“.
- (311) Kábrt (1996, s. 319): „*penitus adv.uvnitř, hluboko, v hloubce; zevnitř; dovnitř; hluboce, zcela ze srdce: tibi nos nunc penitus tradimus tobě se nyní z hloubi srdce oddáváme; veniemus penitus divisos Britanos přijdeme k Britanům daleko odděleným, zcela odlehlým*“. Též Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 214): „*penitus, adv. [peness tvořeno jako intus] 1) pův. zevnitř, z vnitřku, z nitra, z hloubi: egreditur p. 2) uvnitř, v nitru, v hloubi, hluboko; dovnitř, do nitra a) vl. ferrum p. abditum v nitru země; p. sonantes scopulos uvnitř; terras p. penitusque (stupňování) patentes hluboko přehluboko; (mare) influere p. atque ambire hluboko do země; obr. p. totam (religionem) sustulisse z kořene b) metaf. hluboce, silně; důkladně, úplně, veskrze, zcela, docela: Etruscos p. contempserat; Latonam di lectam p. lovi; hanc consuetudinem p. amisimus; ze srdce, upřímně: te p. rogo; p. sentire; k zesílení kompar. p. crudelior*“. Ve středověké latině značí často jen *zcela, vůbec*, či *úplně*. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*penitus (přísl.) – vůbec, zcela, úplně*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*penitus zcela, úplně, dokonale, docela, veskrze, důkladně, hluboce, silně; zevnitř, z vnitřku, z nitra, z hloubi; uvnitř, v nitru, v hloubi, hluboko, do nitra; ze srdce, upřímně, vůbec*“. Hlušíková (2009, s. 608): „*penitus přísl. 1. vnútri, hlboko: ferrum penitus abditum železo vo vnútri zeme, penitus penitusque hlboko-prehlboko 2. dovnútra 3. zhlboka, zvnútra 4. dôkladne, silne, načisto [načisto, naprosto, nadobro], celkom, úplne 5. úprimne, zo srdca: te penitus rogo zo srdca ťa prosím*“.
- (312) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 675): „*inconvulsus, a, um [in a convello] nestržený, nevyvracený, nezrušený, nezměněný, stále platný, nezměnitelný*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*inconvulsus, lat., Adj.: unerschüttert, unaufgehoben*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*inconvulsus, a, um (in u. convello), unerschüttert, unaufgehoben, pensio vectigalium, Cod. Theod. 5, 13, 14: rescriptorum simplicitas, ibid. 12,*

14, 1: *si ea, quae paulo ante conclusa sunt, inconvulsa (unwiderlegbar) servantur*, Boëth. cons. phil. 4, 1. p. 72, II Obb.: *außerdem auch Ennod. dict. 21. p. 490, 16 H. Valent. novell. 30 u. 31. Anecd. Helv. 41, 1.* Hlušíková (2009, s. 411): „*inconvulsus, -a, -um* 1. nevyvrátený, nezrušený 2. nezmenený, stále platný, nezmenitelný“.

(313) Kábrt (1996, s. 301): „*observantia, ae, f.* pozorování, pozornost, úcta; *poslušnost; zachovávaní, šetření; práv. zachování ustálené praxe (a zvyklosti)“.

Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 152): „*observantia, ae, f.* [observans] 1 pozorování 2 pozornost, uctivost: *observantia alqm colere; officia observantiamque diligere* úslužnost a pozornost; *o. in regem*“.

Ve středověké latině též „*observantia*“ = obyčej, zvyk. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*Beobachtung, Wahrnehmung, Ehrerbietung, Ehrfurcht, Achtsamkeit, Befolgung, Gottesdienst, Religion, Hochachtung*“.

Též internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*observantia, ae, f.* [observo], I. a remarking, noting, regard, observance . I. In gen.: *temporum observantia* – II. In partic. A. *Observance, attention, respect, regard, reverence shown to another: observantia est, per quam aetate, aut sapientiā, aut honore, aut aliquā dignitate antecedentes veremur et colimus, officia observantiamque dilexit, tenuiorum, id. amicos observantiā, rem parsimoniā retinere, observantia, quā me colit, in regem, eadem pro libertis adversus patronos.* – B. An obedient observance; a keeping, following, performing of laws, customs, prisci moris observantia. An observance of religious duties, divine worship, religion: *fides Catholicae observantiae, religio et observantia*“.

Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*observantia, ae, f.* (observans), I) die Beobachtung, Wahrnehmung, *temporum, Vell. 2, 106, 3.* – II) insbes.: A) die Ehrerbietung, die Ehrfurcht, die Hochachtung, die rücksichtsvolle Aufmerksamkeit gegen jmd., Cic.: *in regem, Liv.: mea, gegen mich, Planc. in Cic. ep.* – B) die Achtsamkeit auf etw., die Befolgung, a) übh.: *prisci moris, Val. Max. 2, 6, 7: iuris, legum, ICt.* – b) prägn., die Befolgung relig. Gebräuche, der Gottesdienst, die Religion, *Cod. Theod. 16, 5, 12 u. 54.*“

Hlušíková (2009, s. 567): „*observantia, -ae, f.* 1. pozorovanie 2. pozornosť, úctivosť, úcta: *observantia in regem úcta* voči kráľovi 3. *poslušnosť“.

(314) Kábrt (1996, s. 208): „*honor, ōris, m.* nebo honos, ōris, m. čest, úcta, pocta, vážnost: *esse aliquo honore, magno honore (abl. vlastnosti) mít nějakou vážnost, být ve velké vážnosti; honoris causa (abl.) jen pro čest, na důkaz úcty, z projevu uznání: *doctor honoris causa (dr. h. c.) čestný doktor; honor est artibus umění požívají úcty, uměním se dostává úcty; honorem habere poctu vzdávat; supremus honor poslední pocta (pohřební); honor Dei úcta k Bohu; čestný úřad: cepimus primos aetatis honores nastoupili jsme první úřady mladého věku; honorem gerere zastávat čestný úřad; rapti Ganymedis honores čestný úřad Ganymédův; oběť, bohoslužba; čestná odměna; ozdoba*“.

Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 632): „*honor a starší honōs, ōris, m.* čest 1 a) vzdávání úcty, úcta, pocta, vážnost, sláva: *honus alit artes uznání; honorem habere alci poctu prokazovati; též h. reddere, dare, praestare; in lunonis honorem na počest; caeli honore dignari býti uznán za hodná vzetí na nebe; triumphi honorem contemnere pohrdnouti čestným triumfem; h. exilii čestné vyhnanství; animus, qui vita bene credat emi honorem jenž věří, že se životem lacino sláva kupuje; honoris ergo (arch.) pro vyznamenání; honorem praefari n. dicere, s odpuštěním něco říci; záp. h. non praefari = říci bez obalu, přímo b) spec. a pohřební pocta: *supremus h.; sepulturae h. čestný pohřeb; acervum nec numero nec honore cremant bez počítání a bez poct β poklona, chvála: ut meros audiret honores samé vychvalování; zvl. = sláva, vážnost: quorum h. inveteravit; mul tusque animo recursat gentis h.; alqd in honorem adducere vážnost něčemu zjednatí; person. bůh ctí: ad aedem Honoris, in templo Honoris Virtutis 2) konkr. a) vyznamenání,(čestný) úřad, hodnost: *nomen eth. = nominis h. čestný název; militari honore appellare čestným jménem vojenským; amplissimus h. nejvyšší úřad = konsulát; homines amplissimis honoribus usi (functi) kteří zastávali nejvyšší úřady; cepimus primas aetatis honores (nižší) úřady; aucti amplis honoribus povznesení k vysokým důstojenstvím; přenes, rapti Ganymedis honores čestný úřad (číšníka); nostro successit honori na naše čestné místo b) pocta bohům vzdávaná, čestná oběť, bohoslužba: *in honore deum medio uprostřed obětování; templis indicit honorem = sacrificia děkované oběti, děkvnou slavnost; Lenaenum libat honorem = libat vinum ulévá za oběť vína; aris imponere honorem čestné dary v oběť čestný dar, čestná cena, odměna: honor medici honorář; satis fuit iis... honoris aliquid haberi aby jim byla dána nějaká odměna; neque sceleri dedit hostis honorem odměnu; přenes. primus iuventae h. první čestný dar mladého věku; Baccho honorem dicere píseň na počest B.; summus h. = triumf; h. medius = ovace;****

praecipuos ductoribus addit honores čestné ceny (v závodech); *h. frondis aesculeae* čestný věnec dubový; *perpetuos frondis honores gerere* čestný věnec stále nositi 3) *půvab*; konkr. *okrasa, ozdoba: oculis adflarat laetos honores* očím vdechla *půvab*; *cocto num adest honor idem?* zdoba (peří); *ne armentis quidem suus h. aut gloria frontis ani* dobytčatům se nedostává náležitě výzdoby a *pýchy čela*; *non semper floribus est h. vernis* (*půvab, vděk*) nejsou stejně *půvabny*; *uris honores ozdoby venkova = plodiny*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „Ehre, Ehrbezeugung, Achtung, Ehrenamt, Auszeichnung, Ehrentitel, Belohnung, Lob, Loblied, Zierde, Schmuck, Pracht, Schönheit“. Hledíková (2008): „*honor pacificandi et uniendi* – čest usmířovat a sjednocovat“, „*honor* – čest, pocta“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*honor, oris m.* – čest, pocta, hodnost“.

- (315) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 604): „*glōria, ae, f. sláva* 1) *pův. sit in aeterna g. Marius at' požívá věčné slávy; excellens in re militari g.; g. belli, rei militaris s. válečná; dicendi g. s. řečnická; pulsi Turni zjednaná zahráním Turna; pl. penes eosdem provinciae, magistratus, gloriae triumphique erant slávy* 2) *meton. a) co působí slávu, slavný čin, ozdoba, chvalná vlastnost: memorare veteres Gallorum glorias; unus bis rem publ, servavi, semel gloria, iterum qerumna mea slavným činem; Lapithae gloria gentis (Caeneus) chloubá; candidus, armenti g., taurus pýcha stáda; gloria frontis ozdoba čela b) slávychtivost, ctižádost, touha po slávě: optimus quisque maxime gloria ducitur; (dolorem) gloria ferre bolest ze ctižádosti snášeti; g. generandi mellis touha po slávě, že tvoří med; gloria elati (podníčení chtivostí slávy =) z chtivosti slávy; iactantia gloriaque ad posteros z chlouby a pro slávu u potomstva; (milites) g. intrat jímá ctižádost; quem tulit ad scaenam ventoso g. curru c) pýcha, vypínavost, honosivost: ostentatio et g.; tollens g. verticem; insolentia gloriae zpupná honosivost*“. Hlušíková (2009, s. 360): „*glōria, -ae, f. 1. sláva, čest*: *gloriam dare dopřít slávy, gloria belli vojenská sláva, dicendi gloria řečnická sláva, corona magnā fuit gloriā koruna /mu/ slúžila na velkú slávu* 2. *slavný čin, ozdoba, pocta: gloria frontis ozdoba čela* 3. *slávybažnost, ctižádost* 4. *pýcha, chvastavost, vypínavost: gloriā elati vystatující sa slávou*“.
- (316) Kábrt (1996, s. 322): „*permaneō, ēre, mānsī, –, mānsūrus* vytrvat, vydržet, potrvat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 229): „*permaneō, ēre, mānsī, mānsūrus* 1) *zůstávat (místně, časově n. v rozlič. vztahu); setrvat, vytrvat, přetrvat, vydržet: tumor ille permansit; innuba perma-neo; in sententia, in officio p.; vox permanens zůstávající ve stejné výšce a síle = pevný* 2) *abs. trvat: hae permanserunt aquae dies complures povodeň potvala; molestia (est) aegritudo permansens trvalá*“.
- (317) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 137): „*nōscō, (arch. gnōscō), ere, nōvī, nōtum* [srov. γινώσκω, č. *znát*] 1) *poznávat: res suas, se ipsum alci nosci býti poznán od někoho; spec. quae olim a praetoribus noscebantur co bylo rozsuzováno; caeli pondera novit Atlas = pocítil; partem excusationis uznat* 2) *perf. nōvī význ. praes. (leckdy synkop. tvary nosti = novisti, nostis, norunt, norim, noram, nosse) znát, vědět alqm, alqd, nepř. ot.: virtutem ne de facie quidem nosti neznáš; pod. tvary odvozené od perf. kmene: noris nos, inquit budeš mne bezpochyby znát; rozumět něčemu, umět něco: proelia, caelamina. Part. notus j. adj. v. t.*“ Kábrt (1996, s. 296): „*nōscō, ere, nōvī, nōtum* *poznávat; perf. nōvī, nōvisse poznal jsem, znám, vím; novisse = nosse znát, vědět; noveram = noram znal jsem, věděl jsem; novisti = nosti znáš, víš; noverunt = norunt znají, vědí: hanc unam gratiam potentiamque noverunt znají tuto jedinou přízeň, tento jediný vliv a moc; noris nos (= noveris) budeš mě znát; nosce te ipsum (z řec.) poznávej, poznej sama sebe*“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*nosco, ere, novi, notum* – poznávat, znát“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*noscere, lat., V.: inne werden, kennenlernen, erkennen, bemerken, wahrnehmen, erfahren (V.), lernen, prüfen, untersuchen, anerkennen, gelten lassen*“. Hledíková (2008): „*quantum proficias, nosti* (= *novisti*) – *kolik pořídíš, víš*“.
- (318) Kábrt (1996, s. 332): „*posteritās, ātis, f. budoucnost, potomstvo, potomci*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 279): „*posteritās, ātis, f. [posterus] 1) budoucnost, budoucí doba, budoucí čas* 2) *meton. potomstvo, potomci; – praegn. úsudek n. chvála potomstva, budoucí sláva, památka: cura posteritatis; detur hoc illustrium virorum posteritati*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq>

koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „posteritas, lat., F.: Zukunft, Nachwelt, Nachkommenschaft, letzter Rang“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „posteritās, ātis, f. (posterus), l) die künftige Zeit, 1) im allg., die Zukunft, habere rationem posteritatis, an die Z. denken, Caes. b. c. 1, 13, 1: posteritatis otio consulere, Cic. ep. 2, 17, 3: si (tempestas invidiae) minus in praesens tempus, at in posteritatem impendeat, Cic. Cat. 1, 22: non pati, ut in posteritatem Scytharum genus per feminas intercīdat, Iustin. 2, 3, 16. – 2) insbes., die Zeit nach dem Tode u. meton. die Leute, die da leben, die Nachwelt, Nachkommenschaft, post. omnium saeculorum, Cic.: invidia posteritatis, Cic.: posteritati servire (der N. leben), Cic.: ad memoriam posteritatis componi, Quint.: imaginem ad posteritatis memoriam od. ad memoriam posteritatemque (Andenken bei der Nachwelt) prodere, Cic.: u. so cupiditas gloriae extendatur maximaque pars eius in memoriam ac posteritatem promineat, Liv.: in ore frequens posteritatis eris, Ov.: perpetuae crimen posteritatis eris, Ov. – v. Tieren, die Nachkommenschaft, post. Hirpini, Iuven. 8, 62. – II) das Nachstehen, der letzte Rang, Tert. de praescr. 31.“ Hlušíková (2009, s. 655): „posteritās, -ātis, f. 1. budúcnosť, budúca doba, budúci čas: in posteritatem nabudúce, v budúcnosti 2. potomstvo, potomkovia 3. pamiatka na potomkov, chvála potomstva, budúca sláva, pamiatka“.

(319) Kábrt (1996, s. 440): „tractātus, ūs, m. dotýkání; jednání: pacis tractatus Osnabrugenses mírová jednání v Osnabrücku; zabývání se, zpracovávání; vyšetřování: ipso tractatu při vyšetřování samém; *pojednání (zvl. teologického obsahu); *kázání; traktát“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „tractatus, lat., M.: Behandlung, Betastung, Bearbeitung, Erörterung, Besprechung, Überlegung, Abhandlung, Schrift, Predigt“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „tractātus, ūs, m. (tracto), die Behandlung, Betastung, l) eig.: nucum, Plin. 15, 87. – II) übtr., die Behandlung, die Beschäftigung mit etw., die Bearbeitung, 1) im allg.: ipsarum artium tractatu delectari, Cic.: terra tractatu aspera, Plin.: consilia tractatu dura, Liv. – 2) insbes.: a) die Behandlung, Erörterung, Besprechung einer Sache, v. Redner oder Schriftsteller, auch im Plur., Quint., Plin. ep. u. Gell.: tractatu digna quaestio, Tac. dial. – b) die Überdenkung, Überlegung, Veget., ICt. u.a. – 3) meton.: a) die Abhandlung, Schrift, Plin. 14, 45. – b) die Predigt, Plur. bei Augustin. epist. 4 praefixa libro de haeres“. Hlušíková (2009, s. 865): „tractātiō, -ōnis, f. /tractātus, -ūs, m./ alcis rei 1. dotýkanie sa 2. zaochádzanie s niečím, používanie, užívanie, spôsob používania: tractatio beluarum zaochádzanie so zvieratami 3. spracovanie látky, výklad 4. práca na niečom, zaoberanie sa niečím: tractatio litterarum zaoberania sa vedami, duševná práca 5. rokovanie, vyšetřovanie“.

(320) Klas. lat.: „Bohemis“.

(321) Klas. lat.: „maiores“.

(322) Klas. lat.: „iuste“.

(323) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 183): „pācificē, adv. [pacificus] pokojně, v míru“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „pacifice, lat., Adv.: friedlich“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „pācificē, Adv. (pacificus), friedlich, Cypr. epist. 44, 3. Augustin. epist. 33, 6 u. serm. 358, 5. Vulg. genes. 26, 31 u.a.“ Hlušíková (2009, s. 588): „pācificē prísl. pokojne, v mierí“.

(324) Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „hucusque, lat., Adv.: bis hierher, soweit, bis jetzt“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „Huc usque, or in one word, hucusque, hitherto, thus far (very rare): hucusque Sesostri exercitum duxit, Plin. 6, 29, 34, § 174.“ Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> uvádí: „*usque 1) de loco a antecedit praep. e.g. in cubiculum usque 124, 36 b sine praep. c. acc. 2) de tempore: adhuc usque, eo usque, hucusque, ad id usque tempus; Gertz S: usque ad hoc tempus, sub hoc usque tempus, in noctem usque 3) de fine vel termino cuiuscumque rei vel actionis ad summam usque desperationem 4) de gradu: eo usque ...ut; Gertz S usque dum 64, 9 = usque / quoad (donec); nunc usque = usque ad hoc tempus; Gertz M usque = usque ad; usque modo = usque ad hunc diem/usque hodie; usque quo = donec; usquequaque = omnino“. Inter-

netový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*hūc-usque, Adv., bis hierher. so weit, I) dem Orte nach, a) eig.: ubi ex alto h. penetravit, Mela 2, 5, 7 (2. § 83): h. exercitum duxit, Plin. 6, 174. – b) übr.: h. cogitationes tuas mitte, Sen.: deinde h. pervenies, ut etc., Sen.: h. provecta crudelitas, Plin.: simulatio h. procedit, ut etc., Quint. – II) der Zeit nach, bis hierher, bis jetzt, Cl. Mam. pan. Maximin. 12, 1 u. genethl. 18, 1 u.a. Paneg. vet. (s. Hand Turs. 3, 108 sq.)*“. Hlušíková (2009, s. 383): „*hūc-usque prísl. až sem*“.

(325) Výraz „*ammodo*“ viz „*amodo*“. Kábrt (1996, s. 73): „*amodo, adv. od nynějška, od tohoto času*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*amodo – od této chvíle, napříště, od nynějška*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*amodo – odted, od nynějška, od této chvíle, nyní, v dalším*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq>: „*amodo, lat., Adv.: von nun an*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*ā-modo, von nun an, Eccl.*“ Hlušíková (2009, s. 52): „*āmodo prísl. odteraz, od tohto času*“.

(326) Kábrt (1996, s. 302): „1. *obtentus, ūs, m. prostření; záminka; zakrytí, zastření: tempora rei publicae obtentui sumpta (esse) že tíživé poměry ve státě byly vzaty za záminku* 2. *obtentus, ūs, m. obdržení, udržení*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*obtentus, lat., M.: Vorziehen, Vormachen, Vorwand, Deckmantel, Hindernis, Verschleierung*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „2. *obtentus, ūs, m. (obtimeo), die Behauptung [tvrzení, udržení, uhájení, zachování], Chalcid. Tim. 161. 181. 264.*“ Hlušíková (2009, s. 569): „*obtentus, -ūs, m. /obtendō/ 1. rozprostrenie niečoho proti niečomu 2. zámienka 3. zahalenie, zakrytie: secundae res sunt vitii obtentui priaznivé pomery bývajú pláštikom chyb 4. *žiadost' 5. *ochrana; obtentus, -ūs, m. /obtimeō/ 1. obdržanie, udržanie 2. tvrdenie*“.

(327) Kábrt (1996, s. 273): „*mandō, āre, āvī, ātum odevzdat, svěžit: id bellum M. Crasso mandatum est vedení té války bylo svěženo M. Crasso; litteris mandare svěřovat písmu, písemně zaznamenat; udělovat, propůjčovat: honor es mandare propůjčit čestné úřady; ukládat, uložit, nařizovat, ustanovovat: quae mandaverit, exsequi plnit příkazy; způsobit: priusquam oppeto pestem mandatam hostili manu dřive než propadnu záhubě způsobené rukou nepřítele; práv. pověřit, zmocnit; mansans, tis, m. pověřovatel, zmocnitel*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*de eius mandato vive vocis oraculo ...facto – z jeho příkazu daného ústně*“, „*mandatis cum effectu parere (paruerint = fut. II.) – účinně uposlechnout příkazů*“, „*nullo moderamine prelatorum, nullis frenis divinatorum mandatorum – bez řízení ze strany prelátů i bez uzdy příkazů božích*“, „*mandatorum contemptor – pohrdající příkazy*“, „*mandatum – příkaz, rozkaz*“, „*mando – nařídít, rozkázat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*do, dare in mandatis dát příkaz*“, „*mandatum, i n. příkaz, rozkaz, úkol*“, „*mando, are, avi, atum příkazovat, svěřovat*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> též uvádí: „*mandatum, i, n. příkaz, vzkaz, zákaz, nařízení*“, „*mando, are, avi, atum nařídít, uložit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*mandare, lat., V.: übergeben (V.), anvertrauen, überlassen (V.), auftragen, Auftrag geben, befehlen [nařídít, poručit, přikázat, rozkázat], anbefehlen [nařídít, nakázat], bestellen, benachrichtigen, sagen lassen [vzkázat]*“. Hlušíková (2009, s. 505): „*mandō, -āre, -āvī, -ātum 1. odovzdávať, zverovať: animo aliquid mandare niečo si vštepovať do mysle, honores mandare prepožičať pocty, corpus humo mandare pochovať telo do zeme, fugae se mandare dávať sa na útek, litteris aliquid mandare niečo písomne zaznamenávať, zaznačovať, memoriae aliquid mandare niečo si zapamätávať, vinculis aliquem mandare uvrhnúť niekoho do väzenia 2. /alci alqd/ ukladať, určovať, nariaďovať, ustanovovať /niekomu niečo/: rem mandatum neglegenter gerere uloženú vec nedbanlivo vykonať*“.

(328) Jde o výraz „*quātenus*“. Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 363) „*quātenus*“ značí *pokud, jak daleko, až kam, ježto a též aby* (v pozdní /těž středověké/ latině). Internetový slovník <de.pons.eu/latein-deutsch> mj. uvádí: „*insofern, inwieweit, inwiefern, da ja (doch), weil (doch)*“. Kábrt (1996, s. 353): „*quātenus pokud, jak daleko, až kam, až po kterou dobu, až po*“.

kud⁴. Hledíková (2008): „*quatinus, quatenus* – (spojka účelová) *aby*“, „*precipere, quatenus* – *nařizovat, aby*“. Hlušíková (2009, s. 708): „*quātenus* *prisl.* 1. /o mieste/ ako ďaleko, až kam, pokiaľ 2. /o čase/ až pokiaľ, dokiaľ 3. /o príčine/ lebo, pretože: *quatenus negatur nobis diu vivere* pretože sa nám upiera dlho žiť 4. */tak/ *aby, takže*“.

(329) Klas. lat.: „*quibuscumque*“. Podle Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, II. díl, s. 365) „*quicumque, quaecumque, quodcumque* a) *subst. kdokoli, cokoli: quemcumque eum dici ius fasque est at' již jakkoli jej zváti je spravedливо a slušno; quodcumque pericli est necht' jest nebezpečí sebe větší; hoc, quodcumque vides toto vše, co vidíš* b) *adj. kterýkoli, jakýkoli: quacumque ratione jakýmkoli způsobem; legere quoscumque parentes; cuiuscumque gentis sunt kterého právě*“. Kábrt (1996, s. 353): „*quicumque, quaecumque, quodcumque kdokoli, cokoli; kterýkoli, jakýkoli*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*quicumque, quaecumque, quodcumque – kterýkoli*“. Hlušíková (2009, s. 709): „*quicumque, quaecumque, quodcumque* 1. *ktokol'vek, čokol'vek: hoc, quodcumque vides toto všetko, čo vidíš* 2. *ktorýko'vek, akýko'vek: quaecumque ratione akýmko'vek spôsobom*“.

(330) Kábrt (1996, s. 323): „*permittō, ere, mīsi, missum* *pustit, nechat, ponechat, odevzdat, svěřit: ea potestas magistratui permittitur* taková moc se úředníku svěřuje, uděluje, *propūčuje; re permisa* po svěření, přenechání vlády, *trūnu; potestati permittere* podrobit moci; *dovolit, povolit, dávat svolení; odpustit*.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*permitto, ere, misi, missum* *svěřit, odevzdat, dovolit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*permissum, lat., N.: Erlaubnis; permissus, lat., M.: Zulassung, Erlaubnis; permittere, lat., V.: gehen lassen, hinlassen, sich erstrecken, schießen, schleudern, fliegen, überlassen, anvertrauen, unterwerfen, freistellen, schenken, erlauben*“. Hlušíková (2009, s. 619): „*permittō, -ere, -mīsi, -missum* 1. *pustit', vypustit'* 2. *metať, vrhať, hádzat': scopulum permittere* in undas hádzat' skaly do vōd 3. *hnať: permittite equos žeňte kone* 4. *prepustit', prenechat', zanechat', upustit', nechat', dať, poručit': inimicitias patribus conscriptis permittere* upustit' od nepriateľstva kvôli senátu 5. *zverit', odovzdat', uložit': summa ei belli administrandi permittitur* je mu zverené vrchné velenie vojny, se permittere alicui /fidei alicuius/ odovzdat' sa do niečej ochrany, vzdat' sa, poddať sa niekomu 6. *dopustit', pripustit', dovolit', povolit': permissio po dovolení*“.

(331) Kábrt (1996, s. 373): „*rōborō, āre, āvi, ātum* *sílit, posilovat, otužovat; lék. roborantia (remedia) léky posilující*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 418): „*rōborō, āre, āvi, ātum* [*robur*] *sílit, posilňovat, posilovat, tužit: obr. pectora r.; Psyche viribus roboratur* nabude síl; *rōbur* (*starší rōbus*), *oris, n. [srov. robus k robigo, ruber, rufus]* 1) *pův. a) (červený) dub, křemelák: gens duro robore nata; dubové dřevo, tvrdé dřevo vůbec: texamus robore naves; annoso robore quercus; robore secto ingentem struxere* pyram z rozsekaného dříví; *obr. illi r. et aes triplex circa pectus erat* b) *meton. věci z dubového dřeva: in robore accumbere* dubová lavice; *ferro praefixum* dubové ratiště; *hodis gravatum* dubový kyj; *r. aratri* dubový pluh; *claudunt aeterna ferri robora* dubová vrata železem okovaná; *odt. pak zvl. žalář, vězení: Parthus (timeť) Italum r.; in robore et tenebris expirare, r. et saxum minitari* 2) *přenes. a) síla, pevnost: tantum roboris mihi est* jsem tak silný; *imperatoris* statnost; *pectus robore fultum* b) *konkr. nejsilnější část předmětu, jádro, zvl. vojska: quod fuit roboris, duobus proeliis interiit; senatus robur; peditum, pubis, veterani exercitus; přenes. východisko, základ: hoc fuit initium salutis, hoc r-libertatis, r. accusationis*“. Hledíková (2008): „*roborare se vadio – zajistit se kaucí*“, „*litteram sigillorum munimine roborare – potvrdit listinu (záštitou) pečeti*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*adiudico, are, avi, atum* *roboris firmitatem – přisoudit platnost (listině)*“, „*roboro, are, avi, atum – posílit, upevnit*“, „*robur, oris n. – síla, potvrzení, pevnost*“, „*tribuo, ere, ui, utum* *roboris firmitatem – uznat platnost (listiny)*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*roborare, roburare, lat., V.: kernfest machen, stärken, kräftigen*“, „*roboratio, mlat., F.: Bestätigung, Gültigmachung durch Siegel* [pečeť, otisk pečetidla, pečetidlo, razítka]“. Viz též bod č. 9 u poznámky č. 5. S výše uvedenými skutečnostmi má souvislost taktéž sloveso *corroboro*. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*cor-rōboro, āvi, ātum, āre* (*con u. roboro*), *in allen seinen Teilen kernfest machen, erstarken machen* od. *lassen, stärken*,

stählen, im Passiv corroborari = kernfest werden, erstarken, I) eig.: a) übh.: absinthium corroborat stomachum, Plin.: cerebrum non corroboratur ante primum sermonis exordium, Plin.: priusquam (focaneus palmes) corroboretur, Col. – veteranum ac tironem militem opere assiduo, Suet.: adsunt Lacedaemonii, cuius civitatis spectata ac nobilitata virtus non solum naturā corroborata, verum etiam disciplinā putatur, Cic. – mit ad u. Akk., ut ad antiquae virtutis imitationem facile corroborare possit exercitum, Veget. mil. 1, 28 in. – b) insbes., u. zwar c. se u. Passiv medial corroborari, zu männl. Kernhaftigkeit erstarken, zu männl. Stärke gelangen, cum (puerilis tua vox) se corroborarit, Cic.: cum is iam se corroboravisset et vir inter viros esset, Cic.: corroboratis his (näml. Gaio Lucioque), Suet.: corroboratis iam confirmatisque et ingeniis et aetatibus, Cic.: quā non modo haec aetas (die erste Jugend), sed etiam iam corroborata caperetur, Cic. – II) übtr.: mens hominis philosophiam ipsam corroborat, Cic.: coniurationem nascentem non credendo corroboraverunt, Cic.: admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam, Sen. – im Passiv, illud malum urbanum corroboratur cotidie, Cic.: ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam, Cic.: eloquentiae famam ibi fidelius corroborari, Tac.“

- (332) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 656): „video“ = (mj.) pozorovat, poznávat, znát, vědět, rozumět (tj. duševně vidět). Hledíková (2008): „sicut expedire videritis jak uznáte za prospěšné“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „videtur mihi zdá se mi, usnáním se“. Jinak viz poznámky č. 35 a 42.
- (333) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 286): „praecipue“ = zvláště, obzvláště, především, nad jiné, zejména, hlavně. Kábrt (1996, s. 334): „praecipue zvláště, obzvláště, zejména“. Hlušíková (2009, s. 660): „praecipue přísl. zvlášt', obzvlášt', předovšetkým, hlavne, najmä [zejména]“.
- (334) Kábrt (1996, s. 476): „violō, āre, āvī, ātum činit násilí, týrat, ubližovat, poškozovat, urážet: poetae (= gen. vysvětlovací) nomen, quod nulla umquam barbaria violavit jméno „básník“, které nikdy žádné barbarství neurazilo, nezneuctilo: ante, pudor, quom te violo dříve než tebe, počestnosti, poruším, znesvětím; neque nix cadens violat sedes padající sníh neporušuje místa; caerimonias violare znesvětit, porušit obřady; fide violare porušit dané slovo; foedus violare smlouvu porušit, nedodržet; poranit: Agamemno cervam violaverat Agamemnon poranil laň“. Hledíková (2008): „prescripta violare – porušit výše psaný slib“, „violō – poškodit, porušit, zneuctít“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> zcela jednoznačně uvádí: „violō, are, avi, atum – porušit“. Hlušíková (2009, s. 921): „violō, -āre, -āvī, -ātum 1. dopušťat' sa násillia /alqm na niekom/, ubližovat' /alqm niekomu/, týrat', poškozovat' 2. zneuctít', zhanobit', znásilnit', poškvrit': matres familiae violare zneuctít' matky rodín, filiae stupro violatae sunt dcéry boli zneuctené 3. porušovat', rušit': fide violare porušovat' sľub 4. poranit' 5. urážat', zlahčovat': maiestatem violare urážat' zvrchovanosť 6. znesväťit“.
- (335) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 412): „retribūtīō, ōnis, f. [retribuō] vráčení, oplátka, odplata“. Kábrt (1996, s. 371): „retribūtīō, ōnis, f. vráčení, odplata, odměna“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „retributio, lat., F.: Vergeltung [odplata], Erwiderung“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „retributio, ōnis, f. (retribuō), die Vergeltung, Erwiderung, auch im Plur., Eccl.“ Hlušíková (2009, s. 742): „retribūtīō*, -ōnis, f. odplata, odmena, vrátenie“.
- (336) Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „naulum (naulōn), i, n., = ναυλον, I. passage-money, fare: perdere naulon, Juv. 8, 97: in naulis navium, Dig. 30, 39, 1: ut naulum exsolvatur, ib. 20, 4, 6; Vulg. Jonae, 1, 3.“ Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „naulum, lat., Schiffslohn“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „naulum, ī, n. (ναυλον), der Schiffslohn, das Fährgeld, luven. 8, 97: nauula navium, Paul. dig. 30, 1, 39. § 1: nauulum exsolvere, Ulp. dig. 20, 4, 6.“ Internetové stránky <<http://thelawdictionary.org/naulum/>> pak uvádějí: „In the civil law. The freight or fare paid for the transportation of cargo or passengers over the sea in a vessel. This is a Latinized form of a Greek word.“

- (337) Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*pertinentiæ = attinentiæ: fundus qui pertinet/attinet; aliquae res quae pertinent ad aliquid*“, „*appenditiæ plur. = attinentiæ vel attinenciæ vel attinencia n. plur. = (quæ confinia sunt)*“. Jde tedy o „*quod ad alqam rem pertinet*“ [*příslušenství*] a především pak o „*quod ad res immobiles spectat*“ [*příslušenství náležející k nemovitosti*]. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 132): „*attineō, ēre, tinuī, – [ad a teneō] I) trans. 1) držet, přidržovat, zdržovat: dextram vj; carcere a. ve vězení držet; argentum aerario attinebatur stříbro ve státní pokladně bylo drženo 2) metaf. impetum a. kvapný úmysl zastavit; ni exercitum attinuisset obscurum noctis kdyby noční tma nebyla zdržela; dum discordiis attinemur; – spec. α) udržovat, poupat: Bocchum spe pacis a. udržovat v (klamné) naději β) v moci držet: ripam Danuvii a. II) intrans. držet se (až) k něčemu, někam 1) sahat, dosahovat, prostírat se: Scythae inde ad Tanaim attinent 2) metaf. sahat kam, zasahovat někoho (něco), *příslušet, patřit k něčemu*, týkat se koho (čeho); zvl. alqd ad alqm n. ad alqd attinet: quod ad me attinet co se mne týká, pokud na mně je; id, quod ad me non (nihil) attinet co se mne netýká, po čem mně nic není, co mně je lhostejno; quid attinet (nihil attinet) s inf. n. ak. c. inf. co (kolik) na tom záleží, proč jest důležité, k čemu je třeba, co platno; quid attinuit eum potissimum nuntiare? co na tom tolik záleželo, aby..., proč právě on podával zprávu; quid attinebat quaeri de eo k čemu bylo třeba vyšetřovat“. Též Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*omnia attinencia – veškeré příslušenství, vše co k tomu patří*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*attinere, lat., V.: festhalten, aufhalten, zurückhalten, innehalten, fesseln, erstrecken auf, betreffen, zweckmäßig sein*“.*
- (338) Kábrt (1996, s. 328): „*planta, ae, f. sazenice, rostlina – *plantō, āre, āvī, ātum sázet*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 262): „*plantō, āre, āvī, ātum [1. planta] (vl. upevňovat nohou do země), sázet*“. Hledíková (2008): „*planto – pěstovat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*planto, are, avi, atum – pěstovat, sázet*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*plantō, āvī, ātum, āre (planta), I) pflanzen, versetzen, Gartengewächse, Pallad.: junge Bäume, Plin.: vineam, nemus, Vulg.: arborem fici habere plantatam (gepflanzt) [zasazený], Vulg. – II) bepflanzen [osázet, vysázet], inculta, Vulg. Ezech. 36, 36.*“
- (339) Kábrt (1996, s. 63): „*caput, capitis, n. hlava: meo capiti petere coronam pro mou hlavu žádat věnec; capita singula podle hlav, po muži; počátek, pramen: ad aquae lene caput sacrae lahodného pramene posvátné vody; člověk, osoba: capitis iniuria cari bezpráví páchané na drahé hlavě; capite censi odhadnutí podle hlavy, nejchudší třída občanstva; život, hrdlo: capite dimicare zápasit o život; salvo capite se zdravou hlavou, kůží; capitis periculum nebezpečí života; capitis damnare odsoudit ke ztrátě hrdla; capitis absolvere osvobodit z hrdelního trestu; občanské právo: práv. souhrn práv týkajících se občanské svobody, občanských i rodinných práv, občanství; capitis diminutio (minutio) umenšení nebo ztráta občanských práv; vůdce: capita coniurationis vůdcové spiknutí; hlavní část: caput cenae hlavní jídlo hostiny; hlavní město; kapitola, odstavec: de uno quoque legum capite o jednom každém odstavci zákonů*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*caput, lat., N.: Haupt, Kopf, Mensch, Person, Mann, Leben, Existenz, Stück, Spitze, Kuppe, Oberstes, Äußerstes, Ursprung, Quelle, Grundlage, Gesichtspunkt, Hauptsache, Hauptstadt*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*caput (kaput), pitis, n. (vgl. got. haubith, Haupt, Kopf u. viell. altind. *kaput in kapucchalam, Haar am Hinterkopf), das Haupt, der Kopf, I) eig. u. meton.: A) v. leb. Wesen: 1) der Menschen, a) eig.: α) übh. (Ggstz. vestigium): caput hominis, aegri, Cels.: capite aperto, Plaut.: capite operto, obvoluto, involuto, Cic.: capite demisso, Caes.: porcus cum capite humano natus, Liv. – caput adaperire, Sen.: caput aperire, operire, Cic.: caput velare, Liv., revelare, Arnob.: caput operire togā, Petr.: caput obvolvere, Cic.: caput obvolvere togā, Suet.: caput attollere, Ov.: caput ferire (sich vor den K. schlagen), femina plangere, Cic. fr.: c. perfricare, Cic.: c. alci auferre, abscidere, praecidere, percutere, Liv.: caput illidere foribus, Suet.: caput impingere parieti, Plin. ep.: capita conferre (zusammenstecken, bei geheimer Unterredung), Liv.: circum saucios milites inserere in tentoria caput, Liv.: sed corpori valido caput deerat (im Bilde), Liv. – Besondere Verbindungen, ire praecipit*

tem in lutum per caputque pedesque (über Hals und Kopf), Catull. 17, 9. – capita aut navia u. caput aut navim, »Kopf oder Wappen«, ein Spiel, in dem ein Geldstück in die Höhe geworfen und dann gesehen wird, ob die Bildseite (der Götterkopf) oder die Wappenseite (das Schiff) nach oben gefallen ist, Macr. sat. 1, 7, 22. Aur. Vict. orig. gent. Rom. 3, 5. Paul. Nol. adv. paganos 75 extr. – nec caput nec pedes (habere), sprichw., von Geschäften usw., bei denen man nicht weiß, wo man anfangen, wo man aufhören soll, M'. Curius in Cic. ep. 7, 31, 2. Liv. epit. 50; vgl. Plaut. asin. 729: ut nec pes nec caput uni reddatur formae, eine bestimmte Gestalt gegeben werde der einen Idee, Hor. de art. poët. 8. – supra caput esse, sowohl = (als gefährlich, drohend) im Nacken sein, sitzen, v. Feinde, Sall. u. Liv., als auch = (als belästigend) auf dem Halse liegen, v. einer Person, Cic., v. Alter, Sen.: ebenso als gefährl. super caput esse, v. Feinde, Tac.: u. in capite atque in cervicibus nostris restitisse, drohend über unserem Haupte u. Nacken zurückgeblieben sein (v. Pers.), Cic. Vgl. Kritz u. Fabri Sall. Cat. 52, 24. Drak. Liv. 3, 27, 2; 21, 33, 2. – caput movere, das Haupt hin u. her neigen (als Gebärde des Hohns, der Schadenfreude), Vulg. Sirach 12, 19 u. 13, 8. – caput extollere, sein Haupt erheben (als Zeichen der Hoffnung auf Besserung und Erlösung), Cic. Planc. 33: ebenso caput erigere in libertatem, Augustin. de civ. dei 5, 22. – in caput alcis recidere, auf jmds. Haupt zurückfallen, Aetolorum prava consilia atque in ipsorum caput semper recidentia, Liv. 36, 29, 8. – β) der Kopf als Sitz des Verstandes, der Einsicht, incolumi capite es? Hor.: aliena negotia centum per caput saliunt, gehen mir durch den Kopf, Hor. – b) meton.: α) Mensch, Person, αα) übh. (s. Lorenz Plaut. most. 202. Brix Plaut. capt. 943), hoc c., ich, Plaut.: propter meum caput, um meiner Person willen, Plaut.: o lepidum caput! Plaut.: c. ridiculum, festivum, närrischer, drolliger Kauz, Ter.: c. liberum, Cic.: libera servaque capita, Liv.: ignota capita, Liv.: c. noxium, innoxium, Liv.: carum caput (wie φίλη, ἠθείη κεφαλή), Verg. u. Hor. – beim Ausruf u. bei Verwünschungen, at vos, devota capita, Iustin.: nefandissimum caput, Iustin.: vae capiti tuo! Plaut. – ββ) beim Zählen, Schätzen oder beim Verteilen, Kopf, Mann, Person, capitum Helvetiorum milia CCLXX III, Caes.: cum hostium numerus capitum CCCCXXX milium fuisset, Caes.: in capita describere, Cic.: exactio capitum, Kopfgeld, Personensteuer, Cic.: dah. capite censi, s. 1. cēnseo. – γγ) bei Verwünschungen, quod illorum capiti sit, was auf ihr Haupt falle, Cael. in Cic. ep.: di capiti ipsius reservent, Verg.: sacrare alcis caput, Liv. – β) der Kopf als Hauptträger des menschlichen Daseins, das Leben, die Existenz, αα) das physische Leben, coniuratio in tyranni caput facta, Liv.: capitis periculum od. dimicatio, Lebensgefahr, Ter. u. Cic.: in caput vertit, traf das Leben, beschleunigte seinen Tod, Liv.: capite suo discernere, dimicare, Cic. u. Liv.: capite luere, Liv. – suum caput pro salute rei publicae vovere, Cic. – ββ) die bürgerliche Existenz, nach römischem Sinne der Inbegriff aller Freiheits-, Bürger- u. Familienrechte, causa capitis, Cic.: iudicium capitis, Cic.: capitis accusare, Cic.: capitis anquirere, Liv.: capitis damnare, condemnare, Cic.: capite damnari, Cic.: capitis absolvere, Nep.: pro capite dicere, Cic.: causam capitis dicere, Nep.: poenam capitis constituere, Cic.: agitur caput alcis, Cic.: capitis minor, ein bürgerlich Toter, Hor.: u. capite deminui od. se deminuere, s. dēminuo: u. capitis deminutio, s. dēminūtio: ebenso capite minui, s. minuo, capitis minutio, s. minūtio. 2) der Tiere, a) eig.: c. iumentum, Nep.: c. equinum, Plin.: c. elephantinum, Val. Max.: c. siminum, Iul. Obsequ.: trium capitum canis, Mythogr. Lat.: hydra multa capita habens, Sen.: belua multorum es capitum, Hor. – dah. ad capita bubula, »bei den Ochsenköpfen«, ein Ort in Rom, wo O. in Stein eingehauen waren, Suet. Aug. 5. – b) meton. = das ganze Tier, ein Stück, bina boum capita, Verg.: grex XXV capitum, Col.: triginta capitum fetus, Verg. B) von Lebl., der Kopf, die Spitze, Kuppe, das Oberste, Äußerste (Anfang oder Ende), papaveris, Mohnkopf, Liv.: tignorum, Caes.: trabis, Veget. mil.: pontis, Brückenkopf, Planc. in Cic. ep.: iecinoris, Cic.: columnae, Kapitäl, Plin.: fistulae, Vorderende, Mündung, Liv.: alii, Bolle, Cato u. Plin.: capita vitis, Wurzeln, Cato u. Plin., od. die Ranken, Col. u. Cic.: capita loramentorum, die Enden, Iustin.: arcus, die Enden, Verg.: vectis, der lange Teil, Liv.: c. machinae, quae graece κανῶν μουσικός appellatur, die Kanzelle an der Wasserorgel, Vitruv.: perangusta capita (mitellae), die ganz schmalen Enden der chirurg. Armbinde (Ggstz. latitudo, der breite Teil), Cels.: c. fasciae, habenae, lini, Cels.: uti aequalia duo capita (Enden des Seiles) sint, funis cum erit extensus, Vitruv.: si nusquam caput (eine Geschwulst, Beule) se ostendit, Cels.: caput facere (v. Beulen usw.), hoch aufschwellen, Plin. – von Örtl., c. silvae, Wipfel, Sen. poët.: capita aspera montis, äußerste Spitze, Verg.: in capite Bithyniae, am äußersten Punkte (Ein- u. Ausgang), Plin. ep. – v. Gewässern, sowohl der Ursprung, die Quelle, Enipei, Verg.: Rheni, Mela: amnis, Verg.: fontis, Hirt. b. G., Vitruv. u.a.: als die Mündung, der Ausfluß (aber seltener), capita Rheni, Caes.: u. so Rheni c., Hor. u. Lucan.: im Bilde, die Quelle, der Ursitz, die Urquelle, der Ausgangspunkt, die Grundlage, der allgemeine Gesichtspunkt (die Kategorie), quo invento ab eo quasi capite disputatio ducitur, Cic.: nonne his vestigiis ad caput ma-

lefcii perveniri solet? Cic.: si quid (ein Gerücht) sine capite manabit, ohne sichere Quelle, Cic.: nos de Dolabella cotidie, quae volumus, audimus: sed adhuc sine capite (ohne Quelle), sine auctore (unverbürgt), rumore nuntio, Cic. ep.: aperiemus autem capita, unde etc., Cic. – u. so oft verb. mit fons, zB. ille fons et caput (ihr Urheber u. Stifter) Socrates, Cic.: in ea (sc. in aegritudine) est fons miseriarum et caput, die Quelle u. Grundursache, Cic. – u. der Anfang, cuncta igitur a capite (von Anfang an) proposito ordine persequamur, Pacat. pan. 4, 1. II) übr., was in irgend etw. das Erste, Vorzüglichste ist, 1) v. Pers., das Haupt, die Hauptperson, der Stimmführer, Hauptansthifter, rei publicae, die Hauptperson im Staate, Tac.: c. scelerum, Erzhalunke, periuri caput, der ganz verlogene Kerl, Plaut. (s. Brix Plaut. mil. 494): illic est huic rei caput, Ter.: c. omnium Graecorum concitandorum, Cic.: capita coniurationis, Liv.: capita Latini nominis, Liv.: caput rerum Masinissam fuisse, Liv.: statim et seditio crevit, ut caput et consilium (ein beratendes Haupt) habere coepit, Iustin. – 2) v. Lebl., a) im allg., das Haupt, die Hauptsache, cenae, das vorzüglichste Gericht, Hauptgericht, Cic.: patrimonii, das vorzüglichste Stück, Liv.: litterarum, Hauptinhalt, Hauptpunkt, Cic.: rerum, Hauptpunkt, Cic.: caput est, ist der Hauptpunkt, Cic.: c. Epicuri, Hauptgrundsatz, Cic.: c. civilis prudentiae, oberstes Prinzip, Cic. – b) in Gesetzen u. Schriften, der Hauptsatz, Hauptabschnitt, Paragraph, das Kapitel, legis, Cic.: epistulae, Cic.: unius capituli lectio (Lektüre), Treb. Poll.: quae scripserimus in summas sive in commentarium et capita conferre, Quint. – u. ein Absatz, Abschnitt in Urkunden, Corp. inscr. Lat. 11, 3614 (Decr. decur. Caerel. 15). Gromat. vet. p. 263 sq. – c) v. Geld u. Geldeswert, die Hauptsumme, der Stock, das Kapital (Ggstz. usurae), de capite deducite, quod usuris pernumeratum est, Liv.: quinas hic capiti mercedes execat, Hor. – de capite ipso demere, die Pachtsumme kürzen, Cic.: de capite quantum commodum fuit frumenti detraxit, Cic. – de illo Tulliano capite (Schuld) libere cum Cascellio loquere, Cic. – d) v. Örtl., der vornehmste Ort, die vornehmste Stadt, die Hauptstadt, der Hauptsitz, Thebae c. totius Graeciae, Nep.: Roma, c. orbis terrarum, Liv.: Persepolis, c. regni, Plin.: c. gentis Artaxata, Tac.: c. belli, Liv. – / Abl. auch capiti, Catull. 68, 124. Amm. 18, 5. – In Inschrn. auch kaput od. bl. k. geschr., zB. Corp. inscr. Lat. 14, 2112. Gromat. vet. p. 263 sq.: u. capud, Corp. inscr. Lat. 7, 897.“

- (340) Kábrt (1996, s. 431): „tendō, ere, tetendī, tentum napínat, natahovat: arcum tendere luk napínat; insidias tendere líčit, strojit úklady; nec refugit tendere barbiton a nezdráhá se napínat struny, ladit varyto; nadouvat, nadýmat, rozpínat: vidi carbassa tenta Noto viděla jsem plachty napjaté, vzduté jižním větrem; napínat, stavět stany: praetorium tendere stavět hlavní stan; apud vexillum tendere sloužit u zvláštních oddílů; vztahovat: palmas tendere ruce vztahovat; manus ad caelum tendere ruce k nebi vztahovat; zaměřit, směřovat, spēchat, táhnout, hnát se: ad litora tendunt ženou se ke břehu; unde venis et quo tendis odkud přicházíš a kam jdeš; Giconum ad oros tendit zamíří do kraje Cikonů; tendimus huc omnes sem všichni směřujeme; cursu tendere úprkem se hnát; tíhnout, být nakloněn: frater ad eloquium tendebat bratr směřoval, tíhl k výmluvnosti; namáhat se, snažit se, usilovat, toužit: tenditque fovetque usilovně si přeje; ulterius ne tende odiis dále už se nesnaž, nezacházej ve své zášti; sahat až: mons tendens in praedictam amnem hora sahající až ke zmíněné řece“. Viz též poznámku č. (427). Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „tendo, ere, tetendī, tentum – mířit, napínat, rozpínat, vztahovat“. Hledíková (2008): „tendo, ere, tetendī, tent(s)um napínat, natahovat; cursum tendere směřovat“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „tendere, lat., V.: spannen, ausspannen, ausdehnen, ausstrecken, errichten, bauen, bespannen, hinrichten, hinlenken, darreichen, verleihen, streben, lagern, liegen, marschieren, verlängern, tätig sein (V.), sich anstrengen, kämpfen, durchfechten, arbeiten, sich neigen, Zuflucht nehmen“. Hlušíková (2009, s. 845): „tendō, -ere, tetendī, tentum /tēnsu(m)/ 1. prech. napínat', natahovat': sagittas tendere arcu strielat' z luku šípy, tendere insidias alicui strojit' niekomu úklady, tendere barbiton ladit' lýru, tenta cubilia pružné postele, tentus nervus napätá tetiva luku 2. prech. roztahovat', rozpínat', nadúvat': levare tenta spiritu praecordia oddychovat' z plných plúc, sermone tendere noctem rečou vyplňat' noc, vela tendere napínat' plachty 3. prech. prehánat', prepínat' 4. prech. s'ahovat', priťahovat': habenas retro tendere uťahovat' opraty 5. prech. voj. stavať stany, napínat' stany 6 prech. vzťahovat', spínat': manus ad aliquem, alicui tendere vzťahovat' ruky k niekomu, dextram tendere podať pravicu 7. prech. upierať, obracať sa /o očiach/: ad caelum lumina tendere pozdvihnúť zraky k oblohe 8. prech. podávať, ukazovať, nadstavovať 9. neprech. táboriť, stáť, ležať: hic tendebat Achilles tu táboriť Achilles 10. neprech. in ad alqd smerovať, mieriť, ponáhlať sa, hnať sa niekam: quo fugam tenditis kam bežíte, via tendit cesta vedie 11. neprech. tiahnuť sa, siahat' 12. neprech.

ťahať sa k niečomu: *ad alienam opem tendere* obzerať sa po pomoci 13. *neprech. adversus, contra alqd vpierať sa, odporovať, zdráhať sa* niečomu 14. *neprech. usilovať sa, namáhať sa, snažiť sa* 15. *neprech. túžiť priať si /s ut alebo s akuz. s inf./*“.

- (341) Kábrt (1996, s. 405): „*spēlunca*, ae, f. *jeskyně, sluj, doupě*“. Hlušíková (2009, s. 799): „*spēlunca*, -ae, f. *ĵaskyňa, brloh, ĵama, roklina, dúpã, brloh, pelech*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*spelunca*, lat., F.: *Höhle, Grotte*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*spēlunca*, ae, f. (σπήλυξ, υγγος), I) *die Höhle, Grotte, spelunca alta vastoque immanis hiatus, Verg.: spelunca vasto submota recessu. Verg.: spelunca peropaca, Lact.: spelunca latronum. Vulg.: speluncae Bacchicae, Macr.: propter est spelunca quaedam, Cic.: iam decimum annum in spelunca iacet, Cic.: cum homines speluncas et antra pro domibus haberent, Lact. – II) als nom. propr., Spelunca, Name eines Landhauses des Tiberius bei Terraeina, Suet. Tib. 39. Tac. ann. 4, 59. Plin. 3, 59.*“
- (342) Kábrt (1996, s. 74): „*circumfluō, ere, flūxī, – téci kolem, obtékat; přetékat, oplývat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 219): „*circumfluō, ere, flūxī (fluxum) I 1) téci kolem, obtékat: utrumque latus circumfluit aequoris unda; spuma circumfluit rictus pēna teče kol tlamy 2) metaf. (v hojnosti) obklopovat někoĥo: quae (secundae res) circumfluunt vos II 1) přetékat (o řeči): circumfluens oratio řeč přetéková 2) (o osobách) oplývat: rebus omnibus c. atque abundare; gloria c.*“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*circumfluere*, lat., V.: *rings umfließen, umströmen, umringen, herumdrängen, in Fülle umgeben, überströmen, im Überfluß vorhanden sein, schwelgen*“.
- (343) *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*perpetualiter = fortwährend*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*perpetuāliter, Adv. (perpetualis), fortwährend (Ggstz. temporaliter), Augustin. serm. 51, 9 Mai. Arnob. in psalm. 121 u.a. Spät.*“
- (344) Kábrt (1996, s. 364): „*remittō, ere, mīsī, missum zpět posílat, propouštět, vydat: frena remittere popustit otěže; obsides remittere poslat zpět, vydat rukojmí; annotavi in urbem remittendos zaznamenal jsem je k odeslání do města; povolovat, uvolňovat, vzdávat se něčeho: privata odia publicis utilitatibus remittere vzdát se soukromé nenávisťi pro obecný prospěch; zmírnit, ustávat, ochabovat, zanedbávat: curam remittere zmírnit starost; contentionem remittere povolit v úsilí; accidit, ut diligentiam ac memoriam remittant stává se, že povolují v pečlivosti a méně cvičí paměť, zanedbávají paměť; zotavovat: animus remittitur duch se zotavuje; odpustit, prominout: poenam remisit prominul trest*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 397): „*remittō, ere, mīsī, missum 1) a) zpět posílat, propouštět, vracet: obsides, Fabium in hiberna; zpět hodit: tela; pila intercepta; tractum de corpore telum; calces r. vyhazovat (o koních); nuntium r. uxori = dát se rozvést; vocem late nemora remittunt odrážejí jako ozvěnu; navzájem poslat: nec leviora datis Troiani dona remittunt oplácejí b) tekutiny atp. vydávat, vypouštět: ut melius muria quam testa remittit vypouští (šťávu); nec nebulas humenti sentit tellure remitti, humorem ex se ipsa remittit; sanguis pulmone remissus ušlá; quod baca remisit olivae; přenes, chorda remittit sonum vydává; atramenta labem remittunt kaňky zanechává inkoust 2) a) povolovat, pouštět něco napjatého, uvolňovati: habenas, ramulum, frena, lora; brachia nechat klesnout; tunicas uvolnit; vincla; přeneseně calor mella remittit tavi, rozpouští; vere remissus ager uvolněné = ledu zbavené; mons festo remissus o svátku uvolněný = zanechaný bez strážce; cum se purpureo vere remittit humus ledových pout se zbavuje b) přenes. zmírnit něco, povolit v něčem: curam, contentionem, alqd ex pristina virtute; memoriam méně cvičit; nihil r. v ničem nepovolit; de celeritate rychlost neumenšit; se r. n. abs. samo r. povolit, ustát: cum remiserant dolores kdykolí povolily; ventus remisit ustal; pod. imbres remiserunt; reflex. cum se furor ille remisit; remittas quaerere přestaň; med. virtus remittitur ustává, ztrácí se c) zotavovat: animus remittitur; animum r., se r. odpočívát, dopřávat si klidu; spes remisit animos a certamine zotavila; cantus remittunt animos zotavují 3) a) prominout, darovat: poenam tibi senatus remisit; pecunias r.; multam; mihi Caesar annum remisit rok ze zákonitého věku k ucházení se o úřad; absol. remittere odpustit; odia sua inimicitias vzdát se; remittere atque concedere ochotně přenechávat b) dovoliti: nec res dubitare remittit; remittentibus tribunis ježto tribunové dovolili. Part. remissus j. adj. v. t.*“ Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*remitto, ere, misī, missum prominout, odpustit; dovolit; darovat; pro-*

pouštět, vracet, posílat zpět; odrážet (jako ozvěnu), navzájem posílat; vydávat, vypouštět (tekutinu apod.); povolovat, pouštět, uvolňovat; nechat klesnout; zmírnit co, povolit v čem; ustát. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „remittere, lat., V.: zurückschicken, zurückwerfen, wiedergeben, hervorbringen, verursachen, verweisen, herablassen, auflösen, flüssig machen, abhalten, nachlassen, erlauben, ersparen, schenken, verzichten“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „re-mitto, mīsi, missum, ere, I) zurückgehen lassen, zurückschicken, contionem, nach Hause schicken, entlassen, Liv.: adulterum, Ict.: mulieres Romam, Cic.: alqm cum legione in hiberna, Caes.: obsides alci, Caes.: librum alci, Cic.: nuntium uxori, einen Scheidebrief schicken, Cic.: so auch repudium remittere, die Ehe aufkündigen (seiner Braut), Komik.; u. repudium remittere genero, Sen. rhet.: Caesari litteras (m. folg. indir. Fragesatz), zurückschreiben, Caes.: scripta ad Caesarem mandata, dagegensenden, Caes. – dah. 1) zurückwerfen, pila, Caes.: calces, nach hinten ausschlagen, Nep. – 2) wiedergeben, wieder zustellen, alci aedes, Plaut. – erwidern, alci beneficium, Caes.: veniam (eine Gefälligkeit), Verg. – 3) (wieder) von sich lassen, a) von sich geben, vocem nemora remittunt, geben ein Echo, Verg.: sanguinem e pulmone, Ov.: digitum contrahere et remittere, Plin.: sonum, Hor.: lactis plurimum ficus remittit, Colum.: oleae librum remittunt, bekommen Bast, Colum.: colores, fahren lassen, Vitruv.: bildl., opinionem animo, ablegen, aufgeben, Cic. – b) hervorbringen, verursachen, atramenta remittunt labem, Hor.: quod baca remisit olivae, Hor.: vasa aenea aeruginem remittunt, Colum. – 4) zurückziehen, hanc manum, Sen. Oedip. fr. (Phoeniss.) 61. – 5) wohin verweisen, causam ad senatum, Tac.: alqm ad ipsum volumen, Plin. ep. – II) zurückgehen lassen, -schießen lassen, ramulum adductum, Cic.: habenas, Cic.: so auch frena equo, Ov.: arcum, abspannen, Hor. – dah. 1) herablassen, herabsinken lassen, brachia, Verg.: aures, Plin.: tunica remissa, Ov.: digiti sopore remissi, Ov. – 2) auflösen, vincula, Ov. met. 9, 315. – bes.: a) (wieder) flüssig machen, sebum igne, Ser. Samm.: calor mella liquefacta remittit, läßt durch Schmelzen zergehen, Verg. – b) befreien, zB. vom Fieber, Plin. ep.: vere remissus ager, im Frühjahr ist der Acker frei von Eis und Schnee, Ov. – 3) machen, daß etwas nachläßt od. abläßt, etwas abhalten, abziehen, spes animos a certamine remisit, Liv.: ab religione animos remiserunt, sie fühlten sich in ihrem Gewissen etwas erleichtert, Liv.: refl. se remittere, Nep. u. Sen., od. medial remitti, Plin. ep., nachlassen von der Arbeit, sich erholen: animum, dem Geiste Erholung gönnen, Cic.: cantus remittunt animos, geben Erholung, heitern auf, Cic. – refl. se remittiere u. bl. remittere, nachlassen, milder werden, abnehmen, aufhören, cum remiserant dolores, Cic.: dolor se remittit, Cels.: dolores se remittent, Ter.: imbres remiserunt, Liv.: ventus remisit, Caes. – ebenso medial remitti, zB. febres remittuntur, Cels.: vita remissa, das beendigte, [2307] Poëta bei Cic. – 4) einer Sache freien Lauf lassen (Ggstz. continere), animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur, Cic. de nat. deor. 2, 34. – 5) nachlassen = erlauben, zugestehen, einräumen, in etwas zu Willen sein, auf etwas verzichten, a) übh.: memoriam, Cic.: alci legionem, abtreten, Brut. in Cic. ep.: omnia ista concedam et remittam, Cic.: id reddo ac remitto, verzichte darauf, Cic.: so auch provinciam remitto, exercitum depono, Cic.: remittentibus tribunis (da die Tr. es gestatten) comitia sunt habita, Liv.: mit folg. Infin., nec res dubitare remittit, Ov. met. 11, 376: prodesse remittit, Claud. laud. Stil. 2, 37: m. folg. ne, quamquam tibi remitto, necesse ne habeas scribere, Cic. ad Att. 12, 39, 1. – b) eine Leistung, Strafe usw. nachlassen, erlassen, ersparen, schenken, auf etwas verzichten, ne nihil remissum dicatis remitto (sc. aliquid laboris), Liv.: munus sine ignominia, Gell.: navem in triennium, Cic.: contionem, Liv.: multam, Cic., multam alci, Liv.: poenam, Liv.: pecunias, Caes.: culpam, verzeihen, Val. Flacc.: Erycis tibi terga (i.e. caestus) remitto, ich will keinen Gebrauch davon machen, Verg.: m. folg. Dat. (zugunsten jmds.), inimicitias suas rei publicae, Liv.: memoriam simultatum patriae, aus Liebe zum Vaterlande aufgeben, Liv.: privata odia publicis utilitatibus, Tac.: rei publicae novissimum casum, Tac. – c) nachlassen, ablassen, nachgeben, de celeritate, Cic.: aliquantum, Cic.: bellum, Liv.: industriam, Liv.: nullum tempus, Ter.: aliquid iracundiae, Cic.: aliquid de severitate cogendi (sc. pignora), Cic.: ex aequissimis conditionibus aliquid, Cic.: de summa iuris, Liv.: si ex hoc impetu (von dem raschen Gange) rerum nihil prolatando remittitur, Liv. – m. folg. Infin., remittas iam me onerare iniuriis, Ter. Andr. 827: remittas quaerere, quid etc., Hor. carm. 2, 11, 3: neque remittit, quid ubique hostis ageret, explorare, Sall. lug. 52, 5.“

⁽³⁴⁵⁾ Kábrt (1996, s. 230): „īnferus, a, um dolní, spodní, podzemní, podsvětní: mare inferum moře dolní (= Tyrhénské); subst. īnferī, ōrum, m. obyvatelé podsvětí, podsvětí (samo): apud inferos v podsvětí; kompar. īnferior, īnferius nižší, dolejší, dolní, slabší: substantivně īnferiōra, um, n.

místa níže položená, nížiny; locus inferior dolík; superl. infimus, a, um nejnižší, nejdolejší, nejubožejší: omnibus, summis infimisque všem, nejvyšším i nejnižším; infima de gente z nejnižší, nejubožejší vrstvy; superl. imus, a, um nejnižší, nejhlubší, nejspodnější, nejdolejší: tellus ima nejhlubší země; (pennas) alligat imas slepí pera dole (u kořene); ad imos talos až po kotníky, až na paty, k patám; instabilesque (aures) imas facit spodek, kořeny (boltců), boltce u kořene učiní nestálými, pohyblivými; subst. imum, ī, n. nejnižší místo, hlubina, dno, podsvětí: ab imo evertere summa vyvracet, zpěvracet zdola (ze dna) vzhůru; qui regit ima král podsvětí“. Hledíková (2008): „inferius – níže, dále“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „inferius – níže“. Kábrt (1996, s. 232): „infrā adv. dole, vespod, nízko hluboko; předložka s ak. pod (místně), po (časově), za (o míře)“.

(346) Klas. lat.: „iudicibus“.

(347) Klas. lat.: „iudice“.

(348) Klas. lat.: „iudicetur“.

(349) Kábrt (1996, s. 324): „persōna, ae, f. škraboška, maska: personam capiti detrahet strhne masku z hlavy; úloha divadelní; osoba: personae sui iuris osoby svéprávné, samostatné; ius personarum právní postavení osob; práv. persona excepta osoba vyňatá ze zákazu; persona grata (non grata) osoba oblíbená (neoblíbená)“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 237): „persōna, ae, f. [snad z řec. πρόσωπον přes etruské persu] škraboška, maska (divadelní): obr. personam capiti detrahet; meton. úloha, osoba, povaha, typ a) (v divadelním kuse): personam formare novam; přenes, (ve spise) quae sunt a me per Antoni personam disputata o čem vykládám ústy Antoniovými b) obr. a metaf. (vůb. v životě) α) personam alcis tueri, sustinere, gerere, ferre hrát něčí úlohu; alienam personam ferre přetvářeti se; (in) personā alcis v něčí úloze β) osobnost, osoba (abstr., t. vzhledem k postavení a vlastnostem n. proti věcem): si nec causis nec personis variet (sc. lex); personam evitare; odt. stav, postavení, hodnost; vlastností, povaha: musicen abesse a principis persona“. Hledíková (2008): „bannum afficiens personas incurrere – uvalit na sebe klatbu postihující osoby“, „in persona propria – osobně“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „bonum nobilium personarum – zboží urozených osob, šlechticů“, „persona nobilis – urozená osoba, šlechtic“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „persona, lat., F.: Maske, Larve, Charakter, Rolle, Person, Persönlichkeit, Stellung, Rang, Bedeutung“.

(350) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 302): „praeterea, adv. [spojení dvou adverbii, vl. tudy mimo (dále)] 1) dále (pak) a) při výčtu a postupu myšlenek: primum ... deinde ... p ... postremo b) o následnosti časové dále = potom ještě (po záporu již): p. aris imponet honorem; neque illum p. vidit 2) mimo to, nadto, k tomu, kromě toho, více, ostatně, jinak: nihil p. cum consule pacti, quam ut ... nic více než“. Hledíková (2008): „praeterea – kromě toho“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „praeterea – dále, kromě toho, navíc, nadto, mimoto; ostatně“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „praeterea, lat., Adv.: außerdem [mimoto, kromě toho, nadto, pak], überdies [mimo to, kromě toho, nadto, navíc], ferner [dál, dále, nadále, kromě toho], noch weiter [dále, ještě dále, ještě více], in Zukunft“.

(351) Velmi obsáhlý internetový slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „dítio, less correct form for dicio, q. v.“ Podle internetového slovníku <<http://www.babylon.com/define/112/Latin-Dictionary>> značí tento pojem: authority, rule, domain, sway, control. Kábrt (1996, s. 138): „diciō, ōnis, f. právní výrok, poručenství, moc, panství, vláda: in dicionem do moci, pod vládu; ius atque dicio právní i skutečná moc, pravomoc a područ“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 394): „diciō, ōnis, f. (nom. nebyl v užívání) [srov. 2. dico] vl. (právní) výrok, právo poroučet; poručenství, moc, právo; svrchovanost, panství, vláda: in dicione alicuius esse býti v moci něčí = v poddanství něčím, býti podroben někomu; suae dicionis facere uváděti ve svou moc, podrobit si; dicionis alienae fieri býti podroben jinému, pozbyt samostatnosti“. Hledíková (2008): „dicio, onis, f. moc, panství, vláda“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „dicio, onis, f. poddanství, poručníctví, moc“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „dicio, ditio, lat., F.: Macht, Gewalt, Botmäßigkeit, Gerichtsbarkeit“.

Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*dītio*, s. *dicio*“, „*dicio* (*dītio*), *ōnis*, f. (zu *dīco*, eig. *Recht*, zu *sprechen* od. zu *befehlen*), die Macht und Gewalt eines Herrn über andere, die Botmäßigkeit, Gerichtbarkeit, *esse in dicione alcis*, Cic.: *sub illorum dicione atque imperio esse*, Caes.: *esse vetustae Rhodiorum dicionis*, Liv.: *facere dicionis suae, Romanae, alienae*, Liv.: *se regnumque dicioni eius permittere*, Vell.: *onnes gentes, nationes, provincias, regna X virūm dicioni iudicio potestati permittere et condonare*, Cic.: *gentem suam dicioni nostrae subicere*, Tac.: *redigere bellicosissimas gentes in dicionem huius imperii*, Cic.: *redigere omnes eas civitates in dicionem potestatemque populi Romani*, Cic.: *urbes multas sub imperium populi Romani dicionemque subiungere*, Cic.: *rem Nolanam in ius dicionemque dare Poeno*, Liv.: *quorum omnium ius in dicionem tuam venit*, deren aller Rechte auf den Thron nun in dir vereinigt sind, Lampr.: scherzh., *aures meas profecto dedo in dicionem tuam*, ich bin ganz Ohr, Plaut. mil. 954. – / Über die Schreibung *dicio* u. *dītio* s. Georges Lexik. der lat. Wortformen“.

(352) Kábrt (1996, s. 359): „*redūcō*, ere, *dūxī*, *ductum vēst zpět*, zavádět, odtahovat: *turres reducere obléhací věže zpět posouvát; copias in castra reducere sbory uvést, zavést zpět do tábora; přimět, vrátit: in gratiam reducere usmířít, uvést ve smír; legem reducere znovu zavést zákon*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 387): „*redūcō*, ere, *dūxī*, *ductum* 1) *zpět táhnout*, odtahovat: *hastas reductis protendunt longe dextris pravicemi daleko (nazad) rozmáchnutými; reducta dextra libravit caestus napřáhnuv (dozadu) pravicí; turres zpět posouvát; totum spumare reductis remis aequor zpětným přitahováním vesel; clipeum; r. plantas uhýbat chodidla* 2) *zpět vést*, zavést ,uvést: *exercitum Ephesum, copias in castra, suos incolumes; ni numen reducent nepřivedou-li domů; haec sunt honorabilia, quae videntur levia, reduci ... být domů doprovázen; uxorem r., opět do domu svého uvést, vzít si; hiemes reducit Iuppiter zpět přivádí; pass. aetas reducitur vrací se* 3) *přivést, přimět k něčemu, vrátit něčemu někoho: alqm in gratiam cum alqo usmířít; veterem ad morem; ad officium k povinnosti; me ipse reduco a contemplatu mali odvracím se; legem r. obnoviti, opět zavést; (catulos) mater in formam reducit uvádí v podobu. Part. reductus j. adj.v. t.*“ Hledíková (2008): „*reduco*, ere, *duxī*, *ductum vēst zpět*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*reduco*, ere, *duxī*, *ductum táhnout zpět*, odtahovat; *vést zpět, přivést zpět*, zavést, uvést; *přivést, přimět k něčemu, vrátit koho čemu; obnovit, znovu zavést*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*reducere*, lat., V.: *zurückziehen, zurückführen, einziehen, retten, einhalten, zurückgeleiten, wieder einsetzen, zurückziehen lassen, wieder einführen, bekehren, hinbringen*“.

(353) Kábrt (1996, s. 227): „*indigeō*, ēre, *guī*, – (s gen. i abl.) *mít nedostatek, nouzi; potřebovat něco; pohřešovat něco; bažit po něčem*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 680): „*indigeō*, ēre, *guī*, – [*indu = in a egeo*] a) *mít nedostatek, nouzi, v nouzi býti* α) *absol. utrumque per se indigens obě samo o sobě nedostatečné; subst. indigentes chudáci, lidé nuzní* β) *s gen. n. abl.: armorum i. mít nedostatek zbraně; adulescentia indiget bona existimatione mládí se nedostává vážnosti* b) *mít potřebu, potřebovat něčeho: celeritatis, opum, consilii; medicina, auxilio; spec. po něčem toužit: auri, argenti; quorum indiget usus čeho potřeba vyžaduje*“. Hledíková (2008): „*indigere – potřebovat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*indigencia*, ae f. – *potřeba*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*indigere*, lat., V.: *bedürfen, bedürftig sein, brauchen, nicht entbehren können*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*ind-igeo*, *guī*, ēre (*indu [= in] u. egeo*), I) *an etw. Mangel haben* (es mangelt jmdm. an etw.), *einer Sache bedürfen, bedürftig sein*, α) *m. Genet., portī, Turpil. fr.: omnium rerum, Plaut.: armorum, Nep.: Ggstz., quarum et abundemus rerum et quarum indigeamus, Lucil. 308. – β) m. Abl.: iis rebus, quae ad oppugnationem castrorum sunt usui, Caes.: quibus rebus indiguerunt, adiuvit, Nep.: cum praecipue Lacedaemonii indigerent pecuniā, Nep.: Passiv unpers., si vero indigetur hoc genere, Pallad. 8, 4, 1. – γ) m. allg. Acc.: nihil ind., Varro LL. 5, 92: ne quid ex his indigeat architectus, Vitruv. 1, 1, 14. – δ) Partiz. indigēns absol., ita utrumque (corpus et animus) per se indigens (*mangelhaft, unzureichend*) alterum alterius auxilio eget, Sall. Cat. 1, 7: Superl. m. Genet., *aquarum indigentissimae* (an W. großen Mangel habende) terrae, Iul. Val. 3, 1. – subst., indigēns, entis, m., der Dürftige, Bedürftige, indigens et mendicus, Vulg. deut. 15, 4: gew. Plur., Cic. de off. 2, 52 u. de fin. 2, 118. Eutr. 7, 19. – II) einer*

Sache bedürfen, etw. nötig haben, brauchen, nicht entbehren können, a) v. leb. Wesen, α) m. Genet.: mei, illius, Cic.: minime alterius, Cic.: huius patris, Ter.: argenti, Lucil. fr.: non auri, non argenti, Cic.: pecuniae (Ggstz. habere pecuniam), Cic.: opis eius, Nep.: tui consilii, Cic.: indigens somni, schlaftrunken, Suet.: anser indigens ciborum, Colum. – β) m. Abl.: aliis, Cic.: cibo, Suet.: longinquis auxiliis, Liv.: ope virtutum alienarum, Plin. pan.: ferri auxilio non ind., Iustin.: non ind. clementiā ullius, Plin. ep.: annis triginta medicinā non ind., Nep.: cohortatione non ind., Cic.: monitione, Suet. – γ) m. Infin., ich habe nötig, es verlangt mich, sed hoc plane indigeo discere, quid sit ›penus‹, Gell. 4, 1, 6: multum eis arbitrer profutura, si non indigeant libris posthac Hieronymi coërceri, Sulp. Sev. dial. 1, 21, 5. – b) v. Lebl.: α) m. Genet.: aliquid (eorum), quorum indiget usus, eins der notwendigsten Wirtschaftsgeräte, Verg.: totius corporis et ipsius linguae motus et exercitationes non tam artis indigent quam laboris, Cic.: hoc bellum indiget celeritatis, Cic. – β) m. Abl.: oleo utraeque (cotes) indigentes, Plin.: aula indiget oleo, Gell.: a quo, quod indigent potu, poma dicta esse possunt, Varro: est enim disputatio illa multā et anxīā curā et circumspicientiā indigens, Gell.: cum plurimis amicitiiis fortuna principum indigeat, Plin. pan. – / Depon. Nbf. indigēri, Itala (Verc.) Ioann. 16, 30.“

(354) Kábrt (1996, s. 134): „*dēscendō, ere, scendī, scēsum* (vl. de a scando) sestupovat: *descende caelo sestup z nebe; odvozovat se, mít počátek: unde nomen iuris descendit odkud se odvozuje jméno „právo“; descendit maris ei feminae coniunctio má počátek, původ spojení muže a ženy; táhnout, vtrhnout, vnikat: verbum in pectus descendit slovo do srdce vniklo; snížit se; sklánět se; nubes descendere (inf. hist.) mrak se skláněl; spadávat; přistoupit, přikročit, sáhnout k něčemu“.* Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 384): „*dēscendō, ere, scendī, scēsum* [de a scando] 1) sestupovat, *sejít (dolů), odebírat se (s vyššího místa dolů), přijít, (o vojsku) táhnout (ex, de, a re, in re n. ad alqd): in forum d. přijít na forum (římské forum bylo v dolině); (též prostě) hodie non descendit Antonius dnes nepřijde Antonius (na forum); fuge, quo d. gestis utíkej, kam se dostati toužíš 2) metaf. a) sestoupit, sejít (dolů): Afra avis descendat in ventrem africký pták (= perlička) by vešel do žaludku; toto descendit corpore pestis zkáza se šíří po celém trupu lodi; in Maeci descendat aures necht' přijde k (soudnému) sluchu Maeciovu; infra d. táhnout dolů; d. in causam ujmout se věci; aperte descendisse in causam videbatur zřejmě bylo viděti, že se přidal ke straně; in certamen, dát se do hádky; (o zbraních, střelách); vnikat, pronikat: ferrum in corpus descendit; (obr.) quod verbum in pectus altius descendit a to slovo vniklo hlouběji do srdce; qui (sc. metus) cum d. ad animos non posset ale poněvadž nemohl vniknout do srdce; – (o horách) sestupovat, sklánět se, svažovat se: mons descendit in aequum O; – (o vodstvu) rozlít se po ..., zatopit něco: mare descendit in campos; trans, maritus altum soporem descenderat upadl do spánku b) přistoupit, přikročit (k nejkrajnějšímu prostředku; často s vedl. významem ukvapení, chvatu) sáhnout k ..., odhodlat se, chopit se něčeho; (s vedl. významem snížení) přistoupit na něco, svoliti k ..., podvolit se, poddat se, snížit se: ad omnia d. přistoupiti na vše; ad contumelias d. snížit se k potupám; preces in omnes d. ke všelikým prosbám se ponížiti; ad quas (sc. calamitatum societates) non est facile inventu, qui descendant málokdo se sníží k účasti v pohromách; (neos. pas.) eo contemptiois descensum (esse), ut ... že se až tam zašlo v pohrdání jimí“.* Hledíková (2008): „*descendo – sestupovat, scházet“.* Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*descendo, ere, scendi, scensum plout po proudu; přistoupit, přikročit, sáhnout (k čemu); přistoupit na co, svolit k čemu, podvolit se, poddat se, snížit se; odvozovat původ, pocházet, pocházet rodem; záviset na čem; (alch.) čistit látku“.*

(355) Kábrt (1996, s. 452): „*ubicumque* nebo *ubicunque kdekoliv, leckde, všude“.* Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*ubicumque, lat., Adv.: wo nur immer, wo immer, wo es immer sei, überall“.*

(356) Kábrt (1996, s. 353): „*quicumque, quaecumque, quodcumque kdokoli, cokoli; kterýkoli, jakýkoli“.* Kábrt (1996, s. 355): „*quocumque kamkoli“.* Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 357): „*quācumque, adv. a) kudykoli: quacumque iter fecit b) kamkoli: qua se cumque furens medio tulit agmine virgo kamkoli se vrhla c) kdekoli: q. custodiant plebis homines, patere aditum d) přenes. jakkoli: q. incidere lites“.* Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 365): „*quicumque, quaecumque, quodcumque a) subst. kdokoli, cokoli: quemcumque eum dici ius fasque est at' již jakkoli jej zvat je spravedlivo a slušno; quodcumque pericli est necht' je nebezpečí sebe větší; hoc, quodcumque vides toto vše, co vidíš b) adj. kterýkoli, jakýkoli: quacumque ratione jakýmkoli způsobem; legere quoscumque parentes; cuiuscumque gentis sunt kterého právě“.* Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <http://soapraha.cz/

- index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost> pouze uvádí: „*quicumque, quaecumque, quodcumque kterykoll*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*quicumque, lat., Adj.: wer auch nur immer, jeder der, alles was, wie auch immer beschaffen*“.
- (357) Kábrt (1996, s. 134): „*dērivō, āre, āvī, ātum odvádět (z řečiště)*; v gram. odvozovat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 384): „*dērivō, āre, āvī, ātum [de a rivus] 1) odvodňovat, odvádět (vodu), vést vodu někam: (obr.) hoc fonte derivata clades pohroma odvozená z tohoto pramene 2) metaf. odvádět: crimen d. svalovati vinu (s někoho)*“. Kábrt (1996, s. 134): „*dērivātiō, ōnis, f. odvádění vody, odvodňování: derivatio fluminum odvádění vody z řek; v gram. odvozování, výklad (slov)*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archi-váře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*derivo, are, avi, atum – odvozovat*“, „*derivor, ari alci – připadnout někomu*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*derivare, lat., V.: ableiten, weggleiten, leiten, Namen hernehmen*“, „*derivatio, lat., F.: Ableiten, Ableitung, Weiterausführung, Erweiterung*“.
- (358) Kábrt (1996, s. 264): „*licitus, a, um (vl. part. pf. pas. od licet) dovolený; subst. licitum, ī, n. dovolené*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 35): „*licitus, a, um dovolený: licito tandem sermone fruuntur; subst. ipse per licita atque inlicita foedatus 2 licet (licebit) u konj. přípoušť. (praes. n. perf.) překládá se spojkami ať, třeba (i), kdybych, bych i, dejme tomu že s ind. nebo kondicion.: I. concurrant omnes plebei philosophi; placeat sibi quisque licebit, tamen; zř. bez urč. slov.: I. caeli regione re motus. Part. licens j. adj. v. t.*“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> pak především uvádí: „*licite = erlaubterweise, mit Rechť*“.
- (359) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 186): „*pāgina, ae, f. [pango] pův. řada révových ke-řů, jistým způsobem upevňovaná; odt. přenes, sloupec písma na papyrovém listu, ob. strana, stránka; básn. synekd. kniha: pagina movetur kniha se chvěje; meton. báseň*“. Ve středověku pak především: *stránka, list, listina* („*pagina sacra*“ = bible, Písmo).
- (360) Kábrt (1996, s. 358): „*reddō, ere, didī, ditum dávat zpět, vracet; nést, vydávat: reddidit suos sonos vydala jí vlastní, nádherné zvuky; nomen reddere vracet jméno, ozývat se jménem; red-dere voces odpovídat; reddere motus konat pohyby; mutua reddebant dicta hovořili spolu; gra-tiam reddere odvděčit se; conubia reddere vrátit, obnovit právo snubné; předkládat: Latine red-dere do latiny překládat; ustanovit, určit: práv. iudicium reddere zavést soudní vyšetřování; vota reddere slíby, závazky splnit; ius reddere alicui přirknout někomu právo, soudní nález vynášet; iura reddere konat spravedlnost, zasedat na soudě; prokazovat: honorem reddere poctu vzdávat, prokazovat; reddere supplicium trest odpykat; odevzdat, doručit: epistulam reddere dopis dát; učinit někoho něčím: iratum reddere rozhněvat*“. Pokud jde o odvozené substantivum *redditus* Hledíková (2008) pak (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*redditus, ūs, m. důchod, výnos, plať*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*redditus, mlat., Steuer, Abgabe*“.
- (361) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 309): „*presbyter, erī, m. [πρεσβύτερος] 1 starší, sta-řec 2 † kněz*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*presbyter, ěrī, m., = πρεσβυτερος. I. In gen., an elder (eccl. Lat.), II. In partic., an elder or presbyter in the Christian Church: quid facit, exceptā ordinatione, episcopus, quod pres-byter non faciat*“. <<http://cs.wikipedia.org>>: „*Presbyter (řecky πρεσβύτερος presbyteros starší) je v Novém zákoně označení vůdce místní křesťanské komunity. V současnosti se v katolických a pravoslavných církvích užívá pojem presbyter jako společného označení pro kněze a biskupa, tedy svěcené služebníky, kteří mají kněžskou moc (na rozdíl od jáhna, který je svěcen ke služ-bě). Pro samotného kněze (nikoliv biskupa) se užívá pojem sacerdos. V protestantismu se poj-mem presbyter nebo starší označují členové voleného orgánu sboru (staršovstva)*“. <<http://leccos.com/index.php/clanky/presbyter>>: „*Presbyter, v křesťanství vysvěcená (ordinovaná) osoba pověřená kázáním, vyučováním, pastýřskou péčí o věřící a vedením liturgie, to vše pod správou biskupa. Presbyteri jsou běžně označováni jako kněží, i když knězem v plném slova smyslu je biskup. V protestantských církvích jsou presbyteri voleni; obvykle laičtí zástupci sboru, kteří spra-vují sbor spolu s farářem (kazatelem)*“. *Meyers Großes Konversations-Lexikon (6. Auflage 1905–1909)* <<http://www.zeno.org/Meyers-1905>>: „*Presbyter (griech., »Älteste«), Benennung der Vor-steher der christlichen Gemeinde. Nach dem Vorbilde der jüdischen Synagagalverfassung wur-*

den zunächst in den palästinischen Gemeinden Älteste (s. d.) mit einer gewissen Autorität betraut. In heidenchristlichen Gemeinden konnte sich eine ähnliche Einrichtung auch selbständig bilden, indem die »Alten« einer besondern Ehrung genossen. Die P. hatten bei den gottesdienstlichen Versammlungen auf Ordnung zu sehen und überhaupt alle Gemeindeangelegenheiten, unterstützt von den Diakonen, zu verwalten, namentlich auch über die sittliche Lebensführung der Gemeindeglieder zu wachen. In der ersten Zeit von dem Bischof (s. d.) nicht unterschieden, wurden sie im Laufe des 2. Jahrh. diesem untergeordnet. Seit dem 4. Jahrh. gingen sie ihres ursprünglichen Ansehens vollends verlustig, behielten zwar die liturgischen Geschäfte, das Recht der Sakramentenverwaltung und das Lehramt, aber dies alles in bischöflichem Auftrag; sie wurden Pfarrer einzelner Kirchen im bischöflichen Sprengel, Priester im gewöhnlichen Sinn. Erst die Reformation faßte die Presbyterwürde als Laienamt auf, so besonders die reformierte Kirche, wo die P. mit den Geistlichen ein Kollegium von großer Machtbefugnis, das Presbyterium, bildeten. Diese Ältesten hatten in Genf die Aufgabe, jeder in seinem Bezirk den Lebenswandel der Gemeindeglieder zu überwachen und mit den Pfarrern die Kirchengzucht im Konsistorium zu üben. In Frankreich sowie in die schottische und in die deutsch-reformierte Kirche fand das Amt der P. Eingang.“

(362) Středověká transkripce „u“ = „v“. „Moraua“ = „Morava“.

(363) Klas. lat.: „*gratia*“. Kábrt (1996, s. 200): „*grātia*, ae, f. půvab, vděk, krása; pl. *Grātia*, ārum, f. bohyně krásy a půvabu, počtem tři; oblibenost, přízeň, vliv, vážnost: *inire gratiam* dojit přízně; *volgus fuimus sine gratia*, *sine auctoritate* byli jsme nízký lid bez vlivu, bez vážnosti; *in gratia esse* být v oblibě, v přízni; přátelství, láska: *fratrum gratia* láska bratrská; laskavost, milost: *participes gratiae* účastný milosti (boží); *de gratia Dei* z milosti boží; vděčnost, dík: *gratias agere* vzdávat díky; *gratias!* díky!; *gratiam referre* odvděčit se; *gratiae maximae* díky nejněvroucnější; *gratiam debere* díkem být povinen; abl. *grātiā* a *grātiis* viz toto – *grātiā* (vl. abl. od *grātia*, pojí se s gen. a stojí za ním) kvůli, pro, za: *honoris gratia* na počest; *amicitiae gratia* z přátelství; *exempli gratia* například; *mea, tua, nostra, vestra gratia* kvůli mně, tobě, nám, vám; *visundi aut spoliandi gratia* za obhlédnutí nebo za loupění, podívat se nebo loupit, aby se podívali nebo loupili; *deridendi gratia* pro posměch, na posměch; práv. *iuris civilis corrigendi gratia* pro opravení občanského práva, pro reformu“. Hledíková (2008): „*gratia* ae, f. vděk, milost“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*gratia divina* favende – z boží milosti“, „*gratia*, ae f. – milost, dík“, „*largiente dei gratia* – s přispěním boží milosti“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*gratia*, lat., F.: *Annehmlichkeit, Wohligefälligkeit, Gefälligkeit, Gnade, Gunst, Kredit, Freundschaft, Ansehen, Macht*“.

(364) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 707): „*īnspiciō, ere, spexī, spectrum* [*in a specio*] a) *downitř něčeho* hledět, nazírat, nahlížet: *spec.* nahlížet do knih: *libros Sibyllinos, tabulas societatis, litteras, leges; verba*; b) *pohlížet na něco, prohlížet, pozorovat, zpytovat, zkoumat* něco: *machina inspectura domos* = aby prohlédl domy; i. *exta; vulnus* ránu ohledávat; *vas prohlédnout; arma, equos*; – přenes, α) o lidech: *hominem* i. zkoumat; *alqm propius* i. blíže poznat někoho β) o věcech: *res sociorum* věci spojenců prozkoumat; *fidem* i.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*īnspicio, ere, spexī, spectrum* + 4. p. *nahlédnout do, hledět na*“. *Liber exquisiti xenii* – *Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*īnspicere*, lat. V.: *hinsehen, hineinblicken, durchblicken, erkennen, einsehen, besichtigen, beschauen, untersuchen, mustern, genau erwägen*“.

(365) Klas. lat.: „*iure*“.

(366) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 69): „*hospes*“ = *host*, dále pak *hostitel, hostinný přítel* – též *cizinec* či *pocestný*. Podle internetového slovníku <www.wikiled.com> lze výraz přeložit i jako *krčmáře* či *hostinského*. Ve středověku označoval tento výraz především *sedláka* či *zemědělského hospodáře*. Viz pak především podrobnou poznámku č. (200) a též poznámku č. (247).

(367) Jde o *Ústí nad Labem*. Především v klasické latině značilo písmeno „V“ též „U“.

(368) Kábrt (1996, s. 113): „*conventus, ūs, m. schůze, shromáždění; sněm, soud: conventus agere* konat soudy (po krajích); *spolek, obec* občanů římských v provincii; *in singulos conventus pecuniae imperabantur* na jednotlivé spolky občanů peníze byly přikazovány; *zástup: conventus in*

medios do středu zástupů; úmluva, smlouva; *conventus regni Bohemiae sněm Království českého; kraj, okres; *konvent, společenství mnichů, klášter“. Ve středověku především: konvent (kláštera) či sněm. Hledíková (2008): „conventus – shromáždění, konvent“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „conventus, us m. konvent (kláštera), sněm, shromáždění“.

(369) Kábrt (1996, s. 63): „*capitulum*, *ī*, *n.* hlavička, kapitola; **kapitula*, sbor kanovníků“. Ve středověku jak kapitula, tak kapitola. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*capitulum* = kleiner Kopf, Köpfchen, Köpflein, Mensch, Säulenkapitell, Knauf, Hauptbalken an einer Kriegsmaschine, Kopfschmuck, Abschnitt, Kapitel, Passus, Hauptinhalt, Aushebung der Rekruten“. Pro srovnání viz především poznámku č. (248). <<http://leccos.com/index.php/clanky/>> uvádí: „Kapitula a) sdružení kněží katedrály kolem biskupa (katedrální kapitula) nebo při jiném kostele (kolegiální kapitula), vázaných určitými povinnostmi. Členové kapituly jsou buď sídelní, nebo čestní kanovníci, představeným bývá probošt; b) shromáždění v řeholních společenstvích, jež rozhoduje o závažných otázkách a volí představené na různých úrovních.“ <<http://leccos.com/index.php/clanky/>> (Ottův slovník naučný): „Kapitola v církvi katol. jest kollegium či korporace kanovníků, při katedrálním nebo jiném chrámu Páně ustanovených. Kapitoly vyvinuly se z bývalého »presbyteriæ biskupova, jež tvořili kněží a jáhni, podporující biskupa v bohoslužbě a vedení záležitostí církevních v diécési (corona episcopi). Členům tohoto presbyteria stanovili ve IV. a V. stol. někteří biskupové zvláštní reguli, dle níž měli pod vedením biskupovým na způsob řeholníků společně žítí, se modliti, stolovati, spáti, společné jmění míti, slibem chudoby vázání nejsouce, kterážto regule od sv. Chrodeganda, biskupa meteského, asi kol r. 760 ve 34 kapitolách dle řehole sv. Benedikta sdělaná a později Amalariem zdokonalená a rozmnožená na synodě Cášské r. 817 byla promulgována a záhy skoro po celé střední a jižní Evropě přijata. Poněvadž pak kanovníci denně se scházeli ke čtení, resp. slyšení kapitolní regule, zváno místo, kde se scházeli, i korporace sama *capitulum*. Společný život kanovníků poklesl však ve stol. XI. a přes námahu papežů Mikuláše II. a Alexandra II. obnoven nebyl, ač nyní opět Apošt. Stolice o něj usiluje. Kapitoly při kostelech stoličních slují katedrální, při jiných chrámech zovou se kolegiální. – Organizace kapitol bývala podobna organizaci řádové. V čele stál biskup, jež u vykonávání funkcí jurisdikčních podporoval arcijáhen, ve funkcích pak bohoslužebných, pokud nepožadovaly svěcení biskupského, archipresbyter. Kromě toho byl v kapitole kanovník scholastik, kantor, kustos, sakristan a j. Když však život společný v kapitolách pominul a kanovníci tvořili korporaci samostatnou, autonomickou, ústava kapitol změněna tak, že v čelo postaven probošt, resp. děkan, kdežto z ostatních hodností (dignit) zůstaly často pouhé tituly. Odtud činěn i rozdíl mezi dignitates (praelaturae), personatus a officia v kapitolách, ve kteréžto příčině panuje však v kapitolách největší rozmanitost. Obyčejně bývají v ní nyní pouze dignity (jedna nebo dvě) a prosté kanonikáty. Kromě toho však má býti v kapitolách katedrálních vždy též kanovník theolog a kanovník poenitentiář, a na to i nyní Apošt. Stolice naléhá. – A jako ve příčině důstojností veliká panuje v kapitolách rozmanitost, podobně i v počtu členů. Druhdy byla t. zv. *capitula aperta* (receptiva, non numerata), jež neměla počet členů pevně stanovený, a c. *clausa* (non numerata) s počtem členův obmezeným. Nyní počet ten jest různý. Práva kapitoly jsou dvojí: jedna přísluší jí jakožto svéprávnému, autonomickému sboru (*jura corporativa* či *interna*), jiná jakožto senátu biskupa diécésního (*jura externa*). Jakožto korporace má kapitola svoji hlavu, děkana; má právo spravovati své vnitřní záležitosti a své jmění, zakládati statuta (se schválením biskupským); má *jus sigilli* a právo voliti své členy, pokud toto právo není nahrazeno nominací královskou nebo jiným způsobem, jakž tomu v Rakousku až na některé výjimky všade; jakožto celek má kapitola katedrální *praecedenci* přede všemi *praelaty* a opaty (*praecedenci* jednotlivých kapitulárů stanoví obyčejně statuta). – *Jura externa* jsou různá dle toho, je-li stolec biskupský obsazen nebo uprázdněn. Obsazen-li, jest kapitola senátem biskupovým, podporující ho ve správě diécése, a to tak, že biskup v některých důležitějších věcech vázán jest jednak souhlasem, jednak radou kapitoly celé, neb aspoň radou dvou kanovníků, kteréžto případy právem církevním jsou vytčeny; kapitoly jsou též volány na synody provinciální a na synody diécésní. Za doby sedisvakance přechází na kapitolu katedrální správa ovdovělé diécése, již však z nařízení koncilu Tridentského nevede sama, nýbrž musí do osmi dnů zvoliti vikáře kapitolního, jenž diécési spravuje. Kromě toho příslušelo jindy kapitolám právo voliti nového biskupa, jež však u nás, Olomúc a Salcpurk vyjímajíc, nahrazeno nominací císařskou. – Zřizování nových kapitol vyhrazeno jakožto »*causa maior*« Apošt.

Stolici, což platí i o nových dignitách v kapitole. – Některé kapitoly podřízeny jsou bezprostředně Apošt. Stolici (cap. exempta). Tpch.“

- (370) Kábrt (1996, s. 113): „*conveniō, īre, vēnī, ventum scházet se, shromažďovat se, přicházet: uxor in manum convenit žena sňatkem přechází v moc manžela; navštívit; shodnout se, smluvit se: condiciones pacis inter eos non convenerunt neshodli se na podmínkách míru; ut convenerat jak bylo ujednáno; non satis conveniebat nebylo dostatek shody; hodit se, příslušet: eae (artes) sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestae ta umění jsou pro ty, k jejichž stavu se hodí, čestná; neos. convenit je vhodné, náleží, sluší se“.* Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 318): „*conveniō, īre, vēnī, ventum* 1) a) *intrans. scházet se, shromažďovat se někde, u někoho, přicházet, dostavovat se (in locum, ad alqm): in numero equitum c. mezi jezdce se dostavit; ad edictum c. sejít se na rozkaz; metaf. multae causae unum in locum convenisse videntur mnoho příčin, jak se zdá, se sešlo; – spec. α) civitates in id forum conveniunt obce se scházejí do toho města, soudem patří k tomu městu β) uxor in manum convenit sňatkem přichází v moc mužovu, provdává se za muže; in manum flaminis c. provdat se za flamina b) trans. (náhodou n. zúmysla) sejít se, setkat se s někým, zastihnout, zastat, navštívit někoho, mluvit s někým (alqm); si me decies una conveneris hora; potestas regis conveniendi příležitost mluvit s králem; itaque nemo adhuc c. me voluit mluvit se mnou (za účelem rady), žádat mne za radu; (v pas.) ab nuntio uxoris erat conventus sešel se s poslem; opus esse sibi domino eius convento že musí s pánem jeho promluvit c) t. t. právn. nastupovat na někoho pořadem práva, stíhat někoho, žalovat, obesílat 2) sejít se v jednání, sjednat smlouvu, shodnout se, smluvit se, zůstat na čem; (spolu) ujednat, umluvit něco a) (osob. vazba) *condiciones pacis (inter eos) non convenerunt o podmínkách míru se neshodli; signum, quod convenerat smluvené znamení b) (neos.) dochází ke shodě, je shoda: ut convenerat jak bylo (dříve) ujednáno, podle (předchozí) úmluvy (dohody); ut Lacedaemoniis cum rege conveniret N aby se Lakedaimoňané dohodli s králem; satis convenit s ak. c. inf., s nepř. ot. dostatečně je známo: quibus consulibus interierit, non convenit o tom není shody = není známo; – spec. bene convenit mihi cum alqo jsem s někým za dobré, jsem v přátelském styku: sororis vir, quicum optime ei convenisset; pulcre convenit cinaedis; srov. též *conveniēns* 3) přiléhat, hodit se: (obr.) *dicitur Afrani toga convenisse Menandro že by toga Afraniova byla dobře přiléhala (slušela) Menandrovi; metaf. shodovat se, srovnávat se, snášet se s něčím (cum re), hodit se k něčemu (ad alqd); hodit se na někoho (ad n. inalqm), hodit se, příslušet někomu (alci): somnium cum re convenit; ad summam non c. neshodovat se s počtem; non in omnes omnia conveniunt ne vše připadá na všechny, ne vše hodí se všem; nemo erat, in quem ea suspicio non conveniret; viris laborem c.; non haec iocosae conveniunt lyrae nehodí se k veselé písni; cui non conveniet sua res komu se jeho stav nebude hodit = kdo nebude spokojen; sibi c. (= sibi constare) zůstat si důsledným; neos. convenit hodí se, sluší, přísluší, patří se, náleží (sinf.; s ak. c. inf.): si tibi curae (est), quantae (sc. curae esse) conveniat máš-li jej na srdci, jak se sluší: convenit (= ex foedere oportet) victos discedere. Part. *conveniēns* j. adj. a *conventum* j. subst. v. t.“ Hledíková (2008): „*macellum carniū convenire – najmout masný krám, řeznictví*“, „*super hac materia convenire – sejít se k jednání o této otázce*“, „*convenit me ad serviendum – najal mě ke službě*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*convenio, ire, veni, ventum aliquid – pronajímat, najímat, sejít se, sjednat, shodnout se*“, „*conventio, onis f. – nájem, pacht, úmluva, smlouva*“, „*conventor, oris m. – nájemce*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*convenio, ire, veni, ventum* 1. *scházet se, sejít se, shromažďovat se, přicházet, dostavovat se (in locum, ad alqm), (tranzitivně) setkat se s kým, zastihnout koho, navštívit koho, zajít ke komu, mluvit s kým (alqm); 2. stíhat, žalovat, obesílat koho; 3. shodovat se, souhlasit, být ve shodě, shodnout se, smluvit se, ujednat, umluvit se; 4. hodit se, slušet, padnout (např. o oděvu), hodit se, příslušet, náležet, patřit k čemu, slušet se, patřit se, shodovat se, srovnávat se, snášet se s čím; 5. najmout, pronajmout; 6. svolávat“.* Hlušíková (2009, s. 192): „*conveniō, -īre, -vēnī, -ventum* 1. *scházet sa, přicházet sa, zhromažďovat sa, dostavit sa: in numero equitum convenire dostavit sa mezi jezdcov, ad edictum convenire zíst sa na rozkaz, uxor in manum convenit žena přichádza /sobášom/ do mužovej moci t. j. vydáva sa za muža 2. alqm stretnúť sa s nekým, navštívit niekoho, hovoriť s niekým, zastihnúť niekoho 3. práv. žalovať niekoho, stíhať niekoho 4. dohodnúť sa /na niečom/, dohovoriť sa /na niečom/: condiciones pacis inter eos non convenerunt nedohodli sa na podmienkách mieru, ut convenerat ako sa dohodli, podľa dohovoru, satis convenit je dost' známe, bene convenit cum aliquo som v priateľskom styku s niekým 5. hodiť sa, priliehať: dicitur Afrani toga convenisse Menandro vraj by sa Afraniova tóga dobre hodila Menandrovi 6. znášať sa s niečím /cum alqa re/, hodiť sa k niečomu /ad alqd/, hodiť****

sa na niekoho /ad alebo in alqm/, zhodovať sa s niečím /cum alqa re, ad alqd/: ad summam non convenire nezhodovať sa s počtom, cui non convenit sua res kto nebude spokojný, non in omnes omnia conveniunt nie všetko sa hodí všetkým 7. neos. convenit sluší sa patrí sa, hodí sa, je vhodné“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „conveniō, vēnī, ventum, īre, beikommen = eintreffen, sich einfinden, bes. v. mehreren = auf einem Punkte = zusammenkommen, zusammentreffen, sich zusammenfinden, sich versammeln (Ggstz. abire, discedere), I) im allg.: A) v. intr.: a) übh.: α) v. leb. Wesen u. Schiffen: convenerant duces, waren (in derselben Gegend) eingetroffen, Liv.: conveniunt duces, kommen zusammen (versammeln sich); quaeritur, quid opus sit facto, Nep.: cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent, Caes.: cum omnes in verba iuraverint conventuros se iussu consulis nec iniussu abituros, Liv. – diem ad conveniendum edicere, Liv.: nunc enim ita convenimus, ut etc., ist unsere Zusammenkunft von der Art, daß wir usw., Cic. – boni (als G.) quoniam convenimus ambo, Verg.: Eporedorix Aeduis et unā Viridomarus in equitum numero convenerant nominatim ab eo evocati, Caes.: Tyrii per (über) limina laeta frequentes convenere, Verg.: v. einem, qui ex iis novissimus venit, wer zuletzt eintrifft, Caes. b. G. 5, 56, 2. – m. Ang. wann? ante lucem, Plin. ep. (vgl. unten »m. Ang. wohin?«). – m. Ang. woher? durch Advv. od. durch Praepp., huc undique, Caes.: undique ex Gallia, Caes.: ad certam diem frequentes undique, Liv. – ex diversis regionibus, Liv.: ex provincia, Caes.: interea et ex proximis hibernis et a Caesare conventura auxilia, Caes.: naves, quas ex Pictonibus et Santonis convenire iusserat, Caes. – m. Ang. wohin? durch Advv., od. durch Praepp. (gew. in od. ad m. Akk.), od. durch Acc. loc., c. huc, Cic.: illuc, Ov.: quo (wohin) lege communi omnes puberes armati convenire consuerant, Caes.: colloquendi tempus sumitur locusque, quo (wohin) conveniretur, Nep.: omnes etiam gravioris aetatis eo (dahin) convenerant, Caes.: eo omnes cotidie convenire (iussit), Nep. – proximā nocte in oppidum, Caes.: quem in locum convenire possimus, rescribite, Brut. in Cic. ep.: c. in eum locum, Cic.: in unum locum, Pompei. in Cic. ep.: unum in locum, Cic. u. Caes.: od. bl. in unum, Liv.: in una moenia (Ggstz. incertis sedibus vagari), Sall.: in Remos, Tac.: c. Idibus Maiis in senatum, Cic.: c. in contionem, Cic.: c. in colloquium, Nep.: mane in consilium frequentes, Cic.: in coetus scholarum laeti et alacres conveniunt (discipuli), Quint.: v. einem, in mediam praecipua convenit ursa viam, Avian. fab. 9, 6: neque quam in partem quisque conveniat, provident, Caes. b. G. 6, 37, 6. – c. ad ripam Rhodani, Caes.: ad aedes alcis noctu, Cic.: ad signa (sich bei den F. einfinden,) Caes.: ad Isthmicum spectaculum, Val. Max.: ad hoc iudicium, Cic.: ad regem, Liv.: omnem senatum ad se c. iussit, Liv.: armati cum silentio ad se convenirent, Liv.: c. luce primā in Achradinam ad curiam, Liv.: esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludos conveniat, Vet. edict. – c. Romam, Liv.: Cales, Liv.: qui Romam frequentissimi convenerant, Cic. – m. Ang. woher? u. wohin? zugl. durch Advv. od. Praepp., huc undique, Caes.: undique frequentes, Caes.: ex fuga in oppidum, Caes.: eodem et ab Selymbria L. Cornelius et ex Thracia paucos post dies Antiochus convenerunt, Liv. – m. Ang. wo? (wenn die sich Versammelnden sich schon an dem Orte befinden) durch Advv., durch Praepp. od. durch Genet. od. Abl. loc., zB. quanta illic multitudo convenisse dicebatur, Cic.: c. in colonia Agrippinensi in domum privatam, Tac.: Cyrii apud hiberna decumae legionis, Tac. – m. Ang. wobei? worauf? = infolge wessen? durch ad m. Akk., celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex convenerunt, Caes.: ad nomen quoque barbari conveniunt, Curt.: ad bucinam inflatam certo tempore apros et capreas convenire ad pastum, Varro r. r. – m. Ang. zu welchem Zwecke? durch de (wegen, über), durch causā u. gratiā m. Genet. (wegen), durch ad od. in (zu) u. Akk., durch 1. Supin. (um zu), durch einen Finalsatz m. ut u. Konj., c. de communi officio (v. zwei Feldherren), Cic.: ad alqm de civitate impetranda (v. den Gesandten der Latiner), Val. Max. – uno tempore undique comitorum ludorum censendique causā, Cic.: ex oppidis finitimis visendi causā, Cic.: visendi eius gratiā ad alqm, Vell.: spectandorum ludorum gratiā Romam, Val. Max.: ad decuriatum aut centuriatum, Liv.: in domum Calvini ad officium, Val. Max.: ad delectationem (v. Zuhörern), Quint.: c. ad auxilium, Caes.: ad eum defendendum, Nep.: ad eos defendendos, Caes.: ad prosequendum Scipionem officii causā, Liv.: funus, quo amici non conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed etc., Cic.: c. in obsequium funeris, Sulp. Sev.: c. undique Romam gratulatum, Liv.: c. ad Caesarem gratulatum, Caes.: iussit eo omnes cotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur, Nep.: reguli in unum convenere, ut inter se de cunctis negotiis disceptarent, Sall. – β) v. lebl. Subjj.: conveniunt mihi munera multa huc ab amatoribus, kommen ein, Plaut.: huc venit utrumque bivium, trifft zusammen, Plin. – v. Abstr., multa convenerunt, quae mentem exturbarent meam, Cic.: cum multae causae convenisse unum in locum atque inter se congruere videntur, Cic.: quae (bellum intestinum et externum) si in unum

convenient, vix deorum opibus, quin obruatur Romana res, resisti posse, Liv. b) insbes.: α) als publiz. t. t.: c. alqo, zu irgend einem Gerichtsbezirk der Provinz gehören, civitates, quae in id forum conveniunt, in diese Kreisstadt gehören, Cic. Verr. 2, 38: Carthaginem conveniunt populi LXV, Plin. 3, 25; vgl. Plin. 5, 105. – β) als jurist. t. t., v. der Frau, c. in manum, durch Heirat (usus, coemptio, confarreatio, w. vgl.) in die Gewalt des Mannes kommen, absol., Cic. top. 14: Flacc. 84. Quint. 5, 10, 62. Gaius inst. 3, 84: viro in manum, Cic. top. 23: in manum flaminis, Tac. ann. 4, 16. – u. übh. v. der Verheiratung, c. in matrimonium alcis, Papin. dig. 45, 1, 121. § 1; od. cum alqo, Gell. 18, 6, 8: c. in nuptias, Cod. Theod. 3, 7, 11. B) v. tr. gleichs. an od. zu jmd. beikommen = jmd. treffen, zufällig oder absichtlich mit jmd. zusammentreffen, jmd. aufsuchen, besuchen, sprechen, a) übh.: α) m. Acc.: hominem, fratrem, Plaut.: c. equites, Caes.: cotidie plurimos, Cic.: Epaminondam, Nep.: adversarios eius, Nep.: conveniri nolle, Cic.: nocte conveniri et interdiu ab omnibus mortalibus posse, Sen.: nunc conveniendus Phormio est, Ter.: conveniendi patris tempus capere, Ter.: alcis conveniendi habere potestatem, Nep.: in conveniendis magistratibus et senatoribus, Cic.: sunt qui volunt te conventam, Plaut.: quod esse ambas conventas volo, Plaut.: prius P. Scipione convento, Liv.: conventis proceribus, Symm.: opus esse sibi domino eius convento, er müsse den H. sprechen, Liv.: edit nomina eorum, quibus conventis opus esset, Liv. – m. Ang. wie? (= als wen? in welchem Zustande?) durch Prädik.-Acc. od. im Passiv durch Prädik.-Nom. eines Partiz., c. Atilium spargentem semen, Cic.: cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conventus, auf der Rückkehr nach R. begriffen getroffen worden war, Liv. – m. Ang. durch wen? (= wessen Vermittlung) durch per u. Akk., per Gabinium ceteros, Sall.: qui antea per tres consacerdotes nostros fuerat ex multorum auctoritate conventus, Symm. ep. 10, 74. – m. Ang. wo? durch Advv., durch Praepp. od. durch Genet. od. Abl. loc., ubi eos convenit? Cic.: dic, ubi te conveniam? Mart.: Ariminum cum ea legione proficiscitur ibique tribunos plebis, qui ad eum confugerant, convenit, Caes.: cum legati eum in itinere convenissent, Caes.: ad Tempe Thessalica Philippus est conventus, Liv.: Bruti pueri Laodiceae me convenerunt, Cic.: convento Cn. Octavio Demetriade, Cic.: ubi (verst. Megarae) cum Theodorum domi convenire vellet, Val. Max.: non uno est omnis convenienda loco, Ov. art. am. 2, 394. – β) m. inter se (einander): tribuni plebis non desistebant clam inter se convenire, Cic. agr. 2, 12: nequeunt homines armenta feraeque inter sese ullam rem gignere conveniundo, Lucr. 2, 922 sq. – γ) absol. (wobei die Ang. wen? leicht aus dem Zshg. zu ergänzen): post convenero (verst. eum), Plaut.: die convenisse (verst. me), Ter.: aditum petentibus conveniendi non dabat, Nep. – b) als jurist. t. t., jmd. gerichtlich angehen, belangen, alqm, ICt. (u. so conventus debitor, Chalcid. Tim. 159): alqm de od. pro alqa re, ICt.: dah. alqd (nomen, culpam u. dgl.), wegen etw. klagbar werden, ICt. II) prägn.: A) beikommend-, sich anschließend in etw. hineingehen, an etw. darangehen, in od. an etw. passen, mit etw. zusammenpassen, 1) eig., m. in od. ad u. Akk., conveniebatne in vaginam tuam machaera militis? Plaut.: fistula ferrea, quae in columellam convenit et in cupam, Cato: si cothurni laus illa esset ad pedem apte convenire, Cic.: m. Dat. (wem?), dicitur Afrani toga convenisse Menandro (bildl.), Hor. – absol., noli mirari, si (corona) non convenit; caput enim magnum est, Cic. 2) übr., hinpassen, zusammenpassen, d.i. deutsch je nach dem Zusammenhang und nach der Konstruktion bald = passen, übereinstimmen, stimmen, zutreffen, bald = sich passen (sich reimen, sich schicken), passend-, geeignet-, anwendbar sein, zukommen, entsprechen, zusagen (vgl. Fronto de oratt. p. 159, 13 N. nam convenire et decere et aptum esse et congruere Graeci ῥημόσθαι appellant), α) m. Subj.-Nom.: mores conveniunt, Ter.: atque ita cum et vultus similitudo et expositionis tempora et pastoris confessio convenirent, nepotem agnovit, Iustin.: nomen non convenit, Ter.: conveniet numerus quantum debui, Ter.: conveniet etiam ambulatio quaedam, Quint. – m. cum u. Abl., haec tua deliberatio non convenit cum oratione Largi, Cic.: quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, Cic.: qua ex coniunctione naturae... convenire potest aut fissum iecoris cum lucello meo aut meus quaesticulus cum caelo, terra rerumque natura? Cic. – m. in od. ad u. Akk., v. mater. Subj., ceterae vites in quemvis agrum conveniunt, Cato: emplastrum viride ad podagram satis convenit, Scrib.: v. abstr. Subj., non in omnes omnia convenire, Cic.: nec hoc in te convenit, Cic.: erat nemo, in quem ea suspicio conveniret, Cic.: quae vitia videntur in quemvis potius quam in istum convenire, Cic.: hoc maxime in Alcibiadem convenire videbatur, Nep.: poteram ego, verbum (παθή) ipsum interpretans, morbos appellare, sed non conveniret ad omnia, Cic. – m. Dat. (wem?), v. leb. Wesen u. mater. Subj., mulier mulieri magis convenit, Ter.: nihil autem minus perfecto duci quam festinationem temeritatemque convenire arbitrabatur, Suet. Aug. 25, 4: nervis et articulis convenit plantago trita cum sale, Plin.: v. abstr. Subj., negavit id suae virtuti convenire, Nep.: munditias mulieribus, viris laborem convenire, Sall.: qui nihil rectum nisi quod ipsorum moribus conveniat puta-

bunt, Nep.: *quid posterius priori non convenit?* Cic.: *non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic deuteretur victo, Nep. – poet. m. Acc. u. Infin. (zur Ang. wozu?), Prop. 2, 1, 41. – β) m. Infin. od. Acc. u. Infin. (s. Benecke Cic. Cat. 1, 4), quo sidere ulmis adiungere vites conveniat, Verg.: *ilicone ad praetorem ire convenit?* Cic.: *quī convenit in minore negotio legem timere, cum eam in maiore neglexeris, Sall.: ubi sementem paraveris, glandem parari legique convenit, Cato: haud convenit unā ire cum amica imperatorem in via, Ter.: quibus de rebus nos dicere oporteat et quid vos sequi conveniat, Cic.: quo ex (infolge) senatus consulto confestim te interfectum esse convenit, Cic. – m. Dat., fundo suburbano arbustum maxime habere convenit, Cato: neque enim debet aut convenit nobis periculo ulli submittere animum nostrum, Brut. et Cass. in Cic. ep.: respondebam non convenire moribus meis aliud palam, aliud agere secreto, Plin. ep. – γ) unpers.: ad nummum convenit, es trifft auf den Heller, Cic. – videte nunc illum primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; quī convenit, praesertim id temporis? Cic. – m. Dat., minime miror caelum et terras vim suam, si tibi ita conveniat (zusagt), dimittere, Cic.: in quam cuique feminae convenisset domum nuberet, Liv.: quam sibi conveniat, ipse viderit, Hor.: si tibi curae (est), quantae conveniat, Munatius, ob dir M. so lieb ist, wie er es verdient, Hor. – convenit, es sagt mir zu! Plaut. Cas. 272. B) zusammenkommend ein Ganzes bilden, sich vereinigen, sich verbinden, 1) eig., v. Atomen, Lucr. 5, 429. – v. leb. Wesen = sich begatten, inter se, Lucr. 2, 923: *clunibus*, Plin. 11, 85: m. Ang. wozu? in voluptatem veneriam, Apul. met. 4, 27: *gig-nendis liberis*, Arnob. 7, 9. 2) übr., der Ansicht, Meinung nach sich einigen, u. zwar klassisch nur res convenit od. unpers. bl. convenit, man einigt sich, wird od. ist einig (eins), man vereinbart (verständlich) sich über etw., man kommt über etw. überein, es kommt etw. durch Übereinkunft zustande, man beschließt etw. gemeinschaftlich, man behauptet etw. einstimmig (allgemein), erst bei Spät. homines conveniunt, die Leute einigen sich, a) übh. (s. über die Konstr. Spengel T. Maccius Plautus p. 40. Benecke Cic. Lig. 18 u. Iustin. 9, 5, 3. Held Caes. b. c. 1, 28, 2. Dietsch Sall. Iug. 83, 2), a) res convenit: tempus et locus convenit, Liv.: *id convenerat signum*, Liv.: *Marcellus posse rem convenire ratus*, Liv.: *addebant praeterea rem conventuram*, Cic. (vgl. Drak. Liv. 30, 3, 7): *ubi ratio agenda rei (Operationsplan) et tempus convenit*, Liv.: *eo signo, quod convenerat, revocantur*, Caes. – pax convenit, Sall. u. Liv., non convenit, Iustin.: *si condiciones pacis non convenissent*, Liv.: *pax ita convenerat, ut Etruscis Latinisque fluvius Albula finis esset*, Liv.: *in eas condiciones cum pax conveniret*, Liv.: *Corinthus, ut ibi deponerentur obsides, convenit*, Liv.: *saepe pacem conventam frustra fuisse*, Sall. Iug. 112, 2: *quibus conventis*, Liv. 30. 43, 7. – mit Dat., omnibus amicis idem convenit, Plaut.: *saepius ultro citroque agitantibus rem conventuram*, Liv.: *pax, quae non ipsis civitatibus conveniret*, Iustin. – m. cum u. Abl., cum his mihi nec locus nec sermo convenit, Plaut.: *haec fratri mecum non conveniunt neque placent*, Ter.: *pax, quae cum T. Quinctio convenisset, ut rata esset petierunt*, Liv.: *quid nobis conveniat cum adversariis (Ggstz. quid in controversia relinquatur)*, Cornif. rhet.: *ut notam apponam eam, quae mihi tecum convenit*, Cic. – m. inter u. Akk., ratio inter nos convenit, Plaut.: *si quid inter quos convenit*, Cornif. rhet.: *illud unum inter nos non convenit*, Sen.: *pactum est, quod inter aliquos convenit*, Cic.: *ea quae inter regem Pausaniamque convenerant*, Nep.: *quod tempus inter eos committendi proelii convenerat*, Caes.: *iudex inter adversarios convenit*, Cic.: u. (m. dopp. Nom.) *iudex (als R.) inter eos convenit Atilius Calatinus*, Val. Max. – m. folg. quod (daß), id modo non conveniebat, quod senatus consulesque nusquam alibi spem quam in armis ponebant, plebes omnia quam bellum malebat, darin war man nicht einig, daß usw., Liv. 2, 39, 8. – β) convenit m. Acc. u. Infin., m. ut od. ne u. Konj., m. bl. Coni., m. indir. Fragesatz, Ggstz. discrepat, gew. m. Dat. od. m. cum u. Abl. od. m. inter u. Akk., interfectum esse a Clytaemnestra Agamemnonem convenit, Cic.: *signum, quod ab eo dari convenerat*, Suet.: *convenit iam inde per consules reliqua belli perfecta (esse)*, Liv.: *veneno quidem occisum (Claudium) convenit; ubi autem aut per quem dato discrepat*, Suet.: *inter omnes convenit Sibyllam tres libros attulisse*, Plin. – *convenisse, ut ne quid dotis mea ad te afferret filia*, Plaut.: *miles ea quae acta erant quaeque ut agerentur convenerat ad consulem refert*, Liv.: *pacto convenit, ut Himera amnis finis regni Syracusani ac Punici imperii esset*, Liv.: *mihi cum Deiotaro convenit, utile in meis castris esset cum suis copiis*, Cic.: *ita sibi cum Dolabella convenisse, ut etc.*, Cic.: *convenit inter eos, cuius cornu prius laborare coepisset, ut is capite suo fata patriae lueret*, Val. Max. – convenerat, ne interloquereris, Sen. de clem. 1, 9, 9. – u. (m. bl. Coni.) *pro argento si aurum dare vellent, darent convenit*, Liv. – u. (m. indir. Fragesatz) *quibus consulibus interierit (Hannibal), non convenit*, Nep.: *cum eo sine ullo intertrimento convenerat iam, quemadmodum traderetur*, Cic. – γ) convenit absol.: *ita ut convenerat factum est*, Liv.: *ut od. uti convenerat*, Hirt. b. G. u. Sall.: *ita enim convenerat*, Liv.: *si ita conventum est*, Cod. Iust. 5, 3, 7. – m. Dat. od. m. cum u. Abl., se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret,**

Nep.: sic sibi cum Caecina convenisse, Cic.: non modo inter patres, sed ne inter consules quidem satis conveniebat, Liv. – m. de u. Abl. (Ggstz. discrepat, controversia est), cum de facto conveniret, Cic.: cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, Liv.: de verbo controversia est, de re quidem convenit, Sen.: mitterent ad eum, quibuscum sibi de pace conveniret, Iustin.: cum de pretio inter eminentem vendentemque convenerit, Sen.: de qua (annona) inter licentem vendentemque conveniat, Plin. pan.: ea de quibus inter creditorem et debitorem conventum est, Cod. Iust. 8, 34, 3. § 1. – ḍ) homines conveniunt, die Leute einigen sich, cum de praeda non convenirent, Iustin. 15, 4, 23: de rebus litigiosis et convenire et transigere possumus, Paul. sent. 1, 1. § 5: quos negant inter se convenisse, Hyg. astr. 2, 4: ideo plerumque artifices convenire solent m. folg. Acc. u. Infin., Ulp. dig. 9, 2, 27. § 29. b) insbes., bene (optime) convenit (alcī) cum alqo, es steht jmd. auf gutem Fuße-, in gutem Verhältnis od. Vernehmen mit jmd., es steht sich jmd. gut mit jmd. (Ggstz. animus alcis ab alqo alienus est), cui cum paupertate bene convenit, dives est, Sen.: sororis vir, quicum optime convenisset, Cic.: pulchre convenit improbis cinaedis, Catull. – u. ebenso bene convenit od. bl. convenit inter aliquos, es besteht ein gutes Verhältnis zwischen usw., primo hos dies complusculos bene conveniebat sane inter eas, Ter.: nec conventurum inter nos posthac arbitror, Ter. Vgl. conveniens no. II, b. – / Archaist. synk. Präs. conveniatis, Cato oratt. 40. fr. 1: Futur. convenibo, Plaut. Cas. 548.“

(371) Klas. lat.: „iam“.

(372) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 259): „piscor“ = lovit ryby, rybařit. Výraz „piscaria“ je poklasický – značí rybolov. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelstka-cinnost>> uvádí: „piscaria, ae f. – rybolov“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „piscārius, a, um (piscis), zu den Fischen gehörig, Fisch-, hamulus, Plaut.: copia, Plaut.: forum, Plaut. (s. forumno. II, A, 2, c. Bd. 1. S. 2828). – subst., piscārius, ii, m., der Fischhändler; piscāria, ae, f., der Fischmarkt, Varro fr. in Perotti Cornucop. p. 158, 13 ed. Basil“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „piscārius, a, um, adj. [piscis], I. of or belonging to fishing or fish, fish- : copia piscaria, Plaut. Cas. 2, 8, 65: forum piscarium, the fish-market id. Curc. 4, 1, 13: hamulus, id. Stich. 2, 1, 17. – II. Subst. A. piscārius, ii, m., a fish-monger : nullus in piscariā piscis erat: inter piscarios nemo vendebat, Varr. in Perott. in Cornucop. – B. piscāria, ae, f., fish-market, Varr. Fragm. ; Dig. 50, 16, 17.“

(373) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 366): „quiētē, adv. [quietus] klidně; quiētus, a, um [quiesco] a) klidný, v klidu jsoucí, v klidu žijící: animo quieto; aetas quieta sine ullo labore; amnis, aequor; sermo, vita; ea cura quietos sollicitat klid jejich ruší; spící: quietos nox habuerat b) pokojný, v míru žijící (proti válce): Gallia, quietissima pars nejkldnější mírný, bez tížadosti, tichý, skromný: vir, modesti quietique“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „quiete, lat., Adv.: ruhig, ohne Kampf, zurückgezogen, gelassen (Adj.), bedächtig“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „quiete i. q. placide [mírně, klidně, tiše, pokojně, nerušeně; lahodně, jemně; laskavě, vlídně, milostivě]“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „quiētē, Adv. (quietus), ruhig, I) nach einer Tätigkeit Ruhe haltend: 1) ruhig, ohne Kampf, quietius tranquilliusque bellare, mit weniger Kampfesfeier und Hitze, Liv.: quietissime se recipere, Caes. – 2) ruhig, zurückgezogen, eingezogen, vivere, Cic.: agere aetatem, Cic. – II) v. Charakter: 1) ruhig, gelassen, apte et qu. ferre alqd, mit Fügung und ohne Murren, Cic.: verb. leniter et quiete colloqui (Ggstz. nihil iracunde rabioseque facere), Cic. – 2) ruhig, bedächtig, quietius edere alqd (Ggstz. avidius vorare), Macr. sat. 7, 12, 21.“

(374) Neklasický tvar – odvozen ze slovesa claudere. Kábrt (1996, s. 79): „claudō, ere, clausī, clausum zavírat, zamykat: portas claudere brány zavřít; mille domos clausere (= clauserunt) serae tisíc domů jim zavřely závory; lanum claudere zavřít chrám Janův (v době míru); uzavírat; ukončovat: Marsigni terga Marcomanorum claudunt Marsignové uzavírají záda Markomanů; agmen claudere uzavírat voj; campi claudebant ultima colles nejzazší kraj pláně uzavíraly pahorky; obkličovat, svírat, omezovat, vězňit: civem Romanum tenere vinctum aut clausum držet občana římského v poutech nebo ve vězení; numerus clausus omezený, předem stanovený počet; mare clausum moře uzavřené; oppidum operibus claudere sevřít město obléhacími stroji; zahalovat: umbrae

claudunt stíny zahalují⁴. Viz též Jireček (1863, s. 40): „... prima clausura sub Lutemeric 1057⁴. Viz též poznámku č. (386).

(375) Klas. lat.: „adiacent“.

(376) Kábrt (1996, s. 35): „aperiō, īre, aperuī, apertum otvírat, odmykat; iter aperire proklestīt si cestu; viam aperire proklestīt, razīt si cestu; Pontum aperire otevřít, učinit přístupným Pontus; odhalīt, odkrýt; vyjevit, oznámit, prozradīt: unda aperuīt terram vlna odkryla dno (moře); aperit secreta pectoris prozrazuje tajemství srdce, nitra; casus futurus aperire zjevit, prozradit budoucí osudy“.

Hledíková (2008): „catharacte aperiuntur – otvírají se vodopády“.

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „aperire, lat., V.: sichtbar machen, aufdecken, entblößen, zum Vorschein kommen, offenbaren, eröffnen, verraten (V.), aufspüren, erschließen, zugänglich machen“.

Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „aperio, peruī, pertum, īre (aus *ap-verio, vgl. litauisch āt-veriu, ›öffne, mache auf‘, altind. apavrnōti, ›deckt auf, öffnet‘), zum Vorschein bringen, bloß-, offen machen (Ggstz. operire), I) Verdecktes, Verhülltes sichtbar machen, sehen lassen, aufdecken, entblößen, bloßlegen (Ggstz. operire, tegere, contegere), a) eig.: aperit ramum, qui veste latebat, Verg.: unda dehiscens aperit terram, läßt den Grund sehen, Verg. – Körperteile, durch Enthüllung, corporis partes quasdam, Cic.: caput (auch als Höflichkeitsbezeugung gegen höhere Magistrate), Cic. u.a.: u. caput alci (vor jmd.), Sall. fr.: u. capita aspectu magistratum, Plin.: aperto pectore, Ov.: apertae pectora matres, die Brust entblößt, Ov. – durch Nebel, Nacht usw. Verhülltes, dispulsa sole nebula aperuit diem, Liv.: liquidior lux aperit hostem, Curt. – u. so refl. se aperire u. medial aperiri, sichtbar werden, sich sehen lassen, zum Vorschein kommen, v. Gestirnen, v. Örtl., die uns näher treten u. dgl. (Ggstz. delitescere, occultari), Cic. – b) übtr., gleichs. Verhülltes, Verborgenes, Unbekanntes an das Licht bringen, -ziehen, an den Tag geben, -bringen, offenbaren, enthüllen (dah. auch verraten), eröffnen, darlegen (Ggstz. occulere, occultare, tegere), α) m. Acc.: istaec tua flagitia, Plaut.: occulta quaedam et quasi involuta, Cic.: involutae rei notitiam definiendo, Cic.: sententiam suam, Cic.: dissidentes suos sensus, Nep.: frontes hominum (Ggstz. tegere mentes), Cic.: errorem, Liv.: causam consilii sui, Sall.: consilium suum, Sall.: coniurationem, Sall.: rem omnem, Sall.: omnia, Liv.: futura, Verg.: casus futuros, Ov.: utriusque naturam et mores, Sall.: socios sceleris, Sall.: lux deinde aperuit bellum ducemque belli, gab Aufschluß über usw., Liv.: quo pacto hoc accipiam (accipiam!), aperi, *Plaut. mil. 1025 Br. – refl. se aperire u. medial aperiri, v. Pers., sich (seine wahre Gesinnung) offenbaren u. sich (wer man ist) verraten, coacti necessario se aperiant, zeigen sich in ihrem wahren Lichte, Ter.: tum sumus incauti studioque aperimur in ipso, Ov. – u. ap. alqm, jmd. aufspüren, nec uspiam ruris aperitur ille, Apul. met. 7, 26. – v. Lebl., exspectandum (putabant), dum se ipsa res aperiret, an den Tag käme, Nep. Paus. 3, 7. – β) m. de u. Abl.: deinceps de insinuatione aperiendum est, Cornif. rhet. 1, 9; vgl. ibid. 2, 50. – γ) m. folg. Acc. u. Infin.: se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum, Nep. – v. Lebl., cum et concitatio remorum directaeque in se prorae hostes appropinquare aperuissent, Liv. – δ) m. folg. indirekt. Fragesatz: aperio, qui sim, Nep.; vgl. memet ipse aperio, quis sim, Liv.: aperio, quid sentiam, Nep. II) Verschlossenes, Besetztes sichtbar u. offen u. dah. auch zugänglich machen, öffnen, eröffnen, erschließen, aufmachen, aufbrechen (Ggstz. operire, claudere), a) eig.: α) durch Wegziehen eines Vorhangs, einer Verhüllung, Decke, ostium, fores, Ter. u.a. (u. im Bilde quā commendatione quasi amicitiae fores aperiuntur, Cic.): ianuam, Ov. (vgl. unten no. δ, αα): portam, Caes.: domum, Catull.: tabernas, Liv.: fenestram, Cels. (u. im Bilde hanc fenestram, diesen Weg einschlagen, Suet.): aerarium, Caes. (u. im Bilde nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, Cic.): carceres (in der Rennbahn), Varr.: eas arcas (Särge), Liv.: sepulcrum, Curt.: patinas, Plaut.: vas, Cato: florem, v. Gewächsen, Plin.: os (Mund), Scrib.: fauces, Quint.: oculos, pupulas, Cic.: u. (sprichw.) alci oculos aperire, ut volgo dicitur, M. Caes. b. Fronto ad M. Caes. ep. 3, 18. p. 56, 13 N.: apertas aures praebe ad nomen memoriamque filii tui, Sen. ad Marc. 5, 2. – refl., se aperire, sich öffnen, aufgehen, in templo Herculis valvae clausae repagulis subito se ipsae aperuerunt, Cic.: patris sepulchrum diruptis ianuis se aperuit, Vopisc.: flos numquam se aperit nisi vento spirante, Plin. – β) durch Abnahme eines Bandes, Siegels usw. öffnen, erbrechen, fasciculum litterarum, epistulam, litteras, Cic.: testamentum, Suet. – γ) durch Hauen, Schneiden, Graben, Stechen, Brennen usw. etw. öffnen, bloßlegen, αα) in etwas eine Öffnung machen, parietem, durchbrechen, ICt.: murum ab imo ad summum crebris cubitalibus fere cavis, Liv. – bes. als mediz. t. t., sowohl v. Arzte, cutem, Cels.: cutem latius, Cels.: vulnus latius, Cels.: pustulas

acu, Cels.: locum candenti ferro, Cels. – als v. Heilmitteln, omnes vomicas celerius, Scrib.: strumas, Scrib. – u. Passiv aperiri medial = sich öffnen, aufgehen, v. Geschwüren usw., donec ea suppurent et per se aperiantur, Cels.: ubi vel per se vel per medicamenta vel etiam ferro aperta est suppuratio, Cels. – ββ) eine Örtlichkeit öffnen, eröffnen = zugänglich machen, saltum caedendo, Curt.: u. bl. saltum, Liv. – δ) prägn.: αα) eröffnen, = eine Öffnung, einen Durchgang, eine Mündung usw. bilden, sowohl durch Graben, aufgraben, graben, bloßlegen, locum, Cic.: fundamenta templi, Liv.: cavernas, Ov.: viam rectam in cuniculum, Liv.: ianuam in publico, nach der Straße zu durchbrechen, ICt.: puteum, graben, ICt. – als auch durch andere Mittel, iter ferro, mit dem Schwerte einen Weg durch die Reihen der Feinde, Sall. (u. im Bilde ap. viam potentiae, Vell.). – v. Lebl., ventus aperuit incendio viam, Liv.: mare quoque novum in Pamphyliam iter aperuerat, Curt.: aperit os aliud amnis, Curt. – ββ) eröffnen = einen Ausgang, Ausfluß verschaffen, fließen machen, fontium lacus, Varr. fr.: fontes maximos, penitus absconditos, Cornif. rhet. (u. im Bilde fontes philosophiae, eloquentiae, Cic. u. Quint.): novas venas (aquarum), ICt. – u. als mediz. t. t., cataplasmatibus efficere, ut per se pus aperiatur, Cels. – b) übr.: α) gleichs. Verschlussenes, Unzugängliches eröffnen, erschließen, zugänglich machen, αα) bisher unzugängliche Länder, Völker usw. dem Zutritt, dem Verkehr, der Eroberung usw., Pontum, Cic.: Britanniam tam diu clausam Mela; vgl. quod pace omnis Italia erat aperta, dem freien Verkehr geöffnet war, Liv.: u. ver aperit navigantibus maria, Plin. – incognitum fama orbem terrarum armis, Liv.: reges et gentes, Tac.: Asiam regi, Curt.: mors alcis aperit Syriam, die sichere Rückkehr nach S., Tac. – ββ) bisher nicht erreichbare Zustände usw., toreuticen, anbahnen, Plin.: alci pristinae vitae consuetudinem interclusam, Cic.: alci reditum ad suos, Cic. – occasionem, Liv.: occasionem ad invadendum (v. einem Umstande), Liv.: insidiantibus casum, eine Gelegenheit, eine Blöße geben, Tac.: u. ebenso locum suspicioni aut crimini, Cic. – γγ) eine gleichs. bisher verschlossene Zeit eröffnen, ap. annum, das Jahreröffnen, erschließen, poet. v. Sternbilde Stier (weil beim Eintritt der Sonne in den Stier für den Landmann das neue Jahr begann), Verg. georg. 1, 217; u. zur Kaiserzeit von denen, die zur Benennung des Jahres das Konsulat für den ersten Januar übernahmen, Plin. pan. 58, 4. Stat. silv. 4, 1, 2. – alci vacuos honoris menses, jmdm. freie Monate der Ehre eröffnen, d.i. für jmd. M. offen machen, in denen er als Konsul eintreten kann, Tac. ann. 2, 72. – β) eine Anstalt eröffnen, d.i. allgemeiner Benutzung zugänglich machen, ludum (eine Schule), Cic.: u. so ludum dicendi, Suet.: scholam, Suet.: u. locum... asylum (einen Ort als As.), Liv. – γ) eine Geldsumme jmdm. eröffnen = jmdm. zur freien Verfügung stellen, quod DCCC (800 000 Sesterze) aperuisti, Cic. ad Att. 5, 1, 2. – / Archaist. Imperf. aperibat, Ven. Fort. 5, 5, 100: Fut. aperibo, Plaut. truc. 763 (aber Pompon. com. 173 liest Ribbeck nach Fleckeisens Vermutung a peribo).“

(377) Klas. lat.: „adiutorio“. Kábrt (1996, s. 17): „adiūtōrium, īī, n. podpora, pomoc – adiutor, ōris, m. podporovatel, pomocník; pomahač“. Ve středověké latině značilo „adiūtōrium“ nejčastěji: pomoc nebo přispění. Hledíková (2008): „intendere in adiutorium – přispět ku pomoci“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „adiutorium, īī n. – pomoc, přispění“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „adiutorium, lat., N.: Unterstützung, Hilfe, Beistand“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „adiūtōrium, īī, n. (adiuvo), I) die Unterstützung, der Beistand, die Hilfe, Stütze, absol. od. m. Genet. subi. u. obi., Asin. Poll. fr. bei Suet. gr. 10. Vell. 2, 112, 4. Sen. ep. 88, 25. – II) das Heilmittel, Cass. Fel. 1. Plin Val. 5, 7. Vgl. Gloss. ›adiutoria, fomenta‹.“ Hlušíková (2009, s. 27): „adiūtōrium, -īī, n. pomoc, podpora: faciamus ei adiutorium simile sibi pomáhajme mu tak ako /by sme pomáhali/ sebe“.

(378) Kábrt (1996, s. 360): „reformō, āre, āvī, ātum přetvořit; obnovit, zlepšit“. Ve středověku často též opravit. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „reformatio, onis f. – oprava, náprava“, „reformo, are, avi, atum – opravovat, přetvořit, obnovit“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „reformare, lat., V.: umgestalten, verändern, abändern, verbessern, zurückgeben, wiederherstellen“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „refōrmo, āvī, ātum, āre, I) umgestalten, umbilden, verändern, 1) eig.:

*Iolcus reformatus in annos primos, Ov.: dum, quod fuit ante, reformat, bis sie die erste Gestalt wieder annimmt, Ov.: hunc r. ad homines, wieder menschliche Gestalt geben, Apul.: figuras in facies hominum, Apul. – 2) úbr.: a) úbh., [2270] umändern, abändern, sententias in peius, ICt. – b) přágn., verbessern, mores depravatos ref. et corrigere, verbessern u. veredeln, Plin. pan.: solutam disciplinam, Eumen. – II) zurückgeben, wieder zustellen, spät. ICt. – III) wiederherstellen, templum, Solin. 40, 5: vias, Capit. Pertin. 9, 2: ruínas patriae in pristinum habitum, Val. Max. 5, 5. ext. 2: quae subitā irruptione direpta fuerant et incensa, statum in veterem, Treb. Poll. trig. tyr. 5, 4: pacem Galliae, Eutr. 9, 20.“ Hlušíková (2009, s. 725): „reformō, -āre, -āvī, -ātum 1. pre-tvorit' 2. reformovat', obnovit', menit' 3. *zlepšit'“.*

(379) Kábrt (1996, s. 60): „*camerarius, iī, m. komorník, komoří; správce panovníkova pokladu; náčelník královského dvora“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „camerarius, i m. – komoří, komorník, půhonč'“, „camerarius iunior, iuvenis – mladší komorník“, „camerarius minor – menší komorník“, „camerarius regis – podkomoří“, „camerarius supremus – nejvyšší komorník“, „subcamerarius, ii m. – podkomoří“. Hledíková, Janák a Dobeš (2007, s. 35–36): „Komorník (camerarius) se připomíná prvně v polovině 12. století; zprvu i u něj šlo o hodnost ve vztahu k osobě knížete – spravoval knížecí šaty, skvosty i hotové peníze – ale odtud se stal správcem knížecí komory (camera ducis) jako souhrnu finančních důchodů panovníkových. Jelikož podstatnou složkou peněžních příjmů byly soudní pokuty, patřily komorníkovi i soudní funkce a v mladším období se pak do této oblasti přesunulo těžiště jeho činnosti vůbec. Koncem 12. století se už objevuje i termín summus camerarius, odlišující tohoto centrálního komorníka od komorníků hradských (srov. dále) i od komorníků – komorníčních poslů. Termín sám ale signalizuje i konstituování pravidelného knížecího soudu (k němuž poháněli komorníční poslí) v jednom místě – na Pražském hradu, kde výkon svého soudnictví už kníže přenesl na jinou osobu.“ Jičínský (1862, s. 29): „Komorníkovi (camerarius) náležela správa důchodů zeměpanských, zvláště soudních tax, jež sám určoval a vybíral. Tím byl úřad jeho veledůležitý a vliv jeho na správu soudní nemalý. Mimo to byl dozorcem nad nemovitým jměním zeměpanským, které od zvláštního podřízeného jemu hospodáře (villicus řečeného) spravováno bylo. Jemu podřízeni byli dále podúředníci, též komorníci (camerarii) řečení, kteří zastávali nyníjší posly soudní čili pedely, tedy zvláště půhony, hlavní to část staročeského řádu, konávali.“

(380) Kábrt (1996, s. 12): „accēdō, ere, cessī, cessum přistupovat, přistoupit, přikročit: ad gubernacula rei publicae accedere přistoupit ke kormidlu státnímu; accedit eodem k tomu ještě přistupuje; navštívit: omnes, qui Messanam accesserunt všichni, kteří Messanu navštívili; non potest accedi nelze se domoci návštěvy, přístupu; voj. přitřhnout; přidávat se, připojovat se: ad consilium accere přidat se k návrhu; blížít se, podobat se: gloriae eorum accessurum že se přiblíží, vyrovná jejich slávě“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 11): „accēdō, ere, cessī, cessum (synkop. accessit = accessistis) přistupovat, přikročovat, přicházet, přibývat, přibližovat se, dostavovat se (ad alqd, alqd, alci rei k něčemu) 1) accedam ad hominem; accedam hunc; a. ad urbem; in funus a. přijít na pohřeb; воен. přitáhnout, přitřhnout, připlout: loca hostiliter a.; cum quinque navibus Africam accessit; ad manum a. utkat se bojem; metaf. exitus accessit verbis sm. řekl a stalo se 2) metaf. též a) o činnosti dávat se do něčeho, účastnit se, ujímat se, brát na sebe: ad rem publicam a. vstoupit do veřejného (politického) života; ad bona a. uvázat se ve statky; ad causam a. vzít na sebe vedení pře, hájení b) o spojení a souhlase přidávat se, připojovat se: ad condiciones a. přijmoutí podmínky; accessit animus ad meam sententiam; illis accedas socius c) o podobě blížít se, podobat se: homines ad deos nulla re propius a. d) sm. přibývat: anni acceduni; turba accedit dav roste; neos. accedit quod n. ut k tomu přistupuje, že: ad ceteras miserias accessit etiam id, quod dixit e) sm. dostávat se někomu: tibi stultitia accessit; accessit familiaritas mihi cum Bruto“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „accedente iuris peritorum consilio na radu znalců práva“, „accedentes patrem meum – abyste se obrátil na mého otce“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „accedit, ere, cessit – přistupovat, přidávat se“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „accedo, ere, cessi, cessum blížít se, přibližovat se, přicházet“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „accedere, lat., V.: herzutreten, herankommen, hinzukommen, sich nähern“.

(381) Kábrt (1996, s. 53): „beneplacitus, a, um (vl. part. pf. pas. od beneplaceō) oblíbený, milý, populární; laskavý; subst. *beneplacitum, i, n. zalíbení, záliba; náklonnost, přání“. Pražák, Novotný

- a Sedláček (1955, I. díl, s. 155): „*benepiaceō, ere, uī, itum líbit se; odt. benepiacitus, a, um zalíbený, milý; subst. neutr, zalíbení, přání*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*benepiacitum, i n. libost*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*benepiacitum, lat., N.: Wohlgefallen, Beliebi*“.
- (382) Kábrt (1996, s. 103): „*consensus, ūs, m. souhlas, jednomyslnost, shoda: omnium consensu za všeobecného souhlasu; spiknutí, sročení; (ex) consensu se souhlasem, souhlasně, jednomyslně*“. Hledíková (2008): „*de communi consilio et consensu – na společnou radu a se souhlasem*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*consensus, us m. – souhlas, povolení, schválení*“.
- (383) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 417): „*rīvus, ī, m. [srov. čes. řinouti se, řeka] a) tok, proud: přenes, fortunae (obraz od zlatonosného Paktolu) b) potok, potůček: r. difficilibus ripis progressus; tenuis fugiens per gramina inducit rivos sequentes; přenes, sudor fluit rivis zavodňovací příkop, struha, náhon: claudite iam rivos pueri; rivos ducere; effodere rivos odvodňovací kanály*“.
- (384) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 551): „*terminō, āre, āvī, ātum [terminus] omezovat, ohraničovat 1) vl. stanovit něčemu meze, hranice: (Caesar) imperium Oceano, famam qui terminet astris 2) metaf. a) omezovat (alqd re něco něčím, na něco): sonos vocis paucis litterarum notis terminavit pro (mluvené) hlásky stanovil jen několik málo znaků b) končit, dokonávat: bellum t. vymezovat, vyměřovat, určovat, stanovit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*terminare, lat., V.: begrenzen, abgrenzen, einschränken, ermessen, bestimmen, beschließen, beendigen, sich endigen*“.
- (385) *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*fructum, lat., N.: Gesträuch, Gebüsch*“. Jde zjevně o neklasický tvar. Viz (pro porovnání) též Kábrt (1996, s. 192): „*frutex, icis, m. keř, křoví; větve – fruticetum, ī, n. křoví, houšť*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*fructum (frutetum), ī, n. (st. fruticetum von frutex), l) das Gesträuch, Gebüsch, Sing., Plin. 25, 7: Plur., Col. 3, 11, 3. Plin. 18, 46. Gell. 19, 12, 9. – ll) übr., der Strauch, Solin. 30, 25.*“
- (386) Kábrt (1996, s. 79): „*claustrum, ī, n., v plur. claustra, ōrum, n. závora, zámek: laxat claustra Sinon uvolní závory Sinon; venti circum claustra fremunt větry hučí kolem závor; hráze, pouta: claustris retentae ferae v klecích držaná zvířata; klíč (k ovládnutí země): claustra terrae ac maris klíč k ovládnutí souše i moře; *klášter*“. Ve středověku: závora, zámek, ohrada, klášter. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*claustrum, i n. – klášter, závora, zámek*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*claustrum, lat., N.: Verschluß, Riegel, Sperrkette, versperrter Eingang, Klappe, Tor (N.), Mauer, Wand, Schranke, Damm, Behälter, Gewahrsam, Zwinger, Käfig, Schlüssel, Bollwerk, Grenzfestung*“. Hlušíková (2009, s. 144): „*claustrum, -ī n. /používa sa zväčša plurál: claustra, -ōrum, n./ 1. zámka, závora: claustra aerarii klúče od pokladnice, rumpere claustra manu odtrhnúť závoru 2. hrádza, hranice, medza 3. putá, prekážka 4. hradba, bašta, plot, klietka, reťaz: diu claustris retentae ferae zvery dlho držané v klietkach 5. priesmyk, úžina: quid claustra montium profutura? čo už len prospeje uzatvorenie horských priesmykov? 6. klúč /na ovládanie krajiny/: obtinere claustrum Aegypti držať v moci cestu do Egypta 7. koniec, záver, zakončenie 8. *kláštor*“.
- (387) Kábrt (1996, s. 110): „*contiguus, a, um dotýkající se, sousední: in ea parte, quae Palatino contigua est v té části, která sousedí s Palatinem; dosažitelný*“.
- (388) Kábrt (1996, s. 173): „*exsistō nebo existō, ere, ex(s)istī, – vystoupit, vynořit se, vyvstat, povstat, vzejít; vznikat: ex luxuria avaritia exsistit z hýřivosti vzniká lakota; quam ex infinita multitudine exsistere unum jako když z nekonečného množství povstane jedinec; stát se: ut exsistat ex rege dominus takže se stává z krále samovládcem; být*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 520): „*exsistō a starší zp. psaní existō, ere, exstī (extī), – 1) vystoupit: a) conaris hoc dicere neminem exstīsse, qui Quinctium defenderet; ea speluncā Ditem patrem repente exstīsse; ab*

inferis, de terra, ex arvis; ego huic causae patronus exstiti b) zvl. z vody vystoupit, vynořit se: gurgite medio summa tenus alvo; equus submersus voraginibus non exstitit; ze země vystoupit: armati terrā (t. podkopem); z podsvětí: hodie ab inferis; ze zálohy: signo dato omnes e latebris exstiterunt 2) (vystupovat a tím vznikat =) vzcházet, zvedat se, vyvstat, vzejít, objevit se, vyrůst a fons existit prýští; lacum repente exstitisse; quae a bruma sata sunt, quadragesimo die vix existunt: Varro; dentes e.; a media fronte inter aures unum cornu; anguis ab ara; aestus povstává, vzniká; flamma b přenes, vznikat, objevit se, nastat, nastoupit, vyskytnout se, povstávat: bellum existit ex Sicilia počátek má; discidium; ex luxuria avaritia; magna inter eos controversia; odt. též = stát se: ex rege dominus; harum rerum Torquatus particeps exstitit; magnus vir exstitit osvědčil se jako; zvl. absol. vyskytnout se, být, existovat: nihil exstitit nobilius; ne qua vis exsisteret; promisso fides exstitit sm. slib se splnil; talem exsistere eloquentiam, qualis fuit in Crasso; nisi Ilias illa exstitisset; semper exstiterunt huic generi fautores; timeo, ne in eum existam crudelior; s abl. singulari fide e. být; excellenti animo e.“ Internetový slovník <<http://www.david-zbiral.cz/uzivsi-lat-2.txt>> uvádí: „exsisto, ere, exstiti (extiti), vystoupit; vynořit se, vystoupit (zejm. z vody, země); vzcházet, zvedat se, vyvstat, vzejít, objevit se, vyrůst, vyprýštit, povstat, vzniknout, vznikat, objevit se, nastat, vyskytnout se, povstat; stát se; osvědčit se jako; být, existovat, vyskytovat se“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „exsistere, existere, lat., V.: heraustrreten, hervortreten, erheben, losbrechen, auftauchen, entstehen, stattfinden, folgen, eintreten, sich zeigen“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatel-ska-cinnost>> uvádí: „existo, ere, extiti (exsisto) – být, vyskytnout se“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „ex-sisto (existo), stitī (titī), ere, I) intr. heraus-, hervortreten, A) im allg., heraus-, hervortreten, -kommen, -gehen, -tauchen, ans Tageslicht treten, zum Vorschein kommen, sich erheben, auftreten, aufstehen, auftauchen, a) v. leb. Wesen, absol., Cic. u.a.: de terra, Cic.: ex arvis, Cic.: ab ara, Cic.: ab inferis, Cic.: speluncā, Cic.: mediā alvo, Ov.: bes. als milit. t. t., heraus-, hervor-, losbrechen, plötzlich sich erheben, absol., Auct. b. Afr. und Curt.: e latebris, Liv.: ex collibus primis, Auct. b. Afr.: terrā, Curt. – b) v. lebl. Subj., absol., bes. v. Wasser, Quellen, Flüssen, Liv., Ov. u. Curt.: ab aede lunonis ex arce, hervorschallen (v. einer Stimme), Cic.: sub ipsis flammis (v. Blutbächen), Curt.: inter aures (v. einem Horn), Caes.: liquidas in auras (v. der Saat), Lucr. – B) prägn., entstehend hervortreten, -hervorgehen, zum Vorschein kommen, auftreten, auftauchen, eintreten, sich zeigen, entstehen, werden, im Perf. auch = vorhanden sein, stattfinden, sein, 1) eig.: a) v. leb. Wesen: ex stirpe quadam (im Bilde), Cic.: stercore de taetro (v. Würmern), Lucr.: terris (v. Tieren), Lucr. – b) v. lebl. Subj., inter coagmenta lapidum ex pavimento (v. einem Baum), Caes.: in statucae capite (v. einem Kranz), Cic. – 2) übtr.: a) m. einfachem Subj.: a) v. Pers.: ut tyranni exsisterent, Cic.: ut exsistat ex rege dominus, Cic.: reliqua vendita, quibus domini non exstiterent (vorhanden waren), Liv. – β) v. Zuständen, v. phys., eo anno existit eadem positio caeli siderumque, quae etc., Cic.: intolerabilis aestus existit, Curt.: ubi acrior flatus existit, Curt.: magna repente in ipsis operibus flamma exstitit, Hirt. b. G.: v. polit. Zuständen, ne qua repentina vis in civitate exsisteret, Nep.: existit motus, Caes., tumultus, Suet., externum bellum, Liv.: v. a. Zuständen u. Verhältnissen, ex luxuria existit avaritia, Cic.: existit autem hoc loco quaestio subdifficilis, Cic.: talem exsistere eloquentiam, Cic.: in qua (animi parte) irarum existit ardor, Cic.: dictis captivorum fides exstitit (die Auss. der G. bestätigten sich), Liv.: promisso fides exstitit, was er versprochen, hielt er auch, Curt. – b) m. Prädik.-Nom.: ego huic causae patronus (als V.) exstiti, Cic.: in praetura novarum tabularum auctor exstitit, Vell.: magnus hic vir exstitit (hat sich groß gezeigt), Nep.: tam civilis erga quosdam amicos exstitit, Eutr.: eo magis timeo, ne in eum existam crudelior, Cic.: v. Lebl., omnium in litteris studiorum antiquissima musice exstitit, Quint.: quae in principum vita egregia exstiterunt, Eutr.: m. folg. Partiz. Präs. als Prädik., exstiterat quidam Scribonianum se ferens (der sich ausgab für Skr.), Tac. – c) mit folg. qui u. Konj., deinde alius existet, qui etc., Cic.: solum qui piacula exigeret exstitisse, Iustin. – d) m. folg. ut u. Konj. od. m. folg. Acc. u. Infin. = logisch hervorgehen, folgen, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, Cic.: existit illud, multa esse probabilia, quae etc., Cic. – II) tr. hervortreten lassen, suum sibi existendo principium, Augustin. de civ. dei 14, 13. p. 33, 29 D.“ Hlušiková (2009, s. 309): „existō, -ere, exstitī, –/existō, -ere, extiti, –/ 1. ab/ex, de/alqa re vystúpit' z niečoho: de terra exsistere vystúpit' zo zeme 2. vynořit' sa 3. vynikať, trčať, strmieť, čnieť: cornu a media fronte existit zo stredy čela trčí roh, montes existunt vyčnievajú vrchy 4. vyraziť, rásť, zdvíhať sa: fons existit prameň vyviera 5. stat' se, vyskytnúť sa, ukázať sa,

javit' sa: bellum existit ex Sicilia vojna má počiatok na Sicílii, ex luxuria avaritia existit lakomost' vzniká z prepychu, ex amicis inimici existunt z priateľov sa stávajú nepriatelia 5. * byť, existovať: timeo, ne in eum existam crudelior bojím sa, aby som nebol voči nemu ostrejší /ukrutnejší/.

- (389) Kábrt (1996, s. 361): „*rēgālis*, e kráľovský, králi patřící, králův: quiddam praestans et regale cosi vynikajícího a kráľovského, nějaká část kráľovské svrchovanosti; regali situ pyramidum altius vyšší než kráľovská stavba pyramid; **rēgāle*, is, n. (též: pl. *regalia*, ium) kráľovská hodnosť; kráľovský majetek; kráľovský palác; kráľovské dŕchody; kráľovské právo; feudálné právo na monopolní obchod nebo na výnosy dávek“. Hledíková (2008): „*regalis* – kráľovský“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*regale*, is n. – kráľovské právo, regál“.
- (390) Kábrt (1996, s. 262): „*liberālitās*, ātis, f. jednání důstojné svobodného člověka, čestnosť, šlechťnosť, ušlechťnosť; laskavost, vlídnosť, ochota; štědrost“. Ve středověku: *laskavost*, vlídnosť. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 32): „*liberālitās*, ātis, f. [*liberalis*] smýšlení a jednání důstojné svobodného člověka a) šlechťnosť, ušlechťnosť, čestnosť, slušnosť b) spec. a) *laskavost*, vlídnosť, ochotnosť β) velkomyslnost, dobročinnost, štědrost; meton. konkr. uštěďření, dar: *l. deciens sestertii*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*liberalitas*, ātis f. – *laskavost*, vlídnosť“, „*liberaliter* – štěďře“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*liberalitas*, -tis i.q. largitas, munificentia“.
- (391) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 447–448): „*dūrō*, āre, āvī, ātum [*durus*; snad tu splynula dvě původně různá slovesa, jedno od *durus* a druhé od *dudum*] l) (*trans.*) činit tvrdým, tvrdit, tužit 1) *caementa non calce durata* – zdivo nebylo pevně spojeno maltou; *duratus* ztvrdlý; *duratae solo nives ztuhlé na zemi závěje*; *fumo d. uvam usušit v kouři*; *Cererem d. péci chléb*; (*lactis*) *partem coagula durant syřiště sráží (mléko)* 2) *metaf.* a) *zatvrzovat: ad omne facinus duratus otrlý* b) *tužit, otužovat, zesilovat l)* (*intrans.*) být tvrdý; *tvrdnout* 1) *d. solum (coepit) 2) metaf. být tvrdý, zatvrdit se lll)* (*metaf.*) být trvanlivý, vytrvávat, setrvávat, vydržet, trvat, prodlévat...“ *Herders Conversations-Lexikon* <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „*Durante lite*, lat., so lange der Prozeß dauert; *d. matrimonio, so lange die Ehe dauert*; *d. causa durat effectus, so lange die Ursache besteht, dauert die Wirkung*.“
- (392) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 413): „*discordia* f. [*discors*] nesvornost, nesjednocenost; roztržka, rozkol; rozbroj, rozpor mezi; *metaf. tanta est d. mentis takový rozpor srdce (její) dělí; rozepře, spor, různice, svár*...“ Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 413): „*discordia*, ae, f. [*discors*] nesvornost, nesjednocenost; roztržka, rozkol; rozbroj: *legionum auxiliorumque d. rozpor mezi ...; discordiae civiles občanské bouře; furere discordiis populum Romanum že národ ř. vře rozbroji; metaf. tanta est d. mentis takový rozpor srdce (její) dělí; rozepře, spor, různice, svár: (odia) taciturnis nunc discordiis continentur nenávisť je omezena na tiché třenice; discordiae consulum adversus tribunos spory s tribuny; d. (Pisonis) erga Germanicum nepřátelský poměr ke G.; perfecta tibi bello d. tristi svár je dovršen válkou; nepřátelství: lupis et agnis quanta d. obtigit; obr. quae in rerum natura constarent, ea (ak. obj.) contrahere amicitiam (ak. subj.), dissipare discordiam to sblízuje přátelství, rozptyluje svár (*φιλία* – *ἔριος*; učení Empedokleovo); spec. vzpoura, odboj, vzbouření; vypovědění poslušnosti; nekázeň: *nec deerant in exercitu semina discordiae; cohortes discordia temporum a legione digressae za všeobecného odboje; eo discordiae ventum est vzpoura dostoupila toho stupně; euf. boj, válka Personif. Discordia Svár; jako řec. Eris byla i D. bohyně nepřátelství, dcera Noci, průvodkyně boha války*“. Hledíková (2008): „*discordia* rozepře, nesvár, nesvornost“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*discordia*, lat., F.: Uneinigkeit, Zwietracht, Disharmonie, Aufsässigkeit, Widerspenstigkeit, Meuterei“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>> uvádí: „*discordia*, ae, f. (*discors*), l) die Uneinigkeit, die Zwietracht, die Disharmonie (Ggstz. concordia), a) übh., Komik., Cic. u.a.: *animi, Inkonsequenz, Sen.: verborum novorum ac veterum, Varro LL.: haec discordia non rerum, sed verborum, Cic.: disc. concors, Manil. 1, 142: malum discordiae, der Zankapfel, lustin. 12, 15, 11 (mit Anspielung auf den Zankapfel der Eris): disc. erga (mit) Germanicum, Tac. ann. 2, 76. – Plur., dividiae, discordiae, Acc. fr.: odia, discidia, discordiae, Cic.: discordiae civiles, Sall. – meton., der Gegenstand des Streites, der Zankapfel, v. Pers., Prop. 1, 2, 17. – b) insbes., die Aufsässigkeit, Widerspenstigkeit gegen Obere, die Meuterei (vgl. Heräus Tac. hist. 1, 53, 7. Kritz**

Tac. Agr. 16, 5), *semina (die Elemente) discordiae*, Tac.: *ne proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret*, Tac. – II) *personifiz.*, *Discordia*, die Göttin der Zwietracht, die griech. Ἐρις, Verg. Aen. 6, 280 u.a.“ Hlušíková (2009, s. 250): „*discordia*, -ae, f. 1. nesvornost', nejednotnost' 2. roztržka, rozkol, rozbroj, vzburá, odboj: *discordiae civiles* občianské vzbury 3. spor, svár, nepriateľstvo: *discordia Pisonis erga Germanicum* nepriateľský pomer Pisona voči Germanikovi 4. *neposlušnosť*“.

(393) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 77): „*mediō, āre* [*medius*] 1) *trans*, *dělit vpůli* 2) *intrans*. a) *dělit se vpůli: die festo mediante* když *minula polovice svátku* b) *vstupovat doprostřed, prostředkovat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*justitia mediante (assignare)* – *po spravedlivé polovině (připsat)*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*sine medio* – *bezprostředně, bez prostředníka*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*medianus*, lat., Adj.: *in der Mitte befindlich, mittlere; medianus*, lat., M.: *Mittel, mittlerer Teil; mediare*, lat., V.: *mitten voneinander teilen, halbieren*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*medio, ātas, āre* (*medius*), I) *tr. mitten voneinander teilen, halbieren*, Apic. 3, 82: *die mediato*, *in der Hälfte des T., Augustin. in euang. loann. tract. 28, 8 extr. – II) intr., Partiz. mediāns, antis*, a) *sich halbierend, halb, lunio mediante*, *in der Hälfte des J., Pallad. 4, 10, 32: die festo mediante*, *als das Fest halb vorüber war, Vulg. euang. loann. 7, 14. – b) dazwischentretend, dazwischen eintretend, affectu mediante*, Sidon. epist. 9, 3, 1: *odio mediante*, Claud. Mam. de stat. anim. 1, 1.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*medio, are, avi, atum* – *dělit (se), prostředkovat*“. Hlušíková (2009, s. 514): „*mediō, -āre* 1. *prech. dělit' na polovicu* 2. *neprech. delit' sa na polovicu: die festo mediante* keď *sa minula polovica sviatku* 3. *vstupovat' doprostred, sprostredkúvat'*“.

(394) Kábrt (1996, s. 95): „*concordia, ae, f. svornost, sjednocenost: concordia parvae res crescunt, discordia maxima dilabuntur* *svorností malé věci rostou, nesvorností největší se rozpadají; souhlas, soulad, smír, dohoda: agi de concordia coeptum* začalo se *jednat o smíru*“.

Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 275): „*concordia, ae, f [concors]* 1) *svornost, jednota, sjednocenost, jednomyslnost: concordia parvae res crescunt, discordia maxima dilabuntur; meton.* (o *svorných přátelích*) *et cum Pirithoo, felix concordia, Theseus šťastný obraz svornosti* 2) *souhlas, soulad: rerum concordia discors* *nesouhlasný souhlas; discors concordia; novit, quae sit c. mixtis (foliis)* *jak se při míchání snášíjí. Personif. Concordia, bohyně Svornosti, jíž bylo v Římě zasvěceno několik chrámů*“.

Hledíková (2008): „*concordia, ae, f. – smír, dohoda*“, „*concordia occasione homicidii confecta* – *dohoda (tj. smírné narovnání) uzavřená v záležitosti zabití*“.

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*concordia*, lat., F.: *Einträchtigkeit, Eintracht, gutes Einvernehmen, Einklang, Harmonie, Sympathie*“.

Pro porovnání viz poznámku č. (392).

(395) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 335): „*prōpositiō, ōnis, f. [propono]* 1) *představa o něčem, pomyšlení na něco: huius vitae p.* 2) *látka, thema, (hlavní) věc; <předpoklad, these>* 3) *log. návěst úsudku, premisa*“.

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*Vorstellung, Vorsatz, Entschluß, Hauptsatz, Thema, Darlegung, Angabe, Bekanntmachung*“.

Latinsko-anglický slovník Charlton T. Lewis, Charles Short <www.perseus.tufts.edu/hopper/> pak uvádí jako možný ekvivalent: „IV. *In jurid. lang., a statement of a question of law; a case submitted for legal opinion*, Dig. 16, 1, 19, § 1; 36, 4, 6.“

Hlušíková (2009, s. 691): „*prōpositiō, -ōnis, f.* 1. *predstava o niečom, pomyslenie na niečo* 2. *látka, téma, hlavná myšlienka* 3. */v logike/ premisa* 4. * *predpoklad, téza*“.

Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*prōpositio, ōnis, f. (propono)*, I) (*nach propono no. I*), *das Vorstellen, Vorlegen*, dah. bildl.: 1) *die Vorstellung, die man sich von etw. macht, m. subj. Genet., animi, Cic. de inv. 2, 163: m. obj. Genet., vitae, Cic. Tusc. 3, 39. – 2) der Vorsatz, Entschluß, animi, Tryphon. dig. 50, 16, 225. – 3) der Hauptsatz, das Thema, Cic. de or. 3, 203. Sen. de ben. 6, 7, 1. – übr.: a) ein Satz übh., Quint. 7, 1, 47 u. Plur. Quint. 7, 1, 9 u. Gell. – b) = casus, ein juristischer Fall, ICt. – 4) die Darlegung, Angabe einer Tatsache, kürzer als narratio, Quint. 4, 2, 4. – 5) die Bekanntmachung,*

Ulp. dig. 2, 1, 7. § 2. – II) (nach propono no. II) der Vordersatz eines Syllogismus, Cic. de or. 2, 215 (Plur.) u.a.“

(396) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 64): „*allēgātīō, ōnis, f. [allego] posláni, poselství, posílka – allēgātus, ūs, m. [allego] posláni: meo adlegatu mým návodem. – 1. allēgō, ere, lēgī, lectum [ad – lēgō] (volbou) přibírat: adiectus a divo Vespasiano inter praetorios – 2. allēgō, āre, āvī, ātum [ad – lēgō] posílati, vysílati (alqm ad alqd n. alci rei k něčemu) 1) o lidech pater adlegavit vilicum, qui posceret uxorem 2) metaf. o věcech, jež mají působit jako prosba nebo důkaz: předkládat, přednášet, uplatňovat: munera preces mandata regis sui adlegant; adlegas exemplum; přikládat, přičítat, udělovat: dis sacerdos adlegat officia“.* Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „Absendung einer Person, Geltendmachung einer Ursache“. Ve středověké latině často (přeneseně – viz výše *allēgō, āre, āvī, ātum*): *tvrzení, důkaz*. Viz též internetový slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>>: „*allēgātīō (adl-), ōnis, f. [1. allēgō] . I. Lit., a sending or despatching to any one (in the class. per. only twice in Cic.): cum sibi omnes ad istum adlegationes difficiles viderent, quibus adlegationibus illam sibi legationem expugnavit, an alleging or adducing by way of proof, excuse, and the like: si maritus uxorem ream faciat, an lenocinii adlegatio repellat maritum ab accusatione? – in the Lat. of the jurists, an imperial rescript“.* Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*allēgātīō (adlēgātīō), ōnis, f. (allegare), I) die Absendung einer Person (als Unterhändler u. dgl.) an jmd., cum sibi omnes ad istum allegationes difficiles viderent, Cic. II. Verr. 1, 136. – u. im Wortspiel: quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit, Cic. II. Verr. 1, 44. – II) übr.: 1) die Geltendmachung einer Ursache zur Entschuldigung od. zum Beweise, conventionis, Hermog. dig. 4, 4, 17: lenocinii, Ulp. dig. 48, 5, 2. § 5: Plur., all. falsae, Paul. dig. 23, 2, 60 pr.: illae allegationes iuris, Mar. Victorin, art. rhet. 14: allegationes examinare, Apul. met. 10, 6. – 2) meton., die Zufertigung = ein kaiserliches Reskript, Cod. Theod. 16, 5, 7.“*

(397) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 416): „*discutiō, ere, cussī, cussum [dis a quatio] rozrážet, pro I 1) roztrfštit, roztlouct, rozbíjet: saxo discutit ora roztrfštit hlavu o skálu; aliquantum muri discussit část hradební zdi pobořil; nivem d. proházet (ale nix discussa roztrfštalý sněh); discussae iubae capiti chochol s hlavy sražen 2) rozhánět, rozprášit, rozptýlit, zaplašovat; rozmetat, rušit: illos coetus d.; discusso Boeotico concilio po rozpuštění spolku; sol discutit umbras; obr. discussa est illa caligo rozptýlila se; discutunt (tenebras) fulmina blesky trhají tmy II metaf. 1) rozhánět, zahánět, odstraňovat, odklízet; zapuzovat: periculum d.; disceptatio discussa est nedorozumění bylo odstraněno; discutienda sunt ea, quae obscurant odmítnout (op. sumenda); ebrietate discussa když vystřizlivěl 2) zamezovat, odvracet; mařit, ničit: res consensu patrum discussa est; famam d. 3) (řeči) probírat, přetřásat, vyšetřovat“.* Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> rovněž uvádí: „*discussio, lat., Erschütterung, Heraustreiben, Untersuchung, Prüfung, Revision“.* Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*discussio, ōnis, f. (discutio), I) eig.: a) die Erschütterung, Sen. nat. qu. 6, 19, 2. – b) das Heraustreiben, seminis, Samenergiebung, Cael. Aur. chron. 5, 7, 84. – II) übr.: a) die Untersuchung, Macr. somn. Scip. 1, 16. § 8. Hieron. lib. Didym. de spir. scto 1 extr. u.a. Eccl. – b) insbes., die Prüfung, Revision der Staats-einkünfte in den Provinzen, Symm. epist. 5, 74. Cod. Iust. 10, 30, 1.“* Hlušíková (2009, s. 251): „*discutiō, -ere, -cussī, -cussum 1. roztrieštit, roztrfštat, rozbíjat, rozrážat, prerážat: aliquantum muri discussit rozbil část múru, discussae iubae capiti chocholy zrazené z hlavy 2. rozhánat, rozprášit, rozptýlit, zahánat: discusso Boeotico consilio po rozpustení bojótskeho spolku, discutunt tenebras fulmina blesky rozrážajú tmú, nivem discutere prehadzovat sneh, periculum discutere odvrátit nebezpečenstvo 3. mařit, ničit: famam discutere ničit povest 4. *pretrásat v řeči, preberat, diskutovat 5. skúmat, vyšetřovat“.*

(398) Kábrt (1996, s. 95): „*concordō, āre, āvī, ātum souhlasit, shodovat se; sjednotit se; smiřovat“.* Hledíková (2008) pak (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*concordare smiřně se dohodnout“.* Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*concordare, lat., V.: sich im Einklang befinden, einig sein, ein Herz und eine Seele sein, harmonieren, übereinstimmen, versöhnen“.* Viz též pro srovnání poznámku č. (394). Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/>>

Georges-1913/>: „concordo, āvī, ātum, āre (concors), I) v. intr. in Eintracht od. im Einklang sich befinden (Ggstz. discordare), a) von leb. Subj., in Eintracht od. einig leben, ein Herz und eine Seele sein, ne tunc quidem fratres concordare potuerunt, Iustin.: vicinae gentes concordabant, Amm.: concordantibus viro et uxore, ICt.: concordante civitate, Iustin. – m. cum u. Abl., cum illa, Ter.: cum Romano, sich völlig mit dem R. verständigen, Amm. – b) v. lebl. Subj., im Einklang stehen, harmonieren, Hand in Hand gehen, übereinstimmen, et sensit varios, quamvis diversa sonarent, concordare modos, Ov.: concordantia sidera, Sen.: animi dicitur (sanitas), cum eius iudicia opinionesque concordant, Cic. Tusc. 4, 30: tametsi prosperitas simul utilitasque consultorum non ubique concordent, Amm.: concordante sententiā multorum, Amm. – m. cum u. Abl., sermo concordat cum vita, Sen.: caput conco rdat cum gestu, Quint.: od. (poet.) m. Dat. (mit), concordant carmina nervis, Ov. met. 1, 518: et huic concordant verba prophetarum, Vulg. act. apost. 15, 15. – m. inter se, concordantes inter se iracundia et voluptas, Apul. de dogm. Plat. 1, 18. – II) v. tr. in Eintracht bringen, versöhnen, vos, Augustin. ep. 210, 2: discordes, Augustin. serm. 311, 11: litigiosum, Augustin. in psalm. 148, 8: litigantes, Augustin. serm. 362, 28: matrimonium bene concordatum dirimere, Papin. dig. 48, 5, 11. § 11.“

- (399) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 623): „vallō, āre, āvī, ātum [vallum] 1) vl. zřizovat násep, val; trans, ohraditi kolím (palisádami, náspem), opevňovat: v. castra (ak. výsledku) zřídít opevněný (náspem) tábor; brachyl. v. noctem na noc se opevňovat 2) metaf. obklíčit (k ochraně), chránit: Catilinam vallatum indicibus atque sicariis“. Též Latinsko-německý internetový slovník <de.pons.eu/latein-deutsch> jako možný ekvivalent uvádí: „schützend umgeben, (be)schützen, sichern“. Internetový slovník *Lateinisches Online-Wörterbuch* <http://www.gottwein.de> uvádí jako možný ekvivalent: „schütze, beschütze, verwahre“. Internetový slovník *Glossa [a latin dictionary]* <http://athirdway.com/glossa/> též uvádí: „II. Transf., in gen., to fortify, protect, defend with something“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „vallare, lat., V.: verschanzen, verwahren, beschützen, schützend umgeben“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „vāllō, āvī, ātum, āre (vallus od. vallum), durch Wall und Pfähle schützen, verpalisadieren, verschanzen, I) eig.: castra, Liv. u.a.: absol., noctem vallare, die Nacht hindurch sich verschanzen, Tac. – II) übtr., schützend umgeben, verwahren, beschützen, aciem elephantis, Flor.: perdices contra feras abunde vallantur, Plin.: urbs anguibus arenāque vallata, Flor.: vallatus radiis, Ov.: haec omnia vallabit disserendi ratione, Cic.: Catilina vallatus sicariis, Cic.: Pontus naturā regionis vallatus, Cic.: Socratis virilitatis robore vallatus animus, Val. Max.: vallatus bello, von der ganzen Kriegsschar umgeben, Lucan.: Saul vallatus choro prophetarum, Ambros.“
- (400) Klas. lat.: „pronuntiavimus“. Kábrt (1996, s. 345): „prōnuntiō, āre, āvī, ātum provolat, prohlásit, přednášet; rozkazovat; sententiam pronuntiare vynášet soudní nález, rozsudek; praetorem pronuntiare prohlásit zvoleného přetorem; vyslovovat, vyjádřit se“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 331): „prōnuntiō, āre, āvī, ātum 1 a) (veřejně) vyhlašovat, prohlašovat, ohlašovat, provolávat, vyvolávat, volat: magna voce pronuntiat hlasitě volá b) v. vb. vypovídat, hlásit, oznamovat, vypravovat 2) spec. a) úředně α) pronášet rozhodnutí (rozsudek), vynášet nález, rozhodovat: sententiam p. vynéstí nález β) o předsedovi shromáždění přednášet (stručně opakovat) něčí návrh = dáti hlasovat o návrhu: sententiam alcis p. γ) prohlásit zvolení něčí n. přijetí něčeho: (praetores) pronuntiant eos praetores (doplňk.); legem p. b) vojen. vyhlásit vojsku rozkaz, dát rozkaz k něčemu: iter (in insequentem diem) pronuntiarī iussit; pronuntiatum (est) iter; pronuntiatum repente, ne quis violaretur, multitudinem exiit armis náhlý rozkaz c) (veřejně) připovídat, slibovat: qui nummos in tribu pronuntiarit; praemia p. d) přednášet, deklamovat, recitovat: Aratea memoriter a tepronuntiata sunt; poemata p. Part. pronuntiatum j. subst. v. t.“
- (401) Dle internetových stránek <http://www.jednotky.cz> je sice *modius (řím.)* = 8,75 litrů. Ve středověku však tento pojem značil v Čechách tzv. korec. Viz poznámky č. 247 a 249.
- (402) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 465): „siligo“ = pšenice (jemná). Ve středověké latině tento výraz označoval jak pšenici, tak žito. Obsáhlý internetový slovník *Glossa [a latin dictionary]* <http://athirdway.com/glossa/> však uvádí: „siligo, ĩnis, f. I. A kind of very white wheat, winter-wheat: Triticum hibernum II. Transf., fine wheaten flour“. Podle stránek <www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery163> však ve středověku tento pojem označoval žito. Podrobný latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <http://www.zeno.org/Georges-1913/> navíc uvádí: „siligo, inis, f., I) eine Art von sehr weißem Weizen [pšenice], Winterweizen (Triticum hibernum [ozimá pšenice], L.), Scriptt. r. r. u.a.“

– II) meton., *feines Weizenmehl*, Plin. 18, 86. Iuven. 5, 70 u. 6, 472.“ Pierer's Universal-Lexikon <<http://www.zeno.org/Pierer-1857/>>: „*Siligo* (lat.), 1) *Sommerweizen* [jarní pšenice]; 2) *Weizenmehl*“. Dle <<http://www.frag-caesar.de/lateinwoerterbuch/siligo-uebersetzung.html>> značí tento výraz: *Weizenmehl*, *Winterweizen*. *Ausführliches Lateinisch-deutsches Handwörterbuch* <http://latin_german.deacademic.com/> pak uvádí: „*siligo*, inis, f., I) *eine Art von sehr weißem Weizen*, *Winterweizen* (*Triticum hibernum*, L.), *Scriptt. r. r. u. a.* – II) meton., *feines Weizenmehl*, Plin. 18, 86. Iuven. 5, 70 u. 6, 472.“

(403) Kábrt (1996, s. 401): „*solidus*, a, um nebo *soldus*, a, um pevný, tuhý, tvrdý: *telum solidum* pevný oštěp; *subst. solidum*, ī, n. pevná, tvrdá půda; *celý, úplný: partem solido demere de die* vzít část z pevného, celého, pracovního dne; *subst. solidum*, ī, n. *celá suma: in solidum appellare celou jistinu požadovat; trvalý, skutečný, pravý: solida gloria pevná, pravá sláva*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 474): „*solidus a soldus*, a, um [srov. *sollus*] a) *hmotný, hutný, hustý, masivní, pevný, tuhý, silný: terra solida et globosa; paries, sphaera, columna masivní; adamas tvrdý; telum solidum nodis pevné, pod. tellus, ripa, glacies; vasa auro solida z masivního zlata (tj. nikoli jen pozlacené); pod. crateres ex auro solidi; Ceres obilí v zrnech; subst. solidum*, ī, n. pevná, tvrdá půda; *fossa ad solidum až na tvrdé dno; in solido rursus Fortuna locavit na pevnou půdu srn. v bezpečí; solido procedere po pevné půdě; offendit solido narazí na tvrdé; finditur in solidum do pevného dřeva b) celý, úplný: desunt dies solido anno do úplného roku; partem solido demere de die; solida imponit taurorum viscera flammis celé vnitřnosti; parum s. consulatus ne-úplný; pod. stipendia; subst. solidum celá suma: ut s. suum cuique solvatur, in s. appellare celou jistinu požadovati; Nasica metuens reddere soldum c) přenes. pevný, trvalý, skutečný, pravý: gloria, signa probitatis, nomen; solida et robusta frequentia spolehlivé; libertas, fides; inane abscindere soldo prázdné od pravého“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*solidus*, lat., Adj.: *dicht, derb, gediegen, fest, hart, dick, gedrungen, ganz, völlig, vollständig, kernhaft, wahrhaft, wesentlich, reell, ordentlich, tüchtig*“. Hlušíková (2009, s. 793): „*solidus*, -a, -um /*soldus*, -a, -um/ 1. pevný, tvrdý, masivní, tuhý, hustý, silný: *vasa auro solida nádoby z masivního zlata, t. j. nie iba pozlacené, solido procedere kráčať po pevnej pôde* 2. úplný, celý: *solidus dies celý deň* 3. skutočný, pravý, trvalý: *libertas solida trvalá svoboda*“.*

(404) Kábrt (1996, s. 320): „*percipiō*, ere, cēpī, ceptum (vl. *per a capiō*) uchopit, chytit: *non ullas percipit auras nezachycuje už vzduch; sbírat, sklízet; nabyvat, osvojovat si: fructus et utilitates percipere užítků a výhod nabyvat, požívat; chápat, poznávat; používat: ut possint leges apertius percipi aby mohli být zákonů jasněji používáno; jímat: me rebus divina voluptas percipit božská rozkoš mě jímá nad zjevy; práv. percipiēns, tis, m. příjemce, nabyvateľ*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 218): „*percipiō*, ere, cēpī, ceptum [per a capiō] uchopit, chytit 1) *non ullas percipit auras (Icarus) nezachycuje, nezabírá; sbírat: demetendis fructibus et percipiendis ke sklízni; obr. fructum victoriae p. sklídit ovoce vítězství; spec. přijímat do sebe, pojímat: percepto semine; necdum animus toto percipit pectore flammam = plamen posud nezachvítil celé nitro; virga percipit novum rigorem nabyla* 2) *metaf. a) přijímat, dostávat, obdržet, nabyvat, získávat, zmocňovat se: beneficia p. b) vnímat, znamenat (tj. vidět, slyšet ap.): fugam p. dovédět se o útěku; percipe, quid dubitem poslyš; odt. cítit, pociťovat, zažít: (Cicero) acerbissimos dolores percipit; Aegeus gaudia percipit, chápat; spec osvojovat si, učít se, poznávat: magorum disciplinam scientiamque p.; praecepta percepta habuit dobře znať*“. Hledíková (2008): „*cum perciperis illustratus – až to pochopíš jsa osvícen*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*committo*, ere ad *percipiendum – svěřit k přijetí, držení*“, „*percipio*, ere, cepi, ceptum – *přijímat, uchopit, pochopit*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivslat-2.txt> uvádí: „*percipio*, ere, cepi, ceptum – *chytit, vnímat, chápat, nabyť*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*percipere*, lat., V.: *einnehmen, bemächtigen, annehmen, bekommen, empfangen, bemerken, hören, empfinden, lernen, begreifen, deutlich einsehen*“. Hlušíková (2009, s. 611): „*percipiō*, -ere, -cēpī, -ceptum 1. chytit, uchopit 2. zbírat: *fructum victoriae percipere zbírat ovoce vítězstva* 3. *dostávat, přijímat, obdržet: praemia percipere přijat odmeny* 4. *vnímat, badat: fugam percipere dozvediet sa o úteku* 5. *pociťovat, cítit, zažít* 6. *učit sa, poznávat, chápat, osvojovat si: praecepta percepta habuit dobre poznal nariadenia*“.

(405) Kábrt (1996, s. 134): Kábrt (1996, s. 134): „*dēputō*, āre, āvī, ātum zevrubně odhalovat, mít za to, pokládat; posílat (s jistým úkolem), vysílat, určovat, odevzdávat; **odkázat*“, „*dēputātus*, ī, m.

poddaný, deputátník; vyslanec“. Hledíková (2008) též (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*commissarius per nos deputatus – námi stanovený komisař*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> rovněž uvádí: „*commissarius – ad inspiciendum deputatus*“. Ve středověku – synonymum „*legatus*“ („*qui ad alqd faciendum instituitur, cum mandatis missus, legatus*“ /pověřenec, vyslanec/). Pokud jde o sloveso – viz též Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 383): „*dē-putō, āre, āvī, ātum* 1) zevrubně odhadovat, mít za to, pokládat: *in senecta hoc deputo miserimum básn. to pokládám za nejbídnější* 2) *určovat, odevzdávat, přičítat. <posílat (s jistým úkolem), vysílat; odt. deputatus>*“. Hledíková (2008): „*deputare aliquem alicui – přidělit někoho k někomu*“, „*pensionem septimanalem deputare – přidělit týdenní plat*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*deputo, are, avi, atum – určit, přidělit někoho k něčemu, odevzdat, pokládat, odkázat, ustanovit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> pak uvádí: „*deputare, lat., F.: genau abschätzen, entscheiden, wofür halten, bestimmen, hingeben, zuschreiben*“. Pokud jde o substantivum, pak *deputatī(c)io, onis, f.* značilo jednak *přidělení* (*assignatio*), jednak *postoupení, odevzdání* (*cessio, traditio /bonorum/*) majetku. *Meyers Großes Konversations-Lexikon* (6. Auflage 1905–1909) <<http://www.zeno.org/Meyers-1905>>: „*Deputātus (lat.), der Abgeordnete, Deputierte, der Angehörige einer Deputation (s.d.)*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „2. *dē-puto, āvī, ātum, āre, genau abschätzen, entschieden wofür halten, me malo esse dignum, Plaut.: operam alcis parvi pretii, Ter.: alqm malo quovis dignum, Ter.: alqm esse hebetem aeque ac pecus, Acc. tr.: alqd delicto, anrechnen, Tert. – Spätlat. übtr., a) einem etwas bestimmen, vaccas steriles aratro, Pallad.: alqm leonibus, Sulp. Sev.: milites obsequiis (Diensten) od. ad obsequia, Veget. mil. – b) hingeben, balneis et lenonibus vitam, Treb. Poll.: patrimonía sua mimis, Vopisc. – c) als Schuld zuschreiben, alqd deo, Eccl.*“, „*dēputatio, ōnis, f. = assignatio* [přidělení], *Cassiod. var. 2, 16, 5 u.a.*“

(406) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 419): „*dispono*“ = *klást na různá místa, rozestavovat, pořádat, uvádět v pořádek, uspořádat* – ale též *ustanovovat, určovat, nařizovat*. Ve středověké latině lze shledat i následující význam: *zařídít, nakládat s něčím, urovnat, uspořádat*. Kábrt (1996, s. 144): „*dispōnō, ere, posuī, positum klást na různá místa, rozkládat, rozmisťovat, rozložit: in via dispositis familiaribus rozestaviv své přátele podél cesty; disposito miliens sestertio dav do oběhu milión sesterciū; uspořádat, rozvrhovat: disponere orationem rozvrhnout řeč, udělat dispozici řeči; ustanovovat, určovat*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*dispono, ere, posui, positum klást na různá místa, tu a tam klást, rozestavovat (zejm. voj.), rozkládat; pořádat, uvádět v pořádek, rovnat, urovnávat, upravovat; určovat, ustanovovat, nařizovat; připravit, přichystat*“, „*dispositio, onis, f. upravení, uspořádání, zařízení; rozdělení, rozvrh, osnova, dispozice (v rétorice, architektuře); rozestavení, dispozice (voj.); nařízení, ustanovení, rozhodnutí; řízení, správa*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*disponere, lat., V.: verteilen, anbringen, einteilen, einrichten, regulieren, ordnen, anordnen, festsetzen, beschließen, beabsichtigen*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*dis-pōno, posuī, positum, ere, hier- und dahin stellen, an verschiedenen Punkten aufstellen, anbringen, verteilen, I) im allg.: A) eig.: pocula Bacchi, Ov.: haec ubi disposuit, angelegt (jedes an seinen Platz), Ov.: lapides crebros intervallis, Curt.: altaria utroque latere (itineris), Curt.: signa ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, in silva denique disposita sub divo, Cic.: tabernas deversorias per litora et ripas, Suet.: disponit (sie stellt überall ihre Leute auf), qui nuntient etc., Plin. ep. – als milit. t. t., portis stationes, Liv.: praesidia ad ripas, Caes.: vigilias per urbem, Liv.: tormenta in muris, Caes.: reliquas cohortes castris praesidio, Caes. – B) übtr., nach einem bestimmten Plane verteilen, a) übh.: imperii curas, Tac.: ministeria principatus in equites Romanos, Tac. – b) als rhet. t. t., hier und da verteilen, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia et lumina, Cic.: verba ita, ut pictores varietatem colorum, Cic. – II) mit dem Nbbgr. des Ordners = in Ordnung stellen, -setzen, -legen, gehörig ab-, einteilen, einrichten, regulieren, A) eig.: Homeri libros antea confusos, Cic.: tellurem quinque in partes, Tibull.: disposita congeries, Ov.: male dispositi capilli, bene dispositae comae, Ov. – als milit. t. t., in Ordnung aufstellen, aciem, Curt.: singulos, Nep. – B) übtr., a) übh., gehörig einrichten, -einteilen, passend machen, diem (den T. = die Geschäfte des Tags), Sen. u. Plin. ep.: otium, Plin. ep.: fata sibi, über sein Schicksal verfügen, Curt.: dispo-*

*sita ad honorem studia, Cic.: consilia in omnem fortunam disposita habere, Liv. – b) (als rhet. t. t.) ordnen, anordnen, ornare, disponere, Cic.: disp. inventa, Quint.: quaestionum ordinem recte, Quint. – c) geordnet darstellen, perpetuā carmina vitā, Lucr.: modos, Ov. – d) für etw. einrichten, bestimmen, si surculo et segetibus atque etiam pratis fundus est dispositus, Col. 2, 14 (15), 17. – dah. etw. anordnen, zu etw. Anstalten, Vorkehrungen treffen, m. allg. Akk., haec, hoc, Amm. 16, 10, 1 u. 16, 12, 23: non quicquam, Amm. 14, 7, 5: dah. anordnen, festsetzen, m. folg. indir. Fragesatz, Ulp. dig. 43, 30, 3. § 4. Amm. 16, 5, 3: m. folg. ut u. Konj., lavol. dig. 10, 3, 18. Amm. 16, 12, 27: m. folg. Acc. u. Infin., Amm. 24, 1, 6: u. dispositi (dazu bestimmt) m. folg. Infin., Amm. 25, 6, 14 u. 28, 1, 12. – u. sich vornehmen = beschließen, sich zum Grundsatz machen, m. folg. Infin., Amm. 17, 2, 2. Sulp. Sev. dial. 1, 8, 3. Heges. 5, 42, 5. – u. vorhaben = beabsichtigen, im Sinne haben, m. Infin., Macrobr. de diff. 15, 8. Pallad. 5, 2, 1 u. 11, 11, 2. Vopisc. Aurel. 48, 4. Amm. 23, 5, 16. – / Partiz. Perf. synk. dispositus, Lucr. 1, 52 u. 2, 644.“ Hlušíková (2009, s. 252): „*dispōnō*, -ere, -posuī, -positum 1. klást' na rôzne miesta, rozkladať, rozmiestňovať, rozostavovať: cohortes ad ripam disponere rozmiestňovať kohorty pozdĺž brehu 2. usporadúvať, dávať do poriadku, urovnávať, upravovať: disponere diem rozvrhnúť /si/ 3. radíť /voj./: aciem disponere radíť šík 4. nariaďovať, ustanovovať, určovať 5. **uvažovať* 6. **alci starať sa o niekoho*“.*

- (407) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 589): „*triticum*“ = „to co se „vydrcuje“ (tj. mlátí), spec. pšenice. Ve středověké latině pak uvedený výraz značil především *pšenici* – obecně pak *obilí*. Kábrt (1996, s. 447) pouze uvádí: „*triticum*, *ī*, *n.* *pšenice*“. Hledíková (2008): „*triticum cribrare* – *prosévat pšenici*“, „*triticum* – *pšenice*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*triticum*, *i*, *n.* – *pšenice*, *obilí*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> též uvádí: „*triticum*, *i*, *n.* – *pšenice*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*triticum*, *lat.*, *N.*: *Weizen* [pšenice]“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*triticum*, *ī*, *n.* (*tero*, *eig.* *Dreschgetreide*), *der Weizen*, *granum tritici*, *Plaut.*, *Cic. u. Ambros.*: *farina tritici*, *Cels.*: *tam vilī tritico, da der W. so wohlfeil ist*, *Plaut.*: *triticum serere*, *Cato*, *tritici semen serere*, *Iulian. bei Augustin.*: *triticum iacere* (*ausstreuen*), *Varro LL.*: *cives Romanos eius provinciae tritici modios CXX milia polliceri coëgit*, *Caes.*: *huic iste in annos singulos cum sexaginta milia tritici modiū imperavisset, pro tritico nummos abstulit*, *Cic.*: *dormienti formicae in os tritici grana congesserunt*, *Cic.*“ Viz též poznámku č. (402).
- (408) Ve středověké latině „*festum*“ = svátek. Hledíková (2008): „*festum* – *svátek*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*dies*, *ei m.* (*i f.*) *festus* – *svátek*“, „*festum*, *i*, *n.* – *svátek*, *slavnost*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*festum*, *lat.*, *N.*: *Fest*, *Festtag*, *Festlichkeit*, *Festmahl*“.
- (409) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 85): „*antecessor*, *ōris*, *m.* [*antecedo*] *předchůdce*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*antecessor*, *lat.*, *M.*: *Vorangehen-der*, *Lehrer*, *Professor*, *Vorgänger im Amte*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*antecessor*, *is de iis regibus qui ante fuere*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*antecessor*, *ōris*, *m.* (*antecedo*), *der vorangeht*, *l)* *als milit. t.t.*, *antecessores = antecursores* (*s. antecursor no. l)*, *Auct. b. Afr.* 12, 1. *Suet. Vit.* 17, 1. – *ll)* *übtr.*: a) *der mit Lehre u. Beispiel vorangeht*; *dah. α)* *der Lehrer od. Professor des Rechts*, *Cod. lust.* 1, 17, 1. § 3 u.a. – β) *der Lehrer des Christentums, v. heiligen Geist, u. Plur. antecessores, v. den Aposteln*, *Eccl.* – b) (*wie das klass. decessor*) *der Vorgänger im Amte (Ggstz. successor)*, *Apul. flor.* 9 u. 15. *Paul. dig.* 5, 1, 55. – / *Vgl. Gloss.* ›*antecessor, προηγούμενος*‹ u. ›*antecessor, προηγούμενος*‹“.
- (410) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 586): „*funditus*, *adv.* [*fundus*] (*až*) *do základu, do dna, z kořene*: *f*, *evertere* („*nenechat kámen na kameni*“); *Numantiam f. sustulerunt*; *obr. haec (cura) ommissa f. rem publicam trahet způsobí rozvrat státu až do základu = hluboký rozvrat*; *metaf. dočista, úplně, zcela*: *f. eicere alqd*; *zř. důkladně*“. Kábrt (1996, s. 193): „*funditus do základu, z kořene, úplně, docela, nadobro*: *funditus evertere úplně, z kořene vyvrátit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher*

Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*funditus*, lat., Adv.: von Grund aus, völlig, gänzlich, ganz und gar“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*funditus*, Adv. (*fundus*), I) *von Grund aus*, a) eig.: *monumenta delere*, Cic.: *templum destruere*, Suet. – b) *über*, von Grund aus = völlig, gänzlich, ganz und gar, *evertere amicitiam*, Cic.: *vincere, perire, repudiare*, Cic.: *nec earum rerum quemquam funditus natura esse voluit expertem*, Cic. – II) *im Grunde, in der Tiefe*, a) eig., Lucr. 1, 993 u. 5, 497. Spart. Hadr. 12, 6. – b) *über*, *im Innersten*, Catull. 64, 93.“

- (411) Kábrt (1996, s. 136): „**destructiō*, ōnis, f. *zboření*; **dēstructor*, ōris, m. *bořitel, původce zboření; dēstruō*, ere, *strūxī, strūctum, strhnout (stavbu), zbourat; ničit; hubit*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 388): „*dēstruō*, ere, *strūxī, structum* 1) (*stavbu*) *strhnout, zbourat, zbořit* 2) *metaf. ničit, hubit: fortunam d. podřývat důstojnost*“. Hledíková (2008): „*fraudes destruere* – *odstranit podvody, zabránit podvodům*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*destructus*, a, um – *pobořený, zbořený, pustý*“, „*destruo*, ere, *uxi, uctum zničit, zbořit*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*destruere, destruere*, lat., M.: *niederreißen, einreißen, zerstören, stürzen, vernichten, lahmlegen, umstoßen*“. Antonymum – viz poznámku č. (77).
- (412) Kábrt (1996, s. 320): „*pensō*, āre, āvī, ātum *odvažovat, vyvažovat, vyrovnávat: si quis virtutibus vitia pensarit* (= *pensaverit*) *vyváží-li někdo jeho přednostmi jeho vady; platit, splácet; rozvažovat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 215): „*pensō*, āre, āvī, ātum [*pendo*] *vážit, odvažovat* 1) vl. *pensantem aurum; obr. Romani pensantur eadem scriptores trutinā* (v. t.) 2) *spec. vyvažovat (alqd rē něco něčím) přenes. a) vyrovnávat: transmarinae res quadam vice pensatae navzájem byly vyrovnány = byly v rovnováze; vynahrazovat (si): quod adversa maris expeditione prospera pensavisset; odplácet, odměňovat: titulum meritis pensandum reddite na vyváženou = v odplatu za ... b) splácet, vykupovat: pensa hoc vulnere vulnus splat, odpykej; laudem ut cum sanguine penset aby vážil slávu spolu s krví = aby (si) vyvážil, vykoupil slávu krví 3) *metaf. rozvažovat, uvažovat; brát v úvahu, posuzovat: ad consilium pensandum temporis opus esse*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> například též uvádí: „*pensio*, onis f. důchod, plat“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*pensare*, lat., V.: *nhd.° abwägen, erwägen, beurteilen, v ergleichen, bezahlen, vergelten, entschädigen, büßen, erkaufen, befriedigen, stillen*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*pēnsio*, ōnis, f. (*pendo*), I) *das Wägen, Abwägen; dah. meton., das Gewicht, die Last*, Vitruv. 10, 3, 4 u. 10, 11, 2. – II) *insbes., die Zahlung, Auszahlung, A) meton.: 1) die einzelne Rate, der einzelne Posten, die an einem bestimmten Tage zu entrichten sind, decreverunt, ut tribus pensionibus ea pecunia solveretur, primam praesentem (bar) ii qui tum essent, duas (die beiden anderen) tertii et quinti consules numerarent*, Liv.: *pensionibus aequisolvere*, Liv.: *in pensione secunda caeci fuimus* (*war ich mit Blindheit geschlagen*), Cic.: *nihil debetur ei, nisi ex tertia pensione quae est Kal. Sext.*, Cic.: *iusti crediti solutionem (Heimzahlung) in decem annorum pensiones distribuit*, Liv. – 2) *die Abgabe, Auflage*, Aur. Vict. de Caes. 9, 6 u.a. – 3) *der Mietzins*, Iuven. u. Suet.: *p. bima* (*zwei Jahre rückständiger*), Mart.: *locatori pensionemolvere*, Ict. – u. *der Pachtzins*, Colum. u. Suet. – 4) *die Interessen*, Lampr. Alex. Sev. 26, 2. – B) *über*, *der Ersatz, iacturae, Entschädigung*, Petron. 136, 12.“*
- (413) Ve středověké latině existuje velmi často též výraz „*nichilominus*“ = *nicméně*. Dále pak viz poznámku č. (19).
- (414) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 325): „*prōgenitor*, ōris, m. [*progigno*] *předek, pratec*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*Stammvater, Ahnherr*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*pro sue et progenitorum suorum – pro spásu duše své a svých předků*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*progenitor*, lat., M.: Stammvater, Ahnherr“.

(415) Zřejmě zde jde o „collatam“, nikoliv „colatam“. Ve středověké latině značí „collatio“ též *dar*, *dávku* či *příspěvek*. K příbuznému tvaru „collāticūs“ Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „brought together, raised by contribution, mingled“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „collātus, Abl. ū, m. (confero), das Zusammentragen, I) das feindliche Zusammentreffen, der Zusammenstoß, in collatu (sc. armorum), Auct. b. Hisp. 31, 2. – II) übtr., die Mitteilung, der Gedankenaustausch, Censor. 1. § 8.“ Kábrt (1996, s. 98): „cōnferō, ferre, tulī, lātum (collātum) snášet dohromady: omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit bylo v zájmu míru, aby všechna moc byla snesena, soustředěna na jednoho; spojovat, slučovat: conferre gradum krok spojit, sdružit, setkat se; shánět, sbírat, platit příspěvky: ut divites conferrent aby boháči platili příspěvky, přispívali; svádět do boje, srážet se: contulerant pectora pectoribus srazili hrud' o hrud', opřeli se hrud' o hrud'; contulimus manus srazili jsme se v boji; signa conferre srazit prapory, utkat se v boji; se conferre uchýlit se; oddávat se: totos se ad studia doctrinae conferunt oddávají se cele vědeckým studiím; srovnávat: pacem cum bello conferre mír s válkou srovnávat; radit se: haec inter se conferunt o tom se mezi sebou radí; dopravovat: in naves se suaque omnia conferre na lodi se uchýlit a majetek všechen dopravit; vynakládat: praesertim cum omne studium atque omne ingenium contulerit Archias obzvláště když všechnu snahu a všechno nadání vynaložil Archias; quidam nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt někteří vynakládají příliš velikou snahu a mnohou námahu na věci temné a nešdné; beneficia conferre dobrodiní prokazovat; svádět, svalovat: in te conferri pestem na tebe aby byla uvalena zkáza; officia conferre ukládat povinnosti; neos. confert je prospěšno, je výhodné, prospívá“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>> kromě jiného též uvádí: „cōnfero, contulī, collātum (conlātum), cōnferre, I) zusammentragen, -bringen ... 2) zuwendend, a) eig., eine Gabe, Kosten u. dgl. zuwenden, darbringen, hergeben, verwenden, bestimmen, pecuniam florenti parti (Partei), Nep.: munera alci, Nep.: praemia alci, Suet.: u. puellae L milia nummum, Plin. ep. – fructum alio, Ter.: eam pecuniam in rei publicae magnum aliquod tempus, Cic.: pecuniam ad beneficentiam liberalitatemque, Cic.: impendia in educationem, Cic.: praedas ac manubias in urbis ornamenta, Cic. – b) übtr.: a) Gedanken, Neigung, Gesinnung, eine Tätigkeit, Zeit u. dgl. wohin wenden, richten, zuwenden, angedeihen lassen, erweisen, anwenden, verwenden, alio animum suum (sein Gelüst), Ter.: animum huc, Ter.: animum ad fodiendos puteos, Auct. b. Alex.: omnes suas curas cogitationesque in rem publicam, Cic.: curam ad philosophiam, Cic.: laudem in commune, jedem für alle Ruhm erwerben (Ggstz. laudem ex communi ad se trahere), Liv.: benignitatis plurimum in alqm, Cic.: benevolentiam erga alqm a pueritia, Cic.: fructum virtutis et ingenii in proximum quemque, Cic.: plurimum ad victoriam, Suet.: plurimum operae, studii, diligentiae, laboris ad conficiendum reditum alci, Cic.: omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi, Cic. – selten schlimme Dinge, maledicta in alqm, Cic.: legem ad perniciem civitatis, in Anwendung kommen lassen, mißbrauchen, Nep. – β) etw. zur Ausführung in jmds. Hand legen, jmdm. übertragen, überlassen, rem ad alqm, Cic.: omnem spem salutis ad clementiam victoris, Cic.: de re publica disputationem in Africani personam et Philii et Laelii, Cic.: curam restituendi Capitolii in L. Vestinum, Tac. – γ) etw. auf jmd. od. etw. übertragen = jmdm. beilegen, als Besitzer, quis non videt species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientium... aut superstitione, Cic. de nat. deor. 1, 77. – od. als Urheber jmdm., als Ursache einer Sache beilegen, beimessen, zur Last legen, auf jmd. od. etw. schieben, verbum falso in alqm, Cic.: permulta in Plancium, quae ab eo dicta non sunt, Cic.: suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itineris, Caes. – c. culpam od. causam in alqm, Cic.: crimina in alqm, Cic.: falsum crimen in purissimam et castissimam vitam, Cic.: suspicionem in alqm, Cic.: vitia in senectutem, Cic. – δ) confert (v. mehreren conferunt), wie συμφέρει, es ist etw. od. jmdm. zuträglich, förderlich, trägt mit bei, wirkt mit, gew. m. Ang. wieviel? durch aliquid, nihil, multum, plus, plurimum u. dgl., zB. quin etiam aliquid confert et aetas et corpus, Cels.: senecta nihil confert, Plin.: multum veteres Latini (auctores) conferunt, Quint.: non plus contulerunt lecti Cicero aut Demosthenes? Quint.: plurimum oratori confert lectio poetarum, Quint.: quod contulisse plurimum videtur, Cels.: m. Infin. als Subj., incipiente incremento confert alterna folia circumobruere, Plin. 19, 83. – zugl. m. Ang. wozu? durch Adv. eo (dazu), od. durch ad od. (selten) in u. Akk., od. durch bl. Dat. (s. Herbst Quint. 10, 1, 95. Sillig Plin. 35, 67), multum autem eo confert et corporis et nervorum habitus, Cels.: confert etiam aliquid ad somnum silanus iuxta cadens, Cels.: rursus in alia plus prior confert (exercitatio), Quint.: plus scientiae collaturus quam eloquentiae, Quint.: plurimum coeptis contulerunt iactatum exemplar epistulae;... simul ru-

mor dissipatus etc., Suet.: allium voci confert, Plin. – m. Ang. worin? wobei? durch in u. Abl., in morbis cum multum fortuna conferat, Cels. 7. praef. § 4. – / Perf. contulērunt gemessen, Prop. 2, 3, 25.“

- (416) Obsáhlý internetový slovník Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*rūbus, i, m.* – I. A *bramble-bush, blackberry-bush*, II. A *blackberry*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*rubus, lat., M.: Brombeerstaude, Brombeere*“. Lze však předpokládat ve středověku i u tohoto výrazu určitý významový posun – viz Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>>: „*rubetum, i, n.* – *ostružina, pastvisko, vrch s chrastím, křovinatá stráň*“. Hlušíková (2009, s. 750): „*rubus, -ī, m.* 1. *ostružinový ker, ostružina* 2. *trnistrý [trnitý] ker*“. The Collaborative International Dictionary of English 2000 <<http://en.academic.ru/dic.nsf/cide/151363/Rubus>>: „*Rubus – a genus of rosaceous plants, including the raspberry and blackberry*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*rubus, ī, m.* (viell. zu *ruber, rubeo*), I) die *Brombeerstaude*, Caes. u.a.: *auch fem., Prud. cath. 5, 31; apoth. 56 u. 70. – bildl., eradicato cacto et rubo subdolae familiaritatis, Tert. de pall. 2. – II) die Brombeere, punicea, Prop. 3, 13, 28: fraga rubosque colligere, Calp. ecl. 4, 31.*“
- (417) Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>>: „*virgultum, i, n.* [contr. from *virguleum, from virgula*] (only in plur.) I. a *bush, thicket, copse, shrubbery, II. Slips, cuttings of trees*“. Kábrt (1996, s. 476): „*virgultum, ī, n.* *proutí, křoví*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 664): „*virgultum, ī, n.* [*virga*] (ob. pl.) a) *proutí: sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas completant; proutky, větvičky, ratolístky: ut sceptrum hoc numquam fundet (ze sebe nevydá) virgulta; spec. sazenice, odnož: premes virgulta per agros b) křoví, křoviny: inter virgulta evadere*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*virgultum, lat., N.: Gebüsch, Gesträuch, Buschwerk, Strauchwerk, Setzling, Zweig*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*virgultum, ī, n.* (st. *virguleum, von virgula*), I) das *Gebüsch, Gesträuch, Buschwerk, Strauchwerk, α) Sing.: salix virgulti genus, Fest. 329 (a), 28. Serv. Verg. ecl. 1, 55: omne virgultum, Vulg. genes. 2, 5 (u. so Nomin. auch Vulg. Isai. 53, 2. Auct. de idiom. gen. 584, 59): virgultum vellere, Augustin. de civ. dei 1, 20. p. 35, 3 D.2 – β) gew. Plur.: regio virgultorum ferax, Colum.: frondes et virgulta, Cic.: virgulta vepresque, Liv.: internata virgulta, Liv.: naturale saepimentum vivae saepis, quod obseri solet virgultis aut spinis, Varro (u. so loca obsita virgultis, Liv.): sarmentis virgultisque collectis, Caes. – II) der Setzling, Lucr. 5, 932. Verg. georg. 2, 346. – u. der Zweig übh., virgulta murtae, Cael. Aur. de morb. chron. 4, 3, 69: myrti virgulta, Serv. Verg. Aen. 3, 15.*“
- (418) Kábrt (1996, s. 348): „*prōveniō, īre, vēnī, ventum přicházet vpřed, vystupovat, předstupovat; růst, dařit se*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 341): „*prōveniō, īre, vēnī, ventum vl. vpřed přicházet, vycházet 1) vystupovat, předstupovat: proveniebant oratores novi básn.; – přenes. provenere domi nationes 2) spec. vzházet, růst, urodit se: frumentum angustius provenerat; (fruges) cito proveniunt; o lidech rodit se; obr. provenere ibi scriptorum magna ingenia vystoupilo hojně ...; dařit se: novā ubertate p. terram sm. že se daří nová úroda země; lana proveniat 3) metaf. a) povstávat, dít se: non haec humanis opibus proveniunt b) s dat. dostávat se někomu: tamquam suis victoria provenisset c) α) skončit se, dopadnout: ut initia belli provenissent β) šťastně se skončit, povést se, podařit se: cetera mandatueros, ubi prima provenissent*“. Smolová (2011) v *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*provenio, ire, veni, ventum ex pocházet z (čeho), přicházet, vzházet, dařit se*“. Liber *exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*provenire, lat., V.: vorwärtskommen, hervorkommen, erzeugt werden, entstehen, vorfallen, sich zu tragen, wachsen (V.) (1), gedeihen, gelingen, durchkommen*“. Pro srovnání viz též Kábrt (1996, s. 348): „*proventus, ūs, m. výnos, úroda; výsledek, zdar, úspěch: omnes secundos rerum proventus samé příznivé výsledky, úspěchy*“.
- (419) Klas. lat.: „*in posterum*“. Kábrt (1996, s. 332): „*posterus, a, um, pl. posterī, ae, a (kompar. posterior, us, superl. postrēmus, a, um) potomní, následující, příští: in posterum pro budoucnost; subst. posterī, ōrum, m. potomci, potomstvo; kompar. posterior, ius zadnější, pozdější; a posteriori*

z pozdějšího, podle výsledku, ze zkušenosti; *posteriōres*, um, m. pozdější, potomci; *posteriōra*, um, n. pozdější události, následující stav; *posterius* (n.) věc pozdější, následující případ, pozdější spis (o téže věci); *superl. postrēmus*, a, um nejzadnější, nejpozdější, poslední; *adv. postrēmum* posledně, naposled; *adv. postrēmō*, konečně, nakonec, zkrátka, vůbec“. Hledíková (2008): „*voluntas de operando in posterum* – vůle působit v budoucnu“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*imponere in imposterum* – uložit v (kde) v budoucnu, pro budoucno“.

(420) Klas. lat.: „*praefatae*“.

(421) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 728): „*inviolābiliter*, *adv. [inviolabilis] neporušitelně*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*unverletzlich, unumstößlich*“ [*nedotknutelný, neporušitelný, nezvratný, nezměnitelný*].

(422) Kábrt (1996, s. 396): „*signum*, *ī*, n. znamení, značka: *signum pugnae* znamení k boji; *nutu signisque loquuntur* mluví pokynem a znameními; *dūkaz*, doklad; *signa timoris* znamení strachu; *humani affectus signa* známky, doklady lidského citu, vzrušení; *signum est* je důkazem, že; *signāl*: *signa canunt* troubí signál; *signa dare* dát signál k útoku; *odznak vojenský*, *prapor*: *signa militaria* vojenské prapory; *signa cohortium* prapory kohort; *signa conferre* srazit se bojem; *signis collatis* až dojde k boji, ke srážce; *signa inferre* útočit; *signa vertere* obrátit se s vojskem; *a signis discedere* prapor opustit; *signa movere* dát se na pochod; *socha*, *obraz*: *signa pulcherrima quattuor* čtyři překrásné sochy; *signum inscriptum* socha s nápisem; *pečeť*: *signa imprimere* pečeť vtisknout; *locus signi* místo pečeti (zkratka L. S.); *heslo*: *signum praetoriis cohortibus dederat* dal heslo své tělesné strážci; *hvězdy*: *signa caeli subterlabentia* hvězdy plující nebem“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*signum*, *i*, n. znamení, značka“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*signum*, lat., N.: Zeichen, Abzeichen, Kennzeichen, Merkmal, Feldzeichen, Banner, Fahne, Signal, Befehl, Fähnlein, Parole, Losungswort, Wahrzeichen, Vorzeichen, Bild, Bildnis, Siegel, Sternbild, Gestirn, Beiname, Spitzname“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*signum*, *ī*, n. (altlat. *seignom*), das Zeichen, Abzeichen, Kennzeichen, Merkmal u. dgl., I) *im allg.*, *verb. signa* et *notae locorum*, Cic.: *signum sanguinis, id est signum crucis, quā (Christus) sanguinem fudit, in sua fronte conscribere*, Lact.: *imponere fronti immortale signum (crucis)*, Lact.: *liminibus suis de sanguine agni candidi signum imponere*, Lact.: *ponere signa novis praeceptis, die neuen L. sich anmerken, niederschreiben*, Hor.: *crucis signum impingere in labiis*, das Kr. machen, Hieron.: *signum imprimere pecori*, Verg.: *iaculo mihi vulnera fecit; signa vides*, Ov.: *signa pedum sequi*, den Spuren, Ov.: *u. so bl. signa sequi*, Verg. – *oculis mihi signum dedit, ne se appellarem*, Plaut.: *deos gallis signum dedisse cantandi*, Cic – *parva dare mutato signa calore*, Spuren inneren Grammes auf dem Gesichte tragen, Prop. – *quae assolent signa esse ad salutem*, Ter.: *signa doloris ostendere*, Cic.: *signa timoris mittere* (äußern), Caes. II) *insbes.*: A) *als milit. t. t.*: 1) *das Abzeichen der Heeresabteilungen, das Feldzeichen, das Banner, die Fahne*, a) *der größeren Heeresabteilungen, der Legionen usw.*: *signa militaria*, Caes. u. Plin.: *signa legionum fulgentia*, Liv.: *signa amittere*, Caes.: *signa relinquere*, *fahnenflüchtig werden*, Sall.; *und ähnlich ab signis discedere*, Caes. u.a.: *signa ferre*, *aufbrechen*, Caes.: *ebenso signa movere*, Liv., *signa movere e castris*, Liv., u. *signa tollere*, Auct. b. Alex. u. Vell. (vgl. *signis militaribus effossis, quae tolli non poterant*, Liv. epit.): *signa convelli iubere*, *Befehl zum Aufbruch erteilen*, Liv. – *signa inferre*, *zum Angriff anrücken, angreifen*, absol., Caes., *portae*, Liv., *in hostes*, Caes., *adversus Faliscos, contra Veientem*, Liv. – *signa convertere*, *kehrtmachen = eine Schwenkung machen*, Caes. u. Liv.: *conversa signa inferre*, *mit einer Frontveränderung angreifen*, Caes.: *signa conferre*, a) *im guten Sinne, die F. zusammenehmen, sie (an einem Orte, Punkte) vereinigen*, Caes. u. Liv.: *ad alqm, zu jmd. stoßen*, Liv. – β) *im üblen Sinne, handgemein werden*, *cum Alexandrinis*, Cic.: *cum hoste* Liv.: *in laevum cornu*, Liv.: *u. dah. collatis signis certare od. dimicare*, *ein förmliches Treffen liefern*, Liv.: *collatis signis superare hostem, in einem förmli. Tr.*, Cic. – *sub signis ducere legionem, in Reih' u. Glied, geordnet*, Cic.: *ebenso sub signis urbem intrare*, Liv.: *quingenti Pannonii, nondum sub signis, eine ungeordnete Schar*, Tac. – *übtr., signa conferre, sich in einen Streit einlassen*, Cic. ad Att. 7, 5, 5: *infestis signis inferuntur Galli in Fonteium*, Cic. Font. 34. – b) *der einzel-*

nen Kohorten u. Manipeln (Ggstz. aquila, das Hauptlegionszeichen): s. *militaria... aquila*, Cic. Cat. 2, 13. – dah. übtr. wie unser Fähnlein = kleine Heeresabteilung, *signa et ordines* (und Manipeln) od. *signa ordinesque*, Liv. (s. M. Müller Anh. II zu Liv. 2, 59, 7): *octo cohortes... reliqua signa*, Sall.: *terror primo Latinorum signa turbavit*, Liv.: *signa ordinesque turbarunt*, Liv. – 2) das vom Feldherrn gegebene Zeichen, Signal, der Befehl, a) durch eine auf dem Feldherrnzelte aufgesteckte rote Fahne (*vexillum*), s. *pugnae proponere*, Liv.: s. *simul itineris pugnaeque proponere*, Liv.: *signum pugnae dare*, Justin. – b) mit der Tuba usw., s. *tubā dare*, Caes.: *dare s. proelii committendi, recipiendi*, Caes.: s. *proelii exposcere*, Caes.: s. *canere*, Sall.; vgl. *ea signa, quae receptui canunt*, Cic. – c) das Losungswort, die Parole (vgl. Nipperd. Tac. ann. 13, 2 u. Heräus Tac. hist. 1, 38, 9 u. 3, 73, 17), *consuerat signum petenti ›Priapum‹ aut ›Venerem‹ dare*, die Parole Priapus od. Venus, Suet. Cal. 56, 2: *cedo signum*, Plaut.: *it bello tessera s.*, Verg.: *signum militiae petenti tribuno Optimae matris dedit*, Tac.: u. *so signum excubanti tribuno dedit Optimam matrem*, Suet.: *signo Felicitatis dato*, Auct. b. Afr. – übtr., *tu illam (virtutem) iubes signum petere*, sich das Losungswort geben lassen (= einem Höheren untergeordnet sein), Sen. de ben. 4, 2. § 2. – B) das vom Prätor od. Konsul beim Wettrennen im Zirkus mit einer Flagge (*mappa*) gegebene Zeichen zum Auslaufen der Rennwagen, *signum mittendis quadrigis dare*, Liv. 8, 40, 3: *signum mittere*, Enn. ann. 84. – C) das Kennzeichen des Zukünftigen, Wahrzeichen, Vorzeichen, s. *se obicit*, Cic.: *medici signa habent ex venis*, Cic. – D) das Zeichen = der Beweis, *signa rerum*, sachliche Beweise (Ggstz. *argumenta*, Gründe), Quint.: *de ea re signa atque argumenta paucis verbis eloquar*, Plaut.: *haec utrum abundantis an egentis signa sunt?* Cic.: *hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos esse oportebit*, Cato: *hoc est signi, ubi primum poterit, se illinc subducat scio*, Ter.: u. *so hoc signi est u. id signi est (erit) mit folg. Acc. u. Infin.*, Cornif. rhet. u. Cic. (s. Halm Cic. Rosc. Am. 83): u. *signum est m. folg. Acc. u. Infin.*, *magnum hoc quoque signum est dominam esse extra noxiam*, Ter.: *quod est signum nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse*, Nep.: *quae signa sunt omnia (lauter Beweise, daß) non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari*, Cic. – E) das durch Kunst gearbeitete Bild, Bildnis, die Figur, die Bildsäule (das Standbild), bes. einer Gottheit, *signa athena*, Lucr.: s. *aëneum, marmoreum, eburneum*, Cic.: *formatum marmore*, Ov.: *pictum*, Plaut.: *palla signis auroque rigens*, Verg.: *pictores et ii qui signa fabricantur* (Bildhauer), Cic. – dah.: a) das Bild im Petschaft, das Siegel, s. *notum, imago avi*, Cic.: s. *adulterinum*, Liv.: s. *lagoenae laesum*, Hor.: *signa integra*, Cic.: *sub signo habere, unter Siegel haben*, Cic.: *sub signo claustrisque*, Cic. – b) das Sternbild, Gestirn, *signorum ortus et obitus*, Cic.: *signa omnia stellaeque*, Cic.: s. *leonis*, Cic.: *brumale s.*, Zeichen des Steinbocks, Cic.: s. *pluviale capellae*, Ov.: *astrorum micantium splendentia signa*, Lact.: *nox caelo diffundere signa parabat*, Hor. – F) der Beiname, Spitzname, Capit. Gord. 4, 8. Vopisc. Aurel. 6, 2. Corp. inscr. Lat. 8, 4411. Vgl. Mommsen im Hermes 1, 158. Anm.“

(423) Kábrt (1996, s. 172): „*exprimō, ere, pressī, pressum* (vl. *ex a premō*) vytlačit, vymačkat, vytvořit, vyobrazit; vylíčit, vyjádřit, znázornit; vynucovat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 516): „*exprimō, ere, pressī, pressum* [*ex a premō*] vytlačit, vymačkat, vylisovat 1) pův. a) *Venus madi-das exprimit imbre comas ždíma; liquo rem per densa foramina; sucina solis radiis expressa; si nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen; spiritum expressit ducha vytlačil = oběsil se; expressae aquae vodotrysk; turres expresserat cotidianus agger do výše zvedlo každodenní zvyšování náspu; coepit expresso spinae curvamine flecti* (vytlačeným =) *vystoupným zakřivením; o řeči: vyrážet: nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari neglegentius; sonus erat dulcis, litterae neque expressae neque oppressae ani vyrážené ani polykané* b) o věci, jež vytlačováním vzniká (plasticky) vytlačit, vytvořit, vyobrazit, vymodelovat: *faber ... et ungues exprimet et molles imitabitur aere capillos; veste singulos artus exprimente šatem, jenž vyznačuje jednotlivé údy, pod nímž vystupují ... exprimere litteras otiskovat (do vosku); expressi vultus per aenea signa; pictura figuras exprimens* (plasticky) výrazně představující 2) přen. a) *násilím vymačkávat, vynucovat: neque ullam omnino vocem exprimere posset nemohl z nich slova dostat; necessitatem obsides dandi; deditionem ultima necessitate; nihil dolore expressum; nihil ab egentibus exprimere; decretum officio expressum; laudem ab invitis; pecuniam; expressi, ut conficere se tabulas negaret; expressit tandem, ut non modo silentium, sed etiam operam polliceretur* b) *vyjádřit, vylíčit, znázornit, vymalovat, vyobrazit něco zvl. řečí nebo písmem: Charybdim poetae exprimunt; in Platonis libris omnibus fere Socrates exprimitur; mores oratione e.; Mithridaticum bellum ... totum ab hoc expressum est; litterae lituraeque omnes assimilatae et expressae sm. kopie; oratorem imitando effingere atque exprimere; solitos incessus vultumque sonumque loquendi věrně napodobit; zvl. (slova do jiného jazyka) překládat: ut Latinae uno verba exprimi non possit; fabellae Latinae ad verbum de Graecis expressae; expressa carmina Battiadae. Part. expressus j. adj.*

v. t.“ *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*exprimere, lat., V.: herausdrücken, auspressen, artikulieren, erpressen, erzwingen, ausdrücken, veranschaulichen, deutlich bestimmen, emportreiben*“.

(424) Jde o středověký tvar – klas. lat. „*hortus*“ = *zahrada, sad*. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 635): „*hortus, ἵ, m. [srov. cohors; χόρτος, čes. zahrada, ohrada (od hrad), něm. Garten] zahrada ovocná i zelinářská; plur. sady, park; meton. zelenina*.“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*hortus, i m. zahrada, sad*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*hortus, ortus, lat., M.: Gartenanlage, Park, Garten, Gartengewächs, Gemüse*“.

(425) Brandl (1876, s. 103): „*Kop, Kopec acervus der Erdhaufen als Gränzzeichen: positus acervis, qui kopci dicuntur (CD. 2, 76); – kopci mezi tím vyvedením byli zdělání (Püh. Ol. 1412 f. 73). Beim Beginne der Gränzbegehung wurde gewöhnlich ein grösserer Erdhaufen errichtet: acervus magnus, qui vulgo dicitur kopec (CD. 2, 76) – nejprve kopec velký nasypán, na kopci a mezníku stálo množství osob (pam. kn. Lipnická); – Die ersten zwei gränitzberge... von diesem berglein gehen alle nacheinander*.“ Nejedlý (1903, s. 31): „*Mezníků v našem smyslu se neuzívalo. Hranice označovala se nejraději nějakým znamením vyrytým do kůry stromu, zvláště křížem. Nebylo-li stromu na blízku, nasypána byla hranice kamení. Pod hranici takovou zakopaly se různé věci, zvané „svědkové mezní“*. Byl-li spor o hranice a bylo-li kamení rozházeno, vykopal se tyto věci a tím dosvědčilo se, kde hranice má stát. Spor o hranice byl asi dost častý. *Nedokonalý pluh nedovoloval ani jinou brázdou než zubatou. Známe některé pozdější hraničné zvyky. Kdo stvrzoval správnost hranic, sestoupil do vykopané jámy, vzal drn na hlavu a v této posici vykonal přísahu. Později též, když se zakládaly meze, vzati k tomu dva chlapci, kteří dostali výprask, aby si to pamatovali, kde hranice stála*.“

(426) Klas. lat.: „*praedictae*“.

(427) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 340): „*protendo*“ = *napínat (dopředu), natahovat, napřahovat*. Glossa [a latin dictionary] <<http://athirdway.com/glossa/>>: „*prötendō, dī, sum and tum – I. to stretch forth or out, to extend, II. to make long, to prolong, lengthen, extend*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*protendere, lat., V.: hervordehnen, ausstrecken, sich erstrecken, ausdehnen, verlängern*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*prötendo, tendī, tentum u. tēsum, ere, I) hervordehnen, -strecken, ausstrecken, vor sich hinstrecken, manus, Tac.: dextram, Curt.: dextram precantem, Verg.: ambas manus ultra fossam, Enn. fr.: brachia in mare, Ov.: cervicem, Tac.: filium, Tac.: hastas reductis longe dextris, Verg.: brachio ab aure protenso, Quint.: protentis manibus, Lact.: protentis hastis, Tac.: aestuantem canis pr. linguam, die Zunge lang herausstrecken wie ein vor Durst lechzender Hund (Zeichen der Verhöhnung), Hieron. epist. 125, 18 (vgl. Pers. 1, 60). – Passiv protendī medial, sich räumlich ausdehnen, sich erstrecken, digitus medius longissime protenditur, ragt hervor, Plin.: per iuga Caucasi protenditur ad Bactros usque gens Medorum, Plin.: quae (nationes) regi Marcomaro ab usque urbe Pannoniae, cui Carnuto nomen est, ad media Gallorum protendebantur, Aur. Vict. – temo protentus in octo pedes, acht Fuß in die Länge gestreckt, acht Fuß lang, Verg. – II) übr., ausdehnen, verlängern, utramvis partem in plura verba, Ps. Apul. de dogm. Plat. 3. p. 264 H.: praepositiones producere atque protendere (in der Aussprache), Gell. 2, 17, 11: praepositiones barbare pr., Gell. 4, 17, 7*“.

(428) Kábrt (1996, s. 121): „*cūria, ae, f. kurie, sdružení několika rodů; shromaždiště, kurie; radnice (jako shromaždiště senátu); senát, rada; *stolice (papežská): *cūria Romana římská kurie (papežský dvůr); *dvůr: Curia Laeta Veselý dvůr, Týn (v Praze); *curia rusticalis selské hospodářství, statek*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 343): „*curia, ae, f. [snad z *co-viria] sbor mužů 1) kurie, spojení několika rodů (patricijských), majících společnou bohoslužbu. Podle podání dělila se každá ze tří kmenových tribuí v 10 kurií po 10 rodech (gentes) 2) meton. stavení, v němž se kurie shromažďovala k posvátným obřadům, kurie: curiae veteres budova ležící v sev. vých. cípu Palatinu (u nyn. vítězoslavného oblouku Konstantinova) 3) metaf. budova, v níž se římský senát scházel k poradám, kurie, radnice. Nejstarší byla c. Hostilia na komitiu (shořela v r. 52 př. n. l. při pohřbu demagoga Klodia), na jejíž místo nastoupila později c. Iulia. Mimoto byla*

ještě c. Pompeia na poli Martově, v níž byl zavražděn diktátor Caesar. Kurie je znakem římského práva a zákona: pro c. *inversique mores! ó kurie a zvrácené mravy! též radnice v jiných městech; meton. shromáždění v radnici, senát, rada: c. maesta ac trepida orare; non c. vires meas desiderat; meton. vyšší hodnosti, vyšší úřady (od quaestury počínajíc), jejichž zastávání propůjčovalo hodnost senátorskou: c. restabat. <dvůr, zejm. papežský: curiae magister hofmistr; dvůr ve smyslu hospodářském: c. araturae dvůr poplužní; c. rusticalis dvůr kmetcí>“. <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Dvorec>>: „Dvorec (curia, kurie někdy i jako dvůr, resp. interpretačně závazné složeniny panský dvorec nebo velmožský dvorec) je typ sídla spojovaný se společenskými elitami, který se v historii objevuje v době halštatské a vyskytuje se až do vrcholného středověku. Dvorec se může vyskytovat jako volně stojící areál, i jako součást hradištního komplexu.“ Na závěr této poznámky si dovolíme ocitovat Lutovského (2001, s. 70): „Dvorec – opevněný areál uvnitř hradiště, v mladším období i semostatně stojící objekt. Od počátku 9. století, patrně v souvislosti s rodící se vrstvou slovanských knížat, jsou z plochy hradišť vyčleňovány samostatné opevněné areály, sloužící jako velmožská sídla i hospodářská centra. Postupem doby si dvorce v areálu hradišť i jejich nejbližším okolí stavěli i další členové knížecího rodu, příslušníci vlivné aristokracie, případně i čelní družiníci. Dvorce byly opevněny nejčastěji palisádou a jejich vnitřní zástavbu tvořily obytné i hospodářské budovy, stavby účelové, reprezentativní i kultovní. Do souvislosti s významnými změnami v uspořádání raného přemyslovského státu v 11. století (především za vlády Břetislava I.) a větším ekoomickým využíváním práce domácího obyvatelstva je dáván vznik dvorců v otevřené krajině, mimo hradby hradišť. Na rozdíl od kastelánských hradišť šlo o centra druhého řádu, s převažující hospodářskou funkcí. Dvorce patřily kupříkladu významným kastelánům, nejvýznamnějšími objekty tohoto druhu byly však pochopitelně dvorce zeměpanské, tedy knížecí. K nejnámějším patří např. dvorce v loveckých hvozdech ve Zbečně či Živohošti.“*

(429) Kábrt (1996, s. 224): „*incipiō, ere, cēpī, ceptum* (vl. in a *capiō*) začít, počít, začínat, počínat: *cuncta incipiebat* všechno počínal; *opus est incepto* je třeba začít; *unde incipiam* (dicere) odkud mám začít; *incipiam* začnu (vyprávět); *podniknout: pulcherrimum facinus incipere* podniknout nejkrásnější čin; *mít začátek, začínat se: qua crus esse incipit* kde se začíná stehno“. Hledíková (2008): „*incipiō – začínat*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*incipere, lat., V.: anfangen, beginnen*“.

(430) Klas. lat.: „*coniungitur*“.

(431) Klas. lat.: „*eiusdem*“.

(432) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 579): „*transitus, ūs, m. [transeo]* přecházení, přechod, přestupování 1 a) od něčeho k něčemu α) obr. quo t. inde paratur kam je možno odtud přejít = kam vede takové jednání β) metaf. přestoupení k jiné straně: *facili transitu ad proximos et validiores; přechod: opportunos magnis conatibus (esse) transitus rerum* změna ve vládě; *t. lumina fallit* přechod barev; *brevis in gelidas membris exilibus undas t. est* přechod = změna b) přes něco (alcis rei) α) *fossae t.; transitum ostendere* možnost přechodu = místo přechodu; průchod: *transitum dare* dovolit průchod = dovolit projít; *Italiam ipso transitu exercitus vastam esse* β) meton. konkr. přechod, průchod (o místě): *vada transitusque paludis; transitus Alpium praesidiis occupati* průsmyky 2) cesta (tažení, pochod) mimo něco, míjení a) *capta (est) in transitu urbs* na cestě b) metaf. přejítí, minutí, uplynutí: *t. tempestatis*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*transitus, lat., M.: Hinübergehen, Übergang, Übersiedelung, Übertritt, Veränderung, Verwandlung, Durchgang, Vorbeigehen*“.

(433) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 261): „1. *plaga, ae, f. [plango; srov. πληγή, dórsky πλαγή]* rána, úder, náraz 1 a) vl. *plagam ferre* ranou mřít; *plagis peremptus* utlučený, ubitý; *est vestrae (pas.) si tanta potentia plagae* rány vám zasazené b) meton. význ. zranění: *numerare plagas* 2) metaf. význ. neštěstí, pohroma, nehoda: *illa p. est iniecta petitioni tuae – plaga, ae, f. [srov. πέλαγος?]* vl. co se rovně do šířky rozkládá 1) krajina, kraj, země, končina, pásmo, pruh a) *plaga pinea montis; plagae caelestes; p. Solis iniqui = horké pásmo* b) spec. kraj, župa: *p. una – Materinam ipsi appellant* 2) sít' (lovecká): *tendere plagas; metaf. teneto (pl. tenata), léčka, úklady: in illas tibi maiores plagas incidendum est*“. Hledíková (2008): „*plaga occidentalis – západní krajina*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*plaga, lat., F. (2): Platte, Blatt, Fläche, Netz, Garn, Teppich, Bettdecke, Gegend [kraj, krajina, končina, okolí, oblast, pásmo, strana], Landschaft, Kreis, Bezirk*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches latei-*

nisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „2. *plaga*, ae, f. (vgl. $\pi\lambda\acute{\alpha}\xi$), Platte, Blatt, *Fläche*, l) als Körper: A) ein Netz, Garn, bei der Treibjagd gebraucht, um Eber und andere wilde Tiere zu fangen (wogegen *retia* Netze für Vögel und Fische sind), 1) eig. u. bildl.: *tendere plagas*, Cic.: *lupum in plagas compellere*, v. Hunden, Plaut.: *in plagam (plagas) cadere*, Ov. – bildl., *incidere in plagas*, Petron.: *se impedire, se conicere in plagas*, Plaut.: *Antonium conieci in Octaviani plagas*, Cic. – 2) übr., v. Spinnengewebe, Plin. 11, 83. – B) ein Teppich, bald als Bettvorhang, bald als Bettdecke, -überzug, Pacuv. tr. 46. Varro sat. Men. 434. Varro de vit P. R. 3. fr. 21 (bei Non. 537, 22): *pulvinares plagae*, Varro logist. XXXIII Riese bei Non. 162, 28. – II) als Raum = Gegend, Landschaft, Bezirk, Kreis, Kanton, *caeli*, Cic.: *plaga caeli, cui lactea nomen est*, Sen.: *septentrionalis*, Sen.: *aetheria*, Luft, Verg.: *quattuor plagae*, vier Erdstriche, Zonen, Verg.: *plaga solis iniqui*, die heiße Zone, Verg.: *ebenso fervida od. ardens*, Sen. poet.: *frigida haec omnis duraque cultu et aspera plaga est*, Liv.: *a rigida septentrionis plaga usque ad fervores Atlantici oceani*, Hieron. – zuw. v. den Bewohnern, *plaga* (Kanton, Bezirk) *una* (*Materinam ipsi appellant*) *non continuit modo ceteros in armis, sed etc.*, Liv.: *ad septentrionem conversa ferme plaga ferocius agebat*, Flor.: *lason primus eam caeli plagam domuisse dicitur, Iustin.*“

(434) Kábrt (1996, s. 188): „*fōns, fontis, m. pramen, zdroj, zřídlo; studánka: accedere fontes přikročit, přistoupit k pramenům, ke zdrojům; původ, počátek; aqua fontis pramenitá voda*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 568): „*fōns, fontis, m. zřídlo, pramen, zdroj; studánka, studeň* 1) (obr.) *fontes adire remotos* (o autoru nauky); *Pindarici fontis haustus* (Pindarovým zdrojem míněna hluboká a vzletná lyrika) 2) meton. (pramenitá) voda: *alii fon temque ignemque ferebant* 3) metaf. pramen, zdroj = původ, počátek: *amicitiae f.; filios. zásada, princip. Personif. Fōns, božstvo pramenů vůbec se státním kultem, jemuž byl zasvěcen r. 231 př. n. l. chrám blízko brány, zvané porta Fontinalis na svahu Quirinálu, stranou k Martovu poli*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*fons, fontis, m. – studna*“. Hledíková (2008): „*fons, ntis, m. – zřídlo, pramen*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*fons, lat., M.: Quelle, Quellwasser, Ursprung, Ursache*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*fōns, fontis, m. (v. fundo, s. Varro LL. 5, 123. Paul. ex Fest. 84, 16), l) die Quelle, f. Bandusiae, Hor.: f. Aponi, Suet.: f. calidus, frigidus, Lucr. u. Ov.: fontes frigidi medicati-que, Cels.: caldi frigidique fontes, Liv. epit.: benignissimus fons (im Bilde = Urquell der Gnade), Sen.: f. perennis, Hirt. b. G.: putealis, Col.: suscitare et elicere fontem, Plin. ep.: fons aquae prorumpibat ab ea parte, Hirt. b. G.: solum pingue crebri fontes rigant, Curt.: fontes celeriter aestibus exarescebant, Caes.: quo facto repente perennis exaruit fons, Hirt. b. G.: in hac insula extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est, Cic.: im Bilde, T. Livius lacteo eloquentiae fonte manans, Hieron. epist. 53, 1. – meton. (poet.) = Quellwasser, Verg. u.a. – II) übr., die Quelle = der Ursprung, die Ursache (oft verb. fons et caput, s. caputno. I, B a. E.), philosophiae, Cic.: iuris, Liv.: mali, Liv.: a fonte repetere, Liv. – / ungew. Abl. Sing. fonti, nach Varro LL. 9, 112: arch. Abl. Sing. fontei, Corp. inscr. Lat. 1, 199, 6: arch. Akk. Plur. fonteis, nach Charis. 129, 19.*“

(435) Kábrt (1996, s. 404): „*spatiōsus, a, um rozsáhlý, prostorný, veliký, dlouhý: nox spatiosa dlouhá noc*“. Internetový (podrobný) slovník *Glossa [a latin dictionary]* <<http://athirdway.com/glossa/>> uvádí: „*spatiosus, a, um i.q. latus, vastus*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*spatiōsus, a, um (spatium), l) von großem Umfange, geräumig, weit, groß, lang* (Ggstz. *parvus, brevis, contractus*), *taurus, Ov.: insula, Plin.: spatiosa modice terra, Mela: cella frigidaria spatiosa et effusa, Plin. ep.: stabulum, Colum.: horti, Spart.: sp. et capax domus, Plin. ep.: spatiosiora aedificia, Vitruv.: quo lucus ibi spatiosior fieret, Eutr.: iter urinae spatiosius (Ggstz. brevis), Cels.: Andromache spatiosior aequo, länger, Ov.: quid erat spatiosius illis (capillis), Ov.: spatiosissimus xyustus, Plin. ep. – m. Infin., quo (portu) non spatiosior alter innumeras cepisse rates, Sil. 8, 481. – II) übr.: 1) der Zeit nach, lang, langwierig, nox, Ov.: tempus, Ov.: vox, langes Wort, Quint.: *duodecim clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additae quattuor, Plin. ep. – 2) weit, umfassend, magna et spatiosa res est sapientia, Sen. ep. 88, 33.*“ Hlušíková (2009, s. 798): „*spatiōsus, -a, -um 1. rozsiahly, priestranný, veľký 2. dlhý, dlhotrvajúci: bellum spatiosum dlhotrvajúca vojna*“.*

- (436) Internetově dostupný velmi podrobný slovník *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm* <<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>> uvádí u hesla „Wagenzoll“ následující: „Zoll musz man geben als fremder ... hie mueszenn wir zcoll geben (Luther).“
- (437) Podle slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* <http://urts173.uni-trier.de:9673/WBB2009/Lexer/Lexer/wbgui_py> lze výraz „*gewislich*“ přeložit jako „*auf zuverlässige weise*“ [spolehlivým, důvěryhodným, autentickým, hodnověrným způsobem].
- (438) *Rheinisches Wörterbuch* <<http://woerterbuchnetz.de/RhWB/>> uvádí: „*sullen, süllen = sollen*“.
- (439) *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer*. „*sal = soll*“.
- (440) Podle *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* lze výraz „*swer*“ chápat jako „*wenn irgend wer, wer irgend, wer auch*“.
- (441) Internetový slovník *Mittelhochdeutsches Wörterbuch von Benecke, Müller, Zarncke*: „*roubære , røbære , rouber , røuber = der Räuber*“.
- (442) Podle internetového slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* lze výraz „*rihte*“ chápat i jako „*Recht*“ (zde ve smyslu oprávnění) či jako „*Gerechtigkeit*“.
- (443) Internetový slovník *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm* uvádí: „*Verlierung, f., mhd. verliesunge, verlierunge, perditio Dief. 425a, das verlieren, der verlust, im beginne der nhd. zeit noch einige mal verliesung: bey verliesung aller ... freiheit. landfr. 1521, 3; vorlissungh.*“
- (444) Podle internetového slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* jde o tvar slovesa „*ligen*“ – tedy současného „*liegen*“ (ležet, být, nacházet se).
- (445) V internetovém slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* lze nalézt jen substantivum „*bewar*“, které je možné přeložit jako „*Schutz*“ (obrana, ochrana, zabezpečení, ohrazení, záštita) či „*Bewahrung*“ (zachování, udržení, ochrana).
- (446) Podle internetového slovníku *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer* tvar „*tamme*“ je totožný s „*tam*“, který v současné němčině značí „*damm*“ či „*deich*“. Později pravděpodobně existoval i tvar „*damme*“.
- (447) Podle *Wörterbuchnetz* <<http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/setupStartSeite.tcl>> výraz „*kum*“ značí „*(ich) komme*“.
- (448) Je otázkou zda jde podle *Rheinisches Wörterbuch* <<http://woerterbuchnetz.de/RhWB/>> o to, že „*leden*“ = „*leiten*“. Z kontextu věty se zdá, že je to možné.
- (449) Podle *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm* <<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>> má tento výraz též význam „*intra*“ či „*innerhalb*“. *Deutsches Rechtswörterbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Wörterbuch von Aachenfahrt bis Schilf; Textarchiv mit Volltextrecherche in historischen Quellentexten; Digitalisate-Verzeichnis mit Links zu online verfügbaren DRW-Quellen)* <<http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>> uvádí tři významy: „*binnen I. eines Raumes, II. eines Rechtszustandes, III. eines Zeitraumes (tak jak je v současnosti nejčastěji používán)*“.
- (450) Výraz „*vorworcht*“ patrně (z kontextu textového archivu) podle *Deutsches Rechtswörterbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Wörterbuch von Aachenfahrt bis Schilf; Textarchiv mit Volltextrecherche in historischen Quellentexten; Digitalisate-Verzeichnis mit Links zu online verfügbaren DRW-Quellen)* <<http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>> má význam „*ztráty*“, též i „*že někdo o něco přijde*“ (o právo).
- (451) Internetový slovník *Mittelhochdeutsches Wörterbuch von Benecke, Müller, Zarncke* uvádí: „*niuwe niwe adj. verkürzt niu; mitteld. nûwe = neu, frisch*“.
- (452) Pravděpodobně souvisí s „*abeganc*“. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch von Matthias Lexer* uvádí: „*abe-ganc = das Hinabgehen, hinabführender Weg*“.
- (453) *Mittelhochdeutsches Wörterbuch von Benecke, Müller, Zarncke* uvádí: „*Wert (-des) stm. erhöhtes Land im Wasser (besonders in Flüssen) oder an demselben, auch zwischen Sümpfen – das gegen Überschwemmungen und Feuchtigkeit geschützt ist; Insel, besonders in einem Flusse, Halbinsel, vom Wasser freier Platz. ahd. warid, werid.*“
- (454) Kábrt (1996, s. 355): „*quoniam když, protože, poněvadž, ježto; někdy s konj.: quoniam sit fortuna cedendum poněvadž je nutno podrobit se osudu*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 371): „*quoniam, spojka [z quom (= cum) a iam] 1) čas. když (= postquam) často s praes. hist.:*

q. *litare nequeo, abii* 2) důvodové poněvadž, protože, ježto a) s indik.: *nunc q. illis respondit; q. ad hunc locum perventum est* b) s konj.: *q. Germani appropinquare dicantur; q. necesse sit*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*quoniam* – protože“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*quoniam* že; neboť“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*quoniam*, lat., Konj.: *da nun, als, nachdem, weil nun, da ja*“. Internetový slovník *Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum* <www.rostra.dk/latin/saxo.html>: „*quoniam* i. q. quia, quod“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*quoniam*, Coni. (v. *quom* = *cum* u. *iam*), I) *da nun, als, nachdem, Plaut. asin. 711; aul. prol. 9. – II) weil denn, weil nun, da ja (bekanntlich und schon eingestandenermaßen), da doch, da einmal, Cic. u.a.*“

(455) Kábrt (1996, s. 258): „*laudābilis*, e *chvalitebný, chvályhodný*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 19): „*laudābilis*, e [*laudo*] *chvalitebný, chvályhodný, chvalný; slavný; laudābiliter*, adv. [*laudabilis*] *chvalitebně, chvalně; slavně*“. Hledíková (2008): „*honeste tenere et laudabiliter pertractare* – *slušně vydržovat a chvályhodně (s ním) zacházet*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*laudabilis*, lat., Adj.: *lobenswert, löblich, preisenswert, schätzbar, preiswürdig; laudabilitas*, lat., F.: *Löblichkeit; laudabiliter*, lat., Adv.: *lobenswert, löblich, preisenswert, schätzbar, preiswürdig*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 19): „*laudābiliter*, adv. [*laudabilis*] *chvalitebně, chvalně; slavně*“. Hledíková (2008): „*honeste tenere et laudabiliter pertractare* – *slušně vydržovat a chvályhodně (s ním) zacházet*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*laudābiliter*, Adv. (*laudabilis*), *loblich, ruhmvoll, vivere, Cic. Tusc. 5, 12: aedilitatem administrare, Corp. inscr. Lat. 10, 3704: perquam laud. iurare mit folg. Acc. u. Infin., Vell. 2, 31, 1. – Compar., multo laudabilius suam iniuriam ferre, Val. Max. 5, 1. ext. 2: u. so ibid. 5, 3, 4.*“

(456) Klas. lat.: „*praedecessoribus*“.

(457) Kábrt (1996, s. 141): „*dīnōscō n. dignōscō, ere, nōvī*, – *poznávat, rozeznávat, rozlišovat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 403): „*dīnōscō n. starší dīgnōscō, ere, nōvī* 1) (*poznávat rozdíly*), *rozpoznávat, rozeznávat: vix ut dignoscere possis (geminos catulos ursae); dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas nerozeznal bys podle nějakého hýčkání* 2) (*uznávat rozdíly*), *rozlišovat, lišit: qui civem (non) dignosceret hoste jenž by nedělal rozdíl mezi (domácím občanem a cizincem) = přítelem a nepřítelem; curvo d. rectum rovné od křivého (v mravním smyslu)*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „*ius dinoscitur pertinere* – *právo náleží (sloveso dinosci se obvykle nepřekládá); sub debito quo astrictus fore (= esse) dinosceris* – *s odvoláním na povinnost, kterou jsi vázán; super qua (domo) litteram habere dinoscitur na kterýžto (dům) má list (úpis)*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*dinoscitur* + *inf. (nomin. s inf.) – jak je známo; dinosco, (g), ere, novi* – *rozpoznat, rozlišit; habere dinoscitur* – *je známo, že má*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*dignoscere, dinoscere, lat., V.: erkennen, wahrnehmen, unterscheiden*“.

(458) Kábrt (1996, s. 373): „*rite* podle obřadu, *obřadně, náležitě, řádně, správně, právem: rite nubere řádně, pravoplatně se provdat*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 417): „*rite*, adv. [*srov. ritus*] a) *podle starého obřadu, obřadně, pravoplatně, řádně, náležitě: deos colere; bidentes mactare, exsequias solvere; templa dicare* b) *právem, po právu; správně: quae potest appellari r. sapientia; r. cliens Bacchi jsa právem; si maxima luno r. vocor* c) *vhod, ke štěstí: r. secundarent risus, r. propinques augurium* d) *podle starého (domácího, národního) zvyku, jak obyčej: plaustra vagas r. trahunt domos; religatos r. videbat carpere gramen equos jako obyčejně*“. Hledíková (2008): „*rite* – *řádně, pravoplatně*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*factis rite denuntiationibus et nullo* – *po řádných ohláškách, když nenalezena impedimento reperto žádná překážka manželství; rite* – *řádně, náležitě*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*rite*, lat., Adv.: *nach rechtem Religionsge-*

brauch, in feierlicher Form, gesetzlich, recht, gehörig, wohl, zum Glück, auf gewöhnliche Weise“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „rite, Adv.; eig. Abl. statt ritu, dah. rite nefasto, Stat. Theb. 11, 285), I) nach rechtem-, nach gehörigem Religionsgebrauche, nach den gehörigen Zeremonien, deos colere, Cic.: mactare bidentes, Verg.: rebus divinis r. perpetratis, Liv.: perfectum rite votum, Solin. – II) übr.: A) im engeren Sinne als publiz. u. jurist. t. t., in feierlicher (d.i. vom Gesetze vorgeschriebener) Form, gesetzlich, non r. creatus tribunus, Quint. – u. in der Juristenspr., testes r. affuerunt, Cornif. rhet.: testamentum r. perfectum, ICt. – B) im weiteren Sinne: 1) auf rechte-, gehörige Weise, recht, mit Recht, gehörig, wohl, a) üb.: deum r. beatum dicere, Cic.: quae potest appellari r. sapientia, Cic.: rebus r. paratis, Verg.: maturos partus r. aperire, Hor. – b) (poetisch) zum Rechten = zum Glück, venire, Plaut.: propinquare augurium, Verg. – 2) auf herkömmliche-, auf gewöhnliche Weise, retinentes pocula rite, Lucr.: quorum plaustra vagas r. trahunt domos, Hor.: religatos r. carpere gramen equos, Verg.“ Též i Hlušíková (2009, s. 746): „rite prísl. 1. obradne, podľa predpísaného obradu: deos rite colere uctievať bohov podľa predpísaného obradu 2. právoplatne, riadne, náležite 3. správne, právom, vhod: quae potest appellari rite sapientia ktorá se právom môže nazývať múdrosť, rite dicere hovoriť ako sa patrí 4. ako obyčajne, zo zvyku, podľa starého zvyku 5. šťastne, zdarne.“

(459) Kábrt (1996, s. 287): „mūnificē (adv. od mūnificus) štědře, bohatě, dobročinně; mūnificentia, ae, f. štědrosť, dobročinnost; mūnificus, a, um (kompar. mūnificentior, superl. mūnificentissimus) dobročinný, štědrý“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 113): „mūnificus, a, um [munia a facio] (vl. kdo plní povinnosti svého postavení) dobročinný, štědrý; též o věcech: opes = štědrá podpora“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „munificus, lat., Adj.: diensttuend, dienstpflchtig, steuerpflichtig, tributpflichtig, mildtätig, wohltätig, freigebig“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „mūnificentia, ae, f. (munificus), die Mildtätigkeit, Wohltätigkeit, Freigebigkeit, im einzelnen Falle = der Akt der Wohltätigkeit (Freigebigkeit), der wohltätige (freigebige) Zweck, der Gnadenakt, singularis, Vell.: insignis, regalis, Iustin.: m. subj. Genet., animi, freigebiger Sinn, Sall.: principis, Vell.: m. in u. Akk., in sese, Sall.: regem armis quam munificentia vinci minus flagitiosum est, Sall.: miliens sestertiūm eā munificentia collocatum, Tac.“ Hlušíková (2009, s. 539): „mūnificē prísl. štedro, dobročinne, láskavo“.

(460) Kábrt (1996, s. 48): „augeō, ēre, auxī, auctum zvětšovat, rozmnožovat: dignitas in dies augebatur vážnost se den ze dne zvětšovala; pro patriae decore augendo pro rozmnožení slávy vlasti; auctā, Trā s hněvem ještě větším; pas. augeri růst: aucta silex vyrostlý kámen; annis auctus rozvodněná řeka; zvyšovat, povyšovat, zvelebovat, stupňovat; zesilovat: novis ex rebus aucti povýšení převratem, změnou poměrů; obdařit, obohatit: spoliis aucti obohaceni válečnou kořistí; zveličovat: nec defuerunt, qui vera pericula augerent a nechybělo těch, kteří opravdové nebezpečí zveličovali, nadsazovali“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 139): „augeō, ēre, xī, ctum [srov. αύξω, αύξάνω] 1) podporovat ve vzrůstu, zveličovat, rozmnožovat, zvětšovat; v pas. množit se, přibývat, růst: aucta in altitudine (silex) vyrostlý do výše; annis nimbis auctus rozvodněná; turres auctae věže zesíleny; Iuppiter augeat annos kěž dopřeje dlouhého věku; pomerium a. rozšířit; a. cognomentum rozšířit jméno (o slabiku) 2) metaf. a) zvětšovat, zesilovat, zvyšovat, podporovat, zvelebovat, povznášet, oslavovat; v pas. růst, mohutnět, vzmáhat se, nabývat moci: invídiām a. roztrpčenost proti někomu zvětšovat; opes augetur moc se povznáší; bellum augetur válka se rozmáhá; animus augetur srdnatostí přibývá; augebatur ad inpensas regis animus králova chuť k výdajům se zvyšovala; král nabýval větší chuti k výdajům, familiaritas augetur přátelství se množí = počet důvěrných přátel roste; omnia aucta senescunt vše, co dospělo, stárne; ter quinque natalibus auctus dospěv patnácti let věku; tu a me auctus es in petitione quaesturae byl jsi podporován; auctus omine povzbuzen věštným znamením b) (nad pravdu) zvětšovat, zveličovat, nadsazovat: terrorem belli a. zvětšovat postrach válečný; crimen a.; quae aucta rumore pověstí zvětšené; immodice numerum a. 3) něčím, o něco rozmnožit, hojně opatřit, obohatit, zahrnout, povznést, povýšit, vyznamenat: Cereale solum pomis auctum ovocem pokryjí; agro augeri pozemky být obohaceny; spoliis aucti válečnou kořistí obohaceni; Aeneas regno nataque Latini auctus erat byl povýšen; divitiis a. obohatit; dignitate non augeri v hodnosti nepokročit. Part. auctus j. adj. v. t.“ Hledíková (2008): „augeo – zvětšovat, rozmnožovat, zvelebovat“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „augeo, ere, xī,

ctum – rozmnžovat, zvětřovat“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „augeo, ere, auxi, auctum – nadsazovat, zveličovat; obdařit, opatřit, obohatit, zahrnout čím; povýřit, povznést, vyznamenat; dospět, dovřít (nějaký věk)“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „augere, lat., V.: wachsen (V.) (1) machen, gedeihen lassen, im Wachstum fördern, befruchten, erweitern, erhöhen, verstärken, vergrößern, anschwellen, vermehren, heben, erstarken, steigern, übertreiben, überhäufen, beglücken, bereichern, verherrlichen, befördern, emporbbringen“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <http://www.zeno.org/Georges-1913/>: „augeo, auxi, auctum, ēre (got. bi-aukan, griech. αυξάνω), wachsen machen, I) wachsen od. gedeihen machen od. lassen, im Wachstum fördern, befruchten, quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, Pacuv. fr.: quodcumque alias ex se res auget alitque, Lucr.: aēr umorem colligens terram auget imbribus, Cic.: Aegyptus alendis augendisque seminibus ita gloriata est, ut etc., Plin. pan.: corpus augere volentibus (die beleibt werden wollen) conducit inter cibos bibere, Plin.: cum incremento lunae augeri conchylia, Plin.: aucta (gewachsen) silex in altitudinem, Sall. – II) im weitem Sinne, etw. größer machen, a) dem Umfange, der Weite, Dicke od. Höhe nach, α) Bauten erweitern, erhöhen, verstärken, Esquillas, Liv.: pomerium urbis, Tac.: has munitiones, Caes.: muros civitatis, Tac.: vallum turresque castrorum, Tac.: naves turribus auctae, Tac. – β) Gewässer vergrößern, steigen machen, gew. Passiv augeri = steigen, anschwellen (Ggstz. decrescere, minui), Acesines Indum auget, fällt in den Indus, Curt.: Inopus fons eodem quo Nilus modo ac pariter cum eo decrescit augetur, Plin.: fons inclusus ad putei modum alias simul cum oceano augetur minuiturque, Plin.: neque iam sustineri poterat immensum aucto mari et vento gliscente, Sall. fr.: amnis nimbis hiemalibus auctus, Ov. – γ) eine Wunde erweitern, secundo vulnus, Curt. 9, 5 (22), 23. – δ) Glieder usw. an Dicke mehr hervortreten lassen, auxerat articulos macies, ließ sie dicker erscheinen, Ov.: formam cultu augebat, hob hervor, Ov.: forma aucta est fugā, trat mehr hervor, Ov. – ε) ein Wort in der Aussprache dehnen, cognomentum in barbarum, Tac. hist. 5, 2. – b) der Zahl, Menge, dem Gehalt nach vergrößern, vermehren, verstärken (Ggstz. minuere), numerum, höher od. zu hoch angeben, Plaut.: numerum dierum, Cic.: numerum legatorum, Cic.: caelestium numerum, Liv.: numerum ad infinitum, Plin.: annos, Ov.: exercitum, copias eius, Sall. (u. so nondum satis aucto exercitu, Tac.): volucrum turbam, Ov.: Cycladas, Ov.: magnum quendam cumulum aeris alieni, Cic. fr.: alcis censum (Ggstz. extenuare), Cic.: pretium, am Pr. zulegen, Plin.: summam pecuniae, Liv.: vectigalia, Caes.: tributa provinciis, Suet.: peculium ex pauxillo, Plaut.: patrimonium, Cic.: possessiones suas, Nep.: rem (sein Vermögen), Cic. u. Nep.: rem bene, Ter.: linguam, die Spr. bereichern, Cic.: munus cumulatus, Cic.: divitias a patre relictas tyranni muneribus, Nep.: dona suis venatibus, neue Geschenke hinzufügen, Verg.: urbem novam asylo facto inter duos lucos, an Einwohnerzahl vermehren, Vell.: u. so eae urbes brevi multum auctae, Sall.: copiis auctus, verstärkt, Curt. – c) dem Grade nach vergrößern, verstärken, stärken (Ggstz. minuere), α) physisch: flammam, Ov.: incendium, Curt.: vires, Lucr. u. Ov.: vires eloquentiae, Quint.: vocem, Suet.: clamorem, Sall.: orationem, den Ton der Rede heben (Ggstz. summittere, herabstimmen), Quint.: vitium ventris et gutturis, Cic.: vim morbi, Liv. – u. so als gramm. t. t. = den höheren Grad (Komparativ) bilden, si augere volumus, dicamus magis mane, si superferre (s. super-fero no. III), maxime mane, Serg. expl. in Donat. 512, 35 K. – β) politisch, verstärken, heben, fördern, Passiv augeri = verstärkt od. gehoben werden, erstarken, wachsen, opes, Nep. (im Passiv, in singulas dies nostrae opes augentur, Cic.): quibus rebus opes augeantur, Caes.: u. Ggstz., opes nostrae contusae, hostium auctae, Sall.: rem publicam, Sall. u. Cic.: populi Romani imperium, Cic.: omnia bonis auctibus (Fortgang), Formul. vet. b. Liv.: res (Gemeinwesen) eorum civibus, moribus (an Einrichtungen), agris aucta, Sall.: Civilis societate Agrippinensium auctus (sc. opibus), an Macht verstärkt, Tac.: novis ex rebus aucti, durch die neuen Verhältnisse gehoben, Tac.: defectione Aeduorum cognitā bellum augetur, gewinnt an Ausdehnung, Caes. – d) moralisch u. geistig, vergrößern, vermehren, heben, erhöhen, fördern, steigern (Ggstz. minuere), α) im guten Sinne, auctoritatem alcis, Cic.: dignitatem alcis, Suet.: eloquentiam, der B. förderlich sein, Quint.: orandi facultatem, Quint.: benevolentiam, Cic.: familiaritatem inter mulieres, Liv.: favorem, Vell.: gloriam, Cic. u. Suet.: gloriam a patre acceptam virtutibus, Nep.: alci ingenium, Sall. fr.: industriam poëtae ad scribendum, Ter.: laetitiam, Suet.: spem, Cic. u. Caes.: animum alcis (jmds. Mut), Cic.: u. so suis animum, Sall.: animos Samnitibus, Liv.: aucto animo, in gehobener Stimmung, Tac.: auctus (ermutigt) omine, Tac. ann. 2, 14. – β) im üblen Sinne (Ggstz. minuere, levare), eius amentiam, Sall.: crimen, Cic.: culpam, s. culpa: alcis dolorem (Ggstz. consolando levare), Cic.: luctum (Ggstz. levare), Cic.: alci licentiam, Caes.: pericu-

lum, Caes.: *dimicationis metum*, Cic.: *metum utriusque partis*, Curt.: *terrorem*, Curt., *terrorem alcis*, Caes.: *timorem alcis*, Cic.: *u. alci timorem* (Ggstz. *minuere*), Liv.: *simultatem eius*, Nep.: *suspicionem*, Cic.: *alcis suspensiones*, Liv.: *metuens, ne auferentur in maius, daß es damit nur noch ärger würde*, Amm. 20, 4, 1. – e) durch die Rede etwas vergrößern, α) übh. vergrößert darstellen, übertreiben, *proelium Dyrrhachinum multis partibus*, Caes.: *falsa per metum*, Curt. 4, 10 (40), 10: *multitudinem de industria*, Curt. 9, 3 (12), 12: *aucta est apud hostes eius rei fama*, Tac. ann. 12, 40: *cuncta ut ex longinquo aucta in deterius afferebantur*, Tac. ann. 2, 82: *modica de moribus adulescentis neque in falsum aucta rettulit*, Tac. ann. 3, 56. – β) vom Redner, durch die Rede vergrößern, hervorheben, mit starken Farben auftragen, *stei gern* (Ggstz. *extenuare, minuere*), *augere amplificareque res*, Cic.: *aug. alterum, aut minuere se*, Cic.: *aug. hostium vim et copias et felicitatem*, Cic.: *aug. peccati atrocitatem*, Cornif. rhet.: *aug. verbis munus suum* (Ggstz. *extenuare*), Cic.: *aug. principis munus*, von einer noch rühmlicheren Seite darstellen, Plin. ep.: *aug. quod infra est*, Quint. – f) mit etw. mehr = α) reichlich versehen, überhäufen, beglücken, bereichern, verherrlichen, *cives suos copiā rerum*, Cic.: *alqm divitiis*, Cic.: *u. augeri divitiis*, Augustin.: *alqm scientiā*, Cic.: *cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam etc.*, Nep.: *augeri liberis*, Plaut., od. *filiolo*, Cic., od. *filiolā*, Tac.: *augeri honore, gratulatione*, Cic.: *augeri largitione, liberalitate*, Tac.: *augeri nomine imperatorio*, Tac.: *augeri cognomento Augustae*, Tac.: *auctus praedā*, Cic.: *spoliis ornatus auctusque*, Cic.: *urbs antiqua et omnibus rebus aucta et ornata*, Cic.: aucta hereditate viri, Erbin ihres Mannes, Macr. – dah. als t. t. der Opferspr., *aram alqā re, bereichern = durch dargebrachte Opfer verherrlichen*, Plaut. merc. 676. – auch ohne Abl., jmdm. zu Vermögen, Ansehen u. Ehren verhelfen, ihn befördern, emporbringen, verherrlichen, häufig verb. *alqm augere atque ornare*, Cic., od. *augere adiuvereque*, Cic.: *solum te commendat augetque temporis spatium*, Plin. pan. – β) im üblen Sinne, *augeri alqā re, αα)* von einem Übel heimgesucht werden, *augeri maerore*, Plaut. Stich. 55: *augeri damno*, Ter. heaut. 628. – ββ) eines Ggstz. verlustig gehen, *iam libertā auctus es? hast nun keine Fr. mehr?* Plaut. Pers. 484. – / Archaist. *auxitis = auxeritis*, alte Formel b. Liv. 29, 27, 3. – Formen nach der 3. Konj., Fut. *augeam*, Itala gen. 17, 3: *auges*, Iren. 1. praef. 3: *Infin. Präs. augere*, Commod. apol. 602. – *parag. Infin. augerier*, Plaut. merc. 50.“

(461) Kábrt (1996, s. 213): „ideō proto“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 645): „ideō, adv. proto (příčin, i účel.) s násl. *quod, quia, quoniam; ut, ne, quo, quin; též absol.: atque ideo ad Pompeium contendit a proto spēchal za P.; nec ideo iram eius lenivit avšak proto přece hněv jeho nezmírnil*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „ideo – proto, tudíž, tak“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „ideo proto (příčina i účel); takže“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „ideo, lat., Adv.: *deswegen, darum, daher*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „id-eō, Adv. *deswegen, darum, daher*, absol., Plaut., Cic. u.a.: *mit folg. quod, quia, quoniam*, Cic. u.a.: *m. folg. ut od. ne u. Konj.*, Cic. u.a.: *m. folg. quo (damit desto) facilius u. Konj.*, Varro LL. 5, 90: *m. folg. quin u. Konj.*, Liv. 2, 15, 2.“ Hlušíková (2009, s. 390): „ideō přísl. preto /příčina i účel/ často v spojení s *quod, quia, quoniam; ut, ne quo, quin*“.

(462) Kábrt (1996, s. 455): „ūniversus, a, um veškeren, všechen, celý, úplný: *universis (= dat.) imperatis pecuniis když všem byly uloženy peníze; universa res publica celý stát; cautum est, ut plebiscita universum populum tenerent bylo učiněno opatření, aby usnesení lidová vážala celý národ; confecta est vis universa bylo dosaženo úplné převahy; unius oppidi damno servare universa statut zkázou jediného města se rozhodl zachránit všechno, celek; MUDr. medicinae universae doctor doktor veškerého lékařství; JUDr. iuris universi (též: utriusque) doctor doktor veškerého (obojího) práva; subst. ūniversum, ī, n. veškerenstvo, celek, vesmír, svět; obecný, povšechný, celkový; *in universum vcelku, všeobecně: neque in universum aliquid constitui potest a nelze stanovit nic vcelku, všeobecně; in universum vūbec, vcelku*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 608): „ūniversus (starší ūnivorsus), a, um [unus a verto] vl. k jednomu obrácený, v jedno spojený (s jinými) 1) veškeren, všechen, celý (op. *singuli, pars*): *universa res publica; universos Ephesios esse morte multandos; universae rei dimicatio* (o všechno =) rozhodný = *universa d.; spec. světový, všehomíra: quin ex universa mente animos haberemus; subst. ūniversum, ī, n. veškerenstvo, celek, spec. vesmír, svět 2) obecný, celkový, povšechný, společný (op. *proprius*):**

in hac confusa atque universa defensione; leckydy lze přeložit příslovečnými výrazy obecně, vůbec, vcelku: de universa philosophia satis dictum est; in universum význ. adv. vcelku, vůbec“.

(463) Správně dle klas. lat.: „*futuris*“.

(464) Kábrt (1996, s. 262): „*libertās, ātis, f. svoboda, volnost; dovolení; svobodomyslnost: pari eloquentia ac libertate se stejnou výmluvností jako svobodomyslností; svévole, nevázanost; svoboda občanská (proti otroctví): in libertatem asserere prohlašovat svobodným, osvobodit; svoboda politická: libertatem et consulatum L. Brutus instituit svobodu republikánskou a konzulát zavedl L. Brutus; přímost, upřímnost, smělost; *osvobození od daní (výsada povolená panovníkem pro církevní majetek); *libertates (pl.) svobody (vydobyté šlechtou na panovnících); Magna charta libertatum Velká listina svobod (práva anglické šlechty z 13. stol.)“.*

Hledíková (2008): „*libertas – svoboda*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*libertas, atis f. lhota, zvuře, svobodství, svoboda, volnost, osvobození*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*libertas, lat., F.: Freiheit, Unabhängigkeit, Autonomie, Freiheitssinn, Erlaubnis, Ausschweifung, Unerschrockenheit*“.

(465) Kábrt (1996, s. 355): „*quondam kdysi, někdy, leckydy, mnohdy, jednou*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 371): „*quondam, adv. [z *quomdam] a) kdysi, druhdy, někdy: sic q. fistula surgit = surgere solet; q. suscitatur Musam Apollo b) o minulosti kdysi, jednou c) o budoucnosti kdysi, jednou*“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) např. též uvádí: „*quondam (u vlastního jména osoby) zesnulý, zemřelý*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*quondam – kdysi*“ a „*quondam X. – zesnulý X.*“ Hlušíková (2009, s. 712): „*quondam přísl. 1. /o minulosti/ kedysi, raz, dakedy 2. /o přítomnosti/ niekedy 3. /o budoucnosti/ raz, kedysi*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*quondam, Adv. (eig. *quomdam), I) zu einer gewissen Zeit, u. zwar: a) übh., einmal, Cic. u. Suet. – b) zu gewisser Zeit, zu gewissen Zeiten, zuweilen, Cic. u. Verg. – II) insbes.: a) v. der vergangenen Zeit, einstmals, ehemals, Cic. u. Caes.: mit olim verb., Ter. eun. 246. – attrib. einstmalig, ehemalig, weiland (s. Dederich Dict. 2, 20. p. 285), Cyrus quondam rex, Curt. u. Justin.: ab amico quondam, Dict.: tutor quondam, Spart.: T. Fabius quondam decurio, Corp. inscr. Lat. 3, 1214. – b) von der Zukunft, zu seiner Zeit, künftigt, dereinst, einmal, Verg. u. Hor. – / arch. Nbf. condam, Corp. inscr. Lat. 8, 4546.*“

(466) Kábrt (1996, s. 79): „*clēmētia, ae, f. mírnost, laskavost, šlechetnost*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „*clementia, ae f. mírnost, laskavost, šlechetnost*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*clementia, lat., F.: Milde, Gelindheit, Glimpflichkeit, Gnade, Schonung*“. Hlušíková (2009, s. 144): „*clēmētia, -ae, f. mírnost, šlachetnost, laskavost, milostivost, zhovievavost, vřůdnost: in ea victoria plus erat clementiae quam crudelitatis v tom vířazstve bolo viac milosti ako krutosti, clementiam violare poruřit cit ľudskosti*“.

(467) Kábrt (1996, s. 88): „*dūcō, ere, dūxī, ductum (imp. 2. sg. dūc, 2. a 3. sg. dūcitō) táhnout, vézt, vléci: curru ducet poveze na voze; in ius ducere vést před soud; iussi ducere dal jsem odvést (na popravu); sorte ductus vylosovaný; provincias ducere losovat o provincie; vytahovat, čerpat, dobývat, vtahovat (do sebe), vdechovat; vést, odvádět, přivádět: exercitum ducere táhnout s vojskem, vést vojsko; in matrimonium ducere uvést v manželství; uxorem ducere oženit se; ementitur Achillem ducturum esse virginem uxorem předstírá, že Achilles pojme dívku za manželku; být v čele: familiam ducere být hlavou rodiny; ordines ducere být centurionem, velitelem jedné z šedesáti setnin (centurií); prodlužovat, protahovat: ducere bellum protahovat válku; diem ex die ducere odkládat ze dne na den; vitam ducere prožívat život, trávit život; os ducere šklebit se; vést, řídit; pohnout; vábit, svádět; odvozovat, počínat, pocházet od něčeho (ab aliqua re): genus ducere odvozovat rod, svůj původ; počítat, účtovat: suam rationem ducere pamatovat na sebe; považovat, pokládat ně koho (za něco), uznávat; mít za něco: aliquem victorem ducere někoho pokládat za vítěze; ducere mortem in malis počítat smrt mezi zla; turpe ducunt považují za hanebné, nečestné; perditum ducas pokládej za ztracené; ducere aliquid honori pokládat něco za čest; pro nihilo ducere za nic nepokládat, ničeho si nevážit, nic si necenit; domnívat se, soudit: duce-*

bam animo soudil jsem (v duchu); provádět, tvořit, působit, činit, dělat: ducent de marmore vultus vytvoří z mramoru tváře; lacrimae et questus irriti ducebantur nadarmo ronila slzy a naříkala; carmen ducere skládat báseň; nabývat, dostávat: rimas ducere dostat trhliny; ducere somnos pohroužit se ve spánek, usnout; ducere nomen dostat jméno“. Hledíková (2008): „in publicum ducere zveřejňovat, ohlašovat“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „duco, ere, duxi, ductum uznat za vhodné něco učinit aliquid faciendum“.

(468) Klas. lat.: „authenticus“. Kábrt (1996, s. 50): „authenticus, a, um (z řec.) spolehlivý, hodnověrný; o listinách a spisech: původní, pravý“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 144): „authenticus, a, um [αὐθεντικός] spolehlivý, hodnověrný; o listinách a spisech původní (o originálu proti kopii), pravý“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelaska-cinnost>> uvádí: „documentum legitimum authenticum – pravá původní listina“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „authenticus, lat., Adj.: zuverlässig, verbürgt, urschriftlich, eigenhändig, authentisch“.

(469) Klas. lat. transkripce: „sollemniter“. Internetový slovník Vademecum in opus Saxonis et alia opera Danica compendium ex indice verborum <<http://www.rostra.dk/latin/saxo.html>> též mj. uvádí: „sollemnizare = sollemnium agere“. Kábrt (1996, s. 401): „sollemnis, e nebo sollennis, e, též sōlemnis, e a sōlennis, e pravidelný, každoroční, výroční, obvyklý: sacra sollemnia výroční slavnosti, zasvěcené svátky; sollemnes arae obvyklé oltáře; slavnostní: sollemnia verba slavnostní písně; lidí sollemnes slavnostní hry; subst. sollemne, is, n. zvyk, obyčej: sollemne est mihi je mým zvykem; slavnost, oběť“. Ve středověku převážně jen adjektivum slavnostní (výroční, každoročně se vracející /o náboženských svátcích/). Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „sollemniter, lat., alljährlich, alljährlich wiederkehrend, feierlich, festlich, üblich, gewohnt, gewöhnlich“. Internetový latinsko-německý slovník Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „sollemniter (sōlemniter od. sōlenniter), Adv. (sollemniter etc.), I) feierlich, omnia peragere, Liv.: convivium instituere, Iustin. – II) auf übliche Weise, a) nach Gebrauch, Pallad.: se purificantes, Plin. – b) förmlich, mit Beobachtung der Rechtsförmlichkeiten, ICt.“ Hlušíková (2009, s. 793): „sollemniter přísl. slavnostně“.

(470) Kábrt (1996, s. 359): „redigō, ere, ēgī, actum (vl. red a agō) zpět hnát, zpět přivádět: non redigar ad numerum duorum nebudu přivedena zpět, neklesnu na počet dvou; sehnat: pecuniam redigere peníze shánět, vybírat; aes redactum L peníze utržené; uvést ve stav: in potestatem redigere uvést pod moc; in dicionem redigere uvést v poddanství; in memoriam redigere uvést si v paměť; vzpomenout si; ad nihilum redigere zničit, vyhladit; ad irritum redigere překazit, zrušit; práv. in fiscum redigere zabavit pro státní pokladnu; snížit: faenus od semuncios redactum úrokování snižené na půl procenta“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 386): „redigō, ere, ēgī, āctum [red a ago] 1) red – důrazně zpět hnát, zpět přivádět, zpět uvádět a) mulcati virgis Capuam rediguntur; boves in sua rura, capellas rupe b) přenes. rem ad pristinam belli rationem; in memoriam v paměť si uvést; familia ad paucos redacta ztenčena; vilem redigatur ad assem scvrklo by se v chudičský groš; alqd ad nihilum vniveč uvést; ad vanum et irritum zmařit a překazit; hostes ad inter necionem vyhladit, úplně potřit o penězích sehnat: omnem redegit pecuniam stáhl; pecuniam in publicum redigere do státní pokladny dodat, vyplatit; pecuniam ex capto redigere jako výkupné požadovat; praedam in fiscum r. zabavit pro císařskou pokladnu, konfiskovat 2) red- bezdůrazné: v nějaký stav uvést, něčím učinit: in dicionem (potestatem) alcis r. alqd moc něčí uvést, podrobit; sub potestatem, sub imperium r.; Aeduos in servitute r. uvést do otroctví; res publica in tranquillum redacta uklidněna; in provinciam r. provincií učinit“. Hledíková (2008): „vota redigere in scriptis – písemně shrnout výsledek hlasování“. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „redigere, lat., V.: zurücktreiben, eintreiben, einziehen, ver-setzen, verwandeln, in Ordnung bringen, in die Schranken weisen, herabsetzen, verkleinern“.

(471) Kábrt (1996, s. 39): „ārea, ae, f. volné místo, prostranství: campus et areae pole (Martovo) a volné procházky; závodíště, zápasíště, hřiště; dvůr; mlat: quidquid de Libycis verritur areis cokoliv se smetá z libyckých mlatů; area media střed závodíště; (stavební) pozemek“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 105): „ārea, ae, f. 1) volná prostora, volné prostranství: Capitolii na

Kapitolii; Vulcani před chrámem Vulkánovým; campus et areae pole (Martovo) a procházky (dostavenička mladého světa); (obr.) patet in curas a. lata meas širé pole otvírá se mým strastem 2) stavební místo, staveniště: prata et areas emere; domo quaerenda est area 3) rejdiště, závodíště, zápasíště; in mediam aream (circi) processit; (obr.) area sceleris 4) nezastavěná prostora v domě, dvůr: palma in area enata 5) mlat, humno: milia frumenti tua triverit area centum třebras humno tvé vymlátilo sto tisíc měr obilí; Libycae areae libyjská humna. Ve středověku (obecně): plocha (volná), pozemek. Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „freier Platz, Baustätte, Fläche, Grundfläche, Hofraum, Rennbahn, Feld, Gebiet, Ebene, Flächeninhalt“. Na závěr pak Brandl (1876, s. 399): „Area ein Feld von verschiedenem Ausmasse 1. = *curticula: quasdam curtículas seu areas vid. curticula.* – 2. = *quartale lanei: 9 laneos et 47 quartalia seu curtículas*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*ārea, ae, f. (areo), ein hoch gelegener freier Platz, eine Fläche, l) eig.: A) im allg.: collis erat, collemque super planissima campi area, Ov. met. 10, 87: ar. pelagi, Oberfläche, Sil. 14, 378. – B) insbes.: l) ein ebener, freier Platz in der Stadt (Varr. LL. 5, 38), nach Art des englischen square, wie sie die Umgebung von Tempeln und Palästen bildeten, ar. Vulcani, ar. Capitolii, Liv.: ar. Capitolina, Suet., Palatina, Gell.: ar. fori, Suet.: dann aber auch selbständig angelegt waren und teils als Verkaufsplätze dienten, ar. pannaria, Curios. Urb. Reg. I, teils als Tummelplatz der Jugend, nunc et campus et areae repetantur, Hor. carm. 1, 9, 18. – 2) die Baustätte, der Bauplatz eines Hauses, die Grundfläche, ponendaeque domo quaerenda est area primum, Hor.: pontifices si sustulerint religionem, aream praeclaram habebimus, Cic.: domum dirui iussit, ut monumento area esset oppressae nefariae spei, Liv.; vgl. (für no. 1 u. 2) Vitruv. 1, 7, 1. – 3) der innere Hofraum des Hauses, das Impluvium (s. impluvium das Nähere), palma in area enata, Liv.: resedimus in area domus, Plin. ep. – 4) die Tenne, die Dreschtenne, bei den Alten ein freier Platz auf dem Felde (vgl. Varr. LL. 5, 38), Cato, Cic. u.a.; vgl. Voß Verg. georg. 1, 176 sqq. – 5) = *στάδιον*, die Fläche im Zirkus, worin das Wettfahren abgehalten wurde, die Rennbahn, Laufbahn, media area, Liv. 33, 32, 4: *circi area media*, Arnob. 7, 39: *per varias artes, omnis quibus area fervit, ludere, cum liceat currere, pigritia est*, Mart. 7, 32, 13 sq.: *bildl., die Laufbahn, das Feld, Gebiet, cane facta virorum; haec animo, dices, area facta meo est*, Ov. am. 3, 1, 25: *nunc teritur nostris area maior equis*, Ov. fast. 4, 10: *vitae tribus areis peractis*, Mart. 10, 24, 19: *et patet in curas area lata meas*, für meine Sorgen eröffnet sich ein großes Feld (= ich mache mir viele Sorgen), Ov. her. 1, 72: *quidquid inter fortunae aream geritur*, Boëth. cons. phil. 2, 1. p. 20, 25 Obbar. – 6) die Grundfläche der Länderei, Cic. parad. 6, 51. – 7) Gartenbeet, Rabatte, Varr. LL., Col. u.a. – 8) der Vogerherd, Plaut. asin. 216 u. 220. – 9) der Gottesacker, Tert. ad Scap. 3. – 10) areae salinarum, die Salzplätze, Salzbuchten, Vitruv. 8, 3, 10. – 11) übtr.: 1) der Hof um die Sonne od. um den Mond, Sen. nat. quaest. 1, 2, 3. – 2) die Glatze, Platte auf dem Kopfe, Cels. u. Mart. – 3) als mathem. t. t.: a) die Fläche, Ebene in der Geometrie (= *planum*), Quint. 1, 10, 43. Gell. 1, 20 in. – b) der Flächeninhalt einer mathem. Figur, *quadratus locus, qui erit longus et latus pedes denos, efficit areae pedes centum*, hält 100 Flächenfuß, Vitruv. 9. praef. § 4: u. so ib. § 5 sqq. – Nbf. *āria*, Gloss. u. Corp. inscr. Lat. 6, 9422 u. 14, 28.“*

(472) Viz poznámku č. (24).

(473) Kábrt (1996, s. 353): „*quilibet, quaelibet, quodlibet kterýkoli, jakýkoli*; subst. *quīlibet, quidlibet kdokoli, cokoli*: *cum quidlibet ille garriret když on všemožné, páté přes deváté žvanil*; **quodlibet co je libo, všehochut*“. Hledíková (2008): „*quilibet, quaelibet, quodlibet kterýkoli, každý*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*quilibet – kterýkoli*“.

(474) Klas. lat. transkripce: „*terrae*“.

(475) Kábrt (1996, s. 183): „*fertō, ōnis, m. věrdunk, jedna čtvrtina hřivny*“. Hledíková (2008): „*uno fertone assignato když odevzdal jeden věrdunk*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*ferto, onis m. – věrduňk, ¼ hřivny*“.

(476) Kábrt (1996, s. 33): „*annōna ae, f. úroda, obilí, potraviny, zásobování: cura annonae starost o zásobování; praefectus annonae správce, ministr zásobování; eum annonae praefecit učinil ho, jmenoval ho správcem, ministrem zásobování; cena obilí, dražota: annona vetus obilí za starou cenu; plebes acri annona fatigabatur lid byl sužován dražotou obilí; (Augustus) populum annona pellexit (Augustus) zlákal lid laciným obilím; saevitia annonae přílišná dražota potravin*“. Liber ex-

quisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*annona*, lat., F.: heuriger gegenwärtiger Vorrat an Naturalien, Lebensmittel, Getreide, Getreidenot, Proviant, heuriger Marktpreis, Teuerung“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*annōna*, ae, f. (viell. v. *annus*), der heurige, gegenwärtige Vorrat an Naturalien, insofern der Marktpreis davon abhängt, I) eig.: 1) im allg.: *vini*, Col. 3, 3, 10: *musti*, Col. 3, 21, 6: *lactis*, Col. 8, 17, 13. – dah. personif. als Göttin des jährlichen Ertrags, *Annona sancta*, Corp. inscr. Lat. 6, 22. – 2) Naturalien = Lebensmittel, bes. Kornfrüchte, Getreide, Getreidemarkt (= das zu Markte gebrachte Getreide), a) übh.: *annonae pretium*, Cic.: *urbis annonaeque cura*, Suet.: *annonae caritas*, Teuerung, Cic.: *annonae villitas*, der wohlfeile Preis, Cic.: *quotiens annona cara*, Cato fr.: *annona cara est*, Ter.: *si ann. carior fuerit*, wenn Teuerung kommen sollte, Cic.: *annonae difficultas*, Cic., *difficultates*, Suet.: *commercium annonae impedire*, Liv. epit. – prägn., der Getreide-, Fruchtangel, die Getreidenot, *annonam queri*, Liv.: *annonā premente*, Liv.: *acri annonā fatigari*, Tac.: *allevare annonam populi Rom.*, Corp. inscr. Lat. 14, 3608, 25. – b) als milit. t.t. der Kaiserzeit = *cibus castrensis*, der Proviant, der Mundvorrat, Plin. pan., Veget. u.a. (vgl. Schwarz Plin. pan. 20, 3). – meton., die Portion an Lebensmitteln, auch im Plur., Lampr. u.a.: *et tuas et palatii tui auferri iubebo propediem annonas*, ich werde deine und deines Hofstaates Einkünfte anhalten lassen, Amm. 14, 7, 11. – II) meton., der heurige Preis der Naturalien, der heurige Marktpreis, *ann. macelli*, Varr. r.r. 3, 2, 16. Suet. Tib. 34, 1: *ann. vini*, Iuven. 9, 100: *ann. salaria*, Preis des Salzes, Liv. 29, 37, 2. – bes. der heurige Getreide-, Fruchtpreis, *vetus*, Liv.: *media*, Plin.: *gravis*, *gravior*, Suet. u. Vell.: *varia*, Sen. – *annonae varietas* od. *varietates*, Wechsel, wechselnder Stand, Cic. u. Liv.: *annonae gravitas*, Tac. – *annonam excandefacere* od. *incendere*, Varr., od. *flagellare*, Plin., Ggstz. *annonam levare*, *laxare*, Liv.: *annona laxat*, Liv.: *annona convalescit*, Suet. – bildl., *vilis amicorum annona*, wohlfeil erkauft man sich (erwirbt man) Freunde, Hor. ep. 1, 12, 24. – prägn., hoher Marktpreis, Teuerung, *hāc annonā*, Plaut. trin. 484: *solacium annonae*, Cic. agr. 2, 80: *fidissimum annonae subsidium* (v. Sizilien), Liv. 27, 5, 5: *annonae perfugia*, Cic. Phil. 8, 26: *per annonae causam*, Cic. de dom. 10.“ Herders Conversations-Lexikon <<http://www.zeno.org/Herder-1854/>>: „*Annona*, das Jahreserzeugniß an Früchten; Lebensmittel; Marktpreis. Davon *annonarisch*, den Getreidehandel betreffend“. Pierer's Universal-Lexikon <<http://www.zeno.org/Pierer-1857/>>: „*Annōna* (lat.), 1) (röm. Ant.), das ganze Jahreserzeugniß an Früchten; 2) sämtliche Victualien, die auf den Markt gebracht werden; 3) der Marktpreis; 4) Göttin, welche die jährlichen Früchte schützte u. segnete; dargestellt: bekleidet, nur den rechten Arm entblößt, in der Rechten Ähren, in der Linken ein Füllhorn. Die Sorge für Vorrath an Lebensmitteln war schon im alten Rom eine Sache der Staatsverwaltung; daher gab es bestimmte Gesetze (*Annonariae leges*), welche die Preise des aus den Staatsmagazinen abzugebenden Getreides normirten; Bestimmungen gegen den Aufkauf von Getreide (*Annonae fraudatae crimen*) u. die, welche denselben betrieben (*Annonarii*); Magistratspersonen, die bes. in Theurungszeiten für Lebensmittel sorgten (*Annonae praefecti*).“

(477) Kábrt (1996, s. 50): „*avēna*, ae, f. *oves*; *stéblo*, *píšťala* (ze *stébel*): *Musam meditaris avena hraješ, skládáš písničku na píšťalu*“. Hledíková (2008): „*forum avene ovesný trh*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*avena*, ae f. – *oves*; *avena forestaria* – o. lesní, *pastevní*; *avena lignalis* – o. dřevní“. *Liber exquisiti xenii* – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*avena*, lat., F.: Hafer, wilder Hafer, Unkraut, Rohr“.

(478) Kábrt (1996, s. 174): „*exstirpō*, *āre*, *āvī*, *ātum* z *kořene* *vyvrátit*, *vymýtít*; *vykořenit*, *vytrhnout*, *odstranit*“. Hledíková (2008): „*per sarculum exstirpare* – motykou plít“, „*exstirpo* – *vymýtít*“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*exstirpo*, *are*, *avī*, *atum* – *vyvrátit*, *vymáhat*, *vymýtít* (les)“.

(479) Klas. lat.: „*praeterierunt*“. Kábrt (1996, s. 338): „*praetereō*, *īre*, *īī*, *itum* *jít mimo*, *přejít*, *jít kolem*; *minout*, *opomíjet*: *praeteriissem silentio* byl bych býval přešel mlčením; *plynout*, *míjet*: *quarta parte diei praeterita* když minulo devět hodin, po deváté; *praeteritus*, *a*, *um* *minulý*: *in praeteritum* v minulosti; *gram. praeteritum* (*tempus*) čas minulý; *subst. praeterita*, *orum*, *n.* *minulé věci*, minulost; *předejít*, *předstihnout*: *iamque hos cursu, iam praeterit illos* V brzy ty v jízdě, brzy ony předstihuje; *neos. praeterit me* *nedochází k mému vědomí*, je mi neznámo, tajno, neznám, nevím“. Hledíková (2008): „*praetereo*, *ire*, *īī*, *itum* – *míjet*; *praeterita*, *orum*, *n.* – *minulé věci*, *minulost*“.

praeteritus, a, um – minulý“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*praeterire, lat., V.: vorübergehen, vergehen, vorbeikommen, übergehen, entgehen, weglassen, unterlassen (V.), zurücksetzen, überholen, übertreffen, überschreiten*“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*praeter-eo, tvī u. öfter ī, itum, īre, l)* intr. *vorbei-, vorübergehen, praeteriens modo mihi inquit, im Vorbeigehen, Ter. – übtr. v. Lebl., unda praeteriit, Ov.: v. der Zeit, vorübergehen, vergehen, praeteriit tempus, Ter., hora, Ov.: tertius iam praeterit annus, Sen.: hiems praeteriit, imber abiit, discessit sol, Ambros. – II) tr. vor etw. vorbei-, vorübergehen, vorbeikommen, A) im allg.: 1) eig.: hortos, Cic.: nullas apertas fores, Sen. – v. Lebl., ripas flumina praetereunt, Hor. – dah. v. der Zeit, insofern sie als etwas Stetiges gedacht wird u. der Mensch vor ihr vorübergeht (verschieden von der Vorstellungsweise unter no. I), in der passiven Form praeteritus, a, um, wobei man vorübergegangen ist, vergangen, verflossen, tempus, Cic.: tempus praeteritum, instans, consequens, Cornif. rhet.: tempus praeteritum, praesens, futurum, Lact.: aetas, Cic.: nox, Prop.: diebus decem praeteritis, nachdem zehn Tage verflossen, nach zehn Tagen, Varro: in praeteritum (sc. tempus), für das Vergangene, in Anbetracht der vergangenen Zeit (Ggstz. in futurum), Suet. u.a. (s. Dederich Dict. 4, 15. p. 350) tempus praeteritum (als gramm. t. t.), Quint., u. bloß praeteritum, Quint. – praeterita, ōrum, n., vergangene Dinge, das Vergangene, Cic.; u. vorhergehende Begebenheiten, Vell.: viri praeteriti, ehemalige, die gestorben sind, Prop. – 2) bildl.: a) der Kenntnis entgehen, unbekannt sein, v. Dingen, non me praeterit, ich weiß, mir ist nicht unbekannt, Cic.: an quidquam Parmenonem praetereat? entgehe, unbekannt sei, nicht einfallt? Ter. – b) übergehen, α) übh.: locus, qui praeteritus neglegentiā est, aus Gleichgültigkeit übergangenes, nicht benutztes Thema, Ter. adolph. prol. 14: nullum genus crudelitatis praeterire (unverübt lassen, Cic. Phil. 3, 4. – tantā vi tantāque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur, ohne Beifall blieb, Cic. Brut. 88. – β) nicht erwähnen, unerwähnt lassen, weglassen, auslassen, αα) übh., mit u. ohne silentio, Cic.: verb. audistis haec, quae nunc ego omnia praetereo (unberührt lasse) ac relinquo (unbeachtet lasse), Cic.: caedes relinquo, libidines praetereo, Cic.: non praetereatur Asinii Pollionis factum et dictum memorabile, Vell. – praeterita, ōrum, n., übergangene Dinge heißen die Bücher der Chronik, weil da das steht, was in den Büchern der Könige übergangen worden ist, Hieron. epist. 18, 1: nihil in praeteritis relinquere, keinen Punkt ihrer Lehren unbeleuchtet lassen, Cic. – non praetereundus, erwähnenswert, vir non pr., Vell.: nec praetereundus Metellus, Vell. – ββ) v. Zensor, beim Verlesen der Senatoren nach dem Zensus als Strafe jmd. übergehen (der somit als aus dem Senate gestoßen erklärt wurde), quattuor praeteriti sunt, Liv. – γ) übergehen, überschlagen im Lesen, praetereas, si quid non facit ad stomachum, Mart. – u. im Schreiben weglassen, syllabas, Suet – δ) etw. zu tun unterlassen, vergessen, quae faenices praetierunt, Varro r. r. 1, 49, 2: m. folg. Infin., dicere, Plaut. merc. 403: sciscitari, Apul. met. 3, 23: m. folg. quin u. Konj., praeterire non potui, quin et scriberem ad te et illum mitterem gratiasque agerem, Caes. bei Cic. ad Att. 9, 6. litt. A. – ε) jmd. bei Erbschaften, Geschenken, Ämtern usw. übergehen, nicht berücksichtigen, vergessen, hintansetzen, zurücksetzen, strenuos, Plaut.: dignos, Cic.: Philippus et Marcellus praetereuntur, gehen leer aus, Caes.: filium fratris (im Testamente), Cic.: me quoque Romani praeteriere patres, Ov. – c) entgehen, nescis quid mali praetieris, Ter. Hec. 419. – B) insbes., im Laufen überholen, 1) eig.: acri gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos, Verg. Aen. 4, 157: praetereunt ortos isdem de partibus euros, Ov. met. 2, 160: praeterita est virgo, Ov. met. 10, 680. – 2) bildl.: a) überholen, übertreffen, alqm aut praeterire aut aequare posse, Vell.: virtus tua alios praeterit, Ov.: hos nobilitate Mago praeteriit, Varro. – b) überschreiten, modum (das Maß), Ov. fast. 5, 304. – / Imperf. praeterebat, Sen. contr. 7, 7 (22), 16: Futur. praeteriet, Vulg. sap. 1, 8. Iuvenc. 4, 159: praetierent, Vulg. Sirach 39, 37: Partiz. praetierentes, Corp. inscr. Lat. 5, 7464.“*

(480) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 341): „*prout, adv. podle toho jak, jak, jakož: ita haberi, p. habere lege liceret*“. Ve středověku: tak jak, jako, jak, podle toho jak. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq>> uvádí: „*prout, prouti, lat., sowie, je nachdem, je nachdem wie*“. Latinsko-německý internetový slovník <de.pons.eu/latein-deutsch> též jako možný ekvivalent uvádí: „so wie, je nachdem [v závislosti na]“.

(481) Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 311): „*primitus, adv. [primus] nejprve, poprvé*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*primitus, lat., Adv.: zuerst, zum*

ersten Mal“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „*primitus*, Adv., *zuerst, zum erstenmal*, Lucil. 199. Lucr. 4, 1023 u. 5, 1091. Priap. 86, 11 (Catull. 19, 11). Varro r. r. 1, 31, 2. Val. Max. 2, 5, 5. Suet. Claud. 7, 1 u.a. (s. *Neue-Wagener Formenl.* 2, 740 u. 741).“ Hlušíková (2009, s. 676): „*primitus* přísl. *najprv, najsamprv, ponajprv* [předně, v první řadě], *po prvé, predovšetkým*“.

(482) Kábrt (1996, s. 386): „*secundum* adv. vzápětí, vzadu, na druhém místě, po druhé; předl, s ak. podle, vedle: *secundum legem podle zákona; si secundum se iudicasset (= iudicavisset) jestliže rozsoudí v její prospěch; secundum naturam vivere žít ve shodě s přírodou*“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 446): „*secundum*, adv. a předl. [neutr. od *secundus*] 1) adv. a) vzápětí, vzadu: ire s. b) na druhém místě; podruhé 2) předl, s ak. a) místně vedle, podle: s. *flumen* b) časově a o pořadí (hned) po: s. *quietem* po usnutí; s. *deos* c) o shodě *podle něčeho, ve shodě s něčím*: s. *naturam vivere*; s. *legem* d) pro někoho, ve prospěch něčí: *sententiam* s. *Plotium dicere*“. Hledíková (2008): „*secundum animam* – podle duše, vzhledem k duši“, „*secundum quod dicit* – (podle toho, co říká) jak praví ...“, „*secundum se habere esse* – existovat sám o sobě, samostatně“, „*non potest esse materia nisi dimensionem subiecta, secundum quam materia distinguitur* – nemůže existovat látka (hmota), aby neměla rozměry, podle nichž se rozeznává“, „*secundum indictam ei sententiam* – podle rozsudku (soudního rozhodnutí) jí ohlášeného“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*secundum excessuum exigenciam* – jak to vyžadují přestupky“, „*secundum normam* – podle předpisu“, „*secundum placitum suae voluntatis* – podle svého rozhodnutí a vůle“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*secundum*, lat., Adv.: zum zweiten, zweitens, zum zweitenmal, zunächst“, „*secundum*, lat., N.: Nachgeburt, zweite Rolle, Glück“, „*secundum*, lat., Präp.: nach, hinten nach, dicht hinter, entlang, hart an, sogleich nach, unmittelbar nach, gemäß, zum Vorteile“. Hlušíková (2009, s. 771): „*secundum* predl. 1. podľa, vedľa, popri, pomimo: *secundum flumen* povedľa rieky 2. /časovo/ hned po: *secundum quietem* hned po zaspaní 3. *podľa niečoho, v súhlase s niečím* *secundum naturam vivere* žiť podľa prírody, prirodzene 4. v niečí prospech, pre niekoho“.

(483) Kábrt (1996, s. 108): „*cōnsuetūdō, inis, f. zvyk, obyčej*; ex *consuetudine, consuetudine* ze zvyku, podle zvyku; *consuetudinis est* je zvykem, obyčejem; *praeter consuetudinem* proti zvyku; *consuetudo sermonis loquendi* způsob mluvy; *obvyklý styk, důvěrný styk: consuetudines iungere* důvěrné styky navázat“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 304): „*cōnsuetūdō, inis, f.* [conuesco] 1) *zvyk, zvyklost, obyčej*: *vetus c. et institutum maiorum* starý zvyk a řád předků; *res in consuetudinem venit (vertit) přichází v obyčej; cognoscendi c. sublata est* vyšetřování vyšlo ze zvyku; *praeter consuetudinem* mimo obyčej, proti zvyku; *ex consuetudine, pro consuetudine, consuetudine* podle zvyku, zvykem; – *spec. obvyklý způsob života, živobyť: c. vitae; imago consuetudinis et vitae* obraz způsobu života 2) *obvyklý způsob (forma): c. loquendi (obvyklý) způsob mluvení* 3) *obvyklé žití, důvěrné obcování, důvěrný styk: cum Metellis erat ei domesticus usus et c. s Metelly měl důvěrný styk a obcování; permanere in eadem amicitiae consuetudine* trvatí v týchž stycích přátelských; *consuetudines iungere cum aliquo* důvěrné styky navázatí s někým; *consuetudines victus non possunt esse cum multis* důvěrné styky“. Smolová (2011) v internetově dostupném Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „*consuetudo, inis f.* – *zvyk, obyčej*“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „*consuetudo, inis, f. zvyk, zvyklost, způsob života*“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „*consuetudo, lat., F.: Gewohnheit, Brauch, Observanz, Lebensweise, Ausdrucksweise, Umgang, Geselligkeit, Verkehr, zärtliches Verhältnis, Liebesverhältnis*“. Viz též poznámku č. 605. Hlušíková (2009, s. 184): „*cōnsuetūdō, -inis, f.* 1. *zvyk, obyčaj*: *est hoc consuetudinis gallicae* to je galským zvykom, *praeter consuetudinem* proti zvyku *ex /pro/ consuetudine* obyčajne, zo zvyku, *podľa obyčaje* 2. *živobytie, obvyklý spôsob života: consuetudinem imitari* napodobňovať spôsob života 3. *spōsob vyjadrovania sa: consuetudo loquendi* zvyčajný spôsob hovorenia 4. *dōverný styk: permanere in eadem amicitiae consuetudine* trvať na tých istých priateľských stykoch, *consuetudo epistularum* výmena listov 5. *ľúbostný vzťah, styk*“.

(484) Kábrt (1996, s. 279): „*meritus, a, um* (vl. part. pf. pass. od *mereō*) *zaslouživší se, zasloužilý: hinc sustinet meritos iuencos* z toho živí býky, kteří si to zasloužili; *zasloužený: meritas* luet *vicinia*

poenas sousestus odpyká zasloužený trest⁴⁸⁵. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 86): „meritus, a, um [mereō, mereor] a) akt. zasloužilý, jenž si něco zasloužil, jenž má zásluhy o něco: de populo Romano; homines de me meriti; hinc sustinet meritos iuvencoz odtud živí býky, kteří si zasloužili výživu; recepto supplice sic merito jenž tak si toho zasloužil (aby byl zachráněn); invisio meritus torquetur ab auro po zásluze b) ve voj. diu m. dlouho slouživší pas. zasloužený: poena, honores, mors; optima et meritissima fama frui nejlepší pověsti, a to zcela zasloužené, požívat“. Hledíková (2008) (s ohledem na středověkou latinu) uvádí: „suffragantibus sibi meritis – budou-li ho doporučovat jeho zásluhy“, „merito – po zásluze, zasloužené“ – rovněž i Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „merito – po zásluze“. Internetový slovník <www.david-zbiral.cz/uzivsl-lat-2.txt> uvádí: „merito – právem“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „merito, lat., Adv.: verdientermaßen, nach Verdienst, mit Recht, wie billig, aus gutem Grund“, „meritum, lat., N.: Verdienst, Lohn, Strafe, Wohltat, Schuld, Verbrechen, Bedeutung, Beschaffenheit“. „meritus, lat., Adj.: es verdient habend, würdig, verdient, billig, gerecht, rechtmäßig“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „meritō, Adv. (meritus), verdientermaßen, nach Verdienst, mit Recht, mit Fug und Recht, wie billig, aus gutem Grunde, merito sum iratus Metello, Cic.: merito abdicasti an immerito? Sen. rhet.: merito ac iure laudari, Cic.: te ipse iure optimo, merito incuses, Plaut.: recte ac merito sociorum innocentium miseriam commoveri, Cic.: prorsus merito (mit vollem Rechte) interrogas, Sen.: profecto existumabant me magis merito (aus g. Gr.) quam ignavia iudicium animi mei mutavisse, Sall.: at, ille, merito, inquit, facio, Nep. – Superl., meritissimō, Plaut. asin. 737. Cic. de or. 1, 234. SC. in Plin. ep. 8, 6, 6. Apul. flor. 9. p. 9, 17 Kr.: meritissimē, Augustin. c. Acad. 2, 19: meritissime ac iure, Solin. 7, 18.“ Hlušíková (2009, s. 520): „meritō přsl. 1. právom, zaslúžene, podľa zásluhy 2. výborne“.

(485) Kábrt (1996, s. 466): „ventilō, āre, āvī, ātum vētrat; chladit“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, II. díl, s. 636): „ventilō, āre, āvī, ātum [ventus] vystavovat větru, větrat; spec. větrem čistit obilí, pálat, vát; přenes. a) pohybovat, mávat, zachvívat, zmítat: ventilat aura comas populeas b) větrat, chladit, ochlazovat; med. ventilari ochlazovat se: alio atque alio positu v. c) rozdmýchat, rozněcovat: cuius lingua quasi flabello illa est contio ventilata; hanc Venus ventilat facem“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „ventilatio causae projednání sporu“. *Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte* <www.koeblergerhard.de/liberexq> uvádí: „ventilare, lat., V.: in die Luft schwenken, schwingen, lüften, hinwerfen, herwerfen, beunruhigen, erörtern [projednat, probrat, rozebrat, prohovořit, diskutovat, objasnit, vysvětlit, vyložit, rokovat, přetřásat], anfachen, erregen“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Karl Ernst Georges)* <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „ventilo, āvī, ātum, āre (st. ventulo, von ventulus), in die Luft schwenken, schwingen, l) eig.: a) übh.: parmulam, Fronto: facem, damit sie gut brenne, Prop.: cubitum utrumque in diversum latus, Quint.: ventilat aura comas, bewegt die Blätter des Baumes, Ov.: aureos idemtidem manu sua, die G. in der H. hin u. herwerfen, mit den G. klimpern, Apul.: dum per (über) limina potentiorum sudatrix toga ventilat, rasch treibt, Mart.: scherzh., ventilat aestivum digitis sudantibus aurum, ficht mit dem Ring in der Luft umher, Iuven. 1, 28. – medial, alio atque alio positum ventilari, sich bald in die, bald in jene Lage herumwerfen (ρίπτεισθαί), Sen. de tranqu. anim. 2, 12. – b) als t.t. der Fechtkunst, arma, die W. schwingen, Lufthiebe tun, Mart.: u. so absol., quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare! remove ista lusoria arma, Sen.: aliud est pugnare, aliud ventilare, Sen. rhet. – c) als t.t. des Landbaues, α) der Luft aussetzen, an die Luft bringen, lüften, oleas, Varro: vinum, Colum.: ceram sub divo, Plin. – β) mit der Wurfschaukel umstechen, worfeln, in aëre frumentum, Varro LL. 5, 138: frumenta, Plin. 18, 302. Paul. ex Fest. 77, 15: prägn., umstechend scheiden, paleas, Isid. orig. 20, 14, 10: quia mixta est palea tritico usque dum ventiletur, Augustin. in psalm. 92, 5. – d) Kühlung zufächeln, aestuanti tenue frigus, Mart. 3, 82, 10. – absol., ventilante aliquo cubabat, Suet. Aug. 82, 1. – II) übr.: 1) hin und her bewegen, -werfen, a) scheltend, schimpfend immer im Munde führen, antasten, nomen alcis (jmds. guten Namen) pro tribunalibus, Apul.: famam collegae ore maledico, Hieron.: auch rühmend immer im Munde führen, suam inanem gloriam, Augustin. serm. 119, 15 Mai. – b) beunruhigen, vitas insontium Manibus accitis, spät. ICt. – c) hin und her besprechen, erörtern, quaestionem u. dgl., ICt.: totum aliud est pugnare, aliud

ventilare (sc. rem), Sen. contr. 3. praef. § 13: unam eandemque sententiam multimodis faciunt, ventilant, Fronto de or. 1. p. 157, 7 N. – 2) gleichs. mit einem Fächer anblasen, anfachen = erregen, cuius linguā, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium contio ventilata, angeblasen, angefacht, Cic. Flacc. 54.“

(486) Kábrt (1996, s. 228): „indulgeō, ēre, dulsi, – hovět, shovívav, být shovívavý, oddávat se: si indulseris ebrietati kdyby se vyhovovalo jejich chtivosti pití; indulgere labori podstoupit námahu; somno indulsit oddal se spánku; plebi indulgere nadbíhat lidu“. Hledíková (2008): „indulgeo – být shovívavý“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „indulgeo, ere, dulsi – být shovívavý, povolit, prominout“. Hlušíková (2009, s. 416): „indulgeō, -ēre, -dulsi, – 1. alci /rei/ odputit', odpúšťat', byt' zhovievavý, prepáčit' niekomu niečo: sibi indulgere být k sebe zhovievavý, příliš si dovolovat', irae undulgere popúšťat' uzdu hnevu, animo indulgere podvoľovat' sa prianiu 2. alci rei horlivo sa niečomu oddávat': indulgere labori horlivo pracovať, indulgere valetudini dbať na zdravie, starať sa o zdravie, indulgere vino horlivo sa oddávat' vínu, t. j. priveľmi piť, indulgere aleae byť náruživým hráčom v kocky 3. alqd povolovať, obetovať, dávať, darovať 4. *vydať“.

(487) Uvedené sloveso má mnoho významů: poutat, zaplétat, zamotat, dělat neschůdným, nepřístupným, zaplést, zamotat, zmást, překážet, zabraňovat, být na závadu, vadit, ztěžovat, zdržovat, mařit, znemožňovat, překazit. Kábrt (1996, s. 218): „impediō, īre, īvī (īi), ītum poutat, zaplétat, omotat, ovinout: caput impedire myrto hlavu ovinout, ověňčit myrtou; činit nepřístupným, znepřístupňovat; překážet, zabraňovat (aliquem aliquid) někomu v něčem (ne, quin, quominus), zdržovat někoho od něčeho, být překážkou (na překážku, na závadu), znemožňovat: impedio te bráním ti; patris impediēbat opus překážel otcí v díle; impediēdae rei causa aby překazili, zmařili jednání; solutione impedita ježto platební schopnost vázla, pro váznutí splátek; cuncta impediēbant ve všem, všude překáželi; v pas. impediōr brání se mi, překáží se mi, zabraňuje se mi: impediōr morbo nemoc mi brání“. Pražák, Novotný a Sedláček (1955, I. díl, s. 657): „impediō, īre, īvī, n. īi, ītum [op. expedio v. t.] 1) pův. a) poutat, zaplétat, zamotat: crura, pedes; crinium globos decoriter impeditos; cornua sertis i. ovinout, oplést; pod. caput myrto i.; crus pellibus i. obalit; vitta impedit crines poutá; amplexu i. obejmout; septenos orbibus orbes impediunt sedm vrstev na sebe (vrstvu na vrstvu) připojují b) o místě: dělat neschůdným, činit nepřístupným: locum i.; saltum, zvl. part. perf. (viz impeditus); 2) přenes. a) zaplést, zamotat, zmást: causam interrogationibus i; vestigia cursu impediunt (stopy jízdy zaplétají ⇒) zaplétají své dráhy překážet alqd něčemu, zabraňovat, být na závadu, vadit; ztěžovat, zdržovat, mařit, znemožňovat, zamezovat, překazit něco (ne, quin; quominus, inf., též absol.): fugam i. překážet útěku, ztěžovat útěk, možnost útěku odnit; solutio impeditur placení vážne; leckdy lze pas. přeložit aktivně consules impediēbantur lege zákon bránil konsulům. Part. impeditus j. adj. v. t.“ Hledíková (2008): „quovis impedimento cessante – bez jakékoli překážky“, „impedio – bránit, překážet“. Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „impedio, ire, ivi, itum se 4. p. zaplést, zamotat, překážet, bránit, zabraňovat někomu, něčemu“, „nullo impedimento non obstante – aniž tomu brání nějaká překážka“.

(488) Klas. lat.: „iudic'“.

(489) Klas. lat.: „iustitiam“.

(490) V *Glossariu mediæ et infimæ latinitatis* (Du Cange et al., Niort: Favre, 1883–1887) <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>> je uvedeno: „Rem propriam sibi facere, in suos usus et sua commoda convertere“ Smolová (2011) v internetově dostupném *Latinsko-českém slovníku nejen pro archiváře* <<http://soapraha.cz/index.php?lang=cze&archiv=1&page=vydavatelska-cinnost>> uvádí: „approprio, are, avi, atum – přivlastňovat“. Internetový latinsko-německý slovník *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* (Karl Ernst Georges) <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>: „ap-proprio (ad-proprio), āre, zu eigen machen, cibum corpori“.

(491) Klas. lat.: „iustitia“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ABRAM, David a ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Procitnutí do živé země*. Vyd. 1. Nymburk: OPS, 2008. 166 s. ISBN 978-80-903773-9-4.
- ACOT, Pascal. *Historie a změny klimatu: od velkého třesku ke klimatickým katastrofám*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 237 s. ISBN 80-246-0869-3.
- ADAMOVIČ, Karolína a SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 357 s. Dokumenty. ISBN 80-86898-04-0.
- ADAMOVIČ, Karolína. *Světla a stíny středověkého práva: příspěvek k aplikaci „Principů“ E. F. Smidaka*. Vyd. 1. [Praha]: Havlíček Brain Team, 2006. 157 s. Avenira edice. ISBN 80-903609-4-7.
- ADKINS, Lesley a ADKINS, Roy. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. V Praze: Slovart, 2012. 487 s. ISBN 978-80-7391-579-7.
- AGAMBEN, Giorgio. *Homo sacer: suverenní moc a pouhý život*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2011. 189 s. Oikúmené; sv. 163. ISBN 978-80-7298-272-1.
- ANDĚL, Rudolf et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III, Severní Čechy*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1984. 661 s.
- ANGLIM, Simon et al. *Bojové techniky starověkého světa: 3000 př. n. l.–500 n. l.: vybavení, bojeschopnost a taktika*. Vyd. 1. Praha: Deus, 2006. 256 s. ISBN 80-86215-88-1.
- ANTALÍK, Dalibor, STARÝ, Jiří a VÍTEK, Tomáš. *Zákon a právo v archaických kulturách*. Vyd. 1. Praha: Herrmann & synové, 2010. 346 s. Svět archaických kultur; 5. ISBN 978-80-87054-24-6.
- Antické válečné umění*. 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Svoboda, 1977. 618 s. Antická knihovna; sv. 36.
- ANTONÍN, Robert a BOROVSKEJ, Tomáš. *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*. Vyd. 1. Brno: Maticе moravská, 2009. 336 s., xxiii s. obr. příl. Knižnice Maticе moravské; sv. 25. ISBN 978-80-86488-53-0.
- ANTONÍN, Robert. *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192–1253), Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012. 431 s.
- ANTONÍN, Robert a kol. *Slezsko v dějinách českého státu. I., Od pravěku do roku 1490*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 708 s. ISBN 978-80-7422-167-5.
- ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY a HOLEC, František, ed. *Pražský sborník historický. sv. 7, 1972*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1971. 210 s., 32 s. obr. příl. Pražský sborník historický; Sv. 7.
- ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY a LEDVINKA, Václav, ed. *Pražský sborník historický. XXIII*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1990. 199 s., 16 s. obr. příl. Pražský sborník historický; Sv. 23. ISBN 80-7038-106-X.
- AUGUSTA, Pavel et al. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918: multimediální encyklopedie*. Praha: Libri, ©1997. Dostupné z: <<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/contents.php>> podle: Augusta, Pavel et al. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri, 1996. 571 s. ISBN 80-85983-06-0.
- AZOULAI, Martine et al. *Raně středověký svět: od roku 732 do roku 1096*. České vyd. 1. Praha: Jan Vašut, 1998. 818, iii s. Dějiny světa. ISBN 80-7236-015-9.
- BAHLCKE, Joachim, EBERHARD, Winfried, ed. a POLÍVKA, Miloslav. *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2001. 811 s. ISBN 80-7203-402-2.
- BAHNÍK, Václav, ed. et al. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. 717 s.

- BAKALA, Jaroslav, ELBEL, Petr, ed. a WIHODA, Martin, ed. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku: výbor z článků a studií*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2002. 558 s. ISBN 80-86488-08-X.
- BALBÍN, Bohuslav a BUSINSKÁ, Helena, ed. *Krásy a bohatství české země: Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1986. 351 s. Naše vlast.
- BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny evropských zemí a USA: (stručný nástin)*. Vyd. 1. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 1999. 192 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-902627-4-0.
- BALÍK, Stanislav. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Vyd. 1. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002. 127 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-86473-18-X.
- BARRETT, Anthony A., ed. *Životy císařů*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 450 s. Historie. ISBN 978-80-200-2082-6.
- BÁRTA, Miroslav a kol. *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur: minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 814 s. ISBN 978-80-200-2036-9.
- BÁRTA, Miroslav a kol. *Civilizace a dějiny: historie světa pohledem dvaceti českých vědců*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013. 557 s. ISBN 978-80-200-2301-8.
- BÁRTA, Miroslav. *Kolaps neznámená konec*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 137 s., [16] s. obr. příl. Rozhovory. ISBN 978-80-7429-392-4.
- BARTLETT, Robert et al. *Přemyslovci: budování českého státu*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0.
- BARTOLI, Marco. *Svatá Klára: žena mezi mlčením a pamětí*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 170 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-694-8.
- BARTONĚK, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 219 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica; č. 375. ISBN 978-80-210-4679-5.
- BARTOŇ, Josef. *Uvedení do klasické staroslověnštiny*. Vyd. 1., dotisk. Praha: Karolinum, 2004. 69 s. ISBN 80-7184-980-4.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed. et al. *Magnae Moraviae fontes historici II, [Textus biographici, hagiographici, liturgici]*. Vyd. 1. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967. 359 s. Spisy Univerzity J.E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; 118.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed. et al. *Magnae Moraviae fontes historici III, [Diplomata, epistolae, textus historici varii]*. Vyd. 1. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969. 470 s., [1] s. obr. příl. (složená mapa). Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; 134.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed. et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV, [Leges – textus iuridici, supplementa]*. Vyd. 1. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971. 453 s. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; 156.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed. et al. *Magnae Moraviae fontes historici = Prameny k dějinám Velké Moravy. 1, Annales et chronicae*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 423 s. ISBN 978-80-254-1780-5.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar a RADOVÁ, Irena. *Antické písemné prameny: k dějinám střední Evropy*. Vyd. 1. Praha: KLP, 2010. 158 s. ISBN 978-80-86791-65-4.
- BARTOŠ, Josef et al. *Olomouc: malé dějiny města*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 389 s. ISBN 80-244-0493-1.
- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Vyd. 2., přeprac., v nakl. Academia vyd. 1. Praha: Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X.

- BARTOŠKOVÁ, Andrea. Metodické problémy chronologie na základě výzkumu budečského hradiště. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická*. 2000, roč. 49, č. M5, s. [183]–187. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- BARTOŠKOVÁ, Věra a kol. *Duchcovský poklad v Lahošti: evropský fenomén*. Duchcov: Kapucín, [2008]. 92 s. ISBN 978-80-86467-18-4.
- BAŤKOVÁ, Růžena, ed. a kol. *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 839 s. ISBN 80-200-0627-3.
- BAUER, Jan. *Před branami Prahy: na pravém břehu vltavském*. Vyd. 1. Praha: Regia, 2011. 207 s. Tajemné stezky. ISBN 978-80-87531-02-0.
- BAUER, Jan. *Ženy z rodu Přemyslovců*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2012. 299 s. Klokán. ISBN 978-80-7362-956-4.
- BAUER, Jan. *Za branami Prahy: na levém břehu vltavském*. Vyd. 1. Praha: Regia, 2013. 207 s. Tajemné stezky. ISBN 978-80-87866-00-9.
- BAUEROVÁ, Anna. *Zlatý věk země Bójů*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1988. 260 s. Spirála.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 413 s. Historica. ISBN 80-7021-506-2.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Attila: Hunové, Řím a Evropa*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012. 340 s., [4] s. barev. obr. příl. Historica. ISBN 978-80-7429-169-2.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, HOMOLA, Aleš a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Stěhování národů a Východ Evropy: Byzanc, Slované, Arabové*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2013. 557 s., [8] s. barev. obr. příl. Historica. ISBN 978-80-7429-306-1.
- BEHRINGER, Wolfgang. *Kulturní dějiny klimatu: od doby ledové po globální oteplování*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010. 404 s. ISBN 978-80-7432-022-4.
- BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf a KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 707 s. Učebnice pro vysoké školy.
- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny Prahy. I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1997. 488 s. ISBN 80-7185-142-6.
- BĚLINA, Pavel et al. *Praha: kronika metropole*. Vyd. 1. Praha: Fortuna Print, 2006. 240 s. ISBN 80-7321-267-6.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV, Západní Čechy*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1985. 521 s., [36] s. čb. obr. příl.
- BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1988. 305 s., [32] s. obr. příl. Stopy, fakta, svědectví. Velké civilizace.
- BERANOVÁ, Magdalena. Poděbrady a slavníkovská Libice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická*. 2000, roč. 49, č. M5, s. [163]–174. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Praha: Academia, 2011. 511 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-200-1991-2.
- BERANOVÁ, Magdalena a LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách: archeologie 6.–12. století*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2009. 475 s. ISBN 978-80-7277-413-5.
- BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2010. 430 s. ISBN 978-80-7277-113-4.
- BIČOVSKÝ, Jan. *Stručná mluvnice praindoevropštiny*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. 184 s. Varia; sv. 3. ISBN 978-80-7308-418-9.
- BÍLEK, Jiří. *Hádanky naší minulosti. 1, Kam odešli Keltové?* Vyd. 2. V Praze: Knižní klub, 2006. 239 s. ISBN 80-242-1692-2.

- BÍLEK, Jiří. *Hádanky naší minulosti. 2, Praotec Čech přišel ve středu?* Vyd. 2. V Praze: Knižní klub, 2006. 295 s. ISBN 80-242-1691-4.
- BÍLEK, Jiří. *Záhady a taje české historie.* Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2008. 287 s. ISBN 978-80-242-2278-3.
- BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid: panovníci a jejich lid v evropském středověku.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 345 s. Historická řada. ISBN 80-7277-014-4.
- BÍLÝ, Jiří Libor. *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice.* Praha: Linde, 2003. 474 s. Vysokoškolské právníké učebnice. ISBN 80-7201-429-3.
- BISTRICKÝ, Jan et al. *Přemyslovský palác v Olomouci: Nár. kult. památka: Průvodce.* Olomouc: Kraj. vlastivěd. muzeum, 1988. 125 s.
- BLÁHOVÁ, Marie a FIALA, Zdeněk. *Pokračovatelé Kosmovi.* Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1974. 251 s. Členská knihovna.
- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. I., Do roku 1197.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999. 798 s. ISBN 80-7185-265-1.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 948 s. ISBN 80-7277-024-1.
- BLOCH, Marc Leopold Benjamin. *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2004. 534 s. Historické myšlení; sv. 22. ISBN 80-7203-626-2.
- BLOCH, Marc Leopold Benjamin. *Feudální společnost.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2010. 520 s. Historické myšlení; sv. 53. ISBN 978-80-257-0236-9.
- BOATWRIGHT, Mary Taliaferro, GARGOLA, Daniel J. a TALBERT, Richard J. A. *Dějiny římské říše: od nejranějších časů po Konstantina Velikého.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 530 s. ISBN 978-80-247-3168-1.
- BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk a ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 232 s. Stručná historie států; sv. č. 54. ISBN 978-80-7277-382-4.
- BOBKOVÁ, Lenka, ed. a KONVIČNÁ, Jana, ed. *Korunní země v dějinách českého státu. IV, Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století.* Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009. 716 s. ISBN 978-80-903756-9-7.
- BOČEK, Antonín. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus I, 396–1199.* Olomouci: Skarnitzl, 1836. 355 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>, <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=3&bookid=66>>.
- BOČEK, Antonín. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus II, 1200–1240.* Olomouci: Skarnitzl, 1839. 385 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>, <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=3&bookid=55>>.
- BOČEK, Antonín, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus III, 1241–1267.* Olomouci: Ex typographia Aloysii Skarnitzl, 1841. 412 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>, <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=3&bookid=69>>.
- BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském.* I. [část], Úvod – práva věcná. Praha: nákladem vlastním, 1945. 162 s.
- BOLOM-KOTARI, Martina, ed. a NĚMEČKOVÁ, Věra, ed. *Pontes ad fontes: církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů.* Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Kabinet regionálních církevních dějin, 2011. 369 s. Pontes series; no 1. ISBN 978-80-260-1384-6.
- BORKOVSKÝ, Ivan. *Levý Hradec: nejstarší sídlo Přemyslovců.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 90 s. Památníky naší minulosti; 2.
- BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1969. 162 s. Památníky naší minulosti; 6.

- BOROVSKÝ, František Adolf, ed. Čechy. Díl VII, Středohoří / společnou práci spisovatelův a umělců českých vede F. A. Borovský. V Praze: J. Otto, 1892. 260 s.
- BOROVSKÝ, Tomáš. *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2005. 298 s. Knižnice Matice moravské; sv. 16. ISBN 80-86488-22-5.
- BOROVÝ, Klement. *Dějiny diecése Pražské; Národní dům český v Římě: k oslavě 900letého jubilea diecése Pražské*. V Praze: Svatojanské dědictví, 1874. 533 s. Podíl údů na rok 1874/ Dědictví Svatojanské; č. 59 a 60. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- BOUZEK, Jan. *Keltové českých zemí v evropském kontextu*. Vyd. 2. Praha: Triton, 2009. 187 s. ISBN 978-80-7387-233-5.
- BOUZEK, Jan. *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. 173 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7387-463-6.
- BOUZEK, Jan. *Vznik Evropy*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2013. 359 s., [64] s. obr. příl. ISBN 978-80-7387-670-8.
- BRANDEJS, Stanislav. *Kniha o Polici nad Metují a Policku. Díl 1, Dějiny do roku 1914*. Police nad Metují: Police nad Metují. Městská rada, 1940. 275 s.
- BRANDL, Vincenc. *Kniha pro každého Moravana*. V Brně: Nákladem Dra. Fr. Šroma, 1863. 335 s.
- BRANDL, Vincenc. *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes: enthaltend die Erklärung 1. der in den böhmisch-mährischen Geschichtsquellen gebräuchlichen böhmischen diplomatischen Ausdrücke, 2. jener lateinischen und 3. jener deutschen Worte, welche in diesen Quellen speciell vorkommen*. Brünn: Carl Winiker, 1876. 470 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- BRDLÍK, František. *O vzniku práv městských v Německu*. V Přerově: Tiskem a nákladem knihtiskárny a kamenotiskárny společenstva, 1888. 43 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*. München: Duncker und Humblot, 1912. 550 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.
- BREUERS, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, v podhradí: středověk, jak ho neznáte*. Vyd. 2. Praha: Brána, 2007. 436 s., ISBN 978-80-7243-315-5.
- BRINCKMEIER, Eduard. *Glossarium diplomaticum: zur Erläuterung schwieriger, einer diplomatischen, historischen, sachlichen, oder Worterklärung bedürftiger lateinischer, hoch- und besonders wiederdeutscher Wörter und Formeln*. Wolfenbüttel: Selbstverlag, 1850. 2 sv. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.
- BROMOVÁ, Veronika. *Textová struktura nejstarších českých listin se zvláštním zřetelem k vývoji formuláře*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 375 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica, č. 380. ISBN 978-80-210-5005-1.
- Bronzová legenda o svatém Vojtěchu = Legenda aerea de sancti Adalberti*. [Praha]: Sít, 1997. [108] s. ISBN 80-86040-04-6.
- BROOKE, Christopher Nugent Lawrence. *Evropa středověku v letech 962–1154*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2006. 479 s. Dějiny Evropy; sv. 2. ISBN 80-7021-831-2.
- BŘEZINA, Luděk, ed., KONVIČNÁ, Jana, ed. a ZDICHYNEC, Jan, ed. *Ve znamení zemí Koruny české: sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc*. Vyd. 1. Praha: Casablanca, 2006. 684 s. ISBN 80-903756-1-8.
- BŘICHÁČEK, Pavel a kol. *Jindřichův Hradec 1293–1993*. České Budějovice: INPRESS, 1992. 255 s.,

- BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. 4., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2003. 505 s. ISBN 80-7277-135-3.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl, Řády rytířské a křížovníci*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 215 s. ISBN 80-7277-085-3.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, I. svazek, Řeholní kanovníci*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 163 s. ISBN 80-7277-086-1.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, II. svazek, Mnišské řády*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 399 s. ISBN 80-7277-087-X.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, I. svazek, Žebravé řády*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2006. 471 s. ISBN 80-7277-088-8.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek, Žebravé řády*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2007. 423 s. ISBN 978-80-7277-140-0.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, III. svazek, Řeholní klerikové*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7277-357-2.
- BUBENÍK, Josef. *Slovanské osídlení středního Poohří*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1988. 2 sv.
- BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Vyd. 2. V Praze: Triton, 2007. 809 s. ISBN 978-80-7254-998-6.
- BUCHVALDEK, Miroslav. *Dějiny pravěké Evropy*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 279 s.
- CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti: o válce galské, o válce občanské, alexandrijské, africké a hispánské*. 1. souborné vyd. Praha: Svoboda, 1972. 634 s. Antická knihovna; sv. 16.
- CAESARIUS DE HEISTERBACH a NECHUTOVÁ, Jana, ed. *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 362 s. Kulturní historie. ISBN 978-80-7021-980-5.
- CAMPBELL, Duncan B. *Tábory římských legií: 27 př. n. l.–378 n. l.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 64 s. Fortifikace. ISBN 978-80-247-2871-1.
- CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 256 s. ISBN 978-80-247-3786-7.
- CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Vyd. 2., dopl. Praha: Dokořán, 2010. 269 s. ISBN 80-7363-042-7.
- CÍLEK, Václav, ed. *Tři svíce za budoucnost: návody a nápady jak přežít konec světa*. Vyd. 1. Praha: Novela bohemica, 2012. 302 s. ISBN 978-80-87683-02-6.
- CINERT, Jan. *Bylo to jinak: jiný výklad mytologie: nový pohled na Staré pověsti české: skutečný příběh knížete Václava*. Vyd. 1. Praha: Jan Cinert, 2008. 319 s. ISBN 978-80-254-3420-8. Další nové poznatky (vzniklé po vydání knihy) jsou dostupné na: <<http://www.bylojinak.cz/>>.
- COHEN, Mark R. *Pod křížem a půlměsícem: Židé ve středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 393 s. Světová náboženství. ISBN 978-80-7429-352-8.

- COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku 300–1000*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2005. 479 s. Dějiny Evropy. ISBN 80-7021-660-3.
- CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004. 485 s. Každodenní život; sv. 20. ISBN 80-7203-615-7.
- COWAN, Ross. *Římští legionáři: od Caesara po Nerona*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009. 62 s. ISBN 978-80-251-2282-2.
- COWAN, Ross. *Římští legionáři: od Marka Aurelia po Diokleciána*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009. 64 s. ISBN 978-80-251-2688-2.
- CZECHOWICZ, Bogusław. *Dvě centra v Koruně: Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 331 s. IMXI – České dějiny; sv. 3. ISBN 978-80-86829-60-9.
- ČÁKA, Jan. *Zmizelá Vltava*. Vyd. 3., V Pasece 1. Praha: Paseka, 2002. 335 s. ISBN 80-7185-491-3.
- ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. 4., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2010. 1 054 s. ISBN 978-80-7277-469-2. Dostupné též z internetové aplikace nakladatelství Libri: <<http://www.libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>>.
- ČAREK, Jiří. *Románská Praha*. Vyd. 1. Praha: Universum, 1947. 486 s.
- ČECHURA, Jaroslav, MIKULEC, Jiří a STELLNER, František. *Lexikon českých panovnických dynastií*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 1996. 212 s. ISBN 80-85770-30-X.
- ČECHURA, Jiří. *Kladruby v pohledu devíti staletí*. Plzeň: GIS-Stylizace, 1995. 120 s.
- ČECHURA, Martin. *Zaniklé kostely Čech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012. 344 s. ISBN 978-80-7277-507-1.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. V Praze: J. Čelakovský, 1882. 71 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium*. Praha: Edv. Grégr, 1886. 811 s. Codex juris municipalis regni Bohemiae; 1.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419 = Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1225–1419*. V Praze: Edv. Grégr, 1895. xxii, 1297 s. Sběrka pramenů práva městského království Českého; díl 2. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *O začátcích ústavních dějin Starého města Pražského: Jaromír Čelakovský*. Praha: nákl. vl., 1904. 46 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Hrad pražský a majetková práva k němu do r. 1526*. Praha: Obec král. hlav. města, 1906. 60 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>, <<http://books.google.com>>.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír a VOJTÍŠEK, Václav, ed. *Kláster Sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916. 142 s. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=21&bookid=587>>.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*. Praha: Nákladem Důchodův obce hl. města Prahy, 1921. 266 s.
- ČERNÁ, Alena M., ed., ČORNEJ, Petr, ed. a KLOSOVÁ, Markéta, ed. *Staré letopisy české: (texty nejstarší vrstvy)*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2003. 322 s. Prameny dějin českých = Fontes rerum Bohemicarum. Nová řada; 2. díl. ISBN 80-7007-184-2.
- ČERNÝ, František a VÁŠA, Pavel. *Moravská jména místní: výklady filologické*. V Brně: Matice Moravská, 1907. 292 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.

- ČEŠKA, Josef. *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1959. 132, [2] s. Spisy filosofické fakulty University v Brně; sv. 62.
- ČEŠKA, Josef. *Římský stát a katolická církev ve IV. století*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J. E. Purkyně, 1983. 162 s., [9] s. obr. příl. Spisy Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně; č. 240.
- ČEŠKA, Josef a HOŠEK, Radislav. *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1967. 125 s.
- ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. 384 s. Historické myšlení; sv. 55. ISBN 978-80-257-0390-8.
- ČIŽMÁŘ, Miloš. *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 303 s. ISBN 80-7277-174-4.
- ČÍŽEK, Jiří. *Pootaví: oblastní turistický průvodce*. Vyd. 1. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1955. 146 s.
- ČÍŽEK, Karel, ed. *Právo vodní dle zákona ze dne 28. srpna 1870 pro království České: doplněno příslušnými zákony a nařízeními a objasněno z rozsudků nejvyšších stolic*. V Praze: Tisk a sklad Jindř. Mercyho, 1886. 643 s. Příruční vydání zákonů s doplňky a výklady; sv. 5.
- ČIŽMÁŘ, Zdeněk, ed. *Život a smrt v mladší době kamenné = Leben und Tod in der Jungsteinzeit = Life and Death in the New Stone Age: katalog výstavy*. Brno: Ústav archeologické památkové péče, 2008. 290 s. ISBN 978-80-86399-51-5.
- ČORNEJOVÁ, Michaela. *Tvoření nejstarších českých místních jmen: bohemika z 11.–13. století*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 204 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica, č. 383. ISBN 978-80-210-5027-3.
- ČTVERÁK, Vladimír et al. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 431 s. ISBN 80-7277-173-6.
- DALIMIL. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1977. 240 s. Členská knižnice.
- DAŇHELKA, Jan a kol. *Vybrané kapitoly z historie povodní a hydrologické služby na území ČR = Selected chapters from the history of floods and hydrological services in the Czech Republic*. Vyd. 1. Praha: Český hydrometeorologický ústav, 2012. 181 s. ISBN 978-80-87577-12-7.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Středočeský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2007. 344 s. ISBN 978-80-242-1932-5.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Jihomoravský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2007. 304 s. ISBN 978-80-242-2014-7.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Jihočeský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2008. 368 s. ISBN 978-80-242-2075-8.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Zlínský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2008. 264 s. ISBN 978-80-242-2076-5.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Liberecký kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2008. 316 s. ISBN 978-80-242-2326-1.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Moravskoslezský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2009. 288 s. ISBN 978-80-242-2389-6.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Královéhradecký kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2009. 328 s. ISBN 978-80-242-2454-1.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Vysočina*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2009. 360 s. ISBN 978-80-242-2580-7.

- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Ústecký kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2010. 416 s. ISBN 978-80-242-2676-7.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Olomoucký kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2010. 316 s. ISBN 978-80-242-2735-1.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Karlovarský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2010. 254 s. ISBN 978-80-242-2843-3.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Pardubický kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2010. 328 s. ISBN 978-80-242-2972-0.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Plzeňský kraj*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2011. 416 s. ISBN 978-80-242-3162-4.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Velká turistická encyklopedie. Hlavní město Praha*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2011. 380 s. ISBN 978-80-242-3275-1.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Dějiny zámků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 424 s. ISBN 978-80-242-4226-2.
- DAVÍDEK, Václav. *Co bylo před Prahou*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1971. 242 s., [16] s. obr. příl. Historica.
- DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Dějiny hradů a tvrzí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2012. 432 s. ISBN 978-80-242-3745-9.
- DAVIES, Norman. *Evropa: dějiny jednoho kontinentu*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2000. 1 365 s. Obzor; sv. 25. ISBN 80-7260-014-1.
- DAVIES, Norman a MOORHOUSE, Roger. *Mikrokosmos: portrét jednoho středoevropského města*. Vyd. 1., v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. 607 s. ISBN 80-7341-799-5.
- DELIUS, Christoph Traugott. *Poučení o zručnosti hornické: o teorii a užití včetně pojednání o principech hornické kamerální vědy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 503, 149 s., [24] složených l. obr. příl. Europa; sv. 33. ISBN 978-80-200-2106-9.
- DEMETZ, Peter. *Praha černá a zlatá: výjevy ze života jednoho evropského města*. V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2012. 599 s. ISBN 978-80-7260-269-8.
- DĚTÁK, Jaroslav et al. *Českokrumlovsko*. Vyd. 1. Praha: STN, 1959. 123 s. Sbirka oblastních turistických průvodců; sv. 6.
- DIAMOND, Jared M. *Osudy lidských společností: střelné zbraně, choroboplodné zárodky a ocel v historii*. Vyd. 1. Praha: Columbus, 2000. 525 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7249-047-8.
- DIEFENBACH, Lorenz, ed. *Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis; e codicibus, manuscriptis et libris impressis*. Frankfurt am Main: J. D. Sauerländer, 1857. 644 s. Dostupné z: <<http://standish.stanford.edu/>>, <http://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=digitale_sammlungen&l=de>.
- DIO CASSIUS. *Roman history*. Reprinted ed. Cambridge: Harvard University Press, 2001–2006. 9 sv. Loeb classical library. ISBN 0-674-99036-6. Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>.
- DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*. Vyd. 1. Praha: Muzeum hl. m. Prahy, 1992. 159 s. Acta Musei Pragensis; sv. 91–92.
- DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Rukopis královédvorský; Rukopis zelenohorský*. Jako soubor vyd. 1. Brno: Host, 2010. 322 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-415-6.
- DOBIÁŠ, Josef. *Dějepisectví starověké*. Vyd. 1. Praha: Historický klub, 1948. 320 s.
- DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 475 s.

- DOHNAL, Vít. *Tři nejstarší olomoucké kostely: Olomoucký hrad v raném středověku (III)*. Vyd. 1. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 2006. 64 s. Archeologické památky střední Moravy; sv. 10. ISBN 80-86989-02-X.
- DOLEŽALOVÁ, Eva, ed. a MEDUNA, Petr, ed. *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít: věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 275 s. ISBN 978-80-7422-081-4.
- DOLEŽEL, Jiří, ed. a WIHODA, Martin, ed. *Mezi raným a vrcholným středověkem: Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. Vyd. 1. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2012. 686 s. ISBN 978-80-86023-76-2.
- DOSTÁL, Bořivoj. *Břeclav-Pohansko. Velkomoravský velmožský dvorec IV*. Vyd. 1. Brno: UJEP, 1975. 520 s.
- DOSTÁL, Bořivoj. *Břeclav-Pohansko III: časně slovanské osídlení*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1985. 168 s., xx s. obr. příl. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica; Čís. 261.
- DOSTÁL, Bořivoj: K pohanství moravských Slovanů. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1992, roč. 41, č. C39, s. [7]–17. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- DOUŠA, Jaroslav a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 787 s. ISBN 80-7106-723-7.
- DRAGOUN, Zdeněk. *Praha 885–1310: kapitoly o románské a raně gotické architektuře*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 257 s. ISBN 80-7277-056-X.
- DROBERJAR, Eduard. *Příběh o Marobudovi a jeho říši*. Vyd. 1. Praha: Set out, 2000. 199 s., [16] s. obr. příl. Historica. ISBN 80-86277-10-0.
- DROBERJAR, Eduard. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 456 s. ISBN 80-7277-106-X.
- DROBERJAR, Eduard. *Věk barbarů: české země a stěhování národů z pohledu archeologie*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2005. 260 s. Fénix; sv. 11. ISBN 80-7185-656-8.
- DROBERJAR, Eduard, ed., KOMORÓCZY, Balázs, ed. a VACHŮTOVÁ, Dagmar, ed. *Barbarská sídliště: chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů: (Archeologie barbarů 2007) = Siedlungen der Barbaren: chronologische, wirtschaftliche und historische Aspekte ihrer Entwicklung aus der Sicht der neuen archäologischen Forschung: (Archäologie der Barbaren 2007)*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. 542 s. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno; 37. ISBN 978-80-86023-89-2.
- DROBERJAR, Eduard, ed. *Archeologie barbarů 2010: hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem: sborník příspěvků ze VI. Protohistorické konference, Hradec Králové, 6.–9. září 2010 = Archäologie der Barbaren 2010: die Gräber und Gräberfelder der Germanen zwischen Elbe und Donau: Materialien der VI. Frühgeschichtlichen Konferenz, Hradec Králové, 6.–9. September 2010*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 504 s. Studia archaeologica suebica; 1. Sborníky. ISBN 978-80-244-2987-8.
- DROZDOVÁ, Eva. *Břeclav-Pohansko VI, Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi: (demografická a antropometrická studie)*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 2005. 146 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica, č. 358. ISBN 80-210-2370-8.
- DRDA, Petr a RYBOVÁ, Alena. *Keltové a Čechy*. Vyd. 2., rozš., v Akademii vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 196 s. ISBN 80-200-0658-3.
- DRESLER, Petr. Opevnění velkomoravského hradiska ve Znojmě-Hradišti a jeho vztahy k okolním lokalitám. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická*. 2003–2004, roč. 52-53, č. M8-9, s. [215]–227. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

- DRŠKA, Václav. *Dějiny Burgundska: nomen Burgundiae ve středověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 454 s., viii s. obr. příl. IMXI – Světové dějiny; sv. 2. ISBN 978-80-86829-65-4.
- DŘÍMAL, Jaroslav, ed. a PEŠA, Václav, ed. *Dějiny města Brna. 1. [díl]*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1969. 290, [3] s.
- DUBY, Georges. *Věk katedrál: umění a společnost 980–1420*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. 332 s., [32] s. obr. příl. Historické myšlení; sv. 16. ISBN 80-7203-418-9.
- DUBY, Georges. *Rok tisíc*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007. 150 s. Každodenní život; sv. 35. ISBN 978-80-7203-819-0.
- DUBY, Georges. *Tři řády, aneb, Představy feudalismu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2008. 399 s. Historické myšlení; sv. 42. ISBN 978-80-7203-966-1.
- DUDÁK, Vladislav. *Prahou po Vltavě: putování po březích, ostrovech a mostech*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2011. 295 s. ISBN 978-80-7252-348-1.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl I, od nestarších dob až do r. 906*. Vyd. 2. Praha: Tempský, 1875. viii, 290 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl II, od roku 906 až do roku 1125*. Praha: Tempský, 1875. 475 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl III, od roku 1125 až do roku 1173*. Praha: Tempský, 1877. vii, 295 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl IV, Od roku 1173 až do roku 1197*. Praha: Tempský, 1878. 335 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl V., Od roku 1197 až do roku 1261*. Praha: F. Tempský, 1878. 260 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy. Díl VIII, Kulturní poměry od r. 1197–1306*. Praha: B. Tempský, 1880. 329 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda, ed. *Dějiny Moravy. Díl IX, Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306: (stát a národství)*. Praha: Tempský, 1884. 299 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- DUDÍK, Beda. *Mährens allgemeine Geschichte. X. Band, Mährens Culturzustände vom Jahre 1197 bis 1306, (Kirche, Kunst und Wissenschaft)*. Brünn: Verlag des Mährischen Domestikalfondes, 1883. 507 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.
- DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Vyd. 3., opr. Praha: Libri, 2009. 733 s. ISBN 978-80-7277-402-9.
- DUŠKOVÁ, Sáša. Naše listiny doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1956, roč. 5, č. C3, s. [56]–78. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- DUŠKOVÁ, Sáša. „Confectum per manum“ v listinách Václava I.: (příspěvek k poznání diplomatické činnosti notáře Viléma). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1958, roč. 7, č. C5, s. [40]–59. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- DUŠKOVÁ, Sáša, ed. *Folia diplomatica: [sborník]. 1. [sv.]*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971. 330, [3] s., [16] s. fot. příl. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; č. 158.
- DVORNÍK, František. *Zrod střední a východní Evropy: mezi Byzancí a Římem*. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2008. 525 s. Obzor; sv. 73. ISBN 978-80-7260-195-0.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, CHARVÁT, Petr a NĚMEC, Bohumír, ed. *Za zdmi kláštera: cisterciáci v českých dějinách*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2010. 210 s. ISBN 978-80-86829-52-4.

- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011. 309 s. Práce historického ústavu AV ČR = Opera Instituti Historici Pragae. Řada A – Monographia; sv. 35. ISBN 978-80-7286-182-8.
- DVOŘÁK, Otomar. *Řeka sedmi jmen: od pramene Mže po ústí Berounky*. Vyd. 2. Beroun: Nakladatelství MH, 2008. 191 s. ISBN 978-80-86720-37-1.
- DVOŘÁK, Otomar. *Krajinou Čertovy brázdy: za sv. Prokopem od Šembery k Sázavě*. Beroun: MH, 2008. 176 s. ISBN 978-80-86720-39-5.
- DVOŘÁK, Otomar. *Dolní Berounka: putování Mikroregionem dolní Berounka*. 2., rozš. vyd. Beroun: Nakladatelství MH, 2011. 135 s. ISBN 978-80-86720-56-2.
- DVOŘÁK, Rudolf. *Vlastivěda moravská I, Země a lid. Díl 3, Dějiny Moravy. Kniha první, Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců (1306)*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1899. 170 s., [3] složené l. obr. příl. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz>.
- DVOŘÁK, Rudolf. *Dějiny markrabství moravského. I. díl*. Brno: Patria, 1991. 285 s.
- ECKHARDT, Karl August, ed. *Sachsenspiegel: Quedlinburger Handschrift*. Hannover: Hahn, 1966. 154 s. Fontes iuris germanici antiqui.
- EDERER, Antonín. *Pražské kašny a fontány*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 214 s. ISBN 80-7277-234-1.
- EKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. Svazek I*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1883. vi, 479, [12], xiii s., [2] l. obr. příl. Dědictví Svatojanské; č. 70. Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz>.
- ELBL, Pavel Benedikt. *Smil z Lichtenburka: rytíř, velmož a zakladatel*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 2007. 157 s. ISBN 978-80-7268-403-8.
- ELIADE, Mircea. *Mýtus a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2011. 157 s. Oikúmené; sv. 167. ISBN 978-80-7298-462-6.
- EMLER, Josef. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české: potřebná pomůcka pro archiváře, dějepisce, duchovní, soudce a advokáty*. V Praze: Nákladem Spolku historického, 1876. 90 s. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz>.
- EMLER, Josef, ed., František Pražský, Beneš Krabice z Veitmile. *Kronika zbraslavská = Chronicon Aulae Regiae; Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy zbraslavskými = Excerpta de diversis chronicis additis quibusdam Aulae Reggiae memorabilibus; Kronika Františka Pražského = Chronicon Francisci Pragensis; Kronika Beneše Krabice z Weitmile = Chronicon Benessii de Weitmil*. V Praze: Nadání Františka Palackého, 1884. 571 s. Prameny dějin českých; díl 4 = Fontes rerum Bohemiarum; tom 4. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz>.
- EMOTO, Masaru. *Zázračná voda. Hodkovičky [Praha]: Pragma, c2009*. 135 s. ISBN 978-80-7349-201-4.
- FAGAN, Brian M. *Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300–1850*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 289 s. Galileo; sv. 5. ISBN 978-80-200-1457-3.
- FEHRINGER, Michael von. *Topographisches Post-Lexicon des Königreiches Böhmen*. Wien: Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1877. 781 s. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz>.
- FEJTOVÁ, Olga, ed., LEDVINKA, Václav, ed. a PEŠEK, Jiří, ed. *Město a voda: Praha, město u vody: sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 7. a 8. října 2003 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Vyd. 1. Praha: Archiv hlavního města Prahy a Scriptorium, spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury, 2005. 577 s. ISBN 80-86852-08-3 (Archiv hl. m. Prahy), ISBN 80-86197-67-0 (Scriptorium).

- FEJTOVÁ, Olga, ed., LEDVINKA, Václav, ed. a PEŠEK, Jiří, ed. *Ztracená blízkost: Praha – Norimberk v proměnách staletí: stati a rozšířené příspěvky z 27. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci se Stadtarchiv Nürnberg ... ve dnech 7. a 8. října 2008 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010. 801 s. ISBN 978-80-86852-35-5.
- FELCMAN, Ondřej a kol. *Kladsko: dějiny regionu*. Vyd. 1. Hradec Králové: Filozofická fakulta UHK, 2012. 607 s. ISBN 978-80-87607-00-8.
- FENCL, Pavel. *Linecká stezka*. Vyd. 1. Lhenice: O. s. Rozkvět zahrady jižních Čech – místní akční skupina, 2009. 39 s. ISBN 978-80-254-8479-1.
- FIALA, Karel. *Hrad pražský v době románské = Château de Prague a l'époque romane = die Prager Burg in der romanischen Zeit*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1933. 13 s.
- FIALA, Zdeněk: K otázce funkce našich listin do konce 12. stol. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1960, roč. 9, č. C7, s. [5]–34. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy: český stát a společnost v letech 995–1310*. Vyd. 2., dopl. Praha: Svoboda, 1975. 245 s.
- FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996. 399 s. ISBN 80-204-0283-7.
- FIBICH, Ondřej. *Nejúplnější místopisný slovník staré Šumavy: od Adámků po Žumberk*. Vyd. 1. Strakonice: Hrad, 2009. 295 s. Stará Šumava. ISBN 978-80-901372-4-0.
- FILIP, Jan. *Pravěké Československo: úvod do studia dějin pravěku*. Vyd. 1. Praha: Společnost přátel starožitností, 1948. 417 s., [48] s. čb. fotoreprodukci. Výhledy do pravěku evropského lidstva; Sv. 3–6.
- FILIP, Jan. *Keltská civilizace a její dědictví*. Vyd. 4., rozšíř. Praha: Academia, 1995. 259 s. Stříbrná řada. ISBN 80-200-0526-9.
- FIŠER, Rudolf, NOVÁČKOVÁ, Eva a UHLÍŘ, Jiří. *Třebíč: dějiny města I*. Vyd. 2., v Akcentu 1. Třebíč: Blok, 2004. 241 s. ISBN 80-239-1822-2.
- FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké: k počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. 299 s., 27 čb. obr. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; Sv. 67.
- FLOSS, Pavel. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 444 s. Cesty evropského myšlení; 1. ISBN 80-7021-662-X.
- FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 878 s. ISBN 80-7277-026-8.
- FRANCEK, Jindřich. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Tematická řada. Zločinnost a bezprávi. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011. 737 s. ISBN 978-80-7432-115-3.
- FRANTÁLOVÁ, Dana a kol. *Po stopách Keltů na Berounsku: od Tetína na Bacín*. Vyd. 1. Beroun: MH, 2004. 96 s. Keltský svět; sv. 1. ISBN 80-86720-11-X.
- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. v Československém spisovateli 1. V Praze: Československý spisovatel, 2012. 815 s. ISBN 978-80-7459-088-7.
- FRIČ, Antonín. *Losos labský: biologická a anatomická studie*. Praha: A. Frič (v komisi Fr. Řivnáče, tiskem dr. Ed. Grégra), 1894. 103 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- FRIED, Johannes, ed. a HEHL, Ernst-Dieter, ed. *Dějiny světa: globální dějiny od počátků do 21. století. 3, Výklady světa a světová náboženství 600 až 1500*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 477 s. ISBN 978-80-7429-343-6.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I, inde AB A. DCCCXV. usque AD A. MCXCVII*. Pragae: Typis Aloisii Wiesneri, 1907. 567 s. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=76>>.

- FRIEDRICH, Gustav, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus 2, inde ab a. MCXCVIII. usque ad a. MCCXXX*. Pragae: sumptibus Comitiorum regni Bohemiae, 1912. 576 s. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=77>>.
- FRIEDRICH, Gustav, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi 3, fasciculus primus, inde ab A. 1231 usque ad exeuntem A. 1238*. Vyd. 1. Pragae: Sumptibus Terrae Bohemiae, 1942. s. 1–242. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=565>>.
- FRIEDRICH, Gustav, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi 3, fasciculus secundus, inde a mense iunio A. 1238 usque ad exeuntem A. 1240*. Vyd. 1. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovenicae, 1962. s. 243–357. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=598>>.
- FRIEDRICH, Gustav, ed., ŠEBÁNEK, Jindřich, ed. a DUŠKOVÁ, Sáša, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi V, fasciculus 2, Inde ab a. MCCLXVII ad a. MCCLXXVIII*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1981. 621 s.
- FRIEDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 1997. 338 s. ISBN 80-7185-118-3.
- FRIND, Anton Ludwig. *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, zur neunhundertjährigen Jubelfeier der Errichtung des Prager Bisthums verfasst und dem Liebesfonde zur Unterstützung bedürftiger Priester gewidmet*. Prag: Calve, 1873. 319 s.
- FROLÍK, Jan a SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1997. 241 s. ISBN 80-7185-091-8.
- FRÖHLICH, Jiří. *Zlato na Prácheňsku: kapitoly z historie těžby a zpracování zlata*. Písek: Prácheňské nakladatelství, 2006. 95 s. Arena Aurea; sv. 5. ISBN 80-86566-37-4.
- FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. 303 s. Teologie. ISBN 978-80-7021-964-5.
- FUKALA, Radek. *Slezsko – neznámá země Koruny české: knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2007. 344 s. IMXI – České dějiny; sv. 2. ISBN 978-80-86829-23-4.
- GABESSAM, Eustach. *Budeč a okolí: spis vydaný na oslavu tisícileté památky založení kostela sv. Petra a Pavla na Budči*. Kralupy n. Vlt.: Stočes, [1905]. 264 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- GABRIEL, Josef Ambrož. *Královské město Sušice a jeho okolí, aneb, Popis všech v okrese Sušickém ležících měst, městeček, vesnic, kostelů, hradů a tvrzí, všech zemských panství a statků*. V Praze: J. A. Gabriel, 1868. x, 276 s., [3] l. obr. příl., [1] složená barev. mapa. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://books.google.com>>.
- GALLUS, Martinus. *Kronika a činy polských knížat a vládců*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. 162 s. Memoria medii aevi; sv. 8. ISBN 978-80-257-0206-2.
- GALUŠKA, Luděk et al. *Poklady Moravy: příběh jedné historické země = Treasures of Moravia: story of a historical land*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010. 374 s. ISBN 978-80-7028-371-4.
- GALUŠKA, Luděk. *Hledání původu: od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy = Search for the origin: from Avar bronze items to Great Moravian gold*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. 279 s. ISBN 978-80-7028-386-8.
- GAŽI, Martin a PAVELEC, Petr. *Český Krumlov: od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*. Vyd. 1. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2010. 1 039 s. Collectiones; 3. ISBN 978-80-85033-26-7.

- GEMOLL, Wilhelm, VRETSKA, Karl, AIGNER, Therese, ed. *Griechisch-deutsches Schul- und Handwörterbuch*. 10., völlig neu bearb. Aufl., [Nachdr.]. München: Oldenbourg, [2010]. XXIV, 888 s. ISBN 978-3-637-00234-0.
- GEORGES, Karl Ernst. *Lateinisch-deutsches Handwörterbuch nach dem heutigen Standpunkte der lateinischen Sprachwissenschaft*. Bd. 1., A–J. Neunte Auflage. Leipzig: Hahn, 1843. Dostupné z: <<http://www.digitale-sammlungen.de/>>.
- GEORGES, Karl Ernst. *Lateinisch-deutsches Handwörterbuch nach dem heutigen Standpunkte der lateinischen Sprachwissenschaft*. Bd. 2., K–Z. Neunte Auflage. Leipzig: Hahn, 1843. Dostupné z: <<http://www.digitale-sammlungen.de/>>.
- GEORGES, Karl Ernst a GEORGES, Heinrich. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch: Aus dem quellen Zusammentragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel*. Bd. 1. [Tl. 1], A – contentio. 1. ed. Hannover: Hahn, 1913. 1 600 sl. Dostupné z: <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>.
- GEORGES, Karl Ernst a GEORGES, Heinrich. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch: Aus dem quellen Zusammentragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel*. Bd. 1. [Tl. 2], Contentio – hystrix. 1. ed. Hannover: Hahn, 1913. 1 601–3 108 sl. Dostupné z: <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>.
- GEORGES, Karl Ernst a GEORGES, Heinrich. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch: Aus dem quellen Zusammentragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel*. Bd. 2. [Tl. 1], I – periculosus. 1. ed. Hannover: Hahn, 1918. 1 600 sl. Dostupné z: <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>.
- GEORGES, Karl Ernst a GEORGES, Heinrich. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch: Aus dem quellen Zusammentragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel*. Bd. 2. [Tl. 2], periculum – Z. 1. ed. Hannover: Hahn, 1918. 1 601–3 576 sl. Dostupné z: <<http://www.zeno.org/Georges-1913/>>.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Vyd. 2., rozš. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001. 299 s. Právnické učebnice. ISBN 80-86473-04-X.
- GOETZ, Hans-Werner. *Život ve středověku*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2005. 454 s. ISBN 80-7319-025-7.
- GOLDSWORTHY, Adrian Keith. *Armáda starého Říma*. V Praze: Slovart, 2010. 224 s. ISBN 978-80-7391-262-8.
- GORAZD II. a WIMMER, Roman, ed. *Cyril a Metoděj: apoštolové Slovanů*. Vyd. 1. Praha: Český národní fond kultury, 2013. 282 s. ISBN 978-80-905015-1-5.
- GRAČKA, Vladimír a NAKLÁDAL, Břetislav. *Objevovaná Olomouc: zajímavosti ze stavební historie Olomouce z pera zkušeného praktika*. Olomouc: Poznání, 2012. 156 s., ISBN 978-80-87419-24-3.
- GRANT, Michael. *Dvanáct Césarů*. 1. vyd. v českém jazyce. [Praha]: BB art, 1998. 246 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-86070-60-3.
- GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 1999. 472 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7257-009-9.
- GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr.–476 po Kr.* 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2002. 387 s. ISBN 80-7257-731-X.
- GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. I, Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol.* 1. aut. vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953. 374, [20] s.

- GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. 2. díl, Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419.* Vyd. 1. Praha: ČSAV, 1957. 632, [1] s. Studie a prameny; sv. 13.
- CRAUGHWELL, Thomas J. *Barbaři: jak jejich invaze ovlivnily moderní svět: Vikingové, Vandalové, Hunové, Mongolové, Gótové a Tataři srovnali se zemí starý svět a položili základy k novému.* Vyd. 1. Praha: Fortuna Libri, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7321-440-1.
- GREEN, Miranda J. *Keltské mýty.* Vyd. 1. V Praze: Levné knihy KMa, 2006. 80 s. Bájná minulost. ISBN 80-7309-358-8.
- GREGORIUS Turonensis. *O boji králů a údělu spravedlivých: kronika Franků: dějiny v deseti knihách.* Vyd. 2., V nakl. Argo 1. Praha: Argo, 2006. 516 s. Memoria mediae aevi; sv. 1. ISBN 80-7203-597-5.
- GRIMM, Jacob Ludwig Karl, GRIMM, Wilhelm Karl. *Deutsches Wörterbuch von. 16 Bde.* [in 32 Teilbänden]. Leipzig: S. Hirzel, 1854-1960, Quellenverzeichnis 1971. Dostupné z: <<http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/>>.
- GROLLOVÁ, Jana a RYWIKOVÁ, Daniela. *Militia est vita hominis: sedm smrtelných hříchů a sedm skutků milosrdenství v literárních a vizuálních pramenech českého středověku.* Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2013. 275 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-86829-85-2.
- GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života.* Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2004. 127 s. ISBN 80-7021-695-6.
- HÁDEK, Cyril. *Konec Přemyslovců v Čechách.* Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2006. 204 s. ISBN 80-7304-067-0.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. I., Úvod; R. 644–904: doba pohanská.* V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1918. lxii, 368 s. Staročeská knihovna; č. 2. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=20&bookid=316>>.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. II., Zánik pohanství. R. 905–1100.* V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1923. 482 s. Staročeská knihovna; č. 3. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=20&bookid=313>>.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Václava Hájka z Libočan Kronika česká III., Čechy vévodské: r. 1101–1253.* V Praze: Nákladem České akademie věd a umění, 1929. 458 s. Staročeská knihovna; č. 4. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=20&bookid=317>>.
- HÁJEK z Libočan, Václav a KOLÁR, Jaroslav, ed. *Kronika česká: výbor historického čtení.* Vyd. 1. Praha: Odeon, 1981. 736 s. Živá díla minulosti; sv. 91.
- HÁJEK z Libočan, Václav a LINKA, Jan, ed. *Kronika česká.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2013. 1 447 s. ISBN 978-80-200-2255-4.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.* [Sv.] 1. Vyd. 2., dopl. Praha: Akropolis, 1994. 197 s. ISBN 80-85770-11-3.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.* [Sv.] 2. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 1993. 189 s. ISBN 80-85770-04-0.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.* [Sv.] 3. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 1994. 237 s. ISBN 80-85770-12-1.
- HALTAUS, Christian Gottlob, BOEHME, Johann Gottlob. *Glossarium Germanicum mediae aevi: maximam partem e diplomatibus multis praeterea aliis monumentis tam editis quam ineditis adornatum, indicibus necessariis instructum.* Lipsiae: Joh. Frid. Gleditsch, 1758. Dostupné z: <<http://books.google.cz>>.
- HAMILTON, Claire a EDDY, Steve. *Tajemný svět Keltů: poodhalené dědictví keltské tradice.* Vyd. 1. Brno: Zoner Press, 2009. 192 s. Encyklopedie Zoner P. ISBN 978-80-7413-020-5.

- HANSL, František., ed. *Smíchovsko a Zbraslavsko*. [Praha-na Smíchově: František Hansl], 1899. 658, [12] s., [3] mapy. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- HANUŠ, Jiří a kol. *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*. Vyd. 1. Brno: Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2011. 390 s. Země a kultura ve střední Evropě; sv. 19. ISBN 978-80-86488-77-6.
- HASKINS, Charles Homer. *Normani v evropských dějinách*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2008. 285 s. ISBN 978-80-7319-071-2.
- HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1998. 708 s. Právo a společnost. ISBN 80-7179-056-7.
- HAUBERTOVÁ, Květoslava. *O nejstarších tepelských listinách*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 1981. 24, v s.
- HAUPTMAN, Ivo et al. *Půda v České republice*. Praha: Pro Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství vydal Consult, 2009. 255 s. ISBN 978-80-903482-4-0.
- HAVEL, Dalibor. *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 293 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica, č. 377. ISBN 978-80-210-4750-1.
- HAVLÍK, Lubomír Emil, ed. *Magnae Moraviae fontes historici = Prameny k dějinám Velké Moravy. Vol. 5, Indices*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1977. 191 s. Spisy university J. E. Purkyně v Brně. Filosof. fakulta. č. 206.
- HAVLÍK, Lubomír Emil. *Morava v 9.–10. století: k problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1978. 158 s. Studie ČSAV; 1978; č. 7.
- HAVLÍK, Lubomír Emil. *Nové pohledy na genezi státu ve slovanském prostředí. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1980, roč. 29, č. C27, s. [31]–41. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- HAVLÍK, Lubomír Emil. *Kronika o Velké Moravě*. Vyd. 2. Brno: Jota, 1993. 339 s. ISBN 80-85617-06-4.
- HAVLÍK, Lubomír Emil. *Kronika o Velké Moravě*. Vyd. 3. Brno: Jota, 2013. 400 s. ISBN 978-80-8561-706-1.
- HAVRLANT, Jaroslav, ed., MAREŠ, Jan, ed. a VOSTŘEL, Martin, ed. *Poohří 1: sídla – správa – společnost: sborník z konference konané v Lounech 13.–14. května 2010*. Vyd. 1. Louny: Historie a současnost Poohří, 2011. 261 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-905007-0-9.
- HAY, Denys. *Evropa pozdního středověku 1300–1500*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. 412 s. Dějiny Evropy. ISBN 978-80-7021-986-7.
- HEJTMÁNEK, Ladislav. *Libeň: historický nástin*. Praha: Obec libeňská, 1896. VIII-265-[I] s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- HEJHAL, Petr, MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ed. a KLÁPŠTĚ, Jan, ed. *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 92 s. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque; 14. ISBN 978-80-210-6100-2.
- HELMOLD a SCHMEIDLER, Bernhard., ed. *Helmolds Slavenchronik*. 3. Aufl. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1937. 284 s. Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum separatim editi. Dostupné z: <http://www.dmgh.de/de/fs/1/object/display/bsb00000735_meta:titlePage.html?sortIndex=010:070:0032:010:00:00>.
- HELMOLD. *Helmolda, kněze buzovského, Slovanská kronika*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1947. 175 s.

- HERAIN, Jan. *O Vyšehradě starém i novějším: vykopané zbytky románské kaple sv. Vavřince na Vyšehradě*. V Praze: Společnost přátel starožitností, 1904. 27 s., [4] s. obr. příl. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- HERAIN, Jan. *Karlův most v Praze*. Praha: Umělecká beseda, 1908. 53 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1975. 313 s. Antická knihovna; sv. 30.
- HEROLD, Eduard. *Vyšehrad*. V Praze: Topič, 1894. 322, viii s. Malebné cesty po Praze; 1.
- HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/1, Politické myšlení raného křesťanství a středověku*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2011. 647 s. ISBN 978-80-7298-169-4.
- HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli*. [Sv.] 1. Tišnov: Sursum, 1994. 199 s. Mosty; Sv. 2. ISBN 80-85799-00-6.
- HLAVÁČEK, Ivan, NOVÝ, Rostislav a KAŠPAR, Jaroslav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3., opr. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 2002. 544 s. ISBN 80-7319-004-4.
- HLAVSA, Václav a VANČURA, Jiří. *Malá Strana – Menší Město pražské*. Vyd. 1. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, 1983. 311 s.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Vyd. 2. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 s. ISBN 978-80-7106-906-5.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Paleografická čítanka. Textová část*. 2. dotisk 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2008. 243 s. ISBN 978-80-246-0049-9.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Svět české středověké církve*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010. 504 s. Historické myšlení; sv. 49. ISBN 978-80-257-0186-7.
- HLINKA, Bohuslav. *Spor o praotce Čecha*. Vyd. 1. Praha: Práce, 1984. 298 s., obr. příl.
- HLINOMAZ, Milan. *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2009. 236 s. ISBN 978-80-86829-46-3.
- HLOŽEK, Martin. *Encyklopedie moderních metod v archeologii: archeometrie*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 230 s. ISBN 978-80-7277-230-8.
- HLUŠÍKOVÁ, Marta. *Latinsko-slovenský slovník*. Vyd. 1. Bratislava: Mikula, 2009. 934 s. ISBN 978-80-88814-67-2.
- HOFFMANN, František. *České město ve středověku: život a dědictví*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1992. 453 s., [48] s. obr. příl. Stopy, fakta, svědectví. ISBN 80-7038-182-5.
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1., (Celkově 2., rozš. a upr.). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 712 s. Česká historie; sv. 20. ISBN 978-80-7106-543-2.
- HOFFMANN, František. *Výbor kodikologických rozprav a studií = Studia codicologica selecta*. Vyd. v tomto výboru 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 494 s. Studie o rukopisech. Monographia, ISSN 1804-0101; sv. 16. ISBN 978-80-86495-75-0.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava a PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 830 s. Odborná řada. ISBN 80-7277-023-3.
- HOLEC, František, ed. a JANÁČEK, Josef, ed. *Pražský sborník historický. 1967–1968*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1968. 228 s., [32] s. obr. příl.
- HOLEC, František, ed. *Pražský sborník historický. 1969–1970*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1970. 254 s., [8] s. obr. příl.

- HOLEC, František, ed. *Pražský sborník historický. VI, 1971*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1971. 231 s., [30] s. obr. příl.
- HOLEC, František a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII, Praha a okolí*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988. 221 s., [40] s. barev. obr. příl.
- HOLODŇÁK, Petr, ed., EBELOVÁ, Ivana, ed. a BERÁNEK, Jan, ed. *Žatec*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 516 s. Dějiny českých měst. ISBN 80-7106-443-2.
- HOLUB, Bonifác Jan. *Paměti farnosti u sv. Markéty v Břevnově a blízkého okolí*. Praha: B. J. Holub, 1890. 188 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- HOLUB, Bonifác Jan. *Odkryté poklady: paměti děje- a místopisné vikariatního obvodu Libockého v okresu Smíchovském*. V Praze: B. J. Holub, 1893. 222 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- HOMOLKA, Vlastimil. *Na jantarové stezce*. Vyd. 1. V Praze: Merkur, 1979. 215 s.
- HONS, Josef. *Když měřičkové, rybníkáři a thani krajem táhli*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1961. 305 s.
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. První díl, Od nejstarší doby kamenné po práh vrcholného středověku*. Vyd. 2., upr. Praha: Bonus Press, 1993. 277 s. ISBN 80-85621-18-5.
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. Druhý díl*. 2. uprav. vyd. Praha: Baronet & Via facti, 1995. 454 s. ISBN 80-85890-20-8.
- HORÁK, Bohuslav. *Gallové v českých zemích: kritický rozbor historických zpráv*. Brno: Filosofická fakulta, 1923. 37 s. Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; 6.
- HOSÁK, Ladislav a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I, Jižní Morava*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1981. 364 s., [32] s. barev. obr. příl.
- HOŠEK, Radislav, KOSTKA, Petr, ed. a MAREK, Václav. *Řím Marka Aurelia*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1990. 276 s., [16] s. barev. reprodukcí. Obrazy ze života doby; [Sv. 2]. ISBN 80-204-0083-4.
- HOUŠKOVÁ, Daniela, ed. *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku: sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech*. Vyd. 1. Praha: Unicornis, 1994. 143 s. ISBN 80-901587-1-4.
- HRABÁK, Josef. *K metodologii studia starší české literatury*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. 118 s. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica. 80 Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fakulta.
- HRABOVÁ, Libuše. *Stopy zapomenutého lidu: obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2006. 323 s. IMXI – Světové dějiny; sv. 1. ISBN 80-86829-18-9.
- HRADIL, Radomil. *Mysterium českých dějin od praotce Čecha po sv. Václava*. Vyd. 1. Hraniče: Fabula, 2007. 290 s. ISBN 978-80-86600-41-3.
- HRACHOVÁ, Hana a kol. *Rokycany*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 318 s. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-100-2.
- HRDINA, Ignác Antonín. *Sylabus římského práva soukromého*. Vyd. 1. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. 69 s. ISBN 80-86473-09-0.
- HRDINA, Karel, ed. *První pokračovatelé Kosmovi*. Vyd. 1. V Praze: Melantrich, 1950. 103 s. Odkaz minulosti české; sv. 12.
- HRUBEŠ, Josef, HRUBEŠOVÁ, Eva a BRONCOVÁ, Dagmar, ed. *Pražské ostrovy*. Vyd. 1. Praha: Milpo media, 2007. 183 s. Knihy o Praze; sv. 42. ISBN 978-80-87040-06-5.
- HRUBÝ, František a ŠEBÁNEK, Jindřich, ed. *Severní Morava v dějinách*. Vyd. 1. V Brně: Družstvo Moravského kola spisovatelů, 1947. xxii, 207 s. Knižnice Matice moravské; Sv. 1.

HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta, 1936. 1 sv. (přeruš. str.). Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně; Čís. 42. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

HRUBÝ, Vilém. *Staré Město – Velehrad: ústředí z doby Velkomoravské říše*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 75 s., 28 s. obr. příl., 1 mapa. Památky naší minulosti; 1.

HUBERT, Miroslav. *Dějiny plavby v Čechách. Díl I., Plavba veslová, plachetní, samotíží a vlekem živou silou*. Vyd. 1. Děčín: Okresní muzeum, 1996. 150 s. ISBN 80-238-0446-4.

HUBERT, Miroslav. *Stará plavba na dolní Vltavě*. Vyd. 1. Praha: Mare-Czech, 2006. 103 s. Lodě v české minulosti. ISBN 80-86930-07-6.

HYNEK, Vladimír a Klučina, Petr. *Válečné lodě. 1, Lodě veslové a plachetní do roku 1860*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1985. 221 s.

CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista. *Dějiny lesů v Čechách*. V Písku: J. Ševětínský, 1895. 238 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.

CHALOUPECKÝ, Václav, ed. *Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století IX.–XIII*. Praha: Evropský literární klub, 1942. 292 s. Národní klenotnice; 1941 výroční tisk. Slavín; sv. 5.

CHANT, Christopher. *Lodě: 4 000 let námořní historie*. Vyd. 1. Čestlice: Rebo, 2009. 927 s. ISBN 978-80-255-0284-6.

CHARVÁT, Eduard. *Střední Povltaví: od Červené nad Vltavou ke Svatojanským proudům*. Praha: Nakladatelství Pavla Körbra, 1922. 57 s. (Körbrův průvodce po Čechách); Sv. 36.

CHARVÁT, Petr. *Boleslav II.: sjednotitel českého státu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 198 s. Velké postavy českých dějin; sv. 4. ISBN 80-7021-657-3.

CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu: 568–1055*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007. 263 s. Historica. ISBN 978-80-7021-845-7.

CHARVÁT, Petr. *Zrození státu: prvotní civilizace Starého světa*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 333 s. ISBN 978-80-246-1682-7.

CHARVÁT, Petr. *Václav, kníže Čechů*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. 196 s. Historica. ISBN 978-80-7429-168-5.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 1. svazek, Fundace 12. století*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2013. 481 s. ISBN 978-80-246-2200-2.

CHROPOVSKÝ, Bohuslav. *Slované: historický, politický a kulturní vývoj a význam*. Praha: Orbis, 1989. 341 s.

CHLUMECKÝ, Petr Jiří, ed. a CHYTIL, Josef, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus VI, 1307–1333*. Brunae: Bei Commission Nitsch & Grosse, 1854. 398 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.

CHLUMECKÝ, Petr Jiří, ed. a CHYTIL, Josef, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Siebenten Bandes (1334–1349), I. Abtheilung*. Brünn: Bei Commission Nitsch & Grosse, 1858. 1 006 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.

CHYTIL, Josef, ed. a BOČEK, Antonín, ed. *Index in omnes quinque hucusque editos tomos Codicis diplomatici et epistolaris Moraviae*. Brunae: Ex typographia Caroli Winikerii, 1850. 200 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.

IWAŃCZAK, Wojciech. *Lidé meče, modlitby a práce: tři stavy v českém středověkém myšlení*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. 239 s. Každodenní život; sv. 49. ISBN 978-80-257-0434-9.

JACOBI, Wilhelm. *Ueber die markomannischen Kriege unter Mark Aurel*. Hersfeld: F. Schuster, 1842. 39 s. Dostupné z: <http://books.google.cz>.

- JAMES, Edward. *Frankové*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 275 s. Dějiny národů. ISBN 80-7106-200-6.
- JAN, Libor. *Templáři v Čejkovicích. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C 47, Řada historická*, 2001, roč. 49, s. 47–69. ISSN 0231-7710. ISBN 80-210-2599-9. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- JANÁČEK, Josef. *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. 407 s., 8 obr. Studie a prameny; sv. 11.
- JANÁČEK, Josef. *Vyprávění o Vyšehradu*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1964. 283 s., [52] s.
- JANÁČEK, Josef, BORKOVSKÝ, Ivan, ČAREK, Jiří, MACEK, Josef, PAVLÍKOVÁ, Marie, KOČÍ, Josef, ŠOLLE, Zdeněk, HLAVSA, Václav, HOLEC, František a MIKOTA, Miloslav. *Dějiny Prahy*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964. 824 s.
- JANÁČEK, Josef a kol. *Umění doby posledních Přemyslovců*. Vyd. 1. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum, 1982. 369 s.
- JANIŠ, Dalibor. *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2013. 275 s. Knížnice Matice moravské; sv. 39. ISBN 978-80-86488-98-1.
- JANKŮ, Vlastimil a kol. *Historie Znojma v obrazech: příběhy z historie a současnosti*. Vyd. 1. Brno: K-Public, 2005. 296 s. ISBN 80-902504-7-5.
- JANOŠKA, Martin. *Nejkrásnější vodopády České republiky*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2009. 283 s. Průvodce. ISBN 978-80-200-1779-6.
- JANOŠKA, Martin. *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 495 s. Průvodce. ISBN 978-80-200-1615-7.
- JÁNSKÝ, Jiří. *Hroznatovci a páni z Gutštejna*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2009. 567 s. Průvodce historií západních Čech. ISBN 978-80-87316-02-3.
- JELINEK, Franz. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch zu den deutschen Sprachdenkmälern Böhmens und der mährischen Städte Brünn, Iglau und Olmütz: XIII. bis XVI. Jahrhundert*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1911. 1 028 s. Germanische Bibliothek. 1, Sammlung germanischer Elementar- und Handbücher. IV. Reihe, Wörterbücher; Bd. 3.
- JELÍNEK, Zdeněk. *Kolínsko*. Vyd. 1. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1990. 326 s. ISBN 80-7057-025-3.
- JIČÍNSKÝ, Karel. *Vývin českého právnictví v stručném nástinu s obzvláštním ohledem na jeho zdroje*. Praha: J. G. Calve, 1862. 16, 242 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- JIČÍNSKÝ, Karel. *Vodní právo*. V Praze: Karel Jičínský, 1870. 302 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- JIRÁŇ, Luboš et al. *Archeologie pravěkých Čech. 5, Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. 265 s., 16 s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-86124-78-0.
- JIRÁSEK, Zdeněk a kol. *Evropská dimenze slezských dějin*. Vyd. 1. Opava: Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě, 2009. 146 s. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Supplementa; tomus 3. ISBN 978-80-7248-515-4.
- JIREČEK, Hermenegild. *Slovanské právo v Čechách a na Moravě. 1, Doba nejstarší: od prvních zpráv do konce X. století*. Praha: Bellmann, 1863. VI, 237 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- JIREČEK, Hermenegild. *Slovanské právo v Čechách a na Moravě. 2, Doba druhá: Od počátku XI. do konce XIII. století*. V Praze: Karel Bellmann, 1864. 318 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- JIREČEK, Hermenegild. *Codex juris Bohemici. Tomus primus, Aetatem Přemyslidarum Continens*. Pragae: Kober, 1867. 447 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.

- JIREČEK, Hermenegild. *Vzdělání a osazení pomezního hvozdu českého*. V Praze: Král. česká společnost nauk, 1884. 36 s. Pojednání král. české společnosti nauk. Řada 6, díl 12, Třída pro filosofii, dějepis a filologii; č. 3. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- JOHN, Josef. *Vimperk – město pod Boubínem*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1979. 473 s.
- JOKEŠ, Petr. *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2011. 183 s. Knižnice Matice moravské; sv. 33. ISBN 978-80-86488-83-7.
- JORDANES a DOLEŽAL, Stanislav, ed. *Gótské dějiny; Římské dějiny*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2012. 330 s. Memoria mediaevi; sv. 16. ISBN 978-80-257-0744-9.
- JOSEF, Dušan. *Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: multimediální encyklopedie*. Praha: Libri, ©2002. Dostupné z: <<http://www.libri.cz/databaze/mosty>>.
- JURYŠEK, Oldřich. *Dějiny Olomouce 1017–1920*. V Olomouci: Votobia, 2006. 207 s. Region. ISBN 80-7220-258-8.
- JUŘÍK, Pavel. *Jihočeské dominium: Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 443 s. ISBN 978-80-7277-359-6.
- JUST, Antonín. *Trutnov známý neznámý: Historický místopis města slovem i obrazem*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Archa 90, 1991. 347 s.
- JŮNA, Jan a JŮNA, Martin. *Vítkovci a jejich rod do roku 1312: studie z listinných a jiných dochovaných pramenů. I. Jindřichův Hradec: [Epika, 2011]. 250 s., [6] l. obr. příl. ISBN 978-80-87435-11-3.*
- JŮZLOVÁ, Jana, ed., KOČÍ, Antonín, ed. a ŠPETLÁKOVÁ, Naďa, ed. *Česko*. V Praze: Knižní klub, 2005. 512 s. Universum. ISBN 80-242-1525-X.
- KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*. Vyd. 4. Praha: SPN, 1996, c1957. 483 s. Střední slovníky jednostranné. ISBN 80-04-26657-6.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. [Sv.] 1. Praha: Zvon, 1991. 332 s. ISBN 80-7113-004-4.
- KADLEC, Karel. *Rodinný nedíl, čili, Zádruha v právu slovanském*. V Praze: K. Kadlec (Knihotiskárna Politiky), 1898. 136 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- KADLEC, Karel. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. V Praze: Nákladem Spolku českých právníků „Všehrd“, 1920. 454 s. Knihovna „Všehrd“; č. 11.
- KADLEC, Vladimír. *Vladařská cesta Přemyslova*. [Praha: nákl. vl.], 1937. 250 s.
- KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. I. díl, Čeled' sv. Václava*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2011. 150 s. ISBN 978-80-7277-492-0.
- KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. II. díl, Svět doby knížecí*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2013. 262 s. ISBN 978-80-7277-521-7.
- KALNICKÁ, Zdeňka. *Archetyp vody a ženy*. Vyd. 2. Brno: Emitos, 2007. 185 s. Filozoficko-psychologická edice; sv. č. 1. ISBN 978-80-903715-5-2.
- KALOUSEK, František. *Velkomoravské hradisko ve Znojmě-Hradišti na Moravě. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1955, roč. 4, č. C2, s. [9]–30. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KALOUSEK, František. *Břeclav-Pohansko I: velkomoravské pohřebiště u kostela: archeologické prameny z pohřebiště*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971. 221 s., [50] obr. příl. Spisy filozofické fakulty; č. 169. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Vyd. 2., místy opr. Praha: Bursík a Kohout, 1892. 653 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.

- KAPRAS, Jan. *Přehled právních dějin zemí české koruny. díl první a druhý, Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848: (ukázky z pramenů)*. Vyd. 4. Praha: J. Kapras, 1930. 285 s.
- KAPRAS, Jan. *Přehled právních dějin zemí české koruny. Díl první a druhý, Právní prameny a dějiny státního zřízení*. Vyd. 5., přeprac. V Praze: Jan Kapras, 1935. 354 s.
- KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny: nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1995. 310 s. ISBN 80-204-0524-0.
- KAREL IV., český král a římský císař, MAŠEK, Richard, ed. a BLÁHOVÁ, Marie, ed. *Karel IV., státnické dílo*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003. 312 s. ISBN 80-246-0771-9.
- KAŠIČKA, František a NECHVÁTAL, Bořivoj. *Vyšehrad pohledem věků*. Vyd. 1. Praha: Správa národní kulturní památky Vyšehrad, 1985. 305 s.
- KAZDOVÁ, Eliška, ed. a PODBORSKÝ, Vladimír, ed. *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku = Studium der sozialen und geistlichen Strukturen der Urzeit*. Vyd. 1. Brno: Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2007. 390 s. ISBN 978-80-210-4330-5.
- KEHNE, Peter, SALAČOVÁ, Helena a SALAČ, Vladimír. Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje. *Archeologické rozhledy*, 2006, roč. 58(3), s. 447–461. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wpcontent/uploads/2010/11/2006_3.pdf>.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 1998. 345 s. ISBN 80-7184-515-9.
- KEJŘ, Jiří. *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*. Vyd. v tomto výboru 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2012. 485 s. Studie o rukopisech. Monographia, sv. 18. ISBN 978-80-86495-95-8.
- KELLER, Hagen. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 119 s., [8] s. barev. obr. příl. Velké postavy světových dějin; sv. 2. ISBN 80-7021-733-2.
- KERNBACH (Smékalová), Anna. *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku: k dějepiscectví přemyslovského období*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2010. 267 s. Knižnice Matice moravské; sv. 28. ISBN 978-80-86488-68-4.
- KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Vyd. 1. Praha: Zvon, 1993. 251 s. ISBN 80-7113-079-6.
- KILIÁN, Jan a kol. *Mělník*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 438 s. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-029-6.
- KINCL, Jaromír, Urfus, Valentin a Skřejpek, Michal. *Římské právo*. Vyd. 2., dopl. a přeprac., v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1995. 386 s. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.
- KIRCHMAYR, Heinrich. *Der altdeutsche Volksstamm der Quaden*. Brünn: Deutsches Haus, 1888. 15, 173 s. Dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de>.
- KIRCHMAYR, Heinrich. *Der altdeutsche Volksstamm der Quaden: und über deren theilweise Fortdauer in den alten Wohnsitzen. Bd. 2*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893. 212 s. Dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de>.
- KITZLER, Petr, ed. a ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 395 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-7021-989-8.
- KITZLER, Petr, ed. a ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků II: výbor z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. 395 s., [20] s. obr. příl. ISBN 978-80-7429-187-6.

- KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1967. 417 s. Populární právnická knihovna.
- KLANICA, Zdeněk. *Počátky slovanského osídlení našich zemí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986. 259 s.
- KLANICOVÁ, Soňa. Nálezy terra sigillata v oblasti pod Pavlovskými vrchy (jižní Morava) a jejich vypovídací hodnota pro zkoumání římsko-barbarských vztahů. *Přehled výzkumů*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2010, roč. 51, s. 139–155. ISSN 1211-7250
- KLÁPŠTĚ, Jan, ed., PLEŠKOVÁ, Eva, ed. a ŽEMLIČKA, Josef, ed. *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 332 s. ISBN 80-7106-647-8.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 616 s. Česká historie; sv. 15. ISBN 978-80-7422-140-8.
- KLÁŠTER TEPLÁ. *Klášter premonstrátů Teplá: obrazový průvodce = Prämonstratenser Kloster Tepl: eine Bilderreise*. S. I.: Klášter premonstrátů Teplá, 2001. Nestr.
- KLEMPERA, Josef a HONZÁK, František. *Vodní mlýny v Čechách I., Berounsko, Hořovicko, Rakovnicko, Kladensko, Slánsko, Mělnicko, Brandýsko a Mladoboleslavsko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 275 s. ISBN 80-7277-016-0.
- KLEMPERA, Josef a HONZÁK, František. *Vodní mlýny v Čechách II., Příbramsko a střední Povltaví, Sedlčansko a Voticko, Benešovsko a Vlašimsko, Posázaví, Kutnohorský, Kolínsko a Nymbursko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 284 s. ISBN 80-7277-029-2.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách III., Praha a okolí*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 263 s. ISBN 80-7277-051-9.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách IV., Plzeňsko, Rokycansko, Kralovicko, Manětínsko, Přešticko, Klatovsko, Domažlicko a Pošumaví*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 201 s. ISBN 80-7277-052-7.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách V., Českobudějovicko, Jindřichohradecko, Vltavotýnsko, Tábořsko, Strakonicko, Českokrumlovsko, Milevsko, Písecko, Pelhřimovsko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 235 s. ISBN 80-7277-100-0.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách VI., Královéhradecko, Pardubicko, Jaroměřsko, Chlumecko, Novobydžovsko, Hořicko, Litomyšlsko, Českořebovsko, Vysokomýtsko, Náchodsko, Dobrušsko, Lomnicko, Novopacko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 251 s. ISBN 80-7277-146-9.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách VII., Liberecko, Jablonecko, Frýdlantsko, Českodubsko, Českolipsko, Železnobrodsko, Turnovsko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 179 s. ISBN 80-7277-167-1.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách VIII., Ústecko, Teplicko, Děčínsko, Chomutovsko, Lounsko, Žatecko, Litoměřicko, Roudnicko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 193 s. ISBN 80-7277-168-X.
- KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách IX., Dodatky*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 293 s. ISBN 80-7277-243-0.
- KLIMEK, Hynek. *Otava: české řeky*. Vyd. 1. Praha: Regia, 2012. 263 s. Neznámé Čechy. ISBN 978-80-87531-07-5.
- KLIMESCH, Johann Matthäus. *Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik*. Prag: Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1897. 299 s.

- KLÍR, Tomáš, KLÁPŠTĚ, Jan, ed. a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ed. *Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku = Besiedlung und landwirtschaftliche Nutzung marginaler Böden im späten Mittelalter und der frühen Neuzeit = The settlements and agriculture of the margins in the later middle age and early new age*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008. 353 s. *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque*; 5. ISBN 978-80-7308-251-2.
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1995. 247 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-7179-028-1.
- Kniha svatých: ilustrovaná encyklopedie – den po dni*. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2011. 336 s. ISBN 978-80-256-0558-5.
- KOBLASA, Pavel a KOVÁŘ, Daniel. *Panská sídla jižních Čech: 433 hradů, zámků a tvrzí*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2003. 215 s. ISBN 80-903040-4-4.
- KOBLASA, Pavel. *Krajem lesů a rybníků: putování od města Třeboně na sever*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2007. 162 s. ISBN 978-80-86829-27-2.
- KOBLASA, Pavel. *Místopis Jindřichohradecka: seznámení s krajem zlaté růže a Českou Kanadou*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2012. 232 s. ISBN 978-80-86829-77-7.
- KOBLASA, Pavel. *Místopis Třeboňska: okolím Třeboně, Lomnice, Veselí a Stráže*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2013. 192 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-86829-87-6.
- KOHOUTEK, František, DAVIDEK, Branislav a HOUSER, Milan. *Československé řeky: kilometráž*. Vyd. 1. Praha: Olympia, 1978. 311 s.
- KOLÁR, Jaroslav, ed. a SELUCKÁ, Markéta, ed. *Středověké legendy o českých světcích / [jediční příprava a komentář Jaroslav Kolár a Markéta Selucká]*. Vyd. 2. Brno: Host, 2011. 260 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-580-1.
- KOLLMANN, Josef a KAHUDA, Jan, ed. *Archiváři: sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna vydaný při příležitosti jeho nedožitých 90. narozenin*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 351 s. ISBN 978-80-86712-81-9.
- KOMÁREK, Miroslav a Bláha, Ondřej, ed. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Brno: Host, 2012. 273 s. ISBN 978-80-7294-591-7.
- KOMÁREK, Stanislav. *Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací*. Vyd. 2., v nakl. Academia 1., rozš. Praha: Academia, 2008. 307 s. Galileo; sv. 15. ISBN 978-80-200-1582-2.
- KOMORÓCZY, Balázs. *Po stopách římských legií v kraji pod Pálavou*. Pasohlávky: Obec Pasohlávky, 2010. 38 s. ISBN 978-80-260-1465-2.
- KOP, František. *Praha šest set let církevní metropolí*. Vyd. 1. V Praze: Č.A.T., 1944. 167 s.
- KOPEČNÝ, František, ed., ŠAUR, Vladimír, ed. a POLÁK, Václav, ed. *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena*. 2., nezměn. vyd. Brno: Šimon Ryšavý, 2010. 2 sv. (347, 780 s.). ISBN 978-80-7354-088-3.
- KOSMAN, Marcell. *Dějiny Polska*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5.
- KOSMAS. *Cosmae ecclesiae Pragensis decani chronicon Bohemorum ad fidem codicis ms. bibliothecae capituli ecclesiae metropolitanae Pragensis recensitum, cum aliis codicibus tam manuscriptis, quam impressis collatum. Accedunt eiusdem Cosmae continuatores canonici Pragenses duo et eodem codice metropolitano; tertius monachus Sazaniensis e codicibus Vindobonensi et Dresdensi. Adiecta lectionum varietate*. Pragae: [s. n.], 1783. xl, 498 s. *Scriptores rerum bohemicarum*. tom 1. Dostupné z: <<https://opacplus.bsb-muenchen.de>>.
- KOSMAS, BRETHOLZ, Bertold, ed. a Weinberger, Wilhelm., ed. *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1923. xcvi, 295 s. *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum germanicarum*; t. 2. Dostupné z: <<https://opacplus.bsb-muenchen.de>>.

- KOSMAS a HRDINA, Karel, ed. *Kosmova kronika česká*. Vyd. 4. V Praze: Melantrich, 1950. 227 s. Odkaz minulosti české; Sv. 10.
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Vyd. 6., (Ve Svobodě 2.). Praha: Svoboda, 1975. 261 s.
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Vyd. 7., (V Pasece 1.). Praha: Paseka, 2005. 301 s. ISBN 80-7185-515-4.
- KOSS, Rudolf a BAUER, Otakar. *Archiv koruny české. 1., Dějiny archivu*. Praha: Český zemský výbor, 1939. 499 s. Český zemský archiv: katalogy, soupisy, registáře a rozbory jeho fondů.
- KOŠTÁL, Vratislav a KOŠTÁLOVÁ, Renata. *Historická sídla Středočeského kraje. Díl první, Mělnicko, Mladoboleslavsko a Nymbursko*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2012. 300 s. ISBN 978-80-87474-58-7.
- KOUTEK, Tomáš. *Zapomenuté české kostely: po stopách umírající krásy*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2011. 219 s. ISBN 978-80-7243-553-1.
- KOVÁŘ, Daniel. *Českobudějovicko. I., Levý břeh Vltavy*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2008. 239 s. ISBN 978-80-86829-40-1.
- KOVÁŘ, Daniel. *Českobudějovicko. II., Pravý břeh Vltavy*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2008. 324 s. ISBN 978-80-86829-41-8.
- KOTALÍK, Jiří T. a VÁVRA, David. *Obrazy z dějin české architektury*. Praha: Titanic, 2003. 312 s. ISBN 80-85909-94-4.
- KOTÍK, Antonín. *Naše příjmení: studie ku poznání příjmení československých, s ukázkami jejich hojnosti, rozmanitosti a namnoze zvláštního rázu a s pokusem o vysvětlení jich původu a smyslu*. Nové vyd. V Praze: Nákladem Jana Kotíka, 1897. 288 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- KOTLÁROVÁ, Simona. *Bavorové erbu střely*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2004. 236 s. Šlechta zemí České koruny; sv. 2. ISBN 80-86829-04-9.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první – A–M*. V Praze: J. Kolář, 1878. 1 097 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl druhý – N–P*. V Praze: František Šimáček, 1880. 1 269 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl třetí – Q–Š*. V Praze: František Šimáček, 1882. 991 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl čtvrtý – T–Y*. V Praze: František Šimáček, 1884. 1 255 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl pátý – Z–Ž, [Dodatky a některé opravy písmen A–Č]*. Praha: František Šimáček, 1887. 1 233 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl šestý – Dodatky D–N*. V Praze: František Šimáček, 1890. 1 220 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl sedmý – Dodatky O–Ž, II. Dodatky A–Ž*. V Praze: František Šimáček, 1893. 1 401 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kott.ujc.cas.cz/>>.
- KOTYZA, Oldřich, ed. et al. *Dějiny města Litoměřic*. Vyd. 1. Litoměřice: Město Litoměřice, 1997. 479 s. ISBN 80-85433-48-6.

- KOVANDA, Jiří. *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001. 215 s., [24] s. barev. obr. příl. ISBN 80-200-0835-7. Dostupné z: <<http://www.monet.cz/atlas/default.htm>>.
- KRAFL, Pavel, ed. *Almanach medievisty-editora*. Praha: Historický ústav, 2011. 237 s. ISBN 978-80-7286-189-7.
- KRAFL, Pavel, MUTLOVÁ, Petra a STEHLÍKOVÁ, Dana. *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně: dějiny a diplomatarium kláštera = The regular canons of St. Augustine in Lanškroun = the history and diplomatarium of the monastery*. Praha: Historický ústav, 2010. 397 s., [32] s. obr. příl. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Institutii historici Pragaе. Řada B, Editiones; sv. 7. ISBN 978-80-7286-176-7.
- Královský Vyšehrad: sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092)*. Vyd. 1. Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 1992. 256 s. ISBN 80-900010-9-2.
- KRAMÁŘ, Josef. *Olomouc, královské hlavní město Moravy*. V Olomouci: Kramář a Procházka, 1881. 216 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- KRÁL, Jiří. *Kde se rozkládal Vyšehrad?: studie historicko-anthropogeografická. 1, Problém Vyšehradu a Psár. 2, Problém Marobuda a Kášina*. Vyd. 1. Nový Bydžov: Grafické závody V. & A. Janata, 1947. 206 s. Zeměpisné aktuality; sv. 1.
- KRÁLÍK, Oldřich, ed. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969. 224 s., [16] s. čb. obr. příl.
- KRÁLÍK, Oldřich. *Labyrint dávných dějin českých*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1970. 155 s. Historica.
- KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1976. 269 s.
- KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*. V Praze: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1895. viii, 626 s., [16] l. obr. příl. Dědictví sv. Prokopa; č. 36, za rok 1895. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- KRÁSL, František a JEŽEK, Jan. *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*. Praha: Kotrba, 1898. 795, XVI s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kramerius.mlp.cz>>, <<http://www.archive.org>>.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 471 s. Galileo; sv. 36. ISBN 978-80-200-1789-5.
- KRAUS, Vilém. *Vinitorium historicum*. Vyd. 1. Praha: Radix, 2009. 238 s. ISBN 978-80-86031-87-3.
- KRISTIÁN a LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav, ed. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Vyd. ve Vyšehradu 2. Praha: Vyšehrad, 2012. 171 s. ISBN 978-80-7429-291-0.
- KROFTA, Kamil. *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě: (opravený a doplněný otisk z Agrárního Archivu I.–V.)*. V Praze: Kamil Krofta, 1919. 262 s.
- KRUMLOWSKÝ, Felix. *Jména z českých dějin, která byste měli znát. I*. Vyd. 1. Praha: Beta, 2007. 240 s. ISBN 978-80-7306-294-1.
- KRÜGER, Kristina a TOMAN, Rolf, ed. *Řády a kláštery: 2000 let křesťanského umění a kultury*. V Praze: Slovart, 2008. 431 s. ISBN 978-80-7391-121-8.
- KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný církevní dějepis. Díl druhý, Středověk. Část druhá, Květ středověku a klesání jeho ke konci; od papeže Řehoře VII. až do pseudoreformace (1073–1517)*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (J. Zeman a spol.), 1889. 818 s. Dědictví Sw. Prokopa w Praze; č. XXIX. – za rok 1889.

- KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav I.* Vyd. 1. Praha: Melantrich, 1986. 381 s., [40] s. obr. příl. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 80.
- KŘIVÁNKOVÁ, Alena. *Ilustrované dějiny českého národa.* [Praha]: ČS, 2011. 621 s. ISBN 978-80-7459-035-1.
- KŘIVÁNEK, Jiří, NĚMEC, Jan a KOPP, Jan. *Rybníky v České republice.* Praha: Pro Ministerstvo zemědělství ČR vydal Consult, 2012. 303 s. ISBN 978-80-903482-9-5.
- KŘÍŽEK, František. Terra sigillata von Mušov. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická.* 1980, roč. 29, č. E25, s. [125]–142. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KŘÍŽEK, Václav a ŘÍHA, Jan, ed. *Křížkův slovník latinsko-český.* V Praze: I. L. Kober, 1889. 1 040 s.
- KUBÁT, Miroslav. *Semilsko: Východočeský kraj.* Vyd. 1. V Hradci Králové: Kruh, 1984. 262 s. Kraj. Okresy; 2.
- KUBELKA, Viktor. *Římské realie a literatura.* Nezměněné vydání šesté. V Prostějově: [nákl. vl.], 1937. 203 s.
- KUBÍČKOVÁ, Jarmila. *Bývalý klášter premonstrátek v Doksanech nad Ohří.* Vyd. 1. Praha: Umělecká beseda-Výtvarný odbor, 1944. [36] s. Poklady umění v Čechách a na Moravě; Sv. 66.
- KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů = Seven Přemyslid cults.* Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011. 372 s. Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium; vol. 12. ISBN 978-80-87258-19-4.
- KUBŮ, František, ed. *Zlatá stezka: sborník Prachatického muzea. Ročník 6.* Prachatice: Prachatické muzeum, 1999. 431 s.
- KUBŮ, František. *Chebský městský stát: počátky a vrcholné období do počátku 16. století.* Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2006. 212 s. České dějiny; sv. 1. ISBN 80-86829-15-4.
- KUBŮ, František a ZAVŘEL, Petr. *Zlatá stezka: historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1., Úsek Prachatice – státní hranice.* Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007. 190 s., [36] s. barev. obr. příl., 1 složený l. (44 x 24 cm). ISBN 978-80-86260-62-4.
- KUBŮ, František a ZAVŘEL, Petr. *Zlatá stezka: historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 2., Úsek Vimperk – státní hranice.* Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007. 230 s., [40] s. barev. obr. příl., 1 složený l. (44 x 24 cm). ISBN 978-80-86260-82-2.
- KUBŮ, František a ZAVŘEL, Petr. *Zlatá stezka: historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3., Úsek Kašperské Hory – státní hranice.* Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2009. 263 s., [38] s. barev. obr. příl., 1 složený l. (44 x 24 cm). ISBN 978-80-87311-06-6.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl, A–G.* Vyd. 1. Praha: Libri, 1996. 874 s. ISBN 80-85983-13-3.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl, H–Kole.* Vyd. 1. Praha: Libri, 1997. 938 s. ISBN 80-85983-14-1.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl, Kolín–Miro.* Vyd. 1. Praha: Libri, 1998. 952 s. ISBN 80-85983-15-X.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl, MI–Pan.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 941 s. ISBN 80-85983-16-8.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl, Par–Pra.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 671 s. ISBN 80-7277-039-X.

- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl, Pro–Sto.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 880 s. ISBN 80-7277-040-3.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII. díl, Str–U.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 991 s. ISBN 978-80-7277-041-0.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VIII. díl, V–Ž.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2011. 891 s. ISBN 978-80-7277-410-4.
- KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic.* Vyd. 1. Praha: Baset, 2000. 644 s. ISBN 80-86223-11-6.
- KUDRNA, Jaroslav. K otázce třídní diferenciace a přežitků společnosti prvobytně pospolné v Bavorsku v osmém století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.* 1955, roč. 4, č. C2, s. [31]–42. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KUDRNA, Jaroslav. *Studie k otázce beneficia a prekarie. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.* 1956, roč. 5, č. C3, s. [25]–37. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KUDRNA, Jaroslav. K charakteristice znaků sociální a třídní diferenciace obyvatelstva v barbarských zákonících a tradičních listinách stol. 6.–8. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.* 1958, roč. 7, č. C5, s. [11]–25. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KUDRNA, Jaroslav. *Studie k barbarským zákoníkům Lex Baiuvariorum a Lex Alamanorum a počátkům feudálních vztahů v jižním Německu.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. 171 s. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; 60. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- KULT, Arnošt. *Tekoucí (povrchová) voda: právně-filosofický pohled na rozdílné způsoby vymezování ochrany vody a vodního prostředí.* Vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 2010. 106 s. Výzkum pro praxi, ISSN 1211-3751; seš. 61. ISBN 978-80-87402-07-8.
- KULT, Arnošt. Vznik pojmu povrchové vody v českém vodním právu. *Vodohospodářské technicko-ekonomické informace (VTEI)*, 2011, roč. 53 č. 4, s. 20–23. ISSN 0322-8916.
- KUNA, Martin a kol. *Počátky raného středověku v Čechách: archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách = The onset of the early middle ages in Bohemia: archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Roztoky.* Vyd. 1. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2005. 593 s. ISBN 80-86124-51-7.
- KUPKA, Vladimír a kol. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Vyd. 2. Praha: Libri, 2002. 555 s. ISBN 80-7277-096-9.
- KUTHAN, Jan. *Vltava v proudu času.* Vyd. 2. Sedlčany: Jan Kuthan, 2007. 158 s. ISBN 978-80-903878-0-5.
- KUTHAN, Jiří. *Gotická architektura v jižních Čechách: zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1975. 221 s., [64] s. obr. příl. (čb.).
- KUTHAN, Jiří. *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století.* 2. rozš., podstatně přeprac. vyd. České Budějovice: Růže, 1977. 304 s.
- KUTHAN, Jiří a ROYT, Jan. *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny ve spolupráci s Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, 2011. 683 s. ISBN 978-80-7422-090-6.
- KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1997. 319 s., 16 s. barev. obr. příl. Studium; sv. 96. ISBN 80-7021-105-9.
- LAMPRECHT, Arnošt. *Vývoj fonologického systému českého jazyka.* Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1966. 105, [2] s. Spisy Univ. J. E. Purkyně. Filozofická fak.; Sv. 117.

- LAMPRECHT, Arnošt. *Praslovanština*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987. 196 s. Spisy filozof. fakulty Univ. J. E. Purkyně v Brně = Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, facultas philosophica; Čís. 266.
- LANGHAMMER, Jakub, ed. *Povodně a změny v krajině*. Praha: Katedra fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2007. 396 s. ISBN 978-80-86561-86-8.
- LAWRENCE, C. H. *Dějiny středověkého mnišství*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 325 s. ISBN 80-85959-88-7.
- LEDVINKA, Václav, ed. *Pražský sborník historický. XXV*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1992. 242 s., [16] s. obr. ISBN 80-7038-256-2.
- LE GOFF, Jacques. *Hledání středověku: Rozhovor s Jeanem Mauricem de Montremy*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2005. 176 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-730-8.
- LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1998. 329 s. Historické myšlení; sv. 5. ISBN 80-7203-074-4.
- LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. 85 s. Historické myšlení; sv. 25. ISBN 80-7203-657-2.
- LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007. 264 s. Historické myšlení; sv. 36. ISBN 978-80-7203-862-6.
- LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko antropologická studie*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2012. 180 s. Kolumbus; sv. 198. ISBN 978-80-204-2406-8.
- LE GOFF, Jacques. *Ludvík Svatý*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2012. 724 s., Ecce homo; sv. 18. ISBN 978-80-257-0685-5.
- LE GOFF, Jacques, ed. *Muži a ženy středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 447 s. ISBN 978-80-7429-377-1.
- LEHMANN, Gustav Adolf, ed. a SCHMIDT-GLINTZER, Helwig, ed. *Dějiny světa: globální dějiny od počátků do 21. století. 2, Starověké světy a nové říše 1200 př. Kr. až 600 po Kr.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012. 478 s. ISBN 978-80-7429-292-7.
- LEPAŘ, František. *Nehomérovský slovník řecko-český*. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1892. 1 181 s.
- LÍBAL, Dobroslav. *Klášter Zlatá Koruna*. Praha: Václav Poláček, 1948. 47, [3] s. Umělecké památky. Ř. I; Sv. 21.
- LÍBAL, Dobroslav a HAVLÍK, Lubomír Emil. *Znojmo: Městská památková rezervace a památky v okolí*. Vyd. 1. Praha: STN, 1961. 85, [3] s.
- LÍBAL, Dobroslav a MUK, Jan. *Staré Město pražské: architektonický a urbanistický vývoj*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 539 s. ISBN 80-7106-167-0.
- LIBERATI, Anna Maria a BOURBON, Fabio. *Starověký Řím*. Vyd. 3. Čestlice: Rebo, 2006. 288 s. ISBN 80-7234-631-8.
- LIEBSCHER, Petr. *Ryby, rybníky, rybníkáři: [historie a tradice rybníkářství v Čechách]*. České vyd. 1. [Česko]: Matúšek, 2010. 207 s. ISBN 978-80-254-8246-9.
- LIPSKÝ, Zdeněk a kol. *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 201 s. ISBN 978-80-246-1905-7.
- LIŠKA, Vladimír. *Staročeské záhady: po stopách dávných kronik a mýtů*. V Praze: XYZ, 2011. 281 s. ISBN 978-80-7388-553-3.
- Litoměřická kapitula – 950 let od založení (2007: Litoměřice, Česko). *Litoměřická kapitula: 950 let od založení*; [kniha příspěvků z konference konané dne 8. června 2007]. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. 133 s. ISBN 978-80-7044-970-7.

- LOŽEK, Vojen. *Zrcadlo minulosti: česká a slovenská krajina v kvartéru*. Vyd. 2. Praha: Dokořán, 2007 [i.e. 2011]. 198 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7363-340-0.
- LOŽEK, Vojen. *Po stopách pravěkých dějů: o silách, které vytvářely naši krajinu*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, 2011. 181 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7363-301-1.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Crescente fide, Gumpold a Kristián: (příspěvek k datování Legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*. [1954], roč. 3, č. D1, s. 48–66. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Latinské legendy českého středověku. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická*. 1973-1974, roč. 22–23, č. E18–19, s. [267]–308. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Příspěvek k rytmické revisi Bočkových fals. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1960, roč. 9, č. C7, s. [125]–131. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 431 s. ISBN 80-7277-054-3.
- LUTOVSKÝ, Michal a kol. *Pravěká Praha*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 1 038 s. ISBN 80-7277-236-8.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I*. Vyd. 2., dopl. Praha: Set out, 2006. 222 s. ISBN 80-86277-49-6.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl II., Léta krize a obnovy (972–1012): od Boleslava II. po Jaromíra*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2007. 271 s. ISBN 978-80-7277-231-5.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců. Díl III., Správa a obrana země (1012–1055): od Oldřicha po Břetislava I*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 282 s. ISBN 978-80-7277-365-7.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců. Díl I., Zrození státu (872-972): od Bořivoje I. po Boleslava I*. Vyd. 2. Praha: Libri, 2009. 267 s. ISBN 978-80-7277-401-2.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Jižní Čechy v raném středověku: slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 301 s. ISBN 978-80-86829-68-5.
- LUTOVSKÝ, Michal a PROFANTOVÁ, Naďa. *Sámova říše*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995. 89 s., [12] s. il. ISBN 80-200-0420-3.
- LUTTERER, Ivan, MAJTÁN, Milan a ŠRÁMEK, Rudolf. *Zeměpisná jména Československa: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1982. 373 s. Malé encyklopedie; sv. 11.
- MADAR, Zdeněk. *Slovník definic v českém právu*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. 239 s. Focus: výběrové texty. ISBN 80-86199-37-1.
- MACHÁČEK, Jiří. *Sídlištní aglomerace v Lesní školce: digitální katalog archeologických pramenů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 101 s. Břeclav-Pohansko; 5. Spisy Masarykovy univerzity v Brně – Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis – Facultas Philosophica; č. 340. ISBN 80-210-2820-3.
- MÁCHAL, Jan. *Nákres slovanského bájesloví*. V Praze: F. Šimáček, 1891. 221 s.
- MACHEK, Václav a PÁNKOVÁ, Věra, ed. *Etymologický slovník jazyka českého*. Vyd. 3., nezměněné. Praha: Academia, 1971. 866 s.
- MACHOVEC, Milan. *Indoevropané v pravlasti, aneb, Život našich předků podle porovnání jednotlivých jazyků*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2000. 127 s. ISBN 80-85770-91-1.
- MACHOVEC, Milan. *Česká státnost*. Ve Vyšehradě vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2005. 70 s. ISBN 80-7021-820-7.

- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X.
- MARCUS AURELIUS, Antoninus. *Hovory k sobě*. Vyd. 6., Ve Svobodě 2. Praha: Svoboda, 1975. 194 s. Antická knihovna; Sv. 1.
- MAŘÍKOVÁ, Martina. Středověké mlýny v českých zemích: (archeologické a písemné prameny). *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2005, 10, s. 89–148. ISBN 80-7286-091-7.
- MARX, Karl a ENGELS, Friedrich. *Spisy. Sv. 23: kapitál I. První kniha, Proces produkce kapitálu*. Vyd. 6., vyd. 1. v tomto znění. Praha: Svoboda, 1986. 981 s.
- MAŘÍK, Jan, KLÁPŠTĚ, Jan, ed. a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, ed. *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku = Early medieval agglomeration of Libice and its hinterland*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009. 283 s. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque; 7. ISBN 978-80-7308-270-3.
- MASAŘÍK, Zdeněk. *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache Süd- und Mittel mährens*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1966. 146, [1] s. Spisy Univ. J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fak.; Sv. 110.
- MASAŘÍK, Zdeněk. *Die frühneuhochochdeutsche Geschäftssprache in Mähren*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1985. 246 s. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica = Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta; 259.
- MAUDUIT, J. A. *Keltové*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1979. 201 s., [16] s. obr. příl. Stopy, fakta, svědectví.
- MÁTL, Vladimír. *Krajinou druidů, aneb, Keltové na území Čech*. Praha: XYZ, 2009. 233 s. České záhady. ISBN 978-80-7388-193-1.
- MATOUŠ, František. *Třeboň*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1972. 237 s., 98 s. obr. příl. Městské památkové rezervace. Památky; sv. 24.
- MAYER, Hans Eberhard. *Dějiny křížových výprav*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. 404 s. Historické myšlení. sv. 63. ISBN 978-80-257-0933-7.
- MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982. 375 s.
- Mediaevalia historica Bohemica. 13/2*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2010. 200 s. Mediaevalia historica Bohemica; 13/2.
- Mediaevalia historica Bohemica. 14/1*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2011. 188 s. Mediaevalia historica Bohemica; 14/1.
- Mediaevalia historica Bohemica. 15/1*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2012. 138 s. Mediaevalia historica Bohemica; 15/1.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. Díl první*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1972. 435 s. České dějiny; Sv. 45.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. Díl druhý*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1972. 551 s. České dějiny; Sv. 46.
- MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. V Praze: Česká akademie věd a umění, 1938. 139 s. Rozpravy České akademie věd a umění; Třída I, Čís. 86. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- MERHAUTOVÁ, Anežka. *Raně středověká architektura v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1971. 383 s.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. II*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2006. 967 s. ISBN 80-7277-105-1.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. I*. Vyd. 2., opr. Praha: Libri, 2009. 564 s. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-407-4.

- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Morava na úsvitě dějin: nová řada. sv. 4.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2013. 655 s. ISBN 978-80-7275-088-7.
- MICHÁLEK, Emanuel. *Český právní jazyk údobí předhusitského a doby Husovy.* Praha: Academia, 1970. 72 s. Rozpravy ČSAV. Řada společ. věd; roč. 80/1970. seš. 2.
- MÍKA, Zdeněk et al. *Dějiny Prahy v datech.* Vyd. 1. Praha: Panorama, 1989. 418 s. Pragensia.
- MÍKA, Zdeněk. *Zapomenuté obrazy: Praha 19. století.* Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2007. 173 s. ISBN 978-80-7185-860-7.
- MITÁČEK, Jiří et al. *Královská města v životě země moravské.* Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2012. 154 s. ISBN 978-80-7028-388-2.
- Mnema Vladimír Groh: [Sborník].* Vyd. 1. Praha: SPN, 1964. 259, [2] s. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica; Vol. 92.
- MOMMSEN, Theodor a GOLDSCHIEDER, Ludwig, ed. *Das Weltreich der Caesaren.* Wien: Phaidon-Verlag, 1933. 820 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat, baron. *O duchu zákonů.* Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. 365 s. Knihovna společenských věd. ISBN 80-86473-30-9.
- MOUCHOVÁ, Bohumila, ed. *Dvojitý pohled na římské dějiny.* Vyd. 1. Praha: Arista, 2013. 583 s. Antická knihovna; sv. 82. ISBN 978-80-86410-69-2.
- MUNDY, John Hine. *Evropa vrcholného středověku 1150–1300.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. 446 s. Dějiny Evropy. ISBN 978-80-7021-927-0.
- MUSIL, František a PLAČEK, Miroslav. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 243 s. ISBN 80-7277-154-X.
- MUSIL, František. *Kladsko.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2007. 190 s. Stručná historie států; sv. č. 45. ISBN 978-80-7277-340-4.
- MUSIL, František, FELCMAN, Ondřej, ed. a ČECHURA, Jaroslav, ed. *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526).* Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 825 s. ISBN 978-80-7422-003-6.
- MUSÍLEK, Martin a kol. *Havelské Město pražské ve středověku: historie – archeologie – stavební historie.* Vyd. 1. Praha: Casablanca, 2012. 429 s., [1] složený l. obr. příl. ISBN 978-80-87292-21-1.
- MÜLLER, Heribert, ed., SCHNEIDMÜLLER, Bernd, ed. a EHLERS, Joachim, ed. *Francouzští králové v období středověku: od Oda ke Karlu VIII. (888–1498).* Vyd. 1. Praha: Argo, 2003. 420 s. Ecce homo; sv. 6. ISBN 80-7203-465-0.
- MYERS, Brendan Cathbad. *Záhadní druidové: keltská mystika, teorie a praxe.* Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2008. 262 s. Garuda; sv. 38. ISBN 978-80-7207-681-9.
- NECHUTOVÁ, Jana. *Středověká latina.* Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 114 s. ISBN 80-210-1059-2.
- NECHVÁTAL, Bořivoj, ed. *Královský Vyšehrad: sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. 2.* Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, [2001]. 383 s. ISBN 80-7192-599-3.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě: archeologický výzkum.* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2004. 667 s. ISBN 80-86124-49-5.
- NECHVÁTAL, Bořivoj, ed., HUBER, Jiří, ed. a KOTOUS, Jan, ed. *Královský Vyšehrad III.: sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci.* Vyd. 1. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 398 s. ISBN 978-80-7195-161-2.

- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1., Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*. Litomyšl: Osada města a okresu Litomyšlského, 1903. 372 s. Litomyšlsko; Sv. 1.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Litomyšl: tisíc let života českého města. Kniha 1*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954. 224 s., 144 s. obr. Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého; sv. 36.
- NĚMEC, Jan, ed. a HRIB, Michal, ed. *Lesy v České republice*. Praha: Lesy ČR, 2009. 399 s. ISBN 978-80-903482-5-7.
- NĚMEC, Jan, ed., KOPP, Jan, ed. a BARTOŠ, Michael, ed. *Vodstvo a podnebí v České republice v souvislosti se změnou klimatu*. Praha: Pro Ministerstvo zemědělství ČR vydal Consult, 2009. 255 s. ISBN 978-80-903482-7-1.
- NĚMEC, Jan, ed., HLADNÝ, Josef, ed. a BLAŽEK, Vladimír. *Voda v České republice*. Praha: Pro Ministerstvo zemědělství vydal Consult, 2006. 253 s. ISBN 80-903482-1-1.
- NEUSTUPNÝ, Jiří. *Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě*. Praha: Život a práce, 1940. 151 s.
- NEUSTUPNÝ, Jiří. *Pravěk lidstva*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1946. 578 s., [44] s. obr. příl. Delta.
- NIEDERLE, Lubor. *Rukověť slovanské archeologie = Manuel de l'archéologie slave*. V Praze: Nákladem Slovanského ústavu, 1931. vii, 292 s. Rukověti Slovanského ústavu v Praze; Sv. I.
- NIERMEYER, Jan Frederik a Kieft, C. van de, ed. *Mediae Latinitatis lexicon minus = Lexikoque Latin médiéval – français/anglais = A medieval Latin-French/English dictionary*. Leiden: Brill, 1976. 1138 s.
- NOVÁČEK, Karel et al. *Kladrubský klášter 1115-1421: osídlení, architektura, artefakty*. Vyd. 1. V Plzni: Fakulta filozofická Západočeské univerzity, 2010. 373 s. ISBN 978-80-87271-18-6.
- NOVÁK, Jan Bohuslav. *Ilustrované dějiny české*. Praha: I. L. Kober, [předmluva 1904]. 2 sv.
- NOVOTNÝ, Lukáš. *Kdo, kdy, kde vládl?*. Vyd. 1. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005. 319 s. ISBN 80-86493-20-2.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Díl I., část I., Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Praha: Jan Laichter, 1912. 782 s. Laichterův výbor nejlepších spisů; sv. 38.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Díl I. část II., Od Břetislava I. do Přemysla I.* Praha: Jan Laichter, 1913. 1 214 s. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných; sv. 40.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Díl I. část III., Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928. 1 085 s. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných; sv. 52.
- NOVOTNÝ, Václav, ed. *České dějepisectví v prvním desetiletí republiky*. Praha: Historický spolek, 1929. 161 s.
- NOVOTNÝ, Václav. *Začátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1932. 50 s. Rozpravy České akademie věd a umění. Třída 1; č. 79.
- NOVÝ, Robert. *Velká Morava: tajemné ozvěny na plátně dějin*. Praha: Onyx, c2004. 187 s. ISBN 80-86788-22-9.
- OBRAZOVÁ, Pavla a VLK, Jan. *Svatý kníže Václav: Maior Gloria*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1994. 231 s. Historická paměť. Medailóny. ISBN 80-85192-94-2.
- OLIVA, Pavel. *Pannonie a počátky krize římského imperia*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959. 357 s. Studie a prameny; sv. 15.
- OLIVERIUS, Stanislav, ed. *Kniha o Plzni*. Vyd. 1. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1963. 189 s.

- ORASKÝ, František a kol. *Tisíc let kutnohorského dolování a mincování*. [Kutná Hora: Rudné doly, 1985]. 89 s.
- ORTH, Jan Ev. a SLÁDEK, František. *Topograficko-statistický slovník Čech, čili, Podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*. V Praze: I. L. Kober, 1870. 1 048 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.
- OSSIG, Alfred. *Römisches Wasserrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1898. 149 s. Dostupné z: <<http://www.archive.org>>.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Sv. 1., kn. 1, 2 a 3, Od prvověkosti až do roku 1125. Nové vydání obstaral A. Dolenský. Praha: Gutenberg, 1928. 374 s.
- PANCZOVÁ, Helena. *Grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*. Vyd. 1. V Bratislave: Lingea, 2012. 1 327 s. ISBN 978-80-8145-021-1.
- PAOLI, Ugo Enrico, ed. a GIANNELLI, Giulio, ed. *Antický Rím*. Vyd. 3. Bratislava: Tatran, 1975. 301 s. Redakcie výtvarných literatúr; Zv. 203.
- PAPAJÍK, David. *Páni z Holštejna: významný, ale zapomenutý panský rod*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2007. 305 s., viii s. barev. obr. příl. Šlechta zemí České koruny; sv. 3. ISBN 978-80-86829-24-1.
- PAPAJÍK, David. *Švábenicové: velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 552 s. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; sv. 8. ISBN 978-80-7422-004-3.
- PASTOUREAU, Michel. *Medvěd – dějiny padlého krále*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. 319 s. Každodenní život; sv. 53. ISBN 978-80-257-0495-0.
- PAVLÍČEK, Václav. *O české státnosti: úvahy a polemiky. 1, Český stát a Němci*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 413 s. ISBN 80-246-0489-2.
- PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku. [II. část], Hlava X–XXI*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. s. 615–1091. Učebnice pro vysoké školy sv. 1. Světové dějiny; sv. 1.
- PENNICK, Nigel. *Rok: tradice a svátky*. Vyd. 1. Praha: Dita, 1994. 303 s. ISBN 80-901503-5-7.
- PENROSE, Jane. *Řím a jeho nepřátelé: říše stvořená a zničená válkou*. Praha: Fighters Publications, 2007. 303 s. ISBN 978-80-86977-10-2.
- PEISKER, Jan. *Slovo o záduze: Janu Gebauerovi k šedesátým narozeninám*. V Praze: V komisi Fr. Řivnáče, 1899. 73 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- PEISKER, Jan, BLÜMLOVÁ, Dagmar, ed. a BLÜML, Josef, ed. *O sobě a o našich předcích*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2011. 167 s. ISBN 978-80-904446-4-5.
- PEKAŘ, Josef. *Postavy a problémy českých dějin: Výbor z díla*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1990. 328 s. Historica.
- PERNICA, Milan a kol. *Pavlovské vrchy a okolí*. Vyd. 1. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1958. 111 s. Řada oblastních turistických průvodců; sv. 42.
- PERNIČKA, Radko Martin. *Římskoprovinciální keramika v moravských nálezech. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická*. 1963, roč. 12, č. E8, s. [51]–57. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PERNIČKA, Radko Martin. *Geografický rozsah a charakter osídlení Moravy v době římské. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická*. 1964, roč. 13, č. E9, s. [53]–65. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

- PERTZ, Georg Heinrich, ed. *Monumenta Germaniae historica: inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. Tomus IX.* Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1851. 910. s. Dostupné z: <<http://www.dmgh.de>>.
- PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl II., Jižní Čechy.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 591 s. ISBN 80-7277-149-3.
- PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl III., Západní Čechy.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 439 s. ISBN 80-7277-150-7.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek: fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.–12. století.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2012. 405 s. Každodenní život; sv. 55. ISBN 978-80-257-0796-8.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. [D.] 1. [Sv.] (1)., Vymezení kulturních dějin, kultura každodenního života od pravěku do 15. století.* Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 478 s., XVI s. bar. obr. příl. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 80-7184-084-X.
- PETRÁŇ, Josef, ed. et al. *Dějiny hmotné kultury: vysokošk. učebnice pro stud. fakult připravujících učitele. Díl 1. Část 2., Kultura každodenního života od 13. do 15. století.* Praha: SPN, 1985. s. 489–997. Učebnice pro vysoké školy.
- PETRÁŠ, René, ed. a STARÝ, Marek, ed. *Právněhistorická bibliografie: výběr českých a slovenských prací z let 1990–2000 k dějinám státu a práva.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 252 s. ISBN 80-246-1005-1.
- PETRŮ, Eduard. *Vzdálené hlasy: studie o starší české literatuře.* Olomouc: Votobia, 1996. 443 s. Velká řada / Votobia; sv. 27. ISBN 80-7198-162-1.
- PETRŮ, Václav. *Klášter Želiv.* V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898. 101 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- PETR ŽITAVSKÝ. *Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae.* Vyd. 2., opr., (Ve Svobodě 1.). Praha: Svoboda, 1976. 597 s. Členská knihnice.
- PETRÁŇ, Zdeněk. *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky.* 4., opr. a aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2013. 319 s. ISBN 978-80-7277-518-7.
- PEYRER von Heimstädt, Carl. *Das österreichische Wasserrecht.* Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Wien: K. k. Hof-Verlags und Universität Buchhandlung, 1880. 736 s. Dostupné z: <<http://dlib-pr.mpiet.mpg.de/>>, <<http://www.archive.org>>.
- PILNÁČEK, Josef. *Staromoravští rodové.* Vyd. 5., (4. úplné). Brno: Ivo Sperát, 2011. 637 s. ISBN 978-80-904312-8-7.
- PINZ, Jan. *Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát.* Vyd. 1. Nymburk: OPS, 2010. 256 s. ISBN 978-80-87269-08-4.
- PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava.* Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 877 s. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7106-551-7.
- PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.* Vyd. 2. Praha: Libri, 2007. 767 s. ISBN 978-80-7277-338-1.
- PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí: dodatky.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2007. 125 s. ISBN 978-80-7277-339-8.
- PLEINER, Radomír a kol. *Pravěké dějiny Čech.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1978. 870, [2] s.
- PLESKALOVÁ, Jana: Příspěvek k zeměpisným diferencím v nářečí a mikrotoponymii. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.* 1982, roč. 31, č. A30, s. [149]–154. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

- PLESKALOVÁ, Jana. Nejstarší typy českých složených antroponym. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 1993, roč. 42, č. A41, s. [87]–98. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PLESKALOVÁ, Jana. *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1998. 158 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica; č. 317. ISBN 80-210-1878-X. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PLESKALOVÁ, Jana et al. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 683 s. ISBN 978-80-200-1523-5.
- PLESKALOVÁ, Jana. Česká antroponyma v latinských textech 12.–13. století. *Graeco-Latina Brunensia*. 2009, roč. 14, č. 1–2, s. [211]–216. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PLESZCZYŃSKI, Andrzej. *Vyšehrad: rezidence českých panovníků: studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*. Vyd. 1. Praha: Set out, 2002. 261 s. ISBN 80-86277-25-9.
- PLEVA, František. *Sázava milovaná*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2005. 365 s. Edice Vysočiny. ISBN 80-86559-38-6.
- PLEVA, František. *Vrchovina neznámá: stručná historie měst, městysů, obcí a významných míst Vrchoviny od Humpolce k Havlíčkovu Brodu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2008. 318 s. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86559-91-9.
- PODBORSKÝ, Vladimír. *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970. 237 s. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosof. fakulta; Sv. 142.
- PODBORSKÝ, Vladimír. *Úvod do studia archeologie*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 174 s. ISBN 978-80-210-6160-6.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl I., Vikariáty: Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1907. 319 s. Knihy Dědictví svatojanského; č. 97. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése Pražská. Díl II., Vikariáty: Berounský, Bystřický a Plzeňský*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1908. 373 s. Knihy Dědictví svatojanského; č. 101. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl III., Vikariáty: Kralovický, Vlašimský a Zbraslavský*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1909. 363 s. Knihy dědictví svatojanského; č. 107. Údy dědictví svatojanského; 1909; č. 4. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl IV., Vikariáty: Kolínský a Rokycanský*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1910. 319 s. Knihy dědictví svatojanského; č. 113. Údy dědictví svatojanského; 1910; č. 5. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl V. Vikariát Libocký*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1911. 172 s. Knihy dědictví svatojanského; č. 118. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.

PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl VI., Vikariáty: Sedlčanský a Votický.* Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1912. 227 s. Knihy dědictví svatojanského; č. 123. Podíl údů na rok 1912; č. 5. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.

PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Arcidiecése pražská. Díl VII., Vikariát Slanský.* Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913. 350 s. Knihy dědictví svatojanského; č. 127. Podíl údů na rok 1913; č. 4. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.

POHANKA, Henry. *Heraldika v souvislostech.* Vyd. 1. Praha: Agentura Pankrác, 2013. 480 s. ISBN 978-80-86781-21-1.

POCHE, Emanuel a WIRTH, Zdeněk. *Zmizelá Praha 5, Opevnění Prahy, Vltava v Praze.* Vyd. 1. Praha: Pražské nakladatelství Václava Poláčka, 1948. 165 s. Umělecké památky. Řada 2; sv. 16.

POCHE, Emanuel, ed. a kol. *Umělecké památky Čech 1, A–J.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1977. 643 s.

POCHE, Emanuel, ed. a kol. *Umělecké památky Čech 2, K–O.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1978. 578 s.

POCHE, Emanuel, ed. a kol. *Umělecké památky Čech 3, P–Š.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1980. 538 s.

POCHE, Emanuel, ed. a kol. *Umělecké památky Čech 4, T–Ž.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1982. 636 s.

POCHE, Emanuel et al. *Praha středověká: architektura, sochařství, malířství, umělecké řemeslo. čtvero knih o Praze.* Vyd. 1. Praha: Panorama, 1983. 780 s.

POCHE, Emanuel a WIRTH, Zdeněk. *Zmizelá Praha 4., Vyšehrad a zevní okresy Prahy.* Vyd. 2., V Pasece 1. Praha: Paseka, 2002. 158 s. ISBN 80-7185-546-4.

POJSL, Miloslav. *Olomouc očima staletí.* Vyd. 1. Olomouc: Spotřební družstvo Jednota, 1992. 277 s. ISBN 80-900013-3-5.

POK, Lubor. *Fraganeo aneb co víme, co nevíme a co si můžeme jen domýšlet o Praze před rokem 1000.* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1990. 251 s. Edice 13, Čtení a poučení; Sv. 192. ISBN 80-204-0210-1.

POLIŠENSKÁ, Milada. *České desky zemské, vliv moravského archivnictví a geneze Českého zemského archivu.* Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra historie Filozofické fakulty, 2005. 196 s. Verbum; sv. 16. ISBN 80-244-1319-1.

POLO DE BEAULIEU, Marie-Anne. *Středověká Francie: od roku 1000 po černou smrt 1348.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 281 s. ISBN 80-7106-648-6.

Portréty světovládců. I, (Od Hadriana po Alexandra Severa). Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982. 355 s., [16] s. obr. příl. Antická knihovna; Sv. 47.

Portréty světovládců. II, (Od Maximinů po Carina). Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982. 302 s. Antická knihovna; Sv. 49.

POULÍK, Josef. *Mikulčice: sídlo a pevnost knížat velkomoravských.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1975. 207 s.

POULÍK, Josef: K počátkům slovanského osídlení v centrální oblasti Velké Moravy. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.* 1980, roč. 29, č. C27, s. [25]–30. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

PRACH, Václav. *Řecko-český slovník.* Fototyp. vyd., dle vyd. z r. 1942. Praha: Scriptorium, 1993. 588 s. ISBN 80-85528-22-3.

- PRAŽÁK, Jiří. Břevnovská deperdita z doby přemyslovské. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1960, roč. 9, č. C7, s. [109]–123. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František a SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník. Díl 1, A–K*. 18. vyd., 2. vyd. v SPN. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 743 s.
- PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František a SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník. Díl 2, L–Z*. 18. vyd., 2. vyd. v SPN. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 684 s.
- PRAŽÁK, Richard, ed. *Legends a kroniky koruny uherské*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1988. 389 s.,
- PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2010. 534 s. Dějiny států v datech. ISBN 978-80-7277-391-6.
- PRIESTER, Eva. *Stručné dějiny Rakouska*. Praha: SNPL, 1954. 565 s.
- PROFANTOVÁ, Naďa. *Kněžna Ludmila: vládkyně a světice, zakladatelka rodu*. Vyd. 1. Praha: Epocha, 1996. 133 s., [12] s. obr. příl. Portréty; sv. 4. ISBN 80-902129-4-8.
- PROFANTOVÁ, Naďa. Nové poznatky o vybraných nálezech z Libice nad Cidlinou. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická*. 2000, roč. 49, č. M5, s. [175]–181. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Vyd. 2. Praha: Libri, 2004. 259 s. ISBN 80-7277-219-8.
- PROFANTOVÁ, Naďa: Ke změnám ve vývoji hmotné kultury 10. století v Čechách. *Archaeologia historica*. 2013, roč. 38, č. 1, s. 27–44. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- PROKEŠ, Jaroslav. *Dějiny Prahy*. Praha: Schütz, 1948. 745 s.
- PROKOP, Dominik. *Břevnov: první klášter černých benediktinů na půdě slovanské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna Kotrba, 1931. 95 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1985. 438 s.
- PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1985. 379 s.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol. *Ostrava*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 687 s., [16] s. barev. obr. příl. Dějiny moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-240-5.
- PSELLOS, Michael. *Byzantské letopisy*. Vyd. 2., v Odeonu 1. Praha: Odeon, 1982. 350 s.
- QUITT, Zdeněk a KUCHARSKÝ, Pavel. *Latinská mluvnice*. Vyd. 3. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 201 s. Učebnice pro vysoké školy.
- RAFFALT, Reinhard. *Velcí římsští císaři*. Vyd. 1. Praha: NS Svoboda, 2001. 252 s. ISBN 80-205-1019-2.
- RAMEŠ, Václav. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 431 s. ISBN 80-7277-175-2.
- RANDA, Antonín. *Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných, hlavně v Čechách a na Moravě*. V Praze: Tiskem a nákladem knihtiskárny dra. Edv. Grégra, 1870. 46 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>, <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- RANDA, Antonín. *Das österreichische Wasserrecht mit Bezug auf die ungar. und auslând. Wassergesetzgebungen*. 3. umgearb. und verm. Aufl. Prag: [Řivnáč], 1891. 210 s. Dostupné z: <<http://dlib-pr.mpier.mpg.de>>, <<http://www.archive.org>>.

- RANDA, Antonín a SPÁČIL, Jiří, ed. *I. Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém; II. Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: ASPI, 2008. 340 s. Klasická právní díla. ISBN 978-80-7357-389-8.
- RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Vyd. 1. Praha: Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
- RAZÍM, Vladislav, ed. a FOLTÝN, Dušan, ed. *Přemyslovské Křivoklátsko: 900 let hradu Křivoklátska: [výstava k 900. výročí první písemné zmínky o hradu Křivoklátska (1110–2010), hrad Křivoklátsko, prostory bývalých pivovarských lednic, 1. duben–30. září 2010]*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2010. 228 s. ISBN 978-80-86516-33-2.
- REICHERTOVÁ, Květa. *Litomyšl*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1977. 233 s. Památky., Městské památkové rezervace; Sv. 31.
- REICHERTOVÁ, Květa aj. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1988. 450 s. Památky; Sv. 38.
- REITINGER, Lukáš. „Král český a polský“: úvahy nad panovníckým titulem Vratislava II. *Studia historica Brunensia*. 2010, roč. 57, č. 2, s. 3–28. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- REJNUŠ, Miloš. K interpolaci o rychtáři v Soběslavově privilegii pro pražské Němce. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1960, roč. 9, č. C7, s. [49]–58. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- REJNUŠ, Miloš. Výsady města Podolince ve 13. století (z hlediska srovnávacího). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1961, roč. 10, č. C8, s. [67]–76. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1. Voznice: Leda, 2001. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.
- RIEGER, Bohuš. *Zřízení krajské v Čechách. Část 1. Historický vývoj do r. 1740*. Praha: Tempský, 1889. 371 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- RIEGER, František Ladislav. *Čechy, země i národ: obraz statisticko-historický, jež s pomocí jiných spisovatelů vzdělal Fr. L. Rieger*. V Praze: I. L. Kober, 1863. 602 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- RIGASOVÁ, Milada, MACHÁČEK, Petr a GRULICH, Vít. *Krajinou luhů a stepí: Břeclavsko*. Břeclav: Moraviapress, 2002. 223 s. ISBN 80-86181-53-7.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1996. 183 s. ISBN 80-7021-140-7.
- RICHTER, Václav. Podivín, Zekirkostel a Slivnice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná*, 1958, roč. 7, č. F2, s. [68]–87. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- RICHTER, Václav. *Raněstředověká Olomouc: Stavební dějiny vzniku města*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1959. 182, [1] s. Spisy fil. fak. Univ. v Brně; Čís. 63.
- RICHTER, Václav, ed. *Mikulov*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1971. 310 s.
- ROEDL, Bohumír, ed. a HLUŠTÍK, Antonín Jiří. *Louny*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 442 s., [16] s. barev. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-7106-662-1.
- ROUX, Jean-Paul. *Král: mýty a symboly*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. 360 s. Historické myšlenky; sv. 50. ISBN 978-80-257-0205-5.
- ROŽMBERSKÝ, Petr a VAŘEKA, Pavel. *Středověké osídlení Rokycanska*. Vyd. 1. Praha: Společnost přátel starožitností v Praze v nakl. Unicornis, 2013. 207 s. Vlastivědná knihovnička SPS; sv. 20. ISBN 978-80-86204-27-7.
- RUFFER, Vojtěch. *Historie Wyssehradská neb Wyprawowanj o hradu, o kapitole a městu hory Wyssehradu u Prahy w králowstwju Českém*. Praha: s. n., 1861. 484 s.

- RUDDIMAN, William F. *Pluhy, nemoci a ropa: jak lidé ovlivnili klima*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 294 s. Galileo; sv. 45. ISBN 978-80-200-1860-1.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl I, Ulice Anenská – Karlov*. Vyd. 2., v NLN 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 472 s., 17 s. barev. il. ISBN 80-7106-131-X.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl II, Karlova třída – U Půjčovny*. Vyd. 2., v NLN 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995. s. 473–898, [12] s. obr. příl. (některé barevné). ISBN 80-7106-132-8.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl III, Purkyňova ulice – Žofín*. Vyd. 2., v NLN 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1996. s. 899–1 244. ISBN 80-7106-133-6.
- RŮŽKOVÁ, Jiřina a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. II. díl, Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1869–2005*. Vyd. 1. Praha: Český statistický úřad, 2006. 623 s. ISBN 80-250-1311-1.
- RYANTOVÁ, Marie, ed., VOREL, Petr, ed. a ANTONÍN, Robert. *Čeští králové*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008. 583 s., [8] s. barev. obr. příl. Historická paměť. Velká řada; sv. 16. ISBN 978-80-7185-940-6.
- RYŠÁNEK, Vít. *Soutoky řek na území Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2006. 237 s. ISBN 80-7277-311-9.
- RŽIHA, František. *Die ehemalige Judith-Brücke zu Prag, das erste grosse Ingenieur-Werk in Böhmen*. Prag: F. Ržiha, 1878. 36 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- ŘEHÁK, Jan Josef. *Hora Kutná a její okolí: K potřebě cestujících i domácích*. Kutná Hora: Karel Šolc, 1879. 232 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- ŘEHÁK, Jan Josef. *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*. V Hoře Kutné: Karel Šolc, 1879. 82 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Sasko*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 196 s. Stručná historie států; sv. č. 32. ISBN 80-7277-275-9.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2010. 578 s. Dějiny států v datech. ISBN 978-80-7277-408-1.
- Řivnáčův průvodce po království Českém: nejstarší souhrnný průvodce po Čechách*. Vyd. 2., (V nakl. Baset 1.). Praha: Baset, 2001. 501 s., [72] s. obr. příl. ISBN 80-86223-18-3.
- SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů: (antické a biblické motivy)*. Praha: Petrklíč, 1997. 158 s. ISBN 80-85243-88-1.
- SÁDLO, Jiří et al. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Malá Skála, 2005. 247 s. ISBN 80-86776-02-6.
- SACHSSE, C. R. *Sachsenspiegel oder sächsisches Landrecht: zusammengestellt mit dem Schwäbischen nach dem Cod. Pal. 167, unter Vergleichung des Cod. pict. 164, mit Uebersetzung und reichhaltigem Repertorium*. Heidelberg: Winter, 1848. 535 s. Dostupné z: <<http://books.google.cz/books>>.
- SALAČ, Vladimír. O hospodářství, oppidech a Marobudovi. *Archeologické rozhledy*, 1996, roč. 48(1), s. 60–97. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <<http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:be52bb47-3cfa-11e1-a1ea-005056a60003>>.
- SALAČ, Vladimír. Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské (úvod do problematiky). *Archeologické rozhledy*, 1997, roč. 49(3), s. 462–494. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <<http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:be52bb47-3cfa-11e1-a1ea-005056a60003>>.
- SALAČ, Vladimír. Keramika jako archeologický pramen. *Archeologické rozhledy*, 1998, roč. 50(1), s. 7–15. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <<http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:be52bb47-3cfa-11e1-a1ea-005056a60003>>.

- SALÁČ, Vladimír. O obchodu v pravěku a době laténské především. *Archeologické rozhledy*, 2006, roč. 58(1), s. 33–58. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/2006_1.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. 2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi: naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské. *Archeologické rozhledy*, 2006, roč. 58(3), s. 462–485. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/2006_3.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. [Die Römer an der Elbe. Das Stromgebiet der Elbe im geographischen Weltbild und im politischen Bewusstsein der griechisch-römischen Antike]. *Archeologické rozhledy*, 2009, roč. 61(3), s. 569–578. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/AR_2009-03.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. Podmokelská skupina: překonaný koncept archeologie 20. století?. *Archeologické rozhledy*, 2009, roč. 61(4), s. 637–665. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/AR_2009-04-l.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. Zum keltischen Erbe in der älteren Römischen Kaiserzeit in Böhmen und Mitteleuropa. *Archeologické rozhledy*, 2011, roč. 63(2), s. 256–283. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/AR_2011_2_mr.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. Oppida a urbanizační procesy ve střední Evropě. *Archeologické rozhledy*, 2011, roč. 63(1), s. 23–64. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/AR_2011_1_mr.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. [Nachantike Keltenrezeption. Projektionen keltischer Kultur]. *Archeologické rozhledy*, 2011, roč. 63(1), s. 164–169. ISSN 0323-1267. Dostupné z: <http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/11/AR_2011_1_mr.pdf>.
- SALÁČ, Vladimír. O rychlosti dopravy v době laténské a jejích hospodářských, politických a kulturních dopadech na společnost. *Archeologické rozhledy*, 2013, roč. 65(1), s. 89–132. ISSN 0323-1267.
- SALÁČ, Vladimír, ed. a DROBERJAR, Eduard. *Archeologie pravěkých Čech. 8, Doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. 214 s., 16 s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-86124-81-0.
- SALAJKA, Milan. *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky: Jak se měřil čas a vznikal kalendář: Co vyjadřuje vaše jméno: Smysl a význam křesťanských svátků*. Vyd. 1. Praha: Victoria Publishing, 1995. 156 s. ISBN 80-85865-47-5.
- SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska. Sv. 1., A/I*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1994. 651 s. ISBN 80-200-0474-2.
- SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska. Sv. 2, J/N*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 780 s. ISBN 80-200-0695-8.
- SAMSOUR, Josef. *Církevní dějiny obecné*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907. 1 259 s. Vzdělávací knihovna katolická; sv. 44.
- SATURNÍK, Theodor. *Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě: nástin přednášek*. Vyd. 1. V Praze: T. Saturník, 1946. 285 s.
- SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. V Praze: Nákladem Obč. záložny Čáslavské, 1874. 290 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- SEDLÁČEK, August. *Kl. Ptolemaia Zprávy o Čechách a zemích sousedních*. V Táboře: A. Sedláček, 1880. 33 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- SEDLÁČEK, August. *Děje Prácheňského kraje*. Písek: Kopecký, 1926. 240 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právní učebnice*. 3., upr. vyd. Praha: Leges, 2010. 808 s. Student. ISBN 978-80-87212-54-7.

- SEMOTANOVÁ, Eva. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 263 s. ISBN 80-7277-078-0.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Atlas zemí Koruny české [kartografický dokument]*. Vyd. 1. Praha: Aleš Skřivan ml., 2002. 1 atlas (192 s.). ISBN 80-86493-04-0.
- SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Česko: Ottův historický atlas*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007. 408 s. ISBN 978-80-7360-577-3.
- SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007. 702 s. ISBN 978-80-7203-803-9.
- SCHAUBERGER, Viktor. *Tajuplná a léčivá síla vody*. Vyd. 1. Olomouc: Fontána, c2007. 462 s. ISBN 978-80-7336-406-9.
- SHELLE, Karel a kol. *Základy práva*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 714 s. ISBN 80-86432-68-8.
- SHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 1 134 s. ISBN 978-80-7380-043-7.
- SCHLETTE, Friedrich. *Germáni: mezi Thorsbergem a Ravnou: kulturní dějiny Germánů do konce doby stěhování národů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1977. 303 s., [64] s. obr. příl. Stopy, fakta, svědectví.
- SCHRÖDER, Richard. *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*. 6., verbesserte Aufl. Berlin: de Gruyter, 1922. 10, 1 124 s.
- SCHUSSER, František. *Putování za růží a lilí: cesty a stezky času od Malše a Vltavy*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2007. 276 s. ISBN 978-80-86829-29-6.
- SCHUSSER, František. *Druhé putování za růží a lilí: úpatím Blanského lesa k Horní Plané*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2009. 176 s. ISBN 978-80-86829-49-4.
- SKLENÁŘ, Karel. *Památky pravěku na území ČSSR: od lovců mamutů ke státu Přemyslovců*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1974. 352 s. Pyramida. Encyklopedie.
- SKLENÁŘ, Karel. *Pravěk na soutoku: nejstarší osudy mělnické kotliny a jejího sousedství*. Mělník: Okresní muzeum Mělník, [1998]. 95 s.
- SKLENÁŘ, Karel, SKLENÁŘOVÁ, Zuzana a SLABINA, Miloslav. *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 427 s. ISBN 80-7277-115-9.
- SKLENÁŘ, Karel a BLÁHOVÁ, Zuzana. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 726 s. ISBN 80-7277-253-8.
- SKŘIVÁNEK, Milan a VOPÁLKA, Pavel. *Litomyšl: starobylé město*. 2. dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 115 s. ISBN 80-7185-122-1.
- SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1975. 336 s.
- SMEJTEK, Lubor, MILITKÝ, Jiří a LUTOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2013. 455 s. ISBN 978-80-7277-510-1.
- SMETÁNKA, Zdeněk. *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. 3., opr. a dopl. vyd., v NLN vyd. 2. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 363 s. Česká historie; sv. 13. ISBN 978-80-7422-035-7.
- SOMMER, Otakar a SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského. Díl I, Obecné nauky. Reprint původního vydání*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 220 s. Klasická právní díla. ISBN 978-80-7357-616-5.
- SOMMER, Otakar a SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II., Právo majetkové. Reprint původního vydání*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 356 s. Klasická právní díla. ISBN 978-80-7357-616-5.

- SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007. 337 s. Velké postavy českých dějin; sv. 6. ISBN 978-80-7021-732-0.
- SOMER, Tomáš. *Smil z Lichtenburka: příběh velmože bouřlivého věku*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2012. 291 s. Osobnosti českých a moravských dějin 14. sv. ISBN 978-80-86829-80-7.
- SOUKUP, Jiří a KOHOUT, Alois. *Obrazy z pražských břehů a vod. II, Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha: Weinfurter, 1905. 91, 3 s. Knih. Epoquey; 5. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- SOUKUP, Josef. *Říše byzancká [i.e. byzantská], Slované a Evropa*. Vyd. 1. [Zlín]: J. Soukup, 1999. 450 s.
- SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*. Vyd. 2., Ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2011. 461 s. ISBN 978-80-7429-012-1.
- SOUŠEK, Tomáš et al. *Uničov v člancích historika a kronikáře Tomáše Souška*. Vyd. 1. Olomouc: Poznání, 2012. 127 s. ISBN 978-80-87419-27-4.
- SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna: Od dávné minulosti k dnešku*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1974. 177 s.
- SPURNÝ, Jan a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1983. 357 s., [36].
- STARÝ, Jiří. *Zákonem necht' je budována zem: staroseverské zákony a zákoníky*. Vyd. 1. Praha: Herrmann & synové, 2013. 213 s. ISBN 978-80-87054-33-8.
- STAŠEK, Bohumil. *Vyšehrad: pět přednášek o oslavě, zkáze i vzkříšení posvátného Vyšehradu*. V Praze: nákladem vlastním, 1937. 53 – [III] s.
- STLOUKAL, Milan a VYHNÁNEK, Luboš. *Slované z velkomoravských Mikulčic*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1976. 207 s., [26] s. obr. příl.
- STRÁNSKÝ, Pavel. *Mistra Pavla Stránského ze Zapské Stránky Poopravené i rozmnožené vypsání vši obce království českého*. V Praze: E. Tonner, 1893. 298 s.
- STRÁNSKÝ, Pavel. *O státě Českém: respublica Bojema*. Vyd. 3. Praha: Sfinx, 1946. 326 s. Sůl země; sv. 1. Nové cíle; sv. 978.
- STRNAD, Josef, ed. *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část 1, Od r. 1300–1450*. Plzeň: Městské historické muzeum, 1891. 476 s. Prameny a příspěvky k dějinám královského města Plzně; č. 3. Publikace městského musea v Plzni; č. 1.
- STRNAD, Zdeněk a kol. *Vodní právo*. Vyd. 1. Vodňany: Jihočeská univerzita, Fakulta rybářství a ochrany vod, 2013. 226 s. ISBN 978-80-87437-45-2.
- STUDNIČKOVÁ, Milada, ed. *Čechy jsou plné kostelů = Boemia plena est ecclesiis: kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc.* Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 517 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7422-031-9.
- STUHLÍK, Stanislav, ed. *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku = Das Gebiet des Staausees von Nové Mlýny von der Urgeschichte bis zum Mittelalter*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2002. 503 s. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno; 20. ISBN 80-86023-49-4.
- STURM, Heribert. *Nordgau – Egerland – Oberpfalz: Studien zu einer historischen Landschaft*. 1. Aufl. München: Oldenbourg, 1984. 357 s. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; Band 43. ISBN 3-486-49541-0. Dostupné z: <http://www.ostdok.de/ostdok/de/fs1/object/display/bsb00044512_00001.html>.
- SUETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy dvanácti císařů: spolu se zlomky jeho spisu O významných literátech*. Vyd. 3., Ve Svobodě 1. Praha: Svoboda, 1974. 582 s. Antická knihovna; sv. 24.

- SUDOVÁ, Martina a PROCHÁZKA, Lubomír. *Vltavotýnský poutník, aneb, Týnem nad Vltavou a okolím ze všech stran*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2007. 247 s. Poutník; sv. 5. ISBN 978-80-7340-098-9.
- SUDOVÁ, Martina. *Vltavotýnsko: krajem dvou řek*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2010. 312 s. ISBN 978-80-86829-54-8.
- SUGER. *Spisy o Saint-Denis*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2006. 423 s. Knihovna středověké tradice; sv. 15. ISBN 80-7298-155-2.
- SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011. 342 s. Fontes; sv. 4. ISBN 978-80-7308-338-0.
- SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*. Praha: Grada Publishing, 2013. 427 s., [4] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-247-3719-5.
- SVOBODA, Jan. *Přes propasti věků: tři kapitoly z našich nejstarších dějin*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 108 s. ISBN 80-7021-721-9.
- SVOBODA, Jiří, VAŠKŮ, Zdeněk a CÍLEK, Václav. *Velká kniha o klimatu Zemí koruny české*. [Praha]: Regia, 2003. 655 s. ISBN 80-86367-34-7.
- SVOBODA, Jiří. *Utajené dějiny podnebí: řídilo počasí dějiny lidstva?* Vyd. 2., dopl. Praha: Levné knihy, 2009. 263 s. ISBN 978-80-7309-799-8.
- SVOBODA, Jiří A. *Dolní Věstonice – Pavlov: místo: jižní Morava, čas: 30 000 let*. Vyd. 1. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově, 2010. 60 s. ISBN 978-80-85088-34-2.
- SVOBODA, Miroslav. *Páni ze Strakonice: vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 387 s. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; sv. 9. ISBN 978-80-7422-034-0.
- SYNEK, Jaroslav, ed. a KLUČINA, Petr. *Vojenské dějiny od pravěku do roku 1648: střední Evropa*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2013. 472 s. ISBN 978-80-7360-911-5.
- ŠAFARÍK, Pavel Josef. *Slowanské starožitnosti. Oddíl děgepisný*. W Praze: [České museum], 1837. 1 005 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- ŠAMÁNKOVÁ, Eva. *Cheb*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1974. 294 s. Památky; sv. 26.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *České země v evropských dějinách. Díl 1., Do roku 1492*. Vyd. 1. Praha: Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2006. 389 s. ISBN 80-7185-791-2.
- ŠEBÁNEK, Jindřich a DUŠKOVÁ, Sabina. Studie k českému diplomatáři: k otázce břevnovských fals: listiny kladrubské. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Zdeňku Nejedlému k 75. narozeninám*, 1953, 2-4, s. 261–303.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. Český diplomatář. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1955, roč. 4, č. C2, s. [43]–54. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1956, roč. 5, č. C3, s. [79]–102. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. Zásady vydání českého diplomatáře. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1957, roč. 6, č. C4, s. [5]–28. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. Naše nové archivní inventáře a katalogy. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1958, roč. 7, č. C5, s. 151–154. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina v době přemyslovské: (nástin vývoje). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1964, roč. 13, č. C11, s. [51]–72. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

- ŠEBÁNEK, Jindřich. Testamenty našich nižších duchovních feudálů do roku 1310. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická*. 1965, roč. 14, č. E10, s. [287]–301. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. Gustav Friedrich a jeho Kodex: (zamyšlení jubilejní). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1972, roč. 20–21, č. C18–19, s. [129]–140. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, ed. a DUŠKOVÁ, Sáša, ed. *Folia diplomatica 2*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1976. 227 s. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fakulta; č. 201. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša a VAŠKŮ, Vladimír, ed. *Výbor studií k českému diplomatovi*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J. E. Purkyně, 1981. 173 s., příl. Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta; 236. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis – Facultas Philosophica; 236. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEDO, Ondřej. Poznávání krátkodobých táborů římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická*. 2001, roč. 50, č. M6, s. [93]–106. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠEDOVÁ, Marie. *Latina pro právníky*. 4., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 374 s. Edice učebnic Právnické fakulty MU; č. 450. ISBN 978-80-210-5254-3.
- ŠEFCŮ, Ondřej a kol. *Karlův most*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007. 368 s. ISBN 978-80-7360-651-0.
- ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *Obyvatelstvo české a německé na Moravě: dle okresů soudních, politických a volebních, též dle měst, městysů a části vesnic*. Ve Vídni: A. V. Šembera, 1873. 42 s.
- ŠEVČÍK, Jiří. *Vodní a rybářské právo: (komentářem a judikaturou opatřená sbírka předpisů vodního a rybářského práva, platného v historických zemích Československé republiky)*. V Praze: V. Linhart, 1937. 588 s.
- ŠIMANDL, Josef et al. *Jak zacházet s náboženskými výrazy: pravopis, výslovnost, tvary, význam*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. 116 s. ISBN 80-200-1193-5.
- ŠIMEK, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek 1*. V Praze: Filosofická fakulta University Karlovy, 1930. 159 s., 2 obr. příl. Sběrka pojednání a rozprav filosofické fakulty University Karlovy; [sv.] 16.
- ŠIMEK, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek 2*. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 1935. 236 s., 2 mapy na příl. Spisy filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; č. 40. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Sv. 3. Část 1*. Brno: Masarykova univerzita, 1949. 268 s. Spisy Masarykovy univ. v Brně. Fil. fak.; Čís. 47. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia: Kulturně historický obraz oblastí mezi Rýnem a horní Odrou – dolní Vislou, Dunajem a Baltickým mořem v dobách kolem počátku našeho letopočtu. Sv. 4*. Vyd. 1. Brno: Brněn. univ., 1953. 763, [1] s. Spisy filosofické fakulty university v Brně. Ř. historické literatury; Čís. 49. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Emanuel. *Keltové a Germáni v našich zemích: kritická studie*. Brno: Filosofická fakulta, 1934. 145 s. Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 38. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Emanuel. Kdy bylo Chebsko připojeno k německé říši. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. 1954, roč. 3, č. C1, s. [9]–17. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.

- ŠIMEK, Emanuel. *Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území ve staré době*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1955. 388 s. Filosofická fakulta. Řada historické literatury; Čís. 50. Spisy Masarykovy university v Brně. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Emanuel. *Poslední Keltové na Moravě*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1958. 556 s. Spisy university v Brně. Filosofická fakulta; č. 53. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠIMEK, Tomáš, ed. a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI, severní Čechy*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1989. 724 str., [48] obr.
- ŠIMŮNEK, Robert a LAVIČKA, Roman. *Páni z Rožmberka 1250–1520: jižní Čechy ve středověku: kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 340 s. ISBN 978-80-86829-70-8.
- ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. 474 s. ISBN 978-80-257-1004-3.
- ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a KOBZA, Miroslav. *Tepny krajiny: putování podél řek za památkami, přírodou a lidmi Olomouckého kraje*. Olomouc: Poznání, 2007. 259 s. ISBN 978-80-86606-60-6.
- ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2007. 395 s.
- ŠLECHTA, Jan. *Střelecký ostrov*. V Praze: J. Šlechta Křivoklátský, 1893. 27 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- ŠMAHEL, František, ed. a NODL, Martin, ed. *Člověk českého středověku*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. 500 s. Každodenní život; sv. 14. ISBN 80-7203-448-0.
- ŠMERÁK, Václav. *Toulky mezi Vltavou a Sázavou: kratochvilný průvodce po cestách, kde se snoubí historie se současností*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2013. 195 s. ISBN 978-80-204-2893-6.
- ŠMÍD, Zdeněk. *Lužnice: putování s řekou*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008. 351 s. ISBN 978-80-7185-933-8.
- ŠMÍD, Zdeněk. *Mže – Berounka: putování po řekách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010. 394 s., ISBN 978-80-7432-070-5.
- ŠMIED, Miroslav, ed. a ZÁRUBA, František, ed. *Ve službách českých knížat a králů: kniha k poctě profesora Jiřího Kuthana*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 391 s. Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium; vol. 16. ISBN 978-80-7422-248-1.
- ŠOLLE, Miloš. *Staroslovanské hradisko: charakteristika, funkce, vývoj a význam*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1984. 214 s.
- ŠOLLE, Miloš. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1996. 239 s. Historica. ISBN 80-7021-200-4.
- ŠOLLE, Miloš. *Po stopách přemyslovských Děpoliců: příspěvek ke genezi města Kouřimě*. Praha: Vyšehrad, 2000. 134 s. Historica. ISBN 80-7021-343-4.
- ŠPLÍCHAL, Bedřich. *Paměti obce vršovické u Prahy: Vydané na oslavu povýšení obce této na město r. 1902*. Vršovice: Městské zastupitelstvo, 1902. 510 s., 8 příl. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti.": středověká listinná falza a kláštery. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 2009, s. 13-37. ISSN 1803-411X.
- ŠTEFÁČEK, Stanislav. *Encyklopedie vodních toků Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2008. 743 s. ISBN 978-80-7340-105-4.
- ŠTEFÁČEK, Stanislav. *Encyklopedie vodních ploch Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2010. 367 s., ISBN 978-80-7277-440-1.

- ŠTĚPÁN, Luděk a KŘIVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000. 307 s. ISBN 80-7203-254-2.
- ŠTĚPÁN, Luděk a kol. *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2008. 316 s., ISBN 978-80-257-0015-0.
- ŠUBERT, František Adolf. *Čechy. Díl III. Praha. Část II., Malá Strana, kamenný most, Staré město, Josefov, Nové město, Vyšehrad, Holešovice-Bubny a okolí pražské*. V Praze: J. Otto, [1924]. 505 s.
- ŠUJAN, František a DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská. II., Místopis Moravy. Díl I., Brněnský kraj. Čís. 1, Dějepis Brna*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1902. 355 s.
- ŠVANDA, Libor. Chvály osob v Kosmově kronice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická = Graeco-Latina Brunensia*. 2005, roč. 54, č. N10, s. [85]–111. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- ŠVANDA, Libor. K recepci antiky v Kosmově kronice. *Graeco-Latina Brunensia*. 2009, roč. 14, č. 1–2, s. [331]–340. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Svoboda, 1975. 554 s. Antická knihovna; sv. 27.
- TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Vyd. 1. (Dějiny 2. přeprac. vyd.). Praha: Svoboda, 1976. 473 s. Antická knihovna; sv. 31.
- TAINTER, Joseph A. *Kolapsy složitých společností*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7363-248-9.
- TEIGE, Josef. *Zpráva o dějinách kláštera hradištského*. Praha: Král. Česká Společnost Náuk, 1893. 79 s.
- TEICHOVÁ, Alice a kol. *Dějiny středověku*. 1. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 257 s. Světové dějiny; 2.
- TEJRAL, Jaroslav. *Morava na sklonku antiky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1982. 253 s., [48] s. obr. příl. Monumenta archaeologica; t. 19.
- TEMPLARIUS BOHEMICUS. *Templáři v zemích českých králů: Čechy, aneb, co všelikého se templářům událo a co vlastnili v těch skvělých zemích, jež později sluly země Koruny české, na pozadí dějin řádu toho slavného*. Vyd. 1. Beroun: MH, 2009. 160 s. ISBN 978-80-86720-47-0.
- TÉRA, Michal. *Perun – bůh hromovládců: sonda do slovanského archaického náboženství*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. 380 s. Russia Altera; sv. 8. Slavica; sv. 3. ISBN 978-80-86818-82-5.
- THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1986. 271 s.
- THIETMARUS Marsipolitanus, biskup (Dětmar z Merseburku). *Kronika*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2008. 342 s. Memoria medii aevi; sv. 4. ISBN 978-80-257-0088-4.
- TICHÁNEK, Jiří, ed. *Archeologie Moravy a Slezska. III. ročník, 2003*. Kopřivnice: Česká archeologická společnost, 2003. 225 s. ISBN 80-903077-2-8.
- TICHÁNEK, Jiří, ed. *Archeologie Moravy a Slezska: informační zpravodaj pobočky ČAS pro Moravu a Slezsko. XI. ročník – 2011: Kopřivnice, Hulín, Olomouc, Frýdek-Místek: sborník ke 30. výročí vzniku pobočky České archeologické společnosti pro Moravu a Slezsko*. Kopřivnice: Česká archeologická společnost – pobočka pro severní Moravu a Slezsko, 2012. 378 s. ISBN 978-80-87427-24-8.
- TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Vyd. 1. Olomouc: Jiří Burget, 2001. 190 s. ISBN 80-902798-5-6.
- TOMAN, Rolf, ed. *Gotika: architektura, sochařství, malířství*. Vyd. 2., opr. [Praha]: Slovart, 2005. 520 s. ISBN 80-7209-668-0.

- TOMAN, Rolf, ed. *Románské umění: architektura, sochařství, malířství*. Vyd. 1. [Praha]: Slovart, 2006. 480 s. ISBN 80-7209-765-2.
- TOMEK, Václav Vladivoj. *Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Polického a Broumovského až do začátku Husitské války*. V Praze: Tiskem a nákladem Jaroslava Pospíšila, 1857. 72 s.
- TOMEK, Václav Vladivoj. *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*. Praha: J. Otto, 1881. 368 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl. I. Vyd. 2. Praha: Knihkupectví Fr. Řivnáče, 1892. 658 s.
- TOMEK, Václav Vladivoj a KALOUSEK, Josef. *Děje království Českého*. Vyd. jubilejní. V Praze: Fr. Řivnáč, 1898. 432, 16 s., III l. barev. obr. příl.
- TOMSA, Bohuš. *Masarykův zápas o právo přirozené: Současně příspěvek k ideologii českých politických stran*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1928. 90 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 21.
- TOMSA, Bohuš a VEVERKA, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 275 s. ISBN 80-246-1001-9.
- TOŠNEROVÁ, Marie a kol. *Beroun*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 423 s. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7106-964-5.
- TRÁVNÍČEK, František. *Příspěvky k dějinám českého jazyka*. Brno: Filosofická fakulta, 1927. 126 s. Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně; č. 19.
- TRETERA, Rajmund Jiří a PŘIBYL, Stanislav. *Konfesní právo a církevní právo*. Vyd. 1. Praha: Jan Krigl, 1997. 331 s. ISBN 80-902045-2-X.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha: Lidové noviny, 2001. 658 s. Česká historie; sv. 1. ISBN 80-7106-138-7.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů: (7.–10. století): tři studie ke „Starým pověstem českým“*. Praha: Lidové noviny, 2008. 291 s. Česká historie; sv. 11. ISBN 978-80-7106-646-0.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 až 871*. Praha: Lidové noviny, 2010. 384 s. Česká historie; sv. 8. ISBN 978-80-7422-049-4.
- TŘÍŠKA, Karel a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V, Jižní Čechy*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1986. 293 s., [40] s. barev. obr. příl.
- TŘÍŠKA, Josef. *Latinitas bohémica: výbor z latinské literatury českých zemí*. Praha: Trizonia, 1996. 255 s. ISBN 80-85573-62-8.
- TŘÍŠKA, Josef. *Latinská a česká literatura na pomezí Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Litomyšl: Město Litomyšl, 2002. 257 s. ISBN 80-238-9897-3.
- TULÁČEK, Jan. *Meč a váhy: o právu a jeho dlouhé historii. 2.*, aktualizované vyd. Praha: Tuláček, 2010. 125 s. ISBN 978-80-904762-0-2.
- TURČAN, Vladimír et al. *Dějiny Slovenska v datech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. 885 s. Dějiny států v datech. ISBN 978-80-7277-187-5.
- TUREK, Rudolf. *Slavníkova Libice*. Praha: Orbis, 1946. 68 s., xi s. obr. příl. Naše minulost; 2.
- TUREK, Rudolf. *Čechy v raném středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1982. 251 s.
- TUREK, Rudolf. *Počátky české vzdělanosti: od příchodu Slovanů do doby románské*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1988. 228 s.
- TUREK, Rudolf. *Čechy na úsvitě dějin*. Vyd. 2., v nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2000. 335 s. ISBN 80-200-0709-1.
- ÚLOVEC, Jiří. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2000. 379 s. ISBN 80-7277-017-9.

- ÚLOVEC, Jiří. *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 1. díl, A–M*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2003. 503 s. ISBN 80-7277-099-3.
- ÚLOVEC, Jiří. *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 2. díl, N–Ž*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2005. 761 s. ISBN 80-7277-208-2.
- ÚLOVEC, Jiří. *Hrady, zámky a tvrze Klatovska*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 275 s., [40] s. barevn. obr. příl. ISBN 80-7277-240-6.
- UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V BRNĚ. Filozofická fakulta a MACŮREK, Josef, ed. *Magna Moravia: Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. 639, [1] s. Spisy Filozofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně; čís. 102.
- URBAN, Jan. *Lichtenburkové: vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2003. 584 s. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; Sv. 2. ISBN 80-7106-579-X.
- URBAŇCZYK, Przemysław, ed. „Neslované“ o počátcích Slovanů. České vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. 137 s. ISBN 978-80-246-1945-3.
- URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého: římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1994. 135 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-7049-107-8.
- VACEK, František. *Sociální dějiny české: doby starší*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1905. 560 s. Vzdělávací knihovna katolická; sv. 39. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VÁŇA, Zdeněk. *Přemyslovský Libušín: historie a pověst ve světle archeologického výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1973. 99 s. Památníky naší minulosti; 7.
- VÁŇA, Zdeněk. *Svět dávných Slovanů*. Praha: Artia, 1983. 239 s.
- VANĚČEK, Václav. *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století: (pokus o věcný rozbor imunitních textů)*. V Praze: Bursík a Kohout, 1928. 98 s. Práce ze Semináře českého práva na Karlově Univerzitě v Praze; č. 13.
- VANĚČEK, Václav. *Stát Přemyslovců a středověká „říše“*. Vyd. 2. V Praze: Svoboda, 1946. 72 s.
- VANĚČEK, Václav. *Počátky práva a státu v Československu*. Praha: Všehrad, 1946. 177 s.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Orbis, 1970. 534 s.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. II., 1197–1250*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2000. 582 s. ISBN 80-7185-273-2.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. III., 1250–1310*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2002. 757 s. ISBN 80-7185-433-6.
- VANÍČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.): první český král: Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 269 s. Velké postavy českých dějin; sv. 3. ISBN 80-7021-655-7.
- VANÍČEK, Vratislav. *Soběslav I.: Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092–1140*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. 363 s. Historická paměť. Velká řada; sv. 14. ISBN 978-80-7185-831-7.
- VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů; [fotografie Jana Salonová]*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1977. 224 s.
- VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu. I, Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí: 6.–15. století*. Vyd. 1. Plzeň: Katedra archeologie, FHS ZČU, 2004. 437 s. Archaeologica; sv. 1. ISBN 80-903412-1-7.

- VAŠICA, Josef a Hauptová, Zoe, ed. *Literární památky epochy velkomoravské 863–885*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1996. 340 s. Studium; sv. 94. ISBN 80-7021-169-5.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. *Cyriľ a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 375 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-7429-344-3.
- VELÍMSKÝ, Tomáš. *Páni ze Svojšína: rod velmožů, pánů a rytířů v povodí Mže*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2013. 246 s., [16] s. obr. příl. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska. ISBN 978-80-7422-238-2.
- VELLEIUS PATERCULUS, Gaius. *Cajus Vellejus Paterculus Römische Geschichte. Erstes Bändchen*. Stuttgart: Verlag der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1833. 115 s. Dostupné z: <<http://books.google.com>>.
- VELLEIUS PATERCULUS, Gaius. *Cajus Vellejus Paterculus Römische Geschichte. Zweites Bändchen*. Stuttgart: Verlag der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1833. s. 122–224. Dostupné z: <<http://books.google.com>>.
- VENCLOVÁ, Natalie, ed. a DRDA, Petr. *Archeologie pravěkých Čech. 6, Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. 173 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-86124-79-7.
- VENCLOVÁ, Natalie a DRDA, Petr. *Archeologie pravěkých Čech. 7, Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. 164 s., 16 s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-86124-80-3.
- VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených, se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní Zemí koruny české. Díl první, Accessio – Jistota žalobní*. V Praze: F. X. Veselý, 1896. 640 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených: se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české. Díl druhý, Kabel – Otcovství*. V Praze: F. X. Veselý, 1897. 827 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí Koruny české. Díl třetí, Padělání peněz – Pych vodní*. V Praze: F. X. Veselý, 1898. 1 067 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených: se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české. Díl čtvrtý, Rabat – Švakrovství*. V Praze: F. X. Veselý, 1899. 986 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených, se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní Zemí Koruny české. Díl pátý, Tabák – Živnost zlatnická*. V Praze: F. X. Veselý, 1899. 1 090 s. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- VESELÝ, Zdeněk, ed. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vyd. 3., aktualiz. [Praha]: Professional Publishing, 2012. 882 s. ISBN 978-80-7431-064-5.
- VĚTVIČKA, Václav. *Vltava*. České vyd. 1. Praha: Vašut, 2007. 194 s. ISBN 978-80-7236-549-4.
- VEVERKA, Vladimír, ČAPEK, Jiří a BOGUSZAK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. Vyd. 1. Praha: Codex, 1996. 319 s. ISBN 80-85963-06-X.
- VIDMAN, Ladislav. *Psáno do kamene: (antická epigrafie)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1975. 183 s., 36 obr. na příl. Nové obzory vědy; sv. 16.

- VIGNATIOVÁ, Jana. *Břeclav-Pohansko. 2, Slovanské osídlení jižního předhradí*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita – Filozofická fakulta, 1992. 238 s. Spisy filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; č. 291. ISBN 80-210-0436-3.
- VIKTORA, Viktor, MALINA, Václav a HORÁKOVÁ, Jana. *Plzeň v proměnách času: (976–2000)*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2000. 286 s. ISBN 80-7238-060-5.
- VILÍMKOVÁ, Milada. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1989. 336 s., [48] s. obr. příl. ISBN 80-7021-013-3.
- VINCENTIUS et al. *Milevský letopis: zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Argo, 2013. 290 s. Memoria medii aevi; sv. 18. ISBN 978-80-257-0885-9.
- VITRUVIUS POLLIO, Marcus. *Deset knih o architektuře. 2., přeprac. vyd., ve Svobodě 1. vyd.* Praha: Svoboda, 1979. 430 s. Antická knihovna; 42.
- VLČEK, Pavel, ed. a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996. 639 s. ISBN 80-200-0563-3.
- VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Vyd. 1. Praha: Libri, 1997. 782 s. ISBN 80-85983-17-6.
- VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 685 s. ISBN 80-200-0771-7.
- VLČEK, Pavel, ed. a kol. *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000. 521 s. ISBN 80-200-0832-2.
- VLČEK, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Vyd. 2. Praha: Libri, 2001. 623 s. ISBN 80-7277-028-4.
- VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Velká Praha. A-L*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 1 077 s. ISBN 978-80-200-2107-6.
- VLČEK, Vladimír, ed. et al. *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1984. 315 s.
- VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002. 323 s. Mytologie. ISBN 80-7277-066-7.
- VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*. Vyd. 2. Praha: Libri, 2006. 255 s. ISBN 80-7277-177-9.
- VOJÁČEK, Ladislav a SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. 450 s. Právo. ISBN 978-80-87071-43-4.
- VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny. 2., upr. vyd.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.
- VONDRÁK, Václav a BARTOŇ, Josef. *Vokabulář klasické staroslověnštiny*. Vyd. 1. Praha: KLP, 2003. xii, 137 s. ISBN 80-85917-60-2.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie. 12. století*. Vyd. 1. Brno: MOBA, c2009. 125 s. ISBN 978-80-243-3477-6.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie. 13. století*. Vyd. 1. Brno: MOBA, c2010. 125 s. ISBN 978-80-243-3809-5.
- VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlíce, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 199 s. ISBN 978-80-247-3946-5.
- VUTKOVÁ, Eva. *Češi: odkud jsme přišli?: utajené dějiny*. Třebíč: Akcent, 2012. 212 s. ISBN 978-80-7268-901-9.

- VYKYPĚL, Bohumil. *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích: etymologie jako pomocná věda historická*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 2004. 235 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica; č. 353. ISBN 80-210-3377-0.
- WAHRIG, Gerhard. *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. ISBN 3-577-10677-8.
- WALDHAUSER, Jiří a KOŠNAR, Lubomír. *Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji*. Vyd. 1. Praha: Libri, 1997. 155 s. ISBN 80-85983-35-4.
- WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2001. 591 s. ISBN 80-7277-053-5.
- WALDHAUSER, Jiří a DAVID, Václav. *Český ráj očima archeologie: 300 tajemných míst a jejich příběhy*. Vyd. 1. Liberec: Knihy 555, 2006. 215 s. ISBN 80-86660-15-X.
- WALDHAUSER, Jiří. *Archeologická tajemství Mladé Boleslavi*. Vyd. 1. Liberec: Knihy 555, 2009. 120 s. ISBN 978-80-86660-29-5.
- WALDHAUSER, Jiří. *Keltské Čechy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 383 s. ISBN 978-80-200-2119-9.
- WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitů ve středověku: kulturní dějiny řádu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 473 s. Historie. ISBN 978-80-200-1381-1.
- WANDYDZ, Piotr Stefan. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5.
- WEBER, Max a ŠKODA, Jan J., ed. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. 1. české vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. 294 s. Souvislosti; sv. 11. ISBN 80-204-0611-5.
- WIHODA, Martin. Mocenský zápas Českého a Polského státu v 11. a 12. století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C 44, Řada historická*, 1997, roč. 46, s. 5–15. ISSN 0231-7710. ISBN 80-210-1763-5. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- WIHODA, Martin. Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha ?. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C 45, Řada historická*, 1998, 47, s. 21–35. ISSN 0231-7710. ISBN 80-210-2107-1. Dostupné z: <<http://digilib.phil.muni.cz>>.
- WIHODA, Martin. *Zlatá bula sicilská: podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. 316 s. Historické myšlení; sv. 26. ISBN 80-7203-682-3.
- WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí: 906–1197*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 467 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-563-0.
- WOCEL, Jan Erazim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Král. Čes. společnost nauk, tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s. Pojednání královské České společnosti nauk v Praze; Část V., sv. 11. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.
- WOLF, Jiří a kol. *Duchcov*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2013. 420 s. ISBN 978-80-7422-253-5.
- ZACHOVÁ, Jana. *Latina pro historiky a archiváře*. 3., přeprac. vyd. Praha: Institut sociálních vztahů, 1994. 103 s. Jazykověda. ISBN 80-85866-03-X.
- ZACHOVÁ, Jana, ed. *Legenda Wolfenbüttelského rukopisu*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010. 207 s. ISBN 978-80-7007-342-1.
- ZÁPOTOCKÝ, Milan a ZÁPOTOCKÁ, Marie. *Kutná Hora – Denemark: hradiště řivnáčské kultury (ca 3000-2800 př. Kr.) = Kutná Hora – Denemark: ein Burgwall der Řivnáč-Kultur (ca. 3000–2800 v. Chr.)*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. 586 s. Památky archeologické. Supplementum, 18. ISBN 978-80-86124-84-1.
- Zmizelé Sudety: [katalog k výstavě] = Das verschwundene Sudetenland: [der Katalog zur Ausstellung]*. 5., upr. a rozš. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2007. 726 s. ISBN 978-80-86125-21-3.

- ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1983. 304 s.
- ZYCHA, Adolf. *Prag: Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1912. 248 s. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz>>.
- ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004. 546 s. ISBN 80-7277-172-8.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců: (český stát a společnost ve 13. století)*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1986. 316 s. Stopy, fakta, svědectví.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.: panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1990. 361 s. ISBN 80-205-0099-5.
- ŽEMLIČKA, Josef a OPAT, Jaroslav, ed. *Ilustrované české dějiny. 3, Vzestup Čech mezi evropské mocnosti (1173–1253)*. Vyd. 1. Praha: Litera, 1996. 96 s. ISBN 80-7192-082-7.
- ŽEMLIČKA, Josef. a OPAT, Jaroslav., ed. *Ilustrované české dějiny. 4, České země za posledních Přemyslovců (1253–1310)*. Vyd. 1. Praha: Litera, 1996. 96 s. ISBN 80-7192-082-7.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 660 s. Česká historie; sv. 2. ISBN 80-7106-196-4.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských: 1198–1253: proměna státu a společnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 964 s. Česká historie; sv. 10. ISBN 80-7106-140-9.
- ŽEMLIČKA, Josef. Česká krajina ve středověké transformaci. *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2012, 15/1, s. 7–43. ISSN 0862-979X.
- ŽIŽKA, Petr, DUREC, Ivo a GAZDA, Augustin. *Benediktinský klášter Rajhrad*. Vyd. 2. Rajhrad: Benediktinské opatství Rajhrad, 2001. 34 s.

DOKUMENTY, INTERNETOVÉ DATABÁZE A DALŠÍ VEŘEJNĚ PŘÍSTUPNÉ INFORMACE

ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Österreichische Nationalbibliothek. Dostupné z: <<http://alex.onb.ac.at/>>.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivů domácích i cizích sebral a vydal František Palacký – Díl I., Praha 1840, Díl II., Praha 1842, Díl III., Praha 1844, Díl IV., Praha 1846, Díl V., Praha 1862, Díl V., Praha 1862, Díl VI., Praha 1872. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Nákladem domestikálního fondu Království českého vydává komise k tomu zřízená při Královské české společnosti nauk. Redaktor: Josef Kalousek – Díl VII., Praha 1887, Díl VIII., Praha 1888, Díl IX., Praha 1889, Díl X., Praha 1890, Díl XI., Praha 1892, Díl XII., Praha 1893, Díl XIII., Praha 1894, Díl XIV., Praha 1895, Díl XV., Praha 1896, Díl XVI., Praha 1897, Díl XVII., Praha 1899, Díl XVIII., Praha 1900, Díl XIX., Praha 1901, Díl XX., Praha 1902, Díl XXI., Praha 1903, Díl XXII., Praha 1905, Díl XXIII., Praha 1906, Díl XXIV., Praha 1908, Díl XXV., Praha 1910, Díl XXVI., Praha 1909, Díl XXVII., Praha 1904. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.

Auxilium-online.net; Lateinwörterbuch – Formenanalyse. Dostupné z: <<http://www.auxilium-online.net/wb/formenanalyse.php>>.

Centrum mediévistických studií Praha, Rukověť mediévistiky – Chronologické tabulky. Dostupné z: <<http://www.flu.cas.cz/cms/old/chron.htm>>.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, I-II. G. Friedrich, 1904–1912. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2>>.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae: Tomus I. Privilegia civitatum Pragensium / edidit Jaromír Čelakovský, 1886. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae: Tomus II. Privilegia Regalium civitatum provinciarum Regni Bohemiae annorum 1225–1419 / edidit Jaromír Čelakovský, 1895. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.

Codex juris Bohemici: Tomus primus, Aetatem Přemyslidarum continens / edidit Hermenegildus Jireček, 1867. Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v>>.

Deutsches Rechtswörterbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Wörterbuch von Aachenfahrt bis Schilf; Textarchiv mit Volltextrecherche in historischen Quellentexten; Digitalisate-Verzeichnis mit Links zu online verfügbaren DRW-Quellen). Dostupné z: <<http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>>.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>>.

Digesta seu Pandectae. Dostupné z: <<http://www.thelatinlibrary.com>>.

Du Cange – Glossarium mediæ et infimæ latinitatis. Niort: L. Favre, 1883–1887. Dostupné z: <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/2010/>>.

Findebuch zum mittelhochdeutschen Wortschatz. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/FindeB/>>.

Fontes rerum Bohemicarum. Prameny českých dějin, I-VIII. J. Emler, J. Goll, H. Jireček, F. Tadra, J. Truhlář, V. Novotný, Praha 1873–1932 (hlavní kroniky až do počátku 16. století). Dostupné z: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11>>.

Germanic Lexicon Project Dostupné z: <http://lexicon.ff.cuni.cz/>, <http://www.ling.upenn.edu/~kurisuto/germanic/language_resources.html>.

Goethe-Wörterbuch. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/GWB/>>.

Grammatisch-Kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/Adelung/>>.

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl, Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869–2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1277-8, 80-250-1310-3. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04>>.

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. II. díl, Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1869–2005. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1277-8. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04>>.

Institutiones seu Elementa. Dostupné z: <<http://www.thelatinlibrary.com>>.

Internet Archive. Dostupné z: <<http://www.archive.org/index.php>>.

Kabinet pro klasická studia AV ČR – Server věnovaný projektům, které se uskutečňují na půdě KKS AV ČR, pracovišti Filozofického ústavu AV ČR. Dostupné z: <<http://www.clavmon.cz/>>.

Kramerius – informační portál novodobých fondů Národní knihovny České republiky. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.

La fondazione di Praga – Cosma da Praga – Chronica Bohemorum. Dostupné z: <<http://bifrost.it/SLAVI/Fonti/Praga-1.html>>.

Lateinisches Online-Wörterbuch. Dostupné z: <<http://www.gottwein.de/LaWk/La00.php>>.

Liber exquisiti xenii – Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte (Frühmittelateinisches Rechtswörterbuch) – Gerhard Köbler. Dostupné z: <<http://www.koeblergerhard.de/liberexq.html>>.

Materiály k pomocným vědám historickým a archivnictví. Dostupné z: <<http://www.jindrich.wz.cz/pvh/index.html>>.

Meyers Großes Konversationslexikon. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/Meyers/>>.

Meyers Lexikon online – Das kostenlose Onlinelexikon. Dostupné z: <http://lexikon.meyers.de/meyers/Meyers:Meyers_Lexikon_online>.

Mittelhochdeutsche Begriffsdatenbank (Middle-High German Conceptual Database) an der Universität Salzburg. Dostupné z: <<http://mhdadb.sbg.ac.at:8000/>>.

Mittelhochdeutsches Handwörterbuch – M. Lexer. Dostupné z: <http://urts173.uni-trier.de/9673/WBB2009/Lexer/Lexer/wbgui_py>, <<http://woerterbuchnetz.de/Lexer/>>.

Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Dostupné z: <<http://www.mhdwb-online.de/wb.php>>.

Mittelhochdeutsches Wörterbuch von Benecke, Müller, Zarncke. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/BMZ/>>.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum. N. S. Cosmae Pragensis chronica Boemorum, Tomus II, 1923. Dostupné z: <<https://opacplus.bsb-muenchen.de/>>.

Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ). Dostupné z: <http://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=digitale_sammlungen&l=de>.

Nachträge zum Mittelhochdeutschen Handwörterbuch von Matthias Lexer. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/NLexer/>>.

Nachträge zum Rheinischen Wörterbuch. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/NRhWB/>>.

Národní archiv v Praze. Dostupné z: <<http://www.nacr.cz/index.htm>>, <<http://www.nacr.cz/karel/viewer.asp?id=504>>.

Neulateinische Wortliste. Ein Wörterbuch des Lateinischen von Petrarca bis 1700, J. Ramming. Dostupné z: <<http://www.neulatein.de/>>.

Pfälzisches Wörterbuch. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/PfWB/>>.

Projekt „Slovník.cz“ (zde lze nalézt obrazově-textovou edici dobového vydání pětisvazkového česko-německého slovníku Josefa Jungmanna včetně doprovodných materiálů).

Dostupné z: <<http://www.slovník.cz/slovníkcz/>>.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I–IV; K. J. Erben, J. Emler, Praha 1855–1892; (výtahy z listinného materiálu). Dostupné z:

<<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=8>>.

Rheinisches Wörterbuch. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de/RhWB/>>.

Staročeská textová banka [on-line]. Verze z 28. 3. 2008. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx>>.

Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.4.2. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

Wörterbuchnetz. Dostupné z: <<http://woerterbuchnetz.de>>.

Vydal Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., Praha v roce 2014

Ředitel: Mgr. Mark Rieder

Redakční rada:

RNDr. Dana Baudišová, Ph.D., (předsedkyně), Ing. Šárka Blažková, DrSc.,
Ing. Petr Bouška, Ph.D., RNDr. Blanka Desortová, CSc., Ing. Jana Hubáčková, CSc.,
RNDr. Josef Fuksa, CSc., Ing. Ladislav Kašpárek, CSc., RNDr. Hana Mlejnková, Ph.D.,
Ing. Věra Očenášková, Mgr. Libuše Opatřilová, Ing. Eva Kajanová, Ing. Dagmar
Sirotková, RNDr. Přemysl Soldán, Ph.D., Ing. Václav Šťastný, Ing. Naďa Wannerová,
Mgr. Aleš Zbořil

Vydání první – Počet stran 426 – AA 30,6 – Náklad 300 výtisků – Návrh obálky
ABALON, s. r. o. – Odpovědný redaktor Mgr. Josef Smrťák – Tisk Michal Korecký TAG

ISBN 978-80-87402-20-7

ISBN 978-80-87402-19-1 (soubor)